

ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

KUTAISI AKAKI TSERETELI STATE UNIVERSITY

ქართული მემკვიდრეობა

IX

ქუთაისი

2005

Kutaisi

81.2 ზრ

809.463.1-800.87

ქ.279

„ქართველურ მემკვიდრეობაში“ ქვეყნდება ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მიერ ორგანიზებულ სიმპოზიუმზე („ქუთაისური საუბრები“) წაკითხული მოხსენებები და რეცენზირებული ქართველოლოგიური (ენათმეცნიერული, ლიტერატურათმცოდნეობითი, ფოლკლორული, ისტორიული, კულტუროლოგიური, ეთნოლოგიური...) გამოკვლევები.

რ ე დ ა ქ ტ ო რ ე ბ ი:

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (ლიტერატურათმცოდნეობა)
ომარ ლანჩავა (ისტორია)
ტარიელ ფუტყარაძე (ენათმეცნიერება)

ს ა რ ე დ ა ქ ც ი ო ს ა ბ ა ზ ო:

თეიმურაზ გვანცელაძე, ეკა დადიანი (პასუხისმგებელი მდივანი),
რუბენ ენოხი, ქევიზ თუიტი, როლანდ თოფჩიშვილი, მანანა ტაბიძე,
თედო უთურგაიძე, გიორგი ქავთარაძე, მარინე ქაცარავა, რევაზ შეროზია

რედაქციის მისამართი: 384000 ქ.ქუთაისი, თამარ მეფის 59,
ქსუ ქართველური დიალექტოლოგიის ინსტიტუტი, ტელ.: 4-28-83
ელ-ფოსტა: kartvelology@posta.ge

"Kartvelian Heritage" contains kartvelological scientific researches (linguistic, literary, folkloristic, historical, ethnological...) and the articles of the annual simposium "Kutaisi Discussions" organized by the Kutaisi Akaki Tsereteli State University.

EDITOR

Avtandil Nikoleishvili (History of literature)

Omar Lanchava (History)

Tariel Putkaradze (Linguistic)

EDITORIAL BOARD:

Teimuraz Gvantseladze, Eka Dadiani (Editor-in chief), Ruben Enokhi, Marine Katsarava, Giorgi Kavtaradze, Manana Tabidze, Roland Topchishvili, Tedo Uturgaidze, Kevin Tuit, Revaz Sherozia

Address of the Editorial Office; 59, Tamar Mepe str., Kutaisi

© **Kutaisi State University Press**

შინაარსი

ლელა ავალიანი - არაბული მიმღვობებით გადმოცემული პროფესიის აღმნიშვნელი ტერმინები ქართულში.....	9
Lela Avaliani - Terms Denoting Profession Rendered by Arabic Participles in Georgian.....	14
ლელა ავალიანი, ეკა დადიანი - არაბული ფუძეებისაგან მე-ე კონფიქსით ნაწარმოები ხელობა-მოსაქმეობის აღმნიშვნელი სახელები ქართულში.....	15
Lela Avaliani, Eka Dadiani - Several Terms Denoting Profession in Georgian Formed from Arabic Stems by Confix me-e	20
ეკატერინე არჩვაძე - პირობითი სემანტიკის მქონე იმპლიკაციური ზეფრაზული ერთიანობები (ინგლისური და ქართული ენების მასალაზე).....	21
Ekaterine Archvadze - The represented paper aims at studying the implicative super phrasal unities of conditional semantics on the basis of English and Georgian Languages.....	26
ნინო ბაკურაძე - სილოვან ხუნდაძის ესთეტიკური მრწამსის ზოგიერთი საკითხი.....	27
Nino Bakuradze - Some Issues of silovan Khundadze's Aesthetic Credo.....	31
გია ბერაძე - მამა და ძე ოთარ ჭილაძის რომანში „ყოველმან ჩემთან მპოვნელმან“.....	32
Gia Beradze - Father and Son in the Novel "Everyone who Finds me" by Otari Chikladze.....	37
ინეზა გაბელიაი, დავით შავიანიძე - ჯერსათის „ქვეყნის“ ეთნოისტორიიდან (გვარსახელთა მონაცემების მიხედვით).....	38
Ineza Gabelaia, David Shavianidze - From the History of the "Land" of Persati (on the basis of names and surnames).....	49
ლია გაბუნია - საეკლესიო-სამრევლო სკოლები ქუთაისში XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში.....	50
Lia Gabunia - Church Parochial Schools in Kutaisi at the End of the 19th c. and the Beginning of the 20th c.....	58
ელენე გეგეშიძე - პროფესიული დასი ლადო მესხიშვილის ხელმძღვანელობით (XIX ს. ბოლო - XX ს. დასაწყისი).....	59
Elene Gegeshidze - Professional Company under the Guidance of Lado Meskhishvili (the end of the 19th c. - beginning of the 20th c.).....	63
ელენე გეგეშიძე, ლელა ხელაია - პოლიტიკურ-ეკონომიკური ვითარება ქუთაისში XIX საუკუნის მეორე ნახევარში.....	64
Elene Gegeshidze, Lela Khelaia - Political and Economic Situation in Kutaisi in the 2nd Half of the 19th c.....	71
ელენე გიორგობიანი - თეთრი და შავი ფერის აღმნიშვნელი ზედსართავი სახელების სემანტიკური ველი ქართულსა და გერმანულ ენებში.....	72
Elene Giorgobiani - Semantisches Feld der farbenbezeichnenden (Weiß und schwarz) Adjektive in der georgischen und deutschen Sprachen.....	75
გურანდა გობიანი - გერცელ ბააზოვის შემოქმედების მეცნიერული შესწავლის ისტორიიდან.....	76
Guranda Gobiani - From the Scientific Study of Gertzel Baazov's Creative Work.....	82
ნანა გუბელიაძე - თემის როლი უ. ფოლკნერის რომანის „ავგუსტის ნათელი“ მიხედვით.....	84
Nana Gubeladze - The Function of the Community in W.Faulkner's "Light in August".....	87
ნატო გულუა - რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის საკითხები ლევან გოთუას რომანში „გმირთა ვარაში“.....	88
Nato Gulua - Artistic Reflection of Russian-Georgian Relations in the Novel "The Grief of Heroes" by Levan Gotua.....	94
თამარ გუმბერიძე - სიკვდილით განახლების გზა კონსტანტინე გამსახურდიის შემოქმედებაში.....	95
Tamar Gumberidze - The Way of Renewal through Death in the Work of Konstantine Gamsakhurdia.....	99

თენგიზ გუშაგურიძე - 1920 წლის ლიტერატურული	
ბოლშევიკი და სიკო ფაშალიშვილი.....	100
Tengiz Gumberidze The Polemics of 1920 and Siko Pashalishvili.....	104
მაკა გუტიძე - ა და -ებ სუფიქსებით ნაწარმოები სახელები	
ვანის რაიონის ტოპონიმიაში.....	105
Nouns Formed by -a and -eb Suffixes in Toponymy of the Vani District.....	110
ბიმურსა დადესქელიანი (აპრასიძე) - ერის კულტუროლოგიური	
გაგებისათვის.....	111
Bimursa Dadeschkeliani (Aprassidze) - Zur Verstärkung der Kultur von Nationen	115
მაკა დადიანი, მარიამ ძაცარავა - ბაძგ-/ზუძგ- და ბარდ-/ზურდ-ფუძეთა	
მიმართებისათვის ქართველურ ქვესისტემებში.....	116
Eka Dadiani, Marine Katsarava - On the Relation of the Stems bajg-/bujg- and	
bard-/burd- in Common Kartvelian.....	123
ლუბა ღვალისფილი - თემისა და პიროვნების ურთიერთმიმართების საკითხის	
ახლებურად გააზრებისათვის ვაჟას პოემებში.....	124
Luka Dvalishvili - On New Interpretation of the Relation of Community and	
Personality in Poems of Vazha-Pshavela.....	128
ლელა ეძგვერადე - სიკეთისა და ბოროტების დაპირისპირების	
ზნეობრივი ასპექტი ვაჟა-ფშაველას პოემაში „ეთერი“.....	129
Lela Edzveradze - The Moral Aspect of Opposition between Good and Evil in the	
Poem "Eteri" by Vazha-Pshavela.....	133
ია ვაშაკიძე - ილია ჭავჭავაძე და ქართული ქიმიური	
ტერმინოლოგიის საკითხები.....	134
Ia Vashakidze - Ilia Chavchavadze and Problems of Georgian Chemical Terminology.....	138
გოდერძი ვაჭარიძე - ყალბი ისტორიული საბუთების გავრცელება	
XIX საუკუნის დასავლეთ საქართველოში.....	139
Goderdzi Vachridze - Distribution of Fabricated Historical Documents in Western	
Georgia in the 19th c.....	146
Ю.В. ЗИНАРЬ - О Т Ы Б	147
ელდარ თავბერიძე - გაზეთი „კვალი“ ერეკლე მეორის შესახებ.....	151
Eldar Tavberidze - The Newspaper the "Kvali" on Erekle II.....	158
ლელა თანდილაშვილი - ეპიტეტის პარადიგმა ივ. გოეთეს	
ტრაგედიაში „ფაუსტ“.....	159
Leila Tandilashvili - The Epithet Paradigm in the Tragedy of J.W.Goethe "Faust".....	165
გოდერძი თევდორაძე - ქართული ისტორიოგრაფიის ქრისტიანულ-	
ფილოსოფიური საფუძვლები.....	166
Goderdzi Tevdoradze - Christian and Philosophical Principles of Georgian Historiography.....	169
მაია კაპანაძე - ბრძოლა „ორივე ტახტის“ გაერთიანებისათვის	
სიმონ I-ის მეთაურობით XVI ს-ის 90-იან წლებში.....	170
Maia Kapanadze - Struggle for the Unification of Two Thrones Under Simon I in the 1590s.....	176
მაია კაპანაძე, ნინო კოპალიანი - ირან-საქართველოს	
ურთიერთობის ისტორიიდან ვახტანგ V-ის მმართველობის პერიოდში.....	177
From the History of Iranian-Georgian Relations in the Reign of Vakhtang.....	181
რუსუდან კაშია - კანის დაავადებათა მკურნალობის საშუალებები	
ხალხურ მედიცინაში.....	182
Rusudan Kashia - Methods of Treatment of Skin Diseases in Folk Medicine.....	187
მაკა კახიძე - სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის პრესა	
საქართველოში რუსების გადმოსახლების შესახებ.....	188
Eka Kakhidze - The Press of the Socialist-Federalist Party on the Settlement of the	
Russians in Georgia.....	191
ნინო კოპალიანი - ბრესტის საზავო კონფერენცია და	

გერმანია-თურქეთის ინტერესები კავკასიაში.....	192
Nino Kopaliani - The Brest Peace Conference and the German-Turkish Interests in Caucasia.....	198
სოფიო კუბლაშვილი, მაია მიქაუტაძე - ცვლილებანი ზემოიერეთელ კილოვებში საუკუნის მანძილზე (სოფ.სავანის მონაცემთა მიხედვით).....	199
Maia Mikautadze, Sopio Kublashvili - Changes in the Upper Imeretian Dialect over a Century (on the basis of material from Savane).....	203
სულხან კუპრაშვილი - მიხეილ გლუშაკოვი საქართველოს ისტორიის საკითხების შესახებ.....	204
Sulkhan Kuprashvili - Mikheil Glushakov on Questions of the History of Georgia.....	209
სულხან კუპრაშვილი, ლელა ჩოგოვაძე - ერთი რუსული საცნობარო გამოცემის შესახებ.....	210
Sulkhan Kuprashvili, Lela Chogovadze - On One Russian Reference.....	216
ნესტან კუტივაძე - შიო არაგვისპირელისა და გი დე მოპასანის ნოველათა ურთიერთმიმართებისათვის.....	217
Nestan Kutivadse - Zur Zusammenbeziehung der Novellen von Schio Aragwispireli und Gi De Mopassan.....	220
მიხეილ ლაბაძე - ქართველთა ეროვნული ერთიანობის ანარეკლი თურქეთის ლაზთა ფოლკლორში.....	221
Mikheil Labadze - Reflection of the National Unity of the Georgians in the Folklore of the Laz in Turkey.....	231
თამარ ლომთაძე - ქალაქის ენის შესწავლის ისტორიიდან.....	232
Tamar Lomtadze - From the History of the Study City Language.....	235
თამარ მამარდაშვილი - სახელწმინის ცნების გაგებისათვის ძველ ქართულ გრამატიკებში.....	236
Tamar Mamardashvili - Understanding the concept of Verbal Nouns in old Georgian Grammars.....	241
მედი მანდარია - ტროპის ესთეტიური ზემოქმედების მექანიზმი.....	242
Меди Мандария - Механизм эстетического воздействия тропа.....	245
გიგა მელქაძე - გერმანია-საქართველოს ურთიერთობების ასახვა ქართულ პრესაში 1918 წელს.....	246
Giga Melkadze - Reflection of German-Georgian Relations in the Georgian Press in 1918.....	252
მაია მიქაუტაძე - ქ გრაფემით გადმოცემული ბგერები და [ეჲ] ([ეი]) ბგერათკომპლექსის გამოხატვა V-XI სს წერილობითი ძეგლების მიხედვით.....	253
Maia Mikautadze - Sounds Rendered by Grapheme ქ and Rendering of the [e] (ei) Sound Cluster on the Basis of the 5th-11th cc. Written Sources.....	261
მანანა მიძაძე, მარინე ქაძარავა - რთვა-ქსოვის დარგობრივი ლექსიკისათვის.....	262
Manana Mikadze, Marine Katsarava - On Branch Vocabulary Denoting Weaving and Knitting.....	277
მალხაზ მურუსიძე - ნიკორწმინდის საეპისკოპოსოს დაარსება.....	278
Malkhaz Murusidze - Foundation of the Nikortsmina Eparchy.....	282
მანანა ნიკოლაძე - თამარის სახის გაგებისათვის შალვა დადიანის რომანში „უბედური რუსი“.....	283
Manana Nikoladze - On Interpretation of Some Questions of the Image of Tamar in the Novel "The Unhappy Russian" by Shalva Dadiani.....	285
ნორა ნიკოლაძე - ხალხური სტილი აკაკი წერეთლის პოეზიაში.....	286
Нора Николадзе - Народный стиль в поэзии Акакия Церетели.....	296
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი - გიორგი წერეთლის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მრწამსი.....	297
Avtandil nikoleisvili - The National Belief of Giorgi Tsereteli.....	309

ოთარ ნიკოლეიშვილი - აფხაზეთის პრობლემა გაზეთ „ვაშინგტონ პოსტის“ შეფასებით.....	310
Otar nikoleishvili - Problem of abkhazia estimated by Washington post	322
მადონა ნიჟარაძე - წყალი და წყლის ბინადარი ქართულ ჯაღოსნურ ზღაპრებში.....	324
MADona Nijaradze - Water and Its Residents in Georgian Mystical Fairy Tales.....	326
იზოლდა რუსაძე - დავით კვიცარიძის თხზულებათა ენის ზოგიერთი საკითხი.....	327
Izolda Rusadze - Some Questions of the Language of David Kvitsaridze's Works.....	332
რუსუდან საღინაძე - მიმღობურ ზმნურ ფორმათა დამკვიდრების ტენდენცია ქართულში.....	333
Rusudan Saghinadze - Tendency for the Establishment of Participial Verb Forms in Georgian.....	336
დავინე სვანიძე - გიორგი ლეონიძე - სიტყვათშემოკმედი.....	337
Dapine Svanidze - The Style of Giorgi Leonidze.....	342
გელა ტარიელაშვილი - იოანე ქსიფილინოსის მეტაფრასტულ კრებულში გამოყენებული რამდენიმე ტერმინისათვის.....	343
Гела Тариелашвили - О некоторых терминах, которые встречаются в Метафрастическом сборнике Иоанна Ксифилина.....	346
სოფიო ტყეშელაშვილი - ჰარმონიულ თანხმოვანთკომბლექსთა გამოვლენისათვის ქართული ენის ფერეიდნულ დიალექტში.....	348
Sophio Tqeshelashvili - On the Realization of Harmonious Consonant Clusters in the Fereidanian Dialect of the Georgian Language.....	351
ჟუჟუნა პეიკრიშვილი - ალერსობით-კნინობითი სახელების შესწავლის ისტორიისათვის.....	352
Zhuzhuna Peikrishvili - On the History of the Study of Endearment Diminutive ames.....	356
დავით ფირცხელაძე - მიცელაზულს კულტთან დაკავშირებული ერთი თავისებურება სოფ. ლატალიში.....	357
David Pirchelani - Die mit den Kult des Toten verbundene Tradition im Dorf Latali.....	361
ნინო პხაკაძე - მიწაში ჩასაფლული საღვინე ჭურჭლის ტერმინები ქართულში.....	362
Nino Pkhakadze - Georgian Terms Designating Wine Vessels to be Buried in the Ground.....	370
გიორგი ძაქთარაძე - დაიენი/დიაუხის ქვეყნის უძველესი „სამეფო ქალაქის“ ლოკალიზაციისათვის.....	371
Giorgi Kavtaradze - Towards the Location of the Ancient "Royal City" of Daieni/Diaukhi	381
გიგა კამუშაძე - 1944 წელს მესხეთიდან გადასახლებულთა ისტორიის რამდენიმე საკითხი.....	382
Giga Kamushadze - The History of the Persons Deported from Meskhethi in 1944.....	389
ჯამბულ ძაქიშაძე - სვანეთის მცირე სამთავროში სოციალურ ურთიერთობათა თავისებურებების საკითხისათვის.....	390
Jambul Kashbadze - Peculiarities of social interrelations in the small domain of Svaneti.....	393
კახაბერ ძეგულაძე - კიტა აბაშიძის ფსევდონიმები.....	394
Kakha Kebuladze - Pseudonyms of Kita Abashidze.....	399
მაია კობულაძე - დახშული სივრცის - აქვარიუმის თემა არჩილ სულაკაურის შემოქმედებაში.....	400
Maia Kobuladze - The theme of Close Space- Aquarium in Archil Sulakauri's Creative Work.....	403
დავით შავიანიძე - ბალდათური გვარსახელები (როკითისა და შუბანის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით).....	404
David Shavianidze - Baghdati Names and Surnames (on the basis of ethnographic material of Rokiti and Shubani).....	411
ლელა შათირიშვილი - სიტყვათწარმოება გიორგი ათონელის ერთ ქართულ თარგმანში.....	412

Lela Shatirishvili - Word formation in one Georgian translation of George the Athonite.....	417
ბრეშტა ჩანტლაძე-ბაკრაძე - ამერიკელი ბასკების ურთიერთმიმართების საკითხისათვის პირენეისა და კავკასიის იბერებთან.....	418
Greta Tschantladze-Bakradze - Zum Verhältnis der amerikanischen Basken mit den Iberien von Pyrenäi und Kaukasus.....	423
ლელა ჩოგოვაძე - ილა და აკაკი ძეგლი ქართული მებრძოების შესახებ.....	424
Lela Chogovadze - Ilia Chavchavadze and Akaki Tsereteli on Old Georgian Eulogists.....	429
მანანა ჩიჩინაძე - მწერლისა და მწერლობისადმი დამოკიდებულების ზოგიერთი საკითხი მიხეილ ჯავახიშვილის მხატვრულ ნააზრევში.....	430
Manana Chichinadze - Attitude towards Writer and Literature.....	436
გელა ხარშილაძე - სიკეთის დღესაწაული ანუ ვაჟა-ფშაველას სამი მოთხრობა.....	437
Gela Kharshiladze - Triumph of Kindness or Three Stories by Vazha-shavela.....	441
ია ხაჩაპურიძე - XVIII-XIX საუკუნეების ფრანგი ელეგისტები და ტერენტი გრანელი.....	442
Ia Khachapuridze - French Elegists of the 18th-19th cc. and 450 Terenti Graneli.....	447
ლელა ხაჩაპურიძე - სახე-სიმბოლოები გ. დოჩანაშვილის პროზაში („სამოსელი პირველი“).....	448
Lela Khachapuridze - Symbolic Images in G.Dochanashvili's Prose ("The Best Robe").....	455
ლუიზა ხაჩაპურიძე - თ. სახოკიას „ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანში“ დადასტურებული ბიბლიური ფრაზეოლოგიზმები დღეს.....	456
Luiza Khachapuridze - Biblical Phraseologisms Recorded in the "Georgian Figurative Expressions" by T.Sakhokia.....	462
რამაზ ხაჩაპურიძე - „ბატონებს“ და „ვაღიბთან“ დაკავშირებული ხალხური რწმენა- წარმოდგენები ქართულ მწერლობაში.....	463
Ramaz Khachapuridze - Folk Beliefs Related to "Batonebi" and "Spells" in the Georgian Fiction.....	471
მაკა ჯოხაძე - დროის პრობლემა ოთარ ჭილაძის „რკინის თეატრში“.....	472
Maka Djokhadze - The Problem of Time in "The Iron Theatre" by Otar Chiladze.....	477

არაბული მემკვიდრეობით გადმოცემული პროფესიის აღმნიშვნელი ტერმინები ქართულში

არაბულ ენას ახასიათებს სიტყვაწარმოების ტიპებისა და მოდელების არაჩვეულებრივი მრავალფეროვნება, რაც, ნ. იუშმანოვის სიტყვით, არაბულ გრამატიკას ალგებრულობის ბეჭედს ასეა (ნ. იუშმანოვი, 1938, გვ. 5). არაბული სიტყვაწარმოება ძველთაგანვე იპყრობდა არაბი ფილოლოგების ყურადღებას.

ძველსა და თანამედროვე არაბულში პროფესიის აღმნიშვნელი ტერმინების საწარმოებლად (ძირითად ყალიბებთან ერთად) გამოყენებულია **მიმღეობის** როგორც პირველი, ასევე სხვა თემების ფორმებიც, როგორიც არის: mufa'il, mufa'il, muf'il, mutafa'il, mufta'il, mustaf'il; შდრ.: ქართული მკერავი, მხატვარი, რუსული трудящийся, обучающийся და სხვ. მიმღეობის ფორმები, რომლებსაც არაბი გრამატიკოსები უწოდებენ nomina agentis, და nomina patientis, წარმოადგენენ ნაზმნარ ზედსართავ სახელებს, ანუ ზმნისაგან ნაწარმოებ ზედსართავებს და თავისი არსითა და მნიშვნელობით თითქმის შეესაბამებიან იმას, რასაც ჩვენ მიმღეობას ვუწოდებთ" (უ. რაიტი, 1967, გვ. 131).

ნაშრომში წარმოდგენილია fa'il ყალიბით გადმოცემული რამდენიმე ტერმინის (თაჯერი, ქათიბი, ყადი, შათირი) ფონეტიკურ-სემანტიკური ანალიზი ქართულში. fa'il ფორმით იწარმოება I თემის აქტივი (მოქმედებითი გვარის) მიმღეობა. ამ ტიპის ყალიბში ā-i გახმოვანება იმავე ფუნქციას ასრულებს, რასაც ქართულში **მე-ე** პრეფიქს-სუფიქსი (ა. ლეკიანელი, 1977, გვ. 68); მაგ., ba'ī: გამყიდველი, ვაჭარი (იქვე, გვ. 95) ზმნიდან ba'a "გაყიდა", "ივაჭრა"; ḥakim: 1. მმართველი; 2. მოსამართლე, მსაჯი, არბიტრი (იქვე, გვ. 187) ზმნიდან ḥakuma "განაჩენი გამოუტანა", "მართავდა", "ბატონობდა"; ra'id: 1. ცხენების მხედელი; 2. მწვრთნელი (ხ. ბარანოვი, 1989, გვ. 321) ზმნიდან ra'da "გახედნა", "გაწვრთნა"; ḥā'ig: ოქრომჭედელი, იუველირი (იქვე, გვ. 450) ზმნიდან ḥā'ga "ჩამოასხა", "შექმნა", "მისცა ფორმა"; nāsīh: გადამწერი, პირის გადამღები (იქვე, გვ. 799) ზმნიდან nasāḥa "გადაწერა", "ასლი ფადაილო" და სხვ.

თაჯერი — tāḡir / tuḡḡār მრავლობითი რიცხვი: ვაჭარი, კომერსანტი, მელნიკი (ე. ლენი, 1863, გვ. 297). "გამყიდვლის", "ვაჭრის" სემანტიკა უდასტურდება მას ყურანშიც (ვ. გირგასი, 1881, გვ. 88). ზ. ფრენკელის ვარაუდით, tāḡir არაბულში თავდაპირველად "ღვინით მოვაჭრეს" აღნიშნავდა, რაც თავისთავად ერთგვარი მიმანიშნებელია მისი უცხო წარმოშობისა. ებრაულსა და ეთიოპიურში ის საერთოდ არ გვხვდება, არამედ უფრო კი მეტად გავრცელებულია. თავისი ვარაუდისთვის ზ. ფრენკელი ერთადერთ დაბრკოლებად თვლის იმ ფაქტს, რომ **תגר** -ის გარდა არამედულში არ აზრის დამოწმებული არც ერთი სხვა ფორმა. ჰ. ციმერნიკ აღნიშნავს, რომ არაბული tāḡir მომდინარეობს არამედულიდან და უკავშირებს მას აქადურ tamkaru/tamgaru-ს "ვაჭარი" (მ. ნედოსპასოვა, 1978, გვ. 14). ამავე აზრს ავითარებენ გ. ბერგშტრესერი (გ. ბერგშტრესერი, 1997, გვ.

228), გ. წერეთელი (გ. წერეთელი, 1951, გვ. 33) და მ. ჰაშური (მ. ჰაშური, 1990, გვ. 67). მ. ნედოსპასოვას თვალსაზრისით, რადგან არამეული taggar არაბული მრავლობითის ფორმის მსგავსია, შეიძლება არაბებმა იგი ისესხეს როგორც მრავლობითი, ხოლო შემდგომ მისგან აწარმოეს მხოლობითის ფორმა. მით უმეტეს, რომ სესხების დროს ასეთი რამ არაბულში ხშირია (მ. ნედოსპასოვა, 1978, გვ. 14); შდრ.: **ფერეიდნული თაჯერი** — ვაჭარი (ი. გიგინეიშვილი..., 1961, გვ. 629); **აქარული თუჯარი** — ვაჭარი (ჯ. ნოღაიდელი, 1936, გვ. 46). **თუჯარი** — დიდ-ვაჭარი, სოფდაგარი, ბეზირგანი; “ბოლოს ეს თუჯარი დიდი საჩუქრებით გეიტანს ყადისთან თავის საქმეს” (შ. ნიჟარაძე, 1971, გვ. 213); **ჯავანური თუჯარი** — ვაჭარი; “ერთი თუჯარი კაცი მიდიოდა” (ა. მარტიროსოვი, 1984, გვ. 234).

საანალიზო სიტყვის არაბული წარმომავლობა პირველად ჯ.ნოღაიდელმა აღნიშნა.

სპარსულში დადასტურებულ ამ სიტყვას არაბულიდან ნასესხებად მიიჩნევენ მ. გაფაროვი (მ. გაფაროვი, 1974, გვ. 141) და მ. მოინი (მ. მოინი, 1996, გვ. 996). tüccar არაბული წარმოშობისად არის ჩათვლილი ლ.ბუდაგოვის (ლ. ბუდაგოვი, 1869, გვ. 342) დ.მაგაზანიკის (დ. მაგაზანიკი, 1945, გვ. 632), ფ.დევლიოღლუს (ფ. დევლიოღლუ, 1962, გვ. 1340), დიდ თურქულ-რუსულ (1977, გვ. 874) და თურქულ-ქართულ (2001, გვ. 1379) ლექსიკონებში.

აქარულში ფიქსირებული **თუჯარი** ფორმისთვის ამოსავალი თურქული tüccar-ია. თურქულიდან ჩანს ნასესხები **თუჯარ** ფორმა ჯავანურშიც. სპარსულ გზაზე მიგვანიშნებს ფერეიდნულში დადასტურებული **თაჯერ** ვარიანტი (შდრ.: სპარსული таджер “ვაჭარი”; ბ.მილერი, 1950, გვ. 178).

ქათიბი - kاتب: მწერალი, გადამწერი, ჟურნალისტი, კლერკი (ხ.ბარანოვი 1989, გვ. 676). კ. ბროკელმანის (კ. ბროკელმანი, 1928, გვ. 351), გ. ბერგმეტრესერის (გ. ბერგმეტრესერი, 1997, გვ. 221), გ. წერეთლის (გ. წერეთელი, 1951, გვ. 209), გ. შარბატოვის (გ. შარბატოვი, 1961, გვ. 84) და ვ. ბელკინის (ვ. ბელკინი, 1975, გვ. 102) აზრით, kاتب არაბულში არამეული ნასესხობაა; შდრ.: **აქარული ქათიბი** — მწერალი, კანცელარიის მუშაკი, მდივანი; „ნუ შემინდებით ძმებო, დიდი თამარ მეფის ქათიბმა დასწერა: „ჭირსა შიგან გამაგრება ასრე უნდა ვით ქვიტიკისა“ (ჯ. ნოღაიდელი, 1936, გვ. 53; შ. ნიჟარაძე, 1971, გვ. 351). ჯ. ნოღაიდელი და შ.ნიჟარაძე მას არაბული წარმოშობისად მიიჩნევენ.

თურქულში kâtip სიტყვას (“მდივანი”, “მწერალი”) არაბული წარმოშობისად თვლიან ლ.ბუდაგოვი (ლ. ბუდაგოვი, 1871, გვ. 108) და დ.მაგაზანიკი (დ. მაგაზანიკი, 1945, გვ. 323).

ქათიბი ფორმა აქარულ დიალექტში თურქულის გზით არის დამკვიდრებული; შდრ.: ოსმალური k'atib — მწერალი (ვ. რადლოვი, 1899, გვ. 1536, ფ. დევლიოღლუ, 1962, გვ. 595).

ყადი - qādi: მსაჯული, ყადი (გ.წერეთელი, 1951, გვ. 200); შდრ.: **ყადი** — მუსლიმთა სასულიერო მსაჯული, მოსამართლე (ქეგლ); **ყადი/ყაზი** ფორმებს აფიქსირებს დ. ჩუბინაშვილი (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 1371). **ყადი** ფორმა “მოსამართლის” მნიშვნელობით დასტურდება **ყიზლარ-მოზდოკურში** (ი. გიგინეიშვილი..., 1961, გვ. 603), **აქარულსა** (ჯ. ნოღაიდელი, 1936, გვ. 51; შ. ნიჟარაძე, 1971, გვ. 366) და **ჯავანურში** (გრ. ბერიძე, 1981, გვ. 139; ა.

მარტიროსოვი, 1984, გვ. 248); შდრ.: **მესხური** — ზოგადად დიდი კაცი, ბატონი; “გამიზდა ეგეც ყადი, მუშაობას აღარ კადრულოფს” (ქ. ფეიქრიშვილი, 1992, გვ. 80). **ყადის** სინონიმებია: **მოსამართლე, მსაჯული, მსაჯი, ბრვე, ბვე, ყაზი** (ა. ნეიმანი, 1978, გვ. 446, 279).

სამეცნიერო ლიტერატურაში **ყადი/ყაზი** ფორმები არაბული წარმომავლობისად ბირველად დ.ჩუბინაშვილმა მიიჩნია.

საკვლევ სიტყვას სპარსულში არაბულიდან ნასესხებად თვლიან ი.ვულერსი (ი. ვულერსი, 1864, გვ. 705) და მ.გაფაროვი (მ. გაფაროვი, 1974, გვ. 618) და განმარტავენ როგორც “მოსამართლეს”, “პრეტორს”, “მმართველს”. არაბულიდან მომდინარედ თვლის თურქულში казы, кады-ს ლ.ბუდაგოვი (ლ.ბუდაგოვი, 1871, გვ. 17) და ფ. დეველიოდლუ (ფ. დეველიოდლუ, 1962, გვ. 599). ძველი თურქული ენის ლექსიკონში (რომელიც VII-XIII საუკუნეების ძველი თურქული წერილობითი ძეგლების ლექსიკურ მასალას მოიცავს) ვკითხულობთ: Qazi (არაბ.) — მოსამართლე (1969, გვ. 439). ასურულში qazii სიტყვას არაბიზმად წარმოადგენს კ.წერეთელი (კ. წერეთელი, 1980, გვ. 0182).

არაბული **q**→**ყ** ტრანსფორმაციის საფუძველზე, საკვლევ სიტყვას სპარსულის გზით შემოსულად მიიჩნევს მ.ანდრონიკაშვილი (მ.ანდრონიკაშვილი, 1965, გვ. 302). რაც შეეხება **q**→**ზ** მიმართებას, ის საკმაოდ ხშირია არაბული წარმოშობის სიტყვებში (ვ. ლეკიაშვილი, 1992, გვ. 67). სპარსულის გზით არის შემოსული ყაზი ფორმაც. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ **q**→**ზ** მიმართება ძირითადად გულისხმობს არაბული სიტყვების სპარსული გზით შემოსვლას. ყადის მნიშვნელობა გაფართოებულია მესხურში.

შათირი - šāfir: სწრაფი, ვინც დროის მოკლე პერიოდში დიდ გზას გადის; ადამიანი, რომელიც სულიერ სფეროში უსწრებს ოჯახის წევრებს; დღეს ეს სიტყვა შეესაბამება მოხერხებულ, ეშმაკ, ჭკვიან ადამიანს (ე. ლენი, 1872, გვ. 1551). ხ. ბარანოვი კი მას ასე განმარტავს: 1.მოხერხებული; 2.ეშმაკი; 3.ჭკვიანი (ხ.ბარანოვი, 1989, გვ. 404); შდრ.: შათირი — შიკრიკი (საბა, 1993, გვ. 277). საკვლევ ლექსემას “შიკრიკის”, “მალემსრბოლის” მნიშვნელობა უდასტურდება დ.ჩუბინაშვილისა (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 1392) და ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონებში. ასეთივე სემანტიკით ფიქსირდება ქიზიყურში (ტ. მენთეშაშვილი, 1943, გვ. 212); შდრ.: გურული — მხლებელი (ამ შემთხვევაში მატარძლის). შათირი ვალდებულია თვალ-ყური ადევნოს მას ქმრის ოჯახში მოუვანად (გ. შარაშიძე, 1938, გვ. 75). შათირის სინონიმებია: **შიკრიკი, შულტა, ფაიკი, მალემსრბოლი, იფრინდა, იქვრიკი, გზირი, მაწევარი, მაცნე, ჯარჩი** (ა. ნეიმანი, 1978, გვ. 455, 476).

შათირი, როგორც “შიკრიკი”, “მალემსრბოლი” დასტურდება “ამირან-ღარეჯანიანში”, “რუსულდანიანსა” და “შაჰ-ნამეში” („ვეფხისტყაოსნის“ მასალები).

ქართულში სიტყვა **შათირი** არაბული წარმომავლობისად ბირველად საბამ მიიჩნია.

ი. ვულერსისა (ი. ვულერსი, 1864, გვ. 386) და მ.გაფაროვის აზრით, აღნიშნული სიტყვა სპარსულში არაბულიდან არის ნასესხები და ნიშნავს: 1.მოხერხებულს, სწრაფს, მზადყოფნაში მყოფს; 2.ჭკვიანს, მალემსრბოლს, შიკრიკს, საჭინბოს მსახურს; 3.ქურდს, დაჭირავებულ ჯარისკაცს (მ. გაფაროვი, 1974, გვ. 488). ბ.მილერის სპარსულ-რუსული ლექსიკონის მიხედვით, ამ სიტყვის

სხვა დამატებითი მნიშვნელობები: მცხოვრე, მეპურე, დიდებულის გამცილებელი, თანმზღებელი მგზავრობისას, გზის გამკვლევი, გამწმენდი (ბ. მილერი, 1950, გვ. 491-92). ლ. ბუდაგოვის ლექსიკონში საკვლევ ტერმინს "შალემსროლის", "მეფის წინ ფეხით მოსიარულე მსახურის" მნიშვნელობა აქვს (ლ. ბუდაგოვი, 1869, გვ. 660). šatir-ს "მზიარულის" მნიშვნელობა უდასტურდება და არაბული წარმოშობისად არის მიჩნეული დ. მაგაზანიკის თურქულ-რუსულ ლექსიკონშიც (დ. მაგაზანიკი, 1945, გვ. 562).

სალიტერატურო ქართულსა და დიალექტებში დადასტურებული "შათირი" მნიშვნელობით უფრო ახლოს არის არაბული წარმოშობის სპარსულ სიტყვასთან šāfir. სპარსულ მეშვეობაზე მიაწვდის — მიმართება.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. ანდრონიკაშვილი, 1965 - მ. ანდრონიკაშვილი, არაბული სიტყვების სპარსული გზით შემოსვლის შესახებ ქართულში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 105, 1965
- ბ. ბარანოვი, 1989 - Х.К. Баранов, Арабско-русский словарь, М., 1989
- ვ. ბელკინი, 1975 - В.М. Белкин, Арабская лексикология, М., 1975
- გრ. ბერიძე, 1981 - გრ. ბერიძე, ჯავახური დიალექტის სალექსიკონო მასალა, თბ., 1981
- კ. ბროკელმანი, 1928 - C. Brockelmann, Lexicon Syriacum, Gottingae, 1928
- მ. გაფაროვი, 1974 - М. А. Гаффаров, Персидско-русский словарь, М. 1974
- ი. გიგინეიშვილი..., 1961 - ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფური, ი. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, თბ., 1961
- ვ. გირგასი, 1881 - В. Гиргас, Словарь к арабской хрестоматии и Корану, Казань., 1881
- ი. ვულერსი, 1864 - I. Vullers. Lexicon Persico-Latinum Etymologicum, Bonnae ad Rhenum, T. I -1855, T. II -1864
- თურქულ-რუსული ლექსიკონი, 1977 - Турецко-русский словарь (Авторы: А.Н.Баскаков, Н.П.Голубаева, А.Л.Кямилева и др.), М., 1977
- თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001 - თურქულ-ქართული ლექსიკონი (ორ ტომად), ლ.ჩლაიძის რედაქციით, სტ., 2001
- ნ. იუშმანოვი, 1938 - Н.В. Юшманов, Строй арабского языка, Л., 1938
- ალ. ლეკიაშვილი, 1977 - ალ. ლეკიაშვილი, არაბული ენა, I, თბ., 1977
- ვ. ლეკიაშვილი, 1992 - ვ. ლეკიაშვილი, ორიენტალიზმები ქართულში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბ., 1992
- ე. ლენი, 1863-1893 - E.W. Lane, Arabic-English Lexicon, 1863-1893, New York
- დ. მაგაზანიკი, 1945 - Турецко-русский словарь, Д.Л.Магазаник, М., 1945
- ა. მარტიროსოვი, 1984 - а. мартиросови, ქართული ენის ჯავახური დიალექტი, თბ., 1984
- სტ. მენთეშაშვილი, 1943 - სტ. მენთეშაშვილი, ქიზიყური ლექსიკონი, ქართველურ ენათა ლექსიკა, II, თბ., 1943

- ბ. მილერი, 1950 - Б.В. Миллер, Персидско-русский словарь, М. 1950
- მ. ნედოსპასოვა, 1978 - მ. ნედოსპასოვა, უცხო წარმოშობის ლექსიკა არაბულ ოთხთავში, თბ., 1978
- ა. ნეიმანი, 1978 - ა. ნეიმანი, ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, თბ., 1978
- შ. ნიჟარაძე, 1971 - შ. ნიჟარაძე, ქართული ენის აქარული დიალექტი, ლექსიკა, ბათ., 1971
- ჯ. ნოლაიდელი, 1936 - ჯ. ნოლაიდელი, აქარა დიალექტოლოგიურად, ბათ., 1936
- ვ. რადლოვი - В.В. Радлов, Опыт словаря тюрских наречий, Т. I - 1893, II - 1899, III - 1905, IV - 1911
- უ. რაიტი, 1967 - W.A. Wright, Grammar of the Arabic Language, I, Cambridge, 1967
- საბა - სულხან-საბა ორბელიანი, "ლექსიკონი ქართული", I, თბ., 1991, II, თბ., 1993
- ჟ. ფეიქრიშვილი, 1992 - ჟ. ფეიქრიშვილი, მესზური დიალექტის სალექსიკონო მასალა, ქუთ., 1992
- ზ. ფრენკელი, 1886 - S. Fraenkel, Die aramaischen Fremdwörter im Arabischen, Liden, 1886
- ქეგლ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, I-VIII, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბ., 1950-1964
- გ. შარბატოვი, 1961 - Г.Ш. Шарбатов, Современный арабский язык
- დ. ჩუბინაშვილი, 1984 - დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, სასტამბოდ მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ა. შანიძემ, თბ., 1984
- ნ. ჩუბინაშვილი, 1961 - ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961
- ძველი თურქული ენის ლექსიკონი, 1969 - Древнетюркский словарь, (редакторы: В.М. Наделяев, Д.М. Насилов, Э.Р. Тенишев, А.М. Цербак), Л., 1969
- გ. წერეთელი, 1951 - გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1951
- კ. წერეთელი, 1980 - კ. წერეთელი, თანამედროვე ასურულის ქრესტომათია ლექსიკონითურთ, თბ., 1980.

LELA AVALIANI

TERMS DENOTING PROFESSION
RENDERED BY ARABIC PARTICIPLES IN GEORGIAN

Words and expressions borrowed from oriental languages, including Arabic, constitute a considerable portion of the Georgian vocabulary.

The paper makes a formal and semantic analysis of four terms rendered by the first theme of the participle, these are: *tajeri*, *katibi*, *qadi*, *šairi*.

tajeri means 'a merchant' in *Fereidanian*; cf.: *Achar. tujjari* (Sh. Nizharadze; *Javakh. tujari*. The form **tajeri** originates from *tāğir*, while **tujjari/tujari** originates from *tāğir* - merchant, wine-maker. In my opinion, **tujjari** in Acharan has been borrowed via Turkish (cf.: Turk. *tiiccar*). In Javakhetian, the form **tujar** seems to have entered from Turkish. The Persian influence is noticeable in the **tajer** variant of Fereidanian.

katibi ← *kātib* - writer, writ, journalist; cf.: **katibi** - in the meaning of 'scribe', 'secretary' is represented in Acharan. It may be assumed that the form **katibi** entered Acharan via Turkish (cf.: Ott. *k'atib* - writer).

q'adi ← *qādi* - jury, judge; cf.: **q'adi** - spiritual judge of Moslims. D. Chubinashvili cites the forms **q'azi/q'adi**. **q'adi**, in the meaning of 'a judge' is attested in *Kizlar-Mozdokian*, in *Acharan* and *Javakhetian*; cf.: *Meskh.* important person, lord. M. Andronikashvili considers the word in question to have entered from Persian.

šatiri ← *šāṭir* - dodgy, cunning, smart; cf.: **šatiri** - messenger (Saba). With the same meaning it is attested in *Kizikian*; cf.: *Gur.* a person accompanying a bride responsible for her before her coming to her husband's family. **šatiri**, as evidenced in Literary Georgian and dialects, is closer (with its meaning) to this Persian word of Arabic origin. The Persian involvement is indicated by the relatio *t* - *t*.

ლელა ავალიანო.
პაპ ღაღიანო

არაბული ფუძისაგან მე-ე კონფიქტით ნაწარმოები ხელოვნ-მოსაქმეობის სახელები ქართულში

სიტყვათა სესხება, როგორც ენის ლექსიკური შემადგენლობის შევსებისა და გამდიდრების ერთ-ერთი ძირითადი წყარო, ენის განვითარების მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს. უცხო ენებიდან შეთვისებული ლინგვისტური ერთეულების გამოვლენა ყოველი ენის ისტორიის შესწავლის მნიშვნელოვანი და აუცილებელი ეტაპია. ნასესხები მასალის გამოყოფას და ძირეული ლექსიკისაგან მის გამოჩენას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება მონათესავე ენათა შორის კანონზომიერი ფონეტიკური შესატყვისობის დადგენისას.

ქართული ენის ლექსიკურ შემადგენლობაში მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს აღმოსავლური ენებიდან, მათ შორის არაბულიდან ნასესხები სიტყვები და გამოთქმები.

არაბულიდან ქართულში დამკვიდრებული სიტყვები სხვადასხვა დროისა და სხვადასხვა ხასიათისაა; აქ შეიძლება შევხვდეთ სესხების ყველა სახეს, იქნება ეს ცოცხალი ენობრივი ურთიერთობის შედეგად შეთვისებული თუ წიგნური გზით შემოსული ლექსიკური ერთეულები, უშუალოდ არაბულიდან თუ სხვა ენათა მეშვეობით (სპარსულის, თურქულის, სომხურის და სხვ.) შემოსული სიტყვები.

ახალი ტერმინების შექმნისას, როგორც წესი, ენები მიმართავენ საკუთარ გრამატიკულ ყალიბებს (ვ.ვინოგრადოვი, 1951, გვ. 2). ამრიგად, ახალი ლექსიკის განვითარება მჭიდროდ არის დაკავშირებული კონკრეტული ენის სტრუქტურასთან (ლ. შერბა, 1947, გვ. 78). საინტერესო ენობრივი მოვლენები ვითარდება ნასესხები სიტყვების ადაპტაციის პროცესში.

ადამიანის მოსაქმეობა-ხელობის გადმოსაცემად ქართულში ძირითადად გამოიყენება დანიშნულების აფიქსები; კერძოდ: **მე-ე, მო-ე, მე-ურ-//მე-ულ- და -ელ-**.

მე-ე: მე-ურმ-ე, მე-დუქნ-ე, მე-ბალ-ე, მე-საათ-ე, მე-ველ-ე, მე-ცხვარ-ე, მე-მანქან-ე, მე-აბანო-ე, მე-აგურ-ე, მე-არღნ-ე, მე-ანძ-ე, მე-არაყ-ე, მე-მადნ-ე, მე-მალარო-ე და სხვ.

სიტყვაწარმოებისას მნიშვნელობა არა აქვს იმას, თუ როგორია ძირეული სიტყვის ფუძე: საკუთრივ ქართული თუ ნასესხები, მარტივი თუ რთული; მე-ე კონფიქსი ერთნაირ დამოკიდებულებას იჩენს სიტყვის ფუძის მიმართ და აჩვენებს მის ერთ გარკვეულ მნიშვნელობას — სრულიად გამჭვირვალედ მიუთითებს ამა თუ იმ პროფესიის, მოსაქმეობის, ხელობის მქონე პირზე; ამგვარი წარმოებისას ძირეულ სიტყვასა და მაწარმოებელ სუფიქსს შორის შეიძლება გაჩნდეს ბგერა ან ბგერები, ე. წ. ინტერფიქსები; ისინი მხოლოდ გარეგნულად გვანან აფიქსებს, რადგან სიტყვაში დამატებითი მნიშვნელობის შეტანა არ შეუძლიათ (ეს ძირითადად ხმოვანზე გათავებული სახელებია), მაგ., მე-ტყე-ე-ე, მე-რძე-ე-ე (რ.ღამბაშიძე, 1984, გვ. 183).

მო-ე: მო-ჰადრაკ-ე, მო-შაირ-ე, მო-ლექს-ე, მო-ხარკ-ე და სხვ. (შდრ.: მო-ხევ-ე, მო-ენ-ე...).

მე-ურ-//მე-ულ-: მე-ბად-ურ-ი, მე-ზღვა-ურ-ი, მე-ცეცხლ-ურ-ი, მე-ბარგ-ული, მე-კლიტ-ულ-ი და სხვ.

-ელ-: მალარო-ელ-ი, რკინიგზ-ელ-ი, სამთო-ელ-ი; (შდრ.: ბათუმ-ელ-ი, გრძ-ელ-ი...).

პროფესიის აღმნიშვნელ სახელთა -ელ- სუფიქსიანი წარმოება ნაკლებ-პროდუქტიულია და სულ რამდენიმე მაგალითით შემოიფარგლება.

ნაშრომში წარმოდგენილია არაბული ფუძეებისაგან მე-ე კონფიქსით ნაწარმოები რამდენიმე ტერმინის ფონეტიკურ-სემანტიკური ტრანსფორმაციები ქართულში; ეს სიტყვებია: მე-ავეჯ-ე, მე-მადნ-ე, მე-რამლ-ე, მე-შარბათ-ე, მე-ჯურუმ-ე.

მე-ავეჯ-ე - *ḥawā'ig* (*ḥāḡa*-ს მრავლობითი რიცხვი): საჭიროება, საჭირო რამე, სურვილი, თხოვნა, საჭირო საგანი, ნივთი (გ.წერეთელი, 1951, გვ. 58); შდრ.: **მეავეჯე** — ავეჯის მკეთებელი, ავეჯის გამყიდველი (ქეგლ); **ავეჯი** — ბინის მოსაწყობი დგამი (ქეგლ). ქართული ენის დიალექტებში ავეჯი სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიანტებით დასტურდება. კერძოდ, ხევსურული — **ავაჯი**: ცუდ-უბრალო რაიმე სახლში, ხის ჯოხი ან ტარი, იგივე სიტყვაა, რაც ლიტერატურული ავეჯი, მაგრამ მნიშვნელობის ოდნავი განსხვავებით (ბ.გაბუური, 1923-24, გვ. 260); ქიზიყური, ფშაური, იმერული, ქართლური, თუშური — **ვეჯი** (სტ.მენთეშაშვილი, 1943, გვ. 68; ალ.ქინქარაული, 1969, გვ. 138; ბ.გაჩეილაძე, 1976, გვ. 70; თ.ბეროზაშვილი..., 1981, გვ. 16; გ.ცოცანიძე, 2002, გვ. 159); **ავეჯის** სინონიმებია: **ვეჯი**, **დგამი**, **მოწყობილობა** (ანეიშანი, 1978, გვ. 10).

ქართულ წერილობით ძეგლებში სიტყვა ავეჯი პირველად „წიგნი სააქიმოში“ დასტურდება („ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის მასალები).

სამეცნიერო ლიტერატურაში საანალიზო ლექსემის არაბულობა პირველად ბ.გაბუურმა აღნიშნა.

ქართულ ნასესხობებში არაბული *ḥ* ბგერის დაკარგვა ჩვეულებრივი მოვლენაა. **ავეჯ** ფორმაში *a* მიღებულია *ai* დიფთონგის გამარტივებით. **ავეჯი/ვეჯი** ფორმებში არსებული *ე* წარმოქმნილია ქართულ ნიადაგზე: ადჟედე, მაგ., იმერული, გურული: ბიცოლა-ი/ე > ბიცოლდე; მთიულური ანდაი > ანდე, ამანდაი > ამანდე, აგრაი > აგრე, აგაი > აგე და სხვ. შემდგომ კვლევას საჭიროებს ავეჯი>ვეჯი პროცესის არგუმენტირება.

მე-მადნ-ე < *ma'dan*: 1.საბადო, მადანი; 2.ლითონი, მინერალი; 3.წყარო (გ.წერეთელი, 1951, გვ. 143); მალარო, ლითონი, მინერალი, წყარო, არსი, ბუნება (ზ.ბარანოვი, 1989, გვ. 503); შდრ.: **მემადნე** — მადნის მომპოვებელი, მადნის მთხრელი (ქეგლ). საბა **მადანს** ასე განმარტავს: ლითონი, მის ადგილს ეწოდების, სადა ილეკროს სთხრიან ანუ მარგალიტი და სპეკალი გამოდის, რომელსა სპარსნი მადანსა და ქანს უხმობენ (საბა, 1991, გვ. 427). ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, **მადანი** ლითონის მოსაპოვებლად გამოსადეგი ლითონის შემცველი ქანია. გადატანით კი, სიმდიდრის წყაროს აღნიშნავს.

სამეცნიერო ლიტერატურაში სიტყვა **მადანის** არაბული წარმომავლობა პირველად დ.ჩუბინაშვილმა აღნიშნა (დ.ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 658).

სპარსულში საკვლევ სიტყვას არაბულიდან ნასესხებად თვლის მ.გაფაროვი (მ.გაფაროვი, 1974, გვ. 796). თურქულში დადასტურებული *maden* სიტყვა არაბული წარმოშობისადაა მიჩნეული ლ.ბუდაგოვის (ლ.ბუდაგოვი, 1871, გვ. 241), დ.მაგაზანიკის (დ.მაგაზანიკი, 1945, გვ. 387), დიდ თურქულ-რუსულ (1977, გვ. 593) და თურქულ-ქართულ (2001, გვ. 992) ლექსიკონებში. არაბულ წარმომავლობას უთითებს *madan* სიტყვას ოსურშიც ვ.აბაევი (ვ.აბაევი, 1973, გვ. 63).

მადანი < *ma'dan* -ის დაკარგვით. **მადანი** ფორმა ქართულში შესაძლოა შემოსულიყო როგორც არაბული, ისე სპარსულის გზით.

მე-რამლ-ე < *raml:* „ქვიშა“ (ზ.ბარანოვი, 1989, გვ. 315); შდრ.: **მერამლე** — მემარგე (საბა). ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით: ბედის მკითხავი, მისანი, მემარგე; შდრ.: ჯავახური **რამჯი** — მარჩიელი, გულთმისანი (ა.მარტიროსოვი, 1984, გვ. 242).

ჩვენთვის საინტერესო ლექსემის არაბული წარმომავლობა პირველად დააფიქსირა ნ.ჩუბინაშვილმა (ნ.ჩუბინაშვილი, 1961, გვ. 334). ამ მოსაზრებას იზიარებენ დ.ჩუბინაშვილი (დ.ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 1032), ნ.მარი (ნ.მარი, 1902, გვ. 275) და იუსტ.აბულაძე (იუსტ.აბულაძე, 1916, გვ. 824). არაბულიდან ნასესხებად არის ჩათვლილი ის ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონშიც.

სპარსულში დადასტურებული ეს სიტყვა არაბიზმად არის მიჩნეული მ.მოინის (მ.მოინი, 1996, გვ. 1675) ლექსიკონში და ნიშნავს „ქვას, სილას ან ისეთ მოქმედებას, რომლითაც მომავალს წინასწარმეტყველებენ. გადმოცემის თანახმად, ეს დანიელ წინასწარმეტყველის მეცნიერებაა, რომელიც მას გაბრიელმა შეასწავლა, როდესაც ქვიშაზე რამდენიმე წერტილი აჩვენა“.

დ.მაგაზანიკის ლექსიკონში „მკითხავის“ მნიშვნელობით *remmal* ფორმა დასტურდება (დ.მაგაზანიკი, 1945, გვ. 501). *remil* არაბული წარმოშობისადაა მიჩნეული დიდ თურქულ-რუსულ (1977, გვ. 734) და თურქულ-ქართულ (2001, გვ. 1188) ლექსიკონებში.

ჯავახურში **რამჯი** ფორმა თურქულიდან უნდა მომდინარეობდეს (შდრ.: თურქული *rammalci* — მერამლე; ც.აბულაძე, 1968, გვ. 108).

სესხებისას **რამლ-** ფორმას ფონეტიკური ცვლილებები არ განუცდია. აღნიშნული ფუძის მნიშვნელობის არაბული და სპარსული ვარიანტების შეპირისპირება გვევარაუდებინებს, რომ ქართულში დადასტურებული ვარიანტი სპარსულის გზით არის შემოსული.

მე-შარბათ-ე < *šarbāf:* ტკბილი სასმელი, სიროფი (ზ. ბარანოვი, 1989, გვ. 397); შდრ.: მეშარბათე — შარბათების შემნახავი, მევაჟინე (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 712). ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, **შარბათი** შაქრითა და ხილის წვენიტ დამზადებული ტკბილი სასმელია. ასეთივე ფორმით დასტურდება იმერულსა და თუშურში (ქ.ძოწენიძე, 1974, გვ. 432; გ.ცოცანიძე, 2002, გვ. 393); შდრ.: აქარული — შერბეთი (ჯ.წოლაიძელი, 1940, გვ. 244; შ.ნიჟარაძე, 1971, გვ. 384); გურული — **შებრეთი** (პ.ჯაჭანიძე, 1977, გვ. 137). **შარბათის** სინონიმებია: **შართი**, **შირა**, **ავშარაჯი**, **ვაჟინა**, **ჟირი**, **წვენი** (ა.ნეიმანი, 1978, გვ. 455).

საანალიზო სიტყვას სპარსული წარმოშობისად თვლიან ნ.ჩუბინაშვილი (ნ.ჩუბინაშვილი, 1961, გვ. 416) და დ.ჩუბინაშვილი (დ.ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 1394). გ.წერეთლისა (გ.წერეთელი, 1951, გვ. 107) და ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონებში ის არაბულ ნასესხობად არის მიჩნეული.

2. ქართველური მემკვიდრეობა

სპარსულში დადასტურებულ ამ სიტყვას არაბულიდან მომდინარედ მიიჩნევს მ.გაფაროვი (მ.გაფაროვი, 1974, გვ. 286).

სერბეთ არაბიზმად არის მიჩნეული თურქულ-ქართულ ლექსიკონში და ნიშნავს: 1. შარბათს; 2. დასაღვე წამალს, მიქსტურას; 3. ზოგიერთი ნივთიერების თხევად მდგომარეობას, ხსნარს (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001, გვ. 1296).

შარბათ სიტყვას სალიტერატურო ქართულში ფონეტიკური და სემანტიკური ცვლილებები არ განუცდია. **შერბეთი** ვარიანტი ფორმობრივად ახლოს დგას თურქულ *serbet*-თან. რაც შეეხება **შერბეთ** ფორმას, ის მიღებულია შერბეთისაგან, რ/ზ ბგერათა მეტათეზისის შედეგად.

მე-ჯურუმე < *ğurūm* ცოდვა, დანაშაული, შეცდომა (ლ. მაყლუფი, 1992, გვ. 88), ხოლო **ჯარიმასათვის** ამოსავალია *ğarīma*: ცოდვა, დანაშაული (გ. წერეთელი, 1951, გვ. 39); შდრ.: მეჯურუმე — გადასახადის გამომართმევი, *взыскатель штрафа* (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 716); ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი — ჯარიმა: 1. ფულის გადახდევინება სასჯელად; 2. სპორტსმენის დასჯა წესის დარღვევისათვის; ხევსურული, თუშური — ჯურუმი (შ. ძიძიგური, 1956, გვ. 397; ა. შანიძე, 1984, გვ. 475; პ. ხუბუტია, 1969, გვ. 189); ფერეიდნული — **ჯორმი** (< არაბ. ჯირმ; ალ. ლლონტი, 1984, გვ. 784); ინგილოური — **ჟერიმაჟ** (რ. ლამბაშიძე, 1988, გვ. 372). **ჯარიმის** სინონიმებია: **პირგასამტეხლო**, **საზღაური**, **საურავი** (ანეიმანი, 1978, გვ. 554).

სამეცნიერო ლიტერატურაში **ჯურუმი/ჯარიმა** ფორმების არაბული წარმომავლობა პირველად დ. ჩუბინაშვილმა დააფიქსირა (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 1776-1766).

სავარაუდოა **ჯარიმა** ფორმის სპარსულის გზით მომდინარეობა. არაბული წარმოშობის ამ სიტყვას სპარსულში სწორედ „სასჯელის“, „ჯარიმას“ (ბ. მილერი, 1950, გვ. 241) გაგება აქვს, რაც არაბულისთვის უცხოა. ფერეიდნულში **ჯორმ** ფორმისთვის ამოსავალია არა **ჯირმ** სიტყვა (როგორც ამას ალ. ლლონტი აღნიშნავს), არამედ არაბული წარმომავლობის სპარსული სიტყვა *джорм*. აუო მონაცვლეობა სპარსულის გზით შემოსულ სიტყვებში არის შესაძლებელი (მ. ანდრონიკაშვილი, 1965, გვ. 328). ინგილოურში **ჟერიმაჟ** ფორმა აზერბაიჯანულიდან უნდა მომდინარეობდეს (შდრ.: აზერბაიჯანული *ч рим* — ჯარიმა, საურავი; ხ. აზიბეკოვი, 1965, გვ. 404). ინგილოურში ჯ აფრიკატს ჟ სპირანტი ენაცვლება; შდრ.: ხურჯინი > ხურჟინი.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვ. აბაევი, 1958 - В. И. Абаев, Историческо-этимологический словарь осетинского языка, Т. I - 1958, Т. II, 1973
 იუსტ. აბულაძე, 1916 - შაჰ-ნამეს ანუ მეფეთა წიგნის ქართული ვერსიები, I, ტექსტი გამოსცა და წინასიტყვაობა დაურთო იუსტ. აბულაძემ, თბ., 1916;
 ც. აბულაძე, 1968 - ც. აბულაძე, სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის სიტყვანის თურქული თარგმანები, თბ., 1968
 ხ. აზიბეკოვი, 1965 - Азербайджанско-русский словарь, Составитель Х. А. Азибеков, Б., 1965

- ბ. ბარანოვი, 1989 - Х.К.Баранов, Арабско-русский словарь, М., 1989
- თ. ბეროზაშვილი..., 1981 - თ.ბეროზაშვილი, მ.მესხიშვილი, ლ.ნოზაძე, ქართული დიალექტის ლექსიკონი, თბ., 1981
- ბ. გაბუური, 1923-24 - ხევსურული მასალები, ბ.გაბუურის მიერ შეკრებილი, პროფ. ა.შანიძის რედაქციითა და მის მიერვე შედგენილი ლექსიკონითურთ, ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწადეული, I-II, თბ., 1923-24, გვ. 119-337
- მ. გაფაროვი, 1974 - М.А.Гаффаров, Персидско-русский словарь, М. 1974
- პ. გაჩეილაძე, 1976 - პ.გაჩეილაძე, იმერული დიალექტის სალექსიკონო მასალა, თბ., 1976
- ვ. ვინოგრადოვი, 1951 - В.В.Виноградов, Вопросы русского словообразования, Русский язык в школе, М., 1951
- თურქულ-რუსული ლექსიკონი, 1977 - Турецко-русский словарь (Авторы: А.Н.Баскаков, Н.П.Голубаева, А.Л.Кямилева и др.), М., 1977
- თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001 - თურქულ-ქართული ლექსიკონი (ორ ტომად) ლ.ჩლაიძის რედაქციით, სტ., 2001
- დ. მაგაზანიკი, 1945 - Турецко-русский словарь, Д.Л.Магазаник, Государственное издательство иностранных и национальных словарей, М., 1945
- ნ. მარი, 1902 - Н.Марр, Древнегрузинские описцы, (ХІВ.), С-П., 1902
- ა. მარტიროსოვი, 1984 - ა.მარტიროსოვი, ქართული ენის ჯავახური დიალექტი, თბ., 1984
- ა. მარტიროსოვი..., 1956 - ა.მარტიროსოვი, გრ.იმნაიშვილი, ქართული ენის კახური დიალექტი, თბ., 1956
- სტ. მენთეშაშვილი, 1943 - სტ.მენთეშაშვილი, ქიზიყური ლექსიკონი, ქართველურ ენათა ლექსიკა, II, თბ., 1943
- ბ. მილერი, 1950 - Б.В.Миллер, Персидско-русский словарь, М.1950
- მ. მოინი, 1996 - М.А.Мо'ин, Persian Dictionary, Tehran, 1996
- ა. ნეიმანი, 1978 - ა.ნეიმანი, ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, თბ., 1978
- შ. ნიჟარაძე, 1971 - შ.ნიჟარაძე, ქართული ენის აჭარული დიალექტი, ლექსიკა, ბათ., 1971
- ჯ. ნოღაიდეღი, 1940 - ჯ.ნოღაიდეღი, აჭარის ხალხური სიტყვიერება, II, ბათ., 1940
- საბა, 1991 - სულხან-საბა ორბელიანი, „ლექსიკონი ქართული“, I, თბ., 1991; II, თბ., 1993
- ქეგლ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, I-VIII, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბ., 1950-1964
- რ. ღამბაშიძე, 1984 - რ.ღამბაშიძე, პროფესიის აღმნიშვნელ ტერმინთა წარმოების ზოგი საკითხი ქართულში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, VI, თბ., 1984, გვ. 182-191
- რ. ღამბაშიძე, 1988 - რ.ღამბაშიძე, ქართული ენის ინგილოური კილოს ლექსიკონი, თბ., 1988
- ა. შანიძე, 1984 - ა.შანიძე, ქართული კილოები მთაში, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. I, თბ., 1984
- ლ. შერბა, 1947 - Л.В.Щерба, Преподавание иностранных языков в средней школе, М., 1947

- დ. ჩუბინაშვილი, 1984 - დ.ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, სასტამბოდ მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ა.შანიძემ, თბ., 1984
- ნ. ჩუბინაშვილი, 1961 - ნ.ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961
- გ. ცოცანიძე, 2002 - გ.ცოცანიძე, თუშური ლექსიკონი, თბ., 2002
- შ. ძიძიგური, 1956 - შ.ძიძიგური, ქართული დიალექტების ქრესტომათია ლექსიკონითურთ, თბ., 1956
- ქ. ძოწენიძე, 1974 - ქ.ძოწენიძე, ზემოიმერული ლექსიკონი, თბ., 1974
- გ. წერეთელი, 1951 - გ.წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1951
- პ. ჯარაია, 1997 - პ.ჯარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ზ.სარაჯველადის რედაქციით, თბ., 1997
- ალ. ჭინჭარაული, 1969 - ალ.ჭინჭარაული, ვაჟა-ფშაველას მცირე ლექსიკონი, თბ., 1969
- პ. ჯაჭანიძე, 1961 - პ.ჯაჭანიძე, აჭარულის ლექსიკონის მასალები, ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. XXIII, ქუთ., 1961, გვ. 323-334
- პ. ჯაჭანიძე, 1977 - პ.ჯაჭანიძე, გურული დიალექტი, თბ., 1977
- ბ. ჯორბენაძე, 1989 - ბ.ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, 1989
- ბ. ჯორბენაძე, 1998 - ბ.ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია II, თბ., 1998.

LELA AVALIANI, EKA DADIANI

SEVERAL TERMS DENOTING PROFESSION IN GEORGIAN FORMED FROM ARABIC STEMS BY CONFIX ME-E

Foreign lexical elements occupy an important place in the terminology denoting profession. In Georgian mainly affixes of purpose are used to express profession, namely: *me-e*, *mo-e*, *me-ur/-ul* and *-el*.

The paper offers a structural and semantic analysis of several words formed from Arabic stems by the confix *me-e*.

me-avej-e - furniture-maker, seller (Exp. Dict. of the Georgian Language); cf.: *Khevs. avaji*; *Kizik., Psh., Imer., Kartl., Tush. veji*; *aveji* ← *ḥawā'ig* - necessity, necessary thing (G. Tsereteli). In Georgian borrowings, the deletion of the Arabic vowel *ḥ* is a common phenomenon. In the forms *aveji*, *veji*, the process *ay* → *ey* → *e* can be accounted for on the Georgian basis. Further argumentation is necessary concerning the process *aveji-veji*.

me-raml-e ← *raml* - sand; cf.: **me-raml-e** - fortune-teller (Saba); cf.: **ramji** - 'fortune-teller' is attested in Javakhetian; the form **ramji** should have been derived from the **raml-ji**, by way of the deletion of the consonant *l*, cf.: Turkish *rāmmālçī*.

me-jurum-e ← *ḡurūm* - sin, crime, mistake; cf.: **me-jurum-e** - tax-collector (D. Chubinashvili); cf.: *Fereidn. jormi* (← Arab. *jirm*; Al. Glonti); *Ingil. žerimay* (R. Gambashidze); *jarima* originates from *ḡarīma*. The Literary Georgian form *jarima* may have entered via Persian.

პირობითი სემანტიკის მქონე იმპლიკაციური ზეფრაზული ერთიანობები

(ინგლისური და ქართული ენების მახალაზე)

თანამედროვე ენათმეცნიერებაში ფართოდ გამოიყენება ენათა შეპირისპირებით - ტიპოლოგიური ანალიზი, რომლის ძირითადი მიზანი ამ ენათა შორის არსებული მსგავსება-განსხვავების დადგენაა. როგორც მონათესავე, ისე არამონათესავე ენათა შეპირისპირებითი კვლევა შესასწავლ ენათა თავისებურებების უფრო ნათლად გამოვლენის საშუალებას იძლევა (Abbott, Wingard, 1990).

ცნობილია, რომ ყოველი ენის სტრუქტურა განუმეორებელი, უაღრესად თავისებური და სპეციფიკური სისტემაა, რომელიც არ ემთხვევა არც ერთი სხვა ენის სისტემას, მაგრამ, მიუხედავად განსხვავებულობისა, ყოველ ენას აქვს რაღაც ისეთი, რაც მას სხვა დანარჩენ ენებთან ანათესავებს. მ. მეგრელიშვილი მიიჩნევს, რომ არამონათესავე ენების შედარებისას ხდება ენისა და მისი სხვადასხვა დონის შესწავლისადმი სისტემური და ფუნქციური მიდგომა. ენის სისტემური შესწავლა ენობრივი მოვლენების მთელი კომპლექსის განხილვას ითვალისწინებს. ფუნქციური მიდგომისას კი ენობრივი ფაქტები მათი ფუნქციის თვალსაზრისითა და იმ როლით განიხილება, რომელსაც ისინი საკომუნიკაციო პროცესში ასრულებენ (მ. მეგრელიშვილი 1986, გვ. 12).

წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ შევეცდებით გამოვავლინოთ ინგლისურ და ქართულ ენებში იმპლიკაციის გამომხატველ სხვადასხვა ფორმათა შორის მსგავსება-განსხვავება ზეფრაზული ერთიანობის შემადგენლობაში. თუმცა გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ინგლისური ენის წყობა ანალიზურია, ქართულისა კი - სინთეზური. მიუხედავად ამისა, ორივე საკვლევ ენას შესწევს უნარი სხვადასხვა ენობრივი საშუალებით გადმოსცეს იმპლიციტური მნიშვნელობები, უფრო კონკრეტულად იმპლიციტური პირობითი სემანტიკა.

საკვლევ ენათა შორის მსგავსება-განსხვავების გამოვლენა ეყრდნობა იმპლიკაციის გამომხატვის საშუალებების შეპირისპირებას პირობითი სემანტიკის მქონე ზეფრაზულ ერთიანობებში, რომელთა შემადგენლობაში იმპლიციტურ ფორმათა იდენტიფიკაციასა და ტრანსფორმაციას ექსპლიკაციის მეთოდით ვახდენთ. ინგლისურ ენაში „If“ და ქართულში „თუ“ და „რომ“ კავშირების ჩასმით, გამონათქვამში სიღრმისეულ დონეზე არსებული პირობითი სემანტიკა ზედაპირზე გამოდის. მაგალითად:

Lucky said in a law, intense voice: - "I can ram you. I can smash you completely".

"And yourself remember that"

"That wouldn't matter" (I. A)

a) If you smash me, you smash yourself.

b) If I smash you it wouldn't matter if I smash myself.

ღირექტორი თანახმაა შენს აღდგენაზე; მხოლოდ განცხადება დაწერე და ფორმალურად ბოდიში მოიხადეო (რ. ჭ.).

თუ განცხადებას დაწერ და ფორმალურად ბოდიშს მოიხდი, ღირექტორი თანახმაა შენს აღდგენაზე.

არ ღირს, მე მგონი, ადამიანთა გრძნობების ასე გაუფასურება, მაშინ ხომ ცხოვრება მართლა აუტანელი გახდება (გ. რ.).

ადამიანის გრძნობები რომ ასე გავაუფასუროთ, ცხოვრება მართლა აუტანელი გახდება.

პირობითი სემანტიკის მქონე იმპლიკაციურ ზეფრაზულ ერთიანობათა ანალიზისას ინგლისურ და ქართულ ენებში გვხვდება შემთხვევები, როდესაც ისეთი ზედაპირული სტრუქტურის მქონე კონსტრუქციები, როგორიცაა კითხვითი, ბრძანებითი ან შემავალიანებელი ფრაზა და გამონათქვამი, შეიცავს პირობის მნიშვნელობას. შეკითხვის, ბრძანების და მოქმედებისაკენ მოწოდების გარდა, ამგვარ კონსტრუქციებს ჩვენ სინტაქსურ ომონიმებს ვუწოდებთ და შესასწავლ ენებში შემდეგ მაგალითებს განვიხილავთ საილუსტრაციოდ:

Would he have time for a speech? What could he say in a single word, a few words, that would sear all their faces and wake them up? (R. B.)

If he had time for a speech what could he say in a single word, a few words

„ფული მინდა მე!“

„რისი ფული გინდა?“

„ფული, ისე, ჯიბის ფული...“

„სად მაქვს მერე მე ფული, დედაშენს ვერ თხოვე?“ (რ. ბ.).

თუ ფული გინდოდა, დედაშენისთვის გეთხოვა, სად მაქვს ფული მე?!

"This didn't have to happen!" – she said. "You could have stopped it" (R. B.)

If you could have stopped it, it would not have happened

ნუ სვამ, არ გინდა! ღირექტორს მაინც მოერიდე, მოგხსნის სამსახურიდან

(რ. ბ.)

თუ ღირექტორს არ მოერიდები და ისევ დალევ, მოგხსნის სამსახურიდან.

"Do me this favour!"

"I'm sorry, Larry, I can't. I wouldn't be doing my job (P. B.)"

If I do you this favour I wouldn't be doing my job.

- ძალით ჩადენილი ცოდო ადამიანს ცოდოში არ ჩათვლება, - დაუმატა ვილკამ. - ძალა დაგვატანეთ, ძალა! (მ. ჯ.).

თუ ძალას დაგვატანთ, ცოდო ცოდოში აღარ ჩაგვეთვლება.

ენათა კონტრასტული შესწავლისას პირველ ადგილზე დგება საკითხი მათი სემანტიკური ერთიანობის შესახებ, ხოლო ენობრივი გამოხატვის თავისებურებანი მეორე ადგილზე ინაცვლებს. ზემოთქმულის გათვალისწინებით კვლევის გაწარმოებთ მეთოდით — შინაარსიდან — ფორმისაკენ. ჩვენ მიერ საილუსტრაციოდ წარმოდგენილი იმპლიკაციური ზეფრაზული ერთიანობები როგორც ინგლისურ, ისე ქართულ ენებში სიღრმისეული პირობითი სემის რეალიზაციას ახდენს, მაგრამ მათი ზედაპირული სინტაქსური გამოხატულება განსხვავებულია.

ინგლისურ და ქართულ ენებში ერთმანეთს უპირისპირდება პირობითი სემანტიკის მქონე ისეთი იმპლიკაციური კონსტრუქციები, როგორიცაა რთული ქვეწყობილი, თანწყობილი და სიტყვათა ინვერსიული წყობით წარმოდგენილი წინადადებები, ასევე: გერუნდიალური კონსტრუქციის, ლექსიკური ერთეულის „to wish“, ნატერითი შორისდებულის „ნეტა“ და მოდალური მნიშვნელობის მქონე „უნდა“ ნაწილაკის შემცველი წინადადებები.

As you can see, I couldn't print that response, it would have pinned everything on you and me (P. B.).

ალაღბედი შემორბენა არ შევლის მიტოვებულ ეზო-კარს; დრო და ქამი შლის და აცამტვერებს მას (ლ. მ.).

"How can I help?" – asked Hansen

"By answering my question" (I. A).

გამოუვალა ხვედრი შენი და შეურიგებელს უნდა შეურიგდე; რაკი სხვანაირად არსებობა უნდა შეწყვიტო, სამარადქამოდ უნდა გამოეთხოვო საწუთროს. (ო. ი.).

God, I wish my sister could see me now (H. B.).

Right, what could she say...?

- დედა-შვილს აუარებელი წყალი უყლაპიათ, მაგრამ გადარჩნენ.

- აბა, საწყალი მამა, იმან გამოათრია. ნეტა, იმასაც წყალი ეყლაპა (გ. რჩ.).

H'm, said Hughie. Were he clever, like Albertine, had he the gift of the gab, like Heck he would have been able, he thought bitterly, to prove to Grace the undoubted fact that the French are rich because they are good (N. M.).

ჩვენში ამის ხმამალა თქმა მკრებელობად, ყოველ შემთხვევაში, სირცხვილად მაინც ითვლება. მეც ჩემი აზრი ხმამალა არასოდეს გამომიტყვამს, ალბათ, მეშინოდა, ქედმაღლობასა, თუ უკადრისობაში არ ჩამომართვან-მეთქი (ა. ს.).

A year ago, the words would have been hard to bring out and she would have had to fight back tears (A. H.).

- ბიჭო, ახლა ვინატრებდი ერთ კათხა ლუდს თავისი ცხელი ხინკლით.

- ჰო, ჰო, კარგია, არც ლალიძის წყალია ნაკლები (გ. რჩ.).

ჩვენს საანალიზო ენებში იმპლიკაციურ ზეფრაზულ ერთიანობათა განხილვისას გამოვლინდა პირობითი სემანტიკის მქონე იმპლიკაციური ელიტიკური წინადადებები და არასრული კონსტრუქციები, რომელთაც იმპლიკაციური პირობის რეგულარული მარკერები ვუწოდეთ. სწორედ აღნიშნული ელიტიკური სტრუქტურების საშუალებით ხდება იმპლიკაციის გამოხატვა. რაივე ენაში მოიძებნება ელიფსისი და არასრული კონსტრუქცია, რომელიც პირობის სემის რეალიზაციას ახდენს, თუმცა, თუ მათ სინტაქსის დონეზე განვიხილავთ, დავინახავთ, რომ მსგავსია მხოლოდ იმპლიკაციების შინაარსი, ხოლო ელიტიკური კონსტრუქციები ერთმანეთისაგან ფორმით განსხვავდებიან. კვლევამ ნათელყო, რომ ინგლისურსა და ქართულ ენებში ზეფრაზული ერთიანობის შემადგენლობაში გვხვდება როგორც სინსემანტიკური (კონტექსტუალურად განპირობებული), ისე ავტოსემანტიკური (კონტექსტუალურად არაგანპირობებული) ელიტიკური წინადადებები. მაგალითად:

"Wouldn't you like a cup of hot chocolate before you go?

Mrs. Spenser would be..." (J. S.).

ექსპლიკაციის მეთოდის გამოყენებისას მოცემული სინსემანტიკური ელიფსისის შინაარსი ადვილად ივსება წინა წინადადების საშუალებით. მაგალითად:

If you have a cup of hot chocolate before you go. Mrs. Spenser would be glad.

- ქალები ყოფილან!

- ქალები?! - მოისმა პასუხად.

- ჰო, ქალები!

- შეკოჭეთ!

- ქალები?! (ო. ი.).

მოცემულ დიალოგურ, კონტექსტუალურად განპირობებულ ზეფრაზულ ერთიანობაში ადვილი აქვს ელიფსისების კონტაქტურ განლაგებას. სიღრმისეული პირობითი მნიშვნელობის ნათელყოფა ექსპლიკაციის მეთოდით ხდება.

თუ ტყვეები ქალები არიან, შეკოჭეთ, სხვას ნურაფერს დაუშავეთ.

სინსემანტიის დროს ელიფსისის საშუალებით გადმოცემული შინაარსის შევსება დამოკიდებულია კონტექსტზე, მაგრამ ავტოსემანტიისას ელიფსისის იმპლიციტური პირობითი მნიშვნელობა თავად გამონათქვამის საშუალებით ივსება. ინგლისურ ენაში ავტოსემანტურ პირობითი მნიშვნელობის მქონე იმპლიკაციურ ელიპტიკურ სტრუქტურებს ქართულ ენაში შემდეგი კონსტრუქციები შეესატყვისება:

Brody made sure to warn the driver... The second time he was caught under the influence he would be charged, booked and prosecuted... (P. B.)

If he was caught driving under the influence the second time, he would be charged.

... ბიჭო, ამ ხალხს ადვილი ჰგონია სუფრის გაძლოლა... გადასარევი ამბავია, პირდაპირ... (რ. ჭ.).

სუფრის გაძლოლა რომ ადვილი იყოს, ყველა შეძლებდა თამადაობას... პირობითი სემანტიკის მქონე იმპლიკაციური ზეფრაზული ერთიანობების შემადგენლობაში ელიპტიკური წინადადებებისა და არასრული კონსტრუქციების გარდა ჩვენ გამოვყავით ისეთი შემთხვევებიც, როცა იმპლიციტური პირობითი სემანტიკის მქონე ესა თუ ის კონსტრუქცია გამოირჩეოდა სტრუქტურითა და იმპლიციტურობის ხასიათის თავისებურებით. მსგავს სტრუქტურებს მოცემულ ნაშრომში ოკაზიონალიზმებს ვუწოდებთ და იმპლიციტური პირობის არარეგულარულ მარკერებად მივიჩნევთ. ჩვენ ორივე ენაში მოვიძიეთ მსგავსი კონსტრუქციები, რომელთაც საერთო აქვთ მხოლოდ პირობითი სემანტიკის იმპლიციტურობა. რაც შეეხება ფორმას, ისინი ერთმანეთისგან სრულიად განსხვავდებიან. მაგალითად:

Rose: Let's see your dress, Sophie. Oh, it's right nice, but you should wear tighter things, dear (Three America Plays)

If you want to look better you should wear tighter things, dear

ერთ კლასს კი მოუვლი, ზოგიერთებს მართლა დააინტერესებ, მაგრამ გამოჩნდება ღვთისპირიდან ამოვარდნილი... რას შვრები მერე, რას უზამ, მოკლავ?! (რ. ჭ.)

ვინმე ღვთისპირიდან ამოვარდნილი რომ გამოჩნდეს, რას შვრები მერე, რას უზამ, მოკლავ?!

ამრიგად, იმპლიკაციის ლინგვისტური კატეგორიის და მისი გამომხატველი ფორმების შეპირისპირება ზეფრაზული ერთიანობის დონეზე მოვახდინეთ ორ ენაში - ინგლისურსა და ქართულში, სადაც ეს კატეგორია წარმოდგენილია როგორც მსგავსი სინონიმური ფორმათა რიგით, ისე გარკვეული სახის მქონე განსხვავებული კონსტრუქციებით, რაც, პირველყოვლისა, გამოწვეულია იმით, რომ ისინი სხვადასხვა სისტემის ენებს განეკუთვნებიან: ინგლისური ენა ანალიტიკური, ხოლო ქართული — სინთეზური წყობისაა, ეს კი, თავის მხრივ, ხელს უწყობს რიგი თავისებურებების წარმოჩენას ამ ორ ენაში.

კვლევის ვიწრო ობიექტად იმპლიკაციის გამოხატვის საშუალებები ავირჩიეთ პირობითი სემანტიკის მქონე ზეფრაზულ ერთიანობებში. აღმოჩნდა, რომ ორივე ენას შესწევს უნარი პირობით-შედევობითი მიმართება არა მხოლოდ ექსპლიციტურად, არამედ იმპლიციტურად გამოხატოს. ორივე ენაში ჩვენი მასალების მიხედვით, ზეფრაზულ ერთიანობებში სიღრმისეული სინტაქსური ურთიერთობა ერთნაირია — პირობითი სემანტიკა (სიღრმისეულ დონეზე) იმპლიციტურადაა გამოხატული, ხოლო ზედაპირული სინტაქსური გამოხატულება უმეტესწილად განსხვავებულია. ინგლისურ ენაში პირობითი სემანტიკის მქონე

ზეფრაზული ერთიანობის შემადგენლობაში იმპლიკაციის გამოხატვა ხდება რთული ქვეწყობილი და სიტყვათა ინვერსიული წყობით წარმოდგენილი რთული წინადადებებით, ასევე: გერუნდიალური კონსტრუქციის და ლექსიკური ერთეულის „to wish“ მქონე წინადადებებით, ადგილისა და დროის გარემოებების შემცველი რთული თანწყობილი წინადადებებით და სხვა.

ქართულ ენაში იმპლიკაცია გამოიხატება რთული თანწყობილი და ქვეწყობილი, ნატვრითი შორისდებულის „ნეტა“ შემცველი წინადადებით, კონსტრუქციით, სადაც ნაწილაკი „უნდა“ მოდალურ მნიშვნელობას ატარებს და სხვა.

იმპლიკაციის გამოხატვა ყველაზე თვალსაჩინოდ ელიბტიკური წინადადებებისა და არასრული კონსტრუქციების საშუალებით ხდება, რასაც ნათელყოფს საკვლევ ენებში მოძიებული მაგალითები. როგორც ინგლისურ, ისე ქართულ ენებში მრავლადაა შემთხვევები, როცა პირობითი სემანტიკის მქონე ზეფრაზულ ერთიანობაში იმპლიკაცია სწორედ ელიფსისის საშუალებით გამოიხატება. გვხვდება როგორც სინსემანტური, ისე ავტოსემანტური ელიბტიკური კონსტრუქციები, რომლებიც საკუთრივ ზედაპირულ დონეზე ერთმანეთისგან სრულიად განსხვავდებიან.

ორივე ენაში გამოვყავით კონსტრუქციები, რომელთაც ოკაზიონალიზმები ვუწოდებთ და იმპლიკაციის გამოხატვის არარეგულარულ მარკერებად მივიჩნიეთ. მსგავს სტრუქტურებს საერთო აქვთ ის, რომ იმპლიკაციას გამოხატავენ პირობითი სემანტიკის მქონე ტექსტის სტრუქტურებში, მაგრამ სწორედ იმპლიციების ხასიათი განასხვავებს მათ ჩვენ მიერ შესწავლილი სხვა შემთხვევებისგან — აქ იმპლიკაცია ცალკეული სიტყვებისა და ფრაზების საშუალებით გამოიხატება. განხილული შემთხვევები არარეგულარული ხასიათისაა და დიდადაა დამოკიდებული კონტექსტზე, რაც მათ ოკაზიონალურობას განაპირობებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. მეგრელიშვილი, 1986 - მ. მეგრელიშვილი, ზმნის ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორიები ინგლისურ ენაში, თბ., 1986
- ო. იოსელიანი, 1991 - ო. იოსელიანი, რჩეული თხზულებები ორ ტომად, ტ. I, თბ., 1991
- ლ. მესხი, 1990 - ლ. მესხი, ძველი სახლი, თბ., 1990
- გრჩეულიშვილი, 1985 - გრჩეულიშვილი, სად გაექცევი ზამთრის ღამეს, თბ., 1985
- ა. სულაკაური, 1987 - ა. სულაკაური, მოთხრობები. თბ., წიგნი II, 1987
- გ. ფანჭიკიძე, 1987 - გ. ფანჭიკიძე, რჩეული თხზულებები სამ ტომად, თბ., 1987
- რ. ჭიჭიშვილი, 1988 - რ. ჭიჭიშვილი, პირველი, თბ., 1988
- მ. ჭავჭავაძე, 1989 - მ. ჭავჭავაძე, არსენა მარაბდელი, თბ., 1989
- Abbott G., Wingard P., 1990 - Abbott G. Wingard P. The Teaching of English as an international Language. London: Collins LTD, 1990
- Asimov I. Lucky Starr and the Pirates of the Asteroids. A signet book from New American Library. 1971
- Bates H. How Vainly Men Themselves Amaze. In: Making It All Right. Modern English Short Stories. - Moscow: Progress Publishers, 1978

- Benchley P. Jaws. Pas Books. London and Sydney. 1976
 Bradbury R. Fahrenheit USL. Moscow 1983
 Hailey A. Overload. - New York: Bantam Books, 1976
 Mitford M. The Blessing. Penguin Books, 1976
 Salinger J.D. A Perfect Day for Bananafish. In: Nine stories. Boston. - L.B. Books, 1991 (1)
 Реферовская Е.А., 1983 - Реферовская Е.А. Лингвистические исследования структуры текста/Е.А.Реферовская. - Л.: Наука, 1983
 Тураева З.Я., 1986 - Тураева З.Я., Лингвистика текста: (Текст: структура и семантика), З.Я.Тураева - М.: Просвещение, 1986.

EKATERINE ARCHVADZE

THE IMPLICATIVE SUPER – PHRASAL UNITIES OF CONDITIONAL SEMANTICS (ON THE BASIS OF ENGLISH AND GEORGIAN LANGUAGES)

The represented paper aims at studying the implicative super – phrasal unities of conditional semantics on the basis of English and Georgian Languages. We pay our special attention to expressing the conditional meaning when researching the super phrasal unities.

On the first stage of the research formal implicatures, especially elliptical sentences and incomplete constructions supposed to be the regular markers of implicative condition, are studied.

Further, there are also discussed the occasional types of sentences, as they express the implicit conditional meaning of occasional character, are created only in certain context and are not fixed on a regular basis of usage.

The research proved that the implicature is expressed through the ellipsis, incomplete constructions and so-called occasional types of sentences in English and Georgian languages. Besides there are some constructions actualizing the sub-contextual semantics of the condition, though their surface syntactic expressions are absolutely different from each other.

სილოვან ხუნდაძის ესთეტიკური მრწამსის ზოგიერთი საკითხი

სილოვან ხუნდაძე XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე მრავალი კულტურული საზღვარის თავგადასავალი იყო ქუთაისში. ეს ის დროა, როდესაც მიმდინარეობდა მოვლენათა და მოვლენების ძალზე მძლავრი იქნება პოეზიაში, პროზაში. იდეური მიზანდასახულობა, მკვეთრად გამოხატული სოციალური ელფერი, 60-იანი წლების საზოგადო მოღვაწეთა და მწერალთა თაობას რომ ახასიათებდა, კვლავაც ცოცხლობს XX საუკუნის დასაწყისის ლიტერატურის წარმომადგენელთა შემოქმედებაში, უმეტესად ეპიგონის სახით. ამ პერიოდის პრესაში და ჟურნალებში იბეჭდებოდა მათი მხატვრულ-პოეტური თხზულებანი. გამოდიოდა წიგნები, ლექსთა კრებულები. მათში სხვადასხვანაირი მხატვრული შესაძლებლობებით წარმოჩენილია ავტორთა შეხედულებანი და რწმენანი, ეპოქის დასაწყისის ხასიათი, იმ დროს გამოხატებული შემოქმედებითი მანერა და სტილი. ამ მწერალთა და პოეტთა შორისაა სილოვან ხუნდაძე (ფსევდონიმი – სილოვანი). მან მრავალმხრივი შემოქმედებითი ნაღვალს დაგვიტოვა – ლექსები, პოემები, პუბლიცისტური და კრიტიკული წერილები, სახელმძღვანელოები, ლინგვისტური შრომები, ყურადღების ღირსია მისი ეპისტოლარული მემკვიდრეობაც.

სილოვან ხუნდაძის პოეზია ლიტერატურულ კრიტიკაში ნაკლებადაა შესწავლილი. ამ ვითარების უმთავრესი მიზეზი კი ის არის, რომ ს. ხუნდაძის პოეტურ შემოქმედებას დღეს მხოლოდ ლიტერატურის ისტორიის თვალსაზრისით აქვს ღირებულება. მას არც იმდროინდელი ლიტერატურული კრიტიკა წყალობდა. თუმცა მის შემოქმედებით არეალში მოქცეულია იმდროინდელი პოეტური აზროვნების ყველა ძირითადი საკითხი.

ამ პერიოდის ქართულ პოეზიაში იშვიათად შეხვდებით მგოსანს, რომელიც თავის მოვალეობად არ თვლიდეს დაწეროს საპროგრამო ლექსი, სადაც გამოხატული იქნება მისი პოეტური კრედი. არაერთი ლექსია მიძღვნილი კლმისადმი, მგოსნისადმი. მათთან ლიტერატურულ-ესთეტიკური მრწამსის გამოხატვა უმთავრესია.

ს. ხუნდაძის ლიტერატურული მემკვიდრეობიდან აღსანიშნავია ავტობიოგრაფიული ლექსები, რომლებიც იმდენად საინტერესოა, რამდენადაც მასში კარგად ჩანს პოეტის მიზნები, ამოცანები და სამოქმედო პროგრამა, წარმოდგენილი დამოკიდებულება ადამიანებთან და გარემოსთან. ამ დამოკიდებულების ხასიათი ახალი არ არის, საკითხის ხედვა ტრადიციულია. ილიასეული, აკაკისეული შეხედულებანი სილოვან ხუნდაძის პოეტური სამყაროს განუყოფელ ნაწილად იქცევა.

პოეტმა კარგად იცის, რომ ხელოვანი ხალხს უნდა ემსახურობოდეს და ჭეშმარიტების ლამპრით უნათებდეს გზას. იგი, ცხოვრების მოუწყიდველ მსაქელთან ერთად, სიკეთისათვის შეუდარებელი მებრძოლიც უნდა იყოს. ს. ხუნდაძის აზრით, ხელოვნების პროცესი არ შეიძლება დაემყაროს მხოლოდ გრძნობებსა და ემოციებს. ნამდვილი, ჭეშმარიტი ხელოვნება ყალიბდება გრძნობებისა და გონების სინთეზის საფუძველზე. ჭეშმარიტმა პოეტმა ადამიანი ამაღლებულ სამყაროში უნდა „გადაასახლოს“ და გაკეთილშობილებული

სინამდვილე დაანახოს. მწერლობა მძიმე ტვირთია. ვინც ლექსს წერს, ყველას როდი შეუძლია ამ დიდი მოვალეობის შესრულება, ყველას როდი შესწევს უნარი, ილიას სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ღმერთთან ლაპარაკისა“. მწერლის ამ დიდი მოვალეობის შესახებ თავის აზრებს ს. ხუნდაძე ასე აყალიბებს:

„დღეს რამდენი მოშაირობს —
ჩამოვთვალო მე რა ერთი.
ათასობით რითმაობენ:
პოეტია ასში — ერთი...
პოეზია ქვეყანაა, სად
მფლობელობს კაცი-ღმერთი,
სად მუშაობს ჭკუა-გონება,
მტკიცედ ერთად შენაერთი“.

ს. ხუნდაძე მტკიცედ ილაშქრებს იმ პირთა წინააღმდეგ, რომლებიც მხოლოდ ემოციურ მოვლენებს ხედავენ ხელოვნებაში. ხელოვნება უპირატესად რეალისტურისა და რაციონალურის წარმოჩენას ითვალისწინებს, უფრო ზუსტად, მათ გონივრულ სინთეზს.

ასეთი მოთხოვნის წაყენება პოეტისა და პოეზიისადმი უდავოდ დიდ პასუხისმგებლობას ანიჭებს ხელოვანს. ს. ხუნდაძე პოეტს მღელვარე ზღვას ადარებს, რომელსაც საჭიროების მიხედვით აღშფოთებაც უნდა შეეძლოს და დაწყნარებაც, ხან მკვდარი უნდა გააცოცხლოს და ხან ცოცხალი მკვდრად აქციოს:

„პოეტს უნდა გული ჰქონდეს
გრძნობით სავესე, ზღვის სადარი,
ხან დაატკბოს თვისი ძგერა -
ვით ზღვა წყნარი, ჩუმი ტბარი,
ხან აღელდეს და აშფოთდეს —
ზღვა მკენესარი, ზღვა მშფოთარი,
ხან მკვდარს სისხლი გაუღვიძოს,
ხან ცოცხალი შექმნას მკვდარი“.

პოეტს, ბრძოლასთან ერთად, უნდა შეეძლოს გრძნობის გამოჩენა და საჭიროების შემთხვევაში ცრემლის ღვრაც. თვითონაც უნდა განიცადოს მწუხარება, სიხარული და სხვებსაც განაცდევინოს, მოძმისათვის გული უნდა უკენსოდეს და ცრემლების ტბაში ამონაწები კალმით უნდა უმღეროს ამაღლებულ სიყვარულს.

პოეტი გრძნობასთან ერთად გონებასაც აქცევს დიდ ყურადღებას. მისი აზრით, არც ერთი საკითხი არ გადაწყდება გონების მონაწილეობის გარეშე. თვით ზეციური სიყვარულის გარკვევის დროსაც საჭიროა „თავში ჭკუა და გონება მოთათბირედ, გამრჩეველად“.

ს. ხუნდაძე კარგად იცის პოეტის რთული და მძიმე მოვალეობა. მისი აზრით, შემოქმედი არა მარტო უნდა იცნობდეს ცხოვრებას, იბრძოდეს ქეშმარიტებისათვის, უმღეროდეს ამაღლებულ სიყვარულს, არამედ თავისი ცოდნითა და გონებით უნდა აწესრიგებდეს ცხოვრების მოვლენებს. უნდა იცოდეს, რომ თვით ცხოვრების გზა არ არის ვარდ-ყვავილებით მოფენილი და ბევრი წინააღმდეგობის დაძლევა დასჭირდება ბრძოლის დიდ გზაზე.

ავტორისათვის ცნობილია, რომ პოეტისათვის ქეშმარიტებისა და სიმართლის სამსახური დაბრკოლებათა გადალახვასთან არის დაკავშირებული, დიდ

მსხვერპლს მოითხოვს, მაგრამ იგი არასდროს არ გამოიჩენს სისუსტეს და ბოროტ სულს არ დამორჩილებდა.

პოეტის სულიერი სამყაროს, საზოგადოებრივი მოვლენებისადმი მისი დამოკიდებულების თვალსაზრისით ძალზე საინტერესოა ლექსი „პოეტს“, რომელიც მიმართულია „ვაი-კრიტიკოსთა“ წინააღმდეგ. ს. ხუნდაძე უკმაყოფილოა მისი კრიტიკოსებით. არც მკითხველი საზოგადოების მაღლიერია იგი, რადგან დარწმუნებულია იმაში, რომ ობიექტურ შეფასებას პოეტი არც მათგან მოელის, მაგრამ ასეთი გარემო ს. ხუნდაძეს ვერ შეაცვლევინებს თავის დამოკიდებულებას ცხოვრების მოვლენებისადმი, რადგან თვით პოეტმა სხვაზე უკეთ უნდა იცოდეს, რა ნაკლი აქვს მის პოეტურ ხმას და რა ღირსება:

„შენზე უფრო ვერავინ გაზომავს
შენს მოთქმასა და მღერასა,
შენსავით ვერავინ მიხვდება
შენი გულისა ძგერასა“.

სამწუხაროდ, პოეტის აზრით, ისიც ხდება, რომ შურიანები და უმეცრები ხშირად არაობიექტურად აფასებენ ხელოვანის ღვაწლს და ნაცვლად სიყვარულისა, „ზიზღით შეჰყურებენ სხვის ნიჭს“.

„ნურც ტაშს აყვები, ბოროტ ტაშს:
არ ესმის შეუგნებელსა —
და აქებს ხშირად მბილწავსა,
კიცხავს თვის გამნათებელსა.
გულდასმით აწონ-გაზომე
თვით შენი-ავლადიდება;
ავისთვის ტაში რად გინდა,
ნუ გინდათ ყალბი დიდება“.

- დისძენს ბოლოს პოეტი.

ამ ლექსიდან ისიც კარგად ჩანს, თუ როგორი გულნატკენი იყო პოეტი მისი შემოქმედების „ვაი-შემფასებლების“ მოქმედებით. პოეტს კრიტიკა არ სწყალობდა. „ლანძღვა-გინება ბევრი მსმენია, როგორც მტერთაგან, ისე მოყვარისაგან“, — წერს ერთგან.

„სილოვანი ბუნებით ნერგული და ფიცხი ადამიანი იყო, ამიტომ ყოველგვარ გაკრიტიკებას ძალზე განიცდიდა (მაგ., მისი მიმოწერა აკაკი შანიძესთან). აი, რას წერს იგი თავის „აღსარებაში“: „ჩემს ნაწერებს არა თუ „მეგობარნი“, მეგობარნიც ხშირად აღმაცერათ უყურებენ და ვერ ბედავენ განაცხადონ, რომ ორიოდ ლექსი მაინც დამიწერია თანაგრძნობისა და ყურადღების ღირსი“ (ო. გვეტაძე, 1993, გვ. 34).

ს. ხუნდაძე ავტობიოგრაფიულ ლექსებში გამოხატავდა პოეტის დიდ მოვალეობას ხალხის წინაშე. იგი, როგორც პოეტი და მოქალაქე, ყოველთვის სამშობლოს თავისუფლებისათვის მებრძოლთა რიგებში იდგა და საქვეყნო საქმეს ემსახურებოდა. „იგი ბოლომდე ერთგული დარჩა მამულიშვილური პრინციპებისა და უსახელო ჯარისკაცით შეეწირა მას“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 1982, გვ. 197).

მწერლის დანიშნულებას ს. ხუნდაძე მოქალაქეობრივი მოვალეობის შესრულებაში ხედავს. ის იდგა რეალისტური მსოფლმხედველობის პოზიციაზე. 60-იანელთა მსგავსად, უარყოფდა თეორიას „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“.

მან ადრეულ წლებშივე ჩამოაყალიბა თავისი საზოგადოებრივი და პოეტური დანიშნულება. მის ლექსებში ნიშანდობლივად მოჩანს შეუპოვარი, უდრეკი, ოპტიმისტური ბუნება პოეტისა.

ს. ხუნდაძემ, როგორც პოეტმა და მოქალაქემ, შეხამებულ მთლიანობაში გაშალა თავისი მოღვაწეობა. მისი სიტყვა ყოველთვის ნაყოფიერი საქმე იყო. არავითარი განსხვავება მის სიტყვასა და შინაარსს შორის არ არსებობდა. პოეტის კალამი ყოველთვის მშვიდი არ იყო, ის უფრო აღშფოთებული და გესლიანი გახლდათ შინაური თუ გარეშე მტრის წინააღმდეგ.

პოეტმა დიდი ადგილი დაუთმო თავის შემოქმედებაში პოეტისა და პოეზიის დანიშნულების გარკვევას. მისი აზრით, პოეზიის მიზანია კაცთმოყვარეობის, ჰუმანური მისწრაფებების ქადაგება. პოეტისათვის სხვისი ცრემლის, მწუხარების, სიხარულის განცდა და გათავისება სულის მოთხოვნილება იყო. მას სწამდა, რომ პოეტი ღვთაებრივი ცეცხლით უნდა იწვოდეს, თუ უნდა, რომ რაიმე ღირებული შექმნას ამქვეყნად. მოქმისათვის თავდადება, მისთვის ჭირში და ღზინში ყოფნა ს. ხუნდაძეს შემოქმედის არსებობის ფორმად მიაჩნია. ამგვარ საკითხთა განხილვისას რუსთველისეული და ვაჟა-ფშაველასეული განწყობილებები იჩენს თავს, განსაკუთრებით ეს საგრძნობია ლექსში "პოეტი".

ს. ხუნდაძე გმობს მათ, ვინც ზიზღით უყურებს ნიქს, სხვის წარმატებას და შემოქმედებით გამარჯვებას. პოეტი ბრბოს ტაშს არ უნდა აწყვეს და ყალბმა დიდებამ გონება არ უნდა დაუბნელოს.

ს. ხუნდაძეს, როგორც პოეტს, როგორც მოქალაქეს, აქტიური პოზიცია ეკავა იმდროინდელ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და მისი შემოქმედება სასარგებლო საქმეს აკეთებდა მკითხველის პატრიოტული და ზნეობრივი თვალსაზრისით.

ამდენად, ს. ხუნდაძის პოეზია იმ ტენდენციათა გამოხატულებაა, რომელიც XIX საუკუნის II ნახევრის ჩვენი დიდი მგოსნების შემოქმედებას ახასიათებდა. მრავალ პოეტს შორის, XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე რომ მოღვაწეობდნენ, სიღოვან ხუნდაძესაც აქვს თავისი ადგილი იმ შემოქმედებით, რომლითაც ამკვიდრებდა საზოგადო სახალხო მნიშვნელობის იდეალებს და ცდილობდა ადამიანის სულის გამშვენიერებას, მის ზნეობრივად ამაღლებას.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ო. გვეტაძე, 1993 - ო. გვეტაძე, ლიტერატურული წერილები, ქუთ., 1993
 ა. ნიკოლეიშვილი, 1982 - ა. ნიკოლეიშვილი, "ფურცლები ქუთაისის ლიტერატურული წარსულიდან", „ნაკადები“, ქუთ., 1982
 თ. მეძველია, 1990 - თ. მეძველია, „მამულიშვილი“, გაზეთი „ქუთაისი“, 1990, 21 აგვისტო.
 ს. ხუნდაძე, 1902 - ს. ხუნდაძე, „ცხოვრების სურათები, ჩემი აზრი და ფიქრები“, II წიგნი, ქუთ., 1902
 ს. ხუნდაძე, 1914 - ს. ხუნდაძე, თხზულებანი, ნაწილი პირველი, ლექსები, ქუთ., 1914
 სტ. ჭრელაშვილი, 1893 - სტ. ჭრელაშვილი, ქართული მწერლობა (ზომილელის (რომანოზ ფანცხვას) მიერ ს. ხუნდაძის ლექსების გარჩევა), „ივერია“, 1893, 5 სექტ., №1903.

NINO BAKURADZE

SOME ISSUES OF SILOVAN KHUNDADZE'S
AESTHETIC CREDO

At the turnover of the 19th and 20th cc., Silovan Khundadze was in the vanguard of all cultural activities in Kutaisi. This was the period of time when diverse trends were introduced into poetry and prose. Ideological determination, sharply expressed social shade, characteristic of the public figures and writers of the 1860s, was still alive in the creative works of belle-lettrists of the early 20th c., mainly as an epigon.

Silovan Khundadze (pen-name – Silovani) was among them. His creative heritage is diverse – verses, poems, publicistic and critical articles, manuals, linguistic papers; his epistolary writings are also of interest.

Among S. Khundadze's literary writings, his autobiographical poems are of interest, as far as they convey the poet's goals and objectives, they manifest his attitude towards people and society.

S. Khundadze is well aware of a poet's difficult and hard obligations. In his opinion, a writer should not only know well the life, struggle for truth, sing to elevated love, but should also know the life is not an easy thing, and that there are numerous obstacles to be overcome in the course of struggle.

S. Khundadze regards a writer's destination in the fulfilment of civic duties. His outlook was realistic. Like the writers of the 1860s, he rejected the theory 'Art for art's sake!'

In his early years, he defined his public and poetic destination. His poems manifest the poet's selfless, steadfast, optimistic nature.

Thus, S. Khundadze's poetry is a manifestation of the tendencies characteristic to the creative works of the great poets of the second part of the 19th c. Among numerous poets living at the turnover of the 19th-20th cc., Silovan Khundadze occupies his peculiar place with his creative works, with which he did his best to establish public ideals and to beautify human soul, to elevate a human morally.

გია ბერაძე

ოთარ ღა კე ოთარ ჭილაძის რომანში „ყოველმან ჩემთან მპოვნელმან“

ოთარ ჭილაძის რომანი „ყოველმან ჩემთან მპოვნელმან“ კაენის მითზეა აგებული. თვითონ სათაურიც ამას მიგვანიშნებს. როცა ძმა მოკლა და ღმერთის მიერ შეჩვენებულ იქნა, კაენმა ეს სიტყვები წარმოსთქვა: „ყოველმან ჩემთან მპოვნელმან მომკლას მე“.

რომანში მაკაბელების ოჯახი ცოდვაში ცხოვრობს. ცოდვა მის საფუძველ-შივეა ჩადებული. მამის ცოდვა შვილზე გადადის, შემდეგ შვილიშვილზე. კაენის მოდგმა კაენის გზით მიდის. ქაიხოსრო მაკაბელი კაენია, მის მიერ დაჭრილი თათარი კი შეიძლება მიჩნეულ იქნას „აბელად“, თუმცა ეს ძალზე თავისუფალი ინტერპრეტაცია იქნებოდა; აბელი არის გიორგა, რომელიც თათრის შურისმგებელი ხელით იღუპება, მაგრამ თათარი, შეიძლება ითქვას, იარაღია ქაიხოსრო — კაენის ხელში და ნამდვილი დამნაშავე გიორგას სიკვდილში სწორედ ქაიხოსროა და არა თათარი. ქაიხოსრო მაკაბელს მაიორის მუნდირი მითვისებული აქვს. იგი არც მაკაბელია; მამობილმა, მაიორმა ყაფლან მაკაბელმა მისცა ეს გვარი. მისი ცხოვრება ტყუილზე, თვალთმაქცობასა და ცოდვაზეა დაშენებული. კაენის არქეტიპს განასახიერებს, ასევე, ქაიხოსროს ძე პეტრე თავის ძმასთან, გიორგასთან მიმართებაში, რადგან შურს, რომ დედას გიორგა უფრო უყვარს. კაენია ალექსანდრეც, თავისი ძმის, ნიკოსადმი შურით გამსჭვალული. გიორგა (დაკნინებული „გიორგი“) დაბეჩავებული, გათელილი ქართული სულია; თვით დედა, ანა საქართველოს სიმბოლოა, უცხოთაგან გათელილი, გაუპატიურებული და დამონებული საქართველოსი, რომელსაც ნამდვილი პატრონი აღარა ჰყავს. მას ხან თათარი ფლობს, ხან რუსი (ქაიხოსრო მაკაბელი რუსის სიმბოლოა); მაკაბელების ქალიშვილს, პატარა ანეტასაც (ანას ვარიაციია) აუპატიურებენ, რადგან მას ძმები გვერდით არ უდგანან და დაუცველი და უმწყეოა ბოროტი ძალის წინაშე.

ნიკო თავის ცოლთან ერთად ციმბირში აღესრულება და მათი პატარა გოგონა, მართა ობლად რჩება. ალექსანდრე, რომელიც დის, ანეტას ტრაგედიამ გონს მოიყვანა, ჩადის ციმბირში, წამოიყვანს პატარა მართას და ამით სამომავლო ყლორტს გადაარჩენს.

რომანში მამებისა და ძეების თაობათა მონაცვლეობაა და კრიზისი, რომელიც ამ მოდგმაში „მამისა და ძის“ ურთიერთობაში იჩენს თავს, იწვევს ოჯახის მზარდ დეგრადირებას; ქალი განასახიერებს მიწას, სამშობლოს, რომელსაც ძლიერი და ერთგული დამცველი სჭირდება. გიორგას, თუმც ნამდვილი მემკვიდრეა თავისი მამისა, მოგვიანებით „ნაბიჭვარსაც“ კი ეძახიან. ასე ხდება კანონიერის უკანონოდ შერაცხვა და ამის სანაცვლოდ უცხო, მოძალადის კანონიზირება.

საბოლოო პატრონად ოჯახს ცალხელა ალექსანდრე შერჩება. მან უნდა გაზარდოს პატარა მართა, რომელიც სიმბოლურად საქართველოს მომავალს განასახიერებს. ალექსანდრეს ცალხელობა კი თავისთავად ნიშნავს იმას, რომ ქვეყნის პატრონი საკმაოდ ძლიერი ვერ არის. პატარა მართა „ძის“ ფუნქციას იღებს. აქაც, რაკი სამომავლო ნერგი არა ვაჟის, არამედ გოგონას სახითაა წარმოდგენილი, მინიშნებულია, რომ ის, როგორც ბუნებით სუსტი ქმნილება,

განსაკუთრებულ მოვლა-პატრონობას საჭიროებს.

გურამ ასათიანი მიუთითებდა გარკვეულ მსგავსებაზე ალექსანდრე მაკაბელსა და ფოლკნერის რომანის „ხმაური და მძვინვარების“ გმირს კვენტინ კომპსონს შორის:

„როდესაც ოჯახში რაღაც არსებითი რიგზე არ არის, როცა მისი საყრდენები მოშლილია, ის თავისივე წიაღიდან გამოჰყოფს საკუთარ ანტიპოდს, უარყოფელს.

ასეთია ამ ორი გმირის (კვენტინ კომპსონის და ალექსანდრე მაკაბელის) საერთო სტრუქტურული ნიშანი. მაგრამ მსგავსება არსებითად აქ მთავრდება. ფოლკნერის გმირისათვის ერთადერთი გამოსავალი იმ წინააღმდეგობებიდან, მისი ცნობიერება რომ ჩიხში მოაქციეს — თვითმკვლელობაა... თვითუარყოფა, თვითმოსპობა მას თვითონ ცხოვრებამ მიუსაჯა. ასეთია მისი ზვედრი, ასეთი განაჩენი გამოაქვს მისთვის ავტორს.

ოთარ ჭილაძის გმირი ამ გზას არ იმეორებს. ის სხვა სამყაროს პირმოა — სხვა რეალური სინამდვილისა და სხვა ესთეტიკური სისტემის წარმონაქმნი... სწორედ ეს სამყარო არ აძლევს მას სრული კაპიტულაციის, სულიერი და ფიზიკური თვითლიკვიდაციის უფლებას... ალექსანდრეზეა დამოკიდებული საკუთარი კერის, კონკრეტული ოჯახური უჯრედის, ან თუ სიმბოლურ ასპექტში გვიანებით, კონკრეტულ — ეროვნული ორგანიზმის გადარჩენა... ის აუცილებლად უნდა გადარჩეს — გადარჩეს ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით, არა როგორც პატიოსანი, არამედ როგორც ალექსანდრე — ახალი ადამიანი, ახალი მოდემის მამათავარი. მან უნდა მისცეს დასაბამი ახალ ცხოვრებას, არსებობის ახალ, უფრო მაღალ ფორმას“ (გ.ასათიანი, 2002, გვ. 221).

ჩვენ ვეთანხმებით მკვლევრის ამ მოსაზრებას და საჭიროდ მიგვაჩნია რამდენადმე განვავრცოთ იგი შედარებითი ანალიზის მეშვეობით:

„ხმაურსა და მძვინვარებაში“ მამას, ჯეისონ კომპსონს, სამი ძე ჰყავს: კვენტინი, ბენჯამინი და ჯეისონი. მამა არის კომპსონთა არისტოკრატიული, როდესაც ძლიერი გვარის დაკნინებული, დეგრადირებული შთამომავალი. იგი დადასტურებულია მატერიალურად, მოტეხილია ფიზიკურად და სულიერადაც. ამ სინთეზიკო ძალებისგან დაცლილ და თითქმის გალოთებულ კაცში არ გამჟღავნა ალღური კეთილშობილება, ის განათლებული და ზნეობრივი პიროვნებაა, მაგრამ აზღებური, ბურჟუაზიულ-მერკანტილური დროებისთვის ფეხი ვერ აუწყვია და აუტსაიდერად დარჩენილა. კვენტინ კომპსონი მამის სულიერი ასლია ზნეობრივ-რეტროგრადული თვალსაზრისით: იგი მწვავედ განიცდის თავისი ოჯახისა და ზოგადად სამხრეთის გადაგვარებას, უცხო, ჩრდილოური სულისკვთების შემოჭრას, რომელიც ანგრევს ყოველივე არისტოკრატიულს და ამკვიდრებს მძლავრო, მექანიკურ ცივილიზაციას. შუათანა ვაჟი, ბენჯამინი უმწეო იდიოტია, რომელიც მუდმივ მფარველობას საჭიროებს. უმცროსი ვაჟი ჯეისონი კი, რომელსაც მამის სახელი ჰქვია, სრული ანტიპოდია მამისა და უფროსი ძმის — კვენტინისა. იგი არის აზღებური, თავკერძა მესაკუთრის, წვრილი ბურჟუას ტიპი, რომლის-თვისაც ფული უზენაესი ღირებულებაა. „რომანის მესამე ნაწილი, კომპსონების მესამე ძმის მონოლოგი, აღსავსეა ხმაურითა და მძვინვარებით, აურზაურით, მუდმივებით, ოღონდ ეს სულ სხვა ხასიათის ხმაური და მძვინვარებაა, მკვეთრად განმარტებული ბენჯისა და კვენტინის უკიდურესად ემოციური, აღრეული კრიტიკებისაგან. ამ ნაწილში ხმაურობს და მძვინვარებს უკვე არა კომპსონი, არამედ არაკომპსონი, ანტიკომპსონი კი. ჯეისონიც კომპსონების შთამომავალია,

მაგრამ ხასიათით, მიდრეკილებებით, ცხოვრებაზე შეზღუდულებებით ანტიკომ-პსონია“ (ე.თოფურიძე, 1984, გვ. 144).

თუ კვენტინი მწვავედ განიცდის თავისი დის, კენდისის დაცემას და მის ბედში ზოგადად სამხრეთის ტრაგედიას განჭვრეტს, რის გამოც კვენტინი, ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა, თავს იკლავს, ჭეისონი შეუბრალებელია უბედური დისა და მისი მცირეწლოვანი ქალიშვილის, კვენტინას მიმართ, რომელიც ბოლოს პროტესტის ნიშნად ტოვებს ოჯახს. ის ვილაც მოხეტიალე ცირკის მსახიობთან ერთად გაიქცევა და ბიძის, ჭეისონის ფულს (რომელიც სინამდვილეში მისი დედის, კენდისის ფულია, ჭეისონისათვის კვენტინს აღსაზრდელად მიბარებული) თან გაიყოლებს.

ფოლკნერის რომანში მამის და ძის ერთარსობა გამოხატულია მამისა და კვენტინის ღრმად სულიერი ურთიერთობით, ზოლო მამისა და ძის ოპოზიცია — ჭეისონ კომპსონ უფროსისა და ჭეისონ კომპსონ უმცროსის რადიკალურად ურთიერთგანსხვავებული ნატურების ჩვენებით. აქვე უნდა გავიხსენოთ პაპის, გენერალ კომპსონის რეტროსპექტულად მოცემული სახე, რომელიც კომპსონთა ოდინდელი არისტოკრატიული შარავანდედის და ძლიერების ხატად არის მოცემული რომანში.

ოთარ ჭილაძესთან მაკაბელების სამი თაობა — ქაიხოსრო, პეტრე და პეტრეს ვაჟები — ნიკო და ალექსანდრე გარკვეული კონცეპტუალური სქემის გამომხატველნი არიან.

ფოლკნერის გენერალ კომპსონისაგან განსხვავებით, ქაიხოსრო არ არის ნამდვილი არისტოკრატი. როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, მამობილის გვარს ატარებს და მისივე მუნდირი აცვია, ანუ ის არის ცრუ მაკაბელი და ცრუ მაიორი. იგი ყაფლან მაკაბელის გაბარტახებულ მამულში მკვიდრდება და ააღორძინებს მას, ოღონდ ეს „აღორძინება“ წმინდად ნივთიერი სახისაა და არავითარ სულიერებას არ გულისხმობს. მისი ვაჟი პეტრე მამის გზის „ღირსეული“ გამგრძელებელია: „პეტრე ღვიძლი შვილია ქაიხოსროს - მისი უშუალო გაგრძელება. ის იგივე ქაიხოსროა, ოღონდ უკვე მიწაში ფესვგამდგარი, საბოლოოდ „ნატურალიზებული“, გაგლეხკაცებული...“

...მაგრამ პეტრე მარტო ბობოლა გლეხის ტიპური სახე როდია, ის საერთოდ მესაკუთრის, საგანთა მონის, პირუტყვობამდე დასული თავკერძობის განსახიერებაა“ (გ.ასათიანი, 2002, გვ. 215).

პეტრე მაკაბელი და ჭეისონ კომპსონ-უმცროსი ერთმანეთის მსგავსი სახეებია — წვრილმანი და ღვარძლიანი ხასიათი, მერკანტილური სულისკვეთება, თავკერძობა და ეგოიზმი მათი ინდივიდუალობის განმსაზღვრელი ნიშნებია. ალექსანდრე მაკაბელი, როგორც გურამ ასათიანი მიუთითებს, გარკვეულწილად ჰგავს კვენტონ კომპსონს, თუმცა ბევრი რამითაც განსხვავდება მისგან. ალექსანდრე მამისა და პაპის შეურიგებელი ოპოზიციონერია, მაშინ, როცა კვენტინი სწორედ მამისა და პაპის სულიერი მემკვიდრეა. ფოლკნერთან კვენტინის თვითმკვლელობით ნაჩვენებია სამხრეთული პოზიტიური ღირებულებების სრული განწირულობა, ო. ჭილაძე კი ნეგატიური სულიერების წიაღში პოზიტიურის აღმოცენებას აჩვენებს, ამდენად, მისი ნაწარმოები საბოლოო ჯამში მაინც ოპტიმისტური სულისკვეთებისაა.

ოთარ ჭილაძის ანეტა ისევე რეპრესირებულად გრძნობს თავს საკუთარ ოჯახში, როგორც ფოლკნერის კვენტინა. ორივე მათგანი იპარება სახლიდან, ორივე უცხო მამაკაცთან ეძებს თავშესაფარს. მაგრამ თუ კვენტინა წარმატებით

დააღწევს თავს საძულველი ბიძის, ჯეისონის ტირანიას, ანეტა ვერ მიადწევს თავის სატრფომდე, მას ბოროტმოქმედი მესაფლავე იავორა აუპატიურებს, ისევე, როგორც ადრე კოჭლი მარო გააუპატიურა. ანეტას ფეხების დამბლა მოუვა და ისევ სახლში აბრუნებენ. მისი სატრფო, საგზაო ინჟინერი მიტო ანეტას უბედურებაში მხოლოდ ანეტას მამას - პეტრეს და ძმებს - ალექსანდრეს და ნიკოს კი არ თვლის დამნაშავედ, არამედ საკუთარ თავსაც. ის ტრავმირებულ ანეტასთან რჩება და არწმუნებს, „კი არ მეცოდები, მიყვარხარო“. ალექსანდრეც მან მოიყვანა გონს, მიახვედრა, რა მოვალეობა ჰქონდა მისგან მიტოვებული ოჯახის წინაშე.

მაკაბელების საგა ოთხი თაობის ამბავს გვამცნობს ქაიხოსროდან პატარა მართამდე. ამ ისტორიის დასაწყისში მაკაბელების ფუძეზე ცრუ მაკაბელი-ქაიხოსრო მოდის, რომელსაც, როგორც ზემოთ ვთქვით, ნამდვილი მაკაბელისგან — თავისი მამობილი ყაფლან მაკაბელისგან აქვს მიღებული ეს გვარი. მაიორის მუნდირიც მისგან დარჩა მემკვიდრეობად. ქაიხოსრო ცრუმაკაბელია და მისი ვაჟი პეტრეც, რომელიც ღვინით ვაჭრობს, ასევე ვერ ჩაითვლება ნამდვილ მაკაბელად, მაგრამ პეტრეს ცოლად ჰყავს ლიხსიქეთელი მიქელაძის ქალი ბაბუცა, რომლის თავადური სისხლის შერევით ცრუ მაკაბელთა სისხლი გარკვეულ მეტამორფოზებს განიცდის: ნიკო, ალექსანდრე და ანეტა უკვე აღარ არიან ცრუმაკაბელები, მათი სისხლი სანახევროდ მაინც თავადურია, გაკეთილშობილებულია. ეს მომენტი მათ ხასიათშიც აისახება, თუმცა არა ცალსახად და სწორბაზობრივად: სამივენი თავიანთი პლებები მამისა და პაპის ოპოზიციონერები არიან. ვაჟებმა პაპის მიმართ ამბოხი საღორის აფეთქებით გამოხატეს. ამ „ტერორისტული აქტის“ აღსრულებისას ალექსანდრეს დახეობრება, ცალი ხელის დაკარგვა, იწვევს ძმების დაშორებას: ნიკოს სასწავლებლად აგზავნიან ქალაქში, ალექსანდრე კი მიწის მუშა ხდება. სიმბოლურად ეს ალექსანდრეს პლებეური საწყისისაკენ გადახრას ნიშნავს, თუმცა იგი კიდევ უფრო შეურიგებელი ხდება მამისა და მამის მიმართ, ნიკო ებრძვის ბოროტებას, ცარიტულ რეჟიმს და კიდევაც ეწირება ამ ბრძოლას. იგი, როგორც უკანონო მსხვერპლი, მთლიანად განიწმინდება მამა-პაპის ნეგატიური სულიერებისაგან, ანუ სავსებით „გათავადდება“ (თავადობას ამ კონტექსტში სულიერი ამაღლების მნიშვნელობით ვხმარობთ). ალექსანდრეს გზა უფრო რთული და წინააღმდეგობრივია: ბოროტებისა და სიმანჩიჯის წინააღმდეგ ამბოხებული, იგი თვითონვე გადაიხრება ბოროტებისა და სიმანჩიჯისაკენ. გარკვეულწილად დაცემას განიცდის კოჭლი მარო, რომელსაც სიმანჩიჯისაგან თავისი ნებით განდგომილი ალექსანდრე ირთავს, განსახიერებაა ოჯახისაგან თავისი ნებით განდგომილი ალექსანდრე ირთავს, განსახიერებაა უბედურესად მდაბიური, უზამსი ყოფიერებისა. ეს ფიზიკურად და სულიერად მანჩი ქალი თავისებური მიკროჯოჯოხეთია, რომელიც ალექსანდრემ თავისი ნებით აირჩია და ამით ვისაც ებრძოდა, იმათვე დაემსგავსა რამდენადმე. მამისა და პაპის ეგოიზმს, თავკერძობასა და პლებეურობას კიდევ უფრო გაძაფრებული თავკერძობა, ეგოიზმი და პლებეურობა დაუპირისპირა.

საგზაო ინჟინერი მიტო, რომელიც ძმებისაგან მიტოვებულ ანეტას შეუყვარდა, თითქმის ერთგვარად „რენეკარნირებული“ გიორგას მამაა, რომელიც რომანში მხოლოდ რეტროსპექტრულად ჩანს. ანეტას თავისი ბებუის სახელი ჰქვია: გიორგას მამა, ანას მეუღლე, ნამდვილი ვაჟაცია, თავისი ქვეყნის პატრიოტი და ამ პატრიოტულ ვალს შეწირული; ანეტა ასევე განასახიერებს საქართველოს, როგორც ანა. ისიც ანასავით უტბო, მტრული ძალისაგან გაუპატიურებული და დატანებულია. ტრავმირებულ, დადამბლავებულ ანეტას საგზაო ინჟინერი

მოველინება მფარველად და ნუგეშად, ალექსანდრესაც ის შთაავონებს სიკეთის გზისკენ შემობრუნებას. ანეტას სიყვარულსა და მის პატრონად გახდომას ინჟინერი თავის ჯერად ჩათვლის და ამ ჯერის ბოლომდე ზიდვას მტკიცედ გადაწყვეტს. ანეტასა და ინჟინრის ამგვარი დაკავშირება ერთგვარი წინა სახეა ალექსანდრესა და პატარა მართას ურთიერთობისა. ანეტა ტრავმირებულია. მისი გაჯანსაღება სათულო ჩანს, თუმცა კი ინჟინერი ჰპირდება, ექიმებს დაგახვევ და გიშველიო. პატარა მართა კი ის ჯანსაღი ყლორტია, რომელსაც, მიუხედავად იმისა, რომ კატორღაში დაიბადა, ჭლექიანი დედ-მამისაგან (სულ მალე რომ დაიხოცნენ), მაინც არ შეხვებია ბოროტების მსახვრალი ხელი: პატარა მართა, იგივე ანეტა, რომელსაც დროულად სჭირდება ძლიერი დამცველის ხელი, რათა შეურყვნელად და ჯანსაღად გაიფურჩქნოს სამომავლოდ. ასე რომ, მაკაბელთა სრული „აღდგინება“ და „კანონიზირება“ მომავლის საქმეა.

„ყოველმან ჩემმან მპოვნელმან“ ფორმით და ხასიათით გვახსენებს კოლუმბიელი მწერლის გაბრიელ გარსია მარკესის რომანს „მარტოობის ასი წელი“. იქაც ბუენდიების ოჯახისა და გვარის ცხოვრება გააზრებულია როგორც მთელი კაცობრიობის ცხოვრება. ოღონდ ერთი რამ არ მინდა დავიჯერო, რაშიაც მარკესი ცდილობს დაგვარწმუნოს: ამარანტა ურსულასა და აურელიანო უკანასკნელის სქესობრივი აღტკინებისაგან დაიბადა გოქის კულიანი ბავშვი, ისეთი, როგორიც იყო პირველი ბუენდია, ე.ი. დადგება დრო, როცა კაცობრიობა პირველყოფილობას დაუბრუნდება. შეიძლება ბევრი რამ მართლაც აქეთკენ ეწეოდეს კაცობრიობას, მაგრამ, რაც უნდა მოუვიდეს სამყაროს, ცალხელა კაცი მაინც აიტაცებს თავის პაწია, ობოლ ძმისწულს, გულზე მიხუტებულს და ასე გასწევს მამულისაკენ.

„რომანის მოქმედების ადგილისათვის შემთხვევით არ დაურქმევია ო. ჭილაძის ურუქი. ურუქიდან იყო გილგამეში, პირველი კაცი, რომელმაც ყველაფერი იხილა. შორეული ასოციაციით გილგამეშის მეგობარი ენკიდუც უნდა გავიხსენოთ. ცნობილი და მიღებული აზრია, რომ ენკიდუს ბედი მთელი კაცობრიობის ბედია. ენკიდუ მაშინ გახდა ადამიანი, როცა... ქალი შეიცნო... ო. ჭილაძის რომანშიც ქალია სიცოცხლის სიმბოლო და ნათელი გახდება, რა მჭიდრო კავშირია შუმერული ეპოსის ურუქსა და ქართული რომანის ურუქს შორის... რომანის ურუქი კონკრეტულობის საზღვარს არღვევს და მთელი სამყაროს სახედ, სიმბოლოდ იქცევა“ (აბაქრაძე, 1976, გვ.78).

ჩვენ ვეთანხმებით კრიტიკოსს, რომ მაკაბელების საგა ისევე ნიშნავს მთელი კაცობრიობის ცხოვრებას, როგორც ბუენდიების საგა. მარკესის მაკონდოს მსგავსად, ო. ჭილაძის ურუქიც მთელი სამყაროს სახე-სიმბოლოა, ოღონდ მარკესის რომანში ნაჩვენებია სრული კალა (ინდური ტერმინოლოგიით, ერთი სამყაროს დასაწყისიდან დასასრულამდე განვლილი დრო), ო. ჭილაძესთან კი - მხოლოდ მონაკვეთი კაცობრიობის განზოგადებული ისტორიისა. ზოლო სოფლის შუმერულ სახელთან „ურუქთან“ ერთად ასევე სიმბოლურად ქდერს ბიბლიური გვარი „მაკაბელი“ - ბიბლიის ერთ-ერთი თავის სახელწოდებაა „მაკაბელთა“. ამითაც ხაზი აქვს გასმული ნაწარმოების პერსონაჟთა გენეალოგიის არქეტუპულობას. პაპის, მამის, შვილიშვილებისა და ბოლოს შვილთაშვილის ისტორია ბიბლიური გენეზისის ერთ-ერთი მონაკვეთის მსგავსად არის მოცემული. მამისა და ძის პარადიგმა აქ ოთხი თაობის მონაცვლეობით არის წარმოდგენილი, თუმცა სულ ბოლო თაობის წარმომადგენელი არის არა ვაჟი, არამედ ქალი (პატარა მართა), მაგრამ ამას ალბათ არა აქვს არსებითი მნიშვნელობა. გვარის ისტორია არ სრულდება, პერსპექტივაში მომავლის კონტურებია გამოკვეთილი.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ.ასათიანი, 2002 - გ.ასათიანი, ყოველმან ჩემმან მპოვნელმან, ოთხტომეული, ტ. 4, თბ., 2002
 ა.ბაქრაძე, 1976 - ა.ბაქრაძე, უილიამ ფოლკნერის რომანის პოეტიკა, თბ., 1976
 ე.თოფურიძე, 1984 - ე.თოფურიძე, უილიამ ფოლკნერის რომანის პოეტიკა, თბ., 1984.

GIA BERADZE

FATHER AND SON IN THE NOVEL "EVERYONE WHO FINDS ME" BY OTAR CHILADZE

"Everyone who Finds me" is based on the archetypal model of Cain. Kaikhosro Makabeli is Cain, who for Ana's sake wounds her aggressive lover Tatar, and takes his place. Tatar in this case symbolizes Abel, as it were. Tatar is Cain when he kills Giorga, Abel.

Kaikhosro and his son Petre are a harmonious pair. Sons of Petre, Niko and Aleksandre, oppose their grandfather and father. The blowing up Kaikhosro's pigsty is a certain manifestation of the Oedipus Complex. From the mythological viewpoint, this equals patricide.

One of the chapters of the Bible is entitled "Maccabees", so the surname "Makabeli" seems symbolical. This stresses the archetypal nature of the genealogy of the characters of the novel. The history of the grandfather, the father, the grandchildren and the great-grandchild is given in the form of a section of the biblical genesis. The father and son paradigm is represented as the alternation of four generations. The representative of the last generation is daughter (little Marta), not a son, this, however, does not matter. The history of the family does not end. The future prospects are outlined.

ინეზა გაბელაია,
ლავთი შავიანძიძე

ფერსათის «ქვეყნის» ეთნოისტორიული (გვარსახელთა მონაცემების მიხედვით)

ცნობილია, რომ გვარსახელი საქართველოს ისტორიის შემსწავლელი ერთ-ერთი წყაროთაგანია. იგი გვაცნობს ქვეყნის წარსულის კლასობრივი ურთიერთობების შინაარსსა და ფორმებს; გვაწვდის მასალას ქართველთა ურთიერთობებზე მომხდურ, სხვა ეროვნების და კონფესიის მატარებელ ეთნოსებთან; მათი პოლიტიკური ბატონობის შემდეგ საქართველოში მომხდარ საზოგადოებრივ, ეკონომიკურ და სოციალურ-კულტურულ ცვლილებებს; რელიგიურ-პოლიტიკური ზეწოლის გამო შეპირობებული მიგრაციული პროცესების მიზეზებს და მიმართულებებს; იმ ყოფით მახასიათებლებს, რომლებიც იქმნებოდა საქართველოს სხვადასხვა თემის მკვიდრთა ურთიერთობების დროს.

მინაძე სოფელ ფერსათის „ძველიდან“ მკვიდრი დიდი გვარია. დღეს სოფელში სამოცი კომლი მკვიდრობს. საერთოდ ბაღდათში კი მინაძეთა ორას ოცდამდე სული მოწმდება. მათ ადრინდელ საცხოვრისში, ადიგენში კი ას სამოცდაათობამეტი (ა. სილაგაძე, ა. თოღაძე, 1997, გვ. 140). XIX საუკუნის ორმოციანი წლების საარქივო მონაცემებით, საეკლესიო გლეხი მინაძეები მკვიდრობდნენ ბაღდათის სოფლებში: ზეკარში, შუბანსა და წითელხევში (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 32, 108, 118). მინაძეები აღნიშნულ პერიოდში სოფელ ფერსათსაც მკვიდრობდნენ. აქაური ლუტუშა მინაძე ზეკარიდან ფერსათს ჩამოსახლებული მინაძეების მეექვსე შთამომავალია. ბაღდათელი მინაძეები გვარის პირვანდელ საცხოვრისად ახალციხის რაიონის სოფელ მინაძეს ასახელებენ. „თათრობას გამოქცეული“ და ზეკარის უღელტეხილით სოფელ ზეკარში გადმოსული მინაძეები საისტორიო დოკუმენტებში პირველად სოფელ შუბანის მკვიდრებად იხსენიებიან. 1558 წლით დათარიღებულ საბუთში მოხსენიებული ნასყიდა მინაძე ქუთაისის საყდრის ბეგარავალდებული იყო (პალ, III, 2004, გვ. 170).

მინაძეების გვართან დაკავშირებით არსებობს მეორე, „საქვეო გადმოცემა“, რომლის თანახმადაც ბაღდათელი მინაძეები ყოფილან გურიიდან მოსული მინაძეები.

მინაძეების გვარზე შერქმეული სახელია „**ზმერხლიჭამია**“ (დაფნისმაგვარი კურკოვანი, ველური მცენარის ნაყოფი ზმერხლი უჭამიათ) და „**ერბაშათ მინაძეები**“ (წინაპარს ბევრი სოკო უნახავს ერთად და უთქვამს „ერბაშათ ვნახეო“).

ბაღდათის ყველა იმ სოფელში უბანს, სადაც მასიურად მკვიდრობდნენ და მკვიდრობდნენ მინაძეები, მათი გვარის სახელი ჰქვია. გვხვდება ანთროპოტოპონიმები: „მინაძეების უბანი“, „მინაძისოული“. სოფელ ზეკარში, მათ სალოცავზე — „ნაძვიკარა“ (ამ სალოცავს მოილოცავდნენ კიდევ დემეტრაძეები, გორგოძე და გუბელაძე. იხ: ზ. თოლორდავა, 2002, გვ. 24). დღეს უკვე საყანე ადგილებს ეძახიან „მინაძის კალოს“ და „მინაძის საჭილეს“. ზეკარში არის მინაძეთა გვარის სახელობის წყაროც.

რაჭიდან გამოქცეულა და „სადემეტრაოსთვის“ შეუფარებია თავი წითელხეველი **ქელიძეების** წინაპარს - აქვსენტი ქელიძეს.

ადამიანის საკუთარი სახელიდან „ჟელა“ მომდინარე გვარსახელი რაჭის სხვადასხვა სოფლებშია განფენილი. ახალსოფელსა და ზოტევში გოცირიძის საბატონო გლეხები იყვნენ, ბაჭში, გორისუბანში, ტბეთში, საღმელში - იაშვილის, ზნაკვაში - წერეთლების, ჯვარისაში - წულუკიძეების, ქვედა შავრას საეკლესიო გლეხები, ნამანვესა და ჭელიაღელეში - ერისთავის, ბუგეულში და კაციეთში კი - სახელმწიფო გლეხები. გარდა წითელბევისა (თავდაპირველად მჭელიძე//მჭედლიძე), გვარი სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა მიზეზის გამო საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში (ოკრიბაში, ლეჩხუმში, სვანეთში, გურიაში, კახეთსა და სამეგრელოში) დასახლებულა.

ძირძველ გვართა შორის სოფელ ფერსათში **ჯიხვაძე** მოიხსენიება. ჯიხვაძეთა ვიღრე ფერსათში დამკვიდრებამდელ ისტორიას ეთნოგრაფიული მასალები სხვადასხვაგვარად წარმოგვიდგენენ.

ზოგი ეთნოგრაფიული მასალა, რამდენადაც **ჯიხვაძეს**, **არწივიძეს** და **თავხელიძეს** ერთი გვარიდან წამოსულად ასახელებს, გვარის პირვანდელ საცხოვრისად ილორს, ისტორიულ საბედიანოს ასახელებს. ნაწილი ეთნოგრაფიული მასალებისა, საკუთარი სახელიდან - ჯიხვა ნაწარმოები გვარის ჯიხვაძის თავდაპირველ საცხოვრისად იმერეთის ერთ-ერთი ისტორიულ-გეოგრაფიული შტარის, ოკრიბის ამჟამინდელ სოფელ მუხურას ასახელებს. აქ ისინი, ლეგენდის მიხედვით, ჩიჯავაძეები (ჩიჯავაძეები ისტორიულ ოკრიბაშიც არ მკვიდრობდნენ — დ. შავიანიძე) ყოფილან. კვლევის დროს დგინდება გვარში შესულობის შემთხვევა. წყალთაშუის მკვიდრი ენდელაძე „მოსულა მამიდასთან, დამკვიდრებულა სოფელში და ამრავლებს ენდელაძის გვარს“.

ყველა მასალით, გვარის მიგრაციის გამომწვევ მიზეზად სოციალური დაპირისპირება სახელდება. მასალები თანხვედრილი არიან იმაშიც, რომ გამოქცეული სამი ძმიდან ჯიხვაძედ და არწივიძედ დაწერილ ორი ძმის შთამომავლობას (მესამეს გვარი არ ვიცით - ხაზი ჩვენია) ჩიქვანებს ეძახდნენ. გადმოცემები ეთნოლოგიური მეცნიერების მიერ სანდო წყაროდ აღიარებულ საკითხშიც ემთხვევა ერთმანეთს. მათი მიხედვით, ჯიხვაძეები სალოცავად და საწირავად დადიოდნენ მისი ძირი გვარის, **კუხნიანიძის** ამჟამინდელ სალოცავ სოფელ მესხეთში..

XIX საუკუნის 40-იანი წლების მონაცემებით, ჯიხვაძეები იმერეთში, გარდა ფერსათისა, ზესტაფონის რაიონის სოფელ ცხრაწყაროშიც მკვიდრობდნენ (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 171).

სოფელ ფერსათის მრავალრიცხოვან გვართა შორის **გუმბერიძეც** მოიხსენიება. გუმბერიძის წინაპარი გოგიბერიძე ისტორიული გურიიდან, დღევანდელი აჭარიდან ზეგანში მოსულა და შემდეგ გადმოსახლებულან ფერსათში. გუმბერიძეები ჩხეიძეთა ბაღდათელი, ზეგნელი, ფერსათელი და ოზბეგი ყმები არიან (ო. სოსელია, 1973, გვ. 37). გუმბერიძეთა პირვანდელ გვარი ზოგბერიძე, ეპონიმ - გოგიბერზე საგვარსახლო სუფიქსის დართვით მიღებული გვარია და ფართოდაა გავრცელებული აჭარასა და გურიაში (სოფლები: გუბი, ღანირი, ზუგმათა) (ბ. ცხადაია, 2000, გვ. 72; მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 141). ოზბაში დღეს მოწოდება ანთროპოტოპონიმი „გუმბერიძისოული“. გუმბერიძეების გასახლებელი გვარია „ლობიოსქამია“.

ფერსათის ძირძველი გვარია **კახიანი**, მიქელაძეთა აზნაური (ო. სოსელია, 1973, გვ. 56). კახიანების გვარი საისტორიო დოკუმენტებში პირველად XIV-

XVსს მიჯნაზე იხსენიება (პალ, II, 1993, გვ.490). კახიანების სამი ძმა სხვა გვართან უსიამოვნების გამო გადმოსახლებულა მესტიის სვანეთიდან და დასახლებულა ქ. სამტრედიის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, მდინარე რიონის მარჯვენა ნაპირზე მდებარე სოფელ სამტრედიასთან (ძველი სამტრედია - დ. შავიანიძე) ახლო მდებარე სოფელ ეწერში. აქედან გადმოსახლებული და სოფელ ფერსათში დასახლებული ორი ძმის „ნამრავლი“ ცხოვრობს დღეს სოფელ ფერსათში. „ვიდრე დრო იყო,“ ურთიერთობდნენ კიდევ ძველ საცხოვრისთან, სადაც მათი გვარის დღესასწაულად ჰქონიათ „ყოველი თვის სამი აგვისტო“. ეს დღე დღესაც გამორჩეულად აღინიშნება ბაღდათის კახიანებში

კახიანების გვარის ისტორია გვაწვდის საისტორიო და საარქივო მონაცემებით დაუდასტურებელ ცნობას ლორთქიფანიძეების სოფელ როკითში მცხოვრებლობის და მათი „სოფლის სხვა გვარებთან შედარებით უპირატესობაზე“. ფერსათელ ვლადიმერ კახიანს, რომელიც როკითში „ლორთქიფანიძესთან მდგარა, უყიღია მიწა, დასახლებულა და გამრავლებულა სოფელ როკითში“. დიშის, ეწერის და ჭიჭუბუნის მკვიდრი კახიანები სათავადო აზნაურები და აზნაურები იყვნენ, ნოლაში და საჯავახოში - სახელმწიფო აზნაურები, სოფლებში: კორბოულსა და შუბანში - საბატონო გლეხები (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 22, 25, 133, 62, 81 48, 108).

ჩვენ მიერ დასახელებულ სოფლებში, ეთნოგრაფიული მასალებით და ეთნოლოგიური მონაცემებით, დასტურდება კახიანების გვარის მატარებელი ანთროპოტოპონიმები. მაგ: „კახიანების ქა“ - სოფელ ფერსათში, „კახიანების მორები“ - საბანაო ადგილები როკითსა და დიშში, „კახიანის მორამი“ — საბანაო ადგილი ზედა დიშში (საქართველოს ტოპონიმია, 2003, გვ. 140), დიშშივე გვხვდება აგრეთვე ანთროპოტოპონიმები „კახიანისოულები“ და „კახიანების სავენახეები“.

ფერსათში იმერეთის სოფელ სიქთარვიდან „ტყის, წყლის და ცხოვრების უკეთ მოწყობის გულობიზა“ მოსული ოთხი ძმის - თედორეს, დავითის, კონსტანტინეს და ალექსის „ნაგრამი“ ქოჩიაშვილების გვარი მკვიდრობს. XIX საუკუნის ორმოციანი წლების საარქივო მონაცემებით, ქოჩიაშვილები იმერეთის სოფლებში დილიკაურსა და სვირში სახელმწიფო გლეხები იყვნენ, თერჯოლაში კი - სასულეირონი.

გვარის ეთნოისტორიულ კვლევას მივყავართ იმ დასკვნამდე, რომ იმერელი ქოჩიაშვილები აღმოსავლეთ საქართველოდან დევნილი ქოჩაძეების შთამომავლებად მოვიანზოთ. იასე ქოჩაძე გიორგი XII-ს, „სრულიად ქართლის, კახეთისა და სხვათა“ მეფეს 1799 წლის 22 აპრილით დათარიღებული არზით მოახსენებს, რომ იგი აიკლო გოგიამ „იმ თარიღში“, ომარხანი რომ ყვარელში გამოსვლას აპირებდა, რომ მისივე საჩივრის საფუძველზე მას ებოძა „პაატა აბაშიძეზედ უმაღლესობის ოქმი“, რომლითაც მას, როგორც დედოფლის ყმას, პაატა აბაშიძის მეშვეობით უნდა დაბრუნებოდა წართმეული. მაგრამ დაუბრუნებიათ მხოლოდ ორმოცის კოდის პური“. მეტიც, მას შემდეგ, რაც მეფე გიორგი XII გოგიასთვის ოქმი უბოძებიათ, რომ ის (იასე ქოჩაძე - ხაზი ჩვენია) თითქოს დედოფლის ყმა არ იყო, ორჯერ აუკლია და ფარნავაზის იასაულით იმერეთს გადაურეკავს და „რვა თვე ათი სული ხიზნით იქ გახლავარ მშვიარ-მწყურვალნი“. არზის მიხედვით, აბაშიძე პაატას გიორგი XII მიერ ხელახლა ებრძანა იასე ქოჩაძისათვის წართმეულის დაბრუნება და თავისი ცოლ-შვილით იმერეთიდან გადმოსახლება (ქსდ, VIII, 1985, გვ. 535-536).

საისტორიო ტრადიცია აბაშიძეთა ქართლის მკვიდრობის შესახებ ფაქტობრივად, რომ აბაშიძეებს „ერთობასა შინა აქუნდათ მამულნი იმერეთსა და ქართლსა შინა და შემდგომად განყოფისა სამეფოსა ერთი ძმა იქით და ერთი აქით დაშლნენ“ (ვახუშტი, გვ.24-25). „წიფა, ჩილილი თუ ჩრდილი, ნებოძირი, ფეხი, ზედუბანი, ხარაგეული, გოლათუბანი 1711 წელს ქართლის მეფის სულთმელობაში ჩანს. ეს „მთას იქით“ სოფლები, სხვა სოფლებთან ერთად, ქართლის ჭანიშინმა აღნიშნულ წელს ქართლს დამკვიდრებულ იმერელ ვახუშტი აბაშიძეს უბოძა“ (ციტირებულია წიგნიდან ო. სოსელია, 1973, გვ. 157-158).

აღნიშნულიდან გამომდინარე ვფიქრობთ, რომ ამიტომაც უნდა დაევალებინა ფერსათი XIII-ს აბაშიძისათვის ისევე ქოჩაძის თხოვნის დაკმაყოფილება. შეიძლება ვთქვათ, რომ ამ დროს დასახლდა იმერეთში ადამიანის სახელიდან ნაწარმოები ფერსათელი ქოჩიაშვილი.

საკუთარი სახელიდან - იოსელი ნაწარმოები გვარსახელი **იოსელიანი** „ფერსათში სვანეთიდან მოსულა“. იოსელიანი, XIX საუკუნის ორმოციანი წლების საარქივო მონაცემებით, ბაღდათის სოფელ შუბანის მკვიდრი აზნაურული ფერია იოსელიანების გლეხები აქ იყვნენ **ლომაძე** და **ნაკაიძე** (მ. კეზევაძე, 2004, გვ.106). იოსელიანები ყველაზე ადრე სვანეთის სულთა მათიანეებში მოხსენიებიან XIV საუკუნის I ნახევარში. რაც შეეხება იოსელიანთა იმერეთში მკვიდრობას, საისტორიო მონაცემებით, XVII მეორე ნახევრით მოწმდება (მაღ II, 1993, გვ.461). იოსელიანები იმერეთში სასულიეროებიც იყვნენ (ქსძ III, 1970, გვ. 1117-1118). შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მათი გადმოსახლება იმერეთში (პირველად სად - მომავალი კვლევის საქმეა!), XVII საუკუნეზე ადრე მოხდა. ნიკო ბერძენიშვილი, არკვევს რა დასავლეთ საქართველოს მეფეთაგან სვანეთის და სვანთა საყურადღებოდ გახდომის საკითხს, აღნიშნავს, რომ სვანები იყვნენ „იარაღის მკეთებელნი, სამეფო არხების გაყვანის ოსტატები, ხის ოსტატები, მონადირენი, მთიბაგები და უმთავრესად მოლაშქრეები მეფისა“. მეცნიერი იქვე აღნიშნავს, რომ სვანეთის ერისთავი განსაკუთრებით მისანდო იყო აფხაზთა მეფისა, როცა ეს უკანასკნელი ადგილობრივ დინასტიებს (ერისთავებს ეგრისისას, გურიისას, ფერსათისას და არგვეთისას) იმორჩილებდა“. ნიკო ბერძენიშვილს აღნიშნული მიაჩნდა სამართლიან მიზეზად ოდიშსა და ფერიაში ძველი დინასტიების ადგილზე საქართველოს მეფის სურვილით გარდანიძეების დასახდომისა, რომელთა გაძლიერებას „მოჰყვა სვანი ვარგების გაზნაურება დასავლეთსა და აღმოსავლეთ საქართველოში, აგრე მრავლად რომ ჩანან (მაჭავარიანები, ჩარკვიანები, ჭაბუკიანები, ჟორჯოლიანები, ფეცლარიანები, იოსელიანები, ბერეჟიანები, ჯაფარიძეები, კუშვიძეები, ყიფიანები, ნიარაძეები, ჩიქოვანები, ფარჯანიანები და სხვა (ნ. ბერძენიშვილი, 1990, გვ. 438-439). აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ „ფერსათის ქვეყანაში“ იოსელიანები მკვიდრობდნენ XVII საუკუნეზე უფრო ადრე. იოსელიანების გვარი მკვიდრობს სამეგრელოშიც (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 90).

ზოგადი მნიშვნელობით - ამჟამის აღმნიშვნელი საკუთარი სახელიდან — **ყიფი** (საბა: ქუთათელაძე, 1975, გვ. 189) ნაწარმოები გვარსახელი **ყიფიანი** დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოშიც მრავლად გავრცელებული გვარია. საისტორიო მონაცემებით, ისინი ყველგან აზნაურები იყვნენ. იმერეთში ჩხეიძეების, ღორთქიფანიძეების, აბაშიძეების, აგიაშვილების აზნაურებად იხსენიებიან (ო. სოსელია, 1973, გვ. 38, 137, 160, 216). ისინი არა მხოლოდ სახელმწიფო და

სათავადო, საეკლესიო აზნაურებიც არიან იმერეთში (გ. ბოჭორიძე, 1995, 163; მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 108; ს. კაკაბაძე, 1921; დსსი II, (XV-XIXსს) 1953, გვ. 31, 58; ი. ლორთქიფანიძე, 1935, გვ. 894). ყიფიანების იმერეთში ფართოდ განსახლების ფაქტს ჩვენ მიერ მოძიებული და სპეციალურ ლიტერატურაში უკვე დამოწმებული ანთროპოტოპონიმები ადასტურებენ: „ყიფიანები“ - უბანი სოფელ ყუმისთავში, „ყიფიანების ადგილი“ - სოფელი ჭიმასტარო, „ყიფიანისოული“ - სოფლები: ღვანკითი და გოდოგანი, „ყიფიანების კლდე“, „ყიფიანების წყალი“, „ყიფიანები“ - სოფლებში: გურნა, სოჩხეთი, რაიონული ცენტრი ტყიბული; „ყიფიან-ბისოული“, „ყიფიანების სასაფლაო“, ყიფიანების უბანი - ბაღდათის სოფლები: შუბანი, ობჩა, ფერსათი, „მდივნის ბინა“ იგივეა, რაც „ყიფიანების კარავი“ - ტყე სულორის სატყეოში (საქართველოს ტოპონიმია, 2003, გვ. 182, 337; დ. შავიანიძე, 2002). აზნაური ყიფიანები მრავლად მკვიდრობდნენ ლეჩხუმის სოფლებშიც. რაც შეეხება ქართლში მათ მკვიდრობას, საისტორიო დოკუმენტების გარდა, ანთროპოტოპონიმი „ყიფიანთკარიც“ ადასტურებს (რ. თოფჩიშვილი, 1997, გვ. 25; რ. თოფჩიშვილი, 2003, გვ. 271). რაც შეეხება ყიფიანთა მოსულობას, აქაც სხვადასხვა მასალები მოწმდება. ფერსათელი ყიფიანები თავიანთ პირველსაცხოვრისად სვანეთს ასახელებდნენ. ისინი ჯერ რაჭაში მოსულან, მერე განდევნილან „სხვაგან, დანარჩენ იმერეთში და არა მხოლოდ“. ყიფიანთა გვარის შესახებ გადმოცემა სვანეთის სოფელ დაბიშის ეკლესიას კახეთიდან გადმოსახლებული ყიფიანების საგვარეულო ეკლესიად ასახელებს (სვანეთის წერილობითი ძეგლები, 1988, გვ. 59). არის გადმოცემა მათი ქართლში დამკვიდრებაზე. ყიფიანები ქართლში აბაშიძეებთან ერთად მოსულან მურვან ყრუს შემოსევის დროს. უფრო მეტი ლეგენდური შინაარსის შემცველ ცნობას ყიფიანთა „ეგვიპტის ნაწილთაგან“ წარმომავლობაზე იზიარებს იაკობ აბუაშვილი და შეცდომით ექვის ქვეშ აყენებს ო. სოსელიას მიერ საისტორიო ტრადიციით განმტკიცებულ გადმოცემაზე დაყრდნობით მოცემულ მასალას, რომელიც ეხება ქართველ თავადაზნაურთა წარმომავლობას (ი. აბუაშვილი, 1994, გვ. 187, 573).

დასკვნა ასეთია: რადგან ყიფიანები სვანეთში XIV საუკუნეში მოიხსენიებიან, აღნიშნული გვარის ისტორიული სამკვიდრო სვანეთია. იგი დასავლურქართული გვარია.

ფერსათში მკვიდრობს საკუთარი სახელიდან - **ახალა** (ტბეთის სულთა მატეიანე, 1977, გვ. 224, 392; სვანეთის წერილობითი ძეგლები, 1988, გვ. 487) ნაწარმოები ახალადის გვარის ჩვიდმეტი კომლი. საისტორიო მონაცემებით, ახალაძეები ლორთქიფანიძეების ყმები იყვნენ. იმერეთის სხვადასხვა სოფლებში სხვადასხვა კატეგორიის გლეხთა ნუსხაში იხსენიებიან.

ეთნოგრაფიული მასალები და საისტორიო მონაცემები ახალაძეთა გვარის თავდაპირველ საცხოვრისზე ერთმანეთს არ ემთხვევა. „ფერსათში, როხსა და დიშში დასახლებულა გურიიდან უთანხმოების გამო მიგრირებულ ახალაძეთა სამი ძმა“. საისტორიო მონაცემებით კი, ახალაძეები ყველაზე ადრე 1484-1510 წლებით დათარიღებულ დოკუმენტში მესხეთის მკვიდრებად იხსენიებიან. ალექსანდრე მეფეს მესხეთის მცხოვრები ახალაძეები შეუწირავს გელათის ღმრთისმშობლისადმი. 1558 წლით დათარიღებულ საბუთში კი მოიხსენია ქუთაისის საყდრის ბეგარავალდებული ფერსათის მკვიდრი ახალაძეები. საქართველოში 2000 წლისათვის აღირიცხებოდა ახალადის გვარის მეგრული ვარიანტი **ახალანძე**. (ბაღ, I, 1991, გვ. 202-203; პ. ცხადაია, 2000, გვ. 55; გ. ბოჭორიძე, 1995, გვ. 108). ფერსათელი ახალაძეები ყოველი წლის მაისში ზეიმობენ გიორგობას.

ფერსათის მკვიდრი სამოცდაექვსი წლის გივი ჯავახია სენაკიდან მოსულია. მან ერთ-ერთის მეხუთე შთამომავალია. სიორდიების გვარის შესახებ მხოლოდ ეთნოგრაფიული მასალა ჯავახიების სოფელში მოსვლის თარიღად მხოლოდ XIX საუკუნის ბოლო მეოთხედს. საისტორიო მონაცემებით, ჯავახიათა მკვიდრი იყო როგორც სენაკის, ისე ხობის რაიონები. რაც შეეხება იმერეთს, XIX საუკუნის წლების საარქივო მონაცემებით, ისინი მხოლოდ ერთ დროს – ლავს მკვიდრი ცეტიშვილის შინამოსამსახურედ იხსენიებიან (მ. ლავაძე, 2004, გვ. 50). ეპონიმური გვარსახელი ჯავახია მოიხსენიება იერუსალიმის მონასტრის აღაპებში XIV საუკუნემდე (ი. მაისურაძე, 1990, გვ. 238).

ფერსათელ თავზელიძეთა შესახებ საკმაოდ საინტერესო და ძირითადად ლიტერატურულ ეთნოგრაფიული და ქრონოლოგიურად განსხვავებული მასალები არსებობს. ჩვენ მიერ მიკვლეული ყველა მასალა თავზელიძეთა სახელად ისტორიულ სამაჩაბლოს და საბედიანოს ასახელებენ. გვეუბნებიან, რომ მონასტრის ქვაზე ამოკვეთილი სახელების მატარებელი პიროვნებები თავზელიძეები არიან. ძლიერ აზაბ თავზელიძეთა პირველი მიგრაცია მომხდარა XIV საუკუნის შემდეგ. დასახლებულან დღევანდელ აფხაზეთში. დაბლბით XVII საუკუნის დასაწყისში წამოსულ მახაროლ თავზელიძეს მხოლოდ მხოლოდ გამხდარა პირველი ღამის უფლების გამო დაპირისპირება) თავზელიძე თავზელიძეები ფერსათში. ამის შემდეგ ვინმე მაჩაბელ თავზელიძეს მხოლოდ თავზელიძე გვარი აღმოსავლეთ საქართველოში“.

ამაშივეა ის, რომ თავზელიძეთა გვარის ისტორია სიღრმეში იღებს საფუძვლს. „ტბეთის სულთა მატთანეში“ დასახელებულ დანარჩენ ანთროპოტოპონიმებში ერთად მოიხსენიება -ეთ აფიქსიანი ანთროპოტოპონიმი „თავზელეთი“. თავზელიძეთა ვიდრე ბაღდათში მოსვლამდე დასავლეთ საქართველოში მხოლოდ საისტორიო მონაცემებიც ადასტურებს. თავზელიძეები XIV საუკუნის წარმოქმნილ ჭილაძეთა სათავადოს მკვიდრი ჭილაძეების ყმები იყვნენ (ი. მაისურაძე, 1973, გვ. 276). იმერეთ-გურიის მიჯნაზე მდებარე ჭილაძეთა სათავადოს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა იმერთა მეფის პოზიციების განმტკიცების მიზნით. მხოლოდ XVI საუკუნის სამოცდაათიან წლებში იმერთა მეფე გიორგიმ მხოლოდ ჭილაძეთა სათავადოს თავგაცი და მისი სამფლობელო საკუთრივ დაიკავა. ფერსათ ადრინდელი, XIV-XV საუკუნეებით დათარიღებული მონეტებით თავზელიძეები აღმოსავლეთ საქართველოში, სოფლებში ერანსა და ლავს მკვიდრობენ (პალ, II, 1993, გვ. 268).

თავზელიძეთა გვარის შესახებ მიკვლეული ეთნოგრაფიული მასალები ადასტურებს, რომ გვარი წარჩინებული იყო. ჩვენს ხელთ არსებული არც ერთი საისტორიო დოკუმენტი გვარის წარჩინებულობაზე არ მიუთითებს. წარჩინებულთა რეალური საფეხურზე (ერისთავი, მთავარი, სეფეშული, აზნაური) თავზელიძეები არსებობდნენ. „ტბეთის სულთა მატთანეში“ მოხსენიებული „თავზელეთის“ მფლობელები კი გლეხები იყვნენ. მეცნიერებაში უკვე გამოთქმული მოსაზრების მიხედვით, გვარზე მეტსახელის, „გასახელებელის“ მატარებელნი სოციალური დონის მაღალ საფეხურზე იყვნენ. შეიძლება აღნიშნული თეზა სადავო იყოს. მაგრამ თავზელიძეთა გვარიც „გასახელებელ“ გვარს ატარებს. მათი სახელი „ქეასროლიაშვილი“. თავზელიძეები ილოცავენ თირის და ლავს მკვიდრობდნენ თირის ასახელებენ. რაც შეეხება რიტუალს, „ბოლო მკვიდრობდნენ“ გადმოსახლების შემდეგდროინდელ ილორის წმინდა მთაზე.

ფერსათში უბანს, სადაც აღნიშნული გვარი მკვიდრობს, ჰქვია „თავხელი-ძეები“. სოფლიდან თავხელიძეების უბანში შემავალ ბოგირსაც „თავხელიძეების ბოგირს“ ეძახიან.

ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, ბაღდათში, სოფელ ფერსათში **არწივიძეები** ოთხასი წლის წინ დამკვიდრებულან. ფერსათში პირველმოსულად ითვლება აფხაზეთიდან გამოქცეული კოტორა არწივიძე. მასთან ერთად მოსულა ორი ძმაც, რომელთაც გვარი შეუცვლიათ. არწივიძეები თანადროულ მოსულ გვარებად საკუთარ გვართან ერთად ჯიხვადეს და თავხელიძეს ასახელებენ. ისინიც არწივიძეებთან ერთად დასახლებულან ფერსათის მთასთან „სალხინოში“.

საკუთარი სახელიდან - არწივა ნაწარმოები გვარსახელი არწივიძე ფერსათში საეკლესიო გლეხთა ნუსხაში იხსენიებიან (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 94). სოფელში გვხვდება ანთროპოტოპონიმები „არწივიძეების უბანი“ და „საარწივიძო მთა“.

ფერსათს მკვიდრობენ XVI საუკუნის საისტორიო საბუთში მოხსენიებული **თურქაძეები**. გვარსახელთან დაკავშირებით გამოთქმული მოსაზრებების თანახმად, თურქაძე სატომო-რელიგიური სახელიდან მომდინარეა. ეს სახელი სერგი მაკალათიას დაუდასტურებია ფშავშიც (ი. აბუაშვილი, პ. ცხადაია, ს. მაკალათია). თურქს იმერეთის მხარე ოკრიბაში, აგრეთვე, რაჭაში და აჭარაში ეძახიან ისეთ ადამიანს, ისეთი გვარის განაყოფს, რომლებიც უარყოფითი პიროვნული თვისებებით გამოირჩევიან.

სავარაუდოდ, აღმოსავლეთ საქართველოდან, ქართლიდან მიგრირებული თურქაძეები (ისინი 1527-1556 წწ. დათარიღებულ წიგნში მოიხსენიებიან ქართლის, გორის რაიონის მკვიდრ გლურჯიძესთან ერთად) ბაღდათის სოფელ ფერსათში გაუმრავლებია თერჯოლიდან ზედსიძედ მოსულ წინაპარს. XIX საუკუნის ორმოციანი წლების საარქივო მონაცემების მიხედვით, თურქაძეები აბაშიძის გლეხები იყვნენ საზანოსა და სკანდემი. სოფელ რუფოთში თურქაძეები საეკლესიო გლეხთა ნუსხაში მოიხსენიებიან. რაც შეეხება ბაღდათის სოფელ კიკნაველეთის მცხოვრებ თურქაძეებს, ისინი აქ კიკნაველიძეების შინამოსამსახურეები იყვნენ (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 45, 70, 73, 86).

თურქაძეების დასავლეთ საქართველოს აღმოსავლეთ ნაწილში მკვიდრობას ადასტურებს სოფლებში აღისუბანსა და საზანოში დამოწმებული ანთროპოტოპონიმები: „თურქაისოული“, „თურქაძეები“, „თურქაძეების წყარო“ (საქართველოს ტოპონიმია, III, 2003, 125).

„საეკლესიო გლეხები ყოფილან ფერსათში „საგულეიშვილოში“ ზონიდან სოციალური უთანხმოების გამო მიგრირებული **გულეიშვილები**.

ფერსათში დღეს თერჯოლის სოფელ თუზიდან მოსული გიორგი როსტომის ძე ჩაფიჩაძის „ნამრავლი მეოთხე დგმა მკვიდრობს“. ჩაფიჩაძეები ყოველი წლის მაისში გიორგობის დღესასწაულზე დადიან თუზში და სწირავენ ცხვარს.

გვარსახელი ჩაფიჩაძე ნაწარმოებია ჩა ბოლოსართიანი საკუთარი სახელიდან — ჩაფიჩა (ი. მაისურაძე, 1990, გვ. 197).

საინტერესო ლეგენდას იწაბავს ფერსათელი **შოთაძეების** გვარის ისტორია. „ჩხარში ყოფილა ვიღაც დეკანოზი შოთა, რომელსაც ზოტბა შეუსხამს თამარ მეფისათვის და ამის გამო უწოდებიათ მათთვის შოთაძეები“. მსგავსი ლეგენდა დაუმოწმებია ილია მაისურაძეს ბორჯომის სოფელ სადგერში ჯერ კიდევ მცხოვრებ შოთაძეებში (ი. მაისურაძე, 1990, გვ. 194). XIX საუკუნის ორმოციანი წლების

მონაცემებით, შოთაძეები რუფოთში, ჩხარსა და ქუთაისში სასულიერო იყვნენ, ფერსათში კი — საბატონო გლეხები (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 70, 94, 99, 110). შოთაძეები იმერეთის სხვა სოფლებშიც, კერძოდ, ახალსოფელსა და დემშიც მკვიდრობენ. აღნიშნულის დასტურად გამოგვადგება ანთროპოტოპონიმები: „შოთაძეების მორემი“ და „შოთაძის ტყე“ (საქართველოს ტოპონიმია, III, 2003, გვ. 344). შოთაძეები მკვიდრობენ აჭარაში. ხელვაჩაურის რაიონში 1995 წლისათვის ცხოვრობდა 146 სული (ა. სილაგაძე, ა. თოთაძე, 1997, გვ. 214). შოთაძეების აჭარაში ძველიდან მკვიდრობის დასტურია ანთროპოთოპონიმები „შოთაძეები“.

ფერსათელი **მემანიშვილები** (13 კომლი) რუფოთიდან ყოფილან გადმოსახლებული. ფერსათის „შტატის ეკლესიის“ (საუბარია „სალხინოში“ მდებარე ეკლესიაზე) ყმა მემანიშვილები „ერთ ხანს მემარნიშვილად წოდებულან“. დღეს ისევ მემანიშვილები არიან.

იმერეთში გვარსახელი, XIX ს. ორმოციანი წლების საარქივო მონაცემების თანახმად, მოხსენიებული არიან მემარნიშვილის ფორმით. ისინი ჭიათურის სოფელ ზოდში საბატონო გლეხები ყოფილან, ხოლო მოხვაში: — საეკლესიო გლეხები (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 33, 58). უნდა ვიფიქროთ, რომ ეპონიმი გვარსახელი მემარნიშვილები (მემანიშვილი ← მერმანიშვილი ← მემარნიშვილი) აღმოსავლეთ საქართველოდან არიან იმერეთში გადმოსახლებულები. ისინი XVI-XVII საუკუნეებში მკვიდრობდნენ დმანისში, ლეთეთში და სხვაგან (ბალ, III, 2004, გვ. 147).

მემანიშვილების გვარის ისტორია საინტერესოა წმინდა ეთნოგრაფიული თვალსაზრისითაც. გვარსახელის კვლევის დროს მოწმდება იმერეთში დიდი გავლენის მქონე ოჯახის არსებობის შემთხვევა. თავიანთ ადგილგადასახლებაზე საუბრისას გეტყვიან, რომ რუფოთში მცხოვრები „იმ დიდი ოჯახის წევრის შთამომავლები არიან ფერსათელი მემანიშვილები.“

ბაღდათის სხვადასხვა სოფლებში (ზეგანი, ფერსათი, როკითი) მცხოვრები **კობოძეები** ერთი ფუძის „განაყრები“ არიან. ეთნოგრაფიული მასალების უმრავლესობა კობოძეთა თავდაპირველ საცხოვრისად კახეთს ასახელებენ. კახეთიდან გამოქცეული გიორგი კობოძე დასახლებულა ბაღდათის სოფელ ზეკარში „ხვალასკურზე“. ხვალასკურიდან წამოსულა ორი ძმა: გიორგი და ლევანი. ლევანი დასახლებულა ზეგანში, გიორგი — ფერსათში. როკითელი კობოძეები არიან ზეგნიდან „გაყოფილების“ ჩამომავლობა. ფერსათელი კობოძეების გვარში, გარდა იმისა, რომ „ზედსიძედ შემოსულები არიან მაჩიტაძე და რობაქიძე, გასაზღვლი შექნილა გორგოძეც. გორგოძის ცოლი თავის შვილებით წასულა კობოძესთან („ეივალა გორგოძემ და გადიხადა კობოძემო“).

კობოძეები ჩხეიძეთა ბაღდათელი ყმები იყვნენ. საისტორიო საბუთებში პირველი კობოძეები გიორგი, იორდანა და ნასყიდა 1558 წელს იხსენიებიან ხვალასკურის მკვიდრებად (ო. სოსელია, 1973, გვ. 38; ბალ, II, გვ. 537-538). ძირითადად აღმოსავლეთ საქართველოში გავრცელებული საკუთარი სახელიდან — კობი//კობო (კობი — ქართლურში, ხევსურულსა და მთიულურში მაგარ კვერის ქვას აღნიშნავს. იხ: აღ. ლლონტი, 1974, გვ. 309) ნაწარმოები გვარსახელის კობოძე იმერეთის ჩვენ მიერ დასახელებულ სოფლებში მკვიდრობას ადასტურებს გვარით სახელრქმეული ტოპონიმები: „კობოძეები“, „კობოძეების უბანი“, „კობოძისოული“ (დღეს ვენახია) და „კობოძეებისოული“ (ტყე). აღნიშნული

ანთროპოტოპონიმები გვხვდება ბაღდათის სოფლებში: დიმსა და ობჩაში (საქართველოს ტოპონიმია, III, 2003, 158).

ბაღდათელი კოხოძეების გვარზე შერქმეული სახელია „კრუხიჭამია“ (სტუმრისთვის დაუკლავთ კრუხი).

საინტერესო ეპიტაფია დაუმოწმებია გიორგი ბოჭორიძეს ახალციხის ქართული კათოლიკური ჯვრის ეკლესიის ეზოში მდებარე საფლავის ქვაზე. წარწერა დათარიღებულია 1811 წლით. „ამ ქვის ქვეშ ვარ მწოლიერე კრუხიჭამათ სტეფანს ქალი. ანნა მელქონის მეცხედრე მუდამ მქონდა გზისკენ თვალ-ლი“ (გ. ბოჭორიძე, 1992, გვ. 174).

ჯიხვაძეები მათი ადრინდელი გვარის — ჩიჯავაძის გამო, იმის გამო, რომ მათი წინაპარი არწივიძესთან და თაყვლიძესთან ერთად სოფლის ერთ-ერთი პირველმკვიდრი გვარია, იწოდებიან „ჩიქვანებთან“. ჯიხვაძეების გვარში სხვადასხვა შინაარსის ეთნოგრაფიული მასალა მოიძიება. უფრო სარწმუნო ჯიხვაძეების მესხეთლობაა. ფერსათელი ჯიხვაძეების გადმოცემით, ისინი სოფელ მესხეთში კუხიანიძეების სალოცავს მოილოცავენ. გადმოცემა მოგვითხრობს: „დიმიტრი ჯიხვაძეს უნაზავს სიზმარი, რომლის თანახმადაც მას მისი სწეული ვაჟი მუნდა მიეყვანა კუხიანიძეების გვარის სალოცავში, ელოცა და ეწირა შვილის განკურნებისათვის. ასეც მოქცეულან. ამის შემდეგ საბოლოოდ გვირწმუნია, რომ ჩვენი ძველი საცხოვრისი იყო იმერეთის სოფელი მესხეთი, ხოლო მათი ადრინდელი გვარი იყო კუხიანიძე. ფერსათელი ჯიხვაძეების ეთნოისტორიული კვლევის დროს დასტურდება „გვარში მიღების შემთხვევაც“. „წყალთაშუელი ენდელაძე გაზარდა ფერსათში მცხოვრებმა გაუთხოვარმა მამიდამ ისე, რომ გვარი არ შეუცვლია. სოფელში არის ორი უბანი, რომელიც ატარებს ჯიხვაძეების სახელს. ფერსათში მოწმდება აგრეთვე ტოპონიმი „ჯიხვაძეების ტყე“.

„სავარაუდოდ აჭარული წარმოშობის“, ხელობა-საქმიანობის აღმნიშვნელი საკუთარი სახელიდან ნაწარმოები გვარი **კოვზაძე** მკვიდრობს სოფელ ფერსათში, „კოვზაძეების უბანში“, „კოვზაძეების ჭის“ გარშემო. გადმოცემა გვარის „ძველი დროიდან“ ფერსათში მკვიდრობის შესახებ დასტურდება საისტორიო დოკუმენტებით. ირკვევა, რომ 1558 წ. ფერსათში მკვიდრობდნენ კოვზაძის გვარის მატარებელი ქუთაისის საყდრის სამი ბეგარავალდებული გლეხი (პალ, II, 1993, გვ. 521).

კოვზაძის „ზედსიძე გამხდარა რუფოთელი **ჯაბიძე** (12 კომლი) და ასე გამრავლებულა ჯაბიძე ფერსათში. აღნიშნული გვარის ხალხი, გარდა ფერსათისა, თერჯოლის სოფ. თხილთაწყაროს მკვიდრ საეკლესიო გლეხებად იხსენიებიან XIX ს. ორმოციან წლებში (კეზევაძე, 2004, გვ. 38). ჯაბიძეების მკვიდრობის საუკუნოვან, უფრო მეტ დროს ითვლის სოფელი ზეგანიც. აღნიშნულს ადასტურებენ ანთროპოტოპონიმები: „ჯაბიძეების უბანი“, „ჯაბიძის კალო“ (მინდორია ზეგანში).

ფერსათის მკვიდრი **ჭელიძეების** გვარის პირველი წარმომადგენელი ყოფილა ხარაგაულის რაიონის სოფელ ბოსლევიდან მოსული მერაბ მჭედლიძე. მერაბ მჭედლიძის ორი ძმა კი წასულა კახეთში.

1774 წლის შეწირულების წიგნში მოხსენიებულია სოფელ სანავარდოს მცხოვრები დიაკონი გიორგი მჭედლიძე. ჭელიძე საქართველოს „ყველაზე გავრცელებულ გვართა შორის“ ოცდამეთორმეტე ადგილზეა (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 162). გვარის თავდაპირველი საცხოვრისია რაჭა. სწორედ აქედან უნდა იყვნენ მიგრირებული ჭელიძეები ოკრიბაში და ლეჩხუმში (დ. შავიანიძე, 2002, გვ. 43; რ. თოფჩიშვილი, 1993, 40).

ქელიძეები რაჭის სხვადასხვა სოფლებში (ახალსოფელი ბაჯი, ბუგეული, გორისუბანი, კაცაეთი, ნამანევი, საღმელი, ტბეთი, ღები, ძირაგეული, ქელიაღელე) მკვიდრობენ (მ. კეზევაძე, 2002).

სპეციალურ ლიტერატურაში გავრცელებული მოსაზრების თანახმად, ქელიძე/ქელიშვილის გვარი მომდინარეობს ხელობის აღმნიშვნელი მჭედლიძისაგან (ზ. ქუმბურიძე, 1992, გვ. 76). ქუთაისის სახელმწიფო არქივში დაცული აღსარების მოქმელთა სიებში ქელიძის გვარი დასახელებულია მჭედლიძის ფორმითაც.

ფერსათის მკვიდრი გვარი **მინაძის** წინაპარი „შინა მეპატრონეების“ და „მომხდური მტრის თავდახსნილი მჩაგვრელობის“ გამო გამოქცეულა და დასახლებულა ზეკარში. აქედან ორი ძმა მიწის სიმცირის გამო გადმოსულა ფერსათში. მათ თავიანთ ახალ საცხოვრისში აუშენებიათ ხის ეკლესია, რომელიც შემდეგ მეხით დაიწვა“. მინაძეები სამცხეში გადანასახლები (1943წ.) გვარია.

გვარსახელი ებონიშურია. მას საფუძვლად უდევს ადამიანის საკუთარი სახელი — მინა (ალ. ლლონტი, 1986, გვ.162; ქლტკი-ს მასალები).

ფერსათელი **კბილაშვილების** ერთ-ერთი საფუძელისჩამყრელი ყოფილა ბაღდათის სოფელ წაბლარასხევიდან „რთული გარემოს და მცირემიწიანობის გამო“ გადმოსახლებული — ალექსი სიმონიეს ძე კბილაშვილი. ადრინდელი გვარი ყოფილა ინასარიძე. ქართულ სინამდვილეში გავრცელებულია ფიზიკური მანასიათებლის მიხედვით შექმნილი მეტსახელი — „კბილა“.

პირველი საისტორიო საბუთი, სადაც კბილაშვილი იხსენიება, თარიღდება 1653 წლით. აღნიშნული და სხვა ყველა საბუთი კბილაშვილთა აღმოსავლეთ საქართველოს მკვიდრობას ადასტურებს (პალ, II, 193, გვ.493). ინასარიძეების საცხოვრისი არის ბაღდათის მოსაზღვრე ასპინძის რაიონი, საიდანაც „გადმოსახლებულან ბაღდათელი კბილაშვილების წინაპრები ისტორიული ძნელბედობის გამო.“ გადმოცემა წინაპრის საცხოვრისად რაჭას ასახელებს. უფრო ადრინდელი ისტორიით ინასარიძე დასავლურქართული გვარია.

ქართლის ცხოვრების მიხედვით, 1401-1413 წლების საბუთით ინასარიძე რაჭის წარჩინებული ისტორიული გვარია (ქართლის ცხოვრება, 1963, გვ. 36). ყველაზე ადრინდელი ცნობა, რომელშიც ინასარიძის გვარი იხსენიება, XI საუკუნით თარიღდება. აღნიშნულ დროს რაჭა-ლეჩხუმი ერთ რეგიონად — თაკვერად გაიზარდა: „ინასარიძისეული გლეხი ბერმუჯისძე ყაბარიელ ლაბეჭინელმა მოიგო და შესწირა ლაბეჭინას საყდარს“ (პალ, II, 193, გვ. 433).

ადამიანის მეტსახელიდან „ბუი“ ნაწარმოებია ფერსათის მკვიდრი გვარი **ბუიძე**, რომელთა წინაპარიც დღევანდელი ოკრიბის სოფელ მუხურიდან გადასახლებულა ბაღდათში. გვარსახელი ბუიძე პირველად მოიხსენიება XVI საუკუნეში (ე. თაყაიშვილი, 1925, გვ. 72). დოკუმენტის მიხედვით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ბეჟუკი გამყრელიძის შვილებისაგან „დახსნილი“ ბუიძეთა რაჭველი წინაპარი ბუაძე (ა→ი) ჯერ მაშინდელი ჩხარის სოფელ მუხურაში გადმოსახლებულა, შემდეგ კი ბაღდათში. (გ. ბოჭორიძე, 1994, გვ. 87-88; მ. კეზევაძე, 202, გვ.635).

ფერსათის გვარსახელთა კომპლექსური კვლევის შედეგად კიდევ ერთხელ ვეცნობით ამ „ქვეყნის“ სიღმიდან მომდინარე ხანგრძლივ ისტორიას. აქაურ გვართა მრავალფეროვნება ადასტურებს ფერსათის ისტორიული გეოგრაფიის

საკითხებს, რომ იგი არა მხოლოდ გვიანდელი ბაღდათის, არამედ მთლიანად იმერეთის ცენტრის როლში გამოდიოდა. ვეცნობით დასავლეთ საქართველოს მთის მკვიდრთა დასავლეთ საქართველოს ბარში გააზნაურების და აღმოსავლეთ საქართველოში პრივილეგირებული მდგომარეობის შენარჩუნების ფაქტებს, ადრე და შუაფეოდალური ხანის საქართველოს ეკლესიის ერთიანობის, მისი უფლებრიობის საკითხებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. ახუაშვილი, 1994 - ი. ახუაშვილი, ქართული გვარსახელები, თბ., 1994
 ნ. ბერძენიშვილი 1990წ - ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990
 გ. ბოჭორიძე, 1994 - გ. ბოჭორიძე, რაჭა-ლეჩხუმის ისტორიული ძეგლები და სიძველეები, თბ., 1994
 გ. ბოჭორიძე, 1995 - გ. ბოჭორიძე, იმერეთი, თბ., 1995
 დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, II (XV-XIX სს), ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ., 1953
 ზ. თოლორდავა, 2002 - ზ. თოლორდავა, ზეკარის ხეობის ტოპონიმია, თბ., 2002
 ალ. ღლონტი, 1974 - ალ. ღლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები, თბ., 1974
 ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდის სამთავროებისა, წ. I, 1959
 ს. კაკაბაძე, 1921 - ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ტფ., 1921
 მ. კეზევაძე, 2002 - ქართული გვარსახელები რაჭაში, ქუთ., 2004
 მ. კეზევაძე, 2004 - მ. კეზევაძე, ქართული გვარსახელები იმერეთში, ქუთ., 2004
 ი. ლორთქიფანიძე, 1935 - ი. ლორთქიფანიძე, ქვემო ქართლი, ნაწ. III, IV, თბ., 1935
 პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, I, II, III, თბ., 1991, 1993, 2004
 საქართველოს ტოპონიმია, III, თბ., 2003
 სვანეთი, წერილობითი ძეგლები, II, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, სამეცნიერო და საცნობარო აპარატი დაურთო ვ. სილოგავამ, თბ., 1988
 ა. სილაგაძე, ა. თოთაძე, 1997 - ა. სილაგაძე, ა. თოთაძე, გვარ-სახელები საქართველოში, თბ., 1997
 ქართლის ცხოვრება, 1963 - ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1963
 ქართული სამართლის ძეგლები, თბ., III, 1970; VIII, 1985
 ო. სოსელია, 1973 - ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან, I, თბ., 1973
 რ. თოფჩიშვილი, 1997 - რ. თოფჩიშვილი, როდის წარმოიშვა ქართული გვარსახელები, თბ., 1997

- რ. თოფჩიშვილი, 2003 - რ. თოფჩიშვილი, ქართული გვარსახელების ისტორიიდან, თბ., 2003
- პ. ცხადაია, 2000 - პ. ცხადაია, გვარები და გვართა დასახლებანი სამეგრელოში, თბ., 2000
- დ. შავიანიძე, 2002 - დ. შავიანიძე, ოკრიბული გვარსახელები, ქუთ., 2002
- ზ. ჭუმბურიძე, 1992 - ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ, თბ., 1992.

INEZA GABELAIA, DAVID SHAVIANIDZE

FROM THE HISTORY OF THE "LAND" OF PERSATI (on the basis of names and surnames)

The study demonstrates that the "land" of Persati has a long history. The investigation reveals the history of our country, class relationship and its forms; public, economic, social and cultural changes occurring under the influence of foreign political domination. The facts of the survival of the Georgian identity thanks to the retaining of the religion are recorded once again.

ლია ბაგუნია

საეკლესიო-სამრევლო სკოლები ქუთაისში

XIX საუკუნის დასასრულსა და XX

საუკუნის დასაწყისში

XIX საუკუნეში დასავლეთ საქართველოში, ისე როგორც რუსეთის იმპერიის ყველა გუბერნიაში, საეკლესიო დაწყებითმა სკოლამ განვითარების ორი ეტაპი განვლო (ტ.სარიშვილი, 1986, გვ.47; „Кавказский календарь“, 1916, გვ. 310; ჟურნ. „საქართველოს ეგზარხატის მახარობელი“, 1914, №1, გვ. 9).

ამ პერიოდის საეკლესიო-სამრევლო სკოლების შესახებ საქართველოში დამაჯერებელ ცნობებს გვაწვდის პროფ. გ. თავიშვილი. ასეთ სკოლებს, სწავლების ხასიათის მიხედვით, რუსეთში „საშინაო“ სკოლებს ეძახდნენ. საქართველოში კი ისინი საეკლესიო-სამრევლო სკოლების სახელით არსებობდნენ. აქ მღვდლები ან დიაკვნები ასწავლიდნენ. ჯგუფში 15 მოსწავლეზე მეტი არ იყო. ეს ამ სკოლების განვითარების პირველი ეტაპი იყო.

1884 წლიდან დაიწყო საეკლესიო-სამრევლო სკოლების აღორძინების მეორე ეტაპი. ისინი ახალ, უფრო მტკიცე ორგანიზაციულ საფუძვლებს დაემყარა. ამ მოვლენებმა გამოიწვია ჰოვია ქუთაისის გუბერნიაშიც. ქუთაისში, როგორც საგუბერნიო ცენტრში, საეკლესიო-სამრევლო სკოლები საკმაო რაოდენობით არსებობდა. ამ სკოლებში დიდი ყურადღება ეთმობოდა წერა-კითხვისა და ანგარიშის შესწავლას.

საეკლესიო-სამრევლო სკოლების მეორე ტიპის, ანუ წერა-კითხვის სკოლების წესდება 1891 წლის 4 მაისს იქნა დამტკიცებული. „წერა-კითხვის საეკლესიო სკოლა არსებითად წარმოადგენდა შუა საუკუნეებში არსებული დაბალი საეკლესიო სკოლების ცოცხალ არქეოლოგიურ ნაშთს. მათში ზნეობრივ-რელიგიური აღზრდა საეკლესიო სლაფურ ენაზე შედგენილი ჟამნისა და ფსალმუნის მეშვეობით წარმოებდა. მასწავლებლებად შეიძლება ყოფილიყვნენ დიაკვნები, დემობილიზებული სალდათები, შინაბერა დედაკაცები, მნათეები, რომელთაც ასე თუ ისე იცოდნენ ძველი ენა და ჟამნიდან და ფსალმუნიდან ლოცვების მოყოლა შეეძლოთ“ (უ.ობოლაძე, 1961, გვ. 54).

ასეთი სკოლები ქუთაისში გახსნილი იყო თითქმის ყველა მოქმედ ეკლესიასთან. ამ სკოლების ქსელის ზრდას მეფის მთავრობაც ხელს უწყობდა. ისინი რეალური განათლების საწინააღმდეგოდ სუბსიდიებს ყოველწლიურად ზრდიდნენ (ჟურნ. „Народное образование“, 1896, გვ. 5-6). 1893 წლისათვის საეკლესიო უწყების სკოლების რიცხვი გაუტოლდა განათლების სამინისტროს დაწყებითი სასწავლებლების რიცხვს. „1901 წლისათვის საქართველოში 546 საეკლესიო უწყების სკოლა იყო, 1914 წელს მათი რიცხვი გადიოდა 692-მდე, მოსწავლეთა რიცხვი კი ერთიორად იქნა გაზრდილი. 1901 წელს ამ სკოლებში სულ სწავლობდა 24419 მოსწავლე, 1914 წლისათვის კი მათი რიცხვი შეადგენდა 46025“ (უ.ობოლაძე, გვ.54). ეს ციფრები კომენტარსაც არ საჭიროებს.

მეფის ხელისუფლება და ეკლესია დაწყებითი განათლების წინაშე იმპერიაში და, მაშასადამე, საქართველოშიც, პირველ ყოვლისა, გართული რელიგიური აღზრდის ამოცანებს აყენებდნენ. ისინი უმთავრეს საზღვარს თვლიდნენ. დეკანოზი ვოსტოგოვი, რომელიც წლები

ხელმძღვანელობდა საქართველოში საეკლესიო განათლებას, საეკლესიო-სამრევლო სკოლების მუშაობის შესახებ ერთ-ერთ ოფიციალურ ანგარიშში შემდეგს წერდა: „მთავარი ადგილი ყოველ სკოლაში და მით უმეტეს საეკლესიოში, უჭირავს საღვთო სჯულს: იგი წარმოადგენს მძლავრ აღმზრდელობით საშუალებას მღვდლის ხელში; ის გაგრძელებაა ან, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, მისი სამწყსო მოვალეობის ერთი მხარეთაგანია გადმოტანილი ტაძრიდან სკოლაში... სასკოლო ცხოვრებაში საღვთო სჯულს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს... მისი მდგომარეობა შეუძლებელია შევადაროთ სკოლაში სხვა სასწავლო საგნების მდგომარეობასთან. საღვთო სჯული სასწავლო საგანიც კი არ არის; იგი სასკოლო საქმის დასაწყისი და დასასრულია... სკოლაში ყოველივე ექვემდებარება მართლმადიდებლური რწმენის სწავლებას, ე. ი. საღვთო წერილით ნაკარანხვე წმინდა მიზნებს; წერა-კითხვა ღვთის ნების განზრახულობათა გასაღებია; საკითხავი წიგნების შინაარსი უპირატესად რელიგიურ-ზნეობრივ ხასიათს უნდა ატარებდეს. ის ცნობებიც კი, რაც ბავშვებს ეძლევა გონებრივი განვითარებისა და ცხოვრების საჭიროებისათვის, წერა-კითხვისა და ანგარიშის გაკვეთილებზე რელიგიის გავლენით გაკეთილშობილებული, გაბრწყინებული ხდება, წმინდანებრივი სამოსელით ირთვება. საღვთო სჯულის როლის ამაღლების მიზნით, 1898 წ. 26 მაისს სახელმწიფო საბჭომ აწველა უწყების დაწყებითი სკოლებისათვის საღვთო სჯულში ერთიანი საათები დააწესა“ (უ. ობოლაძე, გვ. 59-60). მართლ სწავლების პირველ წელს 8-9 წლის ბავშვს ზეპირად უნდა გაეზუთა 17 ლოცვა.

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ქართულ ენაზე არსებული წიგნების ძირითადი მომხმარებელი იყო საეკლესიო-სამონასტრო, საშინაო და კერძო სკოლები, რამაც, ჩვენი აზრით, დააჩქარა სასწავლო ლიტერატურის გამოცემის საქმე საქართველოში. ე.წ. „საკითხავ“ წიგნებთან ერთად, ამ სასწავლებლებში გამოიყენებოდა სპეციალური საგნებისათვის განკუთვნილი სახელმძღვანელოებიც.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში საეკლესიო-სამრევლო სკოლები, მოსწავლეთა რაოდენობისა და სწავლების ფორმების მიხედვით, რუსეთის გუბერნიების სხვა სკოლების მსგავსად, საშინაო სკოლებს წარმოადგენდნენ. ისინი მუშაობდნენ ქაოსურად, მტკიცე სასწავლო გეგმის გარეშე. მაგრამ, თუ შედეგს გავითვალისწინებთ, ეს მუშაობაც საკმაოდ შედეგიანი იყო. მათ არანაკლები ღვაწლი მიუძღვით ჩვენში მაშინდელი სახალხო განათლების განვითარებისა და ამაღლების საქმეში, ვიდრე სხვა სახის სასწავლებლებს. ეს სკოლები ჯერ კიდევ არ იყვნენ ეროვნულ ნიადაგს მოწყვეტილნი, რადგანაც აქ სწავლება მშობლიურ ენაზე მიმდინარეობდა.

ამგვარად, XIX საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოში საფუძველი ჩაეყარა ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკას, რომელიც ძირითადად რუსიფიკატორულ მიზნებზე იყო დაფუძნებული და უპირისპირდებოდა ეროვნულ პრინციპებზე აგებულ სასკოლო განათლების სისტემას. ერთი მხრივ, ამ ორი ურთიერთდაპირისპირებული სისტემის რეალურად არსებობის ფაქტმა, ხოლო, მეორე მხრივ, ცარიზმისა და ქართველი საზოგადოებრიობის განუწყვეტელმა ურთიერთდაპირისპირებამ განსაზღვრა განათლების მიზნები და ამოცანები XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოში.

1860 წლისათვის ქუთაისის გუბერნიაში არსებობდა 25 საეკლესიო-სამრევლო სკოლა, მათ შორის 22 - იმერეთის ეპარქიაში, ხოლო დანარჩენი სამი - სამეგრელოსა და გურიაში (ი. ბასილაძე, 1993, გვ. 44).

ამგვარად, საეკლესიო-სამონასტრო სკოლები და სასულიერო სასწავლებლები ფართოდ ვრცელდებოდა დასავლეთ საქართველოში და მათ არანაკლები წვლილი მიუძღვით ჩვენს ქვეყანაში განათლების განვითარების საქმეში, ვიდრე სხვა ტიპის სასწავლებლებს.

დაწყებითი განათლების მნიშვნელოვან კერას წარმოადგენდა ქუთაისის ეკლესიებთან არსებული სამრევლო სკოლები. სამწუხაროდ, მათ შესახებ მასალები თითქმის არ შემორჩენილა. ბევრი მათგანი, დროთა განმავლობაში, არასრულ და სრულ საშუალო სკოლებად გადაუკეთებიათ (გაზ. „ივერია“, 1854, №164, გვ. 2).

პირველდაწყებითი სასწავლებლების რაოდენობამ ქუთაისის გუბერნიაში 1901-1902 წლისათვის 223-ს მიაღწია. მაგრამ ამ დროს სასკოლო ასაკის ბავშვთა 67% მაინც სკოლის გარეთ რჩებოდა (ჟურნ. „ევალი“, 1901, №35).

დაწყებითი განათლების საქმისათვის მთავრობა მეტად მცირე სახსრებს გაიღებდა ხოლმე. დაწყებით სკოლებზე უფრო მეტ თანხას, მთელი ხარჯის თითქმის 1/4-ს, საქართველოში ერობა ხარჯავდა. ამაზე ცოტა ნაკლებს, დაახლოებით 1/5-ს - ხაზინა, ხოლო დანარჩენს - ქალაქისა და სოფლის საზოგადოებანი (ტ.სარიშვილი, 1986, გვ.14).

დაწყებითი სკოლების უმეტეს ნაწილს ქუთაისში საეკლესიო-სამრევლო სკოლები შეადგენდა. ამ სკოლებს უწმინდესი სინოდი და, საერთოდ, საეკლესიო უწყება განაგებდა. საეკლესიო-სამრევლო სკოლების რიცხვი საქართველოში და, შესაბამისად, ქუთაისშიც ყოველწლიურად იზრდებოდა. მათ უმრავლესობაში სწავლება ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა.

საქართველოს საეკლესიო სკოლების „მეთვალყურე“, შავრაზმელი დეკანოზი ვოსტორგოვი ქართული საეკლესიო-სამრევლო სკოლების რიცხვს XX საუკუნის დასაწყისში 34-ით განსაზღვრავდა, მაშინ, როდესაც, დიდი ქართველი პედაგოგის, იაკობ გოგებაშვილის სიტყვით, საქართველოს მხოლოდ ერთ რეგიონში ამაზე სამჯერ მეტი მოსწავლე სწავლობდა...

ამ სკოლების შენახვისათვის მთავრობა გაცილებით მეტ თანხებს ხარჯავდა, ვიდრე საერო-სამოქალაქო პირველდაწყებითი სასწავლებლებზე. საეკლესიო-სამრევლო სკოლების საშუალებით მთავრობა „მეფისა და ღვთის ერთგულ მსახურებს“ ზრდიდა.

პირველდაწყებითი სწავლის შემდეგ ბავშვებს შეეძლოთ უმაღლეს-დაწყებითი სასწავლებლებში განეგრძოთ სწავლა.

პირველდაწყებითი სასწავლებლებში ისწავლებოდა შემდეგი საგნები: საღვთო სჯული, რუსული ენა, არითმეტიკა, სუფთა წერა, მშობლიური ენა და ცხრილის გარეშე - საეკლესიო გალობა.

როგორც ცნობილია, 1917 წელს რუსეთში განვითარებულმა მოვლენებმა რადიკალურად შეცვალა საეკლესიო დაწყებითი განათლების მთელი სისტემა. მოხდა სწავლების ნაციონალიზაცია. ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე შემოღებულ იქნა სწავლება ქართულ ენაზე. 1918 წელს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ საეკლესიო-სამრევლო სკოლების ხელმძღვანელობა განათლების სამინისტროს გადასცა.

სამწუხაროდ, ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა გააუქმეს სასულიერო სასწავლებლები, რითაც საქართველოს უძველესი სამოციქულო და ავტოკეფალურ ეკლესიას მოუსპეს საშუალება, მოემზადებინა საკუთარი ეროვნული სასულიერო

კადრები. საქართველოს პარლამენტის 1918 წლის 26 ნოემბრის გადაწყვეტილებით, რესპუბლიკის სასწავლო დაწესებულებებში აიკრძალა საღვთო სჯულის სწავლება. კიდევ უფრო შორს წავიდნენ ქართველი სოციალ-დემოკრატების მეორე ფრთის წარმომადგენლები - ბოლშევიკები. მათ საქართველოს რევკომის 1921 წლის 15 აპრილის დეკრეტით ეკლესია კანონგარეშე გამოაცხადეს...

სახელმწიფო პირველდაწყებითი სასწავლებლების გარდა, პირველდაწყებით განათლებას ბავშვები იღებდნენ მართლმადიდებლურ, კათოლიკურ, გრიგორიანულ ეკლესიებსა და ებრაელთა სინაგოგასთან არსებულ სკოლებში, სწავლების სამწლიანი კურსით. მათ კაპიტულებით წვრთნიდნენ ლოცვებისა და რელიგიური დოგმატების დაზეპირებაში, ძველი და ახალი აღთქმის შესაბამისი ადგილების უშეცდომოდ თქმაში, საეკლესიო გალობასა და ხუცურის კითხვაში; ხოლო ცხოვრებაში საჭირო მეცნიერებათა საფუძვლები მათ ძალზე შეზღუდულად მიეწოდებოდათ. სწორედ ეს იყო მაშინდელი აღზრდის ერთ-ერთი მთავარი მანკიერი მხარე. როგორც სასულიერო, ისე სხვა მეცნიერებათა შესწავლა ზედმიწევნით სჭირდებოდა გაუნათლებელ და გაღარიბებულ მრევლს.

1913 წელს ქუთაისში, ფერმის ქუჩაზე დაარსდა ბერძენთა ორკლასიანი პირველდაწყებითი სკოლა „ათინა“. სკოლაში საშუალოდ 40-60 მოსწავლე ირიცხებოდა. სწავლება მიმდინარეობდა ბერძნულ, რუსულ და ქართულ ენებზე.

1917 წლისათვის ეს სკოლა გადაუკეთებიათ ოთხკლასიან სასწავლებლად. ასე ხშირად ხდებოდა. იწყებოდა სკოლის არსებობა ერთკლასიანი სწავლებით და რამდენიმე წლის შემდეგ სრულ სახეს იღებდა. მომხდარა პირიქითაც: ახალდაარსებული სასწავლებელი იმავე წელს დაასრულებდა ხოლმე მოღვაწეობას და რომელიმე ცნობილ სკოლას შეუერთდებოდა.

მოსწავლეთა კონტინენტის გაზრდის გამო, ზემოაღნიშნული სკოლისათვის შენობაც შეუცვლიათ და გაბრიელის ქუჩაზე, კვიცარიძის ნაქირავებ სახლში დაუბინავებიათ. ამ სკოლას მზრუნველობდნენ როგორც ბერძნები, ასევე ქართველებიც. საეპარქიო საბჭოს მასწავლებელთათვის წლიური ხელფასი 600 მანეთი დაუნიშნავს.

ქართველი მოწინავე საზოგადოება სკოლას არა მარტო მორალურად ედგა გვერდით, არამედ ეკონომიკურადაც. მოქალაქე კ. დათეშიძემ სკოლის შენობის საჭიროებისათვის 283 მანეთის ხე-ტყის მასალა შეიძინა, ხოლო სახლის მეპატრონე კვიცარიძემ სკოლის დირექციას იმ დროისათვის მცირე ფასებში მიაქირავა ბინა. ჟურნალ-გაზეთების გამავრცელებელმა კანტორამ „იმერეთი“ უფასოდ გამოუწერა სასწავლებლის სამკითხველოს ჟურნალ-გაზეთები და ა. შ. ამ სკოლის შესახებ საინტერესო და სარწმუნო ფაქტებს, შეფასებასა და ანალიზს გვთავაზობს ბატონი გიორგი მჭედლიძე თავის საკანდიდატო დისერტაციაში.

ძველ ქუთაისში, რიონის მარცხენა სანაპიროზე, არსებობდა ქართველ კათოლიკეთა, სომეხთა და ქართველ ებრაელთა კომპაქტურად ზანსაზღვრის ისტორიული უბნები.

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში კათოლიკე მისიონერები და სომეხი სამღვდელოების წარმომადგენლები საგანმანათლებლო მუშაობას ეწეოდნენ თავთავიანთ მრევლთან. „კათოლიკური სკოლები გორსა და ქუთაისში არსებობდნენ XVII-XVIII საუკუნეებში. ისინი თავიანთ საქმიანობას განაგრძობენ XIX ს-ის პირველ ნახევარშიც“ (მ.თამარაშვილი, 1902, გვ. 502-503).

XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის დასაწყისში ქუთაისში

არსებობდა რამდენიმე კათოლიკური სკოლა. მათში მოსწავლეთა რაოდენობაც საკმაო იყო.

1705 წელს (1735წ.) ქუთაისში დაარსდა საეკლესიო საძმო „სავარი“. 1705 წლის 12 სექტემბერს იმერეთის მეფე სოლომონ არჩილის-ძე წერდა: „მე იმერთა მეფე ძე არჩილის სოლომონ დავითიანი წყალობის წიგნს გიწერ ქუთაისის მღვდელ პატრებს აქ მყოფს და მომავალს, მათი უმრავლესობის ბატონის ბიძის ჩემისაგან ბრძანება გქონებოდათ საყდარი გედგად და შემდგომად მისსა მეც წყალობა გიყავი და გიბოძეთ ახლა რომ საყდარი გიდგია ის ადგილი“. აქ 1735 წლიდან პირველად დაარსდა სამრევლო სკოლა (იხ. ბუკლეტი კათოლიკური ეკლესიის შესახებ).

კათოლიკური სკოლების შესახებ მწირი ცნობებია შემონახული. ისინი სრულად და დამაჯერებლად ვერ აღადგენენ ამ სკოლების ისტორიის მთლიან სურათს. ამიტომ საინტერესოა ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში დაცული მასალები ერთ-ერთი კათოლიკური სკოლის შესახებ. ძირითადად ეს არის კათოლიკური ეკლესიის არქივი. აქ აღმოჩნდა ხელნაწერი წიგნი, რომელშიც აღწერილია რომის კათოლიკური ეკლესიის ქალების სამრევლო სკოლის ყოველდღიური ყოფა-ცხოვრების სრული სურათი 1878 წლის 1 ივნისიდან. ამ მასალებიდან ჩანს, რომ წმიდა მარიამ ღვთისმშობლის სახელობის კათოლიკური ეკლესიის მრევლის სახე და ცხოვრების წესი ქართული იყო.

ასევე, ქართული იყო სწავლების ფორმებიც, თუ არ ჩავთვლით გამონაკლის პერიოდს, როცა ლათინურს დიდი ყურადღება ექცეოდა.

მიუხედავად ზემოთქმულისა, იყო დრო, როცა კათოლიკეები ცდილობდნენ, მრავლად გაეხსნათ სკოლები. „კათოლიკეთა ასეთი ზრუნვა სკოლების გახსნაზე აიხსნება არა იმდენად განათლების, რამდენადაც კათოლიკური სარწმუნოების („ფრანგობის“) გავრცელების მიზნით“, - წერს პროფ. გიორგი თავიშვილი (გ.თავიშვილი, გვ. 96). ამასვე ამტკიცებს ალექსანდრე ორბელიანიც: „რაც აქაურს კათოლიკე პატრებს შეეხება, მათზედ ეს უნდა ვთქვათ, რომ ისინი იმას სცილობდნენ, რომ ქართველები გაეფრანგებინათ“ (ა. ორბელიანი, გვ. 139-140). 1803 წლის 3 მაისს იმერეთის მეფე სოლომონ II-მ და დედოფალმა - დიდიანის ასულმა მარიამმა ეკლესიის მახლობლად მამული უბოძეს პატრებს.

ღვთისმშობლის სახელობის ყოფილ კათოლიკურ ეკლესიას (ამჟამად „ხარების“ სახელობის მართლმადიდებლური ეკლესია) საძირკველი ჩაეყარა 1814 წელს, ხოლო მშენებლობა დიდი დაგვიანებით დაუწყიათ (ნ. კვარაცხელია, 1999, გვ. 91-92). მშენებლობა დროებით შეწყდა რუსეთის მთავრობის მიერ საქართველოდან კათოლიკე მისიონერების განდევნისა და ეკლესიის უსახსრობის გამო.

მისიონერმა ქერუბინო სარაკეცცელმა, რომელსაც კათოლიკური ეკლესიის გამგის, მღვდელ-მონაზვნის ადგილი ეჭირა, 1840 წლის 30 აპრილს ეკლესიის მშენებლობისა და შემდგომ მისი შეჩერების შესახებ მოხსენება წარუდგინა იმერეთისა და გურიის ეპისკოპოსს სოფრონს. სხვადასხვა ღონისძიებების შემდეგ, 1846 წლისათვის, ეკლესიის ახალი წინამძღვრის დონ ანტონ გლახაშვილის თაოსნობით, ეკლესიის მშენებლობა განუახლებიათ. ამ საქმეში მას ეხმარებოდნენ თავადი გაბრიელ ანდრონიკაშვილი, დონ გაბრიელ ასლანიშვილი, ბაილდუროვი, ყაუხჩიშვილი და სხვ. ეკლესიის ასაგები ადგილი კი გიორგი აკოფოვსა და მის ძმებს შეუწირავთ.

ქუთაისის კათოლიკური ეკლესიის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში დაცული პავლე თუმანიშვილის საოჯახო არქივი... (ნ. კვარაცხელია, იქვე). ეკლესიის კურთხევა 1862 წელს მომხდარა.

ყველა კათოლიკურ ეკლესიასთან, სხვადასხვა დროს, გახსნილი იყო კათოლიკური სამრევლო სკოლები. დაწვრილებითი ცნობები მათ შესახებ ნაკლებად მოიპოვება.

სამრევლო სკოლები კათოლიკურ ეკლესიასთან 1845 წელს დაარსდა - ქალებისათვის და ვაჟებისათვის ცალ-ცალკე. 1900 წელს ეს სკოლები შეერთებულა. სკოლის შენობის ფოტომასალა ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის განათლების ფონდში ინახება (ამჟამად ეს შენობა შეცვლილი სახით არსებობს). სკოლა სინოდს არ ექვემდებარებოდა და პირდაპირ მთავარმართებლის კანცელარიას წარუდგენდა წლიურ ანგარიშს.

კათოლიკურ სამრევლო სკოლაში ბავშვებს იღებდნენ 6 წლის ასაკიდან. მას უნდა სცოდნოდა ასოების ცნობა, რამდენიმე აუცილებელი ლოცვა. უნდა ჩაეცვა საკლასო ტანსაცმელი: ყავისფერი ფორმა და წინსაფარი, დამახასიათებელ თავსაბურავთან ერთად. სწავლა ფასიანი იყო. გადასახადს იხდიდნენ შესაძლებლობის მიხედვით, როგორც სკოლის ზედამხედველი მიიჩნევდა საჭიროდ. შეძლებულებს 12 მანეთს ახდევინებდნენ, ღარიბებს კი - 6 მანეთს.

სკოლის მმართველი იყო დონ ივანე ანტონოვი. სხვადასხვა დროს აქ ასწავლიდნენ პედაგოგები: როზა ბაჯოლი-ჩარექიშვილი, გრაცია სოლოროვი, თამარა ფეიქრიშვილი, როზა თუმანიშვილი, სიმონ ოცხელი, რითა სიდავა, მარია ჩარექიშვილი, დავით შამირანოვი, იოსებ ოცხელი. სკოლაში ზშირად დადიოდა და ბავშვების ჯანმრთელობაზე ზრუნავდა ექიმი მიხეილ ბეთანოვი.

სკოლას ჰქონდა სახელოსნოც. მოლაბარაკებას მასა და ქალაქის საწარმოებს შორის ზშირად სიმონ ოცხელი აწარმოებდა.

მასწავლებლების განთავისუფლება სკოლიდან მხოლოდ დონ დამიანეს შეეძლო. მათი გაცდენა-დაგვიანება საგანგებო ყურნალში ფორმდებოდა. სკოლაში ყოველთვის იმართებოდა საშობაო ნაძვის ხე. მოსწავლეთა ძალებით ტარდებოდა კონცერტები, სადღესასწაულო სეირნობები და შემოსული თანხა სკოლას ზმარდებოდა. ღარიბ მოსწავლეებს ასაჩუქრებდნენ შემოწირული ტანსაცმლითა და პროდუქტებით. სკოლას ჰყავდა რამდენიმე მზრუნველი, რომლებიც წვერებად იყვნენ აღრიცხულნი... (ხელნაწ. E 139).

რელიგიურ დღესასწაულებზე მთელი სკოლა კითხულობდა ლოცვებს ეკლესიაში. თუ რომელიმე ებიღებია იჩენდა თავს, დასვენება ცხადდებოდა. მოსწავლეები ვალდებული იყვნენ სახლში შეესრულებინათ გრძელვადიანი დავალებები, რომელთაც დანიშნულ დღეებში მასწავლებლები ამოწმებდნენ. პირველი ზიარების მიღების დღე საზეიმო დღედ ითვლებოდა.

სკოლაში შემდეგი საგნები ისწავლებოდა: არითმეტიკა, საქრისტიანო და საღმრთო ისტორია, რუსული ენა, ისტორია, გეოგრაფია, ლათინური ენა და სხვა სასულიერო საგნები. საარქივო მასალებში აღმოჩნდა 1882 წლის გამოცდაზე გასულ მოსწავლეთა სია. ამ წელს სწავლების სრული კურსი ოთხმა მოსწავლემ გაიარა... აქედან ნათლად ჩანს, რომ ზოგჯერ მცირე რაოდენობის მოსწავლეები სწავლობდნენ კათოლიკურ სკოლაში. გამოცდებზე დამსახურებისამებრ ანიჭებდნენ ჭილდოებს.

1912 წელს აქ 31 მოსწავლე სწავლობდა. კლასი სხვადასხვა განყოფილებებად

ნაწილდებოდა. მაგალითად: ქართულის განყოფილება, საღვთო სჯულის განყოფილება, ლათინურ ენაზე გალობის განყოფილება. გამოცდები ტარდებოდა საკმაოდ მკაცრად. მას ესწრებოდნენ: მოძღვარი („მზრუნველი“) დონ დამიანე სააკაშვილი (გარდაიცვალა 1943 წელს), სიმონ ოცხელი, მეურვე დავით შამირანოვი, მარიამ ყაუხჩიშვილი, როზა ბაჯოლი და სხვა მასწავლებლები.

სკოლაში დიდი ყურადღება ექცეოდა მასწავლებელთა ზნეობრივ სისპეტაკეს. მოსწავლეს სკოლაში შესვლისას უნდა სცოდნოდა ქართული წერა-კითხვა და რამდენადმე რუსული ენაც. მომზადება უფასოდ ხდებოდა. ასე რომ, ეს დამაინტერესებელი ფაქტორი იყო ღარიბ-ღატაკი მრევლისათვის. ასეთი მოხერხებული მეთოდებითაც ხდებოდა მრევლის მოზიდვა და ხალხის „გაფრანგება“.

1919 წლის მაისში ქუთაისში რომის ეკლესიის კათოლიკე ეპისკოპოსმა იმოგზაურა, მოინახულა ეკლესია და მასთან არსებული სკოლაც. ის მოხიბლული დარჩენილა სკოლითაც და ეკლესიითაც. ეპისკოპოსს შეუქია დონ დამიანე და უთქვამს: „მე მიმგზავრია ბევრს ალაგას. ამ მგზავრობის დროს ბევრი ეკლესია მინახავს და ასე სუფთად, ასე კარგად მოწყობილი და შენახული ეკლესია არსად შემხვედრია“ (ანტონოვი, 1903, გვ.31).

1897 წლის აღწერით ქუთაისში 1545 კათოლიკე ცხოვრობდა. „უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველ კათოლიკეებს ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი ეჭირათ ქალაქის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. მათ შორის იყვნენ ცნობილი ვაჭრები, ექიმები, იურისტები, ხელოსნები და სხვ.“ (ნ.კვარაცხელია, 1999, გვ.93). ამ საკითხთან დაკავშირებით საკმაოდ დამაჯერებელ ცნობებს გვაწვდის ნუგზარ კვარაცხელია თავის ნაშრომში - „ქუთაისელი კათოლიკეები XIX საუკუნეში“, რომელიც 1999 წელს დაიბეჭდა ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის მასალების XI კრებულში (იხ. გვ. 88-97).

1886 წლისათვის ქუთაისის გუბერნიაში სამი სომხურ-გრიგორიანული საეკლესიო-სამრევლო სკოლა არსებობდა. მათ შორის ორი ქუთაისში - ქალთა და ვაჟთა ორკლასიანი სამრევლო სკოლა. ამ დროს, კერძოდ, 1885 წელს ქუთაისში 1142 სომეხი ცხოვრობდა. აღნიშნულ სკოლებში ისწავლებოდა რუსული ენა, მსოფლიო ისტორია და გეოგრაფია - რუსულ ენაზე, ხოლო საღვთო სჯული, სომხური ენა, არითმეტიკა, გალობა, სიმღერა, ხატვა და შრომა - სომხურ ენაზე. ეს სკოლები მესამე კატეგორიის იყო და ექვემდებარებოდა კავკასიის სასწავლო ოლქს.

1903 წლისათვის ქუთაისის სომხურ-გრიგორიანულ ვაჟთა სკოლაში 34 მოსწავლე სწავლობდა.

XIX საუკუნის ბოლოსათვის სწავლა-განათლების მიღების ინტერესი ნელ-ნელა ქართველ ებრაელთა შორისაც იღვიძებდა. ქუთაისის სხვადასხვა სკოლაში ერთი-ორი ებრაელი მოსწავლეც გამოჩნდა. ცალკე სასწავლებელი კი კონკრეტულად ებრაელებისათვის ჯერ კიდევ არ არსებობდა. დრო თავისას ითხოვდა. წერა-კითხვის მცოდნე ებრაელთა რაოდენობა ძალიან მცირე იყო. მათ ამ მხრივ ნაწილობრივ კლასიკური გიმნაზია და რეალური სასწავლებელი თუ ეხმარებოდათ.

ადგილობრივი რაბინი წინააღმდეგი იყო ებრაელთა მიერ სწავლა-განათლების მიღებისა და აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ხშირად ხდებოდა კონფლიქტი. ზოგჯერ საქმე იარაღის გამოყენებამდეც კი მისულა. ამის გამო ძველი რაბინისათვის უჩივლიათ ებრაელებს და მისი გადადგომაც კი მოუთხოვიათ.

1886 წლის დეკემბერში ჩაუტარებიათ ახალგაზრდა რაბინის სიმონ

რიჩინაშვილის არჩევნები. ეს იყო სიახლისაკენ გადადგმული ნაბიჯი. მაგრამ ამ ფაქტს დიდი დაპირისპირებაც მოჰყვა. დაქრეს თვით სიმონ რიჩინაშვილი, რომელმაც დროებით დატოვა ქალაქი. ის ნათელი პიროვნება იყო. 1886 წელს მან ებრაული სახელმძღვანელოც კი გამოსცა ქართულენოვანი მკითხველისათვის. იგივე წიგნი, მისივე ხელმძღვანელობით, ებრაული შრიფტით 1892 წელს განმეორებით გამოიცა იერუსალიმში (გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1919, №247).

ასეთი ცალკეული ფაქტების მიუხედავად, იმ პერიოდის ქუთაისში ებრაელთა შორის სწავლა-განათლების საქმეში დიდი გარდატეხა მაინც არ მომხდარა. არადა, 1885 წლისათვის ქუთაისში 2500-მდე ებრაელი ცხოვრობდა.

შემდგომ წლებში ებრაულ სინაგოგასთან ქუთაისში სამი სამრევლო სკოლა არსებობდა. ეს სკოლები ჩვეულებრივი დაწყებითი სკოლების პროგრამით მუშაობდნენ; მხოლოდ საღვთო სჯულის ნაცვლად იუდაიზმი ისწავლებოდა. სკოლებში მოსწავლეთა რაოდენობა ძალზე მცირე იყო: თითოეულ სკოლაში 3-4 მოსწავლე სწავლობდა. ებრაულ სკოლებთან დაკავშირებით მშენიერი სტატია მოგვაწოდა ქუთაისიდან ისრაელში საცხოვრებლად გადასულმა დანიელ ხანანაშვილმა, რომელიც ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა შრომების კრებულში დაისტამბა 2001 წელს.

წარმოდგენილი მასალების მიხედვით შეიძლება გავაკეთოთ ზოგიერთი დასკვნა.

XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან ქუთაისის საეკლესიო-სამრევლო სკოლებში სწავლობდა სხვადასხვა ასაკის, ეროვნებისა და რელიგიის მიმდევარი ახალგაზრდობა. თითოეულ სკოლაში მოსწავლეთა რიცხვი 40-50-ს აღწევდა. მასწავლებლებად ძირითადად მუშაობდნენ სასულიერო სემინარია ან სასულიერო სასწავლებელდამთავრებული მღვდლები, რომლებსაც თავისებური, ინდივიდუალური სწავლების მეთოდები გააჩნდათ. ბევრი მათგანი სრულიად არ იცნობდა პედაგოგიკისა და მეთოდის საკითხებს, არ იყო დახელოვნებული სწავლებისა და აღზრდის საქმეში.

ასეთი კატეგორიის მასწავლებელთა სპეციალური მომზადება საქართველოში 1865 წლიდან დაიწყო. ქუთაისში ანალოგიური კურსები მხოლოდ 1895 წელს გაიხსნა. იმერეთის ეპარქიის სამრევლო სკოლების მეთვალყურე - მელიტონ კელენჯერიძემ შეიმუშავა ვრცელი პროგრამა. გადაწყდა, რომ მასწავლებელთა შეკრება ამავე ქალაქში გაემართათ. დაიწყო მუშაობა. მათ შეუერთდნენ გურია-სამეგრელოს ეპარქიის სკოლების მასწავლებლებიც. მათი მიზანი იყო, ეჩვენებინათ, თუ როგორ უნდა ემუშავა მასწავლებელს ერთდროულად სამ განყოფილებასთან, თანაც ისე, რომ სასურველი ნაყოფი მიეღო... (იხ. კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის 1893, 1897, 1900, 1904 წლების ანგარიშები).

ასე რომ, განსახილველი პერიოდის ქუთაისში მოქმედმა საეკლესიო-სამრევლო სკოლებმაც თავისი საპატიო წვლილი შეიტანეს ქალაქისა და დასავლეთ საქართველოს ახალგაზრდა თაობების პირველდაწყებითი განათლებისა და სულიერი აღზრდის საქმეში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ანტონოვი, 1903 - პრელატი დონ ივანე ანტონოვი, ქართველი კათოლიკენი, 1903
 ი. ბასილაძე, 1993 - ი. ბასილაძე, სასულიერო განათლება მე-19 საუკუნის
 იმერეთის ეპარქიაში, საღისერტაციო ნაშრომი პედაგოგიკის მეცნიერებათა
 კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, ქუთაისი, 1993
 გ. თავზიშვილი - გ. თავზიშვილი, სახალხო განათლებისა და პედაგოგიური
 აზროვნების ისტორია საქართველოში (1801-1870)
 მ. თამარაშვილი, 1902 - მ. თამარაშვილი, კათოლიკობის ისტორია
 საქართველოში, ტფ., 1902
 გაზ. „ივერია“, 1854, №164
 გაზ. „ივერია“, 1888, №149
 ჟურნ. „კვალი“, 1901, №35
 ნ. კვარაცხელია, 1999 - ნ. კვარაცხელია, ქუთაისელი კათოლიკეები XIX
 საუკუნეში, ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის მასალები, კრებული XI, ქუთ., 1999.
 უ. ობოლაძე, 1961 - უ. ობოლაძე, ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა
 საბჭოთა საქართველოში (1921-1930), წ. I, თბ., 1961
 ტ. სარიშვილი, 1986 - ტ. სარიშვილი, სახალხო განათლების საკითხები
 რევოლუციამდელ ქართულ ბოლშევიკურ პრესაში (1901-1921), თბ., 1986
 ჟურნ. „საქართველოს ეგზარხატის მახარობელი“, 1914, №1
 გაზ. სოციალ-დემოკრატი, 1919, №247
 ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილება, 139
 "Кавказский календарь", 1916.

LIA GABUNIA

CHURCH PAROCHIAL SCHOOLS IN KUTAISI AT THE
END OF THE 19TH C. AND THE BEGINNING OF THE 20TH C.

Similar to other provinces of the Russian Empire, the church primary schools in western Georgia in the 19th c. underwent two stages of development.

Such schools existed in Kutaisi almost at every functioning church. Due to certain reasons, the Tsarist government facilitated the growth of the network of these schools. In 1860 25 parochial schools functioned in the Kutaisi province, of which 22 were in the Imerezi eparchy and the other 3 in Samegrelo and Guria.

The number of primary institutions in the Kutaisi province during 1901-1902 academic year reached 223, however, 67% of children of the school age remained outside school.

Along with state primary institutions, children received three-year elementary education at schools functioning at Orthodox, Catholic, Gregorian churches and synagogues.

Church parochial schools existing in Kutaisi at the period under study made their contribution to the primary and theological education of the young generations of the town and western Georgia.

ელენე გუგუშვიძე

პროფესიული დასი ლადო მესხიშვილის ხელმძღვანელობით

(XIX საუკუნის ბოლო - XX საუკუნის დასაწყისი)

შორეულ წარსულში იღებს სათავეს ქუთაისის თეატრი, რომელმაც სახელი გაითქვა დიდებული ტრადიციებითა და ნიჭიერი ქართველი მსახიობების შესანიშნავი თამაშით.

ძველი ფოლიანტების თვალის გადავლება ადვილად დაგვარწმუნებს იმაში, თუ რამდენი დაბრკოლების გადალახვა და სიდუხჭირის ატანა მოუხდათ ქართლი კულტურის მესვეურებს: აკაკი წერეთელს, ეფრო კლდიაშვილს, ანტონ ლორთქიფანიძეს, ვასო ბალანჩივაძეს, კოტე მესხს, ვალერიან გუნიას, ლადო მესხიშვილს, შალვა დადიანს — ქუთაისში მუდმივი თეატრის მომზადებისა და მისი პროფესიული დონის ამაღლებისათვის. ამ ღირსეულ მამულიშვილთა შორის კი განსაკუთრებით აღსანიშნავია ლადო მესხიშვილის შემოქმედებითი მოღვაწეობა.

ნიჭიერი მსახიობი ლადო მესხიშვილი 1893 წელს, რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ, თბილისის დრამატული საზოგადოების დასს ხელმძღვანელობდა. შემდგომში ის ქუთაისის თეატრს ჩაუდგა სათავეში.

ეს იყო ქუთაისის თეატრის აღდგენისა და განახლების დასაწყისი. ლ. მესხიშვილმა რეპერტუარიდან ამოიღო იაფფასიანი მელოდიები, საოხუნჯო, უშინაარსო კომედიები. ამიერიდან მესხიშვილის დასის რეპერტუარში თვალსაჩინო ადგილს ქართველთა და ევროპელ დრამატურგთა სანიმუშო ნაწარმოებები იჭერდნენ. რეპერტუარში შეაქვს პიესებიც, რომლებიც სოციალურ საკითხებს ეხება.

ქალაქის თვითმმართველობამ გაიგო, რომ მესხიშვილი ქუთაისში გადმოდიოდა. მოახერხა 6500 მანეთის გაღება თეატრის საჭიროებისათვის. თანხის უქმარისობის გამო შენობის რეკონსტრუქცია ვერ მოხერხდა (ბარაზისშვილისეული თეატრი) - მხოლოდ ნაწილობრივ შეალამაზეს; დარბაზი დარბაზს დაემსგავსა, მოწესრიგდა სცენა, დაიხატა სტანდარტული დეკორაციების მთელი კომპლექტი, რომელიც ყველა პიესისთვის გამოდგებოდა. საერთოდ, იმდროინდელ თეატრებში უნიფიცირებული დეკორაციები იშმარებოდა და საგანგებოდ იშვიათად თუ ხატავდნენ დეკორაციებს რომელიმე ახალი წარმოდგენისათვის.

შენობას ამის შემდეგ ქალაქის თეატრი დაერქვა. დადგენილ იქნა შენობის ექსპლუატაციის წესები. დრამატულ დასს შენობის ქირა უნდა გადაეხადა, თითო გამართულ წარმოდგენაში 35 მანეთი. ქალაქის თვითმმართველობამ ხმოსანთაგან გამოყო ეგრეთ წოდებული "გამგე კომისია", რომლის წევრები მორიგეობით ესწრებოდნენ წარმოდგენებს და განაგებდნენ ადმინისტრაციულ საქმეებს. კომისიის წევრები იყვნენ: ი. ჩიმაკაძე, მ. ქიქოძე, ვ. ჭელიძე, ივ. პურადაშვილი, კ. გოცირიძე და სხვები.

1895-1896 წლების სათეატრო სეზონზე დასი ქუთაისში არ შემდგარა, რადგან შენობის შეკეთება მიმდინარეობდა.

ახლად შეკრებილი თეატრი 1896 წლის 31 მარტს საზეიმო ვითარებაში გაიხსნა. თბილისის დრამატული თეატრის მსახიობების მონაწილეობით წარმოდგენილ იქნა ვ. გუნიას მიერ გადმოკეთებული კომედია "პირველი ბუზი".

ლადო მესხიშვილის წინადადებით ქუთაისის თეატრში 1896-1897 წლების სეზონი შემდეგნაირად დაიწყო: საქმის თაოსნობა ქართულმა დრამატულმა საზოგადოებამ იკისრა. დასი ერთსა და იმავე დროს თბილისსაც უნდა მომსახურებოდა და ქუთაისსაც. საქმე რომ წინ წასულიყო, ქუთაისის ინტელიგენციამ წარმოდგენების გამგე კომისია გამოყო /კ. ბაქრაძე, ს. ხუნდაძე, დ. წულუკიძე და სხვ./ ქუთაისის წარმომადგენლების თავკაცობა თვითონ ლადო მესხიშვილმა იკისრა.

პირველი ასეთი წარმოდგენა 3 ნოემბერს გაიმართა. დაწვრილებითი ცნობები ყველა გამართული წარმოდგენის შესახებ არ შემორჩენილა. პრესაში მოთავსებული ინფორმაციის მიხედვით, წარმოდგენილი ყოფილა: დ. ერისთავის "ჯერ დაიხოცნენ, მერე იქორწინეს", გ. სუნდუკიანის "ხათაბალა", ო. ვაკარის "ჟან ბოდრტი", ა. ოსტროვსკის და ნ. სოლვიოვის "ბედნიერი დღე", ფ. შილერის "ყაჩაღები", შექსპირის "ჰამლეტი", გ. ერისთავის "გაყრა", ა. ოსტროვსკის "უდანაშაულოდ დასჯილნი".

1897-1898 წლების სეზონზე ქართულმა დრამატულმა საზოგადოებამ უარი განაცხადა ქუთაისში წარმოდგენების გამართვაზე. უფრო მეტიც, თვით თბილისის დრამატული დასის გაძღოლაზეც აიღო ხელი. ლ. მესხიშვილი საბოლოოდ დაეთხოვა თბილისის დასს და ქუთაისის დასის ხელმძღვანელობა იკისრა. თეატრის ადმინისტრაციული გამგებლობისათვის დაარსდა ამხანაგობა. დასი შემდეგი მსახიობებისაგან შედგა: ნ. ჩხეიძე, დ. ივანიძე, შ. დადიანი, ვ. ბალანჩივაძე, გ. თუთბერიძე. თბილისიდან მოწვეული იყვნენ: ბ. ავალიშვილი, დ. აწყურელი, კ. ყიფიანი.

ამ სეზონიდან პრესაში მხოლოდ 7 წარმოდგენის კვალია შემორჩენილი. დაუდგამთ: ვოლდენბურხის დრამა "პირენის მგელი", ვ. ჰიუგოს დრამა "ერნანი", ა. სუმბათაშვილის "შევარდნები და ყორნები", ფ. კარევის "ცხოვრების გმირი", ფურნიეს და არნოს დრამა "მარგალიტა და სვანი", გ. ერისთავის "დავა" და შექსპირის "რომეო და ჯულიეტა". საფიქრებელია, რომ წარმოდგენების რიცხვი მეტი უნდა ყოფილიყო.

ლ. მესხიშვილს კარგად ესმოდა მაყურებლის მისწრაფება და მომდევნო სეზონებში შეეცადა დასში არსებული შეცდომების გამოსწორებას. მან რეპერტუარში საგრძნობლად გაზარდა თანამედროვე ჟღერადობის ნაწარმოებთა რიცხვი, რომლებიც მრავალი სოციალური ბრძოლის საჭირობოროტო საკითხებს ესადაგებოდა. ჩვენთვის ცნობილია, რომ ლ. მესხიშვილმა შემოიღო და ტრადიციად დაამკვიდრა წარმოდგენების გამართვა ახლომახლო დაბა-ქალაქებსა და სოფლებში.

1898 წლის 9, 10, 17 იანვარს ქუთაისის დასმა ლ. მესხიშვილის მონაწილეობით ბათუმში ითამაშა უ. შექსპირის "მეფე ლირი", ფ. კარევის "ცხოვრების გმირი" და გერგოფერისა და ბროზინერის დრამა "ბოშა ქალი ზანდა". ამავე წლის მაისში ბათუმშივე დადგეს ა. დიუმას "დმუნდ კინი" და ფ. კარევის "ცხოვრების გმირი". ივნისში ახალსენაკში, პეტრე-პავლეს დღეობაზე, რომელიც მთელი ერთი კვირა გრძელდებოდა, ლ. მესხიშვილმა სახელდახელოდ ააგო ხის ფარდული და ქუთაისის დასით აქ წარმოადგინა ვ. გუნიას "და-ძმა" დ. ერისთავის "სამშობლო", 26 ივლისს კი სოფელ კულაშში წარმოადგინეს ვ. გუნიას "და-ძმა". სექტემბერში, სეზონის გახსნამდე დასმა წარმოდგენები გამართა აბაშაში, ზესტაფონსა და ჭიათურაში.

როგორც ვხედავთ, ლ. მესხიშვილს სულ მცირე ძალებით, საშუალებებით საკმაოდ მაღალ სიმაღლეზე აუყვანია ქუთაისის თეატრის შემოქმედებითი დონე.

1898-1899 წლების სეზონი 25 ოქტომბერს ფ. შილერის „ყაჩაღებით“ გაიხსნა, რომელშიც ფრანც შორის როლი შეასრულა ლ. მესხიშვილმა, ხოლო ამალიასი — ნ. ჩხეიძემ. გარდა „ყაჩაღებისა“, ამ სეზონის წარმოდგენებიდან ზენთის ცნობილია დ. ერისთავის „სამშობლო“, ა. ყაზბეგის „კონსტანტინე ბატონიშვილი“, იგივე „ქეთევან წამებული“, ე. სკრიბის დრამა „ებრაელი ქალი“, ზ. ანტონოვის „ქოროლილი“, უ. შექსპირის „მეფე ლირი“, ჰ. იბსენის „ნორა“, ბიერტიერნე ბიერსონის დრამა „გაკოტრება“ და ბულვერის დრამა „კარდინალ რიშელიე“. ხსენებული სათეატრო სეზონი წარმატებით ჩატარდა.

სეზონის უკანასკნელი წარმოდგენა „კარდინალი რიშელიე“ 14 თებერვალს გაიმართა ლ. მესხიშვილის საბუნებისო. გაზეთი „ივერია“ წერდა, თუ რა აღტაცებით შეხვდა ლ. მესხიშვილს ქუთაისელი მაყურებელი: „მოხენფისეს სცენაზე გამოსვლისას საზოგადოებამ აღტაცებულის ტაშისკვრითა და ვაშას ძახილით მიეგება მსახიობთა მთელ დასს და აქ ერთმა მათგანმა, ბატონმა ქუჭმა (შალვა დადიანი) წაიკითხა ადრესი, რომელშიც ბატონი ალექსი - მესხიშვილი დასურათებული იყო როგორც დასის საუკეთესო მმართველი, მოსიყვარულე ამხანაგი, დასის დაუღალავი პატრონი და სულისჩამდგმელი. ამხანაგობის ქირისა და ღვინის თანამოაზრე. ბატონი ქუჭი დასის სახელით უღრმეს პატივისცემას და მადლობას უცხადებდა ბატონ მესხიშვილს. არც საზოგადოება მოვიდა გულგრილად საყვარელ მსახიობს: მრავალი საჩუქარი მიართვა, აღტაცებულ ტაშისკვრას და სცენაზე გამოწვევას ხომ საზღვარი არა ჰქონდა“ (№37, 38, 1889წ.).

1899-1900 წლების სეზონს ახალი ძალები შეემატა - ალექსანდრე წუწუნავა და ლევან მირიანაშვილი. დაიდგა დ. ერისთავის „სამშობლო“, ა. ყაზბეგის „კონსტანტინე ბატონიშვილი“, ა. ცაგარელის „ლეკის ქალი ურჯავარ“ და „ქართველი დედა“, კ. ნასიძის მიერ გადმოკეთებული „ცხოვრების მეჭლისზე“, კ. წერეთლის „თამარ ცხიერი“, კ. მესხის მიერ გადმოკეთებული „ბედს ვერ წაუხვალ“, ფ. კარევიის „უბედური ნაბიჯი“, ნ. რაკშინის „გულისთქმა“, ა. ოსტროვსკის „უდანაშაულოდ დასჯილი“, შექსპირის „ოტელო“, „მეფე ლირი“ და „ჰამლეტი“, მოლიერის „სკაპენის ოინები“, კ. გუტკოვის „ურთელ აკოსტა“, დენერის „ესპანელი აზნაური“, ბულვერის „კარდინალი რიშელიე“, ე. სკრიბას „ებრაელი ქალი“, პ. ჯიაკომეტის „დამნაშავეს ოჯახი“, ა. დიუმას „სიუზანა“.

ქართული დრამატურგია რეპერტუაში წარმოდგენილი იყო ისტორიული ხასიათის ნაწარმოებებით. გაზეთი „ივერია“ (№230, 1899) სეზონის დასაწყისშივე აღნიშნავდა ამ გარემოებას და წერდა, რომ თეატრის გატაცება ისტორიული წარსულით არცთუ სანაქებოა. ურჩევდა თეატრს, მთავარი ყურადღება მიექცია თანამედროვე შინაარსის პიესებზე.

1900 წლის 2 იანვარს დრამატულმა დასმა ქართული თეატრის აღდგენის 50 წლისთავისადმი მიძღვნილი საღამო-წარმოდგენა გამართა. ლ. მესხიშვილის ხელმძღვანელობით გამართულმა იუბილემ დიდი მოწონება დაიმსახურა. უჩვენეს პ. უმიკაშვილის პიესა „სამზადისი“, რომელიც 1850 წლის ორი იანვრის „გაყრის“ პირველი წარმოდგენის სამზადისს ასახავდა. წარმოდგენილი იყო აგრეთვე დ. ერისთავის „დავის“ მეოთხე მოქმედება, გ. ვოლსკის მიერ გადმოკეთებულ ა. ზეზოვის ვოდევილი „ღმერთმა შეაბეროსთ“ და ვ. გუნიას ვოდევილი „არც აქეთ, არც იქით“. მეორე მოქმედების შემდეგ გაიმართა ზეიმი. სცენაზე იდგა

ყვავილებში ჩასმული გ. ერისთავის სურათი. ირგვლივ ჩამწკრივდნენ მსახიობები, ხელში გვირგვინებით. სურათის უკან, ელექტრონით განათებულ მაღლობზე იდგნენ მსახიობი ნ. ჩხეიძე და პოეტი გრ. აბაშიძე. მათ წაიკითხეს გრ. აბაშიძის მიერ დაწერილი დილოგი "მელბომენა და პოეზია". შემდეგ სიტყვა წარმოთქვა შ. დადიანმა: "მართალია, ჯერ კიდევ სუსტია, კიდევ ნორჩია ეს მცენარე, ესე იგი, ჩვენი სცენა, ჯერ კიდევ ბევრი მოვლა და პატრონობა უნდა მას, მაგრამ მან უკვე გააბა მტკიცე სულიერი კავშირი თავისსა და ხალხს შორის, გაიჩინა მკვიდრი ბინა მის გულში და ამით უზრუნველყო თავისი სიცოცხლე. ახლა არც ხალხი უარყოფს მას, მუდამ მხარს დაუჭერს, წელს გაუმაგრებს, რადგან, საბედნიეროდ, ეს ქეშმარიტება ბევრმა შეიგნო და მეტიც შეიგნებს, რომ აღორძინებული ლიტერატურა და თეატრი ერის ძაღლია."

"მსახიობმა ვ. ბალანჩივაძემ წაიკითხა გრ. აბაშიძის ლექსი "გ. ერისთავის სახსოვრად", მსახიობმა გ. თუთბერიძემ წაიკითხა რ. ერისთავის ლექსი "კაცი ის არის", მოვიდა მისალოცი დეპეშები. გაზეთი "ივერია" (№10 1900) წერდა, რომ მომავალი თაობა კიდევ უფრო ღირსეულად გადაიხდის 100 წლის იუბილესო. ქუთაისის დასის წევრებმა მოახერხეს და დღესასწაულისადმი მიძღვნილი წიგნაკი დაბეჭდეს. მასში მოთავსებული იყო შემდეგი წერილები: შ. დადიანის "50 წელი ქართული თეატრისა", "2 იანვარი, 1900 წ. თბილისში", "მოხსენება დრამატული საზოგადოების გამგეობისა" და "2 იანვარი, 1900 წ. ქუთაისში".

სათეატრო სეზონი ქუთაისში 20 თებერვალს დამთავრდა. ლ. მესხიშვილმა შეასრულა ოტელოს როლი, ნ. ჩხეიძემ - დეზდემონასი. გაზეთი "ივერია" (№42, 1900) იტყობინებოდა, რომ უსახლვრო იყო მაყურებლის აღტაცება, ახალგაზრდობამ ხელში აიტაცა მესხიშვილი და თეატრიდან ისე გამოიყვანაო. იქვე წერდნენ, რომ "ამ თხუთმეტ-თექვსმეტი წლის განმავლობაში ჩვენ არ გვახსოვს ქუთაისის თეატრში წარმოდგენას დასწრებოდეს იმდენი ხალხი, რამდენიც ამ ბენეფისის დროს."

"მესამე დასელთა" გაზეთი "კვალი" საერთოდ დიდად აფასებდა ლ. მესხიშვილის სასცენო ნიჭს და მოღვაწეობას. უფრო ადრე გაზეთი წერდა: "...თუკი რამ შეიძლება ვთქვათ, არტისტი გენიოსი - ეს სახელი სწორედ მას ეკუთვნის. ასე მგონია, მთელს რუსეთს ბატონ მესხიშვილისთანა არტისტი არ მოეპოვება, ჩვენი ქვეყნის შვილი ა. სუმბათაშვილი-იუჟინი ხომ რუსეთში საუკეთესო არტისტულ ძალად ითვლება, მე რომ მკითხოთ, ბატონი მესხიშვილი მას არ ჩამოუვარდება და სჯობს კიდევ-თქო, რომ ვთქვა, გადამეტება არ იქნება. ის უფრო გულანდილად თამაშობს, უფრო პოეტურად და შთაბეჭდილებასაც უფრო პირდაპირ ახდენს მაყურებელზე. აი, ამაზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ის სცენაზე მარტო არტისტი და არა არტისტი და მესხიშვილი ორივე ერთად..." (გაზ. "კვალი", №48, 1899). ჩვენი პროგრესული საზოგადოება ხედავდა, რომ მესხიშვილის გმირულ-რომანტიკული სასცენო შემოქმედება თანადროული სულისკვეთებით იყო გაჟღენთილი. მსახიობი მუდამ ცდილობდა თავის სცენური სახეებისათვის თანადროული ქდერადობა მიეცა.

ქუთაისის კულტურული ცხოვრების ის პერიოდი, როდესაც თეატრს სათავეში ედგა ლ. მესხიშვილი, ქართული თეატრის ერთ-ერთი ბრწყინვალე ფურცელია. მან დასში თავი მოუყარა თეატრის ენთუზიასტებს და დღუბაზით შეკრული კოლექტივი ჩამოყალიბდა. მათი სპექტაკლები თავისი იდეური მიზანდასახულობით და მხატვრული ღირებულებით მასების გათვითცნობიერებასა

უწუებდა ხელს. ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ ამ პერიოდში არსებულმა დაძაბულმა პოლიტიკურმა ვითარებამ ლადო მესხიშვილის ხელმძღვანელობით მხატვრულ მიღწევებთან ერთად როგორც რევოლუციურმა თეატრმა, ამიტომაც არის, რომ ლადო მესხიშვილის ისტორიაში იგი მსახიობ-რევოლუციონერად მოიხსენიება. როგორც აღვნიშნავთ, რომ ქუთაისის თეატრს ამ გამოჩენილი სცენის ოსტატის ხელმძღვანელობით.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ლონჯონის დიდი ლადო მესხიშვილი, 1967 - გ. ბუხნიკაშვილი, "თეატრალური ქუთაისი",
 თბ., 1947 - ს. გერსამია, "ქუთაისის თეატრი", თბ., 1947
 ლადო მესხიშვილი "თეატრი და ცხოვრება", თბ., 1910, №35
 ლადო მესხიშვილი, 1891, №65, №221, 1894, №47, №220

ELENE GEGESHIDZE

PROFESSIONAL COMPANY UNDER THE GUIDANCE OF LADO MESKHISHVILI (the end of the 19th c. - beginning of the 20th c.)

The Kutaisi theatre was renowned for its magnificent traditions and performances of talented Georgian actors.

Respected when the Kutaisi theatre was headed by Lado Meskhishvili, is very significant in history. This was the beginning of the restoration and renewal of the Kutaisi theatre. L. Meskhishvili gathered enthusiasts of theatre and formed a well-known company. By the ideological purport and aesthetic value their performances facilitated the growth of the awareness and aesthetic development of people.

The Kutaisi theatre under L. Meskhishvili was famous as a revolutionary theatre. Therefore, he is often referred to as an actor-revolutioner in the history of Georgian theatre. Quite correctly, the Kutaisi theatre was named after this well-known actor.

ოლენე გეგუშიძე,
ლელა ხელაია

პოლიტიკურ-პრონომიკური ვითარება ქუთაისში XIX საუკუნის მეორე ნახევარში

საქართველოს კულტურის ისტორიაში ქუთაისის ერთ-ერთი საბატიო ადგილი უქირავს. ქუთაისთან დაკავშირებულია ბევრი ცნობილი ქართველი პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწის, პოეტისა და მწერლის, მეცნიერისა და ხელოვანის სახელი.

ქუთაისი უძველეს ქართულ ქალაქთა რიცხვს განეკუთვნება. მან ისტორიული განვითარების მეტად რთული და ხანგრძლივი გზა განვლო. საზოგადოებრივი განვითარების ეს გზა, ქუთაისის წარსული, ძალზე მდიდარია საინტერესო და საყურადღებო მოვლენებით. მისი ისტორიის კომპლექსურ მეცნიერულ შესწავლას, სამწუხაროდ, სათანადო წყაროების სიმცირე აბრკოლებს.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარი უდიდესი გარდატეხის ხანაა საქართველოს კულტურის ისტორიაში. ამ პერიოდის 60-იანი წლების ქართველ საზოგადოებაში მკვეთრად გამომჟღავნდა სოციალურ-პოლიტიკური დიფერენციაციის პროცესი. ამ ძვრებს თავისი ეკონომიკური საფუძველი ჰქონდა. საქართველო სულ უფრო და უფრო ინტენსიურად მიემართებოდა კაპიტალისტური განვითარების გზით. ახალი სოციალური ძალები აქტიურად იწყებდნენ მოქმედებას საზოგადოებრივ ასპარეზზე, მაგრამ კაპიტალიზმის განმტკიცებას ხელს უშლიდა ბატონყმური ურთიერთობის არსებობა. ბატონყმობა აფერხებდა მრეწველობის განვითარებას, ეკონომიკური განვითარების მთელი მსვლელობა ბიძგს იძლეოდა ბატონყმობის მოსპობისათვის.

1864 წელს, ცარიზმის მიერ კავკასიის საბოლოო დაპყრობისა და საქართველოს უკანასკნელი სამთავროს გაუქმების შემდეგ, ჩვენს ქვეყანაში საგლეხო რეფორმების გატარება დაიწყო. 1865 წლის ნოემბრიდან იმერეთში ბატონყმობა გაუქმებულად გამოცხადდა. კანონი გლეხებს უტოვებდა მიწის მცირე მონაკვეთს — ნადელს. მემამულეებს უფლება მიეცათ ჩამოეჭრათ და თავისთვის დაეტოვებინათ იმ მიწების საუკეთესო ნაკვეთები, რომლებითაც გლეხები რეფორმამდე სარგებლობდნენ. ბევრგან მემამულეებმა გლეხებს მთელი მიწის ნაკვეთი ჩამოაჭრეს. ზოგან მემამულეები სრულად თავისუფლდებოდნენ გლეხებისათვის ნადელის მიცემისაგან. დასავლეთ საქართველოში თუკი გლეხს რეფორმამდე საშუალოდ 4,5 დესეტინა მიწა ჰქონდა, რეფორმის შემდეგ მას მხოლოდ 2,5 დესეტინაღა შერჩა. ნადელით სარგებლობა გლეხს ავალდებულებდა, რომ მემამულისათვის ეხდა ბეგარა-გადასახადები, რომლებიც ახლა უფრო მეტი იყო, ვიდრე ბატონყმობის დროს. გლეხს არ მიეცა არც ტყით და არც საძოვრებით სარგებლობის უფლება.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, ბატონყმობის გაუქმებას დიდი პროგრესული მნიშვნელობა ჰქონდა. რეფორმის შედეგად გლეხმა პირადი თავისუფლება მოიპოვა. მემამულეს აღარ შეეძლო გლეხების ყიდვა-გაყიდვა. მემამულე ვერ ჩაერეოდა გლეხის ოჯახურ ცხოვრებაში. გლეხს უფლება ჰქონდა თავისი სახელით დაედო ხელშეკრულება, შეეძინა უძრავი და მოძრავი ქონება. საგლეხო და სხვა იმდროინდელი რეფორმები იყო ბურჟუაზიული რეფორმები, რომლებმაც ხელი შეუწყვეს კაპიტალიზმის განვითარებას.

ქუთაისის გუბერნიაში (იმერეთი, რაჭა, გურია) 60-70-იანი წლების ბურჟუაზიულ რეფორმებს, შეზღუდული ხასიათის მიუხედავად, საქართველოსთვის მაინც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. ფეოდალიზმის ეპოქა დასრულდა და ჩვენი ქვეყანა კაპიტალისტური განვითარების ეპოქაში შევიდა.

საგლეხო რეფორმის გატარების შემდეგ სწრაფი ტემპით დაიწყო საქართველოს მრეწველობის, სოფლის მეურნეობისა და კულტურის განვითარება. კიდევ უფრო გაიზარდა და დამშვენდა საგუბერნიო ქალაქი. მისი საქალაქო ცხოვრება ახალ ეკონომიკურ საფუძველზე ვითარდებოდა.

1822 წლიდან 1861 წლამდე მოსახლეობის რაოდენობა დაახლოებით სამჯერ გაიზარდა მაშინ, როდესაც 1861 წლიდან 1897 წლამდე მოსახლეობამ 6-ჯერ და კიდევ უფრო მეტად მოიმატა. 1897 წლის მონაცემებით, ქალაქის მოსახლეობა შეადგენდა 32476 კაცს. თუ პირველ პერიოდში /1822-1861 წწ./ საშუალოდ, ყოველწლიურად, ქუთაისის მოსახლეობა იზრდებოდა 82 კაცით, მეორე პერიოდში ანალოგიური მაჩვენებელი უკვე უდრიდა 768 კაცს. ცხადია, ქალაქის ასე სწრაფ ზრდაზე გავლენა მოახდინა 60-იანი წლების ბურჟუაზიულმა რეფორმებმა, პირველ რიგში ბატონყმობის გაუქმებამ და სარკინიგზო მშენებლობამ. ქალაქის მოსახლეობა იზრდებოდა ძირითადად მექანიკური მატების შედეგად. მოსახლეობა მოდიოდა რუსეთის გუბერნიებიდანაც, მაგრამ მთავარი იყო თვით დასავლეთ საქართველოს გლეხების ლტოლვა ქუთაისისკენ.

რეფორმის შემდგომ პერიოდში ცვლილება განიცადა აგრეთვე ქალაქის ადმინისტრაციულმა მმართველობამ. 1875 წელს ქუთაისზე გავრცელდა 1870 წლის 16 ივნისის საქალაქო დებულება, რომლის ძალითაც ქალაქის თვითმმართველობაში ხმოსნების არჩევა წარმოებდა არა წოდებრივი პრივილეგიების საფუძველზე, არამედ ქონებრივი ცენზის მიხედვით. ამ რეფორმის შედეგად თვითმმართველობაში მონაწილეობის უფლება მოიპოვეს ბურჟუაზიის წარმომადგენლებმა, რამაც ერთგვარად ხელი შეუწყო ქალაქის განვითარებას, მაგრამ საქალაქო მმართველობა კვლავ მეფის მთავრობის მიერ დანიშნულ გუბერნატორს ექვემდებარებოდა და არ შეეძლო დამოუკიდებელი ყოფილიყო, თუნდაც ადგილობრივი მეურნეობის გაძლიერების საქმეში. საგულისხმოა ისიც, რომ 1892 წლის 11 ივნისის რუსეთში გამოქვეყნდა ახალი საქალაქო დებულება, რომელიც მანამდე არსებულ დებულებასთან შედარებით ბევრად ზღუდავდა ქალაქელთა თვითმმართველობის უფლებებს. ეს ახალი დებულება ქუთაისზე გავრცელდა 1894 წლიდან. მიუხედავად ცარიზმის კოლონიური რეჟიმისა, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ქუთაისის კულტურა აღმავლობას განიცდიდა.

საქალაქო თვითმმართველობის რეფორმის გატარებამ დიდად შეუწყო ხელი ქუთაისის ბურჟუაზიულ ქალაქად თანდათანობით გარდაქმნას. ქალაქური ცხოვრების განვითარება ტექნიკურ-ეკონომიკური და კულტურული განახლების დაჩქარებული ტემპით წარიმართა. ქუთაისი კაპიტალისტური ზრდა-განვითარების საერთო ფერხულში ჩაება.

1887 წელს ქუთაისში ითვლებოდა 25 სამრეწველო საწარმო, რომელთა დიდ უმრავლესობას წარმოადგენდა აგურ-კრამიტის პატარა ქარხნები. გარდა ამისა, მოქმედებდა თამბაქოს ორი ფაბრიკა, ლუდის, ტყავის, საპნის, კირის და ხელოვნური მინერალური წყლების პატარა ქარხნები. არსებობდა აგრეთვე ორი სტამბა. ყველა ამ საწარმოში, გარდა სტამბებისა, მუშათა საერთო რიცხვი უდრიდა 162 კაცს, ხოლო მთელი წლიური პროდუქციის ღირებულება

— 108,5 ათას მანეთს. დანარჩენ წლებში მდგომარეობა კიდევ უფრო გაუმჯობესდა. საყოფადღებოა ის ფაქტიც, რომ არსებული ქარხნები სინამდვილეში წარმოადგენდნენ მანუფაქტურული ტიპის წვრილ საწარმოებს და მეტწილად მოკლებული იყვნენ მანქანა-მოწყობილობას.

იმდროინდელი ქუთაისის ეკონომიკური ცხოვრების ერთ-ერთ თავისებურებას წარმოადგენდა საკმაოდ ფართოდ გაშლილი სასოფლო-სამეურნეო წარმოების არსებობა თვით ქალაქის ფარგლებში. ამ მხრივ საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ 1852 წელს ქალაქის მოსახლეობის 55% შედგებოდა სახაზინო, საეკლესიო და საბატონო გლეხებისგან, რომელთა დიდი უმრავლესობა მისდევდა სოფლის მეურნეობას; ისინი ამუშავებდნენ ქალაქის ფარგლებში შემავალ სახნავ-სათეს მიწებს, ბაღებს და ვენახებს; ფართოდ მისდევდნენ აგრეთვე მეცხოველეობასა და მებაზრეშუმეობას.

მიუხედავად სოფლის მეურნეობის საგრძნობი განვითარებისა, ქალაქს საკუთარი წარმოების პროდუქტები, რა თქმა უნდა, არ ყოფნიდა, ამიტომ ქვემო იმერეთის სოფლებიდან ქუთაისში საკმაოდ დიდი ოდენობით შეიზიდებოდა მრავალფეროვანი სასოფლო-სამეურნეო ნაწარმი, რომლის ნაწილი მოიხმარებოდა ადგილობრივი მოსახლეობის დასაკმაყოფილებლად. სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შემოზიდვამ ქალაქში შესამჩნევად იმატა მას შემდეგ, რაც 50-იან წლებში გაიყვანეს რამდენიმე გაუმჯობესებული გზა. ქუთაისიდან იმერეთის სხვა მნიშვნელოვან პუნქტებამდე. ბაზრობა ქალაქში იმართებოდა პარასკეობით. შემოტანილი პროდუქტებიდან უმთავრესი იყო მარცვლეული, აბრეშუმის ქსოვილი *ქაჩაჩა* და ძაფი, ღვინო და ხილეული. იყიდებოდა აგრეთვე მეცხოველეობის პროდუქტია, ფრინველი, კვერცხი, თაფლი და სხვა. 1852 წელს ყოფილა 200-მდე ვაჭარი და 262 დუქანი.

ვაჭრობა-ხელოსნობის მდგომარეობაზე დამოკიდებული იყო ქალაქის შემოსავალი: 1852 წ. შემოსავალი არ აღემატებოდა 8,9 ათას მანეთს, მაშინ, როდესაც ხარჯები შეადგენდა 11,9 ათას მანეთს. 9 წლის შემდეგ ქალაქის წლიური შემოსავალი, მართალია, გაიზარდა 14750 მანეთამდე, მაგრამ მაინც ვერ ფარავდა გასავალს. ეს გარემოება კი ძალზე ცუდად მოქმედებდა ქუთაისის კეთილმოწყობაზე; ხშირად იძულებული იყვნენ ელემენტალური კეთილმოწყობითი სამუშაოების შესასრულებლად სახსრები კერძო შემოწირულობათა გზით შეეგროვებინათ. 1850 წლის შემდეგ ქუთაისში იწყება სხვადასხვა სახის კომუნალური მშენებლობები; 1852 წ. დაუწყიათ ქალაქის ცენტრიდან თანამედროვე თეთრ ხიდამდე პირველი მოხრეშილი გზის გაყვანა, რომელსაც ნაპირებზე უკეთებდნენ არხებსა და ტროტუარებს. ცოტა უფრო გვიან (1857-1861 წწ.) ასეთივე სამუშაოები განხორციელდა ქალაქის მთავარ ქუჩებზე.

ქალაქის მოსახლეობის ზრდამ დღის წესრიგში დააყენა ხიდების მშენებლობის საკითხი. ადრე ქალაქს მხოლოდ ერთი ხიდი ჰქონდა, რომელიც უძველესი დროიდან არსებობდა იმ ადგილას, სადაც ამჟამად ჯაჭვის ხიდია. ახალი ხიდი კი აშენდა დღევანდელი თეთრი ხიდის ადგილას, 1851 წ. ქვის ბურჯებზე დაყრდნობილი ხის სამი თალით. ხიდის სიგრძე შეადგენდა 38 საეფნს. 1861 წელს კი დაიწყო თანამედროვე "წითელი" ხიდის მშენებლობა. ხიდებს გარდა, რიონის სანაპიროთა დაკავშირების საშუალება გახდა 1894 წელს აგებული ბორანი. მისი აგების ნებართვა ქალაქის სათათბირომ მისცა ტობანიელ გლეხს კონსტანტინე მოსეშვილსა და ქუთაისელ მოქალაქეს ყარამან დათეშიძეს.

ბორანი ვერ აკმაყოფილებდა მასთან ახლოს დასახლებულ მოსახლეობასა და სამხედრო უწყების მოთხოვნებს. ამიტომ მის ადგილზე მეოთხე ხიდის აგება აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენდა, მაგრამ მისი აგება დიდ ხარჯებთან იყო დაკავშირებული და ქალაქის თვითმმართველობა საკითხის აღძვრას ერიდებოდა. 1852 წ. ქალაქში ითვლებოდა 4812 სახლი, მათ შორის მხოლოდ 15 სახლი ყოფილა ქვის, დანარჩენი კი ხისგან ნაგები. მოპოვებული მასალებიდან ჩანს, რომ 50-იან წლებში ქუთაისში სახლების გაცხოველებული მშენებლობა მიმდინარეობდა. ძირითადად კვლავ ხის სახლებს აშენებდნენ. 1861 წელს ქუთაისში უკვე იყო 1441 სახლი, მათ შორის 59 ქვის შენობა. ხის სახლების უმეტესობა იდგმებოდა ქვის ცოკოლზე ან ბოძებზე. ყველა ხის სახლი იყო იმერული ტიპის ოდა, ფართო და ლამაზად მოჩუქურთმებული აივნით. სახურავ მასალად მეტწილად იყენებდნენ ყავარს, ნაწილობრივ კი კრამიტს. ტივებად შეკრული სამასალე ხე-ტყე მდინარე რიონით ჩამოჰქონდათ. რაჭა-ლეჩხუმიდან. ამ დროისთვის უკვე დამუშავებაში ყოფილა ეკლარის ქვის კორომები, საიდანაც მოჰქონდათ ბუხრისა და სახლების სხვა ნაწილებისათვის გამოყენებული ქვა.

ქალაქის ერთ-ერთ მშენებებს წარმოადგენდა ცენტრში, განლაგებული ბაღი, რომელსაც საფუძველი ჩაეყარა მე-19 საუკუნის 20-იან წლებში იმ ადგილას, სადაც ადრე ქართველ მეფეთა სასახლის წინ გაშლილი ვრცელი მოედანი იყო. იმავე პერიოდში მის მეზობლად გაშენდა ე. წ. სახაზინო ბაღი (ამ ბაღის ადგილას ამჟამად ადმინისტრაციული შენობებია განლაგებული). უფრო გვიან, 40-იანი წლების მიწურულში, ცენტრალურ ბაღს უწოდეს „ბუღვარი“.

ქუთაისი უხსოვარი დროიდან წარმოადგენდა მნიშვნელოვან სატრანსპორტო კვანძს. აღმოსავლეთ საქართველოს შავი ზღვისპირეთთან და დასავლეთ საქართველოს მთიანეთის ბარის მოსახლეობასთან დასაკავშირებელი გზები ქუთაისზე გადიოდა. ამ თვალსაზრისით ქუთაისი ყოველთვის წარმოადგენდა ვაჭრობა-ხელოსნობის თვალსაჩინო ცენტრს. მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში კაპიტალისტურ ურთიერთობათა განვითარებამ კი მისი მნიშვნელობა დასავლეთ დაბა-ქალაქებს შორის კიდევ უფრო გაზარდა. შესასწავლი პერიოდის მასალებზე მუშაობისას მივაკვლიეთ, რომ გზები ამ დროს ქუთაისის გუბერნიაში ორ უწყებას ეკუთვნოდა: ერთი - ეს იყო, საგუბერნიო მმართველობის სამშენებლო განყოფილება, მეორე — გზათა სამინისტროს, კავკასიის ოლქის მიმოსვლათა სამმართველო. მოპოვებული მასალების საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეს უწყებები გზების შეკეთება-გაყვანაზე გარკვეულ მზრუნველობას იჩენდა, მაგრამ მათი ფინანსური შესაძლებლობანი შეზღუდული იყო და სტიქიური უბედურებებისაგან დაზიანებული გზის მონაკვეთების შეკეთებასაც ვერ აუდიოდა. ეს უარყოფითად მოქმედებდა ქუთაისის ეკონომიკურ კავშირზე ცალკეული რეგიონებთან.

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ქუთაისიდან რამდენიმე გზა გადიოდა. მათგან მთავარი იყო თბილისთან დამაკავშირებელი გზა, რომელსაც იმდროინდელ ოფიციალურ დოკუმენტებში იმერეთის სამხედრო გზას უწოდებენ. მე-19 საუკუნის ბოლოს ქუთაისი ზესტაფონთან იყო შეერთებული პირდაპირი გზატკეცილით. ეს გზა სოფელ ფონამდე 82 ვერსის სიგრძისა იყო. იგი ძლიერ დაზიანდა 1895-96 წწ. წყალდიდობისა და დიდთოვლობის დროს. ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორის ანგარიშიდან ჩანს, რომ იგი აღდგენილი არ იყო 1899 წელსაც კი. ყამირგზებით უკავშირდებოდა ქუთაისი ხონს (25 ვერსი), სამტრედიას და გელათს (9 ვერსი).

ამ უკანასკნელის შეკეთებაზე 1900 წელს 3778 მანეთი დაუხარჯავთ. ყველა ისინი საგუბერნიო მმართველობის სამშენებლო განყოფილებას ეკუთვნოდა.

კავკასიის ოლქის მიმოსვლათა სამმართველოს ექვემდებარებოდა ორი გზა: 1) ქუთაის-ბაღდათ-ზეკარ-აბასთუმნის /ე.წ. ზეკარის სამხედრო გზა, 73 ვერსის სიგრძისა/. იგი მოხრეშილი იყო მხოლოდ 23 ვერსის სიგრძეზე - ქუთაისიდან ბაღდათამდე. ამ გზის შეკეთება თითქმის ყოველწლიურად მიმდინარეობდა. კერძოდ, 1893 წელს სამუშაოზე დაიხარჯა 22900 მან. 1895 წ. - 27625, 1896 წელს კი - 15350 მან. 1897 წ. ყვირილასა და ხანისწყალზე აუგიათ რკინის ხიდები და ქუთაისი-მამისონის უღელტეხილის გზა (რომელსაც ოსეთის სამხედრო გზის სამხრეთი უბანი ერქვა). გზის ეს ნაწილი, რომელიც ქუთაისის გუბერნიის ტერიტორიაში შედიოდა სიგრძით 157 ვერსს აღემატებოდა. იგი გაყვანილ იქნა მე-19 საუკუნის 70-იან წლებში, მდინარე რიონის მარჯვენა ნაპირის გასწვრივ. მას რივი უპირატესობანი ჰქონდა, უძველესი დროიდან არსებულ ნაქერალას გზასთან შედარებით. 1895 წ. საკუთრივ ამ გზის შეკეთებისთვის დაუხარჯავთ 12894 მან. ხიდების აგებისთვის 13228 მან. ჩატარებული სამუშაოების შედეგად 63 ვერსზე გზატკეცილი გაუყვანიათ. სათანადო მასალებიდან ჩანს: თანხები ამ გზის მოპირკეთება-მოხრეშისთვის ყოველწლიურად იზრდებოდა. საქმე იქამდეც კი მისულა, რომ გაშვებული თანხა ვერ აუთვისებიათ.

1859-1960 წწ. რიონის მარჯვენა ნაპირის გასწვრივ თეთრსა და ჯაჭვის ხიდებს შორის კლდოვანი ფერდები ააფეთქეს და გზატკეცილი გაიყვანეს /ახლანდელი ლესელიძის ქუჩა/. მე-19 საუკუნის 70-იან წლებში დამთავრდა ქუთაისიდან რაჭა-ლეჩხუმის მიმართულებით ახალი გზის მშენებლობა რიონის ხეობაში.

კაპიტალიზმის განვითარებაში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქალაქებისთვის გაშლილ სარკინიგზო მშენებლობას. რკინიგზის პირველმა ხაზებმა 70-იანი წლების დასაწყისში ერთმანეთს დაუკავშირა საქართველოს მსხვილი ეკონომიური ცენტრები და წინ წასწია მათი სამეურნეო ცხოვრება. 1872 წელს ამოქმედებულმა თბილისი-ფოთის რკინიგზამ ქუთაისს სამხრეთით 8 ვერსით ჩაუარა. თავდაპირველი პროექტით გათვალისწინებული იყო მისი ქალაქის ტერიტორიაზე გატარება, მაგრამ გზის მშენებლობაზე გავლენა მოახდინეს კერძო მფლობელებმა, ქუთაისის მაშინდელმა გენერალ-გუბერნატორმა დ.ი. სვიატოპოლკ-მარსკიმ და აჯამეთში მისი მამულების შემსყიდველმა ალ. ანონოვმა, რომლებიც დაინტერესებული იყვნენ, რკინიგზას მათ მამულზე გაეგლო, რათა ფოთის ნავსადგურით გაჩეხილი ტყის ექსპორტირება მოეხდინათ. თუმცა კავკასიის მეფისნაცვალი მიხეილ ნიკოლოზის ძე 1864 წელს მიიჩნევდა, რომ თუ რკინიგზის ხაზი ქუთაისს გვერდს აუვლიდა, ეს ქალაქის სამეურნეო, სამრეწველო და სავაჭრო დაქვეითებას გამოიწვევდა, მომდევნო წელს მაინც შეუძლებლად სცნო დაეკმაყოფილებინა ქალაქის მტკვრებთან თხოვნა ამ საკითხზე. მისი აზრით თითქოს ეს გზის გაყვანის ხარჯებს იმდენად გაზრდიდა, რომ ერთი ქალაქის ინტერესებისათვის ასეთი მსხვერპლის გაღება არ ღირდა. ხელისუფლების ოფიციალური წარმომადგენლის ასეთ პოზიცია კარგად აჩვენებს, რომ მეფის მთავრობისთვის მოსახლეობის ფართო მასების სასიცოცხლო მოთხოვნებს კი არ ჰქონდა ფასი, არამედ ცალკეული მილიონერის კიდევ უფრო გამდიდრებას, თუნდაც იგი ასეთი შემამოფრთხილებელი შედეგებით დამთავრებულიყო, რაც ანანოვების მიერ აჯამეთის ტყის უმოწყალოდ გაჩენვასა და რკინიგზით ხე-ტყის საზღვარგარეთ გაზიდვას მოჰყვა, ამ პროცესის ეკოლოგიური შედეგები აქამდე იჩენს თავს.

რადგან რკინიგზამ საავტომობილო და საავიაციო ტრანსპორტის განვითარების შედეგად შეინარჩუნა გადაზიდვისა და კავშირ-ურთიერთობის ერთ-ერთი ძირითადი საშუალების დანიშნულება, ქუთაისის რკინიგზის გარეშე დატოვებამ იმ დროს ქალაქის მოსახლეობის დიდი უმრავლესობა გამოიწვია. ეს სულისკვეთება კარგად შენიშნა ნ. ნიკოლაძემ, რომელიც 1873 წელს წერდა: „ქალაქ ქუთაისის მოსახლეობა ყოველდღიურად სულ უფრო ხმამაღლა აცხადებს საჩივარს ვაჭრობისა და ამ ქალაქის ეკონომიკური მნიშვნელობის არაჩვეულებრივი დაქვეითების გამო. რკინიგზის გახსნით, რომელმაც ქალაქს 7 1/2 ვერსით აღუზია გვერდი, ქუთაისმა თანდათან დაიწყო დაცარიელება, დაქვეითება და უმთავრესად სავაჭრო და სამრეწველო ქალაქი დაეშვა მესამეხარისხოვანი ადმინისტრაციული ცენტრის დონემდე.“

მოპოვებული მასალებიდან დგინდება, რომ მომდევნო ხანში გაგრძელებულა ცდა რკინიგზასთან ქუთაისის დასაკავშირებლად. ამ გზამ ის შედეგი გამოიღო, რომ 1877 წელს დამთავრდა ქუთაისი-სარბევის ხაზის გაყვანა. ამ შტოს თბილისი-ფოთის რკინიგზასთან შეერთების ადგილზე „ქუთაისის“ ნაცვლად „რიონი“ ეწოდა, ხოლო სახელწოდება „ქუთაისი“ ქალაქის სადგურს დაერქვა. 1883 წლის ამიერკავკასიის რკინიგზის მაგისტრალმა მთლიანად გადაკვეთა ეს რეგიონი; ფოთი და ბათუმი ბაქოს შეუერთდა, ქუთაისიც თავისი საჩიზო შტოთი დაკავშირებული იყო ამ მნიშვნელოვან სამრეწველო და სატრანსპორტო ცენტრებთან. 1887 წელს მოქმედება დაიწყო ქუთაისი-ტყიბულის სარკინიგზო ხაზმა. ამაში დიდი დამსახურება მიუძღვის ნ. ნიკოლაძეს. იყო ცდა ამ ხაზზე მთავარ მაგისტრალთან აჯამეთში ლვიატოპოლ-მირსკის მამულში, რომელიც შემდეგში შეიძინა ანანოვმა/ შეერთებისა. ტყიბული-ქუთაისის რკინიგზის გაყვანით სადგურ „ქუთაისის“ ტვირთბრუნვა არსებითად გაიზარდა. ამასთან გაუმჯობესდა ქალაქის კავშირი ოკრიბასა და რაჭასთან.

ამით თითქოს უნდა დამთავრებულიყო ქუთაისის საზოგადოების „სარკინიგზო ოდისეა“, მაგრამ 90-იანი წლების ბოლოსა და ახალი საუკუნის დასაწყისში იგი ახალი ძალით გაჩაღდა. შემონახული საარქივო მასალები მაშინდელი სურათის დეტალური წარმოდგენის საშუალებას იძლევა. ისინი შესწავლილი აქვს მ. ნიკოლეიშვილს, რომელმაც ჩვენ მიერ ზემოთ დამოწმებული საკითხის შესახებ სპეციალური ნარკვევი გამოაქვეყნა (მ. ნიკოლეიშვილი, 1982, გვ. 35).

1895 წლის ოქტომბრის დასასრულს დასავლეთ საქართველოს თავს დაატყდა დიდი წყალდიდობა, 1896 წლის თებერვალში კი დიდთოვლობა, სტიქიური უბედურების გამო განსაკუთრებით რკინიგზა დაზიანდა. მისი მნიშვნელოვანი მონაკვეთი თითქმის ხელახლა გასაყვანი გახდა. თავიდან ასაგები შეიქნა ხიდები. თუ ეს სამუშაოები ძველ ხაზზე შესრულდებოდა, წყალდიდობის გამეორების შემთხვევაში რკინიგზას კვლავ დიდი ზარალი მოეწოდა. მისგან თავის დაზღვევის მიზნით, ქუთაისის ქალაქის ხელმძღვანელობამ დასვა საკითხი რკინიგზის გასაყვანი მიმართულების პროფილის შეცვლისა - მისი მდინარე ყვირილას მარჯვენა ნაპირზე გადატანისა, გოდოგანი-ქუთაისზე გადმოსვლისა. ეს ადგილები მდ. ყვირილას დონესთან შედარებით მაღალია, აქ პატარა მდინარეები ჩაედინებიან და, ამდენად, წყალდიდობა საშიში არ არის. ამ საკითხში მხარდაჭერისთვის ქალაქის თავმა ლ. ლოლუამ მოხსენებითი ბარათი წარუდგინა ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორ მ. ი. შალიკოვს და მისგან თანხმობა

მიიღო. მაგრამ, როგორც ჩანს, ყველაფერი ეს საქმისადმი ფორმალურ-ბიუროკრატიული დამოკიდებულების გამოხატულება იყო. ამიერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოს ხელმძღვანელობა ხაზის დაზიანებული ნაწილის შეკეთებას უკვე აწარმოებდა და ახლის გაყვანით დაინტერესებული არ იყო. ქუთათურთა წინადადებას ამჯერად უარი ეთქვა.

ნაშრომის წყაროთმცოდნეობითი ბაზის მთავარ ნაწილად გამოყენებულია მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ქუთაისში გამოშვებული ქართული პრესა, კერძოდ, გაზ. „შრომა“; იგი გამოდიოდა 1881-1883 წლებში და აშუქებდა პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების საკითხებს. გაზეთი იდგა ქართველი ხალხის ეროვნული განთავისუფლების პოზიციაზე. აღნიშნული მასალები მოძიებულია იმ დროს საქართველოში გამოშვებული სხვადასხვა ჟურნალ-გაზეთებიდან. შერჩეულია პრესის ის ნაწილი, რომელიც შეფერხებით, მაგრამ სტაბილურად გამოდიოდა ერთი ან ორი წლის განმავლობაში. დაჯგუფებულია ისინი პრაქტიკული კუთვნილების მიხედვით, რადგანაც იმუამად ქვეყანაში არსებული მსოფლმხედველობრივი კრიზისი განსაზღვრავდა არა მარტო პოლიტიკური და სოციალური საკითხისადმი არაერთგვაროვან დამოკიდებულებას, არამედ სხვადასხვა სფეროში მიმდინარე პროცესებს წინააღმდეგობრივად წარმოგვიდგენდა. პრესაში გამოქვეყნებული წერილები, კრიტიკული მასალები, რეცენზიები, ქრონიკები, ახალი ამბები არის საკვლევი თემის ერთ-ერთი უმთავრესი დოკუმენტური წყარო, რომელთა უდიდესი ნაწილი მხოლოდ პრესის ფურცლებზეა შემორჩენილი და საარქივო დოკუმენტებს არ შემოუღნახავთ.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვ.ჯაოშვილი, 1989 - ვ.ჯაოშვილი, ქუთაისი, თბ., 1989
 კ.მეძველია, 1965 - კ.მეძველია, „თერგდალეული კირილე ლორთქიფანიძე, თბ., 1965
 გ.მჭედლიძე, 1993 - გ.მჭედლიძე, ქუთაისის ახალი ისტორიის ნარკვევები 1892- 1921/II, ქუთ., 1993
 მ.ნიკოლეიშვილი, 1982 - მ.ნიკოლეიშვილი, ქუთაისი და ამიერკავკასიის რკინიგზა, ქუთ. 1982 გვ. 35
 ქცსა, ფონდი 130, საქმე, 196, 180, 178, ფურცელი 43, 22, 24.

ELENE GEGESHIDZE, LELA KHELAIA

POLITICAL AND ECONOMIC SITUATION IN KUTAISI IN THE 2ND HALF OF THE 19TH C.

The past of Kutaisi is rich in interesting and noteworthy events. Unfortunately, the all-round study of its history is hindered by the scarcity of relevant sources.

The 2nd half of the 19th c. is the period of great changes in the history of Georgia. In the 1860s the process of social and political differentiation was observable in the Georgian public. These changes had their economic foundation.

The main part of the source study basis of the paper is the Georgian press issued in Kutaisi in the 2nd half of the 19th c., namely, the newspaper the "Shroma". It came out in 1881-1883 and covered issues of political and cultural life. The newspaper adhered to the position of the national liberation of the Georgian people. These materials were obtained from various newspapers and magazines published in Georgia at that time. Those editions are chosen which were published stably, though with delays, during one or two years. They are grouped according to practical value, as the world-view crisis of the country at that period defined not only the heterogeneous attitude towards the political and social question, but also reflected the processes occurring in various spheres in contradictory ways. Press articles, critical materials, reviews, news items are one of the main documentary sources of the topic under study, the bulk of which have survived only in the press, not being recorded in archival documents.

პლენე გიორგობიანი

თეთრი და შავი შერის აღმნიშვნელი ზედსართავი სახელების სემანტიკური ვალი ქართულსა და გერმანულ ენებში

ამჟამად ჩვენი კვლევის საგანს წარმოადგენს ორივე ენაში არსებული აქრომატული თეთრი (weiß) და შავი (schwarz) ფერის აღმნიშვნელი ზედსართავი სახელები.

ოსვალდის ფერთა თეორიაში შავი ფერის ზედაპირზე სინათლე შთანთქმულია, მაგრამ აბსოლუტური შავი მაინც არ მიიღება. ყველაზე მუქი შავი იძლევა 0,2% სინათლეს. ფსიქოლოგიურად შავი არის ცივი ფერი. ის სიბრძნის და გლოვის ფერია.

თეთრი ფერი, ისევე როგორც შავი, ფერადი არ არის. ის სინათლეს წარმოსახავს. თეთრი ფერი, როგორც ვ.ლანგე აღნიშნავს, სიწმინდის, სიკვდილის (ჩინელებთან), ერთგულების სიმბოლოა.

ორივე ფერის აღმნიშვნელი ზედსართავი სახელებიდან, როგორც ქართულში, ისევე გერმანულში შეიძლება გამოიყოს შემდეგი სემანტიკური ჯგუფები (სტრუქტურები): თეთრი და შავი ფერი შეიძლება იყოს:

1. ადამიანის სხეულის ნაწილები
თერთ-კბილი, სახე, თმა და ა.შ.
შავი - თვალი, თმა და ა.შ.

weiß-Zahn, Gesicht, Haar
schwarz - Auge, Haar.

2. ქსოვილები ტანსაცმელი
თეთრი - კაბა, ქსოვილი და ა.შ.
შავი - კაბა, ქსოვილი და ა.შ.

weiß-Kleid, Stoff...
schwarz - Kleid, Stoff

3. ლანდშაფტისა და ბუნების მოვლენები
თეთრი - ცა, თოვლი და ა.შ.

weiß - Himmel, Schnee...
schwarz Boden, Nacht და ა.შ.

4. მცენარეები
თეთრი-ყვავილი, ვარდი
შავი - ქლიავი, ჩაი

weiß-Blume, Rose
schwarz-Pflaume, Tee

5. ცხოველები და ფრინველები
თეთრი - ცხენი, ბატა

weiß - Pferd, Gans
schwarz - Pferd, Katze

6. საკმლისა და სასმელის აღმნიშვნელი სახელები
თეთრი-პური-ღვინო
შავი-პური-ღვინო

weiß-Brot-Wein
schwarz - Brot - Wein.

7. გეოგრაფიული სახელები
თეთრი-ზღვა, მიწა
შავი - ზღვა, მიწა

weiß - Meer, Erde
schwarz-Meer, Erde...

საგნების ფერის აღნიშვნის გარდა, ისინი სხვა მნიშვნელობებსაც გამოხატავენ: თეთრი გვარდია - კონტრრევოლუციური ძალების სახელწოდებაა სამოქალაქო ომში. მისი შესატყვისი გერმანულში არ არის.

თეთრი ბილეთი - სამხედრო სამსახურისაგან განთავისუფლება (გერმანულში არ არის). თეთრი ბურთულები (სისხლი) ადამიანის და ცხოველის სისხლის მუდმივი მორფოლოგიური შემადგენელი ნაწილი, რომელიც წარმოადგენს უფრულ უჯრედებს. გერმანულში არ არის.

თეთრი ლექსი - ურიტმო ლექსი (გერმანულში არ არის)

თეთრი ნაზირი - წყლის ენერგია, რომელიც ჰიდროელექტროსადგურში გარდაიქმნება ელექტროენერგიად.

თეთრი ფული - ძველი ვერცხლის ფული (გერმანულში არ არის).

თეთრი ღამეები - ჩრდილოეთის ნათელი ღამეები.

თეთრი ცხელება - ლოთების ავადმყოფობა.

თეთრ კენჭს ჩაადგებს - მისი გადატანითი მნიშვნელობაა: კენჭის ყრისას ზმის მიცემა ვინმეს სასარგებლოდ.

თეთრი ყვავი - განსაკუთრებით გამორჩეული.

თეთრი სახლი - ამერიკაში მთავრობის სახლი.

თეთრი დროშა - დანებება, კაპიტულაცია.

გერმანულშიც თეთრი, ფერის გარდა, გამოხატავს:

weiß - Mäuse - ნიშნავს საგზაო პოლიციას (ქართულში არ არის).

weiß - Tod - თეთრი სიკვდილი (ქართულში არ არის).

ein weißer Rube - თეთრი ყვავი (ვინმესგან გამორჩეული).

der weise Sonntag - აღდგომის შემდგომი კვირა (ქართულში არ არის).

die weise Fahne - კაპიტულაცია.

Sir war ganz wei im Gesicht - ის გაფითრდა (გათეთრდა).

Schwarz auf weiß zeigen - შავის თეთრზე ჩვენება.

ein Weisbier - თეთრი ლუდი (ქართულში არ არის).

weiße Sulbe - თეთრი მაზი. მისი გადატანითი მნიშვნელობაა გამოუყენებელი, ურგები, ხოლო ადამიანის მიმართ კი უძლური.

ისევე როგორც თეთრი ფერი, შავი ფერიც, გარდა შავი ფერის საგნებისა, აღნიშნავს:

შავი ტანსაცმელი - სამგლოვიარო ფერი.

შავი კანი, შავი სახე - გადატანითი მნიშვნელობით — უსიზარულო,

ცუდი:

ერთხელ სჯობია სიკვდილი შავს ყოფნას ქვეყანაზედა (ვაჟა).

შავი ამბავი - გადატანითი მნიშვნელობით ნიშნავს ბოროტს, ავს, ცუდს, დაუხდობელს.

შავი - გადატანითი მნიშვნელობით - უბედური, ბედშავი, ბედკრული.

შავი ბაზარი - არაოფიციალური, სპეკულანტური-ბაზარი.

შავი ბედი - შავი (ცუდი) დღე აღვას.

შავი კენჭი - ზმის არმიცემა.

შავი სამუშაო - რომელსაც არ სჭირდება სპეციალური ცოდნა, ნაკლებად დაფასებული, ჭუჭყიანი შრომა.

შავი ორშაბათი - რელიგიური დღე.

შავი სია - პოლიტიკურად არასაიმედოდ მიჩნეული პირები.

შავი ტყე - უღრანი, დაბურთული ტყე.

შავი ფული - წყევლას ნიშნავს, უბედურებას, ჯანდაბას, სიკვდილს. შავ ქვასაც ვერ გაიგებს - ვერაფერს გაიგებს (გერმანულში არ არის).

შავი ქვა და ნაცარი - წყევლა, სიკვდილი და სიმწარე, უბედურება, ჭირი.

შავი ქვა გულზე - აწევს მძიმე, დიდი ნაღველი.

შავი ყვავილი - ყვავილის დაავადების მძიმე ფორმა.

შავი ჭირი - მწვავე ინფექციური დაავადება.

schwarz - Kleidung (Theater - oder Festkleidung).

schwarz - auf weiß geschrieben.

schwarz - Gold) Kohrle.

ein Brief mit schwarzem Rand - (Trauer Brief).

Die Straßen und Plätze waren schwarz von der Menschen.

(auf den Straßen und Plätzen waren viele Menschen) jemandem wird (es) schwarz (schmutzig).

Da kannst du warten, bis du schwarz wirst (Da wartest du auf etwa, dass nie eintreten wird):

Schwarze Ringe um die Augen haben.

ორივე ენაში თეთრი და შავი ფერის აღმნიშვნელი სახელები ძირითადად გამოხატავენ:

1. ფერს

2. მორალურ-ზნეობრივ მდგომარეობას

3. ადამიანის ემოციურ მხარეს

4. სინათლეს

5. შეფასების კრიტერიუმს

6. პოლიტიკურ მდგომარეობას

7. წელიწადის დროების მდგომარეობას

8. ბუნდოვნებას

9. ადამიანის ასაკს, ჯანმრთელობის მდგომარეობას

10. ადამიანის ემოციურ მხარეს საგნებისა და მოვლენებისადმი

11. შრომისადმი დამოკიდებულებას

12. რეალობისადმი დამოკიდებულებას...

გამოკვლევის თანახმად, ქართული და გერმანული ენების აღმნიშვნელი ზედსართავი სახელების მიმართება საგნებისადმი მსგავსიკაა და განსხვავებულიც, ხოლო სემანტიკა კი, მიუხედავად ზოგიერთი განსხვავებულებისა, ძირითადად ორივე ენაში ერთნაირია.

დამოწმებული ლიტერატურა

ჰ.გიპერი, 1955 - H.Sipper. Die Farbe das Sprachproblems. München, 1955

გ.კვარაცხელია, 1974 - გ.კვარაცხელია, ფერისა და სინათლის აღმნიშვნელი სიტყვები ვაჟა-ფშაველას ლექსიკაში, თანამედროვე ზოგადი ენათმეცნიერების საკითხები, IV თბ., 1974

ი.კონიგი, 1919 - I.König, die Beziehung der Farben, Leipzig, 1919

ნ.მირიანაშვილი, 1986 - ნ.მირიანაშვილი, ფერთა აღმნიშვნელი ლექსიკა ქართულსა და რუსულში, თბ., 1986

ნ.მირიანაშვილი, ლ.ვაისგერბერი, 1973 - L.Weißgerber, Adjektivische und verbale Welt in Wortfeldbildung- Dormstadt, 1973, 1974

ვ.ოსვალდი, 1927 - W.Oswald, Einführung in der Farbenlehe, Leipzig, 1919

გ.რამიშვილი, 1978 - გ.რამიშვილი, ენის ენერგეტიკული თეორიის საკითხები, თბ., 1978

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. VIII, თბ., 1964

ზ.ჰილდე, 1974 - З.Хильде, Семантический объем прилагательных обозначающих цвета в русском языке в сопоставление с немецким, Москва, 1974.

ELENE GIORGOBIANI

SEMANTISCHES FELD DER FARBENBEZEICHNENDEN (WEIß UND SCHWARZ) ADJEKTIVE IN DER GEORGISCHEN UND DEUTSCHEN SPRACHEN

In dieser Arbeit ist die Vergleichsanalyse der farbenbezeichnenden Adjektive in der georgischen und deutschen Sprachen dargestellt, und zwar die Semantik der Adjektive, die schwarze und weiße Farben bezeichnen. Eingeteilt sind die einzelnen Gruppen der Substantive, die diese Farben tragen. Dazu sind auch die übertragenen Bedeutungen gegeben.

Sowohl in der georgischen, als auch in der deutschen Sprache können Stoffe, Kleidung, Haut und Haar, Naturerscheinungen, geographischen Namen usw. weiße und schwarze Farben haben.

Diese Adjektive können auch Gesundheitslage, Stimmung, Emotionalität, moralische Seiten des Menschen, seine Beziehung zur Wirklichkeit ausdrücken.

In dieser Arbeit sind die gleichen und unterschiedlichen Bedeutungen zwischen der georgischen und deutschen Sprachen gezeigt.

გურანლა გოგიანი

გერცელ ბააზოვის შემოქმედების მეცნიერული შესწავლის ისტორიიდან

პირველი ღირსეული ქართველი ებრაელი მწერლის, გერცელ ბააზოვის მოღვაწეობა სალიტერატურო ასპარეზზე მეტად ხანმოკლე აღმოჩნდა - სულ რაღაც 16 წელი. მაგრამ, სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ მან ნამდვილად მოახერხა, ამ მცირე დროის განმავლობაში, მწერლის საპატიო სახელის მოპოვება და თავისი, მოკრძალებული ადგილის დამკვიდრება ქართული ლიტერატურის ისტორიაში.

აგებული 37-იანი წლებიდან ბააზოვების ბედის ბორბალი უკუღმა დატრიალდა და საბოლოოდ საშინელი ტრაგედიის მსხვერპლი გახდნენ. საბჭოთა კავშირის მასშტაბით დაწყებულ მასობრივ რეპრესიებს ვერც ისინი გადაურჩნენ. კატორღა, გადასახლება, რბევა, განადგურება - მუდამ თან სდევდა ცნობილი რაბინისა და საზოგადო მოღვაწის, დავით ბააზოვის ოჯახის თითოეულ წევრს. ვერც მისი ერთ-ერთი ვაჟი, იმ დროისათვის უკვე სახელმოხვეჭილი ქართველი ებრაელი მწერალი, გერცელ ბააზოვი, აცდა უდანაშაულო, პიროვნების კულტის პერიოდის მხვერპლთა რიგებს. ცრუ ფაქტებითა და ჩვენებებით შეთითხნილი ბრალდებით, იგი 1938 წლის დასაწყისში მოსკოვში შეიპყრეს და რამდენიმე თვეში სასტიკი განაჩენი გამოუტანეს, ხოლო 10 აგვისტოს მწერალთა კავშირიდანაც, რომლის სრულუფლებიან წევრად ითვლებოდა 1927 წლიდან, დაუყონებლივ გარიცხეს. ჩანს, ზემდგომ ორგანოთა "ფზიზელმა თვალმა" მასში "კონტრრევოლუციონერი" და "ზალხის მტერი" დაინახა და დროზე ჩამოაცილა როგორც კეთროვანი მწერლობასაც და ცხოვრებასაც.

გერცელის დაპატიმრებისთანავე პირველი, რაც გაკეთდა, განადგურებულ იქნა მისი პირადი არქივი, ყველა ხელნაწერი და მასალა, რაც კი ოჯახში იყო გადამალული მწვავე კრიტიკული ვითარების გამო. ხოლო იმ მასალებს, რაც 1938 წლის ტრაგიკულ მოვლენებს გადაურჩა, მწერლის დის, ფანი ბააზოვის ცნობით: "შემდგომში მაინც მიწვდა მათ ოჯახზე დამტყდარი და მრავალი წლების მანძილზე მძინვარედ მდევნელი გამანადგურებელი გრიგალი... 1948 წ. ქ. მოსკოვში მეირის (გერცელის ძმა - გ.გ.) დაპატიმრებისას მისი ბინიდან ამოიღეს ყველა ის მასალა და დოკუმენტი ივრითზე, რაც მან მამის გარდაცვალების შემდეგ თბილისიდან წამოიღო და ის, რაც სასწაულებრივ გადაურჩა 1938 წელს თბილისის გავარვარებულ ხანძარს - 1948 წ. მოსკოვში - ლუბინკაზე დაიფურღა. - მსგავსი ბედი ეწია ბევრ იმ მასალას, რომელთაგან ნაწილი ადრე იყო გადარჩენილი, ნაწილი კი ჩემს მიერ ხელახლა შეგროვებული. განსაკუთრებით ბევრისათვის ავად მოსახსენებელ 1949-52 წლებში, მათი უმეტესობა განადგურებულ იქნა საყოველთაო შიშითა და ძრწოლვით შეპყრობილ აზლობლებისა და მეგობრების მიერ, ვისთანაც ისინი ინახებოდა (გ.ბააზოვი, 1976, გვ.7). ამ ვრცელი ამონაწერით სავსებით ნათელი და აშკარა ხდება, რომ აღნიშნული საკითხის, კერძოდ, გერცელ ბააზოვის შემოქმედების კვლევა და შესწავლა დიდ სირთულეებთან არის დაკავშირებული ინფორმაციული ვაკუუმის გამო. გასაგებადაა ნათქვამი და აქცენტირებული მწერლის ბიოგრაფიის მიერ, რომ არ მოგვეპოვება 1938 წლამდე არსებული მასალები და მით უმეტეს 1938 წლის შემდეგ ნაკლებად თუ

ვინმეს მოუვიდოდა აზრად რეპრესირებული მწერლის შესახებ რაიმე დაეწერა. ეს ხომ საკუთარი ხელით სამარის გათხრის ტოლფასი იქნებოდა.

გერცელ ბააზოვის სახელის აღდგენა მხოლოდ 1955 წ. მოხდა. იმავე წლის 24 ოქტომბერს ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქმა გააუქმა საქართველოს შინსახუმოს 1938 წლის 10 ოქტომბრის გადაწყვეტილება, ხოლო რეაბილიტირებული მწერალი საქართველოს მწერალთა კავშირის პრეზიდენტმა 1955 წლის 29 ნოემბერს აღადგინა მწერალთა კავშირის წევრის უფლებებში. ამ დროიდან მოყოლებული გერცელ ბააზოვის ტაბუირებულ შემოქმედებას, როგორც არაერთი ჟეშმარიტი მწერლისას, კვლავ გაეხსნა გზა მკითხველთა ფართო მასებისაკენ.

გერცელ ბააზოვის დაბადების 60 წლისთავთან დაკავშირებით 1964 წელს მწერლის საიუბილეო კომისიამ, რომლის შემადგენლობაშიც შედიოდნენ იმ პერიოდის ცნობილი სახეები: თ.ბუაჩიძე (თავმჯდომარე), ი.აქაშიძე, დ.ანთაძე, მ.მრევლიშვილი, ი.ნონეშვილი, გ.აბაშიძე, ი.ვაკელი, გ.ლორთქიფანიძე, გ.ჯაფარიძე, დ.კვიცარიძე, ფ.ბააზოვი (მდივანი) და სხვები, გამოაქვეყნა განცხადება: “გერცელ ბააზოვის დაბადების 60 წლისთავის აღსანიშნავად ჩატარდეს საიუბილეო საღამოები ქ.თბილისში, ქუთაისში და მწერლის სამშობლოში - ონში, მომზადდეს მონოგრაფია ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე, განხორციელდეს მისი რჩეული პიესების დადგმა კოტე მარჯანიშვილისა და ლადო მესხიშვილის სახელობის სახელმწიფო თეატრში. გამოიცეს მისი რჩეული ნაწერები რუსულ და ქართულ ენებზე და სხვა” (ბ.ბააზოვი, 2000, გვ.172) განცხადებას ხელს აწერს საიუბილეო კომისიის თავმჯდომარე თ.ბუაჩიძე. ამით, ფაქტიურად, უკვე ყველაფერი ცხადი ხდებოდა. გ.ბააზოვის შემოქმედების შემფასებლებსა და გულშემატკივრებს გზა ხსნილი ჰქონდათ. პირველი ქართველი ებრაელი მწერლის სახელის პოპულარიზაცია ნელ-ნელა მასობრივ ხასიათს იღებდა. იბეჭდებოდა ქება-დიდების რეცენზიები მის ნაწარმოებებზე სხვადასხვა ჟურნალებსა თუ გაზეთებში, რომელთა უმრავლესობა უკვე გადაჭარბებულ ზოტბას უფრო შეიცავდა, ვიდრე მეცნიერულ ღირებულებას. ხშირად მწერლის ლიტერატურული პროდუქციის ანალიზის დროს იჩქმალებოდა და უგულებელყოფილი ხდებოდა ის ღირსება და მიღწევა, რაც ყველაზე არსებითი და ფასეული იყო გერცელის შემოქმედებაში და მთავარი აქცენტი სხვა, მეორეხარისხოვან საკითხებზე უფრო იყო გადატანილი, ესეც, რა თქმა უნდა, კონიუნქტურული მოსაზრებით. ძალზე ტენდენციური და ცალსახაა გერცელ ბააზოვის შემოქმედებითი მოღვაწეობის ადრეული პერიოდის, კერძოდ, 20-იანი წლების შეფასება 60-იანი წლების კრიტიკის მიერ. აზრის ნათელსაყოფად მოვიყვანთ რამდენიმე შეფასებას: “იმ ხანად ონის მოსწავლეთა ერთი ნაწილი “ცისფერყანწელთა” გავლენას განიცდიდა და ამ გავლენას ვერც ახალგაზრდა გერცელი ასცდა... ადვილად აშკვა ცდუნებას, მცდარი ლიტერატურული ილუზიები თბილისშიც გადმოჰყვა. ამ ხანებში ვერც ჟურნალ-გაზეთებში გამოქვეყნებულმა ლექსებმა და მოთხრობებმა, ვერც ძველი ქბრაულიდან თარგმნილმა “გალობათა გალობამ” მას მწერლის სახელი ვერ მოუბოვა. ამ პერიოდის მის ნაწარმოებებში არც ჟეშმარიტი ოსტატობა ჩანს და არც დამოუკიდებელი მხატვრული თვალი... იგი მალე გათავისუფლდა ყალბი ცდუნებებისაგან და ნათელი შემოქმედებითი თვალსაზრისი და ესთეტიკური იდეალი შეიმუშავა.” იგივე პრეტენზიები აქვს უახლოესი მეგობრის მიმართ ცნობილ კრიტიკოსს - ბესარიონ ქლენტს, რომლის შეფასებაც ზუსტად ჯდება 20-30-იანი წლების კრიტიკის მკაცრად განსაზღვრულ სტერეოტიპულ მოდელში:

“ადრინდელ ჯაბუჯურ ლექსებში, მოთხრობებში, წერილებში, უქველ ნიჭიერ-ბასთან ერთად შესაძინევი იყო ის იდეურ-შემოქმედებითი ცდუნებები და უნაყოფო გატაცებანი, რაც დამახასიათებელი იყო რევოლუციის წინა პერიოდის საბჭოთა წყობილების პირველი წლების ჩვენი ლიტერატურული ცხოვრებისათვის და კერძოდ შემოქმედებითი ახალგაზრდობის დიდი ნაწილისათვის.” (ბ. ჟღენტის, 1960, გვ. 390). როგორც ვხედავთ, ამ პერიოდიდან, კერძოდ, მწერლის რეაბილიტაციიდან მოყოლებული, საკმაოდ აქტიურად დაიწყო გ. ბააზოვის ცხოვრებისა და შემოქმედების ხელახალი გადაფასება, რაც, ზომიერი და საღი განსჯის გარეშე, ობიექტური შეფასებისა და ერთი უკიდურესობიდან მეორე უკიდურესობაში გადავარდნის სერიოზულ საფრთხეს ქმნიდა.

ფაქტობრივი მასალა რეპრესირებული მწერლის შემოქმედების შესახებ, როგორც აღინიშნა, ძალზე მწირია. ჩვენს ხელთ არის მხოლოდ ის მცირედი, რაც სასწაულებრივ გადაარჩინა და შეაგროვა მწერლის დამ, ფანი ბააზოვმა და ის შრომები და პუბლიკაციები, რაც 1955 წლის, ე.ი. რეაბილიტაციის შემდეგ დაიწერა და გამოქვეყნდა პერიოდულ პრესაში. საკითხის შესწავლის ისტორია, ფაქტიურად, 60-იანი წლებიდან იწყება. ამ მხრივ მეტად მნიშვნელოვანია გიორგი ციციშვილის ღვაწლი, რომელმაც პირველმა მოგვცა მონოგრაფიული ნაშრომი აღნიშნულ მწერალზე და ფაქტიურად მან საცნაური გახადა ქართული ებრაელი მწერლის არსებობა საზოგადოების ფართო მასებისათვის. უნდა ითქვას, რომ უფრო ადრე, 1962 წელს, გამოიცა გ. ციციშვილის წიგნი: “ქართული საბჭოთა დრამატურგია”, სადაც ერთი მოზრდილი თავი ეთმობა გერცელ ბააზოვის დრამატურგიულ შემოქმედებას. სწორედ ეს თავი, უფრო გავრცობილი სახით, შემდეგ, 1964 წელს, 60 წლისთავის საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებით გამოიცა ცალკე წიგნად სათაურით - “გერცელ ბააზოვი”, რომელშიც უკვე საფუძვლიანად იყო განხილული ცხოვრება და შემოქმედება ებრაული წარმოშობის ქართველი მწერლისა. მსჯელობა ძალზედ სწორბაზოვანია და საეცებით ჯდება იმ პერიოდის სალიტერატურო კრიტიკის მკაცრად განსაზღვრულ ყალიბში, მაგრამ ინფორმაციული თვალსაზრისით ნაშრომი ბევრ ფასეულ მასალას იძლევა.

1962 წელს ცალკე წიგნად გამოიცა გერცელ ბააზოვის დრამატურგიული ქმნილებები ბესარიონ ჟღენტის ავტორობით, სახელწოდებით - “გერცელ ბააზოვის პიესები”, რომელსაც დართული აქვს წიგნის ავტორის საკმაოდ ვრცელი ბოლოსიტყვაობა, სადაც მოკლედ მიმოიხილავს მწერლის ბიოგრაფიას და შემდეგ იწყებს მისი დრამატურგიის განხილვასა და შეფასებას. განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს პიესებს: “იცკა რიჟინაშვილი” და “შუნჯები ალაპარაკდნენ”. საბოლოო ჯამში ბესარიონ ჟღენტის პოზიცია პოზიტიურია, ის საკმაოდ მაღალ შეფასებას აძლევს გერცელ ბააზოვის დრამატურგიულ მოღვაწეობასა და შემოქმედებას.

უფრო ადრე, 1960 წელს, გამოვიდა გერცელ ბააზოვის წიგნი, რომელშიც მოთავსებული იყო რომანი “ფეთხანი” და მოთხრობა - “შემარიას უკანასკნელი სიტყვა”. მასაც ბესარიონ ჟღენტის ვრცელი წერილი აქვს დართული, რომელსაც, ფაქტიურად, მონოგრაფიული ხასიათი აქვს. კრიტიკოსი ჯერ მწერლის შემოქმედების საერთო ხასიათსა და პრინციპებს გვაცნობს, შემდეგ მიჰყვება მის ბიოგრაფიას და ამ ჭრილში, ეტაპობრივად, ქრონოლოგიური სიზუსტის დაცვით, მიმოიხილავს გერცელ ბააზოვის შემოქმედებას, დაწყებული სიჭაბუკის წლების მიღწევებიდან (1918 წ. “გალობათა გალობის” თარგმანი), დამთავრებული “იცკა რიჟინაშვილამდე” (1936 წ.).

იმავე 1962 წელს გამოვიდა ცნობილი რეჟისორისა და თეატრმცოდნის ლეონო ანთაძის წიგნი - "ფურცლები ახლო წარსულისა", რომელიც მთლიანად თეატრის მოგონებებზეა აგებული. მასში საკმაოდ დიდი ადგილი ეთმობა ქართველ ებრაელ მწერალთან, გერცელ ბააზოვთან ურთიერთობის მომენტებს. განსაკუთრებით საინტერესოა და დიდ ინფორმაციულ მასალას იძლევა წიგნი გერცელ ბააზოვის აღრეული თეატრალურ-დრამატურგიული მოღვაწეობის, კერძოდ, დრამურის "კადიმას" არსებობის დეტალებზე, იმ სირთულეებსა თუ პრობლემებზე, რომელიც თან ახლდა გერცელ ბააზოვის ამ გაბედულ და საბოლოო ჯამში წარმატებულ ინიციატივას.

ფასდაუდებელია უშუალოდ გერცელ ბააზოვის დის, ფანი ბააზოვის ღვაწლი ძმისა და, საერთოდ, ჩვენი მწერლობის წინაშე. მან უდიდესი ენერგიითა და ძალისხმევით მოიძია, შეაგროვა და ერთ კრებულში მოათავსა მამისა და ძმის უცნობი და ძველ პრესაში გაბნეული ნაწერები, თავი მოუყარა ყველა არსებულ და სასწაულებრივ გადარჩენილ მასალებს და გამოსცა კრებულის სახით. რომლის სახელწოდებაა "კეთროვანი" (კრებული დავით და გერცელ ბააზოვები), მეცნიერული კონსულტანტი გახლავთ პროფესორი შშუელ ეტინგერი, თელ-ავივის უნივერსიტეტი, ებრაელთა ისტორიის კვლევითი საზოგადოება. წიგნი გამოცემულია 1976 წელს ფანი ბააზოვის მიერ. კრებული დასურათებულია, მასში საკმაოდ დეტალურადაა საუბარი ბააზოვების ოჯახსა და მის წევრებზე. განსაკუთრებით დიდი ადგილი უჭირავს მამის - რაბინ დავით ბააზოვის მოღვაწეობის აღწერას, მის პუბლიცისტურ წერილებს. ცალკე თავები აქვს მიძღვნილი გერცელის ძმების ცხოვრებასა და მოღვაწეობას. აქვე შეტანილია გერცელ ბააზოვის მოთხრობები: "ნიკანდორ ნიკანორიჩი", "ალვარ როდრიგო", აგრეთვე რამდენიმე ლექსი, პირადი წერილები, მიმოწერები, მოგონებანი. საუბარია ქართულ-ებრაულ ურთიერთობებზე და ბააზოვების არცთუ ისე მიზერულ როლზე ამ ურთიერთობის გაღრმავება-განვითარებაში. ასე რომ, წიგნი დიდ ინფორმაციას შეიცავს არა მხოლოდ დავით ბააზოვის ოჯახზე, არამედ, საერთოდ, საქართველოში ებრაული მიკროსამყაროს შესახებ.

საკითხის შესწავლის კუთხით ნაყოფიერი აღმოჩნდა 90-იანი წლები. გარდა პრესაში დაბეჭდილი წერილების სიუზისა, 1995 წ. პროფესორმა ა.ნიკოლეიშვილმა გამოსცა მონოგრაფია: "დავით და გერცელ ბააზოვები", რომელმაც საქართველოს მწერალთა კავშირისა და ქართულენოვანი ებრაული გაზეთის - "მენორას" მიერ გამოცხადებულ ერთობლივ კონკურსში პირველი პრემია დაიმსახურა. ბიოგრაფიული ესკიზის გარდა, ნაშრომში ცალკე თავებადაა გამოყოფილი გერცელ ბააზოვის პროზა, დრამატურგია და პუბლიცისტიკა. ძალზე საინტერესო კუთხით არის დანახული მწერლის მიერ ლიტერატურაში შემოტანილი ახალი თემატიკა, ახალი სამყარო და, საერთოდ, გერცელ ბააზოვის დამსახურება და წვლილი დიდ მწერლობაში. თანამედროვე გადასახედიდან არის გაშუქებული ქართველი ებრაელი მწერლის ლიტერატურული ქმნილებები და რბიექტური შეფასება აქვს მიცემული თითოეულ პიესას, თუ პროზაულ ნაწარმოებს.

2000 წ. თელ-ავივში, გამოიცა გერცელის უმცროსი დის, პოლინა ბააზოვის წიგნი - "ფურცლები წარსულიდან", რომელიც უშუალოდ პირად თუ ახლობელთა მოგონებებზე დაყრდნობითაა შექმნილი. მასში მოცემულია გერცელ ბააზოვის ოჯახის, ახლობლებისა და მთელი ებრაული უბნის რეალისტური სურათები: თავისი სალოცავებით, სავაჭრო სახლებით, რაბინებით, მეღამედებითა და

შამაშებით. აქაც, ისევე როგორც ფანი ბააზოვის წიგნში, ცალ-ცალკე თავები აქვს დათმობილი ოჯახის თითოეულ წევრს. ავტორი უდიდესი სითბოთი, სიყვარულითა და გულისტკივილით მოგვითხრობს მის შესახებ. წიგნი იმითაა საინტერესო, რომ მისი კითხვისას აშკარა ხდება პარალელები მწერლის პირად სამყაროს, მის გარემოცვასა და მხატვრულ შემოქმედებას შორის, სადაც ბევრი რამ მართლაც ავტობიოგრაფიულია. თავად პოლინა ბააზოვი ასეთ წინასიტყვაობას უკეთებს საკუთარ წიგნს: “ჩემი მოგონებანი არ წარმოადგენს გარკვეული სიუჟეტის თანმიმდევრულ თხრობას, ერთ მთლიან ტილოს. წინამდებარე ნაწერებში მოცემული მაქვს ცალკეული ეპიზოდები მამისეული ოჯახის ცხოვრებიდან. შევეცადე ობიექტურად წარმოემსახა სურათები. აქედან გამომდინარე, არ ვიძლევი წარსულის გაანალიზებას...” (პ.ბააზოვი, 2000) აქვე იმასაც დაუძენთ, რომ წიგნი საქართველოში ბიბლიოგრაფიული იმვიათობაა და ამიტომ არ არის ცნობილი მკითხველთა ფართო საზოგადოებისათვის.

სულ ახლახან, 2003 წელს, გამოვიდა ანიკოლეიშვილის მეტად საინტერესო ნაშრომი: “ნარკვევები ქართველ ებრაელთა ლიტერატურულ-პუბლიცისტური მოღვაწეობის ისტორიიდან.” რედაქტორები გახლავთ: გურამ ბათიაშვილი (საქართველო), დანიელ ხახანაშვილი (ისრაელი) და რეცენზენტი - პოლინა ბააზოვი (ისრაელი). წიგნი ეძღვნება დავით ბააზოვის დაბადების 120 და გერცელ ბააზოვის დაბადების 100 წლის საიუბილეო თარიღებს. ნაშრომი 4 ნაწილისაგან შედგება. მართალია, უშუალოდ ჩვენი კვლევის საკითხს მხოლოდ მე-2 ნარკვევი ეხება, კერძოდ, ის ნაწილი, რომელშიც გერცელ ბააზოვის ლიტერატურული მემკვიდრეობაა ახლებური თვალთა განხილული, მაგრამ საერთო ჩამოშლის წიგნი, მდიდარ ფაქტოლოგიურ მასალაზე დაყრდნობით, დიდ ინფორმაციას იძლევა ქართველ ებრაელთა ლიტერატურულ-პუბლიცისტური მოღვაწეობის შესახებ. აქვე იმასაც დაუძენთ, რომ მასში, პირველად ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიაში, მეცნიერულადაა შესწავლილი და შეფასებული საქართველოში გამოცემული პირველი ქართულენოვანი გაზეთები - “ხმა ებრაელისა” და “მაკაველი”.

ეს რაც შეეხებოდა უშუალოდ აღნიშნული საკითხის ირგვლივ შექმნილ შრომებსა და მონოგრაფიებს. ახლა მიმოვიხილოთ პუბლიცისტური წერილები, რომლებიც სხვადასხვა პერიოდულ პრესაში იბეჭდებოდა მწერლის რეაბილიტაციიდან თანამედროვე ეტაპამდე.

პირველი ვრცელი წერილი “გერცელ ბააზოვი - დრამატურგი და პროზაიკოსი” გამოქვეყნდა 1960 წელს ჟურნალ “საბჭოთა ხელოვნებაში”, რომლის ავტორი გახლდათ მწერლის უახლოესი მეგობარი, ცნობილი ქართველი ლიტერატურათმცოდნე ბესარიონ ჟღენტი. შემდგომ, 1961 წელს, ჟურნალ “მნათობის” მე-3 ნომერში დაიბეჭდა გ.ბათიაშვილის ასევე ვრცელი წერილი “გერცელ ბააზოვის რჩეული პროზა.” პუბლიკაციების მხრივ განსაკუთრებით ნაყოფიერი იყო 1964 წელი, მწერლის დაბადებიდან 60 წლისთავი. საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებით გამოქვეყნდა ბევრი საინტერესო და გულთბილ წერილი გ.ბააზოვის შემოქმედებისადმი მიძღვნილი, კერძოდ: დ.ჯანელიძის წერილი გ.ბააზოვის “ლიტერატურული საქართველო”, უ.ჯაფარიძის (გაზ. “კომუნისტი”), ვ. ქარელიშვილის (“მნათობი”), ნ.პეტრიაშვილის (გაზ. “ახალგაზრდა კომუნისტი”), ნ. ჟღენტის (“Заря Востока”).

ინტერესი ქართველი ებრაელი მწერლის მიმართ არც 80-იან წლებში განელეზულა. იბეჭდებოდა წერილები როგორც ქართულ, ისე რუსულ ენებზე.

- აი, ის კითხვები, რომლებმაც განსაზღვრეს ჩემი დაინტერესება პირველი ქართველი ებრაელი მწერლის შემოქმედების მიმართ და რომლებზედაც პასუხის გაცემა, ფაქტობრივად, საბოლოო ჯამში, წარმოადგენს ჩემი სადისერტაციო თემის ძირითად მიზანს. როგორც ზემოთ დავინახეთ, არცთუ ისე ცოტა რამ გაკეთდა ამ კუთხით რეპრესირებული მწერლის რეაბილიტაციიდან მოყოლებული კვლევის თანამედროვე ეტაპამდე, თუმცა გერცელ ბააზოვის ლიტერატურული მემკვიდრეობის შესწავლა დღესაც გრძელდება. აქვე იმასაც დავძენთ, რომ ამ მიმართულებით სამომავლოდაც ბევრი სამუშაოა შესასრულებელი. მწერლის შემოქმედება სრულყოფილად ჯერაც არ არის გამოკვლეული და შესწავლილი. მისი ბევრი ნაწარმოები (უმეტესად დრამატურგიული), რომლებიც მე-20 საუკუნის I ნახევრის პერიოდულ პრესაში იბეჭდებოდა, მოუძიებელია და ამ მხრივ მუშაობა კვლავაც უნდა გაგრძელდეს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ბააზოვი, 1979 - გ.ბააზოვი, კრებ. „დავით და გერცელ ბააზოვები“, თელ-ავივი, 1976
 ბ. ბააზოვი, 2000 - გ.ბააზოვი, „ფურცლები წარსულიდან“, თელ-ავივი, 2000
 ბ. ჟღენტი, 1960 - ბ. ჟღენტი, „ფეთხანი, შემარის უკანასკნელი სიტყვა“, თბ., 1960.

GURANDA GOBIANI

FROM THE SCIENTIFIC STUDY OF GERTZEL BAAZOV'S CREATIVE WORK

Creative work of Gertzela Baazov, the first deserving Georgian Jew writer on the literary field was too short-only 16 years, but it must be said that nobody has given real picture of life of Jew people in our literature before. He is the first and incomparable in this field.

Gertzel Baazov becomes the first victim of the personality cult period. He was capture in 1938 in Moscow by false accusation, facts and testimonies. He was soon excluded from the Writers' Union. His private archive, manuscripts, materials and everything kept in his house were annihilated after his arrest. Fany Baazov, writer's sister proves this fact that is why factual works about the repressed writer is so poor. He was rehabilitated in 1955 and since then the history of studying the mentioned subject has begun. It is very important to mention G. Tsitsishvili's first monograph - "Gertzel Baazov" (1964), also the book "Gertzel Baazov Plays" (1962) published by Besarion Jgenti's authorship and epilogue, Fany Baazovs (writer's sister and biography writer) collection - "David and Gertzel Baazovs" (1955), in 2000 the book "Pa-

pers from the Past" was published by Gertzel Baazov's younger sister, Poline Baazovi.

Except works and monographs, publicistic letters about the mentioned subject published in different times are reviewed in the article.

Special intensive activities about this subject were being done for the 60th anniversary in the periodical press of 1964. ("Literaturuli Sakartvelo", newspaper "Komunisti", journal "Mnatobi", newspaper "Akhlagazrda Komunisti" and so on).

The interest about it was not stopped in the 80s too, but 90s were more creative years according to the studying the subject. The newspaper "Literaturuli Sakartvelo" was very active then.

As it is seen from the above-mentioned article much was done for studying literary heritage of the repressed writer.

But still much is to be done for this direction from his rehabilitation to the modern level of the research.

ნანა გუბელაძე

თემის როლი უ. ფოლკნერის რომანის „აგვისტოს ნათელი“ მიხედვით

ფოლკნერის რომანი „აგვისტოს ნათელი“ 1932 წელს გამოქვეყნდა და დიდი როლი ითამაშა უ.ფოლკნერის, როგორც მწერლის, რეპუტაციის გაზრდაში.

რომანში უმნიშვნელოვანესი ადგილი უჭირავს თემს. საზოგადოება რომანში განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს, რადგანაც სწორედ საზოგადოება გახლავთ ის უზილავი ძალა, გაუპიროვნებელი, კოლექტიური „ხმა“, რომელიც „აგვისტოს ნათელში“ თავის უდიდეს, მაგრამ ფარულ ზეგავლენას ახორციელებს. სწორედ ეს გარემომცველი ატმოსფეროა ამოსავალი ფოლკნერის მხატვრულ ქმნილებათა უმეტესობაში. მრავალი მკითხველისათვის ეს საზოგადოება უზილავი რჩება, ნაწარმოების არსი კი — გაუგებარი. ასეთი მკითხველისათვის „აგვისტოს ნათელი“ ძნელად გასაგებ ქმნილებად იქცევა იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ იგი ვერ აღიქვამს საზოგადოების ძირითად, განმსაზღვრელ როლს და ამით კარგავს ნაწარმოების სტრუქტურის გასაშიფრ მთავარ გასაღებს. მართლაც „აგვისტოს ნათელის“ თითქმის ყველა პერსონაჟი სპეციფიკურ, განსაკუთრებულ ურთიერთობაშია თემთან. ჯეფერსონის კოლექტიური ცნობიერება, ის, რასაც ზიკ მალისონი მოგვიანებით ჯეფერსონის „ჩვენ“-ს უწოდებს, არ არის სტაბილური და უცვლელი: ავტორი მას გვიხატავს სამი თაობის ისტორიულ პერსპექტივაში, რომელთაგანაც თითოეული პირდაპირ ან ირიბად თანამონაწილეა რომანის მთავარი გმირის - ჯო ქრისტმასის - ტრაგიკული აღსასრულისა.

იმ პერსონაჟთა შორის, რომლებიც სამხრეთის თემის კოლექტიურ ცნობიერებას გამოხატავენ, გამოირჩევა საოლქო პროკურორის, ჰარვარდის უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულის ჰევენ სტივენსის ფიგურა, რომელიც შემდეგ სწავლობდა ფილოსოფიას ჰაიდელბერგში და იურიდიული განათლება მისისიპის შტატის უნივერსიტეტში მიიღო. ავტორი ასე გვაცნობს ამ პიროვნებას.

„სტივენსი ოლქის პროკურორია, ჰარვარდის კურსდამთავრებული, ფი ბეტა კაპას წევრი: მაღალ-მაღალი, მოღვენთილი კაცია. ერთთავად სიმინდისტარიან ჩიბუხს აბოლებს. ჭადარა, აფოფრილი ქოჩორი აქვს და მუდამდღე ფართხუნა, გაუუთოებელი, მუქი რუხი ფერის ტანისამოსით დაიპარება.“

თავისი საზოგადოებრივი მდგომარეობით ჰევენს არაფერი აქვს საერთო „თეთრ ვიგინდარასთან“. ასევე ძნელია წარმოვიდგინოთ იგი ლინჩის კანონით გამსამართლებლების ბრბოში, ისევე როგორც ძნელია წარმოვიდგინოთ მისი ბაბუა მათ შორის, ვინც ორმოცდაათი წლის წინ „ჩამოსული იანკების“ - ბარდენების სახლზე ამბობდა: „უნდა დავწვათ ის და თან ადამიანის ქონიც მივაყოლოთ, რომ უფრო კარგად მოეკიდოს [უ.ფოლკნერი, 1990, გვ. 115].“

მდგომარეობა იცვლება, როდესაც მოდის მესამე თაობა - მე-20 საუკუნის პირმშო. ამ თაობას მიეკუთვნება ქრისტმასის მეკვლევი - პერსი გრიმი.

გრიმის ცნობიერებაში რასობრივი პრობლემის გადაწყვეტის ტრადიციული „სამხრეთის ვარიანტი“ თანხვდება ისეთ წარმოდგენებს, რომლებიც არა მხოლოდ არ არის დამახასიათებელი „სამხრეთის თვითშეგნების“ სხვა სტერეოტიპებისათვის, არამედ მტრულიც კი არის მათთვის. პერსი გრიმს ჰქონდა **"belief that the white race is superiour to all other white races and that the American uniform is superiour of him in payment for this belief, this privilege, would be his own"**

life [უ.ფოლკნერი, 1984, გვ. 733]". იღუმალი რწმენა, რწმენა თეთრი რასის უპირატესობისა, ყველა სხვა დანარჩენ რასასთან შედარებით, თეთრ რასათა შორის ამერიკულის უზენაესობისა და ამერიკული სამხედრო ფორმის ბატონობისა მიუღ კაცობრიობაზე [უ.ფოლკნერი, 1990, გვ. 116].

არსებითად, რწმენის ეს სიმბოლო ნიშნავს „სამხრეთის დამოუკიდებლობის“ იდეასთან განხეთქილებას, რომელსაც თავგამოდებულად იცავდა სამოქალაქო ომის დროინდელი თაობა. „ბიძია სემი“, რომლის სახელითაც გამოდის პერსი გრემის ამერიკული მუნდირის ღირსების და მართლმსაჯულების დასაცავად, სულაც არ სარგებლობს სათანადო ავტორიტეტით უფროს თაობაში, რომელმაც შეინარჩუნა მტკიცე უნდობლობა და მტრული დამოკიდებულება ამერიკული მარის, ამერიკული დროშის და ამერიკული სახელმწიფოს მიმართ.

უ. ფოლკნერის აზრით, სამხრეთის თემში შეღწეულმა დროის ახალმა სიომ ყოველგვარი ადამიანური დააკარგვინა მის წევრებს, როგორც სიკეთესა და გულმოწყალებაში, ასევე სიმშვენიერსა და ბოროტებაშიც. პერსი გრემის მომხრეების, რომლებიც ქალაქის მოედანს პატრულირებენ, „დაბლვერილი, ცარიელი თვალები“ უფრო საშინელია, ვიდრე ბრბოს „ხარბი თვალები“. თემი თავმოჭრილ გვამს და ცეცხლმოდებულ სახლს „პირველყოფილი განცვიფრებით“ უცქერს” ... **with which adults contem plate their own inescapable portraits...**

„...რა განცვიფრებითაც, ჩვეულებრივ, მოზრდილი ხალხი საკუთარ გარდაუვალ მომავალს უცქერის ხოლმე...

რომანში „აგვისტოს ნათელი“ ამერიკის სამხრეთის თემის სახე „გაუცხოებული“ გმირებისადმი მისი დამოკიდებულების მეშვეობით იშლება. „გაუცხოებული“ გმირები ძვალ-რბილში გამჯდარი ცრურწმენების მსხვერპლად, ასევე ამ ცრურწმენების მატარებლად გვევლინებიან. სწორედ ეს შეადგენს ჯო ქრისტმასის სახის ფსიქოლოგიურ საფუძველს.

თავიდანვე ქრისტმასი მკითხველზე უთვისტომო ფესვებდაკარგული კაცის შთაბეჭდილებას ახდენს. ავტორი ქრისტმასის სახეს ასე გვიხატავს: **“He looked like a tramp, yet not like a tramp either. His shoes were dusty and his trousers were soiled too.** ლინა გროუვის კომიკური ამბისა და ჯო ქრისტმასის ტრაგიკული ისტორიის უთთიერთგადახლართვაში, თემთან ერთად, გარკვეულ როლს გეილ ჰაითაუერიც თამაშობს. შეიძლება ითქვას, რომ ჰაითაუერის ამბის წინ წამოწევით ავტორი ცდილობს კავალერისტული და პურიტანული ტრადიციების საერთო საფუძვლის პოვნას და ამ გზით სამხრეთის მთელი თერთკანიანი საზოგადოების სურათის დახატვას. საზოგადოება არაერთგვაროვან დამოკიდებულებას ავლენს სხვადასხვა პერსონაჟის მიმართ. მაგალითად, მისის ბარდენი წლების მანძილზე საზოგადოებისაგან განდგომილი ცხოვრობდა. თემმა ასევე ყველაფერი იღონა საიმისოდ, რომ ღირსი მამა ჰაითაუერი გაერიცხა თავისი რიგებიდან და თუმცა მარცხი განიცადა, ამ უკანასკნელს მხოლოდ ერთგვარი უკმაყოფილო შემწყნარებლობით თუ იტანდა. ჯო ქრისტმასი ხომ საერთოდ გაუცხოებულია საზოგადოებისაგან. თვით ბაირონ ბანჩიკ კი ასკეტიზმის წყალობით ექსცენტრულ პერსონაჟად აღიქმება, რამდენადაც იგი შვიდი წლის მანძილზე აბსოლუტურ საიდუმლოს წარმოადგენდა ქალაქისათვის. თავად თემს, რომლის წინააღმდეგაც არიან მიმართული ეს პერსონაჟები, კონკრეტული გამოხატულება არ გააჩნია და არც საჭიროებს ამას. ეს საზოგადოება ხომ მთელს რომანშია განფენილი. საინტერესოა თემის მიმართება მთავარი პერსონაჟების - ქრისტმასისა და ლინას მიმართ და თავად ამ ორ პერსონაჟის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხი.

ლინა და ჯო ქრისტმასი ერთმანეთის მიმართ თვალსაჩინო კონტრასტში იმყოფებიან. მიუხედავად იმისა, რომ ორივენი ობლები არიან, ორივე ფანჯრიდან ძვრება და სახლიდან გარბის. ორივეს დალატობს პირველი სატრფო, ზეტილის შემდეგ ორივე ჯეფერსონს მიაღწევს. განსხვავებულია თემის მიმართება მათ მიმართ. ადრე თუ გვიან ყველა კაცის ხელი ჯო ქრისტმასის წინააღმდეგ აღიმართება. მაგრამ ბავშვით დამძიმებული ლინა, ამ ბავშვის მამის აშკარად სასაცილო ძიებას რომ შესდგომია, მომხიზლავ პასუხებს ღებულობს ცხოვრებისაგან. თვით ის ქალიც, აშკარად კიცხვით რომ უმზერს მის დალურჯებულ სხეულს, მონეტების გროვას უწვდის დასახმარებლად და თემიც ყოველნაირად უმართავს ხელს.

უნდა ითქვას, რომ თემის სახე მწერლისათვის ერთგანზომილებიანი არ არის. ფართო გაგებით, თემი ნაწარმოებში გაიგივებულია სიმართლესთან, მაგრამ, ამასთან ერთად, ავტორი გვიჩვენებს, რომ თემი თავის ორგანიზმში ატარებს უარყოფით თვისებებსაც, რაც მის ერთიანობას შიგნიდან არღვევს. ასეთია, მაგალითად, მისი მიდრეკილება შეინარჩუნოს ძველი, დრომოქმული წესები (მიწის ყიდვა-გაყიდვის ცუდი ტრადიცია მძიმე უღლად აწვა მხრებზე იოკნაპატოფას მცხოვრებლებს თაობიდან თაობამდე). ამგვარად, „თემი“ უდაოდ რჩებოდა ზნეობრივ ცენტრად, მაგრამ ამავე დროს იგი შემაფერხებელი ძალაც იყო, რომელიც თავის წევრს გარკვეული კონვენციების, სოციალურ, იდეოლოგიურ, მორალურ ჩარჩოში აქცევდა. ასეთია იოკნაპატოფას სამყაროს მხატვრული ლოგიკა.

თემისა და პიროვნების ურთიერთმიმართების საკითხი ქართული ლიტერატურისათვის უცხო არ არის. ფოლკნერის ქართველი მკვლევარი ვერ დაძლევს ფილოლოგიურ ცდუნებას, მოიძიოს პარალელები ალექსანდრე ყაზბეგისა და ვაჟა ფშაველას შემოქმედებაში. ამ თემას საკითხის დასმის წესით შევხებით: ფოლკნერი თავისი მსოფლმხედველობით სამხრეთელია, მიუხედავად იმისა, რომ მისი დამოკიდებულება თემის მიმართ არაერთგვაროვანია. როცა იგი სამხრეთელი საზოგადოების ზნეობრივი კოდექსისა და ტრადიციული ღირებულებების წარუვალ მნიშვნელობას აღიარებს, როცა ღირებულებათა ამ სისტემაში „ძია სემის“ ექსპანსიას დამანგრეველად მიიჩნევს (პერსი გრიმი), ენათესავება ყაზბეგს, რომლისთვისაც ყოველივე წმინდა და ზნეობრივი თემთან ასოცირდება, ზოლო გარედან რუსების მიერ თავს მოხვეული აღიქმება როგორც კონფლიქტის მთავარი მიზეზი.

როდესაც ფოლკნერი აცნობიერებს თემის მსოფლმხედველობრივი სისტემის ხარვეზებს (მონათმფლობელობა და სხვა), უახლოვდება ვაჟა ფშაველას, რომელიც აღიარებს ტრადიციულ ღირებულებათა მუდმივი რევიზირების აუცილებლობას, როგორც საზოგადოების მორალის მუდმივი პროგრესის საფუძველს.

საზოგადოებას, რომელიც ფრაგმენტული სიუჟეტის მაორგანიზებელ როლს ასრულებს და დასრულებულ სახეს ანიჭებს ტექსტის დანაწევრებულ ნარატივებს. თემი ფლობს მთელ ინფორმაციას ყველა პერსონაჟის შესახებ, იცის მათზე ის, რაც არ იციან თავად ამ პერსონაჟებმა; ავტორი სიუჟეტური ფრაგმენტების გასაერთიანებლად იყენებს თემის ამ „ყოვლისმცოდნეობას“ ლაიტმოტივის ტექნიკის საშუალებით: თემის ინფორმაციის გარკვეული სიზშირით განმეორებით და პერსონაჟებისადმი თემის არაერთგვაროვანი დამოკიდებულების ჩვენებით,

სხვადასხვა სიუჟეტურ ფრაგმენტში თემის მონაწილეობის, ცალკეული მოქმედი პირისადმი მისი მიმართების „კონტრაპუნქტული“ გაშლით ავტორი თხრობის მთლიან სტრუქტურაში მოაქცევს და ერთიან მხატვრულ სისტემაში აერთიანებს თხრობის სხვადასხვა, ერთი შეხედვით ერთმანეთთან დაუკავშირებელ ფრაგმენტებს.

თემის სახე, რომელიც რომანში ჩნდება, არ არის იდეალური. ავტორის მიზანია გახსნას თემის ისტორიული, სოციალური და ფსიქოლოგიური ძირები. ამ ამოცანის განსახორციელებლად ავტორი თემს გვიხატავს სამი თაობის ისტორიულ პერსპექტივაში, რომელთაგანაც თითოეული პირდაპირ თუ ირიბად თანამონაწილეა რომანის მთავარი მოქმედი გმირის - ჯო ქრისტმასის ტრაგიკული აღსარსულისა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- უ. ფოლკნერი, 1990 - უ. ფოლკნერი, „აგვისტოს ნათელი“, „საუნჯე“, თარგმანი ზ. კილაძისა, 1990, № 4,5,6
 Cowley M., (ed.), *The Portable Faulkner*, N.Y., The Viking Press, 1946
 Cowley M., *An Introduction to William Faulkner. Critiques and Essays on Modern Fiction, 1920-1951*. Ed. by John W. Aldridge, N.Y. Ronald Press, 1952
 Faulkner W., *Novels, 1930 - 1935*. N.Y. 1984
 Савуренок А., Роман У. Фолкнера "Авесалом, Авесалом!" В кн.: Проблема личности в современных зарубежных литературах. Л., 1971.

NANA GUBELADZE

THE FUNCTION OF THE COMMUNITY IN W.FAULKNER'S "LIGHT IN AUGUST"

In W.Faulkner's novel "Light in August" the community image demands special consideration. The community is invisible and quite imperceptible. But nearly all the characters have relation to the community. The community plays the role of coordinator. It also has the great importance to understand the structure of the Faulkner's novels. It combines the fragmented narratives and transforms them into the unified artistic whole. The author employs the technique of leitmotif to reintegrate discorded plot lines and fragments. The community is not idealized in the novel. The author's intention is to reveal historical, social and psychological roots of the community. In order to realize this task the author depicts the community in the historical perspectives of three generations directly participating in the tragic death of the main character of the novel Joe Christmas.

ნატო გულუა

რუსეთ-საქართველოს შრთიერთობის საკითხები ლევან გოთუას რომანში „გმირთა ვარამი“

ლევან გოთუას ტეტრალგია „გმირთა ვარამი“ ქართული ისტორიული რომანის თვალსაჩინო ნიმუშია. მასში ასახული ეპოქა - XVI-XVII საუკუნეები - მიჩნეულია საქართველოს სახელმწიფოებრივი არსებობის ყველაზე კრიტიკულ, ტრაგიკულ, შინაგანი დრამატიზმით აღსავსე ხანად, როცა ქართველი ხალხი გმირულად იბრძოდა როგორც გარეშე მტრის, ისე შინაგანი დაქსაქსულობის წინააღმდეგ, ფიზიკური არსებობისათვის და საქართველოს სახელმწიფოებრივი ერთიანობის აღსადგენად. თანდათან გამოიკვეთა, რომ მტერზე გადამწყვეტი გამარჯვების მოსაპოვებლად არ იყო საკმარისი შიდა ქართული ძალები, ამიტომ აუცილებელი შეიქნა ისტორიისათვის ახალი სადინარის პოვნა, ძლიერი და საიმედო მოკავშირის მოძებნა. დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან პოლიტიკური კავშირის შეკერის მრავალგზისი მცდელობის შემდეგ, ქართველი მოღვაწეები დარწმუნდნენ, რომ ევროპა სრულიად არ იყო დაინტერესებული საქართველოთი, მისი ირანისა და თურქეთის კლანჭებისაგან გამოხსნით (გ.გაბაშვილი, 1954). მაშინ ყურადღება მიაპყრეს რუსეთს, რომელიც XV საუკუნიდან გაძლიერდა და ცენტრალიზებულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა.

რუსეთი რეალურ მოკავშირედ მოიპოვებოდა საქართველოსათვის, რადგან ამ ორი ქვეყნის ინტერესები და პოლიტიკური მისწრაფებანი ერთმანეთს ემთხვეოდა. ამიტომ იყო, რომ არა მარტო სისხლისაგან დაცლილი საქართველო აბამდა დამაკავშირებელ ძაფებს, არამედ რუსეთმაც, ვოლგის სანაოსნო გზის ხელში ჩაგდებისთანავე, დაიწყო კავკასიაში აქტიური მოქმედება. ამ პერიოდში საქართველოს სამეფოთაგან კახეთი იყო დაწინაურებული და სწორედ ის გვევლინება აქტიურ მებრძოლად და ქვეყნისათვის მფარველის მაძიებლად.

ტეტრალგია, ძირითადად, პროგრესული მონარქის - ალექსანდრე პირველის მოღვაწეობის ხანას ასახავს და, ბუნებრივია, რომ რომანში ცენტრალური ადგილი საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის საკითხს უჭირავს. მასში რეალურად არის ნაჩვენები ის უმძიმესი ვითარება, რომელშიც საქართველო იმყოფებოდა, ასევე, ერის ხსნის გზის დაუცხრომელი ძიება და სავალალო შედეგები, არჩეულმა ორიენტაციამ რომ მოუტანა ქვეყანას.

„გმირთა ვარამში“ დასმული რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის საკითხისადმი კრიტიკოსების დამოკიდებულება არაერთგვაროვანია. მაგალითად, ვ. ცისკარიძე საქართველოს რუსეთთან შეერთების ფაქტს ისტორიული თვალსაზრისით გამართლებულად მიიჩნევს და ცდილობს, ასევე პოზიტიური კუთხით დაგვანახოს ლ. გოთუას დამოკიდებულება ამ საკითხისადმი; თვლის, რომ ალექსანდრემ „ამჟამად შეიცნო აღნიშნული ისტორიული აუცილებლობა და წარმართა კიდეც შიდასახელმწიფოებრივი ძალები რუსეთთან კავშირის საფუძვლის ჩასაყრელად“ (ვ. ცისკარიძე, 1978, გვ. 164). ა. ნიკოლეიშვილის აზრით კი, რომანის ავტორი, „საბჭოთა იდეოლოგიური თვალსაზრისისგან განსხვავებით, ამ კავშირს საკმაოდ სკეპტიკურად უყურებს“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2003, გვ. 570). მართლაც, თუ დრამაში „მეფე ერეკლე“ ლ. გოთუას დაუშვა კომპრომისი და საქართველოსათვის კრიტიკულ მომენტში მაშველ ძალად რუსული ჯარი

შეძოყვანა, „გმირთა ვარამში“ ნაბიჯ-ნაბიჯ მიყვავართ იმ დასკვნამდე, რომ ალექსანდრე მეფის მიერ არჩეული პოლიტიკური გეზი მცდარი აღმოჩნდა, კანონით დასრულდა რუსეთის იმპერიის საქართველოს მეგობრად და მფარველად დასაბუთების მცდელობა.

სამეფოს აღორძინებისათვის ჯერ კიდევ კახთა მეფის, ალექსანდრეს მამა-ლევანი იბრძოდა. ოღონდ, იგი კერძო, პარტიკულარული ინტერესებით შემოღწეულს და ყველაფერი იღონა იმისათვის, რომ კახეთი აოხრებისაგან გადაეჩინა. მისი მცდელობა საერთო ქართულ საქმეზე ვერ ამოიშალა, რადგან ზოგადად, ბერდიდევით არ ფიქრობდა, რომელსაც სიტყვა „მამული“ „ცალკე კახეთად, ქართლად ან გურია-იმერეთად კი არ ესმოდა, არამედ მთლიანად, სადაც „ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვაი ყოველი აღესრულების!“ თავდაპირველად ალექსანდრე მამის კვალს აედევნა. მოვლენებმაც ხელი შეუწყვეს და როცა მისი ნახევარსიძე ქართლის მეფე სვიმონი ირანელებმა დაატყვევეს, სწორედ მაშინ დაიწყო კახთ ბატონმა „ერთადმეფობის გზების“ თავისებური ძიება, ქართლის ხარჯზე კახეთის სამეფოს გაძლიერება. რომანში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი იმ მოვლენების ასახვას, რომლებმაც განაპირობეს ალექსანდრეს სულიერი გარდასახვა. მკითხველის თვალში თანდათან იზრდება, მდლდება, ზნეობრივად იხვეწება მისი პიროვნება და ბოლოს, მეთავისე მეფის ნაცვლად, გვევლინება ჭეშმარიტ მამულიშვილად, რომელიც უკვე სრულიად საქართველოს ხსენის გზაზე იწყებს ფიქრს. იმ ხანაში მართლაც რომ დროული იყო ახალ ფარზე ზრუნვა, რადგან კახეთს არც დაღესტან-შამხლიდან ჰქონდა ზურგი მოხმული და არც სპარსთაგან, ირანიც მორჩილებას ითხოვდა და ოსმალეთიც, არც თვისტომთაგან ელოდნენ კახელები შემწეობას და ვერც უცხო მოკავშირე გაიჩინეს. გრძნობდნენ, რომ „ახალი გზისა და უცნობი ფონის“ წინაშე იდგნენ. სწორედ ამ დროს (გამოდის) ჩნდება ასპარეზზე აშორახანელი ასისტავი ეგნატე დანილოვ-რუსინი რუსეთის მეფის საიდუმლო დავალებით: დაეზვერა კავკასიონის ჩრდილო კალთებისა და სამხრეთის სავაჭრო თუ სამხედრო მნიშვნელობის გზები. მაგრამ მისი მოგზაურობის ჭეშმარიტი მიზანი მაშინ ხდება ცნობილი, როცა საქართველოს ხედვით აღტაცებული წამოიძახებს: „ახლა მიგზვდი... აკი იმიტომაა... რომ ყველანი ეტანებიან!“ - და ამ ყველაში რუსეთსაც იგულისხმებს.

თურქი და სპარსი დესპანებისაგან შეჭირვებულ ალექსანდრეს კი დრო გაჰყავდა და გაჭიანურებით წონიდა ბედის სასწორზე, რომელი შვილი რომელ მოძალბებულ ქვეყანაში გაეგზავნა მძევლად. ამიტომ „თეთრ ნათლად“ მოეჩვენა მეფეს რუსი ხელმწიფის შათიერების სტუმრობა და ამ ფაქტმა ჯერ კიდევ ჩამოუძვრწავი, უსიხლ-უხორცო ოცნება აუშალა. მიხვდა, რომ იმ ჭადრაკის დაფაზე, რომელზეც ირან-ოსმალეთს მოხერხებულად ეთამაშებოდა ხელს, „ახალი ფალავანი ჩამოიდა“ და ძველი ქეიფრები და აზრები აურ-დაურია. „გვსმენია თქვენი მართო ბრძოლა, რჯულისათვის თავდადება, ივერიის ქრისტიანულ მიწათა დუხჭირი და მაჰმადიანთა მოძალბების გამო დაქსაქსულობა“... „ღვთის სახელითა და ნებით, უანგარო მფარველობასა და შეწევნას ვიზრახავთ“... - წერდა მეფე თევდორე ალექსანდრეს და კახელებმაც უფლის წყალობად ჩათვალეს ქრისტიანი მხსნელის სასწაულებრივად მოვლინება. ოღონდ, ცოტა ის ეთანადებოდნენ გულზე, რომ გრაგნილზე დაკიდებულ ბეჭედს ოქროს მტაცებელი - ბრწყინვალეგაშლილი ორთავა არწივი რომ ესახა.

ალექსანდრე მეფემ საბასუხო ელჩად თავისი მასწავლებელი და ქვეყნისათვის დიდად მოამაგე ზოსიმე ბერდიდი გაგზავნა, რადგან რუსეთში „ყოვლისმხედველი, უმცდარი თვალი“ სჭირდებოდა. სწორედ ზოსიმეს უნდა შეეფასებინა რუსეთის ძალი და სანდოობა, გადაეწყვიტა, ღირდა თუ არა მასთან მოკავშირეობა რისკად.

ავტორმა რომანში დაწვრილებით გადმოგვცა პირველი ქართული ელჩიონის მოგზაურობა რუსეთის თვალუწვდენელ ველებზე და ხაზი გაუსვა რუსეთისა და საქართველოს ბუნების, მაცხოვრებელთა ხასიათებისა და ზნე-ჩვეულებების სხვადასხვაობას. „აფსუსი არ არის ალაზნის ველი? მისი სახელის ჭირიმე! აკი იმიტომაც არ არის, რომ გვეტანებთან!“ - ამბობს ქართული ელჩიონის ერთ-ერთი წევრი ბაცაცაისძე მაშინ, როცა დანილოვ-რუსინი საქართველოს შესახებ ასეთ ფრაზებს ჩააწერინებს ზაზას ელჩების დავთარში: „მიწა შესანიშნავი და ნაყოფიერი, მაინც - მდინარე ალაზნის ველზე... ყველაფერი მოდის... მაგრამ ყველაზე მეტად ღვინო - წვენი ყურძნისა... ხალხი ძველქრისტიანი, სტუმართ-მოყვარე და მტერთმებრძოლი. უცხოელ მოცეკვავე, მოსიძღვრე-მესახიოზე. იციან ტყვეების ტაცილობა-შოვნა, ყიდვა-გამოსყიდვა და არ იციან ქურდობა. ესეც საკვირველ არს!“

ზოსიმე ბერდიდს სურდა რუსის ზოგადი ხასიათის გაგება და რუსულ სულში ჩაწვდომა, ამიტომ იყო, რომ მისმა მახვილმა თვალმა სამეგობროდ ხელგამოწვდილი ქვეყნის ავიც, ნაკლიც შეამჩნია და კარგიც დაინახა. ზოსიმესათვის ბევრი რამ იყო ახალი და უცნაური ამ სამყაროში. კერძოდ, უკვირდა, სიდიადისა და სიმდიდრის გვერდით გლეხთა და მღაბიოთა უკიდურესი სიდუხჭირე, თათრული წესისამებრ საზეშებურულ და ფატადაბურულ მანდილოსნებს დარბაზში რომ არ ამყოფებდნენ და, სამაგიეროდ, რუსულ აბანოში ორივე სქესის ადამიანები ერთად ბანაობდნენ, ბერ-მონაზვნებიც კი, მიუხედავად მკაცრი საეკლესიო აკრძალვისა. ყოველივე ამის გარდა, ბერდიდს ვერაფრით ვერ აეხსნა რუსების „საყოველთაო სიყვარული და პირდაპირ თაყვანისცემა იუროდივ-დამთხვეულების მიმართ... მათ ქცევაშიაც და მათდამი სიყვარულშიაც რაღაც არაქრისტიანულს გრძნობდა მკაცრი ბერი“. ამასთანავე, მისი ქვეყნისათვის ბევრ სასიკეთოსაც ჰკრეტდა ბერდიდი. მან კარგად იცოდა, რომ საბოლოოდ მაინც „ერი მრავალი სწყვეტდა აწმყოსა და მომავლის საკითხებს“, ამიტომ დიდ ნუგეშად ევლინებოდა ქრისტიანულ ზრათა ქლერა დაკარგული გზის ბოლოს და ნათელ იმედად ესახებოდა რუსული ციხეებისა და საყდრების სიდიადე, ახალქრისტიანი ერის თუმცა უმწიფარი, მაგრამ მაინც დიდი შინაგანი ძალა. „აი ხალხი! დახე ძალას! - ამბობდა ბერდიდი, როცა ბურლაკების მძიმე შრომას აკვირდებოდა და მათ გუგუნა „დუბინუშკას“ ისმენდა, - თუ მობრუნდნენ, ამათ რა თათარი, რა ირან-თურქი გაუძლებს!“

მოსკოვის თვალისმომჭრელი სიდიადით განცვიფრებულ კახელებს ყველაზე მეტად გზის სიშორე აშინებდათ, ეფიქრებოდათ, ვინ გადალახავდა ამოდენა მანძილს საქართველოს დასახმარებლად. „- ყველაფერს დააკვირდით, შეისწავლეთ. ნახეთ, რაც სანახავია, - ყოველ დილით არიგებდა ზოსიმე თავის მოლთმენარ ამალას, - დიდი ერია, უზარმაზარი სახელმწიფო, თავისებური ხალხი, უნდა ვიცოდეთ, კარგად გავიცნოთ, - ვისთან გვექნება საქმე.

- გვექნება კია? აბა ამ სიშორეს?! - გაიძახოდა ბაცაცაისძე...

- მოგვიხდება, უთუოდ მოგვიხდება! გვსურს ჩვენ ესა თუ არა... დღეს თუ არა ხვალ... ან ზეგ! - ძუნწად უზიარებდა სხვა კახთ თავისი გუმანით ნაჭკრეტ აზრებს ზოსიმე“.

რაც უფრო უკვირდებოდა ბერდიდი რუსულ ყოფას, მით მეტი „ეჭვი ეშლებოდა. ბევრი რამ ხიზლავდა და იმედს აძლევდა ქირში მყოფ, შორეულ სამშობლოს მოამაგეს. ბევრი რამ აფიქრებდა და ვერ აეხსნა. ბევრსაც სულ ვერ იღებდა მისი გული და გუჟანი“. იგი სწონიდა, უღარებდა ძველ ქრისტიანებს ახალ ქრისტიანებთან და რწმუნდებოდა, რომ „რუსს ცალ თვალში ჯერაც მოუწნელებელი მონღოლი ეჭდა“, ხოლო ურდოს სულთან ბრძოლას დიდი დრო სჭირდებოდა, რომელიც ივერიელებს არ ჰქონდათ. ამიტომ მხოლოდ დიდ საჭიროებასა და მოვლენათა დამთხვევას უნდა დაეკავშირებინა ეს ორი ერი ერთმანეთთან.

რუსი ხელმწიფის მრჩეველთან - ბორის გოდუნოვთან ხლებისას არაერთხელ შეეცადა ბერდიდი სათავისო კალაპოტში ჩაეგდო საუბარი და მის ქვეყანასთან კავშირით დაეინტერესებინა ყოფილი მეჯინიბე. ბოლოს მაინც დაარწმუნა, რომ საქართველო რუსეთისათვის აღმოსავლეთის გასაღები იყო, რომელიც „ცისკარსაც გახსნის და ზღვის კარსაც“ და პირუშლეილი დახმარება ითხოვა რუსთაგან. პირველ ეტაპზე შეთანხმდნენ კიდევ: ახალი ციხის ჩადგმა თერგზე და შამხლის დალაშქვრა - ეს იქნებოდა რუსეთის მიერ საქართველოსაკენ გადადგმული პირველი ნაბიჯი.

საქართველოსა და რუსეთს შორის ურთიერთობის საკითხს ობიექტურად აფასებს ავტორი და სავსებით დამაჯერებელია მისი მსჯელობა, როცა პირველელჩის გაორჭოფებულ ფიქრებს გადმოგვცემს. ბერდიდს ის ეფიქრებოდა, რომ რუსეთი ჯერ არ იყო მზად სააბალრომოდ, დადუღება აკლდა. ისიც სწორად განჰყვრიტა ზოსიმემ, რომ დაღვინებული რუსეთი საქართველოზე მხოლოდ მფარველობას არ დასჯერდებოდა. უკვე აქედან იწყება ავტორის პოზიციის თანდათანობითი გამოკვეთა რუსეთის საქართველოს მიმართ ზრახვებთან დაკავშირებით. როცა ახალ ძალას უღებდნენ კარს, ქართველმა პოლიტიკურმა მოღვაწეებმა იცოდნენ, რომ უდიდეს პასუხისმგებლობას კისრულობდნენ ერის მომავლის წინაშე. ამიტომაც უჭირთ რომანის გმირებს გადაწყვეტილების მიღება. მართალია, „გაბაბრებასა და გაფოცხვერებას გაარწივება ურჩევნიათ“, თუმცა, ქართული „შევიარდნობა“ არ ეთმობოდათ. მაგრამ მაინც რუსეთი იყო იმედის ძირი, ძალა, რომელსაც კავკასიაში ყველაფრის თავდაყირა დაყენება შეეძლო.

სამშობლოში დაბრუნებულმა პირველელჩმა თავის გაზრდილს მოახსენა, რომ რუსეთი უფრო ძლიერია, ვიდრე თურქეთი ან ირანი და შეუძლია მათ ერთი ხელით გაუსწორდეს. მიუხედავად ბერობისა, ზოსიმეს არც ის დაუმაღლავს, რომ ქრისტიანული რუსეთი ქართველებისათვის მაჰმადიანურ სამყაროზე უფრო უცხო იყო. „ჩვენ თუ არჩევანი გვაქვს, - ეუბნებოდა იგი ალექსანდრეს, - მე საქართველოს გაერთიანებასა და შინაგან გაძლიერებას საკუთარი ძალებით ვარჩევ!“ მაგრამ ვინაიდან არჩევანი არ იყო, მაინც ჩრდილოეთთან კავშირი უთათბირა თავის მეფეს, ვინაიდან თერგს იქით ეგულებოდა მომავალი საუკუნე და საჭიროდ მიიჩნია ორთავა არწივის მხრებზე აკიდება, „მით უფრო, რომ ჯერ უეჭველად საშველს მოგვცემს... მერმე კი... ამ არწივის მოფრენა მაინც გარდაუვალია!“ ამ სიტყვებიდან აშკარაა, ბერდიდმა უკვე დარწმუნებით იცოდა, რომ რუსული ურემი თავად მოგორდებოდა და რუსეთის არწივი ხვალ თუ ზეგ მაინც მოიგდებდა საქართველოს თავის კლანჭებში.

მეფე და მისი მასწავლებელი დიდი ხნის მსჯელობის შემდეგ დაასკვნინან, რომ საქართველო იძულებულია თავისუფლებისადმი ლტოლვა თავისუფალი

არჩევის ლტოლვით შეცვალოს. ოღონდ ეს იყო, ქართველებს ძალიან ეჩქარებოდათ, „დანისპირზე ჰქონდათ საქმე“, რუსები კი არ ჩქარობდნენ.

მართალია, ქართველი ელჩები, ზოსიმე ბერდიდის მსგავსად, მოხიბლულები ბრუნდებოდნენ მოსკოვიდან, მაგრამ 15 წლის მანძილზე დესპანების მიერ უსასრულო გზების კეცვას პრაქტიკული შედეგი არ მოჰყოლია: ახალი მოკავშირე მღვდლებს, მხატვრებს, სონღულებსა და ბეწვეულს უგზავნიდა ალექსანდრეს, მაშინ როცა ქართველებს, როგორც ზოსიმე ბერდიდი იტყოდა, „მხოლოდ ერთი დასახელების დახმარება გვშია და გვწყურია მოძალებულ მაჰმადიანურ სამყაროსთან თავგანწირულ და უთანასწორო ბრძოლაში!“ - ეს იყო რუსული ლაშქარი, რომელმაც ვერა და ვერ მოიცალა მოკავშირის დასახმარებლად. ყოველივე ამან ნაკლებმრწმენი გახადა კახთ ბატონი, რასაც ნათლად ადასტურებს მის მიერ სინანულით ნათქვამი შემდეგი სიტყვები: „დღევანდელი დაპირების სიმართლე აგრერიგად კი არ მარწმუნებს, რამდენადაც ჩემი უბედურება მაიძულებს, რომ დავიჯერო“. ყველაზე ცხადად მაინც ჩრდილოეთიდან ახლადდაბრუნებულ სოლომონ ელჩს გამოათქმევინა ავტორმა რუსეთის საქართველოსადმი დამოკიდებულება: „არა, ბატონო, ეგენი ჩვენი მშველელნი ჯერ ვერ არიან! ესაზღვრებათ, სურთ კია ქართველ ქრისტიანთა მფარველობა, მაგრამ ჯერჯერობით ლოცვის მასალაა“. თუმცა, ის რაც რუსეთისათვის ლოცვის მასალა იყო, საქართველოსათვის სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხს წარმოადგენდა.

ზოსიმე ბერდიდი თავს დამნაშავედ მიიჩნევდა ალექსანდრეს განადგურებული ოჯახის წინაშე, რადგან პირველმა ურჩია თავის მეფეს ჩრდილოეთის გზა, რუსეთთან კავშირი, ამიტომ ისევ მან ითავა დაწყებული საქმისათვის „ბოლოს გამობმა“, უკვე ხანდაზმული, მეორედ გაემგზავრა რუსეთში ელჩად, მაგრამ ამოდ: მიუხედავად რუსთ ხელიწიფის - ბორის გოდუნოვის საქართველოთი და ქართველ მეფესთან დანათესავებით დაინტერესებისა, რუსეთი არც შემდეგ დახმარებია საქართველოს, პირიქით, კიდევ უფრო მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდო იგი.

რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობების უკეთ საჩვენებლად მწერალს მრავალი ორაზროვანი ეპიზოდი აქვს რომანში ჩართული. ასეთია, მაგალითად, ალაზნის ტყიურის - ჯიქის ბოკვერის სიკვდილი რუსეთის გზაზე, დათვთან შებრძოლებისას ალექსანდრეს რუსული დამბაჩა რომ უმტყუნებს, რუსი სონღულებით ირანულ ფარშევანგებზე ნადირობა, რუსი ხელმწიფის მიერ ნაჩუქარი საათი აუჩქარებლად რომ ითვლიდა „თავისას“ და სხვ. ახლადაგებულ ტაძარში „საიდუმლო სერობის“ ერთობლივი ხატვის დროს რუს და ქართველ მხატვრებს შორის მომხდარი გაუგებრობა კი პირდაპირ, ყოველგვარი ალევარიის გარეშე, მიანიშნებს ამ ორ ერს შორის საერთო ენის უქონლობაზე, რომლის აღმოფხვრას ამოდ ცდილობდა ალექსანდრე, რადგან „მხოლოდ სერობის თავზე სადა, უჩქურთმო რუსულ-ქართული ჯვარი იყო საერთო, უდავო“. ქართველი და რუსი წმ. მამების ცხარე კამათი კი, როცა ახალქრისტიანებმა „ქრისტიანობისათვის ძველთაგან წამებულთ და თავდადებულთ რჯულის შესწორება და წმ. ტაძრების ხელახლა განათვა მოთხოვეს, საბოლოოდ დაარწმუნებს ალექსანდრეს, რომ ამ უცხო ადამიანებს ქართველების ბედი და უბედობა ნაკლებად აწუხებდათ.

რომანში გარკვევითაა ნაჩვენები, თუ რით დასრულდა ქართველი მეფეების მიერ ქვეყნისათვის მფარველის ძიება და რა საბედისწერო როლი შეასრულა

საქართველოს ისტორიაში ახალი მოკავშირის გამოჩენამ, თავდაპირველად, ირანმა სიამით მიიღო საქართველო-რუსეთის მფარველურთიერთობის ფაქტი, რადგან ეს ამბავი მისთვის თურქეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში მხარის მობმას ნიშნავდა და მისსავე წისქვილზე ასხამდა წყალს. შემდეგ კი, როცა მოძლიერდა, თანდათან გამოაჩინა ბრწყალები; მან, თურქეთთან და მაჰმადიან მთიელებთან ერთად, ძვირად დაუსვა ქართველებს რუსეთთან მეგობრობა, „ჩრდილო ხურეებასთან“ სიახლოვე. მოხდა სწორედ ის, რისიც ეშინოდა ალექსანდრეს: „ძლივს შეგოწიწებული საქმე“ რუსეთის ჩარევამ სულ აურია. კახთ ბატონი იძულებული გახდა ნაკლები პატივით მოქცეოდა რუსთ ელჩობას და საყვედურის ბარათიც ეახლებინა „თეთრი“ ხელმწიფისათვის: „მამული ჩვენი სრულიად იავარყვეს... გლეხნი დაგვიტყვევეს, ხოლო საყდარ-მონასტრები გაგვიპარტახ-დაგვიძარცვეს“... თუმცა მეფე მაინც არ ნანობდა ჩრდილოეთთან კავშირს, რადგან იგი სამომავლო საქმედ მიაჩნდა, რომლის განხორციელებას ის და მისი თაობა შეიძლება ვერც კი მოსწრებოდა, მაგრამ ჩნდებოდა იმის შანსი, რომ შვილებსა და მომავალს შველებოდა რამე. მომავლის იმედი - ესაა „გმირთა ვარაშის“ სულისკვეთება. რომანში გარკვევითაა ნაჩვენები, რომ მხოლოდ მომავლის იმედით ელოლიავენოდნენ ქართველი მოღვაწეები რუსეთთან - „მოწინავე ქვეყანასთან“ კავშირს, მაგრამ იმ შესაძლებლობასაც არ გამორიცხავენ, რომ დღევანდელი ძლიერი „თითქმის მფარველი“ „ხვალანდელ მპყრობელად“ ქცეულიყო.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვ. გაბაშვილი, 1954 - ვ. გაბაშვილი, ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, თბ., 1954
- ლ. გოთუა, 1956 - ლ. გოთუა, მეფე ერეკლე, თბ., 1956
- ლ. გოთუა, 1960 - ლ. გოთუა, გმირთა ვარაში, ტ. I-II, თბ., 1960, ტ. III, თბ., 1959, ტ. IV, თბ., 1962
- ა. ნიკოლეიშვილი, 2003 - ა. ნიკოლეიშვილი, მეოცე საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, 2003
- გ. პაიჭაძე, 1960 - გ. პაიჭაძე, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, თბ., 1960
- ვ. ცისკარიძე, 1972 - ვ. ცისკარიძე, უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორიის საკითხები, თბ., 1972

NATO GULUA

ARTISTIC REFLECTION OF RUSSIAN-GEORGIAN
RELATIONS IN THE NOVEL "THE GRIEF OF
HEROES" BY LEVAN GOTUA

"The Grief of Heroes" reflects the period of a progressive monarch Aleksandre I and, naturally, the question of the relations between Georgia and Russia is the focus of attention in the novel. It demonstrates in a realistic way the difficult situation obtaining in Georgia, the search for the way out and the grave consequences of the chosen orientation for the country. The writer step by step leads us to the conclusion that the tack of King Aleksandre proved incorrect, the attempt to view the Russian Empire as a friend and protector for Georgia ended in a failure. In the novel, the king still does not regret the ties with the North, he hopes for the bright future, which, perhaps, his generation will not live to see, but his descendants will. The novel is imbued with the hope for the future. It is shown clearly in the book that Georgian figures cherish the contact with "a progressive country", Russia, only with the hope for radiant future. However, they do not rule out either that "almost a protector" of today may turn into an autocrat tomorrow.

სიკვდილით განახლების გზა კონსტანტინე გამსახურდიას შემოქმედებაში

„ყოველი მიდის, ყოველი ბრუნდება; მარად ბრუნავს ბორბალი ყოფისა. ყოველი კვდება, ყოველი კვლავ ჰყვავის, მარად რბის წელი ყოფისა. მარად უკუ მოიქცევა ის, ადამიანი, რომლით შენ მოიქანცე, პატარა ადამიანი.“

ჰე, ადამიანო, მარად უკუ მოიქცევა!“

ნიცშე „ასე იტყოდა ზარატუსტრა“.

სიკვდილით განახლება, აღორძინების რწმენა კონსტანტინე გამსახურდიას შემოქმედებაში დაბადებულია მითოსურ ნიადაგზე.

„რელიგიური შემეცნების გზა არ არის სწორხაზოვანი. ვისაც სკეპტიციზმის გესლი არ უგრძნია, იგი ვერასოდეს შესულა რელიგიური შემეცნების სიღრმეებში. დოსტოვესკი ამადაც ამბობდა თავის ათეისტ ოპონენტებზე: „ეს საცოდავები თვით ღმერთის უარყოფის ძალითაც კი ვერ მჯობნიანო“.

არც ერთ ერს არ შესძლება ჩვენებრ რელიგიის გაშუქება პოეზიის ოპტიკით. ქართველობა ისე ვიდოდა იესოს სისხლიან კვალზე, რომ ამავე დროს დიონისეს ყვავილევან შუბლს თვალს არ აშორებდა“, - წერდა კ. გამსახურდია თავის ერთ-ერთ ესეში.

თანამედროვე მითოლოგიური კვლევის საერთო თვალსაზრისით, დიონისე არის სიმბოლო ადამიანის უმაღლესი „მე“-სი, რომელიც დამკვიდრებულია ქვენა ბუნებაში და იღვიძებს სულში.

კონსტანტინე სავარსამიძე და თარაშ ემხვარი თავიანთ თავში ღმერთს ეძებენ, მაგრამ რომელ ღმერთს? მათი პიროვნება ორად იყოფა. ქრისტე თუ დიონისე, ქრისტე თუ წმინდა გიორგი.

კონსტანტინე სავარსამიძე მთელი სულიერი არსებით მიელტვის და ეტრფიალება წარმართულ ღმერთ - დიონისეს. „დარდითა და ვარამით სავსე იყო ჩემი სული, - შენ უდარდელი გამხადე, ექვებით დაღრღნილი იყო ჩემი გული, როგორც ჭიანჭველებისაგან გამოხრული გოლეული და შენ აავსე იგი იმედითა და სიტკბოებით“ (გვ. 109).

აკაკი ბაქრაძის მოსაზრებით, სავარსამიძე ვერც არჩევანს გააკეთებს და ვერც შეარიგებს დიონისესა და ქრისტეს, რადგან ეს ორი ღმერთი ერთმანეთის უარყოფელი და გამომრიცხველია. ასე იქნება სავარსამიძის ტრაგედია, რადგან „ბედნიერია მხოლოდ ის კაცი, ვინც ერთი ღმერთის მშვიდობიან კარავში შესძლებს ამ უდაბნოში გადაჩრდილებას“.

კონსტანტინე სავარსამიძე ვერც ცოდნით და ვერც სიყვარულით ვერ მისწვდა ღმერთს. ჯოჯოხეთად ჩასვლა მისი საბოლოო დამარცხება და განადგურებაა, რადგანაც მშობლიურ მიწას მოწყვეტილმა ადამიანმა ვერც ღმერთი იპოვა, ვერც სიყვარული და ვერც ცხოვრების აზრს მიაგნო.

„ალარც სიცილი შემიძლია, ალარც ტირილი...“

და ერთადერთი ნატვრაა ჩემი: ყინულზე დავარდნილი ნაპერწკალივით გადნეს თუნდაც ჩემი სხეული.

ტაია შელია! (გვ. 377).

სოსო სიგუა წერს: სავარსამიძეს ქრისტე უყვარს ფარულად, გულის სიღრმეში, როგორც ფრ. ნიცშეს, ზოლო ცნობიერად სძულს, რადგან დიონისური თრობით შთაგონებულს თავი უფლის მეტოქედ მიაჩნია, ახალ ქრისტედ გამოცხადებას ელტვის. ჯვარცმული კი ყოველთვის წინ ეგებება და სიმშვიდისაყენ მოუხმობს. სამაგიეროდ იგი დიონისეს მიმდევარია. ეძებს და ათვალთვლებს დიონისეს კოლექციებს. თავდავიწყებით ეწაფება სექსსა და ალკოჰოლს, რათა დაივიწყოს მწარე სინამდვილე, მაგრამ თავაწყვეტილი ცხოვრება უარესად უსუსტებს ნერვებსა, უმძაფრებს ნევროზს და დეპრესიას...

„უძეური მოსდევს ფეხდაფეხ სამეგრელოს ბნელ ჭაობიდან გამოქცეულ ავანტურისტ ლაზს: შენ ჩაუშვი ჩემს სისხლში ოქროვანი მზე პურპურის წვეთებად და მე ძლიერი ვარ და ჯანსაღი. და მოვიდეს თუნდაც ლაშქარი ლაშქარზე... მე საუკუნეები მკიდია მხრებზე ხელში წმინდა სანთლებით გაჩაღებული ჩიჩილაკი მიჭირავს ტაია შელიასავით - შუა მდინარიდან კაჯასის მთამდე; მიტომაჲ უტეხია ჩემი სული, ჩემი სხეული - ქართული მუხაა. ფესვები - ბნელეთში, ლაპის ზურმუხტისფერი შტოები ეთერისკენ მაქვს შექცეული და მოდით გრიგალებო უკუნითისა, კიდევ დამჩნავლეთ თავს: „მინგრუ, თენგრი, და ქუჩუნდურ“. და მაშინ, ჩემ დიდ სეხნიასავით თეთრ რაშზე მჯდარი ორღესულ მახვილს გიჩვენებთ პატივყარილი მზის თავადი საავარსამიძე... ო. დიონისო, სულზე უტკბესო“ (გვ. 110).

ჩვენი აზრით, დიონისეს და ქრისტეს შეიძლება რაღაც აკავშირებდეს კიდევ. ჯერ ერთი იმიტომ, რომ ძნელი წარმოსადგენია ორი საპირისპირო ურთიერთგამომრიცხველი პირების შეყვარება. თუკი გარეგნულად სრულიად განსხვავებული ორი არსება გიყვარს, მათ შეიძლება შენგან გაუცნობიერებლად, მაგრამ მაინც გააჩნდეთ რაღაც საერთო, ის ზოგადი, რასაც ესწრაფვი. ამ შემთხვევაში კი ქრისტესა და დიონისეს საერთო ცნება სულიერი სიხარულია. ამიტომაც ქრისტეს აღდგომა ყველაზე დიდი დღესასწაული, სიკვდილზე გამარჯვება ტკივილზე (ჯვარცმა) ამაღლებაა. ქრისტე ჩვენი ცოდვებისათვის ეცვა ჯვარს, ეს უნდა გვტკიოდეს, მაგრამ იგი აღსდგა, ეს გაცილებით დიდია, სულის ზეიმია, ქეშმარიტი სიხარულია. დიონისეს შემთხვევაში კი ეს სიხარული გარეგნულად ჩანს; სავარსამიძე უბრძოლველად, დაუფიქრებლად ღებულობს ამ სიხარულს, რადგანაც ქრისტეში მხოლოდ ჯვარცმულს ხედავს და არა აღმდგარს, განაზღებულს.

სავარსამიძის უსახელო ღმერთი სულიერი სიხარული იყო, რომელსაც ეტრფოდა და ესწრაფოდა დიონისესა და ქრისტეში. საბოლოოდ კი მან ვერ შეიცნო ის, რასაც ეძებდა და ამიტომ გახდა ტრაგიკული, ცხოვრების ნახევარგზაზე შემოღამებული.

სავარსამიძის ჯოჯოხეთად ჩასვლა შეიძლება არ მივიჩნიოთ მისი ცხოვრების ბოლო ეტაპად, თუნდაც იმიტომ, რომ ეს სიზმარი იყო, მართალია, ცხადთან დაკავშირებული, მაგრამ მაინც არარეალური. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ეს ერთგვარ მინიშნებადაც ჩავთვალოთ, მინიშნებად იმისა, რომ სავარსამიძემ ახალი გზა უნდა იპოვოს, რადგანაც მის მიერ განვლილმა გზამ იგი მართლაც ჯოჯოხეთისაყენ გააქანა. კონსტანტინე სავარსამიძე განადგურებული ადამიანის მსგავსად წყვეტს საკუთარ მდგომარეობას, ბედს, ალბათ იმიტომ, რომ ახალი გზის საძებრად მას ძალა აღარ შესწევდა, რადგან ცხოვრების ნახევარგზაზე შემოღამებულმა და თავიდანვე ცნობიერება გაორებულია მთელი სიცოცხლე

ძიებაში გაატარა, ვერც ერთ ღმერთში ვერ ჰპოვა ბედნიერება და, ბუნებრივია, სიკვდილი ინატრა. ალბათ მიზეზი ამისა მაინც ის იყო, რომ სულიერი სიხარული არ ახლდა მის რწმენას. ქრისტეში იგი მხოლოდ ჯვარცმულს ხედავდა ჭმუნვის განსაქარვებლად, სიხარულის საპოვნელად მომდიმარ დიონისეს ეძებდა. სათაურიდან გამომდინარეც, „დიონისოს ღმირი“ ესა ნაწარმოები არშემდგარი ბედნიერების შესახებ, იმ ბედნიერების, რომლის პოვნის ქვეტექსტი თავად სათაურშია მოცემული.

რა გზით შეიძლება ადამიანმა სულიერ განაზღვრებას, აღორძინებას მიაღწიოს. ეს გზა სიკვდილზე გადის. სიკვდილი ორივე ღმერთში — დიონისეშიც და ქრისტეშიც — განაზღვრის საწყისია. და საგარსამიძეც სიკვდილში ხედავს მარადიული სიცოცხლის საწყისს.

თარაშ ემხვარის მრწამსზე დაკვირვებითაც შეიძლება დავასკვნათ, რომ სულიერ აღორძინებას ისიც სიკვდილში ხედავს.

აკაკი ბაქრაძე წერს, რომ მიუხედავად გარეგნული მოლხენილობისა, თარაშ ემხვარი მარად სიკვდილზე ფიქრობს. ამ ფიქრებისაგან გათავისუფლება არ შეუძლია. უფრო მეტიც, სიკვდილზე ფიქრი ერთგვარ ტკბობასაც ანიჭებს. „ეშხით შენით მინდა ვიყვე მარადის მთვრალი, ევ თეთრი მკლავი მქონდეს ყელზე შემოჭლობილი“ (აკ. ბაქრაძე, 1968, გვ. 67). ამ სიტყვებით იგი პერსეფონეს მიმართავს. და პერსეფონე ხომ ქვესკნელის ღმერთია, მკვდართა მბრძანებელი და პატრონი. მაგრამ პერსეფონეზე (ქარაგმულად სიკვდილზე) ფიქრს მეორე პლანიც აქვს; ამით თარაში განაზღვრებაზეც ოცნებობს, რადგან პერსეფონე ორსახიანი ღმერთია. იგი ნაყოფიერების ღმერთებაც არის და ბუნების აღორძინებაც მასზეა დამოკიდებული.

სიკვდილის გზით აღორძინების მოტივმს აგრძელებს თარაშის სურელი: „თუ თავის მოკვლა გადაწყვიტე, ჩემს საყვარელ სტიქიონს წყალს უნდა მივაკითხო“. მართლაც, იგი ენგურში დაიხრჩო, ე.ი. წყალში სიკვდილს ვერ გაექცა. წყლის ღმერთი იგრი ქართულ მითოლოგიაში სიცოცხლის საწყისია, ზოლო მდინარე ენგურის სახელი ამ დიდებული ღმერთის სახელიდან არის წარმოებული. იგრის სადიდებელი თვე იგრია, საბა ორბელიანის განმარტებით, აპრილია, თარაშ ემხვარი კი ენგურში სწორედ აპრილში დაიხრჩო.

აქედან გამომდინარე, აკაკი ბაქრაძე ასკვნის, რომ აქაც სიკვდილის საშუალებით ხელმეორედ აღორძინება-განაზღვრის აზრია გატარებული; რადგან თარაშის სიკვდილი იმ ღმერთის სახელთან არის დაკავშირებული, რომელიც, მართალია, ხანდახან სიკვდილს თესდა, მაგრამ მაინც სიცოცხლის საწყისი იყო. „მთვარის მოტაცება“ იმასაც ნიშნავს — წერს სოსო სიგუა — რომ ენგურმა (ერთის მხრივ, რევოლუცია, მეორეს მხრივ, აქერონტი) ჩანთქა მთვარე - წმინდა გიორგი, ე.ი. ემხვარმა დაკარგა დამოუკიდებელი საქართველო, წარმართულ, ქრისტიანული წარმოდგენებით აღსავსე სიცოცხლის მთავარი მიზანი.

სიკვდილზე ფიქრი ადამიანს ზოგჯერ სიამოვნებას ანიჭებს. ალბათ, ყოველ ჩვენგანში დევს დაუოკებელი, ქვეცნობიერი სწრაფვა იმ სამყაროსკენ, საიდანაც მოვდივართ, სადაც ოდესღაც გვიცხოვრია, მაგრამ არა იმ გონებით, რომელიც გვაქვს. გონება მხოლოდ დედამიწაზე არსებობისათვის შექმნილა თითქოს. იქ კი მხოლოდ გული იყო... გული ფეთქავდა, ცოცხლობდა. ეს მოგონებაც გულს შემოუნახავს, მას ახსოვს მხოლოდ, მაგრამ არამც და არამც არ უმხელს

გონებას, თუ ვინ იყო მანამდე, რა ერქვა, სად ცხოვრობდა. ის მხოლოდ იცდის და ითვლის შეუჩერებლად...

და როცა სისხლი საბოლოოდ შემოკრავს ძარღვის კედელს, გული დაუბრუნდება ჭეშმარიტ სამშობლოს, რათა კვლავ შეხედეს მას, ვისთვისაც შეუსვენებელი ითვლიდა წამებს.

მთელი ცხოვრება სიკვდილის ფარული მოლოდინის მიზანი კი განახლებაა, ხელახლა შობა, ოღონდ არა იმავე სამყაროში სხვა ფორმითა და თვისებებით, არამედ შობა იმავე სულით, ოღონდ განახლებული და განწმენდილი არსებით. რაც შეეხება წყლის სტიქიას, ალბათ, მას ადამიანი აღიქვამს, როგორც ყველაზე ადვილ და ხელშესახებ გზას. სიკვდილსა და ხელახლა შობას შორის. უზილავი სამყაროს არსებობა უმარტივესი მაგალითით შეიძლება დადასტურდეს: ადამიანი წყალში ყვინთვისას ზედაპირზე არ ჩანს, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ის იქ არ არსებობს. ამის მსგავსად, ადამიანი როცა კვდება, იგი არ წყვეტს არსებობას, მხოლოდ იმიტომ, რომ მას ვერ ვხედავთ. ჩვენ ვუყურებთ გვამს, უმოძრაო სხეულს, გაჩერებულ გულს, მაგრამ გვჩერა, რომ გული განახლებულ სხეულში გააგრძელებს ცემას.

სიკვდილის შემდეგ აღორძინება-განახლების აზრს თითქმის ერთხმად აღიარებენ განსხვავებული ეროვნების, მრწამსისა და კულტურის მქონე ადამიანები.

მითოლოგიაშიც ეპოულობთ კვდომად და განახლებად ღვთაებებს, რადგანაც მითებში უძველესი ადამიანის სამყაროსადმი დამოკიდებულებაა გადმოცემული. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ აღრეულ საუკუნეებში ადამიანის შეხედულება იგივე იყო.

სიცოცხლე თავის თავში იტევს სიკვდილს (ყოველი ცოცხალი მოკვდავი) და პირიქით - სიკვდილი გულისხმობს ხელახლა დაბადებას, განახლებულ სიცოცხლეს.

დამოწმებული ლიტერატურა

ა.კ. ბაქრაძე, 1967 - ა.კ. ბაქრაძე, მითი „მთვარის მოტაცებაში“. მნათობი, №12, 1967

ა.კ. ბაქრაძე, 1968 - ა.კ. ბაქრაძე, დიონისეს თეოფიკელელობა, მნათობი, №12, 1968

ს. სიგუა, 1991 - ს. სიგუა, კონსტანტინე სავარსამიძის სევდა, კრიტიკა, 1991

ზ. გამსახურდია, 1951 - ზ. გამსახურდია, წერილები, ესეები, თბ., 1951

კ. გამსახურდია, 1967 - კ. გამსახურდია, ტ. VIII, თბ., 1967

კ. გამსახურდია, 1990 - კ. გამსახურდია, „მთვარის მოტაცება“, თბ., 1990

კ. გამსახურდია, 1992 - კ. გამსახურდია, თხზულებანი ოც ტომად, ტ. II, თბ., 1992

ა. ცანავა, 1998 - ა. ცანავა, საქ. რესპუბლიკა, 1998

ა. ცანავა, 1991 - ა. ცანავა, ერი, თბ., 1991.

TAMAR GUMBERIDZE

THE WAY OF RENEWAL THROUGH DEATH
IN THE WORK OF KONSTANTINE GAMSAKHURDIA

From the general viewpoint of modern mythological study, Dionysus symbolizes the supreme human "self", enshrined in the subconscious, which arouses in the soul.

Konstantine Savarsamidze and Tarash Emkhvari seek for the God in themselves, but which god? Their personality is divided in two: Christ or Dionysus, Christ or Saint George.

Konstantine Savarsamidze and Tarash Emkhvari believe that the way to the spiritual renewal passes through death, which is the beginning of a renewal in both, Christ and Dionysus. Life embraces death (everyone is mortal) and, vice versa, death implies a new birth, a new life.

თენგიზ ბუბუბერიძე

1920 წლის ლიტერატურული პოლემიკა და სიკო ფაშალიშვილი

1920 წლის გახმაურებული ლიტერატურული პოლემიკა მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო იმ დროის ქართულ მწერლობაში. ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ გ.რობაქიძე და ი.გრიშაშვილი (მარუთა შუამდინარელი). ი.გრიშაშვილის მხარეზე გამოვიდა ს.ფაშალიშვილი.

თავიდანვე აღენიშნავთ, რომ გ.რობაქიძე და ი.გრიშაშვილი თორიოდე წლის წინათაც დაუპირისპირდნენ ერთმანეთს. მრავალი ურთიერთკრიტიკული წერილი გამოქვეყნდა პრესაში. იყო ვნებათაღელვა. დიდი ენერგია დაიხარჯა.

თანამედროვე სალიტერატურო კრიტიკა მართებულად მიანიშნებს, რომ ბოლოს ეს "დაუნდობელი წაკიდება" ორივეს სანაწებლად გაუხდა (აკ.სინთიბიძე, გ.იმედაშვილი) და "გრიშაშვილმა სონეტი უძღვნა რობაქიძეს, სამაგიეროდ "ლეილას" პირველ ნომერს გრიგოლ რობაქიძის წერილი მეთაურად უძღვის..." (გ.იმედაშვილი, 1989, გვ. 11) უფრო მეტი სიცხადისათვის ვიგყვით, რომ ჟურნალ "ლეილას" პირველი ნომერი 1917 წ. იანვარში გამოვიდა, გ.რობაქიძის მეთაური წერილით შემკობილი, 1918 წელს ი.გრიშაშვილმა გ.რობაქიძეს უძღვნა ცნობილი "სონეტი" და ისიც კამათის დაწყებამდე, ვინაიდან ეს სონეტიც მათი კრიტიკული განხილვის ცეცხლში მოექცა მაშინ.

მოკამათე მხარეები ვერ ცერტ პრინციპულ საკითხზე ვერ შეთანხმდნენ და თავიანთ პოზიციებზე დარჩნენ.

დადგა "შესვენების ხანა". შემდგომმა მოვლენებმა ცხადყო, რომ თითქოს ეს იყო ძალების მოკრება ახალი პოლემიკის დაწყებისთვის, რომელიც გაიმართა 1920 წელს. დაპირისპირების არენად ახლაც გაზეთები "საქართველო" და "სახალხო საქმე" იქცა.

ამჯერად ჟურნალ "შვიდი მნათობის" 1919 წლის №2-ში დაიბეჭდა გ.რობაქიძის მიერ თარგმნილი ოსკარ უაილდის დრამა "სალომეა". ი. გრიშაშვილს "ლეილაში" მსუბუქად გაუკრიტიკებია აღნიშნული თარგმანი – ქართულისათვის ბედმაგად მიუჩნევია მასში ნაცვალსახელების სიმრავლე და ზოგიერთი სიტყვის ორთოგრაფიული უზუსტობანი. ასე მაგალითად, "გეცხლი", "კეკარები", "შეპუდრულნია", "გაიარს" და სხვა.

ამ შენიშვნებს გაუღიზიანებია ამაყი ხასიათის გრიგოლ რობაქიძე და გაზეთ "საქართველოში" ორი ფელეტონი დაუბეჭდავს სათაურით "ქართული რიგმული". მეორე წერილში ი.გრიშაშვილსაც "გადაჰკრა": "როცა "სალომეა" ეთარგმნე, ბევრი სიტყვის, მაგალითად "მეკლარის" მაგიერ, რომელიც ენას მოსტეხს წარმოთქმელს, მე ვიხმარე "კელრის", "მანი" მოვაცილე. რადგან არ ისმის და სიტყვა რიგმულად გაიშალა. ეს არ მოსწონებია ვიღაც მარუთა შუამდინარელს, მაგრამ რა მოეთხოვება ისეთ ფინახს, რომელსაც ფსევდონიმიც ვერ გამოუგონებია არა გამაკრეგინებელი" (გაბ. "საქართველო", 1920, №82).

ი.გრიშაშვილს ეს წერილი წალვერში ყოფნისას წაუკითხავს. მეტად დაულონებია გ.რობაქიძის ამ "გაბოროტებულ ფრაზას". მასალების თან უქონლობის გამო პაგარა წერილი დაუწერია და "სახალხო საქმის" რედაქციისთვის გაუგზავნია, რომელსაც მყისვე დაუბეჭდავს იგი.

ი.გრიშაშვილი თავის წერილში გ.რობაქიძეს მოიხსენიებს იმ მწერლად, რომელიც "სიცოცხლეშივე არქეოლოგიურ ნაშთად იქცა" (გამ. "სახალხო საქმე", 1920, № 919).

აღნიშნულ წერილს ამჯერად მალე გამოეხმაურა გ.რობაქიძე, მაგრამ მანამდე გრიშაშვილს მხარი დაუჭირა ს.ფაშალიშვილმა და გ.რობაქიძის პირველ კრიტიკულ წერილს შეახვედრა "საპასუხო".

ს.ფაშალიშვილის ჩარევა აღნიშნულ პოლემიკაში სრულიად კანონზომიერი ჩანს გ.რობაქიძის წერილიდან ("ქართული რიგმული") გამომდინარე. მან არა მარტო ეპიზოდურად და სხვათაშორის მოიხსენია ს.ფაშალიშვილის სალექსო სტრიქონები დამცირებულად, არამედ მას უწოდებს გრიშაშვილის შეგირდს, ხოლო მათ ლექსებში გავრცელებულ "და"-ს და "ცარიელი ადგილების ამოვსების საშუალებად" სიგყვათა განმეორების გამოყენებას "საშინელ კაკაფონიად" მიიჩნევს.

ს.ფაშალიშვილის "საპასუხო" კარგად აწონილ-დაწონილი, ელასტიური და მოქნილი ენითაა დაწერილი, რომელიც რამდენაღმე განსხვავდება ამ კამათის ძირითად მონაწილეთა სტილისაგან. წერილის ავტორი უპირველესად საყვედურს გამოთქვამს გ.რობაქიძისადმი, რომ მან არ იცის მოპაექრისადმი პატივისცემა და ჯიუტობა. ამასთან, არ ერიდება უმართებულო სიგყვების გამოყენებას.

ს.ფაშალიშვილი ხაზს უსვამს, რომ გ.რობაქიძემ თავის ლიგერატურულ მოღვაწეობას გენდენციური ხასიათი მისცა, რომელიც მიმართული იყო მწერალთა იმ ჯგუფის საწინააღმდეგოდ, რომელიც არ ეკუთვნის "ყანწურ" მიმართულებას და ამით ოპოზიციაში უდგას რობაქიძესა და მის ჯგუფს.

ს.ფაშალიშვილი იხსენებს ი.გრიშაშვილისადმი გ.რობაქიძის აღრეულ კეთილგანწყობას და ამბობს: "პირადი ანგარებით აღძრულ რობაქიძეს წერითა თუ ლაპარაკით ხშირად უხდება ძველი ფავორიტების უარყოფაც, რომლებისთვისაც ერთ დროს დიდად თავგამოდებული იყო და მათთვის ცეცხლოვან დღითირამბებს ჰხარჯავდა" (გამ. "სახალხო საქმე", 1920, გვ. 915).

ეს მინიშნება არცთუ სიმართლეს მოკლებული ჩანს, მართლაც, საკვირველია გ.რობაქიძის მიერ ყოველთვის ხოცბამესხმული ი.გრიშაშვილის ახლანდელი დაუნდობელი კრიტიკა, უფრო ლანძღვა. აღნიშნული დაპირისპირება სცილდება დისკუსიის, პოლემიკის ნორმებს და ურთიერთშეურაცხყოფამდე მიდის.

ს.ფაშალიშვილს მიაჩნია, რომ მისასაღმებელი და ფრიად საინტერესოა გ.რობაქიძის მიერ მრავალი ყურადსაღები საკითხის წამოყენება, "პრიმიტივმა და შაბლონმა დიდი ხანია დრო მოსგამა ქართულ ლექსში, საჭიროა ახალი გზა და სიგყვაში მუსიკალობისათვის ესთეტიკური გადაჯგუფების მანევრი" (გამ. "სახალხო საქმე", 1920, გვ. 915). სიკო იქვე მიაჩნის, რომ ქართული ენა გაუქლიბავი და გაუმართავია. ამით აიხსნება, რომ ჩვენში ყველა მწერალს სიგყვის თავისი სტილი აქვს. მისი აზრით, ქართული სიგყვის "ფსიქიკას" უთუოდ სჭირდება "ანაგომიური" შესწავლა და "ესთეტიკური ქირურგია" გრამატიკული კანონის დაკვირვებით. "ამ დარგში თუმცა თვით რობაქიძეც ავტორიტეტიანი კაცია, მაგრამ ეს კიდეც არ აძლევს მას უფლებას, რომ თავისი ნათქვამი წინასწარ კანონად გამოაცხადოს და ამისთვის "ბღღვირი ადინოს" ქვეყანას. ეს მწერლური თვითნებობაა მხოლოდ, რასაც არ მოერიდა რობაქიძე..." (გამ. "სახალხო საქმე", 1920, გვ. 915).

ამის შემდეგ ს.ფაშალიშვილს მოჰყავს ვრცელი ამონარიდები გ.რობაქიძის წერილიდან და დაწვრილებით განიხილავს მათ. იგი არ იმიარებს რობაქიძისეულ

თეორიას, რომ მწერალმა თავი უნდა დააღწიოს ზოგიერთ "მაჯალაჯუნა სიგყვას" და ამისათვის მას უნდა ჩამოაყილოს რამდენიმე ძნელად სასმენი და ყრუ თანხმომიანი და სიგყვა "მოჰკვეთოს ისე, რომ მოკლე იყოს" და შიგ ხმოვნები სჭარბობდეს. გ.რობაქიძის თქმით, მას "სალომეა" უთარგმნია ისე, რომ ბევრი სიგყვა გაუშლია და სიგყვიდან "მკედარი" ამოუგდია "მანი". ს.ფაშალიშვილი შენიშნავს, რომ ეს მეთოდი აბსურდამდე მიგვიყვანს. "მანთან" შედარებით უფრო ყრუდ გამოითქმის "ე". ასეთი მიდგომით უკეთესი სასმენი და რომ "ენას არ მოსგებს წარმომთქმელს", "კლარი" უფროა. ასეთი განზომილებანი წერილის ავტორს მიუღებლად მიაჩნია და კატეგორიულად არ ეთანხმება გ. რობაქიძეს, ვინაიდან ლოგიკა დაბავალებს მას, ამბობს სიკო, რომ ასევე მოეპყროს სხვა სიგყვებსაც. ამის მაგალითად მოაქვს გ.რობაქიძის მიერ "დაწუნებული" სიგყვა "მტკვარი", რომელშიც ერთი ხმოვნით ექვსი თანხმომიანი გამოითქმის. საბოლოოდ, განაგრძობს იგი, "მტკვარის" ნაცვლად დაგვრჩება "კვარის", ხოლო ბრუნვაში "მტკერის" ნაცვლად "კერის" და "ამგვარი აბსურდი კი კურიოზებით აავსებს ჩვენს დაუმუშავებულს, მაგრამ დარბაისელს ენას... რობაქიძეს ლაკონისტობისა და მელოდიურობის სურვილით სწორედ რომ "გაკრეცინებადელ" მიჰყავს თავისი თავი, არღვევს სიგყვის ბრუნვის კანონსაც და მის მნიშვნელობაშიც დისონანსი შეაქვს" (გამ. "სახალხო საქმე", 1920, გვ. 915) – დაასკენის წერილის ავტორი.

ს.ფაშალიშვილს უპასუხოდ არ დაუტოვებია გ.რობაქიძის მკაცრი შენიშვნები "და"-თი სტრიქონის დაწყებისა და სიგყვათა განმეორების "საშინელი კაკაფონიის" შესახებ. მრავლად მოჰყავს მსგავსი მაგალითები თვით რობაქიძის და მის "ამქრელთა" ("ცისფერყანწულების") ლექსებიდან, ასევე რუსი პოეტების – რობაქიძის "უჭველი ავტორიტეტების" – გოფმანის, ალექსანდრ ბლოკის და ბალმონტის პოეზიიდან.

თითქოს უნდა დამცხრალიყო გაღიზიანებული გონი, ან რაღაც ეტაპი მაინც უნდა გამოკვეთილიყო ამ "დაუნდობელ" პოლემიკაში, მაგრამ ჯერ კიდევ არ აღმოჩნდა საკმარისი ყოველივე გემოაღნიშნული, არც "გამოუცხადებელი შესვენება" ჩამოვარდნილა მათ შორის. გ.რობაქიძემ არ დააყოვნა და ორ დღეში გამოაქვეყნა ს.ფაშალიშვილისადმი მიმართული ახალი კრიტიკული წერილი "კიდევ რიგმისთვის", ხოლო მეორე წერილი "მარუთა შუამდინარელს" ი.გრიშაშვილს "უძღვნა".

"კიდევ რიგმისთვის" შეიცავს ავტორისათვის დამახასიათებელ "ამპარგავან", "უკარებელ", "თავკერძ" (ი.გრიშაშვილის "სონეტი"-დან გრიგოლ რობაქიძეს – თ.გ.) უფრო მცირე სალანძღავი სიგყვებით. იგრძნობა, რომ ზოგ შემთხვევაში ავტორს გათვალისწინებული აქვს მოწინააღმდეგე მხარის შენიშვნები. ასე მაგალითად, სიგყვის გაშლასთან ("მკედარი" – "კვლარი" – "კვტარი") დაკავშირებით გ.რობაქიძე აღნიშნავს: "ჩვენში ჯერ აკადემია არ არსებობს და ამისათვის საბოლოოდ არც ის არის გადაჭრილი, "კვლარი" უნდა თუ "მკედარი". აქ "მანის" საკითხი პრობლემაა და ჩემს თქმაში არ არის კატეგორიულობა" (გამ. "სახალხო საქმე", 1920, №89).

სიკო ფაშალიშვილი გრიშაშვილ-რობაქიძის დაპირისპირების მიზეზსაც ამუსტებს: "მე ვიცი, რაც მოხდა" – აცხადებს იგი და იქვე განმარტავს, რომ ახლა რობაქიძემ უკლო ლექციების კითხვას და უფრო გაგვიპოეტდა. მან "ამ დარგში დაიწყო ბაზრის ძიება და ვინაიდან მან იცის, რომ "ღმერთმა ერთი ვით აცხოვნოს, თუ მეორე არ წარწყმინდოს", შეუდგა გრიშაშვილისა და მის თანამოკალმეთა გაბახებასა და დასამარებას" (გამ. "სახალხო საქმე", 1920, №926).

იქვე მეორე მიზეზსაც ასახელებს – ქუთაისში გამართულ ლიგერაგურულ საღამოზე მომხდარ ინციდენტს გრიშაშვილსა და რობაქიძეს შორის. კამათი მაშინაც სონეცის შესახებ გამართულა. გრიშაშვილს, სიკოს თქმით, ამ კამათში გაუმარჯვია. შემდეგ თვით სიკოს გამოუქვეყნებია ორი წერილი "მშვილდოსნელთა" შესახებ, სადაც რობაქიძის პოეტობა ავაღ მოუხსენებია და იგი ამით საბოლოოდ გადაუმგებრებია.

რაც შეეხება სალექსო სტრიქონში "და"-ს გამოყენებას და სიგყვათა განმეორებას, სიკო აღნიშნავს, რომ ადრე ასეთ ფორმებს რობაქიძე გრიშაშვილის ლექსის მუსიკალობად მიიჩნევდა.

გ.რობაქიძემ ისევ არ დააყოვნა და რამდენიმე დღეში გამოაქვეყნა "პასუხად" ს.ფაშალიშვილის მისამართით. იგი ამჯერადაც არ ღალატობს ჩვეულ სტილს, მაგრამ მაინც იგრძნობა სიმშვიდე მისი მხრიდან, თუმცა ვერ ურიგდება სიკოს გამოსვლას გრიშაშვილის დასაცავად. გ.რობაქიძე ღაწვრილებით განიხილავს თავისი წერილის "კიდე რიგმისთვის" ს.ფაშალიშვილისეულ ანალიზს და უპასუხოდ არ გოვებს არც ერთ კრიტიკულ შენიშვნას. საბოლოოდ დაასკვნის, რომ "სადაც გრიშაშვილებსა და ფაშალიშვილებს აქვთ გასავალი, იქ რობაქიძე ან რომელიმე "ყანწელი" არა თუ ბაბრის ძიებას დაიწყებს, არამედ უბრალო გავლასაც სირცხვილად მიიჩნევს" (გაზ. "სახალხო საქმე", 1920, №102). აღნიშნული წერილით დასრულდა პოლემიკა ს.ფაშალიშვილსა და გ.რობაქიძეს შორის. იგი არ დასრულებულა ამრების შეჯერებით. ურთიერთშეთანხმებით. უბრალოდ, ს.ფაშალიშვილმა აღარ ჩათვალა საჭიროდ კიდე გამოხმაურებოდა გ.რობაქიძის ბოლო წერილს. რაც შეეხება ი.გრიშაშვილისა და გ.რობაქიძის ურთიერთკრიტიკას, კიდე დიდხანს გაგრძელდა.

ამ პოლემიკის დადებით შედეგად უნდა ჩათვალოს ლიგერაგურის თეორიის საკითხების წინა რიგში წამოწევა, მსჯელობა ენობრივი ნორმების დაცვაზე, კრიტიკული შეფასებანი, რაშიც გამოიკვეთა მონაწილეთა დიდი ერუდიცია. ისინი თავისუფლად ფლობენ ლექსთწყობის თეორიულ საკითხებს არა მარტო ქართულ, არამედ დასავლურ პოეზიაში.

როგორც ირკვევა, ს.ფაშალიშვილი ამ დაპირისპირების ერთ-ერთი აქტიური მონაწილე ყოფილა, რომელსაც წონასწორობა არასოდეს დაუკარგავს და ბოლომდე ღირსეულად ეჭირა თავი.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. იმედაშვილი, 1989 - გ. იმედაშვილი, წინასიტყვაობა ი. გრიშაშვილის ლექსების კრებულისა "ჩემი აღმართი", თბ., 1989.

გაზ. "საქართველო", 1920, №82, №89, №102

გაზ. "სახალხო საქმე", 1920, №915, №919, №926.

TENGIZ GUMBERIDZE

THE POLEMICS OF 1920 AND SIKO PASHALISHVILI

The Translation of "Salome" by Oscar Wilde made by G.Robakidze was published in the magazine "*Shvidi mnatobi*", No 2, 1919. The translation was criticized lightly by I.Grishashvili. G.Robakidze published a severe critical essay in reply. I.Grishashvili was supported actively by Siko Pashalishvili, as in the essay he too was scarified.

S.Pashalishvili published the essay "In Reply", in which he severely criticized G.Robakidze for misspelling of some words in the translation and put forward his views in respect to the given question. S.Pashalishvili believed that the opposition was mainly due to the turning of G.Robakidze into a poet and seeking "the market" in this sphere.

G.Robakidze did not leave this essay unanswered. Although he adhered to his style, but certain calmness is observable, which did not prove sufficient to achieve an agreement.

Notably, the favourable result of the polemics was the discussion on important questions of theory of literature, criticism in relation to the observance of linguistic norms.

ა და -ბ სუფიქსებით ნაწარმოები სახელები პანის რაიონის ტოპონიმიაში

ვანის რაიონის ტოპონიმია სტრუქტურულად მრავალფეროვანია. ამ მხრივ იგი თავსდება საერთო-ქართულისათვის დამახასიათებელ ტოპონიმთა წარმოების ზოგად ყალიბში, ძირითადად იმეორებს დასავლური კილოებისათვის (კერძოდ, იმერულისათვის) ნიშანდობლივ ენობრივ საშუალებებს, თუმცა იმავდროულად ავლენს ოდენ მისთვის სპეციფიკურ ფორმებსაც. საზოგადო სახელის მსგავსად, საკვლევი რეგიონის გეოგრაფიულ ერთეულთა გაფორმება ხდება სიტყვათშეერთებითა და აფიქსაციით. განსაკუთრებით მრავალფეროვანია სუფიქსური წარმოება. დერივატებად გამოყენებულია სუფიქსები: -ა, -ებ, -იან, -ოვან, -ეთ, -ით, -ეულ, -სეულ -ოულ, -სოულ და სხვა, რომლებიც სახელებს ანიჭებენ სხვადასხვა მნიშვნელობას. ზოგი მათგანი ერთდროულად რამდენიმე ფუნქციის მქონეა, ზოგი კი - მხოლოდ ერთი სემანტიკის გამომხატველი.

ამჯერად განვიხილავთ ა და -ებ სუფიქსებით ნაწარმოებ გეოგრაფიულ სახელებს.

-ა სუფიქსი ქართულში ერთ-ერთი პროდუქტიული მაწარმოებელია. მის თავდაპირველ ფუნქციად მიჩნეულია კნინობითობის აღნიშვნა (ა.შანიძე, 1980, გვ. 120). ახალ ქართულში -ას ფუნქციური სფერო გაფართოვდა: იგი გამოხატავს აგრეთვე მსგავსებას, მჭონებლობას, თვისებას.

-ა სუფიქსი, როგორც სიტყვაწარმოების საშუალება, კიდევ უფრო მრავალფეროვან ფორმებს გვაძლევს ტოპონიმებში. ეს ფაქტი ბევრჯერ იქცა მკვლევართა მსჯელობის საგნად. მაგალითად, ს. ჯანაშია -ას თვლიდა მასუბსტანტივებელ ხმოვნად ფორმებში: თელოვანი // თელოვან-ა, წაბლოვანი/წაბლოვან-ა (ს.ჯანაშია, 1952, გვ.218).

თ. ზურაბიშვილის აზრით, „ა სუფიქსს საზოგადო სახელებთან კნინობითობის ფუნქცია აქვს, მაგრამ გეოგრაფიულ სახელთა წარმოებისას იგი ქონების, მსგავსების, თვისების მნიშვნელობას იძენს (თ.ზურაბიშვილი, 1961, გვ. 151).

ფ. მაკალათიას დაკვირვებით კი, -ა არ არის კნინობითობის ან ქონება-თვისების აღმნიშვნელი სუფიქსი. მას სხვა ფუნქცია აკისრია, კერძოდ, საზღვრულ-დაკარულ მსაზღვრელს - ზედსართავ სახელს ან მიმღებობას - აარსებითებს (ვთქვათ, რომელიმე შავი - შავი ცხენი). ეს -ა სწორედ იმაზე მიუთითებს, რომ თვისება, რაც ზედსართავით გადმოიცემა, არსებით სახელს - სუბსტანტივს მიეწერება, ახასიათებს: ა ხმოვნით შემოდის გაარსებითება ზედსართავში“ (ფ.მაკალათია, 1976, გვ.44).

გ. ბედოშვილის მიხედვით, „გაძნელებოდა... -ა სუფიქსისათვის მასუბსტანტივებელი ხმოვანი გვეწოდებინა ისეთ ტოპონიმებში, რომლებშიც სახელის ზედსართაულობა გამოიკვეთილია: გუბა, შუბლა, გორა, ველა და სხვ. უეჭველია, რომ ამ ტიპის სახელებში მაკინებელი -ა ტოპონიმური სადერივაციო აფიქსია... -ა სუფიქსს გეოგრაფიულ სახელებში აუცილებლად აქვს ქონების, თვისების, მეორე ობიექტთან მსგავსების აღნიშვნის უნარი“ (გ.ბედოშვილი, 1980, გვ.17).

სპეციალურ ლიტერატურაში აგრეთვე გამოთქმულია ვარაუდი საზოგადო სახელებთან -ა სუფიქსის მაკონკრეტებელი ფუნქციის შესახებაც: „დაკონკრეტების

დროს ზღედა აბსტრაქტული სახელის კონკრეტულ სახელად ქცევა“ (ა.პაპიძე, 1975, გვ. 29), რაც, თავის მხრივ, უკვე საკუთარ სახელად ქცევის პერსპექტივას იძლევა.

-ა სუფიქსის მაკონკრეტებელი ფუნქცია ნიშანდობლივი ჩანს სწორედ ტოპონიმებში, სადაც საზოგადო სახელის მიერ განვლილი გზა ტოპონიმად ქცევამდე -ა სუფიქსის შემწეობით ასეა წარმოდგენილი: აბსტრაქტული სახელი (ველი) → კონკრეტული სახელი (ველა) → საკუთარი სახელი (ველ-ა) (ფ. მაკალათია, 1982, გვ. 107).

როგორც ვხედავთ, -ა სუფიქსის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებობს მეტ-ნაკლებად მსგავსი თუ განსხვავებული მოსაზრებანი, რომლებიც მთლიანობაში აზუსტებენ -ა-ს ფუნქციებს და განაზავენ ამ ფუნქციითა მრავალმხრივობას. იგი გამოხატავს კინოზიგაბობას, მქონებლობას, თვისებას, მსგავსებას (თავის მხრივ, აქვს მასუბსტანტივებელი ფუნქცია), განსაზღვრავს ტოპონიმთა მიღების გზას და გამოყენების კონკრეტულ შემთხვევას. ამის გამოა, რომ კიდევ ძნელდება -ა-ს ფუნქციის ზუსტი დადგენა (ა სუფიქსიან სახელებთან სემანტიკის სიახლოვის გამო); მეტიც: ზოგჯერ უცნობი სემანტიკის მქონე ტოპონიმებში -ა-ს ფუნქცია სრულიად გაურკვეველია.

ვანის რაიონის ტოპონიმიშიც -ა სუფიქსი საკმაოდ მრავალფეროვანია ფორმობრივ-სემანტიკურად. იგი ერთვის:

1) მარტივფუძიან ტოპონიმებს: სოხან-ა, წიფელ-ა, ჩხოკ-ა, ყუჩ-ა, აკვან-ა, როდინ-ა, პერანგ-ა, მიდორ-ა...

2) რთულფუძიან ტოპონიმებს: წაბლისძირ-ა, სკვინჩასდელ-ა, სიბისკარ-ა, ტყეშავ-ა, ნიგვზისძირ-ა, კინტრაგაშლ-ა, ზეთავ-ა, გოჭისთავ-ა, ცხენისწყალ-ა, ქვაქედ-ა, ხარიკუდ-ა, შარიდელ-ა...

3) წარმოქმნილ ფუძეებს: კანკალ-ეთ-ა, წით-ურ-ა, შქერ-იან-ა, კერძო-ულ-ა, გობ-ინ-ა, მუზ-ნარ-ა...

საგულისხმოა, რომ ამგვარი ნიმუშები ჩვენს მასალაში არ არის იშვიათი, რაც ერთხელ კიდევ ადასტურებს სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმულ მოსაზრებას, რომლის მიხედვით, ასეთი ტიპის ტოპონიმების წარმოება საერთო ქართული მოვლენა ჩანს და თანაც საკმაოდ პროდუქტიული.

-ა სუფიქსით იწარმოება ტოპონიმები არსებითი, ზედსართავი სახელებისა და მიმღობათაგან: შკერ-ა, ციყელ-ა, თხმელარ-ა, მაყვრალ-ა (←მაყვლნარ-ა), გვერდ-ა, დამპალ-ა, მოხვეულ-ა, მოღობილ-ა, არჩეულ-ა...

საკვლევ ტოპონიმიში -ა სუფიქსიან სახელებს ზშირად დაერთვის სახელობითი ბრუნვის ნიშანი, რომელიც სიტყვაში იწვევს ფონეტიკურ ცვლილებას; ნაწილობრივ იმსგავსებს წინამავალ -ა-ს, აქცევს ე ხმოვნად, შემდეგ კი თვითონ იკარგება (ბოსტან-ა-ი→ბოსტან-ე-ი→ბოსტან-ე). მართალია, ეს მოვლენა საერთო დამახასიათებელია დასავლური დიალექტებისათვის, მაგრამ მისი სიხშირე ვანის რაიონის გეოგრაფიულ სახელთა წარმოებაში ნიშანდობლივად უნდა ჩაითვალოს.

მაგ: ქვაბ-ე, ჩითილ-ე, ზვანჩ-ე, ზვარზვალ-ე, ტელეფ-ე, ფოფრალ-ე, ქალ-ე. -ა სუფიქსიანი ტოპონიმები საინტერესოა ფუნქციური თვალსაზრისითაც. ასეთ ფორმებში -ა სუფიქსი:

1) მიუთითებს ობიექტის სიმცირეზე: ღელე, ჭურ-ა, გორ-ა, ქვაბ-ა, ბოსტან-ა, ფოროჯ-ა...

2) გამოხატავს ობიექტის რავგარობას, მსგავსებას, თვისებას: ღურღუმ-ა, ქაჩიკ-ა, კუნჭულ-ა, ღრუბელ-ა, გვერდ-ა, ნარგავ-ა, გრძელ-ა...

3) გამოიყენება მატობნიმებელი ფუნქციით: ტევრ-ა, ლედვ-ა, გოლ-ა, ქვიან-ა, ვაშლარ-ა, ნისლურ-ა, დაკიბულ-ა...

აღსანიშნავია, რომ -ა სუფიქსის მასშტანტივებელ-მატობნიმებელი ფუნქცია აშკარად გამოკვეთილია ორმაგი წარმოების ტოპონიმებში. „ორმაგი სუფიქსაციისას ტოპონიმთა მიერ განვლილი გზა ორ სიტყვათწარმოების საფეხურს ვარაუდობს: პირველადს (თხილ-იან-ი), რომელიც ზიარია საზოგადო სახელისა და ტოპონიმისათვის, თანაბრად გასაგებია როგორც საზოგადო სახელის, ისე ტოპონიმის დონეზე, და მეორეულს (თხილ-იან-ა), რომელიც მოცემულ შემთხვევაში ზემოდასახელებულ ტოპონიმთა იდენტურია სემანტიკურადაც და ფუნქციურადაც, ხოლო, როგორც საზოგადო სახელი, ამავე შინაარსის გადმო-საცემად მოერეულ სიტყვათწარმოებით მოდელს არ საჭიროებს (ფ.მაკალათია, 1982, გვ. 109;

4) -ა სუფიქსის ფუნქცია გაურკვეველია უცნობი სემანტიკის ტოპონიმებში: ზაბ-ა, გვარ-ა, ზლომალ-ა, რაიდ-ა, დამთოურ-ა, ფიტოულ-ა, დარსოულ-ა, გრიმ-ა, კორთხ-ა, ფოროჯ-ა...

ამ ტიპის გეოგრაფიულ ერთეულთა შინაარსი ადგილობრივ მცხოვრებთათვისაც გაუგებარია. ჩანს, საკვლევი რეგიონის ტოპონიმთა ერთ ნაწილს (მათი რიცხვი არცთუ მცირეა) განუცდია მკვეთრი ფონეტიკური ცვლილება, რის გამოც გადასხვაფერებულა მათი ამოსავალი ფორმა და, შესაბამისად, დაბნელებულა თავდაპირველი მნიშვნელობაც.

საანალიზო მასალების მიხედვით ირკვევა, რომ ვანის რაიონის ტოპონიმიაში ფართოდ არის გავრცელებული -ა სუფიქსიანი წარმოება, სადაც -ა გვევლინება როგორც დამოუკიდებელ დერბატად, ისე სხვა აფიქსის თანმხლებ ელემენტად.

-ებ სუფიქსის ძირითადი ფუნქცია ქართულში მრავლობითობის გამოხატვაა, მაგრამ საგულისხმოა, რომ იგი თავს იჩენს გვიანდელი ხანის ტოპონიმიაშიც და აწარმოებს მრავლობითობას, კრებითობას (თ.ზურაბიშვილი, 1961, გვ. 133).

წინასწარვე შევნიშნავთ, რომ საკვლევი რეგიონის ტოპონიმიაში -ებ სუფიქსიც იქცევა ყურადღებას მოხმარების სინშირითა და ახალი (განსხვავებული) ფუნქციური დატვირთვით.

1. -ებ სუფიქსი ერთვის როგორც საზოგადო, ისე საკუთარ სახელებს და გამოხატავს ტოპონიმით აღნიშნულ ობიექტის სიმრავლეს, კრებითობას. მაგალითად:

ა) ქადრ-ებ-ი, თხილ-ებ-ი, ეკლ-ებ-ი, დაფნ-ებ-ი, ვერხვ-ებ-ი, ტყემლ-ებ-ი...

ბ) გურგენიძე-ებ-ი, ბაბულაძე-ებ-ი, ბიბიჩაძე-ებ-ი, ჯოგლიძე-ებ-ი, ჩახუნაშვილ-ებ-ი...

-ებ სუფიქსი მეტწილად ერთვის სახელის მარტივ ფუძეს (დაფნები), მაგრამ ზოგჯერ იგი თავს იჩენს წარმოქმნილ ფუძეებთანაც, რაც, თავის მხრივ, განაპირობებს -ებ-ის ესოდენ პროდუქტიულობას ქართულ ტოპონიმიაში. მაგალითად: მოზო-ულ-ებ-ი, დემო-ურ-ებ-ი... ასეთ შემთხვევაში ჰებ გვხვდება ფონეტიკურად სახეცვლილ წარმოქმნილ ფუძეებთანაც: ტირეები (←ტირე-ებ-ი←ტირიე←ტირიე-ი←ტირია-ი), ჩიტორე-ებ-ი, ყვაბე-ებ-ი, მუდრაჩე-ებ-ი, კამკამე-ებ-ი, ქალე-ებ-ი...

2. საკვლევ რეგიონში ზემოგანხილული ტიპის ტოპონიმთა გვერდით ბევრია ისეთი ერთეულიც, სადაც -ებ არაა გამოყენებული მრავლობითობა-კრებითობის ფუნქციით. ასეთებად მიგვაჩნია: ქარხნ-ებ-ი (აგურის ქარხნის მიმდებარე ტერიტორია), მარნ-ებ-ი (ვენახი), ადეს-ებ-ი (სათესი), ზვლიკ-ებ-ი

(სახნავი), ცხვარაძე-ებ-ი (საკარმილამო), ჭაისთაე-ებ-ი (სავენახე), წისქვილისპირ-ებ-ი (მდინარის სანაპირო, შდრ. წისქვილის პირი), ორპირ-ებ-ი (საძოვარი), ჭალ-ებ-ი (სახნავი), ტევრ-ებ-ი (სახნავი)...

მრავლობითის ფორმით წარმოდგენილ ამგვარ ტოპონიმებს რეალური მრავლობითობის გაგება არ შეესაბამება. მაგალითად, ტოპონიმი ჭაისთაე-ებ-ი — სავენახე ადგილი. ესაა ჭის მიმდებარე ტერიტორია, რომლის მრავლობითობა სემანტიკურად გამორიცხულია. აქ — ებ სუფიქსი მხოლოდ და მხოლოდ გეოგრაფიული ადგილის სიდიდეზე მიუთითებს. ანალოგიურია ქარხნები. აგურის ქარხანა ერთია, მაგრამ მისი მიმდებარე ტერიტორია საკმაოდ დიდია, რაც ტოპონიმში — ებ სუფიქსით აისახა.

ამგვარ ფორმებში — ებ მრავლობითობის მაჩვენებელი რომ არ არის, კარგად ჩანს პარალელურ ფორმათა შეპირისპირებით: ტევრები//ტევრი, ჭალები//ჭალა, წისქვილისპირები//წისქვილისპირი და ა.შ. ცხადია, ამ პარალელური ნიშნუებიდან — ებ სუფიქსიანი გვიანდელი ჩანს. ის გაჩნდა მას შემდეგ, რაც — ებ გამოყენებულ იქნა სიდიდის აღსანიშნავად. წინააღმდეგ შემთხვევაში თავიდანვე წარმოიშობოდა ოდენსუფიქსიანი ფორმა, ისევე როგორც სხვა ერთეულები: კატრები (ნაძენარი, ტყე), კერკეტები (ბუჩქნარი ტყე), სოხვები (ქვიანი ადგილი)... და არ გვექნებოდა ჭალა, ტევრი... როგორც არა გვაქვს კატრი, კერკეტი, სოხვი... ტოპონიმის სახელწოდებად.

სიდიდის აღმნიშვნელი — ებ სუფიქსი შემთხვევით (სტიქიურად) არ ჩნდება, იგი მხოლოდ მაშინ არის წარმოდგენილი, როცა ფართობი დიდია.

მსგავს ტოპონიმებში რომ — ებ არაა თავისი ძირითადი ფუნქციით გამოყენებული, ამის შესახებ ა. შანიძე შენიშნავდა: „ზოგიერთი სახელი მრავლობითის ფორმით არის წარმოდგენილი, მაგრამ მრავლობითობის ფუნქცია აღარ აქვს... განსაკუთრებით ხშირია ასეთი ფორმები გეოგრაფიულ სახელებში: რკონი, მსხლები, კოშკები, მოწამეთა“ (ა.შანიძე, 1980, გვ. 80). თუმცა მეცნიერს ამგვარ ფორმებში თავჩენილი — ებ-ის ფუნქცია აღარ დაუკონკრეტებია.

სპეციალურ ლიტერატურაში საანალიზო ტიპის სახელების — ებ სუფიქსის ფუნქცია სხვადასხვაგვარადაა ახსნილი.

გ. ნიკონოვის დაკვირვებით, „მრავლობითი რიცხვის ფორმა ტოპონიმებში, რომელთა ფუძეს წარმოადგენს გეოგრაფიული ტერმინი, გამოხატავს არა ობიექტის მრავლობითობას, არამედ ტოპონიმურობას“ (გ.ნიკონოვი, 1965, გვ. 95-96).

მრავლობითის — ებ, — სუფიქსებს ტოპონიმებში ანალოგიურ კვალიფიკაციას აძლევს ფ. მაკალათიაც (ფ.მაკალათია, 1975, გვ. 117)

— ებ-ის განსხვავებულ ფუნქციურ შეფასებას გვთავაზობს პ. ჯაჭანიძე წყალტუბოს რაიონის ტოპონიმთა მონაცემების მიხედვით, იგი ასკვნის: „წყაროები“, „ჭალები“ და მისთანა გეოგრაფიულ სახელებში ებ სუფიქსი ადგილის მოცულობაზე მიუთითებს. — ებ ტოპონიმის სიდიდეს აღნიშნავს. ეს ებ სუფიქსის ახალი ფუნქციაა ტოპონიმიკაში“ (პ. ჯაჭანიძე, 1976, გვ. 110).

ეს თვალსაზრისი სარწმუნოდ მიაჩნიათ მ. ჭამადაძეს (მ. ჭამადაძე, 1978, გვ. 126), ე. ფეიქრიშვილს (ე.ფეიქრიშვილი, 1978, გვ. 197).

ჩვენს საკვლევ რეგიონში დადასტურებული საანალიზო ფორმებიც ცხადყოფს, რომ — ებ სუფიქსმა ტოპონიმებში შეიძინა ახალი ფუნქცია — ადგილის სიდიდეზე მიითითება, თუმცა იმავდროულად იგულისხმება მისი მატოპონიმბელი ფუნქციაც.

ზემოთქმულის გათვალისწინებით შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ -ებ-ის ახლებური ფუნქციური გააზრება საკმაოდ გავრცელებული ენობრივი მოვლენა ჩანს ქართული ენის დასავლური კილოების ტოპონიმიაში.

ფეიქრობთ, ამ დასკვნის გამოტანის უფლებას გვაძლევს ის გარემოებაც, რომ „სამეგრელოს ტერიტორიაზე არსად გვხვდება მრავლობითობის აღმნიშვნელი ბოლოსართების მეშვეობით წარმოქმნილი ტოპონიმიკური სახელები. ამ მხრივ მეგრული განცალკევებული აღმოჩნდა ქართულ-სვანურისაგან“ (გ.კაჭარავა, 1969, გვ. 217). საგულისხმოა, რომ ასეთივე ვითარებაა დღესაც მეგრულში. ქართული ებ-ის ფარდი -ფფ ბოლოსართი მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმიაში ძალზე იშვიათია. ამის დასტურია მკვლევარ პ. ცხადაიას 1985 წელს გამოცემული ნაშრომი „მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმია“, სადაც აღნიშნავს, რომ მხოლოდ ოცამდე გეოგრაფიულ სახელში აღმოჩნდა -ებ სუფიქსი, ხოლო ანთროპოტოპონიმის მაგალითები საერთოდ არ აღინიშნა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ბედოშვილი, 1980 - გ. ბედოშვილი, ერწო-თიანეთის ტოპონიმია, თბ., 1980
 თ. ზურაბიშვილი, 1961 - თ. ზურაბიშვილი, ტოპონიმიკის შესწავლისათვის, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, ტ. II, თბ., 1961
 გ. კაჭარავა, 1960 - გ. კაჭარავა, ზოგი გეოგრაფიული სახელწოდების აგებულებისათვის ქართველურ ენებში, ა. ბუშკინის სახ. თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრ., XV, 1960
 ფ. მაკალათია, 1975 - ფ. მაკალათია, მრავლობითის -ებ, -ნ სუფიქსთა ტოპონიმიკური ფუნქციისათვის, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1975, №4
 ფ. მაკალათია, 1976 - ფ. მაკალათია, ფშავის ტოპონიმიკა, ტოპონიმიკა I, თბ., 1976
 ფ. მაკალათია, 1982 - ფ. მაკალათია, -ა. ხმოვნის მასუბსტანტივებელ-მატოპონიმებელი ფუნქციისათვის, ხელნაწერი, 1982
 გ. ნიკონოვი, 1965 - В. Никонов, Введение в топонимику. М., 1965
 ა. პაპიძე, 1974 - ა. პაპიძე, ა სუფიქსის სიტყვაწარმოებითი ფუნქციები, ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 1974, №1.
 ე. ფეიქრიშვილი, 1978 - ე. ფეიქრიშვილი, წულუკიძის რაიონის სოფ. ახალშენის ტოპონიმები, ახალგაზრდა მეცნიერთა და სპეციალისტთა რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენცია, მოხსენებათა მასალები, 1978
 მ. ქამადაძე, 1978 - მ. ქამადაძე, ზემოქართული მიკროტოპონიმიის წარმოების ზოგიერთი საკითხი, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1978, №1.
 ა. შანიძე, 1980 - ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., ტ. III, თბ., 1980
 ა. შანიძე, 1973 - ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1973
 პ. ცხადაია, 1985 - პ. ცხადაია, მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმია, თბ., 1985
 ს. ჯანაშია, 1952 - ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. II, თბ., 1952
 პ. ჯაჭანიძე, 1976 - პ. ჯაჭანიძე, წყალტუბოს რაიონის ტოპონიმები, 1976.

MAKA GUTIDZE

NOUNS FORMED BY -A AND -EB SUFFIXES IN TOponymy OF THE VANI DISTRICT

The toponymy of the Vani district is structurally varied. Although it fits into the general model of formation of place-names, typical of common Georgian, it reveals some specific characteristic forms.

The paper deals with the geographical names formed by -a and -eb suffixes. The suffix -a is one of the productive formants of Georgian place-names.

In the toponymy of the Vani district -a suffix is quite diverse from the viewpoint of form and semantics. It is added to: simple-stem place-names (cablis-*ġir*-a, skvinčas-*ġel*-a, sibilis-*kar*-a), derived stems (kan^hkal-et-a, cit-ur-a, ſker-ian-a). Suffix -a is used to form place-names from nouns (ſker-a), adjectives (dampal-a) and participles (moġobil-a).

In the place-names under study nouns with -a suffix add the marker of the Nominative case, causing a phonetic change in the word: a>e (bospan-a-i→bospan-e-i→bostn-e). The frequency of this phenomenon in the formation of geographical names of the Vani district should be regarded as a characteristic trait.

Suffix -eb is also noteworthy for the frequency of use and various functions in the toponymy of the Vani district. It acquired a new function - denoting the size of a place, however, the toponymic function is also implied.

All this points to the fact that a new functional interpretation of -eb appears as a fairly widespread phenomenon in the toponymy of western dialects of the Georgian language.

ერის კულტუროლოგიური გაგებისათვის

მსოფლიო ცივილიზაციაში მონაწილეობა ეროვნული თვითშეგნების გარეშე ვერ წარმოუდგენია ზვიად გამსახურდიას: მისი აზრით, „...ის ქართველი, ვინც „გაინგლისელდება“, „გაგერმანელდება“, „გაფრანგდება“, „გარუსდება“, „გამერიკელდება“, ვერასოდეს გახდება ინგლისელი, გერმანელი, ფრანგი, რუსი, ამერიკელი და ქართველობასაც დაჰკარგავს, და თუ ქართველებად დავრჩებით და თანაც ვეზიარებით ამ ერების კულტურებს, გაეფართოვებთ და გაგამდიდრებთ ჩვენს სამყაროს, გავხდებით ნამდვილი მსოფლიოს მოქალაქენი. ევროპული ინტეგრაციაც ასე უნდა გავიგოთ და არა როგორც ეროვნული ინდივიდუალობის წაშლა და გათქვეფა (ზ.გამსახურდია, 1992).

ეროვნული ფენომენის ემოციური მუხტი ადამიანთა შორის ურთიერთობას თან ახლავს, თუმცა თეორიულ ასპექტში ერის პრობლემების კვლევა ემოციური დატვირთვა ნაკლებად აქვს; თუმცა მკვლევარს გააჩნია ემოციური დამოკიდებულება თავის კვლევის საგანთან - ამ შემთხვევაში ერის პრობლემასთან.

ერის რაობისადმი მიძღვნილ ზოგ გამოკვლევებაში გატარებულია აზრი, რომ თუ ქვეყნარტება გვინდა გავიგოთ, არავითარ შემთხვევაში არ უნდა დავეუჯეროთ იმ ადამიანებს, რომლებიც ეროვნულ ღირებულებებს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ; მეტიც, ზოგის აზრით, ეროვნული ღირებულებები მეორეხარისხოვანია...

ქართული ფსიქოლოგიური სკოლის ფუძემდებელი, განწყობის ფსიქოლოგიის მამამთავარი დიმიტრი უზნაძე წერს: „...ცხოვრების აზრი ღვთისგან დაწყებული საქმის განგრძობაა; იგი განსულიერებაა და გაცხოველებაა მთელი მსოფლიოსი, ხოლო სუბიექტი ანუ აგენტი, რომელსაც მისი განხორციელების ძალა შესწევს, ან ეს დაკისრებულიც აქვს, ცალკე ეროვნების სულია. ეროვნული სული კი ის საერთო ატმოსფეროა, რომელსაც ყნოსავს და ისისხლხორცებს ეროვნების ყველა კერძო წევრი. იგი ცნობიერების შინაარსის პირველი საერთო შთაბეჭდილებებით შექმნილი ერთიანობაა. ეს ერთიანობა საფუძველია ახალ შთაბეჭდილებათა ერთნაირი შეფასებისა და შეთვისებისა. იგი ამგვარად განვითარების, ერთი და იმავე გზის არჩევას, და რადგან მთელი მომავალი ყოველთვის წარსულისა და მყოფადის წიაღთაგან გამომდინარეობს და ირღვევა, ამიტომ ეროვნული სული მთელი მომავალი კულტურის განსაზღვრული სახისადმი მისწრაფებაა. ამ თვალსაზრისით აშკარა ხდება ის სიღრმე მრავალსხვაობისა, რომელიც ცალკე ეროვნებათა სულზეა აღბეჭდილი, და რადგანაც ახლად დაბადება წარმოუდგენელია, რადგანაც დაწყებულ გზაზე სიარულის მიტოვება და უკან დაბრუნებაც სულიერი ცხოვრებისათვის შეუძლებელია, ვინაიდან ეს დაბრუნება წარსულის განცდა იქნებოდა, ესეც კიდევ ახალ ამოუშლელ ელემენტით შევიდოდა სულიერი ცხოვრების ფარგლებში და მის განსაკუთრებულობას სხვებთან შედარებით კი არ მოსაპობდა, კიდევ უფრო გააღრმავებდა, ამიტომ ცოცხალი ერისათვის მეორე ერში მისი გათქვეფა ან ასიმილაცია სიკვდილსა და სრულ მოსაპობას უდრის (დ. უზნაძე, 1914).

ზვიად გამსახურდიასთვის ერი წარმოადგენს ცოცხალ მთლიანობას და იგი უმაღლესი და უმთავრესი რამ არის ადამიანთა ცხოვრებისა, პიროვნება არ

არსებობს ეროვნების გარეშე. მისი აზრით, ადამიანი „კულტურულ არსებად“ იქცევა, როცა ეზიარება კულტურას, კულტურა კი მხოლოდ ეროვნული არსებობს - ბავშვი ითვისებს კონკრეტულ ენას, ზნე - ჩვეულებებს, ტრადიციებს, სარწმუნოებასა და ა.შ. კულტურას. მხოლოდ ერში ზდება ადამიანის, როგორც ინდივიდის, ბიოლოგიური არსების ამაღლება სრულყოფილი პიროვნების საფეხურამდე. ერის გარეშე სრულყოფილი გონითი სამყაროს შენება შეუძლებელია და ამიტომ ერს უნდა მიეცეს უპირატესობა კაცობრიობის წინაშე, რათა კაცობრიობა, ცივილიზაცია განვითარდეს.

ერის კონცეფციითა მრავალფეროვნებაში გამოიყოფა ორი ძირითადი მიმართულება: პრიმორდიალისტური - პეროენიალისტური და მოდერნისტული. ერის პრიმორდიალისტური გაგების ორი მიმართულებაა: ბიოლოგისტურ-რასობრივი და კულტურისეული. პირველი გაგებით, კაცობრიობის ერებად დაყოფა ბუნებითი მოვლენაა. არსებობს მათი აზრით „ეროვნული ჯიში“, „ეროვნული გენი“, „სისხლის ყვილი“. ერი გამოდის რაღაც რასა - ადამიანთა ჯგუფი, განსაზღვრული ბიოლოგიური ფიზიკური, ანთროპოლოგიური ნიშნებით. ამ გაგებით ნაციონალიზმი გაიგივებულია რასიზმთან, რაც, ჩვენი აზრით, არამართებულია. კულტურისეული პრიმორდიალიზმი იზიარებს თეზისს ერის ზეისტორიულობის შესახებ, ერს უყურებს როგორც, უპირველეს ყოვლისა, კულტურისეულ ფენომენს.

კულტურისეული პრიმორდიალიზმის მამამთავრად ევროპულ აზროვნებაში ითვლება გერმანელი განმანათლებელი ფილოსოფოსი იოჰან ჰენიდერი. შესაბამისად, ერის ფენომენის შენარჩუნების, ეროვნული კუთვნილების გადაცემის ძირითად მექანიზმად ჩაითვლება რა უბრალოდ ბიოლოგიური მემკვიდრეობითობა, არამედ კულტურული მემკვიდრეობა, ტრადიცია. ჩვეულებრივ (თუმცა ამის ლოგიკური აუცილებლობა არ არსებობს) ეროვნული კულტურის და, შესაბამისად, საერთოდ ეროვნული ფენომენის საკვანძო ელემენტად ცხადდება ენა. ამ შემთხვევაში ენა გაგებულია არა ვიწრო ფუნქციური გაგებით, არა როგორც მხოლოდ სიგნიფიკაციის და კომუნიკაციის საშუალება, არამედ მას გაცილებით ფართო მნიშვნელობა ენიჭება. ჰერდერის აზრით, ენა მსოფლმხედვეა: ენის სტრუქტურა, მისი შინაგანი თვისებები რაღაც ზომით განსაზღვრავს ადამიანის დამოკიდებულებას სამყაროსადმი, მის ღირებულებებს, გრძნობათა ბუნებას, შესაბამისად, ცხოვრების წესს (ეს აზრები განავითარა გერმანელმა ენათმეცნიერმა ვილჰელმ ჰუმბოლდტმა).

ამრიგად, სწორედ ენის მსოფლმხედველობის განუმეორებლობას ეყრდნობა ეროვნული კულტურების ორიგინალობა. ენებისა და ეროვნული კულტურების სიმრავლისგანაა დავალებული ეროვნული კულტურების მრავალფეროვნება, კაცობრიობის არაერთსახოვნობა.

ერის ბიოლოგიურ-რასობრივი მიდგომით, ადამიანის ეროვნული კუთვნილება ცოცხალი მოცემულობაა და არანაირად არაა დამოკიდებული ადამიანის ნებაზე. ერის კულტურისეული კონცეფცია ამ მხრივ უფრო მოქნილია.

ადამიანის მიკუთვნება ამა თუ იმ ერისადმი განსაზღვრულია არა მისი გენეტიკური კოდით, არამედ მისი ჩართულობით ამა თუ იმ კულტურაში. სხვა სიტყვებით, იმით, თუ რომელი კულტურა (ენა, ზნე-ჩვეულებები, ადამიანთა შორის ურთიერთობის წესები და ა.შ.) არის მისთვის მშობლიური. შესაბამისად, კულტურისეული მიდგომა შესაძლებლად თვლის კულტურულ ასიმილაციას:

როდესაც უცხო ენოვნების ადამიანი თუ ჭგუფი „გაიმშობლიურებს“ მოცემული ერის კულტურას და, შესაბამისად, ეროვნულ კუთვნილებასაც შეიცვლის (ქართული ენა ამგვარ მოდიფიკაციას აღნიშნავს შესაბამის ენობრივი ფორმით „ქართველება“, „გარუსება“, „გათათრება“, „გასომხება“ და ა.შ.). ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში ასიმილაციის თუ ინტეგრაციის ფაქტი შეიძლება დადებითად თუ უარყოფითად ფასდებოდეს ამა თუ იმ ეროვნული ჭგუფის პოზიციით, მაგრამ თავისთავად ის მეტ ასპარეზს აძლევს ადამიანს მისი პიროვნული ბედის გადასაწყვეტად.

ერის კულტურისეული გაგება უფრო მოქნილია ისტორიასთან მიმართებაშიც. მართალია, როგორც უკვე ვთქვით, ერის ფენომენი, როგორც ასეთი, კაცობრიობის ერებად დაყოფის ფაქტი აქაც ზეისტორიულადაა მიჩნეული, მაგრამ თვისი სახე, თავისებურება ყოველი ცალკეული ერისა, ასე თუ ისე, ექვემდებარება ისტორიულ ცვალებადობას. კულტურულმა ტრადიციამ, ბიოლოგიურ - გენეტიკური კოდისაგან განსხვავებით, შეიძლება ისტორიულ პროცესებში გარკვეული მოდიფიკაცია განიცადოს, ამიტომ აქაც იგივე ითქმის, რაც ცალკეული პიროვნების ეროვნული კუთვნილების შემთხვევაში ითქმოდა: ერის კულტურისეული გაგება შესაძლებლად მიიჩნევა ეროვნულ-კულტურისტული ტრადიციის ისტორიულ „ფერისცვალებას“.

ცნობილი მეტაფორა:

კაცობრიობა ორკესტრია, ყოველი ცალკეული ერი - ერთ-ერთი ინსტრუმენტი. ორკესტრის ჟღერადობისათვის ყოველი ინსტრუმენტია. აუცილებელი, ნებისმიერი მათგანის დაკარგვა დანაკარგია მთელი ორკესტრისათვის. ისტორიის მოცემული მომენტისათვის სხვადასხვა ერის წვლილი „საკაცობრიო კულტურის საგანძურში“, ჩვეულებრივ, არათანაბარია. ზოგი ინსტრუმენტის ხმა ნაკლებად ისმის, მაგრამ ეს არ ნიშნავს მის არსებობის ნაკლოვანებას. მომავალშიც შეიძლება მანამდე მეორეხარისხოვანად ჩათვლილმა კულტურამ მეტად გამოიჩინოს თავი. ერის მოდერნიზებული გაგების ძირითადი თეზისი აღვიღად იკითხება თვით ამ სიტყვებიდან. მის მიხედვით ერები, კაცობრიობის ერებად დაყოფის ფაქტი ახალი ისტორიის მოვლენაა. მოდერნიზებული მიდგომის მიხედვით, საფრანგეთის რევოლუციამდე ერები არ არსებობდა, ხოლო ის ტომობრივი კავშირები ადამიანებს შორის, რომლებიც, ერთი შეხედვით, ეროვნულს ჰგავს, არსებითად განსხვავდება ერთმანეთისაგან თანამედროვე გაგებით და მათ ერთ საერთო კატეგორიაში ვერ მოვათავსებთ. ამ მოსაზრების კრიტიკულ ანალიზს სხვაგან წარმოვადგენთ. აქ კი აღვნიშნავთ.

ერის ისტორიული ფენომენია. ეროვნული ცნობიერება აყალიბებს ადამიანს ადამიანად. ცხოველებს არ გააჩნიათ ეროვნება. რელიგია და ეროვნება წარმოადგენენ ადამიანის განმასხვავებელ ნიშნებს. ხოლო ადამიანისათვის ყველა ეროვნული განმასხვავებელი ნიშნის წართმევა უშიშესი დანაშაულია მის წინაშე და მისი, როგორც პიროვნების დეგრადაციის დასაწყისი. დენაციონალიზაცია - ეს არის წინაპრების, წარსულის უპატივცემულობა, ეს ადამიანის ეროვნული ფესვებიდან მოწყვეტაა. ადამიანს შეუძლია შეინარჩუნოს თავისი ადამიანური არსი მხოლოდ საკუთარი ეროვნული კულტურის ფარგლებში. ამიტომ ადამიანის კულტურა გუნუყრელადაა დაკავშირებული მის ეროვნებასთან და მხოლოდ საკუთარი კულტურის მეოხებით ეზიარება ადამიანი მსოფლიო ცივილიზაციას.

ისტორიული ბუნებრივი გარემო დიდ გავლენას ახდენს საუკუნეთა განმავლობაში მცხოვრები ხალხის მენტალიტეტზე, კულტურის თავისებურებაზე,

ტრადიციებზე, ფოლკორზე. აღნიშნული შეხედულების დამტკიცება ადვილად შესაძლებელია ბუნებრივი გარემოსა და მასში მცხოვრები ხალხის კულტურის თავისებურებათა შედარებითი განხილვით. ასევე დიდი ისტორია აქვს ერთა თანაცხოვრებას.

დღეს ერებს შორის ურთიერთობები განიხილება გლობალიზაციის კონტექსტში. ხშირად იმპერიული სულისკვეთების შენიღბვა ხდება აღორძინებისა და დემოკრატიის დროშით. ე.წ. გლობალისტური მსოფლხედვით ხდება ნაციონალური სახელმწიფოების პარალიზება და ინტეგრაციული პროცესების დაჩქარებით ერთიანი კულტურულ-პოლიტიკური ერთობლიობების შექმნა.

გერმანელი სოციოლოგი უ. ბეკი წიგნში „რა არის გლობალიზაცია“ აღნიშნავს, რომ გლობალიზაცია ესაა დიალექტიკური პროცესი, რომელიც ქმნის ტრანსნაციონალურ სოციალურ კავშირებსა და სივრცეს, აუფასურებს ლოკალურ კულტურებს და ახალი, მესამე კულტურების შექმნას უწყობს ხელს.

ერების, კულტურების ხელოვნური შერწყმის მომხრე მთავრობების საქმიანობამ კაცობრიობა შეიძლება მძიმე პრობლემების წინაშე დააყენოს. ამის სიმპტომები დღევანდელობაში მრავლადაა ტერორიზმის, ლოკალური კონფლიქტებისა და სხვათა სახით. აქვე აღვნიშნავთ: მსოფლიოს ზიანს არ მოუტანს კულტურათა დიალოგი, საშიშია აგრესიული გლობალიზმი, რომელიც სხვათა ასიმილაციას გეგმავს და საპასუხო მძაფრ რეაქციასაც იღებს...

დამოწმებული ლიტერატურა

ზ. გამსახურდია, 1992 - ზ.გამსახურდია, ღია წერილი საქართველოს ტელევიზიის, გაზ. „საქართველოს ცის ქვეშ“, 1992

ზ. გამსახურდია, 1994 - ზ.გამსახურდია, რა არის ჩვენი სიცოცხლე? ბრძოლა! თბ., 1994

დ.დანელია, 1981 - დ.დანელია, ირაციონალისტური ნაკადი თანამედროვე ბურჟუაზიულ კულტურაში, თბ., 1981

ვაჟა-ფშაველა, 1990 - ვაჟა-ფშაველა, კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი, თბ., 1990

ზ. კაკაბაძე, 1988 - ზ.კაკაბაძე, ფილოსოფიური საუბრები, თბ., 1988

ე. კოდუა, 2001 - ე.კოდუა, კულტურის სოციოლოგია, თბ., 2001

ე. რენანი, 1991 - ე.რენანი, რა არის ერი? თბ., 1991

დ. უზნაძე, 1914 - დ.უზნაძე, ომის ფილოსოფია, გაზ. „სახალხო ფურცელი, 1914, №148-155

ა. ყულიჯანაშვილი, 2001 - ა.ყულიჯანაშვილი, კულტუროლოგია, თბ., 2001

მ. წერეთელი, 1990 - მ.წერეთელი, ერი და კაცობრიობა, თბ., 1990

ა.ჯორჯაძე, 1990 - ა.ჯორჯაძე, ერი და მამულიშვილობა, თბ., 1990

Г. Беккер, А.Босков, Современная социологическая теория ... и., 1961

М. Вебер, избранное, кризис европейской культуры

Попер, Открытое общество и его враги т.I=II М.. 1992.

BIMURSA DADESKHELIANI (APRASSIDZE)**ZUR VERSTÄTIGUNG DER KULTUR VON NATIONEN**

Die Nation ist ein historisches Phänomen. Nationales Bewußtsein macht den Menschen als Mensch. Die Tiere haben keine Nationalität, keine Religion. Also, Nationalität und Religion sind differenzierende Merkmale für den Menschen. Aber all diese Merkmale zu vernichten ist Schuld, und Beginn der Degradierung. Die Denationalisierung, also, die Verachtung der Vergangenheit, bedeutet die Trennung des Menschen von dem nationalen Boden. Der Mensch kann sein menschliches Wesen nur in den Grenzen seiner einigen nationalen Kultur bewahren. Deshalb ist menschliche Kultur sehr eng mit der Nationalität verbunden.

Historische natürliche Umgebung beeinflusst die Mentalität des Menschen, die Eingeschaften der Kultur, die Traditionen und Volkstümlichkeit. Das alles ist leicht festzustellen durch die Betrachtung der Evolution des Volkes. Eine große Geschichte hat auch das Zusammenleben der Nationen.

პაპ ღაღიანი,
მარინა ქაცარავა

ბაძგ-/ბუძგ- და ბარდ-/ბურდ- ფუძეობა მიმართულებისათვის ქართულურ ქმისისტემაში

ფიტონიმების კვლევა მრავალმხრივ არის საინტერესო. ერთი და იმავე მცენარის აღსანიშნავად ქართველურ ქვესისტემებში გვხვდება როგორც მსგავსი, ისე განსხვავებული ტერმინები. ამავე დროს, სხვადასხვა მცენარეს მსგავსი სახელწოდებაც შეიძლება ჰქონდეს. ზოგჯერ ფონეტიკურად სახეცვლილი ვარიანტი განსხვავებულ ნიუანსს იძენს და ხდება მისი სემანტიზება; წარმოიქმნება ახალი ლექსიკური ერთეული, რომლის მნიშვნელობა ამოსავალი სიტყვის სემანტიკიდან მომდინარეობს.

წარმოდგენილ სტატიაში განვიხილავთ ***ბაძგ-** და ***ბარდ-** ფუძეებს, რომლებიც ქართველურ ენა-კილოებში რამდენიმე ფონეტიკური თუ სემანტიკური სახესხვაობით დასტურდება.

I. **ბაძგ-** ფუძე (**ბაძგ-ი**, **ბაძგ-არ-ი/ა**, **ბაძგ-არ-ი-ა...**) ქართველურ ქვესისტემებში ეკლიანი მცენარის, ეკალ-ბარდის მნიშვნელობა აქვს. შდრ.:

ბაძგი — მარადმწვანე ბუჩქი (თეთრყვავილიანი, მოშავო წითელნაყოფიანი), ფოთოლი კიდევკლიანი აქვს, ნაყოფი კურკიანი (ქეგლ).

ბაძგი (გურ.) — ეკლიანი მცენარე (ა.ღლ.).

ბაძგი (მეგრ.) — ბოტ. ეკლიანი მცენარე ერთგვარი (ო.ქაჯ.).

ბაძგ (ლშხ., ლნტ.)/**ბარცხილ** (ბქვ.) — ბოტ. ბაძგი, ირმისსაკენეტელა, ჭყორი (ვ.თოფ., მ.ქალდ.). **ბაწკ/ბაწკერ** (სვან.) „ხიწვი“

ბაძგარი — ძვ. ეკლიანი ბარდნალი (საბა)

ბაძგარი — იგივეა, რაც ბაძგი (ქეგლ).

ბაძგარი/ა (ლეჩხ., ზ.აჭარ., გურ., იმერ. (ოკრ.), ჭან.) — შქერის მსგავსი ეკლისფოთლებიანი ხეა (მ.ალავ.), მცენარე წყავის მაგვარი, ეკლიანი ფოთლები იცის (შ.ნიჟ.), ეკლიანი ხეა, იზრდება მაღალი (ა.ღლ.); ბაძგი, ჭყორი (ა.მაყ.) (ა.ღლ.).

ბაძგარი (მეგრ.) — ეკალი. იხ. ბაძგი (ო.ქაჯ.).

ბაძგარია (**ბაწკარია/ბაკარია**) (მეგრ.) — ბოტ. ბირკა (ა.მაყ.); ეკალი.

ბაძგნარი — ადგილი, სადაც ბევრი ბაძგია, ბაძგით დაფარული ადგილი (ქეგლ) (შდრ. ტობონიმი **ბაძგნარი**, სამტრედიის რ-ში).

ბაძგნარი (იმერ.) — ეკალ-ბარდებით დაფარული გაუვალი ადგილი (ი.ქავთ.).

განხილული ფორმებისათვის საერთოა **ბაძგ-** ფუძე.

მეგრ. **ბაძგარია/ბაწკარია/ბაკარია** ფორმათა სემანტიკა ა.მაყაშვილის ბოტანიკურ ლექსიკონში დიფერენცირებულია; **ბაძგარია/ბაკარია**-ს იდენტური მნიშვნელობა აქვს: ბოტ. ბირკა. ხოლო **ბაწკარია**-ს ორი სახეობაა დასახელებული: **უჩა ბაწკარია**, **ბაწკარია** განმარტებულია როგორც — ბოტ. ორკბილა, ხოლო **ჩე ბაწკარია** — ბირკალა (ა.მაყაშვილი, 1991, გვ.18, 56).

ბაწკარია/ბაკარია ფორმებისათვის ამოსავალი უნდა იყოს **ბაძგარია**, რომლის ფონეტიკური ცვლილების შედეგად მოხდა სემანტიკური გადაწევა: **ბაძგარია** > **ბაწკარია** (ძგ>წკ თანხმოვანთკომპლექსის ცვლილება) > **ბაკარია** (წკ თანხმოვანთკომპლექსის გამარტივება) (შდრ. ქართლ. **ბუძგნარი/ბუწკნარი** „ხშირი და წვრილტანიანი ჩირგვნარი“).

ანალოგიური მასალაა სხვა დასავლურ დიალექტებშიც, კერძოდ, იმერულ, ლეჩხუმურ და რაჭულ კილოებში გვხვდება შემდეგი ფორმები: **ბუწკალია/ბუწკალუე**, **ბუწალია/ბუწალიე** (იმერ.), **ბიწკალიი**, **ბუწალია/ბუწალია** (რაჭ.), **ბუწაულა/ბუწაულე** (ლეჩხ.) „ბირკა“.

დასახელებული ვარიანტები ფორმოზრივ-სემანტიკურად ახლოს დგას მეგრულ **ბაწკარია**-სთან: მეგრ. **ბაწკარია** > **ბუწკალია** (აუთ გადაბგერება, რ/ლ მონაცვლეობა) > **ბუწკალუე/ბიწკალიი** (უ/ი მონაცვლეობა) > **ბუწალია/ბუწალია/ბუწალუე** (წკ>წ). ამ შემთხვევაში ფონეტიკური ვარიანტები მნიშვნელობის მხრივ განსხვავებას არ ავლენენ.

აქვე საინტერესოა სვანური კილოების მონაცემები, სადაც **ბაწკ**, **ბაწკერ** ფორმები „ხიწვის“ მნიშვნელობით დასტურდება. მაგ.: მეგრ. **ბაწკერ** ლას მეჩდე (ლშხ.) „ხე ხიწვებად იყო ქცეული (წასული)“ (ვ.თოფურია, მ.ქალღანი, 2000).

სვან. **ბაწკ**, **ბაწკერ** ფორმები, მეგრ., იმერ., ლეჩხ., რაჭ. ფორმების მსგავსად, მომდინარე ჩანს **ბაძგ**, **ბაძგარ** ფორმათა სახეცვლილების შედეგად: **ბაძგ** > **ბაწკ** (ძგ>წკ და ა-ს პალატალიზაცია), **ბაძგარ** > **ბაწკარ** (ძგ>წკ) > **ბაწკერ** (ასიმილაციური გამკვეთრება და ა>აუე პალატალიზაცია); (შდრ. აჭარ. **ბაწკი** „ხმელი ფიჩხი“ და გურ. **პოწკი/პოწკვი** „კვირტები მცენარისა“ (ა.ლონტი, 1984).

ბაძგ/ბაწკ და **ბაძგარ/ბაწკერ** ფორმათა სემანტიკური დაკავშირებაც ადვილია: ეკალი > ხიწვი (საერთოა ჩხვლეტის მნიშვნელობა).

ამდენად, **ბაძგ**- ფუძის ცვლილება ქართველურ დიალექტებში საერთო ფონეტიკური კანონზომიერების საფუძველზე მოხდა.

ბაძგ- ფუძის ხმოვანმონაცვლე ვარიანტად საერთოქართველურში შეიძლება განვიხილოთ **ბუძგ**- ფორმა (**ბუძგ-ი**, **ბურძგ-ალ-ი**, **ბუძგ-ურ-ი**...).

ბუძგ- ფორმის მნიშვნელობა ქართველურ ენა-კილოებში ძირითადად უცვლელია: აღნიშნავს ეკალს, ეკლიან მცენარეს. თუმცა ხშირად განსხვავებული მნიშვნელობითაც დასტურდება, რაც ამოსავალი სემანტიკიდან გამომდინარეობს. მოვიყვანოთ ნიმუშებს:

ბუძგ-/ბურძგ-, მსგავსად **ბაძგ-/ბარძგ-** ფორმებისა, აღნიშნავს ეკალს, ეკლიან ბუჩქს...

ბუძგი — 4. ნარ-ეკალი (ქეგლ).

ბურძგი (გურ.) — ეკალი (ა.ლლ.).

ბუძგი „ეკლიანი ბუჩქის“ მნიშვნელობით დასტურდება შავშეთისა და ართვინის თურქულ მეტყველებებში, მცირე ფონეტიკური ცვლილებით: ძ გადასულია თურქ. ც-ში (ვ.ჯანგიძე, 1983).

ბურძგატელაი (გურ.) — ეკლიანი მცენარეა ერთგვარი (ა.ლლ.).

ბურძგალაი, **ბუძგატაი**, **ბურძგატა** (გურ.) — ბალახია (ს.ელ.).

გოქშო — ბალახოვანი მცენარეა (ა.მაყ.).

ბუძენარი/ბუწენარი (ქართლ.) — ხშირი და წვრილტანიანი ჩირგვნარი.

ბუწენარი — ბუწეებით დაფარული ადგილი, დაბალი ჩირგვნარი.

ბუწი — დაბალი ჩირგვი (შდრ. იმერ. **ბუწკალია/ბუწკალუე/ბუწალია...** „ბირკა“).

ბუძეური — ეკლით დაფარული (საბა).

ბუძე-/ბურძე- ფუძის მეორეული მნიშვნელობები:

1. აღნიშნავს წაბლის ან თხილის ეკლიან საფარველს, გვხვდება სხვადასხვა ვარიანტით: **ბუძე-ი**, **ბუძეც-ი**, **ბურძე-ალ-ი**, **ბუძე-ატ-ა-ი**, **ბურცხ-ალ-ი...**

ბუძეი — 1. წაბლის ეკლიანი საფარი (შდრ. ბაძგი) (ქველ).

ბუძეც (იმერ., რაჭ.) — წაბლის ეკლიანი ბუდე (მ.ალავ., ალ.კობახ.).

ბუძეი/ბუძეა (მეგრ.) — ბუძეი, ეკლები წაბლის ნაყოფზე (ა.ჩიქ.; ო.ქაჯ.).

ბუძეჟ (სვან.) — ბოტ. ბუძეი, მცენარის ნაყოფის ეკლიანი საფარი (ვ.თოფ., მ.ქალდ.).

ბურძგალი (იმერ.) — წაბლის ან თხილის ნაყოფის ბუდე (მ.ალავ.).

ბურძგალი/ბურცხალი — 1. წაბლის ან წიბწიბას ეკლიანი ბუდე, 2. ორი ან მეტი თხილი თავის ჩენჩოში (პ.გაჩეჩ.).

ბუძეატაი (გურ.) — წვრილი ეკლებით შემოსილი რამ, მაგ.; წაბლის ბუდე (გ.შარაშ.).

2. **ბუძეი/ბუძეც** ფორმები აღნიშნავს ზღარბს:

ბუძეი — პატარა ზღარბი (საბა, ნ.ჩუბ., დ.ჩუბ.).

ბუძეი — 3. ზღარბის გარეთა ეკლიანი საფარი (ქველ).

ბუძეც/ბუძეი (იმერ.) — ზღარბი (მ.ალავ., ქ.ძოწ., პ.გაჩ.).

ბუძეც (რაჭ.) — ზღარბი (ალ.კობახ.).

3. **ბურძე-ი**, **ბურძე-ალ-ი**, **ბუძე-ურ-ი**, **ბუძე-ურ-ი-ა** ფორმები დასტურდება ბალნის, გინგლის, ბეწვის, ბუსუსის... მნიშვნელობით:

ბურძე-ი — მსხვილი, ჭაგარივით ბალანი (ქველ).

ბურძე-ი (გურ.) — ჭაგარივით, ეკალივით ბალანი.

ბურცხი (აჭარ.) — ჭაგარივით, ეკალივით ბალანი.

ბურძგლი (ხევს.) — ბეწვი, ბალანი.

ბურძე-ალ-ი — გინგლი, აშლილი ბეწვი (ი.ჭყ.) (ქველ).

ბურძე-ალ-ი (ფშ.) — გინგლი, აშლილი ბეწვი (ი.ჭყ.).

ბუძე-ულ-ი (მეგრ.) — თმა, ჭაგარი (ი.ყიფშ.).

ბუძე-ურ-ი/ბუძე-ურ-ი-ა — ბუძეი; ბურძგლი; ბუსუსი, გინგლი (პ.ჭარ.).

განხილული **ბუძე-/ბურძე-** ფუძის მქონე სიტყვებისათვის საერთოა ჩხვლეტის, ეკლიანობის სემანტიკა.

ბუძე- სახელური ფუძისაგან წარმოქმნილი ჩანს ზმნური ფორმები:

ბურძგლავს — ტანზე ბუსუსი წაშლება (შიშით, სიცივისაგან)

(ქველ).

ბურძენის — წეწავს, წარეცს, წაშლის (თმას, ბალანს...) (ქველ).

დეიბუძეა — აიშალა, კვირტები გაეშალა (სამხ. ლიალექტ., ო.მემიშ.).

ბუძეორუა (მეგრ.) — სისველისაგან გაწეწვა, გაბურძგვნა (თმისა, ბალნისა) (ო.ქაჯ.).

უ-ბუძე-უნ (ქან.) — „უბუჟდება“ (ა.ჩიქ.). „თმები ყალყზე უდგება“ (ო.მემიშ.).

უბუძგუნ ზმნის სემანტიკასთან დაკავშირებით არნ.ჩიქობავა შენიშნავს: „დაბუჟება ისეთ განცდას იწვევს, თითქოს „ბუძგები“ ესობოდეს დაბუჟებულ ნაწილში. ამრიგად, უბუძგუნ — უბუჟდება ნასახელარი ზმნა გამოდის...“ (არნ.ჩიქობავა, 1938, გვ. 256).

სპეციალურ ლიტერატურაში ბაძგ-/ბუძგ- ფუძეთა მიმართების შესახებ სხვადასხვა თვალსაზრისია გამოთქმული; ჰ. ფენრიხისა და ზ. სარჯველაძის ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში საერთოქართველურ დონეზე აღდგენილია ***ბარძგ-/ბაძგ-** „ეკლიანი მცენარე“. მის მეგრულ ეკვივალენტად წარმოდგენილია **ბუძგ-/ბაძგ-** „ეკლები წაბლის ქერქზე“ (ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 1990, გვ.). მკვლევართა აზრით, **ბურძგ-** გურულში მეგრულ ნასესხობას წარმოდგენს. ასევე, ზანიშმაღ მიიჩნევა **ბუძგ** „პატარა ზღარბი“ (საბა) და **ბუძგური** „ეკლით დაბარდული“ (საბა) (ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 1987).

მ. ჩუხუას „ქართველურ ენა-კილოთა შედარებით ლექსიკონში“ განხილული აქვს **ბაძგარ-** „შქერის მსგავსი ხე“, მის შესატყვისად კი წარმოდგენილია მეგრ. **ფენჯირე** „ცოცხა“, სვან. **ბოჯგერ** (ბზ.), **ბოჯგ-** (ბქვ.) „ქუჩი“ (მ.ჩუხუა, 2003, გვ. 71).

ქართ. **ბაძგარ**, მეგრ. **ფენჯირე**, სვან. **ბოჯგერ/ბოჯგ** ფუძეთა დაკავშირება შესაძლებელია როგორც ფორმოზოგიურად, ისე სემანტიკურად. წარმოდგენილი ქართველური ვარიანტები სხვადასხვა მცენარეს აღნიშნავს, მაგრამ მათ საერთო ნიშან-თვისება ახასიათებთ, კერძოდ, გრძელი წვრილი ღეროები, ფოთლები, შესაბამისად, ჩხვლეტის სემანტიკის შემცველია.

მ. ჩუხუა ასევე ს.ქართვ. დონეზე აღადგენს ***ბუ(რ)ძღ** ძირს „ბუსუსი, ღინღი“ > ქართ. **ბურძღლი**, ზან. **ბუძგურ**, სვან. **ფუსულ/ფვხგულ** (<**ბუძგულ-**) (მ.ჩუხუა, 2003, გვ. 243).

არნ.ჩიქობავა ერთმანეთს უკავშირებს ქან. **ბუძგ-** „დაბუჟება (მაგ. ფეხისა)“, ქართ. **ბუძგ-** „პატარა ზღარბი“ (საბა) და მეგრ. **ბუძგ-** „ეკლები წაბლის ნაყოფზე“ ფუძეებს (არნ. ჩიქობავა, 1936, გვ. 256).

გკლიმოვი **ბურძგ-** ძირს ქართულ-ზანურ ერთიანობის ხანისათვის აღადგენს. მის შესატყვისად მოჰყავს მეგრ. **ბუძგ-/ბიძგ-** და ლაზ. **ბუძგ-** (<***ბურძგ-**). იქვე სვამს ***ბარძგ-** ძირთან მიმართების საკითხს (გკლიმოვი, 1973, გვ. 361).

უ განმოვანების მქონე **ბუძგ-/ბურძგ** ფორმებს ზანიშმაღ ვერ მივიჩნევთ, ვინაიდან აღნიშნული ფორმების გავრცელების არე მხოლოდ ზანურით არ შემოიფარგლება; იგი გვხვდება თითქმის ყველა ქართველურ ქვესისტემაში (სამწიფნობრო ქართულის ჩათვლით). ამდენად, აუ ცვლილება საერთოქართველურშია განხორციელებული.

ჩვენი აზრით, საერთოქართველურშივე უნდა არსებულიყო **ბაძგ-/ბუძგ-** ვარიანტები, რომლებსაც ქართველურ კილოებში გაუჩნდა იბერწერითი (ფონეტიკური) სახესხვაობანი (**ბაძგ-/ბაჯგ-/ბაწკ-/პაწკ...** **ბუძგ-/ბუჯგ-/ბოჯგ-/ბუჩქ-/ბუწკ-/პოწკ...**), რომლებიც ინაწილებენ სხვადასხვა სემანტიკურ ნიუანსებს. ამგვარად, განხილულ სიტყვათა ფორმოზოგიკ-სემანტიკური ანალიზის საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ **ბუძგ-/ბურძგ-** ფორმა წარმოადგენს **ბაძგ-/ბარძგ-** ფუძის სახეცვლილ ვარიანტს, რომელსაც გარკვეულ შემთხვევებში განსხვავებული მნიშვნელობა დაუკავშირდა. ცვლილება ძირითადად ერთნაირად განხორციელდა ქართველურ ქვესისტემებში (როგორც სალიტერატურო ენაში,

ისე დიალექტებში). სემანტიკური გადაწყვეა ადგილი ასახსნელია: **ეკალი, ჩხვლეტა** > **ეკლიანი მცენარე** > **მცენარის ან ცხოველის გარეთა მჩხვლეტავი საფარველი** > **ჯაგარი, ბალანი** > **თმა, ბეწვი, ბუსუსი...**

II. **ბაძგ**- ფუძის მსგავსად, მრავალი სტრუქტურულ-სემანტიკური ვარიანტი ულასტურდება **ბარდ**- ძირს.

ბარდ-ი ქველ-ში ასეა განმარტებული: ბუჩქების ან ბალახეული მცენარის ერთმანეთში გართხმულ-გადახლართული ღეროები.

ბარდი — (ხე) ნ.შებარდული (საბა).

ბარდ-ნალი — ბარდებ-ვშირი (საბა).

ბარდ-ნარი — ბარდებით დაფარული ადგილი (ქველ).

ბარდ- ფუძე ხშირად კომპოზიტის წევრადაა წარმოდგენილი: **ეკალ-**

ბარდი/ბარდ-ეკალი — ეკლიანი ბარდი, ერთმანეთში გადახლართული ეკლიანი მცენარეები (ქველ).

ქართველურ დიალექტებშიც **ბარდ**- ფუძეს ძირითადად იგივე მნიშვნელობა აქვს:

ბარდი (იმერ., რაჭ., გურ., აჭარ.) — ვაზის, კვანისა და მისთანათა ღეროები და ფოთლები (ვ.ბერ.). ეკლიანი მცენარე, ეკალ-ბარდი (გურ.-ა.ლ.), მაყვალი (ა.მაყ.).

ბარდ-ო (ფშ.) — გაუვალი, ეკლიანი ჯაგი (ი.ქეშიკ.).

ბარდ-ალ-ი (მთ.-გუდ.) — ბარდნარი, შამბი (ე.ვირს.); მინდვრის ბარდა, ხანდური (ა.მაყ.).

ბარდი/ბარდვი (მეგრ.) — ბარდი (ო.ქაჯ.).

ბართვი (მეგრ.) — ბუჩქი (ო.ქაჯ.).

ბარდუ (მეგრ.) — იგივეა, რაც ბარდი (ო.ქაჯ.).

ბარდონი/ა (მეგრ.) — ბარდნარი, ბარდით დაფარული ადგილი (ო.ქაჯ.).

ბარდი (ლაზ.) — ზვინი (ნ.მარი).

ბარდ (ბქვ., ლნტ.), **ბარდ** (ლშხ.) — ბოტ. ბარდი; ხვიარა მცენარის ღერო (ვ.თოფ., მ.ქალდ.).

მენიშენა: ფშაურში **ბარდი**, **ბარდანი** ნიშნავს: თოვლის

საფარველს, ტოტზე დადებულ, თოვლს (ი.ქეშიკ.).

ბარდ- ფუძის ფონეტიკური ვარიანტი ჩანს **ბურდ**- ფორმა (შდრ. **ბაძგ** > **ბუძგ**). **ბურდ**- ფუძეს ქართველურ ენა-კილოებში რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს, კერძოდ:

1. ამოსავალი **ბარდ**- ფუძის მსგავსად, აღნიშნავს ბუჩქს, ჩირგვს:

ბურდი (იმერ.) — ჩირგვი (ი.ქავთ.).

ბურდე (იმერ.) — გაუვალი ბუჩქნარი, ჩირგვი (მ.ალავ., დ.კლდ.).

ბურდუ (იმერ., ლეჩხ.) — ჟალტამი; ძიგვე (ო.ქაჯ.) (შდრ. კომპოზიტი **ეკალ-ბურდი** (=ეკალ-ბარდი) (ქველ).

2. **ბურდ**- ძირი გამოიყენება თივის, ჩალის, ბზის, ფუჩქის, ხმელი ბალახების... მნიშვნელობით:

ბურდო — ულევავი ბზე (ფეტვისა) (საბა).

ბურდო (ფშ.) — ხორბლის, ქერის ან ფეტვის გაღეწილი ჩალა (ი.ქეშიკ.).

ბურდო — პურეული მცენარების (უბირატესად ფეტვის) დასრესილი, გაუღეწავი (გაუცეხავი) წველი (ჩალა) (ქეგლ).

ბურდუ (იმერ., ლეჩხ.) — ხმელი ბალახები ერთად თავმოყრილი (ვ.ბერ., გ.ჩიქ.).

ბურდანი, ბურდანი (გურ.) — ქათმის ბუდეში ან ღორის ბუნაგში ჩასაგები თივა (ს.ჟღ.); ფუჩეჩი, ბურბუშელა (ა.დღ.).

ბურდალ (ბზ., ლნტ.), **ბურდალ** (ლშხ.), **ბირდუ** (ბქვ.) — ბურდო, ჩალაბულა, კანაფის ნაძენძი (ვ.თოფ., მ.ქალდ.).

3. **ბურდანა** (იმერ., ლეჩხ.) — გამდგარი კვამლი (ვ.ბერ.); ბული, კვამლიანი მტვერი.

ბურდან (ბქვ., ლნტ.) — თოვლიანი ქარბუქი (ვ.თოფ., მ.ქალდ.).

ბურდ- ძირისაგან მომდინარეობს ზმნები:

აბურდავს — აწეწ-დაწეწავს, აურ-დაურევს (ძაფის გროვას (ქეგლ).

ბურდვა (მესხ.) — ძაფის დაშლა, დაწეწვა (ა.დღ.).

ბურდნის — 1.იგივეა, რაც ბურდავს (ქეგლ).

ბურდნის (ქიზ.) — ფეტვს მარცვალს აცლის, ცეხავს.

ბურდუა (მეგრ.) — ბურდვა, აბურდვა, აწეწ-დაწეწვა, არევ-დარევა (ო.ქაჯ.).

ბურდონუა (მეგრ.) — ბურდნა, პუტვა დაუდევრად (ო.ქაჯ.).

იბურდენი (ბზ.) — ცომს ზელს, ფშვნის (მ.ჩუხ.).

მ.ჩუხუა საერთოქართველურ დონეზე აღადგენს **ბურდ-** ძირს „ფშვნა, ლეწვის“ მნიშვნელობით. აქედან > ქართ. **ბურდ-**, **ბურდ-ო**, სვან. **ბურდ-**, **ბურდუ** (ლნტ.) „ცომს ზელს, ფშვნის“ < ***ბურდო** (?) (მ.ჩუხუა, 2000).

ბარდ-/ზურდ- ფორმებისათვის ამოსავალი ჩანს ერთმანეთში გადახლართვის, არევის სემანტიკა. დანარჩენი მნიშვნელობანი (აწეწვა, ლეწვა, ცეხვა, ფშვნა, ზელა...) ძირითადი სემანტიკიდან უნდა მომდინარეობდეს.

ამგვარად, **ბაძგ-/ზუძგ-** და **ბარდ-/ზურდ-** ფორმათა მაგალითზე ცხადი ხდება, თუ როგორ ყალიბდება ერთი და იმავე ფუძის ფონეტიკური ვარიანტები დამოუკიდებელ სიტყვებად. პროცესი ქართველურ ქვესისტემებში ძირითადად ერთნაირად მიმდინარეობს და იგი ქართული ენის ლექსიკური ფონდის გამდიდრების ერთ-ერთ საშუალებად გვევლინება.

დამოწმებული ლიტერატურა

ვ.ბერიძე, 1912 - ვ.ბერიძე, სიტყვის კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა, სანკტ.-პეტერბ., 1912

პ.გაჩეჩილაძე, 1976 - პ.გაჩეჩილაძე, იმერული დიალექტის სალექსიკონო მასალა, თბ., 1976

გ.ელიავა, 1997 - გ.ელიავა, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1997

ვ.თოფურია, მ.ქალდანი, 2000 - ვ.თოფურია, მ.ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, თბ., 2000

- აღ.კობახიძე, 1987 - რაჭული დიალექტის ლექსიკონი, შემდგენელი
აღ.კობახიძე, თბ., 1987
- ა.მაყაშვილი, 1991 - ა.მაყაშვილი, ბოტანიკური ლექსიკონი, თბ., 1991
- ნ.როსტიაშვილი, 1978 - ნ.როსტიაშვილი, ინგილოური ლექსიკონი, თბ., 1978
- ქ.ფეიქრიშვილი, 1992 - ქ.ფეიქრიშვილი, მესხური დიალექტის სალექსიკონო
მასალა, ქუთ., 1992
- ჰ.ფენრიხი, ზ.სარჯველაძე, 1990 - ჰ.ფენრიხი, ზ.სარჯველაძე, ქართველურ
ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 1990
- ო.ქაჩაია, 2000-2001 - ო.ქაჩაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, სამ ტომად,
თბ., 2000-2001
- რ.ღამბაშიძე, 1988 - რ.ღამბაშიძე, ქართული ენის ინგილოური დიალექტის
ლექსიკონი, თბ., 1988
- აღ.ღლონტი, 1984 - აღ.ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა ლექსიკონი,
თბ., 1984
- ი.ყიფშიძე, 1914 - ი.ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბ., 1994
- არნ.ჩიქობავა, 1936 - არნ.ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი,
ტფ., 1936
- არნ.ჩიქობავა, 1938 - არნ.ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული ლექსიკონი,
ტფ., 1938
- მ.ჩუხუა, 2000-2003 - მ.ჩუხუა, ქართველურ კილო-თქმათა შედარებითი
ლექსიკონი, თბ., 2000-2003
- ქ.ძოწენიძე, 1973 - ქ.ძოწენიძე, ზემოიმერული ლექსიკონი, თბ., 1973
- ა.ჭინჭარაული, 2005 - ა.ჭინჭარაული, ხევსურული ლექსიკონი, თბ., 2005
- ნ.ხოჭოლაძე, 2004 - ნ.ხოჭოლაძე, მსგავსი მოტივაციის მქონე ფიტონიმე-
ბისათვის ქართველურ ენებში, არნ.ჩიქობავას საკითხავები, თბ., 2004
- პ.ხუბუტია, 1969 - პ.ხუბუტია, თუშური კილო, თბ., 1969
- ვ.ჯანგიძე, 1983 - ვ.ჯანგიძე, ქართული სუბსტრატული ლექსიკა ართვინ-
შავშეთ-არტანუჯ-არტაანის თურქულ მეტყველებაში, აღმოსავლური ფილოლოგია,
V, თბ., 1983
- ბ.ჯაფანიძე, 1977 - ბ.ჯაფანიძე, გურული დიალექტი, თბ., 1977.

EKA DADIANI, MARINE KATSARAVA

ON THE RELATION OF THE STEMS *BAĠG-/BUĠG-*
AND *BARD-/BURD-* IN COMMON KARTVELIAN

The stems *baġg-/buġg-* and *bard-/burd-* in the Kartvelian subsystems result in divers phonetic and semantic varieties.

The *baġg-* form denotes "a thorny, prickly plant". To this stem is linked formally and semantically *buġg-*, which is used almost in every Kartvelian subsystem (including the literary language) and thus *a>u* change is a common Kartvelian phenomenon. The semantics of "prickliness, thorniness" is common for the forms *baġg-/buġg-*. The variants with unstable vowels differentiate nuances of the meaning. The root *bard-* in the Kartvelian language and dialects denotes: "a prickly plant", "interlaced stalks of a plant". The variant with an unstable vowel of the stem *bard-* is *burd-*, which has several meanings.

The basic meaning of the stems *bard-/burd-* is "to interlace". Other meanings: "to disarrange", "to break", "to destroy", etc. must have been developed from it.

ლუკა ღვალისხილი

თემისა და პიროვნების ურთიერთმიმართების საკითხის ახლგზურად გააზრებისათვის ვაჟას პოეზიაში

ვაჟა-ფშაველას ქართული პოეტური აზროვნების ისტორიაში ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი უჭირავს. მისი პოეტური ნააზრები, მკითხველის გონების პრიზმაში გარდასახული, ხშირად აბსოლუტურად ურთიერთსაპირისპირო დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა. ისევე, როგორც ყოველივე ამქვეყნიური უფლისა და ორი პოლუსის ზემოქმედებას ემორჩილება, ასევე ვაჟას პოეზიაში ხშირად ჭეშმარიტება ორსახიდანია. ვფიქრობთ, ვაჟას ნაწერები არ გამოირჩევა პრობლემათა რთული მოზაიკით. პირიქით, შეიძლება ითქვას, რომ მგოსანი, განსხვავებით ბევრი მწერლისაგან, თავის ნაწარმოებებში უმეტესწილად სვამს და მკითხველის სამსჯავროზე გამოაქვს ერთი კონკრეტული პრობლემა; მაგრამ სწორედ „ცხოვრების ჩრდილიდან“ ლიტერატურის სამზეოზე გამოტანილი კითხვა ხშირად „კაცობრიობისთვის მარადიულ დილემად ქცეულ მოვლენათა თუ ადამიანურ ურთიერთობათა ისეთ საკითხებს შეეხება, რომელსაც განსხვავებულ, ზოგჯერ რადიკალურად საპირისპირო დასკვნებამდე მიჰყავს ერთნაირი მსოფლმხედველობის, თითქმის ერთნაირი ინტელექტუალური შესაძლებლობების მკვლევარი. სავსებით მართალი იყო კ. გამსახურდია, როცა ვაჟას მუცოს ციხის სანახებში მდებარე ერთ უზარმაზარ ლოდს ადარებდა:

„ბინდისას თუ მიეახლებით ამ ლოდს, იტყვიტ მაშალი აქლემია საომარი... თუ მეორე მხრიდან მიუახლოვდი, ფრთიანი ლომი გეგონება... და ყოველ დროში, ყოველ პოზაში, ყოველი მხრიდან სხვადასხვა აღნაგობის მოგეჩვენება იგი“ (კ. გამსახურდია, 1947, გვ. 12).

მართლაც, „ყოველ დროში“, ყოველი მხრიდან, სხვადასხვა „აღნაგობისაა“ პოეტის პოეტური სამყარო და მისი კვლევის დროს განსაკუთრებული სიფაქიზითა და სიფრთხილით უნდა მოვეკიდოთ მწერლის შემოქმედების შესწავლას. ყველა მწერალი თავისებურად საინტერესო ინდივიდია, მაგრამ ვაჟა თვით უკიდურეს ინდივიდუალისტ მწერალთა შორისაც კი განსაკუთრებულია. სწორად მიუთითებდა კიტა აბაშიძე: „ვაჟა ინდივიდუალისტი, თითქმის უკიდურესი, მისთვის პირადობას დიდი მნიშვნელობა აქვს, თითქმის ერთადერთი პირადობაა ცხოვრების გადამკეთებელი და გამაუმჯობესებელი“ (კ. აბაშიძე, 1962, გვ. 395). ვაჟას თავიდანვე სწამდა სიმართლის გამარჯვებისა და თავისი გამორჩეულობისა. წერდა კიდევ: „უნდა მოგახსენოთ ისიც, რომ ჩემი თავი სამსონ ძლიერად მყავდა წარმოდგენილი... თუ ვისმე რაიმე უნარს ქვეყანა ღირსებად უთვლიდა, უეჭველად ამ ღირსების წარმომადგენელი მე უნდა ცვაფილიყავი“ („ჩემი წუთისოფელი“). ზემოთქმულიდან გამომდინარე, გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ ვაჟას გმირებიც უკიდურესი ინდივიდუალისტები არიან.

ვაჟას პირველი ნაწერების გამოქვეყნებისთანავე კრიტიკოსებში განსაკუთრებულ აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდა და იწვევს კონფლიქტი თემსა და პიროვნებას შორის.

ამ პრობლემასთან დაკავშირებით ძირითადად ორი ურთიერთსაპირისპირო აზრია გამოთქმული; პირველი - მკვლევართა აბსოლუტურ უმრავლესობას

რომ თემისა და პიროვნების ურთიერთდაპირისპირების დროს პიროვნებაა
 ბოლო ბოლო თემი კი დამნაშავე. და, ამ უკანასკნელის გასაყიებად, ბოლო
 ბოლო თემის მანძილზე გამოყენებულ იქნა მსუბუქი საყვედურიდან დაწყებული
 შეურაცხმყოფელი კრულვა-თათხვით დამთავრებული, ფრიად
 ვულგარულ სიტყვათა ლექსიკური ფონდი. „საზოგადოება (იგივე
 ლ.დ.) დესპოტია, რომელსაც ძირები დამბალი აქვს“ (კ.აბაშიძე, 1962);
 „საზოგადოება და თვითნება“ (ალ.ქუთელია, 1947); „პატრიარქალური თემისა და
 ადამიანის - ჰუმანურის - შეჯახება, ჰილილი“ (მ.ზანდუკელი, 1978);
 „შეგნებამ წინ გაუსწრო მასის (იგივე თემის - ლ.დ.) შეგნებას, თემი
 დესპოტიზმის ბრმა დამცველი“ (ვ.კოტეტიშვილი); „თემის ვიწრო ზღუდეები“
 (მ.ბერიძე, 1982); „ტომობრივი ფანტაზიით შეზღუდული“ (თ.ჩხენკელი, 1961)...
 მხოლოდ შიშით შეგვეძლო უსასრულოდ გაგვეგრძელებინა, მაგრამ რეალური
 საზოგადოება ისედაც ნათელია.

მკვლევართა მეორე, მცირერიცხოვან ნაწილს მიაჩნია, რომ ორივე მხარე
 თანადაა და პიროვნებაც მართალია. ორი სიმართლის შესახებ ვაჟას პოემებში
 საინტერესოა აზრი გამოთქვა აკ.ბაქრაძემ: „სტუმარ-მასპინძელში“
 დამბნის დაუპირისპირდა ორი ზნეობრივი წესი - სტუმარმასპინძლობა და
 მასპინძლობა. ორივე როგორც საზოგადოების, ისე პიროვნების მიერ თანაბრად
 აღიარებული, დადგენილი და პატივცემული“. „ალუდა ქეთელაურშიც“
 სიმართლე უპირისპირდება ერთმანეთს - სიმართლე პიროვნებისა და
 სიმართლე საზოგადოებისა“. „მზისა და მინდიას დაპირისპირებაში არ არის
 სიმართლისა და კეთილის კონფლიქტი. ეს არის ორი სიმართლის კონფლიქტი“.
 სიმართლეს შორის მოქცეული ადამიანის ბედი ყოველთვის ტრაგიკულად
 მთავრდება. მკვლევრის აზრით: „პიროვნება მართალია მარცხდება ხორციელად,
 მაგრამ იმარჯვებს სულიერად. მიუხედავად ხორციელი დამარცხებისა და
 ტრაგიკულობისა, ჯოყოლაც, ალუდაც და მინდიაც პუბლიკუმს იმედითა და
 უფროსით ავსებს“ (აკ.ბაქრაძე, 1982).

გიორგი ნატროშვილის აზრით კი: „ჯოყოლა მართალია საკუთარი სინდისისა
 და წინაპართა ანდერძის წინაშე, მაგრამ მართალი არიან ქისტებიც; ჯოყოლა
 ევანგელური სულის ადამიანია, მაგრამ მის კეთილშობილებას უპირისპირდება ის,
 რაც ადამიანისთვის წმინდაა და სათაყვანო“. ავტორის მიხედვით, ორივე მხარის
 კონფლიქტები“ სამართლიანია, „ორივე მხარე მართალია“ (გ.ნატროშვილი, 1947).
 ანდრეი ჟორდანიას წერს: „თემი მართალია ალუდასთან, რადგან ის მოითხოვს
 მტერს მტრულად მოექცეს“ (ა.ჟორდანია, 1961). მკვლევრის თქმით, ჩაღბია და
 მზია მართლები არიან, როცა მინდიასაგან მოითხოვენ მათსავით აკეთოს
 ყველაფერი. თავის მხრივ კი მინდიაც მართალია და დიდ ალტრუისტულ
 გრძნობებს უპირისპირებს მათ.

ა.ჟორდანიას დასკვნა, ვფიქრობთ, უპირობოდაა გასაზიარებელი: „ეპოქი-
 სათვის წინ გასწრება და მასზე მალლა დგომა ისეთივე ტრაგედიიაა ადამიანისთვის,
 როგორც ეპოქიდან უკან ჩამორჩენა და წარსულში გადავარდნა. ორივე
 შემთხვევაში იგი გაუგებარი რჩება ეპოქისათვის და საზოგადოებასთან მისი
 კონფლიქტი გარდაუვალია“.

ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში მცირე რაოდენობით არსებობს
 წერილები, რომელთა ავტორები მიიჩნევენ, რომ თემისა და პიროვნების
 კონფლიქტის დროს თემი მართალია, ხოლო პიროვნება დამნაშავეა საზოგადოების

წინაშე. ჩვენი აზრით, აქ ზოგჯერ მეორე უკიდურესობასთან გვაქვს საქმე. ამ შემთხვევაში სალანძღავად გამოყენებული სიტყვიერი მასალა საპირისპირო მხარეს მიემართება. ჩნდება წყევლისმაგვარი ეპითეტები: „ჯოჯოლას მეტს ვერ მოვთხოვთ, რადგან იგი გაუნათლებელი პიროვნებაა“. ან კიდევ: „იგი ჩამორჩენილ ადამიანად გამოიყურება და არღვევს უზენაეს წესს“ (ა.ჩაველიშვილი, 1955).

ა.ჩაველიშვილის საპირისპირო პოზიცია დიქტირა ს.ქეთელაურმა (ს. ქეთელაური, 1957), ასევე გ.ჯელოშვილმა წერილში „თემისა და პიროვნების საკითხის გარკვევისათვის“ (გ.ჯელოშვილი, 1957).

ამრიგად, ჩვენ წარმოვადგინეთ ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში არსებული მოსაზრებები ვაჟას პოემების: „ალუდა ქეთელაური“, „სტუმარ-მასპინძელი“ და „გველის მჭამელი“ შესახებ. დაბეჭდვით შეიძლება ითქვას რომ თემისა და პიროვნების ურთიერთდაპირისპირების დროს ორივე მხარე მართალია, მაგრამ თუ იმაზე ვისაუბრებთ, ვის მხარესაა უფრო დიდი სიმართლე, ამ შემთხვევაში თემია დასახელებული. პოემების ანალიზის დროს აუცილებლად გასათვალისწინებელია, რომ ვაჟა უკიდურესად ინდივიდუალურია - ასევეა მისი გმირებიც. აქვე საყურადღებოა და შესასწავლი იმ დროის ისტორიულ-გეოგრაფიული გარემო. ჩვენი აზრით, ლიტერატურულ კრიტიკაში არსებული დასკვნების ცალსახაობა უნდა აიხსნას იმ გარემოებით, რომ კრიტიკოსები უდიდეს, ხშირად გადამწყვეტ, მნიშვნელობასაც ანიჭებენ მწერლის სიმპათიას ამა თუ იმ გმირის მიმართ. არადა, როგორც ვაჟას წერილებიდან ირკვევა, ფშავში თემსა და პიროვნებას შორის ასეთი კონფლიქტი თითქმის არ ყოფილა. მგოსნის სიტყვებით, პოემებში გადმოცემული ამბების უმრავლესობა პოეტის მწერლური ფანტაზიის პირმოშობაა. ვაჟა რომ ძალიან აფასებდა თემს, ჩანს პოეტის წერილში: „ხალხი, ნათქვამია, კრებულად გენიოსია და დიდი ნიჭისა და მოსაზრებების მქონე. მართლაც აზრი და შეხედულება ხალხისა რომელიმე საგანზე გაცილებით საყურადღებოა და უტყუარი ვიდრე ცალკე პირისა, თუნდაც იგი გენიოსი იყოს“ (საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი, S 5317 წერილი).

ამდენად, ზემომოყვანილი ამონაწერი, ფვიქრობთ, ჭეშმარიტად დასტურია იმისა, რომ ვაჟა უდიდეს პატივს სცემდა თემს, მის გადაწყვეტილებებს. ხევისბერთა ინსტიტუტი და თემთა საბჭო ყოველთვის წარმოადგენდა გონებრივად და ზნეობრივად კრისტალურად უმწიკვლო ადამიანთა კრებულს. არც ზეპირ-სიტყვიერებასა და წერილობით წყაროებში ამ ადამიანების კეთილსინდისიერებისა და ბრძენკაცობის შესახებ ოდნავ დამაეჭვებელი ინფორმაციაც კი არ მოგვეპოვება. მაშ, თავისთავად ისმის ლოგიკური კითხვა: თუ ეს ადამიანები ასეთი ჭეშმანურები, ბრძენნი და შორსმჭვრეტელნი არიან, რატომ შეიმუშავეს ისეთი დრაკონული წესი, ადათი, რომელიც გულისხმობს ორთაბრძოლაში დაღუპული მტრისათვის მკლავის მოკვეთას. როცა ამ წესის არაკაცმოყვარეობაზე ვსაუბრობთ, აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ეს ხდება მაღალ მთაში, სადაც ერთმანეთის გვერდიგვერდ ცხოვრობენ მოსისხლე ტომები. მათ შორის თითქმის მუდმივი საბრძოლო ვითარებაა და ცრუგმირი რომ არ გაჩნდეს საზოგადოებაში, თემი იძულებულია ყოველ თავის წევრს ყოველგვარი გამონაკლისის გარეშე მოთხოვოს მტერზე გამარჯვების უტყუარი დამადასტურებელი ნივთმტკიცება. და ეს ბუნებრივია. სახელის მაძიებელმა კაცმა ფულით ყველაფერი შეიძლება იყიდოს. მაგრამ მკლავსა და სხეულის ორგანოებს მას არავინ მიჰყიდის. ამრიგად, ერთი შეხედვით მკლავის მოკვეთის მართლაც ბარბაროსული ტრადიცია ფიზიკურ

პიროვნების საშიშროებებთან განპირობებული და რადგანაც თემს თავისა და სხვების სულიერი და ფიზიკურ დაცვის სხვა ქმედითი მექანიზმი არ არის, ეს აზღვეულია ასეთი წესი დაამკვიდროს და ეს გასაკვირი არც უნდა იყოს. საზოგადოების ყველა წევრი ყოველგვარი გამონაკლისის გარეშე აზღვეულია უდრტივებლად შეეგუოს ამ წესს და ორი უბედურებიდან უფრო უბედურება აირჩიოს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- აბაშიძე, 1962 — კ. აბაშიძე, ეტიუდები, თბ., 1962
 გასათიანი, 1982 — გასათიანი, სათავეებთან, თბ., 1982
 აბაქრაძე, 1968 — აბაქრაძე, „გველის მკამელი“, „მნათობი“, №6, 1968
 აბაქრაძე, 1982 — ვაჟას მრწამსი, განთიადი, №1, 1982
 დბენაშვილი, 1986 — დბენაშვილი, ვაჟა-ფშაველა, თბ., 1986
 გამსახურდია, 1947 — კ. გამსახურდია, „კრიტიკა“, ტ. I, 1947
 ვაჟა-ფშაველა, 1896 - ვაჟა-ფშაველა, ძველი და ახალი ფშაველების პოეზია, თბ., 1896
 მ.ზანდუკელი, 1978 — მ.ზანდუკელი, თხზულებანი, ტ. III, თბ., 1978
 ვკოტეტიშვილი, 1967 — ვკოტეტიშვილი, რჩეული ნაწერები, თბ., 1967
 ვკოტეტიშვილი, 1927 — ვკოტეტიშვილი, მე-19 საუკუნის ლიტერატურის ისტორია, თბ., 1927
 გნატროშვილი, 1947 — გნატროშვილი, ლიტერატურული ეტიუდები, თბ., 1947
 ა.ჟორდანი, 1961 — ა.ჟორდანი, ვაჟა-ფშაველა დიდი ჰუმანისტი, „საბჭოთა ლიტერატურა“, თბ., 1961, №8-9
 შ.რადიანი, 1967 — შ.რადიანი, ვაჟა, თბ., 1967
 ს.ქეთელაური, 1957 — ს.ქეთელაური, ჯოჯოლას სახის გაგებისათვის „სტუმარ-მასპინძელში“, „მნათობი“, 1957, №2
 ალ.ქუთელია, 1947 — ალ.ქუთელია, ვაჟა-ფშაველა, თბ., 1947
 სოლ.ყუბანეიშვილი, 1937 — სოლ.ყუბანეიშვილი, ვაჟა-ფშაველა, თბ., 1937
 აჩავლეიშვილი, 1955 — აჩავლეიშვილი, ჯოჯოლას სახის გაგებისათვის „სტუმარ-მასპინძელში“, „კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1955, №8
 მჩიქოვანი, 1975 — მჩიქოვანი, ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია, თბ., 1975
 თ.ჩხენკელი, 1966 — თ.ჩხენკელი, წერილები, თბ., 1966
 გ.ჯელოშვილი, 1957 — გ.ჯელოშვილი, თემისა და პიროვნების საკითხის გარკვევისათვის, „სახალხო განათლება“, 1957, 17 ივნისი.

LUKA DVALISHVILI

ON NEW INTERPRETATION OF THE RELATION
OF COMMUNITY AND PERSONALITY IN POEMS OF
V AZHA-PHAVELA

Vazha-Pshavela occupies a special place in the history of poetic thought. The opinions of critics vary in relation with the conflict between the community and personality. In general, two opposite views are advanced: some researchers assign the blame to the community, and others to personality. Very few scholars think that both parties are right.

The paper deals with the views found in Georgian literary criticism concerning the poems "Aluda Ketelauri", "Host and Guest", and "The Snake-eater" by Vazha-Pshavela. On the basis of *the relevant material*, it is concluded that some rules, established by the community, which seem to have turned into barbaric traditions, derive from the mission of defending the life of its members, which is the most important. Hence, every member of the society is obliged to obey them without demur.

სიკეთისა და გოროტების ღაპირისპირების ზნეობრივი ასპექტი პაჟა-შუაგულს პოემაში «ეთერი»

სამყაროს არსობრივი საწყისის ანტითეზური წყვილის, სიკეთე-გოროტების, ღაპირისპირება ემპირიულ სამყაროში, უპირველეს ყოვლისა, ურთიერთსაწინააღმდეგო ზნეობრივ ტენდენციათა ჭიდილის ფორმით ვლინდება.

ვაჟა-ფშაველას პოეტური ეპოსის საუკეთესო ნიმუშებშიც სწორედ სიუჟეტურ კოლიზიათა ზნეობრივი ასპექტია აქცენტირებული. ხალხური „ეთერის“ საფუძველზე შექმნილი პოემა „ეთერი“ ამ მხრივ გამონაკლისს არ წარმოადგენს.

ამ ნაწარმოებში ღვთიურისა და ეშმაკეულის ბრძოლა საპირისპირო პიროვნული თვისებებისა და ზნეობრივი პოზიციების მქონე პერსონაჟთა ინტერესების შეჯახების სახითაა წარმოდგენილი. აქ ეთერისა და გოდერძის (ხალხურ ვარიანტში აბესალომი) გულწრფელი სიყვარული უპირისპირდება შერეს (მურმანი) უღირს ვნებებს, მეფე გურგენის ამპარტავნებას, ხელისუფლებით ძალაუფლების დათრგუნული, საკუთარი ნების გამოვლენის უნარსა და სურვილს მოკლებული საზოგადოების გულგრილობას.

პოემაში აქტიური ეთიკურ-მორალური მრწამსის მატარებელ პიროვნებებად წარმოგვიდგებიან: გოდერძი, რომელიც სიყვარულის უპირობო უფლებისა და დამოუკიდებელი პიროვნული ნების თვითკმარი ღირებულების სრული შეგნებით მოქმედებს; მეფე გურგენი, რომლისთვისაც საწუთროსეული პირობითობა სამყაროსეული კანონზომიერების ერთადერთი და სრულფასოვანი გამოხატულებაა და შერე - აღამიანი, ვისთვისაც საკუთარი სურვილის დაკმაყოფილება ცხოვრების ერთადერთ მიზნად არის ქცეული. ტექსტში მეტ-ნაკლებად წარმოჩნდება ნაწარმოების სხვა, პერსონიფიცირებული (ეთერი, გოდერძის დედა, სპასპეტი, სახლთუზუცესი) თუ საზოგადოებრივი ჯგუფების სახით (ვეზირები, დიდებულები, ეთერისა და გოდერძის დაკრძალვაზე შეკრებილი ხალხი) წარმოდგენილი, მოქმედი პირების ზნეობრივი სახეც.

პოემის სიუჟეტური სტრუქტურა პერსონაჟთა ქმედების უაღრესად ზუსტ ფსიქოლოგიურ მოტივირებას ეყრდნობა. ყველა თვითმყოფად პერსონაჟს ავტორი ავტონომიური ფსიქო-ემოციური შიგა სამყაროს მქონე ინდივიდალ წარმოგვიდგენს. მათი ზნეობრივი პოზიცია და საქციელიც ფსიქო-ემოციური ტიპაჟით არის განსაზღვრული.

ეთერისა და გოდერძის ფსიქო-ემოციური ტიპაჟი უზადო მხატვრული სიზუსტით არის მოცემული მათი პირველი შეხვედრის სცენაში: ¹

„ეთერი სულგანაბული
ეფარებოდა წბილას,
თვალი შაასწრო უცნობმა,
შედგა, უცქერდა შტერადა;
ხელი მიეპყრო შუბლზედა
ცხენიდან, თავი გადგლო ცერადა;
ირემი დაჰვიწყებოდა,

ქალი იწვება სირცხვილით,
ვერ იხედავდა ვერადა.
ყმამ გადაყარა ისრები,
მშვილდიც ნაჭედი ხელადა;
კრძალვით გადმოხტა,
მიდის მთრთოლვარის სახითა,
შაქრიანს ეტყვის სიტყვასა,

ხედ ქცეულიყო ხმელადა,
ბალახით გამოსხლეტილი
ცეცხლი თუ მოხვდა მწველადა!

შუბლშეკვრით, სახით მკვანითა.
დნებოდა ქალი, ვით გნოლი,
ქორ-შეგარდენის ნახვითა“.

აქ გოდერძი წარმოგვიდგება უაღრესად ემოციურ, ფაქიზი გრძნობების განცდის უნარის მქონე ინდივიდალად; პიროვნებად, რომლის შიგა სამყაროზე უდიდესი გავლენა აქვს შთაბეჭდილებას. სწორედ ამიტომ იწვევს ეთერის დაავადება მისი ნების პარალიზებას. მეფის ძის სიკვდილისწინა ვედრება:

„მაჩვენეთ რამა, გეთაყვა,
ჩემის მამკვლელის ქალისა,
ნაშთი მის ხელის ან ფეხის
ან მადლიანის თვალისა.

ვიცნობ, არ მომეტყუება

ფერფლიც კი იმის ძვალისა“, - მისი ნატურისათვის არსებითი ღრმა გრძნობიერი საწყისის გამოვლენაა.

გოდერძის არსების საყრდენი გრძნობიერ საწყისთან ერთად ინტელექტუალური განსჯის უნარია. მისი ეს თვისება ეთერთან პირველი შეხვედრის ეპიზოდშივე იჩენს თავს. გაოგნებული უფლისწული ცდილობს რაციონალური ახსნა მოუძებნოს გულში ჩასახულ გრძნობას. იგი მსჯელობს მეფეთა ამქვეყნიური ღიადების შესახებ და აღიარებს, რომ, ხელისუფალთა თითქოსდა შეუზღუდავი ძალაუფლების მიუხედავად, არსებობს რაღაც უფრო ძლიერი და მნიშვნელოვანი, რომელიც ყოველივეს იმონებს.

გოდერძის პიროვნების ინტელექტუალური ასპექტი ტექსტში რეალიზებულია შვილ-რძალთან დედის სტუმრობის სცენაში, სადაც საკუთარი საქციელის ავკარგის რაციონალურ განსჯას მოსდევს მეფის ძის ზნეობრივი კრედოს მანიფესტაცია:

„გაჩენის ნება თქვენ გქონდათ,
გავჩნდი და მე ვარ მეობით.
წადილი სხვა მაქვს და გრძნობა,
გვეკუთვნით მხოლოდ ძეობით.
რად გიკვირსთ, მე დავიწუნო,
რაც თქვენ გსურთ ანარჩეობით“.

ეთერი, როგორც პიროვნება, ნაწარმოებში სტატიკურ პლანშია მოცემული. ყველა ეპიზოდში, სადაც იგი უშუალოდ მონაწილეობს, მისი ნატიფი, ქალურობით აღსავსე ნატურაა ხაზგასმული. მეფისწულთან შეხვედრისას იგი სიმორცხვეს, კდემამოსილებას, სინაზეს აფრქვევს. ქალური საწყისის ეს თვისებები სრულად ვლინდება ეთერის მიერ საკუთარი და სატრფოს ბედის დატირებაშიც:

„ჩემო ნუგეშო, გოდერძი,
ჩემო მზეო და მთვარეო,
ჩემო ღვინო და სიცოცხლეო,
სიცოცხლე გაგიმწარეო“.

ეთერი და გოდერძი პოემაში ნატიფი სულიერი კონსტიტუციის პიროვნებად წარმოგვიდგებიან. მათი საქციელის მოტივაციაც ყოველთვის მაღალზნეობრივია. გოდერძის შეგნება მაღლდება თავისი მშობელი სამყაროს სოციალურ-მორალურ კანონებზე. იგი სიყვარულისთვის უარს ამბობს ტახტზე, არად აგდებს ქვეყნის გმობას, არც სახეცვლილ ქალს უარყოფს ფოლკლორული

აბესალომისაგან განსხვავებით. მისი ავადმყოფობა და გარდაცვალება სატრფოს უნუგეშო მდგომარეობით არის გამოწვეული და არა იმის შეგნებით, რომ ეთერი სხვას უწევს ცოლობას. მატლდახვეული ეთერის უპირველესი სატიკვარიც არა საკუთარი უბედობაა, არამედ ის, რომ საყვარელ ადამიანს გაუმწარა სიცოცხლე. მისი თვითმკვლელობაც გულისწორის გარეშე არსებობის შეუძლებლობითაა განპირობებული.

ეთერ-გოდერძის წყვილის ზნეობრივ ანტითეზად ნაწარმოებში გურგენი და შერეა გამოყვანილი.

მეფე გურგენის ფსიქოლოგიური პორტრეტი კაცთა ბედზე შეუზღუდავი ძალაუფლების შეგნებით გაჯერებული ამპარტავნების ნიშნითაა აღბეჭდილი. ხელმწიფის ყოველ ქმედებაში ამქვეყნიური ღიღების ზნეობრივად გამრყენელი ზემოქმედება ჩანს.

შვილის არჩევანი მას, უპირველეს ყოვლისა, საკუთარი ნების ხელყოფად მიაჩნია („როგორ გაბედა უჩემოდ საქმე საძნელო ფრიალა...“). ლევან მეფესთან დადებული ფიცის გატეხაც გურგენისათვის პირველ კრიგში ნორმატიული ღირსების შემლახველია („ბაღლივით ალტქმა გავტეხო მეფისთვის შენაფიცია?!“).

ამქვეყნიური პირობითობის დარღვევა ხელმწიფეს სამყაროს წგრევის ტოლფას მოვლენად ესახება. შვილის ქორწინების ჩასაშლელად მისთვის ყველა გზა და ხერხი მისაღებია, რამდენადაც მეფის ძის მონა ქალთან კავშირი მის მიერ უმაღლეს ღირებულებად აღიარებულ იერარქიულ წესრიგს უქმნის საფრთხეს.

მხოლოდ შვილის სიკვდილის საფრთხის წინაშე აჩენს ხელმწიფე ადამიანურ გრძნობებს, იხსენებს ქრისტიანული ზნეობის უმთავრეს პოსტულატს, რომელიც მოყვასისათვის ზიანის მიყენებას უკრძალავს ადამიანს.

„მამა ვარ, განა არ იცი
წესი მშობლურის გულისა,
ღვთისაგან მირონცხებული
მორწმუნე ქრისტეს რჯულისა,
მე როგორ გავხდე მიზეზი
დამღევად შვილის სულისა“.

მაგრამ ამ დათმობის დროსაც არ იხვევს იგი ბოლომდე საკუთარი პოზიციებიდან, არ ცნობს ეთერისა და გოდერძის კავშირს. მისთვის ეთერი მხოლოდ „ღვთისგან წყეული“ გოგოა, რომლის გამოჩენამაც მისი სამეფოს ნორმატიული კანონზომიერება შეარყია.

შეყვარებულთა დაღუპვის სულისშემძვრელი ფაქტიც კი არ ათავისუფლებს მეფეს ბოლომდე საწუთროსეული პირობითობის მონებისაგან. მისი ბრძანებით ეთერსა და გოდერძის, მართალია, გვერდიგვერდ, მაგრამ მაინც ერთმანეთისაგან მოშორებით ასაფლავებენ. ეთერის კუბოც უბრალო ზისაა, უფლისწულის ძვირფასად შემკული განსასვენებლისაგან განსხვავებით.

ფოლკლორული მურმანის ლიტერატურული მემკვიდრე — შერე პოემაში შემოდის როგორც ინდივიდი, რომელსაც უნარი აქვს განიცადოს „სიკვდილივით ძლიერი“ სიყვარული და „ყოჯოხეთივით სასტიკი“ შური. თვისებები, რომლებიც ანიჭებენ მას ძალას, ცხრა მთა და ცხრა ზღვა გადაიაროს ეშმასთან კავშირის შესაკრავად.

ეთერის დანახვისას შერეს გულში აბოზოქრებული ვნებების გასაოცარი დინამიზმით დაბატული სურათი იმთავითვე გვიჩვენებს, რომ ამ პიროვნების

გულში ჩასახული გრძნობა მხოლოდ ნეგატიურ ასპექტში შეიძლება განვითარდეს, რომ მისი „სიყვარული“ მხოლოდ დამანგრეველ ძალად შეიძლება მოგვევლინოს.

„ვეზირი შესცქერს ეთერსა,	ველარ ჰბედავდა შეხედვას
ფერი ფერადად სდიოდა,	თუმც შახედნება ჰშიოდა;
ვერ ისვენებდა ერთ ადგილს,	ქალის სიტურფემ დააბა,
აქათ-იქითა დიოდა.	მუხლის ძარღვები სცვიოდა.
დამნახველს ეთერისასა	გარეთ არ იმჩნევს, გულში კი
ეზლავე გული სტკიოდა.	მეფის ღალატი ჰყიოდა“.

სწორედ მისი ბიროვნული თვისებების გამო ირჩევს შერეს ბოროტი ძალა თავისი ნების საწუთროში გამტარებელ მედიუმად. სწორედ ვეზირის ზნეობრივი ნაკლულოვნება სძენს ბოროტებას ემპირიულ არსებობას, უქმნის ეშმაკს საშუალებას, კიდევ ერთხელ მოახერხოს სიკეთის ამქვეყნიური სუფევის დარღვევა. თუმცა ვაჟას პოემაში შერე არ არის ბნელი ძალების ერთადერთი გზამკვლევი. ბოროტი ძალა მას საწუთროში მეფის ამპარტავნებით, მის ხელქვეითთა დათრგუნვით ნებით, ამქვეყნიური დიდების მონებით გაკვალულ გზაზე შემოჰყავს.

პოემის ცენტრალური კოლიზიის ზნეობრივი ასპექტები, პერსონაჟთა ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიური თვისებების გარდა, იმ სამყაროს კანონზომიერებით არის განსაზღვრული, სადაც მოქმედება მიმდინარეობს.

გურგენის სამფლობელო ტიპური ტირანული სახელმწიფოა, რომლის უმთავრესი ატრიბუტიკაც ძლევამოსილი ჯარი, შავ ცხენზე გოროზად ამხედრებული მეფე და კაცთა კბილებით შემკული ზმლებით აღჭურვილი ჯალათებია, საზოგადოება, სადაც, საკუთარი სურვილისდა მიუხედავად, ვერავინ ბედავს მეფესთან შეწინააღმდეგებას.

ამ სამყაროში აშკარად დარღვეულია საზოგადოებრივი ყოფა-ცხოვრების ღვთიებოძებული ზნეობრივი ჰარმონიულობა და სწორედ ეს ქმნის ყოფიერებაში ამაღლებული სიყვარულის სახით ვლინებული ღვთიური საწყისის იავარქმნის შესაძლებლობას.

გურგენის სახელმწიფოში გამეფებული ტოტალური ზნეობრივი კრიზისი, რომელიც სიყვარულის ამქვეყნიური არსებობის მოკვდინებას ხდის შესაძლებელს, მთლიანად ამ სამეფოს განადგურების წინაპირობად გვევლინება. ღვთიური საწყისისაგან გაუცხოებულ საზოგადოებას ვერც ჯარი, ვერც სიმდიდრე და ძლევამოსილება ვერ გადაარჩენს. ეს საშიშროება აშკარად ხშიანდება მემკვიდრის სიკვდილით შეძრული მეფის გოდებაში:

„ვაჰ ჩემო ყოფნავ, სიცოცხლე,

სამეფო დამრჩა კარლია.

ლიბო ამ ჩემი ქვეყნისა

ღმერთმა რად გამაარღვია“.

მინიშნება ნაწარმოებში დახატული სახელმწიფოს მომავალი დამხობის შესახებ ზოგადად-ემპირიული ყოფიერების წინაშე მდგომ საფრთხეზე მიგვანიშნებს. სიყვარულის მარადიული არსებობის ემპირიულ სამყაროში ვლინებული სიმბოლონი: ეთერისა და გოდერძის საფლავებზე ამოსული იავარდი და მათ ფერხთით მჭექვარე უკვდავების წყარო ამ საფრთხის თავიდან აცილების იმედად გვევლინებიან.

დამოწმებული ლიტერატურა

- აკ. გაწერელია, 1965 - აკ. გაწერელია, ვაჟა-ფშაველა, რჩეული ნაწერები, ტ. II, თბ., 1965
 ეთერიანი, 1954 - ეთერიანი, ხალხური სიტყვიერება, ტ. IV, თბ., 1954
 ვაჟა-ფშაველა, 1964 - ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. III, IX, თბ., 1964
 გრ. კიკნაძე, 1989 - გრ. კიკნაძე, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, თბ., 1989
 ზ. კიკნაძე, 2001 - ზ. კიკნაძე, ქართული ხალხური ეპოსი, თბ., 2001
 თ. ქურდოვანიძე, 2001 - თ. ქურდოვანიძე, ქართული ფოლკლორი, თბ., 2001
 რ. ჩხეიძე, 1995 - რ. ჩხეიძე, მურმანის ტრაგედია, ლიტერატურულ-ფოლკლორული ცდა, თბ., 1995.

LELA EDZGVERADZE

THE MORAL ASPECT OF OPPOSITION BETWEEN GOOD AND EVIL IN THE POEM "ETERI" BY VAZHA-PSHAVELA

In the poem "Eteri" by Vazha-Pshavela the antithesis good-evil is manifested in the form of the struggle between opposed moral tendencies. Eteri and Goderdzi, who are in love with each other, oppose haughty King Gurgen and Shere, seized with a dishonourable passion.

Against the background of the collisions in the poem, the main idea is the following: evil comes into existence in the world by means of wicked people, who, due to their moral degradation, fall under the influence of the evil forces. Evil can upset the reign of good in this world, but it cannot win a victory over the divine power.

02 პაპაპიპი

ილია ჭავჭავაძე და ქართული ქიმიური ტერმინოლოგიის საკითხები

დარგობრივი ტერმინოლოგიის ქმნადობის თვალსაზრისით, საინტერესო მასალას იძლევა XIX საუკუნის დიდი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის — ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტთა. კერძოდ, მევენახეობა-მეღვინეობის თემაზე შექმნილ წერილებში ავტორს დასჭირდა რიგი ქიმიური ტერმინებისა, რომელთა დიდი ნაწილიც უშუალოდ თარგმნა ან ისესხა უცხოენოვანი სამეცნიერო ლიტერატურიდან. იგი, როგორც ირკვევა, დაწვრილებით გაეცნო ევროპელ სწავლულთა ნაშრომებს, რომელთაც ხშირად იმოწმებს მსჯელობის დროს ("ქიმიკოსი შანტალი", "დოქტორი ლუდვიგ გალი", "გამოჩენილი პასტერი", "გამოჩენილი ქიმიკოსი საფრანგეთისა ჟირარი", "მეცნიერი ღვინის მკეთებელი ტარდანი", "სწავლურენუ", "მეცნიერი: პეტენკოფერი, ფორსტერი და ჰილგერი"...).

ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობის პერიოდში ქიმიური მეცნიერება ახლად ინერგებოდა ქართულ სინამდვილეში და შესაბამისი ტერმინოლოგიაც, ბუნებრივია, დასამუშავებელი იყო. ეს კარგად ჩანს ქართული ქიმიური სკოლის ფუძემდებლის - პროფ. ვ. პეტრიაშვილის ნაშრომიდან: "ღვინის დაყენება", რომელიც 1895 წელს დაიბეჭდა (იხ. ვ. პეტრიაშვილი, 1895, გვ. 3).

პროფ. რ. ნიკოლაძის მოგონებაში: "პროფ. ვ. პეტრიაშვილი და 'თერგდა-ლეულები' დაცულია ცნობა, რომ 'მოამბეში' ვ. პეტრიაშვილის ნაშრომების ბეჭდვის დროს ნიკო ნიკოლაძე და გიორგი წერეთელი 'ხან ილიასთან, ხან აკაკისთან ერთად არჩევდნენ 'ოდესის ბრძენის' (ვ. პეტრიაშვილის — ი.ვ.) ხან ერთ, ხან მეორე ახალ ტერმინს და იგონებდნენ პეტრიაშვილის მიერ მათთვის მიცემულ დარიგებას სახელების სისტემატიურ შერჩევაზე, სიტყვების შემთხვევითი შეთხზვის ნაცვლად" (რ. ნიკოლაძე, 1950, გვ. 72). მოყვანილი ნაწყვეტი, გარკვეულწილად, წარმოდგენას გვიქმნის ილია ჭავჭავაძისა და პროფ. ვ. პეტრიაშვილის შესაძლო ურთიერთობაზე; ამ ვარაუდს კიდევ უფრო ამყარებს მათ მიერ გამოყენებული ტერმინების სიახლოვე.

წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ შევეცადეთ, წარმოგვედგინა ილია ჭავჭავაძის ღვაწლი ქიმიური ტერმინოლოგიის შემუშავების საქმეში. მეტი სიცხადისათვის, მის პუბლიცისტურ წერილებში დადასტურებული საანალიზო მასალა შევუდარეთ მევენახეობა - მეღვინეობის პირველი ქართული სახელმძღვანელოს ავტორის - ლ. ჭორჭაძისა და პროფ. ვ. პეტრიაშვილის ტერმინოლოგიის, აგრეთვე, XIX საუკუნის 60-70-იანი წლების პრესაში ("ცისკარი", "ივერია", "დროება", "სასოფლო გაზეთი", "გუთნისდედა"...), არსებულ მასალებს, სხვადასხვა ლექსიკონს. ლ. ჭორჭაძის სახელმძღვანელო ქრონოლოგიურად უსწრებს ი. ჭავჭავაძის წერილებს, 1876 წელსაა გამოცემული, ხოლო ვ. პეტრიაშვილის ნაშრომები მეღვინეობაზე გამოქვეყნდა XIX საუკუნის 90-იან წლებში, ი. ჭავჭავაძის წერილებზე გვიან.

საანალიზო მასალა დალაგებული გვაქვს გარკვეული სემანტიკური ჯგუფების მიხედვით, მაგრამ ამჯერად ყურადღებას ვამახვილებთ ვენახის სასუქის აღმნიშვნელ ტერმინებზე: **მჟავე კირი, მჟავე ფოსფორი, ფოსფორმჟავე, ძვლების ფხვნილი:**

"ძროხის პაცივი ვენახის სასუქად ყველაზედ უკეთესად ცნობილია. ძალიან კარგად მოქმედებს ძვლების ფხვნილიცა, მჟავე ფოსფორი, მჟავე კირიცა, რომელსაც ძვლებისგანვე ამზადებენ და ფოსფორმჟავე აქვს" (ი.ჭავჭავაძე, 1956-ა, გვ.89).

მჟავე კირის უცხო შესატყვისად ილია სქოლიოში რუსული ტრანსკრიფციით მიუთითებს ტერმინს - **სუპერფოსფატი** (суперфосфат) (ი.ჭავჭავაძე, 1956-ა, გვ.89). თანამედროვე ქიმიურ ტერმინოლოგიაში ფუნქციონირებს ორივე ტერმინი - **მჟავე კირიც** და **სუპერფოსფატიც**, ოღონდ მათი მნიშვნელობები განსხვავებულია (აქ ვემყარებით ქიმ. მეც. კანდ., დოც. გურამ სუპატაშვილის მონაცემებს).

ტერმინოლოგიური შესიტყვება **მჟავე ფოსფორი** არ დასტურდება ქიმიურ ტერმინოლოგიაში; ჩვენი ვარაუდით, იგი რუსული фосфорная кислота-ს ქართული **შესატყვისისთვის** დაძებნილ ერთ-ერთ შესაძლო ვარიანტს წარმოადგენს; შეადარეთ: **ფოსფორმჟავე** (იხ. ზემოთ, კონტექსტი) // **ფოსფორის სიმჟავე** (ი. ჭავჭავაძე, 1956-ა, გვ. 105; ასევე: ლ. ჭორჭაძე, 1876, გვ. 17-18; ვ. პეტრიაშვილი, 1895, გვ. 57) // **ფოსფორული სიმჟავე** ("გუთნისდედა", 1862, №21, გვ. 136). ამ ტერმინებისათვის საერთოა **მჟავე** // **სიმჟავე**.

ს.ს. ორბელიანის, ნ. და დ. ჩუბინაშვილების ლექსიკონების მიხედვით, **მჟავე** გემოს მახასიათებელია (ს.ს. ორბელიანი, 1966-ა, გვ. 515; ნ. ჩუბინაშვილი, 1961, გვ. 298; დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 894). **სიმჟავეს** დ. ჩუბინაშვილი განმარტავს, როგორც "თვისებას მჟავისა, кислота" (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 1174).

XIX საუკუნის 60-70-იანი წლების პრესაში დასტურდება როგორც **მჟავე** ("გუთნისდედა", 1864, №4, გვ. 30), ისე მისი პარალელური ტერმინები: **სიმჟავე** ("გუთნისდედა", 1875, №1, გვ. 5), **მჟავედი** ("გუთნისდედა", 1862, №11, გვ. 79), **ძმარა** || **კმონი** ("სასოფლო გაზეთი", 1871, №3, გვ. 4). პროფ. რ. ნიკოლაძის მითითებით, "ტერმინი ძმრის მჟავე გემოთია წარმოქმნილი: ლათინურად acidus - მჟავე, acetum - ძმარი; ბერძნულად oxy - მჟავე, oxos - ძმარი; აქედან რუსულად: уксус" (რ. ნიკოლაძე, 1950, გვ. 172-173) ("მდრ.: მოძმარებული, ანუ **კმონი**" (ს.ს. ორბელიანი, 1966-ბ, გვ. 397). აღნიშნულ ტერმინებს (**მჟავე**, **სიმჟავე**, **მჟავედი**, **ძმარა**) ერთი საერთო ნაკლი აქვთ: "გამოხატავენ განყენებულ თვისებას და არა ნივთიერების ერთ-ერთ სპეციფიკურ სახეს" (რ. ნიკოლაძე, 1950, გვ. 172-173). ამ ნაკლის გამო მიუთითებდა ჟურნალი "გუთნისდედა": "(მკითხველს) არ უნდა ეგონოს, ეს სიმჟავენი გემოთიც მჟავენი არიან ყოველთვისა. **სიმჟავეებს** მეცნიერებაში ეტყვიან რამე ნივთიერების ნახადს, გადასხვაფერებას, ნახალისეც რისამე" ("გუთნისდედა", 1875, №13, გვ. 3)

პროფ. რ. ნიკოლაძის მითითებით, -ა დაბოლოებით გაფორმებული **მჟავა მჟავეს**, **სიმჟავეს** ნაცვლად პროფ. ვ. პეტრიაშვილის მიერ შემუშავებული ტერმინის საბოლოო რედაქციას წარმოადგენს, მაგრამ პირველად **მჟავა** სწორედ ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტურ წერილებში დასტურდება. -ა სუფიქსს ამ ფორმაში მასუბსტანტივებელი ფუნქცია აკისრია, რის შედეგადაც **მჟავა** არ იმეორებს წინამორბედ ტერმინთა ნაკლს. მიუხედავად ამისა, ეს ტერმინი მომდევნო წლებშიც ვერ იქცა სამეცნიერო ტერმინოლოგიის კუთვნილებად. ამის დასტურია ილ. აღმაზრშვილის კრიტიკული წერილი, რომელიც დაიბეჭდა ჟურნალ "განათლების" 1914 წლის V ნომერში; ერთ-ერთი შენიშვნა წერილის

ავტორისა ეხება ტერმინ **მჟავებს** გამოყენებას რუსული КИСЛОТА-ს ქართულ შესატყვისად: "მჟავე - КИСЛОТА - ჯერ ერთი, რო **მჟავე** რუსულად არის КИСЛЫЙ; მეორეც ესა, ვისაც ჩემოდენად უმუშავნია ქიმიური ტერმინების თარგმნაში, ყველა დამეთანხმება, რომ ქიმიური რთული სხეულის აღსანიშნავად აუცილებელი საჭიროებაა ვინმართ ტერმინი **მჟავა**. ეს ტერმინი ქართული ენის ბუნებასაც ეთანხმება და სხეულის ქიმიურ ბუნებასაც..." (გვ. 400). ჟურნალის იმავე წლის VI ნომერში ჯერ კიდევ სტუდენტი ვ.კაკაბაძე თავის სტატიაში: "წყალი და მისი გაწმენდის საშუალებანი" **მჟავებს** იყენებს **მჟავას** ნაცვლად, მაგ.: **ნახშირმჟავე** გაზი, საშუალო **ნახშირმჟავე** მარილები ("განათლება", 1914, №6, გვ. 417, 418); იქვე ე. ალშიბაია წერს: "ცოტა რამ ქიმიურ ტერმინებზე", იწუნებს რა ტერმინ **სიმჟავეს**, საჭიროდ თვლის, დაინერგოს ტერმინი **მჟავი** (გვ.467).

დღეს საბოლოოდ მკვიდრ ტერმინადაა ქცეული **მჟავა** (პროფ.რ. ნიკოლაძე მას, "ცოტა არ იყოს, არაქართულად გაფორმებულ დასახელებად მიიჩნევს", მაგრამ სწორედ -ა სუფიქსით გაფორმებამ იხსნა ეს ტერმინი წინამორბედ დასახელებათა ნაკლისაგან და მისცა მას ტერმინოლოგიური ღირებულება.

მჟავა ილიასთან გვხვდება ტერმინოლოგიურ შესიტყვებაში - **სალიცილის მჟავა** || **მჟავე** ან კომპოზიტის შემადგენელ ნაწილად - **ნახშირმჟავა**: "...არის კიდევ ერთგვარი მჟავე, რომელსაც **სალიცილის მჟავას** ეძახიან. ამ მჟავეს ხმარობენ ღვინის გამოსაყვებლად და გასამძლეოდ;... პარიზის პრეფექტმა... გამოსცა... ბრძანება, რომ **სალიცილის მჟავე** არ იქნას ხმარებული არც სასმელში რაშიმე, არც ზორაგეულობაში" (ი.ჭავჭავაძე, 1956-ა, გვ.128).

შენიშვნა: ილია მერყეობს დაბოლოების შერჩევისას (**მჟავა** თუ **მჟავე**), რაც იმაზე მეტყველებს, რომ -ა მასუბსტანტივებელსუფიქსიანი წარმოება სიახლის გამო მას ჯერ ვერ გაუთავისებია. ლ.ჯორჯაძე არ იყენებს აღნიშნულ ტერმინოლოგიურ შესიტყვებას; პროფ. ვ. პეტრიაშვილთან დასტურდება **სალიცილის სიმჟავე** ("მოამბე", 1895, №3, გვ. 97). თანამედროვე ტერმინოლოგიით, მიღებულია **სალიცილის მჟავა**.

"როცა ტკბილი დიდს დუღილშია და ბუყბუყებს, მაშინ ზემოთ ბურბუცებს ანუ ქაფს მოიგდებს. აქედამ ერთნაირი ბული გამოდის, რომელსაც **ნახშირმჟავას** ეძახიან მეცნიერნი. ეს ბული რომ ჩაისუნთქოს კაცმა, ადვილად დაიბრჩობა" (ი.ჭავჭავაძე, 1956-ა, გვ. 104).

თანამედროვე ქიმიური ტერმინოლოგიით, **ნახშირმჟავა** სითხეს აღნიშნავს, მაშინ კი იმ გაზის სახელი იყო, რომელსაც დღეს ვუწოდებთ **ნახშირორჟანგს** || **ნახშირმჟავა გაზს**. მეტი სიცხადისათვის, მოვიყვანო მაგალითს პროფ. ვ.პეტრიაშვილის შრომიდან: "შეშა რომ იწვება, მაშინ **ნახშირმჟავე** და წყალი ჩნდება" (ვ.პეტრიაშვილი, 1895-ბ, №8, გვ.2-3).

ტერმინი **ნახშირმჟავა** რუსული Углекислый газ-ის შესატყვისად პირველად ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტურ წერილებში დასტურდება. შეადარეთ:

ლ.ჯორჯაძე: **დუღილის ძალა|სუნი**; **დუღილის ძალა და სუნი** || **ნახშირის სიმჟავის სუნი** || **ნახშირის სიმჟავის სუნი და ძალა** (ლ.ჯორჯაძე, 1876, გვ. 80-82).

ვ.პეტრიაშვილი: **ნახშირ(-) მჟავე** || **ნახშირის(-) სიმჟავე** (ვ.პეტრიაშვილი, 1895-ა, №10, გვ. 4, 1895, გვ.19).

პრესა: **ნახშირის მუავე** ("გუთნისდედა", 1864, №4, გვ.30) //

ნახშირმუავედი ("გუთნისდედა", 1862, გვ.75) //

ნახშირძმარა ("სასოფლო გაზეთი", 1871, №3, გვ.4)

საანალიზო მასალაზე დაკვირვებამ, ასევე, მიგვიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ ტერმინი **ფხვნილი** (**ძვლების ფხვნილი**) რუსული порошок-ის შესატყვისად ილიას უნდა შეემუშავებინა **ფხვნილის** ანალოგიით: **ფხვნა - ფხვნილი** (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ.1322); შდრ.: **ფხვნა** (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, 1322) - **ფხვნილი**;

ფორმა წარმოადგენს -ილ სუფიქსიან მიმღეობას, რომლის გასუბსტანტივებაც ხდება ზმნისწინის ჩამოცილებით. ლ.ჯორჯაძის სახელმძღვანელოში დასტურდება **პარაშოკი**, 60-იანი წლების პრესაში, ხოლო მოგვიანებით პროფ. ვ.პეტრიაშვილთან - **ფქვილი**. შეადარეთ: ლ.ჯორჯაძე: მარმარილის ქვის **პარაშოკი** (ლ.ჯორჯაძე, 1876, გვ.176).

პრესა: ძვლის **ფქვილი** ("გუთნისდედა", 1862, №21, გვ.136).

ვ.პეტრიაშვილი: მარმარილოს **ფქვილი** (ვ.პეტრიაშვილი, 1895, №3, გვ. 46-47).

შენიშვნა: ტერმინ **ფქვილს** იყენებს, ასევე, ტექნიკური ტერმინოლოგიის შექმნის საორიენტაციო ჯგუფის წევრი ვ.კაკაბაძე ("განათლება", 1935, №1).

ტერმინთა სწორად შერჩევა-თარგმნის საკითხში ი. ჭავჭავაძეს ვ.პეტრიაშვილთან უფრო მეტი აქვს საერთო, ვიდრე ლ.ჯორჯაძესთან; მეტიც, თანამედროვე ჭიმბიური ტერმინოლოგია ზოგ შემთხვევაში ტერმინის მისეულ ვარიანტს თანხვდება, ვ.პეტრიაშვილისაგან განსხვავებით. მართალია, ილია მეცნიერი ჭიმბიოსი არ ყოფილა, მაგრამ; უტყუარი ენათმეცნიერული აღლოს წყალობით, ამ სფეროშიც მართებულ პრინციპს ირჩევს.

დამოწმებული ლიტერატურა

"განათლება", 1914, №5, 6; 1935, №1

"გუთნისდედა", 1862, №11, 21; 1864, № 4; 1875, №1

"მოამბე", 1895, № 3

რ. ნიკოლაძე, 1950 - რ. ნიკოლაძე, "პროფ. ვ. პეტრიაშვილი და თერგდალეულები", კრებული "ვასილ პეტრიაშვილი", თბ., 1950

ს.ს.ორბელიანი, 1966-ა - ს.ს.ორბელიანი, "ლექსიკონი ქართული", წიგნი 1, თბ., 1966

ს.ს.ორბელიანი, 1966-ბ - ს.ს.ორბელიანი, თხზულებანი, 1V (2), თბ., 1966

ვ.პეტრიაშვილი, 1895-ა - ვ.პეტრიაშვილი, "ღვინის დაყენება", თბ., 1895

ვ.პეტრიაშვილი, 1895-ბ - ვ.პეტრიაშვილი, "ლუი პასტერის ღვაწლი შესახებ ღვინის დაყენებისა", "მეურნე", 1895, № 26-30

"სასოფლო გაზეთი", 1871, №3

ნ.ჩუბინაშვილი, 1961 - ნ.ჩუბინაშვილი, "ქართული ლექსიკონი", თბ., 1961

დ. ჩუბინაშვილი, 1984 - დ.ჩუბინაშვილი, "ქართულ-რუსული ლექსიკონი", თბ., 1984

ი.ჭავჭავაძე, 1956-ა - ი.ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ

ტომად, პ.ინგოროყვას რედაქციით, ტ. VII, თბ., 1956

ლ.ჯორჯაძე, 1876 - ლ.ჯორჯაძე, "მევენახობა და ღვინის დაყენება, კეთება და გაუმჯობესობა ხელმძღვანელობისათვის კახური ღვინის მათყენებლებისა", ტფ., 1876.

IA VASHAKIDZE

ILIA CHAVCHAVADZE AND PROBLEMS OF
GEORGIAN CHEMICAL TERMINOLOGY

The articles of Ilia Chavchavadze, a great writer and public figure of the 19th c., provide interesting material from the viewpoint of the formation of branch terminology. In particular, in the articles written on viticulture and wine-making, the author needed a number of chemical terms, the bulk of which he translated directly or borrowed from foreign scientific literature. The author must have familiarized in detail with the papers of European researchers, which he often cited during the analysis.

The paper demonstrates the contribution of I. Chavchavadze to the elaboration of the chemical vocabulary. The material analyzed in his articles is compared with the terminology of L. Jorjadze, the author of the first Georgian manual on viticulture and wine-making, and Prof. V. Petriashvili, as well as the press materials of the 1860s-1870s and various dictionaries.

The analyzed material is arranged in semantic groups. Special attention is paid to the terms denoting vineyard fertilizers.

გოდერაძე ვაჟროსი

ყალბი ისტორიული საბუთების გავრცელება XIX საუკუნის დასავლეთ საქართველოში

საქართველოში რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ დაიწყო ყალბი ისტორიული საბუთების გავრცელება. მან განსაკუთრებით ფართო ხასიათი მიიღო XIX საუკუნის 70-90-იან წლებში, დასავლეთ საქართველოს, კონკრეტულად სამეგრელოს, თავადაზნაურობის წოდებაში დამტკიცებასთან დაკავშირებით. რუსულმა მმართველობამ, რომელიც მიისწრაფოდა ახლადდაპყრობილი ქვეყანა სწრაფად გაერუსებინა, გადაწყვიტა, პირველ რიგში, დაეზუსტებინა ქართული მოსახლეობის სოციალური შემადგენლობა, რათა პრივილეგირებული წოდების სახით თავისი ბატონობისათვის საიმედო დასაყრდენი ძალა შეექმნა. ხელისუფლებამ ამ მიზნით საქართველოს მოსახლეობის ყველა სოციალური ფენისაგან საკუთრებისა და წოდების დამადასტურებელი წერილობითი საბუთები მოითხოვა. მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა თავადაზნაურობა, რომლის მნიშვნელოვან ნაწილს წოდებისა და ყმა-მამულების ფლობის წერილობითი საბუთები არ გააჩნდა, ხოლო ვისაც ჰქონდა, მათი უმრავლესობის იურიდიული ძალმოსილება, რუსული კანონმდებლობის თვალსაზრისით, ძალიან დაბალი იყო. მესაკუთრე გლეხები კი მიწას, ჩვეულებრივ, ყიდულობდნენ „საშინაო საბუთებით“, რომლებიც სამართლებრივი ნორმების ელემენტარულ მოთხოვნებსაც ვერ აკმაყოფილებდნენ. მაგრამ საქართველოში მიღებული ჩვეულებით, ქვემარტების ძალას არ კარგავდნენ ხარვეზის მქონე ძველი საბუთები, თუკი მსყიდველი მათში ნაჩვენები მიწით მუდმივად სარგებლობდა (ი.დოლიძე, 1960, გვ.43).

საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს არსებობის დროს, საკუთრებისა და წოდებრივი მდგომარეობის განმსაზღვრელ წერილობით საბუთს გადაწყვეტი მნიშვნელობა არ ენიჭებოდა. წოდებრივ-სოციალური ურთიერთობა, ძირითადად, ზეპირ ტრადიციას ეყრდნობოდა. მეფემ და საზოგადოებამ კარგად იცოდნენ, ვინ რა საკუთრებას ფლობდა, ვინ იყო თავადი და ვინ აზნაური, რა ყმა და მამული გააჩნდა მას. რუსული მმართველობის ამ მოთხოვნის შემდეგ, თავადაზნაურობის იმ ნაწილს, რომელსაც თავისი წოდებრივი ღირსების დასამტკიცებლად წერილობითი საბუთი ვერ შემოენახა, სოციალურ პრივილეგიათა სრული დაკარგვის საფრთხე დაემუქრა. ამან ბიძგი მისცა ყალბი საბუთების შედგენასა და გავრცელებას, რაც წოდებრივი განიარაღების წინაშე მდგარი ფეოდალებისათვის და, საერთოდ, ქართველი კაცისათვის, რუსეთის ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის წინააღმდეგ ბრძოლის ერთ-ერთ ფორმად იქცა (მ.დუმბაძე, 1957, გვ. 321).

რუსულმა მმართველობამ, ამასთან ერთად, წერილობითი საბუთების რეგისტრაცია-დამოწმება დაიწყო. იმერეთის მმართველმა, გენ. მაიორმა, თავადმა პ. გორჩაკოვმა საქართველოს მთავარმმართველს, გენ. ა. ერმოლოვს 1821 წლის 22 ნოემბერს მიმართა თხოვნით - იმერეთშიც, აღმოსავლეთ საქართველოს მსგავსად, ძველი საბუთების რეგისტრაცია ჩატარებინა (სსსცა, საქ. 1278, ფურც. 1-2). მან, სათანადო თანხმობის მიღების შემდეგ, 1822 წლის 12 მაისს ქართულ და რუსულ ენებზე გამოაქვეყნა „გამოცხადება სრულიად იმერეთსა შინა“, რომელშიც მოსახლეობას წინადადება აძლევდა, ერთი წლის განმავლობაში,

მმართველის კანცელარიაში დასამოწმებლად და ასლის გადასაღებად ძველი საბუთები წარმოედგინათ. დაუმოწმებელი საბუთი, სარეგისტრაციო ვადის გასვლის შემდეგ, ძალადაკარგულად ჩაითვლებოდა (სსსცა, საქ. 4, ფურც. 1-2). 1822-1824 წლებში იმერეთის ოლქში სულ 33,286 ძველი საბუთი დამოწმდა (სსსცა, საქ. 1278, ფურც. 4-7).

რუსულმა მმართველობამ ძველი საბუთების რეგისტრაცია-დამოწმების პროცესში, თავისი ფისკალური მიზნებიდან გამომდინარე, გააუქმა იმერეთის მეფეების მიერ 363 კომლი გლეხისათვის მიცემული სითარხნის სიგელი და მათი მფლობელები მოსახლეობის გადასახადების გადამხდელთა საერთო სიაში ჩარიცხა (ს.კაკაბაძე, 1950, გვ. 165-255).

მთავრობა, ძველი საბუთების რეგისტრაცია-დამოწმებით, შეეცადა დაედგინა, დასავლეთ საქართველოში ვინ რა საკუთრებას ფლობდა და რომელ სოციალურ ფენას ეკუთვნოდა, რაც აუცილებელი იყო, პირველ რიგში, როგორც ახალი გადასახადების გასაწერად, ასევე, საერთო-იმპერიულ წოდებრივ სივრცეში ქართველი თავადაზნაურობის უფლებრივი მდგომარეობის განსაზღვრისათვის. მაგრამ ამ ღონისძიებას სასურველი შედეგი არ მოუვლია, იმის გამო, რომ დროებითი მმართველობა წარმოდგენილ საბუთებს დამოწმებისა და ასლების გადაღების შემდეგ უკანვე აბრუნებდა. მას არ შეეძლო საბუთის უტყუარობა დაედგინა. საქმე გართულდა იმით, რომ იურიდიულ მიმოქცევაში შემოვიდა რეგისტრირებულ-დამოწმებული საბუთები, რომელთა სამართლებრივი ავტორიზაცია დადგენილი არ იყო. ახლა საქირო გახდა გარკვეულიყო, მათგან რომელი იყო ნამდვილი და რომელი ნატყუარი. ამ უკანასკნელთა რარდენობა, განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში, ოფიციალური თუ არაოფიციალური მონაცემებით, სწრაფად იზრდებოდა.

ყალბი, ნატყუარი საბუთების გამოყენებას როგორც მსოფლიო, ასევე საქართველოს სასამართლო პრაქტიკაში თავისი ისტორია აქვს. ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით, საქართველოში ასეთი საბუთების არსებობა XV საუკუნეში ალექსანდრე კახთა მეფის მიერ ნაბოძებ ერთ-ერთ სიგელშია აღნიშნული. საქართველოში ნატყუარი საბუთების გავრცელებაზე, სხვა მონაცემებთან ერთად, მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ სახელმწიფოს დადგენილი ჰქონდა წესები, რომლითაც მოსამართლეებს წერილობითი საბუთის უეჭველობა უნდა გამოერკვიათ (ი.ჯავახიშვილი, 1996, გვ. 501-503). ამას ეძღვნება ვახტანგ VI-ის „სამართლის წიგნის“ 143-ე მუხლი (1955, გვ. 85-86).

ყალბი საბუთი თავისი შინაარსით შეიძლება იყოს ყოფილიყო: ერთი - სინამდვილის ამსახველი, მაგრამ ყალბი (მაგალითად, თავადს და აზნაურს, რომელსაც თავისი წოდებრივი ღირსების დამადასტურებელი ძველი, ნამდვილი საბუთი ვერ შემოენახა, ახლა უნდა დაემზადებინა მეფის სიგელი, რომელშიაც ნათქვამი იქნებოდა, რომ მის მფლობელს ამა თუ იმ მეფისაგან მინიჭებული ჰქონდა თავადის ან აზნაურის წოდება, ბოძებული ესა და ეს მამული და ყმა) და მეორე - საერთოდ ყალბი, რომლითაც მისი მფლობელი ცდილობდა წოდებრივი თუ ქონებრივი მდგომარეობის შეცვლას. რადგან წერილობითმა საბუთებმა ასეთი ძალა შეიძინა, გაჩნდა ცდუნება - ყალბი საბუთის საშუალებით გლეხი აზნაურთა, აზნაური თავადთა წოდებაში ჩარიცხულიყო, დაუფლებოდა იმ ქონებას, რომელიც მას არ ეკუთვნოდა. შეიქმნა აზნაურობის მაძიებელთა მთელი ფენა, გაჩნდა ყალბი საბუთების დამამზადებელი კერები (ძირითადად,

ეკლესია-მონასტრები, სახელმწიფო დაწესებულებათა კანცელარიები, ასევე კუსტარ-მარტოხელათა მთელი მასა. ყალბი საბუთების მოზღვრება განსაკუთრებით დიდი იყო დასავლეთ საქართველოში.

XIX ს-ის 10-იანი წლების ბოლოსა და 20-იანი წლების დასაწყისში ძალზე გაზმაურდა გელათის მონასტრის არქიმანდრიტის ზაქარისა და დეკანოზ ოსე გაბაშვილის (ბესიკის ძმა) საქმე. მათ ბრალად დაედოთ სოლომონ მეორის ყალბი სიგელის დამზადება და რუსულმა მმართველობამ სამაგალითოდ მკაცრად დასაჯა (შეიძლება სრულიად უდანაშაულონი). ისინი დააპატიმრეს და რუსეთში, ბელგოროდის მონასტერში გადასახლეს. პატიმრები გაუსაძლის პირობებში ცხოვრობდნენ. არქიმანდრიტი ზაქარია ბელგოროდში გარდაიცვალა და იქვე დაასაფლავეს. შვიდი წლის შემდეგ გაათავისუფლეს მძიმედ დაავადებული ოსე გაბაშვილი (წერილები, 1959).

მკაცრი ღონისძიებების მიუხედავად, ყალბი საბუთების გავრცელება გრძელდებოდა. 1830 წელს, როდესაც იმპერატორ ნიკოლოზ I მიერ გამოგზავნილი სენატორები პ. კუტაისოვი და ევგენ. მეჩნიკოვი ამიერკავკასიის სამოქალაქო ადმინისტრაციის რევიზიას ატარებდნენ, სამხარეო ხელისუფლებას აცნობეს, რომ მიმოქცევაშია ყალბი საბუთების დიდი რაოდენობა. ამასთან დაკავშირებით, სენატორებმა იუსტიციის მინისტრს მიმართეს წინადადებით - იმპერატორის წინაშე დაეყენებინა საკითხი სენატსა და ყველა სასამართლო ორგანოში შეჩერებულიყო საქმეების გარჩევა, რომლებიც პრივილეგირებულ წოდებაში ცნობასა და საკუთრების ფლობას შეეხებოდა, გამოეთხოვათ ისინი და ექსპერტიზისათვის სპეციალურ კომისიას გადაცემოდა. 1830 წლის 29 ნოემბერს გამოიცა იმპერატორის ბრძანებულება, რომლის საფუძველზე, შვიდი წლის განმავლობაში, ყველა სადავო საქმის წარმოება შეწყდა, ხოლო თავადაზნაურობის წოდებაში დამტკიცების საკითხი 1844 წლამდე არ განიხილულა. შეიქმნა აუტანელი, გაუგებარი მდგომარეობა, წერს ივ. ჯავახიშვილი, კომისიას, რომლის წევრებმა ქართული ენა არ იცოდნენ, უნდა შეემოწმებინათ ამ ენაზე შედგენილი 10.000-ზე მეტი საბუთი და დაედგინათ მათი უტყუარობა თუ სიყალბე. საბუთის კომისიის დასკვნამდე იურიდიული ძალა არ ჰქონდა. საბუთის გარეშე კი შეუძლებელი იყო მამულების ყიდვა-გაყიდვა, დაგირავება და ა.შ., თავადაზნაურობის წარმომადგენლებს დაეკავებინათ პრივილეგირებული წოდებისათვის შესაფერისი ადგილები სახელმწიფო სამსახურში. მთავარმმართველი გრ. როზენი აღნიშნავდა, რომ საქართველოში შექმნილმა ვითარებამ მოსახლეობის, პირველ რიგში, თავადაზნაურობის უკმაყოფილება გამოიწვია, რამაც, ერთგვარად, ხელი შეუწყო ამ უკანასკნელის მასობრივ ჩაბმას 1832 წლის მოძრაობაში (ივ.ჯავახიშვილი, 1998, გვ. 448).

იმის გამო, რომ ყალბი საბუთების ძირითადი ნაწილი დასავლეთ საქართველოში იყო დამზადებული, სენატის 1831 წ. 17 აგვისტოს გადაწყვეტილებით, იმერეთში ყალბი საბუთების გასარჩევად შეიქმნა სპეციალური კომისია (ავედენსკი, 1940, გვ. 61).

ქუთაისის კომისიამ აღმოაჩინა კერები, ძირითადად ეკლესიები და მონასტრები, სადაც საეკლესიო პირების მონაწილეობით ყალბი ისტორიულ საბუთებს ამზადებდნენ. ასე. მაგალითად, კაპიტან სოკოლოვის დასმენით, ყალბი საბუთების დამზადებაში მხილებულ იქნა მღვდლების ჭგუფი: იშხნელების, სიმონ ფანჩულიძის და დიაკონ სერაპიონ ლალიძის შემადგენლობით. კომისიამ მიაგნო

სხვა ასეთ ჯგუფებსაც, მაგრამ გაცილებით მეტი იყვნენ საზოგადოების სხვადასხვა ფენიდან გამოსული ყალბი სიგელების დამამზადებელი კუსტარი-მარტოხელები. ამ უკანასკნელთა „ნამუშევრების“ გამოცნობა, მათში დაშვებული უბედურებების გამო, შედარებით ადვილი იყო (ა.ვედენსკი, 1940, გვ. 64-67).

ქუთაისის კომისიამ 1833 წლის 8 იანვრამდე იარსება, ამის შემდეგ კი თბილისში მუშაობა დაიწყო „საქართველოსა და იმერეთის სამეფო სიგელების განმზილველმა კომისიამ (სსსცა, ფ.234). მის პარალელურად შეიქმნა მეორე - სასამართლო კომისია, რომელსაც ყალბი საბუთების დამამზადებელთა საქმეები უნდა განეხილა.

ყალბი სიგელების ძირითადი ნაწილი თავადაზნაურობის წოდებრიობის დადასტურებას ისახავდა მიზნად. ამით აიხსნება მათი დიდი რაოდენობა XIX საუკუნის 40-იანი წლებიდან, როდესაც დასავლეთ საქართველოში, წერილობითი საბუთების საფუძველზე, პრივილეგირებულ წოდებაში დამტკიცებას თვით სახელმწიფო ორგანიზებულად ატარებდა. 1847-1849 წლებში ქუთაისში მუშაობდა იმერეთის და გურიის, ხოლო 1866-1873 წლებში ზუგდიდში - სამეგრელოს, სვანეთისა და სამურზაყანოს თავადაზნაურობის დამდგენი ღრობითი კომისიები. მასალები მათი საქმიანობის შესახებ ქუთაისის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივშია დაცული (ქსცა, ფ.184). დასავლეთ საქართველოს სოციალურ ცხოვრებაში ესაა პერიოდი, როცა თავადობისა და აზნაურობის ძიების ნამდვილი ციებ-ცხელება იყო. პრივილეგირებულ წოდებაში დამტკიცება და აზნაურობის მაძიებლობა ლამის საზოგადოებრივ მოძრაობად გადაიქცა. შეიქმნა აზნაურობის მაძიებელთა მთელი ფენა. „კეთილშობილთა“ წოდებაში ცნობა სერიოზულ სიძნელეებთან იყო დაკავშირებული. მათი დაძლევა, კერძოდ, წერილობითი საბუთების მოპოვება, რუსული კანონმდებლობით თითქმის შეუძლებელი იყო. ამის გამო, ასეთი პოლიტიკის წინააღმდეგ, როგორც პროტესტი და სოციალური თავდაცვის საშუალება, წამოვიდა ყალბი საბუთების ნიაღვარი, რომლისგანაც თავის დაღწევა არა მარტო „ღრობით კომისიებს“, არამედ ხელისუფლების მაღალ სახელმწიფო ორგანოებსაც გაუჭირდათ.

იმერეთისა და გურიის თავადაზნაურობის წოდებაში დამტკიცება შედარებით უმტკივნეულოდ მოხდა, მაგრამ იმპერიის მასშტაბით განმარტებული აჟიოტაჟი ახლდა თან სამეგრელოს პრივილეგირებული წოდების ამ ღირსებაში ცნობის საქმეს. ზუგდიდის კომისიამ მუშაობა ისე დაამთავრა, რომ დაკისრებული მოვალეობა ვერ შეასრულა. მის მიერ შედგენილი სამეგრელოს თავადებისა და აზნაურების საგვარეულო სიები სანდო არ აღმოჩნდა. ყალბი საბუთების საფუძველზე, მათში მოხდენენ ისეთი გვარები და პირები, რომლებიც პრივილეგირებულ წოდებას არ ეკუთვნოდნენ. საჭირო გახდა ამ სიების რამდენჯერმე შემოწმება და გადამოწმება.

1890 წ. 17 აპრილს გამოქვეყნდა კანონი, რომლითაც სამეგრელოსა და სვანეთის თავადაზნაურთა წოდებრივი უფლებების საკითხის განხილვა ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურთა დეპუტატთა საკრებულოს დაევალა. წოდებრივი უფლებების დადასტურება, ძირითადად, წერილობითი საბუთების საფუძველზე უნდა მომხდარიყო (ნ.ნიკოლანის პირადი არქივი, საბ.N.48). ამან საქმე კიდევ უფრო გაართულა, ყალბი საბუთების გამოყენებამ მასობრივი ხასიათი მიიღო. დაბეზლებები გაიგზავნა ხელისუფლების როგორც კავკასიის სამხარეო, ასევე ცენტრალურ ორგანოებში. საექვო პირებზე დაწესდა საიდუმლო მეთვალყურეობა.

სათანადო მასალების შეგროვების შემდეგ, 1900 წლის 21 იანვარს, ღამით, პოლიციამ ქუთაისში, ზუგდიდისა და სენაკის რამდენიმე პუნქტში ერთდროულად გაიხრია ექვმიტანილ პირთა ერთი ნაწილის ბინები და პრივილეგირებულ წოდებაში დამტკიცებასთან დაკავშირებული დიდი რაოდენობის ყალბი საბუთები აღმოაჩინა. იმავე დღეს, ქუთაისის ქალაქის ბაღში იპოვეს ერთად გახვეული ანალოგიური საბუთების მთელი გროვა: ასეთი საბუთები 1893-1900 წლებში ფართოდ გამოიყენებოდა ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობის დეპუტატთა საკრებულოს პრივილეგირებულ წოდებაში დამტკიცების დროს.

წინასწარმა გამოძიებამ დაადგინა, რომ ქუთაისის გუბერნიაში მოქმედებდა ყალბი საბუთების დამამზადებელთა კარგად ორგანიზებული დიდი ჯგუფი, რომელსაც სათავეში იშვიათი ნიჭით დაჯილდოებული ახალგაზრდა კაცი - სოლომონ გვაჯას ძე აშორდია ედგა. იგი დაიბადა დაახლოებით 1876 წელს ზუგდიდში. მან ჯერ კიდევ მოწაფეობისას გამოავლინა სხვათა ხელწერის მიბადვის გასაოცარი ტალანტი. ერთხელ სკოლის მასწავლებელმა ერთ მოსაწყენ გაკვეთილზე შეისწრო იგი, რა სისწრაფითა და არაჩვეულებრივი ხელოვნებით ხატავდა თავის რვეულში ქალაქის მანეთიანს. მასწავლებელმა მას ყალბი ფულის მკეთებლის კარიერა უწინასწარმეტყველა (ა.ვედენსკი, 1940, გვ. 76). ს. აშორდია ქუთაისში ჩამოვიდა იმ დროს, როდესაც აზნაურის წოდების მაძიებლობის ბუმი იყო. 1894 წლამდე იმუშავა ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობის დეპუტატთა საკრებულოში, შემდეგ დაუახლოვდა ნიკო დადიანს და მისი ნაკრძალი მამულის მმართველის კანცელარიის თანამშრომელი გახდა. კარგად შეისწავლა იმერეთის, გურიის და განსაკუთრებით კი სამეგრელოს ისტორია, ის, თუ რა პირობებში აძლევდნენ მეფეები და მთავრები თავის ქვეშევრდომებს თავადობის ან აზნაურობის წოდებას, როგორ ფორმდებოდა ამასთან დაკავშირებული საბუთები, სად შეიძლებოდა მათი ნახვა. მან გაიცნო, დაუახლოვდა, პირადი თუ საქმიანი. წერილობითი ურთიერთობა დაამყარა იმ ადამიანებთან, რომლებსაც შეეძლოთ დახმარება გაეწიათ ყალბი საბუთების შედგენასა და რეალიზაციის საქმეში. ისინი, ფაქტობრივად, თანამშრომლები გახდნენ ს. აშორდიას მიერ ჩამოყალიბებული იმ ორგანიზაციისა, რომელსაც სანკტ-პეტერბურგში გამომავალმა გაზეთმა „ნოვოე ვრემიამ“ ვრცელი კორესპონდენცია უძღვნა სათაურით: „ქუთაისის სათავადაზნაურო ქარხანა“ (წერილი მთლიანად გადმობეჭდა ი. ჭავჭავაძის „ივერიამ“, 1900 წ., 13 აპრ., №78, გვ. 1-2).

ს. აშორდიას თანამზრახველები ჰყავდა ქუთაისის საგუბერნიო სამმართველოსა და მის არქივში, დეპუტატთა საკრებულოში, პოლიციაში (იქ მუშაობდა მისი ძმა), მეფისნაცვლის, ქუთაისის გუბერნატორის, ეგზარქოსის, იმერეთის ეპარქიის კანცელარიებში, სინოდის კანტორაში, თვით სენატში - შერალდიის განყოფილებაში. სენატში ს. აშორდიას აგენტი იყო გავლენიანი მოხელე, ვინმე გუსევი.

გამოძიებამ, რომელსაც ქუთაისის საოლქო სასამართლო აწარმოებდა, დაადგინა, რომ არალეგალური ჯგუფი საკმაოდ მრავალრიცხოვანი იყო და ქუთაისის გუბერნიის მასშტაბით მოქმედებდა. მის წევრებს შორის ფუნქციები და სამოქმედო უბნები მკაცრად იყო განაწილებული. ერთნი ამზადებდნენ ყალბ საბუთებს, მეორენი დაკავებული იყვნენ მათი გასაღებით და ა.შ. კლიენტის პოვნის შემდეგ აგენტი მასთან აფორმებდა ხელშეკრულებას აზნაურობის მაძიებლის საქმის წარმოების შესახებ. ყალბი საბუთისა და მომსახურების ღირებულება კლიენტის ქონებრივ შესაძლებლობაზე იყო დამოკიდებული.

საბუთებისათვის იყენებდნენ ს. აშორდიას მიერ დამზადებულ იმერეთის მეფეების, სამეგრელოსა და გურიის უკანასკნელი მთავრების, იმერეთის დროებითი მმართველობის, სხვადასხვა სახელმწიფო დაწესებულებათა ყალბ ბეჭდებს. არქივებსა და მონასტრებში შოულობდნენ ძველ ქაღალდებს. ს. აშორდიას, როგორც საბრალდებო დასკვნაშია აღნიშნული, ასეთი ქაღალდები ყუთებით ჩამოჰქონდა თბილისიდან, ხოლო როცა ყალბ საბუთებზე მოთხოვნა დიდი იყო, ადგილზეც სპეციალურად ამზადებდნენ. ერთი სიტყვით, ს. აშორდია სათავეში ედგა სანიმუშოდ აწყობილ არალეგალურ წარმოებას, რომელიც წლების განმავლობაში (1900 წლამდე) წარმატებით საქმიანობდა.

ს. აშორდია და მისი თანამშრომლები, ცხადია, დააპატიმრეს. მაგრამ იგი ციხეში დიდხანს არ დარჩენილა. თავად ნ. დადიანის თავდებობით (5 000 მანეთი საწინდრით) იგი დროებით გაათავისუფლეს საქართველოდან გაუსვლელობის პირობით. 1902 წლის ზაფხულში, როცა წინასწარი გამოძიება დასრულდა, იგი პროკურორთან გამოიძახეს. მაგრამ ამ დროს სასამართლომ ბათუმიდან მიიღო შეტყობინება, რომ ბრალდებული ს. აშორდია შავ ზღვაში ბანაობის დროს დაიხრჩო. ეს იყო მარტივი სიმულაცია, რათა ნ. დადიანს საწინდარი თანხა არ გადაეხადა. სინამდვილეში კი ს. აშორდიამ თურქული ფელუგით საქართველო დატოვა. ამის შემდეგ მის სამოქმედო არეალში მთელი რუსეთი მოექცა სანაქტ-პეტერბურგიდან ვლადივასტოკამდე. პიროვნება, რომელზედაც საიმპერიო ძებნა იყო გამოცხადებული, ათეული წლის მანძილზე ყალბი საბუთებით აწარმოებდა მსხვილ სამეურნეო თუ საფინანსო ოპერაციებს და რუსეთის უმსხვილესი ბანკებიდან ათეული ათასობით მანეთი გამოჰქონდა. ეს ზღებოდა მაშინ (1902-1910 წლები), როცა მის კოლეგებს ყალბი საბუთების დამზადებისათვის ქუთაისში ასამართლებდნენ.

დასკვნითი სასამართლო პროცესი 1910 წლის ზაფხულში ჩატარდა და საქართველოს საზოგადოებრიობის არაჩვეულებრივი დაინტერესება გამოიწვია. მასში ექსპერტების სახით მონაწილეობდნენ ქუთაისის ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლები: კირილე ლორთქიფანიძე, ვასილ პეტრიაშვილი, პლატონ წულუკიძე, თეოფილე ზუსკივაძე და სხვები. ს. აშორდიას (რომელიც რუსეთიდან ჩამოიყვანეს) და მის თანამშრომლებს იცავდნენ გამოჩენილი ქართველი იურისტები: მექი ფალავა, კალისტრატე ჩიკვაიძე და სხვ. სულ სასამართლო პროცესში 800-ზე მეტი პიროვნება მონაწილეობდა. მისმა „საქმეებმა“ 600-მდე ტომი შეადგინა და რამდენიმე ათას ფურცელს შეიცავს. ბრალდებულებს სხვადასხვა ვადით გა-დასახლება მიუსაჯეს (ქსცა, ფ.175, საქ. 443, 448, 458-465).

ს. აშორდიას ოფიციოზი სამიშ დამნაშავედ, თაღლითად და ავანტიურისტად მიიჩნევდა (ზოგჯერ ერთმანეთში ურევენ რუსი კოლონიზატორების აგენტს, მეგრული ანბანის შექმნის ერთ-ერთ მომხრეს თაღა აშორდიას და სოლომონ აშორდიას). სინამდვილეში კი, ამ არაჩვეულებრივი ნიჭით დაჯილდოებულმა ახალგაზრდამ, რომელსაც მაშინ არსებული წყობილების გამო, არ შეეძლო თავისი ინტელექტუალური შესაძლებლობანი სამშობლოს სამსახურში ჩაეყენებინა, რუსული მმართველობის წინააღმდეგ ბრძოლის თავისებური ფორმა გამონახა და მასთან უთანასწორო ბრძოლაში ჩაება. მან დასავლეთ საქართველოში რუსეთის სოციალური პოლიტიკის რეალიზაციას სერიოზული სიძნელები შეუქმნა. ს. აშორდიას და მისი „თანამშრომლების“ გასამართლება, ფაქტობრივად, ამ პოლიტიკის გასამართლებაც იყო. საინტერესოა ს. აშორდიას პიროვნებისადმი

გამოჩენილი ცისფერყანწელოს ვალ. გაფრინდაშვილის დამოკიდებულება. იგი პოეტისათვის თავისებურ მუზად იქცა. ვ. გაფრინდაშვილისათვის ს. აშორდია მუამბონეა, რომელიც „დროს კარჩაკეტილს და შმაგ სივრცეს არ დაემონა“ და რომელმაც „მეფურ სიუხვით ათავადა ყველა მსურველი“, დაამკვიდრა ტერმინი „აშორდიას აზნაური“ (ვ. გაფრინდაშვილი, 1990, გვ. 34, 81, 104 და ა.შ.).

დამოწმებული ლიტერატურა

ვ. გაფრინდაშვილი, 1990 - ვ. გაფრინდაშვილი, ლექსები, პოემა, თარგმანები, წერილები მწერლის არქივიდან, თბ., 1990

ი. დოლიძე, 1960 - ი. დოლიძე, ჩვეულებითი სჯული, თბ., 1960

მ. დუმბაძე, 1957 - მ. დუმბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, თბ., 1957

ვახტანგ VI, 1955 - ვახტანგ VI, სამართლის წიგნი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ტერმინთა საძიებელი დაურთო თ. ენუქიძემ, თბ., 1955

ა. ვედენსკი, 1940 - А. Введенский, Подлог и фальсификация исторических документов в Грузии в первой половине XIX в., თსუ შრომები, ტ. XV, თბ., 1940

ს. კაკაბაძე, 1950 - ს. კაკაბაძე, იმერეთის საბუთები თარხნობის შესახებ, საისტორიო მოამბე, ტ. 5, თბ., 1950

ნ. ნიკოლაძის პირადი არქივი, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა

სსსცა - საქართველოს სახელმწიფო საისტორიო ცენტრალური არქივი,

ფ. 2 (ამიერკავკასიის მხარის მთავარმმართველის კანცელარია), აღწ. 1

სსსცა, ფ. 234 - საქართველოსა და იმერეთის სამეფო სიგელების გამზილველი კომისია.

ქსცა - ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 175 (იმერეთის დროებითი მმართველობა)

ქცსა, ფ. 184 - სამეგრელოს, სვანეთისა და სამურზაყანოს თავადაზნაურთა დამდგენი დროებითი კომისია; ფ. 185 - იმერეთისა და გურიის თავადაზნაურთა დამდგენი დროებითი კომისია

წერილები, 1959 - ზაქარია არქიმანდრიტისა და ოსე გაბაშვილის წერილები იმერეთის ყოფილ დედოფალ ანნას მიმართ (1814-1824 წწ.), ხელნაწერის უფლებით, პუბლიკატორი და რედაქტორი სარგის კაკაბაძე, თბ., 1959

ივ. ჭავჭავიძე, 1996 - ივ. ჭავჭავიძე, ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, თბზ., ტ. IX, თბ., 1996

ივ. ჭავჭავიძე, 1998 - ივ. ჭავჭავიძე, Политическое и социальное движение в Грузии в XIX в., თბზ., ტ. XII, თბ., 1998.

GODERDZI VACHRIDZE**DISTRIBUTION OF FABRICATED HISTORICAL DOCUMENTS
IN WESTERN GEORGIA IN THE 19TH C.**

The establishment of the Russian rule in Georgia was followed by the distribution of fabricated historical documents. This became especially intensive in the 1870s-1890s, in connection with the approval of the nobility in western Georgia, namely, Samegrelo in the rank. The Russian government, striving to Russify quickly the newly conquered country, decided above all, to verify the social structure of the Georgian people, in order to turn the privileged rank into a reliable support for its rule. For this purpose, written documents confirming the possessions and rank were demanded from all social strata. The nobility, the majority of which had no similar written documents, found themselves in a difficulty. In the period of the independent state of Georgia, such documents were not given crucial importance. The social relationships were based on oral tradition. All this led to drawing up and distribution of fabricated documents, which turned into one of the forms of struggle against the Russian economic and social policy in Georgia. This period in the social life of western Georgia was marked by a rush in search for the rank of nobility.

ОТЗЫВ

О докторской диссертации Т.Ш.Махароблидзе "Типология деститативных систем грузинского и баскского языка (Тбилиси, 2005)

Диссертант предлагает и обосновывает, в терминах типологии, свою теорию "устроенности" тех языковых систем, которые на семантическом, а точнее, на глубинно-концентуальном уровне ср. "понятийность" еще у И.И.Мещанинова получают название дескриптивных, букв. "предназначительных". Речь идет, собственно, о грузинской версионности \квеа\, и адресатности языка басков \далее сокращённо Бая при сокращении ГруЯ для грузинского и Карт'Я для картвельских языков\, В иных, более старых и простых терминах речь идёт о косвенном объекте со значением назначения цели, о его отражениях в морфологии глагола и имени, в синтаксисе и лексике и в некоторых других близких структурах.

Обоснование этой теории, как и вообще производимый в диссертации анализ, являются полными, тщательными, всесторонними и, я бы даже сказал, исчерпывающими, причём это видно уже из авторского характера самих вводимых в диссертации терминов: "Дестинативность, адресатность" и др. Не говорю уже о мастерском владении современной лингвистической терминологией и английским языком, используемым для сжатого изложения всего труда.

По ряду вопросов из своих чисто типологических сопоставлений синхронического среза авторов выводит диахронические реконструкции и построения, поражающие как своей глубиной, так и смелостью. При всей их гипотетичности эти реконструкции мне лично кажутся, однако, вполне интуитивно-оправданными и правомерными. Так, я разделяю с автором уже первое подобное построение о том, что дестинативность во всяком случае в ГруЯ, предшествовала развитию эргативности и ее структур, ср. с этим сохранение в этом языке, да и вообще в Карт'Я, приоритета косвенного объекта и его структур над прямым объектом с вытекающими ограничениями для переходности. Нечто отдалённо похоже на такие ограничения мы можем видеть разве что в уральских языках, где связаны с неопределённостью прямого объекта. Об этом в частности писал Аронсон, чью работу я в своё время перевёл и опубликовал в Известиях А.Н.Грузии.

Собственно, и сам-то эргативный строй не так уж и расцвёл в ГруЯ и в Карт'Я, сохранивших от доэргативного прошлого не только большую дестинативность в виде версии, но и такие важнейшие части глагольной системы, которые представлены, допустим, структурами типа *va-keteb/wa-keteb?* ср. в языках типа дакота *va-kaska/ma-kaska*, "я-связываю его, он связывает меня"/или *viketeb/mi-keteb* "я для -себя-делаю /"для меня-делаете"/. Мне лично кажется несомненным, что подобные структуры остались от доэргативного строя, лабиального по-своему характеру и акционно-стативному или акционно-событийному по своему существу.

Можно ли считать подобные структуры (да и сам строй, от которого они остались) классными, имея в виду, прежде всего, грамматические классы; как

они представлены в горских языках Кавказа? Нет, на мой взгляд, речь должна идти о чем-то более архаичном, чем горские классы, поскольку в последних отсутствует второй, создающий всю лабильность компонент картвельских или америндейских структур, и можно представить себе его утрату в горских языках, но не что-либо обратное в соответствующем доэргативном строе.

Впрочем, в рецензируемой диссертации относительно классов речь идет постоянно не о классах именно горских языков, а о чем-то общесемантическом, более отвлеченном, глубинно-концептуальном, соответствующем концептам *when* / *what* и т.д.

В Бая также имеется большая и важная часть сохранившаяся в глагольном спряжении, несомненно, от доэргативного прошлого: это парадигмы и их формы типа *pe-kaŋ-en* "я-приносил/принес (его)". Исходя в настоящее время ничто не мешает принимать эти формы за порождение аккузативного строя, но такое допущение было бы результатом чистой иллюзии: перед нами в действительности отражение бывшего акционного компонента бывшего лабильного строя (компонента, оппозированного некогда бывшему стативно-событийному, инертному компоненту), откуда и сходство с типичными структурами глагольного спряжения аккузативных языков.

Однако, и весь полиперсонный глагол Бая, как и вообще вся система этого языка, в гораздо большей степени, чем картвельская, является эргативной, как совершенно корректно устанавливается это и в диссертации Т.Ш.Махароблидзе. Но согласно тому же положению этой же диссертации, давление большей эргативности на адресатность Бая ДОЛЖНО БЫЛО ОЧЕВИДНО, ЗАСТАВИТЬ эту адресатность в чем-то существенно отличаться от картвельской версияности, сделать эту адресатность чем-то вторичным и гораздо более поздним, чем картвельская версияность.

Такой вывод вытекает уже из факта суффиксальности (и только суффиксальности, но никогда не префиксальности) баскской адресатности. Ведь общеизвестно и общепризнано, что все префиксальное в Бая гораздо древнее всего суффиксального в этом языке, ср. и старую уже непродуктивность первого в отличие от второго.

В пользу такого вывода говорит и то остроумное предположение диссертанта, что суффиксальный показатель адресатности Бая - *ki* является исторической комбинацией суффикса -*k* эргативного падежа и суффикса -*i*, который является как маркером адресатности, так и флексией дательного падежа...

Согласно такому подходу наиболее прямые аналоги картвельской версияности должны не в адресатности Бая, а как нечто окаменевшее, в его префиксальных структурах, где и надо надеяться эти аналоги этимологически вскрыть. При этом, несмотря не только что сделанную оговорку о вторичном характере если, скажем, о более заторможенном развитии адресатности Бая, мы оказываемся обязаны такой надеждой прежде всего как раз данной

...тертаций, точнее - ее положению о первичности и приоритете всякой эргативности по отношению к эргативности как Карт'Я так и БаЯ.

Правда, уже сейчас та же надежда может опираться и на некоторые интересные факты БаЯ в моем этимологическом освещении: ср. в данном языке личные местоимения первых лиц *ni* "я" и *hi* "ты", которые эгоцентричны по отношению и в своем форманте *-i-* сопоставимы с картвельским интраверсным формантом (префиксом) *-i-*. Ср. далее баск. *u-*га "он, тот", где часть *-га* доказуема в роли усилительного суффикса, а главная часть *u-* идентична грузинкой интраверсии третьего лица (основой косвенных падежей от *u-*га является *ar<^aga*, здесь, в этом гласном *a-* имеем аналог для грузинской *a-* нейтральной версии). Ср., наконец, тот же гласный *-u* в предложительных инклюзивах БаЯ *gu* "мы" и *tu* "вы" *<^w'u* (через *+gw'u*) "я и он", *+z'u* "ты и он".

Интересно, что и в сфере адресатности БаЯ имеется аналог не только для интраверсного *i*, но и для *u* - в виде коррелятивного (в БаЯ) гласного "о": ср. баск. *da-kar-ki-ro-gu* "его-приносим-для-него-мы", букв. "он-принос-для-него-мы", букв. "он-принос-для-него-мы".

Понятно, что не только эти гласные и весь вокальный спектр версииности было бы важно обнаружить не только и в местоимениях, но и в префиксах БаЯ, долженствовавших возникнуть из местоимений. Но, как это говорить, лиха беда - начало.

Важнейшие понятия интра- и экстра-версии, введенные в картвелистику М.В.Мачавариани (и о которых она так заботилась), получают у Т.Махароблидзе свое дальнейшее развитие в виде понятия векторности, вектора. И это тоже важно, особенно в связи с тем что префикс *i-* в тех же Карт'Я является по существу двухвекторным, разнонаправленным, он и экстра-, и интраверсен, так как замыкает пользу или цель действия либо на субъекте, либо же на объекте действия, как это последнее (вместе со своим субъектом и объектом) представлено в современных Карт'Я.

Далее, относительно аналитизма в глаголе БаЯ и роли в этом романских языков нам казалось, что после одной из наших работ в соавторстве с Р.Серрано (FLV, №89, год 2002) следовало бы относительно этой роли, как и истоков аналитизма в БаЯ, говорить уже с некоторой осторожностью, может быть с некоторыми оговорками.

Положение о вторичности (или заторможенности) развития эргативности в БаЯ может подсказать нам объяснение в плане вторичности же для такого необъяснимого, казалось бы, факта, как появление эргативного падежа у имени при непереходном глаголе (в роли, возможно, усилителя, для усиления): ср. баск. *gose-a-k nago* "я голоден" ср. исп. *estoy hambriento* со смыслом исп. *tengo hambre canina*, то-есть "я голоден как собака", где *gose* "голод. голодный", а *-a-* является артиклем и *-k* формантом эргативного падежа. Не является ли и постановка субъекта (то-есть имени в роли субъекта) в эргативном падеже при непереходных глаголах, движения и т.п. вовсе не реликтом чего-либо доэргативного, а чем-либо также вторичным и позднейшим?

Из всего изложенного очевидно, насколько плодотворными являются идеи Т.Махароблидзе, высказанные ею в ее диссертации, вся совокупность этих идей. Ценность диссертации как докторского исследования несомненна.

Т.Махароблидзе является сложившимся ученым-исследователем, притом ученым незаурядного уровня. Докторской степени она заслуживает несомненно.

Почётный академик Королевской Академии Баскского Языка, почетный доктор НИИ "Кавказа" Украинской АН, Профессор (по званию) по кафедре истории грузинской культуры с 1991 года **Ю.В.Зыцарь.**

გაზეთი «კვალი» პირველი მეორის შესახებ

გაზეთი „კვალი“ დიდ ყურადღებას უთმობდა ერეკლე მეორის მეფობის ხანას. სისტემატურად ბეჭდავდა წერილებს ამ დროის ამბებსა და ისტორიულ პიროვნებებზე. ამ პერიოდისადმი გამოჩენილი დაინტერესება გამოწვეული იყო, ერთი მხრივ, იმით, რომ საქმე ეხებოდა ერთი საუკუნის წინ მომხდარ ამბებს და, მეორე მხრივ, ამ ერთი საუკუნის მანძილზე ქართველი ხალხის ცხოვრებაში ძირეული ცვლილებები მოხდა — რუსეთის მფარველობითი ტრაქტატი ქართლ-კახეთის მიმართ საქართველოს სამეფოს გაუქმებით დასრულდა. დამყარდა რუსული მმართველობა. ამიტომ, ბუნებრივია, დიდი იყო ინტერესი იმ ეპოქისადმი, რომელშიც ეს ისტორიული მოვლენები მოხდა. გაზეთი მეთვრამეტე საუკუნის მართო ისტორიულ მოვლენებს კი არ მიმოიხილავდა, ცდილობდა მეფეთა ღვაწლიც განესაჯა. განსაკუთრებული ყურადღების საგანი ერეკლე მეორე იყო.

1895 წლის გაზეთ „კვალში“ გამოქვეყნდა ა. გარსევანიშვილის ვრცელი სტატია სათაურით „ქართლ-კახეთის შეერთების ისტორიიდან“, სადაც ქართლისა და კახეთის ერთ სამეფოდ გაერთიანებისდროინდელი ამბებია მიმოიხილული. აღნიშნულია, რომ თეიმურაზ მეორის გარდაცვალების შემდეგ, 1762 წელს, ერეკლემ ქართლ-კახეთი ერთ სამეფოდ გააერთიანა და რომ ამ საქმეში მას აქტიურად უჭერდა მხარს ანტონ პირველი, რომელიც დააბრუნა რუსეთიდან და დანიშნა კათალიკოსად.

სტატიის ავტორი ქართლ-კახეთის გაერთიანების ამბებთან ერთად წინა დროის მოვლენებსაც უთმობს ყურადღებას. წერს, რომ ვახტანგ მეექვსეს არ გაუმართლა, რომ „ამ გამოჩენილი და ჭკვიანი მეფის წინააღმდეგ თითქმის ბედით კი მოქმედებდა“ („კვალი“, 1895, №5). ამიტომ მან ვერ შეძლო „ქართლის პატრონობა“. „როგორც ვიცით, ამ ბედკრული მეფის სიკვდილის შემდეგ ქართლი სრულიად უპატრონოდ დარჩა. იგი გაოხრდა, გადატაცდა. სწორედ ამ დროს თეიმურაზმა განიზრახა დიდებული აზრი, რომელიც შემდეგში განახორციელა მისმა შვილმა ერეკლემ. წადილი თეიმურაზისა იმაში მდგომარეობდა, რომ შეეერთებინა ერთ სამეფოდ, ერთ სკიპტრის ქვეშ ქართლ-კახეთი“ (იქვე). აღ. გარსევანიშვილი ხოტბას ასხამს ერეკლე მეორეს, თვლის, რომ იგი სწორუბოვარი მეფე და მხედართმთავარი იყო, რომ მასაც, ანტონ პირველის მსგავსად, თამამად შეეძლო ეთქვა: „მოვიცალე სხვათა ყოველთა კეთილთაგან და არა მოვიცალე საქართველოს მსახურებისაგან“ (იქვე). მაგრამ ამ დიდებულმა მეფემ მაინც ვერ შეძლო თავისი განაზრახვის სისრულეში მოყვანა, რაშიც დიდად უშლიდა ხელს ქართლის თავადობა. სტატიის ავტორი თვლის, რომ ამ საქმეში განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი გივი ამილახვარმა და მისმა შთამომავლობამ. ისინი თვლიდნენ, რომ ერეკლეს ქართლის ტახტი არ ეკუთვნოდა. თუ მას დედის მხრიდან ერგება ქართლი, მაშინ ვახტანგ V-ის (შაჰნავაზის) მეუღლე ჩვენი ბებია იყო და ამილახვრებს უფრო მეტი პრეტენზია გვაქვსო.

ერეკლე მეორემ მართლაც საგრძნობლად შეასუსტა თავადობის გავლენა; მათი განკერძოებისაკენ მისწრაფება რომ მოესპო, იგი სასტიკად უსწორდებოდა ყოველ ასეთ მოღალატეს. ამიტომ იყო, რომ ქართლის თავადობა მას მამინაცვალს

ეძახდა, ჩვენ ისე გვექცევა, როგორც გერებსო—ამბობდნენ. ალ. გარსევანიშვილის ამ ვრცელ წერილში სწორედ ეს მონაკვეთია ყველაზე მეტად საინტერესო, კერძოდ, 1765 წლის შეთქმულების ამბები. ავტორი აღნიშნავს, რომ იგი ამ ამბების გადმოცემისას ალექსანდრე ამილახვარის „გეორგიანულ ისტორიასა“ და თეკლა ბატონიშვილის ცნობებს ეყრდნობოდა, თუმცა უნდა აღვნიშნოთ, რომ ერეკლე მეორის ქალიშვილის—თეკლას ალექსანდრე ორბელიანის მიერ მოთხრობილი ამბები უფრო სარწმუნოდ მიაჩნია (ალ. ორბელიანი, 1959).

ალ. გარსევანიშვილი აღნიშნავს, რომ ამილახვართა უკმაყოფილების და შეთქმულების განზრახვის ერთ-ერთი მიზეზი ისიც იყო, რომ ამილახვრის უფროს შვილს გიორგის ცოლად ჰყავდა მეფის და ელისაბედი, მაგრამ ერეკლემ და ანტონმა „სხვადასხვა მიზეზების გამო... ამილახვარს და მეფეს ცოლქმრობაზე ხელი ააღებინეს“ („კვალი“, 1895, №851).

დავით ბატონიშვილი აღნიშნავს, რომ შეთქმულებაში მონაწილეობდნენ: დიმიტრი ამილახვარი — ქართლის სახლთუხუცესი, გლახა ციციშვილი, ელიზბარ თაქთაქიშვილი, ვახტანგ VI-ის უკანონო ძე პაატა ბატონიშვილი და სხვები, რომლებმაც მისცეს პირობა ვახტანგ მეექვსის უკანონო ძეს, პაატა ბატონიშვილს, „რათამცა წარწყმიდონ მეფე“ (დავით ბატონიშვილი, 1941, გვ. 9-10).

მ. ღუმბაძეს მიაჩნია, რომ შეთქმულთა რაოდენობა გაცილებით მეტი უნდა ყოფილიყო. მათ უნდა მიმხრობოდა ვაჟარ-ბელოსანთა გარკვეული ნაწილიც, შეთქმულება გასცა დათუნა ფეიქარმა, რომელიც სამშვილდეში ბელოსანი იყო. (ნარკვევები, 1973, გვ. 634). მეფის საწინააღმდეგო მოქმედებაში უნდა ყოფილიყო ჩართული თბილისელი ვაჟარი ალალო, რომელიც მაშინ სომეხთა კათალიკოს სიმეონ ერევნელსა და ერეკლეს შორის კავშირს ახორციელებდაო. ა. გარსევანიშვილი კი ალექსანდრე ორბელიანის მოთხრობილ ამბავს უფრო ნამდვილად მიიჩნევს და აღნიშნავს, რომ დათუნა ფეიქარის შეთქმულებაში ჩართვა იმანაც გამოიწვია, რომ მისი ცოლი იყო ძიძა ერეკლე მეორის ასულის, ქეთევანის და ამიტომ მას (დათუნა ფეიქარს) უნდა ეკისრა შეთქმულთა შეყვანა მეფის სახლში. პაატა ბატონიშვილს მისთვის წერილებიც გადაუცია, რომლებიც კახეთის თავადაზნაურთათვის უნდა დაერიგებინა, რადგან ვახტანგ მეექვსის უკანონო შვილს, თანამედროვეთა გადმოცემით, ფრიად განსწავლულ და მეცნიერ პიროვნებას დიდი იმედი ჰქონდა, რომ იქაურებიც აქტიურად ჩაებმებოდნენ შეთქმულებაში.

ამის შემდეგ ა. გარსევანიშვილის სტატია მთლიანად იმეორებს ალ. ორბელიანისა პუბლიკაციას. მასში აღნიშნულია, რომ პაატა ბატონიშვილი დათუნა ფეიქარს აზნაურობას და ერთ სოფელს დაპირდა, მაგრამ იგი სანამ წერილებს კახელ თავადებთან წაიღებდა, მანამ სულიერ მოძღვარს ქრისტესია მღვდელს გაანდო მოსალოდნელი ამბავი. მღვდელმა კი, რომ წარმოიდგინა, რა შეიძლება მომხდარიყო, „უმტყუნა თავის მოძღვრულ მოვალეობას, სიყვარულმა დიდებულ მეფისადმი სძლია“ და მოახსენა, რაც იყო მოსალოდნელი („კვალი“, 1895).

ერეკლე მეფემ შეიპყრო შეთქმულნი და თვითონ თავადიშვილებს გაასამართლებინა. პაატა ბატონიშვილი, დავით ბატონიშვილი, ელიზბარ თაქთაქიშვილი სიკვდილით დასაჯეს; ელიზბარის შვილს - იესეს ცალი თვალი და ხელი მოჰკვეთეს, დიმიტრი ციციშვილს ენა მოჭრეს, დიმიტრი ამილახვარს ყმა და მამულები ჩამოართვეს და ვირზე შესმა მიუსაჯეს და სხვ. (იქვე).

ა. გარსევანიშვილი დასახელებულ სტატიაში ზახს უსვამს ერეკლე მეფის

დიდბუნოვანებას. მას, ეს გადაწყვეტილება რომ გაუგია, სასწრაფოდ რევაზ ჯანდიერიშვილი გაუგზავნია, რომ მეფის თხოვნით დავით ბატონიშვილი შეენდოთ, მაგრამ ამ უკანასკნელს ცოცხალისათვის ვეღარ მიუსწრია. ისტორიკოსი ყოველივე ამას იმიტომ აღნიშნავს, რომ ნათელყოს ერეკლე მეორის ხასიათი და ისიც საცნაური გახადოს, თუ როგორ ებრძოდნენ ქართლ-კახეთის ერთ სამეფოდ გაერთიანებას, რომელსაც, ერეკლე მეორე რომ არა, განცალკევების მოწადინე ქართველი თავადები მალე მოუღებდნენ ბოლოს.

ამდენად, ა. გარსევანიშვილის ამ სტატიაში, მართალია, ისტორიული ფაქტები და მოვლენებიცაა მიმოხილული, მაგრამ იგი უფრო ერეკლე მეორის მეფობის დახასიათებაა, მისი ბრძნული პოლიტიკისა და შესაშური მხედრული ნიჭის ნათელყოფაა.

1893 წლის №29 „კვალში“ გიორგი წერეთელმა გამოაქვეყნა სტატია სათაურით „მეფე ერეკლე II“, სადაც შეეცადა შეეფასებინა „პატარა კახის“ მოღვაწეობა, განესაჯა მისი ღვაწლი ქვეყნისა და ერის წინაშე, ეჩვენებინა მისი მეფობის დადებითი და უარყოფითი მხარეები. საერთოდ, გ. წერეთელი საქართველოს დაშლის შემდგომ მეფეებს, პირობითად, ორ ჯგუფად ჰყოფდა: ერთნი, რომლებმაც სჯული შეიცვალეს, მაგრამ მოჩვენებითი გამაჰმადიანებით ქვეყნის აღმშენებლობას მიჰყვეს ხელი და მეორენი—მყარად რომ იდგნენ ქრისტიანობაზე და ზნობრივ იძულებული ხდებოდნენ დასახმარებლად შორეული რუსეთისათვის მიემართათ. იგი პირველ ჯგუფში აერთიანებდა როსტომსა და ვახტანგ მეხუთეს. მიაჩნდა, რომ ისინი „სახით მაჰმადიანები“, გულით კი ქრისტიანები იყვნენ, რომ მათი პოლიტიკა „შორს-გამჭვრეტი“ იყო. თვლიდნენ რა, რომ ქვეყანა საოცრად იყო დასუსტებული, მეურნეობა—მოშლილი, მოსახლეობა—შემცირებული და გარეშე მტერთან გამკლავების არავითარი საშუალება არ არსებობდა, „ვეშაპები რომ ჩაეყურებინათ“, მიიღეს მაჰმადიანობა, რამაც საშუალება მისცათ ქვეყნის საშინაო საქმეებისათვის მიეხედათ. გ. წერეთელი ამ ვითარებასაც „გარეგნულ-შინაგანი“ პოზიციით ხსნიდა, რაც იმას ნიშნავდა, რომ ისინი, გარეგნულად მაჰმადიანები, შინაგანად ქრისტიანთა დამცველი და ქვეყნის საშინაო საქმეთა უკეთ გამძღოლნი იყვნენ. ავტორი იმასაც უსვამს ხაზს, რომ ამ მეფეებს გამაჰმადიანებამ საშუალება მისცა, ქვეყანა დაემშვიდებინათ, შაჰის ერთგულება მოეპოვებინათ და „ამასთანავე რომელს ერისთავსაც ქვეყნის ორგულადა სთვლიდნენ და შინაური ხელმწიფობის გაძლიერების მოწინააღმდეგე იყო, იმას იპყრობდნენ და უზგავნიდნენ სპარსეთის შაჰებს, რითაც კიდევ უფრო იმადლიერებდნენ სპარსეთის ხელმწიფეს“ („კვალი“, 1895, №30). აქვე უნდა ვთქვათ, რომ როსტომი დაუდ-ხანის უკანონო შვილი იყო, დაიბადა ირანში, აღიზარდა იქვე, იყო მუსლიმანი და, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სპარსიც. იგი ირანისათვის ქართლის ტახტზე ყოველნაირად მისაღები კანდიდატურა იყო და ამით იყო გამოწვეული სპარსეთის ის კომპრომისიც, გ. წერეთელს რომ წერს. საგარეო საქმეებს მათ გარეშე ვერ წყვეტდნენ, საშინაო თვალსაზრისით კი თავისუფლება ჰქონდათ. როსტომი და შაჰნავაზი „შინაგან გამგეობაში სრული თავისუფალი დარჩნენ“-ო. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ქვეყანა მოღონიერდა, არხებიც გაიყვანეს, გადახვეწილი ქართველებიც დაბრუნდნენ სამშობლოში, ეკლესია-მონასტრები აღდგა, მაგრამ დაიკარგა მთავარი—ქვეყნის სხვის გარეშე პატრონობის განცდა. თუმცა როსტომის გამაჰმადიანება არც მომხდარა, იგი ასეთი იყო, ირანს ერთგულედა, ქართული ენა იცოდა, გააჩნდა ქვეყნის გაძღოლის

ნიჭი და ეს იმდროინდელ ქართლსაც დაატყო. ვახუშტი თვლიდა, რომ როსტომი იყო „საქმით ზუანჯიანი, სოფლის ფრიად ჭკვიანი“ (ვახუშტი, 1959). ასეთად აფასებს მას ივ. ჯავახიშვილიც: „თუმცა როსტომ მეფე თავისი აღზრდითა და ზნე-ჩვეულებით უფრო სპარსელი იყო, ვიდრე ქართველი, პოლიტიკურადაც სპარსეთის ყმა და მისი პოლიტიკის ერთგული განმახორციელებელი იყო, მაგრამ ქართლში მოსვლისთანავე სახელმწიფოს ბატონ-პატრონის საღმა გრძნობამ გაიღვიძა და ქვეყნის კეთილდღეობისათვის ზრუნვას შეუდგა“ (ივ.ჯავახიშვილი, 1974, გვ.31). ასეთნაირადაა შეფასებული ქართულ საისტორიო ლიტერატურაში ვახტანგ V-ის (შაჰნავაზის) მეფობაც და, ამდენად, გ. წერეთლის თვალსაზრისი ამ მეფეებთან დაკავშირებით სავსებით სამართლიანი ჩანს. მ. ღუმბაძე საქართველოს ისტორიის ნარკვევების IV ტომში აღნიშნავს, რომ „ვახტანგი, მართალია, მუსლიმანი იყო, მაგრამ ეს მხოლოდ გარეგნულად. არსებითად ის ხელს უწყობდა ქრისტიანული ეკლესიის გაძლიერებას. ქრისტიანული ეკლესია კი მაშინ დიდ როლს ასრულებდა მაჰმადიანურ სახელმწიფოთა აგრესიის წინააღმდეგ ბრძოლაში“ (ნარკვევები, ტ. IV, გვ.343). ნ. ბერძენიშვილი კი თვლის, რომ ვახტანგისა და მისი შვილების ირგვლივ შემოკრებილი იყო ქართველ პატრიოტთა დასი, რომელთაც მიზნად ქართლის საშინაო მდგომარეობის მოწესრიგება ჰქონდათ დასახული. ისინი, აგრეთვე, ქართლისა და კახეთის ერთ სამეფოდ გაერთიანებაზეც ფიქრობდნენ: „ქართლისა და კახეთის ერთ სამეფოდ გადაქცევა, ზოლო იმერეთის მპყრობელებთან და სხვა მთავრებთან კავშირი ქართლის ჰეგემონიით“ მათი საქმიანობის ერთ-ერთი მიზანი ყოფილა (ნ.ბერძენიშვილი, გვ. XII). ამდენად, დღესაც კი, როცა ათასჯერ უფრო მეტი ისტორიული წყაროა გამოვლენილი და შესწავლილი, როსტომისა და ვახტანგის მეფობა ქართლში დადებითადაა შეფასებული. გ. წერეთელი კი მაშინვე ქმნიდა გარკვეულ კონცეფციას, რომლის მიხედვითაც ამ მეფეთა მოღვაწეობა დადებითად უნდა ყოფილიყო შეფასებული.

გ. წერეთელი მეფეთა პირობითად დაყოფილ მეორე ჯგუფში აერთიანებდა თეიმურაზ პირველსა და ვახტანგ მეექვსეს. მისი აზრით, მათ არ გააგრძელეს როსტომისა და ვახტანგის კურსი, არ მოუღებეს გული დაუძინებელ მტერს. პირიქით, რუსეთთან კავშირების გაბმითა და ხშირი მისვლა-მოსვლით უფრო გადაიციდნენ ისინი. ავტორი თვლის, რომ რუსეთს ქართლისათვის იმ დროს დახმარება არც სურდა და არც შეეძლო. ეს მეფეები კი ეტანებოდნენ და ყოფილ მტერს აღიზიანებდნენ. „ისინი არ იშლიდნენ ღრეობის შეუფერებელ ინტრიგებს - აღნიშნავს გ. წერეთელი - და დაიწყეს უთავბოლო მგზავრობა რუსეთის თვალგაუწვდენელ მიწებზე. მიატოვეს საქართველოს ერი უპატრონოდ და ჩაადგნენ გამძვინვრებული მტრის ხელში“ („კვალი“, 1893, №30). გ. წერეთლის აზრით, თუ ვახტანგისა და როსტომის მოქმედება „შორს გამჭვრეტი“ პოლიტიკა იყო, ეს იყო „შორს განუჭვრეტი“ პოლიტიკის შედეგი. აღნიშნავს, რომ ვახტანგ VI რუსეთში გაემგზავრა და თითქმის ოცი წელი ქართლი „უპატრონოდ დატოვა“. ამიტომ ქვეყნის აღმშენებლობა შეწყდა, მეურნეობა მოიშალა, ქართველობა განახევრდა, ქართულ სამეფოთა გაერთიანების სურვილი გაქრა.

გ. წერეთელი მეფეთა ამ კლასიფიკაციას იმიტომ ახდენს, რომ ერთ ან მეორე ჯგუფს მიაკუთვნოს ერეკლე მეორე. თავდაპირველად იგი ჩამოთვლის მეფის საქმიანობის დადებით მხარეებს, ბოლოს კი აკეთებს დასკვნას, რომ

ერეკლე მეორის განუწყვეტელმა ომებმა ქვეყანა დაასუსტა, რუსეთთან კავშირის გაბმამ ძველი მტრები გააღიზიანა და „პატარა კახსაც“ მეორე ჯგუფში უძებნის ადგილს. საერთოდ, ავტორი თვლიდა, რომ თეიმურაზი სანამ ცოცხალი იყო, მამა-შვილი მშვენიერად უძღვებოდა ქართლ-კახეთის სამეფოს: „სანამ თეიმურაზი იყო, ქართლ-კახეთის სამეფო მშვენიერად მიდიოდა. ერეკლე მხოლოდ მხედართმთავრობდა. თეიმურაზ მეორე კი ბრძნულ პოლიტიკას მისდევდა. იყო მშვიდობიანად და სარგებლობდა შვილის მხნეობით. განიმტკიცა ერთგულებით განჯისა და ერევნის ხანები. სხვა თათრის ხანებიც კავკასიის ნიადაგზედ ღრდ პატივს სცემდნენ ქართლ-კახეთის მეფეებს და მათი ყმობა ენატრებოდათ. მაგრამ როცა თეიმურაზ მეორე მოკვდა, ერეკლე მეორემ აიშვა თავი და მეტად გაამყა. მან განიზრახა ოსმალეთისა და სპარსეთის დაპყრობა იმპერატორცა ეკატერინე მეორის შემწეობით“ („კვალი“, 1893, №30).. ამდენად, გ. წერეთელი ერეკლე მეორის მეფობის ხანასაც ორ პერიოდად ყოფს. ერთი - სანამ მამამისი, თეიმურაზი ცოცხალი იყო და ქვეყანას ბრძნულად განაგებდა, ერეკლე კი მხედართმთავრობდა და მეორე - დამოუკიდებელი მამის გარეშე მეფობის პერიოდი. მიაჩნია, რომ რუსეთთან ურთიერთობამ დიდად განაპირობა და, საბოლოო ჯამში, დააზიანა კიდევ ქართლ-კახეთის სამეფო. იგი თურქეთის შეგულიანებულად თვლის კავკასიის მაჰმადიანთა ზმირ თავდასხმებს საქართველოში, რომელთა წინააღმდეგ ბრძოლას ერეკლემ თითქმის მთელი თხუთმეტი წელი შეაღია, მაგრამ მაინც ვერას გახდა. ამის შემდეგ სპარსეთშიც შეიცვალა ვითარება და ალა-მაჰმად-ხანმა ქართლ-კახეთის აოხრება განიზრახა მხოლოდ იმიტომ, რომ ერეკლე რუსეთის მფარველობაში შევიდაო - აღნიშნავს გ. წერეთელი. საბოლოოდ კი ასეთი დასკვნა გამოაქვს: „რამდენადაც ერეკლე მეფე დაჯილდოებული იყო სამხედრო ნიჭით, იმდენათ სუსტი მოსაზრების პატრონი გამოდგა სახელმწიფო პოლიტიკაში“ (იქვე). გ. წერეთელი მას შეცდომად უთვლის კავკასიის მაჰმადიანების გადამტყვევებას, რუსეთ-ოსმალეთის ომში ჩარევას. თვლის, რომ რუსეთი ერეკლეს გარეშეც დაამარცხებდა პორტას, ალა-მაჰმად-ხანიც აღარ გამოიღაშქრებდა საქართველოში. მეფე საშინაო საქმეებს მიხედავდა, ერისთავების თავგასულობას ალაგმავდა, ოჯახურ უთანხმოებას მოაწესრიგებდა, მემკვიდრეობის წესიერ კანონს გამოსცემდა და „გააძლიერებდა თავის ერს ხანგრძლივ მშვიდობიანობით“. ვერ ვიტყვით, რომ გ. წერეთლის ეს მოსაზრება სავსებით მცდარი იყოს. მასში არის სიმართლის ნიშნები. ზოგ რამეს, განსაკუთრებით მეფობის ბოლო წლებში, მართლაც ვერ გაართვა ერეკლე მეორემ თავი, რამაც ქვეყანა საბოლოოდ სახელმწიფოებრიობის დაკარგვამდე მიიყვანა, მაგრამ, ბუნებრივია, ერეკლე მეორის მეფობის დადებითი მხარეები ადვილად გადაწონის იმ შეცდომებს, რაც მის მეფობას ახასიათებდა. სოლომონ ლიონიძე წერდა, რომ „მზე და მთოვარი იმის ბედნიერს ლაშქრობაში ხანდაზმულნი არიანო“ (ქართული მჭევრმეტყველება, 1958, გვ. 244). ერეკლე მეორე იყო უბადლო მხედართმთავარი, გამორჩეული სარდალი. პრუსიის მეფეს ფრიდრიხ მეორეს თურმე უთქვამს: ევროპაში მე ვარ და აზიაში საქართველოს მეფეო (იქვე, გვ. 243). მისი მეფობის დახასიათებისას აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ ის, რომ მის დროს ქართლ-კახეთის სამეფო ყველაზე ძლიერი გახდა ამიერკავკასიასა და ახლო აღმოსავლეთში. ხალხი მას სასწაულებრივ ქმედებებსაც მიაწერდა: „ერეკლეს ხმალი წინ დაიდვის და ისევ თავისთავად შემოერტყმისო“ - ამბობდნენ (ნარკვევები, 1973, გვ. 776).

ერეკლე იყო დიდბუნებოვანი, ყველასაგან გამორჩეული პიროვნება და მეფე. ეხმარებოდა უბოვართ, თითქმის არც ერთ საჩივარს უყურადღებოდ არ ტოვებდა. ქვეყნისათვის თავდადებულ ადამიანებს ყმობისაგან ათავისუფლებდა, თავშესაფარს აძლევდა დევნილებს და სხვა (ხალხური სიტყვიერება, 1962, გვ.86).

გ. წერეთელი ამავე მოსაზრებას ავითარებს 1895 წლის №39 „კვალში“ გამოქვეყნებულ წერილში „მეორე ხანა ირაკლი მეორის მეფობისა“, რომელიც მას ბუტკოვის წერილების მიხედვით შეუდგენია. როგორც აღვნიშნეთ, ავტორის განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევდა სწორედ ბოლო წლები ერეკლე მეორის მეფობისა. იგი აქ ზედავდა მეფის სისუსტეს, როცა თეიმურაზ მეორე გვერდით აღარ ჰყავდა და, მისი აზრით, სრულად გამოვლინდა ის ნაკლოვანებანი, რაც მის მეფობას ახასიათებდა.

პუბლიკაციის ავტორი აღნიშნავს, უფრო სწორად, ბუტკოვის ნაშრომიდან გამოყოფს იმ ცნობებს, რომლებიც მისი მოსაზრების საბუთად გამოდგება. კერძოდ, გ. წერეთელი ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ ქართულ თავადებს ერეკლე მეორე არ უყვარდათ, „უფრო იმისთვის, რომ ის მეტად შეთვისებული იყო თავის კახელებთან, მხედართმთავრებიც სულ იქიდან ჰყავდა და ქვეყნის გამგეობაში კახელ თავადებს წინ აყენებდა“ („კვალი“, 1893, №39). საიდუმლო მოლაპარაკებაზეც უფრო აქაურ წარჩინებულებს ენდობოდა, თუშ-ფშავ-ხევსურებიც ძალიან გაამაყებული ჰყავდა და სხვ. ავტორს მიაჩნია, რომ ამან გამოიწვია დინასტიური მოძრაობის გაჩენა 1777 წელს, როცა ქართლის თავადთა გარკვეულმა ნაწილმა ქართლის ტახტის კანონიერი მემკვიდრის, ალექსანდრე ბაქარის ძის გამეფება განიზრახა.

ქართულ საისტორიო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ქართლის თავადთა ეს სულისკვეთება განპირობებული იყო გამაერთიანებელი და ძლიერი მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლით. ზუნებრივია, მათ სუსტი და მოწყალე მეფე აწყობდათ, მაგრამ როცა ქართლ-კახეთის სამეფოს საგარეო მდგომარეობა განმტკიცდა და თავიანთი მიზნისათვის უტეხო ძალებს ვეღარ გამოიყენებდნენ, სხვა ხერხს მიმართეს - უარყოფდნენ „კახი“ ბაგრატიონების უფლებას ქართლის ტახტზე და „მუხრანელ“ ბაგრატიონთა აღდგენისათვის იბრძოდნენ (ნარკვევები, 1973, გვ.632). ამ მიზნით ჯერ ისინი ვახტანგის უკანონო შვილის - პაატას გარშემო დაჯგუფდნენ, შეთქმულებაც მოაწყვეს, მაგრამ როცა ვერაფერს გახდნენ, შემდეგ ალექსანდრე ბაქარის ძე წარმოესახათ იმ პიროვნებად, მათ სურვილსა და მიზნებს რომ უკარნახებდა.

გ. წერეთელი ერეკლე მეორეს შვიდდომად უთვლის ქართლის თავადებთან ცივ დამოკიდებულებას, მათი ინტერესების უგულვებელყოფას, კახელთა გაფეტიშებას, თუშ-ფშავ-ხევსურთა დაწინაურებას და ა.შ. და არ ითვალისწინებს იმ რეალურ ვითარებას, თუ რით იყო გამოწვეული მეფის ეს ქმედებანი. მას მხედველობიდან რჩება ის ხანგრძლივი ბრძოლები, ქსნის ერისთავები რომ აწარმოებდნენ ერეკლეს წინააღმდეგ, რაც ქართლისა და კახეთის, როგორც ერთიანი სამეფოს, არსებობას კითხვის ქვეშ აყენებდა.

სტატიის ავტორის აზრით, სწორედ ალექსანდრე ბაქარის ძის გამოჩენის გამო მიუღია ერეკლე მეორეს გადაწყვეტილება რუსეთთან მფარველობითი ტრაქტატის გასაფორმებლად, რადგან, მისი აზრით, ამ კანდიდატურას ქართლის თავადთა უმეტესი ნაწილი ემხრობოდა. იგი სწორედ ერეკლეს მიერ რუსეთს განდევნილმა ალექსანდრე ამილახვარმა მოიყვანა ქართლში, ოსები, ჩეჩნები,

დარუბანდელები მიიმხრეს და იბრაჰიმ-ხანთან ერთად განჯისა და ერევნის დასაპყრობად წასული ერეკლეს საწინააღმდეგოდ საკმაო ძალებს მოუყარეს თავი - აღნიშნავს გ. წერეთელი.

დღეისათვის გარკვეულია, რომ ოსმალეთთან მიღწეული კავშირითა და ერევნის დაპყრობით რუსეთი არ იყო დაინტერესებული. თურქეთის წინააღმდეგ დაუღალავ მებრძოლ სოლომონ იმერთა მეფესაც არ მოსწონდა ეს გადაწყვეტილება და შირაზიდან სწორედ მან ჩამოაყვანინა ალექსანდრე ბაგრატიონი ბესიკ გაბაშვილს (შ.ბურჯანაძე, 1961, გვ. 133).

ალექსანდრე ბაქარის ძის იმერეთში გამოჩენასთან დაკავშირებით აკად. ნ. ბერძენიშვილი წერდა: „როგორც ჩანს, რუსეთის პოლიტიკური კარი შეშფოთებულია ერეკლეს პოლიტიკური ნაბიჯებით. უმჯველია, რუსეთი შეეცდებოდა საგანგებო ზომები მიიღოს, რომ ერეკლეს გეზი შეაცვლევინოს (ჩერქეზ გადმოსახლებულთა დაკავება, ალექსანდრე ამილახვარის აშვება, ალექსანდრე ბაქარის ძის ფათ-ალი ხანთან გაჩენა და თვით ფათალიხანის აქტიურობა ერეკლეს წინააღმდეგ - ყველა ეს რუსეთის მიერ მიღებული კონტრზომები ჩანს“ (ნ.ბერძენიშვილი, გვ. 169).

ამდენად, ქართლ-კახეთის სამეფოს ასეთი გაძლიერება არც რუსეთის, არც ქერიმ-ხანის და იმერთა მეფის, სოლომონის ინტერესებში არ შედიოდა. ამით ამ უკანასკნელის მეფობაც გაუქმდებოდა და ერთიანი ქართული სახელმწიფო შეიქმნებოდა. რაც შეეხება ალექსანდრე ბაქარის ძეს, იგი რუსეთმა მართლაც გამოიყენა თავისი ინტერესების სასარგებლოდ: „რუსეთის მთავრობას კარგად ესმოდა ქართლში შექმნილი ვითარების თავისებურება და ქართლის ტახტის მაძიებელს, ალექსანდრე ბაქარის ძეს თავისი დამპყრობლური მიზნებისათვის იყენებდა. სწორედ ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ, თუ, ერთი მხრივ, გ. პოტიომკინი პავლე პოტიომკინს წერდა, სასურველი არ არის ალექსანდრე ბატონიშვილი კავკასიიდან გაეძევებინათ“ (ნარკვევები, 1973, გვ. 688). იგი, მართლაც, ფათ-ალი-ხანმა ტრაქტატის ხელმოწერის შემდეგ გადასცა.

ამდენად, ალექსანდრე ბაქარის ძე გამოყენებული იყო, როგორც რუსეთის ინტერესების გამომხატველი ბიროვნება. რაც შეეხება ერეკლეს სურვილს ერევნის დაპყრობისა და თურქეთთან კავშირისა, ეს იყო ქართულ სამეფო-სამთავროთა გაერთიანების ცდა და, ბუნებრივია, უარყოფითად არ უნდა ჩათვალოს მას, ისე, როგორც განდგომილ ქართლის თავადთა წინააღმდეგ ბრძოლა.

ამგვარად, გაზეთი „კვალი“ დიდ ყურადღებას უთმობდა ერეკლე მეორის ბიროვნებას, ცდილობდა განესაჯა მისი მეფობის დადებითი და უარყოფითი მხარეები. მართალია, ერეკლე მეორის შესახებ „კვალის“ ზოგიერთი პუბლიკაცია ტენდენციურობით გამოირჩევა, მაგრამ მათ გაზეთის პოზიციის და თვით სახელოვანი მეფის მოღვაწეობის შესაფასებლად გარკვეული ისტორიოგრაფიული მნიშვნელობა აქვს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- დავით ბატონიშვილი, 1941 - დავით ბატონიშვილი, ახალი ისტორია; ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, გამოსცა ნ. ლომოურმა, თბ., 1941
- ნ. ბერძენიშვილი, 1968 - ნ. ბერძენიშვილი, ვახუშტის ბიოგრაფიისათვის, იხ. ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1968
- ნ. ბერძენიშვილი, 1967 - ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. IV, თბ., 1967
- შ. ბურჯანაძე, 1961 - შ. ბურჯანაძე, იმერეთის სამეფო 1768-1774, ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, ტ. III, თბ., 1961
- ვახუშტი, 1959 - ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, თბ., 1959
- გაზ. „კვალი“, 1895, №5; 1895, №851; 1893, №30; 1895, №39
- ნარკვევები, 1973 - საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973
- ალ. ორბელიანი, 1895 - ალ. ორბელიანი, ჟურნ. ცისკარი, 1859, №4
- ქართული მჭევრმეტყველება, 1958 - ქართული მჭევრმეტყველება, ნ. კანდელაკის რედაქციით, თბ., 1958
- ხალხური სიტყვიერება, 1962 - ქართული ხალხური საისტორიო სიტყვიერება, ქ. სიხარულიძის რედაქციით, წიგნი II, თბ., 1962
- ივ. ჯავახიშვილი, 1973 - ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. V, თბ., 1973.

ELDAR TAVBERIDZE

THE NEWSPAPER THE "KVALI" ON EREKLE II

The "Kvali" paid great attention to the period of the reign of Erekle II, it systematically published articles on the developments and historical figures of this period. The particular interest in this time was due to the fact that it was closely linked with the developments, having occurred a century before, and the fundamental changes in the life of the Georgian people. The conclusion of the protective treaty between Russia, and Kartli and Kakheti ended in the abolishing of the Kingdom of Georgia and the establishment of the Russian rule. In this respect, the article of A. Garsevanishvili "From the History of the Annexation of Kartli and Kakheti" and the article of G. Tsereteli "King Erekle II" are interesting (the "Kvali", 1893, No. 29).

The "Kvali" generally devoted great attention to Erekle II and tried to assess the advantages and disadvantages of his reign. Although some articles of the newspaper on Erekle II are somewhat biased, they have historiographic importance for the evaluation of the position of the newspaper and the reign of the great king.

ეპითეტის პარადიგმა ი.ვ. გოეთეს ტრაგედიაში "FAUST"

სიტყვა „ეპითეტი“ ბერძნული ენიდან შემოვიდა სხვა ენებში. Das Epitheton - attributiver Zusatz zu einem Substantiv mit sachlich erläuterndem (z.B. giftiger Pilz) oder emotional - bewertendem Charakter (z.B. Prächtiger Pilz) - ასეთია ეპითეტის განმარტება ჰაინც გიოშელის განმარტებით ლექსიკონში (Bl Lexikon A bis Z in einem Band, Leipzig, 1981).

ი.ვ. ლიოხინისა და ფ.ნ. პეტროვის რედაქციით გამოცემულ უცხო სიტყვათა ლექსიკონში ვკითხულობთ: Эпитет [гр. epitheton. буквально приложение] - определение, прибавляемое к названию предмета с целью подчеркнуть его характерное свойство, придать ему художественную изобразительность, поэтическую яркость. Напр. шелковые кудри).

ამრიგად, ეპითეტები (Epitheta ანუ Beiwörter) განეკუთვნებიან ხატოვანების გამოხატვის საშუალებებს. მათი დახმარებით მკითხველს, მსმენელს ან თანამოსაუბრეს წარმოდგენა ეძლევა საგნის ფერზე, ფორმაზე, ელერადობაზე, სუნსა და ალქმის სხვა მხარეებზე, ასევე, ექმნება წარმოდგენა მის სხვა ნიშან-თვისებებზეც. ეპითეტი საშუალებას გვაძლევს სრულყოფილად დავხატოთ ან წარმოვიდგინოთ ესა თუ ის საგანი ან მოვლენა ჩვენს ცნობიერებაში.

თანამედროვე სტილისტიკაში არსებობს სხვადასხვა შეხედულება ეპითეტის რაობაზე:

1. ეპითეტი არის არსებითი სახელის ნიშან-თვისებათა განსაზღვრა, რომლის მეშვეობითაც ხდება მოცემული ცნების შეფასება და ლოგიკურ-საქმიანი ან ემოციონალური თვალსაზრისით მისი დაკონკრეტება. ეპითეტში უმეტეს შემთხვევაში გაერთიანებულია ორივე ზემოთ დასახელებული ფუნქცია. თუმცა არსებობს საპირისპირო აზრიც, რომლის მიხედვითაც ეპითეტს მხოლოდ შეფასებითი ხასიათის განსაზღვრების გამოხატვა შეუძლია. ისინი გამოჩნული უნდა იქნას საქმიანი - აღწერილობითი განსაზღვრების გრამატიკული კატეგორიისაგან;

2. ეპითეტი გვხვდება ყოველგვარ სტილში. არსებობს საწინააღმდეგო შეხედულებაც, რომლის თანახმად ეპითეტები მხოლოდ მხატვრულ ლიტერატურაში იხმარება;

3. ეპითეტი მეტ-ნაკლებადაა საჭირო იმ არსებითი სახელისათვის, რომელსაც ის განსაზღვრავს, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში შეუცვლელი და აუცილებელი. ანტიკურ ხანაში არსებობდა ამის საწინააღმდეგო აზრიც, რომ არსებობს ე.წ. აუცილებელი (notwendige) და დამამშვენებელი (schmückende) ეპითეტები;

4. ეპითეტი არის სტილისტური ცნება, რომელიც გრამატიკულად გამოხატულია ზედსართავი ან მიმდებარე განსაზღვრებით, რომელიც წინ უსწრებს არსებით სახელს ან თან ახლავს მას წინდებულობით განსაზღვრებით და დანართით, შემასმენლის შემადგენლობაში მყოფი ზედსართავი სახელითა და განსაზღვრებითი წინადადებით.

მაკონკრეტებელ, ანუ პირველ რიგში ლოგიკურ-საქმიან ეპითეტებს ეხვდებათ წერილობითი და ზეპირი მეტყველების ყველა სტილში, მათი ხატოვანების ხარისხი კი, კონტექსტიდან გამომდინარე მეტ-ნაკლებად ძლიერია.

ხატოვანი ეპითეტები შეიცავენ როგორც ზუსტ მონაცემებს საგნის ფორმისა და ფერის შესახებ (მაგ., *hohe, grüne Vase*), ასევე იმ მდგომარეობის აღსასაღ, რომელშიაც იმყოფება კონკრეტული ადამიანი (მაგ., *krankes Kind*).

ეპითეტის რაობის ზოგადი მიმოხილვის შემდეგ აღნიშნული ნაშრომის ძირითად მიზანს წარმოადგენს ეპითეტის სხვადასხვა სახეობის გამოყენების სიხშირის რეალური სურათის კონსტატაცია ი.ვ. გოეთეს ტრაგედიაში „Faust“. პარალელურად წარმოდგენილი იქნება ეპითეტების გამოხატვის საშუალებები და მათი სინტაქსური ფუნქციები.

როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ხატოვანი ეპითეტები, ერთის მხრივ, საგნის თვისებას, ზოლო, მეორეს მხრივ, საგნის ან პიროვნების მდგომარეობას გამოხატავენ. პირველებს განეკუთვნება, მაგალითად: *der heilige Becher, das treue Herz, die traurige Geschichte, die herrliche Natur, edle Gestalt, treue Liebe Seele* და ა.შ. საგნის ან პიროვნების მდგომარეობას აღნიშნავენ ისეთი ეპითეტები, როგორიცაა: *welk (welke Hand), halbgefault (halbgefauter Stroh), dürr (dürre Leib), starr (starrer Blick), steif (der steife Mann)*.

ხატოვან ეპითეტებთან თავისი მნიშვნელობით ახლოს დგას ე.წ. ემოციონალური ეპითეტები. ისინი, პირველ ყოვლისა, მოსაუბრის პირად დამოკიდებულებას გამოხატავენ სინამდვილისადმი. ისინი უფრო გავრცელებულია მხატვრულ ლიტერატურაში, ზოლო სამეცნიერო, ლიტერატურაში ასეთი ეპითეტები იშვიათად გვხვდება. მათი გამოყენება ამ სფეროში განპირობებულია არა ფუნქციონალურად, არამედ დამოკიდებულია ცალკეული ავტორის სტილის ხასიათზე. ემოციონალური ეპითეტები აშკარად გამოხატავენ საუბრის საგნისადმი სიმპათიას ან ანტიპათიას, ასევე, პროტესტს, ბრძოლასა და ვნებას. ასეთებია: *das arme Gretchen, arme Weiber, o Kleiner Engel, du holdes Himmelsangesicht, erhabner Geist, himmlische Tage, du ahnungsvoller Engel, armes Mägdlein, Verfluchtes Volk, das verfluchte Würfelspiel* და ა.შ.

ეპითეტები თავისი ხარისხის მიხედვით ორ ძირითად ჯგუფად იყოფა: მდგრადი ანუ მუდმივი ეპითეტები [*stehende Epitheta, Epitheta ornantia*] და მოულოდნელი ანუ შემთხვევითი ეპითეტები (*unerwartete epitheta*).

მდგრად ანუ მუდმივ ეპითეტებად ისეთები აღიქმება, რომლებიც იმ ცნებასთან ერთად, რომლებსაც ისინი განსაზღვრავენ, შებლწონ სიტყვათნაერთს წარმოადგენენ (მაგ. *grünes Gras, Kühler Brunnen, böse Hexe, stolzer König, tiefes Tal*). „Faust“-ში ვხვდებით ისეთ მუდმივ ეპითეტებს, როგორიცაა: *grüne Blätter, schneller Lauf, unendliche Natur, Voller Mondenschein, ein weiser Mann, dunkle Höhle, bittere Tränen, böser Geist, willkommener Gast, ein braver Kerl* და სხვა მრავალი.

რა თქმა უნდა, არც მუდმივი ეპითეტებია „მარადიული“. ისინიც იცვლება დროთა განმავლობაში სოციალური აზროვნების ცვლასთან ერთად გამოყენების სფეროების მიხედვით. ასე მაგალითად, ეპითეტში „*Kuhaugen*“ ანტიკურ ხანაში ბერძნული ქალღმერთის ჰერას სილამაზის მაჩვენებელი განსაზღვრება იგულისხმებოდა. დღეს კი იგი აღიქმება როგორც სინონიმი სიტყვისა „*Glotzaugen*“, რაც წინ წამოწეულ დიდ თვალებს ნიშნავს ყოველგვარი გამომეტყველების გარეშე.

მუდმივი ეპითეტების საწინააღმდეგო ცნებას წარმოადგენენ ე.წ. „მოულოდნელი“ ანუ „შემთხვევითი“ ეპითეტები. ისინი ხშირად ორიგინალურ მეტაფორულ-

პოეტურ აღნიშვნებს წარმოადგენენ და აღამიანზე საოცარ ზემოქმედებას ახდენენ. ასეთებია მაგალითად: *ängstliche Fenster, Blinde Hände, müdes Meer, frühkartoffelfarbene Haare, grünes Dunkel, mondene Augen, goldene Schauer des Todes* და სხვა მრავალი.

ბაროკოს პერიოდის პოეზიაში ხშირად იხმარებოდა *brauner Abend, braune Nacht*. დღევანდელი გაგებით ისინი მოულოდნელ ეპითეტებს წარმოადგენენ. აქ საქმე გვაქვს სიტყვათა მნიშვნელობის არქაულობასთან, რადგან წინათ *braun* შავს (*dunkel, duster*) აღნიშნავდა.

მუდმივი ეპითეტების გვერდით, „Faust“-ში ქარბად ვხვდებით შემთხვევით ანუ მოულოდნელ ეპითეტებსაც, როგორიცაა: *liebe Schatten, stille Himmelsenge, Weiches Holz, schwankende Erscheinung, mit saurem Schweiß, junges, heiliges Lebensglück, die irdische Brust, lebendiges Kleid, weiche Menschen, liebende Sterne, süße Himmelskinder, ehrwürdige Nacht* და სხვა მრავალი.

ზოგჯერ შემთხვევითი ეპითეტი მეტაფორული ხასიათისაა, საგნებზე და მოვლენებზე გადატანილია სულიერ არსებით. სახელთა ნიშან-თვისებები. მაგალითად: *feuerige Augen, das stolze Licht, das redliche Gefühl, feueriges Blut, die rasenden Gebärden* და ა.შ.

მოულოდნელი ეპითეტების არასწორმა ხმარებამ შეიძლება ადვილად მიგვიყვანოს სიტყვების უგემოვნო ხმარებამდე. გამოხატვის ეს საშუალება მხოლოდ მაშინ არის სამართლიანი, როცა მოსაუბრე მისი გამოყენებით წარმოსახვის დამაჯერებლობის, სარწმუნოების ძალას აძლიერებს. ის შეიძლება ზემოქმედებას ახდენდეს ემოციონალურობაზე ან ქმნიდეს პოეტურ სურათებს. ეპითეტის ერთ-ერთ სახეს ე.წ. „სასიყვარულო ეპითეტი“ წარმოადგენს. სასიყვარულო ეპითეტები არ უნდა აგვერიოს მუდმივ ეპითეტებში. ეს ისეთი სიტყვებია, რომლებიც ხშირ ხმარებამია დროის გარკვეულ სივრცეში, გარკვეულ კოლექტივში გარკვეული სოციალური ჯგუფების მიერ მაშინ, როცა მუდმივი ეპითეტები მხოლოდ ერთადერთ არსებით სახელთან ან არსებითი სახელების ვიწრო წრესთან შაბლონურად იხმარება. სასიყვარულო ეპითეტები მრავალ არსებით სახელთან შედიან კონტაქტში. ასე მაგალითად, მე-20 საუკუნის 20-იან წლებში მოდურ გატაცებად იყო ქცეული ეპითეტის „*fabelhaft*“ ხმარება განსაკუთრებით ბურჟუაზიული წრის ახალგაზრდობაში. მან დაკარგა თავისი თავდაპირველი მნიშვნელობა როგორც მუდმივმა ეპითეტმა ერთადერთ არსებით სახელთან, სახელდობრ: *ein fabelhaftes Wesen* (ე.ი. არსება ზღაპრული სამყაროდან) და მნიშვნელობის შესუსტებასთან ერთად იგი გადაიქცა ფართოდ გავრცელებულ სიტყვად, რომელიც ადვილად შედის კონტაქტში არსებითი სახელების საკმაოდ დიდ ჯგუფთან, მაგალითად: *ein fabelhaftes Buch, ein fabelhaftes Konzert, eine fabelhafte Überraschung*. იგი გვხვდება ვითარების გარემოების როლშიაც: *sich fabelhaft amüsieren, fabelhaft gut aussehen*.

სასიყვარულო ეპითეტებს საერთოდ დიდი ხნის არსებობის ისტორია არა აქვს. მაგრამ დავასახელებთ ერთ ზედსართავ სახელს, რომელიც გერმანული ენის არსებობის უძველესი პერიოდიდან შემოინახა როგორც სასიყვარულო ეპითეტი, თანაც მოსახლეობის ყველა ფენაში და სხვადასხვა სტილურ სახეებში. ეს არის ეპითეტი „*süß*“ - გადატანითი მნიშვნელობით. მას ვხვდებით ძველსა და საშუალო ზემო გერმანულში ისევე, როგორც თანამედროვე გერმანულში, ხალხურ პოეზიაში. ასევე, დეკადენტურ პოეზიაში „*süß*“ შეიძლება გერმანულ

ენაში იხმარებოდას ყოველდღიურ სასაუბრო სტილში როგორც შინაგანად აღქმული სინაზის გამომხატველი: ein süßes Kind, süße Augen და ა.შ. მას შეიძლება სიტყბოსა და სენტიმენტალურობის მნიშვნელობა ჰქონდეს და მაღალი წრეების ჟარგონულ სიტყვადაც კი იქცეს. მაგრამ ძირითადად ეპითეტი „süß“ მაინც დადებითად აღიქმება. ი.ვ. გოეთე ხმარობს სიტყვათშეთანხმებებს süßes Bild, süßes Dämmerchein, das süße junge Blut, mein süßes Fräulein. ასევე, დამახასიათებელია გოეთესათვის სიტყვათშეთანხმებანი: Mein liebes Fräulein, Mein lieber Mann, jede liebe Blume, lieber Schatten, liebes Himmelslicht და სხვა მრავალი.

ცნობილია ეპითეტის კიდევ ერთი სახე, ე.წ. ტავტოლოგიური ეპითეტები (tautologische Epitheta). ისინი არსებითი სახელის ისეთ ნიშან-თვისებას წარმოსწევნ წინა პლანზე, რომელიც უამისოდაც ჩადებულია თვით არსებით სახელში (მაგალითად: ein weißer Schimmel, ein Riese von ungeheurer Gestalt). ამ შემთხვევაში ეპითეტი ემოციური გამაძლიერებლის როლს ასრულებს. ასეთი ეპითეტები ყოველგარ სტილში გვხვდება, განსაუთრებით კი ყოველდღიურ მეტყველებაში.

ტავტოლოგიური ეპითეტების საუკეთესო ნიმუშებია „Faust“-ში, მაგალითად: dunkle Finsternis, verrückter Tor, im allerstillsten Stillen, durchsichtige Helle, blendende Sonne, geschlungene Schlange, Zyklopisch wie Zyklopen, fort ihr lächerlichen Lacher, zum Grenzenlosen grenzenlos vertrauen, der faule Pfuhl და სხვა.

სტილის ცნობილი მკვლევარი ელიზა რიზელი თვლის, რომ ზოგჯერ განსაზღვრებითი სიტყვა რთულ არსებით სახელში ეპითეტის ფუნქციას ასრულებს. გოეთესთან ხშირია ისეთი რთული არსებითი სახელები, რომელთა პირველ კომპონენტს განსაზღვრებითი სახელები წარმოადგენს: Zauber, Wunder, Wonne, Schmeichel, Hölle, Lächeln. ისინი ნამდვილად ეპითეტებია მათ გვერდით მდგომი არსებითების მიმართ: ასე მაგალითად: Zauberblatt - ჯადოსნური ფოთოლი, Zauberspiegelung - ჯადოსნური ასახვა, Zaubervolk - ჯადოსნური ხალხი, Zauberwort - ჯადოსნური სიტყვა, Zauberspruch - ჯადოსნური ნათქვამი, Höllenqual - ჯოჯოხეთური ტანჯვა, Schmeichelton - პირმოთნე ტონი, Wonnezeit - ნეტარების დრო, Lächelmund - მომცინარი პირი, Wunderglanz - საოცარი ბრწყინვალება, Wunderdinge - საოცარი საგნები, Zitterwelle - მთრთოლვარე ტალღა, Pappelzitterzweige - ვერხვივით მთრთოლვარე ტოტები და სხვა.

სტილის მკვლევარი ალ. გვენცაძე ეპითეტს „ამხსნელს“ უწოდებს და წერს, რომ განსაზღვრება არის სახელით გამოხატული წევრის ამხსნელი, რომელიც ჩვეულებრივ ზედსართავი სახელით, მიმღეობით, არსებითი სახელით, რიცხვითი სახელითა და ნაცვალსახელებით გამოიხატება. ეპითეტი, როგორც განსაზღვრების ერთ-ერთი სახე და არსებითი სახელის სტილისტური ამხსნელი, ჩვეულებრივი განსაზღვრებისაგან ზედმეტი ექსპრესიულობით განსხვავდება.

მხატვრული ნაწარმოების ექსპრესიულობა დიდად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რა საშუალებებით აძლიერებს ავტორი ამა თუ იმ სიტყვით გადმოცემულ შინაარსს. ამ მხრივ განსაკუთრებით ხშირია ატრიბუტული ზედსართავი სახელები ეპითეტების როლში. როგორც საერთოდ, ასევე, გოეთეს „Faust“-შიაც ეპითეტების უდიდესი უმრავლესობა ზედსართავი სახელებითაა გამოხატული. ამის მკაფიო მაგალითებია: frohe Tage, alte Sage, schöne Stunden,

der echte Künstler, der beste Trank, ein schreckliches Gesicht, ein weiser Mann, ein braver Kerl, das zärtliche Gemüt, ein treuer Freund და ა.შ.

ი.ვ. გოეთე არანაკლები სიხშირით იყენებს მიმღებებს ეპითეტების როლში. მიმღეობა I: schwankende Gestalten, das wogende Gedränge, dauernde Gedanken, die wirkende Natur, der sausende Webstuhl der Zeit, des Frühlings belebender Blick, die grünende Flur, glühende Leidenschaften და სხვა უთვალავი.

ყურადღებას იქცევს ეპითეტების როლში მიმღეობა I-ის ხმარების სიხშირე ქვეთავში „Studierzimmer“ (გვ. 111).

Schwankende Beugung,

Himmliche Söhne,

Geistige schöne,

Sehnende Neigung,

Kletternde Bänder,

Sprossende Ranken!

Lasternde Traube,

Drängender Kelter,

Schäumende Weine,

grünender Hügel,

Gaukelnd bewegen,

Jauchzend hören,

tanzende schauen

Liebende Sterne.

საოცარია ერთ მცირე მონაკვეთში ამდენი ერთგვაროვანი ეპითეტის ხმარება. ნაწარმოების ანალიზის შედეგად ვასკენით, რომ მიღეობა I და მიმღეობა II ეპითეტების როლში თითქმის თანაბარი სიხშირით იხმარება. მიმღეობა II როგორც ეპითეტი: schwer erreichte Ziele, geputzte Menschen, die grün umgebenen Hütten, an diesem hingestreckten Leibe, halbverklungene Sage, ein längst entwöhntes Sehnen, gewaltig wiederholtes Wehen, die geschwollene Ratte, verfluchte Sau და სხვა.

გერმანელი სტილის მკვლევრების მიერ დადგენილია, რომ ახალგაზრდა გოეთე დიდი სიყვარულით ხმარობდა მიმღეობა I-ს მოძრაობის გადმოსაცემად, ხოლო მოხუცი გოეთე კი - მიმღეობა II-ს სიმშვიდის გამოსახატავად, თუმცა ჩვენ მიერ გაანალიზებულ ნაწარმოებში სახეზეა ი.ვ. გოეთეს თითქმის ერთგვაროვანი დამოკიდებულება როგორც მიმღეობა პირველის, ისე მიმღეობა მეორისადმი.

სანამ უშალოდ შევხებოდეთ ეპითეტების გამოყენებას სხვადასხვა სინტაქსურ ფუნქციაში, გავიხსენოთ, რომ ალ. გვენცაძე იმაზეც მიუთითებს თავის ნარკვევებში, რომ ე.წ. „ამხსნელი“ მოუპოვება არა მხოლოდ არსებით სახელს, არამედ ზოგჯერ ზმნით გამოხატულ წევრსაც, ე.წ. შემასმენელსაც. შემასმენლის ამხსნელად იგი ვითარების გარემოებასა და უბრალო დამატებას მიიჩნევს. ვითარების გარემოება ზმნიზედითაა გამოხატული, ხოლო უბრალო დამატება უმთავრესად არსებითი სახელით.

ასეთივე აზრისაა აკადემიკოსი აკაკი შანიძეც. იგი წერდა: „რაც ზედსართავია არსებითი სახელისათვის, იგივეა ზმნიზედა ზმნისათვის. იგი ზმნაზე დასახმარებელი სიტყვა და აქედან წარმოდგა მისი სახელი (adverbium - ზმნიზედა)“.

ასე რომ, უბრალო დამატებას, განსაზღვრებასა და ვითარების გარემოებას შეიძლება ვუწოდოთ სტილისტიკური ამხსნელები და ეპითეტებად მივიჩნიოთ. შესაბამისად, გვექნება: ეპითეტი - განსაზღვრება, ეპითეტი - გარემოება და ეპითეტი - დამატება (უბრალო). ეპითეტის სამივე ეს სახე სრულყოფილადაა წარმოდგენილი „Faust“-ში.

1. ეპითეტი - განსაზღვრება (Epitheta - Attribute):

das strenge Herz, heller Tag, altes Liedchen, die irdische Brust, ein dunkler ehrenmann, die berühmte Schlange, stiller Geisterreich, schöne Stunden, braver Kerl, das zärtliche Gemüt, schönster Glück და სხვ.

2. ეპითეტი - გარემოება (Epitheta Adverbialien):

schmeichelnd belügen, hitzig übertreiben, köstlich stehen, herrschend weben, wiederlich angezogen, stolz und unzufrieden aussehen, atmend ruhen, unverdrossen baden, eratmend schauen.

3. ეპითეტი - ღამატება (Epitheta Objekte):

Der edle Müsiggang mit innigem Ergetzen; Tiefe Nacht mit ahnungsvollem, heiligem Grauen; der scharfe geisterzahn mit pfeilgespritzten Zungen; so mit saurem Schweiß im inneretzten Zusammenfang voller Mondenschein; Mit trefflichen pragmatischen Maximen; Mit feurig schlaun Blicken des Lebens goldner Baum და სხვა მრავალი.

ამრიგად, ნაშრომის დაწვრილებითა ანალიზმა გვიჩვენა, რომ ეპითეტი, თანამედროვე სტილისტიკის ერთ-ერთი საინტერესო და ჯერ კიდევ არც მთლიანად სიღრმისეულად შესწავლილი მოვლენაა, საკმაოდ მრავალფეროვნად არის მასში წარმოდგენილი და მდიდარ მასალას სთავაზობს ამ საკითხით დაინტერესებულ პირებს შემდეგი კვლევისათვის.

შვენიშნავთ აგრეთვე, რომ ეპითეტი როგორც სტილისტური საშუალება, ასევე, საინტერესო და ამოუწურავია ქართულ ენაშიაც. სამომავლოდ ჩვენი ყურადღება გამახვილებული იქნება ეპითეტების ხმარებაზე გერმანულ მხატვრულ ლიტერატურაში და მის ქართულ ეკვივალენტებზე არსებული თარგმანების სიღრმისეული ანალიზის საფუძველზე.

დამოწმებული ლიტერატურა

ალ. გვენცაძე, 1974 - ალ. გვენცაძე, ზოგადი სტილისტიკის საფუძვლები, თბ., 1974

Wolfgang Fleischer, Georg Michel - Stilistik der deutschen Gegenwartssprache. VEB. Bibliographisches Institut. Leipzig 1975

Elisa Riesel - Stilistik der deutschen Sprache. Tbilissi 2002

Heinz Göschel - Lexikon A bis Z in einem Band. Leipzig, 1981

Словарь иностранных слов под редакцией И.В. Лехина и проф. Ф.Н. Петрова Москва, 1955

Goethe. Faust I/II/ Urfaust. BDW. Aufbau - Verlag Berlin und Weimar, 1986

Msia Gwenzadse - Einführung in die stilistik der deutschen Sprache. Tbilissi, 2002.

LEILA TANDILASHVILI

THE EPITHET PARADIGM IN THE TRAGEDY OF J.W.GOETHE “FAUST”

The word “epithet” entered other languages from Greek. It qualifies the name of a thing, stresses its characteristic quality. The epithet gives us an idea of the colour, shape, smell, etc. of the thing. Epithet serves to mould a comprehensive image of a thing or a phenomenon in the consciousness.

In modern stylistics, the following types of epithets are identified: figurative, emotive, fixed or constant, sudden or occasional. There are also the so-called tautological epithets, stressing such a quality of a noun, which is expressed by the noun itself (*dunkle Finsternis, geschlungene Schlange*). These types of epithets are often found in J.W.Goethe’s tragedy “Faust”. The paper gives proper attention to the diverse means of rendering epithets, as well as their syntactic functions (the attribute, the adverbial modifier, the object).

გოლერამი თავლორაძე

ქართული ისტორიოგრაფიის ქრისტიანულ- ფილოსოფიური საფუძვლები

ქართული ისტორიოგრაფიის საფუძვლიანი შესწავლა, მიუხედავად მისი სიმწირისა, საშუალებას იძლევა, გავარკვიოთ, თუ რა დონეზე იდგა საქართველოში ფილოსოფიური აზროვნება, საიდან იწყება მისი სათავეები და, რაც მთავარია, რა იყო ქართველ ისტორიკოსთა იდეური დასაყრდენი, რომელი ფილოსოფიური და რელიგიური მიმართულებები.

სხვადასხვა დარგის მეცნიერების მიერ „ქართლის ცხოვრებისა“ და სხვა ისტორიული წერილობითი ძეგლების შესწავლამ ბევრ საკითხს მოჰფინა ნათელი. კონკრეტულ შემთხვევაში ჩვენი მიზანია, კიდევ ერთხელ დავასაბუთოთ ქართული ისტორიოგრაფიის ქრისტიანულ-ფილოსოფიური საფუძვლები.

ივ. ჯავახიშვილის, ნიკო მარის, შ. ნუცუბიძისა და სხვების ფუნდამენტურმა გამოკვლევებმა ცხადყო, რომ ქართველი ისტორიკოსების იდეური დასაყრდენი ბიბლია გახდა. ყოველი მათგანის ნაშრომებში ჩვენ ხშირად ვხვდებით ბიბლიურ სიუჟეტებს, რომელთაც ისინი იყენებდნენ ისტორიული ფაქტებისა და ხდომილებების დასადასტურებლად.

ქართული ისტორიული აზროვნების განვითარებაში ფილოსოფიის უდიდესი როლის დასამტკიცებლად ბევრი მაგალითის მოყვანა შეიძლება. დავიწყოთ თუნდაც იმით, რომ I საუკუნეში ჩვენს ქვეყანაში უკვე კარგად იცნობდნენ ქრისტიანულ რელიგიას. ქართულ დამწერლობასაც, როგორც უკვე აღიარებულია, საფუძველი შაგიოგრაფიამ ჩაუყარა, თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს საქართველოში ბერძნული ფილოსოფიის დიდი გავლენაც. როგორც ცნობილია, IV ს-ში უკვე არსებობდა აღმოსავლეთ რომის იმპერიაში კარგად ცნობილი კოლხეთის სკოლა. ქართველ მოაზროვნეებში იყვნენ აქტიური ნეოპლატონიკოსებიც.

ანტიკური ფილოსოფიის კარგი მცოდნე ქრისტიანი ისტორიკოსები თავიანთ ნაწარმოებებში აქტიურად ცდილობდნენ, გაეტარებინათ ბიბლიის იდეური ხაზი ძირითადი ფილოსოფიური საკითხების გადასაჭრელად - ეს იქნებოდა ისტორიის განვითარების თუ ღმერთისა და სამყაროს მიმართების საკითხი. ამ მცდელობამ რენესანსის ეპოქაში უმაღლეს დონეს მიაღწია.

ქართული ისტორიოგრაფიის იდეური საფუძვლის განხილვისას უპირველესად უნდა განვიხილოთ საისტორიო თხზულებათა კრებულის „ქართლის ცხოვრების“ ნაკლებად შესწავლილი შესავალი ნაწილი და ავტორთა მსოფლმხედველობა.

საინტერესოა, რა სიმაღლეზე იდგნენ ქართული ისტორიოგრაფიის, ამ უმნიშვნელოვანესი ისტორიული კრებულის ავტორები, რარიც შეასრულეს მათ თავიანთი მისია; მხოლოდ ფაქტებისა და მოვლენების მშრალი აღწერით კმაყოფილდებოდნენ, თუ იძლეოდნენ ისტორიული ხდომილებების ფილოსოფიურ გააზრებას, რაც მომდევნო თაობებს შესაძლებლობას მისცემდა, მართებულად გარკვეულიყვნენ საკაცობრიო ისტორიის სვლის კანონზომიერების ურთულეს პრობლემებში და განესაზღვრათ ადამიანის, როგორც გონიერი არსების, ადგილი სამყაროში. მათ ნაშრომებს, ასევე, უდიდესი როლი ენიჭებათ ქვეყნის წარსულის სწორად გაგებაში.

მართებული იქნება, აქვე გავიხსენოთ ივ. ჯავახიშვილის აზრი იმის შესახებ, რომ თუ გვინდა შევქმნათ ერთიანი მსოფლიო ისტორიის სურათი, მას წინ უძღოდეს ცალკეული ქვეყნების, ხალხისა თუ ერის ისტორიის მსოფლიოთი შესწავლა.

ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებამ მნიშვნელოვანი როლი შეიტანა როგორც საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, ასევე საზოგადოებრივ ცნობიერებაში, რაც ლოგიკურად აისახა კიდევ ქართველ ისტორიკოსთა მსოფლიოში. ამის დამადასტურებელი, ჰაგიოგრაფიული ძეგლების გარდა, ჩვენი ერის ისტორიული წერილობითი ძეგლებია, განსაკუთრებით კი „ქართლის ცხოვრება“ და მისი „მსოფლიო ისტორიის“ სახელით ცნობილი შესავალი ნაწილი, რომელიც მხოლოდ ორ ხელნაწერშია შემორჩენილი: „მარიამისეულსა“ და „მთაბლისეულში“.

ამ ორ ხელნაწერში შემორჩენილი წანამძღვრები დამახასიათებელი ყოფილა როგორც ქართული, ისე სხვა ქვეყნების ისტორიოგრაფიისათვის. ქართულ, და მარტო ქართულ, ისტორიოგრაფიაში ვხვდებით კაცობრიობის მიერ განვლილი გზის გადმოცემა-განხილვას ერთიან კონტექსტში. ცხადია, ამით ისინი ეთანხმებიან მსოფლიო გადმოცემებს და, საერთოდ, იმ თვალსაზრისს, რომ ადამის მოდგმას განსაზღვრულია ისტორიის მომავალი გზა, რომლის შეცვლაც არავის ხელეწიფება.

ქართველ ისტორიკოსთა მტკიცებით, „მსოფლიო ისტორიის“ სახელით ცნობილი წანამძღვარი, სავარაუდოა, ყოფილიყო ანასეულ ხელნაწერშიც, მაგრამ აქვერად ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ის, რომ იგი მეცნიერთა მიერ მიჩნეულია არა ხელოვნურად ჩამატებულ, არამედ მის ჩვეულებრივ შემადგენელ ნაწილად.

„ქართლის ცხოვრების“ ფილოსოფიური პოზიციიდან განხილვა-შეფასება პირველად ილია ჭავჭავაძისა და ივანე ჯავახიშვილის მიერ იქნა გაკეთებული. სწორედ მათ ჩაუყარეს საფუძველი ქართული ისტორიოგრაფიის კრიტიკულ ანალიზს და ყურადღება გაამახვილეს ისტორიკოსთა მაღალ ქრისტიანულ და ფილოსოფიურ ცოდნაზე.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ისტორიის წარმოდგენის ქრისტიანული კონცეფცია დამახასიათებელი იყო არა მარტო ქართული, არამედ მთელი შუასაუკუნეების ეოქისათვის. მაშინდელ ისტორიოგრაფიაში, მოყოლებული პირველი საუკუნეებიდან, ყველაფერი ღვთის კანონების შესაბამისად განიხილებოდა, იქნებოდა ეს სოციალურ-პოლიტიკური თუ ეკონომიკური საკითხები, რომ აღარაფერი ვთქვათ სამყაროს შემეცნებაზე, ისტორიის საზრისზე და სხვა გლობალურ ფილოსოფიურ პრობლემებზე. ასეთი მაღალი ქრისტიანული აზროვნების არსებობა საზოგადოებისა იმით იყო განპირობებული, რომ იმ დროს არსებული კულტურის, განათლების კერები სწორედ რომ ეკლესია-მონასტრებში არსებობდა.

ქრისტიანული კონცეფციის უპირველესობა, სხვა მიზეზებთან ერთად, მის პროგრესულობაში და ღრმა სიბრძნისეულ ფილოსოფიაში უნდა ვეძებოთ. მაღალი კულტურის, განათლებისა და ცოდნის მქონე მაშინდელმა ქართველმა ისტორიკოსებმა მიზანშეწონილად ჩათვალეს შთამომავლობისათვის ისტორიის საზრისის, წარსულის გადმოცემის ძირითად სახელმძღვანელოდ ბიბლია დაეტოვებინათ.

ქართული ისტორიოგრაფიის შეფასებას ივ. ჯავახიშვილი კრიტიკულად უდგებოდა და სავსებით მართებული იყო მისი მიდგომა, როცა უპირველესად

ავტორის ბიოგრაფიის შესწავლას იწყებდა: „ჩემი წადილი იყო, შეძლებისდაგვარად გამერკვია როგორც თითოეული მეცნიერისა და ისტორიკოსის პიროვნება, თუ რა წრესა და მოძრაობას ეკუთვნოდა, სახელდობრ, იგი, რა მსოფლმხედველობისა და თვალსაზრისის კაცი იყო — ასე, აგრეთვე, რა მიზანი ჰქონდა და რა სწაღდა მას, როდესაც თავისი თხზულებების წერას შეუდგა. ამასთანავე, ყოველთვის ვცდილობდი გამეგო, რა და რამდენად სანდო წყაროები ჰქონდა თითოეულ მათგანს და რა გზით, რა საშუალებით სურდათ და შესძლეს თავიანთი მიზნის განხორციელება (ივ. ჯავახიშვილი, 1977, გვ.25).

„ქართლის ცხოვრების“, განსაკუთრებით კი უკვე ნახსენები შესავალი ნაწილის, წაკითხვის შემდეგ ნათელი ხდება, რომ ქართველი ავტორები ერთი საერთო წყაროთი — „ბიბლიით“ სარგებლობდნენ, იყენებდნენ რა ძველი და ახალი აღთქმის ტექსტებს, ახდენდნენ მათ ციტირებას ყველა საკითხის დამოწმების მიზნით.

„მსოფლიო ისტორიის“ სახელით ცნობილი ამ აპოკრიფული ტექსტის სათაურიც კი მიგვახვედრებს ისტორიკოსის აზროვნებას ქრისტიანულ მიმართულებებზე: „თქმულ წმინდისა: მამისა ჩვენისა ეფრემისი: თარგმანი: დაბადებისათჳს: ცისა: და: ქუეყანასა: და: ადამისათჳს: მისცუალეს: გუამი: მისი: და: დამარხეს: გოლგოთას: და: ცუალება: ნათესავთა: ვითარ: ვპოვეთ: ნათესაობა: ქრისტეს: სახელითა: ვითარცა: წერილი: არს: სახარების: ლუკას: თავსა: ადამისითგან: ყოველთა: მამათა: ვიდრე: ქრისტესამდე: უფლისა: და: ღოთისა: ჩვენისა: პირველად: ზოლო: ესე: თარგმნა: წმინდამან: მამამან: ჩუენმან: ეფრემან: მამო: მთავართა: ადამისიდგან: ვიდრე: ქრისტესამდე: მაცხვარსა: და: ღოთისა: გვაკურთხენ: მამო“ (ქართლის ცხოვრება, 1906, გვ. 72).

ტექსტის შესავალში ავტორი ცდილობს ისტორიის ქრისტიანული ფილოსოფიის გზით გადმოცემას, ერთ ეპოქად განიხილავს კაცობრიობის განვლილ დროს ადამიდან ქრისტემდე. ასაბუთებს ამ „ორი მამის“ ურთიერთკავშირს და მნიშვნელობას. ტრადიციის მიხედვით, ღმერთის შემწეობის თხონით იწყებს თხრობას. შემდეგში წარმოგვიდგენს სამყაროს შექმნის ბიბლიურ სქემებს, რომელზედაც აგებს ისტორიის ქრისტიანულ-ფილოსოფიურ გადმოცემას, მიზანს, მნიშვნელობას და აზრს.

ამ აპოკრიფული ნაწარმოების ავტორი თავისი მიზნის მისაღწევად რამდენიმე საკითხზე ამახვილებს ყურადღებას და დაწვრილებით მოგვითხრობს მათზე ბიბლიური სიუჟეტების დახმარებით. ესენია: 1. ისტორიის ერთიანობა — ძველი დაახალი აღთქმის ტექსტების ერთმანეთთან დაკავშირება, 2. სამყაროს წარმოშობა — ღმერთის მიერ ადამის შექმნით, რომელიც „დაბადებიდან“ სიტყვასიტყვითაა გადმოცემული, 3. ადამიანის ცხოვრების მიზანი — იესო ქრისტეს ცხოვრების, მისი აღდგომის დაწვრილებით გადმოცემა.

უცნობი ავტორი ღრმად და გულმოდგინედ ცდილობს დაამტკიცოს თავისი აზრი ზემოხსენებულ საკითხებზე. ამისათვის იგი სპეციალურად არჩევს ძველ და ახალ აღთქმაში გარკვეული მნიშვნელობის მოვლენებს, რასაც თავისი დასახული მიზნის მისაღწევად იყენებს — ესაა ადამის დაბადება და გარდაცვალება, წარდგნა, იაკობის ოჯახის ცხოვრება, სიუჟეტები ქრისტიანულ სიმბოლოებზე. იგი მხოლოდ ბიბლიური სიუჟეტების პირდაპირი გადმოცემით არ კმაყოფილდება და საკუთარ მოსაზრებასაც გვაწვდის; ესაა პარასკევი ღღის მნიშვნელობა კაცობრიობის ისტორიისთვის, სადაც იგი გვიამბობს, რომ თითქმის ყველა

მნიშვნელოვანი მოვლენა პარასკევს მოხდა. და კიდევ ერთი - იგი ცდილობს, მკითხველთა ყურადღება მიაპყროს იესო ქრისტესა და ადამის ცხოვრებაზე, მათ როლზე ისტორიაში: „მივიდა მთაზე და სული წმინდა ნუგეშის მცემელ და მისცა ენათა თარგმანება და აჰა, განსრულდა რა-აა (რაჲ) დაწყება დაბადებასა აღამისითგან ვიდრე ქრისტემდე“ (იქვე, გვ. 845).

ასეთი ბიბლიური სიუჟეტების მოყვანა ნაწარმოებიდან მრავლად შეიძლება, მაგრამ ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ის, რომ ავტორი იძლევა საკუთარ მოსაზრებებს, ავითარებს ქრისტიანულ-ფილოსოფიურ კონცეფციას, რის შედეგადაც ირკვევა მისი მსოფლმხედველობა, იდეური დასაყრდენი. ამ აპოკრიფული ნაწარმოების წაკითხვის შემდეგ, რომელიც წინ უძღვის „ქართლის ცხოვრებას“, უკვე აღარაა გასაკვირი ლეონტი მროველის, ჯუანშერისა და სხვა ისტორიკოსთა ქრისტიანული თვალთახედვა ისტორიის გლობალურ საკითხებზე.

დამოწმებული ლიტერატურა

მ. ლორთქიფანიძე, 1989 — მ. ლორთქიფანიძე, რა არის ქართლის ცხოვრება, თბ., 1989

შ. ნუცუბიძე, 1976 — შ. ნუცუბიძე, შრომები, ტ. I, თბ., 1976

ქართლის ცხოვრება, 1906 — ქართლის ცხოვრება, ტ. I, 1906

ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორია, 1996 — ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორია, ტ. I, თბ., 1996

ივ. ჯავახიშვილი, 1977 — ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. VIII, თბ., 1977.

GODERDZI TEVDORADZE

CHRISTIAN AND PHILOSOPHICAL PRINCIPLES OF GEORGIAN HISTORIOGRAPHY

The introduction of Christianity into Georgia significantly altered both the public life and consciousness. It played a crucial role in the political and cultural promotion of the country. The collection of historical works *“Kartlis Tskhovreba”* and the introductory part of its two oldest - *“Mariam”* and *“Machabeli”* - manuscripts, known as *“The World History”*, are especially noteworthy.

The analysis of this text confirms finally the ideological basis of the world-view of the Georgian historians. They approached every problem on the basis of the Christian conception. They often used biblical plots and tried to analyze questions of epochal and local importance from the biblical viewpoint.

მანა კაკაბაძე

ბრძოლა «ორივე ტახტის» გაერთიანებისათვის სიმონ I-ის პეტიურობით XVI ს-ის 90-იან წლებში

1590 წლის 21 მარტს სტამბოლში ირანსა და ოსმალეთს შორის ზავი დაიდო. ამ ზავით ირანმა საქართველო, აღმოსავლეთ სომხეთი, ჩრდილოეთი და სამხრეთი აზერბაიჯანი (არდებილისა და თალიშის გამოკლებით), ქურთისტანი და ლურისტანის ნაწილი ოსმალეთის სამფლობელოდ ცნო. ამით დასრულდა ირან-ოსმალეთის მეორე ომი ((1578-1590) (მ.სევანიძე, 1971, გვ.181).

მანამდე, 1588 წელს ოსმალებს დაეზავა ქართლის მეფე სიმონ I (1556-1569, 1578-1600). მას ოსმალთა სასარგებლოდ ყოველწლიური ხარკი უნდა გადაეხადა. ოსმალეთი ცნობდა სიმონს ქრისტიანობით, აღიარებდა მის მემკვიდრეობით უფლებას და არ ჩაერეოდა მის შინაურ სამეფოში (იქვე).

იმ დროს, როდესაც ქვეყანა “გაოსმალების” საფრთხის წინაშე იდგა, დასავლეთ საქართველოში შინაფეოდალური ომი მძვინვარებდა. დროებითი კავშირი და მშვიდობა, რომელიც იმერეთის მეფე გიორგი II-ს (1565-1583), გიორგი დადიანსა (1572-1582) და გიორგი გურიელს (1564-1583) შორის XVI ს-ის 70-იან წლებში დამყარდა, 80-იანი წლების დასაწყისში ისევ დაირღვა და შინაფეოდალური ბრძოლა კვლავ განახლდა.

1582 წელს გარდაიცვალა გიორგი დადიანი. ოდიშის მთავარი გახდა გიორგის ძმა მამია (1582-1590). 1583 წელს მამია დადიანი გურიაში შევიდა და დაამარცხა გიორგი გურიელი. ეს უკანასკნელი სტამბოლში გაიქცა დახმარების სათხოვნელად. დადიანმა კი გურიელად დასვა თავისი კაცი – გურიელთა სახლის წევრი ვახტანგი (1583-1587). სტამბოლში წასული გიორგი გურიელი იქ კარგა ხანს დარჩა, სამეგრელოსა და გურიას შორის კი დროებითი მშვიდობა დამყარდა (ვახუშტი, 1973, გვ.819).

არც იმერეთის სამეფო სახლში სუფევდა მშვიდობა. 1583 წელს მეფე გიორგიმ შეიპყრო და დაპატიმრა თავისი ძმა კონსტანტინე და ძმისწული როსტომი, რათა მის მცირეწლოვან ვაჟს ლევანს მეფობას არ შესცილებოდნენ. 1585 წელს გარდაიცვალა გიორგი II და ტახტზე ავიდა მისი 12 წლის შვილი ლევანი (1585-1590). ლევანის მცირეწლოვნობით ისარგებლა მისმა ბიძამ კონსტანტინემ, რომელმაც პატიმრობიდან განთავისუფლება მოახერხა და არგვეთი, სკანდა, კაცხი და ზოგი სხვა ციხე-სიმაგრე დაიკავა. ტახტის პრეტენდენტ კონსტანტინეს წინააღმდეგ მეფე ლევანი დაუკავშირდა მამია დადიანს. მან ცოლად შეირთო დადიანის და მარეხი და ამით ეს კავშირი განამტკიცა. 1587 წელს ლევანმა მამია დადიანის დახმარებით კონსტანტინე დაამარცხა და დაიბრუნა მის მიერ წართმეული ციხე-სიმაგრეები. მალე ბიძა-ძმისწული შერიგდნენ. კონსტანტინე დაკმაყოფილდა იმით, რომ საუფლისწულო მიიღო (ვახუშტი, 1973, გვ.423; ბერი ეგნატაშვილი, 1959, გვ.819). იმავე წელს გარდაიცვალა ვახტანგ გურიელი. გიორგი გურიელმა ოსმალთა დახმარებით კვლავ დაიბრუნა გურია (ვახუშტი, 1973, გვ. 820).

იმ დროს, როდესაც დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავართა შორის ომი მძვინვარებდა, ქართლის სამეფოში მშვიდობა სუფევდა. სიმონ მეფე,

როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, 1588 წელს ოსმალებს დაეზავა, “ზოლო იქნა მშვიდობა, ვინაიდგან არღარა აქუნდა ბრძოლა ოსმალთა თანა” (ვახუშტი, 1973, გვ.415) “და ჟამსა ამასა შინა მტერი აღარავინ ჰყვანდა მეფესა სვიმონს და გაძლიერდა” (ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ.375; ვახუშტი, 1973, გვ.415).

უნდა აღინიშნოს, რომ სიმონი თავის თავს მარტო ქართლის მეფედ კი არა, არამედ მისი წინამორბედი და თანამედროვე ქართველი მეფეების მსგავსად “მეფეთ-მეფე”-დ (ნ.დუნდუა, 1987, გვ.23-24; საბუთები, 1955, გვ.1-2, 4, 7, 9, 11, 13, 15-16) და სრულიად საქართველოს, ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერის ტახტისა და გვირგვინის მფლობელ-მპყრობელად მიიჩნევდა. “აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა, შანშთა და შარვანშთა, ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერისა და ყოვლისა საქართველოსა, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ორთავე თვითხელმწიფეთ მპყრობელ-მქონებელი მეფეთ-მეფე სვიმონ” (ქრონიკები, 1897, გვ.428) - აცხადებს ის. რა თქმა უნდა, ეს ტიტული ნომინალურ ხასიათს ატარებდა. ფაქტიურად მეფე სიმონი მხოლოდ ქართლის სამეფოს “მპყრობელ-მქონებელი” იყო. საქართველოს დანარჩენ ნაწილებს, სხვა “საქართველოებს” კი თავიანთი “მპყრობელ-მფლობელები” ჰყავდა. მაგრამ, წარმოდგენილი სამეფო ტიტულიდან გამომდინარე, ცხადი იყო, რომ სიმონ I მხოლოდ ქართლის სამეფოს არ ჯერდებოდა, “ორსავე ტახტისა და სამეფოს” გაერთიანებისთვის ბრძოლას, რომელიც ქვეყნის პოლიტიკური მთლიანობის დაშლიდან (XV ს-ის ბოლო და XVI ს-ის დამდეგი) მოყოლებული სამივე ქართული სამეფოს (ქართლის, კახეთის და იმერეთის) მეფეთათვის აქტიურ პრობლემას წარმოადგენდა, აუცილებლად განაგრძობდა. ახლა, როცა ქართლში მშვიდობა სუფევდა, სიმონი შეეცადა გამოეყენებინა დასავლეთ საქართველოში შექმნილი მდგომარეობა და ის ქართლის სამეფოსათვის შეეერთებინა “მისად დაპყრობად იმერეთისა” (ბერი ეგნატაშვილი, 1959, გვ.375).

“როცა მამამან ჩემმან ლუარსაბ მიიღო წამების გვირგვინი, მე შემდგომად მამისა ორსავე ტახტისა ხელმწიფედ მპყრობელი ვიქმენი”-ო — წერდა სიმონი თავის 1559 წლის მცხეთის გუჯარში (ქრონიკები, 1897, გვ.421). ამ სიტყვებით სიმონ მეფის პოლიტიკური მრწამსისა გამოხატული. სიმონი თუმცა რეალურად მხოლოდ ქართლის მფლობელი იყო, მაგრამ თავის თავს მაინც იმერ და ამიერ საქართველოს ხელმწიფედ თვლიდა. ცხადი იყო, რომ ის პირველივე მარჯვე შემთხვევით ისარგებლებდა, რათა თავისი სურვილი განეხორციელებინა. სიმონს სწორედ ახლა დაუდგა სათანადო დრო და მანაც არ დააყოვნა.

იმერეთში ლაშქრობის საბაბად სიმონ მეფემ, როგორც ვახუშტი წერს, “მოიხსენა შური გიორგი მეფისა” (ვახუშტი, 1973, გვ.820), რომელმაც ოსმალთა ჯარის სარდლის ბრძანებით 1582 წელს დადიან-გურიელთან ერთად მოარბია ქართლი. ეს იყო მხოლოდ საბაბი. რატომ მაინცდამაინც მაშინ გაიხსენა სიმონმა “შური გიორგი მეფისა”, როცა ის უკვე ცოცხალი აღარ იყო და ტახტი სუსტ ლევან გიორგის ძეს ეპყრა, რომელსაც “ვერა ეგოდენად მორჩილებდნენ იმერნი” (იქვე, 415). სინამდვილეში მიზეზი სულ სხვა იყო — აქ შექმნილი მდგომარეობის გამოყენება, გადაედგა პრაქტიკული ნაბიჯი “ორსავე ტახტის” მფლობელობისაკენ.

სანამ სიმონ მეფე თავისი მიზნის განსახორციელებლად დასავლეთ საქართველოში სამხედრო მოქმედებაზე გადავიდოდა, ის წინასწარ დაუკავშირდა ზოგიერთ იმერელ თავადს, რომელთაც აღუთქვეს თავიანთი მხარდაჭერა: “ვიეთიმე იმერთა მისცეს სიმონს პირი მტკიცე” (ვახუშტი, 1973, გვ. 821).

სიმონმა შეკრიბა ქართლის ლაშქარი და გაემართა იმერეთისაკენ და “შიერთნენ ზემოთური რომელნიმე”. ლევან მეფემაც შეკრიბა თავის მხრივ იმერთა ლაშქარი და დახმარება სთხოვა დადიანსა და გურიელს. მათ დახმარება არ აღმოუჩინეს ლევანს, “ვინაიდან შურობდნენ ერთურთსა”. ქართლისა და იმერეთის მეფეებს შორის ბრძოლა მოხდა 1588 წელს გოფანთოსთან, სადაც ლევანი დამარცხდა და ლეჩხუმში გაიქცა. სიმონმა იმერეთი დაიკავა. მას იმერეთში დიდხანს დარჩენა არ შეეძლო, რადგან ქართლის ზოგიერთ ციხეში ოსმალები იდგნენ. ამიტომ მან იმერელ დიდებულებს მძევლები გამოართვა და ქართლში გაბრუნდა. ამით ისარგებლა ლევანმა და იმერეთი დაიკავა (ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ.532; ვახუშტი, 1973, გვ. 820-822; ქრონიკები, 1897, გვ.426).

გოფანთოს ბრძოლისა და ლევანის მიერ იმერეთის ტახტის კვლავ დაკავების შემდეგ იმდენად გამწვავდა ურთიერთობა იმერეთის მეფესა და მამია დადიანს შორის, რომ საქმე ომამდე მივიდა. დადიანმა ილაშქრა ქუთაისში და დაატყვევა ლევანი, რომელიც შხეფის ციხეში (ქ. სენაკი) გამოამწყვდია. ლევანი იქვე გარდაიცვალა 1590 წელს. ამის შემდეგ იმერეთში მამია დადიანის მხარდაჭერით ლევანის ბიძაშვილი როსტომ (1590-1605) კონსტანტინეს ძე გამეფდა. ეს დადიანის გამარჯვებას ნიშნავდა. იმავე 1590 წელს გარდაიცვალა მამია დადიანი და მთავრის ტახტზე დაჯდა მისი ძმა მანუჩარი (1590-1611). დადიანის გამარჯვებას წინ აღუდგა გიორგი გურიელი. მან იმავე 1590 წელს ილაშქრა ქუთაისში, აიღო იგი და ტახტზე თავისი სასურველი კანდიდატი – იმერეთის სამეფო საბლის წევრი ბაგრატ თეიმურაზის ძე დასვა (ვახუშტი, 1973, გვ. 821; ქრონიკები, 1897, გვ.426). ქართლის საქმეების მოგვარების შემდეგ სიმონ მეფე კვლავ გადმოვიდა იმერეთში. მას “შიერთნენ იმერნი”, აიღო ქუთაისის ციხე და გამოიყვანა იქიდან გიორგი გურიელის მიერ მეფედ დასმული ბაგრატ თეიმურაზის ძე. სიმონმა კვლავ დაიკავა იმერეთი და ქუთაისის ციხეში “შეიყვანა გუშაგნი თვისნი”. ქართლის მეფე ვერც ამჯერად გაჩერდა დიდხანს იმერეთში. მან ისევ მოსთხოვა დიდებულებს მძევლები, ბაგრატ თეიმურაზის ძე თან წაიყვანა და ქართლში გაბრუნდა (ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ.592; ბერი ეგნატაშვილი, 1959, გვ.376; ვახუშტი, 1973, გვ.821; ქრონიკები, 1897, გვ.427; ცხოვრება საქართველოსი, 1980, გვ.58).

ლევანი ისე გარდაიცვალა, რომ მას მემკვიდრე არ დარჩენია. იმერეთის ტახტის ერთადერთი მემკვიდრე იყო როსტომ კონსტანტინეს ძე, ლევან მეფის ბიძაშვილი. როსტომი მანუჩარ დადიანთან წავიდა და დახმარება სთხოვა. წამოვიდა მანუჩარი ჯარით, აიღო ქუთაისის ციხე და როსტომი კვლავ გაამეფა იმერეთში (იქვე). ამით დასავლეთ საქართველოში დადიანის გავლენა გაიზარდა. მისი ასეთი საქმიანობა სიმონ მეფის წინააღმდეგ იყო მიმართული. ის იმერელი თავადები, რომლებიც ვერ ითმენდნენ დადიანის ასეთ გაძლიერებას, სიმონს ეახლნენ. სიმონი ლაშქრით ისევ მოვიდა დასავლეთ საქართველოში. მან აიღო სკანდის, კაცხის, სვერის ციხე-სიმაგრეები (ახლა ჭიათურისა და თერჯოლის რაიონები), ქუთაისი და ყველგან თავისი გარნიზონი ჩააყენა. როსტომ მეფე ისევ მანუჩართან გაიქცა. სიმონი გამოუდგა გაქცეულ როსტომს, რომელიც ერთადერთიდა დარჩენილიყო იმერეთის სამეფო საგვარეულოთაგან. ამიტომ მისი ხელში ჩაგდება იმერეთის შემოერთება უზრუნველყოფილი იქნებოდა. სიმონი ოფშკვითთან (წყალტუბოს რაიონი) დაბანაკდა. მანუჩარ დადიანმა მას მოციქული გაუგზავნა და სთხოვა შერიგებოდა როსტომს: “ვემონე ორნივე და

მიეც როსტომს იმერეთი და ვიყვნეთ მორჩილნი შენდა საუკუნოდ“-ო (იქვე). მაგრამ სიმონს იმერეთის სამეფოს შემოერთება მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი. მისი ხელისუფლება იმერეთში მყარი რომ ყოფილიყო, აუცილებელი იყო იმერეთის სამეფო ტახტის უკანასკნელი მემკვიდრის – როსტომ კონსტანტინეს ძის ხელში ჩაგდება. სხვანაირად იმერეთის სამეფოს მტკიცედ შემოერთება შეუძლებელი იქნებოდა. თუ სიმონი იმერეთში როსტომს დატოვებდა, რომლის მორჩილებაც ყოველთვის კითხვის ნიშნის ქვეშ იქნებოდა დაყენებული, ის (როსტომი) ყოველთვის შეეცდებოდა ქართლის მეფის “უზენაესობისაგან” დამოუკიდებლობა მოეპოვებინა და მტკიცედ დამკვიდრებინა იმერეთი. იმერეთის მეფეც ხომ, ქართლის მეფის მსგავსად, ერთიანი საქართველოს მეფეთა შთამომავალი იყო და, აქედან გამომდინარე, ამ მხრივ არანაკლებ ამბიციურობას იჩენდა. ეს კარგად იცოდა სიმონმა და ამიტომ არ ირწმუნა მან მანუჩარ დადიანის მიერ შემოთვლილი სიტყვებისა – “ვიყვნეთ მორჩილი შენდა საუკუნოდ“-ო. ეს სიტყვები საფუძველს იყო მოკლებული, ამიტომ მეფემ დადიანს დაზავებაზე უარი შეუთვალა და როსტომის მისთვის გადაცემა მოითხოვა.

მართალია, სიმონს იმერეთის თავადების ერთი ნაწილი მხარს უჭერდა, მაგრამ ეს მხარდაჭერა მხოლოდ გაძლიერებული დადიანის, ან გურიელის წინააღმდეგ ბრძოლაში გამოიხატებოდა. როცა დადგა საკითხი იმერეთში სამეფო ხელისუფლების გაუქმებისა და მისი ქართლისთვის შეერთებისა, რაც სიმონის მიერ როსტომის ხელში ჩაგდების შემდეგ იქნებოდა შესაძლებელი, სიტუაცია შეიცვალა. სიმონ მეფის ლაშქარში მყოფი იმერელი თავადები საიდუმლოდ დაუკავშირდნენ დადიანს და მისწერეს, რომ “თავს დაგვესხით და არ შემოგებმით, განგებ გავიქცევით“-ო. აქედან ნათლად ჩანს, რომ იმერელი თავადები დარჩნენ “ერთგულებასა ზედა თვისთა რჩეულთა მეფეთა”. იმერეთის შეერთება ქართლთან მიუღებელი იყო როგორც იმერელი დიდკაცობის, ისე დადიანისა და გურიელისთვის, რადგან ქართლის სამეფოსთან იმერეთის სამეფოს შეერთების შემდეგ გაძლიერებული სიმონის ხელისუფლება მათ უფლებებსაც შეზღუდავდა. ამიტომ მათ ისევ თავისი მეფის ერთგულებაზე ყოფნა არჩიეს და გადამწყვეტ ჟამს ერთად დადგნენ. სიმონის ჯარში მყოფი იმერელი თავადების გამცემლობით გულმოცემული დადიანი თავს დაესხა სიმონის ბანაკს. ბრძოლა მოხდა ოფშკვითთან 1590 წელს. იმერეთის თავადების მიერ წინასწარ მიღებულმა ზომებმა უმაღლესი იქნა თავი. სიმონის ლაშქრის ნაწილმა ბრძოლის ველი მიატოვა. ის დამარცხდა და ქართლში გაბრუნდა, იმერეთის ტახტი დადიანის მეშვეობით ისევ როსტომმა დაიკავა (ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ.598-599; ბერი ეგნატაშვილი, 1959, გვ.476-477; ვახუშტი, 1973, გვ.822-823; ე.თაყაიშვილი, 1913, გვ.45; ს.კაკაბაძე, 1926, გვ.17; ქრონიკები, 1897, გვ.426-427).

სიმონ მეფეს ამის შემდეგაც არ აუღია ხელი დასახულ მიზანზე და კვლავ განაგრძობდა ბრძოლას “ორსავე ტახტის” გაერთიანებისათვის. საყურადღებოა ფარსადან გორგიჯანიძის ერთი ცნობა, რომელიც სიმონ მეფის იმერეთისათვის ბრძოლას ეხება. ამ ცნობის მიხედვით, როდესაც ოფშკვითთან დამარცხებული სიმონი უკან გაბრუნდა, “მანუჩარ ათაბაგს კაცი გაუზზავნა და ასე შეუთვალა – იმერელთ მიმუხანათესო, მანდელამენ დიდის ჯარით თქვენ ჩაუდქვითო და აქედამ მე გარდმოვალო” (ს.კაკაბაძე, 1926, გვ.19). ე.ი. სიმონმა იმერეთისათვის ბრძოლაში თავის მოკავშირე მანუჩარ ათაბაგსაც, რომელიც ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლაში მას გვერდით ედგა, სთხოვა დახმარება. მანუჩარს სიმონის მდეგ ბრძოლაში მას გვერდით ედგა, სთხოვა დახმარება. მანუჩარს სიმონის თხოვნაზე არ გამოუდგია თავი. მან სიმონს ასე შეუთვალა: “დრო არისო, რომ

არზრუმის ბეგლარბეგს ორმოცი ათასი კაცი ჩემი ბიძაშვილის ყორყორესათვის მიუშველებია და ჩემზედ მოუძღვისო. ასი ათასი კაცით თავრიზის ბეგლარბეგი თქვენზედ გამოგზავნესო, ჯერ ამათი ფიქრი ჰქენითო, თორღა რასაც იქნება *advil i ariso*” (იქვე).

ეს იყო მხოლოდ მიზეზი, რომ მანუჩარს სიმონისათვის დასავლეთ საქართველოს შემოერთებისათვის ბრძოლაში დახმარება არ გაეწია. სინამდვილეში იმ დროს ოსმალებს არავითარი ჯარი არ გამოუგზავნიათ საქართველოში. მართალია, მანუჩარ ათაბაგი სიმონ მეფეს ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლაში გვერდით ედგა და მასთან ერთად თავგანწირვით ებრძოდა ქვეყანაში შემოსულ მტერს, მაგრამ როდესაც ქვეყნის შინაგანი ერთიანობის აღდგენის საკითხი დადგა, მანუჩარმა, იმის მაგივრად, რომ სიმონს გვერდით ამოღგომოდა ისე, როგორც ოსმალების წინააღმდეგ და მასთან ერთად ეწარმოებინა გარეშე მტერთან ბრძოლაზე არანაკლებ მნიშვნელოვანი ბრძოლა, საერთო ქართულ საქმეში პასიური პოზიცია დაიჭირა — ფაქტიურად განზე გადგა.

ისევე როგორც დასავლეთ საქართველოს მთავრებისთვის, მანუჩარ ათაბაგისათვისაც მიუღებელი იყო 1490 წელს ქართლის სამეფო დარბაზზე აღიარებული სამეფო-სამთავროებად დაშლილი ქვეყნის კვლავ გაერთიანება. მისთვის მისაღები იყო ერთიანობის ის ფორმა, რომელიც მასა (ე.ი. მანუჩარსა) და სიმონს შორის იყო. უფრო შორს წასვლა კი მას ხელისუფლებას შეუზღუდავდა. მანუჩარმა კარგად იცოდა, რომ სიმონ მეფის მოქმედება მარტო იმერეთის დაკავებით არ შემოიფარგლებოდა. თუკი ის იმერეთს ქართლის სამეფოს შემოუმტკიცებდა, მაშინ დანარჩენი “საქართველოების” ქართლის სამეფოსათვის შემოსამტკიცებლადც განაგრძობდა ბრძოლას. უკვე საუკუნე გასულიყო მას შემდეგ, რაც ქართველმა მეფე-მთავრებმა საუკუნეების ბრძოლის შედეგად მოიპოვეს “დამოუკიდებლობა” ქართლის სამეფო ტახტისაგან და ახლა ამდენი ბრძოლის შედეგად მოპოვებულის კვლავ დაკარგვა არც ერთ მათგანს არ უნდოდა. ამიტომ იყო, რომ სიმონს ყოველი მხრიდან ხელს უშლიდნენ.

სიმონ მეფის დიდი მცდელობისდა მიუხედავად, მისთვის ცხადი იყო, რომ ბრძოლა “ორსავე ტახტისა და სამეფოს” კვლავ გაერთიანებისათვის მარცხისათვის იყო განწირული, რადგან გამაერთიანებელ მოძრაობას გვიანი შუასაუკუნეების საქართველოში მყარი ნიადაგი უკვე კარგა ხანია გამოცლილი ჰქონდა. ქვეყნის დაქუცმაცებულობის პროცესი იმდენად გაღრმავდა, რომ მისი შეჩერება შეუძლებელი გახდა. ის, რაც უკვე მოხდა — ქვეყნის დაშლა სამეფო-სამთავროებად — რაც საუკუნეების მანძილზე მწიფდებოდა, მისი აღდგენა შეუძლებელი იყო.

გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიის მთელ მანძილზე აღმოცენებულ გამაერთიანებელ მოძრაობათა მარცხის მთავარი მიზეზი ის იყო, რომ სამივე ქართველ მეფეს ერთიანი საქართველოს მფლობელობის პრეტენზია ჰქონდათ (როგორი სუსტი ხელისუფალიც არ უნდა ყოფილიყო). არც ერთი მათგანი ამ მხრივ პოზიციებს არ თმობდა. თუ “ორსავე ტახტის” მფლობელობისათვის ბრძოლას არ დაიწყებდა, იმას მაინც არ დათმობდა, რაც მემკვიდრეობით მიიღო. იმერეთის მეფე როსტომი, რომელმაც ტახტი მანუჩარ დადიანის დახმარებით დაიკავა და რომლის მეფობის დროსაც დასავლეთ საქართველოში დადიანის უპირატესობა აშკარა იყო, მხოლოდ იმერეთის მეფედ კი არა, “აფხაზთა, ქართველთა და სომეხთა მეფეთ-მეფედ, შანშა და

შარვანშა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა, სამხრეთისა და ჩრდილოეთისა, ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერისა, ორსავე ტახტისა და სახელმწიფოს თვითმპყრობელად“ წარმოგვიდგებოდა (ს.კაკაბაძე, 1921, გვ.36). ფაქტურად კი როსტომი იმერეთის სამეფოსაც ძლივს ფლობდა, მაგრამ “იმერეთს ზედა” მებრძოლ სიმონს კი თავგამოდებით ებრძოდა. სიმონს სხვა აღარაფერი დარჩენოდა, გარდა იმისა, რომ შერიგებოდა ბედს. ის დაეზავა იმერეთის მეფე როსტომს და ცნო მისი უფლებები იმერეთის სამეფოზე (ვახუშტი, 1973, გვ.417). ამის შემდგომ დასავლეთ საქართველოში სამეგრელოს მთავრის პოლიტიკური უპირატესობა აშკარა იყო. გურიელთან მეტოქეობა მისი გამარჯვებით დამთავრდა. დადიანის გავლენის ქვეშ მოექცა იმერეთის მეფეც და გურიელიც. თუ აქამდე დადიანი ფორმალურად მაინც რამდენადმე დამოკიდებული იყო იმერეთის სამეფო კარზე იმით, რომ იგი სამეფოს მანდატურთუხუცესის ტიტულს ატარებდა, ახლა მას ასეთი პატივი აღარ აკმაყოფილებდა. მანუჩარ დადიანი უკვე “ზედმწიფედ” იწოდებოდა (ს.კაკაბაძე, 1925, გვ.212-213; ს.მაკალათია, 1941, გვ.98).

ამრიგად, ქართლის მეფის სიმონ I-ის მიერ “ორსავე ტახტის” გაერთიანების მცდელობა მარცხით დამთავრდა, რასაც ხელი შეუშალა არა მარტო ქვეყნის შიგნით არსებულმა გამაერთიანებელი მოძრაობის სისუსტემ, არამედ გარეშე მტერმაც — ოსმალებმა, რომელთაც საქართველოს ციხე-სიმაგრეთა ნაწილი ეჭირათ და ქვეყნის გამაერთიანებელ ისედაც სუსტ ძალებს კიდევ უფრო ასუსტებდნენ და მათ თავისუფალი მოქმედების საშუალებას არ აძლევდნენ.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ.დუნდუა, 1987 - ნ.დუნდუა, სიმონ I-ის ერთი ორენოვანი (ქართულ-სპარსული) საბუთი, “სპარსულ-ქართული ცდანი”, თბ., 1987
- ბერი ეგნატაშვილი, 1959 - ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, პირველი ტექსტი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ. II, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, თბ., 1959
- ვახუშტი, 1973 - ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ. IV, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, თბ., 1973
- ე.თაყაიშვილი, 1913 - ე.თაყაიშვილი, საისტორიო მასალები, წ. I, ტფ., 1913
- ს.კაკაბაძე, 1921 - ს.კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ტ. I, ტფ., 1921
- ს.კაკაბაძე, 1925 - ს.კაკაბაძე, მასალები იმერეთის სახელმწიფოებრივი მდგომარეობის შესახებ მე-17 საუკუნეში, “საისტორიო მოამბე”, წ. I, ტფ., 1925
- ს.კაკაბაძე, 1926 - ს.კაკაბაძე, ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, თბ., 1926
- ს.მაკალათია, 1941 - ს.მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია. თბ., 1941
- საბუთები, 1955 - ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები, ტექსტი დაადგინა, ლექსიკონი და შენიშვნები დაურთო ვ. ფუთურაძემ, თბ., 1955
- მ.სვანიძე, 1971 - მ.სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVIII სს), თბ., 1971

ქართლის ცხოვრება, 1959 - ახალი ქართლის ცხოვრება, მესამე ტექსტი. ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. II, თბ., 1959

ქრონიკები, 1897 - ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა; შევსებულია, ქრონოლოგიურად დალაგებული და ახსნილია თ. ჟორდანიას მიერ, ტ. II, ტფ., 1897

ცხოვრება, 1980 - ცხოვრება საქართველოსი (პარიზის ქრონიკა), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. აღასანიამ, თბ., 1980.

MAIA KAPANADZE

STRUGGLE FOR THE UNIFICATION OF TWO THRONES UNDER SIMON I IN THE 1590S

The paper deals with one episode of the struggle for the unification of Georgia, divided into several principalities, headed by King of Kartli Simon I. It analyzes the struggle for superiority between the princes of western Georgia in the 1580s, which became the reason for the activity of Simon I to begin struggle for the unification of the country. The implementation of this intention was to a certain extent facilitated by the temporary peaceful situation in the Near East.

King Simon tried to join Imereti to the Kingdom of Kartli and restore the political unity of the country. However, in spite of his efforts, his aim remained unachieved. The failure of the king was mainly due to the fact that the reactionary princes were not interested in the restoration of the political unity of the country. Feudal anarchy raged in western Georgia. The princes of Guria and Samegrelo fought each other as well as Simon. Inner feudal strife naturally hindered the success of the struggle for unification.

მამა კახანაძე,
6060 კოპალიანი

ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან ვახტანგ V-ის მმართველობის პერიოდში

1658 წელს ქართლის მეფე როსტომის (1633-1656) გარდაცვალების შემდეგ ტახტზე ავიდა მისი მემკვიდრე ვახტანგ V (1656-1676). როსტომს შვილი არ ჰყავდა. ვახტანგი, რომელიც ქართლის ბაგრატიონთა გათავადებულ შტოს, მუხრანბატონებს ეკუთვნოდა, მის მემკვიდრედ 1653 წელს იქნა არჩეული. რადგანაც როსტომი ირანის ვასალი და ქართლის ტახტზე შაჰის მიერ დამტკიცებული გამაჰმადიანებული მმართველი იყო, ამიტომ ვახტანგიც შაჰის კარზე გაგზავნეს, სადაც ის როსტომის მემკვიდრედ დაამტკიცეს, გამაჰმადიანეს, შაჰ ნავაზი უწოდეს და ქართლის განმგებლად (ჯანგშინად) დანიშნეს (ბერი ეგნატაშვილი, 1959, გვ.433; ვახუშტი, 1973, გვ.441; ს.კაკაბაძე, 1926, გვ.58; მოჰამედ თაჰერი, 1954, გვ.388).

ჯერ კიდევ შაჰ აბას პირველის (1587-1629) დროიდან, კერძოდ, 1616 წლიდან ქართლის ტახტზე შაჰის მიერ დამტკიცებული, გამაჰმადიანებული ქართველი ბაგრატიონები — (ბაგრატ ხანი (1616-1619) და სიმონ ხანი (1619-1630) იჯდნენ. ამიტომ იყო, რომ ვახტანგი ირანის სამეფო კარზე დაამტკიცეს ჯერ როსტომის მემკვიდრედ და ქართლის განმგებლად (ჯანგშინად), როსტომის გარდაცვალების შემდეგ კი — მეფედ.

როსტომს თავისი მეფობის ბოლო წლებში, როგორც ირანელი ისტორიკოსი მოჰამედ თაჰერი აღნიშნავს, „ავადმყოფობის სიმძიმის სიძლიერის გამო აღარ შეეძლო ქვეყნის მართვა და განმგებლობა“ (მოჰამედ თაჰერი, 1954, გვ.383) და ამიტომ ქართლის საქმეებს ფაქტიურად შაჰ ნავაზი განაგებდა, ზოლო როდესაც როსტომი გარდაიცვალა (1656 წ.), შაჰ აბას II-მ (1642-1666) ქართლის მეფობა მას უბოძა (ბერი ეგნატაშვილი, 1959, გვ.434-435; ვახუშტი, 1973, გვ. 447-448; ს.ჩხეიძე, 1913, გვ.2), ანუ მოჰამედ თაჰერის სიტყვით: „შაჰმა ის (შაჰ ნავაზი) საქართველოს სრულუფლებიან ვალად დანიშნა“ (მოჰამედ თაჰერი, 1954, გვ.389).

შაჰ ნავაზმა გამეფებისთანავე შაჰის ბრძანებით ცოლად შეირთო როსტომის ქვრივი მარიამი. ვახტანგი ამ დროს დაქორწინებული იყო ყაფლან ბარათაშვილ-ორბელიშვილის ასულ როდამზე, რომელთანაც ექვსი ვაჟი და ორი ასული ჰყავდა. შაჰ ნავაზის ერთი ქალიშვილი ანუკა შაჰ სულეიმანმა (1666-1694) შეირთო ცოლად (1666 წ.) (ბერი ეგნატაშვილი, 1959, გვ. 435-436; ვახუშტი, 1973, გვ.447-448; ს.კაკაბაძე, 1926, გვ.58-59; ს.ჩხეიძე, 1913, გვ.2-3), ზოლო მის ვაჟს ალექსანდრეს იმავე შაჰ სულეიმანმა ისფაჰანის ტარულობა უბოძა, რომელსაც ეს სახელი 1666 წლიდან ათ წელზე მეტ ხანს უნდა სჭეროდა (კ.კატცია, 1972, გვ.100).

შაჰ ნავაზი, მისი წინამორბედი გამაჰმადიანებული მმართველების - ბაგრატ ხანის, სიმონ ხანის და როსტომის მსგავსად, ირანის ვასალი იყო. მოჰამედ თაჰერის საისტორიო თხზულებაში და სპარსულ ისტორიულ საბუთებში ის საქართველოს ან ქართლის ვალად იხსენიება: „ქართლის ვალი შაჰ ნავაზ ხანი“ (საბუთები, 1961, გვ.76-83; მთოდუა, 1995, გვ.57-58, 184-185). მის წინამორბედ როსტომს კი „მმის“ წოდება ჰქონდა, ამიტომ იგი შაჰის უბრალო მოხელეს არ

წარმოადგენდა. ირანის სამეფო კარი გარკვეული პოლიტიკური ვითარების გამო მას დიდი პატივისცემით ეკიდებოდა, ვიდრე სიმონ ხანს, რომელსაც „შვილის“ წოდება ჰქონდა (ზ.აგულეცი, 1980, გვ. 10, 16, 17-19, 24-25...) და შაჰის ერთ-ერთ ჩვეულებრივ მოხელედ ითვლებოდა.

რაც შეეხება შაჰ ნავაზს, მიუხედავად იმისა, რომ ისიც შაჰის მიერ ქართლის ტახტზე დამტკიცებული გამაჰმადიანებული მმართველი იყო, არც „შვილის“ და არც „ძმის“ წოდება ჰქონდა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ის მხოლოდ საქართველოს ვალად იხსენიებოდა. ასე რომ, შაჰ ნავაზი, ბაგრატ ხანის და სიმონ ხანის მაგავსად, არც შაჰის ჩვეულებრივი მოხელე იყო და არც როსტომივით პრივილეგირებული ქართველი ვალი.

შაჰ ნავაზი, როგორც ირანის ვასალი, სცნობდა თუ არა შაჰის უზენაესობას და როგორ ემორჩილებოდა მას. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა XVII საუკუნის ფრანგ მოგზაურ ჟან შარდენთან დაცული ცნობები: „საქართველოს მეფე (ივლისხმება შაჰ ნავაზი) აგრე რიგად არ ემორჩილება სპარსეთის მეფის ბრძანებას“ (ჟან შარდენი, 1975, გვ.66). სხვაგან შარდენი წერს, რომ როდესაც შაჰ ნავაზს უნდოდა ქართლში მოეწვია ევროპელი ვაჭრები და კავშირი ჰქონოდა ევროპასთან, ის ფრთხილობდა. შარდენი ასე გადმოგვცემს შაჰ ნავაზის პოზიციას: „მე სპარსეთის შაჰის მორჩილი ვარ და ვაი თუ მისმა დიდებულებამ იწყინოს, რომ უცხოელებთან მიწერ-მოწერა გავაბაო“ (იქვე, გვ. 107). ამიტომ მან თავი შეიკავა ევროპაში მიმავალი შარდენისათვის წერილი გაეტანებინა და მხოლოდ ზეპირი დანაბარებით შემოიფარგლა.

შაჰ ნავაზი აღიარებდა ირანის ვასალობას და მშვიდობიანი გზით ქართული პოლიტიკის წარმოებას ახერხებდა (გ.ჯამბურია, 1973, გვ.344). მაგრამ ამავე დროს ის ცდილობდა ირანის სამეფო კარისაგან მეტი დამოუკიდებლობა მოეპოვებინა. ეს ტენდენცია განსაკუთრებით შაჰ ნავაზის მეფობის მეორე პერიოდიდან, კერძოდ, შაჰ სულეიმანის დროიდან იგრძნობოდა, რაც ირანის პოლიტიკური დასუსტებით იყო განპირობებული.

შაჰ ნავაზი ნიჭიერი და ენერგიული მმართველი იყო. მან მოხერხებულად ალაგმა მისი მოწინააღმდეგე ურჩი თავადები და ქვეყანაში წესრიგი დაამყარა (დ.გვრიტიშვილი, 1965, გვ. 434; დ.კატარავა, 1970, გვ.125).

ის აქტიურად ერეოდა საქართველოს სამეფო-სამთავროების საშინაო საქმეებშიც. მან კარგად ისარგებლა დასავლეთ საქართველოში იმ დროს (XVII ს-ის 60-იანი წლები) შექმნილი შიდა პოლიტიკური არეულობით; გადავიდა იქ, წესრიგი აღადგინა და 1661 წელს იმერეთში თავისი შვილი არჩილი გაამეფა.

იმერეთიდან შაჰ ნავაზმა საქართველოში ირანელი პოლიტიკის მოწინააღმდეგე თეიმურაზ პირველი (1606-1662) წამოიყვანა, რომელიც შაჰის ბრძანებით ისფაჰანში გაგზავნეს. მოხუცი მეფე 1663 წელს ასტრბადის ციხეში გარდაიცვალა (ს.კაკაბაძე, 1926, გვ.59; მოჰამედ თაჭერი, 1954, გვ.397-399).

როგორც ირანის ვასალმა, შაჰ ნავაზმა დასავლეთ საქართველოში გადასვლა და იმერეთში არჩილის გამეფება შაჰ-აბასს აცნობა და თან შეუთვალა: „როგორც შაჰის დადგენილება იქნება, ისე მოვიქცევი“ (იქვე, გვ.401-402). ბუნებრივია, შაჰ ნავაზი ირანის სამეფო კარის დადგენილებას უნდა დამორჩილებოდა, რადგან 1639 წლის ზოგადი ზავის თანახმად ირანის გავლენა მხოლოდ საქართველოს აღმოსავლეთ ნაწილზე ვრცელდებოდა. მისი (შაჰ ნავაზის) დასავლეთ საქართველოში გადასვლა შაჰს აუცილებლად უნდა სცოდნოდა, რადგან ეს

ტერიტორია, ამავე ზოგადი ზავის თანახმად, ირანის მიერ ოსმალეთის გავლენის სფეროდ იქნა აღირებული და, აქედან გამომდინარე, შაჰ ნავაზის მოქმედება, შესაძლოა, ირან-ოსმალეთს შორის ირანის მხრიდან ზავის დარღვევისა და ომის დაწყების მიზეზი გამხდარიყო.

არჩილის იმერეთში გამეფებას ისფაჰანში დადებითად შეხვდნენ, რადგან ამით ირანის პოლიტიკური გავლენა აღმოსავლეთ საქართველოს საზღვრებს გასცდებოდა.

არჩილს იმერეთში დიდხანს არ უმეფია. იმერეთის ტახტზე ირანის ვასალის, შაჰ ნავაზის ძის ასვლა ოსმალეებმა თავის საშინაო საქმეებში ჩარევად ჩათვალა (მოჰამედ თაჰერი, 1954, გვ.402; დ.კაჭარავა, 1970, გვ.121.) ირანი მოერიდა ოსმალეთთან ურთიერთობის გამწვავებას და იმერეთიდან გამოიწვია არჩილი, რომელიც შაჰის ბრძანებით ირანის სამეფო კარზე წავიდა. იქ ჩასული არჩილი გაამაჰმადიანეს, შაჰ ნაზარ ხანი უწოდეს, კახეთი უბოძეს და სამშობლოში გამოისტუმრეს (მოჰამედ თაჰერი, 1954, გვ.403-404).

არჩილი კახეთის ტახტზე 1664 წელს დაჯდა. ის დამოუკიდებელ პოლიტიკას არ აწარმოებდა. ორივე სამეფოს ფაქტიურად შაჰ ნავაზი განაგებდა. ჟან შარდენს არჩილი მეფის (შაჰ ნავაზის) მოადგილედ მიაჩნდა (ჟან შარდენი, 1975, გვ.89).

შაჰ ნავაზი საკმაოდ გაძლიერდა. ასეთ პირობებში ირანისადმი მისი მორჩილება საეჭვო იყო. შესაძლოა, რომ იგი ურჩობის გზას დასდგომოდა (ნ.ბერძენიშვილი, 1971, გვ.270). შაჰ ნავაზის პოლიტიკა ირანის სამეფო კარს აღარ მოსწონდა და მისი ერთგულებაც თანდათან კითხვის ნიშნის ქვეშ დგებოდა.

შაჰ ნავაზის მორჩილება რომ უფრო რეალური, გაეხადა და ბოლო მოეღო მისი ურჩობისათვის, შაჰ სულეიმანმა ამისათვის თეიმურაზ პირველის შვილიშვილი ერეკლე ბატონიშვილი გამოიყენა, რომელიც კარგა ხნის მანძილზე რუსეთის სამეფო კარზე იმყოფებოდა.

შაჰმა კახეთის ტახტის მაძიებელი ერეკლე თავისთან დაიბარა. ერეკლე 1670 წელს ჯერ კახეთში მივიდა, იქიდან კი ირანში წავიდა, რის შემდეგაც არჩილი კახეთიდან ახალციხეში გადავიდა და იქიდან კვლავ იმერეთის ტახტის დაკავებას შეეცადა. მანამდე ახალციხეში შაჰ ნავაზის მეორე ვაჟი ლუარსაბი იყო წასული.

ზოგიერთი ქართული წყაროს ცნობით, შაჰ ნავაზი არჩილის ამ მოქმედების (კახეთიდან ახალციხეში გადასვლა) წინააღმდეგი ყოფილა და ამასთან დაკავშირებით მამა-შვილს შორის უკმაყოფილებაც ჩამოვარდნილა (ვახუშტი, 1973, გვ.455; ს.ჩხეიძე, 1913, გვ.3).

როდესაც ფარსადან გორგიჯანიძე არჩილის ახალციხეში გადასვლის ამბავს მოგვითხრობს, აღნიშნავს აქვს, რომ ის ახალციხის ფაშას სთხოვდა ხონთქართან შუამდგომლობა გაეწია, რათა იმერეთი დაეკავებინა. არჩილს ამ საქმეში შაჰ ნავაზიც ეხმარებოდა, „მამაც ბევოს უგზავნიდა იმერეთის შოვნის გულისთვის“ (ს.კაკაბაძე, 1926, გვ.66-67). ფ. გორგიჯანიძის ამ ცნობიდან გამომდინარე, არჩილი კახეთიდან შაჰ ნავაზის ნებართვის გარეშე არ წასულა, რომ ისინი ერთობლივად მოქმედებდნენ - შაჰის საწინააღმდეგოდ სულთანთან აბამდნენ კავშირს და ცდილობდნენ ამ უკანასკნელის დახმარებით მეტი დამოუკიდებლობა მოეპოვებინათ ირანისაგან და განემტკიცებინათ შერყეული მდგომარეობა. მამა-შვილს შორის ჩამოვარდნილი უთანხმოებაც მხოლოდ მოჩვენებით ხასიათს ატარებდა, რითაც თავიანთი განზრახვის მიმალვას ცდილობდნენ.

შაჰ ნავაზის მოქმედება უფრო შენიღბული რომ ყოფილიყო, მან არზა გამოუგზავნა შაჰ სულეიმანს და მისწერა, რომ შვილები ახალციხეში ჩემს დაუკითხავად წავიდნენო (ს.კაკაბაძე, 1926, გვ.67). შაჰ ნავაზის თავის მართლება უშედეგო აღმოჩნდა. მისი შვილების არჩილისა და ლუარსაბის „ურჩობა“ მას დანაშაულად ჩაუთვალეს და ახსნა-განმარტებისათვის სამეფო კარზე დაიბარეს.

შაჰ ნავაზი წავიდა ირანში, მაგრამ ისფაჰანამდე ვერ ჩააღწია. 1676 წელს იგი ხოშკარს გარდაიცვალა (ზ.აგულეცი, 1980, გვ.89). სომეხი ისტორიკოსი ზაქარია აგულეცი გვამცნობს, რომ შაჰ ნავაზის გარდაცვალების მიზეზი ბუნდოვანიაო, ზოგნი ამბობენ - თვითონ მოკვდაო, ზოგნი კი - მოწამლესო (იქვე, გვ.89). გარდაცვლილი შაჰ ნავაზის ცხედარი ირანში წაასვენეს და ქ. ყუმში დაასაფლავეს (ვახუშტი, 1973, გვ. 456; ზ.აგულეცი, 1980, გვ. 89; ს.ჩხეიძე, 1913, გვ.4).

შესაძლოა, ირანში მიმავალი შაჰ ნავაზი მოეწამლათ და ამით თავიდან მოეშორებინათ ირანის ეს ურჩი ვასალი. ამ აზრის გამოთქმის საფუძველს გვაძლევს ის გარემოება, რომ ვახტანგი თავისი მმართველობის მეორე პერიოდიდან ნაკლებად ემორჩილებოდა ირანის სამეფო კარს და ცდილობდა შაჰის უზენაესობისაგან განთავისუფლებულიყო, რაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ ისფაჰანში. ვახტანგის თავიდან მოცილების შემდეგ, რომელიც საკმაოდ ძლიერ პოლიტიკურ ფიგურას წარმოადგენდა, შაჰ სულეიმანს უფრო ადვილად შეეძლო აღმოსავლეთ საქართველოში კვლავ განემტკიცებინა თავისი პოლიტიკური გავლენა.

ამრიგად, ვახტანგ V-ის სწრაფვა სამეფო კარისაგან დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის, მარცხით დამთავრდა. მიუხედავად იმისა, რომ ირანის პოლიტიკური ძლიერება იმ დროს გარკვეულწილად შერყეული იყო, შაჰის კარს მაინც შესწევდა იმის ძალა, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში თავისი პოლიტიკური გავლენა შეენარჩუნებინა.

დამოწმებული ლიტერატურა

ზ.აგულეცი, 1980 - ზაქარია აგულეცი, „დღიური“; ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძემ, თბ., 1980

ნ.ბერძენიშვილი, 1971 - ნ.ბერძენიშვილი, საქართველო XI-XVIII სს-ში, „საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1971

დ.გვრიტიშვილი, 1965 - დ.გვრიტიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, ტ. II, თბ., 1965

ბერი ეგნატიშვილი, 1959 - ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, პირველი ტექსტი; ტექსტი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით დადგენილია ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. 66, თბ., 1959.

ვახუშტი, 1973 - ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ. IV, თბ., 1973.

მ.თოდუა, 1995 - Исторический громости Тбилисская коллекция персидские фирманов, ноготоика к начати, перевод, коментари и словарь М. Тодуа, т. 1, Кутаиси, 1995

მ.თოდუა, 1999 - Исторический глотти Тбилисская колекция персидские фирманов, подготовка к печати, перевод, комментарии и словарь М. Толуа, т. 2, Тбилиси, 1999

ს.კაკაბაძე, 1926 - ს. კაკაბაძე, ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, თბ., 1926

დ.კაჭარავა, 1970 - დ.კაჭარავა, ვახტანგ V-ის საგარეო პოლიტიკის საკითხები, „ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან“, წ. 1, თბ., 1970

კ.კუცია, 1972 - კ.კუცია, ისფაჰანის ქართველი ტარუღები (1618-1722), „მანუალოელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები“, ტ. II, თბ., 1972

მოჭამედ თაშერი, 1964 - მოჭამედ თაშერის ცნობები საქართველოს შესახებ, თარგმანი და შენიშვნები ვ. თოფურიძის. „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, ნ. 30, თბ., 1954

საბუთები, 1961 - სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში, თარგმნა ვ. თოფურიძემ, წ. I, ნ. I, თბ., 1961

ჟან შარდენი, 1975 - ჟან შარდენი, მოგზაურობა სპარსეთში და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, ფრანგულიდან თარგმნა მ. მგალობლიშვილმა, თბ., 1975

ს.ჩხეიძე, 1913 - ს.ჩხეიძე, საქართველოს ცხოვრება, ზ. ჭიჭინაძის რედაქციით, ტფ., 1913

გ.ჯამბურია, 1973 - გ.ჯამბურია, საქართველო XVII ს-ის 30-70-იან წლებში; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.

MAIA KAPANADZE, NINO KOPALIANI

FROM THE HISTORY OF IRANIAN-GEORGIAN RELATIONS IN THE REIGN OF VAKHTANG V

The paper deals with the urgent problem of the political relations between Iran and Georgia, which is linked with the attitude of the kingdom of Kartli, as a vassal of Iran, towards Iran's royal court in the reign of Vakhtang V.

King of Kartli Vakhtang, as a Moslem ruler, raised to the throne by Iran's Shah, was obliged to recognize the authority of the latter, but he made every effort to get free from the suzerain and gain independence. Although his attempt was not successful, but Iran's court once again had to give up its plan of Islamization of Georgia.

Along with this, Vakhtang V tried to extend his political influence over other Georgian principalities too and restore the inner unity in this way.

The paper stresses that due to the unfavourable political situation at that time in the Near East (the rivalry of Iran and Ottoman Turkey) Vakhtang's attempt to restore the political unity of the country as well as to liberate the country from the domination of Iran failed.

რუსულან კაშია

კანის დაავადებათა მეურნეობის საშუალებები
ხალხურ მედიცინაში

ხალხურ მედიცინაში არსებობს მრავალი ეფექტური საშუალება კანის დაავადებათა სამკურნალოდ.

კანის დაავადებათა შესახებ მოიპოვება ცნობები ძველ ქართულ წერილობით წყაროებში. ქართული ლიტერატურის უძველეს ძეგლში „წამებაჲ წმიდისა შუშანიკისა დედოფლისაჲ“ ავტორს ნახსენები აქვს კანის სხვადასხვა სნეულებანი, როგორცაა: სირსველა, კეთრი, მუნი, მჰამელი და სხვა (გ. ფხალაძე, 1968, გვ. 20). ძველად საქართველოში კანის დაავადებათა განვითარებას უმთავრესად ოთხ სიტხეს - სისხლს, ლორწოს, ყვითელ და შავ ნალველს შორის წონასწორობის დარღვევით ხსნიდნენ (მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი, 1956, გვ. 58). კანის სნეულებებს უკავშირებდნენ მზის, სიცხის, სიცივის, ქარის თუ სხვათა ზემოქმედებას (იქვე, 1968, გვ. 21).

ნაშრომი ძირითადად ეყრდნობა იმ მასალას, რომელიც ქსუ ქართველური დიალექტოლოგიის ინსტიტუტის მომძიებელთა ჯგუფების მიერ ჩაწერილია დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში მუშაობის დროს. გამოვლინდა მეცნიერებისათვის დღემდე უცნობი შინაური წამლის რეცეპტები.

კანის სნეულებათა სამკურნალო საშუალებები პირობითად რამდენიმე ჯგუფად დაყავით; პირველ ჯგუფში განვიხილავთ კანის დაავადებებს, რომელთაც ძირითადად გადამდები, ინფექციური თვისებები ახასიათებთ.

მომდევნო ჯგუფში შევიყვანეთ ის სნეულებები, რომელთაც ორგანული ავადმყოფობა იწვევს, მაგრამ მათი არსებობის ნიშნები კანზე აისახება. ესენია: ვიტყლიგო და თმის ბუდობრივი ცვენა.

ცალკე გამოყვავით დამწვრობა და მისი მკურნალობის ხალხში ცნობილი საშუალებები.

უძველეს ქართულ კარაბადინებსა და სამედიცინო წიგნებში გარკვეული ადგილი უჭირავს კანის სნეულებათა სამკურნალო მეთოდებსა და საშუალებებს.

ჩვენი მასალა შევაჯერეთ სამკურნალო წიგნებში მოცემულ რეცეპტებს. შევეცადეთ დაგვედგინა, რომელი წამალი შემოინახა ხალხურმა მეხსიერებამ.

ამდენად, თავდაპირველად განვიხილავთ კანის გადამდებ სნეულებებს და მათი მკურნალობის ჩვენ მიერ მოპოვებულ ხალხურ საშუალებებს.

სირსველი კანის გადამდები დაავადებაა, ემართება როგორც ადამიანს, ასევე ცხოველს. არის შემთხვევები, როცა დაავადებული ცხოველისაგან ადამიანსაც გადაედება ეს ავადმყოფობა. მისი მკურნალობის ხალხური მეთოდები ჩავიწერეთ ქვემო იმერეთში, სამეგრელოსა და ოკრიბაში. იმერეთში სირსველის სამკურნალოდ ხმარობენ შაბის, ნივრის, ლორის ქონის, ჭვარტლისა და კვაწარანის ნაზავს. ოკრიბაში აღნიშნულ რეცეპტს ჭვარტლის მაგიერ თოფის წამალი ემატება. დაავადებული ადგილი უნდა მოიფხიკოს ისე, რომ სისხლი გამოინდობ და მალამო მერე უნდა წაუსვან. მკურნალობა შელოცვის თანხლებით მიმდინარეობს: „სირსველი ჭამდა ყანასა, ნაფუძარსა და ჭალასა, გული გვეს ჩართა, გველი აბაურათა, გახტნა გული, გაწყდა გველი, სირსველი ამოვარდა გვარადა.“

იმერეთში მარილწყალში მოხარშული არყის ფოთლებით მოხანენ ავადმყოფ საჭონელს დაავადებულ ადგილს.

სირსველს აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში სენ ცეცხლს უწოდებენ, მას ჩიბუხის თუთუნის ქვარტლის, დანაყილი ნივრის, კარაქისა და თაფლის ნაზავით მკურნალობენ (ნ. მინდაძე, 1961, გვ. 65).

ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილის „სამკურნალო წიგნში“ დაავადების სამკურნალოდ დასახელებულია ნუშის ზეთი, მდოგვის ზეთი, ძმარი (ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილი, 1988, გვ. 299-302).

ხალხურ მედიცინას ეფექტური სამკურნალო საშუალება გააჩნია ისეთი რთული დაავადების წინააღმდეგ, როგორიცაა ეგზემა. მას იმერეთში შემდეგი რეცეპტით მკურნალობენ: ესაა სანთლის, საქმლის ზეთის, კარტოფილის ფქვილისა და გლიცერინის ნაზავი. სამეგრელოში ჩაწერილი რეცეპტი გვთავაზობს: ნარეკალას გამხმარი ბალახი უნდა დაწვა, შემდეგ გაცრა და დაუმატო კვერცხის გული. მიიღება შავი ფერის საცხი, რომელიც ავადმყოფმა კანის დაზიანებულ ადგილებზე უნდა წაისვას.

კანის ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული გადამდები სნეულებაა მუნი, რომელსაც დასავლეთ საქართველოში ბლერს ეძახიან. დაავადების სამკურნალოდ გამოიყენება მცენარე, რომელიც ხალხში ფერა-ფერას სახელითაა ცნობილი. მას ემატება ნავთი და ყვითელი გოგირდი. სამედიცინო წყაროებში მოცემულია ამ დაავადების ნიშნების აღწერილობა. გარჩეულია მისი ცალკეული სახეები. მღერი ან ბლერი ძველ ქართულ მედიცინაში მხოლოდ მუნს არ ნიშნავდა. „წიგნი სააქიმოსისა“ და „იდიგარ დაუდის“ ლექსიკონში მღერი გაგებულია როგორც ეგზემა (მ.სააკაშვილი, ა.გელაშვილი, 1956, გვ. 60).

„უსწორო კარაბადინში“ ვკითხულობთ: „მღერი, იგივე ქეცი, ან მუნი წვრილმუწუკებიანი მწვავე ქავილს იწვევს“ (ქანანელი, 1940, გვ. 490).

საინტერესოდ გვეჩვენება რეცეპტი, რომელსაც ხალხში უბრალოდ ქავილს უწოდებენ (ქვემო იმერეთი, ოკრიბა). მისი სიმპტომები ძალიან ჰგავს დაავადებას, რომელსაც მედიცინა ფსორიაზის სახელით იცნობს. ხალხური მედიცინა მის სამკურნალოდ გვთავაზობს: ჭინჭრის ნახარში — დასალევად; ამავე დროს ქრისტესისხლას წვენი უნდა წაისვას ავადმყოფმა დაზიანებულ ადგილებზე.

საჩხერის რაიონის სოფელ სავანეში ფსორიაზის სამკურნალოდ შემდეგ მეთოდს გავცანით: ძმარში აგდებენ თხელ ლითონის ფირფიტას (შეიძლება სამართებელი) ერთი თვის შემდეგ ფირფიტა იხსნება ძმარში. მიღებულ მასას ჯოხზე დახვეული ბამბით უსვამენ კანზე.

ინსტიტუტის მომხიებელთა ჯგუფმა სოფელ კურსებში ჩაიწერა კანის იშვიათი დაავადების - წითელი ქარის წამალი, რომელიც თითქმის იდენტურია ძველ ქართულ სამკურნალო წიგნებში („წიგნი სააქიმოსისა“, „უსწორო კარაბადინი“) მოცემულ რეცეპტებთან. მალამოს ძირითადი შემადგენელი კომპონენტებია ტყვიის ჟანგი და ქაფური.

ქუთაისში ჩაწერილი წითელი ქარის სამკურნალო რეცეპტია: 1 ჭიქა ზეთუნის ზეთი, 2 სუფრის კოვზი კურდღლის ქონი, უმარილო ღორის ქონი და 150 გრ. თაფლის სანთელი.

ფშავში წითელი ქარისაგან დასიებული ადგილს წითელი ფურის რძეში მოღულებულ დანაყილ ბალხას დაადებენ (ს.მაკალათია, 1985, გვ. 108). როგორც აღვნიშნეთ, კანის დაავადებათა დიდი ნაწილი გადამდები, ინფექციური თვისებებით ხასიათდება, მაგრამ არსებობს კანის სნეულებანი,

რომელთაც გადამდები თვისებები არ ახასიათებთ. ისინი უფრო ალერგიული ნიშნების მატარებლები არიან. მათ რიცხვს მიეკუთვნება სხვადასხვა სახის გამონაყარი, მეჭეჭი, ალერგიული ქავილი და ა. შ.

ისტორიულ წყაროებში, სამედიცინო კარაბადინებში ჩირქოვანი გამონაყარი ბუშტუკების სახელითაა მოხსენიებული. „უსწორო კარაბადინში“ ვკითხულობთ: „ბუშტ-ბუშტივითა და შიგ სავესე იქნება“ (ქანანელი, 1940, გვ. 379).

„იადიგარ დაუდი“ ამ შემთხვევაში გვთავაზობს ვარდის ზეთს, ნედლი ქინძისა და ძმრის ნაერთს (დავით ბაგრატიონი, 1988, გვ. 506-507).

კანის გამონაყარი როცა ჩირქოვანია, ხალხური მედიცინა სხვადასხვა შინაური წამლის რეცეპტს გვასწავლის. ზონის რაიონის სოფ. გუბში მის სამკურნალოდ ხმარობენ კვერცხის, შაქრის, მომწვარი ხახვის, საპნისა და პურის ფქვილის ნაზავს.

მთიანეთში გამონაყარს კერტის, მუწუკის ან დოყვის სახელით იცნობენ. მის მოსაცილებლად გამოიყენება შხამა ბალახი, კაკლის ზეთი, მრავალძარღვა (ნ. მინდაძე, 1961, გვ. 65).

ფშავში მუწუკის წამლად იყენებენ შემდეგ რეცეპტს: მოწვავენ ოთხკუთხა ბალახს, შაბათ დღეს მოხდილ კარაქში შეზღუენ და სადაც მუწუკია, იქ დაადებენ, მუწუკს აგრეთვე მარილწყალსაც წაუსვამენ. ძირდიდას მუწუკს ტყის მჟავე ვაშლით წამლობენ. მჟავე ვაშლს ცეცხლში შეწვავენ და ისე ადებენ. დაჩირქებულ მუწუკს შალარ ბალახით ამორწყავენ. ამ ბალახს ძირს მოწვავენ, დანაყავენ, რძეში მოშუშავენ და ისე დაადებენ (ს. მაკალათია, 1985, გვ. 108).

ქვემო იმერეთსა და ოკრიბაში ძირმაგარას შემთხვევაში იხმარება ერთმანეთში არეული მომწვარი ხახვი, თაფლი, ნიორი; ზემოდან აფარებენ ეკლის ან მრავალძარღვას ფოთოლს.

ძირმაგარის წინააღმდეგ აღმოსავლეთ საქართველოშიც შემწვარი ხახვი და ქუმელის ფაფა გამოიყენება (ნ. მინდაძე, 1961, გვ. 66).

ხალხური რეცეპტები, ვფიქრობთ, ეხმიანება „იადიგარ დაუდში“ მოცემულ ჩირქოვანი გამონაყარის სამკურნალო საშუალებას: „დამწვარი ხახვი და ცომის საფუარი ორივე მუწუკსა მწოვედ დაამწიფებს და შემოიყვანს“ (დავით ბაგრატიონი, 1985, გვ. 508).

მსგავსი რეცეპტია მოცემული წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ფონდის ერთ-ერთ ხელნაწერში (XIX ს. I ნახ. — ხელნაწერთა ინსტიტუტი H — 1148ა).

სამეგრელოში დაჩირქებას მკურნალობენ ალოეთი, რომელსაც ჭრიან შუაზე და ყოველდღე უცვლიან ავადმყოფს, სანამ ჩირქი არ გამოიდევნება. იყენებენ ასევე მრავალძარღვას, რომელიც, სახალხო მკურნალის თქმით, უზღება ნებისმიერ გამონაყარს, როგორც ადამიანის, ასევე ცხოველთა მკურნალობის შემთხვევაში.

დაჩირქებულ თითს, ე. წ. საწერელს ცხელ წყალში დებენ. იყენებენ შემწვარ ხახვზე დასხმულ თაფლს, რომლითაც იხვევენ თითს. ხმარობენ აგრეთვე კურდღლის ქონს.

იმერეთის სოფლებში ჩავიწერეთ ასევე კანის დაავადება, რომელსაც მოსახლეობა „სიმინდის ავადმყოფობას“ ეძახის. მას აშკარად ალერგიული სიმპტომები აქვს და ყანაში მუშაობის დროს დასუსტება იწვევს. ამ შემთხვევაში გლეხები ქავილს იამებენ ჯინჭრის ნახარშის ცივი საფენებით.

ხალხურ მედიცინაში მრავალი შინაური წამალი არსებობს მეჭექისა და მისი მსგავსი გამონაყარის — გვიმრას (იგი მეჭექზე უფრო ფართოა) მოსაშორებლად. ჯგუფებში სხვადასხვა რეგიონში რამდენიმე საინტერესო მეთოდი ჩაიწერეს: ერთ-ერთის მიხედვით, შავი პურის კანი უნდა გავახუროთ და დავადოთ მეჭექზე მოწვის მიზნით. ხმარობენ ასევე ქრისტესისხლას წვეს, რომელსაც მეჭექის ირგვლივ უსვამენ.

საქონელზე მეჭექის გაჩენის შემთხვევაში მოსაწყვად გამოიყენება ერთმანეთში აზელები ტაოტი და ნაცარი.

მეჭექის მოსაცილებელი საშუალება ჯერ კიდევ X11ს. წყაროებშია მოცემული (მსააკაშვილი, ა.გელაშვილი, 1956, გვ. 67).

XVII ს. სამედიცინო წიგნში კვითხულობთ: „ძველის ყირმიზის აბრეშუმით შეუჭიროს და გაუშვას, მეჭექი გახმეს და ჩამოვარდეს“ (დავით ბაგრატიონი, 1940, გვ. 512).

მეჭექის მოშორების ასეთივე მეთოდი (აბრეშუმის ძაფით მოჭერა) ჩვენ დავაფიქსირეთ იმერეთის სოფლებში და ოკრიბაშო.

მეჭექის სამკურნალოდ სოფელ ღანიჩოში ჩაწერილი რეცეპტი შემდეგია: 3 კბილი ნიორი უნდა დაიჟყლიტოს, შემდეგ ვასხამთ 3 ჭიქა ვაშლის ძმარს და ვაჩერებთ 2 კვირას. ეს ნაყენი მეჭექს აშავენს ანუ ახმობს და თავისთავად ძვრება. საჩხერეში ერთად დანაყილი ნივრითა და მარილით უხვევენ მეჭექიან ადგილს.

XIX ს. დათარიღებული სამედიცინო ხელნაწერი მეჭექის გასაქრობად გვასწავლის: „მოიდგე დამბალის დიდგულისა მარცვალი და იმ მარცვალს მოუსვამდე მეჭექზედ, სამღღემდინ ყოველთვისა და უთუოდ გაქრება“ (ხელნაწერთა ინსტიტუტი H — 2197).

მეჭექის მკურნალობა ხშირად რიტუალის თანხლებით მიმდინარეობს. ხალხურ მედიცინაში მაგიურ-რელიგიური მკურნალობის მეთოდები წამლებთან ერთად გამოიყენება.

სამეგრელოში (სოფ. ქვალონი) ასეთ რიტუალს გვთავაზობენ: როცა მეჭექი პირველად გაჩნდება, აუცილებლად უნდა გასეგრო, ჯოხზე წამოაცვა ნაჭერი, დაასველო სისხლში და დადო სამი გზის შესაყართან. ზემო იმერეთში კი აბრეშუმის ძაფით მოჭრილ მეჭექს სახლიდან შორს მარხავენ.

იმერეთში (სოფ. მათხოჯი და სოფ. სავანე) გავცანით შემდეგ რიტუალურ წესს: უნდა მოიპარო მარილი, ჩაყარო ქაში და თქვა: „როგორც ეს დადნეს, ისე გაიპაროს ჩემი მეჭექი“.

როგორც შესავალში აღვნიშნეთ, ცალკე განვიხილავთ იმ დაავადებებს, რომლებიც კანზე აისახება, მაგრამ სხვადასხვა შინაგანი ორგანული დასნებოვნებითაა გამოწვეული.

მედიცინაში შესწავლილია, რომ ვიტინიგოს ანუ კანზე თეთრი ლაქების გაჩენას და გამრავლებას იწვევს ორგანიზმში ფერმენტ მელანინის გაქრობა, რაც სხვადასხვა მიზეზით შეიძლება იყოს განპირობებული: ნერვული სტრესით, ენდოკრინოლოგიურ-ჰორმონალური დარღვევებითა და ა.შ. თანამედროვე მედიცინა უძლურია ამ სნეულების წინაშე. ხალხურ მედიცინაში მოვიპოვეთ რეცეპტი, თუმცა სამკურნალო საშუალება მთლიანად ვერ ერევა ავადმყოფობას, მხოლოდ ხელს უწყობს პროცესის შეჩერებას. ეს რეცეპტი შემდეგია: ქათმის კუჭის აპკი უნდა გაახმო, დაფშვან, დაზიანებულ კანზე წაისვა ნიგვზის ზეთი და დაფქვილი მასა ზედ მოაყარო, გააჩერო რამდენიმე საათი.

კანზე აისახება აგრეთვე თმის ბულობრივი ცვენა. ამ დაავადებას იწვევს ორგანიზმის ნერვული ფონი, ასევე რკინადეფიციტური ანემია.

დაავადების სამკურნალოდ ხალხში მეტად ეფექტური საშუალებებია გავრცელებული. ხმარობენ ნიორს, ძმრით შეზავებულ მალამოებს, რომელთა დანიშნულებაა კანის დაზიანებული ნაწილის მოწვა, თმის ძირების მკვებავი სისხლძარღვების გააქტიურება, რის შედეგადაც თმა იწყებს წამოსვლას.

კანის დაზიანებას იწვევს ყვავილი ბატონები, მაგრამ ეს დაავადება ცალკე თემაა, ამიტომ აქ არ შევხებით.

ხალხური მედიცინა დამწვრობის მკურნალობის მრავალგვარ ხერხს იცნობს. დამწვრობას სახალხო მკურნალები შემდეგ სახეობად ყოფენ: როცა კანი ოდნავ წითლდება; შემდეგ როცა წყლულები ჩნდება და ბოლოს - სხეულის „გაშავება“, „დამქანარი კანი“, რაც პირველი ხარისხის დამწვრობის იდენტურია.

ხონის რაიონის სოფ. მათხოჯში მკურნალმა შურა ზვინგიაშვილმა, რომ წამლის მოსამზადებლად ბატის ან ღორის ქონს, თაფლის სანთელსა და ზეთითუნის ზეთს ადუღებს. ეს ნაზავი მსგავსია დასავლეთ საქართველოს სხვა რეგიონებში (ზემო იმერეთი, სამეგრელო, ოკრიბა) ჩაწერილ რეცეპტებთან. საჩხერეში დამწვრობის მალამოსათვის გამოიყენება მაჩვის ქონი. აღმოსავლეთ საქართველოში მალამოს სელის ფქვილს უმატებენ (ნ. მინდაძე, 1961, გვ. 37).

ამავე დროს ზონელი ექიმებაში წამალს დუღილის დროს უმატებენ პელიცილინს, სტრებტოციტსა და ანალგინს, ამიტომ ავადმყოფს ტკივილი მალევე უყუჩდება.

დამწვრობის მკურნალობის რამდენიმე ვარიანტია ჩაწერილი სამეგრელოს სოფლებში: 1. უმარილო ღორის ქონს, კვერცხს, ზეთს, სუფთა სანთელს ადუღებენ, ნაჭერს წაუსვამენ და დააფენენ, ან ქათმის ბუმბულით უსვამენ; 2. კურდღლისა და ბატის ქონის მალამო; 3. გადმოღუღებული თხმელის ნეშო გაიხსნება წყალღვინოში და იმით უნდა მოწმინდო. მერე კვერცხის გული უნდა აიზილოს თეთრ პურის ფქვილში, გამოაცხო და შემდეგ დანაყო, გაცრა და დააყარო დამწვარზე.

ქუთაისში ჩაწერილი დამწვრობის წამლის რეცეპტი ასეთია: ზეთითუნის ზეთს ემატება კურდღლის ან უმარილო ღორის ქონი და თაფლის სანთელი.

ძველი ქართული მედიცინის მიხედვით: „ახლად დამწვრისათვის კვერცხის ცილი ერბოთი დაზილე და შემოსდევე და კარგია და მარგე... კარაქი... დამწვარს უშველის“ (ქანანელი, 1940, გვ. 390, 433). ასევე „კვერცხისა თეთრი ვარდის ზეთითა გაადგინოს და ტილოსა მჩვარი მით დაასოვლოს მრავალჯერ და შემოსდვას, ერგების“ („წიგნი სააქიმოჲ“; ლ. კოტეტიშვილი, 1936, გვ. 295).

„იდივარ დაუდის“ თანახმად, დამწვარ ადგილზე ცივი წყალი უნდა გადაასხას. შემდეგ გვთავაზობს მალამოებს, რომელთა შემადგენლობაში შედის: კვერცხის ცილა, ვარდის ერბო და ზეთი, კარაქი, ქაფური, ზეთი, ძირმწარე, დანაყილი საბრი; ძმარში მოხარშული ჭადრის ქერქი, სუსანის ძირი, ტუხტი ან მოლოქის ყვავილი (დავით ბაგრატიონი, 1985, გვ. 543).

ამდენად, ნაშრომი კანის დაავადებათა მკურნალობის ეთნოგრაფიული შესწავლის ერთ-ერთ ცდას წარმოადგენს.

დღესდღეობით, ცხადია, მოსახლეობა კვალიფიციურ სამედიცინო დაწესებულებებს მიმართავს. ამავ დროს, ხალხური მეცნიერება მნიშვნელოვან სამედიცინო ცოდნას ინახავს და ამ მიმართულებით სამეცნიერო კვლევის გაგრძელება აუცილებელ და საჭირო საქმედ მიგვაჩნია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- დავით ბაგრატიონი, 1985 - დავით ბაგრატიონი, იადიგარ-დაუდი, თბ., 1985
 ლ. კოტეტიშვილი, 1936 - ლ. კოტეტიშვილი, მედიცინა ძველ საქართვე-
 ლოში, თბ., 1936
 ს. მაკალათია, 1985 - ს. მაკალათია, ფშავი, თბ., 1985
 ნ. მინდაძე, 1961 - ნ. მინდაძე, ქართული ხალხური მედიცინა, თბ., 1961
 მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი, 1956 - მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი,
 საქართველოს მედიცინის ისტორია, ტ.11, თბ., 1956
 ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილი, 1988 - ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილი,
 სამკურნალო წიგნი, კარაბადინი, ტ.11, თბ., 1988
 გ. ფხალაძე, 1968 - გ. ფხალაძე, კანის სნეულებანი, თბ., 1968
 ქანანელი, 1940 - ქანანელი, უსწორო კარაბადინი, თბ., 1940
 ხელნაწერთა ინსტიტუტი H — 1148ა, 1297.

RUSUDAN KASHIA

METHODS OF TREATMENT OF SKIN DISEASES IN FOLK MEDICINE

There are a number of methods of treatment of skin diseases in folk medicine. The paper deals with infectious, contagious skin diseases, as well as those caused by organic diseases, whose symptoms are observable on the skin. The methods and medicines for treatment of burns are also studied.

პაპ კახიძე

**სოციალისტ-შეღერალისტური პარტიის პრესა
საქართველოში რუსების გადმოსახლების შესახებ**

XX საუკუნის დამდეგს რუსეთის ცარიზმმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ამიერკავკასიის კოლონიზაციას. სპეციალურად შექმნილმა გადმოსახლებულთა სამმართველომ დაიწყო ნაკვეთების გამოძებნა რუსი კოლონისტებისათვის. ამიერკავკასიაში „აღმოჩნდა“ 1,5 მლნ ჰექტარი თავისუფალი მიწა, რომელზეც 1913 წლამდე შეიქმნა 100-მდე რუსული დასახლება.

საქართველოს ეროვნულ-ტერიტორიული ავტონომიის მოწადინე ფედერალისტები კვლავინდებურად ერთ-ერთ უმწვავეს პრობლემად მიიჩნევდნენ ქართული ტერიტორიის დაცვის საკითხს. ისინი ეწინააღმდეგებოდნენ რუსების გადმოსახლებას საქართველოში მთელი მასშტაბით. თავის აზრსა და პროტესტს პარტია თავისი პრესის ფურცლების საშუალებით გადმოცემდა.

გაზ. „ცნობის ფურცელი“ წერს, რომ შიდა რუსეთიდან გლეხთა გადმოსახლების საქმის უფროსის თანაშემწე სტანკევიჩს კავკასიის უმაღლეს მთავრობის წინაშე შუამდგომლობა აღუძრავს იმის შესახებ, რომ ამიერკავკასიის საერო თანხიდან გამოეყოთ 10 000 მანეთი გზების გასაყვანად ჩერნომორის გუბერნიის ერთ ადგილას, სადაც გადმოსახლებულნი რუსნი ცხოვრობენ და ახლებსაც ასახელებენ. ამ საქმის განსახილველად, როგორც გაზ. „კავკაზი“ გადმოგვცემს, „გენ-მაიორის ტროფიმოვის თავმჯდომარეობით შესდგა კომისია, რომელმაც პოტენციალურად სასურველად და საჭიროდ სცნო გადმოსახლებულთა საჭიროებათათვის ადგილობრივ საერო თანხიდან ფულის გადაღება. კომისიამ დაადგინა, დაავალოს ტენიკოსის გამოიკვლიოს გზის გაყვანის საქმე ზემოხსენებულ ადგილას“ („ცნობის ფურცელი“, 1904, №2455).

1902 წელს თბილისში გადმოსახლებულთა დასახმარებლად შექმნილა აგრეთვე საზოგადოება, რომელიც ფინანსურ დახმარებას გაუწევდა გადმოსახლებულ რუსებს.

იმ თანხიდან, რომელიც მართვა-გამგეობის განკარგულებაში იყო, გადაიღო საჭირო ფული გადმოსახლებულ რუსთა სოფელ სკობელევკაში (განჯის გუბერნია) ეკლესიის ასაგებად.

რუსული პრესაც დაინტერესებული იყო რუსთა გადმოსახლების საკითხებით, რომ გადმოსახლებულთ ყველა პირობა ჰქონოდათ ნორმალური ცხოვრებისათვის.

როგორც ოფიციალური ცნობებიდან ჩანს, თავისუფალი ადგილი კავკასიაში, რომელზედაც განზრახული იყო რუსეთიდან გადმოსახლებულთა დასახლება, ერთ მილიონ დესეტინას უდრიდა. ამ რიცხვში ჩათვლილი იყო შირაქის ველიც, რომლითაც მაშინ თუშ-ფშავ-კახელ-ქიზიყელნი სარგებლობდნენ. ამ ტერიტორიებზე ქართველებს თვითონ არ ყოფნიდათ საძოვრები, ხოლო რუსებისთვის საუკეთესო ადგილებს არჩევდნენ.

„ცნობის ფურცელი“ აქვეყნებს საყურადღებო წერილს, რომელიც ვაჟა-ფშაველას მეგობრისგან მიუღია შირაქიდან, რომ ძალზედ შეწუხებული არიან ფშავ-ხევსურნი რუსების ჩამოსახლების გამო, თვითონ არ ჰყოფნიდათ საქონლის საძოვრებად შირაქის ველი და ახლა კიდევ სხვა ეპატრონებოდა იმ ადგილებს.

„თუკი ათას მთას გამოვლილს ეკუთვნის შირაქის ველი, ჩვენ რა არ გვეკუთვნისო, მითუმეტეს, რომ ადამ ჟამობიდან აქ ვცხოვრობთ. რა უბედურებაა ჩვენს თავს, არ ვიცით, პატრონი არა გვყავს“ („ცნობის ფურცელი“, 1904, № 2685). ეს წერილი ნამდვილად შემაშფოთებელი და საყურადღებო იყო.

1904-1905 წლებში, როცა მძლავრად მოიკიდა ფეხი უმაღლეს ადმინისტრაციას ჩვენი ქვეყნის გარუხების იდეამ, ადგილობრივმა ადმინისტრაციამ დაიწყო ზრუნვა იმისთვის, რომ აფხაზეთში ქართველობა არ განმტკიცებულიყო. რუსეთი ფიქრობდა, რადგან აფხაზეთი ახლოს იყო ტერიტორიულად რუსეთთან, აქ უფრო მეტი რუსის ჩამოსახლება შეიძლებოდა და კარგ მიწებზე ქართველობა არ უნდა მომრავლებულიყო. ჯერ იყო და აეკრძალათ სხვა „ინოროდცებთან“ ერთად მამულების შეძენა. ჩრდილოეთიდან გადმოსახლებულებს ყველა შეღავათს აძლევდნენ. ხოლო ადგილობრივებს თავისუფალ ადგილებში დასახლება კი არა, იჯარით ალების უფლებაც წაართვეს. არც ისეთი ადგილები ემეტებოდათ ქართველებისათვის, რომელიც რუსების დასახლებლადაც არ ვარგოდა.

გაზეთი „ცნობის ფურცელი“ ერთ ასეთ ფაქტს გადმოგვცემს: „დასახლებდნენ გაუვალ ადგილებში სვანებს, მოავლებინებდნენ ირგვლივ ყველაფერს, შემდეგ იქიდან ააბარებდნენ, აქ რუსები უნდა დაეასახლოთ და გადასახლებდნენ მათ სხვა უკაცრიელ ადგილებში“ („ცნობის ფურცელი“, 1905, №2819). ვინ იცის, ასეთი რამდენი ფაქტი იქნება მომხდარი.

„1902 წელს გამოიცა პრიკაზი „переселеническая комиссия“. ამ პრიკაზში ეწერა: „რადგან ტუშემცემა ხელს უშლიან რუსების დასახლების და კავკასიის გარუხების საქმეს“, ამიტომ დაუყოვნებლივ უნდა გადასახლოთ „სვანები“ და ბრძანება „კომისიისა“ კიდევაც აღსრულდა“ („ცნობის ფურცელი“, 1905, №2821).

კავკასიის მრავალეროვან ხალხთა სურვილის თავი და გული არის დამშვიდება ეროვნული ანტაგონიზმისა, რომელმაც ბევრი უბედურება შეამთხვია კავკასიის მის ისტორიული წარსულში. საუკეთესო მოღვაწეებს რუსთაგან კარგად ესმოდათ ეს ჭეშმარიტება და ამ ნათელ გზას ადგნენ... ამ უკანასკნელ 20-25 წლის განმავლობაში კი სრულიად მიატოვეს ეს სწორი გზა რუსეთთან მჭიდრო შეერთებისა... და რომ ისევ დავუბრუნდეთ მას, საჭიროა ვაღიაროთ თანასწორობა ყველასი კანონის წინაშე განუზრგვლად ეროვნებისა და სარწმუნოებისა...

აუცილებელი იყო ქართველებს ქვეყნის მართვა-გამგეობაში მონაწილეობის მიღების უფლება ჰქონოდათ, რაც სასარგებლო იქნებოდა როგორც კავკასიისათვის, ისე რუსეთის სახელმწიფოს ინტერესებისათვის...

ფედერალისტები საყვედურობდნენ, რომ კანონი, რომელიც 1899 წლის 15 აპრილს მიუღიათ, არჩევს რუსს ადგილობრივი მცხოვრებისაგან. ამ კანონის ძალით სახაზინო ადგილებზე მარტო რუსებს აქვთ უფლება. უფრო მეტიც, ადგილობრივი ხალხი შევიწროებული იყო, თუ მეზობლად რუსი მოსახლეობა იყო. გაზ. „ცნობის ფურცელი“ გადმოგვცემს: „ერთი მაღალი წრის წოდების პირი ჩამოდის აფხაზეთში და ამბობს: ის ადგილები, სადაც მეგრელები ცხოვრობენ, რუსებისათვის მინდაო. და არც მათი ბურ-მარილი მიიღო“ (იქვე). რამდენიმე წლის შემდეგ ადგილობრივი გაზეთი „ჩერნომ ვესტნიკ“-ი წერდა: „შავი ზღვის სანაპიროზე დროზე უნდა დაეასახლოთ რუსები, თუ არა ამ წმინდა ადგილებს მეგრელები დალუპავენო“ (იქვე). ასეთ მოწოდებებს არათუ არ უკრძალავდნენ, არამედ აქეზებდნენ, სანოვნიკს, მეორედ რომ ჩამოსულა, უთქვამს: „ამ გაზეთს

კარგად მიჰყავს რუსების საქმე განაპირა ქვეყნებში“ („ცნობის ფურცელი“, 1905, №2821).

რუსეთის ინტელიგენციის ნაწილი თვლიდა, რომ კავკასიაში რუსების დასახლებას არ ჰქონდა სახელმწიფო მნიშვნელობა. იგი გააზვიადეს მოხელეებმა ცრუ პატრიოტიზმის გამოსაჩენად, კარიერის, დაწინაურების მიზნით. შეიძლება ეს ასეც ყოფილიყო, მაგრამ ფაქტი ფაქტად რჩებოდა, - ამით საქართველოში ქართველის უფლებები ილახებოდა.

კოლონიზაციის საგანგებო მიზანი ჰქონდა - რუსული კულტურის დანერგვა, რუსული ენის გავრცელება, რომ არეულობის დროს ეს გადმოსახლებული რუსობა დასაყრდენი ყოფილიყო რუსეთის იმპერიისათვის.

კოლონიზაციის მოწყობა არ ღირდა. ამისათვის აუცილებელი იყო მკვიდრთათვის იგივე პრივილეგიები და სუბსიდიები მიეცათ, რასაც აძლევდნენ რუსებს. ასეთ პირობებში სახელმწიფო მიზნების განხორციელება შეუძლებელი იყო, მით უფრო შეუძლებელი უნდა ყოფილიყო ისეთი საგანგებო ღონისძიებების გატარება, რომელიც ბოლოს მოუღებდა რუსეთის მიზანსა და დანიშნულებას განაპირა ქვეყნებში. 1899 წლის კანონით, „მარტო მართლმადიდებელ რუსებს აქვთ უფლება თავისუფალ ადგილებზე დასახლდნენ“ (იქვე) — იწვევდა მხოლოდ შურს, მტრობას და იმის შეგნებას, რომ მთავრობა არაფრად აგდებდა მკვიდრის ცხოვრებას...

რევოლუციის დამარცხების ხანაში რუსთა მიერ კავკასია-საქართველოს კოლონიზაციის პრობლემას ყურადღებით და შემოფოთებით ადევნებდა თვალს ფედერალისტთა პარტიული ორგანო „ისარი“.

1906-1907 წლებში, როგორც ჩანს, განმათავისუფლებელი მოძრაობის გამო, კავკასიაში გადმოსახლებულთა რიცხვმა იკლო. ამ დროს გამოსცა მეფისნაცვალმა ბრძანება გადმოსახლების დროებითი შეჩერების შესახებ. დეპუტატი ტიმოშკინი ლანძღავდა კავკასიის ადმინისტრაციას იმის გამო, რომ მან დროებით შეაჩერა გადმოსახლება და იმავ დროს ამტკიცებდა, რომ „რუსული სისხლით მორწყულ“ კავკასიაში აუარებელი თავისუფალი მიწაა, რომელიც შიდა რუსეთიდან გადმოსახლებულებს უნდა დაურიგდეთო. გაზეთი „ისარი“ შიშობს, რომ ტიმოშკინის მოთხოვნას სათათბიროში მხარს დაუჭერდნენ და შესაბამის კანონსაც მიიღებდნენ, რის შემდეგაც გადმოსახლების ტალღა ახალი ძალით განახლდებოდა.

კოლონისტებისათვის განკუთვნილ რეგიონებში კავკასიის ადმინისტრაცია უარს ეუბნებოდა ქართველ გლეხებს დასახლების თხოვნაზე. 1908 წელს ფედერალისტების ორგანო „ამირანი“ იუწყებოდა, რომ გლეხები, რომლებსაც აუკრძალეს შირაქში დასახლება, „შეურაცხყოფილნი“ მთავრობის წინაშე შუამდგომლობას აპირებენ, „რათა დაცულ იქნას მათი ისტორიული უფლება შირაქში დასახლებისა“ (ფ. ვეფხაიძე, 1908).

გაზეთი „ისარი“ აღნიშნავს, რომ როგორც ყირგიზებს ჩამოართვეს მიწები და რუსებს მისცეს, ისე არ დაემართოს საქართველოს, „დროა ამ საქმეს ყურადღება მიაქციოს ქართველმა ხალხმა და მომავალ საფრთხეს მომზადებული დაუზედეს, წინააღმდეგ შემთხვევაში ჩვენც ისეთივე ბედი მოგველის, როგორც ზოგიერთ ციმბირელ „ტუშმეცებს“, რომელნიც უკვე გაითქვიფნენ გადასახლებულ რუსთა ტალღაში“ („ისარი“, 1907, №254).

დავასკენით, რომ ფედერალისტური პარტიის გაზეთში ინტენსიურად ქვეყნდებოდა მასალები რუსი და ქართველი ხალხების ურთიერთობის შესახებ; ობიექტურად აფასებდნენ რუსულ-ქართულ ურთიერთობებს. ისინი მიესალმებოდნენ საქართველოსა და რუსეთის დემოკრატიული ძალების ერთიანობას და ამავედროულად გამოხატავდნენ რუსეთის იმპერიის ბატონობას საქართველოში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ფ. ვეფხისტყაძე, 1908 - ფ. ვეფხისტყაძე, „მთის ვითარება“, გაზეთი „ამირანი“, 1908, 3 ივლისი
 გაზ. „ისარი“, 1907, №254
 გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1904, №2455, №2685; 1905, №2819, №2821.

EKA KAKHIDZE

THE PRESS OF THE SOCIALIST-FEDERALIST PARTY ON THE SETTLEMENT OF THE RUSSIANS IN GEORGIA

At the beginning of the 20th c. Russian Tsarism paid special attention to the colonization of Transcaucasia. The specially established Administration for Settlement began to seek lots for Russian colonists.

The Socialist-Federalist Party opposed the settlement of Russians in Georgia. The Party managed to voice fully its protest in the press.

In 1904-1905, when the idea of Russification of Georgia became dominant in the top circles, the local administration started to oppress the Georgians in Abkhazia. In Russia's view, many Russians could be settled there and therefore it was not advisable to allow the increase of the number of the Georgians there.

The Russian press was also interested in the settlement of the Russians in Georgia. The newspaper the „*Chernov Vestnik*“ wrote: „The Russians must have been settled on the Black Sea coast, otherwise, the Megreles would have spoilt these sacred lands.“

In my opinion, the colonization served special purposes - introduction of the Russian culture, spreading of the Russian language, etc. The Russians would have been a good support for the Russian Empire at the time of disturbances.

Although the Federalist Party supported the unity of the democratic forces of Georgia and Russia, it denounced the domination of the Russian Empire in Georgia.

6060 კოპალიანი

ბრესტის საზავო კონფერენცია და ბერლინ-თურქეთის ინტერესები კავკასიაში

1918 წლის 3 მარტს ქ. ბრესტ-ლიტოვსკში საბჭოთა რუსეთსა და კაიზერულ გერმანიას შორის ხელმოწერილ იქნა საზავო ხელშეკრულება, რომლის პირობებიც უმძიმესი იყო რუსეთისათვის. რუსეთს ჩამოსცილდა ლიტვა, პოლონეთი, კურლანდია, ლიფლანდია, ესტლანდია, ბელორუსია და ლატვიის ნაწილი (ა.ჩუბარინი, 1963, გვ. 38). მან ცნო ფინეთისა და უკრაინის დამოუკიდებლობა, ხოლო კავკასიაში თურქეთს დაუთმო ყარსის, არტაანისა და ბათუმის ოლქები (დიპლომატიის ისტორია, 1946, გვ. 346). უნდა აღვნიშნოთ, რომ საზავო მოლაპარაკება საბჭოთა რუსეთისათვის უკიდურესად გართულებულ ვითარებაში მიმდინარეობდა, რითაც სარგებლობდა გერმანული მხარე და ზავის პირობებს ართულებდა, რის გამოც მოლაპარაკება არაერთხელ მოეჭვა ჩიხში.

კავკასიის საკითხი ბრესტ-ლიტოვსკში მოლაპარაკების დროს პირველად 1918 წლის 18 იანვარს დაისვა. ამიერკავკასიის მთავრობის თავმჯდომარემ ევგენი გეგეჭკორმა ბრესტ-ლიტოვსკიდან მიიღო რუსეთის საზავო დელეგაციის მდივნის კარახინის დეპეშა, რომელიც იტყობინებოდა რუსეთ-თურქეთის გარიგების შესახებ: „თვითგამორკვევის გზით რუსეთს უნდა ჩამოშორდეს არტაანის, ყარსისა და ბათუმის ოლქები“ (მ.სვანიძე, 1996, გვ.285).

ზოგიერთი საყურადღებო დეტალი წანამძღვრის სახით:

1917 წლის 8 ნოემბერს საბჭოთა მთავრობამ მიიღო დეკრეტი ზავის შესახებ. დეკრეტი პირველ მსოფლიო ომში მეომარ სახელმწიფოებს წინადადებას აძლევდა, რომ ზავი უნდა ყოფილიყო სამართლიანი, „უანექსიო და უკონტრიბუციო“ (დიპლომატიის ისტორია, 1945, გვ.321; მ.სვანიძე, 1996, გვ.290). ანტანტის სახელმწიფოებმა (ინგლისი, საფრანგეთი, აშშ, იაპონია) უარყვეს ეს შემოთავაზება, გერმანია და მისი მოკავშირეები (ავსტრია-უნგრეთი, ბულგარეთი, თურქეთი) კი დათანხმდნენ ზავის დადებაზე. აღსანიშნავია, რომ ბრესტ-ლიტოვსკში, სადაც უნდა გამართულიყო მოლაპარაკება, გერმანიის აღმოსავლეთის ფრონტის სარდლობის შტაბი იყო განთავსებული. გერმანიას კი იმედი ჰქონდა, რომ ზავის დადების შემდეგ იგი შეძლებდა დამატებითი დივიზიების გადაყვანას დასავლეთის ფრონტზე და დაამარცხებდა ინგლის-საფრანგეთის არმიას, მაგრამ 15 დეკემბერს გაფორმებული დროებითი ზავის ერთ-ერთი პუნქტით გერმანია და მისი მოკავშირეები ვალდებულიყვნენ იღებდნენ დროებითი ზავის პერიოდში არ გადაეყვანათ თავიანთი ჯარის ნაწილები აღმოსავლეთის ფრონტიდან დასავლეთის ფრონტზე.

მოლაპარაკების დასაწყისშივე რუსეთის დელეგაციამ წამოაყენა 6 პირობა, რომელიც საფუძვლად უნდა დაედოდა მომავალ ზავს (დაწვ. იხ. დიპლომატიის ისტორია, 1945, გვ. 320; მ.სვანიძე, 1996, გვ.290). გერმანიამ, ღარწმუნებული იყო რა იმაში, რომ ანტანტის სახელმწიფოები ზავის აღნიშნულ პირობებს არ მიიღებდნენ, განაცხადა, რომ იგი მხარს დაუჭერდა საბჭოთა რუსეთის წინადადებას, თუკი მას აღიარებდა ომში ჩაბმული ყველა სახელმწიფო (იქვე, 321). გერმანიის ვარაუდი გამართლდა.

სხდომაზე, რომელსაც გერმანული ბლოკის წარმომადგენელი ესწრებოდნენ და რომელზეც მიმდინარეობდა საბჭოთა დელეგაციის მიერ წამოყენებული წინადადების საპასუხო პირობების შემუშავება, თურქებმა დაინებით მოითხოვეს, რომ რუსეთის ჯარებს დაუყოვნებლივ გაენთავისუფლებინათ კავკასია. ეს მოთხოვნა არახელსაყრელი იყო გერმანიისათვის, რადგანაც ისინი, თავის მხრივ, ვალდებულნი იყვნენ დაეტოვებინათ პოლონეთი, ლიტვა და კურლანდია. მხოლოდ და მხოლოდ ძალთა დიდი მობილიზების ფასად მოახერხეს გერმანელებმა თურქთა გადარწმუნება. გარდა ამისა, თურქები მოითხოვდნენ, სამშვიდობო ხელშეკრულებაში ხაზგასმული ყოფილიყო, რომ რუსეთი არ ჩაერეოდა სხვა ქვეყნების საშინაო საქმეებში (დიპლომატიის ისტორია, 1945, გვ. 322; მ. სვანიძე, 1996, გვ. 292).

რა ინტერესები ამოძრავებდა თურქეთს და რა იმალებოდა მისი ასეთი უცნაური აქტიურობის უკან?

ისტორიულად ცნობილი ფაქტია, რომ თურქეთმა, ისარგებლა რა ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად დაქუცმაცებული საქართველოს დასუსტებით, მისი სამხრეთ-დასავლეთი ტერიტორია ჯერ კიდევ XVI-XVII საუკუნეებში თანდათანობით მიიტაცა. ვიცით ისიც, რომ XVIII-XIX სს-ის რუსეთ-თურქეთის ომების შედეგად ამ ტერიტორიების ნაწილი საქართველოს დაუბრუნდა. რუსეთი მაშინ შავი ზღვის აუზში და ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე გავლენის გაძლიერებისათვის იბრძოდა, ხოლო მისი ეს მიზანი ობიექტურად კავკასიის ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მისწრაფებებს ემთხვეოდა. ამიტომაც იყო, რომ მათ მხარი დაუჭირეს რუსთა ჯარებს.

1878 წლის 3 მარტის სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულებით თურქეთმა დაკარგა ყარსის, არტაანისა და ბათუმის ოლქები. და ეს სამი ვილაიეთი რუსეთმა დაიკავა. სწორედ ამ ტერიტორიების დაბრუნება წარმოადგენდა ძირითად ამოცანას - თუკი რუსეთი ჯარებს გაიყვანდა კავკასიიდან, თურქებს შესაძლებლობა ექნებოდათ დაეკავებინათ ბუნებრივი რესურსებით მდიდარი ეს რეგიონი. პირველი მსოფლიო ომის მომზადების დროს მათ გადაწყვეტილი ჰქონდათ ძირითადი ოპერაციები კავკასიის ასპარეზზე არზრუმზე დაყრდნობით ეწარმოებინათ. არზრუმიდან რუსეთისაკენ გასასვლელად კი აუცილებელი იყო ჩრდილო-აღმოსავლეთის მხრიდან ხეობის ჩამკეტი სიმაგრის - ყარსის აღება. ამ ძირითადი მიმართულების გარდა, თურქეთის გენ. შტაბს განზრახული ჰქონდა შეექმნა დამხმარე მიმართულებანი (მტკვრისა და ჭოროხის ხეობები, შავი ზღვის სანაპირო) არტაანისა და ბათუმის ხელში ჩასაგდებად, რის შემდეგაც შესაძლებელი იქნებოდა ღრმად შეჭრა ამიერკავკასიაში. ამ ამოცანის განხორციელება დაეკისრა ოსმალეთის მე-3 არმიას, რომელიც ენვერ-ფაშას ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით შეიქმნა კავკასიის საზღვრებთან (ო. გიგინეიშვილი, 1963, გვ. 111).

პირველი მსოფლიო ომის წლებმა მალე კიდევ ერთხელ დაანახა თურქეთს, რომ რუსეთის არმიის დაძლევა კავკასიაში მისთვის განუხორციელებელ ოცნებას წარმოადგენდა. ამიტომაც იგი ყოველ ღონეს ხმარობდა ესარგებლა სამოქალაქო ომის დაწყებით რუსეთში და დაეჩქარებინა რუსეთის არმიის დაშლა კავკასიის ფრონტზე. ასეთ შემთხვევაში თურქეთის ჩანაფიქრის განხორციელებას ხელს არაფერი შეუშლიდა, რადგანაც ამიერკავკასია მოცემულ ეტაპზე სამხედრო თვალსაზრისით სუსტი და პოლიტიკურად ნაკლებად მყარი გაერთიანება იყო

და იგი ვერ შეძლებდა დაინტერესებული მხარისათვის ჯეროვანი წინააღმდეგობა გაეწია.

მდიდარ კავკასიაში, მოსალოდნელი დიდი ნადავლის ხელში ჩაგდებას პერსპექტივასთან ერთად, თურქთა გააქტიურება იმითაც იყო განპირობებული, რომ XIX-XX სს-ში თითქმის ყველა ომი, რომელშიც ოსმალეთი მონაწილეობდა, ტერიტორიული დანაკარგებით მთავრდებოდა მისთვის. 1917-1918 წლების მიჯნაზე უკვე საეჭვო ჩანდა, პირველი მსოფლიო ომის დასასრულს შეინარჩუნებდა თუ არა იგი თავის არაბულ პროვინციებს. როგორც გენერალი ფონ კრესი წერს თავის მემუარებში (კავკასიაში გერმანული მისიის საქმიანობის აღწერა მოკლე ანგარიშის სახით), არ შეეცდებოდა, თუ ვიტყვი, რომ „ამ დანაკარგების გამოც სურდათ თურქებს რუსეთის მარცხის შემდეგ კავკასიაში კომპენსაციის მიღება (ფ.კრესენშტაინი, 2002, გვ.67)... გავლენიანი თურქი მოღვაწეებისათვის უკვე 1918 წლის დასაწყისში გადაწყვეტილი საქმე იყო, რუსული მემკვიდრეობიდან თავდაპირველად კავკასია მიეტაცებინათ“ (იქვე, გვ.68).

გერმანიის მხარე თურქთა გეგმებისადმი მაინცდამაინც დიდ კეთილგანწყობას არ გამოხატავდა და არ იწონებდა მათ, რადგანაც ფიქრობდა, რომ ისინი „არ ისურვებდნენ მოკავშირეებთან პატიოსნად გაეყოთ კავკასიის წიაღისეულის, ბამბის და ა.შ. მარაგი“ (იქვე). ამიტომაც იყო, რომ ჰინდენბურგი, რომელიც 1916 წლიდან სათავეში ჩაუდგა კაიზერული გერმანიის რიგით მე-3 უმაღლეს მთავარსარდლობას, ლიუდენდორფთან ერთად მწვავედ და დაჟინებით მოითხოვდა თურქებისაგან, ხელი აეღოთ თავიანთი ჩანაფიქრისა და პოლიტიკის განხორციელებაზე კავკასიაში. თუმცა გერმანელთა ამ ინიციატივას არავითარი პოზიტიური შედეგი არ მოჰყოლია. უფრო მეტიც, 1917 წლის ნოემბერში საბჭოთა მთავრობამ გამოსცა დეკრეტი, რომელიც აღიარებდა ერთა თვითგამორკვევის პრინციპს (მ.სვანიძე, 1996, გვ.293; ო.გიგინეიშვილი, 1963, გვ.167). თურქეთის მთავრობა შეეცადა ეს პრინციპი თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა და სასურველი ტერიტორიების ოსმალეთისათვის გადაცემა უფლებრივად რომ შეემაგრებინა, მოითხოვა სამივე ოლქში ჩატარებულყო რეფერენდუმი და ამ გზით გარკვეულიყო მათი სტატუსი. სწორედ რომ ღიმილის მომგვრელია ის გარემოება, რომ თურქეთის მთავრობა, რომელიც არ ცნობდა ერთა თვითგამორკვევის უფლებას, სწორედ ერთა თვითგამორკვევის პრინციპს იყენებდა ძირითად სამოქმედო იარაღად და იმავდროულად ატარებდა ეროვნული ჩაგვრის პოლიტიკას მის მიერ დაპყრობილი ერების მიმართ.

გენერალი ფრიდრიხ ფონ კრესი გვაწვდის საინტერესო ცნობას იმასთან დაკავშირებით, რომ თურქებს სურდათ უკრაინის, ყირიმისა და კავკასიის ისლამური სახელმწიფოს შექმნაც. ამით განსაკუთრებით დაინტერესებული ყოფილა ენვერ-ფაშა, რომელიც პირველ მსოფლიო ომამდე ოსმალეთში ძლიერი ხელისუფლების მპყრობელი ტრიუმვირატის ერთ-ერთი აქტიური წევრი იყო. იგი ოცნებობდა ყირიმში, ქვემო ვოლგაზე, კავკასიაში... მობინადრე თურქულ-თათრული ხალხების გაერთიანებაზე თურქეთის იმპერიაში (ფ.კრესენშტაინი, 2002, გვ.67).

გერმანულ წყაროში მოხსენიებულია ბერლინში არსებული „ქართული კომიტეტი“ და მისი თავმჯდომარე თავადი მაჩაბელი. იგი იმ „დამოუკიდებლობის ჯგუფის“ წევრია, რომელიც 1910 წელს ქენევაში დააარსა პეტრე სურგულაძემ და რომელიც 1914 წელს გადაკეთდა „საქართველოს განთავისუფლების

კომიტეტად“. სწორედ 1914 წელს, ერთი მხრივ, გერმანიის მთავრობასა და ოსმალეთის ხელისუფლების წარმომადგენლებს, მეორეს მხრივ კი, ქართველ ნაციონალისტებს შორის მიღწეულ იქნა შეთანხმება, რომ პირველ მსოფლიო ომში გამარჯვების შემთხვევაში სამშვიდობო მოლაპარაკებებზე გერმანია და თურქეთი მხარს დაუჭერდა კავკასიის ხალხების დამოუკიდებლობას და მათ განთავისუფლებას რუსეთის უღლისაგან. გარდა ამისა, ოსმალეთთან დადებული საიდუმლო ხელშეკრულებით თურქები საქართველოს თავისი ნაესადგურისა და ბათუმის ოლქის გადაცემასაც დაპირდნენ (ფ.კრესენშტაინი, 2002, გვ.59; ნ.კირთაძე, 1997, გვ. 11). თუ როგორ შეასრულა თითოეულმა მხარემ თავისი დანაპირები, ეს ნათლად დაგვანახა ისტორიულ მოვლენათა შემდგომმა განვითარებამ.

რაც შეეხება გერმანიას, კავკასიური პოლიტიკა პირველ მსოფლიო ომამდე და ომის პერიოდშიც გერმანული იმპერიალიზმის ყოვლისმომცველი გეგმების მნიშვნელოვან შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა. ამ პოლიტიკამ უფრო კონკრეტული ხასიათი შეიძინა და უდიდეს აქტიურობას მიაღწია 1918 წელს. გერმანიის დაინტერესება კავკასიის საკითხით განპირობებული იყო სამხედრო-სტრატეგიული, პოლიტიკური და ეკონომიკური თვალსაზრისით.

ამიერკავკასია ოდითგანვე ითვლებოდა ევროპისა და აზიის შემაერთებელ ხიდად და უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული მდებარეობა ეკავა. გერმანელები ფიქრობდნენ, რომ აქედან შესაძლებელი იყო თავიანთი გავლენის სფეროდ ექციათ სპარსეთი, ავღანეთი და, გარდა ამისა, ომიანობის დროს გამოეყენებინათ ამიერკავკასია ბაზად ჩრდილოეთ სპარსეთის ტერიტორიაზე ინგლისელთა წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლებში (გ.ფიფია, 1971, გვ.6). მაგრამ გერმანია უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ამიერკავკასიის ეკონომიკური რესურსების, განსაკუთრებით ბაქოს ნავთობის, ჭიათურის მარგანეცისა და სომხეთის სპილენძის დაუფლებას. გერმანიის დამპყრობლური გეგმები ამიერკავკასიისთან მიმართებაში ნათლადაა წარმოდგენილი სამხედრო სამინისტროს მიერ გერმანიის ხელისუფლებისადმი წარდგენილ ერთ-ერთ მოხსენებით ბარათში: „ამიერკავკასია ძირითადად დასახლებულია ქართველებით, თათრებით (აზერბაიჯანელები) და სომხებით. მოსახლეობა უმთავრესად მისდევს მევენახეობას. ქვეყანა მდიდარია წილისყულობით: ვერცხლით, თუთიით, სპილენძით, მარგანეცით და რკინის მალაროებით... შავი ზღვის სანაპიროზე, განსაკუთრებით სოხუმის შემოგარენში, მოჰყავთ თამბაქო, ბათუმის რაიონში მდებარეობს ჩაქვის ცნობილი ჩაის პლანტაციები, საქართველო მდიდარია მსოფლიოში სახელგანთქმული ბორჯომის მინერალური წყლით. მხოლოდ ეს მოკლე ჩამონათვალიც კი ნათლად წარმოგვიდგენს, თუ როგორი მდიდარი ქვეყანაა კავკასია. ბუნებრივია, გვებადება სურვილი, დავუფულოთ კავკასიას და დავუქვემდებაროთ ჩვენს გავლენას“ (იქვე, გვ.7).

ბრესტ-ლიტოვსკში გამართულ კონფერენციაზე საბჭოთა¹ მთავრობას გერმანელებმა ზავის მეტად მძიმე პირობები წამოუყენეს. მათ სურდათ ხელში ჩაეგდოთ პოლონეთი, უკრაინა, ბალტიისპირეთი და ბელორუსიის ნაწილი. ომის გაგრძელება საფრთხეს უქმნიდა საბჭოთა ხელისუფლების არსებობასაც, ამიტომაც საჭირო იყო ზავის პირობებზე დათანხმება. მაგრამ ტროცკიმ, რომელიც მეთაურობდა საბჭოთა საზავო დელეგაციას, დაარღვია ვ. ი. ლენინის დირექტივა და გერმანელებს განუცხადა, რომ საბჭოთა მთავრობა უარს ამბობს გერმანიის მიერ წამოყენებული პირობების საფუძველზე ხელი მოაწეროს ზავზე. გერმანიამ ისარგებლა ტროცკის გამცემლური მოქმედებით და ომი

განაახლა, რათა დაეკავებინა რაც შეიძლება მეტი ტერიტორია და შემდეგ საბჭოთა რესპუბლიკისათვის წაეყენებინა ზავის უფრო მძიმე პირობები (ო.გიგინეიშვილი, 1963, გვ.176). სწორედ ამით უნდა აიხსნას, რომ 24 თებერვლის ულტიმატუმში, რომელიც გერმანიამ წაუყენა საბჭოთა მხარეს, მათ მოითხოვეს, რომ რუსეთს თურქეთისათვის დაებრუნებინა აღმოსავლეთ ანატოლიის პროვინციები, ამის შესახებ კი 9 თებერვლის ულტიმატუმში არაფერი იყო ნათქვამი. 28 თებერვალს რუსეთის დელეგაცია ბრესტ-ლიტოვსკში ჩავიდა (დიპლომატიის ისტორია, 1945, გვ.343; მ.სვანიძე, 1996, გვ.301; ო.გიგინეიშვილი, 1963, გვ.177), 1 მარტს კი განაახლა სამშვიდობო კონფერენცია.

სხდომას არ ესწრებოდნენ საგარეო საქმეთა მინისტრები, რადგანაც რუმინეთთან საზავო ხელშეკრულების დადების მიზნით ისინი ბუქარესტში გაემგზავრნენ. გერმანიის დელეგაციას ფონ როზენბერგი და ჰოფმანი წარმოადგენდნენ. როზენბერგმა წაიკითხა ახალი საზავო პირობები და განაცხადა, რომ საომარი ოპერაციები შეწყდებოდა მხოლოდ საზავო ხელშეკრულების გაფორმების შემდეგ. როგორც გაირკვა, გერმანელებმა ცვლილება შეიტანეს თავიანთ ბოლო ულტიმატუმშიც. მათ მე-5 პუნქტს, სადაც საუბარი იყო, რომ თურქეთს უნდა გადასცემოდა ანატოლიის პროვინციები, დაუმატეს: „ყარსის, არდაგანისა და ბათუმის ოლქების ჩათვლით“, თანაც განმარტეს: „მაგრამ დაუინებით ჩვენ ამას არ მოვითხოვთ, რათა ანექსიონისტურ მისწრაფებებში არ დაგვდონ ბრალი“ (დიპლომატიის ისტორია, 1945, გვ.344; ო.გიგინეიშვილი, 1963, გვ.177).

ეს განმარტება სულაც არ ნიშნავდა იმას, რომ გერმანია უარს ამბობდა თურქეთისათვის ხსენებული სამი ვილაიეთის გადაცემაზე, მაგრამ იმ შემთხვევაშიც კი, თუ არ მოხდებოდა ხელშეკრულების გაფორმება ოსმალეთისათვის სასურველი ფორმულირებით, რუსეთის ჯარს მაინც უნდა დაეტოვებინა აღნიშნული ტერიტორია.

1918 წლის 3 მარტს რუსეთის ახალმა დელეგაციამ ბრესტ-ლიტოვსკში ხელი მოაწერა საზავო ხელშეკრულებას. მიუხედავად იმისა, რომ ახალი ულტიმატუმის პირობების განხილვამ მძაფრი კამათი გამოიწვია, ბოლოს საბჭოთა დელეგაციამ განაცხადა, რომ იგი შექმნილ პირობებში უარს აცხადებდა ზავის პირობების განხილვაზე და მზად იყო მიეღო ის პირობები, რომელიც იმჟამად ძლიერმა გერმანიამ „იარაღით ხელში უკარნახა რუსეთის მთავრობას“ (მ.სვანიძე, 1996, გვ.302).

ბრესტ-ლიტოვსკის სამშვიდობო ხელშეკრულების მე-4 პარაგრაფში აღნიშნული იყო: „რუსეთის ჯარებმა დაუყოვნებლივ უნდა დატოვონ არდაგანის, ყარსისა და ბათუმის ოლქები. რუსეთი არ ჩაერევა ამ ოლქების საერთაშორისო სამართლებრივ ურთიერთობათა რეორგანიზაციაში, არამედ თვით ამ ოლქების მოსახლეობამ, მეზობელ სახელმწიფოებთან, სახელდობრ - თურქეთთან ერთად უნდა დაარეგულიროს ეს ურთიერთობანი“ (ფ.კრესენშტაინი, 2002, გვ.69; დ.პაიჭაძე, 2000, გვ. 71). როგორც ვხედავთ, ბრესტის გადაწყვეტილებანი უაღრესად მწვავე და მტკივნეული იყო საქართველოსათვის.

საბჭოთა რუსეთის მიერ ოსმალეთისათვის აღნიშნული ოლქების გადაცემის ფაქტი ამიერკავკასიის მთავრობამ დაგმო და ამიერკავკასიისათვის შეთანხმებისა და მისი მონაწილეობის გარეშე გაფორმებული ხელშეკრულება ძალადაკარგულად გამოაცხადა.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ბრესტის საზავო მოლაპარაკებაზე ამიერკავკასიიდან არავინ არ მიუწვევიათ და ქართული მიწა-წყლის გაცემის საკითხი რუსეთმა ქართველი ხალხის დაუკითხავად, მათი ნების გარეშე გადაწყვიტა. მართალია, სეიმის და მთავრობის სახელით აკ. ჩხენკელმა და ე. გეგეჭკორმა პროტესტი განაცხადეს და ყველა ქვეყანას აცნობეს, რომ არ ცნობდნენ ბრესტ-ლიტოვსკის უკანონო გადაწყვეტილებას, მაგრამ გერმანიის მხარეს შეეძლო არ მიეღო იგი. ამას სათანადო გამართლებასაც უძებნიდნენ - როდესაც გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ფონ კიულმანმა ბრესტ-ლიტოვსკში საბჭოთა დელეგაციის ხელმძღვანელს ლ. ტროცკის დაუსვა კითხვა - იმყოფებოდა თუ არა ამიერკავკასია რუსეთის შემადგენლობაში, მან დაადასტურა. სწორედ ამის გამო იყო, რომ რუსეთის მთავრობამ კონფერენციაზე არ მიიწვია ამიერკავკასიიდან დელეგაცია და ამავე დასტურის საფუძველზე ჩათვალა გერმანიის დელეგაციამ, რომ ამიერკავკასია არ წარმოადგენდა ცალკე სახელმწიფოებრივ ერთეულს და რუსეთი თავად დაიცავდა მის შემადგენლობაში შემავალი ქვეყნისა და ხალხის ინტერესებს.

ცხადია, ის ფაქტი, რომ ამიერკავკასიის კომისარიატმა თავისი დელეგაცია არ მიავლინა ბრესტ-ლიტოვსკში, ნათლად ადასტურებს ამიერკავკასიის მთავრობის უმოქმედობას და გულგრილ დამოკიდებულებას მიმდინარე კონფერენციისადმი. ეს კი მთავრობის საგარეო პოლიტიკის დიდი შეცდომა და წინდაუხედავი ნაბიჯი იყო. სამწუხაროდ, ამიერკავკასიის კომისარიატი ეს იყო განსხვავებული საგარეო პოლიტიკური ორიენტაციის მქონე ხალხების გაერთიანება და მთელ რიგ საკითხებში ისინი, ბუნებრივია, ერთსულოვანნი არ იყვნენ, რამაც ნეგატიური ასახვა ჰპოვა ქვეყნის ბედზე. მ. სვანიძე მართებულად მიიჩნევს, რომ ყარსის, არტაანისა და ბათუმის მოსახლეობის უმრავლესობას ძირითადად ქართველები და სომხები შეადგენდნენ. ისტორიულადაც ეს ე.წ. „სამი სანჯაყი“ ოსმალეთს არ ეკუთვნოდა და ოსმალეთის პრეტენზიის უსაფუძვლობის დამტკიცებას ყველაზე უფრო დამაჯერებლად სწორედ ამიერკავკასიის დელეგაცია შეძლებდა (მ. სვანიძე, 1996, გვ. 303).

შესაძლოა, ამიერკავკასიის დელეგაციას სამართლიანი პრეტენზიის გამოხატვით და თავისი პოზიციის დამაჯერებელი დაფიქსირებით მიეღწია კიდევ სადღაო საკითხების დადებითად მოგვარებისათვის.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ო. გიგინეიშვილი, 1963 - ო. გიგინეიშვილი, თურქიზმი და ოსმალეთის საგარეო პოლიტიკა, თბ., 1963
 დიპლომატიის ისტორია, 1945 - История дипломатии, 1872-1919 гг., Под редакцией в. п. потиомкина. т. 2, м-л. 1945
 ნ. კირთაძე, 1997 - ნ. კირთაძე, საქართველოს დამოუკიდებლობა და ქართულ-ვეროპული ურთიერთობები, თბ., 1997
 ფ. კრესენშტაინი, 2002 - ბარონი ფრიდრიხ ფონ კრესენშტაინი, ჩემი მისია კავკასიაში, გერმანულიდან თარგმნა, ისტორიული ნარკვევი და კომენტარები დაურთო ნოდარ მუშეყულიანმა, ქუთ., 2002
 დ. პაიჭაძე, 2000 - დ. პაიჭაძე, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის დაარსების პოლიტიკურ-დიპლომატიული წინამძღვრები, „ქართული დიპლომატია“, ტ. 7, თბ., 2000

მ.სევანიძე, 1996 - მ.სევანიძე, ბრესტის ზავი და საქართველო, „ქართული დიპლომატია“, ტ. 3. თბ., 1996

გ.ფიფია, 1971 - Пипия Г. В. политика германии в закавказье в 1918 году, сборник документов, изд-во "сабчота сакартველო", Тб., 1971

ა.ჩუბარიანი, 1963 - Чубарьян А. О., Бретский мир, М., 1963.

NINO KOPALIANI

THE BREST PEACE CONFERENCE AND THE GERMAN-TURKISH INTERESTS IN CAUCASIA

The 1920s occupy a special place in the history of the international relations of the modern period. At this time the Romanov house fell, the Soviet state was established and strengthened on the former territory of the Russian Empire. Whereas the year 1918 is an important date in the history of Georgia, when Georgia managed to get rid of the Russian political influence.

After the well-known events of October 1917, Russia went out of the World War I and the question of conclusion of a truce treaty was on the agenda. On March 3, 1918, an agreement was signed between Russia and Germany in Brest-Litovsk.

Although Germany was interested in the participation of Georgia in the conference, Georgia failed to send its representative to Brest-Litovsk to defend its interests. This affected the solution of the question linked with Georgia. When the interests of Germany and Turkey clashed over Caucasasia, in spite of the strong opposition of the Russian delegation, under the pressure of Germany and its allies, Russia was forced to agree to the ultimatum of the Germans. Paragraph 4 of the Truce Treaty provided that Russian troops must immediately left the districts of Ardagan, Qars and Batumi. These three vilayets were taken away from Georgia and given to Turkey, which was painful and distressing for Georgia.

სოფიო კუპლაშვილი.
მაია მიქაშტაძე

ცვლილებანი ზემოთაღებულ კილოკავში საუკუნის მანძილზე

(სოფ. სავანის მონაცემთა მიხედვით)

ქსუ ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის იმერული დიალექტური ტექსტების შემსწავლელი განყოფილების თანამშრომლები უკვე მესამე წელია საჩხერის რაიონის სოფელ სავანეში ვმუშაობთ. ველზე მუშაობისას ჩვენ ხელთ ჩავვივარდა ყიდვა-გაყიდვის საბუთები, რომლებიც შედგენილია სოფ. სავანეში მე-20 საუკუნის დასაწყისში (თუმცა საბუთების ენა შეიძლება განვიხილოთ როგორც მაშინდელი სამწიგნობრო ენისა და დიალექტის შერევის ნიმუში).

საბუთებზე დაკვირვებამ აღნიშნული პერიოდის ზეპირი მეტყველებისათვის დამახასიათებელი ბევრი საინტერესო დიალექტური ფორმა წარმოაჩინა.

ეს ფორმები შევუდარეთ ქ. ძოწენიძის ნაშრომებში წარმოდგენილ ზემო იმერეთის მცხოვრებთა მეტყველების თავისებურებებს; ეს უკანასკნელი კი, თავის მხრივ, შედარებულ იქნა ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალაში დადასტურებულ დიალექტიზმებთან.

შედარების შედეგად წარმოჩნდა ის ზოგიერთი ცვლილება, რაც აღნიშნული კილოკავის ერთი სოფლის მცხოვრებთა მეტყველებამ განიცადა საუკუნის მანძილზე.

1. **ფონეტიკური პროცესებიდან** საბუთებში დადასტურდა ასიმილაცია, ბგერის განვითარება, ბგერის დაკარგვა, სუბსტიტუცია, მეტათეზისი; საყურადღებო ფორმები:

ა) ნაწილობრივი რეგრესული ასიმილაცია: **რიცხვიდან**. ქ. ძოწენიძესთან და ჩვენს მასალებში ყველგან არის **რიცხვიდან**.

ბ) სრული დისტანციური პროგრესული ასიმილაცია:

შემოგედოს < შემოგედავოს, წამოგედოს < წამოგედავოს...

გ) სრული დისტანციური რეგრესული ასიმილაცია:

მოღვე < მოდავე, მედავე < მოდავე.

დ) რ ბგერის განვითარება: **საზოგადოების**.

ე) ნ ბგერის განვითარება: **ანგრეთვე. ღოღაძის**, ღღეს დასტურდება მხოლოდ **ღონღაძე**

ვ) დ//რ სუბსტიტუციით მიღებულია **გარანცვალებული**. ღღეს ასეთი ფორმა არსად დასტურდება.

ზ) ვა > ო პროცესის თვალსაზრისით საინტერესო ფორმაა კვამლაძე//კუამლაძე (შდრ.: ღღეს - კომლაძე).

2. **მორფოლოგია**. საბუთებში ხმოვანფუძიან სახელთა სახელობითში ბრუნვის ნიშანი არსად ჩანს, მაშინ როდესაც აღნიშნულ V_# პოზიციაში ქ. ძოწენიძესთან ხშირად დასტურდება ი, უიშვიათესად ე, ხოლო ჩვენთან ხშირად გვაქვს [ჟ], უფრო იშვიათად [ი].

მაგალითები:

საბუთები — სოფელს სავანეს **მდებარე**... ჩემი ადგილის სამძღვრებს **ღობე** შენ ღოღაძემ უნდა გარაგო...

ქ.ძოწენიძე — არ უნდოდა დედას **გაბატონება**... ლადო იყო **მერიქიფეი**... იყო კიდევ იქა ვასიკოს **გოგო**... ესეო თუ გადარჩება, დარჩება **ერუი** ან გიქიო...

ჩვენი მასალა — მინდოდა **წასულა**... შემოჭრილი **სრუტე**... სიმიდი ათი **კილო** ათას მეტრ დათესაუს... სად იყო **ტომარა**... ხართაც შეიძლებოდა მიწის **მოხნა**...

მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნად საბუთებში მან/შა პარალელურად გამოიყენება თანხმოვანფუძიან სახელებთან: ხელის მომწერმან **აზნაურმან**... **მცხოვრებელმა** სოფელს სავანეში... შემდგომი პერიოდის მასალაში — **მან** ბრუნვის ნიშნად აღარ დასტურდება.

მიცემითში, ნათესაობითში, მოქმედებითსა და ვითარებითში სისტემატურად გამოიყენება ემფატიკური **-ა**. ამ უკანასკნელის ბაღდად არც თუ იშვიათად გამოვლინდება **ო**. ამ მხრივ საბუთებში წარმოდგენილი სურათი მსგავსია შესაღარებელ მასალაში წარმოდგენილისა.

მაგალითები:

საბუთები — აბრილის **ჩვიდმეტსა დღესა**... **ჩხიტუნისა** ადგილი... **ამისა** ხელის მომწერმა... ერთი ნახევარი ვენახიანი ადგილი **მღებარესი** სოფელს სავანეს...

ქ.ძოწენიძე — ება იმ **გაშლსა**... ძნელია ცნობა **კაცისა**... მოვჭრი ენას **დანთა**... გვიანობამდი მუშაობა არ დამიწყია **ადგილისი**, — ცოლი იყო გასვენებაზე? — **აკაცისი**? დავითხოვე სამი **დღითი**...

ჩვენი მასალა — **ავათა** მყაულდა... წყალი გამოუა თაჭისი, წყალი, კი არ უშუბები... მარა თავის წტენი, **ხორცისი**... ადრე ეგრე არ უცახობდით სულ ე **ნაქურჩელეთი** და იმით, შემით ვაცხობდით... ჩუეულებრივით, ამოიღებდა იმ **ცხრილითი**...

საბუთებში ვითარებით ბრუნვაში, ისევე როგორც ქ.ძოწენიძესთან და ჩვენს მასალაში, ყველგან **თქდა**: **ცუდათ**, **მარანათ**, **ფასათაც**, **სახლათ**...

ებ-იანი და ნართანიანი მრავლობითი პარალელურადაა გამოყენებული საბუთებშიც და შესაღარებელ მასალაშიც; ნართანიანი მრავლობითის გამოყენება დღეს შედარებით შეზღუდულია. მხოლოდ საბუთებშია ორმაგი მრავლობითის შემთხვევა: **სამძღვრებთა შორის**.

-ე ხმოვანფუძიან სახელზე მრავლობითის -ებ ფორმანტის დართვისას საბუთებში ერთი ე იკვეცება: **ხელი მოაწერეს ნიკო და ალექსანდრე ქაიხოსროს ძებმა ქავთარაძებმა**. შესაღარებელ ტექსტებში ჩვეულებრივია **-ძებმა** ფორმა.

ბ) თანდებულიანი სახელები:

საბუთებში -ში თანდებული, თუ ფუძესთან არის შეზრდილი, გვხვდება **-ში||-შიდ**-ს სახით: **სავანეშიდ**, **ძალაში||ძალაშიდ**; თუ ცალკე დგას გვაქვს **შინა**-ს სახით: **კუთვნილობასა და მფლობელობასა შინა**.

ქ. ძოწენიძესთან -ში, შიდა, შიდა ვარიანტები; ეს უკანასკნელი გვხვდება სხვათა სიტყვის **ო**-სა და -ც ნაწილაკის დართვისას: იმ **თავშიდაო**... მე ვიყავი **საჩხერეშიდ**... **ჭიათურაშიდაც** იყო...

ჩვენს მასალაში -ში, -შიდა, -ჩი ვარიანტები გვხვდება: **კაჟშირშიდაც**, **იმაში**, **მარა ამაჩიც მოდებულია**, **ერთმანეჩი არეული**... -შიდა მხოლოდ -ც ნაწილაკდართულ სახელებშია. ეს უკანასკნელი **შიგნით** ზმნიზედის ნაცვლადაც გამოიყენება: **ჭრაქი** თუ **გაშთა შიდა**, **მერე** ის გაგინადგურებს...

-ზე თანდებულის ვარიანტები საბუთებშიც და შემდეგაც არის **-ზე, -ზედ, -ზედა**. ჩვენს მასალებში **-ზედ, -ზედა** იშვიათია.

მაგალითები:

საბუთები — **ამაზედ** ხელის მომწერი... გზა ამ **ადგილზე... ხელზედ** მივიღეთ... დავსძენ **ამასა ზედა ...**

ქ.ძოწენიძე — გათენებამდე ვიყავი **ხეზედ... ჯის ბიჭი რიყეზედ... ფეხი** მოსტეხოდა **გზაზედა... ყველს ვდებთ ჯამებზე ...**

ჩვენი მასალა — თუთხმეტ **გიქტარზე** გაშენებული... მარინასა აქ აგერ **ხელზედ...**

საბუთებში გვხვდება მოქმედებითში მდგომი **-გან** თანდებულისანი სახელი: **რიცხვიდგან, დღეიდგან**. მსგავსი ფორმები, ჩვენი მასალისაგან განსხვავებით, ქ.ძოწენიძესთანაც დასტურდება: **ჩემიდგან** მტრობა არ ექნება... კომპლაობა (კინკლავი) **იმიდგან** არ წამოდგებოდა ...

მხოლოდ საბუთებში გვხვდება ძველად ძალიან გავრცელებული **-და** თანდებული: **ჩემდა მოკუთნული ადგილი... -შენდა სასარგებლოთ...**

საინტერესოა საბუთებში ცალკე მდგომ თანდებულად გამოყენებული **შიგნივ** ზმნიზედა. აქ უძველეს **-ივ** გადავარდნილ ბრუნვის ნიშნით ნაწარმოებ ფორმასთან გვაქვს საქმე: **ამა სამძღვრებს შიგნივ...**

ჩვენს მასალაში დავადასტურეთ მსგავსად ნაწარმოები სხვა ფორმებიც: რო ვნახულოფ სიზმარს და ცხადათ რო მიზთება — ცრემლი — **აუცილებლივ** მოთოტს... ერთი **ცოცხლივ** დაუკარგე საიმერეთოში...

საბუთებში ცალკე მდგომ თანდებულადა გამოყენებული **მხარით** ფორმა: თუ **ჩემი მხარით**, მიზეზით რამე ან დავა დაგეწყით.

-მდე თანდებული შესაძარებელ მასალებში **მდე//მდის//მდი//მდინ** ვარიანტებითაა წარმოდგენილი; **-თვის** თანდებული **-თვის//თუის//თუინ** ვარიანტებით.

მაგალითები:

საბუთები — დასავლეთით ნინია აბაშიძის **სამძღვრამდის... სოფლამდინ** მივედით... სავანემდე

ქ.ძოწენიძე — **შაფათისთვის** საწლო გვაქ... უდევიათ იმ **ღვდლისთვის, განთაიადამდი** ვიყავი ზეზე... **სამ წლამდინ** იქ ვიყავი... **გაზაფხულამდინ** ვინ მიაწევს...

ჩვენი მასალა — **სილამაზისთვის** აკეთებენ ამას... ხელი ჩაუყუთია იმაში **იდაყვამდის... მუხლებამდინ** ტალახი იყო... შემუთიდე **კლასამდი** ფეხშიშუელი დაუდიოდი სკოლაში...

საბუთებში „ჩემი“ და „შენი“ ნაცვალსახელების ვითარებითი ბრუნვის ფორმა გამოიყენება გამოსვლითობის ფუნქციით: **ჩემად//ჩემადაც//ჩემათაც, შენად//შენადაც //შენათაც**; მათ მაგიერ და **ჩემადაც** ხელს ვაწერ... უკანასკნელმა **ჩემათ** და ვითარცა ვეჭილმა ძმისა ჩემისა...

ბ) ნაცვალსახელები.

საბუთებში ჩვენებითი ნაცვალსახელები მსაზღვრელად გამოყენებისას სახელობითში სრული სახითაც იხმარება: **ესე, ისი: ესე** ნასყიდობის ხელის წერილი... მოგეცი **ესე** პირობის ხელის წერილი ...

ჩვენს მასალაში მსგავსი ფორმები შედარებით ნაკლებად გვხვდება: რო არ შეიჭრას **ისი** მაწუნებლობა შით... რაქტია **ისი** რაიონს?

ქ.ძოწენიძეს ჩვენებითი ნაცვალსახელები სრული სახით მხოლოდ დამოუკიდებლად გამოყენებისას აქვს დაფიქსირებული: **ეგე** სულ სულელი ყოფილა.. **ეგე** და **ისი** ელენკამ გამომატანა, უმალ თფილიში იყო **ისი**...

მსგავსი მაგალითები ჩვენს მასალაშიც წმირია: თუ არ გააცალე **ისი**, ყურძენს გააშაფეს... **ესე** ადრე შამოილეს იმიტო, რომო ვაზის ჭიშები გაანადგურა...

საბუთებში გამოყენებულია ჩვენებითი ნაცვალსახელები: **ესრეთი**, **ესეგითარი**: **ესრეთი** უტყუარი და ქეშმარიტი ნასყიდობის ხელის წერილი დაგიწერე... ანგრეთვე **ესეგითარი** ნასყიდობაც ძალაშიდ დაშეთეს...

დ) სიტყვაწარმოება

მხოლოდ საბუთებში გვაქვს **სა-ო** აფიქსების ნაცვლად -**ობა**: **ფლობილობა**; მიმღეობის წარმოებისას ფუძისეული -**ებ** დაკარგულია: **მიკუთნული**, წერძირისაგან მიღებულია **უ-წერ-ილ-ობა**: **უწერილობას** ტარიელ ვეფხვაძისას; აქვე გვხვდება სიტყვათშეხამებანი **პირობის წერილი** ესე... **ხელის წერილი** ესე. უკანასკნელისგან მიღებულია **ხელწერილი**.

ე) ზმნა

საბუთებში გვხვდება არქაული ფორმები: **იქნების**, **დაშთეს**, **გარდა-გისდია**, **გარდავისხადო**: ესე პირობა ძალაშიდ **დაშთეს**... დღეიდგან ესე ადგილი **იქნების**... შტრაფათ **გარდაგისხადო** ათასი მანეთი ფული... დღიდან ეს ზემო მოხსენებული ადგილი **გეუფლის** შენ ზურაბა კვამლაძეს, როგორც გინდა ისე **იუფლე**... ხაზგასმული არქაული ფორმები უდაოდ მაშინდელი სამწიგნობრო ენის კუთვნილებაა;

ვ) ფორმაუცვლელი სიტყვები:

რომ კავშირი საბუთებში **რომ||რომელ-ს** სახით გვხვდება, შესაძარებელ მასალაში კი **რომ||რომე||რო** ვარიანტებია.

მაგალითები:

საბუთები — დავსძენთ ამასა ზედა, **რომელ** ეს ადგილი მაქვს ნაყიდი... **რომელ** საკუთარი ხელი მოაწერეს... მას შინა ვამოწმებ... დავსძენთ რომ გზა ამ ადგილზე არ დამემალოს...

ქ.ძოწენიძე — სუყველამ თქვა, **რომეო** ზაქარას ბიჭი მისი მქნელი არ არიო... **რო** გეფერებიან შეიტკბე...

ჩვენი მასალა — როცა ვითხოვე ესე, **რო** ვითხოვე... **რო** არ შეიჭრას ა ისი მაჟნებლობა შით... მოწერა იქილამ გოგოს, **რომ** არ მინდებხარ შენეო ...

მხოლოდ საბუთებშია გამოყენებული კავშირი **უკეთუ**, ზმნიზედები: **ქვემოზე და ვითარცა**: **უკეთუ** ვინმე შემოგედოს... მე **ქვემოზე** ამას ხელის მომწერმან... მე **ვითარცა** ვეჭილმა ძმისა ჩემისა... აღნიშნულ შემთხვევაშიც ხაზგასმული ფორმები იმ პერიოდის საქმის ქაღალდების ენისათვისაა დამახასიათებელი.

3) სინტაქსი

ირიბი ობიექტის მრავლობითობა ზმნაში არ აღინიშნება: მოგასყიდე თქვენ მცხოვრებთა ამავე სოფელს გლეხებს; მოგასყიდე... მე ქავთარაძემ თქვენ კვამლაძეებს.

მსაზღვრელ-საზღვრული ბრუნვაში ერთმანეთს არ ეთანხმება:

არც ჩემ შვილმა, არც ჩემ მშობლებმა... ქ.ძოწენიძესთან და ჩვენს მასალაში ასეთი ფორმები არ არის.

გვხვდება ბრუნვაში მსაზღვრელ-საზღვრულის სრული შეთანხმების შემთხვევებიც: **ჩემს საკუთარს ხელს ვაწერ, სოფელს სავანეს...** უკეთეს ჩამოგართვათ **სხვამ ვინმემ** მსგავსი არაფერია მომდევნო პერიოდის მასალაში.

ბირველი პირი საკუთარ თავზე საუბრისას მრავლობითს მიმართავს: ნაღლით მივიღეთ ჩვენ ვეფხვაძემ; დაესძნთ, რომ გზა ამ ადგილზე არ დამემალოს...

დამოწმებული ლიტერატურა

ქსუ ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მასალები

ქ.ძოწენიძე, 1973 - ქ.ძოწენიძე, ზემოიმერული კილოკავი, თბ., 1973.

MAIA MIKAUTADZE, SOPIO KUBLASHVILI

**CHANGES IN THE UPPER IMERETIAN DIALECT
OVER A CENTURY**

(on the basis of material from Savane)

The paper deals with the comparison of the linguistic peculiarities revealed in the Upper Imeretian dialect (speech of inhabitants of village Savane), encountered in the documents of purchase and sale of the early 20th c., the texts recorded by K.Dzotsenidze in the 1950s and the material obtained by us in 2003-2005. The comparison has shown some changes, having occurred over the century in the speech of the inhabitants of one village speaking the given dialect.

სულხან კუპრაშვილი

მიხეილ გლუშაკოვი საქართველოს ისტორიის საკითხების შესახებ

მე-19 საუკუნესა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში ოფიციალური რუსული ისტორიოგრაფიის დაინტერესებამ საქართველოსა და, საერთოდ, კავკასიის რეგიონის მიმართ განსაკუთრებული ხასიათი შეიძინა. ახლადდაკავებული ქვეყნების ისტორიული წარსული ბევრი რუსი ისტორიკოსისა და უბრალოდ ისტორიით დაინტერესებული პირის კვლევის საგანი შეიქნა. დაიწერა საქართველოს ისტორიის რამდენიმე რუსული სახელმძღვანელო, აქტიურად მიმდინარეობდა ჩვენი ქვეყნის ისტორიის ცალკეული მონაკვეთების მონოგრაფიული შესწავლა. მიუხედავად იმისა, თუ რა მეცნიერული ხარისხის იყო რუსი ისტორიკოსების ნაშრომები, მათი სულსკვეთება ძირითადად ერთი ხასიათისა იყო - დაპყრობილი ქვეყნის ისტორია იმგვარად წარმოეჩინათ, რომ მკითხველს აუცილებლად შექმნოდა შთაბეჭდილება იმისა, რომ საქართველოს მომავალი აუცილებლად უნდა დაკავშირებულიყო რუსეთის იმპერიას. ამ საქმეში ჩართულნი აღმოჩნდნენ ქუთაისში მცხოვრები რუსი ავტორებიც, რომელთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს მე-20 ს-ის 10-იან წლებში ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის დირექტორს მიხეილ გლუშაკოვს და ნაშრომს - "Очерки из истории Грузии и присоединение ея к России", რომელიც 1900 წელს დაიბეჭდა თბილისში.

მიხეილ გლუშაკოვი საკუთარი ნაშრომის შესავალ ნაწილში აღნიშნავს, რომ მისი წიგნი მიეძღვნა საქართველოს რუსეთთან შეერთების ასი წლისთავს. მ. გლუშაკოვის აზრით, ხსენებული მოვლენა იყო გრანდიოზული მასშტაბის მქონე პოლიტიკური აქტი კავკასია-საქართველოსათვის, რომელმაც საშუალება მისცა საქართველოს მოსახლეობას შეენარჩუნებინა ის, რასაც იგი წმინდად ინახავდა ათასწლეულების განმავლობაში (მ. გლუშაკოვი, 1900, გვ.2).

რაც შეეხება მ. გლუშაკოვის ნაშრომის მოცულობას, წყაროთმცოდნეობით ბაზისს და არქიტექტონიკას, წიგნი მოიცავს 144 ნაბეჭდ გვერდს და იგი იწყება საქართველოს უძველესი ისტორიული ეპოქის აღწერით და სრულდება 1804 წლის 25 აპრილის მოვლენების ("ელაზნაურის ხელშეკრულება") ანალიზით. ნაშრომის შექმნისას, როგორც რუსი ავტორის მსჯელობიდან ჩანს, მ. გლუშაკოვს უსარგებლებია დ. ბაქრაძის, პ. ბუტკოვის, დავით ბატონიშვილის, პ. იოსელიანის, ვახუშტი ბატონიშვილის ნაშრომებით, აგრეთვე, კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტებით. საქართველოს ძველი ისტორიის შესწავლისას მ. გლუშაკოვს აქტიურად უხელმძღვანელებია ბერი ივანტაშვილის სწავლულ კაცთა კომისიის მიერ შედგენილი „ახალი ქართლის ცხოვრებით“, რომელიც, ბევრი თავისი რუსი კოლეგის მსგავსად, მასაც ქართლის მეფის ვახტანგ მეექვსის შემოქმედების ნაყოფად მიაჩნია. მცირედ გაკვირვებას იწვევს შემდეგი ფაქტი: 1846-1916 წლებში თბილისში რუსულ ენაზე ყოველწლიურად იბეჭდებოდა თავისი დროის ერთ-ერთი ყველაზე სერიოზული საცნობარო გამოცემა - „Кавказский Календарь“, რომელშიც უხვად იყო წარმოდგენილი წყაროთმცოდნეობითი და მონოგრაფიული გამოკვლევები საქართველოს ისტორიის შესახებ. ბუნებრივია, ამის შესახებ ეცოლინებოდა მ. გლუშაკოვსაც, მაგრამ რუსმა ავტორმა რატომღაც იგნორირება გაუკეთა ამ გამოცემას. შეიძლება სწორედ ეს მომენტი შეიქმნა

მიზეზი იმისა, რომ მ. გლუშაკოვის ნაშრომი თავისი აკადემიურობით საკმაოდ ჩამორჩება „Кавказский Календарь“-ში დაბეჭდილ იმ მასალებს, რომლებიც საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა პერიოდს ეძღვნება.

ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ ერთ ფაქტზეც. მ. გლუშაკოვი არათანაბარი დანიტერესებით ეკიდება საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა პერიოდს. ამავე დროს აღსანიშნავია, რომ ანტიკური პერიოდისა და შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიის განხილვისას რუსი ავტორი ნაკლებად ტენდენციურია. მაგრამ, როდესაც საქმე ეხება საქართველო-რუსეთის ურთიერთობების საკვანძო საკითხებს, მ. გლუშაკოვის კვლევის მეთოდები, პოლიტიკურ-მეცნიერული მიზანდასახულობა და ავტორისეული დასკვნები ცხადყოფს, რომ ხსენებული ნაშრომი ოფიციალური რუსული (ე.წ. დიდმპყრობელური) ისტორიოგრაფიის ტიპიურ ნიმუშს წარმოადგენს.

ამჯერად ჩვენს მიზანს შეადგენს კომენტარი გავუკეთოთ მ. გლუშაკოვის მოსაზრებებს შემდეგ საკითხებთან დაკავშირებით: ქრისტიანობის გამოცხადება საქართველოში სახელმწიფო რელიგიად, ვახტანგ გორგასალის ეპოქა, საქართველო მე-12 საუკუნეში და საქართველო-რუსეთის ურთიერთობანი, მე-18 - მე-19 საუკუნეთა მიჯნაზე.

საქართველოში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებას მ. გლუშაკოვი, ბუნებრივია, წმინდა ნინო კაბადოკიელს უკავშირებს. იგი საკმაოდ ხატოვნად საუბრობს წმ. ნინოს მოღვაწეობისა და მირიან მეფის ოჯახის შესახებ და გვაძლევს ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების საკმაოდ კონკრეტულ თარიღს - 318 წელს.

რა კომენტარი შეიძლება გავუკეთოთ რუსი ავტორის ამ მოსაზრებას?

ქართლში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებასთან დაკავშირებით მრავალი ავტორიტეტული მოსაზრება არსებობს; აკად. ი. ჯავახიშვილი ამ მოვლენას 337 წლით ათარიღებდა (ივ.ჯავახიშვილი, 1979, გვ.73). ეს თარიღია დამოწმებული საქართველოს ისტორიის ნარკვევების მე-2 ტომშიც. არსებობს ვერსია, რომ ქრისტიანობა ქართლში სახელმწიფო რელიგიად 326 წელს გამოცხადდა (მ.სანაძე, 2003, გვ.71). პროფ. ვ. გოილაძე მიიჩნევს, რომ ქართლის სამეფო კარის მიერ ქრისტიანობის ოფიციალურად აღიარება 317-318 წლებში უნდა მომხდარიყო (ვ.გოილაძე, 1991, გვ.83). თუ ამ მოსაზრებებს გავითვალისწინებთ, მ. გლუშაკოვის მიერ დასახელებული 318 წელი ამ საკითხთან დაკავშირებულ ერთ საინტერესო მოსაზრებად შეიძლება მივიღოთ.

მ. გლუშაკოვის აზრით, ევროპა და განსაკუთრებით რუსეთი ჯერ კიდევ მცირედ აფასებენ იმას, თუ რა ისტორიული მისია შეასრულა საქართველომ ევროპის ქრისტიანული სამყაროს წინაშე. საქართველო იყო ქვეყანა, რომელმაც ქრისტიანული რელიგია სახელმწიფო აზროვნების რანგში აიყვანა და დაიცვა იგი საუკუნეების განმავლობაში. ეს მოხდა იმ დროს, როდესაც ქართველები, ისევე როგორც ნოეს კიდობანი წყლით, გარემოცულნი იყვნენ მუსულმანი მტრებით (მ.გლუშაკოვი, 1900, გვ.22). როგორც ვხედავთ, მ. გლუშაკოვის ამგვარი მსჯელობა ქართველობისა და ქრისტიანობის ძალიან მაღალი შეფასებაა.

მე-4 საუკუნის დროინდელი საქართველოს შესახებ მსჯელობისას მ. გლუშაკოვი რატომღაც ქართული ანბანის სიძველის შესახებ საუბრობს და სავსებით სამართლიანად აკრიტიკებს კორიუნისა და მოსე ხორენელის მოსაზრებებს, რომლებიც ქართული ანბანის შექმნას მესრობ მაშტოცს

უკავშირებდნენ. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მ. გლუშაკოვი საქართველოს ძველ ისტორიას საკმაოდ ობიექტურად წარმოაჩენს. ხშირ შემთხვევაში ალტაცებითაც კი აღწერს ქართველთა თავადასავალს. ამის დადასტურებად ისიც შეიძლება მივიჩნიოთ, რომ რუსი ავტორი დაბეჭდილებით ამტკიცებს, რომ ქართული ანბანი გაცილებით ადრეულია, ვიდრე სომხური, თუმცა ამის დამადასტურებელი ცნობები, რა თქმა უნდა, ვერ მოჰყავს.

მ. გლუშაკოვის ნაშრომში ძალიან ვრცლად არის მოთხრობილი ვახტანგ გორგასლის შესახებ. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს ისტორიის შესახებ შექმნილი რუსული ნაშრომებისათვის დამახასიათებელი თვისებაა ვახტანგ გორგასლის, დავით აღმაშენებლისა და ერეკლე მეორის თემატიკის პოპულარობა. როგორც აღვნიშნეთ, გამონაკლისი ამ მხრივ არც მ. გლუშაკოვია, მაგრამ ამავე დროს მის ნაშრომში იგრძნობა ისტორიული თარიღების ნაკლებობა, რაც ამ ნაწარმოების ერთგვარ ხარვეზად შეიძლება მივიჩნიოთ.

მ. გლუშაკოვის აზრით, ვახტანგი 454-499 წლებში მეფობდა (მ. გლუშაკოვი, 1900, გვ. 26). ქართველი მეფის დაბადების წლად კი მან 439 წელი მიიჩნია. რუსი ავტორი აღნიშნავს, რომ ეს თარიღები მას „სხვადასხვა მეცნიერების“ ნაშრომების შეჯერების შედეგად მიაჩნია მიზანშეწონილად. რაც შეეხება ვახტანგის მეფობის წლებს (454-499), რუსი ავტორისეული თარიღი საკმაოდ ახლოს არის აკად. ივ. ჯავახიშვილის მოსაზრებასთან, რომელიც მიიჩნევდა, რომ ვახტანგი მე-5 საუკუნის შუა ხანებში უნდა გამეფებულიყო (ივ. ჯავახიშვილი, 1979, გვ. 278). საქართველოს ისტორიის ნარკვევები მე-5 ს-ის ორმოციანი წლების შუა, ან ბოლო ხანებს ასახელებს (აბოგვერაძე, 1973, გვ. 91). ვ. გოილაძის აზრით, კი 431 წელს დაბადებული ვახტანგი ტახტზე 7 წლის ასაკში, 438 წელს უნდა ასულიყო.

ქართველი მეფის გარდაცვალების თარიღად მ. გლუშაკოვს 499 წელი მიაჩნია. ნარკვევებში მითითებულია 503 წელი. ივ. ჯავახიშვილი თვლიდა, რომ ეს ფაქტი 502 წელს მოხდა (იქვე, გვ. 106). ამავე თარიღს მხარს უჭერს ნ. ბერძენიშვილიც და ქართველ ისტორიკოსთა ერთი ნაწილი. ამ ბოლო დროს პოპულარობით სარგებლობს 491 წელი, რომელსაც მხარს უჭერს პროფ. ვ. გოილაძე. როგორც ვხედავთ, მ. გლუშაკოვის თარიღობრივი მაჩვენებლები დიდად არ განსხვავდება ქართველი ისტორიკოსების მოსაზრებებისაგან. ჩვენი აზრით, ვახტანგის გარდაცვალების თარიღი - 499 წელი, რუს ავტორს „კავკასიური კალენდრის ქრონოლოგიიდან“ უნდა აეღო, რომელშიც ძირითადად ეს თარიღი არის მითითებული, თუმცა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მ. გლუშაკოვი ამ გამოცემას თავის ნაშრომში არ უთითებს.

ხატოვან სიტყვებს არ იშურებს მ. გლუშაკოვი ვახტანგის პიროვნების დახასიათებისას. მისი აზრით, ქართველი მეფე თავისი დროის უდიდესი მმართველი იყო, რომლის ფიზიკური და სულიერი სიდიადე თანაბარი სიძლიერით იყო წარმოდგენილი მისი მეფობის მთელს მანძილზე (მ. გლუშაკოვი, 1900, გვ. 26).

ვახტანგ გორგასლის მეფობის შემდგომი პერიოდი, ვიდრე დავით აღმაშენებლამდე, მ. გლუშაკოვთან ფაქტების უბრალო კონსტატაციას წარმოადგენს. დავითის მეფობას კი რუსი ავტორი განსაკუთრებულ ეპოქად მიიჩნევს საქართველოს ისტორიაში. თავისი რუსი კოლეგების მსგავსად, მ. გლუშაკოვი დავით აღმაშენებელს „Возроновитель“-ს უწოდებს, რაც, ჩვენი აზრით, „აღმაშენებლის“ უფრო მართებული თარგმანია, ვიდრე „Строитель“.

ვახტანგ გორგასლის მსგავსად, მ. გლუშაკოვი დავითის მოღვაწეობასაც

ვრცლად მიმოიხილავს. არა აქვს გამორჩენილი არც ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი ქართველი მეფის მოღვაწეობისა. მაგრამ რუსი ავტორის ნაშრომის ამ ნაწილის უდიდეს მინუსად მიგვაჩნია ის, რომ იგი ამ პერიოდის მხოლოდ ერთ თარიღს - 1222 წელს (თბილისის განთავისუფლება) ასახელებს.

ერთ საინტერესო მომენტზე გვინდა შევაჩეროთ ყურადღება. როგორც ცნობილია, 1118 წელს დავითმა საქართველოში დაახლოებით 40 ათასი ყივჩაღთა ოჯახი ჩამოასახლა საკუთარი სიმაგრის, ათრაქა შარაღანის ძის მეთაურობით. მ. გლუშაკოვის აზრით კი, დავითმა საქართველოში ჩამოასახლა მთიელ ოსთა ტომი, რომელიც გამოიყენა საკუთარი სამშობლოს ასაღორძინებლად (მ. გლუშაკოვი, 1900, გვ. 37). ეს აშკარა შეცდომა ჩვენთვის აუხსნელია იმითაც, რომ მ. გლუშაკოვს - ეროვნებით რუსს უფრო ღრმა წარმოდგენა უნდა ჰქონოდა ყივჩაღებზე, რომელთა ყოფა-ცხოვრება უშუალოდ იყო დაკავშირებული შუა საუკუნეების რუსეთის პოლიტიკურ სინამდვილესთან. რატომ უნდა ჰყავდეს მ. გლუშაკოვს ოსები და ყივჩაღები ერთმანეთთან გაიგივებული? ოსები ჩრდილოეთ კავკასიაში ცხოვრობდნენ. ჩრდილოეთ კავკასია ყივჩაღების მომთაბარეობის ობიექტიც იყო. ოსები და ყივჩაღები ერთმანეთს მტრობდნენ და ყივჩაღთა ჩამოასახლების დროს დღის წესრიგში დადგა საკითხი ამ ორი ერის შერიგებისა. ეს პრობლემა გადაწყდა მაშინ, როდესაც დავითი ოსეთში შევიდა და თავისი სუვერენობის დემონსტრირება მოახდინა ოს მეფე-მთავრებზე. ამ პერიოდში ყივჩაღები და ოსები - ორივენი საქართველოს მორჩილებდნენ. ყივჩაღები დავითმა ოსეთის გზით ჩამოასახლა და შეიძლება ამ კონტაქტების მისეულმა ანალიზმა გამოათქმევინა აზრი მ. გლუშაკოვს კავკასიის ჩრდილოეთში მცხოვრები ამ ორი ერის იდენტურობის შესახებ.

ნაკლებდოკუმენტალურია მ. გლუშაკოვის ნაშრომი თამარის მოღვაწეობის შეფასებისას. თამარი რუსი ავტორისათვის უფრო ლეგენდარული პიროვნება, წმინდანი დედოფალია, ვიდრე დიდი და ძლიერი სახელმწიფოს მმართველი და შესაბამისად იგი თამარს უფრო კულტურის დამფასებელ მოღვაწედ წარმოადგენს და არა როგორც მე-12 - მე-13 საუკუნეების მიჯნის წინა აზიის ყველაზე ძლიერი ქვეყნის ხელმწიფეს.

განსაკუთრებით ვრცლად აღწერს მ. გლუშაკოვი მე-18 - მე-19 საუკუნეთა მიჯნის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობებს. ეს გასაგებიცაა, რადგან ამ დროს რუსეთი პრაქტიკულად ახორციელებს სამხრეთ კავკასიაში დამკვიდრების მცდელობას და რუსი ავტორი ცდილობს ცარიზმის დაპყრობით ღონისძიებებს საქართველოში ქრისტიანულ-მისიონერული ელფერი მისცეს. ამგვარი მსჯელობისას მ. გლუშაკოვი ფაქტობრივ შეცდომებსაც უშვებს და აღნიშნავს, რომ 1774 წლის რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ დადებული ქუჩუკ-კაინარჯის ზავით ქართლ-კახეთმა და იმერეთმა დამოუკიდებლობა მოიპოვეს ოსმალეთის იმპერიისაგან. ამ ხელშეკრულების 23-ე მუხლი მართლაც შეეხო დას. საქართველოს. ამ მუხლის ძალით რუსეთმა ოსმალეთ-იმერეთის საქმეებში დიპლომატიური ჩარევის უფლება მიიღო (გ. მეტრეველი, 1983, გვ. 108). თურქეთი ხელს იღებდა იმერეთის უფლებზე, რაც ტყვის სყიდვის წინააღმდეგ მებრძოლი სოლომონის დიდი გამარჯვება იყო. მიუხედავად ამისა, იმერეთი ამ ზავით მაინც ოსმალეთის გავლენის სფეროდ რჩებოდა. რაც შეეხება ქართლ-კახეთის სამეფოს, ის ამ ხელშეკრულებაში საერთოდ არ არის ნახსენები, რადგან რუსეთის მთავრობა მას ირანის პოლიტიკურ ორბიტაზე მოიპოვებდა და ამის გამო საერთაშორისო გართულებას ერიდებოდა. რუსეთის იმპერიის საქართველოზე ზრუნვის დიდ გამოხატულებად მიაჩნია მ.

გლუშაკოს 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატიც. ბევრი ქართველი ავტორისაგან განსხვავებით, მ. გლუშაკოვი არ მალავს, რომ რუსეთის მთავრობა აღნიშნულ ტრაქტატს ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების წინაპირობად მიიჩნევდა. ამას რუსი ავტორი ამართლებს იმით, რომ თითქმის ეკატერინე მეორეს სურდა არა საკუთარი იმპერიის საზღვრების გაფართოება, არამედ დაჩაგრული და ტანჯული ქართველი ხალხის გადარჩენა (მ. გლუშაკოვი, 1900, გვ. 79).

მ. გლუშაკოვი საუბრობს 1790 წლის ქართველ მეფე-მთავართა სამოკავ-შირეო ხელშეკრულებაზე და ამ ხელშეკრულების შეუსრულებლობა მიიჩნია 1795 წლის კრწანისის ტრაგედიის უმთავრეს მიზეზად. სინამდვილეში კი აღამაჰმად ხანთან ქართველების დამარცხების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი რუსეთის ხელისუფლების მიზანმიმართული ინდიფერენტულობა იყო საქართველოს საგარეო პოლიტიკის მიმართ, რომელთა მოგვარება საიმპერიო მთავრობას სწორედ 1783 წლის ტრაქტატის პირობით ევალებოდა.

კრწანისის ტრაგედიაზე საუბრისას მ. გლუშაკოვი ასახელებს ომში მონაწილე იმერელი მეომრების რაოდენობას (2000 მეომარი) და ამით არ ეთანხმება მის მიერვე თავისი ნაშრომის ერთ-ერთ ძირითად წყაროდ დასახელებული წიგნის ავტორს პ. ბუტკოვს, რომელიც კრწანისის ომში მონაწილე მთლიან სამხედრო კონტინგენტს 1500 მეომრით განსაზღვრავდა (პ. ბუტკოვი, 1998, გვ. 279). საგულისხმოა, რომ, მ. გლუშაკოვის მსგავსად, პროფ. ს. კაკაბაძემაც ჯარში მყოფი იმერლების რაოდენობა 2000 მეომრით განსაზღვრა (ს. კაკაბაძე, 1991, გვ. 99).

სწორედ კრწანისის ტრაგედია და მასთან ერთად ერეკლეს ოჯახური მდგომარეობა მიიჩნია მ. გლუშაკოვმა ქართლ-კახეთის სამეფოს დაცემის მიზეზად, რომელსაც, მისი აზრით, 1801 წელს მხსნელად რუსეთის იმპერია მოველინა.

როგორც აღვნიშნეთ, მ. გლუშაკოვის ნაშრომის ბოლო თარიღი 1804 წლის 25 აპრილია („ელაზნაურის ხელშეკრულება“). რუსი ავტორი ამ მოვლენას იმერეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიის მფარველობაში შესვლის საზეიმო ფაქტს უწოდებს. ეს იყო იმერეთის ფაქტობრივი ოკუპაცია, რომელსაც მ. გლუშაკოვი სამეგრელოს დაცვის საბაზით ამართლებს, რომელიც 1803 წელს შევიდა რუსეთის მფარველობაში. სინამდვილეში კი რუსეთის ხელისუფლება ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ სხვა ქართული სამეფო-სამთავროების არსებობას უყუარებდა, როგორც დროებით მოვლენას (მ. დუმბაძე, 1957, გვ. 154). და მაღე ეს პრაქტიკულადაც განხორციელდა.

მ. გლუშაკოვი თავის ნაშრომს შემდეგი სიტყვებით ამთავრებს: „ასი წლის წინათ ქართული მიწა გაპოხიერებული იყო სისხლით, ქალაქები და სოფლები მიწასთან იყო გასწორებული, სიძღვრებისა და სიცილის ნაცვლად ყველგან ტირილი და გოდება ისმოდა. ყოველივე ეს სისხლით ჩაიწერა საქართველოს ისტორიაში. ახლა კი რუსეთის კალთას შეფარებული ქართველი ხალხი სწრაფად სრულყოფს საკუთარ კულტურას, რწმენას და განვითარებას“ (მ. გლუშაკოვი, 1900, გვ. 124).

ამგვარად აფასებდა ქართველი ხალხის ყოფას 1900 წელს ასწლიანი კოლონიზატორული პოლიტიკის გადასახედიდან ქუთაისში მცხოვრები რუსეთის იმპერიის მოქალაქე. მაგრამ მიუხედავად ჩვენ მიერ გამოთქმული შენიშვნებისა, რუსულ ენაზე შექმნილი ეს ნარკვევი ღირებულია იმით, რომ მისი საშუალებით ნებისმიერ იმდროინდელ მკითხველს შეეძლო გაცნობოდა საქართველოს ისტორიის ძირითად მომენტებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. ბოგვერაძე, 1973 - ა.ბოგვერაძე, ქართლი მე-5 ს-ის მე-2 ნახევარში, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ.II, თბ., 1973
- პ.ბუტკოვი, 1869 - П. Бутков, Материалы для новой истории Кавказа, ч.II, СПб, 1869, стр.301; დამოწმებულია - ქართული დიპლომატიის ისტორია, ტ.II, თბ., 1998
- ვ. გოილაძე, 1991 - ვ. გოილაძე, ქართული ეკლესიის სათავეებთან, თბ., 1991
- მ.გლუშაკოვი, 1900 - М. Глушаков, Очерки из истории Грузии и присоединение ея к России, тиф. 1900
- მ. ღუმბაძე, 1957 - მ.ღუმბაძე, დასავლეთ საქართველო მე-19 ს-ის პირველ ნახევარში, თბ., 1957
- ს. კაკაბაძე, 1991 - ს.კაკაბაძე, კრწანისის ომი, თბ., 1991
- გ. მეტრეველი, 1983 - გ.მეტრეველი, ჟამი ბძოლისა და თანადგომისა, თბ., 1983
- მ. სანაძე, თ. ბერაძე, 2003 - მ. სანაძე, თ. ბერაძე, საქართველოს ისტორია, ანტიკური ხანა და შუა საუკუნეები, ტ.I, თბ., 2003
- ივ. ჭავჭავაძე, 1979 - ივ.ჭავჭავაძე, ქართველი ერის ისტორია, ტ.I, თბ., 1979.

SULKHAN KUPRASHVILI

MIKHEIL GLUSHAKOV ON QUESTIONS OF THE
HISTORY OF GEORGIA

The book "Essays from the History of Georgia and its Annexation to Russia" by Mikheil Glushakov, an author from Kutaisi, was published in 1900 in Tbilisi. It consistently relates the political history of the Georgian people from ancient times to 1804 (conclusion of the Elaznaur Treaty). The book has a fairly rich source study basis. Along with Georgian sources and works of Georgian historians ("Kartlis Tskhovreba", Vakhushti Bagrationi, Platon Ioseliani, I.Chqonia, D.Bakradze), the researcher used "Acts", works of Belokurov, Dubrovin, and others.

The section of M.Glushakov's book, dealing with the dramatic episode of Georgian-Russian relations (the turn of the 18th-19th cc.), reflects fully the dominant view in the then Russian historiography, according to which the Georgian principalities voluntarily joined Russia. The study methods of these questions, scientific purpose and conclusions obtained demonstrate that M.Glushakov's book is a typical specimen of Russian imperial historiography.

სულხან კუპრაშვილი,
ლელა ჩოგოვაძე

პროტი რუსული საცნობარო გამოცემის შესახებ

მე-19 საუკუნის მე-2 ნახევარსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში საქართველოში არსებულ პერიოდულ გამოცემებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს „კავკასკი კალენდარს“, რომელიც ყოველწლიურად გამოდიოდა 1846-დან 1916 წლის ჩათვლით. „კავკასკი კალენდარი“ რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლების ერთ-ერთი უმთავრესი ოფიციალური ბეჭდვითი ორგანო იყო კავკასიაში და მასში საკმაოდ დოკუმენტალურად და კვალიფიციურად აისახა რეგიონის საზოგადოებრივი და კულტურული ცხოვრება.

„კავკასკი კალენდრის“ თითოეული ნომერი საკმაოდ სქელტანიან გამოცემას წარმოადგენს. იგი რამდენიმე განყოფილებასაგან შედგება. ჩვეულებრივ, ამ განყოფილებების რაოდენობა მე-19 საუკუნეში გამოშვებულ ნომრებში ძირითადად ხუთი იყო: 1 - საეკლესიო განყოფილება, 2 - საზოგადოებრივი და საცნობარო განყოფილება, 3 - კავკასიის მხარის ისტორიული, გეოგრაფიული და სტატისტიკურ აღწერილობათა მასალების ერთობლიობა, 4 - ლიტერატურული დამატებანი, 5 - „კავკასკი აღრეს-კალენდარი“.

აღსანიშნავია, რომ მეოთხე განყოფილებაში, რომელსაც ზოგადად ლიტერატურული დამატებანი ეწოდებოდა, ძირითადად ისტორიული, ეთნოგრაფიული და არქეოლოგიური ხასიათის სტატიები იბეჭდებოდა.

უნდა ითქვას, რომ კლასიკურად კალენდრის ფუნქციას გამოცემის მხოლოდ პირველი განყოფილება ასრულებდა. აღნიშნული განყოფილების პირველი თავი საეკლესიო კალენდარს წარმოადგენდა და მასში გათვალისწინებული იყო კავკასიაში მცხოვრები ყველა ქრისტიანული კონფესიის წარმომადგენელთა ინტერესები. ეს კალენდარი საკუთრივ სამი ნაწილისაგან შედგებოდა: მართლმადიდებლური, სომხურ-გრიგორიანული და სომხურ-კათოლიკური. თითოეულ ნაწილში ზედმიწევნითი სიზუსტით იყო მოცემული აღნიშნული რელიგიური მიმდინარეობების, წმინდანთა ხსენების, მძიმე მარხვისა და ხსნილის დღეები. პირველი განყოფილების მეორე ნაწილი ეკავა რომაულ-კათოლიკურ კალენდარს, რომელშიც, ანალოგიურად მართლმადიდებლურისა და გრიგორიანულისა, მოცემული იყო ყველა კათოლიკური რელიგიური დღესასწაული თვეებისა და დღეების მიხედვით. 1860-იანი წლების ნომრებიდან „კავკასკი კალენდრის“ პირველ განყოფილებაში ჩნდება მუსულმანური კალენდარი (გამოცემაში მას „Магомеданский Календарь“ ეწოდებოდა), რომლის შემოტანითაც გათვალისწინებულ იქნა კავკასიის მუსულმანური მოსახლეობის ინტერესები.

„კავკასკი კალენდრის“ გამოცემას უშუალოდ საიმპერატორო ხელისუფლება კუთრივებდა და თავისთავად მასში წარმოდგენილი იყო რუსული საიმპერატორო სახლის წევრების დაბადების დღეები განყოფილების იმ თავში, რომელსაც ეწოდებოდა „საზეიმო და სადღესასწაულო დღეთა ჩამონათვალი“. ამ ნაწილში აღნიშნული იყო ის რელიგიური დღესასწაულებიც, რომელთა აღნიშვნისას დასვენება ცხადდებოდა. ამგვარი დღეების რანგში იყო აყვანილი მოქმედი იმპერატორების ტანტზე ასვლის და დაბადების თარიღები. აქვე ჩამოთვლილი იყო იმპერატორის ოჯახის ძირითად წევრთა და დიდი მთავრების

დაბადების დღეები. ცალკე თავი აქვს დათმობილი კავკასიაში მოსამსახურე ცალკეული სამხედრო ნაწილების მფარველი წმინდანების ხსენების დღეების აღნიშვნას.

პირველი განყოფილების მე-3 თავი ასტრონომიული ხასიათის სტატისტიკური ცნობების ერთობლიობას წარმოადგენს, სადაც მოცემული არის მზის ამოსვლისა და ჩასვლის ყოველდღიური მონაცემები კავკასიის საგუბერნიო ცენტრებში, მოსალოდნელი მთვარისა და მზის დაბნელებები რამდენიმე წლის ინტერვალით.

განსაკუთრებით საყურადღებოა „კავკასკი კალენდრის“ მეორე ანუ საზოგადოებრივი და საცნობარო განყოფილება. ის ყოველთვის იწყებოდა რუსეთის საიმპერატორო საზღვის წევრების ჩამონათვალით. თუკი პირველ განყოფილებაში წარმოდგენილი იყო მხოლოდ იმპერატორის, მისი მეუღლისა და დიდი მთავრების დაბადების დღეები, აქ უკვე გვხვდება გამოცემის წელს მოქმედი იმპერატორის, მისი მეუღლისა და შვილების დაბადების წლები და დღეები, აგრეთვე, დიდი მთავრებისა და მათი ოჯახის ყველა წევრის სტატისტიკური მონაცემი.

საზოგადოებრივი და საცნობარო განყოფილების პირველ თავში გვხვდება „კავკასიის მხარის მნიშვნელოვან მოვლენათა ქრონოლოგიური ჩამონათვალი“. ეს ე.წ. ჩამონათვალი ძირითადად საყოფაცხოვრებო ხასიათისაა და დაყოფილია თვეების მიხედვით. აქ აღწერილია ბუნებრივი მოვლენების შედეგები. მაგ., „კავკასკი კალენდრის“ 1858 წლის ნომერში ვხვდებით ამგვარ ინფორმაციას: „1857 წლის 3 ივნისს საღამოს 7 საათზე მეზი დაეცა და დაანგრია სილნადის წმ. გიორგის სახელობის ეკლესიის გუმბათი“, ან კიდევ: „30 აპრილს საღამოს 8 საათსა და 35 წუთზე სოფ. ქვიშხეთში იგრძნობოდა საკმაოდ ძლიერი მიწისქვეშა ბიძგები“.

მეორე განყოფილების შემდეგი თავი დათმობილი აქვს წინა წლის მეტეოროლოგიურ მოვლენებს. მიუხედავად მოვლენების ერთი წლის სიძველისა, „კავკასკი კალენდრის“ რედაქციას აუცილებლად მიუჩნევია ამგვარი ცნობები გამოცემის ყოველ ნომერში ყოფილიყო.

საცნობარო განყოფილების ყველაზე პრაქტიკული დანიშნულების მქონე ნაწილია კავკასიის ყველა ქალაქის მოსახლეობის ციფრობრივი მაჩვენებლები და გზის მანძილები ამ ქალაქებიდან საგუბერნიო ცენტრებამდე, თბილისამდე, მოსკოვამდე და იმპერიის დედაქალაქამდე. ქალაქების გვერდით დასახელებულია მნიშვნელოვანი სასოფლო დასახლებები, სამხედრო ნაწილები და მოცემულია ანალოგიური მონაცემები, ოღონდაც ჩამატებულია საგზაო მანძილი აღნიშნული დასახლებიდან სამაზრო ცენტრამდე. ამ თავის ლოგიკური გაგრძელებაა „კავკასიის გზამკვლევი“, რომელიც შეუძცვლელი დამხმარე უნდა ყოფილიყო რეგიონში საქმიანი ვიზიტებითა და ექსკურსიაზე ჩამოსული პირებისათვის. „გზამკვლევი“ ანბანის მიხედვით არის დალაგებული კავკასიის თითქმის ყველა მცირე და მნიშვნელოვანი დასახლებული პუნქტების სახელწოდებანი და მათთან დამაკავშირებელი გზების ნომრები და მიმართულებანი თბილისიდან. აქვე მითითებულია მგზავრობის ღირებულება სხვადასხვაგვარი ტრანსპორტით გზის გარკვეულ მონაკვეთებზე. საცნობარო განყოფილების საფოსტო გზავნილების თავში დეტალური ინფორმაცია არის იმის შესახებ, რომელ დღეებში და დღის რომელ ნაწილში ხდებოდა საფოსტო გზავნილების ადგილზე, მიტანა და მათი გაცემა.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა კომერციული საქმიანობით დაკავებული პირებისათვის „კავკასკი კალენდრის“ იმ ნაწილს, რომელსაც

ეწოდებოდა - „კავკასიის მხარის ზომა-წონის ერთეულთა ტაბულა“. 1869 წლის „კავკასკი კალენდრის“ „ქრონოლოგიურ ჩვენებებში“ აღნიშნულია, რომ 1832 წლის ივლისში თბილისის გუბერნიასა და შემდეგ მთელ კავკასიაში შემოტანილ იქნა ზომა-წონის ერთეულთა ის მაჩვენებლები, რომლითაც სარგებლობდნენ რუსეთის იმპერიაში. რადგანაც პარალელურად ხმარებაში იყო ადგილობრივი საზომი ერთეულები, „კავკასკი კალენდარი“ მოცემული არის, თუ რა შესაბამისობაში იყო ერთმანეთთან ადგილობრივი (ამიერკავკასიის ყველა კუთხის) საზომი ერთეულები მის რუსულ ანალოგებთან.

საზოგადოებრივ და საცნობარო განყოფილების ბოლო ნაწილში გაკეთებული არის კავკასიაში მოქმედი საზოგადოებებისა და სასწავლო დაწესებულებების, რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილებისა და სხვათა ჩამონათვალი. ეს არ არის დაწესებულებების უბრალო ჩამონათვალი. აქ მოცემული გვაქვს მათი დაარსების თარიღი, სამეცნიერო თუ სამეურნეო მუშაობის პრიორიტეტები, მისამართი, კონკრეტულ წელს ხელმძღვანელის მონაცემები. თანამშრომელთა რაოდენობა კი იქამდე არის დაკონკრეტებული, რომ მითითებულია მამაკაცთა და ქაღალთა სქესის მუშაკთა რიცხვი ცალ-ცალკე.

ცალკე ადგილი აქვს მიკუთვნებული თბილისში გამომავალ პერიოდულ გამოცემებს, სადაც მითითებული არის მათი გამოწერის თანხა და ცალკეული ნომრის ფასი. გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ყველა კონკრეტული ცვლილება, რომელიც მოხდებოდა „კავკასკი კალენდრის“ მიერ მითითებულ ჩამონათვალიში, აუცილებლად იყო გათვალისწინებული გამოცემის შემდეგ ნომერში.

საცნობარო განყოფილება ყოველთვის სრულდებოდა მოკლე სტატისტიკური შინაარსის სტატიით - „თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკა“, რომლის შესავალში განსხვავებული შრიფტით იყო გამოკვეთილი, რომ აღნიშნული ორგანიზაცია დაარსებულ იქნა იმპერატორის უმაღლესი ბრძანების საფუძველზე 1850 წლის 26 აპრილს. აქ მითითებული იყო წიგნადი ფონდების რაოდენობა, აგრეთვე ისიც, რამდენ ენაზე იყო დაბეჭდილი ბიბლიოთეკის საცავში მოთავსებული გამოცემები და რომელ ენაზე გამოცემული წიგნები იყო ყველაზე მეტი. აქვე იყო მითითებული ის წესები, რომლებიც აუცილებლად უნდა დაეცვა თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკის მკითხველს.

განსაკუთრებით საინტერესო ცნობებს გვაწვდის „კავკასკი კალენდრის“ მე-3 განყოფილება, რომლის სახელწოდებაც შემდეგნაირად ითარგმნება: „კავკასიის მხარის ისტორიულ-გეოგრაფიული და სტატისტიკური აღწერილობის მასალათა ერთობლიობა“.

„კავკასკი კალენდრის“ მე-19 საუკუნის გამოცემების ყოველი ნომრის მესამე განყოფილება იწყება ისტორიული ზასიათის მოკლევით, რომლის სრული სახელწოდება არის: ღირსშესანიშნავი მოვლენები კავკასიასა და ამიერკავკასიაში და რუსეთის იმპერიის მთავრობის უმნიშვნელოვანესი დადგენილებანი ამ მხარეში. ჩვენ მიერ დასახელებულ ნაშრომს სხვაგვარად მისი შემდგენლები „ქრონოლოგიურ ჩვენებებს“ ან, უბრალოდ, „ქრონოლოგიას“ უწოდებდნენ და როდესაც საუბარია „კავკასკი კალენდრის“ ქრონოლოგიაზე, იგულისხმება „ქრონოლოგიური ჩვენებები“ და არა გამოცემის მე-2 განყოფილებაში დაბეჭდილი „ქრონოლოგიური ჩამონათვალი“. „ქრონოლოგია“ მრავალ საინტერესო ცნობას გვაწვდის საქართველოსა და, საერთოდ, კავკასიის ისტორიის შესახებ. ის ერთგვარ გზამკვლევს, შეიძლება ითქვას, სახელმძღვანელოს შეკვეცილ ვარიანტს წარმოადგენდა

აღნიშნული რეგიონის ისტორიით დაინტერესებული მკითხველისათვის. „ქრონოლოგიას“ თავისი აქტუალურობა თანამედროვე პერიოდშიც არ დაუკარგავს და წარმოადგენს თარიღების ერთობლიობას შესაბამისი კომენტარებით. „ქრონო-ლოგიის“ უმთავრესი ღირებულება იმაში მდგომარეობს, რომ მის შემდგენლებს არ გამოარჩენიათ საქართველოსა და სომხეთის ისტორიის თითქმის არც ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა, რომ არ დაეთარილებინათ და შესაბამისი კომენტარი არ გაეკეთებინათ მისთვის. ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ, ქრონოლოგია, უფრო მეტად საქართველოს ისტორიის წარსულის ამსახველ მოვლენებს უკეთებს კომენტარს. „ქრონოლოგიის“ პირველი თარიღი აუცილებლად ძვ. წელთაღრიცხვის 2500 წელია, რომლითაც მისი ავტორები მსოფლიო წარდგანს ათარიღებდნენ, ხოლო ბოლო თარიღი „კავკასკი კალენდრის“ კონკრეტული ნომრის გამოცემის წელს მომხდარ მოვლენებს უკეთებს კომენტარს. ეს კომენტარები ნაწილობრივ ისტორიული მოვლენის გარკვეულ ანალიზსაც წარმოადგენს. ისმის კითხვა, რამდენად ახლოსაა „ქრონოლოგიის“ თარიღები და მისი კომენტარები ისტორიულ სინამდვილესთან? ეს თარიღები მოძიებული და გაანალიზებულია მე-19 საუკუნის მე-2 ნახევარში. სამწუხაროდ, უცნობია, რა წყაროებსა და იმ ხანად არსებულ მწირ სამეცნიერო ლიტერატურას ეყრდნობოდნენ ავტორები და ისიც, ვინ ადგენდა თუ ადგენდნენ ამ „ქრონოლოგიას“. მასზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ ყველა თარიღი და მისი კომენტარი მოტანილია არა მხოლოდ ქართულ (ან სომხურ) ისტორიულ მასალაზე დაყრდნობით, არამედ უცხოური ცნობების გათვალისწინებითაც. ისტორიული თარიღების ქრონოლოგიური ნუსხა ეს არ არის მხოლოდ კავკასიის ქვეყნების უმნიშვნელოვანეს მოვლენათა ჩამონათვალი, არამედ იგი შეჯერებულია კავკასიის მეზობელი ხალხებისა და ქვეყნების იმ მოვლენების კომენტარებით, რომლებიც ისტორიის გარკვეულ პერიოდში გავლენას ახდენდნენ კავკასიის ხალხების ცხოვრებაზე. „ქრონოლოგიაში“ ჩვენ ვხვდებით ძველი საბერძნეთის, ეგვიპტის, რომის, ირანის, თურქეთის, ბიზანტიის, რუსეთის და დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ისტორიულ თარიღებს. როგორც აღვნიშნეთ, თარიღების აღნუსხვა ძვ. წელთაღრიცხვის 2500 წლიდან იწყება მე-19 საუკუნის ჩათვლით, მაგრამ ამ ჩამონათვალში ერთგვარ გამმიჯნავ ზღვარს წარმოადგენს ჯერ 1801 (აღმოსავლეთ საქართველოს დაპყრობა რუსეთის მიერ) და შემდეგ 1810 წელი (იმერეთის სამეფოს გაუქმება). თუ მანამდე თარიღების დაახლოებით 90 პროცენტი პოლიტიკური ხასიათისაა, 1810 წლის შემდეგ „ქრონოლოგიის“ ავტორები მხოლოდ საიმპერატორო და რეგიონალური მმართველობის დადგენილებების აღწერით შემოიფარგლებიან. ეს, ალბათ, იმიტაც იყო გამოწვეული, რომ საკუთარი ხელისუფლების განმტკიცების შემდეგ ცარიზმი კავკასიის რუსეთის იმპერიის ნაწილად აღიქვამდა და არ სურდა ყურადღება გაემახვილებინა პოლიტიკური ხასიათის იმ მოვლენებზე, რომლებიც ძირითადად იმპერიული ხელისუფლების წინააღმდეგ იყო მიმართული.

„კავკასკი კალენდრის“ მე-3 განყოფილებაში პერიოდულად გვხვდება ეთნოგრაფიული ხასიათის სტატიებიც, რომლებიც კავკასიის ხალხების (ძირითადად ჩრდილოეთ კავკასიის) ზნე-ჩვეულებებს ასახავენ. ამ ნაწილის მე-5, მე-6, მე-7 თავები დეტალურ ანგარიშს გვაძლევენ აღნიშნულ რეგიონში მოსახლეობის დაბადებისა და გარდაცვალების სტატისტიკური მონაცემების შესახებ ცალკეული გუბერნიების მიხედვით. თუკი საცნობარო და სტატისტიკურ განყოფილებაში

თბილისში არსებული მხოლოდ რამდენიმე სასწავლო დაწესებულების მოკლე ანოტაცია არის მოცემული, მე-3 განყოფილება გვაძლევს ამიერკავკასიაში არსებული ყველა სასწავლებლების ჩამონათვალს. ამავე განყოფილებაში გვაქვს მოცემული რამდენიმე „ტაბულა“, კერძოდ კი, საზღვარგარეთ გატანილი საქონლისა, რეგიონში შემოტანილი პროდუქციისა, სატრანზიტო ვაჭრობით შემოტანილი საქონლისა და ბოლოს მოცემული არის „ტაბულა“ საბაჟო შემოსავლების შესახებ. ამ „ტაბულაში“ აღწერილია წინა წლის სახელმწიფო შემოსავლები.

როგორც აღვნიშნეთ, „კავკასკი კალენდრის“ მე-4 განყოფილებას ლიტერატურული ეწოდებოდა; მაგრამ მასში ძირითადად ისტორიული ხასიათის ნაშრომები იბეჭდებოდა. სხვა განყოფილებებისაგან განსხვავებით, გამოცემების ეს ნაწილი მუდმივმოქმედი არ იყო და ამას, ჩვენი აზრით, ერთი ძალიან მარტივი ახსნა აქვს: „კავკასკი კალენდარი“ მაღალაკადემიური ხარისხის ბეჭდვითი ორგანო იყო, რომელსაც დიდი ხნის განმავლობაში ცნობილი აკადემიკოსი ბერჟე მეთაურობდა. ის არ დაუშვებდა ავტორიტეტული გამოცემის ფურცლებზე დაბალი ხარისხის გამოკვლევები დაბეჭდილყო. მე-4 განყოფილებაში დაიბეჭდა ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის პეტრე დემიანის ძე გვილსაროვის ნაშრომი: „О царе Соломон и бившем при нем управлении“, რომელიც უმნიშვნელოვანეს წყაროს წარმოადგენს მე-19 საუკუნის დასაწყისის იმერეთის პოლიტიკური და ეკონომიკური ისტორიის შესასწავლად და კიდევ რამდენიმე საინტერესო ხასიათის ნარკვევი. თუკი სამეცნიერო ნაშრომის მოცულობა იმდენად დიდი იყო, რომ მას მონოგრაფიული ხასიათი ჰქონდა, მე-4 განყოფილება იცვლებოდა „კავკასკი აღრეს-კალენდარით“ და ისტორიული ნაშრომი გამოცემის ბოლო ნაწილს იკავებდა. ამის მაგალითი არის „კავკასკი კალენდრის“ 1865 წლის ნომერში დაბეჭდილი ქუთაისის გიმნაზიის მასწავლებლის და შემდეგში საგუბერნიო მმართველობის მაღალი რანგის მოხელის, ალექსეი გოლოვინის ნაშრომი „Об истории Грузии“, რომელიც თავისი სამეცნიერო ღირებულებით, შეიძლება ითქვას, ერთ-ერთი საუკეთესოა უცხო ენაზე შექმნილ საქართველოს ისტორიის შესახებ დაწერილ სამეცნიერო ნაშრომებს შორის. აქედან გამომდინარე, შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ „კავკასკი კალენდრის“ რედაქცია სამეცნიერო ნაშრომების შერჩევისას აქცენტს უფრო ხარისხზე აკეთებდა და არა რაოდენობაზე. ამგვარი მიდგომა იყო მეცნიერების სხვა დარგების მიმართაც. მიუხედავად იმისა, რომ „კავკასკი კალენდრის“ რედაქციისათვის ავტორების ეროვნული კუთვნილება ბარიერს არ წარმოადგენდა, ქართველი ავტორები ამ რუსული გამოცემის ფურცლებზე ძირითადად კულტურის ისტორიის საკითხების კვლევით შემოიფარგლებოდნენ.

„კავკასკი კალენდრის“ ყველაზე მოცულობითი განყოფილება არის „Кавказский Адрес-календарь“. სათაურის გაცნობისას შეიძლება შეიქმნას შთაბეჭდილება, რომ ამ განყოფილებაში მითითებული უნდა იყოს გარკვეული სახელმწიფოებრივი უმნიშვნელობის მქონე ობიექტების მისამართები, მაგრამ ამგვარი სახის ცნობები მოცემულია „აღრეს-კალენდრის“ მხოლოდ ბოლო ნაწილში, ამგვარი სახის ცნობები მოცემულია „აღრეს-კალენდრის“ ტიფლისკი ადრეს-რომელსაც „Тифлисские адреса“ ეწოდებოდა. ფაქტიურად „კავკასკი აღრეს-კალენდარი“ წარმოადგენს კავკასიის რეგიონალური მმართველობის და მასში შემავალი ყველა სტრუქტურის დოკუმენტალური ხასიათის ჩამონათვალს. აღნიშნულ ჩამონათვალში შეტანილი არის კავკასიის მხარეში მომუშავე ყველა მოხელე და იქვე მითითებულია მათი თანამდებობა. ნებისმიერი უმნიშვნელო

ცვლილებაც კი ოპერატიულად სწორდებოდა მომდევნო ნომერში.

„ადრეს-კალენდარი“ ყოველთვის იწყებოდა მოკმედი მეფისნაცვლის რეგალიების დახასიათებით და შემდეგ ჩამოთვლილი იყო მეფისნაცვლის მთავარ სამმართველოში შემავალი ყველა დეპარტამენტის, სამმართველოსა და საბჭოს შემადგენლობა პიროვნულად. განსაკუთრებული ადგილი ჰქონდა მიჩნეული საგუბერნიო მართველობის სტრუქტურებს. ისევე, როგორც დეპარტამენტების, ასევე საგუბერნიო მმართველობის მოხელეები აქაც პიროვნულად იყვნენ დასახელებულნი. აქვე შეიძლება დაინტერესებულმა პირმა მოიძიოს თბილისისა და ქუთაისის საგუბერნიო და სამაზრო თავად-აზნაურობის მარშლების ვინაობა მისთვის საინტერესო წელს. ამგვარი მსჯელობის ფონზე ისმის კითხვა — რამდენად სანდოა ეს მაჩვენებლები? ამ კითხვის პასუხი ჩვენ გვხვდება „კავკასკი კალენდრის“ 1858 წლის ნომრის 459 გვერდზე საგანგებოდ რედაქციისაგან მითითებულ შენიშვნაში, სადაც ნათქვამია, რომ „ადრეს-კალენდარი მკაცრი სიზუსტით არის შედგენილი ყველა იმ ცნობის საფუძველზე, რომელიც ადგილობრივმა მმართველებმა ოფიციალურად გადასცეს კავკასიის მეფისნაცვლის კანცელარიას 1858 წლის 1 ნოემბერს“.

„ადრეს-კალენდარში“ ცალკე არის წარმოდგენილი საქართველოს საგუბერნიო მასში შემავალ ეპარქიებთან და თბილისის სასულიერო სემინარიასთან ერთად. ამ ცნობების საშუალებით შეგვიძლია შევიტყოთ არა მარტო ყველა ეპისკოპოსის, ეკლესიისა და მონასტრის წინამძღვრის, არამედ ყველაზე დაბალი რანგის საეკლესიო თანამდებობის პირის ვინაობა. მითითებულია ისიც, თუ რომელი თანამდებობა იყო თავისუფალი რომელიმე ეპარქიაში. განსაკუთრებულად არის გამოყოფილი კავკასიის არმიის სასულიერო ნაწილის თანამდებობის პირთა ჩამონათვალი. კავკასიაში მართლმადიდებლობის გარდა, სხვა ქრისტიანული კონფესიების წარმომადგენელთა ინტერესების გათვალისწინებით „ადრეს-კალენდარში“ წარმოდგენილია ასეთი ეპარქიების ჩამონათვალი.

უყურადღებოდ არ არის დატოვებული რუსული დიპლომატიური კორპუსი თურქეთსა და ირანში და აქვე, რუსეთის საიმპერატორო საზღვის მსგავსად, თუმცა გაცილებით ნაკლები პომპეზურობით, „კავკასკი ადრეს-კალენდარი“ ოსმანთა სულთნისა და ირანის შაჰის ოჯახის წევრების მონაცემებსაც გვაწვდის. და ბოლოს, როგორც ყველა მაღალი რანგის გამოცემას, „კავკასკი კალენდრის“ ყოველ ნომერს თან ერთვის სახელთა საძიებელი და სარჩევი.

როგორც ვხედავთ, „კავკასკი კალენდარი“ ამომწურავ ინფორმაციას იძლეოდა საკმაოდ დიდი რეგიონის საზოგადოებრივი და ეკონომიური ცხოვრების შესახებ. დიდ დახმარებას უწევდა ეს გამოცემა კავკასიის ისტორიით დაინტერესებულ მკითხველს. აშკარად ჩანს, რომ რადგანაც თბილისში იბეჭდებოდა, მასში ჰქარბობდა ქართული თემატიკა, მაგრამ მე-19 საუკუნის ბოლოს, ნომრების გამოცემისას, „კავკასკი კალენდრის“ რედაქცია ზავს იკავებს სამეცნიერო ხასიათის ნაშრომების ბეჭდვისაგან. ამ პერიოდიდან „კავკასკი კალენდარში“ იწყება სარეკლამო ხასიათის განცხადებების გამოქვეყნება, რასაც ადგილი არ ჰქონდა წინა ნომრებში. იცვლება „კავკასკი კალენდრის“ სტრუქტურაც. 1900-1916 წლის ნომრებში წარმოდგენილი არის შემდეგი განყოფილებანი: საეკლესიო, ასტრონომიული, მეტეოროლოგიური, სტატისტიკური, საცნობარო და საერთო განყოფილება, რომელიც სამრეწველო და სამეურნეო ხასიათის ცნობარს წარმოადგენდა. ამავე წლების ნომრებში გვხვდება საპოლიციო

და საბანკო დაწესებულებების ცნობარი და საიმპერიო სამინისტროებისა და დეპარტამენტების რეგიონალური განყოფილებების ჩამონათვალი. ამასთან, ყოველი ნომრის ბოლოს იბეჭდებოდა „დამატებანი“, რომელიც ძირითადად საიმპერიო საზღის საქმიანობას შეეხებოდა. უკვე 1890-იანი წლების მეორე ნახევრიდან 1916 წლამდე, ვიდრე არ დასრულდა მისი გამოცემა, „კავკასკი კალენდარი“ წმინდა საინფორმაციო ხასიათის ცნობარს წარმოადგენდა.

SULKHAN KUPRASHVILI, LELA CHOGOVADZE

ON ONE RUSSIAN REFERENCE

Of the periodicals published in Georgia in the 2nd half of the 19th c. and the beginning of the 20th c. "*Kavkazski Kalendar*", issued annually from 1846 to 1916 is interesting. It was one of the publishing bodies of the Russian imperial government in Caucasia, which covered the social and cultural life of the region in a fairly documentary and skilful way.

Each issue of "*Kavkazski Kalendar*" is a quite voluminous edition, comprising several sections. Usually, there were mainly 5 sections in issues published in the 19th c.: 1. Religious, 2. Public and reference, 3. Materials of historical, geographical and statistic descriptions of the Caucasian region, 4. Literary supplements, 5. "*Kavkazski adres-kalendar*" (Caucasian address-calendar).

შოი არაგვისპირელისა და გი დე მოპასანის ნოველათა ურთიერთმიმართებისათვის

მე-19 საუკუნის დასასრულისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის ცნობილ ქართველ პროზაიკოსს შოი არაგვისპირელს სამწერლო მოღვაწეობის დასაწყისიდანვე ხშირად ადარებდნენ ევროპელ მწერლებს, განსაკუთრებით კი გი დე მოპასანს. თავისთავად ის ფაქტი, რომ ქართველი მწერალი ევროპული ნოველისტური სკოლის მიმდევრად გამოაცხადეს, ხაზს უსვამდა არაგვისპირელის მხატვრული შემოქმედების სიახლეს სხვა ავტორთა თხზულებებისაგან განსხვავებით. მოპასანთან შედარებაც გასაგები იყო, მაგრამ ქართველი კრიტიკოსები სხვა უკიდურესობაში ვარდებოდნენ, რომელზეც მიუთითებდა ვ.ციცკარიძე: „საკვირველი იმდენად ის კი არ არის, რომ მთელი მაშინდელი ლიტერატურის მკვლევარი, რომელთა შორის იყვნენ კიბა აბაშიძე და ალ.ხაჩანაშვილიც, არაგვისპირელში ხედავენ მხოლოდ მოპასანის ნიჭიერ ეპიგონს, არამედ ის, რომ ამ გარემოებას ტაშის ცემით ხვდებიან“ (ვ.ციცკარიძე, 1972, გვ.60). არაგვისპირელსა და მოპასანს შორის შენიშნული ნათესაობა მკვლევარმა შემდეგნაირად ჩამოაყალიბა: „ეს ნათესაობა მდგომარეობს იმაში, რომ ორივე მათგანი, დამოუკიდებლად, თავის შემოქმედებით სტიქიას პოულობს ნოველაში, რომლის თემად ჩნდება თანამედროვე საზოგადოების კრიტიკა. აღსანიშნავია, რომ მე-19 საუკუნის ცნობილი ფრანგი ნოველისტის სახელი უდიდეს რეზონანსს პოულობს მთელს მსოფლიოში და კერძოდ საქართველოშიც. ამის შემდეგ სავსებით ბუნებრივად მოგვეჩვენება ახალგაზრდა ქართველი ნოველისტის გატაცება თავის სახელოვანი თანამოკალმით“ (იქვე). ამ გავლენის მიუხედავად, „მიწას“ ავტორის ნაწარმოებთა პრობლემატიკა, მხატვრული ასახვის თავისებურებანი, უპირველეს ყოვლისა, მწერლის მიერ ქართულ ლიტერატურაში სიახლეების შემოტანასთან ერთად ტრადიციის განგრძობასა და განვითარებაზე მიგვანიშნებს და თავისი თანამედროვე საზოგადოების ყოველდღიური ყოფით შეჭირვებულ, მისი გაუმჯობესებისათვის დაფიქრებულ და მეზრდოლ მამულიშვილს წარმოადგენს.

შოი არაგვისპირელისა და გი დე მოპასანის პირად ცხოვრებაშიც დაიძებნება მსგავსი დეტალები. ორივე მწერლის შემოქმედება ლიტერატურული წარმატებით იწყება, მაგრამ მძიმედ წარიმართება მათი პირადი ყოფა. სიმარტოვის მტანჯველი განცდა, სიკვდილის შიში თრგუნავს მოპასანს, ბოლოს იგი იტყვის: „ლიტერატურაში მეტეორივით შემოვიჭერ და მეზის დაცემასავით უეცრად გავქრები“ (არმან ლანუ, 1988, გვ.367). თავის მოკვლას გადაწყვეტს, მაგრამ გადააჩინენ, 1893 წელს კი სულით ავადმყოფთა სახლში დაასრულებს სიცოცხლეს.

„თავი აღარ მუშაობს“- დაწერს სიკვდილის წინ შოი არაგვისპირელი და მშვიდად აღესრულება 1926 წელს. აქამდე კი მისი ცხოვრება სავსეა ტანჯვით, წინააღმდეგობით, სულიერი წონასწორობის დაკარგვით. „ციხის სასტიკმა რეჟიმმა და განმარტოებით ყოფნამ ისე იმოქმედა შიოზე, რომ გამოჩნდა ნერვების მწვავე აშლილობის სიმპტომები და ჰალუცინაციები, რამდენჯერმე სცადა თავის მოკლა“ - იგონებს თედო სახოკია (თ.სახოკია, 1969, გვ.206).

ერთგვარად გასაგებიცაა, რატომაც ორივე მწერლისთვის ასე დამახასიათებელი მარტოობის განცდა, სევდა და პესიმიზმი.

შიო არაგვისპირელისა და მოპასანის ნოველებიდან ერთნაირად გამოისმის უდიდესი თანაგრძობა სუსტი, დაუცველი, განწირული ადამიანის მიმართ. ითვლება, რომ ამ ორი მწერლის ნოველათა მსგავსება ყველაზე კარგად მათ მიერ სიყვარულის თემის მხატვრული ასახვისას გამოიკვეთა, რომ ორივე მწერლის შემოქმედებაში სიყვარული საკმაოდ ანგარებიან გრძნობად ან ვნებად მოჩანს, წრფელი სიყვარული კი მათი თანამედროვე საზოგადოებისათვის საკმაოდ იშვიათ მოვლენად წარმოუდგებათ. შიო არაგვისპირელის ნაწარმოებები არაერთხელ გამზდარა დავის საგანი, მაგრამ ისეთი მძაფრი რეაქცია არ მოჰყოლია მის არც ერთ ნოველას, როგორც იმ ნაწარმოებებს, რომლებიც სიყვარულის თემაზე იყო დაწერილი და რომლებშიც უმწვავესი ზნეობრივი პრობლემების წამოჭრასთან ერთად საკმაოდ გაბედულად იყო რეალობა მკითხველამდე მიტანილი, რაც თანამედროვეთა მიერ ზშირად „სხვა ცხოვრების“ გავლენით აიხსნებოდა (ივ. გომართელი). თუ არაგვისპირელს სიყვარულის გრძნობის გაუფერულებასა და გაუხეშებას საყვედურობენ, მოპასანს თავის თანამედროვე კრიტიკოსები მეძავების გადაჭარბებულ სიყვარულს უყენებდნენ ბრალდებას (ფრანგული ლიტერატურის ისტორია, 1959, გვ.202). ნოველისტები მსგავს პრობლემებს უტრიალებენ, მაგრამ, ბუნებრივია, განსხვავებულ მხატვრულ გადაწყვეტას პოულობენ. რამდენიმე ნაწარმოებს უფრო კონკრეტულად შევხებით.

გი დე მოპასანის „მიცვალებულის“ მთავარ გმირს ისევე ძლიერად უყვარდა თავისი მეუღლე, როგორც შიო არაგვისპირელის ნოველის „ქარი კი ამ დროს ზუოდა, კენსოდა და გმინავდა“ მთავარ პერსონაჟებს - ტიტოკოსა და ბათოს - ერთმანეთი. ტრაგიკულად დამთავრდა ორივე წყვილის სიყვარულის ისტორია. ორივე შემთხვევაში სიმათლეს სიკვდილის შემდეგ გაცხადდა. სიკვდილსაც ერთი და იგივე მიზეზი აქვს. მოპასანის ნოველის გმირი სასაფლაოზე იქარვებს დარდს და უცნაური ჩვენების მოწმე ხდება: საფლაოზე აღმართულ ჯვარს განსვენებულის სიკვდილის ნამდვილი მიზეზი ეწერება. სატრფოს საფლაოზე შემდეგი წარწერაა: „ერთ დღეს სახლიდან გამოვიდა თავის საყვარლის საღალატოდ, წვიმამ დაასველა, გაცივდა და მოკვდა“ (გი დე მოპასანი, 1962, გვ.34).

შიო არაგვისპირელის ნოველის გმირის, ტიტოკოს ბედნიერი, სიყვარულით სავსე ცხოვრება ბათოს ცხედართან გამორკვეულმა მწარე სიმათლემ ფარსად აქცია. „საშინელი ქარიშხალი იყო, როცა შინ დაბრუნდი და იქნება ავად გახდი და ამის მიზეზით დანიშნულ დროს ვერ მოხვედი“ - კითხულობს ტიტოკო „ერთგული“ მეუღლისათვის საყვარლის მიერ გამოგზავნილ ბარათში (შ.არაგვისპირელი, 1947, გვ. 203).

მიუხედავად იმისა, რომ ეს ნოველები თემატურად ძალზე ახლოს დგანან ერთმანეთთან, თითქმის ერთი და იგივე დეტალია გამოყენებული, „მიცვალებულიც“ და „ქარი კი ამ დროს“... მხატვრული გადაწყვეტის თვალსაზრისით მაინც დამოუკიდებელი ნაწარმოებებია.

ცოლქმრულ ღალატზე გი დე მოპასანს მრავალი ნოველა აქვს დაწერილი. ზშირად ამ ნოველებში („მოგონება“, „თვალმარგალიტი“, „ორდენიანი...“), მიცვალებულისაგან განსხვავებით, ადამიანის მორალურ დაცემას მსუბუქი ირონია, სიტუაციური კომიზმი (საერთოდ მოპასანისთვის სისასტიკეც არაა უცხო) ახლავს თან. ასეთი ირონია გაკრთება შიო არაგვისპირელის ნაწარმოებებში „ხითხითებს და ხითხითებს“.

ცხოვრებისაგან გარიყურ, საცოდავ ადამიანებს, რომელთაც საარსებო

საზოგადოების მოპოვების წყაროდ საკუთარი სხეული უქცევიათ, თანაგრძობით მოპოვებს მოპასანი. ისინი მწერლის თანამედროვე საზოგადოების ნაწილნი არიან, საზოგადოების დახმარებით მის ფსკერზე დაშვებულები, რაღაცნაირად ზედს შეგუებულები. „აქ კი, ჩემო ბატონო, მეტად მძიმეა ცხოვრება, ნახევარჯერ მძიერი ვარ ხოლმე, ჩემისთანები რამდენია! რას იზამ, ყველამ თავის ცოდვა უნდა ზიდოს“ - ასე ფიქრობს მეძავი („მეძავი ქალის თავგადასავალი“) (გი დე მოპასანი, 1962, გვ.563). „საწყალი ქალი“ - აღმოხდება მოპასანს ამ ნოველის დასასრულს.

ცხოვრებაგაუფლმართებული ქალების არსებობა საზოგადოების მორალური დაცემის შედეგია. ისინიც ეზიდებიან თავიანთ მძიმე ჯვარს და შორს არიან ისეთი გააფთრებისაგან, შურისძიების ისეთი ძლიერი გრძნობისაგან, როგორიც ეუფლება დედაბერს შოი არაგვისპირელის ნოველაში „მომილოცნია ახალი წელი“. ეს საბრალო ადამიანები გულის სიღრმეში ყოველთვის ატარებენ წრფელი სიყვარულის ნიქს. ქალბატონ ბაბტისტს („ქალბატონი ბაბტისტი“), რომელსაც შებღალული წარსული ჰქონდა, მაგრამ ნამდვილი გრძნობაც განიცადა, ისევე შეუძლია მოიკლას თავი საზოგადოებისაგან საყვარელი ადამიანის წინაშე დამცირების გამო, როგორც არაგვისპირელის თამროს („აბრეშუმის ცხვირსახოცი“), ძალად რომ აქციეს მეძავად.

მაგრამ, თუ მოპასანისათვის მოღალატე ცოლი ზოგჯერ სიყვარულის გამო ბურჟუაზიური ცხოვრების პირობითობის დამრღვევი და, ამდენად, პატივსაცემი ადამიანიც („ქალბატონი პირასი“) შეიძლება იყოს, არაგვისპირელი ასე საკითხს საერთოდ არ აყენებს. ამგვარ სასიყვარულო კავშირის შოი არაგვისპირელის ნოველებში არავითარი მორალური გამართლება არ ეძებნება.

საინტერესოა ერთი დამთხვევაც. თვლიან, რომ მოპასანი წრფელ სიყვარულს საზოგადოებისაგან მოწონებით მიიჩნევს შესაძლებლად, რომ ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში წრფელი სიყვარული შეუძლებელია, რომ ფრანგი მწერლის აზრით, იგი იყიდება. „ბედნიერების“ მთავარი გმირი - ახალგაზრდა ჯარისკაცი-კორსიკაში მიემგზავრება თავის სატრფოსთან ერთად. აქ გაატარებს იგი მთელ ცხოვრებას ღარიბულად, მაგრამ შეინარჩუნებს წრფელ სიყვარულს. მსგავსი მოსაზრება გამოთქმულია შოი არაგვისპირელის შემოქმედების ირგვლივაც, თუმცა ქართველი ნოველისტის ის ნაწარმოებები, რომლებითაც ამ შეხედულებას ასაბუთებენ, ძალზე განსხვავდება მოპასანის ზემოთ მოყვანილი თხზულებისაგან. მიჩნეულია, რომ არაგვისპირელმა ზნეობრივი სიწმინდე სოფლის მკვიდრთა ან წარსული ეპოქებისათვის დამახასიათებელ თვისებად ასახა, რაც, ვფიქრობთ, ძალზე ხელოვნური დაყოფაა: მწერლის მიერ დასმული პრობლემები ერთნაირად შეეხება როგორც ქალაქის, ისე სოფლის მკვიდრთ და ბევრი მათგანი ერთნაირად უსუსურია წუთისოფლის ბედუქმდართობის წინაშე.

მწერალთა შორის შემოქმედებითი კავშირების ძიება ყოველთვის რამდენადმე პირობითია. მსგავს გარემოში მოხვედრილი ადამიანები თითქმის ყველგან ერთნაირად იქცევიან, ამიტომ მათი ნაკლიცა და ღირსებაც ხშირად ერთგვარად წარმოჩინდება. განსხვავდება მათი გადმოცემის ფორმა. ორივე მწერლისათვის უმთავრესი თავისი სამშობლოს, თავისი თანამედროვე საზოგადოების ტკივილია. ამ თვალთახედვითაა გააზრებული ყველა ის პრობლემა, რომლებიც ერთნაირად წამოიჭრება ხოლმე სხვადასხვა ერის ცხოვრებაში. აქაა საძიებელი მათი შემოქმედებითი ინდივიდუალობის მთავარი არსიც.

თუკი ისეთი ბუმბერაზები, როგორებიც იყვნენ ჰაინრიხ მანი და ჯონ გოლზუორთი, არ მაღაღდნენ, რომ მოპასანის გავლენა განიცადეს, თუკი ამ გავლენის კვალი ატყვია პინდარელოსა და მორავიას შემოქმედებას (არმან ლანუ, 1988, გვ. 437), ეს, ერთი მხრივ, მოპასანის შემოქმედების განუმეორებელ ნიბლზე მიგვანიშნებს, მეორე მხრივ კი, თვალსაჩინოს ხდის, რომ შიო არაგვისპირელმა სხვა თანამო-კალმეებთან ერთად გაუძლო ამ გამოცდას და შეინარჩუნა შემოქმედებითი ინდივიდუალობა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- შ.არაგვისპირელი, 1947 - შიო არაგვისპირელი, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. I, თბ., 1947
 არმან ლანუ, 1988 - არმან ლანუ, მოპასანი, თბ., 1988
 გი დე მოპასანი, 1988 - გი დე მოპასანი, სიყვარული, ნოველები, თბ., 1988
 თ. სახოკია, 1969 - თ.სახოკია, ჩემი საუკუნის ადამიანები, თბ., 1969
 ფრანგული ლიტერატურის ისტორია, 1959 - История французской литературы, I. 1959
 ვ.ცისკარიძე, 1972 - ვ.ცისკარიძე, უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორიის საკითხები, თბ., 1972.

NESTAN KUTIVADSE

ZUR ZUSAMMENBEZIEHUNG DER NOVELLEN VON SCHIO ARAGWISPIRELI UND GI DE MOPASSAN

Oft verglich man den georgischen Prosaiker Schio Aragwispireli, der am Ende des 19 Jh-s und am Anfang des 20 Jh-s wirkte, mit den europäischen Schriftstellern, besonders mit Gi De Mopassan. Des georgischer Schriftsteller wurde als europäischer Dichtung gibt.

Die Biographien von Schio Aragwispireli und Mopassan sind in gewissen Grund ähnlich miteinander. In ihren Novellen kann man große Toleranz gegen ungeschützte Menschen fühlen. Aber es ist bekannt, daß die Ähnlichkeit zwischen ihnen am besten in der Darstellung des Themas der Liebe geyeigt wird. Beide Novellisten haben sich mit ähnlichen Problemen beschäftigt, aber sie finden ganz unterschiedliche Lösungen dieser Probleme.

Sie drücken den Schmerz ihrer Heimat und der modernen Gesellschaft aus. In diesem Gesichtspunkt sind alle Probleme dargestellt, die im Leben der verschiedenen Nationen austauschen. Hier ist genau das Hauptwesen ihrer schöpferischen Individualität zu suchen.

ქართული პოეტური მემკვიდრეობის ანარქიზმი თურქეთის ღვაწლი ფოლკლორში

ქართული ერის განუყოფელი ნაწილის - „ლაზების“, ანუ „ჭანების“ სახელით ცნობილი ჩვენი თანამემამულეების მეტი წილი ამჟამად ქართული სახელმწიფოს საზღვრებს გარეთაა მოქცეული. თუმცადა, ლაზების ეროვნული თვითშეგნება კვლავაც საერთო-ქართულია; ეს, პირველ ყოვლისა, ლაზური ფოლკლორის შესწავლის შემდგომ ხდება ცხადი. მათივე მეზობლად მცხოვრები სხვადასხვა წარმომავლობის ხალხთაგან (მაჰმადიანი სომხები ანუ ხემშილები, შავიზღვისპირელი თურქები...) ლაზები აშკარად გამოირჩევიან როგორც მენტალიტეტით, ისე ფოლკლორითაც და მატერიალური თუ სულიერი კულტურის სხვა კომპონენტებითაც. სამაგიეროდ, ამ მხრივ ისინი თითქმის სრულიად ემსგავსებიან თურქეთის ტერიტორიაზე მცხოვრებ სხვა ქართულ ეთნიკურ ჯგუფებს - ბორჩხლებს (ლივანელებს), მაქახელებს, იმერხეველებს (შავშებს) და ასევე, ტაოელებს.

როგორც ცნობილია, ამა თუ იმ ეთნიკური ჯგუფის უფრო დიდი ერთეულისადმი (ერისადმი) მიკუთვნებაში უმთავრეს როლს თამაშობს ისტორიული მახსოვრობა, რაც, თავის მხრივ, ლეგენდებსა თუ გადმოცემებში იჩენს ზოლმე თავს. სწორედ აქედან გამომდინარე, თურქეთის ლაზების ფოლკლორი საინტერესო იმითაცაა, რომ მასში საკმაოდ დიდი ადგილი უჭირავს გადმოცემებსა და ლეგენდებს **თამარ მეფეზე**, რომელსაც ლაზები წარმოშობით ლაზად მიიჩნევენ, გურიის მთავარ **კახაბერზე** - ის აგრეთვე ლაზად არის ჩათვლილი, და აფხაზეთში ლაზების მიერ მომხდურ „აბაზა“ ხალხის წინააღმდეგ სხვა ქართველებთან ერთად წარმოებულ ბრძოლებზე. მოკლედ რომ ვთქვათ, დღევანდელი თურქეთის ლაზები თავიანთ თავს, ისტორიულ-ეროვნულ მახსოვრობიდან გამომდინარე, ქართულ სამყაროს მიაკუთვნებენ.

ისტორიულად, ლაზეთი ყოველთვის პირველი იგერიებდა ჯერ ბიზანტიის, ზოლო უფრო მოგვიანებით ოსმალეთის იმპერიის მხრიდან საქართველოს მიმართულებით განხორციელებულ შემოტევებს. ამიტომაც გადაჭარბებული სულაც არ იქნება იმის აღნიშვნა, რომ ქართველი გვირგვინოსნები საქართველოს ამ ძირძველ კუთხეს უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდნენ. აქვე დავძენთ იმასაც, რომ თვით ბაგრატიონთა სამეფო გვარი სათავეს ისტორიული ლაზეთ-ჭანეთის ერთ-ერთი ნაწილიდან - სპერიდან იღებს. ამდენად, ლაზეთის ამგვარი განსაკუთრებულობა ლაზურ ფოლკლორშიც აისახა და, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, თითქმის ყველა ლაზურ გადმოცემაში ეს ფაქტორი თვალსაჩინოაა გამოკვეთილი; მაგალითად მოვიყვანთ გადმოცემას **„მე და ღვთისმშობელი ლაზეთის მთაში იქნა“** (გინ ასწავლა ლაზებს ჩოხის კერვა“), რომელიც ჩვენ 2005 წლის ზაფხულში, სოფელ **ნოდედში** (თურქ. ქემალფაშა) მცხოვრები, 80 წლის კადრიე აღის ასულ სომბაისგან (სუმბაია) ჩავიწერეთ. ამ გადმოცემაში ნათქვამია, რომ ძველად ლაზები სწორედ ისეთივე გრძელ ჩოხებს იკერავდნენ, როგორც მეგრელები, მაგრამ ჩოხის გრძელი კალთები ბრძოლის დროს დიდად უშლიდათ ხელს. არადა, მტერთან შეტაკებები თითქმის ყოველდღე უწევდათ. ერთ დღეს კი ლაზეთში თამარ მეფე ჩამოვიდა და ნახა, რომ თითქმის ყველა

ცურვაც არ იციანო“), ციხე-სიმაგრე ლაზებს სწორედ მთებში სჭირდებოდათ. ამგვარად ააშენეს მთებში - იმ ადგილას, სადაც ახლა სოფელი თორდოვათია - ციხე-სიმაგრე (რომლისგანაც დღეს მხოლოდ კოშკი და, ასევე, გალავნის ნანგრევებია შემორჩენილი) - და მალე, ამ ადგილებიდან ხეშეშელები ზევით, ჩამლიშემშინისაკენ განდევნეს. თორდოვათში დღესაც კი იმ გურულთა შთამომავლები ცხოვრობენ, რომლებიც მაშინ ათინელებს ხეშეშელებთან ბრძოლაში დაეხმარნენ - ასე გვიამბობს გადმოცემა, რომელიც ყურადღებას იქცევს შემდეგი გარემოებების გამო:

1. ხეშეშელებთან და ოსმალებთან ბრძოლაში დახმარებისათვის ათინელები გურულებს მიმართავენ;

2. გადმოცემა სოფელ **თორდოვათის** სახელის წარმოშობას გურულთა რაზმის მეთაურ **თორდოს**თან აკავშირებს, რომელიც თავის ამხანაგებთან ერთად რჩება ლაზეთში ამ კუთხის დასაცავად;

სწორედ ასეთ ფონზე ისმის კითხვა: რატომ მიმართეს ლაზებმა გურულებს, თუკი ამ უკანასკნელებს ისინი საკუთარ მოძმეებად არ თვლიდნენ? თორდოვათელ ისმაილ თოხაქს (თორდოში), ვისგანაც გადმოცემა ჩავიწყრეთ, რამდენჯერმე ჩავეკითხეთ კიდევ, თორდო მართლა გურული იყო თუ არა; მოხუცი ჭიუტად იდგა თავისაზე და იმეორებდა: „ლაზი დო გურული ჰუსთი აინი ონან“-და, ანუ „ლაზი და გურული ახლაც ერთი და იგივეაო“; საინტერესოა, რომ ამავე გადმოცემას ახალგაზრდა ლაზებიც სწორედ ასევე გვიყვებოდნენ, მაგრამ მათ მიხედვით, თორდო „მეგრელი იყო ბათუმიდან“. აქ უნდა ითქვას, რომ ეს, რასაკვირველია, არაფერს ცვლის, ვინაიდანაც ახალგაზრდა ლაზებისთვის დღეს უკვე უცნობია სუბეთნონიმი „გურული“, თუმცა „მეგრელი“ ყველას სმენია და ხშირად „მეგრელების“ სახელით ლაზები საერთოდ ქრისტიან ქართველებს იხსენიებენ; ასეთი რამ ძალზე გავრცელებული მოვლენაა: მაგალითად, თუშები ბარის ქართველებს „კახებს“, „იმერლებს“ (წოვ. „კუახი“, „იმერლუჲ“) უწოდებდნენ, სვანები - „ლეჩხუმლებს (ლეჩხიმარ)“ და ა.შ. აქვე დავძენთ იმასაც, რომ ხსენებული გადმოცემა, აგრეთვე, მნიშვნელოვანია ისტორიული თვალთახედვითაც; როგორც ცნობილია, XVI-XVII სს-ში, ოსმალთა დაპყრობებამდე, ლაზეთ-ჭანეთი სწორედ გურიის სამთავროს შემადგენელი ნაწილი იყო.

მოკლედ რომ ვთქვათ, თურქეთში მცხოვრებ ლაზებს, ძირითადად, ამჟამადაც კი შენარჩუნებული აქვთ ისტორიული მახსოვრობა და საერთო-ქართული თვითშეგნება, მიუხედავად იმისა, რომ დიდი ხნის განმავლობაში, ფაქტობრივად, საქართველოსთან მათი კონტაქტი, გასაგები მიზეზების გამო, შედარებით მცირე იყო. თუმცაღა აქვე აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ თვით გასული საუკუნის 30-იან წლებამდე ლაზეთსა და საქართველოს სხვა კუთხეთა შორის არსებულმა ამ ნაკლებად მჭიდრო კონტაქტებმაც ძალზე სასიკეთო გავლენა მოახდინა ჩვენს ლაზ თანამემამულეებზე. XX საუკუნის 10-იან წლებში, როცა ლაზეთში ცნობილმა ქართველმა ენათმეცნიერმა და საზოგადო მოღვაწემ, იოსებ ყიფშიძემ იმოგზაურა, იქ ძალიან ბევრს სცოდნია, რომ ლაზები ქართველთა მოღვმისანი იყვნენ; 2004-2005 წლებში კი, ლაზეთში ყოფნისას, ჩვენც დავგვიდასტურეს, რომ ლაზებიცა და გურჯებიც ერთნი არიან და ლაზი თამარი ძველად ორივე ამ „ხალხს“ განაგებდა; ამ მხრივ საინტერესოა ჩვენ მიერ ჩხალაში ჩაწერილი ერთი გადმოცემა, რომელსაც „მუსლიმანობაში ამახთიშუ“ („მუსლიმანობის შემოსვლა“) ეწოდება; მისი მოკლე შინაარსი ასეთია:

აღარ იცინა - გვიამბობს გადმოცემა.
საინტერესოა, რომ ხსენებული გადმოცემა, ზოგიერთი ისტორიული
უზუსტობის მიუხედავად, საკმაოდ დამაჯერებლად ასახავს ვითარებას: ჩხალის
ხეობაში მიმავალი მთავარი გზა, რომელიც ქალაქ ხოფიდან იწყება, სწორედ
ხემშილებით დასახლებულ სოფლებზე გადის, სადაც ლაზური არავის ესმის -
სომხურ დიალექტზე მოლაპარაკე ხემშილები ხოფელ და ჩხალელ ლაზებს შუა
საზღოვენ. ხოფის მხრიდან კი, ჩხალაში მიმავალ გზაზე, ბოლო ლაზური
სოფელია მსქე, რომელიც დღეს ქ. ხოფის ერთ-ერთ გარეუბნად ითვლება. ამის
შემდეგ იწყება ხემშილთა სოფლები და ჩხალის ხეობის დასაწყისამდე, სოფ.
ჟურხინჯამდე (თურქ. ჩიქთექქფერე) სულ ხემშილები სახლობენ. აქაც, ჟურხინჯამდე,
ხემშილები ლაზებთან შედარებით უმრავლესობას შეადგენენ. ჟურხინჯის იქით,
ვიდრე შავშეთის ჩათვლით, სულ ქართველები - ლაზები, ბორჩხა-მაჰაბლევები,
შავშები - სახლობენ; ამასთან, ლაზთა და ბორჩხელთა (ლივანელთა) შორის
არავითარი საზღვარი არ იგრძნობა: ჩხალის ხეობაში უმეტესობა ლაზურთან
ერთად ბორჩხულ-ლივანურ დიალექტსაც ფლობს, ბორჩხელები კი ლაზურ
დიალექტზეც საუბრობენ; ასეთივე მდგომარეობაა არქაბიდან ჩხალაში მიმავალ
გზაზეც - ეს გზა არქაბისა და ხოფის თემის საზღვარზე მდებარე ჭიხაზე
(ციხეზე) გავლით მიემართება ჩხალის ხეობისკენ. ხსენებული ციხის ქვემოთ,
ხოფის თემის სოფ. პერონითის (თურქ. ჩამლა) ერთ-ერთი უბანი - ქანეთი
მდებარეობს, სადაც აბდულიშების გვარი სახლობს, ხოლო ამ უბნის ზემოთ
უკვე ხემშილებით დასახლებული ტერიტორია იწყება და ლაზური აღარავის
ესმის მთელი 25 კმ.-ის მანძილზე, ჩხალის ხეობის სოფ. ციხენდრომდე. აქ
მცხოვრებ ლაზებს კი, ჩვეულებისამებრ, ლაზურის გარდა, ბორჩხულ-ლივანურადაც
მშვენივრად შეუძლიათ საუბარი. სწორედ ასეთივე სიტუაციაა სარფსა და
ჩხალას შორის მდებარე ტერიტორიაზე, რომელსაც პირდაპირ ხემშილთა
("ხემშილეთი") ჰქვია. ასე რომ, ჩხალის მთიან ხეობას დანარჩენი ლაზეთისგან
ხემშილებით დასახლებული მიწის ვიწრო ზოლი გამოყოფს. აქაური ხემშილები
კი, რომლებიც, სხვათა შორის, გარეგნობით და კულტურით ძალიან
განსხვავდებიან ლაზებისგან, გადმოსახლებულნი არიან ამჟამინდელი რიზეს
ილის ტერიტორიიდან, სადაც მათი მოძმეები ამჟამადაც ცხოვრობენ, ოღონდ
მშობლიური ენა უკვე მთლიანად დაკარგული აქვთ.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ძალზე მნიშვნელოვანია ის, რომ ჩვენ მიერ ჩხალელთაგან ჩაწერილი გადმოცემა, არაჩხალელ ლაზთა მიერ საერთოქართული [სალიტერატურო] ენის დავიწყებას ოსმალთა მიერ ლაზურ მიწებზე ზემოწოდებისა და სხვა უცხოტომელთა ჩასახლებას უკავშირებს. როგორც ვრწმუნდებით, ამგვარი რამ მართლაც შეიძლებოდა მომხდარიყო. ნიშანდობლივია, აგრეთვე, ის გარემოებაც, რომ, იმავე გადმოცემის მიხედვით, „თამარ მეფის სიცოცხლეში“ ლაზებიცა და „გურჯებიც“ თავ-თავიანთებურად ესაუბრებოდნენ ერთმანეთს. როგორც ვხედავთ, ლაზებს სხვა ქართველებთან ერთიანობის შეგრძნება ისტორიულ მეხსიერებაში ღრმად აქვთ ჩარჩენილი.

თურქეთის ლაზთა ფოლკლორში ქართველთა ეროვნული ერთიანობის აშკარა და უშუალო არგუმენტი, როგორც უკვე აღინიშნა, ლეგენდების ციკლი თამარ მეფეზე, როგორც წარმოშობით ლაზ გვირგვინოსანზე. ცნობილია, რომ არც ერთი ხალხი არ განადიდებს ხოლმე უცხო გვირგვინოსანს საკუთარ ფოლკლორში; არადა, თურქეთის ლაზთა შორის, აბსოლუტურად ყველა ლაზურ თემში, თამარის კეთილშობილებისა და გონიერების შესახებ უამრავი ლეგენდაა გავრცელებული. თითქმის ყველა ძველი ციხის, ხიდებისა თუ სალოცავების აგებაც ლაზეთში უკლებლივ თამარს მიეწერება. ამავე დროს, თურქეთის თითქმის ყველა ლაზურ სოფელში გაიგონებთ გადმოცემებს იმის თაობაზე, რომ „მაფაჟულე თამარა“ (ასე უწოდებენ მას ლაზები ამჟამად) სწორედ იქაა დაკრძალული და არა სხვაგან. ასე მაგალითად, ზოფის თემის ს. ნოღედის მკვიდრმა, 34 წლის მემედ-ალი ვეზიროღლუმ (ანჩაბაძე) 2004 წლის ზაფხულში განგვიცხადა, რომ თამარი ნოღედში მდებარე ნახევრად დანგრეულ ტაძარში დაუკრძალავთ - იქ გასული საუკუნის 80-იან წლებამდე მისი ფრესკაც კი ყოფილა შემორჩენილი. როცა მემედ-ალი ამას გვიამბობდა, იქ მყოფმა მეორე ლაზმა, 26 წლის ართაშენელმა მეველუდ კუიუმჯუმ (ხასანაში) მას შენიშვნა მისცა: „თამარი ართაშენის ახლოსაა დაკრძალული და მისი სამარე აქ როგორ იქნებაო“; მეველუდ კუიუმჯუ ირწმუნებოდა, რომ ლაზებს თამარი სოფელ ქვანჭარერში (თურქ. ელმალაქ) დაუკრძალავთ და წარწერიანი ქვაც კი დაუდევთ საფლავზე - აქედანვე მოდის სოფლის სახელიცო („ქვა“-ქვა, „ნჭარერი“-დაწერილი); აქვე აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მეველუდი თავს ქართველად არ თვლიდა - „ლაზი ვარ, გურჯი არაო“, ამბობდა, მაგრამ როცა საქმე თამარსა და მის საფლავს შეეხო, იგი გაღიზიანდა კიდევაც მემედ-ალი ვეზიროღლუს სიტყვებზე: „თამარის საფლავი რომ ართაშენშია, ამას წყალი არ გაუვა - ჩვენთან ყველგანაა ძველი ქრისტიანული „ოხვამების“ (სალოცავების) ნანგრევები, ბუნებაც კარგია და თქვენთან კი აბა რაა საინტერესო“ - უთხრა მან მემედ-ალის; რასაკვირველია, ართაშენელი მეველუდ კუიუმჯუ რომ მართლაც არ ყოფილიყო ქართველი, ის არც კი დაიწყებდა მტკიცებას, თამარის საფლავი ჩვენთანააო. თანაც საყურადღებოა ისიც, რომ ლაზთა შორის თამარ მეფის შესახებ ლეგენდები იმდენად გავრცელებულია, რომ ახალგაზრდა თაობამაც ისინი ძალიან კარგად იცის.

თამარის გარდა, თურქეთის ლაზთა შორის ძალზე გავრცელებულია, აგრეთვე, ლეგენდები გურიის მთავარ კახაბერზე. ამასთან, კახაბერის შესახებ თქმულებებში ხშირად იხსენიება მისი ძმა კულაბერი, რომელიც „პაპაზი“ ანუ მღვდელი ყოფილა და ათინაში ჰქონია „დიდი ოხვამე“; ხსენებული თქმულებების შინაარსი მსგავსია: თამარ მეფემ სიკვდილის წინ ლაზეთი და გურია მელაითიდან

ქაშამდე (ფოთამდე) დიდ „ბეგ“ კახაბერს ჩააბარა; ოსმალებმა და ხემშილებმა (საინტერესოა, რომ ეს უკანასკნელი ხალხი ლაზურ თქმულებებში თითქმის ყოველთვის ოსმალების მხარდამჭერია) დრო იხელთეს და ქვეყანას შემოესივნენ. გამცემლების წყალობით ხელში ჩაიგდეს დიდი მთავრის ძმა კულაბერი და კახაბერს შეუთვალეს: ხარკი მოგვეცი, თორემ ძმას ხომ მოგიკლავთ და მოგიკლავთ, ყველა ლაზსაც გავფუჭავთო. ოსმალთა ამ მუქარის საპასუხოდ კახაბერი სხვადასხვა გადმოცემაში სხვადასხვა გმირობას სჩადის: ხან თავისი მონებრებულობის წყალობით ოსმალურად იმოსება და მტრის ბანაკში შედის, ხანაც სრულიად მოულოდნელად ოსმალურ გემებს ესხმის თავს; თუმცა საბოლოოდ ვერ იმარჯვებს - გამცემთა მუხანათობის გამო ის კვდება; იღუპება კულაბერიც, რომელსაც ოსმალთა უჩუქრად საიდუმლო ადგილას კრძალავენ. საინტერესოა აგრეთვე ისიც, რომ დაღუპვამდე კულაბერი მთელ საეკლესიო განძეულობას სანდო კაცებს სამეგრელოში ატანს, საკუთარ ეკლესიას კი ზღვაში ძირავს; ათინაში (თურქ. ფაზარ) დღესაც შემორჩენილია შიგ შუა ზღვაში, წყალქვეშა კლდეზე დაშენებული რაღაც ნანგრევები, ხოლო ხსენებული ქალაქის მოსახლეთა დიდი ნაწილი ამჟამადაც კულაბეროდღე//კულაბერის გვარს ატარებს (მისი ტრადიციული ლაზური ფორმაა კულაბერიში); აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ისტორიიდან კარგადაა ცნობილი ამ ლაზური გვარის ერთ-ერთი წარმომადგენელი, მეფეთმეფე თამარის ეპოქის თანამედროვე, კათალიკოსი ნიკოლოზ გულაბერიძე. ასე რომ, კახაბერის შესახებ ლეგენდებში მოხსენიებული „პაპაზი“ კულაბერი მისი შთამომავალი უნდა იყოს. ხოლო რაც შეეხება კახაბერისა და კულაბერის ძმობას, ეს, ალბათ, გამონაკონია. აქვე დაეძინოთ იმასაც, რომ კახაბერზე ლეგენდები, ძირითადად, ათინა-ართაშენშია გავრცელებული.

ლაზურ ფოლკლორში საკმაოდ გავრცელებულია, ასევე, გადმოცემები აფხაზეთში ლაზთა საგვარეულოების ცხოვრებისა და მათსა და მთიელ აფსუა-აბაზებს შორის წარმოებულ ბრძოლებზე. აქ აღსანიშნავია შემდეგი: ლაზეთში დღესაც ცხოვრობენ აფხაზეთიდან გადმოსულ ლაზთა შთამომავლები, რომლებსაც აქ „გუდავათურედეს“ („გუდაუთელებს“) უწოდებენ. ასეთი საგვარეულოებია, მაგალითად, სომხები (ლაზური ფორმა სუმბაია, ზომბარია) და ვეზიროდღუ (ანჩაბაძე) ზოფის თემის სოფ. ნოღედში, დადალიში და პაპასკირი არქაბის თემის სოფ. ლომაში (თურქ. ლოღეჩენ), ჭერვათიში ვიწეს თემის სოფ. ფიცხალაში (თურქ. არალა) და სხვაგან. ამათგან, სომხები და ვეზიროდღუები ოსმალთა იმპერიის დროს ბეგები იყვნენ, რუსეთის იმპერიის დროს (სოფ. ნოღედი 1921 წლამდე ჯერ რუსეთის იმპერიის, შემდეგ კი საქართველოს პირველი რესპუბლიკის შემადგენლობაში შემოდიოდა) - თავადები; სწორედ მათგან ჩავიწერეთ ჩვენ გადმოცემა იმის თაობაზე, რომ ოსმალთამდე ცოტა ხნით ადრე, როცა აფხაზეთში მთიელების შემოტევები დაიწყო, თავადმა სუმბაიამ და მისმა ვეზირმა ანჩაბაძემ, რომელთაც მომხდურებმა აფხაზეთში მამულები გაუნადგურეს, დამხმარე ძალას ლაზეთიდან უხმეს. ლაზების ლაშქრით მათ „აბაზები“ მთის იქით განდევნეს, მაგრამ სწორედ ამ დროს ლაზეთს ოსმალები შემოესივნენ და აფხაზეთში ჩამოსული ლაზთა ლაშქარი საჩქაროდ უკან დაბრუნდა. „აბაზებმაც“ დრო იხელთეს და აფხაზეთს ისევ შეესივნენ. მოკავშირეების გარეშე, მარტო დარჩენილმა სუმბაიამ და ანჩაბაძემ ვეღარაფერი გააწყვეს და

ლაზეთში გამოიქცნენ, სადაც თავშესაფარი ადგილობრივ წარჩინებულებს სთხოვეს. ზოფის ზევისთავმა („დერებგმა“) მემიშმა მათ სოფ. ნოლედი უწყალობა; მალე მემიში ოსმალებთან ბრძოლაში დაიღუპა ისე, რომ მემკვიდრე არ დარჩენია. სუმბაია და ანჩაბაძე ზოფისა და დაეპატრონნენ და გურიის მთავრებთან ერთად ოსმალების წინააღმდეგ ომში ჩაებნენ. კარგა ხნის ბრძოლისა და სისხლისღვრის შემდეგ ოსმალები მიხვდნენ, რომ აფხაზ თავადებს ვერაფრით დაამარცხებდნენ და მათ ასეთი გარიგება შესთავაზეს - იარაღის დაყრის და ისლამის მიღების სანაცვლოდ, სუმბაიებსა და ანჩაბაძეებსა და ნოლედის მამულები და ტიტული შეუნარჩუნებოდათ, ზოლო თუ ამაზე უარს იტყოდნენ, მაშინ ან გურიაში უნდა გადასულიყვნენ, ან დედაწულიანად ამოხოცავდნენ. იმ დროს ოსმალებს უკვე გონიოს ციხეცა და ბათუმიც აღებული ჰქონდათ და ამის გამო სუმბაიები და ანჩაბაძეები მათ პირობებს დათანხმდნენ; მეორე გადმოცემა, რომელიც ასევე ნოლედში მოსახლე კადრიე სუმბაიასგან ჩავიწერეთ, გვიამბობს, რომ სუმბაიები აფხაზეთიდან ლაზეთში თამარ მეფემ ჩამოასახლა და აქ სოფ. ნოლედი უწყალობა. შემდგომში კი, უფრო მოგვიანებით, სუმბაიებთან ანჩაბაძეებმა შეაფარეს თავი - თავადმა სუმბაიამ აფსუა-აბაზებს გამორიდებული ანჩაბაძე ვეზირად დაიყენა და შემდგომ ანჩაბაძის მთელმა გვარმაც ლაზეთში „ვეზირ-ოღლების“, ანუ „ვეზირის შვილების“ ზედწოდება მიიღო. ამის შემდეგ ამ გადმოცემის შინაარსიც წინას ემთხვევა.

აღსანიშნავია აგრეთვე გადმოცემა „მჭვეშეფე ჩქუნი დო აბაზაფეში ოკოკილინუ“ („ჩვენი წინაპრებისა და აბაზების წაქიდება“), რომელიც 2004 წელს ვიწელმა ბესიმ ძალდაშმა (ქერვათიში) გვიამბო; ძველად აფხაზეთში მხოლოდ ჩვენებურები იყვნენ და აბაზები ჩამოსვლას ვერ ბედადნენ. ქერვათრების წინაპრები გულდაუთაში, ანუ გულდავათში ცხოვრობდნენ. თამარ მეფის გარდაცვალების შემდგომ აბაზებს გული მოეცათ და ზღვისპირეთში ლაშქრობებს მოუზშირეს. ერთ-ერთი ასეთი ლაშქრობის დროს მათ სოხუმის გამგებელი მეგრელი ბეგიც კი მოკლეს. მეგრელებმა სისხლის აღების მიზნით, საპასუხო ლაშქრობის მოწყობა განიზრახეს და ყველა ჩვენებურს შეუთვალეს, აბაზების წინააღმდეგ იარაღი აესხათ. ამგვარად, დიდი ლაშქარი უცებ შეგროვდა და მთის იქით, აბაზების სოფლებისკენ გაემართა. აბაზებმა, როდესაც მათკენ მიმავალი ჯარი დაინახეს, წინ ქალები და ბავშვები დაიყენეს და შესაბამისად ასე გაემართნენ. ჩვენებურებმა, ცხადია, ქალებსა და ბავშვებს ვეღარ ესროლეს და უკან გამობრუნდნენ. ამის შემდეგ აბაზები კიდევ დაესხნენ თავს აფხაზეთს, კიდევ მოკლეს რომელიღაც ჩვენებური წარჩინებული და ჩვენებურთა საპასუხო ლაშქრობისას ისევ ნაცადი ხერხი გამოიყენეს.

ამგვარად, დაღონდნენ ჩვენებურები - რა ექნათ, აღარ იცოდნენ და ქუთაისში დიდი შეკრება გამართეს. შეკრებაზე უცებ წამოდგა ლაზი ბეგი აფხაზეთიდან და თქვა: როცა აბაზები კვლავ თავს დაგვესხმიან, ბრძოლის ველზე ნულარ დავხვდებით, ჩვენს ციხეებში შემოვიტყუოთ და ჩავხოცოთო. ეს აზრი ყველას მოეწონა და მართლაც ასე მოიქცნენ - აბაზების მორიგი ლაშქრობისას მომხდურებთან პირისპირ ბრძოლა არც კი გაუშართავთ, ისე შეიტყუეს ციხეებში, გარედან კარი ჩაუკეტეს და გალანის შიგნით ცეცხლმოდებული ისრები ესროლეს. გაჩენილი ხანძრის შედეგად აბაზების ჯარი მთლიანად ციხეებში ამოიწვა; ამის შემდეგ კარგა ხნის მანძილზე აფხაზეთში მთიელებს აღარსად ულაშქრიათ. ის ლაზი ბეგი კი, რომელმაც ეს ხერხი

ლაზეთში გამოიქცნენ, სადაც თავშესაფარი ადგილობრივ წარჩინებულებს სთხოვეს. ზოფის ზევისთავმა („დერებეგმა“) მემიშმა მათ სოფ. ნოღედი უწყალობა; მალე მემიში ოსმალებთან ბრძოლაში დაიღუპა ისე, რომ მემკვიდრე არ დარჩენია. სუმბაია და ანჩაბაძე ზოფსაც დაეპატრონნენ და გურიის მთავრებთან ერთად ოსმალების წინააღმდეგ ომში ჩაებნენ. კარგა ხნის ბრძოლისა და სისხლისღვრის შემდეგ ოსმალები მიხვდნენ, რომ აფხაზ თავადებს ვერაფრით დაამარცხებდნენ და მათ ასეთი გარიგება შესთავაზეს - იარაღის დაყრის და ისლამის მიღების სანაცვლოდ, სუმბაიებსაც და ანჩაბაძეებსაც ნოღედის მამულები და ტიტული შეუწარმოებოდათ, ხოლო თუ ამასზე უარს იტყოდნენ, მაშინ ან გურიაში უნდა გადასულიყვნენ, ან დედაწულიანად ამოხოცავდნენ. იმ დროს ოსმალებს უკვე გონიოს ციხეცა და ბათუმიც აღებული ჰქონდათ და ამის გამო სუმბაიები და ანჩაბაძეები მათ პირობებს დათანხმდნენ; მეორე გადმოცემა, რომელიც ასევე ნოღედში მოსახლე კადრიე სუმბაიასგან ჩავიწერეთ, გვიამბობს, რომ სუმბაიები აფხაზეთიდან ლაზეთში თამარ მეფემ ჩამოასახლა და აქ სოფ. ნოღედი უწყალობა. შემდგომში კი, უფრო მოგვიანებით, სუმბაიებთან ანჩაბაძეებმა შეაფარეს თავი - თავადმა სუმბაიამ აფსუა-აბაზებს გამორიდებული ანჩაბაძე ვეზირად დაიყენა და შემდგომ ანჩაბაძის მთელმა გვარმაც ლაზეთში „ვეზიროღლების“, ანუ „ვეზირის შვილების“ ზედწოდება მიიღო. ამის შემდეგ ამ გადმოცემის შინაარსიც წინას ემთხვევა.

აღსანიშნავია აგრეთვე გადმოცემა „მჭვეშეფე ჩქუნი დო აბაზაფეში ოკოკილინუ“ („ჩვენი წინაპრებისა და აბაზების წაქიდება“), რომელიც 2004 წელს ვიწვლმა ბესიმ ღალაშმა (ჭერვათიში) გვიამბო: ძველად აფხაზეთში მხოლოდ ჩვენებურები იყვნენ და აბაზები ჩამოსვლას ვერ ბედადნენ. ჭერვათშების წინაპრები გულდაუთაში, ანუ გულდავთში ცხოვრობდნენ. თამარ მეფის გარდაცვალების შემდგომ აბაზებს გული მოეცათ და ზღვისპირეთში ლაშქრობებს მოუზშირეს. ერთ-ერთი ასეთი ლაშქრობის დროს მათ სოხუმის გამგებელი მეგრელი ბეგიც კი მოკლეს. მეგრელებმა სისხლის აღების მიზნით, საპასუხო ლაშქრობის მოწყობა განიზრახეს და ყველა ჩვენებურს შეუთვალეს, აბაზების წინააღმდეგ იარაღი აესხათ. ამგვარად, დიდი ლაშქარი უცებ შეგროვდა და მთის იქით, აბაზების სოფლებისკენ გაემართა. აბაზებმა, როდესაც მათკენ მიმავალი ჯარი დაინახეს, წინ ქალები და ბავშვები დაიყენეს და შესახვედრად ასე გაემართნენ. ჩვენებურებმა, ცხადია, ქალებსა და ბავშვებს ვეღარ ესროლეს და უკან გამობრუნდნენ. ამის შემდეგ აბაზები კიდევ დაესხნენ თავს აფხაზეთს, კიდევ მოკლეს რომელიღაც ჩვენებური წარჩინებული და ჩვენებურთა საპასუხო ლაშქრობისას ისევ ნაცადი ხერხი გამოიყენეს.

ამგვარად, დაღონდნენ ჩვენებურები - რა ექნათ, აღარ იცოდნენ და ქუთაისში დიდი შეკრება გამართეს. შეკრებაზე უცებ წამოდგა ლაზი ბეგი აფხაზეთიდან და თქვა: როცა აბაზები კვლავ თავს დაგვესხმიან, ბრძოლის ველზე ნულარ დაეხვდებით, ჩვენს ციხეებში შემოვიტყუოთ და ჩაეხოცოთო. ეს აზრი ყველას მოეწონა და მართლაც ასე მოიქცნენ - აბაზების მორიგი ლაშქრობისას მომხდურებთან პირისპირ ბრძოლა არც კი გაუმართავთ, ისე შეიტყუეს ციხეებში, გარედან კარი ჩაუკეტეს და გალავნის შიგნიდან ცეცხლმოდებული ისრები ესროლეს. გაჩენილი ხანძრის შედეგად აბაზების ჯარი მთლიანად ციხეებში ამოიწვა; ამის შემდეგ კარგა ხნის მანძილზე აფხაზეთში მთიელებს აღარსად ულაშქრიათ. ის ლაზი ბეგი კი, რომელმაც ეს ხერხი

მოიგონა, მეფემ აწინდელი ვიწეს თემის ტერიტორიაზე მდებარე დიდი მამულით დაასაჩუქრა. მოგვიანებით ბეგის შთამომავლებმა, ჭერვათიშებმა, აქაც დიდი ციხე ააშენეს და მას „ფიცხალა ჯიხა“, ანუ „მხურვალე ციხე“ უწოდეს, ძველი ამბის მოსაგონრად. მათივე წინაპრის მოგონებული ხერხი კი შემდეგშიაც არაერთხელ გამოუყენებიათ მტერთან ბრძოლაში - ამბობს გადმოცემა.

და ბოლოს, აქვე დავძენთ, რომ ლაზური ფოლკლორის ზერელე გადახედვითაც ცხადი ხდება, რომ ეს ხალხი არ კარგავს შინაგან კავშირს ქართულ სამყაროსთან და ქართველთა ეროვნული ერთიანობის შეგრძნება მათში საკმაოდ ძლიერია. ამრიგად, ვასკენით, რომ ლაზების ისტორიული მახსოვრობა, ისევე როგორც თვითშეგნება და მეტყველება, აბსოლუტურად საერთო-ქართულია.

ლაზური თქმულებანი

მიქ დოგურელენ ლაზეფეს მჩოხაში ოქუ

მჯვეში ორას ლაზეფესთი მეგრელეფესთერი გინძე მჩოხაფე დოლოქუნტეს დო ენთეფეთენ კაჲ მოწიფხერი ტეს. გინძე მჩოხა ნა ვარ დოლოქუნტუ კოჩის მითიშა ვარ შინაბტენან დო გინძე მჩოხოლონი ბოდნე ომქევაბტეს. მარა, ოკოკილინუფეს გინძე მჩოხა ვარ ირგუტუ-ქი, პოდია მუში კუჩხეფეს გადაკარბეტუ კოჩის დო მანი-მანი ჩქამუ ანკაბინეტუ. ე-დო, ლაზეფეს ხოშ ირი დღას ოკოკილინუ ულუტეს დო გინძე მჩოხაფეშენი თამო-თამო მეჭირდენან ლაზეფე.

აშო ტუშაქის, „აქო თამარა მაფაწულე მუხთიმუნ დო ლაზეფეში ჯარალვა ეშო გინძე მჩოხაფეთენ მოწიფხერი, გოლანსვარელი ძირუში, აკვირუ: „მტერის ეკონარი დიდი პოდიათენ მუჭო ოკეაიდან, მანი-მანი მუჭო ანკაბინან?“ - და დო ნისიმაღუ, მარა მუთუ ვარ თქუ დო ჯარალვას აშო უწუ:

- სქირეფე ჩქიმიო, აწი მან ბძირამინონ, გემთუმანის ნამუს ენ ზორი გეგანკაბი-ნანდა. არდა, ჩინობერი ბეგი თქვანი სუმბაია ქაგამანთასდა დო მაყვა ია მანჩხომე ბიჭია, ზუბუნე დო გოშოლერი ძიქვა ნა დოლოქუნსდა! - ადა თქუშქულე, ჟურიტი ჰაგამანთეს დო დიხაზირეს. მაფაწულეში თქვას ჟურიტი გაუნკაბეს დო გემთი იდეს კაბინერი-კაბინერი; სუმბაიას ხოშ გინძე მჩოხა დოლოქუნტუ დო პოდია მუში კუჩხეფეს გადაკარბუშქულე, გემთის ვარ გიქთუი?! ჯარალვაქ იკვირუ-ქი „სუმბაიაშენ დიდი მანკაბინალე მითი ვარ ტვენ დო აწი მუ აღოდუდა?“ დო. ონჯლორო აჩქინუ სუმბაიას დო ყალგელაქთერი მაფაწულეშა ქომეხთუ. თამარაქ არ შვაჯის, მჩოხაში პოდია ქაგუჭკირუ დო გოტკიმალესთერი შქაშ გოტკუ:

- ჰელე, მანჩხომეკალა ხოლოთი გაუნკაბია! - უწუში, გაუნკაბუ სუმბაიაქ დო მანჩხომეს ვარ-თი გადაჭიშინუ.

- ჰაა, ძიროფთია? - კითხუ თამარაქ, ჟურიტი გუიქთეს-შქულე, - გინძე მჩოხათენ აქონობას გემთიზ ვარ გიანკაბინენდა დო თქვანთი მკულე მჩოხა დაა კაჲ გაყვანდა, აწიშქულედა მკულე მჩოხაფე ჭათგინონანდა!

ამუშქულე მთინითი, ლაზეფექ მკულე მჩოხაფე ჭაფტენან, მუჭოთი-ნა თამარაქ დოგურელენ ენთეფეს.

მთქმელი: კადრიე ალის ას. სომბაი(სუმბაია),
ხოფის თემის სოფ. ნოღედი,

80 წლისა; 2005 წ. 27 აგვისტო.

ვინ ასწავლა ლაზებს ჩოხის კერვა

ძველად ლაზები მეგრელებივით გრძელ ჩოხებს იცვამდნენ და იმით თავს იწონებდნენ. გრძელი ჩოხა რომ არ ეცვა, ისეთ კაცს არაფრად თვლიდნენ და გრძელჩოხიანს სულ აქებდნენ. მაგრამ ომებში გრძელი ჩოხა აკი არ ვარგოდა - მისი კალთა კაცს ფეხებში ებლანდებოდა და ჩქარა სულ ველარ დარბოდა. ლაზებს კიდეც ყოველდღე ზომ ომი ჰქონდათ და, გრძელი ჩოხების გამო, თანდათანობით გაუჭირდათ თურმე.

ამ დროს („ასე სანამ იყო“), აქ თამარ მეფე მოსულა და ლაზების საზოგადოება („ჯარობა“) ეგრე გრძელ ჩოხებში გამოწყობილი, [სამხედრო წესით] მოწყობილი რომ ნახა, გაუკვირდა: „მტერს ეგოდენ გრძელი ჩოხებით როგორ უნდა შეებან, ჩქარ-ჩქარა როგორ უნდა ირბინონ“-ო, იფიქრა, მაგრამ [ხმამალლა] არაფერი თქვა და საზოგადოებას ასე უთხრა:

- ჩემო შვილებო, ახლა მე მინდა ვნახო, რადმართში ჩარბენა რომელს უფრო ძლიერად შეგიძლიათო. ერთი თქვენი ცნობილი ბეგი სუმბაია გამოვიდეს და მეორე - ის მეთევზე ბიჭი, [მხოლოდ] ზუბუნი და სველი შარვალი რომ აცვიაო! - ეს რომ თქვა, ორივენი გამოვიდნენ და მოემზადნენ. მეფის თქმაზე, დაღმა გაიქცნენ, წავიდნენ სირბილ-სირბილით. სუმბაიას ზომ გრძელი ჩოხა ეცვა და მისი კალთა ფეხებში რომ გაებლანდა, არ წაიქცა რადმართში?! საზოგადოებამ გაიკვირვა, „სუმბაიაზე დიდი მორბენალი არავინაა და ახლა რა მოუვიდაო?“ ჰოდა, შერაცხვა სუმბაიას და თავჩახრილი („ყელჩამოქცეული“) მივიდა მეფესთან. თამარმა უცებ ჩოხის კალთა შემოაჭრა და ქამარივით წელზე მოახვია:

- აბა, მეთევზესთან ერთად კიდეც გაიქეცი დაღმაო! - რომ უთხრა, გაიქცა სუმბაია და მეთევზე ვერც კი მიეწია.

- აი, ხედავთო? - ჰკითხა თამარმა, ორივე რომ მობრუნდა, - გრძელი ჩოხებით აქ („აქაურობაში“) დაღმა ვერ ჩაირბენო (ე.ი. აღვილი საქმეც ძნელად იქცევაო - მ.ლ.) და თქვენ [კი] მოკლე ჩოხა უფრო შეგშვენიითო („კარგი გეყვითო“), ამიერიდან მოკლე ჩოხები უნდა ჰკეროთო!

იმის მერე, მართლაც, ლაზები მოკლე ჩოხებს ჰკერავდნენ, როგორც რომ თამარმა ასწავლა მათ.

მუსლიმანობაში ამანთიმუ

ზამანის ლაზეფეთი ეშო თქვანისთერი ხისტიანი ქოვორტეეთ. უკვაჩხეთი, თამარა (ხოე გიჩქინ, თამარა, და?) დოღურუში, ოსმანლი მოხთუ აქონ. მზოლაპიჯის მოხთუ დო გამამზოლაშა, ჩხალაშა დანი, ვა იშვალუ. ჩხალურეფექთი, მანძაგერე მუნთეფეშის, მაქახელი დო ბორჩხას უწვეს, აშო დო აშოდა; დუშმანი მომიხთესდა დო მეშველუ აკვანდეს. ენთეფექთი ნუშველეს. ემინდოს ლაზეფეს გაღურჯიჯა უჩქიტეს დო გაღურჯეფ-სთი, მთელის, ლაზუი აღაღალეტეს. ედ-დო, ნუშველეს ართიკართიზ დო ოსმანლი ვა ამოჩქევენან აქონ. არ, ჟურ, სუმ კატის კაბლა ოღოდენან დო ომტინევენან გერი ხოფას, სოლენ ნა ეშახთეფეტეს. ედ-დო, ოსმანლიში დიდილეფექ ისიმადეს: „ჩქინდა აშოთენ მუ დომახვენან, რაკანიშა ვა დუშამალენან დო, ვართი ენთეფე გელახთანდა ზოლაპიჯისდა! არკელე ხოფა

დო არქაბი დო მაჟვასეღე ჩხალაში ოშქენას ზემშილეფე დოვობუნათა დო!“ მთინითი, ზემშილეფე რიზინი, კერესული დო ჩადლიშენ აქონ მუყონეს, ჰოდობუნეს ხოფა დო არქაბი დო ჩხალას ოშქენას.

აწი ზოფაშენ ჩხალაშა ნა ნიტა, მსქემენ ჟურბინჯიშალა მთელლი ზემშილი ქაოფე ზენან დო მუში ლაზური? ჩქამუ უჩქინან! არქაბიშენ ჩხალაშა ნა ნიტათი, ზემშილი ქაოი დიდო გოლახთაუნონ. ჩხალას ვარ ამალეს ზემშილეფე დო ვართი მაჭახელი დო ბორჩხას, ამა ახისკას ამახთვენან დო, ფოსოფის. ეშოთენ, ჩხალურეფე, მაჭახელარეფე დო ბორჩხულეფეს ქოგუბაძევენან ოთხოკელეშენ. ექოლენ მციქა ჩქვაშკულე, ჯამე დო მუსლიმანობა მოხთუ ჩქინდა, სუნნეთლი მუსლიმანი ვიყვით ამა, ნენა ჩქინი მიჩქინან; მან ლაზური, თურქჩე, გაღურჯიჯა კად მაღალაღენ. ადა მანძაგერე ჩქიმი ნა ენ შეჭიკი, წითელოლი რენ ბორჩხაშენ, ამა ლაზურითი უჩქინ, ილაღალს, და! ამუში ქაოის გაღურჯეფეს მთელის უჩქინ ლაზუი. ჩქინდეკელე აშო ენ, ამა ხოფას, არქაბის, ვიწეს - გაღურჯიჯა ვარ უჩქინან, გოქონდეს, ზემშილეფეშენი.. ახლა შენ იგი გითხრა, რუმ ზემშილი ნუ ეყვანო ხანუშლული. ჩქვენის, არ ეყვანებენ, არცდა მიცემენ ლაზებმა ზემშილეფეს გოგოფ. გაღურჯი ჰო, ეყვანო - იქნება, ჩქვენია!

კად იყავ, კად.

მთქმელი: ჰუსეინ მემედ-ალის ძე ეზდემექ (ოღუბაშიში),
ჩხალელი, 70 წლისა. 2005 წლის 8 სექტემბერი.

მუსლიმანობის შემოსვლა

ძველად ლაზებიც ეგრე თქვენსავით ქრისტიანები ვყოფილვართ, მერე კი თამარი (ზოი იცი, თამარი?) რომ გარდაიცვალა, ოსმალთ მოვიდა აქ. ზღვისპირას კი მოვიდა და ზღვიდან შორს, ანუ ჩხალაში, ვეღარ ამოვიდა. ჩხალელებმა თავიანთ მეზობლებს, მაჭახელსა და ბორჩხას უთხრეს, ასე და ასეო, მტერი მოგვიხდაო და შველა სთხოვეს. იმათმაც უშველეს. მაშინ ლაზებმა ქართული იცოდნენ და გურჯებიც (=ბორჩხა-მაჭახელელები), ყველანი, ლაზურად[აც] ლაპარაკობდნენ. ჰოდა, მიეშველნენ ერთმანეთს და ოსმალთ არ მოუშვიათ თურმე აქ. ერთხელ, ორჯერ, სამჯერ შეებრძოლნენ და გააქციეს ისევ უკან, ხოფაში, საიდანაც ამოსულან. ჰოდა, ოსმალების უფროსებმა („დიდებმა“) იფიქრეს: „ჩვენ ასე რას გავაკეთებთ, მთაში ვერ ავდივართ და ვერც ისინი [უნდა] ჩამოვიდნენ ზღვისპირასო. ერთის მხრივ ზოფასა და არქაბს, მეორე მხრივ კი ჩხალას შორის ზემშილები ჩავასახლოთ!“. მართლაც, ზემშილები რიზედან, გირესუნიდან, ჩაიელიდან აქ მოიყვანეს, ქე ჩასახლეს ზოფას, არქაბსა და ჩხალას შორის.

ახლა ზოფიდან ჩხალაში რომ წახვიდე, მსქედან ჟურბინჯამდე ზემშილური სოფლებია და რაის ლაზური? სულ არ იციან! არქაბიდანაც ჩხალაში რომ წახვიდე, ბევრი ზემშილური სოფლები უნდა გა[და]იარო. ჩხალაში ვერ შემოვიდნენ ზემშილები და ვერც მაჭახელსა და ბორჩხაში, მაგრამ ახალციხეში შესულან და, ფოსოფში. იქიდან ცოტა ხნის შემდეგ მეჩეთი და მუსლიმანობა მოვიდა ჩვენთან, წინდაცვეთილი მუსლიმანები გაეზდით, მაგრამ ჩვენი ენა ვიცით. მე ლაზურად,

ქართულად, თურქულად კარგად ვლაპარაკობ. ეს მეზობელი რომაა ჩემი, შეჭიკი, წითელოდლია ბორჩხადან, მაგრამ ლაზურიც იცის, ლაპარაკობს, რა! ამის სოფელში ყველამ იცის ლაზური. ჩვენსკენ ასეა, მაგრამ ხოფაში, არქაბში ვიწეში - ქართული აღარ იციან, დაავიწყდათ, ხემშილების გამო. ახლა შენ იმას გეტყვი, რომ ხემშილი საცოლედ არ გაიხადო, ჩვენში არ მოჰყავთ, არც აძლევენ ლაზები ხემშილებს გოგოს. გურჯი ჰო, რომ მოიყვანო, შეიძლება - ჩვენია!

კარგად იყავ, კარგად.

MIKHEIL LABADZE

REFLECTION OF THE NATIONAL UNITY OF THE GEORGIANS IN THE FOLKLORE OF THE LAZ IN TURKEY

At present the majority of an inalienable part of the Georgian nation, the Laz or the Chans, live outside the Georgian state. However, their national identity is still common-Georgian, which becomes evident after the study of the Laz folklore. The Laz are quite different from their neighbouring peoples of various origin (Muslim Armenians, Turks, etc.) in their mentality, folklore, and other components of material or spiritual culture. In this regard they are almost identical with other Georgian ethnic groups living in Turkey - the Livanans, the Machakhelians, the Imerkhevians and the Taoans.

The Laz folklore has preserved numerous traditions and legends on Queen Tamar, regarded by them as a Laz, Prince of Guria Kakhaber, also regarded as a Laz, and the struggle of the Laz, together with other Georgians, against the "Abaza" invaders in Abkhazia. On the basis of the historical memory, the present-day Laz identify themselves as Georgians.

თამარ ლომაია

ქალაქის ენის შესწავლის ისტორიიდან

ქალაქური მეტყველების თავისებურებების კვლევას უაღრესად დიდი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა ენიჭება.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ქალაქური კონკრეტული წარმოქმნება ქალაქში თავმოყრილი დიალექტების ინტერფერენციის საფუძველზე. ამ დიალექტებისათვის საერთო, მსგავსი მკვიდრდება და საყოველთაო სახმარად იქცევა. სპეციფიკური ნივთიერდება... გარკვეულ როლს ასრულებს ამ დროს ქალაქში პოვნიერი სხვა ენების ზეგავლენაც. წარმოქმნება მეტყველების განზოგადებული ტიპი, რომელიც ლიტერატურული დამუშავებისა და ფართოდ გავრცელების გზით საფუძვლად ედება სალიტერატურო ენას (ა.დენიკაია, 1970; ბ.ჯორბენაძე, 1989). მიუხედავად იმისა, რომ სალიტერატურო ენა ქალაქური მეტყველებიდან იღებს სათავეს, იგი შემდგომ თვითონ ახდენს გავლენას ქალაქის ენაზე. ამიტომაც სალიტერატურო ენა შედარებით ახლოს დგას ქალაქურ მეტყველებასთან. მაგრამ მას არ შეუძლია სრულყოფილად ასახოს ქალაქის ენობრივი სახე.

ქალაქის ენის შესწავლის აუცილებლობა დღის წესრიგში სოციოლინგვისტიკის განვითარებამ დააყენა, რადგან სოციოლინგვისტიკის ზოგადი პრობლემები, ძირითადად, ქალაქის ენის პრობლემურ საკითხებს ემთხვევა, მაგალითად:

1. ენის სოციალური და პროფესიული დიფერენციაცია: ყოველი განვითარებული საზოგადოება რთული სოციალური სტრუქტურისაა. მასში გამოიყოფა სხვადასხვა სოციალური ფენა. ზოგ სხვა მახასიათებელთან ერთად, ყოველი ამ ფენისათვის ნიშანდობლივი თავისებურება მეტყველებითაც ვლინდება, ე.ი. ენა ნაკლებ შემთხვევაში ხდება სოციალური დიფერენციაციის ფაქტორი, ვიდრე ინტეგრაციისა. ენა ხდება საზოგადო ჯგუფების განკერძოების საშუალება.

სოციალურ დიალექტებში შემოდის მეტყველების ასაკობრივი ფაქტორით შეპირობებული დიფერენციაცია. ახალგაზრდობა ნებისთ თუ უნებლიეთ ცდილობს დაუპირისპირდეს უფროს თაობას და თავის მომდევნო თაობასაც არა მხოლოდ ქცევით, არამედ მეტყველებითაც (ბ.ჯორბენაძე, 1989, გვ.45).

სოციალური ფაქტორით აიხსნება მამაკაცისა და ქალის ენობრივი სხვაობის შემთხვევებიც, რომლებიც საკმაოდ გავრცელებული იყო ძველად და გვხვდება დღესაც.

ქალთა და მამაკაცთა მეტყველებას შორის განსხვავება უნდა აიხსნას სოციალური სხვაობით. უძველესი პროფესიული დიფერენციაცია სქესის მიხედვით ხდებოდა: მამაკაცსა და ქალს თავ-თავისი მოვალეობა ეკისრებოდა საზოგადოებაში. მამაკაცისა და ქალის მეტყველების დიალექტური დიფერენცირება აქედან უნდა იღებდეს სათავეს.

სოციალური და პროფესიული დიალექტების ჩამოყალიბება საზოგადოების სხვა ფენებისა თუ ჯგუფებისაგან განკერძოებით არის შეპირობებული. ეს განკერძოება ძირითადად თავისებურ ლექსიკასა და ფრაზეოლოგიას ეფუძნება. ლექსიკა უპირატესად ტერმინოლოგიური ხასიათისაა, ან ნასესხებია ფრაზეოლოგია, ან კალკირებულია, ან ყოფის სპეციფიკითაა განპირობებული. არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება აგრეთვე მეტყველების მანერას (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ.51).

განსაკუთრებით მრავალფეროვან სურათს ენა სოციალური დიალექტების თვალსაზრისით სწორედ ურბანიზაციის პირობებში იძლევა. ამ შემთხვევაში ყველაზე უფრო რელიეფურად, გამჭირვალედ, მთელი თავისი ნაირსახეობით წარმოჩნდება ის საკითხები, რომლებიც სოციოლინგვისტიკის კვლევის სფეროში შემოდის.

ამიტომ სოციალური დიალექტოლოგია, როგორც მეცნიერული კვლევის ბარადიგმა, განსაკუთრებით ვითარდება ქალაქის ვარიაციული სივრცეების შესწავლის ფონზე. ენის შესწავლა თავის სოციალურ კონტექსტში, ძირითადად, ენობრივი ვარიაციის გამოკვლევას გულისხმობს. სხვადასხვა სოციალურ კონტექსტში პიროვნება სხვადასხვაგვარად ილაპარაკებს - ამას სტილისტური ვარიაცია ეწოდება. უფრო მეტიც, მოლაპარაკეები, რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ასაკის, სქესის, სოციალური კლასის, ეთნიკური კუთვნილების მიხედვით, ასევე განსხვავებული იქნებიან ერთმანეთისაგან თავიანთი მეტყველებით, თუნდაც ერთსა და იმავე კონტექსტში - ამას სოციალური ვარიაცია ეწოდება. სოციოლინგვისტებს აინტერესებთ როგორც სტილისტური, ისე სოციალური ვარიაციები (ჯ. კოუტსი, 1993, გვ. 4) და მიუთითებენ, რომ ენის გამოწველილვითი და ზუსტი მეცნიერული აღწერა ვერ ასცდება იმ გრამატიკულ და ლექსიკურ წესებს, რომლებიც ეხება მოსაუბრეთა შორის განსხვავებათა პოვნეირებას მათი სოციალური მდგომარეობის, სქესის ან ასაკის თვალსაზრისით. ამ წესთა ადგილის განსაზღვრა ენის საზოგადო აღწერაში რთულ ლინგვისტურ პრობლემებს წარმოადგენს (რ.იაკობსონი, 1985, გვ. 382).

2. ბილინგვიზმი: უცხოენოვანი მეტყველების არსებობა ქალაქისათვის დამახასიათებელი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენაა. როგორც წესი, ნებისმიერი ქალაქისათვის ნიშანდობლივია: ა) ერთი ერის სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების წარმომადგენელთა თავმოყრა, ბ) უცხოენოვანი მეტყველების არსებობა.

3. ეროვნული და სალიტერატურო ენები: სალიტერატურო ენა ქალაქური მეტყველებიდან იღებს სათავეს, მაგრამ შემდგომ იგი თვითონ ახდენს გავლენას ქალაქის ენაზე. ქალაქური მეტყველება, ქალაქური კოინე შუალედური წარმონაქმნია დიალექტსა და საერთო-ეროვნულ ენას შორის. იგი საინტერესო სურათს იძლევა დიალექტური და სალიტერატურო კოდების შერევის თვალსაზრისით.

ქალაქური მეტყველების სპეციფიკისადმი ინტერესის ერთ-ერთ ყველაზე ადრეულ გამოვლინებად შეიძლება ჩავთვალოთ XV-XVI საუკუნეების ბრიტანული ლექსიკოგრაფიული ცდები, რომლებიც, ძირითადად, ე.წ. "ქურდების ლექსიკონს" მოიცავდა. ამ მხრივ აღსანიშნავია ლექსიკონი: Harman Th. A. Caveat of Warning for Common Crusaders Called Vagabonds, London, 1565.

XVI საუკუნის ბოლოსა და XVII საუკუნის დასაწყისში მას მოჰყვა სხვა ლექსიკოგრაფიული ნაშრომები, მაგალითად, Dekker Th. The Shoemaker's Holiday (1599), Jonson B. Masque of the Gypsies Metamorphosed (1614), The Dictionary of the Cant in Crew Ancient and Modern of Gypsies, Beggars, Thieves (London, 1699).

XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში საფრანგეთშიც ჩნდება ქალაქური მეტყველების თავისებურებების განხილვისადმი მიძღვნილი ნაშრომები.

XX ს-ის 30-იან წლებში რუსეთში ბ. ლარინი შენიშნავდა, რომ "ცოტაა ან თითქმის არ არის მასალა სალიტერატურო ენის გარდა "ქალაქის კილოს"

შესახებ. ეს კი ხელს უშლის სოციოლოგიური ლინგვისტიკის განვითარებას“ (ბ. ლარინი, 1987, გვ. 102). ქალაქური მეტყველების დახასიათებასა და შესწავლასთან დაკავშირებით ის აქვეყნებს ორ მნიშვნელოვან წერილს: „ქალაქის ლინგვისტური დახასიათება“ და „ქალაქის ლინგვისტური შესწავლა“, სადაც მოცემულია ძირითადი მონაბაზი ქალაქის კილოს შესწავლისათვის, რაც დაედო კიდევ საფუძვლად კოლესოვის ნაშრომს, რომელიც XIX ს-ის ლენინგრადის ენობრივ ყოფას ასახავს.

ასეთი ზოგადი დახასიათება ქალაქური მეტყველების თავისებურებების მოცემული აქვს ბ. ჯორბენაძეს თავის ნაშრომებში „ქართული დიალექტოლოგია“ (1989), „ბალავარი მწერლობისა“ (1987), „ენა და კულტურა“ (1991).

1960 წლამდე უმეტესი ნაწილი დიალექტოლოგიისა ქალაქურ მეტყველებას თვლიდნენ „არასუფთად“ და ეს „არასუფთა, ნარევი პროდუქტი“ განიხილებოდა როგორც ხელშემშლელი ფაქტორი ჰომოგენური დიალექტების კონცეფციაში.

1966 წელს უ. ლაბოვმა გამოსცა გამოკვლევა „ინგლისური ენის სოციალური სტრატეფიკაცია ქალაქ ნიუ-იორკში“ (უ. ლაბოვი, 1966). აქ აღწერის ობიექტად, როგორც ეს ტრადიციულ დიალექტოლოგიაში იყო ადრე, უკვე აღარ მიიჩნევა „სუფთა“ ჰომოგენური მეტყველება „შემკვიდრეობითი“ მოსაუბრისა, არამედ კვლევა მიმდინარეობს შემდეგი სტრატეგიით: „მოიძიე ტიპური მოსაუბარი, ჰომოგენური“ მოსაუბრის ნაცვლად. აქედან მოყოლებული ქალაქური მეტყველება გაგებულია როგორც „იმუნიზაცია“, რაც ძირითადად დიალექტოლოგიაში პრაგმატიკისა და სოციოლოგიის ინტეგრაციას ეყრდნობა (ნ. დიტმარი, ბ. შლიაბენი-ლანგე, 1982, გვ. 9-86).

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. დიტმარი, ბ. შლიაბენ-ლანგე, 1982 - NN. Dittmar, B. Schlieben-lange, Stadtsprache Forschungsrichtungen und Perspektiven einer vernachlässigten soziolinguistischen Disziplin, Dusseldorf, 1982

რ. იაკობსონი, 1985 - Р. Якобсон. Избранные работы. Москва, 1987

კოუტსი, 1993 - Cootes Jennifer. Women, men and language. London, 1993

უ. ლაბოვი, 1966 - W. Labov, The social Stratification of English in New-York City. Arlington: Center for Applied linguistics, 1966

ბ. ლარინი, 1987 - Б. Ларин. История русского языка и общее языкознание. Москва, 1987

ბ. ჯორბენაძე, 1989 - ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1989.

TAMAR LOMTADZE

FROM THE HISTORY OF THE STUDY CITY LANGUAGE

The study of city language has been necessitated by the development of sociolinguistics, as far as general problems of sociolinguistics mainly coincide with those of city language.

One of the earliest instances of the interest toward the characteristics of city language was the British lexicographic attempts in the 15th-16th cc., followed by other lexicographic works in the late 16th c. and the early 17th c. (Harman Th. A. Caveat of Warning for Common Crusaders Called Vagabonds, London, 1565; Dekker Th. The Shoemaker's Holiday (1599), Jonson B. Masque of the Gypsies Metamorphosed (1614), The Dictionary of the Cant in Crew Ancient and Modern of Gypsies, Beggars, Thieves (London, 1699).

In the late 19th c. and the early 20th c., works dealing with characteristics of city language appeared in France.

In the 1920 s, B. Larin published significant papers dealing with city language in Russia.

Since the 1960 s, W. Labov's research has initiated a new stage in the investigation of characteristics of city language.

როგორც ზმნის "განუსაზღვრებელი ანუ უჩინო სქესი (დასაო)
ანტონის გრამატიკის პირველ რედაქციაში სახელზმნაზე მსჯელობა
ყოველთვის ნათელი არ არის, რადგან, როგორც ჩანს, ანტონს თვითონ არ
ჰქონია გარკვეული, რა მიმართება იყო ე.წ. "უჩინო ანუ განუსაზღვრებელ
სქესსა" და სახელზმნას შორის (ე. ბაბუნაშვილი, 1970, გვ. 180-181). ამას
მოწმობს შემდეგი ადგილები მეორე რედაქციისა: "...სახელზმნისა, რომელსაცა
მაშინ სომეხთაებრ უწოდეთ უჩინოი" ანდა "მაშინ წოდებულნი იგი ჩუენგან
უჩინონი, რომელ არიან სახელზმნანი" (ანტონ I, 1997, გვ.214). როგორც ჩანს,
სახელზმნა და განუსაზღვრებელი (უჩინო) სქესი სხვადასხვა ცნებად არ მიაჩნდა
ანტონს და ამ უკანასკნელს სომხური ენის გავლენით იყენებდა. მეორე გამოცემაში
მას გაუსწორებია სათანადო მსჯელობაცა და მაგალითებიც და ერთგვარ
ბოდიშსაც კი იხდის ადრე დაშვებული შეცდომების გამო: "ესე სიტაბუქემან და
გამოუცდელობამა ჰქმნა საქმისამანო". აქ საგანგებო თავი ეძღვნება განუსაზღვ-

რებელი სქესის (დღევანდელი გაგებით ვითარებით ბრუნვაში დასმული მასდარი, რომელიც ევროპული ენების ინფინიტივს შეესაბამება) და სახელზმნის ურთიერთობას, სადაც ნათქვამია, რომ განუსაზღვრელი სქესი იწარმოება სახელზმნისაგან -ად ნიშნით აწმყოში, ხოლო მყოფადში იგი იცვლება -იდ ნიშნით. ეს ფორმები შემდგომ შეიძლება იბრუნოს კიდევ: “განუსაზღვრებელი წარმოებს სახელზმნისაგან და გუაჩუენებს ანუ ქმნასა აწმყოსა დროსა შინა ამით, რომელა -ად (შეყუარებად, შეკრუად, აღზოცად)... ხოლო მყოფადსა დროსა შინა ნიადაგ ვნებითად წარმოდგების ნიშნითა ამით -დი (წერადი, კურნუადი, შეძინებადი და სხუანი): განუსაზღვრებელისამებრ სქესისა, მყოფადნიცა შესაძლებელ არიან სახელებრ დაბრუნუად, მაგალითებრ: წერადი, წერადსა, წერადისა, წერადით...” (იქვე, გვ.198). ანტონი ერთმანეთისაგან განასხვავებს წერა (წერვა) და წერად (წერადი) ფორმებს. პირველი მისთვის სახელზმნაა, მეორე — განუსაზღვრებელი (იგივე უჩინო) სქესი. ეს სხვაობა კარგადაა ჩამოყალიბებული ანტონის გრამატიკის მეორე რედაქციაში.

ანტონი სახელზმნას ასე განმარტავს: “სახელ-ზმნა არს განრჩევა წოდებითი მნიშვნელი ქმნისა ანუ ვნებისა” (ანტონი, 1885, გვ.197). ე.ი. სახელზმნა სახელწოდებით განარჩევს მოქმედებას ან ვნებას. მოვბოვება სახელის ყველა კატეგორია, გარდა ნათესავისა (ანუ სქესისა) და ზოგი ზმნური კატეგორიაც (გვარი, ნაკვეთი და რიცხვი) — “შეიწყნარებს ყოველთა მდევართა სახელისათა, გარდა ნათესავისა: შეწირვა, მღუღელმოქმედება, ჰსწრაფვა, მისწრაფება... შეიწყნარებს რომელთამე მდევართა ზმნისათა, მაგალითებრ: ითქმის ვნებითად და მოქმედებითად, ნაკუეთსა და რიცხუსა... ხოლო სახელზმნა ესე უმეშუეობითადცა იქმნების: სლუა, ჯდომა, დგომა და სხუანი... (იქვე).

ავტორი მსჯელობს საანალიზო სიტყვათა სინტაქსურ ფუნქციოზეც: სახელზმნა წინადადებაში შეიძლება ასრულებდეს ქვემდებარის და დამატების ფუნქციას, “სახელ-ზმნა სახელებრ შევალს სიტყუასა შინა უფლად ზმნისა. მაგალითებრ: კდომა შეემთხვა იეროსალიმსა ქალაქსა... და ოდესმე საძიებოდ, მაგალითებრ: ამცნო უფალმან ღმერთმან არა ჭამა ხისა ცნობადისა ადამს” (იქვე, გვ. 198).

სახელზმნა ძირია ზმნისა, მისგან იწარმოება ზმნის ყველა ფორმა “მაუღლებელ, მაპიროვნე და მამრაველ” ნიშანთა დართვით. სახელზმნა “განბანა” ხან სახელად წარმოგვიდგება “და დაბრუნდების ნათესავობითად მეორისამებრ ნიშნისა”, ხან კი ზმნად. აქვე განხილულია სახელზმნისაგან ზმნის წარმოების მექანიზმი: “ხოლო წარმოდგების რა ზმნად პირველისა პირისა, მიეცემიან მამრავლენი და მაპიროვნენი თვსნი ნიშანნი”.

ანტონ I-ის გრამატიკიდან მოყოლებული, ძველ ქართულ გრამატიკებში ტერმინი “სახელზმნა” ყველგან დღევანდელი საწყისის მნიშვნელობით იყო გამოყენებული. გრამატიკოსები მიანიშნებდნენ მის როგორც სახელურ, ისე ზმნურ ნიშნებზე და, შესაბამისად, მკვლევართა ერთი ჯგუფი მას ზმნის სისტემას მიაკუთვნებდა, მეორე კი — არსებით სახელებს.

გაიოზი ანტონ კათალიკოსის მოწაფე იყო და, ცხადია, მისი გრამატიკა ვერ ასცდებოდა ანტონის გრამატიკის გავლენას, მაგრამ, ამასთანავე, გამოირჩევა საინტერესო დავიკრებებით და ზოგ საკითხთა ორიგინალური გაშუქებით. მას თავის “ქართულ ღრამატიკაში” (1789წ.) არ აქვს საგანგებო მსჯელობა სახელზმნაზე, მხოლოდ მიუთითებს, რომ სახელზმნის ფორმით წარმოდგენილი

ზმნის ძიება (დამატება) “შეიძლება იდგეს შემასმენლობითში ან ნათესაობითში ჯერ არს დაეწეებად წყინებისა ანუ წყინება და სხვა” (გაიოზი, 1789, გვ.77). ანტონისაგან განსხვავებით, ფორმები ქმნადი, ხუნადი, სწავლადი და მისთ, გაიოზის აზრით, მყოფადი დროის მიმღეობაა - აღი ნიშნით ნაწარმოები და არა განუსაზღვრებელი კილოს მყოფადი.

დავით და იოანე ბაგრატიონების გრამატიკებში სახელზმნის შესახებ ახალი არაფერია ნათქვამი. მათთან ეს პარაგრაფი ანტონის გავლენით ცალკეა გამოყოფილი და თითქმის სიტყვასიტყვით მიჰყვება მას. ი. ბაგრატიონი აღნიშნავს, რომ რადგანაც სახელზმნას ზმნური ნიშნებიც ახასიათებს, “იგი იქმნ შემოქმედებითად ესრეთ, მაგ.: შეწირვა, მღვდელმოქმედება, კვეთა... ვნებითად: ნათლისღება, მწერლობა ანუ წერვა, მირონცხება და სხვანი, ხოლო უმეშაობითად ესეგვარ: სუფევა, სლვა, ჯდომა, დგომა და მისთ.” (ი. ბატონიშვილი, 1990, გვ.189).

სოლომონ დოდაშვილმა “შემოკლებულ ქართულ დრამატიკაში” საგანგებო თავი მიუძღვნა სახელზმნის განხილვას, თუმცა მას მეტად მცირე ადგილი დაუთმო. “სახელზმნა არს ლექსი ზმნისაგან წარმოებული, რომელიცა აჩვენებს თვით თავით თვისით მოქმედებასა ანუ მოძრაობასა საგნისასა: ქება, წერა, წარსვლა ანუ განვლა, შენება... შეიწყნარებს ყოველსა თვისებასა არსებითისა სახელისასა და იბრუნვიან დაბოლოებისამებრ მათისა, ვითარცა სახელნი. ესენი არ არიან საკუთარნი ნაწილნი სიტყვისანი, არამედ შეადგენენ სახელთა არსებითთა” (ს. დოდაშვილი, 1830, გვ.136). ე. ი. სახელზმნა ს. დოდაშვილს სახელად მიაჩნდა. იგი, ანტონისგან განსხვავებით, არაფერს ამბობს სახელზმნის ზმნურ ნიშნებზე.

პლატონ იოსელიანის “პირუელ-დაწყებითი კანონი ქართულისა დრამატიკისა” 1840 წელს გამოქვეყნდა. ავტორი ცალკე განიხილავს სახელზმნასა და განუსაზღვრელ კილოს. ახალი და ამასთან მისეული აქ ისაა, რომ სახელზმნა წარმოადგენს ნაწარმოებ სახელს: “ზმნისაგან წარმოჰსდგება სახელი არსებითი, რომელიცა იწოდების სახელზმნად” (პლ. იოსელიანი, 1840, გვ.66). საყურადღებოა, რომ ავტორი მსჯელობს რუსული “დეპერჩასტიეს” მსგავსი ფორმების არსებობაზე ქართულ ენაში: ჯდომელა (сидя), დგომელა (стоя) ან უკუთქმითად: უსვენებლივ (не отдыхая) (იქვე).

დავით ჩუბინაშვილიც, სხვა ძველ ქართველ გრამატიკოსთა მსგავსად, სახელზმნას დღევანდელი საწყისის მნიშვნელობით იყენებს. მან პირველმა უარყო განუსაზღვრელი კილოს არსებობა ქართულში და აღნიშნა, რომ მის მაგივრობას ეწევა ნაზმნარი არსებითი სახელი, რომელიც არის ძირი ყოველი ზმნისა. “თვითოეულსა ზმნასა აქვს ძირი, დრამატიკულად სახელ-ზმნა, რომელზედაც დაფუძნდება მიმოხვრა. სახელზმნანი არიან: მარტივნი (წერა, კითხვა, თქმა), წარმოებულნი (პოვნა, პოულობა, ლესა, ლესვა, შენა, შენება), რთულნი (გულისხმა, გულის-ღება) (დ. ჩუბინოვი, 1885, გვ.19).

დიმიტრი ყიფიანის “ახალ ქართულ დრამატიკაში” (1882წ.) განსაკუთრებით საინტერესოა მსჯელობა ძველ ევროპულ ენებში (მათ შორის ლათინურში) არსებულ ისეთ ტერმინებზე, როგორებიცაა: “გერუნდი” — gerund, რომელსაც ეთანხმება ქართული სახელზმნა: წერა, კეთება, შენება: “გერუნდივი” — gerundium, რომელსაც ეთანხმება ქართული სახელზმნა მყოობადი: დასაწერი, დასაშენებელი, გასაკეთებელი... და “სუპინი” — supinum, რომელსაც

ეთანხმება ძველი უჩინო დახრა და ახლანდელი ზმნისზედა: დასაწერად, ასაშენებლად, გასაკეთებლად“ (დ. ყიფიანი, 1882, გვ.71). დ. ჩუბინაშვილის მსგავსად, ისიც უარყოფს ქართულში განუსაზღვრელი კილოს არსებობას და მიუთითებს: “ჩვენში არ არის დახრა განუსაზღვრებელი, ძველიდან უჩინოდ წოდებული. ამის მაგიერად იხმარება სიტყვა, რომელსაც ჩვენებურად ჰქვია “სახელწმინდა”—отглагольное имя“ (იქვე).

თ. ჟორდანია ძალიან მოკლედ ეხება სახელწმინდს. მსგავსი წარმოების სიტყვებს მან ადგილი მიუჩინა არსებითი სახელის ერთ-ერთ შინაარსობრივ ჯგუფში — განყენებით სახელებში (თ. ჟორდანია, 1889, გვ.79).

ანდრია ბენაშვილი 1894 წელს გამოცემულ “**მოკლე ქართულ გრამატიკაში**“ სახელწმინდისა და მიმღებობას ერთმანეთთან ურთიერთკავშირში ახასიათებს: “ყოველ ზმნისაგან კეთდება არსებითი სახელი და ჰქვია სახელწმინდა. ყოველ ზმნისაგან კეთდება ზედშესრული სახელი და ჰქვია მიმღებობა. მაგ.: ვწერ—წერა—დაწერილი, ვგალობ—გალობა—მგალობელი... ისინი იბრუნვიან ისე, როგორც არსებითი სახელები“ (ა. ბენაშვილი, 1894, გვ.15-16).

მასდარის შესახებ ვრცელი მსჯელობაა მოცემული **მ. ჭანაშვილის** გრამატიკაში. იგი, წინამორბედ გრამატიკოსთაგან განსხვავებით, ზმნის ხუთ კილოს (დახრას) განიხილავს. მეხუთეა განუსაზღვრელი, რომელშიც მ. ჭანაშვილმა ახალი შინაარსი ჩადო, ეს ტერმინი მან სახელწმინდა უწოდა. “განუსაზღვრელ დახრაში დაისახელების მხოლოდ მოქმედება, აღუნიშვნელად პირისა ანუ საგნისა, რომელსაც ეკუთვნის ეს მოქმედება. მაგ.: სწავლა, ჭამა, ლოცვა, ცოხნა. განუსაზღვრელ დახრის ზმნას ჰქვია აგრეთვე სახელწმინდა, რომელიც იბრუნვის, როგორც ყოველი სახელი არსებითი“ (მ. ჭანაშვილი, 1906, გვ.54-55).

ი. ნიკოლაიშვილი სახელწმინდის მხოლოდ განსაზღვრით არ კმაყოფილდება და მის მაწარმოებლებზეც მიუთითებს: “არის ზმნის ერთგვარი ფორმა, რომელიც არც დროს აჩვენებს, არც რიცხვს, არც პირს, არც კილოს. ზმნის ამგვარ ფორმას გრამატიკაში სახელწმინდა (მასდარი, ინფინიტივი) ეწოდება, რადგანაც ის ერთსა და იმავე დროს სახელიც არის და ზმნაც. როგორც განყენებითი სახელი, ის იბრუნვის მხოლოდ მხოლოდობით რიცხვში და, როგორც ზმნა, იუღვლება. სახელწმინდის ახასიათებს დაბოლოვება **ა** და სუფიქსები **ავ, ებ, ობ**. მაგ.: წერა, ხატვა (მიღებულია რედუქციით ხატ-ავ-ა-საგან), შენება, გალობა და სხვა (ი. ნიკოლაიშვილი, 1927, გვ.29).

დავით კარიჭაშვილი სახელწმინდს ზმნის ჯგუფში განიხილავს, თუმცა უყურადღებოდ არ ტოვებს მის მორფოლოგიურ და სინტაქსურ მსგავსებას სახელებთან: “ზმნას აქვს სამი განსხვავება: სახელწმინდა, ზმნაბრილი და ზმნისართი. სახელწმინდა არის მოქმედების ან ყოფა-მდგომარეობის აღმნიშვნელი სახელი. მაგ.: წერა, ჭრა, გაჭრა, წოლა, დაწოლა და ა.შ.“ (დ. კარიჭაშვილი, 1930, გვ.48).

ამდენად, ზემოთ განხილულ მკვლევართა მოსაზრებებიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ: ძველ ქართველ გრამატიკოსთა უმეტესობა იძლევა სახელწმინდის დახასიათებას, ისინი მიანიშნებენ მის როგორც სახელურ, ისე ზმნურ ნიშნებზე და, შესაბამისად, ერთი ჯგუფი მას ზმნის სისტემას მიაკუთვნებს, მეორე კი — არსებით სახელებს. ნიშანდობლივია, რომ ზემოხსენებული გრამატიკოსები უფრო მეტად ყურადღებას აქცევენ სახელწმინდის სინტაქსურ ფუნქციას და ნაკლებად ინტერესდებიან წარმოებით, საწარმოებელი საშუა-

ლებებით. ცხადია, სხვადასხვა მიზეზთა გამო, მათ მიერ გამოთქმულ ზოგიერთ შეზღუდვებს დღეს მხოლოდ ისტორიული ღირებულება აქვს, თუმცა არის დღევანდელი თვალსაზრისით ფასეული დაკვირვებებიც.

ანტონ I-ის გრამატიკიდან მოყოლებული, ძველ ქართულ გრამატიკებში ტერმინი “სახელზმნა“ ყველგან დღევანდელი საწყისის მნიშვნელობით იყო გამოყენებული. უდავოა, რომ სწორედ ანტონის მიერ მინიშნებული დებულებები გახდა ერთგვარი საფუძველი და იმპულსი მომდევნო ხანის გრამატიკოსებისათვის. მე-20 საუკუნის I ნახევრის ქართული გრამატიკული ლიტერატურაც ძირითადად სწორედ ამ პრინციპებით საზრდოობდა და ასე შემზადდა ნიადაგი ახალი ქართული გრამატიკული მოძღვრებისათვის, რომელსაც საფუძველი მე-20 საუკუნის 30-იან წლებში ჩაეყარა.

დამოწმებული ლიტერატურა

ანტონ I, 1885 — ქართული ღრამმატიკა, შედგენილი ანტონ I-ის მიერ, თბ., 1885

ე. ბაბუნაშვილი, 1970 — ე. ბაბუნაშვილი, ანტონ I და ქართული გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1970

ა. ბენაშვილი, 1894 — მოკლე ქართული გრამმატიკა, შედგენილი და გამოცემული ანდ. ბენაშვილის მიერ, ტფ., 1894

გაიოზი, 1789 — გაიოზი, ღრამმატიკა, კრემენჩუკი, 1789

ს. დოდაშვილი, 1961 — შემოკლებული ქართული ღრამმატიკა, გამოცემული სოლომონ დოდაშვილის მიერ, 1830 წელს; ს. დოდაშვილი, თხზულებანი, თბ., 1961

პლ. იოსელიანი, 1840 — პირუელ-დაწყებითი კანონი ქართულისა ღრამმატიკისა, შედგენილი პლ. იოსელიანის მიერ, ტფ., 1840

დ. კარიჭაშვილი, 1930 — დ. კარიჭაშვილი, ქართული ენის გრამატიკა, ეტიმოლოგია, ტფ., 1930

ი. ნიკოლაიშვილი, 1927 — ი. ნიკოლაიშვილი, ქართული ენის გრამატიკა, ტფ., 1927

თ. ჟორდანიას, 1889 — ქართული გრამატიკა, თხზული და გამოცემული თ. ჟორდანიასაგან, ტფ., 1889

ა. ფოცხიშვილი, 1979 — ა. ფოცხიშვილი, ქართული გრამატიკული აზრის ისტორიიდან, თბ., 1979

დ. ყიფიანი, 1882 — ახალი ქართული გრამატიკა, სხარტულად დაწერილი მამისაგან შვილებისათვის დიმიტრი ყიფიანისა, სანკტ-პეტერბურგი, 1882

უ. ყორღანაშვილი, 1973 — სახელზმნის სწავლების ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1973

ზ. შანშოვანი, 1881 — მოკლე ღრამმატიკა ქართულისა ენისა, ქმნული ზურაბ შანშოვანისაგან 1737 წელს, სანკტ-პეტერბურგი, 1881

დ. ჩუბინოვი, 1885 — Д. Чубинов, Краткая грузинская грамматика, СПб, 1885

დ. ჩუბიანიშვილი, 1972 — დ. ჩუბიანიშვილი, ინფინიტივის საკითხისათვის ძველ ქართულში, თბ., 1972

მ. ჯანაშვილი, 1906 — მ. ჯანაშვილი, ქართული ღრამმატიკა, ტფ., 1937.

TAMAR MAMARDASHVILI

UNDERSTANDING THE CONCEPT OF VERBAL NOUNS IN OLD GEORGIAN GRAMMARS

The introduction of the term 'saxelzmna' in the Georgian linguistics literature is associated with the name of Catholicos Anton, who used it to refer to the present infinitive (masdar). Since Anton's Grammar, the term in question has the same meaning in early Georgian grammars. Grammarians used to refer to its both nominal, and verbal features, and, therefore, a part of scholars grouped it in the verbal system, while others among nouns. It is obvious that, due to a number of reasons, some opinions of the old Georgian grammarians have only the historical value nowadays (with respect to the status of Verbal Nouns, to markers, etc.), though there are some relevant observations from the contemporary standpoint.

The work presents a detailed discussion of the views concerning the formation of Verbal Nouns, expressed by the early Georgian grammarians: Anton Bagrationi, Gaioz Rector, Davit and Ioane Bagrationi, Solomon Dodashvili, Platon Ioseliani, Dimitri Kipiani, Davit Chubinashvili, Tedo Zhordania, Andria Benashvili, Mose Janashvili, Davit Karichashvili, and others.

It is unarguable that Anton I's views concerning Verbal Nouns became a basis and impulse for later grammarians. The Georgian grammatical literature of the first half of the 20th century was mainly based on this principle, and, thus, the foundation was established for a new Georgian grammatical theory which came into being in the 1930s.

პეპი პანდარია

ტროლის მსოფთიკური ზეპოქვედების მქანოზმი

ჰუმბოლდტიანობა ერთ-ერთია იმ მცირერიცხოვან ლინგვოფილო-სოფიურ თეორიათა შორის, რომლებიც გავლენას ახდენენ ენის კვლევისადმი თანამედროვე მიდგომებზე. ერთის მხრივ, ჰუმბოლდტისეული ტრადიციები გაგრძელდა მე-20 საუკუნეში ნეოჰუმბოლდტიანობის მიდგომების ფარგლებში, მეორეს მხრივ კი - ჰუმბოლდტის მიერ გამოთქმული იმ ცალკეული დებულებებისა და იდეების განვითარების სახით, რომლებმაც გამოყენება ჰპოვეს ლინგვისტიკის სხვადასხვა სფეროებში.

ნეოჰუმბოლდტიანობა წარმოადგენს ლინგვოფილოსოფიურ შეხედულებათა ერთობლიობას, რომელიც ჩამოყალიბდა მე-20 საუკუნის შუა წლებში და რომლებიც მომდინარეობენ ვ. ფონ ჰუმბოლდტის იდეებიდან. გამოყოფენ ნეოჰუმბოლდტიანობის ორ მიმართულებას: ევროპულს, რომელიც ჩამოყალიბდა 1920-1940-იან წლებში გერმანიაში და რომელსაც უწოდებენ აგრეთვე ენის შინაარსზე ორიენტირებულ შესწავლას (*inhaltbezogene Sprachbetrachtung* ანუ *Sprachinhaltforschung*) და ამერიკულს, რომელიც დაახლოებით იმავე პერიოდში შეიქმნა და რომელსაც აიგივებენ ეთნოლინგვისტიკასთან. ევროპული ნეოჰუმბოლდტიანობის ფუძემდებლები არიან ი.ლ.ვაისგერბერი და ი.ტრირი. ნეოჰუმბოლდტიანობის ამერიკული ვერსია, პირველ რიგში, უკავშირდება ე.სეპირისა და ბ.ლ.ჟორფის სახელებს. ეს ორი საკმაოდ განსხვავებული მიმართულება ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ჩამოყალიბდა და ვითარდებოდა ერთმანეთთან უშუალო სამეცნიერო კონტაქტებისა და იდეების ურთიერთგაცვლის გარეშე.

წარმოდგენამ მეტაფორის გადამწყვეტი როლის შესახებ ადამიანის ცნებითი სისტემისა და ბუნებრივი ენის სტრუქტურის ფორმირებაში ასახვა ჰპოვა ლაკოფის მიერ (ე. რომასა და მ.ტიორნერთან ერთად) უკანასკნელ წლებში განვითარებულ კონცეფციაში „აღბეჭდილი გონების“ შესახებ, რომლის ფარგლებშიც ხდება ადამიანის აზროვნებითი უნარისა და სამყაროს შესახებ მის წარმოდგენათა დამოკიდებულება ადამიანის სხეულისა და ადამიანის ტვინის მოწყობის თავისებურებებზე.

მეტაფორა წარმოადგენს სინამდვილის ობიექტების შემეცნების, მათი დასახელების, მხატვრული სახეების შექმნისა და ახალი მნიშვნელობების წარმოქმნის ერთ-ერთ ძირითად ხერხს. იგი ასრულებს კოგნიტიურ, ნომინაციურ, მხატვრულ და აზრის წარმოქმნელ ფუნქციებს.

მეტაფორიზაციის შემთხვევაში იცვლება არა მარტო რეფერენტი, არამედ სათანადო ცნებაც, რადგანაც ამ უკანასკნელს აკლდება რომელიმე სემანტიკური კომპონენტი ან კომპონენტები. ასე მაგალითად, სიტყვა „ნოსე“ (ცხვირი) ორი მნიშვნელობით არის წარმოდგენილი: 1. ადამიანისა და პირუტყვის ყნოსვის ორგანო, 2. წინ წამოშვებული ნაწილი მთისა ან რაიმე საგნისა. რა თქმა უნდა, პირველი მნიშვნელობა ძირითადია, რადგანაც ამ მნიშვნელობით სიტყვა „ცხვირი“ სასუნთქი ორგანოცაა და წინ წამოშვებული ნაწილიც. მეორე მნიშვნელობა გადატანითია, რადგანაც ამ შემთხვევაში სასუნთქი მნიშვნელობა აღარ იკუთვნებს, ამიტომ რეფერენტის ცვლა მეტაფორიზაციის დროს გარკვეულ ცვლილებებს იწვევს თვითონ ცნებაში სემანტიკურ კომპონენტთა შემადგენლობის თვალსაზრისით.

უნდა აღინიშნოს, რომ მეტაფორის შექმნაში მონაწილეობს ოთხი კომპონენტი: ობიექტთა ორი კატეგორია და თითოეული მათგანის თვისებები. მეტაფორა ახდენს ობიექტების ერთი კლასის ნიშანთა შერჩევას და მათი სხვა კლასისადმი ან ინდივიდისადმი მეტაფორის აქტუალური სუბიექტისადმი მისაღებას.

როდესაც ადამიანს მელას უწოდებენ, მას მიაწერენ ცხოველთა ამ კლასისათვის დამახასიათებელ ეშმაკობას და საკუთარი კვალის დაფარვის უნარს. ამგვარად, ერთდროულად ხდება ადამიანის არსის შეცნობა. იქმნება მისი სახე და იქმნება ახალი აზრი: სიტყვა „მელა“ იძენს ფიგურალურ მნიშვნელობას — „პირფერი, ეშმაკი და ცბიერი, მატყუარა“. ამ თვისების მატარებელმა ადამიანმა შეიძლება მიიღოს მეტსახელი: მელა, მელია, მელაკულა ან გვარი მელაშვილი, მელაძე. ამრიგად, მეტაფორის ყველა შემოთ ჩამოთვლილი ფუნქცია რეალიზდება. ობიექტთა იმ კატეგორიის დახასიათება, რომლებიც მეტაფორით აღინიშნება, ნაციონალურად სპეციფიკურია. იგი შეიძლება განეკუთვნებოდეს სამყაროს შესახებ ენის მატარებელთა ზოგადი წარმოდგენების ფონდს, მითოლოგიას ან კულტურულ ტრადიციას. ასე მაგალითად, ქართულ ენაში სიტყვა „ვირი“ მეტაფორული გაგებით ნიშნავს „ჯიუტს“, რუსულში „оcean“ — სულელს, ხოლო ესპანურში el burro-ს უწოდებენ შრომისმოყვარე ადამიანს.

არისტოტელეს დროიდან მეტაფორა განიხილება როგორც შემოკლებული შედარება, ანუ შედარება, საიდანაც ამოღებულია მსგავსების გამომხატველი პრედიკატები (შვავს, მოგვაგონებს და სხვ.) და კომპარატიული კავშირები (როგორც, თითქოს, ვითომ და სხვ.). მათთან ერთად ჩამოცილებულია შედარების საფუძველი, მისი მოტივირება, დროისა და ადგილის გარემოებები, აგრეთვე სხვა მოდიფიკატორები. მეტაფორა ლაკონურია; იგი ამოკლებს მეტყველებას, მაშინ როდესაც შედარება განავრცობს მას. ფორმალურ განსხვავებას უპირისპირდება მნიშვნელობის განსხვავება. შედარება ყურადღებას ამახვილებს ნებისმიერ — მუდმივ თუ დროებით — მსგავსებაზე (ან მის არარსებობაზე): გუშინ ტყეში იგი როგორც კურდღელი, ისე იქცეოდა“. მეტაფორა ავლენს მუდმივ, სიღრმისეულ მსგავსებას: „იგი კურდღელია“. რადგან საგნის არსს აღნიშნავს, ამიტომ მეტაფორა არ ითავსებს სუბიექტურობას: „მე მგონია (უფიქრობ), რომ იგი კურდღელია“. მეტაფორა აახლოებს ობიექტებს, რომლებიც სხვადასხვა კლასებს მიეკუთვნება. მეტაფორა (ბერძნულად „გადატანა“) წარმოადგენს მეტყველების ფიგურას, რომელიც მდგომარეობს ობიექტთა გარკვეული კლასის აღმნიშვნელი სიტყვის ხმარებაში სხვა, მოცემულ ობიექტთა მსგავსი კლასის ან ცალკეული ობიექტის აღსანიშნავად; მაგ.: მგელი, ხე, გველი, ლომი, მელა და ა.შ. ადამიანთან მიმართებაში — მახვილი, ნათელი ჭკუის მქონე ადამიანის თვისებების შესახებ და ა.შ. ფართო გაგებით ტერმინი „მეტაფორა“ უნდა აგრეთვე სიტყვის გადატანითი მნიშვნელობის სხვა სახეობების მიმართ.

რა არის ტროპი? რა აქცევს ტროპს ხელოვნების ფაქტად?

O. Rose of May! — „მაისის ვარდო“ ამ მეტაფორით მიმართავს ლაერტი ლაღებულ ოფელიას. თუმცა ჩვენ შეგვიძლია მოვიყვანოთ სხვა მაგალითიც, როცა შედარება ხდება სხვა ყვავილთან, მაგ.: „ლურჯთვალა ია“. ეს აშკარა ტროპია — მნიშვნელობის გაორების შემცველი და მხატვრულად ღირებული.

ნებისმიერი ნიშნის მსგავსად, ეს მეტაფორაც სამ ელემენტს შეიცავს: აღმნიშვნელს, აღსანიშნს და მათ შორის კავშირს. ჩვეულებრივ ნიშანში, არა

ტროპში; აღმნიშვნელი ერთ აღსანიშნს უკავშირდება - „ყვავილს“ პირდაპირი მნიშვნელობით და ოფელიას გადატანითი მნიშვნელობით.

პირველ მნიშვნელობას („ყვავილი“) აღმნიშვნელი უკავშირდება უშუალოდ მეორეს კი - პირველის გზით. როგორია ამ დაკავშირების მექანიზმი?

მეტაფორის ორივე მნიშვნელობა, ისევე როგორც ნებისმიერი სხვა მნიშვნელობა, წარმოადგენს ნიშანთა (შინაარსთა) კომპლექსს, რომლებიც ახასიათებს მოვლენას რეალურად (მაგ., რომ ვარდი ყვავილია) ან მიეწერება მას მასობრივად ადამიანთა მიერ (მაგ., რომ ვარდი ლამაზია).

„ვარდის“ ორივე მნიშვნელობას შემდეგი ობიექტური ნიშნები ქმნის:

I მნიშვნელობას (ვარდი): ყვავილი, მშვენიერი, სურნელოვანი, იზრდება ბაღში, ყვავილებს შორის, ღია ცის ქვეშ; უყურებს მზეს, სვამს წვიმის წყალს. ყვავის გაზაფხულზე, უგალობს ბუღბუღი და ა.შ.

II მნიშვნელობას (ოფელია): ქალი, მშვენიერი, პოლონიუსის ასული, უყვარს ჰამლეტს და ა.შ.

ამ ორი მნიშვნელობის ერთ სემანტიკურ ერთეულად შეკვრა ხდება ასე: გამოვეყოფთ პირველი მნიშვნელობის ნიშნებიდან რომელიმე ერთს ან მეტს და ობიექტურობის ამ თუ იმ ზომით ვუკავშირებთ ამ ნიშნებს მეორე (მეტაფორულ) მნიშვნელობას. მაგრამ საერთო ნიშნები არ ამოწურავს პირველი მნიშვნელობის (ვარდის) ნიშანთა მთელ კომპლექსს; რჩება შეკავშირების პროცესში განუზოროცი-ელებელი, ასე ვთქვათ, „თავისუფალი“ ნიშნები (ყვავილი, სურნელოვანი ბაღი, ბუღბუღი, გაზაფხული...), რომლებიც აგრეთვე არაა ცნობიერად შემოდიან ჩვენს აღქმაში და ამდიდრებენ ოფელიას სანეს. ატყობინებენ მკითხველს, რომ ოფელიას, მთქმელის აზრით, ახასიათებს ვარდის თავისუფალი ნიშნების უმეტესობა. ეს განაპირობებს გამოთქმის არაერთმნიშვნელოვანობას და ემოციურ ესთეტიკურ ეფექტიანობას; იქმნება მეტაფორა, რომლის მხატვრული ზემოქმედების მექანიზმი, ჩვენი დაკვირვებით, პირველი მნიშვნელობის (ვარდის) სწორედ „თავისუფალი ნიშნებით“ და მათთან დაკავშირებული ასოციაციებით განისაზღვრება.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ.დ. ზვიადაძე, 1981 - გ.დ. ზვიადაძე, თანამედროვე ამერიკული ინგლისური ენის ლექსიკონი (ბრიტანულთან შეპირისპირებით), თბ., 1981
 მ.ნათაძე, 1996 - მ.ნათაძე, სიმბოლო (არსებობისა და ფუნქციონირების მექანიზმი), ქუთაისის უნივერსიტეტის მოამბე, ქუთ., 1996
 მ.ნათაძე, გ.ნათაძე, 1988 - მ.ნათაძე, გ.ნათაძე, დასაჯლეთ ევროპის ლიტერატურა XX საუკუნე, თბ., 1988
 გ.ნებიერიძე, 1999 - გ.ნებიერიძე, ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1999
 Аплатов В.М., Вильгельм фон Гумбольдт - вкн: Аплатов В.М., История лингвистических учений 2-е изд. испр. М. 1999
 Lakoff G., Espenson J., Goldberg A. Master metaphor list: Universitu of California, 1989.

МЕГИ МАНДАРΙΑ

МЕХАНИЗМ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ ТРОПА

В создании метафоры участвуют четыре компонента: две категории объектов и свойства каждой из них. Метафора отбирает признаки одного класса объектов и прилагает их к другому классу или индивиду - актуальному субъекту метафоры. Когда в грузинском языке человека называют лисой, ему приписывают признак хитрости, характерный для этого класса животных, и умение замечать за собой следы. Тем самым одновременно познается сущность человека, создается его образ и порождается новый смысл: слово лиса приобретает фигуральное значение "льстец, хитрый и лукавый обманщик". Наделенный таким свойством человек может получить прозвище Лиса, Лис, Лиса Патрикеевна (нар.-поэт.) или фамилию Меладзе, Мелашвили в грузинском языке. Таким образом, все отмеченные выше функции метафоры оказываются реализованными. Характеристика той категории объектов, которая обозначена метафорой, национально специфична. Она может принадлежать фонду общих представлений о мире носителей языка, мифологии или культурной традиции. Так, например, в грузинском языке осел в метафорическом смысле означает "(упрямый) дурак", а в испанском словом el burro (букв. "осел") называют трудолюбивого человека.

პიკა მელქაძე

გერმანია-საქართველოს ურთიერთობების ასახვა ქართულ პრესაში 1918 წელს

1918 წელი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი თარიღია საქართველოს ისტორიაში - შეიქმნა გარკვეული შესაძლებლობა, რომ ჩვენს ქვეყანას თავი დაედო რუსეთის პოლიტიკური დამოკიდებულებისაგან. იმდროინდელი ქართული საზოგადოება პოლიტიკური სიჭრელით ხასიათდებოდა, რაც კარგად ჩანს მაშინდელი პრესის გაცნობიდან. ჩვენი დაინტერესების საგანს საქართველო-გერმანიის ურთიერთობა 1918 წელს და პრესის ფურცლებზე მისი გამოძახილი წარმოადგენს. ამ მხრივ, ჩვენ საშუალება მოგვეცა გავცნობოდით სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიების თუ სამთავრობო გამოცემებს, რომლებშიც, ბუნებრივია, აღნიშნული საკითხი არაერთგვაროვნად არის გაშუქებული.

1917 წლის ოქტომბრის ცნობილი მოვლენების შემდგომ რუსეთი გამოვიდა I მსოფლიო ომიდან და დღის წესრიგში დადგა საზავო ხელშეკრულების დადების საკითხი. 1918 წლის 3 მარტს ხელი მოეწერა ბრესტ-ლიტოვსკის შეთანხმებას. გერმანიის მხარე დაინტერესებული იყო იმით, რომ საქართველოს წარმომადგენელსაც მიეღო მონაწილეობა კონფერენციის მუშაობაში. ამ ფაქტის შესახებ ამიერკავკასიის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ორგანო გაზ. „ერთობა“-ც წერდა („ერთობა“, 1918, №16). წერილში გერმანიასთან შესაძლო კავშირის დამყარება ნეგატიურად არის შეფასებული. უნდა აღინიშნოს, რომ სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას, რომლის ორგანოსაც წარმოადგენდა გაზ. „ერთობა“, თავი ერთიანი რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ნაწილად მიაჩნდა. ამიტომ, ბუნებრივია, ამ გაზეთის ორიენტაცია პრორუსული იქნებოდა. ქართველ სოციალ-დემოკრატებს ერთიანი რუსეთიდან გამოყოფის მიმართულებით გადადგმული ყოველგვარი ნაბიჯი სეპარატიზმად მიაჩნდათ. ანალოგიურ საკითხზე საუბარი 23 იანვრის გაზეთში „ჩვენი ქვეყანა“, რომელიც ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების გამოცემა გახლდათ. წერილის ავტორი სვამს კითხვას: „საჭიროა თუ არა ბრესტში წავიდეს ამიერკავკასიის წარმომადგენელი?“ („ჩვენი ქვეყანა“, 1918, №15). გაზეთს მიაჩნია, რომ ასეთი ნაბიჯის გადადგმა უთუოდ წაადგებოდა ჩვენი ქვეყნის მომავალს და შესაძლებელი გახდებოდა თავიდან აეცილებინათ თურქეთის აგრესია. გაზეთს კარგად ჰქონდა გააზრებული გერმანიის ინტერესები და სწორედ ამ ინტერესების ქვეყნისთვის სასარგებლოდ გამოყენების შესაძლებლობას ხედავდა. „გერმანეთისათვის ხელსაყრელია, რომ რუსეთი ცალკე ეროვნულ ერთეულებად დანაწილდეს და შემდეგ მათთან გამართოს საზავო მოლაპარაკება. ჩვენი ინტერესები მოითხოვს ფართოდ ვისარგებლოთ ამ შემთხვევით“ (იქვე).

საბოლოოდ, როგორც ცნობილია, საქართველომ ვერ შეძლო ბრესტ-ლიტოვსკში თავისი წარმომადგენლის გაგზავნა და ვერ დაიცვა თავისი ინტერესები. ამ ფაქტმა გავლენა იქონია საქართველოს საკითხის გადაწყვეტაზე. ბრესტის ზავის პირობებით ამიერკავკასიის თურქეთისათვის უნდა გადაეცა ბათუმის, ყარსისა და არტანის ოლქები. ამ საკითხთან დაკავშირებით გადაწყდა, ერთმანეთს ტრაპიზონში შეხვედროდნენ თურქეთისა და ამიერკავკასიის წარმომადგენლები. ბუნებრივია, პრესა ამ ფაქტს უყურადღებოდ ვერ დატოვებდა. საერთოდ, უნდა

ითქვას, რომ მთელი წლის განმავლობაში ქართულ პრესაში საქართველოს საგარეო ორიენტაციის საკითხი იდგა. ეს განსაკუთრებით წლის პირველ ნახევარს ეხება. სწორედ აპრილ-მაისის გაზეტებში მოიპოვება უხვი მასალა გერმანიასთან დაკავშირებით. საგაზეთო მასალების გაცნობიდან ვგებულობთ, რომ ჯერ კიდევ საბოლოოდ არაა გათავისებული გერმანიის ინტერესები საქართველოსა და ამიერკავკასიაში, არაა დასახული მასთან თანამშრომლობის გზები, გაურკვეველია საგარეო ორიენტაციის პრობლემა. პრესა საკითხს აყენებს ასე — ან რუსეთი, ან თურქეთი და არჩევანს პირველის სასარგებლოდ აკეთებს. აპრილის თვიდან, კერძოდ, ბათუმის კონფერენციიდან იწყება უკვე ხმამაღლა საუბარი გერმანულ ორიენტაციაზე. ქართული პრესა ცდილობდა გაენალიზებინა ის ძირითადი ფაქტორები, რამაც განაპირობა გერმანელთა დაინტერესება საქართველოს მიმართ. საერთოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ, ცალკეული გამონაკლისების გარდა, ამ პერიოდის ქართული პრესა ერთგვარად კეთილგანწყობილი იყო გერმანიის მიმართ.

1918 წლის გაზაფხულისათვის ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებაში განსაკუთრებული პრობლემატიკით დაისვა საგარეო პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხი. პრესის ფურცლებზე ფართოდ გაიშალა მსჯელობა აღნიშნულ პრობლემის გარშემო. გაზ. „ერთობა“ 30 მარტს წერდა: „ჩვენი პროგრამა ასეთია: სანამ ძალა შეგვწყევს, ჩვენ ვიბრძოლებთ ამიერკავკასიის დამოუკიდებლობისათვის ბათუმისა და ყარსის შენარჩუნებით, ხოლო თუ ბედმა გვიმუხტლა და შინაური მტრების ლაღატის გამო დავმარცხდით, ოსმალეთის ქვეშევრდომობას რუსეთთან კავშირი გვირჩევნია“ („ერთობა“, 1918, №73). როგორც ვხედავთ, წერილში გერმანია შესაძლო ორიენტირადაც კი არ არის მოაზრებული და აქცენტი კვლავ რუსეთზეა გაკეთებული. ამის საწინააღმდეგო აზრს ავითარებს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ქუთაისის საგუბერნიო კომიტეტის ორგანო „ხალხის მეგობარი“ 11 მარტის წერილში „საქართველოს ორიენტაციის საკითხი“, სადაც ნათქვამია: „ჩვენი მიზანი დამოუკიდებელი საქართველოა და თუ საკუთარი პოლიტიკის სისუსტე და ჩვენი მარტოობა გვაიძულებს კვლავ ორიენტაციების ძებნას, ფიქრობთ, რომ ხანა რუსული ორიენტაციისა დასრულდა და კვლავ ძველებურად დასავლეთისაკენ უნდა გავიყურებოდეთ“ („ხალხის მეგობარი“, 1918, №121). წერილში ზოგადი მინიშნებაა დასავლეთზე და დაკონკრეტებული არ არის, თუ რომელი ქვეყანა უნდა მოიაზროს საქართველომ თავის პრეტენქტორად. საერთაშორისო მდგომარეობას და მის ცვალებადობას განსაკუთრებული ყურადღებით უნდა ადევნებდეს თვალს ისეთი პატარა ერი, როგორიც ქართველობაა. ამ მხრივ, რა ვითარება იყო 1918 წელს? რა ორიენტაციას უნდა დადგომოდა ჩვენი სამშობლო? პირველმა მსოფლიო ომმა და რუსეთის „რევოლუციამ“ საქართველოს საერთაშორისო მდგომარეობა შეცვალა. რუსეთის იმპერიის ნანგრევებზე რამდენიმე სახელმწიფოებრივი ერთეული წარმოიშვა. ოსმალეთის ძალა ამ გარემოებამ შესამჩნევად გაზარდა. ოსმალეთის წინააღმდეგ რუსული ორიენტაცია ვეღარ უზრუნველგეყოფდა. მარტო ამ მხრივ არ ხასიათდებოდა მაშინდელი საქართველოს საერთაშორისო მდგომარეობა. I მსოფლიო ომის მიწურულს ჩვენი ქვეყნის საზღვრებს მიუახლოვდა სხვა სახელმწიფოთა პოლიტიკურ-ეკონომიკური ინტერესები, კერძოდ, ჩვენი სამშობლოს კარებთან იკვანძებოდა გერმანიის პოლიტიკის ხაზები. არსებული ვითარება გაზ. „ხალხის მეგობარს“ საესებით ხელსაყრელად ეჩვენებოდა: „ჩვენ საშუალება გვეძლევა, —წერდა გაზეთი,—

ახალი ფაქტორებით ვისარგებლოთ, კვლავ დიდ გზაზე გავიდეთ ამდენი ხნით ვიწრო ბილიკებში მომწყვდეულებმა. ამ გარემოებაში ჩვენ უნდა უარვყოთ ძველი ორიენტაცია. ჩვენი თანაგრძნობა და ზრუნვა დამოუკიდებლობისაკენ უნდა გადავხაროთ და დამოუკიდებელ ამიერკავკასიას ან საქართველოს თუ დაუყენეს საკითხი კოალიციითა თანაგრძნობისა, ჩვენ იძულებული გავხდებით გერმანიის კოალიციის პოლიტიკა გავიზიაროთ და მით ერის ფიზიკური არსებობა გადავარჩინოთ მოსალოდნელი საფრთხისაგან“ („ხალხის მეგობარი“, 1918, №144). როგორც ვხედავთ, წერილში პირდაპირ არის საუბარი გერმანულ ორიენტაციაზე. მართალია, ეს ვითარებიდან გამომდინარე იძულებით პროცესადაა აღქმული. მაგრამ იმდროინდელი რეალობის გათვალისწინებით სხვა ალტერნატივა არც არსებობდა. სტატიაში „გერმანეთის მფარველობა“, რომელიც გამოქვეყნდა გაზ. „საქართველოს“ 12 მაისის ნომერში, ავტორი სვამს კითხვას: „შეგვიძლიან თუ არა ჩვენ, საკუთარი ძალებით და საშუალებებით სახელმწიფოებრიობის შექმნა?“ („საქართველო“, 1918, №89). საკმაო ანალიზის შემდგომ ის ასკვნის, რომ საგარეო ძალთა დახმარების გარეშე საქართველო დამოუკიდებელ სახელმწიფოს ვერ ააშენებს. „რომელი გარეშე ძალა შეიძლება რომ დავიხმაროთ ჩვენ ეროვნული შენობის ასაგებად და მოსართავად? - კითხულობს ავტორი, - ის ქვეყანა, რომელიც დაიხმარა ამ მიზნისათვის პოლონეთმა, უკრაინამ, ლიტვამ, ფინლანდიამ - გერმანია“ - ასკვნის ის („ერთობა“, 1918, №89).

შექმნილ რეალობას, ბუნებრივია, ვერ გაექცეოდა ვერც სოციალ-დემოკრატიული პარტია, რომლის აზრის გამომხატველიც იყო გაზ. „ერთობა“. 10 აპრილს მის ფურცლებზე დაიბეჭდა წერილი „ახალი ორიენტაცია“, რომელშიდაც უკვე ცალსახადაა გაცხადებული: „რუსეთის ორიენტაცია გერმანიის ორიენტაციით იცვლება. ამაშია დღევანდელი მომენტის მნიშვნელობა“ („ერთობა“, 1918, №82). როგორც ცნობილია, ბათუმის კონფერენციაზე მყოფი გერმანული დელეგაციის დაუინებელი თხოვნის შედეგად, საქართველომ 26 მაისს გამოაცხადა დამოუკიდებლობა. ამ დღიდან უკვე საბოლოო წერტილი დაესვა იმ დროის ორიენტაციის პრობლემას. საქართველომ ცალსახად აიღო პროგერმანული მიმართულება. იმ ვითარებაში თითქმის ყველა პოლიტიკური თუ საზოგადო მოღვაწისათვის უცხო არ იყო გერმანელთა ინტერესები საქართველოს მიმართ. პრესის გაცნობა კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს ამაში. აქვე მკაფიოდაა საუბარი იმ მძიმე საშინაო და საგარეო მდგომარეობაზე, რომელშიდაც მაშინდელი საქართველო იმყოფებოდა. სწორედ ამან შვა ძლიერი მოკავშირის მოძებნის აუცილებლობა და ასეთად გერმანია იქნა მოაზრებული. გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“ 28 მაისს წერდა: „აი, ასეთ მდგომარეობაში მყოფი ერთადერთ გზას ვნახულობთ, რომელიც იმედს გვისახავს და ჩვენს მომავალს უზრუნველყოფს. ეს არის გერმანიის მფარველობა“ („ჩვენი ქვეყანა“, 1918, №95). 1918 წლის 28 მაისს ფოთში გემზე „MINNA HORN“ შედგა მოლაპარაკება საქართველოს დელეგაციასა და გერმანიის წარმომადგენლებს შორის. დადებულ იქნა „დროებითი შეთანხმება საქართველოსა და გერმანიას შორის წინასწარი ურთიერთდამოკიდებულების დამყარების შესახებ“. ამის თაობაზე საკმაოდ დაწვრილებით იუწყებოდა ქართული პრესა.

30 მაისს თბილისში ჩამოვიდა გერმანიის დიპლომატიური მისია გრაფ შულენბურგის მეთაურობით. 31 მაისს დილით მისია მიიღო საქართველოს ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარე კარლო ჩხეიძემ, ხოლო შემდეგ სამხედრო

მინისტრმა გიორგაძემ. მათ დიდი იმედები გამოთქვეს, რომ ახალგაზრდა საქართველოს რესპუბლიკა „გაძლიერდებოდა და გაიფურჩქნებოდა გერმანიის ზელშეწყობითა და დახმარებით“. თავის მხრივ, მისიის წარმომადგენლებმა აღუთქვეს საქართველოს მთავრობას, რომ „გერმანია მიიღებდა ყოველგვარ ზომებს საქართველოს რესპუბლიკის დასაცავად“ (დაწვრ. იხ. „ერთობა“, 1918, №111; „ხალხის მეგობარი“, 1918, №176). საქართველო-გერმანიის ურთიერთობანი უფრო მჭიდრო სახეს იღებს 1918 წლის ზაფხულიდან მოყოლებული, რაც შესაბამის ასახვას პოულობს მაშინდელ პრესაში. გაზ. „საქართველო“ 30 მაისს იტყობინებოდა, რომ გერმანიაში დაიწყო „ქართული გაზეთის“ გამომცემლობა. ლ. კერესელიძის თაოსნობით დაარსებულა „გერმანულ-ქართული საზოგადოება“, რომელშიც შევიდნენ „ისეთი სახელოვანი სწავლულები, როგორიცაა საერთაშორისო უფლების მოძღვარი - ლისტი, ბერლინის საერთოგრაფიო მუზეუმის დირექტორი ონშაუ, ისტორიკოსი ედუარდ მეიერი“ („საქართველო“, 1918, №104). მოგვიანებით საქართველოშიც შეიქმნა „ქართულ-გერმანული საზოგადოება“ („საქართველო“, 1918, №144). საზოგადოების დაარსებას დასწრებიან გენ. ფონ კრესი, გერმანელი ლინგვისტი დოქტ. დირი, ადგილობრივი გერმანული ახალშენების წევრები, ფინანსთა მინისტრი გ. ჟურული, სახელმწიფო კონტროლიორი დოქტ. ფ. გოგიჩაიშვილი, უნივერსიტეტის პროფესორები, ეროვნული საბჭოს წევრები და სხვ. სიტყვებით გამოვიდნენ: ტ. მარგველაშვილი, დოქტ. დირი. არჩეულ იქნა საზოგადოების გამგეობა („საქართველო“, 1918, №146). 1918 წლის 11 ივნისს, საღამოს 5 სთ-ზე თბილისში გოლოვინის პროსპექტზე შედგა საქართველო-გერმანიის ჯარების აღლუმში, რომელშიც მონაწილეობდნენ სამივე სახეობის ჯარები (ქვეითი, კავალერია, არტილერია). აღლუმში მიიღო ნოე ჩამიშვილმა, რომელმაც სიტყვით მიმართა გერმანიის ჯარებს, მიესალმა მათ მოსვლას კავკასიაში და გამოთქვა რწმენა, რომ „პირისპირ მდგომი გერმანიისა და საქართველოს ჯარები ერთმანეთთან სრული კონტაქტით შეძლებენ წესრიგის დაცვას ჩვენს ქვეყანაში“ (მ. გაბრიჩიძე, 1942, გვ.34). გერმანულ ბატალიონთან ერთად თბილისში ჩამოვიდა სამხედრო დიპლომატიური დელეგაციაც გენ. მარონ კრეს ფონ კრესენშტეინის მეთაურობით, რომელიც აღლუმზე სიტყვით გამოვიდა. მან თქვა: „ჩვენ მოვედით არა როგორც დამპყრობლები, არამედ როგორც მეგობრები“ („ლიტერატურული საქართველო“, 1991, №21). თითქმის ანალოგიური აზრი იყო ჩადებული შულენბურგის სიტყვაშიც. აღნიშნულ ფაქტს გამოეხმაურა გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“ 15 ივნისის ნომერში („ჩვენი ქვეყანა“, 1918, №110).

1918 წლის ივნისის პირველ რიცხვებში ქართული დელეგაცია (ჩხენკელი, ნიკოლაძე, ავალიშვილი) ბერლინს ეწვია („ჩვენი ქვეყანა“, 1918, №111). მან დააყენა საკითხი ახალი კონფერენციის მოწვევის შესახებ, ერთის მხრივ, საქართველოს და, მეორეს მხრივ, გერმანული კოალიციის წარმომადგენელთა მონაწილეობით. გერმანიის მთავრობამ მოიწონა აზრი კონფერენციის მოწვევის შესახებ და წინადადება წამოაყენა, ის ჩატარებულიყო სტამბოლში (იქვე). თითქმის ანალოგიურ ინფორმაციას გვაწვდის გაზ. „საქართველო“ 15 ივნისის ნომერიც.

ბერლინში მყოფი საქართველოს დელეგაციის მთავარ პოლიტიკურ მიზანს წარმოადგენდა გერმანიის მიერ საქართველოს დამოუკიდებლობის ცნობა. მათი მუშაობის შესახებ იმდროინდელი პრესის ფურცლებზე მნიშვნელოვან ცნობებს

გვაწვდის დელეგაციის წევრი ვლ. აბმეტელაშვილი. მან გაზ. „ერთობის“ ფურცლებზე გამოაქვეყნა წერილები საერთო სათაურით - „გერმანიაში“. დელეგაციის მცდელობამ გარკვეული შედეგი გამოიღო. 24 ივნისს გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ფონ კიულმანმა რაიხსტაგში განაცხადა, რომ გერმანელთა მიერ საქართველოს რესპუბლიკა დე-ფაქტოდ იქნა ცნობილი. დეპუტატებმა დიდი ინტერესი გამოიჩინეს საქართველოს საკითხთან დაკავშირებით. აღნიშნულ თემაზე სიტყვით გამოვიდნენ შემდეგი დეპუტატები: გრობერი, დავიდი, გრაფი ფონ ვესტარფი, დ-რი შტრეზემანი, ჰაახე, დ-რი ვერნერი (დ.ენუქიძე, 1945, გვ.96).

აღნიშნულ მოვლენას, ბუნებრივია, გვერდს ვერ აუვლიდა ქართული პრესა. გაზ. „საქართველო“ 10 ივლისს წერდა: „24 ივნისი ისტორიული დღეა საქართველოსათვის. ამ დღეს ბ-ნი კიულმანი დიდი სიტყვით გამოვიდა რაიხსტაგში“ („საქართველო“, 1918, №134). 11 ივლისის ნომერში მთლიანადაა დაბეჭდილი გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრის სიტყვა („საქართველო“, 1918, №135).

ესერების ქუთაისის საგუბერნიო კომიტეტის ორგანო „რევოლუციონური ნობათი“ საქართველო-გერმანიის დაახლოებას ოსმალეთის საწინააღმდეგოდ მოიაზრებდა. გაზეთი ავითარებს აზრს, რომ „ოსმალეთის ზომაზე მეტი გაძლიერება არ შედიოდა გერმანიის გეგმაში“ („რევოლუციონური ნობათი“, 1918, №57). სწორედ გერმანია-ოსმალეთის ინტერესთა შეუთავსებლობაზე ცდილობდა ქართული დიპლომატია თავისი მომავალი ქმედებების განხორციელებას. ბერლინში მყოფმა ქართულმა დელეგაციამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, დღის წესრიგში დააყენა ახალი კონფერენციის მოწვევა, რომელიც გადასინჯავდა ბათუმის კონფერენციის გადაწყვეტილებებს. ასეთ ადგილად სტამბოლი იქნა შერჩეული. ეს ფაქტი ქართული დიპლომატიის გამარჯვებას და ოსმალური დიპლომატიის მარცხს მოასწავებდა. ამას, უპირველეს ყოვლისა, გერმანია-ოსმალეთის ინტერესთა შეუთავსებლობა განაპირობებდა კავკასიისთან და, კერძოდ, საქართველოსთან მიმართებაში. გერმანია-ოსმალეთს შორის არსებული წინააღმდეგობანი საკმაოდ საინტერესოდ და ვრცლადაა გაანალიზებული სერ. გერსამიას წერილში („ხალხის მეგობარი“, 1918, №195). ავტორი აგრძელებს იმ დროისათვის საკმაოდ ფეხმოკიდებულ ბათოს და საქართველოს მომავალს გერმანიას უკავშირებს. საქართველო იმედიანად შეჰყურებდა მომავალ კონფერენციას, რომელიც სტამბოლში უნდა გამართულიყო. ჩვენი პრესის ფურცლებზე მნიშვნელოვანი ადგილი დაეთმო ამ საკითხს. სტამბოლის კონფერენციაზე ქართული დელეგაციის გამგზავრების თაობაზე იტყობინებოდნენ გაზ. „საქართველო“, №117; „ჩვენი ქვეყანა“, №111 და სხვ.

საქართველოს იმედებს გერმანიისაგან უფრო სერიოზული და ქმედითი დახმარების მიღებაზე განხორციელება არ ეწერა. ისტორიის ფორტუნამ ისე იწეა, რომ გერმანიამ აგვისტოს თვეში სასტიკი დამარცხებები იგემა ფრონტის ხაზზე. შექმნილი ვითარება არახელსაყრელი აღმოჩნდა საქართველოსთვისაც და ამან განაპირობა კიდევ, რომ სტამბოლის კონფერენცია, რომელზედაც ასე დიდ იმედებს ამყარებდა ქართული მხარე, საბოლოოდ არცკი შემდგარა. ქართული პრესა შეშფოთებას გამოთქვამდა, რომ ჭიანჭურდებოდა კონფერენციის დაწყება („საქართველო“, 1918, №142; №147; №151). ზაფხულის მიწურულს უკვე აშკარა გახდა, რომ ეს კონფერენცია აღარ გაიმართებოდა. „საზავო კონფერენცია დღემდის არ შეკრებილა და შეიკრიბება კი?“ - ასე აყენებდა საკითხს გაზ.

„საქართველოს რესპუბლიკა“ („საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, №7). სექტემბერ-ოქტომბერში კიდევ უფრო გაუარესდა გერმანიის საერთაშორისო ვითარება, რამაც გავლენა იქონია საქართველო-გერმანიის ურთიერთობებზეც. უკვე ნათელი გახდა, რომ გერმანია ამ ომიდან დამარცხებული გამოვიდოდა. 1918 წლის 11 ნოემბერს დადებული კომპიენის ზავით I მსოფლიო ომი დასრულდა.

შექმნილ ვითარებაში უკანა პლანზე გადაიწია გერმანიის საგარეო პოლიტიკის ძირითადმა ასპექტებმა, მათ შორის საქართველოსთან დამოკიდებულების საკითხმაც. გერმანელები იძულებული გახდნენ დაეტოვებინათ საქართველოს ტერიტორია, რადგანაც საქართველო და მთლიანად კავკასია გამარჯვებულ სახელმწიფოთა ინტერესების სფეროში მოექცა. დეკემბრის ბოლოს გერმანიის ჯარებმა დატოვეს საქართველო, ზოლო 7 იანვარს კი - გერმანიის დელეგაციის უკანასკნელი წარმომადგენელიც გაემგზავრა ფოთიდან („ხალხის მეგობარი“, 1918, №337).

გერმანიის მარცხმა პირველ მსოფლიო ომში დაასრულა საქართველოს გერმანული ორიენტაციის ეტაპი. იმდროინდელი პრესის მასალების შესწავლამ ჩვენ დაგვანახა, რომ საქართველოში გერმანია მიიჩნეის მხსნელად, რომელსაც ლაბირინთიდან უნდა გაეყვანა დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი სახელმწიფო. მართალია, პრესა იდეოლოგიური სიჭრელით ხასიათდებოდა, მაგრამ გერმანიასთან მიმართებაში თითქმის ერთიან დამოკიდებულებას ამჟღავნებდა. ძირითადად გერმანია მოიაზრებოდა როგორც თურქეთის აგრესიის შემაკავებელი ფაქტორი, მაგრამ მისმა დამარცხებამ საქართველო-გერმანიის შემდგომი თანამშრომლობის საშუალება მოსპო. საქართველოს პირველი დამოუკიდებელი რესპუბლიკის ისტორიაში გერმანული პერიოდი დასრულდა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ზ. ავალიშვილი, 1990 - საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, თბ., 1990
 მ. გაბრიჩიძე, 1942 - მ. გაბრიჩიძე, გერმანელი ოკუპანტები საქართველოში 1918 წელს (დოკუმენტებისა და მასალების კრებული), თბ., 1942
 დ. ენუქიძე, 1945 - Д. Енукидзе, Крах империалистической интервенции в Закавказье, Тб., 1945
 გაზ. ერთობა, 1918, №16, №73, №82, №111
 გაზ. ლიტერატურული საქართველო, 1991, №21
 გაზ. საქართველო, 1918, №46, №89, №104, №134, №135, №142, №144, №146, №147, №151
 გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა, 1918, №7
 გაზ. რევოლუციონური ნობათი, 1918, №57
 გაზ. ჩვენი ქვეყანა, 1918, №15, №95, №110, №111
 გაზ. ხალხის მეგობარი, 1918, №121, №144, №195, №337.

GIGA MELKADZE

REFLECTION OF GERMAN-GEORGIAN RELATIONS IN THE
GEORGIAN PRESS IN 1918

The foreign orientation of Georgia was the focus of attention of the Georgian press during the whole year 1918. The newspapers of April and May contain ample material concerning Germany. However, obviously, there was still little awareness of the interests of Germany in Georgia and Transcaucasia, the ways of cooperation with this country were not outlined, and the question of the foreign orientation was not settled finally. The press proposed an alternative - Russia or Turkey, and the preference was given to Russia. The German orientation appeared from April. The Georgian press attempted to analyze the main factors causing the interest of Germany in Georgia. In general, the Georgian press of that time, with few exceptions, was somewhat well-disposed to Germany. In the Georgian public the latter was viewed as a doubtless winner and the contacts and cooperation with it seemed acceptable to all political directions. This accounts for certain favour to Germany in the Georgian press.

მანია მიქაუტაძე

1 ბრავუმიტ ბაღმოცემული ბგერები და [ეა]
(III[ეი]) ბგერათოკოპალეჟის ბაღმოცემა V-XI სს
წერილობითი კოპალეჟის მიხედვით

უძველეს წერილობით ძეგლებში 1 ბრავუმის ბაღმოცემის სურათი ასეთია:
იგი ბაღმოცემა:

1. ე- ბოლოკიდურთან საზოგადო სახელთა სახელობით
ბრუნვაში ფუძისეული ე-სა და ბრუნვის ნიშნის ა-ს ნაცვლად:

ამ პოზიციაში V-VI სს. ხანმეტ ოთხთავში მხოლოდ 1 ბრავუმა წერია.
ასეთივე სურათია იაკობის პირველსახარების ხანმეტ ნაწყვეტებში, ხანმეტ
მრავალთავში, ხანმეტ ლექციონარში, ივ. ჯავახიშვილის ბაღმოცემულ ხანმეტ
ტექსტებში.

მაგალითები: მარჯვენა (Xმთ.6,3); სიმრგულ (შან.40,2); სძ (ზმრ. 18ა 14);
ჭაბუკი მდომარს (ზ/ლმარკ.16,5); ბარძიმი სავსე(საქმ.333,2)...

ამავე პოზიციაში ხანმეტ მრავალთავში ერთ შემთხვევაში 1 დაწერილობა
შეგვხვდა: ბავლე (19ა22), ჯავახიშვილთან კი ორ შემთხვევაში — 1 დაწერილობა:
ნაკუთხალი მდებარე (ჯავ.იონ.21,9); მარცხენა შენი (ჯავ. მთ.6,3).

შემეტ ძეგლებში V_# პოზიციაში სახელობით ბრუნვაში 1 არ შეგვხვედრია.

ამ პოზიციაში ტბეთის ოთხთავში მხოლოდ 1-ა, ასევეა "მოქცევა
ქართლისადმი", "საზომთათჟ და საწყაულთასა" და "შუშანიკის წამებაში".

მაგალითები: ძუძუდ მტ (შუმ.24,11); მძლ ნიში ჯუარისად (მ/ქ-ა351,8);
ბმ ნაყოფიერი (ეპ.კპრ.191,33); მწუხარს (მმთ.19,22)...

ამ ხელნაწერებში ორთოგრაფიული ნორმები მკაცრად არის გატარებული.
ნორმებიდან უმნიშვნელო გადახრის სურათია წარმოდგენილი ოპიზის ოთხთავში,
რომელშიც 99,1% გვხვდება 1 და 0,9% — 1: სიმართლ (მმთ.5,20); ტრთები
მძიმე (მმთ.23,4)...

შედარებით ზუსტად არის 1-ს ბაღმოცემების წესები დაცული პარხლის ოთხთავში
(90,8% გვხვდება 1 დაწერილობა და 9,2% — 1); ბერთის ოთხთავში (92,5%-ია 1
და 7,5% — 1); ალექსანდრე კვიპრელის "ქრონიკაში" (89% ამ პოზიციაში 1
ბრავუმა წერია და 11% — 1); რომაელის "ქრონიკონში" (95,6% — 1 და 4,4%
— 1): მოქალაქ მდებარს სენითა მძიმითა (კვ.ქრ.68,26); სახე ჭეშმარიტი (კვ.ქრ.34,3);
ბე მისი(რ/ქრ.202,6); ტრთები მძიმე(მმთ.24,4); ძე კაცისად(მმთ.19,28)...

ამ პოზიციაში 1-ს ბაღმოცემების თვალსაზრისით ორთოგრაფიულ ნორმათა
მკვეთი გადახვევა სახეზე აღიშნის ოთხთავში (62% 1 დაწერილობა და 38%
— 1); ჯრუჭის ოთხთავში (56,4% 1 დაწერილობა და 43,6% — 1); "ნეგმირებულ
ძლისპირში" (6% — 1 და 94% — 1): ძმ თჯი (CDმარკ.12,6); საქმე იგი (მმთ.
6,4); ღირე ეგე (C მთ.7,5); მწუხარს (მმთ.19,22); მზე სიმართლისად (ძლ.147/27-
18); ძმ დაუსაბამოდა მამისად(ძლ.131/9-3)...

იოვანე ბოლნელთან და პეტრე იბერიელთან 1 ბრავუმა საერთოდ არ
ბაღმოცემა; დიომიდესთან — კანტი-კუნტად და აღრევებით.

აღიშნის ოთხთავში სახელობით ბრუნვაში V_# პოზიციაში არის 1 და 1
ბრავუმათა მიჯრით დაწერილობის შემთხვევები: ძეჟ ჩემი (მთ.17,15; მარკ. 1,11);
ბეჟ იგი (იონ.4,47); ბეჟ (მთ.12,33)...

2. ე- ბოლოკიდურიან საკუთარ სახელთა ნათესაობით (იშვიათად მოქმედებით) ბრუნვაში ფუძისეული ე-სა და ბრუნვის ნიშნისეული ე-ს ნაცვლად:

ხანმეტ ოთხთავში ასეთ შემთხვევაში 72,4% წარმოდგენილია **ქ** დაწერილობა, 3,5% — **ქ** დაწერილობა და 24,1% — **ქ** დაწერილობა: დედა ძეთა ზებელქსთაჲ (მთ.27,56); წიგნსა მოსქსა (მარკ.12,26); ჰეროდესნი (მთ.14,6); იწყეს რისხვად იაკობისა და იოჰანესა (მარკ.10,41); ნოედსა (ლკ.3,36)...

ამავე პოზიციაში ყველა სხვა ხელნაწერში მხოლოდ **ქ**-ა: ნაბუთქსი (ხ/მრ.14ბ8); სამოციქულო პაულქსი (ხ/ლ.14,1); იოჰანეშგანცა (ხ/მრ.15ა 13)...

აღნიშნულ პოზიციაში ლაპიდარულ წარწერებში **ქ** დაწერილობა ერთადერთ შემთხვევაშია გამოყენებული: წმიდისა **თეოდორედისთა** (ბეთლ.1,532-552წწ.). ყველა სხვა წარწერაში გვაქვს **ქ**: პეტრქს ზუცობასა (უკანგორი V—შოშ.26); ქრისტქსითა (ბეთლ.1,532-552წწ.; უკანგორი V—შოშ.26)...

ჰამეტ ძეგლებში საკუთარ სახელთა ნათესაობითში 80% წერია **ქ** გრაფემა და 20% წარმოდგენილია **ქ** დაწერილობა: ფილიპედს ძმისა (პტ.მთ.14,3); იოვანქს (პტ.ტბ.24rv5; პტ. მარკ.2,18)...

ამ პოზიციაში "შუშანიკის წამებაში" მხოლოდ **ქ** გრაფემა გვხვდება. ასეთივე სურათია იპოლიტე რომაელის "ქრონიკონში", "საზომთათჳს და საწყაულთაში".

შედარებით დაცულია ორთოგრაფია ოპიზის ოთხთავსა (89,5% გვაქვს **ქ** დაწერილობა, 7% — **ქ** დაწერილობა და 3,5% — **ქ**) და აღიშის ოთხთავში (**ქ** გვაქვს 78% და **ქ** — 22%).

ნორმათა რყევა იმატებს ტბეთის ოთხთავში (ამავე პოზიციაში **ქ** გვაქვს 57% და **ქ** — 43%), კვიპრელის "ქრონიკასა" (53%-ია **ქ** გრაფემა და 47% — **ქ**) და "მოქცევაჲ ქართლისაჲში" (40,5% **ქ** წერია და 59,5% — **ქ**).

რიგ ხელნაწერში ამ პოზიციაში ორთოგრაფიულ ნორმათა რღვევის აშკარა სურათი გვაქვს: ჯრუჭის ოთხთავში **ქ** 18,5% გვაქვს და **ქ** — 81,5%; პარხლის ოთხთავში **ქ** გრაფემა 17,2%-ია და **ქ** — 82,8%; ბერთის ოთხთავში **ქ** 7,1%-ია, **ქ** — 92,9%; "ნეგმირებულ ძლისპირნი" 12,5% **ქ**-ა და 87,5% — **ქ**.

სახეზეა, რომ ერთსა და იმავე პოზიციაში **ქ**-ს გამოყენება ძალზედ სხვაობს თითქმის თანადროულად შესრულებულ ძეგლებში. რადიკალურად განსხვავებული პროცენტული მონაცემები გვაფიქრებინებს, რომ **ქ** გრაფემისადმი სხვადასხვა გადამწერისა თუ მწიგნობრული სკოლის დამოკიდებულებასთან გვაქვს საქმე.

ერთსა და იმავე ხელნაწერში ზოგჯერ **ქ** გრაფემის გამოყენება საკმაოდ არათანმიმდევრულია. მაგ., ბერთის ოთხთავში თუ სახელობითი ბრუნვის ბოლოს ეს ასო-ნიშანი 92,5% გვხვდება, საკუთარ სახელთა ნათესაობითში მხოლოდ 7,1% გამოვლინდება; ასევე პარხლის ოთხთავში — პირველ შემთხვევაში **ქ** თუ 90,8% გვაქვს, მეორე შემთხვევაში იგი მხოლოდ 17,2%-ია. **ქ** და **ქ** გრაფემათა ასეთი შეუსაბამო გამოვლენა ჩვეულებრივია სხვა პოზიციებშიც. მსგავსი ფაქტები, რომლებიც არც სხვა ხელნაწერთათვისაა უცხო, გვაზარალებინებს, რომ იმ შემთხვევაში, როდესაც ორთოგრაფიული ნორმები დარღვეულია, საუარაუდოდ, ამ გრაფემათა აღრევასთან უფრო გვაქვს საქმე, ვიდრე დიფთონგის დაშლასთან.

მაგალითები: პავლქს მოციქულისაგან (შუშ.14,11); სიყუარულისთჳს ქრისტესისა და დათა მათ ლაზარესთა (მ/ქ. 330-24); ოსქსითგან (რ/ქრ.198,25);

იესეს ძირისაგან (ძლ.155/36-14); ნაგეფსა (ალკ.3,5); ძენი ზებედესნი (BCმარკ.10,35); ალფესი (CDEმარკ.2,14)...

3. უფრობითი ხარისხის ფორმებში:

უფრობითი ხარისხის მაწარმოებლად ხანმეტ ოთხთავში 71,5% გამოყენებულია -ჩს სუფიქსი, ხოლო 28,5% შესაბამისად -ჩს სუფიქსი: ხუადვილშს არს (ლკ.18,25); ხუმეტშს (ლკ.21,3)... ხუმჯოხეს (მთ.18,8); ხუმციერესსა (ლკ.12,26)...

ხანმეტ მრავალთავში, ხანმეტ ლექციონარსა და "საქმენი მოციქულთაში" უფრობითი ხარისხს ყოველთვის -ჩს სუფიქსი აწარმოებს: ხუპატიოსნეს (ხ/მრ.281); ხუშორესადრე (ხ/ლ.ლკ.24,28)...

უფრობითი ხარისხის მაწარმოებლად ჰამეტ ძეგლებში 12,5% გამოიყენება -ჩს სუფიქსი, სხვა შემთხვევაში — -ჩს: უმრავლეს (ჰტ.მარკ.3,8); ჰუმეტესად (ჰტ.მარკ.6,51)...

უფრობითი ხარისხის ფორმებს ოპიზის ოთხთავსა და ეპიფანე კჰბრელთან მხოლოდ -ჩს სუფიქსი აწარმოებს, აღიშის, ჯრუჟისა და ბერთის ოთხთავებსა და "ნეემირებულ ძლისპირში" — მხოლოდ -ჩს სუფიქსი; ტბეთის ოთხთავში 69,6% ჩს სუფიქსი და 30,4% — -ჩს; პარხლის ოთხთავში კი — 11,5% -ჩს სუფიქსი და 88,5% — -ჩს სუფიქსი. უფრობითი ხარისხს "შუშანიკის წამებაში" 33% -ჩს სუფიქსი აწარმოებს, სხვა შემთხვევებში — -ჩს; "მოქცევაჲ ქართლისაჲში" — 83,3% -ჩს სუფიქსი და 16,7% — -ჩს; კვიპრელის "ქრონიკის" X ს. ხელნაწერში — 19% -ჩს და 81% -ჩს, XI ს. ხელნაწერში — 73% -ჩს და 27% -ჩს; დიომიდესთან და რომაელის "ქრონიკონში" უფრობითი ხარისხის ფორმები არ დაგვიდვასტურები.

მაგალითები: უმჯოხეს (შუშ.14,9); უმეტეს (მ/ქ.დ.352,26; მარკ.12,40; მთ.5,47); უწინარესი (Xს.კვ. ქრ.64,15); უგრეცელსად (ძლ.149/28-15); უწინარესი (ეპ.კვ.193-20; Eიონ.5,7); უმრავლესნი (DE მთ.21,36)...

კვიპრელის "ქრონიკის" X ს. ხელნაწერში უფრობითი ხარისხის მაწარმოებლად ერთ შემთხვევაში გვხვდება -ჩს დაწერილობა: უმრავლესნი (166,25).

4. ზმნიშედებში, რომლებიც წარმოშობით მოქმედებითი ბრუნვის ფორმებია:

ხანმეტ ოთხთავში ზმნიშედებში † გრაფიკა დაახლოებით 28,5% დავაფიქსირეთ, შესაბამისად 71,5%-ში — †; "საქმენი მოციქულთაში" ზმნიშედებში ყველგან †-ა, ასევე ხანმეტ მრავალთავში. ხანმეტ ლექციონარში, პირიქით, სულ რამდენიმე ზმნიშედა ამოვწერეთ და ყველგან †-ა. V-VIII სს. ლაპიდარულ წარწერებში ზმნიშედებში † არ შეგვხვედრია.

"შუშანიკის წამებაში" გვაქვს მხოლოდ ეგრძო და ესრძო ფორმები, კვიპრელის "ქრონიკის" X ს. ხელნაწერში ძირითადად — †-ით წარმოდგენილი ფორმები, აქა-იქ გამოერევა ენაიანი ფორმები, რომლებიც XI ს. ხელნაწერში თანდათან იმატებს; რომაელის "ქრონიკონში" მხოლოდ †-იანი დაწერილობა გვხვდება, ასევე დიომიდესთან; ეპიფანე კჰბრელთან თანაბრად აწარმოებენ ამ ზმნიშედებს † და † გრაფიკები; "მოქცევაჲ ქართლისაჲში" ერთადერთხელ ენაიანი ფორმა შეგვხვდა, სხვა შემთხვევებში † გრაფიკა ზის; "ნეემირებულ ძლისპირში" მხოლოდ ენაიანი ფორმებია. ოპიზის ოთხთავში 42,5% † დაწერილობა გვაქვს და 47,5% — † დაწერილობა. ტბეთის ოთხთავში 38,4% † დაწერილობაა და 61,6% — †; აღიშის ოთხთავში — 14,2% † გრაფიკა და 85,8% — †; ჯრუჟის

ოთხთავში — 5,1%-ია **ქ** და 94,9% — **წ**; პარხლის ოთხთავში 62,1% გვხვდება **ქ** და 37,9% — **წ**; ბერთისაში — 33,3% **ქ** და 66,7% — **წ**.

სანნარევე ძეგლებში უფროობითი ხარისხის ფორმებსა და წარმოშობით მოქმედებითი ბრუნვის ფორმის მქონე ზმნიშედებში **ქ**-სა და **წ**-ს გამოყენების პროცენტული მიმართებები გვაფიქრებინებს, რომ ამ ფორმათა წარმოებისას გადამწერ-შემსრულებელთა ინდივიდუალურ მიდგომასთან გვაქვს საქმე. კერძოდ, IX-XI სს. ზოგი გადამწერი მეტად ცდილობს და ახერხებს კიდევ ორთოგრაფიულ ნორმათა დაცვას, ვიდრე V-VI საუკუნეებისა.

ამით აიხსნება ზოგიერთ სანნარევე ძეგლში აღნიშნულ პოზიციაში **ქ** გრაფემის უფრო ხშირი გამოვლენა, ვიდრე ხანმეტსა და ჰაემეტებში.

5. ორი სიტყვის ძირში: შშნ და ცშნ:

ეს ფუძეები **ქ**-თია გაფორმებული, მაგრამ ზოგჯერ შენ ფუძეც გვხვდება, რაც ადასტურებს იმას, რომ ამ ნასესხებ სიტყვაში **ქ** გრაფემა მხოლოდ შესაბამისი სომხური ასო-ნიშნის ტრანსლიტერაციის გზითაა მიღებული და ამ ფუძეში V-VI სს. არავითარი განსხვავებული [ჰ] არ ისმოდა. ამ სიტყვათა დაწერილობის ორთოგრაფიული ნორმა სანნარევე ძეგლებში მეტად ირღვევა, ვიდრე V-VIII სს. ძეგლებში.

6. ნასესხებ სახელთა ბერძნული ფორმების ტრანსლიტერაციისას:

ი^ჲშშსა (Xლკ.19.11; იონ.2.23); იოს^ჲშ (იაკ. პირვ. 20.14; 5.5)... ნიკოდ^ჲშმოს (ბიონ.3.9); სშშისა (აღკ. 3.36); სშთისა (აღკ.3.38); წშშისა (აბე ლკ.3.27); ბშთანია (ცმთ. 21.17); იერუსალ^ჲშმ (შუშ.23.5; კვ.ქრ.43.6)...

IX-XI სს. ლაბიდარულ წარწერებში **ქ**-ს გამოყენება საკმაოდ იშვიათია და არატრადიციული. [ჰ] ბგერათკომპლექსი ამ ძეგლებში, ძირითადად, **წ** ან **წ** დაწერილობით წარმოგვიდგება. საუბარია ნუსხა-ხუცურით შესრულებულ წარწერებზე.

მაგალითები: ძეი ლიბაჯაჩისი (ატენი X-XI—შოშ.116); ბჰეი ცათაი (ატენი X—შოშ.106); მიჰჰინის ძეი (ქორეთი XI—სილ.126); ე ადიდენ მეფე (დოლის-ყანა X—შოშ.162); იჰევა: ჰ^ჲ ადიდენ მეფე (დოლისყანა X—შოშ.163); აბუ ჯოფარის ძეი (გარდ.მხ., X-XI სს.; III გ.3—122).

IX-XI სს. ძეგლებში, როგორც გაანალიზებულმა მასალამ ცხადყო, ორთოგრაფიულ ნორმათა რყევა საფუძვლიანად იმატებს **ქ** გრაფემის გამოყენებისას ხანმეტსა და ჰაემეტ ძეგლებთან შედარებით.

ქ გრაფემა სანნარევე ტექსტებში [ჰ] ბგერათკომპლექსისა და [ჰ]-ს გადმოცემია ძირითადად.

ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული უძველესი მასალის მიხედვით, **ქ** გრაფემა არ ჩანს სავარაუდოდ თავდაპირველი გრძელი ე-სა თუ სხვა განსხვავებული ბგერის გამოშატველი. იგი, როგორც დავინახეთ, [ჰ] ბგერათკომპლექსისა და უცხოურ საკუთარ სახელთა ბერძნული ფორმების ტრანსლიტერაციისას **ჰ** ნიშნის გადმოცემია.

აქედან, გასაზიარებელია მოსაზრება **ქ** გრაფემის ასომთავრულში ბერძნული ანბანის ზეგავლენით შემოღების შესახებ (თ.გამყრელიძე, 1990; კ.დანელია, 1990; ზ.სარჯველაძე, 1997...). ამასთან, ჩვენი აზრით, ეს გრაფემა ანბანში თავიდანვე არ იქცა, იგი მოგვიანებით იქნა შემოტანილი. ამის მიზეზად მიგვაჩნია სახარებისეული ტექსტების გამართვა თარგმანის დროს ბერძნულის მიხედვით. კერძოდ, ამ შემთხვევაში ვგულისხმობთ სწორედ ტრანსლიტერაციას აშშ, ი^ჲშმ, ი^ჲშლი, იოს^ჲშ და სხვა მსგავსი ფორმებისა. თუმცა ხანმეტ ძეგლებშივე ამავე საკუთარ სახელთა

წერისას, ძალზე ხშირად, ბერძნული **η ენითაა** გადმოცემული. ვინაიდან ტრანსლიტერაციის ფორმები თითზე ჩამოსათვლელი იქნებოდა, ამავე **ქ** გრაფემას, პროდუქტიულობის მიზნით, დაეკისრა ბერძნული ჰეტას კიდეც ერთი ფუნქცია: [ej] დიფთონგური მნიშვნელობა ქართულში საერთოდ.

ეს იყო მკაცრი ორთოგრაფიული ნორმა, რომელიც ხანმეტ და ჰაემეტ ძეგლებში სისტემატურადაა გატარებული. **ქ** გრაფემის პარალელურად, **ⴕ** და **ⴖ** დაწერილობანი ნიშანია იმისა, რომ ერთი ბგერის [ე]-ს გადმოსაცემად ორი გრაფემის **ქ**-სა და **ⴕ**-ს გამოყენება, ასევე **ქ** გრაფემისთვის [ეჲ] დიფთონგის გამოხატვის ფუნქციის მინიჭება უჩვეულო და ზელოვნურია ქართული ორთოგრაფიისთვის. შედეგად, სახეზეა მართლწერის ნორმის რყევა: გრაფემათა დაწერილობების აღრევა.

უფრობითი ხარისხის ფორმებისა და წარმოშობით მოქმედებითი ბრუნვის ფორმის მქონე ზმნისებების გადმოცემის დროს, **ქ** გრაფემის გამოყენებისას, როგორც ვხედავთ, საკმაო სიჭრელეა. ამის მიზეზად ვთვლით იმას, რომ V-VI სს. ცოცხალი მეტყველებისთვის ამ უკვე გაქვავებული სახის ფორმებში [ეჲ] ბგერათკომპლექსის გამარტივება ქართულ ენაში მოქმედი "ფონემატური სტრუქტურის დაწოლის შედეგად" დაწყებულია. ასე რომ არ იყოს, ამ ფორმებში **ⴕ**-სა და **ქ**-ს დაწერილობათა ასეთი პროცენტული მიმართება არ გვექნებოდა ხანმეტ ძეგლებში, რომლებიც **ქ**-ს გამოყენების თვალსაზრისით ორთოგრაფიულ ნორმათა მკაცრი დაცვით გამოირჩევიან.

იმ ფორმებშიც, სადაც, ორთოგრაფიულ ნორმათა დაცვით, **ქ** დაწერილობა გვაქვს, შეიძლება, სავარაუდოდ, [ე] იკითხებოდეს.

V-XI საუკუნეთა ასომთავრულ წერილობით ძეგლებში [ე]. ბგერა გადმოცემოდა **ⴕ** გრაფემით; იშვიათად, ეს ბგერა მოთხრობით, მიცემით, ვითარებით, წოდებით ბრუნვებში, ზმნებისა თუ თანდებულების ბოლოს და სიტყვათა ფუძეში გადმოცემულია **ქ** გრაფემით. მკვლევართა ვარაუდით, რამდენადაც **ქ** ძირითადად [ეჲ][||ეი] ბგერათკომპლექსის გადმოსაცემად გამოიყენება, **ⴕ**-ს ნაცვლად მისი გამოვლენა ამ გრაფემათა აღრევაზე მიუთითებს (ნ.მარი, ს.კაკაბაძე, აკ.შანიძე...).

ვფიქრობთ, ეს მოსაზრება უფრო მიესადაგება **ქ**-ს გამოვლენას სიტყვის ფუძის არაბოლოგიდურ პოზიციაში: ხსნეშ, სასუფშველი, ზოზბასა... ასევე **ⴕ**-ს მორფემათა ზღვარზე: დღეშ; სხვა შემთხვევებში კი შესაძლოა არ გვქონდეს გრაფემათა აღრევა: ჩვენი ვარაუდით, მაშინდელ ზეპირ მეტყველებაში (ავტორის დიალექტში!) შესაძლოა გვხვდებოდა **ქ** დართული დიალექტური ფორმები: ძეჲან, დავიზამთრეჲ, ვიდრემდეჲ, მეფეჲდ, მოიკუთეთეჲ (შდრ., თანამედროვე კოლონური მონაცემები: : მოვზარეჲ, გავტეხეი... (მესხური); მოვიყვანეი, დავრგეი; ვინეი, რამეი... (ზემო იმერ.); მამადს "მამას", ხეჲს (=ხეს) დაუშენდა თავს ი ბედიითი... (რაჭული) (ბ.ჯორბენაძე, 1989, გვ.392, 411, 465, 479...). გამოყარეი, მელაბარაკეი, კითხეი, ვიჩივლეი... (ქართლური) (ვ.თოფურია, 2002, გვ.450).. ბუნებრივი მეტყველებისთვის დამახასიათებელი ამგვარი წარმოთქმა შეიძლებოდა ასახულიყო აღნიშნული ტიპის სიტყვებში.

რომაელის "ქრონიკონში" საკუთარი სახელები **სჲმ** და **სჲთ** თუ ერთ შემთხვევაში ბერძნულ ფორმათა ტრანსლიტერაციით **ქ**-თია წარმოდგენილი: **სჲთ** (196,25) და **სჲმ** (196,33); მეორე შემთხვევაში მათ ნაცვლად არის **სემ** (196,33) და, უფრო საინტერესო, **სეით** (196,28) ფორმები.

ამ უკანასკნელში ბერძნული **η**-ს სატრანსკრიპციო ნიშანი **ქ** [ეი]-დ და არა **ქ**-დ არის გააზრებული; ეს საკუთარი სახელი ასეთივე ფუძით მკვიდრდება ქართულში (შდრ., **სეითი** დღესაცაა გავრცელებული).

იქნებ, ისრაელი, იერუსალჴში, სჴმ, იჴსეს, იარჴდ და ა.შ. ფორმებში **ქ**-ს ყოველთვის **ე** ხმოვნად არ აღიქვამდნენ?

დაახლოებით ერთსა და იმავე პერიოდში (ეტყვათ, IX ან XI საუკუნეში) შესრულებულ სხვადასხვა ძეგლში, ერთსა და იმავე პოზიციაში **ქ**-ს გამოვლენის სიხშირე ძალზე განსხვავებულია. ზემოთ მოყვანილი პროცენტული მონაცემები გვაფიქრებინებს, რომ, ერთი მხრივ, **ქ** გრაფემისადმი სხვადასხვა გადამწერისა თუ მწიგნობრული სკოლის დამოკიდებულებასთან და, მეორე მხრივ, ზოგჯერ **ქ** და **წ** გრაფემათა აღრევასთან უფრო გვაქვს საქმე, ვიდრე [ეჲ] დიფთონგის დაშლის პროცესის ნაგარაუდევ დასასრულთან (ზ. სარჯველაძე, ლ.ბასილია).

ჩვენ მიერ დამუშავებული მასალის მიხედვით, [ეჲ] ბგერათკომპლექსი XII საუკუნიდან წარმოდგენილია **წ** დაწერილობით. [აჲ], [ოჲ], [უჲ] ბგერათკომპლექსები კი სახეზეა XII-XV საუკუნეთა როგორც ხუცურით, ასევე მხედრულით შესრულებულ ძეგლებში; ისინი გადმოიცემა შესაბამისად **ჯა**, **ღა**, **ღჲა** და **აი**, **ოი**, **უი** დაწერილობით. [აჲ], [ოჲ], [უჲ] დიფთონგების არსებობის ფონზე ნაკლებად დამაჯერებელია მხოლოდ [ეჲ] დიფთონგის მოშლა. ლოგიკური ჩანს ვარაუდი, რომ XI საუკუნის შემდეგ [ეჲ] დიფთონგის გადმოსაცემად **წ**-ს გამოყენება აიხსნას არა ამ დიფთონგის მოშლით, არამედ **ქ** გრაფემის **წ**-ით შეცვლით: რომელიღაც ძლიერმა მწიგნობრულმა სკოლამ გაატარა ორთოგრაფიული ნორმა, რომელმაც **ქ** ნიშანი **წ**-ით შეცვალა.

IX-XI სს. ლაბიდარულ წარწერებში **ქ** გრაფემის უიშვიათესი და არანორმირებული გამოვლენა ადასტურებს ამ გრაფემის მეორეულობასა და ხელოვნურობას და უკვე X-XI საუკუნეებში **ქ**-ს გამოყენებისადმი სუბიექტურ დამოკიდებულებას.

X საუკუნიდან ხელნაწერებში თავს იჩენს **ღჲქ** დაწერილობა: ძუჴლ (მ/ქ^დ 320,28); შუჴნიერად (კვ.ქრ. 77,4); ჩუჴნებად (კვ.ქრ.37,22)... XI საუკუნის ბოლოდან მკვიდრდება **ღჲქ**(||**უჴ**) გრაფემათმომღვერობა.

კ.დანელიას აზრით, ამ დაწერილობაში **ქ** უნდა მიანიშნებდეს წინამავალი **უ** გრაფემის უმარცვლო, თანხმოვნური ბუნების მნიშვნელობაზე (კ.დანელია, 1997). ტ.ფუტყარაძის ვარაუდით, **ჴ**, **ქ** გრაფემებით აღნიშნული ბგერები შესაძლოა იყო **ჴ** და **ჴ**; **ჴ**-ს მომდევნოდ **ქ**-ს წერის ტრადიცია კი უნდა აიხსნას ბაგისმიერი ხმოვნის მეზობლად არსებული **ე** ხმოვნის თავისებური წარმოთქმით. კერძოდ: **ჴიჴ**-ს მეზობლად **ე** ფართოვდება (ნაწილობრივ დებალატალიზდება!) -დ. **ქ**(**ქ**) გრაფემამ **ჴ**-ს გამოსახვის ახალი ფუნქცია შეიძინა. ნაკლებად დამაჯერებელია, რომ მომდევნო გრაფემამ წინამავალი ბგერის თვისობრიობა გამოხატოს. რამდენადაც ზოგ ქართველურ ქვესისტემაში "სიტყვის სტრუქტურაში **ჴ**-ს გამოჩენა პალატალური (ან პალატალიზებული) ხმოვნის დებალატალიზაციას იწვევს: ლაბიალურობა თითქოსდა "ისრუტავს" პალატალურობას" (ტ.ფუტყარაძე, 1998). ჩვენთვის მეორე ვარაუდი უფროა მისაღები.

შემოკლებანი და დათქმული ნიშნები:

კვ.ქრ. - ალექსანდრე კვიპრელის ქრონიკა (X—XIV სს. ხელნაწერების მიხედვით), თბ., 1978

დიომ. - დიომიდე, ფრაგმენტი დიონისიოს თრაკიელის გრამატიკის სქოლიოებიდან, შატბერდის კრებული X საუკუნისა, გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ელ. გიუნაშვილმა, თბ., 1979

ეპ. კვპრ. - ეპიფანე კვპრელი, საზომთათჟ და საწყაულთა, მოთავსებულია "შატბერდის კრებულში"

იონ. - სახარება იოვანესი

ლკ. - სახარება ლუკასი

მარკ. - სახარება მარკოზისი

მთ. - სახარება მათესი

მ/ქ-დ - მოქცევაჲ ქართლისაჲ, მოთავსებულია: "შატბერდის კრებულში"

რ/ქრ. - იბოლიტე რომაელი, ქრონიკონი, მოთავსებულია "შატბერდის კრებულში"

საქმ. - საქმენი მოციქულთანი, ივ. ჯავახიშვილი, ქართული პალეოგრაფია, 1949

სილ. - ქართული წარწერების კორპუსი II, ლაბიდარული წარწერები, თბ., 1980

შან. - აკ. შანიძის მიერ გამოცემული ხანმეტი ოთხთავის ნაწყვეტები, აკ. შანიძე, ძველი ქართული ენის ქრესტომათია ლექსიკონითურთ, თბ., 1935

შუშ. - წამებაჲ წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისაჲ, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I (V—X სს.), თბ., 1964.

ძლ. - ნევემირებული ძლისპირნი (ხელნაწერი A-603 თბ., 1982

წერ. - გ. წერეთელი უძველესი ქართული წარწერები პალესტინიდან, თბ., 1960

ხ/ლ. - ხანმეტი ლექციონარი (ფოტოტიპირი რეპროდუქცია), გამოსცა და სიმფონია დაურთო აკ. შანიძემ, 1924

ხ/მრ. - ხანმეტი მრავალთავი, აკ. შანიძე, ტუმ, VII, 1927

ჯავ. - ივ. ჯავახიშვილის მიერ ამოკითხული ხანმეტი ფრაგმენტები, ქართული პალეოგრაფია, თბ., 1949

ჰტ. - ჰაემეტი ტექსტები, გამოსცა აკ. შანიძემ, ტუმ, III, 1923

X - ხანმეტი ოთხთავი (V—VI სს.), ხანმეტი ტექსტები, ნაკვეთი I, თბ.,

1984

A - ოპიზის ოთხთავი (913 წ.)

B - ტბეთის ოთხთავი (995 წ.)

C - აღიშის ოთხთავი (897 წ.)

D - ჯრუჭის ოთხთავი (936-940 წწ.)

E - პარზლის ოთხთავი (973 წ.)

F - ბერტის ოთხთავი (988 წ.)

დამოწმებული ლიტერატურა

- ალექსანდრე კვიპრელის ქრონიკა (X—XIV სს. ხელნაწერების მიხედვით), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო თამილა მაგლობლიშვილმა, თბ., 1978
- გ.აზველიანი, 1949 - გ.აზველიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, თბ. 1949
- ლ.ბასილაია, 1979 - ლ.ბასილაია, ა. ასოს დაწერილობის საკითხისათვის XI—XIII საუკუნეთა მხედრულ წერილობით ძეგლებში, "მაცნე", ენისა და ლიტერატურის სერია, 1979, №4
- კ.დანელია, ზ.სარჯველაძე, 1997 - კ.დანელია, ზ.სარჯველაძე, ქართული პალეოგრაფია, თბ., 1997
- ს. კაკაბაძე, 1929 - ს.კაკაბაძე, მ-ს მნიშვნელობა ძველს ქართულში, საისტორიო კრებული; IV, თბ., 1929
- კორიდეტის საბუთები (X—XIII სს.), გამოსაცემად მოამზადა ვალერი სილოგავამ. თბ., 1989
- ნევერებული ძლისპირნი (ხელნაწერი A - 603), გამოსცა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო მ. კიკნაძემ, თბ., 1982
- პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი), შრომები, ეფრემ მცირის თარგმანი, გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო სამსონ ენუქაშვილმა, თბ., 1961
- სვანეთის წერილობითი ძეგლები I, ისტორიული საბუთები და სულთა მატთანები, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები და სამეცნიერო-საცნობარო აპარატი დაურთო ვალერი სილოგავამ, თბ., 1986
- სვანეთის წერილობითი ძეგლები II, ეპიგრაფიკული ძეგლები, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები და სამეცნიერო-საცნობარო აპარატი დაურთო ვალერი სილოგავამ, თბ., 1986
- ტ. ფუტყარაძე, 1998 - ტ. ფუტყარაძე, თანამედროვე ქართული ენის ხმოვანთა სისტემა, სადოქტორო დისერტაცია, თბ., 1998
- ქართული წარწერების კორპუსი II, ლაბიდარული წარწერები, შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ვალერი სილოგავამ, თბ., 1980
- ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, ქართული ისტორიული საბუთები IX—XIII სს. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1984
- თ. ყაუხჩიშვილი, მასალები მ-ს ისტორიისათვის (ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი სადისერტაციო შრომის თეზისები), თბილისი
- აკ. შანიძე, 1922, 1923 - აკ. შანიძე, ჰაემეტობა აღიშის ოთხთავში, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, II, 1922-1923
- აკ. შანიძე, 1977 - იაკობის პირველსახარების ხანმეტი ნაწყვეტები, გამოსცა აკ. შანიძემ, ძველი ქვეშ, №20, თბ., 1977
- შატბერდის კრებული, 1979 - შატბერდის კრებული X საუკუნისა, გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ელ. გიუნაშვილმა, თბ., 1979
- მ. ძიძიშვილი, 1960 - მ. ძიძიშვილი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, თბ., 1960

წამებაჲ წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისაჲ, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურია ძეგლები, წიგნი I (V—X სს.), თბ., 1964

ხანმეტი ლექციონარი (ფოტოტიპირი რეპროდუქცია), გამოსცა და სიმფონია დაურთო აკ. შანიძემ, თბ., 1924

ხანმეტი მრავალთავი, გამოსცა აკ. შანიძემ, ტუმ, VII, 1927

ხანმეტი ტექსტები, ნაკვეთი I, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და სიმფონია დაურთო ლამარა ქაჩიამ, თბ., 1984

ივ.ჯავახიშვილი, 1949 - ივ.ჯავახიშვილი, ქართული პალეოგრაფია, თბ., 1949

ბ. ჯორბენაძე, 1989 - ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1989

შაემეტი ტექსტები, გამოსცა აკ. შანიძემ, ტუმ, III, 1923.

MAIA MIKAUTADZE

SOUNDS RENDERED BY GRAPHEME † AND RENDERING OF THE [ეჲ] ([|ეი]) SOUND CLUSTER ON THE BASIS OF THE 5TH-11TH CC. WRITTEN SOURCES

The paper brings to light the sounds and sound clusters, rendered by the grapheme † in the Georgian written sources of the 5th-11th cc. 1) In the forms of *vidremde*, *davizamtre*, type † grapheme is not regarded as a mistake. Here the dialectal pronunciation must have been reflected. 2) In transliteration the sound rendered by † was not always heard [e]. 3) After the 11th c. the use of e to render [ei] diphthong is not explained by the loss of the diphthong, but the replacement of † with [e] by some powerful orthographic school.

მანანა მიქაბაძე, მარინე ქაცარავაძე

რთვა-ქსოვის ღარბობრივი ლექსიკონისათვის

ქართული ენის ლექსიკის სრულყოფილად შესწავლისათვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი ღარბობრივი ლექსიკის თავისებურებათა გათვალისწინებაა. მოსაქმეობის ამსახველ ლექსიკურ მასალაში ხელშესახებად ჩანს ენისა და საზოგადოების მჭიდრო ურთიერთობა. განსაკუთრებით გასათვალისწინებელია მოსაქმეობის ამა თუ იმ სახეობასთან დაკავშირებული ერთეულების აღნუსხვა-შესწავლა დიალექტების მიხედვით. რთვა-ქსოვა მოსაქმეობის ერთ-ერთი მეტად გავრცელებული სახეა საქართველოში. ძველად მრთველი და მქსოველი მხოლოდ ქალები იყვნენ. ოჯახური საფეიქრო წარმოება ისტორიულად ქალის შრომაზე იყო დამყარებული. ეს სპეციფიკა ასახულია კიდევ ლექსიკაში. ქალის ხელსაქმეობა, კერძოდ ფეიქრობა, ძველ საქართველოში იმდენად გავრცელებული იყო, რომ მას თავისი მფარველიც ჰყოლია.

რთვა-ქსოვის ლექსიკურ მასალაზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ იგი მდიდარი და საინტერესოა. მართალია, საქართველოს ყველა კუთხეს მეურნეობის საკუთარი ძირითადი ღარბები აქვს, მაგრამ რთვა-ქსოვა თითქმის ყველა კუთხეში არის გავრცელებული, ამ ღარბისათვის დამახასიათებელი წესები საქართველოს კუთხეებში მეტ-ნაკლებად ერთნაირია, საჭირო იარაღებიც შესაბამისად მსგავსია. საინტერესოა, როგორია რთვა-ქსოვასთან დაკავშირებული ლექსიკა ქართული ენის დიალექტებში, რა არის მათ შორის საერთო და რა — სპეციფიკური. ამ მიზნით ერთმანეთს შევედარეთ დიალექტთა ლექსიკონები. შედარებამ შემდეგი სურათი მოგვცა:

აკეცილი ძაფი - შულო; სიფა (იმერ.); შოლიო (გურ.); შტილა (იმერ.); შული (ქიზიყ.); ოშული (მეგრ.).

თითისტარი - თირისტარი (იმერ.); ილიკი (ქიზიყ., იმერ.); ტარ (ინგილ.); ტარაბო (გურ.); ტარკვირისთავი (ლეჩხ.); ჩერია (რაჭ.); წიბტარა (მოხ.); ხელფარი (ქართლ.); ხერატალი (ზ. აჭარ., მესხ., ჯავახ.).

მატყლის საჩეჩი - საჩეჩლი (თუშ., მთიულ., ინგილ.); სავარცხალი (ხევს.); საჩეჩი (ფშ.).

გარას ასაწევ-დასაწევი იარაღი - ჩაიკავკავა (მთიულ.); ფხინი (ხევს.); კაკუჩანა (ფშ.); ქოჭი (თუშ.).

როგორც მასალა ადასტურებს, თვით შორეულ, ერთმანეთისაგან დაშორებულ დიალექტებსაც ქსოვა-რთვისათვის ერთნაირი იარაღები მოეპოვებათ.

ცნობილია, რომ ქსოვისათვის აუცილებელია ძაფი. მასთან დაკავშირებული ლექსიკა მეტად მრავალფეროვანია:

ათელაჯ (ინგილ.) - ძაფის დახლართვა ნ. როსტ., აკოშქავა (მეგრ.) „ღართვა“.

ამოკიბავს (მთიულ.) - ცალწვერა ძაფს სამწვერად აქცევს, ლ. კაიშ.

ამონასკავს (მთიულ.) - ძაფს ამოახვევს მოსაქსოვად, ლ. კაიშ.

ამონოსკვა (მოხ.) - მოსაქსოვად გამზადებულ ძაფებზე მარყუჟის გაკეთება ძაფების დანაწევრებისა და დამოკლებისათვის, ქსოვის გაადვილების მიზნით, ივ.

ქავთ., გოჭიფუა (მეგრ.) „მოთელვა ძალისა“.

ამოჟღოვებს (მთიულ.) - თეთრ ძაფს სხვა ფერ ძაფს ან წვრილას მსხვილას შეურევს, ლ. კაიშ.

ამოშეენის (მთიულ.) - საშევარ-სავარცხელში ძაფებს ქვედა ფენას ზემოთ ამოიღებს, ლ. კაიშ.

ამოხვევა ტარისა (ხევს. თუშ.) - ტარიდან ძაფის ნართად ამოხვევა, ლ. კაიშ.

ამოჰკოჭავს (მთიულ.) - დაქსულ ძაფს ქსელზე ნასკვებს გაუკეთებს, ლ. კაიშ.

ანაჭარა (აჭარ.) - ქსოვის დამთავრების შემდეგ საქსოვი დაზგიდან ამოჭრილი ძაფის ნარჩენი, ნ. როსტ.

არუშრუშებს (მთიულ.) - მსხვილად ართავს, ლ. კაიშ.

არუხრუხებს (მთიულ.) = არუშრუშებს - მსხვილად ართავს, ლ. კაიშ.

აცალფავებს - ცალფას ხდის ძაფს, ქველ.

აწირაწირებებს (მთიულ.) - წმინდად ართავს ძაფს, ლ. კაიშ., თუხუა (მეგრ.) „ძაფის რთვა“.

აველად (ინგილ.) - ნართის ხელზე გადახვევა, ნ. როსტ.

აველულ (ინგილ.) - ხელზე გადახვეული, ჯერ დაურთველი ძაფი პარკისა, ნ. როსტ.

აჯაჭვავს (რაჭ.) - ნართს შულოდ დაიხვევს მარცხენა ხელის იდაყვსა და გაშლილ ცერს შორის. შემდეგ, ნართს დაკეცავენ მრგვალად და განაგრძობენ ძაფის დახვევას სანამ არ მიიღებენ გვრიჭას.

ბაწარი (თუშ., ფშ., კახ., ქიზიყ., ჯავახ., ინგილ.) - შინ დართული მატყლის ძაფი, მკედი (და არა თოკი), ძაფი საწინდელ (თ. უთურგ., ვაჟა, აკ. შან., ს. მენთეშ., მ. ჯან., საბა, ალ. ლლ.); მოშუალი (მეგრ.) მოსაქსოვი.

ბაწარ (ინგილ.) - მატყლის ძაფი წინდისა და სხვათა მოსაქსოვად, ნ. როსტ.

ბაწრი გორგალ (ინგილ.) - გორგალი ძაფისა ნ. როსტ., მორგვა (მეგრ.) გორგალი ძაფისა.

ბელბალი (ინგილ.) - აბრეშუმის ძაფი მხსვილად შეგრეხილი, იხმარება წინდის საქარგავად, ნ. როსტ.

ბოკვა - (ძვ.) ძაფის შულოდ დახვევა დ. ჩუბ. ქველ

გაბეჭვნა (მოხ.) - ქსოვის დროს შალეულის მოქსოვილ ნაწილზე სავარცხლის ცემა ნაქსოვისათვის სიმტკიცის მისაცემად, ივ. ქავთ., ალ. ლლ..

გადაბრუნება ძაფისა (ზ. იმერ.) - დაძახვა, დაგრეხვა ძაფისა, ალ. ლლ., ანჩრე (სვან.) ძაფს ძახავს.

გადაგრეხილა (მთიულ.) - გადაგრეხილი ძაფი, ლ. კაიშ.

გამოგეკად (ინგილ.) - გადახვეული ძაფის გამოშლა, მისი ბოლოს პოვნა და ამოხვევა, ნ. როსტ.

გამოიკიწლება (მთიულ.) - ძაფი, რომელიც ჯარიდან თანდათან გამოდის, ლ. კაიშ.

გამორეკს (მთიულ.) - ძაფს ნემსში გაუყრის, ლ. კაიშ.

გაშატული (მთიულ.) - ჩანასკვული ძაფი, ლ. კაიშ.

გვრიჭა (იმერ., რაჭ., ქართ.) - მრგვალად დახვეული ძაფი, ძაფის გორგალი,

მორგვი, ხვეული ძაფი, ალ.ლ., ქყ., ძიძიგ., ძოწ., ღებზბ (სვან.) ძაფის მორგვი; მორგვი (მეგრ.) ძაფის გორგალი.

დააძახენებს - დააგალებს ან დაეხმარება დაძახოს, რამდენიმე წვერ ძაფს ერთად დააგრეხინებს თითისტარზე, ქველ

დააჯორჯლებს - უხეიროდ, უშნოდ დაახვევს ძაფს, ქველ

დაგოგლდება - ძაფი გორგლად დაიხვევა, ქველ

ლაგორგლება - ძაფის გორგლად დახვევა ქველ., კვიკია (მეგრ.) ძაფის მრგვალად დართვა.

დაგორგლებული - გორგლად დახვევა, ქველ

დადგისავარცხლება (იმერ.) - საქსოვი ძაფის დგიმ-სავარცხელში გაყრა, ქველ

დადგიმული - დგიმში ამოკრეფილი, საქსოვად გამზადებული ძაფი, ქველ დათართვა (ქართ.) - დაგრეხილი ძაფის მოშვება

დაკრანწული ძაფი (მთიულ.) - გადაგრეხილი ძაფი, ლ. კაიშ.

დაკრანწავს (მთიულ.) - ძაფს გადაგრეხს, ლ. კაიშ.

დანაზან (ინგილ.) - შეგრეხილი ძაფი, ძაფის შემგრეხელი, ნ. როსტ.

დართვა - გრეხით ძაფის მიღება, რთვით ძაფად ქცევა, ქველ

დართული - გრეხით მიღებული ძაფი, ქველ

დარუფიავება - რუფიის მიცემა, ძაფის ჭვარედინად გაყრა-გამოყრით ამოქსოვა გახეული ან გაცრეცილი წინდისა, ქველ

დატიტვა (ზ.იმერ.) - ძაფის გამოხარშვა შეღებვის მიზნით (ეს სიტყვა ქიზიყურში ძალიან დამარილებას, დამლამებას უდრის), ალ. ლ.

დაფათვა ძაფისა (ზ. იმერ.) - მოდულეზულ ბურის ფაფაში გავლება ძაფისა დაქსვა (მთიულ.) - ძაფის გაბმა მოსაქსოვად ჩარჩოზე, ლ. კაიშ., ალ.

ლ., ქველ

დაწერვა, დამწერვა ძაფისა (ზ. იმერ.) - კაკლის წვენში შეღებვა

დახიფვა, დაწიფვა (კახ., ქიზიყ.) - ძაფის დახვევა რამეზე მრგვალად და ამოხვევა, დაშულოება, ძაფის შულოდ ამოხვევა, ა. მარტ., გრ. იმნ., ალ. ლ.

დაჯორჯლება (ქიზიყ.) - ულამაზოდ დახვევა ბევრი ძაფისა, ს. მენთეშ., ალ. ლ.

დგიმი - დაგრეხილი ძაფისაგან ორ ჯოხზე გაკეთებული ხელსაწყო, რომელიც საქსვალს ჰყოფს აწევ-დაწევით, რათა საქსვალის დაშორებულ ძაფებს შორის მაქოთი ძაფი გატარდეს - საბა, ალაფ., ძოწ., პ. გაჩ.

დულუჟაჲ (თუშ.) - ჭარაზე დაგრეხილი ძაფის გორგალი ს. მაკალ. ძაფის გორგალი, კ. ჭრელ., ალ. ლ.

თხორი (ფშ. ხევს., თუშ., გუდამაყ.) - გორგალი დართული ძაფისა, ალ. ლ.

კვირკვიტა (ლეჩხ.) - პატარა გორგალი ძაფისა (მ. ალაფ.)

კვიტიკა (იმერ.) - ძაფის გორგალი ქველ; კვიკვი (მეგრ.) მრგვალად დახვეული ძაფი.

კნეთელი (კახ.) - ოქროს ფერში ამოვლებული ძაფი, ქველ, ალ. ლ.

კრანწი (მთიულ.) - ძაფის გადაგრეხილი ადგილი, ლ. კაიშ., ალ. ლ.

მალათა (ძვ.) - ოქროს ძაფი, ოქრომკედი, მუღიში საბა, ქველ; ზინდილ-ვარჩხილი (მეგრ.) ვერცხლის ძაფი

- მისხმა (იმერ.) - მიქსოვა ძაფისა ქსელში, პ. გაჩ.
 მოტოლვა ძაფისა (გურ.) - ძაფის ორფად ახვევა, სანამ შეიგრიხებოდეს,
 მ. შარამ.
 მოძახვა (გურ.) - დართული ძაფის კიდევ უფრო მსხვილად დართვა, ალ.
 ღლ.
 მწვრილა (მთიულ.) - წვრილი ძაფი, ლ. კაიშ.
 ნაზლი (წ. თუშ.) - ყველა სახის ძაფი, კ. ჭრელ., ალ. ღლ.
 ნაკვირტლა (აჭარ.) - ჩეჩვისას დარჩენილი უხარისხო მატყლიდან დართული
 ძაფი, რომელსაც იყენებენ მისაქსოვად.
 ნაპერტყულა (ე, ვ) (იმერ.) - პირველად ან ბოლოს ამონადები აბრეშუმის
 მსხვილი ძაფი, ვ. ბერ., ალ. ღლ.
 ნაშალა (მთიულ.) - ნაქსოვის დაშლილი ძაფი, ლ. კაიშ.
 ნაძახი (მთიულ.) - დამახული ძაფი, ალ. ღლ.
 ნაჭერი (ხევს.) - ძაფი, რომელსაც საქსოვად იყენებენ, ა. ჭინჭ., ალ. ღლ.
 (მოხ.) ღაზლი, სახლში დართული მატყლის ძაფი, ივ. ქავთ.
 ორწორ (ინგილ.) - ნართის ორი წვერისაგან შეგრეხილი ძაფი ნ. როსტ.,
 ძილა (მეგრ.) წყვილი ძაფი.
 რუშრუში (მთიულ.) - მსხვილად დართვა ძაფისა, ლ. კაიშ., ალ. ღლ.
 საზედაო - ქსელში გასატარებელი ძაფი, ქეგლ
 სათვალავი (მთიულ.) - ყდებში ქსოვის დროს ორი ძაფი, ლ. კაიშ.
 სამფა - სამფავი ძაფი, სამწვერი ძაფი, ქეგლ
 სანაჭრე (მოხ.) - წვრილად დართული მატყლის ძაფი, საკერავი, ივ. ქავთ.
 სასქლე (ფშ.) - მატყლის უხეში ნართი, ძაფი ფლასის, ფარდავის, ტომრისა
 და მისთანა მოსაქსოვად - ალ. ღლ.
 სასხამი - ქსოვის დროს მაქოთი გასატანი და ქსელზე ჩასაბეჭდი ძაფი,
 მისაქსელი ზედა-ქეგლ
 საქსვალი (იმერ.) - საქსელავი ძაფი, რომელიც გაყრილია დგომ-სავარცხელში
 და რომელსაც ებეჭება (ექსოვება) სასხამი - ქ. ძოწ., პ. გაჩ.
 საქსოვლი (მოხ.) - ქსოვისათვის გამზადებული ძაფი, ალ. ღლ.
 საწინდე (მთიულ.) - წინდისთვის გამზადებული სამწვერა ძაფი, ლ. კაიშ.
 საწინდია (ფშ.) - დართული ძაფი მატყლისა, წინდის მოსაქსოვად დამახული,
 ალ. ღლ.
 ტვინა (მთიულ.) - ძაფი, რომელიც ფარდავის ქსოვის დროს გარჩეულ
 ძაფშია გაყრილი, ლ. კაიშ.
 ფიფქი (მთიულ.) - აბრეშუმის დაუძახავი თეთრი ძაფი
 ქსელი-საფეიქრო დაზგაზე სიგრძივ გაბმული საქსოვი ძაფები, რომლებიც
 ზედა გადის გარდიგარდმო და მატერია იქსოვება, ქეგლ, ლ. კაიშ.
 ღაზლი - თხის მატყლის ძაფი, საბა, ჩუბ., ს. ქლ., პ. გაჩ.
 ღოლი - (თუშ., ხევს.) - წვერი ნართავი ძაფისა და მისთანათა, პ. ხუბ.,
 ქეგლ (მოხ., ფშ.) მატყლის დართული ძაფი, ა. ჭინჭ. მეგრ. - საბელი (ოთ. ქაჯ.)
 ნართავი ძაფის ერთი წვერი, ბაწარი, ი. ქეშიკ., ალ. ღლ.
 ყაზლა (გურ.) - იგივე ღაზლი - პ. ჯაჯ., ალ. ღლ., ღაზი (მეგრ.) მსხვილი
 ძაფით მოქსოვილი ქალის თავსაბურავი.
 ყაითანი - მოქსოვილი (მრგვალად) ან დაწნული ძაფი აბრეშუმისა, ხმარობენ

ლილ-კილოს გამოსანასკვად, დ. ჩუბ., მენტ., პ. გაჩ.

ყაჭი (ჯავახ.) - აბრეშუმის პარკიდან გამონაღები მასალა ძაფის დასართავად, არ. მარტ., ნადუღა (მეგრ.).

შე (ხევ., ფშ.) - ქსელის ჩასაბმელი ძაფი, აღ. ღლ.

შვილო (იმერ.) - აკეცილი ძაფი, შულო, ხიფა, პ. გაჩ.

შოლიო (გურ.) - ძაფი მცირედ შეგრეხილი, გ. შარაშ.

შტოლა (იმერ.) - აბრეშუმის ძაფი, რაც ერთი „ჩაყრა“ პარკისაგან ამოიღება, ვ. ბერ., აღ. ღლ.

შულო (ქიზიყ.) - ერთი გაბმა ძაფი ს. მენტეშ. ხართის ბოკელი, საბა, ნ. ჩუბ., დ. ჩუბ., აღ. ღლ.

ჩამორუშრუშებული (მთიულ.) - მსხვილად დართული ძაფი, ლ. კაიშ., ომოშირი (მეგრ.) საქსოვი ძაფია მსხვილი.

ჩანჩაყ (ინგილ.) - ოთხთითზე გადახვეული ძაფი, ნ. როსტ.

ჩილა (მთიულ.) - ქსოვის დამთავრებისას მორჩენილი ქსელი, რომელიც ერთი მტკაველის სიგრძეა და აღარ იქსოვება, ლ. კაიშ., აღ. ღლ.

ცანდი (იმერ.) - დაქსელილი ძაფი ზელზე გადაცმით ჯაჭვისებურად აკეცილი, პ. გაჩ.

ძუაბრეშუმი (მოხ.) - აბრეშუმის ძაფი, ივ. ჭავთ.

წახვეულა (თუშ.) - დართული ძაფი, გადახვეული სხვა თითისტარზე, ქეგლ, აღ. ღლ.

წინდაჩხირი (მესხ.) - წინდის ჩხირი, უ. ფეიქრ.

წინდიჩხირი (იმერ.) - ხუთი მოკლე ჩხირი მავთულის, წინდების საქსოვი, პ. გაჩ.

ლექსიკური თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ხელით ქსოვის ლექსიკა:

ამაფხანთვა (მოხ.) - უშნოდ და ნაჩქარევად ამოქსოვა (ივ. ჭავთ.)

ამოაქსოვინებს - საშუალებას მისცემს ამოქსოვოს ქეგლ

ამოურეკავს (მთიულ.) - ქსოვის ღროს თვლებს აკრებს

აქსოვს - ქსოვით მოუმატებს ქეგლ

აქსოვინებს - კაუზატივი „ქსოვს“ ზმნისა ქეგლ

გადაბეჭვა (იმერ.) - წინდის თავის გადაქსოვა პ. გაჩ.

გადაეყრება პირი (მთიულ.) - ნაქსოვს შემოევლება თავისივე ძაფი, ლ. კაიშ.

გადავლება (მთიულ.) - ქსოვის ღროს ერთი რიგის მოქსოვა, ლ. კაიშ., აღ. ღლ.

გადარეკვა (მთიულ.) - ქსოვისას თვლების გადაყვანა მეორე რიგში, ლ. კაიშ., აღ. ღლ.

გადაუბეჭავს (იმერ., რაქ.) - წინდას თავს გადააქსოვს, პ. გაჩ.

გადაქნაჲ თავისა, გადაქობვა - თავის გაკეთება წინდისა და სართოდ ნაქსოვისათვის, აღ. ღლ.

გადაქობვა (ზ. იმერ.) - გადაქნა თავისა, აღ. ღლ.

გადაქსოვა-სახელი „გადააქსოვს“ ზმნის მოქმედებისა, ზედ. მოქსოვა, წააქსოვა, გადაწვნა, წინდის თავის გადაქსოვა, ქეგლ., მოშუალა (მეგრ.) შემოქსოვა

გადაქსოვილი - ზედ მოქსოვილი, წაქსოვილი, ქეგლ.

გადაქნა (ინგილ.) - წინდის ქსოვის დამთავრება, ნ. როსტ.

გამოყვანა თოლის (მთიულ.) - ქსოვის დაწყება, ლ. კაიშ.

დაიქსოვს (მოხ.) - თავისთავის მოქსოვა, ქეგლ., ივ. ქავთ.

დაქუსლა (ინგილ.) - წვეთი წინდებზე ქუსლების მიქსოვა, ნ. როსტ.

დეზი (თუშ.) - წინდის თვალი, ქსოვის დროს დეზებს ანგარიშობენ, ს. მაკალ. აღ. ლლ.

დეზდი (ჩ. თუშ.) ერთი ჩხირით მეორე ჩხირზე ერთხელ ამოდებით ამოტანილი ძაფი (კ. ჭრელ.)

საქსოვის თვალი, რომელშიც წინდის ჩხირია გაყრილი, პ. ხუბ., აღ. ლლ.

ერმობრუდე ნაჭერი (მეხს.) - ირიბად ნაქსოვი ნაჭერი, ბოლოები რომ არ ემთხვევა ერთმანეთს (ქ. ფეიქრ.)

თვალის ჩავარდნა (გურ.) - ქსოვის დროს წინდის ჩხირიდან კილოს ჩავარდნა, გ. შარაშ., აღ. ლლ.

თოლ ჩავარდნა (ინგილ.) - ქსოვისას ჩხირიდან თვალის გამოძრობა, როცა ბევრი თვალი დაძვრება ჩხირს, იტყვიან, „ჩავარდა“, ნ. როსტ.

იქსოვს - ქსოვს თავისთვის ან თავისას ქეგლ., ჯაში (სვან.) ქსოვს კბილი (მთიულ.) - საქსოვი თვალი ლ. კაიშ., ოშუალი (მეგრ.) საქსოვი.

მანაქსოვს (ინგილ.) - მქსოველი, საქსოვი, ნ. როსტ.

მიაქსოვს - ქსოვით მიუმატებს ქეგლ., აჯში (სვან.) იქსოვება

მოაქსოვინებს - დააულებს მოქსოვს, ქეგლ

მომქსოვი - ვინც მოქსოვს, ქეგლ

მოსაქსოვი - რაც უნდა მოქსოვოს, ქეგლ

მოუქსოვს - მოქსოვს მისთვის, ქეგლ

მოუქსოველი - რაც მოქსოვილი არ არის, ქეგლ

მოქსოვს - რაიმეს გააკეთებს ქსოვით, ქეგლ

მოქსოვა - სახელი მოქსოვს ზმნის მოქმედებისა ქეგლ., მოსუა (მეგრ.)

ქსოვა

მოქუსლა (ინგილ.) - წინდის ქსოვის დამთავრება, ქუსლის მოქსოვა, ნ.

როსტ.

ნაბლანდი (მთიულ.) - მსხვლად ნაქსოვი, ლ. კაიშ., აღ. ლლ., ნამოსა (მეგრ.) ბლანდით ნაქსოვი.

ნაკლება (მთიულ.) - ქსოვისას დაკლებული თვლები, ლ. კაიშ.

ნამატება (მთიულ.) - ქსოვისას მომატებული თვლები, ლ. კაიშ.

ნამატი (ინგილ., ზ. იმერ.) - წინდის ის ნაწილი, რომლის კიდეებში თვლებს უმატებენ მანამ, სანამ ფეხის ზომისას არ მოქსოვენ, ქ. ძოწ., ნ. როსტ.

საქსოვი - რაც უნდა ქსოვონ, რითაც უნდა ქსოვო, სადაც უნდა ქსოვონ,

ქეგლ

ნაქსოვი - მოქსოვილი, ქეგლ., ხაშუა (მეგრ.) ნაქსოვი ქსოვილი

ომოყრა (ინგილ.) - წინდამი ფერადი თვლების ჩაქსოვა, ნ. როსტ.

ორშიანი (ფშ., ხევს., გუდამაყ.) - ორმაგი. ორპირად ნაქსოვი, აღ. ლლ.

პირის გადაყრა (მოხ.) - წინდის ქსოვის დამთავრება, ყელის გადაქსოვა,

ივ. ქავთ.

სავალა ძაფი (ინგილ.) - ძაფი, რომელიც ქსოვისას ყოველ რიგს მიჰყვება, ნ. როსტ.

- ქსოვა - სახელი „ქსოვს“ ზმნის მოქმედებისა ქველ., აბგლტარი (ლაშხ.)
- ქსოვს
- საქსოვი - საქსოვი, ქველ.
- შინაქენ (ინგილ.) - მოქსოვილი, მქსოველი, ნ. როსტ.
- ქსოვს - ძაფების ერთმანეთში გარკვეული წესით, გაყრით გამოჰყავს
- ქსოვილი ან რაიმე ჩასაცმელი, ქველ
- ქსოვს - ძაფების ერთმანეთში გარკვეული წესით, გაყრით გამოჰყავს
- ქსოვილი ან რაიმე ჩასაცმელი ქველ
- შევნა (მთიულ.) - შეგანის ქსოვისას ძაფს ჯოხზე კვანძვენ, ლ. კაიშ., აღ.
- ლლ.
- ქუსლ მოკლავა (ინგილ.) - წინდაზე ქუსლის მიქსოვება, ნ. როსტ.
- ჩააქსოვს - ქსოვით ჩაურთვას, ქველ
- ჩაექსოვება - ქსოვით ჩაერთვის
- ჩაიქსოვება - ჩაქსოვა შესაძლებელი იქნება, ქველ
- ჩაკლება (მთიულ.) - მიუერთდება წინდის ქუსლი თათსა და ყელს, ლ.
- კაიშ.
- ჩაკრეფავა (ინგილ.) - ქსოვისას თვლების ამოყვანა, ნ. როსტ
- ჩატყუბავა (ინგილ.) - წუნი ქსოვისა: ძაფები გადაიხლართება, თვლები ნახევრად ამოუყვანელია, ნ. როსტ.
- ჩაუკლებს (მთიულ.) - ქსოვისას თვლების კლებას იწყებს, ლ. კაიშ.
- ჩაქელვა (ჯავახ.) - ფარდავის ქსოვის დროს ძაფების ერთმანეთზე მიტანა,
- არ. მარტ.
- ჩაქსოვს - ჩააქსოვს, ქველ
- ჩაქსოვა - ქსოვის დროს შიგნით მოქცევა, ქველ
- ჩაქსოვებული - ჩაქსოვილი, ქველ
- ჩაქსოვილი - რამეში ქსოვით ჩატენული, ქსოვის დროს შიგნით მოცქეული,
- ქველ
- ჩაქუსლვა (მთიულ.) - წინდის ქუსლის მიერთება თათთან, ლ. კაიშ.
- ჩაქსოვნა (აჭარ.) - ნაქსოვზე ორნამენტის გაკეთება, ჩასახვა, ნ. ნოდ.
- ჩხვერვა, ჩხორვა (ქიზიყ.) - უხეიროდ ქსოვა, ს. მენთ. აღ. ლლ.
- წააქსოვს - ქსოვით მიმატებს, ქველ
- წაშლილი თვლები (მთიულ.) - წინდის ჩხირს წამძვრალი თვლები, ლ.
- კაიშ.
- წაცვლილა (მთიულ.) - წინდის ძირზე ნაქსოვი სახე თვლების მატებით ან კლებით გამოყვანილი, ლ. კაიშ.
- წვერი (თუშ.) - წინდის ქსოვის დაწყება, დასაწყისი, კ. ჭრელ.
- წინდაჲ შაქნაჲ (ინგილ.) - წინდის ქსოვა
- წინდაჲ გდამქნა (ინგილ.) - წინდის ქსოვის დამთავრება უქუსლოდ, ნ.
- როსტ.
- ჯანდვრა (ქიზიყ.) - წინდის ჭიმვა ყალიბზე, ს. მენტეშ., აღ. ლლ.
- ჯანრდიჯე (ქიზიყ.) - წინდის გასაჭიმი ყალიბი, ს. მენტეშ., აღ. ლლ.
- ჰყელავს (მოხ.) - წინდას ყელს მოადგამს, მოქსოვას ამთავრებს, ივ. ჭავთ.
- კარხა ხანია ხელით ქსოვა მანქანით ქსოვამ შეცვალა. მანქანები ართავენ ძაფს, ქსოვენ ქსოვილებს. ამიტომ უკვე სოფლებში აღარ მისდევნენ სელისა და

კანაფის მოყვანა-დამუშავებას. იშვიათად იქსოვება აბრეშუმითაც. მაშინ როცა აბრეშუმით ქსოვის ტრადიცია ფეოდალურ საქართველოშიც იყო ცნობილი. უფრო მეტიც, ოქროქსოვილების წარმოების შესახებ აღმოსავლეთ საქართველოში მე-13 საუკუნიდანაა ცნობილი. სვანეთში კი აღმოჩენილია მე-10 საუკუნით დათარიღებული ოქროქსოვილის ნაშთები.

შევისწავლეთ მანქანაზე ქსოვასთან დაკავშირებული ლექსიკა. აქაც დაიძებნა პარალელები სხვადასხვა დიალექტებს შორის. მაგალითად: ამოდგიმვა იმერულსა და გურულში ნიშნავს ქსელის ამოკრეფას დგიმიდან, ხოლო ქიზიყურში ნიშნავს ქსლის დაყოფას ქვედა და ზედა პირად.

ბექვა ლეჩხუმურსა და ქიზიყურში ნიშნავს ქსოვილის თავის მომაგრებას.

მიუხედავად იმისა, რომ საშინაო პირობებში ქსოვა ძალიან გავრცელებულია, რატომღაც მასთან დაკავშირებული ლექსიკა არ არის მრავალფეროვანი. საშინაო პირობებში იქსოვებოდა:

ალაბა (ფშ.) - წინდის მეორედ გამოქსოვილი ძირი, ქველ, თ. რაზიკ. „ივერია“, №160, 1900, აღ. ლლ.

ბაგვი (იმერ., რაჭ.) - მატყლის სქელი წინდა, რომელსაც თოვლში ატარებენ, ვ. ბერ., ქველ., ჩოხაში თათმანი (მეგრ.) მატყლის წინდა

ბადეშალი (მთიულ.) - თავზე მოსახურავი მოქსოვილი თხელი შალი, ლ. კაიშ.

ბადური (გურ.) - ბადისებური ნაქსოვი რამ: შარვალში გასაყარი წითელი ლარი (ხვანჭარი), თავებში სირმებიანი, გ. შარაშ., აღ. ლლ.

ბაფთა (იმერ.) - ერთგვარი არშია, იქსოვებოდა ლეკვერთხივით ფირფიტებზე, ივლებდნენ საკვლებზე, ბ. წერ.

გაროზი (იმერ.) - ყაისნალით ან ჩხირებით ნაქსოვი თავსაბურავი ქალისა პ. გაჩ. (რაჭა, ლეჩხ.) - ნაქსოვი შალის მოსასხამი; გაროზი (მეგრ.) ნაქსოვი მოსასხამი

გოვშმანიან (ინგილ.) - წინდის სახე, ნ. როსტ.

ზანგალი (მესხ.) - უთათო პაიჭები

ზანგლები (მესხ.) - ღაზლის ჭრელი ყელები წვივებზე ამოსაცმელად, პაიჭები, აღ. ლლ.

ზანკალი (ზ.აჭარ., იმერ.) - ღაზლისაგან მოქსოვილი წვივზე ამოსაცმელი ყელები, საწვივე, შ. ნიჟ., აღ. ლლ.

თათმანი (მთიულ.) - მოქსოვილი ძირი, რომელიც დახეულ წინდას გამოეკერება, ლ. კაიშ., აღ. ლლ.

თათბაჭიჭა (ფშ., თიან.) - მაღალყელიანი წინდები, აღ. ლლ.

თათსაფუჯარ (ხევს.) - შინ მოქსოვილი წინდა-ხელთათმანი, აღ. ჰინჭ., აღ. ლლ.

თათური (მოხ.) - თათსაფუჯარი, ლ. კაიშ.

თათქალამანი (მესხ.) - წინდის მსგავსი მოქსოვილი ფეხზე ამოსაცმელი, უყელო, ქ. ფეიქრ.

თათქუსლი (მესხ.) - წინდის გამოხეულ ქუსლზე გამოსაყერბელი მოქსოვილი ნაწილი, ქ. ფეიქრ.

თელუგა (ზ.აჭარ.) - ღაზლით მოქსოვილი უყელო წინდა, შ. ნიჟ., აღ. ლლ.

თივთიკი - ზოგიერთი ცხოველის (თხა, ცხვარი, სიასამური, კვერნა) წვრილი ბალნისაგან მზადდება ძაფი, რომელიც გამოიყენება ნაზი ქსოვილისათვის ქველ.

თირმა (ძვ.) - წმინდა რბილი ქსოვილი მატყლისა

თინთიკი (ძვ.) - შალის ქსოვილი ნაზი მატყლისაგან, თივთიკი, რაჭ. დილაქქ. ლექს.

თირმა შალ (ინგილ.) - მატყლის ძაფისაგან ჯეჯემივით ნაქსოვი ტანზე მოსასხამი შალი, ნ. როსტ.

თხლარწი (მესხ.) - ნაქსოვი, თხელი ნაჭერი, რომელიც ადვილად იწელება, ჟ. ფეიქრ.

იგრევ წინდევ (ინგილ.) - უბრალოდ, სადად მოქსოვილი წინდები, ნ. როსტ.

იერიში (ქიზიყ.) - უნაგირზე გადასაფარებელი მოქარგული ქსოვილი, რომელსაც პატარძალი მთავრდება ხოლმე ნეფეს და ამით ამტკიცებდა ხელსაქმის ცოდნას, ს. მენთეშ., აღ. ლლ.

ირმევიან წინდა (ინგილ.) - წინდის სახე, ჩაქსოვილია ირმები, ნ. როსტ.

კაპაჭანები (იმერ.) - უყელო წინდები, კოჭებს დაბლა, ტერფზე წამოსაცმელი ივ. ქავთ., აღ. ლლ.

კვირტნარევი - მატყლის ქსოვილი, რომელიც კვირტიანი ძაფით არის ნაქსოვი ქველ

მერდინი (მოხ., მთიულ.) - შინ ნაქსოვი აბრეშუმის თხელი სამოსი, ამ სამოსის მანდილი (დიალ.) ჩიქილა, მანდილი, ლ. კაიშ., აღ. ლლ.

მიჭრილ წინდაც (ინგილ.) - წინდის სახე, რომელსაც ახლად დამწყები მქსოველი ქსოვს, იოლი საქსოვია ნ. როსტ.

პაიჭი (ჯავ.) - მატყლისაგან მოქსოვილი წვივზე ჩასაცმელი არ. მარტ.

სამწორ წინდაც (ინგილ.) - სამწორ ბაწარით მოქსოვილი წინდა, სქელია, ნ. როსტ.

სადა-წინდევ (ინგილ.) - წინდის სახეა, სადა, ნ. როსტ.

საწვიური (მთიულ.) - უთათო წინდა, პაჭიჭი, ლ. კაიშ.

ტოლი (მოხ.) - მატყლის ძაფისაგან შინ ნაქსოვი შალი, ივ. ქავთ.

ტოლიკაცი (თუშ.) - წმინდა მატყლის მსხვილი ძაფისაგან ნაქსოვი ფარდაგი, პ. ხუბ., აღ. ლლ.

ფარდაგი - კედლის ან იატაკის ნოხი

ქალაშა (ფერეიდნ.) - მოქსოვილი ფეხსაცმელი, აღ. ლლ.

ქეჩაქულაჲ (გურ.) - ოთახში სახმარი უყელო შალის წინდა, გ. შარაშ., აღ. ლლ.

ყანაოზი (ქიზიყ.) - აბრეშუმით ნაქსოვი, დ. ჩუბ., აღ. ლლ. 1

შალეული (აქარ.) - ყოველგარი ნაქსოვი, რაც საქსოვ დაზგაზე შალის ძაფით იქსოვება, ნ. ნოდ., ქველ., ნაჭიშუ (სვან.) ნაქსოვი, მოქსოვილი

ჩათმა (თურქულიდან შემოსულია) - ერთგვარი ნაქსოვი, საბა, ქველ

ჩაფულა (აჭ.) - ფერხის საცმელი შ. ნიჟ., უყელო წინდა, ქველ

ჩითა - ღაზლის სქელი წინდა, ორპირად მოქსოვილი, ქველ

ჩითი - ჩითაყი (თუშ.) - მატყლის ძაფისაგან მოქსოვილი უყელო ფეხსაცმელი, თ. უთურგ., აღ. ლლ.

წინდურები (იმერ.) - მოკლეყელიანი წინდები, კოჭებამდე, ქველ, ალ. ღლ.
კები (ჯავახ.) - უხეში მატყლისაგან სქლად ნაქსოვი, არ. მარტ.

ჯვალი (ჯავახ.) - მატყლისაგან მოქსოვილი დიდი ტომარა, არ. მარტ.

ჯოში (გურ.) - უხეში რამ ნაქსოვი - ხეშეში, საბა, გ. შარაშ., ალ. ღლ.
ქსოვისათვის საჭირო ხელსაწყოების აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულები

უხვად გვხვდება:

აზრი-დაზნი (რაჭ.) - საქსოვი მაქო, შ. ძიძ., ალ. ღლ

ბატი (თუშ.) - საქსოვი ჯარის ნაწილია, ს. მაკალ., ალ. ღლ.

ბეჭი - საქსოვი იარაღი სავარცხელივით დაკბილული უპირატესად ხისა, აგრეთვე ხარის ბეჭისა, ქველ

ბზილა - ძაფის დასახვევი კოჭის ერთი თავი, რომელშიც ორმხრივ წაწვეტებული ღერძია გაყრილი. ორი თითით დააბრუნებენ სიბრტყეზე და დიდხანს ტრიალებს, საბა, დ. ჩუბ.

გარის-საყვანელი (ფშ. ხევს.) - ქსლის იარაღი, გარის ასაწევ-დასაწევი კავი, ქველ

დგომი (ჯავახ.) - ფარდაგის საქსოვი ხელსაწყო, არ. მარტ.

თითისტარი - თავსა და ბოლოში წვრილი (ქვედა ნაწილში გამსხვილებული).

ჩხირი (ბოლოზე კვირისტავ-წამოცმული), რომლითაც ძაფს ართავენ, ქველ
თირისტარი (იმერ.) - თითისტარი, ქ.ძოწ., პ. გაჩ., ლწწრა (სვან.)

თითისტარი.

ილიკი (ქიზიყ., იმერ.) - თითისტარი, თავდაყირა ატრიალებენ ს. მენტეშ.

ძაფის დასაძახავი თითისტარი, ვ. ბერ., ალ. ღლ.

ტარ (ინგილ.) - თითისტარი, ნ. როსტ.

ტარაბო (გურ.) - თითისტარი, გ. შარაშ.

ტარკვირისთავი (ლექხ.) - დიდი თითისტარი, რომელზედაც დართულ

ძაფს დაძახებდნენ, მ. ალაფ. ალ., ღლ.

ჩერია(ე) (რაჭ.) - ს. ჟლ., ალ. ღლ. (იმერ), პ. გაჩ., ჩერი (სვან.)

თითისტარი.

წიბტარა მოხ. - პატარა თითისტარი, ორი თითით საბრუნებელი ივ. ქავთ.

ხელტარი (ქართლ.) - ძაფის დასახვევი თითისტარი თ. რაზიკ., ალ. ღლ.

ხერტალი (ზ.აჭარ., მესხ., ჯავახ.) - თითისტარი' ნ. ჩუბ., შ. ნიჟ., არ. მარტ., ე. ფეიქრ.

თულანა - საქსოვი დაზგის ნაწილი ხე, რომელზედაც ეხვევა ნაქსოვი, ქველ

იფშლიკიბინა (რაჭ.) - საქსოვი მანქანის სამკაულია: ჩხირები, რომლითაც დამაგრებულია დგომის თავები, ვ. ბერ., ალ. ღლ.

კალბა-ორთითზე გაკრული პატარა ბადე, საქსოვი, საჩქარხელო, გ. შარაშ.

კალმა- ბადის საქსოვი ჩხირი, ალ. ღლ.

კვირთავი (ზ. აჭარ.) - თითისტარზე ქვედა მხრიდან წამოცმული მრგვალი ფირფიტისებური რგოლი, რთვისას ფუძედ ეკვრის ძაფს და თითისტარის ბრუნვას ახანგრძლივებს, შ. ნიჟ.

კვირისტავი - თითისტარის ბოლოზე წამოსაცმელი სამძიმი თითისტარის ბრუნვის გასაადვილებლად, ქველ

ლაფათინი - საქსოვის მოწყობილობათა განი-სავარცხლის ჩასაცმელი მოძრავი ჩარჩო, ალაფ., ძოწ., საბა, ჩუბ., ბერ., პ. გაჩ.

ლილუა (იმერ., რაჭ.) - საქსოვი მანქანის სამკაული, ცილინდრი, რომელზედაც ნაქსოვი ეხვევა, რვილასაც ეძახიან, ვ. ბერ.

მანქანიკ (ინგილ.) - აბრეშუმის ძაფსახვევი და სართავი მოწყობილობა. ახლა აღარ არის. ამჟამად ამ სამუშაოს ხელითა და ტარით ასრულებენ, ნ. როსტ.

მასრა - საზედაო ძაფის დასახვევი მოკლე ჯოხი მაქოში ჩასადები ქველ მარტივი ძვ. - ფეიქრის იარაღი, საბა, ქველ

მაქო - საქსოვი დაზგის ნაწილი, მასრის ჩასადები, მოგრძო და ოვალური, მოძრაობს ქსელს შუა, ქველ

მაქომჭერი - რაშიც მაქოა ჩასმული, რაც მაქოს იჭერს, ქველ

მოსაჯეგვი (რაჭ.) - საქსოვი დაზგის ნაწილი, აღ. ღლ.

ნატეხარა (მთიულ.) - ხის პატარა ჯამი, რომელზედაც რთვის დროს ტარს ატრიალებენ

ნემსი - ლითონის წვრილი ჩხირი, რომელსაც ერთი წვერი წვეტიანი აქვს, მეორე გახვრეტილი, იხმარება საკერავად, საქარგავად, ქველ

უაარა (ინგილ.) - ჯარია, ძაფსართავი მანქანა, ნ. როსტ.

რვილა, რილეა (იმერ.) - საქსელში ქსოვისას ნაქსოვი მატერიის დასახვევი საგანგებო ღერძი საბრუნებელი, პ. გაჩ.

რვილი (მთიულ.) - საქსოვი ყდების საფეხურში გასაყრელი ხე (ხეც.) დვილი (თუშ.) ვილი, ლ. კაიშ.

რცის ჯოხი (იმერ.) - ბადის საქსოვი ჯოხი, რომლითაც მსხვილ თფლებს სკენიან ქსოვის დროს, პ. გაჩ.

სათელავა (აჭარ.) - შალის მოსათელი ხელსაწყო, ნ. ნოდ.

სამექსლო (აჭარ.) - საქსოვი დაზგა, აღ. ღლ.

სამუხლე (იმერ.) - ორპოტიკა გათლილი ჯოხი, აბრეშუმის ძაფის დასახვევად ამოღების დროს, კ. ბერ., აღ. ღლ.

სამუხველი - ხელსაწყო ძაფის შულოდ დასახვევი მოკლე, ორკაპა ჯოხი, რომელსაც თავზე მოკლე და ბრტყელ ჯოხს ადებენ ჰორიზონტალურად, ბრტყელი ჯოხის სამუხვლის თავის ერთ მხარეზე ძაფს დაამაგრებენ, შემდეგ ორკაპაში ამოღებენ და სამუხვლის თავის მეორე მხარეზე გადმოადებენ, ისევ უკან ორკაპში და სამუხვლის თავის პირველ მხარეზე და ა.შ. სამუხველი მარჯვენაში უჭირავს (საბა-სამუხოელი, ჩუბ. - სამუხოველი), ვ. ბერ., ალაფ., პ. გაჩ.

სანასრელა ძვ. - ძაფის ამოსახვევი ფირფიტა, ქველ

სანაქსელა (იმერ.) - საქსელავი ჯოხი, ვ. ბერ., აღ. ღლ.

საფაიქრო (მოხ.) - საქსოვი მოწყობილობა, ან მისი რომელღმე ნაწილი, ივ. ქავთ.

საფეხურები (მთიულ.) - საქსოვ ყდებზე თავბოლოთი ამოხვრეტილები რვილების გასაყრელად ლ. კაიშ. (ხეცურნი ეძახიან ფატორს, თუშები - სავილეჯ)

საქსლე (იმერ.) - მოწყობილობა, რომელშიც კუსტარულად ქსოვდნენ შალს, ხამს - ჩუბ., ძოწ., პ. გაჩ. (საქსოვარი)

საქსოვი სკამი (მთიულ.) - შალის საქსოვი იარაღი, ლ. კაიშ.

საშვილაო (იმერ.) - შულოს ჩამოსაცმელი მბრუნავი მოწყობილობა,

ხმარობენ შულოდან მასრებზე ძაფის გადასახვევად, ძოწ., პ. გაჩ.

საჩეჩელი (მთიულ., ინგილ.) - მატყლის საჩეჩი რკინის კბილებიანი ხელსაწყო (ლ. კაიშ., ნ. როსტ.) ხევესურისათვის სავარცხალი, ფშაველისათვის საჩეჩსავარცხელი, თუშისათვის საჩეჩელი; სულე (მეგრ.) საქსოვი დაზგის ნაწილი სახეხავი (ფშ.) - ქსლის საქსოვი იარაღია, თ. რაზ., ალ. ღლ.

ტატიკელა (ინგილ.) - საქსოვის დასაკიდებელი სამფეხა მ. ჯან., ალ. ღლ.

ფათხა (ძვ. სპარსული) - ბადის საქსოვი ჩხირი, საბა, ქეგლ

ფხინა (მთიულ.) - ერთი მტკაველი ფიცარი ქსოვისას ხიფხას გასარჩევად, ლ. კაიშ.

ფხინი (ხევს.) - საქსოვი იარაღი ს. მაკალ. მეცხვარის კომბალივით თავმოკაუჭებელი ხელსაწყო, რომელსაც მოზრდილი მხარე სოლივით იგათხელებულ-გამახული აქვს, იყენებენ მატყლის ქსოვის დროს, ალ. ჭინჭ, ალ. ღლ.

ქანდარა (მოხ.) - საფეიქროს, საქსოვი მოწყობილობის ჯოხი, რომელზეც ჩამოცმულია თოკები შუებისა და სავარცხლისათვის, ალ. ღლ.

ტარი (იმერ.) - თითისტარის მსგავსი მოზრდილი, გათლილი კილოამოჭრილი ჯოხი ძაფის საძახავად, საბა, ძოწ., ჩუბ., პ. გაჩ.

ქიჩი (ფშ., ხევს. მთიულ.) - ჩლიქი, საქსოვი ყდების ნაწილი, ლ. ლეონ., ს. მაკალ., ლ. კაიშ. ალ. ღლ.

ქიჩები (ხევს.) - მატყლის საქსოვი მოწყობილობის ნაწილებია, ალ. ჭინჭ., ალ. ღლ.

ყაისნალი - ცალკე ძაფით საქსოვი ჩხირი თავწვრილი და კავიანი ქეგლ; ასნაყი (იმერ.), პ. გაჩ.; ყასნალი (გურ., ალ. ღლ.; კინთაჯ (აჭარ., ნ. ნოდ.; ყაიზნახი (რაჭ.); ყასნაგი/ყასნაყი (რაჭ.).

ყბები - საჩეჩლის გვერდის ფხრები ლ. კაიშ.; ხევესურთავის კბილნი.

ყოყდანი - ძველი საქსოვი დაზგის ნაწილი, ორი რამ ტოლი სვეტნი ამართული, საბა, ქეგლ

შობრიქინი (იმერ.) - შალდახვეული მასრა, პ. გაჩ.

შკამი (მოხ.) - საქსოვი დაზგის ნაწილი, რომელზეც მოწყობილია ტოლის საქსოვი თუნადი და მქსოველის საჯდომი, ივ. ქავთ.

ჩიკავკავა (მთიულ.) - ჩაფრინდა - იარაღი, რომელიც ქსოვისას გარის ასაწევ-დასაწევად იხმარება ლ. კაიშ.; (ხევს.) ფხინი; (ფშ.) კაკუჩანა; (თუშ.) ქოჭი

ჩიკაკულა (მთიულ.) - საქსოვი იარაღია, ს. მაკალ., ალ. ღლ.

ჩიქა (მთიულ.) - ფარდაგის საქსოვი ყდების ხელები, ქეგლ

ჩხაჟი — ბადის საქსოვი ჩხირი, ფათხა, ჩხართი, ქეგლ; რჩხინი (მეგრ.) ჩხირი

ციცაფეხა ძვ. (იმერ.) - საქსოვი დაზგა, ალ. ღლ.

ცხემლი (ფშ., გუდამაყ., მთიულ., ქსნის ხეობა) საქსოვი იარაღი, რაზეც ძაფს გააბამენ და ქსელში გააქვთ გამოაქვთ (თ. რაზიკ. ი. ჭყ.) ხის პატარა ჯოხი, რითაც დაქსელილ ძაფში სხვა ძაფს ატარებენ ჯარზე დართვის დროს, ლ. კაიშ., ალ. ღლ.

ცხემლა (მოხ.) - საქსოვი დაზგის ნაწილი, გაღუნული ფიცარი, კიდევბში კბილანებიანი, რომლის ამოზნექილ მხარეზე სიგრძისად ეხვევა ნართი, ივ. ქავთ.

ცხემლები (თუშ.) - წინდისა და ხელთათმანის საქსოვი რკინის პატარა

ჩხირები, კ. ჭრელ., აღ. ღლ.

წიბო (თუშ.) - საფეიქრო დაზგის ნაწილი ქსლის დასამაგრებელი წკებლა, ქეგლ., აღ. ღლ.

წკებლა (ფშ.) - საქსოვი მოწყობილობის ნაწილი, „წვრილი სწორი ჯოხი“, ს. მაკალ., აღ. ღლ.

ქავლი (მთიულ. მოხ.) - საქსოვი მოწყობილობის ნაწილი, ხის მაქო, რომელშიც დაფდახვეული წიწვია ჩასმული - ცხემლა, ლ. კაიშ., აღ. ღლ.

ჯარა (ფშ., ხევს.) ნართის (მატიყლისაგან დართული დაფი) დასაძახავი ხის მანქანა, ა. ჭინჭ., აღ. ღლ.

ჯიხვი (აჭარ.) - საქსოვი დაზგის ნაწილი, რომელშიც ჩამაგრებულია ლილვი და ამოძრავებს მას, ნ. ნოლ.

ხანა (ჯავახ.) - ჩარჩო, რომელზედაც ქსოვენ ნოხეულობას

რთვა-ქსოვის ლექსიკის შესწავლამ დიალექტების მიხედვით დაგვარწმუნა, რომ ეს პროცესი (რთვა-ქსოვა) გამოირჩეოდა სიბრძნით, გონებაშეზავილობით, დიდი შემოქმედებითი უნარით, რასაც ორნამენტთან დაკავშირებული ლექსიკაც ადასტურებს.

ნაქსოვის ორნამენტის სახეები:

ავლი-ბურული (ჭიზიყ.) - ჭრელი წინდის ერთ-ერთი სახე, ს. მენტეშ. I, 158, ქეგლ., აღ. ღლ.

აკედული (აჭარ.) - წინდის ორნამენტის სახე, ნ. ნოლ.

ალალა (მთიულ.) - სწორი ნაქსოვი, ლ. კაიშ., აღ. ღლ.

აბარკულა (აჭარ.) - წინდის ორნამენტის სახე, ნ. ნოლ.

არბოტულა (ხევს.) - ნაქსოვის ერთგვარი სახე, ა. ჭინჭ., აღ. ღლ.

ასტმილერა (აჭარ.) - წინდის ორნამენტის სახე, ნ. ნოლ.

აჭინჭრული (აჭარ.) - წინდის ორნამენტის სახე, ნ. ნოლ.

ბაფთურა (მთიულ.) - ალალ ნაქსოვზე შიბებს შორის გამოყვანილი რაიმე სახე, ლ. კაიშ., აღ. ღლ.

ბეწუკა (მთიულ.) - შალის ქსოვის სახე, ლ. კაიშ.

გადაგრებილა (მთიულ.) - წინდის ქსოვის სახე, ლ. კაიშ.

გრუხები (აჭარ.) - ნაქსოვზე გამოყვანილი ხაზები, ნ. ნოლ., საბა, ქეგლ.

დაკაული (ხევს.) - ნაქსოვის ერთგვარი სახე, ს. მაკალ., ა. ჭინჭ., აღ. ღლ.

დაკბიული (ხევს.) - ნაქსოვის ერთგვარი სახე, ა. ჭინჭ., აღ. ღლ.

დამხვევრული (ხევს.) - ნაქსოვის სახე ერთგვარი, ა. ჭინჭ., აღ. ღლ.

დაღლაბული ნაქსოვი (აჭარ.) - შორ-შორ ნაქსოვი, ნ. ნოლ.

დაწიგნული (ხევს.) - ნაქსოვის ერთი სახე, ა. ჭინჭ., აღ. ღლ.

დევევიან (ინგილ.) - წინდის სახე, რომელშიც ჩაბატულია აქლემი, ნ. როსტ.

ვარდება (აჭარ.) - წინდის ორნამენტის სახე, ნ. ნოლ.

ზარბაბამიან (ინგილ.) - წინდისა და ჯეჯიმის სახე, ნ. როსტ.

თავვრავილი (ხევს.) - ნაქსოვის სახე ერთგვარი, ს. მაკალ., ა. ჭინჭ., აღ. ღლ.

თავნახარა (ხევს.) - ნაქსოვის სახე ერთგვარი, ს. მაკალ., ა. ჭინჭ., აღ. ღლ.

თათმანა (მთიულ.) - შალის ქსოვის სახე, ლ. კაიშ., აღ. ღლ.

ისფრი ჭრელ (ინგილ.) - წინდის ის ნაწილი, სადაც ფონად შავი ბაწარია გამოყენებული, ნ. როსტ.

კამინჭა (აჭარ.) - წინდის ორნამენტის სახე, ნ. ნოლ.

კანტავრულა (აჭარ.) - წინდის ორნამენტის სახე, ნ. ნოლ.

კატიბილა (ინგილ.) - წინდის სახეა „კატისულვაშა“, ნ. როსტ.

კბილა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა, ა. ჭინჭ., აღ. ღლ.

კვერა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა ერთგვარი, ს. მაკალ., ა. ჭინჭ., აღ. ღლ.

კიბერი (მთიულ.) - შალის ქსოვის სახე, ლ. კაიშ., აღ. ღლ.

კიმბა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა ერთგვარი, ს. მაკალ., აღ. ჭინჭ., აღ. ღლ.

კოკო-კოკო (ინგილ.) - წინდის სახე, რომელშიც ჩაქსოვილია მრგვალი რგოლები, ნ. როსტ.

კორ-კორ წინდა (ინგილ.) - წინდის სახე, რომელშიც პატარ-პატარა რგოლებია ჩაქსოვილი, ასეთ წინდებს ბაშვებს უქსოვენ, ნ. როსტ.

ლეკურ-წინდე (ინგილ.) - ერთი ფერის ძაფით მოქსოვილი წინდები, რომლებიც ჩვეულებრივ თეთრი ან შავი ფერით იქსოვება არაინგილოების მიერ, ნ. როსტ.

ლიშაბახურა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა ერთგვარი, ს. მაკალ., ა. ჭინჭ., აღ. ღლ., გაგუჯა (მეგრ.) ქსოვილის ერთ-ერთი სახე.

მამლევიან წინდა (ინგილ.) - წინდის სახე, რომელშიც მამლების სახეებია ჩაქსოვილი, უქსოვენ ახალგაზრდებს, ნ. როსტ.

მისდამჭრელი (აჭარ.) - ნაქსოვზე გამოყვანილი, ჩაქსოვილი სახე ორნამენტი, ნ. ნოლ.

მგზავრა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეობაა, ს. მაკალ., აღ. ჭინჭ., აღ. ღლ.

მელიკულა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა ერთგვარი, აღ. ჭინჭ., აღ. ღლ.

მოცატრული (აჭარ.) - შორ-შორ ნაქსოვი, ნ. ნოლ.

მუვლიანი (მოხ.) - ნაქსოვის სახეა წიწვისებური მარჯვნივ ისრით, ივ. ქავთ.

მწკებრა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ.

ნამატ-ნაკლები (მთიულ.) - ნაქსოვის სახეა თვლების კლებითა და მატებით, ლ. კაიშ.

ნაჭრელა (მთიულ.) - ჭრელი ნაქსოვის სახე, ლ. კაიშ.

ნალობი (აჭარ.) - წნულ ღობესავით ნაქსოვი, ნ. ნოლ.

ოქროქსოვილი-ოქრომკედით ნაქსოვი, ქეგლ

პეპელა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ., აღ. ღლ.

პირწყალა (აჭარ.) - წინდის ორნამენტის სახე, ნ. ნოლ.

სოტოვიან წინდა (ინგილ.) - ზოლიანი წინდის სახე, ნ. როსტ.

უკულმართა (მთიულ.) - ნაქსოვის სახე, როცა ერთ ჩხირზე გარედან აიღებს თვალს, მეორეს შიგნიდან, ლ. კაიშ.

უნაგირი (ხევს.) ნაქსოვის ერთგვარი სახეა, ს. მაკალ. ა. ჭინჭ.

ფართო ფარი ჭრელ (ინგილ.) - წინდის სახე ნ. როსტ.

ფოთლევიან წინდა (ინგილ.) - წინდის სახე, რომელშიც ფოთოლია ამოქსოვილი, ნ. როსტ.

ფონე ქსოვა (მთიულ.) - თხლად მოქსოვა, ლ. კაიშ., აღ. ღლ.

ფურცელი სახე (ინგილ.) - წინდის სახე, შიგ ამოქსოვილია აბრეშუმის

ჭიის საკვები ფურცელი, ნ. როსტ.

ქათმისფევა (მოხ.) - ნაქსოვის სახეა წიწვისებური ისრები მარჯვნივაა მიმართული, ივ. ქავთ.

ქემზა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა ერთგვარი, ალ. ღლ.

ქისტურა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა ერთგვარი, ს. მაკალ., ა. ჭინჭ., ალ. ღლ.

ლერაგრძელა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ., ალ. ღლ.

ყასიმად (ინგილ.) - ჭრელი წინდის ერთ-ერთი სახე, ნ. როსტ.

ყელგრძელა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა ერთგვარი

ყირაჩამიან (ინგილ.) - წინდის სახე, შიგ დახრილი ზოლებიანი სახეებითა

მისი ნაქსოვი ირიბად დაყენებულ ორმხრივ კბილანა სავარცხელს ჰგავს, ნ. როსტ.

ყურისთვალა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა ერთგვარი, ს. მაკალ., ა. ჭინჭ., ალ. ღლ.

შატა-შოტ (ინგილ.) - წინდის სახეა, ნ. როსტ.

შიბი (მთიულ.) - ნაქსოვზე სხვა ფერის ძაფით დაჭრელებულად დანაქსოვ-დანაქარგი (დილაექტ.) ქსოვის დროს ნაქსოვში ჩატანებული ფერადი ძაფის წრე, ლ. კაიშ.

შუშუჩაყრილი (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ.

ჩიტევიან წინდა (ინგილ.) - წინდის სახე, შიგ ჩიტებია ჩაქსოვილი, ნ. როსტ.

ჩიტეკვანკა (აჭარ.) - წინდის ორნამენტის სახე, ნ. ნოდ.

ჩურუქსელა (აჭარ.) - წინდის ორნამენტის სახე, ნ. ნოდ.

ცვერცა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ., ალ. ღლ.

წალმართ-უკულმართა (მთიულ.) - ქსოვის ერთი სახეა, როცა ერთი რიგი ჩაზნექილია, მეორე ამოზნექილი, ლ. კაიშ.

წყალა (აჭარ.) - წინდის ორნამენტის სახე, ნ. ნოდ.

ჭანჭიკა (მოხ.) - ნაქსოვის სახეა, ერთი უჯრა სირმით, მეორე უჯრა უბრალო ძაფით ირთვებოდა, ივ. ქავთ.

ხამსად (ინგილ.) - წინდის სახეა, ნ. როსტ.

ხატიანა (ხევს.) - ნაქსოვის სახეა ერთგვარი, ალ. ჭინჭ.

ხრინკულა (მთიულ.) - ცერად ნაქსოვი, ლ. კაიშ., ალ. ღლ.

ჯადურა (ხევს.) - ნაქსოვის ერთი სახეა, ალ. ღლ.

ჯაჭურა (მთიულ.) - წინდის ქსოვის სახე, ლ. კაიშ.

საგულისხმოა, რომ რთვა-ქსოვისადმი საზოგადოების - მთელი ცნობიერი კოლექტივის ინტერესი თანდათან იკლებს, რაც განაპირობებს ამ დარგის სიტყვების ქსელის შემცირებას საერთოენობრივ ლექსიკურ ფონდში. ამიტომ აუცილებელია მათი სრული აღნუსხვა და პარალელების დაძებნა ერთმანეთისაგან დაშორებულ დიალექტებში. ამ სამუშაოს შესრულების შემდეგ კი გამოიკვეთა, რომ ამ ლექსიკურ ერთეულთა ერთი ნაწილი სხვადასხვა კუთხეში იდენტურია, მაგრამ უმეტესად ერთი და იმავე ცნების აღსანიშნავად სხვადასხვა ფუძეებია გამოყენებული.

MANANA MIKADZE, MARINE KATSARAVA

ON BRANCH VOCABULARY DENOTING WEAVING AND KNITTING

One of the significant factors for the thorough study of the Georgian language is the consideration of peculiarities of branch vocabulary. Lexical material reflecting handiwork demonstrates the close ties of the language and the public. The recording and study of units linked with one or another kind of handiwork in various dialects are especially important. Weaving and knitting are among the most common kinds of handiwork in Georgia. In the past only women were engaged in this activity, which is reflected in vocabulary.

Although every province of Georgia has its own leading branch of economy, weaving and knitting are widespread almost everywhere. The techniques of this branch are more or less similar, the implements being similar accordingly.

We have traced up to 1000 lexical units, of these 101 units denote thread with 300 dialectal forms, 76 denote hand-knitting, 47 - knitting at home, 100 - tools of knitting, 100 - knitting pattern.

Notably, the interest of the public in weaving and knitting is gradually fading, which causes the decrease of the number of words linked with this branch. Therefore, it is necessary to record them completely and trace parallels in the dialects, remote from one another. After carrying out this task, it turned out that some of these lexical units are identical in various provinces, however, mostly different stems are used to denote the same notions.

მალხაზ მურუსიძე

ნიკორწმინდის საეპისკოპოსოს დაარსება

ნიკორწმინდის ბრწყინვალე ტაძარი XI-ს-შია აგებული ბაგრატ III-ის თაოსნობით. მისი მშენებლობა 1010-1014 წწ. უნდა დასრულებულიყო. XI-XVI სს-ში აქ მძლავრი სამონასტრო კერა იყო გაჩაღებული. მე-16 ს-ში კი იმერეთის მეფემ ბაგრატ III-მ ნიკორწმინდაში საეპისკოპოსო კათედრა ჩამოაყალიბა. ამჟამად ჩვენი კვლევის საგანსაც ეს პერიოდი წარმოადგენს.

ნიკორწმინდის საეპისკოპოსოს დაარსების თარიღთან დაკავშირებით მეცნიერთა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა. ნაწილი მკვლევრებისა: თ. ჟორდანი (თ. ჟორდანი, 1897, გვ.379), ე. თაყაიშვილი (ე.თაყაიშვილი, 1991, გვ.183), მ. ბერძენიშვილი (მ.ბერძენიშვილი, 1979, გვ.21), გ. გუგუშვილი (გ.გუგუშვილი, 2003, გვ.54) და სხვ. თვლიან, რომ ნიკორწმინდაში საეკლესიო კათედრა 1534 წელს დაარსდა; მეორე ნაწილი კი — ს. კაკაბაძე (ს.კაკაბაძე, 1913), ი. დოლიძე (ი.დოლიძე, 1967, გვ.651), თ. ბერაძე (თ.ბერაძე, 1983, გვ. 111) — 1544 წელს უჭერს მხარს. მკვლევართა ორივე ნაწილისათვის ამ შემთხვევაში ამოსავალს წარმოადგენს ბაგრატ III-ის ნიკორწმინდის ტაძრისადმი შეწირულობის სიგელი, რომელიც შემდეგნაირადაა დათარიღებული: „...დაიწერა ბრძანება და სიგელი ესე ჩვენი ინდიქტიონსა მეფობისა ჩვენისასა მეოთხესა, ქორონიკონსა სკიბ, თვესა აგვისტოსა, თ, ზელითა გიორგი აბაშიძისათა“ (ი.დოლიძე, 1967, გვ.654). როგორც ვხედავთ, სიგელში ინდიქტიონი არასწორადაა მითითებული, ვინაიდან ბაგრატის მეფობის მე-4 წელი 1514 წელს იყო და არა 1534 ან 1544წ. (როგორც ამას სიგელის ქორონიკონი იძლევა). თ. ჟორდანი თვლიდა, რომ ინდიქტიონის დაწერისას ავტორს გამოერჩა სიტყვა და მეოთხეს მაგივრად უნდა იყოს ოცდამეოთხე. ბაგრატის მეფობის ოცდამეოთხე ინდიქტიონი კი 1534 წელს გვაძლევს, ამიტომაც მკვლევარი ქორონიკონს „სკიბ“ — 1534 წლად კითხულობდა.

აღსანიშნავია, რომ ჩვენ ბაგრატ III-ის სხვა სიგელებიც მოგვეპოვება, რომლებიც გიორგი აბაშიძის მიერაა დაწერილი. ესენია გელათის მონასტრისადმი და ცირილიაძეთაღმი ბოძებული სიგელები (ი.დოლიძე, 1965, გვ. 183-190; ს.კაკაბაძე, 1925, გვ.135). მათშიც, მსგავსად ჩვენთვის საინტერესო სიგელისა, ბაგრატის მეფობის მე-4 ინდიქტიონია მითითებული, ოღონდ, ნიკორწმინდის სიგელისაგან განსხვავებით, ამ საბუთებში ქორონიკონი ზუსტი წესითაა მოცემული (სლგ) და გვაძლევს 1545წ. ამრიგად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ამ სიგელების დამწერის აზრით, ბაგრატის მეფობის მე-4 ინდიქტიონი 1544-45წწ. მოდიოდა და, შესაბამისად, ნიკორწმინდის სიგელის ქორონიკონშიც „სკიბ“ მისი ავტორი 1544 წელს უნდა გულისხმობდეს და არა 1534 წელს.

ნიკორწმინდის საეპისკოპოსო დას. საქართველოს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ეპარქიას წარმოადგენდა და მოიცავდა საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიულ რეგიონს - რაჭას. აღნიშნულ კუთხეში საეკლესიო კათედრის ჩამოყალიბება განპირობებული იყო როგორც წმინდა საეკლესიო მიზეზებით, ისე იმ პოლიტიკური სიტუაციითაც, რომელიც მაშინ იმერეთის სამეფოში იყო შექმნილი. ამიტომ ამ მოვლენის სწორად გაშუქებისათვის ორივე მომენტის გათვალისწინება აუცილებელია. მე-15 ს-ში საქართველოს დაშლამ, როგორც პოლიტიკურად, ასევე საეკლესიო ადმინისტრაციის მხრივ, ხელი შეუწყო ქვეყანაში საზოგადოებრივი წესრიგისა და ზნეობის მოშლას.

აი, როგორ ახსიათებს შექმნილ ვითარებას ერთ-ერთი საეკლესიო კრების განჩინება, რომელიც მე-16 ს-ის შუა ხანებში იქნა მოწვეული იმერეთში: „დიდი სიყმილი მოვიდა ცოდვითა ჩუენთაგან, მრავალი უწყესობა და უჯერო საქმე შემოვიდა, კაცის კლუა, კაცის სყიდვა, ეკლესიის კრებუა და უზუედრობა“ (ს.კაკაბაძე, 1913, გვ.3). ბუნებრივია, საეკლესიო ცხოვრება დაქვეითებული იყო რაჭაშიც, ისე რომ XVI ს-ში, საეპისკოპოსო კათედრის დაარსების წინ ერთ დროს აყვავებული ნიკორწმინდის მონასტერი ბაგრატ III-ის სიგელში უკვე დაკნინებულ მონასტრადაა წოდებული.

ბაგრატ III-ს, როგორც მართლმადიდებელ მეფეს და სახელმწიფო მოღვაწეს, კარგად ჰქონდა შეგნებული ეკლესიის უდიდესი სულიერი და ზნეობრივი მნიშვნელობა, ამიტომ იგი გამეფებისთანავე ენერგიულად შეუდგა ეკლესიის განმტკიცება-გადლიერებას. მან თავიდანვე დიდი ყურადღება მიაქცია ახალი საეპისკოპოსო კათედრების დაარსებას. 1529 წელს ბაგრატ III-მ ქუთაისის საეპისკოპოსო სამ ნაწილად გაჰყო და მის ბაზაზე გელათისა და ზონის ეპარქიები დააარსა. ცოტა მოგვიანებით ამას მოჰყვა ნიკორწმინდის საეპისკოპოსოს დაფუძნებაც.

რაჭაში და, საერთოდ, დას. საქართველოში ახალი საეპისკოპოსო კათედრის დაარსების უმთავრესი მიზანი, ცხადია, იქ მოშლილი საეკლესიო ცხოვრების აღდგენა იყო. მაშინ, როცა ამ კუთხის სასულიერო ცენტრი ნიკორწმინდა დაკნინებულ მონასტრად იყო ქცეული, ადვილი წარმოსადგენია, სხვა ეკლესია-მონასტრები რა დღეში იქნებოდა. საჭირო იყო ენერგიული მოქმედება, რათა დარღვეული სასულიერო ცხოვრების რიტმი აღმდგარიყო. ამის გაკეთება კი რაჭას მოშორებულ ქუთაისიდან ძნელი იყო. მით უმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ შინაფეოდალური ბრძოლისა და დაპირისპირების გამო დას. საქართველოში მიმოსვლა გაძნელებული იყო. ახლა კი, როცა რაჭას საკუთარი ეპისკოპოსი ეყოლებოდა, ეს ეკლესიის მდგომარეობას ამ კუთხეში საგრძნობლად განამტკიცებდა.

ბაგრატ III არა მარტო ახალი საეპისკოპოსოების დაარსებაზე ფიქრობდა, არამედ ამასთან ერთად ენერგიულად ზრუნავდა ეპისკოპოსთა უფლებებისა და ავტორიტეტის ამაღლებაზე. XVI ს-ის შუა ხანებში მისი ინიციატივით მოწვეულმა საეკლესიო კრებამ ეპისკოპოსთა მოვალეობა და პასუხისმგებლობა საკმაოდ მკაცრად განსაზღვრა: „...რომელმანცა ეპისკოპოსმან — მისსა საყდარსა განუმორის თვინიერ ოცის დღისა თუ არ პატრონისა მიზეზისა და საქმისათვის, ... ანუ მისსა სამწყსოსა შიგან ჭორებისკობოზსა განუწყვეტლად არ არონინებდეს და სჯულის საქმესა და მღუდელ-მონაზონის საქმეს, მისსა სამწყსოსა ეკლესიების საქმესა მართლა არ მწყსობდეს, რაც ძალ ედუას მისს საყდარს არ აშენებდეს, არ კაზმევდეს... და რომელმანცა ეპისკოპოსმან, რაც სჯულის კანონსა შიგან არ ეწეროს იმას გარეთ... ნება დართოს და ანუ საკანონო აართვას, შეჩუენებულ იყოს... და მისის საყდრისაგან ექსორია იქმნას“ (ს.კაკაბაძე, 1913, გვ.4). მეორეს მხრივ, კრებამ ხაზი გაუსვა ეპისკოპოსთა დიდ უფლებებს და განაცხადა: „რომელიც ანუ დიდი, ანუ მცირე, ანუ თავადი, ანუ აზნაური, ანუ გლეხი ეპისკოპოზს წინააღუდგეს და მართალთა სამართალთა დაგანკითხვით ჭორებისკობოზს სასჯულო არ მოაკითხინონ, შეჩუენებული იყოს“ (ს.კაკაბაძე, 1913, გვ.5).

ბუნებრივია, ასეთი დიდი მოვალეობისა და უფლებების მქონე სასულიერო პირის ყოფნა რაჭაში საზოგადოებრივი და საეკლესიო ცხოვრების აღდგენას მნიშვნელოვნად შეუწყობდა ხელს.

გარდა წმინდა საეკლესიო და საზოგადოებრივი ფაქტორებისა, ნიკორწმინდის საეპისკოპოსოს დაარსება გარკვეული პოლიტიკური სიტუაციითაც იყო შეპირობებული. ამ მომენტის გათვალისწინების გარეშე კი, ცხადია, სრული სურათის დაზატვა გაძნელებდა.

როგორც ცნობილია, XV ს-ში საქართველოს ერთიანი მონარქია ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად დაიშალა. თანდათანობით ჩამოყალიბდა ქართლის, კახეთის და იმერეთის სამეფოები და სამცხის, გურიის, სამეგრელოს, აფხაზეთის და სვანეთის სამთავროები. ეს მოვლენა არ წარმოადგენდა ერთჯერად აქტს, არამედ იგი დროში საკმაოდ გაწევილი ხანგრძლივი პროცესი იყო.

მე-16 ს-ის დასაწყისში იმერეთის სამეფოს საშინაო პოლიტიკური ვითარება საკმაოდ რთული იყო. განსაკუთრებით მწვავედ იდგა ოდიშისა და გურიის სამთავროების საკითხი. დადიანმა და გურიელმა ჯერ კიდევ XIV ს-ის დასაწყისში წამოიწყეს აქტიური ბრძოლა დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის. სერიოზულ წარმატებას კი ამ მხრივ მათ XV ს-ის 60-იან წლებში მიაღწიეს, როდესაც იმერეთის მეფეთა ყმობისაგან განთავისუფლდნენ და ძველ ვალდებულებათაგან მხოლოდ „ლაშქრობა და ქვეგანწყება“ შერჩათ. XVI ს-ში ისინი ამ სამსახურზედაც უარს ამბობდნენ. მაგრამ უბედურება ის იყო, რომ არა მარტო დადიან-გურიელი, არამედ სხვა წვრილი სათავადოებიც განკერძოების გზას ადგნენ. სეპარატიზმი ეპოქის მთავარ ნიშნად იყო ქცეული. ცხადია, სახარბიელო ვითარება ამ მხრივ არც რაჭაში იყო შექმნილი. მას შემდეგ, რაც დავით ნარინმა ლალატის გზაზე შემდგარი რაჭის ერისთავი დასაჯა და აქ საერისთაო გააუქმა. ეს მხარე გარკვეული ხნით სამეფო დომენად იქცა და მას უშუალოდ მეფე მართავდა. რაჭის ხშირად აფარებდნენ თავს აჯანყებული უფლისწულები თუ იმერეთის ტახტის მაძიებელი პრეტენდენტები.

ცხადია, ამ რეგიონის მნიშვნელობას განსაკუთრებით ზრდიდა ის ფაქტი, რომ იგი სამეფოს სასაზღვრო მხარეს წარმოადგენდა და რაჭის მტკიცედ პყრობაზე ბევრად იყო დამოკიდებული როგორც ჩრდილოეთის საზღვრების უსაფრთხოება, ასევე, ზოგადად ჩრდილო კავკასიისთან და რუსეთთან სავაჭრო-პოლიტიკური ურთიერთობების წარმოება.

XIV-XVI სს-ში რაჭაში თანდათან წინაურდებიან ცალკეული ფეოდალური საგვარეულოები — ჭარელიძეების, გარაყანიძეების, იაშვილების, ჯათარიძეების, ჩხეტიძეების, წულუკიძეების და სხვ. XIV ს-ის მიწურულს აქ საერისთავოც აღსდგა. როგორც აღვნიშნეთ, ფეოდალური სეპარატიზმის მხრივ აქაც რთული ვითარება იყო შექმნილი და საჭირო იყო ისეთი ძალის მოძებნა, რომელზე დაყრდნობითაც მეფე ამ პრობლემის მოგვარებას შეძლებდა. მარტო საერო ფეოდალების იმედად ყოფნა არ შეიძლებოდა, ვინაიდან მათი დიდი ნაწილი სეპარატიზტული ტენდენციებით იყო დაავადებული. ამიტომაც ბაგრატ III-მ სავსებით კანონზომიერად თავის მხარდამჭერ და დასაყრდენ ძალად ეკლესია მიიჩნია. საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია ყოველთვის სამეფო ხელისუფლების გვერდით იდგა ქვეყნის გაერთიანებისა და ფეოდალური სეპარატიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ეს საკმაოდ კარგად ჰქონდა შეგნებული ბაგრატ III-ს და ყოველმხრივ ცდილობდა ეკლესიის აღდგენა-განმტკიცებას, თუნდაც იმიტომაც, რომ შემდეგ გაძლიერებული და ფეხზე დამდგარი ეკლესია მეფეს უფრო მძლავრად დადგომოდა გვერდში ფეოდალების ურჩობის ალაგმვაში. ეს მომენტი ერთ-ერთი განმსაზღვრელი უნდა ყოფილიყო ბაგრატ III-ისათვის, როდესაც იგი ნიკორწმინდის საეპისკოპოსოს დაარსებდა. ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს რაჭაში საეკლესიო კათედრის დაარსების თვით კონკრეტული თარიღიც

- 1544წ. ეს არის პერიოდი, როდესაც ბაგრატ III სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლას აწარმოებს ოსმალეთის იმპერიისა და მოღალატე ქართველი ფეოდალების წინააღმდეგ სამცხე-საათაბაგოს შენარჩუნებისათვის. წინა 1543 წელს მეფემ ქარაღაქის სისხლიანი ბრძოლა გადაიხადა და ელოდა ოსმალთა ახალ შემოსევას (მომდევნო 1545 წელს მოხდა კიდევაც სოხოისტას ცნობილი ბრძოლა). ასეთ ვითარებაში, როდესაც მეფე ნიკორწმინდაში საეკლესიო კათედრას აარსებს, ეს უკვე ნათლად მიუთითებს, თუ რამდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ბაგრატ III გაძლიერებული ეკლესიის გვერდში დგომას.

* * *

ახლად დაარსებული ნიკორწმინდის საეპისკოპოსოს საზღვრები ბაგრატ III-ის შეწირულობის სიგელში ასეა მოხაზული: „გაუჩინეთ სამწყსონი და საკურთხნი“. თოთენდაერს მთას აქადა, ოკრიბას მთას აქადა, მთა დვალეთისა, ლები, გლოლა, ყიონ გამომდინარე რიონი და სრულად რაჭა ასკის წყალს გამოღმა“ (ი.დოლიძე, 1967, გვ. 653; ს.კაკაბაძე, 1912, გვ.8). ანალოგიურ ცნობებს გვაწვდის მანოელ ნიკორწმინდელის სიგელიც, სადაც ხაზგასმულია, რომ ბაგრატ III-მ ნიკორწმინდას შემოსწირა: „სარაჭოს გზაზე აქეთ...“ (ს.კაკაბაძე, 1912, გვ. 4). ამრიგად, თუ დავაკვირდებით ბაგრატის მიერ დადგენილ ტერიტორიას, დავინახავთ, რომ ახალი ეპარქიის ჩამოყალიბება საქართველოს ისტორიული ქუთხის — რაჭის ფარგლებში მომხდარა. მეფის მკაფიო გამოთქმაც: „სრულიად რაჭა ასკის წყალს გამოღმა“ — ამის დამადასტურებელია.

ბაგრატ III-მ ახლად დაარსებულ კათედრას საკმაოდ მრავალრიცხოვანი მამულებიც შესწირა, რაც ოფიციალური დოკუმენტით მეფის სიგელით იქნა დადასტურებული (ს.კაკაბაძე, 1912, გვ. 6-8; ი.დოლიძე, 1967, გვ.649-654). აღნიშნული საბუთის მიხედვით, მეფეს ნიკორწმინდის ეპარქიისათვის ყმა-მამული შეუწირავს შემდეგ სოფლებში: 1. ნიკორწმინდას - 6 კომლი და 3 პარტახი, 2. საკურთხეულში - 1 კომლი, 3. უყეშს - 6 კომლი და 3 პარტახი, 4. თლულს - 9 კომლი და 1 პარტახი, 5. ზემო თლულს - 1 კომლი, 6. ზოტევს - 4 კომლი და 1 პარტახი, 7. იწას - 6 კომლი, 8. ღვარდიას - 5 კომლი, 9. ბაჯს - 8 კომლი და 2 პარტახი, 10. ღადიშს - 12 კომლი, 11. შავრას - 1 კომლი, 12. მეტეხარას - 1 კომლი 13. ზნაკვა - 3 კომლი, 14. ხონჭიორს - 7 კომლი.

ამრიგად, სულ ბაგრატ III-ს 14 სოფელში შეუწირავს 70 კომლი გლეხი და 10 პარტახი.

აი, ასეთია ის პოლიტიკურ-ეკონომიკური თუ საეკლესიო წანამძღვარები, რომელიც ნიკორწმინდის საეპისკოპოსოს დაარსებას უძღოდა წინ.

დამოწმებული ლიტერატურა

- თბერაძე, 1983 - თბერაძე, რაქა, თბ., 1983
 მ. ბერძნიშვილი, 1979 - მ. ბერძნიშვილი, XI ს-ის ქართული საისტორიო წყაროები საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიის შესახებ (ნიკორწმინდის დაწერილი), თბ., 1979
 გ. გუგუშვილი, 2003 - გ. გუგუშვილი, ნიკორწმინდის ეპარქია, ტურნ. „ორნატი“, №1, 2003
 ი. დოლიძე, 1967 - ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 5, თბ., 1967
 ი. დოლიძე, 1965 - ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, თბ., 1965
 ე. თაყაიშვილი, 1991 - ე. თაყაიშვილი, მეფეთა და კათალიკოზთა სულთა მათიანე ნიკორწმინდის ხელნაწერში, დაბრუნება, ტ. 1, თბ., 1991
 ს. კაკაბაძე, 1912 - ს. კაკაბაძე, სჯულმდებელ ბაგრატ კურაპალატი, ტფ., 1912
 ს. კაკაბაძე, 1913 - ს. კაკაბაძე, სამართალი კათალიკოზისა და მისი შედგენის დრო, ტფ., 1913
 ს. კაკაბაძე, 1925 - ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, „საისტორიო მოაზრება“, წ. II, ტფ., 1925
 თ. ჟორდანია, 1897 - თ. ჟორდანია, ქრონიკები, ტ. II, ტფ., 1897.

MALKHAZ MURUSIDZE

FOUNDATION OF THE NIKORTSMINDA EPARCHY

The Nikortsminda eparchy was founded by King of Imereti Bagrat III in 1544. It covered the historical and geographical province of western Georgia - Racha. Its establishment was due to certain social and political factors.

The inner political situation of the Kingdom of Imereti at the beginning of the 16th c. was quite difficult. The social and religious life in the country decayed, Racha was in a sad state too, so that the monastery of Nikortsminda, once rich and flourishing, was referred to as a "decaying monastery" in the documents of that time. Bagrat III was well-aware of the historic role of the Orthodox Church in the development of the country. Therefore, after his enthronement he began to strengthen the Church, in order to enable the latter to participate in the normalization of social life. The foundation of a see in Racha was part of this policy.

The king granted numerous lands and peasants to the newly established see, which was approved by the king's official document. According to the latter, Bagrat granted it 70 peasant families in 14 villages.

მანანა ნიპოლაძე

თამარის სახის გაგებისათვის შალვა ღაღიანის რომანში «უბეჭდური რუსი»

შალვა ღაღიანის „უბეჭდური რუსი“ თამარის ეპოქის საქართველოს ისტორი-სინამდვილისა და თვით თამარის პირადი ცხოვრების მხატვრული წარმოსახვაა.

თამარი ნაწარმოების ცენტრალური პერსონაჟია. ისტორია მას იცნობს როგორც გონიერ, უძლეველ მეფეს. როგორც რომანიდან ნათლად ჩანს, შ. ღაღიანი ზუსტად მიჰყვება ისტორიას. ის ზოგჯერ მოჭარბებულ ერთგულებასაც უბრუნებს მემკვიდრეობისადმი.

ნაწარმოები არის მხატვრული ასახვა თამარის ეპოქისა, თან ზედმიწევნით სრული. ავთანდილ ნიკოლეიშვილის მართებული მოსაზრებით, „მწერალმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია თამარის, როგორც პიროვნების, კონკრეტული ადამიანის, სულიერ მისწრაფებათა დახასიათებას“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 1994, გვ. 115). მართლაც, შ. ღაღიანი თამარს წარმოგვიდგენს როგორც ჩვეულებრივ მომავლედ ადამიანს, თავისი გრძნობებითა და მისწრაფებებით, მაგრამ მწერალს ერთი წუთითაც არ ავიწყდება, რომ თამარი მეფეა, ძლიერი მეფე და უბრალოდ სულის ადამიანი. სწორედ ასეთია შ. ღაღიანის თამარი.

სამეცნიერო ლიტერატურაში თამარის სახესთან დაკავშირებით სხვადასხვა მოსაზრებაა გამოთქმული; მაგალითად, შალვა ღაღიანის აზრით, „მიუხედავად იმისა, რომ შ. ღაღიანი ცდილობდა თამარ მეფის სახე გამოეყვანა სიყვარულითა და მხატვრული სიძლიერით, ნაწარმოებში იგი მაინც არ არის დახატული, როგორც სახელმწიფოს მეთაური. მწერალი თითქმის ვერ ბედავს თამარის სახის წარმოდგენას მრავალფეროვნებაში. მისთვის თამარ მეფე თავისებური წინადადებაა, რომელსაც ადამიანი შორიდან უნდა შეჰყურებდეს“ (შ. ღაღიანი, 1992, გვ. 25).

ვფიქრობთ, მწერლისათვის თამარ მეფე მართლაც არის „თავისებური წინადადება“. ასეთი დამოკიდებულება მეფე-ქალისადმი ავტორის განსაკუთრებული პატივისცემისა და თავყვანისცემის გამოხატულებაა მხოლოდ და ეს დამოკიდებულება სრულიად არ ზღუდავს მის მხატვრულ შესაძლებლობებს. შემოქმედი არ უბრუნებს თამარის „წმინდანობით“, პირიქით, იგი არა მხოლოდ მის საზოგადოებრივ მოქმედებას წარმოაჩენს, არამედ - შინაგან სამყაროსაც.

შალვა ღაღიანის შემოქმედებითი ოსტატობის წყალობით ნაწარმოებში სრულყოფილად აისახა თამარის - მეფისა და ქალის - მხატვრული სახე, მათი დამახასიათებელი ერთმანეთთან. „თამარის არსებაში მკვეთრად დაუპირისპირდა ერთმანეთს მეფე და ადამიანი. რამდენადაც მორჭმული, შეუვალი, ბრძენი და უკომპრომისო იყო თამარი, როგორც მეფე, იმდენად ტრაგიკულ და „გულ-მგულად“ პიროვნებად წარმოგვიდგება იგი როგორც ადამიანი“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 1994, გვ. 115).

მწერალი ოსტატურად გვიჩვენებს, თუ როგორ ეკამათებიან ერთმანეთს თამარ მეფე და თამარ-ქალი. ვფიქრობთ, ამ კამათის ასახვით კიდევ უფრო უტყდება ჩვენს ხედვას, რომ თამარმა ყველაფერი საქართველოს კეთილდღეობას შესწირა. მას თამარ-ქალი ურჩევს, რომ აღიკვეცოს მონაზვნად, მაგრამ თამარ-მეფე

მაშინვე ამ კითხვას შეაგებებს: „მერე სამეფო... მერე მისი საქმეები?!“ (შ. დადიანი, 1950, გვ. 62).

შ. დადიანს გარეგნობის დახატვა მიაჩნია პერსონაჟის დახასიათების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საშუალებად: „მაღალი ტანის იყო, ახოვანი, ჰაეროვანი, თითქმის სრულიად ახალგაზრდა, უმანკო გამომეტყველების, მაგრამ მაღალ ფიქრსა და საზრუნავს სიღარბაისლის იერი უცხოდ შეექსოვა მის ნატიფ სახე-პირისათვის. თვალები ჰქონდა უსაზღვრო ღმობიერებით აღსავსე, შემწყვალე და მიმტევებელი. მაგრამ იმავე წამს იგრძნობდით, რომ ამ გამომეტყველებას ვერ გაუშინაურდებოთ, ვერ გაუტოლებთ თქვენს განცდას, ვერ ჩაითრევთ ყოველდღიურ წვრილმან სურვილებში“ (შ. დადიანი, 1950, გვ. 60). ამ დახასიათებაში პერსონაჟის შინაბუნებაცაა წარმოსახული.

ნაწარმოებში არის ერთი პატარა ეპიზოდი, რომელიც თამარის სახის გაგებისათვის მეტად მნიშვნელოვანია:

„მეფემ ზე-აიხედა.

ერთი ღრუბელიც არ მოსჩანდა ცის ტატნობზე მხოლოდ შორს, რომელიც სწრაფი ჩიტი ეთერში მისრიალებდა.

ბრძენ მეფეს გაეღიმა ამის დანახვაზე, თვალი გააყოლა თავისუფლად მონავარდნე ფრთოსანს.

და თითქო ამ ფრთებმა წარიტაცეს მისი სურვილებიც ცის კამარაში, იქ გაუჩინარდნენ...“ (შ. დადიანი, 1950, გვ. 66). აქ ხაზგასმული უღრუბლო ცა უთუოდ თამარის დროინდელი საქართველოს სახეა, ხოლო ჩიტის ფრთების მიერ წარტაცებული სურვილები თამარ ქალის სურვილებია.

მთელი ნაწარმოების მანძილზე, სადაც კი გამოჩნდება თამარ მეფე, თითქოს იქვე ჩასაფრებულია თამარ ქალიც, მაგრამ საბოლოოდ ამ ჭიდილში იმარჯვებს მეფე და არა ქალი. „თამარ ქალი რომ დაბრუნდა? მეფეო, რა პასუხს აძლევ მას? იგი სამუდამოდ იღუპება? გაუხარელი, გუდამდუღრული?... მუხლებზე გეხვევა, მეფეო, თამარ-ქალი... მუხლი სველდება თამარ-ქალის ცრემლებით, თუ თვითონ მეფის...“

არა! თამარ-ქალი განიდგენა!“ (შ. დადიანი, 1950, გვ. 261).

აქ კიდევ ერთხელ დაუბრისპირდა ერთმანეთს თამარ-მეფე და თამარ-ქალი. დაბრისპირება აქაც ჩვეული მიზანდასახულობით არის გამოყენებული. მწერალი ხაზს უსვამს მეფის მტკიცე ხასიათს. მასში საპირადო თითქმის ჩაკლულია, აღარც კი ჩანს. მეფური მანტიის ქვეშ ფერმკრთალდება პირადი.

„უბედური რუსი“ XII საუკუნის საქართველოს მხატვრულ მატთანად არა მხოლოდ თამარ მეფის ღვაწლის აღწერის გამო იქცა, არამედ მთავარი პერსონაჟის სულიერი სამყაროს შესანიშნავი წარმოჩენის წყალობითაც. თუ მწერლისათვის მატთანე შემოქმედებითი იმპულსის მიმცემ ძალად იქცა, მისივე თხზულებამ საუკუნეთა მშრალ ფაქტებში მიმალული ყველაზე „ადამიანური“ და „რეალისტური“ - განცდების ისტორია აღადგინა. ღირსსაცნობი აქ ავტორის მიზანდასახულობა უნდა იყოს: ქალურის აქცენტირებით, მისი „დათრგუნვის“ ჩვენებით მეფურობის აღზევება და მეფის განდიდება. უინტერესო არც ამგვარი ანტაგონიზმის ზოგადი ტრაგიკული ხასიათია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- შ. დადიანი, 1950 - შ. დადიანი, უბედური რუსი, თბ., 1950
- ა. ნიკოლეიშვილი, 1994 - ა. ნიკოლეიშვილი, XX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1994
- შ. რადიანი, 1972 - შ. რადიანი, რჩეული წერილები, წიგნი 2, 1972.

MANANA NIKOLADZE

ON INTERPRETATION OF SOME QUESTIONS OF THE IMAGE OF TAMAR IN THE NOVEL "THE UNHAPPY RUS- SIAN" BY SHALVA DADIANI

The novel "The Unhappy Russian" by Shalva Dadiani offers the artistic reflection of the historical reality of Queen Tamar's period and her private life.

Thanks to the excellent creative skills of the writer, the novel depicts a full image of Tamar as a queen and a woman. Tamar of S.Dadiani is a powerful queen and a tender-hearted person.

"The Unhappy Russian" became an artistic chronicle of the 12th-c. Georgia not only due to the description of Tamar's great work, but also by the brilliant conveyance of the main character's inner world. The historical chronicle served as the creative impulse for the writer, but his work restored the "human" and "realistic" emotions, hidden behind the facts. The intention of the author was, by accentuating womanhood, by showing its "suppression", to glorify the royalty and the Queen.

ნორა ნიკოლაძე

ხალხური სტილი აბაგი ჯერათლის პოეზიაში (ფილოსოფიური ლექსები)

აკაკი წერეთლის მხატვრული შემოქმედება გაჯერებულია ეგრეთ წოდებულ მარადიულ პრობლემებზე — სიკვდილ-სიცოცხლე, წუთისოფლის წარმავლობა, ადამიანის ცხოვრების აზრი, სიკეთის ქმნადობა და ასე შემდეგ — ფიქრითა და განსჯით. იგი ბრძენკაცის თვალთახედვით, ამასთან, უაღრესად სადა და ლაკონური ენით გვესაუბრება ყოველივე ამაზე.

აღნიშნულ საკითხებზე ბევრი უფიქრია და საკუთარი შეხედულებანი შეუმუშავებია ჩვენს ხალხსაც, რაც ცხოვლად აისახა ხალხურ სიტყვიერებაში. ძალზე საინტერესოა მრავალი თანხედრა ხალხურ ნაზრევსა და დიდ პოეტს შორის.

ისევე, როგორც ქართულ ხალხურ ფილოსოფიურ ლექსებსა და სიმღერებში, პოეტის მხატვრულ შედეგებში ძირითადად ეთიკურ პრობლემებზეა საუბარი; გადმოცემულია აკაკის შეხედულება სოფლის წარმავლობის, ადამიანის დანიშნულების, კეთილისა და ბოროტის, სიყვარულისა და სიძულვილის, სიცოცხლისა და სიკვდილის შესახებ.

აკაკის აზრით, ადამიანის უპირველესი მოვალეობა სამშობლოს სიყვარული, მისთვის ზრუნვა და თავდადებაა:

ადამიანს რა ამაღლებს,
თუ არ მისივე წმინდა სამშობლო,
ენა, ფერადი ზნე-ჩვეულება,

ვით „წმინდათ-წმინდა“ სააამსოფლო (ა. წერეთელი, 1956, გვ. 337).

სამშობლოს ბედნიერებისათვის, თუ საჭიროება მოითხოვს, ადამიანმა მსხვერპლიც უნდა გაიღოს და ეს

„მსხვერპლი, სამშობლოს გულისთვის,
ყოველგვარ მსხვერპლზე დიდია“ (იქვე, გვ. 354)

აცხადებს მგოსანი და, მართლაც, პოეტის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას თუ გადავხედავთ, თვალსაჩინოდ დავინახავთ, რომ ის დაუღალავად იბრძვის, იწვის, „ვით აბედი“ სამშობლოს გადარჩენისთვის. თავს დასტრიალებს „ლეჩაქმოხდილ სატრფოს“, ხედავს რა, რომ არც ისე ადვილია მისი განკურნება, გადარჩენა; რწმუნდება, რომ ცხოვრება უკუღმართია, ქრელია, მუხთალია, იგი ზოგჯერ ვარდს გაგიჟენს, უფრო ხშირად კი ეკალივით იჩხვლიტება;

მაგრამ დახეთ ამ ქრელ სოფელს,
მაცდურსა და მოუსვენარს!
ზოგჯერ ეკლით მწარედ მჩხვლეტელს,

ზოგჯერ ია-ვარდის მფენარს! (ა. წერეთელი, 1955, გვ. 129).

ან კიდევ:

დღეს მივხვდი, მაგრამ რაღა დროს? —
სოფელი მატყუარია!..

იმისმა ფერადოვნებამ

ჩემი გონება არია (ა. წერეთელი, 1954, გვ. 197).

ასეთივე აზრია გამოხატული ხალხურ ლექსში — „სოფელს რა მხარეც უნახე“:

სოფელს რა მხარეც უნახე,
სუყველა მხარე ჭრელია,
ძმაცა ვცან და ძმობილიცა,
ფეხქვეშ მიწისა მთხრელია.
სადაც მოკეთე მეგონა,
სუყველა ჩემი მტერია,
ეს ამისთანა სიცოცხლე
აბა რა სანატრელია!
ნუ დაენდობი სოფელსა,
სოფელი ჭრელი გველია (საუნჯე, 1991, გვ.163).

აკაკის ბევრ ლექსში გამოსჭვივის სევდა-ნაღველი, ცხოვრების გაუტანლობაზე ჩივილი. პოეტი მწარედ მოთქვამს, რომ მისი სათაყვანებელი სამშობლო მტერმა დაიმონა, საზოგადოებრივმა ცხოვრებამ მას გზა-კვალი აუღია, ოცნებები წარკვეთა, მისწრაფებები გაუქარწყლა, გააცრუა, ტკბილის მაგივრად მწარე ასვა:

ტიაღმა წუთისოფელმა
ნაღველი დამალევია,
არც მომკლა, არც დამარჩინა,
არც სული დამალევია (ა.წერეთელი, 1954, გვ.461).
წუთისოფლის სიმწარეს უჩივის სახალხო მთქმელიც:
ოხერო წუთისოფელო,
ზარავანდივით მწარეო,
სად გადახკარგავ ვაჟკაცსა,
საით სანამდე ავლეო... (საუნჯე, 1991, გვ.159).

პოეტის შეხედულებით, ადამიანის ცხოვრება ცვალებადია, ღღეს ბედნიერია კაცი, ზვალ შეიძლება უბედური იყოს, ლხინს ყოველთვის ჭირი მოსდევს. პოეტმა ეს თავის თავზეც გამოსცადა:

ვინ სვა ბოლომდე ამ სოფლის
სიტკბოებისა ფიალი?
ვის არ უნახავს მის ბედის
წაღმა-უკუღმა ტრიალი? (ა.წერეთელი, 1956, გვ.43).

ან კიდევ:

ვის შერჩენია ერთი დრო?
სოფელი ცვალებადია:
ღღეს რომ ტახტსა სდგამს ოქროსას
ბედი, ზვალ მახე-ბადეა (ა.წერეთელი, 1954, გვ.462).

ხალხური ლექსიც გვეუბნება, რომ ამკვეყნად საესებით ბედნიერი არავინ

არის:

ამ ტიაღ წუთისოფელში
ბევრი ამბები ყოფილა;
ყველას ჰკლავს თითო რამ სევდა,
ვინც კი ამ კვეყნად შობილა (კრებული, 1897, გვ.46).

წუთისოფლის გაუტანლობა აკაკი წერეთელმა მთელი სიმძაფრით გამოხატა დიდაქტიურ ნაწარმოებში „გამზრდელი“, სადაც ამბობს:

მაგრამ ხანგრძლივ ეს სოფელი

გაახარებს ვისმე განა?

თაფლში ურევს მწარე ნაღველს!

მტრისას მისი გამოცანა (ა.წერეთელი, 1954, გვ.235).

ასევე ლექსებში „ალექსი“, „ღლავი“, „გლეხის ჩივილი“, „ჩემი ბაიათი“ და სხვ. სოფლის სამდურავი, წუთისოფლის აუგია გადმოცემული.

პოეტი მწარედ განიცდის იმასაც, რომ წლები მალე გაქრნენ, სიბერემ კარზე მოუტაკუნა:

თვალი დაუდგეს ამ ყოფას!..

ძნელი ყოფილა ჭაღარა!..

კისერში ჩამიკაკუნა

სიბერემ, წელში გამხარა (ა. წერეთელი, 1954, გვ.302).

ასევე წუხს იგი, რომ ჟამთა სვლამ ახალგაზრდული ენერგია წაართვა, ძალ-ღონე გამოუღია, სიცოცხლე დაუშოკლა:

დავბერდი, სახე დამიჭნა,

ჯან-ღონე გამომელია;

გრძნობა, გონება დამაკლდა,

სიცოცხლე საეჭველია (ა. წერეთელი, 1988, გვ. 611).

სიბერეს, უძლურობას, უმოქმედობას უჩივის მთქმელიც:

დავბერდი და დავუძლურდი,

სახე დაჭკნა, დამელარა,

ამისთანა სიბერესა —

თუნდა ვიყო და თუნდა არა (საუნჯე, 1991, გვ.170).

მართალაც, ძნელია ადამიანისთვის აღსასრულის მოახლოების შეგრძნება, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც თავისი თავისადმი უკმაყოფილების გრძნობა ეუფლება, რომ დასახულ მიზანს ვერ მიაღწია: სამშობლოს ბედნიერების დაუსრუტელი წყურვილით აღსავსე პოეტი სასოწარკვეთით მოთქვამს:

გული გამიტყდა ამ სიბერის დროს,

რომ ვერ მოვესწარ, რასაც ველოდი,

სოფლიერ ზრახვებს და ჩემ გულისტყმას

მალე დაფარავს საფლავის ლოდი (ა.წერეთელი, 1988, გვ.596).

მოხუცებული ადამიანი სიკვდილის გარდა რაღას უნდა მოელოდეს?

მანამ ჭეილად ვიყავი,

ვამტვრიე ქვისა ლოდები,

ეხლა კი დავბერებულვარ,

სიკვდილსაც მოველოდები (საუნჯე, 1991, გვ.169).

ახალგაზრდა ადამიანს გულიც ერჩის და ღონეც, ამიტომ ჰგონია, რომ დათეს ხელით დაიჭერს და დევებსაც დაემუქრება, ხოლო მოხუცს, დავრდომილს აღარაფერი შეუძლია, აღარც ენერგია აქვს და აღარც ხალისი:

აღარაა ეხალისება

ჭაღარაშერთულ ბერსაო,

ხელდახელ დათვის დამჭერსა,

რომ ემუქროდა დევსაო (ა. წერეთელი, 1959, გვ.8).

ბრძენ ხალხს სიბერე სიბ ჴეასთან, მის სიმძიმესთან აქვს შედარებული:
 სიბერე ასე ძნელია,
 სიბ ჴეასა დაედარება,
 დაჯდება, ვეღარ ადგება,
 ადგომა დაეზარება (იქვე).

ადამიანს არ უნდა, შეეგუოს სიბერეს, თავის თავს ამხნევებს, ზოგჯერ
 ატყუებს კიდეც. ეს აზრია გატარებული ხალხურ ლექსში:

თუმცა დავბერდი, ჴერ კიდეც
 მკლავებში მომდის ღონეა,
 თმაში ჴაღარა ზოგჯერა
 წისკილი მტვერი მგონია.

პოეტსაც ძველებურად ჴან-ღონე აღარ მოსდევს, თორემ მისი გული,
 ფიქრი და გრძნობა კვლავ ჴანსაღია, სამშობლოს ბედზე ფიქრობს:

გულო, გლაზ-გულო, დაგულო!
 რად ერთ წერტილზე ჩერდები?
 როგორც სხეული, შენც ისე
 არ სჴკნები?... არა ჴბერდები?...
 და რად აცდუნებ მოხუცსა,
 ჴაბუკად თავის მგონებსა? (ა.წერეთელი, 1954, გვ.389).

თუმცა აკაკიმ იცის, რომ:

სიჴაბუკე და სიბერე
 ორი სხვადასხვა კიდეა:
 ერთი რომ ჴაჴვით აბია,
 მეორე ბეწვზე ჴკილია (ა.წერეთელი, 1988, გვ.441).

ხალხის შეხედულებით, ადამიანის სიცოცხლისა და ცხოვრების კანონს
 ბედისწერას წარმართავს:

ჩამოსხდებიან ყორნები,
 არ გაირევენ ძერასა;
 კაცი ვერსაით წაუვა
 თავის ბედსა და წერასა (საუნჯე, 1991, გვ.158).

აკაკიმ ბედი ღანდს შეადარა, რომელსაც ვერ დაიჴერ, აედევნები —
 გაიქცევა, თუ გაჩერდი, წინ დაგიდგება, არ გშორდება, ყოველ ნაბიჯზე თან
 დაგდევს:

ბედიც სწორედ ამნაირად იქცევა,
 თუ რომ მისდევ, გარბის... უკუ გიდგება,
 თუ გაუბრბი, თვითონ გამოგიდგება (ა. წერეთელი, 1956, გვ.216).

პოეტს უკუღმართი ცხოვრება ბედისწერამ არგუნა:

ეჴ, წყეულო ბედისწერავ!
 რა სიბერეს გადამკიდე?
 ია-ვარდის მთესველ-მკრეფი
 ახლა უნდა ეკალს ვმკიდე? (ა.წერეთელი, 1988, გვ.537).

ადამიანის ფიზიკური არსებობა, სიცოცხლეც ბედისწერაზეა დამოკიდე-
 ბული:

სიცოცხლეს ვერსად იშოვი,
 ცამდე რომ აჴყო ხელია,

ზედი და უბედურება

გულის ფიცარზე სწერია (პოეზია, 1949, გვ.220).

...

კაცის თავგადასავალი

გულის ფიცარზე სწერია,

ლიმილი მატყუარია,

სიტყვა არ დასაჯერია (ა.წერეთელი, 1988, გვ.253).

წუთისოფლის გამოცანა ბოლომდე ამოუხსნელია, ყოველივე არარაობაში გადასვლით მთავრდება, დგება საშინელი სიკვდილის წუთი:

ვინ არ იტანჯვის ამ ქვეყნად

და ვის არ დაუკვნესია?

მაგრამ ყოველგვარ ტანჯვაზე

სიკვდილი უარესია (ა. წერეთელი, 1955, გვ.242).

აკაკის ლექსში „ავადმყოფი“ ქაბუკი მიმართავს სიკვდილს:

საფლავში ნუ მდებ! მაცა, სიკვდილო!

გამაწევი მე ღამე ბნელი!

მსურს ნათელი დღე კიდევ ვიხილო,

გამოსათხოვრად უკანასკნელი...

მაცა, სიკვდილო, მინდა სოფელი

რომ კიდევ ვნახო მეცა ცისკრის დროს! (ა.წერეთელი, 1955, გვ.10-11).

ხალხის შეხედულებით, სიკვდილმა არ იცის ახალგაზრდა და მოზუცი, არც დიდგვაროვანი, მდიდარი და ღარიბი, ვერც ქრთამით მოიხყიდი:

შე სატილო სიკვდილო,

როდის მოგეცი პირობა?

ცხენ ფრენით ჩამომირბინე,

სულ დამიკარგე ზრდილობა,

შენთან ვერც ქრთამი გავყიდე,

ვერც დიდი კაცის შვილობა (კრებული, 1897, გვ.47).

ხალხის აზრი მიდის მწარე დასკვნამდე, რომ სიკვდილი გარდაუვალია, მას ვერ ავცდებით, დაპატიჟება არ სჭირდება, თვითონ იცის, როდის უნდა გეწვიოს, ციხე-სიმაგრეში, ცხრაკლიტულშიც რომ გამოკეტო, ადვილად გააღებს კარებს და წაგიძღვება საიქიოსკენ:

რა ვქნისა ციხე ავაგე,

ჯავრი შევაბი კარადა,

საიქიოდან მოიღენ

ამ ციხის სანახავადა.

ბევრი უარეს ციხესა,

კარ ვერ გატეხეს ძალადა,

მემრე თქვეს: დრო რო მოალის,

კარ გაიღების თავადა (საუნჯე, 1991, გვ.166).

აზრობრივად ანალოგიურია აკაკის ლექსიც;

სიკვდილს ვეროდეს ჩვენ ვერ ავცდებით

ვერარაის გზითა,

ყველა მას ვმონებთ, ყველა მოვკვდებით,

მოვალს რიგითა! (ა.წერეთელი, 1950, გვ.60-61).

ასე რომ, „ცას ვერავინ გამოვეკერებით“:
ყველა სიკვდილის შვილები ვართ,
შავი დღე გველის ყველასა!
რას ავყოლივართ ამ სოფელს
და მისსა ელა-მელასა? (ა.წერეთელი, 1954, გვ.160).

ან კიდევ:

დღეს ვართ, ზვალ აღარ ვიქნებით,
ეს ხომ მსოფლიო წესია?
სხვა მომკის და სხვა წაიღებს,
რაც ჩვენთვის დაგვითესია (იქვე).

მაგრამ ადამიანი მაინც ვერ ეგუება ამ საყოველთაო კანონს, დაუოკებელი წყურვილი აქვს სიცოცხლისადმი:

რა დავაშავე ასეთი,
ჩემთვის რომ მიწა ტყდებაო,
— მიყიდეთ ცოტა სიცოცხლე,
ნეტა რა ეღირებაო! (საუნჯე, 1991, გვ.162).

აკაკის აზრითაც, სიცოცხლე ყველაფერზე ტკბილია, მისდამი ხარბი და გაუმადლარი:

სიცოცხლე ტკბილია,
ხარბი და გაუმადლარი,
უკუღმართ ნდომა სურვილის
არ გააჩნია საზღვარი (ა.წერეთელი, 1954, გვ.160).

ხალხურ პოეზიაში აშკარად იკვეთება დიდი სევდა, დარდი ამქვეყნიური ხანმოკლეობის გამო:

წუთისოფელი რა არი,
აგორებული ქვა არი,
რა წამს კი დავიბადებით,
იქვე საფლავი მზა არი (საუნჯე, 1991, გვ.156).

ამასვე უჩივის აკაკიც:
ეს წუთიერი ცხოვრება,
მოტყუებაა თვალისა!
დღეის-დღის ტანჯვის ატანა

ცრუ იმედია ზვალისა! (ა.წერეთელი, 1988, გვ.611).

პოეტის თვალსაზრისით, სიკვდილ-სიცოცხლის საიდუმლოს მნიშვნელობა აქვს იმდენად, რამდენადაც მთავარი აზრის ჩამოყალიბებას შველის. მას სიცოცხლე იმდენად მიაჩნია საჭიროდ, თუ რამდენად ვემსახურებით სამშობლოს. მამულისათვის თავგანწირული მგოსნის სიცოცხლეს იგი ხატის წინ ანთებულ სანთელს ადარებს. აკაკი იმ მაღალი გრძნობისათვის, რასაც სამშობლოს სიყვარული ჰქვია, თავგანწირველად გვევლინება, ძალიან ხშირად იმეორებს გენიოსი შოთა რუსთაველის აფორიზმს: „სჯობს სიცოცხლესა ნაზრახსა სიკვდილი საზელოვანი!“ სამშობლოს ბედზე დაფიქრებულ პოეტის გულს, როდესაც იმის გაეშანი შემოაწვება, რომ:

„მაცნე არსად სჩანს, მასთან მომტანი ცეცხლისა,
ის მოციქული მომავლის, მსგავსი ჭიკჭიკა მერცხლისა!..
(ა.წერეთელი, 1950, გვ.304).

სასაფლაოსაკენ მიისწრაფვის:

და რაღად მინდა სიცოცხლე

გულგატეხილი წამებით!...

ნუგეშად ველი სიკვდილსა,

დროს ვანგარიშობ წამებით (ა.წერეთელი, 1950, გვ.443).

აკაკის აზრით, სიკვდილი განსვენებაა „გრძნობათაგან“ და, როცა იმედი მთლად გადაეწურება, ასე ურჩევს გონება:

დააცხრე გულის ვნებაო!

სიცოცხლე არის მონება,

სიკვდილი განსვენებაო (ა.წერეთელი, 1950, გვ.331).

ზოგჯერ უსიხარულო სიცოცხლეს სიკვდილი ურჩევნია კიდევ. იგი

ამბობს:

როგორც ზამთარი უცეცხლოდ,

სიბერეც უსიყვარულოდ

რა არის, თუ არ ღვთის რისხვა,

სიცოცხლე უსიხარულოდ? (ა.წერეთელი, 1954, გვ.17).

და კაცი მხოლოდ მაშინ გრძნობს ნამდვილ სიცოცხლეს, როცა ისრულებს „რაც ენატრება“.

აკაკის რწმენით, შეიძლება ადამიანმა ცოტა ზანს იცოცხლოს, მაგრამ ბევრი რამ სასიკეთო გააქეთოს ქვეყნისათვის:

...და ცოცხალ-მკვდრობას განა არა სჯობს

ცოტა იცოცხლო, მაგრამ კაცურად,

და უსამართლო განსჯა-განკითხვას

დაუხვდევ ხოლმე კაცი კაცურად? (ა.წერეთელი, 1954, გვ.211).

პოეტს სიკვდილის არ ეშინია, რადგან თუ თავისი შეუპოვარი და თავდადალებული ბრძოლით თანამემამულეებს ნათელ მომავალს მოუპოვებს, თუგინდ სამშობლოს მსხვერპლადაც რომ შეეწიროს, უკვდავებაში ჰპოვებს სიცოცხლეს. ამიტომაც აცხადებს:

არა! სიკვდილი ვერ შემაშინებს,

მომზადებულსა მამულის მსხვერპლსა!

მზად ვარ შევსწირო სული და ხორცი

და სამშობლოზე ვჰყრიდე თვით ფერფლსა!

თუმცა პირადი ჩემი ცხოვრება

ყოველთვის იყო ტანჯვა-ვაება,

მაგრამ სიკვდილში ვჰპოვებ სიცოცხლეს

და ის იქნება თვით უკვდავება!...

თუკი იმედი მე საიქიოს,

გამყვან უკეთეს მომავალსა... (ა.წერეთელი, 1954, გვ.336).

მართლაც, ზოგიერთი ადამიანი ხომ სიკვდილით უკვდავებას იძენს:

უმჯობესია, რომ მოკვდეს კაცი,

ვიდრე ცოცხლობდეს ვით ცოცხალ მკვდარი...

ამბობს აკაკი „თამარ ცბიერში“.

არ მოკვდა ჭოლოკაშვილი,

კარგს ტყვია ვერ ჰკლავს მტრისაო,

ზოგიერთების სიცოცხლეს

სახელი სჯობავ მკედრისაო (პოეზია, 1949, გვ.295).

ან კიდევ:

სიკვდილი ცოცხალ ხალხისთვის

მოდის ყველასთვის ჯერითა,

ზოგიერთ ცოცხლის სიცოცხლეს

ზოგი მკედარი სჯობს ბევრითა... (საუნჯე, 1991, გვ.158).

ხალხური პოეზია გვასწავლის, რომ ამ ხანმოკლე წუთისოფელში ადამიანს დაბადებიდან სიკვდილამდე ბევრი ტანჯვა, ვაება, გულისტკივილი, შური, ღალატი, გაუტანლობა თან დასდევს, განსაკუთრებით ბევრი მტერი კარგსა ჰყავს:

გულს ჯავრი, ღორღი მამულსა

აროს არ დაელევაო,

კაცსა რომ კაცი არ უნდა,

მიზეზ არ დაელევაო,

მამაც და ჭკვიან ვაჟაცსა

მტერი არ დაელევაო (იქვე, გვ.166).

ლექსში „მამლის ყივილზე“ აკაკი ამბობს:

„უმტერ-მოყვარე არავინ არის!“ (ა.წერეთელი, 1956, გვ.261).

თუმცა პოეტმა იცის, რომ მტერი აფხიზლებს ადამიანს, მოქმედების სტიმულს აძლევს:

რკინას რომ ცეცხლში ჩაადგებ,

ის მაშინ გაფოლადდება!..

თუ მტერი არ ჰყავს მიწის შვილს,

როგორღა გაფოლადდება?! (ა.წერეთელი, 1956, გვ.251).

...

ვისაც მტრის მტრობა აშინებს

ქვეყნად ის არაფერია,

არც მოუხდება აბჯარი,

არც ომში წასასვლელია... — ამბობს ხალხური ლექსი (ვ.კოტეტიშვილი, 1934, გვ.224).

ხალხის შეხედულებით, სანამ ამქვეყნად ვარსებობთ, სანამ ცოცხლები ვართ, მხოლოდ სიკეთე უნდა ვეთვსოთ:

სანამ ცოცხალ ვარ, ასე ვსჭამ,

დავჭკრეფავ ვარდს და ისა,

მოვჰკვდები, გაეზარდება

სამარის კარზე ჭიასა (ა.წერეთელი, 1961, გვ.45).

ადამიანებს უნდა გვიყვარდეს ერთმანეთი, ერთმანეთის ჭირი და ღზინი გავიზიაროთ:

კაცი ის არის, გაირჩეს,

ჭირ-ღზინში სულ არ გაირჩეს,

მტერიც უყვარდეს, მოყვარეც,

მისთანა არსად დაისჯეს (კრებული, 1897, გვ.19).

მათ უნდა იცოდნენ, რომ:

წუთისოფლის სტუმრები ვართ,

ჩვენ წავალთ და სხვა დარჩება,

რასაც ერთურთს გავაზარებთ,

ამის მეტი რა შეგვრჩება,
სამი ადლი ტილოს მეტი
სამარეში რა ჩაგვყვება? (საუნჯე, 1991, გვ.157).

პოემაში „ნათელა“ აკაკი წერს:

ჭირი და ლხინი საერთო
მოდმეთა შუა ვალია...

ამის თავდები, ვფიცავ ღმერთს,
ბრწყინვალე მომავალია! (ა.წერეთელი, 1956, გვ.203).

ადამიანი ყოველთვის წინდახედული, ტკბილ-მოუბარი, დაკვირვებული
უნდა იყოს და ცდილობდეს, მეგობარიც ასეთი ჰყავდეს:

ენითა მუნჯი სჯობია

ცულ მეტყველ-მოუბარსაო,

ათასი მტერი სჯობია

ერთ სულელ მეგობარსაო (კრებული, 1898, გვ.33-34).

აკაკის აზრითაც:

ნამდვილი მეგობარი

ყველასათვის კარგია,

მაგრამ საქმის დაჭერა

სულელთან არ ვარგია (ა.წერეთელი, 1955, გვ.190).

ლექსში „გამოსათხოვარი“ პოეტი ავითარებს აზრს, რომ უღირს ამხანაგს
სულ რომ არ გყავდეს, ის სჯობია:

მართალია, ძნელი არის

მარტოობა ამა სოფლად,

მაგრამ უღირს ამხანაგსა

მირჩევნია დავრჩე ობლად (ა.წერეთელი, 1988, გვ.233).

კაცი გაუმადლარი არ უნდა იყო, სხვისას არ უნდა დაეხარბო, შენი
ოფლით მონაპოვარი, რაც უნდა ცოტა გქონდეს, უნდა შეირგო:

გულხარბი ქმნილება

უზომო, უმადლარია,

ალარ სჯერდება სამყოფსა

და მეტის მამებარია (ა.წერეთელი, 1988, გვ.504).

...

ნუ ჰკარგავ შენი რაცა გაქვს,

ნურც ეხარბები სხვისასა,

პატარა წყარო სჯობია,

სასმელად მლაშეს ზღვისასა (ა.წერეთელი, 1958, გვ.191).

ადამიანი მარტო სიმდიდრის მოსახვეჭად როდია გაჩენილი:

ღმერთმა მაშოროს სიმდიდრე!

ლუკმა კი მომცეს დღიური?

მისთანა რამე არ მინდა,

რაც არ იქნება ღვთიური (ა.წერეთელი, 1958, გვ. 629).

იგი არც სიმდიდრემ უნდა გააყოყნოს და არც სიღარიბემ შეაშინოს:

მაშინ უფრო მდიდარი ვარ,

როცა უფრო ღარიბი ვარ! — ამბობს აკაკი (ა.წერეთელი, 1950, გვ.150).

სიმდიდრე და სიღარიბე განუყრელნი არიან. ხალხურ ლექსში ნათქვამია:

სიმდიდრე კაცსა გადარევს,
 თუ მოერია თეთრია,
 აგრეთვე სიღარიბეში
 დაავიწყდება ღმერთია,
 — გონიერ კაცსა რომ ჰკითხო,
 მისთვის ორივე ერთია (კრებული, 1899, გვ.36).

ხალხური ლირიკის მთავარი და წამყვანია მოტივი ჯანსაღი ოპტიმიზმისა. ქართველი კაცი ათასნაირი გაჭირვების დროსაც კი არ ეძლეოდა უკიდურეს სასოწარკვეთილებას, პესიმიზმს, მას ყოველთვის ჰქონდა მომავლის იმედი:

არ ვარგა ჭირში გატეხა,
 თუ კაცი გონიერია,
 წავა და ყველგან დარჩება,
 სოფელი ღონიერია (საუნჯე, 1991, გვ.164).

ტირილი, ვიშვიში და უაზრო ცრემლთა დენა სასიკეთოს ვერაფერს მოგიტანს:

არც არა მარტო ტირილმა,
 არც არა ცრემლთა დენამა,
 აჯობა ისევ სიცილმა,
 ლაქარდიანმა ენამა (იქვე, გვ.168).

ამასვე ამბობს პოეტი:

ადეღვებასა მიშლიდენ,
 სიცილს, ტირილს და მღერასა,
 მაგრამ ვერ არგო ვერც ერთმა
 შელაზულ გულის ძეგრასა! (ა.წერეთელი, 1988, გვ.393).

აკაკი, მიუხედავად მისი პირადული თუ საზოგადოებრივი ტკივილისა, არასოდეს არ მისცემია ღრმა კაეშანს. მას ყოველთვის ჰქონდა მომავლის რწმენა:

მეტი წილი ცხოვრების გზა გავლიე,
 სიტკბოზედა მწარე მეტი დავლიე;
 არ მშორდება მწუხარება და ჭირი,
 მაგრამ მაინც სულ ვიციანი, არ ვსტირი (ა.წერეთელი, 1988, გვ.133).

პოეტს ღრმად სწამდა, რომ მისი სათაყვანებელი სამშობლო მოიპოვებდა ნანატრ თავისუფლებას, იცოდა, რომ:

წუთისოფელი ესეა,
 ღამე დღეს უთენებია,
 რაც მტრობას დაუქცევია,
 სიყვარულს უშენებია (საუნჯე, 1991, გვ.154).

ძირითადად, ასეთია აკაკი წერეთლის შეხედულება სოფლის წარმავლობის, ადამიანის დანიშნულების, სიკვდილ-სიცოცხლის, ეთიკურ-ზნეობრივი ნორმების შესახებ. პოეტის ფილოსოფიური ნააზრევი პატრიოტული და ეროვნულ-განმათავი-სუფლებელი მისწრაფებით არის გაჯერებული. მრავალ სხვა საინტერესოდ წამოჭრილ საკითხთან ერთად, ნათლად იკვეთება, რომ ადამიანის ცხოვრების აზრი უპირველესად სამშობლოს სამსახურია და ჩვენი ფიქრი და ქმედება სწორედ აქეთკენ უნდა იქნეს მიმართული. ბრძენ კაცს ამგვარი აზრის ჩამოყალიბებაში, სხვა ფაქტორებთან ერთად, უთუოდ ჩვენი ხალხის ნაფიქრ-ნააზრევიც დაეხმარა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვ. კოტეტიშვილი, 1934 - ვ. კოტეტიშვილი, ხალხური პოეზია, თბ., 1934
 კრებული, 1987 - აკაკის თვითური კრებული, №4, თბ., 1987
 კრებული, 1897 - აკაკის კრებული, № 3, თბ., 1897
 კრებული, 1898 - აკაკის კრებული, № VII, განყ. III, თბ., 1898
 კრებული, 1999 - აკაკის კრებული, № 10, თბ., 1999
 პოეზია, 1949 - ფშავ-ხევსურული პოეზია, კრებული შედგენილია ივ.
 ხორნაშულის მიერ, თბ., 1949
 საუნჯე, 1991 - ქართული ხალხური საუნჯე, ტ.I, 1991
 ა. წერეთელი, 1988 - ა. წერეთელი, თხზულებათა სრული კრებული
 თხზომეტ ტომად, ტ.I, თბ., 1988
 ა. წერეთელი, 1950 - ა. წერეთელი, ტ.II, თბ., 1950
 ა. წერეთელი, 1954 - ა. წერეთელი, ტ.III, თბ., 1954
 ა. წერეთელი, 1955 - ა. წერეთელი, ტ.IV, თბ., 1955
 ა. წერეთელი, 1956 - ა. წერეთელი, ტ.V, თბ., 1956
 ა. წერეთელი, 1958 - ა. წერეთელი, ტ.VIII, თბ., 1958
 ა. წერეთელი, 1959 - ა. წერეთელი, ტ.IX, თბ., 1988
 ა. წერეთელი, 1961 - ა. წერეთელი, ტ.XIV, თბ., 1961.

НОРА НИКОЛАДЗЕ

НАРОДНЫЙ СТИЛЬ В ПОЭЗИИ АКАКИЯ ЦЕРЕТЕЛИ

В поэзии А.Церетели значительное место занимают его философские воззрения. По нашему мнению, поэт и в своих философских воззрениях разделяет взгляд народа.

В философских воззрениях А.Церетели на первом плане выступают интересы стран. Также, как и в художественных шедеврах поэта, так и в его философских стихах и песнях в основном речь идет о этических проблемах: о человеке и его назначении, о добре и зле, о любви и ненависти, о жизни и смерти. По мнению А.Церетели, человек должен любить свою родину, заботиться о ней и бороться за ее счастье. Такая мысль передана во многих его стихах. В своих стихах: Старость, «Пленник» и др. поэт касается также вопроса жизни и смерти. Так же, как и народ, автор считает, что смерть не знает ни старика, ни молодого, ни бедняка, ни богатого, что против смерти никто не может пойти. Он также считает, что жизнь нужна человеку для совершения благих дел. По мнению А.Церетели, человек может прожить короткую жизнь, но за это время может сделать очень много полезного. Эта мысль прослеживается в его стихах «Старость», «Пленник».

В своих художественных шедеврах А.Церетели говорит о любви, преданности к Родине.

Проявление этических норм, а также философские воззрения А.Церетели обусловлены патриотическими и национально-освободительными идеями.

გიორგი წერეთლის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი პრინციპები

გიორგი წერეთელი (1842-1900 წწ.) მე-19 საუკუნის ქართველ მწერალთა იმ ნაწილის წარმომადგენელია, რომელნიც ჩვენი ქვეყნის სამომავლო განვითარების აუცილებელ პირობად ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას მიიჩნევდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ მან მსოფლმხედველობრივი ევოლუციის საკმაოდ რთული გზა განვლო და სიცოცხლის ბოლო წლებში სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის ერთ-ერთი აქტიური მხარდამჭერიცა და გარკვეულწილად თანამოაზრეც კი გახდა, საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის ზემოთ ხაზგასმული იდეა მისთვის კვლავინდებურად დარჩა უზენაეს მამულიშვილურ იდეალად.

„მესამე დასელთა“ რევოლუციურ ჯგუფთან გ.წერეთლის სიახლოვის უმთავრესი და არსებითი მიზეზი, პირველ ყოვლისა, ამ ეროვნული იდეალის რეალური აღსრულების მოლოდინი იყო. მისი აზრით, იმჟამინდელ საქართველოში არსებულ პოლიტიკურ ძალთაგან ყველაზე პროგრესულ და პერსპექტიულ ძალას უწინარესად სწორედ „მესამედასელები“ წარმოადგენდნენ. ამიტომაც ჩათვალა მან თავის მოქალაქეობრივ მოვალეობად მათთვის მხარდაჭერა და ქვეყნად ეროვნული და სოციალური სამართლიანობის დამყარების მისეული იმედი მათ მიერ წამოწყებულ ბრძოლას დაუკავშირა.

სამწუხაროდ, როგორც მოვლენათა განვითარების ისტორიულმა პროცესმა აჩვენა, გ.წერეთლის მიერ ქვეყნის ჭეშმარიტ ბატონ-პატრონად და მხსნელებად დასახული ქართველი სოციალ-დემოკრატები სინამდვილეში საკუთარი სამშობლოს გამყიდველი ავანტიურისტები გამოდგნენ, ყოველივე ეროვნულის წინააღმდეგ გააფთრებით მეტრძოლი ბნელი ძალის მსახურნი. გ.წერეთელი ისე წავიდა ამქვეყნიდან, რომ ქართველ სოციალ-დემოკრატთა ნამდვილი იდეოლოგიური მრწამსის ბოლომდე შეცნობა და ნილაბანდილი სახით გააზრება ვერ მოასწორო. სიცოცხლის ბოლო წლებში მათ ლოზუნგურ მოწოდებებსა და ავანტიურისტულ მოთხოვნებს ილუზიურად მინდობილი მწერალი იმჟამად, პირველ ყოვლისა, სწორედ „მესამედასელ“ სოციალ-დემოკრატებს თვლიდა. თავისი ეროვნული და სოციალური იდეების რეალურად აღმსრულებელ ძალად.

გ.წერეთლის იმჟამინდელი მრწამსისა და სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობასთან მწერლის დამოკიდებულების ნამდვილი არსის გასააზრებლად მეტად მნიშვნელოვანია ის წერილი, რომელიც მას ყოველივე ზემოთქმულთან დაკავშირებით თავისი უმცროსი თანამებრძოლისთვის - ევნატე ნინოშვილისათვის გაუგზავნია (ე.ნინოშვილი, 1935, გვ. 156).

როგორც ამ წერილიდან ნათლად ჩანს, განსხვავებით სოციალ-დემოკრატებისაგან, რომელთა მოძღვრება მთლიანად იყო მოწყვეტილი ეროვნულ ნიადაგს და მხოლოდ სოციალური პრინციპებით განისაზღვრებოდა, გ. წერეთლის მოქალაქეობრივი მიზანსწრაფვის საფუძველთა საფუძველს, უპირველეს ყოვლისა, ეროვნულ პრობლემათა გადაწყვეტისთვის აქტიური ბრძოლა წარმოადგენდა. კერძოდ, მისი გაგებით, სოციალიზმი არამც და არამც არ ნიშნავდა ერის (ამ შემთხვევაში ქართველი ერის) საკუთარი მიწა-წყლიდან იძულებით აბარგებას,

სხვაგან გადასახლებასა და მშობლიურ ენაზე უარის თქმას, რასაც რუსი ხელისუფალნი ცდილობდნენ.

პირიქით, გ.წერეთლის რწმენით, სოციალიზმის პროგრესულობა იმაში მდგომარეობდა, რომ იგი კიდევ უფრო მეტად დაიცავდა და განამტკიცებდა ყოველი ხალხის ეროვნულ თვითმყოფადობას და საბოლოოდ დაამსხვრევდა მონობის ბორკილებს. ასე რომ, მწერლის მიერ იდეალად დასახულ სოციალისტურ საზოგადოებაში „ყოველი ნაცია“ თანასწორი იქნებოდა და მთლიანად გამოირიცხებოდა ადამიანთა ყოველგვარი ჩაგვრა როგორც ეროვნული, ისე ეკონომიკური თვალსაზრისით. ეს აზრი უმთავრეს ლაიტმოტივად გასდევს გ. წერეთლის დამოწმებული წერილს, როგორც ავტორის მსოფლმხედველობრივი მრწამსის განმსაზღვრელი ფუნდამენტური პრინციპი.

სამწუხაროდ, გ.წერეთლის ეს იმედი მხოლოდღა ილუზია გამოდგა და „მესამე დასის“ რევოლუციურ ჯგუფს, რომელიც შემდგომში მძლავრ მარქსისტულ-ლენინულ მოძრაობად გარდაიქმნა და მეტად ფართო მასშტაბები შეიძინა, არათუ მწერლის ეროვნული იდეალების პრაქტიკული განხორციელებისათვის არ გაუკეთებია რაიმე, პირიქით, ამ ჯგუფის ბევრმა კოსმოპოლიტმა წარმომადგენელმა გააფთრებული ბრძოლა კი გააჩაღა საკუთარი ერისა და ყოველივე ეროვნულის წინააღმდეგ.

ქართველი სოციალისტებისადმი გ.წერეთლის მიერ წაყენებული ერთ-ერთი უმთავრესი მოთხოვნა რუსული კოლონიალიზმის ხუნდებისაგან ჩვენი ქვეყნის სრული განთავისუფლება იყო. მისი აზრით, „რუსეთთან ძმობის გამოცხადება“ მანამდე არ შეიძლებოდა, „სანამდის მის მთავრობას ბრჭყალებში ვყავდით გამოკლული“. გ.წერეთელი კარგად ხედავდა, რომ ამ შემთხვევაში ხალხისა და მისი მთავრობის ინტერესები ერთმანეთისაგან არაფრით განსხვავდებოდა და „რუსი ხალხიც იმას ცდილობდა“, რაც მთავრობას სურდა. „ძალ-ღონით წაერთვა უხსოვარის დროიდან ჩვენი კუთვნილი მიწა-წყალი.“

როგორც უკვე აღინიშნა, გ.წერეთლის მსოფლმხედველობრივი მრწამსის საფუძველთა საფუძველი საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის მოთხოვნაა. მიუხედავად იმისა, რომ თავისი საზოგადოებრივი მოღვაწეობის განმავლობაში მისმა ეროვნულმა და სოციალურ-პოლიტიკურმა თვალთახედვამ გარკვეული ევოლუცია განიცადა, ეს მოთხოვნა სიცოცხლის ბოლომდე დარჩა მწერლის მრწამსის არსებითად განმსაზღვრელ პრინციპად.

ამ თვალსაზრისით, გ.წერეთელი „თერგდალეულთა“ დიდი თაობის ერთ-ერთი უღირსეულესი წარმომადგენელია, ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის რაინდულად მებრძოლი ქართველი მამულიშვილი. განსხვავებით მე-19 საუკუნის თავადაზნაურული ინტელიგენციის ბევრი წარმომადგენლისაგან, რომლებიც 1932 წლის შეთქმულების დამარცხების შემდეგ „ქართული ეროვნული პოლიტიკის შინაარსს რუსეთის ტახტისადმი ერთგულებისა და საქართველოსადმი სიყვარულის“ ერთმანეთთან შერწყმა-შეხამებაში ხედავდნენ, „თერგდალეულებმა“ თავიანთი მოღვაწეობის უმთავრეს მიზნად ეროვნული თავისუფლების მოპოვება დაისახეს. გ. წერეთელი, რომელიც ამ თაობის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო, „პრინციპულად არ იზიარებდა „ტახტთან“ თანამშრომლობისა და მეფის ერთგულების პოლიტიკას. მისთვის მთავარი იყო ეროვნული თავისუფლების აღდგენა, როგორც გარანტია ხალხის ცხოვრების აღორძინებისა და ეკონომიური დამოუკიდებლობის

მოპოვებისა. გ.წერეთლის პოლიტიკა ეროვნულ საკითხში ამ გზით მიემართებოდა“ (ს.ხუნდაძე, 1931, გვ. VIII).

ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის ეს იდეა გ.წერეთლის შემოქმედებაში თავიდანვე, სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლის პირველი წლებიდანვე, გამოიკვეთა ნათლად და მკაფიოდ და მკვიდრ საფუძვლად დაედო მთელ მის მსოფლმხედველობრივ თვალთახედვას. გ. წერეთლის რწმენით, „როგორც მცენარე ვერ აყვავდება უმზეოდ და უშაეროდ, ისე ვერც ხალხი გაიშლება წელში, თუ თავის თვალის წინ ვერ ხედავს გაშლილ თავისუფლებას. სადაც ყველა კაცი თავის თავის მეფეა, იმის პიროვნებას ვერა შეზღუდავს რა“ („დროება“, 1967, №25).

გ. წერეთლის შემოქმედებაში, განსაკუთრებით კი მის პუბლიცისტურ ნააზრევში, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი თავისუფლებისაკენ სწრაფვის ეს სულისკვეთება ცხადად და შეუნიღბავად, ყოველგვარი ორაზროვნების გარეშეა გამოხატული. მისი აზრით, „სადაც თავისუფლება არ არის, იქ სიცოცხლე არ არის... რომელ ხალხსაც სრული თავისუფლება არ ჰქონია, იმას თავის დღეში ვერა გაუკეთებია რა ქვეყნისათვის, მაგრამ რომელი ხალხიც მომეტებულად თავისუფალი ყოფილა, ის მომეტებულად განათლებული, ბედნიერი, სამართლიანი და მოსიყვარულე ყოფილა“ (იქვე).

გ.წერეთლის რწმენით, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი თავისუფლება არა მარტო ქვეყნის განვითარებისა და ძლიერების უმთავრესი საფუძველია, არამედ ადამიანის პიროვნული ბედნიერების საწინდარიც. მისი აზრით, „კაცი მაშინ მოიპოვებს ბედნიერებას, როდესაც ის ებრძვის თავის დამჩაგრელ ძალას. მარტო ბრძოლა და ღვაწლი დაადგამს კაცს უკვდავების გვირგვინს“ (იქვე).

მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა პერიოდის მკვლევართა ნაშრომებში გ. წერეთლის ეროვნული თვალთახედვის საფუძვლად ქცეული ეს პრინციპი შემუშწნეველი არ დარჩენილა, იმჟამინდელი იდეოლოგიური პოლიტიკის ზეგავლენით ზოგიერთი მათგანი მაინც ცდილობდა მწერლის ამგვარი მოთხოვნის რამდენადმე ტრანსფორმირებას და რეალურ ვითარებას აშკარად კონიუნქტურული თვალთახედვით წარმოაჩენდა.

მაგალითად, მე-19 საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიის ცნობილ მკვლევარს მ. გაფრინდაშვილს გ. წერეთლის შემოქმედებიდან დამოწმებულ მდიდარ ფაქტობრივ მასალაზე დაყრდნობით სავსებით სამართლიანად გამოჰქონდა დასკვნა იმის შესახებ, რომ „გ. წერეთელს, ისევე როგორც მისი დროის ყველა პროგრესულ ქართველ მოღვაწეს, გულწრფელად სურდა საქართველოს დამოუკიდებლობა“ და „ხელსაყრელ პირობებში“ იგი „უარს არ იტყოდა“ ჩვენი ქვეყნის „სრულ თავისუფლებაზე“ (მ. გაფრინდაშვილი, 1959, გვ. 66-67).

მაგრამ, მიუხედავად ამგვარი მართებული მოსაზრებისა, იმჟამინდელი იდეოლოგიური პოლიტიკის ზეგავლენით იგი იქვე იმასაც ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ გ. წერეთელი არამც და არამც არ უნდა მიგვეჩნია სეპარატისტად და რუსეთის შემადგენლობიდან საქართველოს სრული გამოყოფის მომხრედ. მკვლევრის თქმით, მწერლის მიერ „ქართველი ხალხის გამოყოფის უფლების“ აღიარება იმას სულაც არ ნიშნავდა, რომ გ. წერეთელი აუცილებლად მიიჩნევდა ამ უფლების უსათუო გამოყენებას. ხედავდა რა იმჟამინდელ საქართველოში „საქართველოს სრულიად განთავისუფლებისათვის“ პირობების მოუმწიფებლობას,

მ. გაფრინდაშვილის აზრით, გ. წერეთელი „სცნობდა რუსეთთან საქართველოს შეერთების პროგრესულობას“ და „იმ ისტორიულ პირობებში აუცილებლად არ მიაჩნდა ქართველი ხალხის მიერ გამოყოფის უფლების გამოყენება“ (მ. გაფრინდაშვილი, დასახელებული წიგნი, გვ. 67-68).

საბჭოთა პერიოდის იდეოლოგიური პოლიტიკის ზეგავლენით გამოტანილმა ამ აშკარად კონიუნქტურულმა დასკვნამ, რომელიც პრინციპულად მცდარია, მკვლევარს მეორე შეცდომაც დააშვებინა. მისი აზრით, „გ. წერეთლისათვის საქართველოს დამოუკიდებლობა თვითმიზანი არ იყო. იგი მოითხოვდა საქართველოს გამოყოფას არა საერთოდ რუსეთისაგან, არამედ ცარიზმისა და მისი ეროვნული ჩაგვრის პოლიტიკისაგან“. გ. წერეთლის ეროვნული მსოფლმხედველობის ასეთი შეფასება რომ აშკარად მცდარია და მწერლის აზრით, საქართველოს მიმართ რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის გატარების საქმეში ამ ქვეყნის ხალხიცა და მთავრობაც თანამაზარენი რომ იყვნენ, ეს ზემოთ უკვე დამოწმებული იმ წერილითაც ჩანს, რომელიც გ.წერეთელმა ე. ნინოშვილს გაუგზავნა.

მაგრამ გ. წერეთელი რეალისტი იყო და კარგად იცოდა, რომ რუსეთის მონობისაგან საქართველოს განთავისუფლება ასე იოლად ვერ მოხერხდებოდა. ამიტომაც იგი ცდილობდა ამ უზენაესი ეროვნული იდეალის მიღწევამდე ხელისუფლებისთვის მართვა-გამგებლობის ისეთი გზის მოძებნა ეიძულებინა, რომელიც რუსეთის იმპერიაში მცხოვრები ჩაგრული ხალხებისთვის არსებულ ვითარებაში ყველაზე მეტად იქნებოდა მისაღები.

ასეთ გზად გ. წერეთელს, პირველ ყოვლისა, ყველა ხალხის უფლებრივი თანასწორობის აღიარება მიაჩნდა. ხელისუფლებას პრინციპულად უნდა ეთქვა უარი იმპერიაში მცხოვრებ ხალხთა დაყოფაზე „რუსებათ“ და „არარუსებათ“, რაც „ყოველი განხეთქილების“ საფუძველი იყო. მწერლის აზრით, როგორც ხელისუფლებას, ისე მთელ საზოგადოებას, ნათლად უნდა ჰქონოდა შეგნებული, რომ „რუსეთის სახელმწიფო მრავალგვარის სარწმუნოების და მრავალგვარ ენაზე მოლაპარაკე ტომების საერთო სამშობლო იყო; რომ ვინც რუსეთის სამფლობელოში ცხოვრობდა, მას თანასწორადაც უნდა ეწია სახელმწიფო მოთხოვნილებათა უღელი და თანასწორი უფლებითაც ყოფილიყო აღჭურვილი“ („კვალი“, 1897, №10, გვ. 203).

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენამდე, რუსეთის იმპერიის შემადგელობაში იძულებითი ყოფნის პერიოდში, ქართველი (და არა მარტო ქართველი) ხალხის ყოფა-ცხოვრება და ეროვნული განვითარება, გ. წერეთლის აზრით, იმგვარი ფორმით უნდა წარმართულიყო, როგორც ეს ევროპის განვითარებულ სახელმწიფოებში ხდებოდა. ამ თვალსაზრისით სამაგალითოდ მწერალს ავსტრიაში არსებული მდგომარეობა მიაჩნია. კერძოდ, ავსტრიის იმპერატორმა მისი სახელმწიფოს მიერ მისაკუთრებულ გალიციას „შინაგან ქვეყნის გამგეობაში სრული თავისუფლება მიანიჭა. მისცა საკუთარი პარლამენტი, ე.ი. უფლება ხალხის წარმომადგენლების მეოხებით ქვეყნის მართვისა, მისცა საკუთარ ენაზე სამართლის წარმოება, განათავისუფლა მისი ეკლესია, მიანიჭა ნება პოლონურ ენაზე ყოფილიყო სწავლა-განათლება“. ყოველივე ამას კი, გ.წერეთლის აზრით, ის შედეგი მოჰყვა, რომ „შინაგანი თავისუფლებისა“ და ეროვნული განვითარების ნიადაგზე „დამდგარი „პოლონიის ნაწილი უერთგულესი ქვეყანა შეიქმნა ავსტრიის იმპერატორისათვის“ („კვალი“, 1895, №49, გვ. 10).

თავისი ამ მოთხოვნებით გ. წერეთელი ფაქტობრივად „რუსეთის

სახელმწიფოს ფარგლებში საქართველოს საოლქო ავტონომიის“ მოთხოვნით გამოდის. როგორც ცნობილია, საქართველოს ავტონომიზაციის ეს იდეა მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში საკმაოდ ფართოდ გავრცელდა ქართველ მამულიშვილთა დიდ ნაწილში, მათ შორის „თერგდალეულებში“. ბევრი მათგანის აზრით, ეს უნდა ყოფილიყო გარდამავალი ეტაპი სრული სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის სავალ გზაზე. მკვეთრად გამოხატული თავისი ამგვარი ეროვნული თვალთახედვით გ. წერეთელი ამ ქართველ მამულიშვილთა ერთ-ერთი მეტად საინტერესო წარმომადგენელია.

მწერლის აზრით, საქართველოს ავტონომიის შექმნა ქართველ ერს მეტ შესაძლებლობას მისცემდა, რეალურად დაეცვა თავისი ეროვნული თვითმყოფადობა, რითაც ჩვენი ხალხი გაბედულად აღუდგებოდა წინ რუსი კოლონიზატორების აგრესიას, რომლის უმთავრესი მიზანი „ჩვენი საერთო სახლ-ქარისთვის საძირკვლის გამოთხრა“ იყო. ამ მომაკვდინებელი საფრთხის თავიდან ასაცილებლად, გ. წერეთლის თქმით, „ისეთი ქვითკირის კედლით უნდა შეგვეზღუდა თავი“, რომელსაც „მაგარი ბურჯები ექნებოდა“.

გ. წერეთლის ეროვნული მრწამსის დახასიათების დროს რამდენიმე სიტყვა კავკასიელ ხალხებთან ქართველი ერის ურთიერთობის შესახებაც უსათუოდ უნდა ითქვას. ამ თვალსაზრისით იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას მანიჭებს ქართველი და სომეხი ხალხების ურთიერთობას ანიჭებს. მისი თქმით, მას „ყოველთვის თანასწორი სიყვარული ჰქონდა“ ამ ხალხების მიმართ, „რადგან განუყრელი გონებით, რწმენა ეუბნებოდა“, რომ მათი „ბრწყინვალე მომავალი კავკასიაში“ მხოლოდ მაშინ იქნებოდა რეალურად შესაძლებელი, თუ „ეს ორი ნაცია ძმურად შეუკავშირდებოდა ერთმანეთს“.

ამ „ორ ნაციასთან“ ერთად გ. წერეთელი ასევე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს „კავკასიის აქეთა მხარეში“ მცხოვრებ აზერბაიჯანელ ხალხთანაც მეგობრული ურთიერთობის დამყარებას.

კავკასიელ ხალხთა ეროვნული შეკავშირების აუცილებლობის სწორედ ეს რწმენა გახდა საფუძველი იმისა, რომ 1874 წელს ციურიხში (შვეიცარია) გ. წერეთლის თაემჯდომარეობით გამართულ კავკასიელ მოღვაწეთა კონგრესზე მწერალი აქტიურად მიემხრო ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკის შექმნის იდეას.

როგორც ცნობილია, 1873 წელს ციურიხში ევროპაში სწავლის მისაღებად წასულმა ახალგაზრდებმა დააარსეს პატრიოტული ორგანიზაცია „უღელი“, რომელიც მიზნად ისახავდა ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი სულისკვეთების გაძლიერებასა და კულტურულ-საგანმანათლებლო დონის შემდგომ ამაღლებას. ამ ორგანიზაციის დაფუძნებასა და საქმიანობაში ქართველ სტუდენტებთან ერთად აქტიური მონაწილეობა მიიღეს შვეიცარიაში მყოფმა გ. წერეთელმა, ნ. ნიკოლაძემ და ს. მესხმა.

ერთსულოვნების არარსებობის გამო, 1874 წელს „უღელი“ ორად გაითიშა და მასში გაერთიანებული ახალგაზრდობის დიდი ნაწილი გ. წერეთლის ხელმძღვანელობით ქენევაში გადავიდა. სამწუხაროდ, ქენევის ჯგუფის არსებობა მეტად ხანმოკლე გამოდგა და 1877 წელს, სამშობლოში გ. წერეთლის დაბრუნების გამო, ამ ჯგუფმა არსებობა შეწყვიტა (გ. აბზიანიძე, 1955, გვ. 497).

ეს ყველაფერი აქ იმიტომაც გავიხსენე, რომ 1874 წელს გ. წერეთლის ინიციატივით მოწვეულ სწორედ საზოგადოება „უღელის“ კონგრესზე, რომელსაც

ქართველებთან ერთად კავკასიის სხვა ხალხთა წარმომადგენლებიც ესწრებოდნენ, იქნა წამოყენებული ამიერკავკასიის ფედერაციის შექმნის იდეა. მწერალმა „ამ კონგრესზე ენერგიულად დაიცვა ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკის შექმნის აუცილებლობის იდეა და პროექტიც. ფედერაციის შექმნის იდეა კი პროგრესული მისწრაფების გამოხატულება იყო იმ დროისათვის. ეს მოასწავებდა: 1. ცარიზმის უღლისაგან განთავისუფლებას; 2. დემოკრატიულ-რესპუბლიკური წყობილების ჩამოყალიბებას; 3. ხალხთა ეროვნული აღორძინების გზების მონახვას“ (ა.ჭილაია, 1964, გვ. 219).

მიუხედავად ამიერკავკასიელ ხალხთა მეგობრული თანაცხოვრების იდეის ამგვარი ქადაგებისა და განდიდებისა, გ.წერეთლის პუბლიცისტურ ნააზრევში არც ის პრობლემებია მიფუჩეხებული, რომლებიც ამ იდეის რეალურ ხორცშესხმას ელბეზოდა წინ იმხანად. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საყურადღებოა წერილები, რომლებშიც განსჯის საგნად ქართველ ხალხთან საქართველოში მცხოვრებ სომეხთა ურთიერთობის საჭირობოროტო საკითხებია ქცეული (იხ. გაზ. „კვალი“, 1893, №15, 17, 21).

გ. წერეთელი გულისტკივილით საუბრობს იმაზე, რომ უკანასკნელ ხანს საუკუნეების განმავლობაში ისტორიულად ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული ამ ორი ხალხის შვილებს „ჩვეულებად ექცათ ერთმანეთის წინაპრების მხოლოდ ცუდი წარმომადგენელნი გაეხსენებინათ“, მათი კარგი თვისებები და კარგი წარმომადგენლები კი დაევიწყებინათ.

გ. წერეთელი შეეცადა აქტიურად აღდგომოდა წინ ამ არასასურველ მოვლენას და ჩვენი ქვეყნების იტორიიდან კონკრეტული ფაქტების მოშველიებით ქართველებისთვისაც და სომეხებისთვისაც ნათლად დაენახვებინა ამგვარი დაპირისპირებისა და განთიშულობის დამღუპველობა. ასე რომ, გ.წერეთლის ხსენებული წერილების დაწერის უმთავრესი მიზანი იმის გარკვევაა, „რად მოხდა ასეთი გამწვავება ამ ორს მონათესავე ერს შორის, რად დაშორდნენ ასე საშინლად, რად უყურებენ ეს ორი ხალხი დღეს ერთმანეთს მტრულად, რად უღესავენ ერთმანეთს დანას, რომ ერთმა მეორეს თავის ხელით ყელი გამოსჭრას! ვისი ბრალია, ან მოსათმენია თუ არა ჩვენგან ასეთი უბედურება?“ („კვალი“, 1893, №15, გვ.13).

ამ გარემოების განმაპირობებელ მიზეზთა საფუძველთა საფუძვლად გ. წერეთელს კავკასიაში რუსეთის მიერ გატარებული ეკონომიკური და კოლონიური პოლიტიკა მიაჩნია. მისი აზრით, მართვა-განმგებლობის სადავეებს დაპატრონებულ სომეხ და ქართველ „მეთაურ კაცთა“ დიდმა ნაწილმა, რომელთაც რუსეთში ჰქონდათ განათლება მიღებული, დაივიწყეს „მათი საუკეთესო იდეალები, ჰაბზუკობის აზრები და კეთილშობილური განზრახვები“ და „მატერიალურის საშუალებების“ მაძიებელნი, „შეიქმნენ ოქროს თორას თაყვანისმცემელნი, მამონის მსახურნი. ამ უბედურებას გარდა ახალმა განათლებულმა დედამ შემოიტანა სომეხ-ქართველ საზოგადოებათა ოჯახში უცხო წესი და განდევნა სამშობლო ენა“.

ქართველებისაგან განსხვავებით, გ. წერეთლის აზრით, „ასეთს მავნებელს მიმართულებას“ გაბედულად აღუდგა წინ „სომხის სამღვდლოება“, რომელმაც „ხელში სარწმუნოების დროშა აიღო და მალე შეცვალა სარწმუნოების საშუალებით ეს მავნებელი მიმართულება“, რითაც „დიდი ღვაწლი დასდვა თავის ერს. იმან იკისრა ახალი თაობის აღზრდა სამშობლო სარწმუნოებაზედ სამშობლო ერის საშუალებით“.

მაგრამ სომეხ ღვთისმსახურთა ამგვარ ეროვნულ საქმიანობას, გ. წერეთლის აზრით, დადებითთან ერთად უარყოფითი შედეგიც მოჰყვა. კერძოდ, „სომხის კლერიკალურმა (სამღვდელო) მოძრაობამ გარს შემოზღუდა სომხის საზოგადოება, ჩაუკეტა კარი სომხის ერს ჩვენთან ურთიერთობაში. მან დააშორა სომხის საზოგადოება ქართველობას, ჰკრა გულზედ ხელი თავის მონათესავესა და ძველის ძველს მეზობელს“.

ქართველთა და სომეხთა შორის ურთიერთობის გამწვავების განმაპირობებელ ყველაზე დიდ ფაქტორად გ. წერეთელი საკვებით სამართლიანად მაინც რუსეთის მიერ საქართველოში თურქეთში მცხოვრები სომხების ჩამოსახლებას მიიჩნევს. როგორც ცნობილია, 1827-28, 1853-56 და 1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომების შემდეგ რუსეთმა ჩვენს ქვეყანაში თურქეთში მცხოვრები ათასობით სომეხი ჩამოასახლა. „მხოლოდ საკუთარი სარგებლობით და ანგარების-მოყვარებით გატაცებულნი“, ისინი „აღარას დასდევდნენ მიწის მეპატრონე ქართველობას. ოღონდ კი მათს ფულს ემუშავნა და დიდი სარგებელი შემოეტანა, თორემ მათ რა ენაღვლებოდათ, თუ ეს სარგებელი ქართლ-კახეთის ხალხს გააღარიბებდა და ზოგან მიწაწყალზედაც ხელს ააღებინებდა. ისინი გულს არ იტკივებდნენ ამითი, მით უფრო, რომ ქართლ-კახეთის ხალხი ახალმოსულ სომხებისათვის სულ უცხო ქვეყანა იყო და ამათ სრულებითაც არ ჰქონდათ მოსილება“ („კვალი“, 1893, №17, გვ. 9).

გ. წერეთლის შეფასებით, „ასეთმა გარემოებამ სომხობა და ქართველობა მართლაც საფუძვლიანად გადაამტერა“ ერთმანეთს. ქართველთა ხარჯზე გამდიდრებული სომხები არა მარტო ეკონომიკურად დაწინაურდნენ, არამედ ინტელექტუალურადაც. ისინი „შეუღდნენ თავის ეროვნების აღორძინებას, იწყეს მუშაობა სომხურის ენის და სომხურის მწიგნობრობის გავრცელებისთვის თავისიანებში. იმათ გაამრავლეს სასულიერო სკოლები... მიემგზავრებოდნენ ევროპისკენაც განათლების მისაღებად“.

გ. წერეთლის გულისტივილს ამ შემთხვევაში ის კი არ იწვევდა, საქართველოში მცხოვრები სომხები ეროვნული აღმავლობის ასეთ გზას რომ ადგნენ, არამედ ის, რომ ეს ყველაფერი ქართველთა ეკონომიკური შევიწროებისა და ჩვენი ეროვნული ინტერესების შელახვის საფუძველზე ხდებოდა. კერძოდ, სომხური სკოლებით მოიფინა თვით ქართლ-კახეთი და იმერეთი. საქართველოში მცხოვრებ სომეხთათვის „სამშობლო ენის შესაყვარებლად“ იმათი სამღვდელოება დაუწინებურად ქართულ ენასაც შეეტაკა და ყოველ უმართებულო ღონისძიებასაც მხრობდა, რომ ქართველი და მისი ენა სომხის ყმაწვილისათვის შეექმლებინა. ამ საბით ახალმოსულ სომხების გავლენის ქვეშ, თვითონ ადგილობრივმა სომხებმაც ზურგი შეაქციეს ქართველებს და მათზედ გული გამოიცვალეს“.

მოკლედ, ასეთი იყო ის უმთავრესი მიზეზები, რომელთაც ქართველებსა და სომხებს შორის ტრადიციულად არსებული კეთილმეზობლური ურთიერთობის წყვეტა გამოიწვიეს. გ. წერეთლის აზრით, უმთავრესი დანაშაული ამ შემთხვევაში, პირველ ყოვლისა, ქართულ მიწა-წყალს შემოიხიზნულ იმ სომხებს მიუძღოდათ, რომლებიც „მხოლოდ საკუთარი სარგებლობით და ანგარების-მოყვარებით გატაცებულნი“, გააფთრებით ებრძოდნენ „მიწის მეპატრონე ქართველობას“.

გ. წერეთლის ეროვნული მრწამსის გააზრების დროს აქ მისი ცხოვრების ეპიზოდსაც მინდა მივაქციო ყურადღება. როგორც ცნობილია, მე-19

საუკუნის ბოლო წლებში განსაკუთრებით გაძლიერდა ბერძენი ხალხის ბრძოლა თურქთა ბატონობისაგან მათი ქვეყნის განსათავისუფლებლად. ამ ბრძოლაში იმუშაინდნენ მსოფლიოში, მათ შორის საქართველოშიც, ბევრი პიროვნება გამოეხმაურა. კერძოდ, პეტერბურგის უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტთა ერთ ჯგუფს ბერძენებისათვის მხარდასაჭერი წერილის გაგზავნა განუზრახავს. რის გამოც რჩევის მისაცემად გ. წერეთლისთვის მიუმართავთ. ამ ამბობი აღფრთოვანებულმა მწერალმა ქართველ სტუდენტთა ამ განზრახვას არათუ უბრალოდ დაუჭირა მხარი, არამედ ღრმა სინანულიც გამოთქვა იმის გამო, მის სამშობლოს იმხანად გმირი ბერძენი ხალხისადმი საბრძოლო დახმარების გაწევის შესაძლებლობაც რომ არ ჰქონოდა.

მეტი სიცხადისათვის დავიმოწმოთ ფრაგმენტი ქართველი სტუდენტებისათვის გ. წერეთლის მიერ გაგზავნილი წერილიდან: „ჩემი სრული თანაგრძნობა მიჰყვება თქვენ კეთილშობილურ თანაგრძნობას გმირი ხალხისადმი. ვაი საქართველოს დამცირებას, რომ ამ დროში მას არ შეუძლია უფრო ნამდვილი საქმით მიეშველოს დაჩაგრულ ხალხს, გაუგზავნოს საბერძნეთს თავისუფალი რაზმი ქართველ მებრძოლთა. თქვენი თანაგრძნობის წერილი ჩინებულია და დიახადაც უნდა გაგზავნოთ“... ბოლოს კი უმატებდა: „მსურს მე თქვენი აღტაცებული გრძნობა თავისუფლებისადმი სიკვდილამდე შეგრჩენოდეთ სამშობლოს საკეთილდღეოდ და მეტად დადგომოდეთ მომავალში თქვენ გაქირვებულ ქვეყანას“ (გაზ. „სიტყვა და საქმე“, 1934, კ. მეძველიას პუბლიკაცია).

გ. წერეთელი მე-19 საუკუნის ქართველ მწერალთა იმ ნაწილის წარმომადგენელია, რომლებიც მკვეთრად ნეგატიურ შეფასებას აძლევდნენ პროგრესული ორიენტაციის მქონე ჩვენი მეფეების მიერ გატარებულ ეროვნულ პოლიტიკას. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა ერეკლე მეფისადმი მისი დამოკიდებულება. გ. წერეთლის შეფასებით, ერეკლე მეორის „განუქვრეტელმა პოლიტიკამ საბოლოოდ დაღალა, დაასუსტა და მტრის პირ-წასავლებად გახდა უმისოდაც ღონე-გამოღებული ქართლ-კახეთი“. ასე რომ, თავისი დამლუბველი პოლიტიკური ორიენტაციით, მწერლის თქმით, ერეკლე მეფე „სწორედ უბედური მოვლენა ყოფილა საქართველოსთვის“ („კვალი“, 1893, № 29, გვ. 8).

გ. წერეთელი ცდილობს ერეკლე მეფისადმი თავისი ამგვარი ნეგატიური დამოკიდებულება მკითხველს დამაჯერებლად დაუსაბუთოს კონკრეტული ისტორიული არგუმენტების მოშველიების საფუძველზე. კერძოდ, მისი შეფასებით, მე-17—მე-18 საუკუნეებში - „ორი დიდი ვეშაპის“ - სპარსეთისა და ოსმალეთის მსხვერპლად ქცეულ საქართველოს „ორნაირი პოლიტიკის მიმდევარი მეფეები გამოუჩნდნენ: ერთს ეკუთვნოდნენ როსტომ მეფე (ზოსრო მირზა ხანი) და ვახტანგ მე-5 (შაჰნავაზი). მეორე მიმართულებისანი იყვნენ ვახტანგ მეექვსე კანონ-მდებელი და თეიმურაზ პირველი“ („კვალი“, 1893, №30, გვ.2).

განსხვავებით ბევრი ჩვენი მეცნიერისა და მწერლისაგან, რომლებიც პირველი მიმართულების მეფეთა მოღვაწეობას უარყოფით შეფასებას აძლევენ, გ. წერეთელი მაჰმადიანური სამყაროსადმი მათ მოჩვენებითად ლოიალურ და კომპრომისულ დამოკიდებულებას „შორს-გამჭვრეტი პოლიტიკის“ ნაყოფად მიიჩნევს და ამ მეფეებს „ერის ნამდვილ გულშემატკივარ“ მამულიშვილებად აღიარებს. გ. წერეთლის აზრით, ისინი მხოლოდ ფორმალურად იყვნენ მაჰმადიანური რწმენის მიმდევარი, სინამდვილეში კი თავიანთი ქვეყნის ღრმად მოყვარე პატრიოტებს წარმოადგენდნენ. „იმათი შორს-გამჭვრეტი პოლიტიკის“ უმთავრესი მიზანი,

ბირველ ყოვლისა, მონობით „ღონემიღებული და სულ-მობრძავი საქართველოს ერის“ ბედზე ზრუნვა იყო და არა პიროვნული კეთილდღეობის მოპოვებაზე ფიქრი, რის გამოც „ისინი გარეგნობით შეიქნენ შაჰბაასის და შაჰსეფის ურმოჭრილი ყმები... ამით დააყუჩეს და მიაძინეს ქრისტიანობის სასტიკი მტერი“ და ქვეყნის „შინაგან გამგეობაში სრული თავისუფლება“ მოიპოვეს (იქვე).

ყოველივე ამას კი ის შედეგი მოჰყვა, რომ მტრისგან აკლებულ ქვეყანაში მშვიდობამ დაისადგურა, უტხოეთში „გადანიზნულმა ქართველობამ უკან მოდენა დაიწყო და თანდათან აავსო გავრანებული ადგილები. მაჰმადიანის სარწმუნოების მეფეებმა დაუწყეს დაქველვითი ეკლესიებს შენება“. როსტომ მეფისა და ვახტანგ შაჰნავაზის მოღვაწეობიდან მოშველიებულ ამ და სხვა ფაქტებზე დაყრდნობით, გ.წერეთელი დაბეჯითებით ცდილობს მკითხველის იმაში დარწმუნებას, „გარეგნობით მაჰმადიანი ამ მეფეების“ ამგვარი მოჩვენებითად ლოიალური პოლიტიკა „გადატყვევებული და ღონით დეარდნილი ქვეყნისათვის“ მეტად სასარგებლო რამ რომ იყო და ხელს უწყობდა მისი ძლიერებისა და სახელმწიფოებრივი სიმტკიცის აღდგენას.

მათი ამგვარი „შორს-გამჭვრეტი პოლიტიკისაგან“ დიამეტრალურად განსხვავდებოდა სამეფო მოღვაწეობის ის გზა, რომელიც თეიმურაზ პირველმა და ვახტანგ მეექვსემ აირჩიეს. გ. წერეთლის აზრით, პოლიტიკური ორიენტაციის ის კურსი, რომელიც მათი საქმიანობის საფუძველი გახდა, ქვეყნისთვის დამღუპველი გამოდგა. ამ მეფეებმა მეტად „გაზვიადებულად“ შეაფასეს „ძალა მაშინდელის მართლმადიდებლის რუსეთისა“ და თავიანთი მოღვაწეობის უმთავრეს მიზნად ამ ქვეყნის „ქვეშევრდომობითი მფარველობის“ მოპოვება დაისახეს. სამწუხაროდ, ისინი სიცოცხლის ბოლომდე დარჩნენ ამ პოლიტიკური ილუზიის ტყვეობაში და „იმის მაგივრად, რომ შინ დარჩენილიყვნენ, თავის ხალხისთვის ეპატრონეობით და მორჩილებით მოელობთ ჯერ კიდევ ძლიერი მტრების გული, ისინი არ იშლიდნენ დროების შეუფერებელს ინტრიგებს და დაიწყეს უთავბოლო მგზავრობა რუსეთის თვალუწვდენელ მიწებზე. მიატოვეს საქართველოს ერი უპატრონოდ და ჩააგდეს გამძვინვარებული მტრის ხელში“ (იქვე, გვ. 3).

პრორუსულად განწყობილი ქართველი მეფეების მიერ გატარებული ამგვარი პოლიტიკის საბედისწერო დამგვირგვინებლად, გ.წერეთლის აზრით, ერეკლე მეორე იქცა, რომელიც მეტად „სუსტი მოსაზრების პატრონი გამოდგა სახელმწიფო პოლიტიკაში“. ნაცვლად იმისა, რომ მოხერხებულად ესარგებლა სპარსეთისა და ოსმალეთის დასუსტებით და „მორიდებოდა ყოველგვარ განხეთქილებას გარეშემოსეულ კავკასიის მაჰმადიანებთან“, მან განახლებული ენერგიით დაიწყო ზრუნვა რუსეთთან კავშირის განსამტკიცებლად, რაც დამღუპველი მოვლენა გამოდგა ჩვენი ქვეყნისთვის.

რუსული კოლონიალიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის სულისკვეთებამ გ. წერეთლის მხატვრულ შემოქმედებაშიც ჰპოვა საკმაოდ მძლავრი გამოვლინება, ამ თვალსაზრისით მეტად საინტერესო ნაწარმოებია „ჩვენი ცხოვრების ყვაილი“ და „ეიკოლიკი, ჩიკოლიკი და კულაბზიკა“. „ჩვენი ცხოვრების ყვაილში“ მწერლის ანტირუსული სულისკვეთება, პირველ ყოვლისა, იმ დამოკიდებულების კრიტიკული მხილვებით გამოიხატა, რომელსაც საქართველოში „საგანმანათლებლო“ მისიით ჩამოსული რუსი მასწავლებლები და ჩინოვნიკები იჩენდნენ ქართული სულიერი უსყულობელობისადმი. მათი შეფასებით, „ქართველები ერთობ შავი კანიანები და

ლაქიანები იყვნენ“, რის გამოც თავიანთ მოვალეობად თვლიდნენ მათთვის ამ „კანის გაძრობასა და თეთრ, ქერა კანში გახვევას“.

გ. წერეთელი ირონიანარევი აღმწვითებით ამხელს და მკაცრად აკრიტიკებს ჩვენი ერის ძალად „განმანათლებელი და გამათეთრებელი“ ამ რუსი კოლონიზატორების აგრესიულ და ქედმაღლურ დამოკიდებულებას ქართველი ხალხის ადამ-ტრადიციებისა და ეროვნული ფასეულობებისადმი. ამ შემთხვევაში იგი იმდენად მკაცრია, რომ კავკასიაში ჩამოსულ ყველა რუსს მიიჩნევს ასეთი სულისკვეთების მატარებელ კოლონიზატორად. როგორც მწერალი წერს, „ყოველი რუსი, სანამ კავკასიაში ფეხს გადმოიდგამდეს, თითქმის ჩვენი მოყვარეა და რაკი ჩვენს მიწაზე ფეხს დაადგამს, შემდეგ იმას აღარ მოსწონს არც ჩვენი მთები, არც ჩვენი წყლები, არც ჩვენი მინდვრები და არც ჩვენობა“.

„ჩვენი ცხოვრების ყვაილში“ ასეთ რუსთა ფრაგმენტული პიროვნული სახეების მთელი გაღერებაა მოცემული. მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ინტელექტუალურადაც და ცხოვრების წესითაც არსებითად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, საქართველოსადმი ყველა მათგანს ერთნაირად მძულვარე დამოკიდებულება აქვს. მათი დაუეჭვებელი რწმენით, იმის გამო, რომ „ვგ ქვეყანაც მათი ქვეყნის ნაწილია“, აქაც ყველას თავს მხოლოდ რუსული ქუდი უნდა ეხუროს და საკუთარ წეს-ჩვეულებებსა და ადამ-ტრადიციებზე უარს ამბობდეს.

მათთვის სრულიად მიუწვდომელიცაა და პრინციპულად მიუღებელიც ზაფხულის ღამეში თბილისის რომელიმე ძველი ციხის ნანგრევებზე ასული მომღერლის ამონაკენისი ხმიდან. გადმონადენი „ზღვისოდენი მწუხარების ცრემლი — სურათი ჩვენი ისტორიული ცხოვრებისა... ახალმოსულს რუსებს ეს ღრმა მწუხარების კენესა, რომელიც ჩვენს დამწვარს გულს ნუგეშის საღებუნს სცხებს, - მწერლის შეფასებით, - ტურის კივილი ჰგონიათ. დაფა-ზურნას რომ დაჰკრავენ, რუსი ყურებს დაიცობს, ლეკურს რომ დაუვლიან, რუსი თვალებზე ხელს იფარებს; ჩვენებურად რომ ლაპარაკობენ, ის ადგება და ყურს მოაშორებს, ზაფრის ქარი არ ამეშალოსო. ამ სახით ის თანდათან უფრო უკმაყოფილოდ უყურებს ამ ცხოვრებას, რომელშიაც ერთი ხმაც, ერთი ფერიც არ იპოვება მისი ველებიანი ქვეყნისა: არც მზე, არც ხასიათი, არც ჩვეულება და არც ქვეყანა. ის ამ ქვეყანაში ხედავს თავისთავს მარტოდმარტო“.

ასე ხსნის და განმარტავს გ. წერეთელი იმ გრძნობის საფუძველს, რითაც ჩვენი ქვეყნის დასაპყრობად ჩამოსული რუსები „ჩვენს ენასა და ცხოვრებას იძულებენ. ბოლოს, რამდენიმე ხანს რომ მიათევნენ ჩვენს ქვეყანაში, ისინი მრავლის წლის დაგუბებულს ჯავრს და ნაღველს ერთბაშად ამოისვრიან და იტყვიან: „გვეყოფა ამდენი ფერება მხეცებისაო, დროა ამ მხარეს რუსის ქვეყანა დაერქვას. რას ქვია ქართული, ან სომხური ენა. რუსის ქვეყანაა, მარტო რუსული ენა უნდა იყოსო, რუსის ნიადაგზე რუსები უნდა ცხოვრობდნენო“. ამის შემდეგ ისინი აღარ ცდილობენ ჩვენს ერთან დაახლოებას, იმის ცხოვრების გაცნობას და ენის შესწავლას. ასე გასინჯეთ ამ ენის გაგონება კიდევ ეზიზღებათ“.

ისინი ღრმად იყვნენ დარწმუნებულნი იმაში, რომ „საზოგადოდ ქართველები ჭკუით სხვა ხალხებზე დაბლა მდგომი“ და „უტვინოები არიან“. ამიტომაც ხელისუფლებას მათთვის გიმნაზიაში სწავლის საშუალება კი არ უნდა მიეცა. არამედ „მიწა ეთხრევიებინა“.

მართალია, ქართველთა ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს ასეთ შეფასებას

ქუთაისის გიმნაზიის რუსული ენის მასწავლებელი აძლევდა, მაგრამ იგი გამონაკლისი არ ყოფილა და ქართველებზე მის ამ თვალსაზრისს სასწავლებლის ყველა სხვა რუსი მასწავლებელიც იზიარებდა მთლიანად. ამიტომაც არ მოსვლია ოდესმე ერთ-ერთ მათგანსაც კი აზრად, „მოდო, ერთი ქართულს ვისწავლი და ქართულად დაველაპარაკები ამ ახალგაზრდობას, გავიცნობ იმათ შინაურს ცხოვრებას, რომ დავრწმუნდე, მართლაც უტვინოები არიან, თუ იქნება მართო ჩვენ გვგონია ასე, რადგან იმათებური ჩვენ არ გვესმის და ისინიც ჩვენებურს ძნელათ იგებენო“.

უფრო მეტიც, ბევრი მათგანი კავკასიაში თავისი მოღვაწეობის უმთავრეს დანიშნულებად იმას თვლიდა, „რაც შეიძლება სწრაფად მოესპო ბუნებრივი ენები და ძირი გადაედგმევიანებინა“ რუსული ენისათვის. გ. წერეთლის აზრით, სწორედ ამ აღამიანთა ერთ-ერთი ტიპური წარმომადგენელი იყო ქუთაისის გიმნაზიის რუსი დირექტორი, რომლის მტკიცებითაც „აქაური ერები არიან წვრილთავიანები და აკვნიდანვე შუბლი გაბრტყელებული აქვთ შუბლსაკრავით. ამით აქაურ ხალხის ტვინს არ ჰქონია თავისუფალი ზრდა“, რაც მას აქაურების გონებრივი სისუსტის განმაპირობებელ ერთ-ერთ უმთავრეს მიზეზად მიაჩნია.

იგი უღრმეს სინანულს გამოთქვამდა იმის გამო, რომ კავკასიაში ახალგაზრდობის აღზრდის საქმე მთლიანად მას არ ჰქონდა მინდობილი. ეს რომ ასე ყოფილიყო, ის საქმეს ისე მოაწყობდა, „ათს ან თხუთმეტს წელიწადში მთელს კავკასიაში წამლადაც კი ვეღარ იპოვნიდით მათს ენაზე მოლაპარაკეს“. ქუთაისის გიმნაზიის ეს შოვინისტი დირექტორი აღშფოთებით საუბრობდა იმაზე, რომ ისეთი „ქაჭური ენის“ სწავლება სასწავლებლებში, როგორიც ქართული იყო, მთლიანად ჭერ კიდევ არ იყო მოსპობილი და „ყოველ სამოსწავლო ანგარიშის წარსდგენის დროს თავის მოვალეობად რაცხდა შეესმინა მთავრობისთვის, რომ აქაური ველური და შეუმუშავებელი ენების სწავლება სკოლებში ყოვლად გამოუსადეგარი რამ იყო“.

როგორც ისტორიამ დაადასტურა, ქართველებისადმი ასეთ მძულვარე და აგრესიულ დამოკიდებულებას მხოლოდ აქ ჩამოსული რუსი ჩინოვნიკები და „განმანათლებლები“ კი არ იჩენდნენ, არამედ იგი მთელი ზელისუფლების კოლონიური პოლიტიკის განმსაზღვრელ მიმართულებადაც იყო დამკვიდრებული. ამ პოლიტიკის უმთავრესი მიზანი ამ მხარის მოსახლეობის გარუსება იყო, მათი ცნობიერებიდან ყოველივე არარუსულის ძირფესვიანად ამოძირკვა.

სამწუხაროდ, ასეთ აგრესიულ პოლიტიკას რუსეთი არა მარტო იმ ქვეყნების მიმართ ატარებდა და ატარებს, რომლებიც მისი იმპერიის შემადგენლობაში იყვნენ და არიან მოქცეულნი, არამედ მისი დამპყრობლური ინტერესების სფეროში შემავალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოების მიმართაც. ეს რომ ნამდვილად ასეა, ამას საქართველოს მაგალითიც ნათლად ადასტურებს. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენმა ქვეყანამ უკვე საკმაო ხანია რაც რუსეთის ქვეშევრდომობას თავი დააღწია, რუსეთი ამ მდგომარეობას მაინც ვერ ეგუება, საქართველოს კვლავაც თავისი გავლენის სფეროდ მიიჩნევს და ძველებური მეთოდებით ცდილობს მის მიმართ აგრესიული დამპყრობლური პოლიტიკის გატარებას, რისი ნათელი დადასტურებაცაა აფხაზეთში, სამაჩაბლოსა და საქართველოს სხვა რეგიონებში მის მიერ შენიღბულადაც და შეუნიღბავადაც წარმართული მკვეთრად ანტიქართული საქმიანობა.

გ. წერეთელი ხშირად რუსული კოლონიალიზმის არა მარტო მამხილებელ-

მაკრიტიკებლის როლში გამოდის, არამედ მის წინააღმდეგ აქტიურად მებრძოლი მამულიშვილისაც. ეს რომ ნამდვილად ასეა, ამის დასტურად აქ, ვფიქრობ, ფართოდ ცნობილი მისი მოთხრობის - „კიკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკის“ გახსენებაც იქნება საკმარისი. მასში მწერალმა ერთგვარად იდეალიზებული ფორმით დახატა რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ თავგანწირვით მებრძოლი პოლონელი სტუდენტის ხ...სკის პიროვნული სახე.

როგორც ცნობილია, მე-19 საუკუნესა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში პოლონეთი რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდა და აქტიურად იბრძოდა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად. ხ...სკი პოლონელ პატრიოტთა ახალგაზრდა თაობის წარმომადგენელია, რომელიც თავისი ცხოვრების უზენაეს იდეალად სამშობლოს თავისუფლებისთვის თავგანწირვას ისახავს. მისი მხატვრული სახის შექმნით მწერალი შეეცადა მსგავსი ეროვნულ-პატრიოტული სულისკვეთება ქართველ ახალგაზრდებშიც გაეღვივებინა. შემთხვევითი არ არის ის ფაქტი, რომ ხ...სკის მამულიშვილური შემართება ნაწარმოებში ხაზგასმული კონტრასტულობით უპირისპირდება პეტერბურგის უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტთა თავცაცობის პრეტენზიის მქონე კიკოლიკს, რომლისთვისაც სრულიად უცხოა და გაუგებარი მისი პოლონელი კოლეგის ეროვნულ-პატრიოტული ინტერესები.

განსხვავებით ხ...სკისაგან, რომელსაც „სურდა, ქართველ სტუდენტებს დაახლოებოდა და იმათთან კავშირის შეკვრით და ძმურის მოქმედებით გაეტაცებინა ესენი“, „კიკოლიკსა და მის მომხრეებს თავის ქვეყნისა, მიწა-წყლის და უწინდელი ცხოვრებისა სრულებით არა გაეგებოდა-რა“. ასე რომ, კიკოლიკი „პოლონელ სტუდენტებთან შედარებით ტყიდან გამოსულს ჰგავდა“. თუ ხ... სკი მუდამ მზად იყო, მამულისთვის თავი გაეწირა და მთი თავისუფლებისათვის სისხლი დაედგარა, კიკოლიკი უფრო გამოსადეგი მომავლის მოსაზრებაში იყო“ და დღენიადავ თავის „ჩინოვნიკობის ასპარეზზე“ ოცნებობდა.

კიკოლიკისა და პოლონელი სტუდენტის მისწრაფებათა ამგვარი კონტრასტული შეპირისპირებით გ.წერეთელი შეეცადა ქართველი ხალხის თვითშეგნებაშიც გაეღვივებინა თავისუფლებისათვის ბრძოლის სულისკვეთება. პირველ ყოვლისა სწორედ ამ მიზანს ემსახურება ნაწარმოების ის ეპიზოდები, რომლებშიც სამშობლოსათვის თავდადებული დიდი მამულიშვილები — ვაშინგტონი და გარიბალდი არიან განდიდებული. გ. წერეთელი ცდილობს პოლონელი სტუდენტის მიერ ცხოვრების იდეალად დასახული ეს „უდიდესი კაცები“ ქართველმა ახალგაზრდებმაც აქციონ მისაბამ გმირებად და ხ...სკისებური აღტაცებითა და ფანატიზმით მათაც იოცნებონ ისეთ მამულიშვილთა მოვლინებაზე, რომლებიც „თავისი ქვეყნის მომავალსაც გადაჰფენენ თავისუფლების შუქს და დაამსხვრევენ მონობის ბორკილს“.

გ.წერეთელი ასეთი აღტაცებითა და აღფრთოვანებით არა მარტო გარიბალდის მამულიშვილურ როლს განადიდებს, არამედ მისი რაზმის უბრალო წევრების თავგანწირვასაც. მიუხედავად იმისა, რომ ისინი მათზე კარგად გაწვრთნილ-შეირადებული ჯარის წინააღმდეგ იბრძოდნენ, მათი შეჩერება ფაქტობრივად მაინც შეუძლებელი იყო, რადგან სამშობლოს თავისუფლებისათვის მებრძოლი „ყოველი გარიბალდიელი ლომად იყო გადაქცეული“. გ. წერეთლის განმარტებით, მათი ამგვარი გმირობის საფუძველს, უწინარეს ყოვლისა, ის ფაქტი განაპირობებდა, რომ ისინი თავიანთი მიწა-წყლისათვის, თავიანთი კერისა

და ცოლ-შვილისათვის იბრძოდნენ. ამიტომ, „როდესაც კაცი ამნაირად არის თავგამებებული, მაშინ ის უძლეველია. ის შეიძლება ნაწილ-ნაწილ აკუწო, მაგრამ ვერ გადრეკ, ფეხს თავის ადგილიდან ვერ მოაცვლევინებ“,

ამ გარემოებისთვის ასეთი მკვეთრი ხაზგასმით გ. წერეთელი ცდილობდა ქართველი ხალხის ცნობიერებაშიც გაეღვივებინა სამშობლოს თავისუფლებისათვის ბრძოლის მსგავსი სულისკვეთება და ისინიც დაერწმუნებინა იმაში, რომ თავისი ქვეყნის გადარჩენისთვის მებრძოლი კაცი იმდენად უძლეველია, რომ მასთან ბრძოლაში თვით „ძალიან კარგად გაწვრთნილი ჯარიც კი, თუ ეს ჯარი შემოსულია და ქვეყნის დამპყრობილებელი“, უძლურია და დასამარცხებლად განწირული. გარდა გარიბალდისა, ამ ქვეყმარბეების დასტურად მწერალს ვაშინგტონის მაგალითიც მოჰყავს, რომელმაც სამშობლოს თავისუფლებისათვის თავგანწირვით მებრძოლი თავისი „თითქმის უიარაღო ხალხით საუკეთესო ევროპის ჯარი დაატყვევა და უძლიერესი სახელმწიფო შეაშინა“.

„აი, როცა ხალხი თავგანწირულია და თავის ქვეყნისათვის იბრძვის, რა შეუძლია! ამაზე უფრო ცხადი მაგალითი აღარ იქნება ქვეყანაზე“, - დაასკვნის მწერალი და გარიბალდისა და ვაშინგტონის გმირობის აპოლოგიით ქართველი ხალხის ცნობიერებაშიც ცდილობს გააღვივოს სამშობლოს თავისუფლებისათვის ბრძოლისა და თავდადების მსგავსი ამაღლებული ეროვნულ-პატრიოტული სულისკვეთება.

AVTANDIL NIKOLEISVILI

THE NATIONAL BELIEF OF GIORGI TSERETELI

Giorgi Tsereteli (1842-1900) is the representative of those Georgian writers' of the 19th century who thought that the future development of our country depends on the restoration of national independence. Despite the fact that he led the difficult way of ideological evolution and was one of the active supporters and like-minded persons of social-democratic movement, the above mentioned idea still continued to be his main national ideal.

The main purpose of the relation with "the Third Group" was the expectation of the real death of that national ideal. He thought that at that time "The Third Group" was the most progressive and long-range force in Georgia. Because of that he believed that his civic duty was to support them and he connected the fight started by them with the hope to establish national and social justice.

Unfortunately, as the development of historical processes had shown, Georgian social-democrats whom G. Tsereteli thought as rescuers, appeared to be the adventurers. G. Tsereteli died without knowing the real ideological belief of Georgian social-democrats.

ოთარ ნიკოლეიშვილი

აფხაზეთის პრობლემა გაზეთ «ვაშინგტონ პოსტის» შეფასებით

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ საქართველო, ბევრი სხვა მოკავშირე რესპუბლიკის მსგავსად, პირისპირ აღმოჩნდა ქვეყნისათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი მრავალი პრობლემის წინაშე. ერთ-ერთ ასეთ დილემად იმთავითვე იქცა აგრესიული ფორმით გამოხატული ანტიქართული სეპარატიზმი აფხაზეთსა და ე. წ. „სამხრეთ ოსეთში“. ამ პრობლემამ განსაკუთრებული სიმწვავეით მაშინ იჩინა თავი, როცა საქართველომ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა აღიდგინა.

ქვემოთ შევეცდებით შეძლებისდაგვარად გავაანალიზოთ ის პუბლიცისტური წერილები, რომელიც ამერიკის შეერთებული შტატების ერთ-ერთ ყველაზე ავტორიტეტულ და გავლენიან გაზეთში — „ვაშინგტონ პოსტში“ დაიბეჭდა აფხაზეთში 1992-1993 წლებში გამართულ საომარ ოპერაციებთან დაკავშირებით. მიუხედავად იმისა, რომ ამ სტატიათა უმრავლესობა ძირითადად მხოლოდ ინფორმაციული ხასიათისაა, ვფიქრობ, მათში გამოთქმული ბევრი შეხედულება ქართველი საზოგადოებისათვის დღესაც მაინც ძალზე ყურადსაღებია.

პირველი სტატია, რომელიც ზემოთ აღნიშნულ საკითხს მიეძღვნა, 1992 წლის 15 აგვისტოთი თარიღდება. როგორც ვხედავთ, იგი ომის დაწყების მეორე დღესვე გამოქვეყნდა. წერილის ავტორის — მიხაელ დობსის (Michael Dobbs) ინფორმაციით, „საქართველოს ლიდერმა ედუარდ შევარდნაძემ აფხაზეთში (ქურნალისტი მას ყოველთვის მოიხსენიებს, როგორც საქართველოდან განდგომილ რეგიონს — „Breakaway Region“ — ო. ნ.) გაგზავნა ხუთი ათასი სამხედრო, რათა კვლავ აღედგინა ცენტრის კონტროლი ამ ტერიტორიაზე“. მკითხველისათვის ამ ინფორმაციის მიწოდებასთან ერთად იქვე აღნიშნულია ისიც, რომ ქვეყნის „ამ რეგიონმა გასულ თვეს საქართველოდან დამოუკიდებლობა გამოაცხადა“ („Washington post“, 15 აგვისტო, 1992 წ.). წერილში მოყვანილია ედუარდ შევარდნაძის მიერ გამართულ პრესკონფერენციაზე ნათქვამი ის სიტყვებიც, რითაც იგი თავის გადაწყვეტილებას ამართლებს და ამბობს, რომ „აფხაზეთი და სოხუმი ქართული ტერიტორიებია. ამდენად, საოკუპაციო ჯარზე საუბარი ყოვლად დაუშვებელია“ (იქვე).

ამის შემდეგ სტატიის ავტორი მცირე ექსკურსს აკეთებს შევარდნაძის პიროვნების შესახებ. კერძოდ, დასძენს, რომ „საბჭოთა კავშირის საგარეო საქმეთა მინისტრობის დროს მან ხელი შეუწყო ცივი ომის დასრულებას“. თუმცა იქვე იმასაც აღნიშნავს, რომ იგი „თავის მშობლიურ საქართველოში გამსახურდიას ხელისუფლების ძალადობრივი გზით დამხობის შედეგად მოვიდა და მისი ყოველი შემდეგი მცდელობა გამსახურდიას მომხრეთა შემორიგებისა მათ შორის მათთვის საყოველთაო ამნისტიის შეთავაზებაც კი, მარცხით დასრულდა“.

რუსეთის რადიოს მიერ გავრცელებულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით სტატიის ავტორი იქვე იმასაც იუწყება, რომ იმ პერიოდისათვის ქართველების ხელში უკვე ყოფილა სოხუმის აეროპორტი და პარლამენტის შენობა, ხოლო სატელეფონო კავშირი აფხაზეთსა და მოსკოვს შორის შეწყვეტილი იყო.

გაზეთის 1992 წლის 19 აგვისტოს ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში მიხაელ დობსი მკითხველს იმასაც ამცნობს, რომ ზვიად გამსახურდია, რომელიც

იმხანად ლტოლვილობაში ცხოვრობდა ჩეჩნეთის თვითგამოცხადებულ რესპუბლიკაში, მთელს საქართველოში, მათ შორის აფხაზეთშიც, დიდი პოპულარობით სარგებლობდა, რის გამოც შევარდნაძის ხელისუფლებამ აფხაზები იმაშიც დააბრუნა, რომ მათ გვერდით საქართველოს წინააღმდეგ ექსპრეზიდენტ გამსახურდიას შეიარაღებული მომხრეებიც იბრძოდნენ. გარდა ამისა, „ჩეჩნეთის რესპუბლიკამ, რომელიც გამსახურდიას თავშესაფრად იქცა, დახმარება აღუთქვა აფხაზეთს იმ შემთხვევაში, თუ ქართული ჯარი არ დატოვებდა ამ ტერიტორიას“ („Washington post“, 19 აგვისტო, 1992 წ.).

„ვაშინგტონ პოსტმა“ მკითხველის ყურადღება თავიდანვე მიაქცია იმ გარემოებას, რომ ქართველების წინააღმდეგ აფხაზებთან ერთად „რუსეთის სასაზღვრო რეგიონებიდან გადმოსული მუსლიმანი მოხალისეებიც აქტიურად იბრძოდნენ“ („Washington post“, 27 აგვისტო, 1992 წ.).

რაც შეეხება ამ ომში რუსეთის მონაწილეობას, „ვაშინგტონ პოსტის“ ჟურნალისტები ამ მოვლენას ორი, ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული პოზიციებიდან აფასებენ. მაგალითად, გაზეთის 1992 წლის 19 აგვისტოს ნომერში გამოქვეყნებულ მიხეილ დობისის სტატიაში ნათქვამია, რომ „რუსეთი, როგორც ისტორიულად კოლონიური ძალა რეგიონში, აფხაზეთში გამართულ საომარ ოპერაციებში კვლავაც ნეიტრალურ მხარედ რჩებოდა. ათასობით რუსმა ჯარისკაცმა, რომელიც აფხაზეთში იყო განლაგებული, აფხაზეთის ხელისუფლების თხოვნაზე, მონაწილეობა მიეღოთ ბრძოლებში (სეპარატისტთა მხარეს — ო. ნ.). უარი განაცხადა“ („Washington post“, 19 აგვისტო, 1992 წ.). ამ აზრის კიდევ უფრო მეტად განსამტკიცებლად იქვე მოყვანილია „აფხაზეთის პარლამენტის“ წერილის ავტორი, სწორედ ამ სახელით მოიხსენიებს აფხაზეთის „უზენაეს საბჭოს“ წევრის ანატოლი კაბაას სატელეფონო ინტერვიუს ჩანაწერი გულაუთიდან, სადაც იგი ასეთ რაიმეს ამბობს: „რუსეთმა მიგვატოვა. აქ შეიძლება გახდეს მეორე ლიბანი...“ კაბაა გულისტკივილს გამოთქვამდა იმის გამო, რომ რუსეთმა დატურა საპაერო დერეფანი, რის გამოც ძნელდებოდა აფხაზეთში ჩეჩნებისა და სხვა ჩრდილო კავკასიელი მებრძოლეების გადმოსვლა აფხაზთა დასახმარებლად (იქვე).

ხსენებული პუბლიკაციისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის გარემოება, რომ მასში ამ თვალსაზრისისაგან რადიკალურად განსხვავებული შეშინებულ მართებული მოსაზრებაცაა გამოთქმული. კერძოდ, ამ მოსაზრების მიხედვით, „რუსეთი ტრადიციულად მხარს უჭერდა აფხაზთა ავტონომიასა და აქ მცხოვრებ ჩრდილო კავკასიურ მცირე ეთნიკურ ჯგუფებს, რათა მათ ზეწოლა განებორციელებინათ რაოდენობრივად ბევრად მრავალრიცხოვან ქართველებზე“. შემდეგ კი განაგრძობს: „საბჭოთა მმართველობის დროს კრემლმა აფხაზებს შეუქმნა საკუთარი გარანტირებული სამშობლო საქართველოს შიგნით და მიანიჭა მათ გადაწყვეტი ხმის უფლება აფხაზეთის პარლამენტში, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი (იგულისხმებიან აფხაზები — ო. ნ.) რეგიონის მთლიან მოსახლეობასთან შეფარდებით 20 პროცენტზე ნაკლებს შეადგენდნენ. სწორედ ამ კონსტიტუციურმა შეთანხმებამ გამოიწვია ქართული ნაციონალიზმის ტალღის აღორება“ („Washington post“, 19 აგვისტო, 1992 წ.).

ვფიქრობ, ზემოთ აღნიშნული კომენტარი ობიექტურად წარმოაჩენს იმ რეალობას, რომელიც იმ პერიოდის აფხაზეთში იყო შექმნილი. რაც შეეხება მიხეილ დობისის პირველ შეხედულებას „რუსეთის ნეიტრალურობის“ შესახებ, მის სიმძლავრესა და არაობიექტურობას, ჩემი აზრით, უპირველეს ყოვლისა, ის

ფაქტი განაპირობებს, რომ იმჟამად აფხაზეთის პრობლემაზე გაზეთში გამოქვეყნებულ სტატიათა უმრავლესობა „ვაშინგტონ პოსტის“ მოსკოვის ბიუროში მოპოვებულ მასალებზე დაყრდნობით იწერებოდა, რაც მნიშვნელოვანწილად განაპირობებდა მათი ავტორების მიერ მოწოდებულ ინფორმაციათა გარკვეული ნაწილის არაობიექტურ ხასიათს.

„ვაშინგტონ პოსტის“ 1992 წლის 11 ოქტომბრის ნომერში გამოქვეყნებულ მიხაელ დობისის სტატიაში მოკლედია მიმოხილული ის მძიმე ეკონომიკური და პოლიტიკური სიტუაცია, რომელიც საქართველოში შეიქმნა ჩვენი ქვეყნის მიერ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, განსაკუთრებით კი აფხაზეთში მიმდინარე ომის დროს. კერძოდ, სტატიის ავტორის მართებული ინფორმაციით, „ქვეყანაში მომხდარი შეიარაღებული გადატრიალების შედეგად საქართველოს ისტორიაში მოსახლეობის 87 პროცენტის მიერ არჩეული პირველი პრეზიდენტის — ზვიად გამსახურდიას ხელისუფლების დამხობის შემდეგ წარმოქმნილი პრობლემები ჯერაც არ იყო მოწუშებული. საქართველოს ეკონომიკა გადავარდნილი იყო ანარქიაში, მალაზიებიდან გამქრალი იყო პირველადი მოთხოვნილების პროდუქტები, მათ შორის პურიც. აფხაზი სეპარატისტების მიერ გაგრის დაკავების შემდეგ, პიროვნებამ (ლაპარაკია ედუარდ შევარდნაძეზე — ო. ნ.), რომელსაც კრემლმა 1970-იან და 80-იანი წლების დასაწყისში საბჭოთა კავშირის ყველაზე დაუმორჩილებელი რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა ანდო, განაცხადა, რომ „ეს იყო პირველი მარცხი მის ცხოვრებაში“ („Washington post“, 11 ოქტომბერი, 1992 წ.).

ამავე სტატიაში მოყვანილია ელდარ შენგელიასა და იმ პერიოდის ქართული ინტელიგენციის სხვა, შედარებით ნაკლებად ცნობილი, წარმომადგენლების შეფასებებიც, რომლებშიც ისინი, მიუხედავად ყველაფრისა, სრულ ნდობას უცხადებდნენ ე. შევარდნაძის პოლიტიკას და ხელისუფლების სათავეში მის ყოფნას ქვეყნის გადარჩენის ერთადერთ შანსსაც კი უწოდებდნენ.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, „ვაშინგტონ პოსტში“ დაბეჭდილ სტატიათა უმეტესობა, მართალია, ინფორმაციული ხასიათისაა, მაგრამ მათში ისეთი შეფასებებიც ხშირად გვხვდება, რომელთათვისაც ყურადღების მიპყრობა ძალზე სასარგებლო და აუცილებელია. მაგალითად, ერთ-ერთ წერილში ნათქვამია: „აფხაზები, ერთ-ერთი უძველესი კავკასიელი ხალხი, რომელნიც აფხაზეთის მოსახლეობის მხოლოდ 18 პროცენტს შეადგენენ, ტრადიციულად მოსკოვის მხარდაჭერის იმედად იყვნენ, რათა გამარჯვება მოეპოვებინათ გაცილებით უფრო მრავალრიცხოვან ქართველებზე. ქართველთა წინააღმდეგ ომში მათ ასევე ეხმარებიან რუსეთის სამხრეთით მდებარე მუსლიმანური ავტონომიური რესპუბლიკები და აფხაზეთში მცხოვრები რუსულენოვანი მოსახლეობა“. მართალია, პრეზიდენტი ბორის ელცინი კატეგორიულად უარყოფდა რუსეთის მონაწილეობას ქართველების წინააღმდეგ მიმართულ ომში და ფორმალურად მკაცრ ნეიტრალიტეტს აღიარებდა, მაგრამ წერილის ავტორის აზრით, აფხაზებმა სწორედ მათი დანმარებით აიღეს სოფელი ტამში და ჩაკეტეს გზა სოხუმსა და ოჩამჩირეს შორის, რის შემდეგ სოხუმში რჩებოდა იმ ერთადერთ ქალაქად, რომელსაც ქართველები აკონტროლებდნენ. გაზეთის ინფორმაციით, „რუსეთის ოფიციალური პირები კვლავ განაგრძობდნენ „ახლო საზღვარგარეთის“ საქმეებში უხეშ ჩარევას და მათ პროვინციის დედაქალაქის დასაცავად დამატებით ორი ათასი სამხედროც გაგზავნეს“ („Washington post“, 3 ივლისი, 1993 წ.). გარკვეულწილად ამ აზრის გაგრძელებად უნდა მივიჩნიოდ გაზეთის მომდევნო

ნომერში დაბეჭდილი მიხაელ დობისის სტატია, სადაც ნათქვამია, რომ „აფხაზები დიდი ხნის განმავლობაში დაჩაგრულად გრძნობდნენ თავს ქართველთა მმართველობის დროს, რის გამოც საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ კრემლმა კიდევ უფრო მეტად შეუწყო ხელი ძველი დაპირისპირების გაღვივებას“ („Washington post“, 22 სექტემბერი, 1993 წ.).

გაზეთის 1993 წლის 19 სექტემბრის ნომერში გამოქვეყნებული წერილის ინფორმაციით, „რუსეთმა დაიწყო ეკონომიკური ზეწოლა აფხაზებზე, შეუწყვიტა რა მათ ელექტროენერგიის მიწოდება და სატელეფონო კავშირი. გარდა ამისა, რუსეთის ოფიციალური ხელისუფლების განცხადებით, მოსკოვი რეგიონისაგან მოითხოვდა 25 მილიონ დოლარიანი სესხის გადახდას, თუ იგი კვლავ გააგრძელებდა საომარ ოპერაციებს“ („Washington post“, 19 სექტემბერი, 1993 წ.).

„ვაშინგტონ პოსტის“ 1993 წლის 23 სექტემბრის ნომერში გამოქვეყნებული წერილი იმ არცთუ ისე მრავალრიცხოვან სტატიებს განეკუთვნება, რომელნიც უშუალოდ საქართველოში, კერძოდ კი სოხუმში მოპოვებულ მასალებს ეყრდნობა. მეტად საინტერესოა ინფორმაციის ავტორის, როგორც თვითმხილველის, მიერ დანახული აფხაზეთი და კონფლიქტის მისეული შეფასება. „უცნაურად მოტრიალდა ყოფილი საბჭოთა კავშირის მოქალაქეთა ბედი. პიანისტი არყის გამყიდველად იქცა, ფიზიკოსი კი პოლიციელად (Security Guard)... ტელეფონი, ელექტროენერგია და წყალი ქალაქს (იგულისხმება სოხუმში — ო. ნ.) გათიშული აქვს. ამ დილით ბევრი ნაღმი ჩამოვარდა მისი (იგულისხმება ედუარდ შევარდნაძე — ო. ნ.) დროებითი ადგილსამყოფელის ახლოს, იმ აგარაკის ახლოს, რომელიც ერთ დროს იოსებ სტალინს ეკუთვნოდა“ („Washington post“, 23 სექტემბერი, 1993 წ.).

აი, ასეთი შემზარავი სურათის მომსწრე გამხდარა ამერიკელი კორესპონდენტი საქართველოში პირველად ჩამოსვლისას. მისი თქმით, „შევარდნაძის შტაბი იმ მცირე ადგილთაგანს მიეკუთვნებოდა, სადაც ელექტროენერგია ჯერ კიდევ იყო, ისიც გენერატორის საშუალებით. დანარჩენ აფხაზეთში კი დენისა და წყლის მიწოდება რუსეთმა შეწყვიტა, რათა აედუღებინა აფხაზები შეეწყვიტათ ბრძოლა“ (იქვე).

მიუხედავად ამ არცთუ ბოლომდე სწორი კომენტარისა, იქვე ჟურნალისტი მართებულად იმასაც დასძენს, რომ „უკეთესად შეიარაღებულმა და ეკიპირებულმა აფხაზებმა, რომელთაც დიდად სწამთ ოფიციალური მოსკოვის კონსერვატული ელემენტებისა და რუსეთის შეიარაღებული ძალების დახმარებისა, რამდენიმე დღის ბრძოლების შემდეგ დაძლიეს ქართული სამთავრობო ძალების წინააღმდეგობა და ახლა ბრძოლები მიმდინარეობს ქალაქის (სოხუმის — ო. ნ.) შესასვლელთან... შევარდნაძის პირადმა დაცვამ სთხოვა მას დაეტოვებინა ქალაქი, მაგრამ 65 წლის დიპლომატმა განაცხადა, რომ „ის მის ხალხს შებირდა სოხუმის დაცვას და ამ პირობას აუცილებლად შეასრულებდა...“ ჟურნალისტი სწორედ ამით ხსნის იმ ფაქტს, რომ „მიუხედავად საქართველოში არსებული ისეთი პრობლემებისა, როგორებიც იყო დანგრეული ეკონომიკა და ძალზე მაღალი (Runaway) ინფლაცია, შევარდნაძე მთავრობის წევრების ნაწილთან და მის პირად გარემოცვასთან (ექიმი, მდივანი, მზარეული და პრესმდივანი) ერთად კვლავ სოხუმში რჩებოდა“ („Washington post“, 23 სექტემბერი, 1993 წ.).

რაც შეეხება რუსეთის პოზიციას, ამასთან დაკავშირებით გაზეთში, ზემის აზრით, ბევრი ისეთი თვალსაზრისია გამოთქმული, რომელიც ძალზე ახლოს დგას სიმართლესთან. კერძოდ, ხსენებული პუბლიკაციის ავტორის

რაც შეეხება თავად სოხუმს, ამის შესახებ ნათქვამია, რომ მისი „მოსახლეობა (იგულისხმება ომის დაწყებამდე ქალაქში არსებული მდგომარეობა — ო. ნ.) შეადგენდა 150 ათასს, ახლა კი იქ მხოლოდ 30 ათასი მოქალაქე თუ იქნება დარჩენილი: ქალაქიდან ამ დღეებში მიღებული ცნობით, სოხუმის ცენტრში არსებული თითქმის ყველა შენობა საარტილერიო და საარაკეტო შეტევის შედეგად დამწვარია და ფერფლად ქცეული ("Washington post", 28 სექტემბერი, 1993 წ.).

ასეთია წერილის ავტორის მიერ წარმოდგენილი შემზარავი სურათი ომისშემდგომ აფხაზეთში საომარ მოქმედებათა შედეგად შექმნილი რთული ვითარებისა, რაც ბოლომდე ზუსტი არ არის.

გარდა ყოველივე ზემოთქმულისა, როგორც უკვე აღვნიშნე, დასახელებულ სტატიაში სხვადასხვა დიპლომატთა და სახელმწიფოს მაშინდელი მეთაურის ედუარდ შევარდნაძის გამონათქვამებიცა და შეფასებებიცაა მოყვანილი. „რეგიონში მყოფი დასავლელი დიპლომატების თქმით, — წერს გაზეთი, — რუსეთში მყოფმა რეაქციულმა ძალებმა, რომლებიც მისტირიან საბჭოთა კავშირს, გამოიყენეს აფხაზები, როგორც ბრმა იარაღი, რათა დაესაჯათ საქართველო და შევარდნაძე მოსკოვიდან დამოუკიდებლობისათვის. ისინი (დასავლელი დიპლომატები — ო. ნ.) გამოხატავენ თავიანთ ღრმა წუხილს რუსეთის ფართო როლის გამო აფხაზეთის ომში". იქვე მოცემულია განმარტება იმის შესახებ, რომ „რუსეთი იყო შუამავალი 27 ივლისის ცეცხლის შეწყვეტის პაქტისა საქართველოს ხელისუფლებასა და აფხაზ აჯანყებულებს შორის. შეთანხმების თანახმად, მთავრობამ დაიწყო მძიმე შეიარაღების გამოყვანა სოხუმიდან". მაგრამ 16 სექტემბერს დაწყებული შეტევით აფხაზებმა, რომელთაც ქართველებთან შედარებით სამხედრო უპირატესობა ჰქონდათ, დაარღვიეს დროებითი ზავით მიღწეული შეთანხმება.

ამავე წერილში ციტირებულია ამონარიდი შევარდნაძის იმ ინტერვიუდან, რომელიც იმავე დღეს იქნა ჩაწერილი. მასში ნათქვამია, რომ „მან სთხოვა მოსკოვს ჯარების გაგზავნა სოხუმის გადასარჩენად, მაგრამ უშედეგოდ. მისი თქმით, მან გაგზავნა დეპეშა მოსკოვში, რითაც იგი აცხადებდა თანხმობას, შეერთებოდა რუსეთის მეთაურობით შექმნილ დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობას. ბოლოს კი ამატებდა: „ღმერთმა იცის, რომ მე ყველაფერი გავაკეთე იმისათვის, რათა ეს საშინელი დღე არასოდეს დამდგარიყო. მე დავმარცხდი" ("Washington post", 28 სექტემბერი, 1993 წ.).

ბოლოს მინდა ერთ-ერთი დიპლომატის ის სიტყვებიც მოვიყვანო, სადაც ნათქვამი იყო, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტი კლინტონი და სახელმწიფო მდივანი ჟორჯ კრისტოფერი უაზლოეს დღეებში პირადად დაინტერესდებოდნენ საქართველოში შექმნილი ვითარებით. თუმცა, მიუხედავად ამისა, დიპლომატი იქვე იმასაც აღნიშნავდა, რომ იმ პირობებში, როცა მოსკოვში პოლიტიკურად დაძაბული და არასტაბილური ვითარება არსებობდა, ნაკლებად სარწმუნო იყო, შეერთებულ შტატებს რაიმე ზეწოლა მოეზდინა რუსეთზე (იქვე).

მოკლედ, ასეთია აფხაზეთის ომთან დაკავშირებით გაზეთ „ვაშინგტონ პოსტის" ფურცლებზე უშუალოდ ამ ომის მსვლელობის პერიოდში გამოქვეყნებული მასალების უმთავრესი სულისკვეთება. ვფიქრობ, ხშირ შემთხვევაში გაზეთი საკმაოდ ობიექტურად და სამართლიანად ასახავს იმ უმძიმეს ვითარებას, რომელიც იმდროინდელ აფხაზეთში იყო შექმნილი. ამ შემთხვევაში გასათ-

ვალისწინებელი ისიცაა, რომ საქართველოს, როგორც ახლადშექმნილ სახელმწიფოს, იმხანად ბევრი ქვეყანა არც კი იცნობდა და, შესაბამისად, მისი პრობლემებიც მაშინდელი მსოფლიოსათვის გაცილებით უფრო ნაკლებმნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე ეს ახლაა. უფრო მეტიც, ბევრი სახელმწიფო ჩვენს ქვეყანას კვლავაც რუსეთის შემადგენელ ნაწილად მიიჩნევდა. ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, ასეთ სიტუაციაში, გაზეთ „ვაშინგტონ პოსტის“ მიერ აფხაზეთის ომთან დაკავშირებით გამოქვეყნებულ პუბლიკაციათა უმეტესობა ფასეულად და საქართველოსთვის მხარდამჭერ მასალად უნდა შეფასდეს.

ბოლოს კიდევ ერთხელ მინდა აღვნიშნო, რომ დამოწმებული წერილების საფუძვლიანად გაცნობის შემდეგ კვლავაც დარწმუნებით შეიძლება იმის თქმა, რომ ეს არ იყო ქართულ-აფხაზური კონფლიქტი, როგორც ამას ამბობს დღეს ბევრი. სინამდვილეში ეს იყო რუსეთის მიერ საქართველოს წინააღმდეგ განხორციელებული ომი ჩვენი ქვეყნის სისხლხორცეული ნაწილის — აფხაზეთის მისაცემბლად.

* * *

„ვაშინგტონ პოსტის“ დამოკიდებულება აფხაზეთის პრობლემისადმი რადიკალურად არც ომისშემდგომ პერიოდში შეიცვლილა და იგი კვლავინდებურად მკაცრი ზომიერებით გამოირჩევა, თუმცა აშკარად შეიძინევა საკითხის არსში უკეთ ჩაღრმავება. ასევე ყურადსაღებია ის ფაქტი, რომ, მიუხედავად ყველაფრისა, ომის შემდეგ გამოქვეყნებული სტატიების უმრავლესობა, საომარ მოქმედებათა დროს დაბეჭდილი წერილების მსგავსად, „ვაშინგტონ პოსტის“ მოსკოვის ბიუროშია მომზადებული და მათ ავტორად ძირითადად კვლავაც ლი ჰოკსტიდერი გვევლინება.

პირველი სტატია, რომელიც „ვაშინგტონ პოსტში“ აფხაზეთთან დაკავშირებით სოხუმის დაცემის შემდეგ დაიბეჭდა, 1993 წლის 1 ოქტომბრით თარიღდება. მასში არა მხოლოდ კონფლიქტის პერიპეტეიბზეა საუბარი, არამედ ის საგარეო პოლიტიკური ვითარებაც არის შეფასებული, რომელიც მაშინ იყო შექმნილი მსოფლიოში. მეტი სიცხადისათვის მოვიყვანო რამდენიმე მაგალითს აღნიშნული წერილიდან: „საბჭოთა საქართველოს დანგრევის შემდეგ ქვეყანა დადგა მწვავე პოლიტიკური დილემის წინაშე. რუსეთს გააჩნია ლეგიტიმური ინტერესი სტაბილურობისა „ახლო საზღვარგარეთში“. აქედან გამომდინარე, მისი სურვილია შეაჩეროს ბრძოლები საქართველოსა და სხვა კონფლიქტურ ადგილებში. თუმცა რუსეთი, ასევე, შესაძლოა ხელს უწყობდეს ძალადობას, რათა სიმშვიდე დაურღვიოს ამ ქვეყნებს. მაგალითად, საქართველოს განდგომილ აფხაზეთის რეგიონში რუსეთის მიერ მხარდაჭერილმა აჯანყებულებმა ცინიკურად დაარღვიეს რუსეთის შუამავლობით დადებული ცეცხლის შეწყვეტის ხელშეკრულება და სავარაუდოდ რუსეთის არმიისა თუ მისი ცალკეული შენაერთების მფარველობით შეძლეს იძულების გზით დაეკავებინათ რეგიონი... სწორედ ამგვარმა ორჭოფულმა დამოკიდებულებამ წარმოქმნა პოლიტიკური კრიზისი მოსკოვში („Washington post“, 1 ოქტომბერი, 1993 წ.).

გვთქვამს, ზემოთ ციტირებული კომენტარი სავსებით ობიექტურად ასახავს არა მხოლოდ მაშინ არსებულ ვითარებას, არამედ იგი დღესაც აქტუალურია, რადგან ამდენი ხნის გასვლის შემდეგაც კი რუსეთის დამოკიდებულება საქარ-

თელოს მიმართ ოდნავადაც არ შეცვლილა უკეთესობისაკენ და იგი კვლავაც ეფუძნება ე. წ. „ველიკო დერჟავულ“ პრინციპს.

თუმცა, გაზეთის აზრით, ზემოთ აღნიშნული პრობლემა სცილდება ორი ქვეყნის მასშტაბებს და იგი თავად ამერიკის შეერთებული შტატებისთვისაც კია აქტუალური. ეს რომ მართლაც ასეა, ამაზე ნათლად მეტყველებს დამოწმებული წერილის ეს ფრაგმენტი: „ბილ კლინტონის პრიორიტეტს წარმოადგენს რეფორმატორ ბორის ელცინის მხარდაჭერა...“, რადგან „... ამერიკის მთავრობა მიიჩნევს, რომ რუსეთი უნდა იყოს ძლიერი და დამოუკიდებელი, ხოლო ბორის ელცინი არის ის პიროვნება, რომელიც ამას შეძლებს. მაგრამ, ამასთანავე, ვაშინგტონს არ სურს არასრულფასოვანი დემოკრატიის ძლიერება და დამოუკიდებლობა“ (იქვე).

ვფიქრობ, გაზეთში მოყვანილი ზემოთ აღნიშნული კომენტარი სავსებით რეალურად ასახავს იმ რეალობას, რომელიც მსოფლიოში შექმნა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ. მაგრამ, ჩემი აზრით, რუსეთზე გაცემული ავანსები, თითქოს იქ დემოკრატიული იდეები გადასწონიდა კონსერვატორულს, არ გამართლდა და ეს ქვეყანა დღესაც იმპერიული პოლიტიკის გატარებას ცდილობს ყოფილ „მოკავშირე რესპუბლიკებზე“.

ომისშემდგომ აფხაზეთში შექმნილ სიტუაციას მიმოიხილავს ლი ჰოკსტეი-დერი 1993 წლის 22 ოქტომბრის ნომერში გამოქვეყნებულ სტატიაშიც. მასში ყურადღება არის გამახვილებული იმ დამანგრეველ და ტრაგიკულ შედეგებზე, რაც საომარი ოპერაციების შედეგად მიადგა როგორც აფხაზეთს, ასევე დანარჩენ საქართველოს. წერილში აგრეთვე მოყვანილია დევნილთა (ლალი ზუჩისა და ცილა ქურდიანის) ნაამბობი, საიდანაც მკითხველი კიდევ ერთხელ რწმუნდება, თუ როგორ ბარბაროსულად ექცეოდნენ რუსეთის მხარდაჭერით ზურგ-გამაგრებული აფხაზები ეთნიკურ ქართველებს. ამ ფაქტს გაზეთი „ეთნო-წმენდას“ უწოდებს და ავრცელებს ინფორმაციას იმის თაობაზე, რომ „გაეროს გენერალური მდივნის ბუტროს ბუტროს გალის დავალებით აფხაზეთში ჩავიდოდა საეციალური საგამომძიებლო ჯგუფი, რომელიც შეისწავლიდა აღნიშნულ საკითხს“ („Washington post“, 22 ოქტომბერი, 1993 წ.).

რაც შეეხება უშუალოდ სოხუმში შექმნილ სიტუაციას, სტატიაში იგი შემდეგნაირადაა გადმოცემული: „იმ ჟურნალისტებმა, რომელთაც რამდენიმე კვირის წინ იმოგზაურეს სოხუმში, განაცხადეს, რომ ქართველთა მიერ მიტოვებული სახლები აფხაზებმა დაიკავეს. შავი ზღვის სანაპიროზე არსებული ქონება კი, რომელიც საბჭოთა კავშირის ზღმძღვანელთა უპირველეს დასასვენებელ ადგილს წარმოადგენდა, ისინი ჯილდოებად გადაეცათ დამსახურებულ პირებს“ (იქვე). ასე იქნა მიტაცებული ქართველთა კუთვნილი სიმდიდრე აფხაზ სეპარატისტთა მიერ.

„ვაშინგტონ პოსტის“ 1994 წლის 10 მარტის ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში აფხაზეთის კოლფლიქტი განხილულია დიდი პოლიტიკის კრილში. კერძოდ, სტატიის ავტორის აზრით, საქართველოს ამ ტერიტორიაზე მიმდინარეობდა ბრძოლა, ერთის მხრივ, რუსეთს, რომელიც წლების განმავლობაში წარმოადგენდა „კოლონიურ ძალას“ (ავტორის გამოთქმა — ო. ნ.) რეგიონში, ხოლო, მეორეს მხრივ, აშშ-ს, ანუ იმ ქვეყანას შორის, რომელიც საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ფაქტობრივად ერთადერთ ჰეგემონ სახელმწიფოს წარმოადგენს თანამედროვე მსოფლიოში.

„ელჟარდ შევარდნაძემ, — ნათქვამია სტატიაში, — თავისივე ხელშეწყობით, მშვიდობიანი გზით დაშალა საბჭოთა-იმპერია მისი საგარეო საქმეთა მინისტრობის დროს, მოიპოვა აშშ-ის მხარდაჭერა. მაგრამ რამდენად შეძლებს იგი იმავეს გაკეთებას საქართველოს პრეზიდენტის აპლულაში, მაშინ, როდესაც ცდილობს გაეროს მშვიდობის მყოფელების საშუალებით გადაარჩინოს ომისაგან განადგურებული თავისი სამშობლო, ეს უკვე სხვა საკითხია...

კლინტონის ადმინისტრაცია თავს არიდებს ამერიკელი სამხედროების ჩაბმას რაიმე ბრძოლაში. თუმცა პრეზიდენტი კლინტონი თანაზმაა გადაიხადოს გარკვეული თანხა გაეროს შერეული ძალების დასაფინანსებლად, ამერიკული შენაერთების გამოკლებით". აშშ-ის პრეზიდენტის თქმით, ეს იყო ერთ-ერთი გზა, რათა შეეჩერებინათ რუსეთი, აღედგინა თავისი ძველი იმპერია ("Washington post", 10 მარტი, 1994 წ.).

გარკვეულწილად ამ აზრის გაგრძელებად უნდა ჩაითვალოს 1994 წლის 22 ივნისს გამოქვეყნებული სტატია, რომელშიც კვლავ საქართველოში სამშვიდობო ჯარების განლაგების საკითხია განხილული. „რუსეთის პარლამენტის ზედა პალატამ, — ნათქვამია წერილში, — დღეს მიიღო გადაწყვეტილება გააგზავნოს სამი ათასი მშვიდობისმყოფელი ჯარისკაცი საქართველოს განდგომილ პროვინცია აფხაზეთში, რითაც განმტკიცდება მოსკოვის პოლიტიკური როლი ყოფილ საბჭოთა ტერიტორიებზე... ეს კიდევ ერთი ნიშანია იმისა, რომ კრემლი, ვისი ჯარები კვლავაც რჩებიან ყოფილ საბჭოთა 14 რესპუბლიკაში, მისთვის ისევ სასიცოცხლო ინტერესად განიხილავს მეზობელი სახელმწიფოების ტერიტორიებს. და მიუხედავად იმისა, რომ სამხედროები ოფიციალურად საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ შექმნილი დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის მანდატით ისარგებლებენ, ყველა მათგანი მხოლოდ რუსი ჯარისკაცი იქნება" ("Washington post", 22 ივნისი, 1994 წ.).

შემდეგ მოყვანილია ელჟარდ შევარდნაძის სიტყვები, რომ „იგი სხვა ალტერნატივას ვერ ხედავდა" და რომ „ეს სამშვიდობო ოპერაცია საქართველოს გადაარჩენდა". ე. შევარდნაძის აღნიშნულ განცხადებას სტატიის ავტორი ასეთ შეფასებას აძლევს: „საქართველოს ლიდერი ელჟარდ შევარდნაძე, რომელიც სასტიკად ადანაშაულებდა მოსკოვს აფხაზეთის საქართველოდან ჩამოცილებაში, ამჟამად მიესალმება იქ რუსეთის (სამხედრო — ო. ნ.) ძალების შემოსვლას".

რამ გამოიწვია რუსეთის მიმართ აშშ-ის წასვლა დათმობაზე საქართველოში რუსული სამშვიდობო ძალების განლაგებასთან დაკავშირებით? ამ კითხვაზე პასუხობს 1994 წლის 24 ივლისის „ვაშინგტონ პოსტში" გამოქვეყნებული ლელი ვეიმოუთის (Lally Weymouth) სტატია „იალტა II". ჟურნალისტის შეფასებით, „იმის სანაცვლოდ, რომ რუსეთს ვეტო არ დაედო გაეროს რეზოლუციისათვის ჰაიტის შესახებ, ვაშინგტონმა მწვანე შუქი აუწყო მოსკოვის სამშვიდობო ოპერაციას საქართველოში" ("Washington post", 24 ივლისი, 1994 წ.).

მკითხველს შევახსენებ, რომ ჰაიტის პრობლემის გადაწყვეტით აშშ-ის ამგვარი დაინტერესება იმჟამად იქ არსებული მეტად მძიმე მდგომარეობით იყო გამოწვეული. კერძოდ, აშშ მოითხოვდა გაეროს სპეციალური სავაჭრო-ეკონომიკური სანქციები დაეწესებინათ ჰაიტისათვის, საიდანაც 1991 წელს იქ მომხდარი გადატრიალების შედეგად ქვეყნიდან განდევნილ იქნა კანონიერად არჩეული პრეზიდენტი ჟან ბერტრად არისტიდი, ვის მაგივრადაც ხელისუფლების

სათავეში მოვიდა გენერალ-ლეიტენანტი რაულ სედრასი და დამყარდა სამხედრო დიქტატურა. ამერიკის მცდელობას, ჰაიტის სათავეში კვლავ დაებრუნებინათ არისტიდი, 1994 წლის მაისში მიღებული დადგენილებით მზარი დაუჭირა გაერომ. აშშ-ის ამ წინადადებას მაშინ რუსეთიც მიემხრო, რის შედეგადაც 1994 წლის 19 სექტემბერს აშშ-მ ჰაიტიზე 20 ათასი ჯარისკაცი განალაგა. ყველაფერი საბოლოოდ იმით დამთავრდა, რომ იმავე წლის 15 ოქტომბერს არისტიდი კვლავ დაბრუნდა ქვეყნის პრეზიდენტის პოსტზე (ამასთან დაკავშირებით დაწერილებით იხ: Stotzky, Irwin P. *Silencing the Guns in Haiti: The Promise of Deliberative Democracy*. University of Chicago Press, 1997. Robber J. *Tata: Haiti: Land of poverty*, Atlantic University Press [Florida], 2002).

ამის შემდეგ წერილის ავტორი, საქართველოში მაშინ შექმნილი სიტუაციიდან გამომდინარე, განიხილავს იმ შესაძლო გართულებებს, რაც ზემოთ აღნიშნულ დათმობებზე წასვლას შეიძლება მოჰყოლოდა. როგორც სტატიაშია ნათქვამი, „რეალურად ეს ნიშნავდა, რომ შეერთებული შტატები აძლევდა უფლებას რუსეთს ხელახლა დაეპყრო კავკასია და სხვა ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკები იმის სანაცვლოდ, რომ რუსეთს ვეტო არ დაედო გაეროს რეზოლუციისათვის ჰაიტის შესახებ“ (იქვე).

გარდა ამ საფრთხისა, წერილის ავტორის აზრით, დაირღვა საერთაშორისო ნორმები, რომელნიც კიდევ უფრო მძიმე პირობებში აყენებდნენ ისედაც რთულ ვითარებაში მყოფ საქართველოს. მეტი დამაჯერებლობისათვის მოვიყვანოთ ნაწყვეტი სტატიიდან: „გაეროს წესდების თანახმად, სამშვიდობო ძალების მხოლოდ (არა უმეტეს) ერთი მესამედი შეიძლება იყოს ერთი ქვეყნიდან. მაგრამ „მშვიდობის დამცველები“ (როდესაც რუსეთის სამშვიდობო ძალებია ნახსენები, იგი, როგორც წესი, სავსებით სამართლიანად, ბრჭყალებშია ჩასმული) საქართველოში თითქმის უკლებლივ რუსები არიან“. ჟურნალისტის აზრით, ამას ემატება ისიც, რომ „1991 წლის იანვარში სამოქალაქო ომმა იფეთქა სამხრეთ ოსეთშიც ადგილობრივ მოსახლეობასა და ეთნიკურ ქართველებს შორის, რასაც ამ რეგიონის საქართველოდან ჩამოცილება მოჰყვა“.

ოთხი თვის შემდეგ საქართველოს მაშინდელმა ლიდერმა ზვიად გამსახურდიამ გამოაცხადა საქართველოს გამოსვლა საბჭოთა კავშირიდან. ამ აქტმა სამოქალაქო ომის ნაპერწკალი გააჩინა საქართველოს ავტონომიურ რესპუბლიკა აფხაზეთში. წარმოქმნილ ომში აფხაზეთმა მნიშვნელოვანი დახმარება მიიღო მოსკოვიდან“ („Washington post“, 24 ივლისი, 1994 წ.).

მიუხედავად იმ უზუსტობისა, რაც ე. წ. „სამხრეთ ოსეთთან“ დაკავშირებით დამოწმებულ ფრაგმენტშია დაშვებული (ეს რეგიონი საქართველოს მოგვიანებით, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ 1991 წელს ჩამოცილდა), მასში გაკეთებული ავტორისეული კომენტარი მაინც ობიექტურად ასახავს საქართველოში იმხანად არსებულ ვითარებას.

სამწუხაროდ, მართლაც ყოველთვის ასე იყო: როდესაც საქართველო, რომელიც კრემლისთვის მიუღებელ ნაბიჯს გადადგამდა, მოსკოვი მას სამაგალითოდ სჯიდა. ამიტომ სავსებით ლოგიკური გამოდგა ის ფაქტი, რომ დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ საქართველო ისეთი სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი პრობლემის წინაშე აღმოჩნდა დამდგარი, როგორიცაა აგრესიული სეპარატიზმი და ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის ნგრევა.

ამის შემდეგ წერილის ავტორი ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით განაგრძობს მოვლენათა განვითარების შესახებ საუბარს და ზოგ ისეთ ფაქტზეც ამახ-

ვილებს ყურადღებას, რომელიც ფართო საზოგადოებისათვის ნაკლებადაა ცნობილი. მაგალითად, „მოსკოვის დაქინებული თხოვნით, საქართველომ თანხმობა განაცხადა შეერთებოდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობას (დსთს), — ნათქვამია წერილში, — ამასთანავე, შევარდნაძემ ხელი მოაწერა შეთანხმებას კოლექტიური უსაფრთხოების შესახებ, რითაც რუსეთს ნება მიეცა დაეარსებინა ბაზები საქართველოში. ამის პასუხად მოსკოვმა 1993 წლის ივლისსა და აგვისტოში საქართველოში გაგზავნა 900 საზღვაო ქვეითი ჯარისკაცი. ამან საშუალება მისცა შევარდნაძეს სწრაფად დაემარცხებინა გამსახურდია. ეს ფაქტი წარმოადგენდა რუსეთის პირველ ოფიციალურ ჩარევას კავკასიაში არსებულ კონფლიქტებში“ (იქვე).

თუმცა, ქურნალისტის აზრით, დახმარებასთან ერთად რუს სამხედროებს ე. შევარდნაძისათვის იმედებიც არაერთხელ გაუცრუვებიათ, რადგან „საქართველოსა და აფხაზეთში განლაგებული ე. წ. „მშვიდობის დამცველები“ სულაც არ აღმოჩნდნენ იმდგვარნი, შევარდნაძეს რომ წარმოედგინა. ყოფილი საბჭოთა საგარეო საქმეთა მინისტრი იმედოვნებდა, რომ რუსი სამხედროების გამოყენებით იგი დაიკავებდა აფხაზეთს. მაგრამ, ამის ნაცვლად, რუსებმა განლაგეს თავიანთი ჯარი მდინარე ენგურზე, რომელიც ეფექტურად აცალკევებს აფხაზეთს დანარჩენი საქართველოსაგან“ (იქვე).

წერილის ავტორის აზრით, სეპარატისტებისადმი რუსების მხარდაჭერა განპირობებული იყო ზიზლით შევარდნაძის მიმართ. მისი თქმით, იგი ის კაცი იყო, „რომელმაც ხელი შეუწყო „ბოროტების იმპერიის“ დამზობას“. მოსკოვისგან იმედგაცრუებული შევარდნაძე, წერილის ავტორის ინფორმაციით, დახმარების სათხოვნელად ვანგტონში ჩავიდა. მისი უმთავრესი მიზანი იყო კლინტონის დარწმუნება იმაში, „პირისპირ არ დაეტოვებინა საქართველო რუსეთთან“. სამწუხაროდ, შევარდნაძემ ამ თხოვნაზე მაშინ უარი მიიღო.

მოკლედ, ასე უშედეგოდ წარიმართა საქართველოს იმჟამინდელ ხელისუფალთა მცდელობანი (სხვა დანარჩენების მსგავსად) აფხაზეთის დასაბრუნებლად, რაც, ჩემის აზრით, იმიტომაც იყო განპირობებული, რომ ჩვენს ქვეყანას იმხანად ჯერ კიდევ არ გააჩნდა მკვეთრად გამოკვეთილი საგარეო პოლიტიკური ორიენტაცია. ასეთ ვითარებაში პრაგმატული ინტერესების მქონე ისეთი ზესახელმწიფო, როგორიც ამერიკის შეერთებული შტატებია, ცხადია, იმგვარი ქვეყნის დასახმარებლად, როგორიც ეკონომიკურად დაზარალებული და მყარი პოლიტიკური კურსის არმქონე საქართველო იყო, თავს ზედმეტად არ გამოიღებდა და რუსეთს პრინციპულად არ დაუპირისპირდებოდა.

თუმცა აქვე ისიც მინდა აღვნიშნო, რომ მე პრინციპულად შორს ვდგავარ იმ აზრისაგან, თითქოს ზემოთ განხილული პრობლემის მოგვარება მხოლოდ დიდ სახელმწიფოთა ნება-სურვილზე იყოს დამოკიდებული. ამ შემთხვევაში უმთავრესი გზა, რამაც აფხაზეთის რეალურად დაბრუნებამდე შეიძლება მიგვიყვანოს, უპირველეს ყოვლისა, თავად ქართველებსა და აფხაზებს შორის მშვიდობიან მოლაპარაკებათა გამართვაა, ყოველგვარი „მესამე ძალის“ (ამ შემთხვევაში რუსეთის) ჩარევის გარეშე სადავო პრობლემათა შესახებ კონსტრუქციული მსჯელობაა, რაც არსებითად შეუწყობს ხელს ორ მოძმე ეთნოსს შორის ადრე არსებული ნდობისა და ურთიერთპატივისცემის აღდგენას. მხოლოდ ამის შემდეგ გახდება რეალურად შესაძლებელი ერთ სახელმწიფოში ჩვენი ერთობლივი და მშვიდობიანი თანაცხოვრება. თუმცა ყოველივე ზემოთქმული სულაც არ ნიშნავს იმას, თითქოს ამით უგულვებელყოფილი საერთაშორისო საზოგადოებრიობის უაღრესად მნიშვნელოვან როლს განხილული პრობლემის მოგვარების საქმეში.

მოკლედ, ასეთია ამერიკის შეერთებული შტატების ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი და რეიტინგული გაზეთის — „ვაშინგტონ პოსტის“ მიერ დანახული აფხაზეთის პრობლემა. მართალია, მის ფუტკლებზე აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით შემდგომ პერიოდშიც არაერთი წერილი გამოქვეყნდა, მაგრამ, ადრინდელისაგან განსხვავებით, ისინი უკვე მხოლოდ ინფორმაციული ხასიათისაა, რის გამოც მათზე საგანგებო საუბრის გამართვა მიზანშეწონილად აღარ ჩავთვალე.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. გასვიანი, აფხაზეთი XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნეში, 2004
 მ. ნათმელაძე, ალ. დაუშვილი, საქართველოს უახლესი ისტორია, 2004
 "Washington Post", 1992-1994 წლების ნომრები
 Stotzky, Irwin P. Silencing the Guns in Haiti: The Promise of Deliberative Democracy. University of Chicago Press, 1997
 Robber J. Tata: Haiti: Land of poverty, Atlantic University Press [Florida], 2002.

OTAR NIKOLEISHVILI

PROBLEM OF ABKHAZIA ESTIMATED BY WASHINGTON POST

After collapse of the Soviet Union, Georgia with other former soviet republics was facing many vital problems. One of such problems was anti-Georgian separatism in Abkhazia and so called "South Ossetia", which was expressed with an aggressive form. Since Georgia gained the freedom and became an independent republic, this problem raised more evidently.

Foreign countries interested in problems, which were raised with an urgent form in Georgia, in confirmation of this fact we can use this work in which is evaluated and analyzed publication which were published in Washington Post (one of the most famous newspapers of USA) dealing with 1992-1993 years war operations in Abkhazia.

First article which was devoted to this war dates back with 15th of August of 1992, as we see it was published on the second day after beginning the war in Abkhazia. Washington Post from its first publications attracted the readers' attention to the circumstance that, not only Abkhazians were fighting against Georgia, but Muslim volunteers who were allowed to cross the federal border of Russia.

As for Russia's direct involvement in this war, journalists of Washington Post were evaluating this subject from two different positions. For example, in the article from the issue of Washington Post, 19th of August of 1992, Michael Dobbs said, that Russia as historically colonial power in the region was keeping neutrality in war operations. But at the same time he states, that in order to oppress Georgians, who were outnumbered in Abkhazia, Russia traditionally was supporting autonomy of Abkhazia and North Caucasian ethnic minorities, which were living there.

The last publication which was published during the war operations in Abkhazia dates back with 28th of September 1993 on the second day after Sokhumi's capitulation, the author of this publication is Lee Hockstader. The letter deals with not only last day of the war, and Sokhumi's capitulation, but it is summarizing this conflict and gives us comments and analyses of former government officials and Shevardnadze.

As we see in Washington Post publications it is clear that this war was not the conflict between Georgians and Abkhazians, but it was the war in which Russia was fighting against Georgia in order to annex our native land Abkhazia.

The authors of the materials concerning Abkhazia published in the newspaper "Washington Post" in 1993-1994 demonstrated moderate and reserved attitude towards the problem of Abkhazia. Though it is obvious that unlike the letters printed during the armed conflict, understanding of the concept related to this matter is deeper.

The first article after the war dated by October 1, 1993 deals with not only peripetias of the conflict, but contains evaluation for the conditions of external policy existing in the world as well. According the point of view of the newspaper, the above-mentioned problem goes beyond the borders of two countries and it is very actual even for the USA.

The situation characterizing post-war Abkhazia is also described in the article by Lee Hockstader issued on October 22, 1993. The attention is focused on slashing and tragic results Abkhazia and rest Georgia were facing due to military operations. In the article we come across the narration of refugees, which enable the readers to be completely aware of the barbarous treatment of ethnic Georgians from the Abkhazian side who were supported by Russians. The newspaper calls it "Ethno-cleansing".

The letter printed in the newspaper "Washington Post" published on March, 1994 the Abkhazian conflict is discussed in the context of big policy. To the author's point of view on the territory of Georgia there was a fight between the Russia on the one hand, representing "Colonial Power" in the region for many years and the USA on the other hand, which became the only hegemonic country in the modern world after the collapse of the Soviet Union. The author of the letter thinks that the assistance of Russia towards separatists was caused by hatred of Shevardnadze. He considers him to be a person who contributed towards destroyed "Empire of Evil".

So this is a problem of Abkhazia observed by one of the most influential and highly rating newspaper of the USA – "Washington Post". Despite the fact that later on the pages of the newspaper also appeared several letters, I do not find it reasonable to hold discussion about them, because they are carrying informational mark opposite from early ones.

ბაღონა ნიშარაძე

წყალი და წყლის პინაღარნი ქართულ ჯაღონურ ზღაპრებში

ბიბლიური თქმულებების მიხედვით, ღმერთმა ექვს დღეში შექმნა სამყარო. ამ დროში მოხდა ღვთის მიერ წყლის წარმოქმნაც.

წყალი სიცოცხლის საწყისია. აკ. ბაქრაძე აღნიშნავს, რომ “ქართულ მითოლოგიაში წყლის ღმერთი სიცოცხლის საწყისია, რომ მდინარე ენგურის სახელი ამ წარმართული ღვთაების სახელიდანაა წარმოებული”.

ხალხურ შემოქმედებასა და მხატვრულ ლიტერატურაში წყალი ხშირად არის ადამიანის სიკვდილის მიზეზი (წყალდიდობისა და ქარიშხლის შედეგად ადამიანები იღუპებიან, იხრჩობიან), მაგრამ ხდება პირიქითაც, ზღაპრებში უკვდავების წყალი სიცოცხლეს უნარჩუნებს ადამიანებს.

საქართველოში გავრცელებულია წყლის კულტი. ამ ფენომენის ასახნელად ბევრი რამ მოიპოვება ქართულ წეს-ჩვეულებებში გაღმონაშთების სახით. საქართველოს ბევრ კუთხეში დღემდე იციან წყლის ღვთაებისთვის მსხვერპლის შეწირვა ან საჩუქრის მიღება (პურის გამოცხობა). არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება “წყლისთვის რძისა და სისხლის მიკარება, თევზის ჭერა, მდინარეში დამხრჩვლი კაცის ჩაგდება წვიმის მოყვანის მიზნით” (გ. ახვლედიანი, 2002, გვ. 211).

წყლის კულტი ქართველი კაცის ლექსიკაშიც აისახა. ილია ჭავჭავაძე წერს: “წყალობა”, “მოწყალება”, “შემიწყალე”, “მოწყალე” - აქ ყველაზე წყალისმიის და ეს ამისთანა ცოცხალი მოწმე განა არ გვეუბნება, რომ პირვანდელ ბინა ქართველისა ისეთი მშრალი ქვეყანა ყოფილა, რომ “წყალობა” ვედრების და ნატერის საგნად გახდომია (ი. ჭავჭავაძე, “აი ისტორია”).

აფხაზთა ყოფა-ცხოვრებაშიც დიდი ადგილი ეთმობა წყლის სტიქიას. მათ სწამთ წყლის აღქაჩი, რომელსაც შეავედრებენ ოჯახის ყველა ახალ წევრს.

აღმოსავლურ რელიგიებში წყალი ადამიანის სულიერი განწყობის საშუალებად ითვლება, ხოლო ქრისტიანული მონათვლა წყლის სასწაულოვნად ძალაზეა აგებული.

ქართულ ზღაპრებში წყლის ყველაზე საინტერესო ფუნქცია არის მისი სასწაულოვნება მომაკვდავი ადამიანის მიმართ. ეს არის უკვდავების წყალი და ამ ფუნქციის რეალური საფუძველი მდგომარეობს იმაში, რომ წყალი ბუნებისა და ადამიანისათვის სიცოცხლის აუცილებელი ატრიბუტია.

აფხაზური ლეგენდის მიხედვით, სნეულებათა მკურნალი უკვდავების წყალი აღმოაჩინა მონადირემ, რომელიც დაჭრილ ყანჩას კვალდაკვალ მიჰყვებოდა (გ. ახვლედიანი, 2002, გვ. 212).

უკვდავების წყალი მიუვალ ადგილებშია და მას ყოველთვის ადამიანის ბტერი, გველი ან გველუშაბი დარაჯობს. ნათელია, უკვდავების წყლის მოძიება მხოლოდ გმირებს შეუძლიათ, ჩვეულებრივი მოკვდავი, თუნდ იქ მჯდომი მოხუცი (ზღაპარი “ბერნადის შვილი”), ამას ვერ ახერხებს.

ხშირად ზღაპრებში ხელმწიფეები გმირს ავალებენ უკვდავების წყლის მოძიებას. ამ დავალების მიზანი ორგვარია: ან გმირის დაღუპვა სურს, ან მომაკვდავი მზეთუნახავის, ხელმწიფის ქალის გადარჩენა. მთქმელის სიყვარული მთავარი გმირისადმი მიმართული, ამიტომ ის ყოველთვის ახერხებს დავალების დაძლევის და უკვდავების წყლის მოპოვებას.

ქართულ ზღაპრებში უკვდავების წყალი სნეულს, მომაცდევს არჩენს, მერამ არის შემთხვევებიც, როცა მზის ნაბანი წყალი მკვდარსაც აცოცხლებს (ზღაპ. "დღისით მკვდარი").

გარდა ზემოაღნიშნულისა, წყალს ქართულ ზღაპრებში სხვა ფუნქციაც ეძღვნება. ის სიუჟეტურ რკალშიც ხშირად ექცევა. წყალი შეიძლება იყოს ჯადოსნური და სხვადასხვა უცნაურ სიუჟეტებშიც მონაწილეობდეს.

წყლის ბინადართაგან ქართულ ჯადოსნურ ზღაპრებში ჩვეულებრივად დადინებიან გველი და გველეშაპი. ისინი იხსენებიან ქართულ მითოლოგიაში და შემდეგ, ბუნებრივია, გადავიდნენ ჯადოსნურ ზღაპრებშიც. გველს და გველეშაპს ქართული მითოლოგია ერთმანეთისაგან განასხვავებს. გველი ადამიანისთვის საფრთხის მომტანია, იგი სიბრძნის წყაროა და ადამიანს ეხმარება ცოდნის შეძენაში, ხოლო გველეშაპი ადამიანის დაუძინებელი მტერია და მისგან მრავალი ბრძოლა წარმოსდგება.

გველის კულტი მთელ მსოფლიოშია გავრცელებული. მრავალი თქმულების მიხედვით, გველი მონაწილეობს სამყაროს წარმოშობა-შექმნაში (გველი აერთებს ცასა და დედამიწას, გველს უკავია ცის თალი და სხვ.).

ადამიანის წარმოდგენაში გველს ორი საპირისპირო ძალა გააჩნია: ერთი შეზღუდულებით, იგი ითვლება სატანად, ხოლო, მეორე მხრივ, მას ღვთაებრივ ძალას მიაწერენ.

ქართულ ზღაპრებში გველი ხშირად კეთილ ადამიანს ენაზე კოცნის და უთხრის სიბრძნეს ანიჭებს, ყველაფრის ენის მცოდნე ხდება. გველი ეხმარება გაჭირვებაში ჩავარდნილ კაცს და ხშირად იხსნის კიდეც.

გველი ქართულ ზღაპრებში ხშირად მეტამორფოზის შედეგია. გველად გადაქცეული ვაჟი ან ქალწული გმირის დახმარებით ისევ ადამიანად იქცევა.

ქართულ მითოლოგიაში მთვარის დაბნელების მიზეზად ითვლება მისი მითაცება გველის ან გველეშაპის მიერ. ამ წარმოდგენის ლიტერატურული ვარიანტები გვაქვს "ვეფხისტყაოსანში" (ს. სიგუა, 2001, გვ. 245-255).

"ვეშაპი", საბას განმარტებით, დიდ თევზს ნიშნავს. ხალხური გადმოცემით, გველეშაპი თევზი კი არა, გველია, მხოლოდ გაცილებით დიდი და, რა თქმა უნდა, ბოროტი.

ბიბლიის მიხედვით, წინასწარმეტყველი იონა შთანთქა გველეშაპმა, ისე როგორც ქართულ ეპოსში - ამირანი.

ზღაპრების მიხედვით, გველეშაპი ცხოვრობს წყალში, ხმელეთზე და ცაში. ეპოსის გმირები ხშირად გველეშაპს ჰაერში კლავენ ისრის ტყორცნით.

ქართულ ზღაპრებში გველეშაპს სასმელი წყალი აქვს მიტაცებული და გასამრჯელოდ მოსახლეობისაგან ქალწულს ან ვაჟს ითხოვს მსხვერპლად (ზღაპარი "ავთიმურაზი").

ქართულ და უცხოურ მითოლოგიაშიც არსებობდა წყლის ბატონისთვის სარძლოს მირთმევა. გარკვეულ საფეხურზე სარძლო-სამსხვერპლოსადმი თანაგრძნობა ჩნდება და ზღაპრებში შემოდის ქალის დახსნის მოტივი. ვეშაპმებრძოლი გმირები ძირითადად ქორწინდებიან თავიანთ გადარჩენილ ქალებზე. ამ თემატიკისათვის ქართულ ხალხურ თქმულებებში გამონაკლისს წარმოადგენს წმ. გიორგი, რომელიც მზეთუნახავის მაძიებელ-დამხსნელი კი არ არის, არამედ ქრისტიანული რელიგიის დამცველი და გამავრცელებელია.

წყლის ბინადართაგან ქართულ ზღაპრებში მოქმედებენ, აგრეთვე, თევზები,

კერძოდ, "ოქროს თევზი", ბაყაყი, რომელიც ბოლოს ქალის ან ვაჟის სახით ევლინება შეყვარებულს და ალი ქალები, რომლებიც ხშირად მონაწილეობენ ზღაპრის სიუჟეტურ გაშლაში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ახვლედიანი, 2002 - გ. ახვლედიანი, ქართული ლიტერატურა და ქართული ფოლკლორი, 2002
 ს. სიგუა, 2001 - ს. სიგუა, მარტივი და ალამდარი, ტომი II, 2001
 ქართული ჯადოსნური ზღაპრები, ალ. ლლონტის რედაქციით, 1991
 ი. ჭავჭავაძე, 1987 - ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. IV, 1987.

MADONA NIJARADZE

WATER AND ITS RESIDENTS IN GEORGIAN MYSTICAL FAIRY TALES

Water is the source of life. Water and flood are often the reason of death, but curing with water is a stark fact nowadays, while water of immortality in fairy tales gives life to and cures the ill.

There are a lot of remnants in Georgian habits and traditions that naturally explain the phenomenon of the cult of water in Georgia. The cult of water is also reflected in the vocabulary of Georgian man. It can be easily proved by words existing in the Georgian vocabulary which are connected with water: 'wyaloba', 'mowyaleba', 'mowyale'.

There are a lot of legends about the water of immortality in Georgian folk lore. The water is located only in unreachable places and is guarded by dragons. A character of the tale is sent to fetch the water with two aims: 1) to cure the ill 2) to die. The water can be fetched only by a hero.

A snake and a dragon are mentioned very frequently among the water residents. Snake is a man's friend, while a dragon is its enemy. A snake gives a man a divine force and often saves him from the evil.

Unlike S.S. Orbeliani's explanation a dragon is a huge snake in folk fairy tales. It has reigns over drinkable water and demands only a virgin or a lad in turn. Later the reader feels sympathy for the victim. This is the motive of saving a woman.

The hero who kills the dragon marries the saved woman becomes the king's son-in-law.

Among the water residents there are 'golden fishes', frogs and witches as well who actively participate in opening the plot of the tale.

დავით კვიციარიძის თხზულებათა ენის ზოგიერთი საკითხი

დავით კვიციარიძე მეორე მსოფლიო ომის მონაწილე ქუთაისელი მწერალია. შემოქმედების მთავარი თემებია: პარტიზანული ბრძოლების აღწერა, დაზარალებული ქალაქელი კაცის მიერ სხვადასხვა საზოგადოებაში საკუთარი დიდების ძიების პრობლემა და სხვ. შესაბამისად, მწერლის ენა საინტერესოა მრავალ კოდთა შერევის თვალსაზრისით. ავტორი ცდილობს მინიმუმამდე დაიყუანოს გრამატიკული დიალექტიზმები, მაგრამ როგორც თვით თავის ენაში, თხზულებების პერსონაჟების მეტყველებაში მაინც იყენებს მათ. როგორც პერსონაჟების, ისე ავტორის მეტყველება ძირითადად ქუთაისურია. „ქუთაისური მეტყველება წარმოადგენს, ერთი მხრივ, გარკვეული ადგილობრივი „ქალაქური დიალექტის“ (თ.ლომთაძე, 2001). დ.კვიციარიძის თხზულებებში თავს იჩენს ქუთაისური მეტყველებისათვის დამახასიათებელი ენობრივი მოვლენები. ქუთაისური მეტყველებისათვის კი დამახასიათებელია ურთიერთკავშირი მომიჯნავე დიალექტების - იმერულის, ლეჩხუმურის - მეტყველებასთან. ეს კარგად ჩანს ავტორის თხზულებებშიც.

ფონეტიკური თავისებურებანი.

ნმოვანთა ასიმილაცია. აი>ეი ნაწილობრივი რეგრესული ასიმილაცია:

1. რაფერ ჩეიგდო ხელში ექიმი, აჲ“ (ძეგლები მიწას არ ამძიმებენ, გვ. 76).
2. ხელი არ ეიღო“ (იქვე, გვ. 300).
3. „ერთი ფიორი წყალობა მაინც შეიტა ჩემთვის ღმერთმა“ (იქვე, გვ. 303).
4. „გადვილდება, შე ქალო, ღმერთი“ (იქვე, გვ. 381).
5. „მაშინ გეიგებს შენი ქმარი“ (მწვანე ქალაქი, გვ. 162).
6. „დეიბანე ხელი და წამებმარე“ (იქვე, გვ. 274).
7. „გეიღვიძე“ (იქვე, გვ. 162).

ასიმილაციის პროცესს ვერ აბრკოლებს პირველი სუბიექტური პირის ნაწილი ვ-: 1. „დევიპოტავ სახეს“ (მწვანე ქალაქი, გვ. 113).

2. „გევიწიე, მარა გევიწიე“ (ძეგლები მიწას არ ამძიმებენ, გვ. 302).

3. „ერთი რამე გევიფიქრე“ (იქვე, გვ. 303).

4. „ქე წევიღებ უკან, თუ არ მოგწონს“ (იქვე, გვ. 148).

იი>ეი ნაწილობრივი რეგრესული ასიმილაცია: 1. „შენ მეიქეცი იმასავით“ (ძეგლები მიწას არ ამძიმებენ, გვ. 285).

2. „მეიწი აქეთ“ (იქვე, გვ. 380).

3. „მეიცივალლო“ (იქვე, გვ. 303).

4. „თქვენც მეიქექეთ ჯიბეები“ (იქვე, გვ. 55).

5. „ამეისვი თვალეში ხელი“ (მწვანე ქალაქი, გვ. 162).

პროცესი ვითარდება პირველ პირშიც: „ჩამევიღებ თმას და შეგიყრი

ნას“ (მწვანე ქალაქი, გვ. 113).

2. „ბატინკები გავიძვრე და მევისროლე“ (ძეგლები მიწას არ ამძიმებენ, გვ. 300).

აუ>აუ ნაწილობრივი რეგრესული ასიმილაცია: 1. „რო არიგებდა იმ

ობას, ალბათ ხელიდან გოუვარდა“ (ძეგლები მიწას არ ამძიმებენ, გვ. 162).

2. „დოუძახე, დია, სერაფიონა მაკარიძეს“ (მწვანე ქალაქი, გვ. 259).

3. „უქართველებია და ესაა“ (იქვე, გვ. 129).

4. „დოუცდელი სიზმარი“ (იქვე, გვ. 339).

5. „უყურე ამას შენ, რავა გოუვიდა თავს“ (რჩეული, გვ. 229).

6. „შე სხვა ვარ, ბიძია, მე ამას გოვუძლებ“ (იქვე, გვ. 23).

ოე→ეე სრული კონტაქტური ასიმილაცია: „უიმე, აგერ არ **მეერთევა** - ანიშნა ქსენიამ ქმარს“ (მწვანე ქალაქი, გვ. 115). 2. „რა **მეერთევა** მრგვალად მოხარშულ ამხელა დედალს“ (იქვე, გვ. 274)...

მეტათეზი: „უკვე **ძანიალი** კარქათ ბრძანდები“ (მწვანე ქალაქი, გვ. 161).

სუბსტიტუცია: 1. „მდინარის პირას ტყეში ერთი დანგრეული **საბძელი** იდგა“ (ჩრეული, გვ. 69). 2. „**ნეფეს** - თავის განუყრელ მეგობარს გვერდს რატომ არ უმშვენებსო“ (ჩრეული, გვ. 447). 3. „არც შენ ბრძანდები არსენ **კაჩალი**, ბიძინა ბატონო“ (მწვანე ქალაქი, გვ. 20).

ალტერნაცია: „მეორე დღეს იგი კალათით ხელში, თავზე **ჭილობი** ქუდით, ჩაის საკრფად მიდიოდა“ (კოცონი, გვ. 29).

შესამჩნევია „გადა“ ზმნისწინისეული ხმოვნის კვეცა: „**გადირიე?** ფეხი არ მოიცვალა“ (კოცონი, გვ. 57).

მორფოლოგიური თავისებურებებიდან დ. კვიცარიძის თხზულებებში ენაში აღსანიშნავია შემდეგი: სალიტერატურო ქართულში სიტყვა „მემუარები“ დამკვიდრებულია მრავლობითის ფორმით. ავტორს ზოგ შემთხვევაში იგი გამოყენებული აქვს მხოლობითის ფორმით: „მწერალი მოვალეა, შექმნას **მემუარი**“ (მემუარები, გვ. 5)...

მწერალი თანხმობანზე დაბოლოებულ რუსულ გვარებს წოდებით ბრუნვანში ფუძის სახით იყენებს და არა **ლ** ნიშნით: 1. „**ლეიტენანტ ბონდარე**ვ, მეავტორმატეების ათეული სწრაფად“ (კოცონი, გვ. 236). 2. „რას **შვრები** **კორბუშევ!**“ (იქვე, გვ. 230). 3. „წინ ამხანაგო **კომლიოვ**“ (იქვე, გვ. 154).

სახელთა ბრუნების ფვალსაზრისით დ. კვიცარიძის თხზულებებში ძირითადად სალიტერატურო ენას მისდევს, თუმცა პერსონაჟების მეტყველებაში შეიმჩნევა დიალექტიზმებიც. აქ ყველაზე მეტად არის გავრცელებული **ი** სუფიქსის დართვა ადამიანთა საკუთარ სახელზე. აღნიშნული სუფიქსი დაერთვის როგორც ბოლოთანხმოვნიან, ისე ბოლოთანხმოვნიან სახელებს, მაგ.: 1. „**კოსტა**ია მელქაძის დუქანთან შეჩერდა ეტლი“ (ძეგლები მიწას არ ამძიმებენ, გვ. 384). 2. „ასე თქვა **გერონტია** ბოჭორიშვილის მეუღლემ“ (მწვანე ქალაქი, გვ. 129). 3. „რაც შეეხება **კაკოია** ბუიკაძეს, ისიც მოვიწვიე“ (იქვე, გვ. 32). 4. „**თენგიზი**ამ დამღუპა, ბიჭო“ (იქვე, გვ. 72).

ზოგჯერ ია სუფიქსიანი ფორმები პარალელურად იი დაბოლოებით გვხვდება: 1. „რაში მჭირდება **ლევარსი**“ (მწვანე ქალაქი, გვ. 33). 2. „ამ **ოცი** წლის წინეთ, **აქვსენტი** ნიქაბაძის უმცროსი ბიჭი **კიკილი**ი რო წვილიდა დარჩა ამერიკაში, რავეა ის საცოდავი“ (იქვე, გვ. 274).

შეიმჩნევა ბოლოთანხმოვნიან საკუთარ სახელებზე კნინობითობის **ი** სუფიქსის დართვა: 1. „ისე ჩავიდა სამარეში **ნესტორა** ლორთქიფანიძე, რომ შვილის ამბავი არ უკითხავს“ (ძეგლები მიწას არ ამძიმებენ, გვ. 400). 2. „**სილოვანა** რუსაძეს რომ კითხო, იგი აგვაშენებსო“ (ჩრეული, გვ. 313).

ი ხმოვანზე დაბოლოებული საკუთარი სახელების ანალოგიით, რომელთაც **ი** ხმოვანი ყველა ბრუნვაში გადაჰყვებათ, ფუძეთანხმოვნიან საკუთარ სახელებშიც შენარჩუნებულია სახელობითი ბრუნვის ნიშანი: „**ოთარის** დადლილ სახეზე ღიმილმა გადაურბინა“ (კოცონი, გვ. 44).

მსაზღვრელად ადამიანის გვარსა და სახელთან წოდების, თანამდებობის ან ხელობისა და პროფესიის აღმნიშვნელი ფუძეთანხმოვნიანი საზოგადო სახელები

ბრუნვის ნიშნითაა გაფორმებული: “პროფესორი ეთერის ნახვა თუ შეიძლებაო? — უნდა გოგონას” (კოცონი, გვ. 121).

საზოგადო სახელები - ბატონი და ქალბატონი საკუთარ სახელთან ერთად ბრუნებისას, ხელობა-წოდებისა და თანამდებობის სხვა სახელებსაგან განსხვავებით, ფუძის სახით იხმარება: 1. “წინ მიდევს ცნობილი რუსი მწერლის ბრუნვით კატაევის მშვენიერი წიგნი „წყარო უკდავებისა“, **ქალბატონ** თამარ ნიკაძის თარგმნილი” (მემუარები, გვ. 8). 2. “რალაც ნახევარ საათში მე მქონდა კომიტეტის დადგენილება, თავმჯდომარის, **ბატონ** ალექსანდრე ნიკაძის ხელმოწერილი” (იქვე, გვ. 225).

მსაზღვრელად გამოყენებულ რაოდენობით რიცხვით სახელებთან (ბრუნვებთან) საზღვრული მრავლობით რიცხვშია: 1. „მკითხველისაგან მომდებული **უამრავ წერილებს**“ (რჩეული, გვ. 430). 2. „აქამდე **ცოტა წიგნობებს** უშვებდა“ (მწვანე ქალაქი, გვ. 79).

ერთი და იგივე ნაცვალსახელის საზღვრულის გარეშე ბრუნებისას მოხვედრილი კომპონენტი ბრუნვის ნიშნის გარეშე წარმოდგენილი: „**ერთ და იგივე** სისტემატურად ვიმოვრებდი“ (მწვანე ქალაქი, გვ. 264).

სახელობით ბრუნვაში **ეგ** ნაცვალსახელის ნაცვლად **ეგი**, **მაგ**, **მაგი**-ა გამოყენებული: 1. „ასეა **ეგი**“ (ძეგლები მიწას არ ამძიმებენ, გვ. 70). 2. „**მაგ** მთარ-იმნაირი“ (იქვე, გვ. 85). 3. „ჩემი დასამარხი ფულია **მაგი**“ (იქვე, გვ. 285)...

ნათესაობით ბრუნვაში ცალკე მდგომ თანდებულიან პირის ნაცვალსახელებს მოჰყვება: 1. “**მამა**, ყავრით გადახურულ სახლში ახლა **ჩვენს გარდა** ცხოვრობს ვინ?” (რჩეული, გვ. 366). 2. “**იქნებ შენს მიერ** დაშვებული შეცდომა მე **ცოტა** გავამჟღეკ“ (იქვე, გვ. 438).

მესამე პირის ნაცვალსახელი მოთხრობითი ბრუნვის -მა სუფიქსით არის გაფორმებული: **ამათმა**, **ბატონო**, **მატერებლების** აფეთქება, „ავჩარკა“ ძაღლების დაბრჩობა და სხვა დივერსიები კარგად იცინან“ (რჩეული, გვ. 470).

განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელები **ვილაცა** და **რადაცა** მრავლობით რიცხვში ყოველთვის **ვილაცეები**, **რადაცეები** ფორმით არიან წარმოდგენილი: **ვილაც-ვილაცეებს** ვედავები“ (რჩეული, გვ. 293). ან „ყვირილზე **ვილაცეებმა** მოიბინეს“ (ძეგლები მიწას არ ამძიმებენ, გვ. 287)...

თითქმის ყველგან განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელი ვინმე მიცემით ბრუნვაში ორმაგი ნიშნით — **ვისმეს** სახით გამოიყენება: “ასე ემართებოდა, **რაცა ვისმეს** წინაშე თავს დამნაშავედ გრძნობდა“ (რჩეული, გვ. 380).

გვხვდება ჩვენთაგანი, თქვენთაგანი, **იმათთაგანი** ფორმები: “ერთი **იმათთაგანი** ჩვენი რაიკომის მდივანი იყო“ (კოცონი, გვ. 200).

მოძალბებულია რუსიციზმები: 1. “სიმღერა გიტარის თანხლებით, აი, რა მოუხდებოდა ჩვენს ლხინს **კირილ სოლომონოვიჩი**, - თქვა შალვა სტეპანოვიჩმა“ (რჩეული, გვ. 50). 2. “დაბრძანდით, **ივან გერმანიჩი**“ (ძეგლები მიწას არ ამძიმებენ, გვ. 87). 3. “მერე ვითომ ეს ამბავი მიუტლიკინეს **რაჟდენ პლატონიჩს**“ (იქვე, გვ. 85).

ისევე როგორც ქუთაისურ მეტყველებაში, დ. კვიცარიძის თხზულებებშიც მძირია სახელითა და მამის სახელით, ან მარტო მამის სახელით მიმართვის

დამოწმებული ლიტერატურა

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, პირველი კრებული, თბ., 1986

ვ. თოფურია, ი.გიგინეიშვილი, 1998 — ვ.თოფურია, ი.გიგინეიშვილი. ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი, მეორე შევსებული გამოცემა, თბ., 1998

თ. ლომთაძე, 2001 — თ.ლომთაძე, ქალაქური მეტყველების თავისებურებანი (ქ. ქუთაისის მაგალითზე), ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია, თბ., 2001

ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი I-XII, თბ., 1972-2004.

IZOLDA RUSADZE

SOME QUESTIONS OF THE LANGUAGE OF DAVID
KVITSARIDZE'S WORKS

The language of David Kvitsaridze's works is mostly urban. The urban koine is an intermediate formation between the dialect and the modern Georgian literary language. D.Kvitsaridze's works are interesting from the viewpoint of the mixture of dialectal and literary codes.

მედიუმურ ზმნურ ფორმათა ღამკვიდრების ტენდენცია ქართულში

ცვლილება ენაში შეიძლება იყოს ნაირგვარი. გამოყოფენ ცვლილების სამეობას: შენაცვლებასა (საკუთრივ ცვლილებას) და განვითარებას... შენაცვლება არის იმგვარი ცვლილება, რომელიც მარტოდენ ერთ რომელიმე წერის შეეხება და, ამდენად, ვერ ახდენს გავლენას მთლიანად სისტემის შინაგან მართებებზე. მაგალითად, მოიტანა>მეიტანა... ეს ფონეტიკური შენაცვლებაა. შენაცვლება, უკეთეს შემთხვევაში, ერთმანეთის პარალელურ ვარიანტებს ქმნის ენაში. განვითარება კი არის იმ სახის ცვლილება, როცა ეს უკანასკნელი პეტასტაზების სახით აისახება სისტემის ან ყველა, ან რამდენიმე რგოლში მაინც და ამით სისტემის მთლიანი ფორმოებრივი იერსახე შეიცვლება ზოლმე. მაგალითად, ერთი ფორმის ცვლილებამ (დაუწერიეს>დაუწერია) შესაბამისი ცვლილება გამოიწვია სისტემის მეორე რგოლში (სწერიეს>სწერია) (ბ. ჯორბენაძე) და შესამეშვიც: დაუხატია, დაუბია.

ყოველგვარი ცვლილების საფუძველი თვით ენაში ძეცს. ნორმიდან ყოველგვარი გადახვევის მიზეზიც ისევ და ისევ ენაში უნდა ვეძიოთ. ენაში არსებული პოტენციური შესაძლებლობების რეალიზაცია მეტყველების საშუალებით ზორციელდება და ასე წარმოიქმნება ის ნაირგვარი ფორმები, რომელთაგან ზოგი დიალექტის კუთვნილებად, ზოგი კი სალიტერატურო ენის ნორმად იქცევა.

ენაში ზმნურ ფორმათა წარმოება განსხვავებული პრინციპების საფუძველზე ხდება: ერთი მხრივ, სახელის ფუძე ედება საფუძვლად ზმნურ ფორმებს და ასე მიიღება ნასახელარი ზმნები (ლონობს, გონობს, ბრძნობს, იჩემებს...), მეორე მხრივ, - ნარიანი, -ოლიანი, -ომიანი საწყისი მძლავრობს ენაში, ედება საფუძვლად მიმღებურ და მათგან ნაწარმოებ ზმნურ ფორმებს (შოულლობს, თხოულობს, ღებულობს, სესხულობს, ყიდულობს, გებულობს...) და ა.შ.

ნაირგვარ წარმოებას განვითარების თვალსაზრისით სისტემური ხასიათი აქვს. იგი აისახება სისტემის ან ყველა, ან რამდენიმე რგოლში მაინც. ერთსა და იმავე სისტემაში დაშვებული წარმოების ორი განსხვავებული პრინციპი ორივე შემთხვევაში ამ სისტემის შინაგანი პოტენციის მაჩვენებელია.

ღროთა განმავლობაში ჩნდება ზოგიერთი ფორმის ფონეტიკურად თუ მორფოლოგიურად შეპირობებული ვარიანტები. შემდეგ იწყება პარალელურ ფორმათა ჭიდილი. სწორედ მათი გამიჯვრის პროცესი აისახება ენობრივი სისტემის სხვადასხვა რგოლში და შედეგად მიიღება ახალ-ახალი ზმნური ერთეულები, რომელთაგან მხოლოდ მცირედი ნაწილი აღმოჩნდება საყოველთაო დამკვიდრებისათვის საჭირო მონაცემების მქონე.

აღნიშნული პრინციპების ანუ ენაში გაჩენილი ყალიბების ურთიერთზეგავლენით კიდევ უფრო ფართოვდება ზმნურ ერთეულთა წარმოების არეალი: ერთი მხრივ, ნასახელარი და -ობ თემისნიშნისანი აქტიური მოქმედების გამომხატველი ზმნური ფორმების გვერდით ჩნდება მიმღებური ცნობილობს (||ცნობს), ტყობილობს (||იტყობს), გონილობს (||გონობს)... ფორმები. ამათგან

უზუალურია: 1) ერთი მხრივ, ცნობს (ცნო, უცნია) და, მეორე მხრივ, ასევე კანონზომიერია იცნობს (იცნო, უცვნია). ორივე ზმნის საწყისია ცნობა. ქველ-ის მიხედვით: ცნობა მრავალმნიშვნელობიანი სიტყვაა: 1. სახელი ცნობს იცნობს ზმნათა მოქმედებისა. ვერ ისწავლა ბალახების ცნობა; ცნობს გრძელ 1. [მი]ხედება, [გა]იგებს, ვინ არის ან რა არის. ძველ ნაცნობებს ვეღარ ცნობს... 2. მიიჩნევს, [ჩა]თვლის, აღიარებს რადმე, გაწეული მუშაობა ცნეს დამაკმაყოფილებლად. 3. [და]თანხმდება, აღიარებს, რომ ჩათვალის კანონიერად არსებულად, ნამდვილად. სახლზე მისი უფლებები ცნეს (და არა ცვენეს) ქვეყნის ახალი მთავრობა ბევრმა სახელმწიფომ ცნო. შდრ., აცნობს, იცნობს.

ენამ განსხვავებული სემანტიკის მსგავს ფორმათა გასამიჯნავად გამოიყენა მიმღეობურ ზმნათა ყალიბი. ასე გაჩნდა ცნობილობს ფორმა, რომელიც დიალექტიზმია. იგი ქველ-ში არ დასტურდება.

2. ასევე უზუალურია [შე]იტყობს (აწმყ. იტყობს) გრძელ. 1. გაიგება დედის ავადმყოფობა შეიტყო... 2. იგრძნობს, განიცდის. ბიჭს ობლობა თითქმის არ შეუტყვია (ქველ).

[შე]იტყობს ფორმის პარალელურად გაჩენილი მიმღეობური ზმნა ტყობილობს დიალექტიზმია. ცნობილობს ფორმისაგან განსხვავებით, ტყობილობს შეტანილია ქველ-ში და განმარტებულია, როგორც [შე]იტყობს. ორთოგრაფიული ლექსიკონის მიხედვით, იგი არაუზუალურ ფორმადაა მიჩნეული ამ შემთხვევაშიც დიალექტმა მოახდინა ზმნურ ფორმათა სემანტიკური გამიჯნვა.

რაც შეეხება გონობს||გონილობს ზმნებს, ისინი ენის სისტემაში არსებული ყალიბების საფუძველზე გაჩენილი დიალექტიზმებია.

მიმღეობურ ზმნებშიც მოქმედებს ზემოთ აღნიშნული -ილ სუფიქსიანი ყალიბი და ენაში დაჩნდება სხვადასხვა ვარიანტები. ფორმათა ძიების, დამკვიდრების საინტერესო პროცესია გამოხატული ზმნებში: შოულობს||შოვ/ვ/ნილობს||შოვ/ვ/ობს||შონობს||შონავს. ამათგან უზუალურია შოულობს, დანარჩენი კი არა.

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებით კანონზომიერია მწკრივის ფორმები: იშოვის, იშოვა, იშოვოს და არა იშოვნის ან იშონის.

შოვ/ვ/ნობს||შოვ/ვ/ნილობს||შონობს||შონავს, აგრეთვე იშოვნის||იშონის ფორმები ზეპირ მეტყველებასა და დიალექტებშია გავრცელებული.

ენაში უხვადაა სხვა მიმღეობურ ზმნათა უზუალური და დიალექტური ვარიანტებიც. მაგალითად: ისვრის || სროულობს || სროლავს (შდრ. შონავს), ესვრის || ესროულება, იბრძვის || ბრძოლობს, ებრძვის||ებრძოლება, იტანჯვის || იტანჯება || ტანჯულობს, იჩემებს || ჩემულობს (დაჩემება რისამე, კვენხა - მ.ალავიძე...). საინტერესოა, აგრეთვე, გურ. იბ|რ|ძნის||ბ|რ|ძნილობს ფორმები. ალ. ლლონტის „ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონაში“ დამოწმებულია მხოლოდ იბძნის. იქვე განმარტებულია ბ|რ|ძნა (გურ.) - ცრურწმენით რაიმე საქმის ან სიტყვის თქმის აკრძალვა, თავილობა, ტაბუ. დედამთილი რძალს ორშაბათობით, მაგალითად, მეზობლისას წასვლის ნებას არ მისცემდა; იმავე ორშაბათს არ გასცემდნენ ფქვილს, ცეცხლს, მარილსა და ა.შ. ამაზე იტყოდნენ - იბძნისო (ალ. ლლონტი).

ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ ენაში მართლაც მოქმედებს მორფმათა ურთიერთამორჩევის მკაცრად განსაზღვრული წესი (ბ. ჯორბენაძე).

დადგენილია, რომ თუ -ებ ფორმანტია, ნამყო ღროის მიმღეობაში მამყოველთვის მხოლოდ -ულ დაერთვის. თავის მხრივ, -ულ შეიძლება მოსდევდეს

-ე, -ეე, -ამ, -ემ ფორმანტებსაც (აბნევს>დაბნეული, აბამს>დაბმული). მაშასადამე, ფორმანტით დეტერმინირებულია -ულ ფორმანტის დართვა.

როცა -ებ ფუძისეულია, -ულ არ გამოიყენება მიმღეობაში. მაგალითად, შეღებ-ილი, მაგრამ გაღებ-ულ-ი. თუმცა ენაში არის შეკრებილიც და კრებულიც (ყარავ).

ასეთივეა -ნ და -ი ფორმანტების ურთიერთმიმართება. თუ ზმნურ ფუძეში დამოწმებულია ა-ნ სუფიქსი, აწმყოში მის მომდევნოდ -ი იქნება (ძეზნის, ღვინის...), შესაბამისად, -ილ წარმოდგენილია მიმღეობურ -ი ნიშნიან, აგრეთვე, უთემისნიშნო და -ობ თემისნიშნიან ზმნებთან.

ფუძეთა ამგვარი დაპირისპირება უშუალო გავლენას ახდენს იმ ფორმათა წარმოებაზე, რომლებიც ამოსავლად ხსენებულ ფუძეებს ვარაუდობენ, მაგალითად: პოულობს - პოვნილი

შოულობს - შოქვნილობს

ამ ზმნებისათვის მიმღეობური ფუძეა საყრდენი. მიმღეობა კი, იმის მიხედვით, ფუძეში -ნ ფორმანტი დასტურდება თუ არა, ხან -ულ სუფიქსით წარმოება, ხან კი -ილ სუფიქსით. ამასთანავე, დიალექტებში დასტურდება შემთხვევები, როცა ერთსა და იმავე პოზიციაში მონაცვლეობს -ილ და -ულ (ლოცულობს||ლოცვილობს-იმერ.). -ივ-ილ > ულ (ვი > უ შენაცვლების საფუძველზე).

როგორც ბ. ჯორბენაძე აღნიშნავს, -ულ გაცემებული რიგის ფორმებში -ულ ლოცულობს ტიპის ფორმებში ამჟამად სხვადასხვა მონაცემებია, თუმცა ისტორიულად არ გამოირიცხება, რომ -ულ ყველა შემთხვევაში იყოს -ულ სუფიქსისაგან მიღებული ფონეტიკური ცვლილების შედეგი (ბ.ჯორბენაძე, 1998, გვ. 659).

მართალია, დროგამოცვლილი მიმღეობური ზმნებისათვის ენაში გავრცელებული იყო -ულ სუფიქსიანი ყალიბი, მაგრამ, რადგან მიმღეობა -ილიანიც არის და -ულიანიც, ენამ ორივე ყალიბს მისცა გასაქანი. ენისთვის დაწერილიც და გაცემებულიც ფუნქციურად არის ერთი და იგივე ოდენობა, ამიტომ ჩართო -ულიანის გვერდით -ილიანიც, თუმცა ამ თვალსაზრისითაც გაიმიჯნა სალიტერატურო ენა და დიალექტი.

ამგვარად, ზემოაღნიშნულ მიმღეობურ ზმნურ ფორმათა დიალექტური ვარიანტების გაჩენას თავისი საფუძველი აქვს. ესაა მომენტურობა-განგრძობითობის, მოვალეზისობის გამოხატვის უკმარისობა, რისი კომპენსაციაც დიალექტმა ენაში არსებული ყალიბების საფუძველზე მოახდინა და გააწონასწორა სისტემა.

RUSUDAN SAGHINADZE

TENDENCY FOR THE ESTABLISHMENT OF PARTICIPIAL
VERB FORMS IN GEORGIAN

The basis for every change is in the language itself. The reason for a deviation from the norm is also should be sought for in the language. The potential possibilities of the language are realized by means of speech and in this way various forms come into existence, some of which belong to dialects, and others to norms of the literary language. The paper deals with similar participial verb forms.

In the course of time phonetically and morphologically conditioned variants of some forms appear in the language. This is followed by the "struggle" of parallel forms. The process of their demarcation is reflected on various levels of the linguistic system, which leads to the formation of new verb units.

Under the influence of the new models, the area of derivation of verb forms expands further: along with the verbs derived from nouns and those formed by -ob thematic marker, participial verbal variants are also found: cnobs//cnobilobs, itqobs//tqobilobs, šoulobs//šo/v/nilobs/šo/v/nobs// šo/n/obs//šonavs, etc.

The -ul suffix model was used for participial verbs, but as the participle can have -il and -ul, both models were realized in the language.

გიორგი ლეონიძე - სიტყვათშეოქმადი

მკითხველი ხელოვანის ღირსეულ სახელს იმ ადამიანს ანიჭებს, რომლის შემოქმედებით ინტერესს ქვეყნის ერთგული სამსახური, მშობელი ხალხის ინტერესების დაცვა შეადგენს, მათი ტკივილისა თუ სიხარულის გამჟღავნებელია, მათი მომავლის იმედით ასულდგმულებს ადამიანებს. ამასთანავე, წერის მხატვარი, ინდივიდუალური, ყველასაგან გამორჩეული ხელწერა გააჩნია და მასწავლებელი სიტყვის გამომგონებელი და შემქმნელია. ქართველმა მკითხველმა შემოქმედის ამგვარი სახელი დამსახურებულად მიანიჭა გიორგი ლეონიძეს, როგორც სულში ჩამწვდომია მისი პოეზია და ზედმეტად ემოციურია მისი პროზა. მისთვის ხელოვნება ამქვეყნიური ცხოვრების, თვით ბუნების მბრძანებელ-შემოქმედია, “ხელოვნება თავისუფალია, ვით ნიავე, ჩემ სამშობლოში, ხელოვნება უღამაზესი ქალწულია, რომელსაც ვერ წაბაძავს ვერც ერთი ბანოვანი... ხელოვნება შემოქმედია ცხოვრებისა, ისე როგორც ბუნებისა” — წერს პოეტი. ხელოვნების უმაღლეს ფენომენად გამოცხადების მიუხედავად, გიორგი ლეონიძის ნაწარმოებები თუ მოთხრობები ძალიან ახლოს დგას ქართულ სინამდვილესთან, ძალუბად იგრძნობა ჩახახა და ბრდღვიალა ქართული მზე, ქართული დილა, ქართული ღვინო, ქართველი გლეხკაცის სიბრძნის მაღლი, ქართული გაზაფხული თუ ქართული სიკეთე. ყველაფერი ეს, ბუნებრივია, განაპირობებს გიორგი ლეონიძის ენობრივი სტილის მკვეთრად გამოხატულ ინდივიდუალობას.

სტილი პიროვნული აზროვნების ფორმაა, ენა კი ამ პიროვნული მსოფლ-ხედვის ხორცშესხმა და გამოხატულებაა. ქვეყნის ხელოვანს ყოველთვის შემოაქვს ახლებური, მისებური გააზრება და განცდა გარე სამყაროსი. გიორგი ლეონიძე სწორედ ამგვარი განმცდელია და ამის გამო იგი უშუალოდ ხმარობს ქართული მეტყველების ყველა საშუალებას: ეპითეტებს, მეტაფორებს, მეტაფორებს, ხატოვან გამოთქმებს, ამისათვის იყენებს ზედსართავ სახელებს, მძიმეობებს, წარმოქმნილ სახელებს, კომპოზიტებს. ისინი ოსტატურადაა მოფიქრებული და შერჩეული და კითხვის დროს ემოციურ ზეგავლენას კიდევ უფრო აძლიერებს. მწერალი მსჯელობს ლაკონურად, გასაგებად, ამიტომ სინტაქსური თვალსაზრისით წინადადებები მარტივია, ან შერწყმული. ისინი წაროსავით მოედინება და რაც უფრო ეწაფები, კითხულობ, მით უფრო გაიჭნდება სურვილი, მეტი და მეტი იგემო შემოქმედის მაღლიანი სიტყვა და ამ სიტყვის სიბრძნე.

გიორგი ლეონიძე შემქმნელია უამრავი ქართული სიტყვისა, რომელიც ერთ დროს მივიწყებული იყო, ხალხის წიაღში ინახებოდა, პოეტმა კი ამ სიტყვებს ფერფლი შემოაცლია, გააცოცხლა და, როგორც თავად წერს, “მუხლადი, ზედაური, მაძლარი სიტყვა” გახადა. ისინი ეტიმოლოგიურად გამჭვირვალენი არიან და ხშირად მთელი ფრაზით ნაგულისხმევ აზრს ნათლად და სხარტად გამოხატავენ. ამგვარი სიტყვები მრავლად დაიძებნება და ჩვენ მცირე ჩამონათვალს წარმოვადგენთ:

ავჯაბრდი (გვ. 106) — გავეჯიბრე

ამოჟოჟინდებოდა (159) — ამოვიდოდა

აანჩქრია (269) — ააღელვა

ბოტორო (16) — მძიმე
გადაქინძული (28) — “რამდენი ხანია, რაც არ გამოჩენილა! სად არა
გადაქინძული?”

გულწავი (79) — მორჩილი
გიშერწარბიანი (85) — შავთვალწარბა
გულდადებული (92) — დაწყნარებული
გულძალი (92) — ძლიერი
გულდათოვლილი (102) — სევდიანი
გავნიავდები (76) — მოვკვდები
გულნამცეცი (67) — მეწვრილმანე
გაალმასდა (110) — გაბრაზდა
გამუშტა (126) — გააბრუა
გაბატკნებულიყო (127) — სიჩუმე სუფევდა
განკეთრებული (268) — ავადმყოფი
გულნაზუქი (242) — გულთბილი
გამუშტავ (234) — გცემ
გესაწყენარა (214) — გეწყინა
გათვითებული (174) — განმარტოებული
გზაბაწარა (180) — საცალფეხო გზა
გარჯულვა (161) — რჩევა-დარიგების მიცემა
დაგოლვილი (160) — ავადმყოფი
დამნესტრე (168) — მწარე სიტყვით გული მატკინე
დაძვირდა (174) — “დამვირდა ვაჟბაცი! - ამოიოხრებდა ციციკორე”
დაასულმოკლა (181) — “სოფლის გულგრილობამ დაასულმოკლა

ციციკორე”.

დაზოზღავდა (160) — დაეხატებოდა
დაკლდევებული (261) — მწუხარებისგან შეძრწუნებული
დამხარდამხარებული (275) — მხრებით ეჭირათ
დატრამალდა (69) — “დატრამალდა გული!”
დევკაცი (98) — უშიშარი
დახაშმული (16) — “ადგილი იყო დახაშმული”
დააჩინხვარეს (27) — “ჭორგლებმა წამოანთხიეს გულის ღორღი.

დალერღეს, დააჩინხვარეს ყველა!”

დანესტრა (32) — ავი, მწარე სიტყვით აავსო, გული მოუკლა
ექინჭრებოდა (66) — ეჩხუბებოდა
ემწვითინა (179) — ემწარა
ეთავდიდები (173) — ედიდგულები
თავაზა (16) — თავაზიანი
თვალცეცხლი (79) — სიცოცხლის მოყვარული, ენერგიული
თავებირჩამოღრუბლული (97) — ნაღვლიანი
თავგული (79) — ამაყი
თვალმიგდებით (179) — ყურადღებით
იმწვანილონ (255) — “თვალი მოვკიდე მწვანე ხევ-ქალებს, გულმა ძაგაძუგა
დამიწყო, აღარ უნდა იმწვანილონ, აღარ უნდა იკეკლუტონ?”
ინჩქრეოდა (236) — ღელავდა
კარებგამიხურული (97) — სიმარტოვის მოყვარული

- კოჟანდარა (102) — კოჟირანი
 მოშილიანდრობდნენ (267) — მორბოდნენ
 მეკერძებოდა (224) — “კაი სახელებია..., მაგრამ ჩემი სოფელი მუხათწყარო
 ძებოდა”.
 მოვითავხედე (106) — ხელში ჩავიგდე
 მოუტკბილე, მოუშაქრე (108) — ტკბილი სიტყვა
 მუარკლდეობდა (126) — იბრძოდა, წინააღმდეგობას უწევდა
 მფიფქავდა (15) — სევდით ვიგონებდი
 მეელხარი (98) — უშიშარი
 მოგჩექმავ (234) — წიხლებით გცემ
 მოიმახვილე (47) — მომისმინე
 მეფუქსავატება (30) — ზარმაცია
 მოშავფენება (55) — ბნელით მოცული
 ნაცვალგარდა (25) — სანაცვლოდ
 ნეტარუყობაში (22) — საამო ფიქრებში წასული
 ნადიმნათელი (242) — სტუმართმოყვარე
 პირუქემპარიტობა (242) — უპირო, არამართალი
 პირბალიშა (33) — პირსავსე, თეთრი პირისახის
 სისხლმაჟარა (254) — გული ერჩის, ახალგაზრდაა
 სიპოხეგამოწოვილი (224) — გამომშრალი
 ფოლადგულა (98) — უშიშარი
 ქორფეხა (78) — სწრაფი
 ღრეკილი (260) — შეუხედავი, გონჯი
 ყომრალი (194) — მყრალი კაცი
 ყინჩიყურად (127) — ამაყად
 შემაყელთა (20) — შემაწუხა
 შეჯავახება (21) — ხმაური, ჩხუბი
 შეერთხმებულოყო (58) — “ცა და დედამიწა შეერთხმებულოყო”
 შემოწალიკდნენ (87) — “ცაში შემოწალიკდნენ წერონი”
 შავსევედიანი (98) — ნალვლიანი
 შემოელვარდა (103) — სიხარულით, სიცილით შემოვიდა
 შეიკდიმა (105) — “პატარაძალმა შეიკდიმა”.
 შეუნედლე (108) — “შეუნედლე! — აქეზებდნენ მოშიარეს მოქეიფენი”.
 შელაშქრებული (128) — გამძვინვარებული
 ჩასავლეთი (71) — დასავლეთი
 ჩაქინძული (104) — “დიდხანს იჯდა ჩაქინძული”.
 ჩამოიძაფა (121) — გაიწელა
 ჩავაშლებული (62) — ჩასუქებული
 ცხენფრენით (48) — სწრაფად
 ძარღვდაშინებული (117) — შეშინებული
 წაუჩინჩხლა (105) — ცეცხლს შეუკვეთა
 წაფერფლა (200) — ღრმ დაივიწყა
 წამოცრემლავდა (143) — მოწვიმდა
 ჰვრიტინობდნენ (275) — ჰუჭრუტანა
 ხანხლავდა (105) — ჭამდა

დედამიწა შეიზნიქა შენი ჰყვირილით;

გიორგი ლეონიძის მოთხრობებში უხვადაა წარმოდგენილი მეტაფორები, ფრაზეოლოგიზმები, დაღოცვისა და წყევლის ნიმუშები, რომლებიც ასევე ხალხს წილიდან აქვს ამოკრებილი:

ყინვით ცა გასკდომაზეა.

ძილს არ იძინებდა.

— არ გამოსცხვი ძილითა?!

ყანები აიჩალა.

გაზაფხულზე ყინვამ კვირტს წელი შეუშინაო.

ძაღლის სული ამოვიღეო!

სიცოცხლე ძაფზე უგია ქვეყნიერებას.

გაზეთებიდან სისხლი მოუონავდა.

ბალახი მიწაში ჩაძვრა სირცხვილით.

თავზე ნაცარი გადაიყარა.

სოფლის სიფხიზლე დაეძინებინა.

— ჩემი სული შენს მუჭში დევს!

ფშატი და იასამანი გაზაფხულს აბოლებდა.

— ენას შაქარში გავლებ, რომ ტკბილად ვილაპარაკო!

— მიწამ კი დაგიკეტოს კარი, შე ულხინებელო! ფრინველ

მიჰქონდეს შენი თმები თავისი ბედისათვის!

— ჩემო გაშლილო იაო!

— წამლად დაგენაყე, წამლად დაგედე!

— ჩემო სულისდგამე!

— ჩემო ცხოვრების ნიაგო!

— ჩემო ბადის ყუნწულაგ!

— დედის ოქროს შანდალო!

— იმ ადგილის ჭირიმე, სადაც შენ მომაგონდები!

— ღმერთმა შეგასწროს შენს აღთქმულ სამეფოს!

— შე ღვთის გარეგანო, ურჯულო, საქართველოს დამაქციველო

ჩემი ცოდვის პასუხი შენ გაეცი!

— აი, მიწამ ჩაგჩიჩნოს მალე! შენ კი მოიშალე მადლისაგან! უნდა

ფიცარზე გაგაკრას კაცმა და სულ შამფურებით დაგხვრიტოს, შე დაუროლებულო!

— ბატის ჭკუა შენ და ინდაურის ხეტიალი!

— ვაი და სნება შენ, გათვალულო, თვალნაკრავო!

— მკვდრებს აკლიხარ, საიქიოს ნისიაგ!

— აგერ მოილახვრება პირქვე დასამარხავი!

თვალშისაცემია ასევე კინობითი, კერძოდ, -ია-ზე დაბოლოებული, ადამიანის

მცენარეთა, ცხოველთა სახელები:

ლხინიკო, ოქროქალა, თვალფუფუნა, აღქალა, ქორცეცხლა, ჩიტიფხა

შოშია, ღობემძვრალა, თოხიტარა, გოჭისკუდა, თავქარა, თავძვრა

კიწიმწვარა, ქორია, წვერიკვნიტია, ენაყეცია, ქვაფქვია, ნემსიპარია

სოფლისყლაპია, ხლართია, ყბადია, ყლარტია, ღეპია, წვერიკმაწია

ტროყია, ღვინისხაპია, კიტრიპარია;

ადამიანის სახელები:

თადრია, მურწა, საბედა, აგდია, ზიზილა, ბატატა, წიპრუა, ხიწვა, ტრაკუჭა, ფუმფლა, ზაქუტა, ყლიწო, ქეთე, მაისა, კიკრიკიკო, თეთრუა, მაწიურა, ღვინჯუა, თანანა, ტატლაშა, ჭამპურა, ბათხო, ბუნბულა, ღლია, ხუნჩალე, ყინჭალა;

მცენარეთა სახელები:

ვარდკაჭაჭა, ოქროშვინდა, ხაჭიჭორა, ფურფუშელა, ყვავისკულა, ზეარტლა, წიფლისჩიტა, ფურისულა, კოკროჭინა, ღვია, სვია, შალგა; ცხოველთა სახელები:

ჭვარელა, ბულია, მირეშა, მარცვალა, ღვინია, ორბია, შინდა, ღაღა, შავთვალა, დემფილა.

ენისადმი, უფრო ზუსტად პოეტური ენისადმი, ქართული სიტყვისადმი თავისი დამოკიდებულება გიორგი ლეონიძემ შესანიშნავად გამოხატა შემდეგ სიტყვებში, რომლებსაც "ნატერის ხის" ნოველებში ვხვდებით:

ენამძლე, ენაგესლი, ენაქლარცი, ენამორბედი, უკლიტო ენა, ორენა, ორკაპი ენა, ენამუხლმალღი, ენა გაბნეულ-გამოზნეული, სახრიკო ენა, ენაწყლიანი, ენაქუხილი, ენამახვილი, ენატლეკია, ენაჭრიჭინა, ენით მოჭინფვლა, სიტყვის მოზარბაზანე, მაღალსამტკრევი სიტყვები, ფენმოკლე სიტყვები, ტკეპნით მოლაპარაკე, ენამძინარი, ენამზიანი, ენაკეცია, ენაკეცია, ბრტყელსიტყვაობა, მოზარბათებული სიტყვები, ფუღურ-სიტყვაობა, მუხლადი, ბედაური, მაძლარი სიტყვები, ფენმოკლე აზრები.

გიორგი ლეონიძე მიმართავს დიალექტიზმებსაც. დიალექტებში იგულისხმება ქართული დიალექტისათვის დამახასიათებელი ენობრივი ტენდენციები, რაც არც ისე მრავლად ვლინდება ფონეტიკისა და გრამატიკის სფეროში. ანალიზის შედეგად თავი იჩინა ასიმილაციის, დისიმილაციის, სუბსტიტუციის, ბგერის წართვისა და კარგვის, გა>ო შემთხვევებმა: ჩეედევა, შეესვათ, მახმარე, კართოფილი, გადიდევი, მინახსოვრე, ვიმუშავოთ, გაანათავისუფლებს, წაართო, გამოუთქომ, გაუშო, თითონ, სუბუქი; თანდებულის სახეცვლილი ფორმები, თემის ნიშანთა შენაცვლების შემთხვევები, I-ლსა და II-თურმევითში მ ბგერის გაჩენა, პირის ნიშანთა არანორმირებული განაწილება ერთპირიან და ორპირიან გარდამავალ ზმნებში: მწარესათვინ, კარებამდისინ, მიწიდგან, ვაჭიდამ, წამლათ, რათ, დათ, სცხოვრობდა, სდგას, ჭქუნდა, ჰსუფევდა, ამშლის, ვსწამლავ, ჰქსოვდა, სჩხრეკდა, ჰსახავდა, სთესთ, ამოუქარგამ, ჩეჭიდანთ, უზიდნია, დაელოცნა; დასახელებული და მისთანა ფორმები ძალზე მცირე რაოდენობით დაიდებნა, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ვითარებითი ბრუნვის ნიშნისა (დ>თ) და პირის ნიშანთა განაწილების უსისტემობა სისტემური ბასიათისაა. ასეთი გრამატიკული ნიშნებითაც გამოიცნობა გიორგი ლეონიძის ნაწერები.

გიორგი ლეონიძე ის შემოქმედიცაა, რომელიც წმინდა სალიტერატურო ქართულით მეტყველებს, აღნიშნული დიალექტიზმები უფრო მეტ ხიბლსა და ლაზათს ჰმატებს მწერლის შემოქმედებას. იგი ამგვარ ფორმებს მიმართავს არა ეროვნული კოლორიტის შესაქმნელად, არამედ, როგორც ბესარიონ ჭობენაძე წერს, "ენის გახალისებისა თუ პოეტური ონავრობის თვალსაზრისით".

გიორგი ლეონიძის მოთხოვნებსა და ლექსებში მრავლადაა ნასახელარი ზმნები, რითაც მწერალს საშუალება ეძლევა ყოველი საგანი ამოქმედოს და მოძრაობაში წარმოაჩინოს, როგორიცაა:

მეხანჯლებოდა, ჩავსადგურდები, ვვერცხლავდე, გამილომგულოთ, გაიმნათობა, დაუელვარებს, დაგვაფოლადებ, დაუქარწვიმებს, მოთოვლოს, გაიკავშირე, დაისარტყლა, საზანდრობს, იოფლე...

გიორგი ლეონიძის პროზა თუ პოეზია ქართული ენის ლექსიკის გამდიდრებისა და გამრავალფეროვნების საშუალებად უნდა მივიჩნიოთ. უცხოური ლექსიკური ერთეულების მოძალების ეპოქაში ქართველმა ხალხმა მწერლისეულ სიტყვები და ფრაზები უნდა შეიყვაროს, შეინახოს და აქტიურად გამოიყენოს ყოველდღიურ მეტყველებაში, რადგან ისინი წმინდა ქართულია, ისტორიის მქონეა, ხალხის შემონახულია და ამ გზით გაამდიდროს სალიტერატურო ენა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ლეონიძე, 1990 - გ. ლეონიძე, ნატვრის ხე, თბ., 1990
 პოეზია, 1984 - ქართული პოეზია, ტ. 14, თბ., 1984
 ბ. ჯორბენაძე, 1987 - ბ. ჯორბენაძე, ბალავარი მწერლობისა, თბ., 1987
 ბ. ჯორბენაძე, 1989 - ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, ტ. 1
 თბ., 1989.

DAPINE SVANIDZE

THE STYLE OF GIORGI LEONIDZE

The books of Giorgi Leonidze is distinguished by the individual style of writing. The author coined numerous words, which defines the marked individuality of his style. G. Leonidze introduces his own, new apprehension of the surrounding world, and makes wide use of metaphors, epithets, similes, figurative expressions, which are etymologically transparent and fully convey the implicit sense of the phrase. Although G. Leonidze writes in pure literary Georgian, he also resorts to dialectal forms to render the language more lively. The names of plants, blessing and curse formulas, phraseologisms found in the writer's books reveal his rich imagination and the skill to use the words preserved by the people. This surely should be regarded as a means of enrichment of the vocabulary of the Georgian language.

იოანე ქიფილინოსის მეტაფრასტულ კრებულში გამოყენებული რამდენიმე ტერმინისათვის

სამეცნიერო ლიტერატურაში ბაზგასმულია, რომ გელათურ ტექსტთა ელემენტების საყურადღებოა ენობრივი ფაქტების დასაგებად ტერმინოლოგიური, სიტყვათ-შემოქმედებითი, ყოფით-ლექსიკური და გრამატიკული ნიშნების მიხედვით. ამგვარი დაყოფა გვეხმარება საინტერესო ხელნაწერის თარგმნის თარიღისა და მთარგმნელის ვინაობის მიახლოებით დადგენაში. განსაკუთრებით საინტერესოა ტექსტის ტერმინოლოგიური ანალიზი. დაფიქსირებული ტერმინი საშუალებას გვაძლევს, რათა დავადგინოთ, თუ ვის გავლენას განიცდის მთარგმნელი, როგორია მისი მთარგმნელობითი სტილი.

იოანე ქიფილინოსის მეტაფრასტული კრებული XII საუკუნეში ითარგმნა გელათში. ხელნაწერს დიდი მნიშვნელობა აქვს როგორც ქართული, ასევე ბიზანტიური მწერლობის ისტორიის შესწავლისათვის.

წინამდებარე ნაშრომში გაანალიზებულია ჩვენთვის საინტერესო კრებულის აგვისტოს თვის საკითხავი. აგვისტოს თვე საყურადღებოა იმიტომ, რომ მთავრდება ალექსანდრე კომნენისადმი მიძღვნილი იოანე ქიფილინოსის ცნობილი ანდერძით. ანდერძი მიუძღვნება რამდენიმე ტერმინს, რომლებიც საკმაოდ ხშირად გვხვდება გელათურ ტექსტებში.

დამანა მელიქიშვილი საგანგებოდ შეჩერდა ძველ ქართულ სიტყვაზე **“მიმდემი”**. აღნიშნული სიტყვა ძველ სალაპარაკო ენაში გავრცელებული ფორმაა და გააჩნდა მარადიულობის, მუდმივობის შინაარსი. როგორც ავტორი მოუთხოვს, სიტყვა **“მიმდემი”** არსენ იყალთოელმა დაამკვიდრა ბერძნული ტერმინის **“ΕΥΤΕΛΕΧΙΑ”**-ს შესატყვისად. იგი წარმოადგენს კომპოზიტს და იშლება შემდეგნაირად: **ΕΥ** (წინდებული), **ΤΟ ΤΕΛΟΣ** (დასასრული, სრული), **ΕΧΕΙΝ** (მქონდება). სიტყვასიტყვით ნიშნავს სრულყოფილებაში მყოფობას, დასრულების მქონებას (დ. მელიქიშვილი, 1999).

მაშასადამე, როგორც ზემოთ ვთქვით, სიტყვა **“მიმდემი”** არსენ იყალთოელმა ბერძნული ტერმინის **ΕΥΤΕΛΕΧΙΑ**-ს შესატყვისად დაამკვიდრა სრულყოფილებაში მყოფობის, დასასრულის ქონების, მარადიულობის ცნების შინაარსით. არსენისეული ეს ტერმინი საკმაოდ ხშირად გვხვდება ჩვენს ხელნაწერშიც. მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი:

“ხოლო მიმდემად ფსალმუნებდა დავითიანთა ამათ სიტყუათა”.

“ხოლო ესე ვითარმედ მყოფი ნეტარი დაღმატიც მოწყალებასა მიმდემად მოუღდა”.

“ხოლო მიერითგან ამცნებდა წმინდაჲ მისთანაცა ძმათა და გარეგნით მ მიმდემად მისა მომავალთა ყოვლითა სახითა დაცვასა და მიდრეკასა პატრიარქისა მსოფლიოს უბნობისაგან”.

“რამეთუ ვინაითგან მიმდემად აბრალეზდეს მას სჯულისა გარდამავლობისა მარყოფასა”.

“მიმდემად იწურთიდა წმიდათა და საღმრთოთა სიტყუათა”.

“რადთა მიმდემად შემდგომდაცა წმინდაჲ სახელი ღვთისაჲ იქადაგებოდეს მოუღდათაგან და იდიდებოდეს”.

“ვინაიდან ვითარ პირველ ითქუა, საქმე ჩუწნი მიმდემი იყო”.

ერთი შეხედვით, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ტერმინი “მიმდემი” მოყვანილ მაგალითებში მხოლოდ მარადიულობის, მუდმივობის შინაარსით იყოს დატვირთული და არ გადმოსცემდეს ისეთ ცნებებს, როგორიცაა სრულყოფილებაში მყოფობა, დასრულების ქონება. უნდა აღინიშნოს, რომ მხოლოდ მუდმივობის შინაარსის გადმოსაცემად მთარგმნელი ყოველთვის იყენებს ჩვეულებრივ ყოფით-ლექსიკურ ელემენტს “მარადის”:

“რამეთუ მარადის წადიერობდა მოხუცებული იგი ქრისტესათჳს წამებასა”.

“და სახმართა ნაყოფთაჲ მარადის დავრდომილთა განუყოფდა”.

მეორე ტერმინი, რომელიც ასევე ხშირად გვხვდება ტექსტში, არის “იქვ”. როგორც დამანა მელიქიშვილი აღნიშნავს, იგი შესატყვისია ბერძნული ტერმინის “σκοπιοσ”, რაც ნიშნავს მიზანს, ანუ იმას, რასაც უნდა მიაღწიონ. უნდა განახორციელონ. მკვლევარი იქვე მიუთითებს, რომ ძველ ქართულში სიტყვას “მიზანი” შეესაბამებოდა “განი”, “საგანი”. ტერმინი “იქვ” მიზნის მნიშვნელობით არსენ იყალთოელმა დაამკვიდრა. ბერძნულ “σκοπιοσ”-ს ქართველი მთარგმნელები სხვადასხვაგვარად გადმოსცემდნენ. გვხვდება “პირი”, “ჰაზრი”, “გუარი”, “სახე”, “სახე და პირი” (დ.მელიქიშვილი, 1999). მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი ტექსტიდან, სადაც “იქვ” შეესატყვისება ბერძნულ “σκοπιοσ”-ს და გადმოცემს მიზნის მიღწევის შინაარსს:

“ხოლო მუნ მისრულმან იზიარა განზრახვასა ცოლი და კეთილისა იქუსა მისსა არა წინააღმდეგომი”.

“ვინაითგან ვგონებ მე, ვითარმედ ამის მიმართ ხედავს ფერისცვალებისა იქვ”.

“ამასთანა ოთხივე იქუსა ერთსა ქეშმარიტებასა მქონებელნი”.

“რამეთუ ვინაიდან ღმრთისაჲ ყოველისა განგებულებისა იქვ კაცთ-მყვარებაჲ არს”.

“შენ უწყი წადიერებაჲ და იქვ მგზავრობისაჲ ამის”.

როგორც ვხედავთ, ქსიფილინოსის საკითხავებში არსენ იყალთოელს მიერ დამკვიდრებული ეს ორი ტერმინი საკმაოდ ხშირად გვხვდება. საინტერესოა თუ დასტურდება ჩვენს კრებულში ტერმინოლოგიური კუთხით იოანე პეტრიწის გავლენის რაიმე კვალი. ადრე ჩვენ მოვიყვანეთ მაგალითად ედიშერ ჭელიძის მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ ტერმინი “დიოჲა” ჩვეულებრივ ითარგმნებოდა ორი უმთავრესი შესატყვისით, “ბრძანებაჲ” და “შჯული”. მისი აზრით, გიორგი მთაწმინდელისთვის ძირითადია “მოძღურებაჲ”, თეოფილე ხუცესმონაზონისთვის “სარწმუნოებაჲ”, აგრეთვე “შჯული”, ეფრემ მცირე იყენებს ორ ტრადიციულ ტერმინს “შჯული” და “ბრძანებაჲ”, იოანე ჭიჭქიმელთან გვხვდება “შჯულ-ხოლო გელათურ ტექსტებში, ერთი მხრივ, შენარჩუნებულია ტრადიციულ “შჯული”, მეორე მხრივ კი, შემოტანილია ახალი ტერმინი “რწმენად”, “რწმენითი” “რწმენითი შჯული”. რაც შეეხება იოანე პეტრიწს, იგი უპირისპირდება აღნიშნულ ტექსტებს და ბერძნულ “დიოჲა”-ს შესატყვისად ხმარობს ტერმინებს: “თნებაჲ” “გარდაცემაჲ” (ე.ჭელიძე, 1994-95). ქსიფილინოსის საკითხავებში ვხვდებით გელათურ ტექსტებში არცთუ იშვიათად გამოყენებულ ტერმინს “რწმენა” ასევე “თნებასაც”, რომელიც, როგორც ზემოთ აღინიშნა, მხოლოდ იოანე პეტრიწის ენისათვის არის დამახასიათებელი. ვფიქრობთ, ორივე ტერმინი ერთსა და იმავე ბერძნულ სიტყვას უნდა შეესაბამებოდეს. საინტერესოა

არსებობა, რომ ორივე ტერმინი ტექსტში ერთმანეთის მახლობლად არის დაფიქსირებული. ამჯერად სრულად მოგვყავს ის მონაცემთი ტექსტიდან, სადაც სინტაქსის საინტერესო ტერმინები გვხვდება: “ხოლო თეოდოსიოს, სათნოებისაგან უმეტეს დიდად ზედწოდებული, თესალონიკემდი მიწვევული სენსა სასტიკსა წაიღა. სიკუდილისა შეშინებულმან მოუწოდა ქალაქისა მის ეპისკოპოსსა ანდრეას აპოლინოს და მისგან ითხოვდა სწავლასა უბრალოსა და რჩეულისა ქრისტიანობითისა სარწმუნოებისა თნებისასა უეჭუელად, რადთა ეგრეთ მოსაძევა ნათლისღებაჲ მითუღლოს. ხოლო მან ასწავლა მეფესა მოკლედ და უფროსად წმიდათა მოციქულთა მიერ ვიდრემე უპირატეს, ხოლო უკანადაცნელ ზნეჲს შინა შეკრებულთა პატრიოსანთა მამათა და მოძღუართაგან ჩუშნდა მოციქულნი და დამტკიცებულნი სარწმუნოებისა რწმენანი”. “სარწმუნოებისა რწმენანი”, “სარწმუნოებისა თნებისასა”, ეფიქრობთ, ბერძნული ტერმინის “დოგმის” თარგმანს უნდა წარმოადგენდეს. აღსანიშნავია, რომ ორივე შემთხვევაში სიტყვა “სარწმუნოების” მზღვრელად არის გამოყენებული.

როგორც ტექსტში დაფიქსირებული ამ სამი ტერმინის განხილვამ დაგვანახა, სინტაქსის საინტერესო საკითხავების მთარგმნელი, რომელიც მთლიანად ეფუძნება არც იყალთოელის მთარგმნელობით სტილს, იოანე პეტრიწის გავლენასაც განიცდის. ეს კი გვაძლევს საფუძველს იმისას, რათა ვივარაუდოთ, რომ იოანე ქსიფილინოსის მეტაფრასტული კრებულის (K_1, K_2, K_3, K_4, K_5) მთლიანად შეტანა ფაქტობრივი სკოლის ე.წ. ადრინდელი პერიოდის ძეგლების ჯგუფში არ შეიძლება. საინტერესო მკითხველს შეეახსენებთ, რომ ამ ჯგუფში ერთიანდება ისეთი ძეგლები, როგორიცაა: “გელათის კატენებიანი ბიბლია (A1108, Q1152), ამონიოს კონსტანტინოპოლისის თხზულებანი (S2562), თეოფილაქტე ბულგარელის იოანეს სახარების განმარტების თარგმანი (A52), მაქსიმე აღმსარებლის დოგმატურ-ეგზეგეტიკური შრომები (K14). ჩამოთვლილ ძეგლებს ერთი საერთო ნიშანი აქვთ, მათში იოანე პეტრიწის მთარგმნელობითი სტილის გავლენის ვერანაირ კვალს ვერ ვხედავთ. ქსიფილინოსის კრებული, რომელშიც ვგულისხმობთ აგვისტოს თავის საკითხავს (K1), დასახელებულ ძეგლებს უპირისპირდება სხვა მახასიათებლებითაც. მაგალითად, მასში “ყე” სუფიქსის გამოყენების ის კანონზომიერება არ დასტურდება, რითაც გამოირჩევიან ე.წ. ადრინდელი პერიოდის ხელნაწერები. რამდენიმე ადგილას “მებრ” ფორმანტი გამოყენებულია წინდებულის ფუნქციით, ეს კი უშუალოდ იოანე პეტრიწის გავლენაზე მეტყველებს და უცხობა იმ ძეგლებისათვის, რომლებიც დავით აღმაშენებლის და დემეტრე პირველის ეპოქაში ითარგმნენ (გ.ტარიელაშვილი, 2004).

მაშასადამე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ იოანე ქსიფილინოსის შრომების ნაწილი, კონკრეტულად აგვისტოს საკითხავი წიგნი, რომელიც მთავრდება ქსიფილინოსის ცნობილი ანდერძით, ჩვენი ვარაუდის თანახმად, უნდა გაერთიანდეს ე.წ. გვიანი პერიოდის ძეგლებთან, ე.ი. იმ ჯგუფში, რომელშიც თავსდება ისეთი ძეგლები, როგორიცაა: თეოფილაქტე ბულგარელის მარკოზისა და ლუკას სახარების განმარტებების თარგმანები (A102, A103), იოანე სინელის კლემაქსი (A39, H2188), ეკლესიასტეს ცნობილი თარგმანი (A62). შეიძლება ისიც ვივარაუდოთ, რომ ქსიფილინოსის შრომების ჩვენ მიერ განხილულმა კრებულმა ზემოთ ჩამოთვლილ ძეგლთაგან უფრო მეტი მსგავსება გამოამჟღავნოს იოანე სინელის კლემაქსთან, რაც გვაკარაულებინებს, რომ იოანე სინელის კლემაქსის მთარგმნელი პეტრე გელათელი შესაძლებელია ქსიფილინოსის შრომების მთარგმნელიც იყოს. საკითხი შემდგომ კვლევას საჭიროებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- კ. კეკელიძე, 1957 - კ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან; ტ. V, თბ., 1957
- კ. კეკელიძე, 1980 - კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ., 1980.
- დ. მელიქიშვილი, 1998 - დ. მელიქიშვილი, გელათის სალიტერატურო სკოლის ენობრივი სტილის ერთიანობისა და ინდივიდუალობის საკითხისათვის, გელათის მეცნიერებათა აკადემიის უწყებანი, თბ., 1998.
- დ. მელიქიშვილი, 1996 - დ. მელიქიშვილი, -ყ სუფიქსი გელათურ ტექსტებში (მე-12ს) როგორც მაგალითი დიალექტური ფორმის სალიტერატურო ენაში დამკვიდრების ცდისა, კრებ. ქართველური მემკვიდრეობა, I, ქუთ., 1996
- დ. მელიქიშვილი, 1999 - დ. მელიქიშვილი, ძველი ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის ისტორიიდან, თბ., 1999
- გ. ტარიელაშვილი, 2002 - გ. ტარიელაშვილი, ზოგიერთი ტერმინისათვის გელათურ ტექსტებში და მეტაფრასტული კრებული იოანე ქსიფილინოსისა, კრებ. ქართველური მემკვიდრეობა, VI, ქუთ., 2002
- გ. ტარიელაშვილი, 2004 - გ. ტარიელაშვილი, მრავლობითი რიცხვის წარმოების ზოგიერთი შემთხვევისათვის გელათურ ტექსტებში და მეტაფრასტულ კრებული იოანე ქსიფილინოსისა, II რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენციის შრომების კრებული, ქუთ., 2004
- გ. ტარიელაშვილი, 2004 - გ. ტარიელაშვილი, "მებრ" თანდებულს გამოყენების თავისებური შემთხვევისათვის ერთი გელათური ხელნაწერის მიხედვით, კრებ. ქართველური მემკვიდრეობა, VIII, ქუთ., 2004
- ე. ჭელიძე, 1994-1995 - ე. ჭელიძე, იოანე პეტრიწის ცხოვრება და მოღვაწეობა, ჟურნალი „რელიგია“, თბ., 1994-1995
- ე. ჭელიძე, 1999 - ე. ჭელიძე, კვლავ იოანე პეტრიწის შესახებ, თბილისის სასულიერო აკადემიის შრომები, ტ. I, 1999.

ГЕЛА ТАРИЕЛАШВИЛИ

О НЕКОТОРЫХ ТЕРМИНАХ, КОТОРЫЕ ВСТРЕЧАЮТСЯ В
МЕТАФРАСТИЧЕСКОМ СБОРНИКЕ ИОАННА КСИФИЛИНА.

В Метафрастическом сборнике Иоанна Ксифилина встречаются также термины, как *"mimdema"*, *"ichv"*. Термин *"mimdema"* является переводом греческого слова «*εὐτελέχεια*» и обозначает стремление к вечному совершенству. Что касается термина *"ichv"* соответствует переводу греческого «*σκοπὸς*» и обозначает понятие цели. Данные термины в первые употребил известный грузинский философ и мыслитель Арсен Икалтоели и они довольно часто встречаются в гелатских текстах.

В переводах трудов Иоанна Ксифилина находим также редко встречающийся в других гелатских текстах термин *"tneba"*, который является переводом греческого «*δογμα*» и происходит от терминологии великого философа Иоанна Петрици. Любопытно подчеркнуть, что другие грузинские церковные

учённые и переводчики термин «δογμα» переводили как “*rcmena*”, “*sguli*”, “*scmeniti sguli*”.

На данном этапе в научных трудах говорится, что переводы трудов Иоанна Ксифилина следует отнести к той группе гелатских текстов, которые были переведены в эпоху Давида Строителя и его сына Деметре Первого. Также подчёркнуто, что тексты этой группы имеют одну общую черту, в них не находим никакого языкового влияния Иоанна Петрици. Тот факт, что в переводах трудов Иоанна Ксифилина встречается такой термин, который происходит от терминологии Иоанна Петрици, гоаорит, что грузинский переводчик Метафрастического сборника испытывает его языковое влияние. Такая постановка вопроса позволяет предположить, что весь Метафрастический сборник, как это подчёркнуто в научной литературе, не следует относить к группе раннего периода. Для части трудов, по нашему мнению, можно определить место именно в той группе, в которую входят такие переводы, как Толкование Евангелия от Луки и Марка блаженного Феофилакта архиепископа болгарского, Лествица преподобного Иоанна игумена синайского, Экlesiаст и другие рукописи находящиеся в группе текстов позднего периода гелатской духовной школы.

სოფიო ტყეშელაშვილი

პარმონიულ თანხმონათკომპლექსთა გამოვლენისათვის ქართული ენის შერეიდნულ დიალექტში

ფერეიდნულ დიალექტში ქართული ენის ყველა პარმონიული კომპლექსი არ ვლინდება. ვინაიდან ამ დიალექტში კომბინაცია ხშული+ხშული პასიურობით გამოირჩევა, შესაბამისად, მიმდევრობა წინაწარმოების ხშული+უკანარიგისმიერი ხშული, ანუ ე.წ. პარმონიულ კომპლექსთა A სისტემა ნაკლებლანაა.

კომბინაციიდან ბაგისმიერი /ბტპ/ ხშული+უკანაენისმიერი /გქკ/ ხშული გამოვლინდა მხოლოდ ფქ პარმონიული კომპლექსი სიტყვაში ფქილი, სადაც ფქ მეორეულია, ვინაიდან მიიღება სამკომპონენტური კომპლექსიდან /ვ/-ს ამოვარდნით (<ფქვილი>). პარალელურად გვხვდება ქბილი, ქვილი ვარიანტები.

ფქ დადასტურდა ასევე სიტყვაში შუა პოზიციაში (ზმნურ ფორმებში) — იფქის, დაფქო, დაფქავს.

განხილულ მასალაში არც ერთ პოზიციაში არ შეგვხვდრია მოსალოდნელი ბგ, ბკ კომპლექსები.

კომბინაციიდან კბილისმიერი /დტტ/ ხშული+უკანაენისმიერი /გქკ/ ხშული გამოვლინდა დგ თანხმონათკომპლექსი სიტყვის თავკიდურ პოზიციაში, რომელიც გვაქვს მხოლოდ ზმნის ფორმებში — დგა, დგომილა, დგანან.

თქ პარმონიული კომპლექსი ჩანს თქმა ზმნის ფორმებში. მაგალითად, სიტყვის თავში — თქის, თქეს. სიტყვის შუაში კი ითქეს, ეთქა (<ეთქვა>) ფორმებში.

ტკ კომპლექსი დადასტურდა მხოლოდ სიტყვის თავკიდურად, სხვა პოზიციაში ის არ გვაქვს. მაგალითად, ტკ კომპლექსია შემდეგ სიტყვებში — ტკაცა-ტკუცი, ტკაველი (<მტკაველი>), ასევე ვლინდება სამკომპონენტური სიტყვაში ტბილი.

წინაუნისმიერი /ძცწ/ ხშული+უკანაენისმიერი /გქკ/ ხშული ქართულში გვაქვს ძგ, ცქ, წკ პარმონიულ კომპლექსებს. ფერეიდნულ დიალექტში ამ რიგის თანხმონათკომპლექსებიდან დადასტურდა მხოლოდ წკ სიტყვის თავკიდურად ერთადერთ სიტყვაში წკებლა, სხვა შემთხვევებში ეს კომპლექსი არ შეგვხვდრია.

განხილულ მასალაში არ ჩანს ასევე მოსალოდნელი ძგ, ცქ კომპლექსები. ნაკლებად არის წარმოდგენილი პარმონიულ კომპლექსთა მეოთხე რიგიც — პასიურობით გამოირჩევა მიმდევრობა უკანაუნისმიერი /ჩჩქ/ ხშული + უკანაენისმიერი /გქკ/. მოსალოდნელი ჩგ, ჩქ, ჭკ კომპლექსებიდან გვაქვს მხოლოდ ჭკ კომპლექსი თავკიდურ პოზიციაში შემდეგ სიტყვებში — ჭკა-ჭკიანი (<ჭკიანი>), სხვა პოზიციაში ჭკ არ გვაქვს.

ზემოთ განხილული მაგალითების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ პარმონიულ კომპლექსთა A სისტემის ჯგუფებიდან მასალაში სრულად წარმოდგენილია მხოლოდ მეორე ჯგუფი — კბილისმიერი /დტტ/ ხშული+უკანაენისმიერი /გქკ/ ხშული (დგ, თქ, ტკ), დანარჩენი ჯგუფებიდან გვხვდება თითო-თითო თანხმონათკომპლექსი.

სალიტ. ქართული

ფერეიდნული

ბგ ფქ პკ
დგ თქ ტკ
ძგ ცქ წკ
ჯგ ჩქ ჰკ

— ფქ —
დგ თქ ტკ
— — წკ
— — ჰკ

კომბინაცია წინაწარმოების ხშული+უკანარიგისმიერი ნაპარალოვანი, ანუ ჰარმონიულ კომპლექსთა B სისტემა ფერეიდნული დიალექტისათვის შედარებით დამახასიათებელია.

მიმდევრობიდან ბაგისმიერი /ზვპ/ ხშული+უკანარისმიერი /ღხყ/ ნაპარალოვანი რეალიზდება მხოლოდ ფხ ჰარმონიული თანხმოვანთკომპლექსი სიტყვის შუა პოზიციაში — გაზაფხული, ზაფხული, ნიფხავი.

არც ერთ პოზიციაში არ დაჩნდება ზღ, პყ კომპლექსები.

ისევე როგორც A სისტემის მეორე რიგი — დგ, თქ, ტკ, ასევე B სისტემის მეორე რიგიც — დღ, თხ, ტყ ფერეიდნულ დიალექტში სრულად წარმოდგება. სიტყვის თავკიდურ პოზიციაში დღ მიმდევრობა გვაქვს სიტყვებში — დღვება, დღე (დღიური, დღევანდელი).

სიტყვის შუაში დღ კომპლექსი არ გვხვდება, სიტყვის ბოლოკიდურ პოზიციაში კი ის დადასტურდა მორფემათა ზღვარზე, როცა /ღ/ თანხმოვანზე დაბოლოებულ სიტყვას დაერთვის /-ღა/ ნაწილაკი, რომელიც ძალიან ხშირად გამოიყენება ფერეიდნულთა მეტყველებაში, მაგალითად, საღღა, რაღღა, ზააღღა...

თხ ჰარმონიული კომპლექსი სიტყვის თავში შეგვხვდა სიტყვებში — თხელი, თხა და თხარა ზმნის ფორმებში.

სიტყვის შუაში თხ მიმდევრობაა სიტყვაში ნათხონი.

სიტყვის ბოლოს კი წარმოდგენილია სიტყვაში — ოთხ, ოთხი.

ფერეიდნულ ტექსტებში გამოვლინდა ტყ ჰარმონიული კომპლექსიც — ტყვალი, ტყუილი, ასევე სიტყვებში ტყივა, ტყელი, სადაც ტყ კომპლექსი მეორეულია, ვინაიდან მიღებულია სამ- და ოთხწევრიან კომპლექსთა გამარტივებით.

ტყ თანხმოვანთკომპლექსი გვაქვს სიტყვის შუა პოზიციაში, მაგალითად, სიტყვა და შეტყობა, შეტყობინება ზმნათა ფორმებში.

სიტყვის ბოლოკიდურ პოზიციაში ტყ კომპლექსი ერთი მორფემის ფარგლებში არ გვხვდება. ის წარმოდგენილია მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე, როცა სიტყვას დაერთვის /-ყე/ ნაწილაკი. /-ღა/ ნაწილაკის მსგავსად, /-ყე/-საც მოხერხებულად იყენებენ ფერეიდნელები თავიანთ მეტყველებაში. ტყ კომპლექსი ჩანს სიტყვებში — გვეუბარტყე, ვიტყიტყე... ამ სიტყვებში ტყ არის მეორადი თანხმოვანთკომპლექსი და არა პირველადი. /ყ/ ბგერის გავლენით მოხდა /თ/ ბგერის გამკვეთრება. ამიტომ გვაქვს პარალელური ფორმები ტყ//თყ.

წინანუნისმიერი /ძცწ/ ხშულების კომბინაცია უკანარისმიერი ნაპარალოვანებთან ქართულში გვაძლევს ძღ, ცხ, წყ თანხმოვანთკომპლექსებს, ანუ ე.წ. ჰარმონიულ კომპლექსთა B სისტემის მესამე რიგს.

ფერეიდნულ დიალექტში ძღ, ცხ, წყ ჰარმონიული კომპლექსები სრულად არის წარმოდგენილი ერთი მორფემის ფარგლებში.

ფერეიდნულ დიალექტში ძღ როგორც პირველადი კომპლექსი არ გამოვლინდა. როგორც მეორადი კომპლექსი, ის დადასტურდა სიტყვის თავკიდურ

პოზიციაში სიტყვაში ძღენი.

ძღ არ დაჩნდება სიტყვის შუა პოზიციაში, სიტყვის ბოლოკიდურად კი ფიქსირდება მორფემათა ზღვარზე იმ შემთხვევაში, როცა /d/ თანხმოვანზე დაბოლოებულ სიტყვას დაერთვის /-ლა/ ნაწილაკი, მაგალითად, მინაძღა, რაძღა, ყონაძღა... ამ პოზიციაში ძღ კომპლექსის ნაცვლად მოსალოდნელი იყო ცდ-ყონაძღა... მაგალითად, მინაძღა (<ვინცღა>), ყონაძღა (<ყონაძღა>), მაგრამ არ გამოვლინდა.

ფერეიდნულ დიალექტში ცხ ჰარმონიული კომპლექსი სიტყვის თავკიდურ პოზიციაში საკმაოდ ბევრ სიტყვაში ჩანს, მაგალითად, ცხავი, ცხენი, ცხელი, ცხორი, ასევე ცხონება და ცხობა ზმნათა ფორმებში.

ცხ კომპლექსი გამოვლინდა სიტყვის შუა პოზიციაშიც, მაგალითად, სიტყვებში ცოცხალი და რეცხვა ზმნის ფორმებში (რეცხე, რეცხო, რეცხავს, დადრეცხავს.)

წყ ჰარმონიული კომპლექსი სიტყვის თავკიდურ პოზიციაში წარმოდგენილია სიტყვებში — წყარო, წყალი. სიტყვის შუაში კი სიტყვებში — საწყალი, აწყა და მოწყობა ზმნის ფორმებში, ხოლო სიტყვის ბოლოკიდურ პოზიციაში წყ ჰარმონიული კომპლექსი არ დაჩნდება.

წინანუნისმიერი ხშულებისაგან განსხვავებით, უკანანუნისმიერი ხშულები უკანანუნისმიერ /ლხ/ ნაპარალოვნებთან კომბინაციაში ძალზედ პასიური აღმოჩნდნენ. განზილულ მასალაში მოსალოდნელი ჯდ, ჩხ, ჭყ ჰარმონიული კომპლექსებიდან დადასტურდა მხოლოდ ჩხ, მაგრამ ისიც თითო სიტყვაში.

სიტყვის თავკიდურ პოზიციაში ჩხ კომპლექსია სიტყვაში ჩხირი.

სიტყვის შუა პოზიციაში სიტყვაში ფიჩხი და გაფიჩხება ზმნის ფორმებში მაგალითად, გაფიჩხა, აფიჩხეს...

სიტყვის ბოლოკიდურ პოზიციაში ჩხ ჰარმონიული კომპლექსი არ დაფიქსირდა.

სალიტ. ქართული

ფერეიდნული

ბღ ფბ ჰყ

დღ თბ ტყ

ძღ ცბ წყ

ჯღ ჩხ ჭყ

— ფბ —

დღ თბ ტყ

ძღ ცბ წყ

— ჩხ —

ვინაიდან ფერეიდნული დიალექტისათვის უფრო ბუნებრივია თანხმოვანთა კომპლექსთა მიმდევრობა ხშული+ნაპარალოვანი და არა ხშული+ხშული, ამიტომ ჰარმონიულ კომპლექსთა B სისტემა აქ შედარებით სრული სახით წარმოდგენილია ვიდრე A სისტემა. მასალაში სრულად რეალიზდება მეორე რიგი — წინანუნისმიერი /ძცწ/ ხშული+უკანანუნისმიერი /ლხ/ ნაპარალოვანი, ხოლო პირველი რიგის ბღ, ფბ, ჰყ თანხმოვანთა კომპლექსებიდან გამოვლინდა მხოლოდ ფბ, მეოთხე ჯღ, ჭყ მიმდევრობიდან კი — ჩხ კომპლექსი.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. აბულედიანი, 1999 - გ. აბულედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, თბ., 1999
 ი. გიგინეიშვილი..., 1961 - ი. გიგინეიშვილი, გ. თოფურია, ი. ქავთარაძე,
 დიალექტოლოგია, ტ. I, თბ., 1961
 ჯ. გიუნაშვილი, 1987 - ჯ. გიუნაშვილი, სპარსული ენის სახელმძღვანელო,
 1987
 ჯ. გიუნაშვილი..., 1979 - ჯ. გიუნაშვილი, დ. ჩხუბიანიშვილი, თ. უთურგაძე,
 ფონეტიკური მეტყველების შესწავლისათვის, იკე, ტ. XXI, თბ., 1979
 ჯ. გიუნაშვილი..., 2000 - ჯ. გიუნაშვილი, დ. ჩხუბიანიშვილი, თ. უთურგაძე,
 ფონეტიკური ტექსტები, იკე, ტ. XXXIV., თბ., 2000
 მ. მაჭავარიანი, 1985 - მ. მაჭავარიანი, ფერეიდულის ზოგი თავისებურება,
 ტ. XXIII, თბ., 1985
 თ. უთურგაძე, 1976 - თ. უთურგაძე, ქართული ენის ფონემატური
 სისტემა, თბ., 1976.

SOPHIO TKESHELASHVILI

ON THE REALIZATION OF HARMONIOUS CONSONANT
 CLUSTERS IN THE FEREDANIAN DIALECT OF THE GEOR-
 GIAN LANGUAGE

The harmonious clusters are not realized fully in the Fereidianian dialect of the Georgian language, as in this dialect the combination occlusive + occlusive is passive, accordingly, the sequence front occlusive + back occlusive is defective.

Of the clusters: labial occlusive /bɸp/ + back lingual occlusive /gkɰ/ only pk was realized. Of the clusters: dental occlusive /dɸt/ + back lingual occlusive /gkɰ/ only dg was realized. The front alveolar occlusive /tɸc/ + back lingual occlusive /gkɰ/ result in Georgian in ჯგ, ck, ცკ harmonious clusters. Of these only ck was recorded in the Fereidianian dialect.

The fourth series of the harmonious clusters is also defective. The sequence back alveolar occlusive /jɰc/ + back lingual /gkɰ/ is passive.

The combination: front occlusive + back fricative is more or less common for Fereidianian. Of the sequence: labial occlusive /bɸp/ + back lingual fricative /gɰhɰ/ only ph is realized. The harmonious clusters dგ, ძ, ტ, ქგ, ძნ, ცგ are represented completely in Fereidianian. Of the clusters: jგ, ძნ, ცგ only ძნ was recorded.

აღერსობით-კინოობითი სახელები უმეწავლის
ისტორიისათვის

ტრადიციულ ქართულ გრამატიკებში დერივაციის ერთ-ერთ შინაარსობლივ ჯგუფად მიჩნეულია ე.წ. **კნინობითი** სახელები. მათი ცალკე გამოყოფა სათავეს იღებს ანტონ კათალიკოსის გრამატიკიდან, სადაც კნინობითის მაწარმოებლებად დასახელებულია აკი/კი, აგი/გი, ალი (მარცვალ-აკი, გუშ-აკი, ცი-ალი...) (ე.ბაბუნაშვილი, 1970, გვ. 113). მას შემდეგ საანალიზო ჯგუფის სახელები ქართულ ლინგვისტიკაში განიხილებოდა მეტ-ნაკლები სისრულით.

ა. შანიძის განმარტებით, „პინოზომითაა სახელი, რომელიც გვთავაზობს საგანი, რომელსაც ის აღნიშნავს, ზომით ან სიდიდით ნაკლებია, ვიდრე ძირეული სახელით აღნიშნული“ (ა. შანიძე, 1973, გვ. 120).

სახელით აღნიშნული“ (ა.შანიძე, 1973, გვ. 120).
ა.შანიძეს ძველი ქართულისათვის კინობით სახელთა მაწარმოებლად მიაჩნია ერთადერთი სუფიქსი აკ (სახლ-აკ-ი, კინ-აკ-ი...); იქვე შენიშნავს, რომ აკ დაბოლოებიან სახელებს ადრევე დასწყებით კ-ს მოკვეცა, რის შედეგად მაწარმოებლად დარჩა ა და ასეთი სახელები გადავიდა ხმოვანზე ფუძეგათავებულია რიგებში (ქალაქ) (ა.შანიძე, 1976, გვ. 51).

უფრო მოგვიანებით, ძველ სხვა ტექსტებზე დაყრდნობით, ზ.სარაჯველამდე საანალიზო ჯგუფის მაწარმოებლად გამოყო რამდენიმე მორფემოიდი: ა (მცირეაქი), ა (ქალაქი, კაცადა...) (მისივე დაკვირვებით, ა სუფიქსი დასტურდება IX საუკუნიდან — ქ.ფ.), უა (ძერძუკი), უა (კეკელუკი), უა (საკლთარ სახელებში თავუნა), ა (მხალა ფუქეში), აა (მოკლეაქა), აა (უბადრუკა) თანვე მიუთითა, რომ ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში კნინობით სახელები მეტად იშვიათად (ზ.სარაჯველამ, 1997, გვ. 182).

სახელები მეტად იშვიათია (ზ.სარჯველაძე, 1977, გვ. 122).
ახალ ქართულში, ა.შანიძის აზრით, კინობით სახელთა წარმოება არ გამოირჩევა მრავალფეროვნებით. მეტიც: სალიტერატურო ქართულმა დღეს კინობითის ფორმები არსებითად დაკარგა (იგულისხმება საგნის შემცირებული ზომით წარმოდგენა — ჟ.ფ.)... შეიძლება ისინი ნაშთის სახით კიდევ არიან შემორჩენილი, მაგრამ მათი კინობითობის დადგენა ჭირს საპირისპირო ფორმათა უქონლობის გამო. გარდა ამისა, კინობითობის ოდინდელი ფუნქცია შეიძლება გამოიხატოს აღწერითადაც: პატარა წიგნი (შდრ. წიგნაკი) (ა.შანიძე, 1973, გვ.122).

გვ. 122). მაგრამ, მეორე მხრივ; რამდენადაც ახალ ქართულში ე.წ. კინობითი სახელების სემანტიკა ძველთან შედარებით აშკარად გამრავალფეროვნდა და შესაბამისად, ტერმინი „კინობითი“ უფრო ფართო ცნებად იქცა, ა.შანიძე „ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლებში“ ამ ჯგუფის მაწარმოებლად ასახელებს ა, აკ, უკ, უნია, ილ, ია სუფიქსებს; სათანადო მაგალითების დამოწმებით აღნიშნავს, რომ კინობითობის ფორმა შეიძლება გამოყენებულ იქნეს, ერთი მხრივ, აღერის გამოსახატავად (აღერსობითი სახელები) და, მეორე მხრივ, დამცირების მიზნით (დამცირებითი სახელი).

ფაქტობრივად ამ საკითხში ა. შანიძის მსჯელობას ეყრდნობა ალ. ლლოსტიკი. იგი სიტყვაწარმოების ანალიზისას განიხილავს ჩვენთვის საინტერესო ჯგუფსაც და იძლევა ასეთ განმარტებას: „მოფერებით-კნინობითი ჰქვია ისეთ წარმოქმნილ

სიტყვებს, რომლებიც თავიანთი ძირეული ფორმით გადმოცემულ საგანს
დამყარებით ან მოფერებით აღნიშნავენ“... ძირეული დედა სიტყვისაგან
მღებულა მოფერებითი საალერსო ფორმა დედილო, ხოლო კაცისგან —
დამყარებითი ფორმა კაცუნა. მათს საწარმოებლად იხმარება ილ, იკ/იკო,
უკ-ა, უნ-ა, ა სუფიქსები (ალ.ლონტი, 1971, გვ.115).

3. თოფურიას აზრით, საკუთარ სახელთან და მისგან წარმოქმნილ გვართა შესწავლა შესაძლებლობას იძლევა კინოზოოტიის მეტი ნიშნები გამოვყოთ, ვიდრე სამეცნიერო ლიტერატურაშია ნაჩვენები. ეს სუფიქსებია: **ოკ, ულ, ან, ინ, იტ, უტ, უხ, უჭ, იჩ, უჩ...** და ამათი შეერთებით წარმომდგარი: **ოკი-ნა, ული-ნა, უტი-ნა, უჩი-ნა** და სხვა. აღსანიშნავია, რომ მარტივი თუ რთული აფიქსების მხოლოდტური უმრავლესობა სრულდება ა ელემენტით (ვ.თოფურია, 1979, გ.109).

ბ. ფონემა კინობითის სემანტიკურ ჯგუფში აერთიანებს იმ სიტყვებს, რომლებიც ბოლოვდებიან შემდეგი სუფიქსებით: ა, აკ, იკ, უკ, ან, ინ, უნ, იბ, უბ, ობ, ალ, ილ, ელ, ულ, უჩ, უც, უჩ და სხვ., რომელთაც წარად დართული აქვთ ისევ კინობითის ა.

საილუსტრაციოდ მოხმობილი ნიმუშები უმრავლეს შემთხვევაში მართლაც მცირე მოცულობის საგნებს აღნიშნავენ. მაგალითად, ჯორაკა (პატარა ჯორი), ძაღლია (ძალიან პატარა), ჩიჩქიტა (სიმინდის პატარა ტარო), ჭიპლიკა (მწორჩილი ადამიანი) და ა.შ. საგულისხმოა, რომ ამასთან დაკავშირებით ელფერი მართებულად მიუთითებს: ჩამოთვლილი აფიქსებიანი სახელები მანტიკურად ერთგვაროვანი მაინც არ არის. თვით კინოზოოლოგიის შინაარსი ელფე საფუძველს — მცირე მოცულობის საგნებს მოფერება-აღერისს ელფერი ელფით, ზოგჯერ კიდევ — დამცირებითისა. რა თქმა უნდა, გვხვდება მათ შორის ემოციური ელფერის მიხედვით ნეიტრალური სიტყვებიც: წიგნაკი (პატარა წიგნი), ურატა (პატარა ურო), პარკუჭი (პატარა პარკი).

ბ.ფოჩხუა კნინობით სახელთა სემანტიკურ ჯგუფს მიაკუთვნებს ბევრ განსაზღვრებით კომპოზიტსაც, სადაც პირველ ნაწილად ხელ გამოდის: წაღლი, ხელჩანთა, ხელუჩო... (პატარა წაღლი, პატარა ჩანთა, პატარა ...), ზოგიერთ ამათგანს კნინობითობის ა სუფიქსიც ერთვის: ხელთოფა (ფი), ხელტულა (ხელტული) და ა.შ. (ბ.ფოჩხუა, 1974, გვ. 135-137).

სამეცნიერო ლიტერატურაში აგრეთვე აღნიშნულია, რომ თანამედროვე მართლში ა სუფიქსით ნაწარმოები კინოობითი სახელების სიმცირე უნდა განასკინოობითობის მაწარმოებელი სხვა გავრცელებული სუფიქსების (იკ, უნ, უკ) არსებობითა და სალიტერატურო ქართულის ტენდენციით კინოობითობის აღწერითად წარმოებისაკენ (მ.ტუსკია, 1969, გვ. 25).

საანალიზო ჯგუფის სახელთა წარმოების ესა თუ ის საკითხი განხილულია ჯგუფულ დიალექტოლოგიურ ნაშრომებსა თუ მონოგრაფიებში; თითოეულ შემთხვევაში დაწვრილებითაა მსჯელობა „ქართული ენის მორფემებისა და სინტაქსური ელემენტების ლექსიკონში“ (თბ., 1988).

თანამედროვე სამწერლობო ენისა და ზეპირი მეტყველების მიხედვით გამოწველივით შევისწავლეთ საკვლევი ჯგუფის სახელთა წარმოება და ციფები. გამოვლინდა საგულისხმო თავისებურებანი (მათ შესახებ საუბარი ნება სხვა სტატიაში). ამჯერად მხოლოდ ზოგადად შევნიშნავთ:

ქართულური მემკვიდრეობა

ჯგუფის დერივატთა რიცხვი ერთ ათეულსაც ვერ აღწევდა, დღეს მათი რაოდენობა 80-ს აღწერბეს. გარდა ამისა, თუკი საანალიზო აფიქსების თავდაპირველი ღრთადერთი ფუნქცია იყო საგნის შემცირებული ზომით წარმოდგენა, ახლა აფიქსებით სახელებმა შეიძლება შეიძინონ მოფერება-ალერსის, დაციწვა-დამცირების, ირონიული თუ ფამილარული ელფერის, მსგავსება—ნიშან-თვისება მითითების სემანტიკა; გარდა ამისა, ისინი საგანს წარმოგვიდგენენ შემცირებულ ზომით, აწარმოებენ საკუთარ სახელებს, ზოგჯერ კიდევ გამოდიან ნეიტრალურ შინაარსის გამომხატველ საშუალებად.

აფიქსთა ფუნქციები და პროდუქტიულობა განსხვავებულია არა მხოლოდ სამწერლობო ენისა და დიალექტების, არამედ თვით მწერლობის ქანრებისა და კილოების მიხედვითაც.

ტერმინისათვის

საკვლევი ჯგუფის სახელთა აღსანიშნავად დღეს სამეცნიერო ლიტერატურაში იხმარება რამდენიმე ტერმინი, რომელთა შორის ტრადიციულად „კნინობითი“. იგი მომდინარეობს ანტონ კათალიკოსის გრამატიკიდან.

ტერმინ „კნინობითისათვის“ ამოსავალია ზედსართავი სახელი „კნინი“ ძველ ქართულში „კნინ“ ზმნიზედაა, ნიშნავს „მცირედ-და“, „მცირეს“. მისგან მიღებული ნაწილაკი „კნინ-ლა“ (=თითქმის) და ზედსართავი სახელი „კნინი“ (=ცოტა, მცირე); აქედან აკ-ის საშუალებით ნაწარმოებია „კნინაკი“ (=უმცირესი), ზოლო „კნინ-კნინ“ ნიშნავს „ცოტ-ცოტას“ (ილ. აბულაძე, 1973, გვ. 200).

ზემოთქმულის მიხედვით, კნინობითად იწოდება ის სახელი, რომელიც საგანს შემცირებული ზომით წარმოგვიდგენს. ასეთი სემანტიკისაა ტერმინი „კნინობითი“ ძველი და ნაწილობრივ ახალი ქართულის დონეზე ა.შანიძის გაგებითაც. თუმცა ახალი სალიტერატურო ქართულის ვითარების გათვალისწინებით მეცნიერი მართებულად შენიშნავდა, რომ ა, აკ, ია, უნია, ილ უკ აფიქსებით გამოხატული კნინობითის ფორმები ენაში არსებითად შემცირდა: გარდა ამისა, ამავე აფიქსებით შეიძლება გადმოიცეს მოფერება-ალერსი და დაციწვა-დამცირება.

და მაინც სამეცნიერო ლიტერატურაში ამ ჯგუფის აღმნიშვნელ ზოგად ტერმინად კვლავ რჩებოდა „კნინობითი“.

თანამედროვე სამწერლობო ენასა და ზეპირმეტყველებაში საანალიზო აფიქსები მეტწილად გამოიყენება მოფერება-ალერსის გამოსახატავად; ასევე აღნიშნავენ დაციწვა-დამცირებას და უფრო ნაკლებად — საგანს წარმოგვიდგენენ შემცირებული ზომით.

აქედან გამომდინარე, ცხადია, ოდინდელი ტერმინი „კნინობითი“ დღე-ადეკვატურად ვერ ასახავს რეალურ ვითარებას, ვერ წარმოაჩენს ამ ჯგუფის აფიქსების ძირითად ფუნქციას, ამიტომ სამეცნიერო ლიტერატურაში უფრო მოგვიანებით გამოყენებულ იქნა ტერმინები: „მოფერებით-კნინობითი“ (ალ. ლლონტი), „კნინობით-საალერსო“ (ბ.ჯორბენაძე), „კნინობით-ალერსობითი“ (ზ.სარჯველაძე). ეს უკანასკნელია შეტანილი V კლასის ქართული ენის სახელმძღვანელოში (ავტორები: ა.შანიძე, ი.იმნაიშვილი, ლ.კვაჭაძე).

მართალია, ეს ტერმინებიც ზედმიწევნითი სიზუსტით ვერ მოიცავენ განსახილველ აფიქსთა სემანტიკურ ნიუანსებს (და ეს ბუნებრივიცაა), მაგრამ აშკარად უპირატესნი ჩანან ოდენ „კნინობითთან“ შედარებით.

როგორც ცნობილია, ნებისმიერი ტერმინის სახელდებისას ყოველთვის არ ხერხდება ერთდროულად იქნეს გათვალისწინებული მასში ნაგულისხმევი ყველა ფუნქცია. ასეთ დროს ამოსავალი ხდება ერთ-ერთი მათგანი — ძირითადი, ყველაზე გავრცელებული (ან ზოგჯერ რამდენიმე, მაგრამ არა ყველა).

ჩვენს შემთხვევაში ამ პრინციპის მიხედვით და თანამედროვე ქართულში, საკვლევი ჯგუფის აფიქსთა ფუნქციებიდან გამომდინარე, უფრო მართებული იქნება, „კნინობითის“ ნაცვლად დამკვიდრდეს „ალერსობითი“ ან „მოფერებით-ალერსობითი“ (დაემყარება ერთ — ძირითად ფუნქციას).

მაგრამ, მეორე მხრით, ტერმინის სახელდებისას უპრიანია ანგარიში გავიოს აფიქსთა ფუნქციის ისტორიასაც. მაშინ უფრო ზუსტი იქნება „ალერსობით-კნინობითი“ კომპოზიციის პირველი ნაწილი გახაზავს ძირითად ფუნქციას, მეორე კი (კნინობითი) დღევანდელი გაგებით გარკვეულად ითავსებს როგორც ოდინდელ ფუნქციას (საგნის შემცირებული ზომით წარმოდგენა), ისე დაცინვა-დამცირების სემანტიკასაც, რადგან თანამედროვე მეტყველებაში „კნინი“, „დაკნინებული“ ... უფრო უარყოფითი მუხტის მქონეა — აღიქმება დაცინვა-დამცირების“ შინაარსით.

მაშასადამე, ჩვენი აზრით, სასურველია საანალიზო ჯგუფის სახელად სპეციალურ ლიტერატურაში დამკვიდრდეს ტერმინი „ალერსობით-კნინობითი“, რაც გამართლებული ჩანს როგორც ისტორიულად, ისე თანამედროვე ქართულის მიხედვითაც.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ილ.აბულაძე, 1973 - ილ.აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973
 ე.ბაბუნაშვილი, 1970 - ე.ბაბუნაშვილი, ანტონ I და ქართული გრამატიკის საკითხები, თბ., 1970
 ვ.თოფურია, 1979 - ვ.თოფურია, ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან, ტ. III, თბ., 1979
 ზ.სარჯველაძე, 1997 - ზ.სარჯველაძე, ძველი ქართული ენა, თბ., 1997
 მ.ტუსკია, 1969 - მ.ტუსკია, სახელთა წარმომქმნელი ზოგიერთი აფიქსის ფუნქციები და გავრცელებულობა თანამედროვე ქართულში, ქელს, 1969, №1
 ბ.ფოჩხუა, 1974 - ბ.ფოჩხუა, ქართული ლექსიკოლოგია, თბ., 1974
 ალ.ღლონტი, 1971 - ალ.ღლონტი, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1973
 ა.შანიძე, 1973 - ა.შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1973
 ა.შანიძე, 1976 - ა.შანიძე, ძველი ქართული ენის გრამატიკა, თბ., 1976
 ბ.ჯორბენაძე..., 1988 - ბ.ჯორბენაძე, ც.კვანტალიანი, მ.ბერიძე, ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონი, თბ., 1988.

ZHUZHUNA PEIKRISHVILI

ON THE HISTORY OF THE STUDY
OF ENDEARMENT-DIMINUTIVE NAMES

The history of the study of endearment-diminutive names originates from the grammar of Catholicos Anton. It includes 5 affixes, having the sole function of indicating the small size of a thing (hence the term). Since then similar names were studied in Georgian linguistics more or less fully. The formation and functioning of the diminutive names in old and modern Georgian are studied in the papers of A. Shanidze, Z. Sarjveladze, A. Ghlonti, B. Pochkhua, B. Jorbenadze and others, where the formal and functional diversity of the analyzed affixes is indicated. The modern literary Georgian language and speech offer even more interesting evidence in this regard.

On the basis of the obtained materials, 80 derivatives impart various semantics to the noun, including caress, endearment, mocking, etc.

In the Georgian language the traditional term *kninobiti* (diminutive) is used to refer to the names under study. However, taking into account the modern linguistic situation, the term *alersobit-kninobiti* (endearment-diminutive) would be more correct. The first component stresses the main function and the second one takes into account both the history and reality.

მიცვალებულის კულტთან დაკავშირებული ერთი თავისებურება სოფ. ლატალში

მიცვალებულის უწმინდურობის ამსახველ ქართულ ეთნოგრაფიულ მასალას მისი ელემენტები ეძებნება მსოფლიოს ხალხთა წეს-ჩვეულებებსა და რწმენა-წარმოდგენებში. მრავალი ხალხის შეხედულებით, საგანი, რომელიც მიცვალებულს მიეცა, მის გავლენას განიცდიდა და ისიც უწმინდურობის წყაროდ იქცეოდა. ამ რწმენით იყო განპირობებული აგრეთვე მიცვალებულის კუთვნილი საგნების დაწვის, დამტყვევების, გადაყრის, საცხოვრებლის დატოვების ჩვეულება (დ.გიორგაძე, 1987, გვ. 25). მიცვალებულის ტაბუაციას საფუძვლად დაედო ის ფაქტი, რომ მომაკდებიდან ინფექცია გადადის როგორც ადამიანებზე, ასევე ნაზმარ ნივთებზე. ამიტომაც, რომ ტაბუ, პირველყოფილთა რწმენით, უდავოდ იყო. ადამიანი, რომელიც მიცვალებულს შეეხება, თვითონაც ტაბუი-რებული ხდება. ზოგი ავტორი ამავე რიგის ტაბუს მიაწერს მიცვალებულის უმბანასაც (ს.გაბუნია, 1995, გვ. 80).

ნაშრომში შევხებით მიცვალებულის კულტთან წყლის კულტის (როგორც უწმინდის ფუნქციის მქონე) მიმართების საკითხს, კერძოდ, ზემო სვანეთისათვის დამახასიათებელი ადამიანის განსხვავებულ ერთ ტრადიციას, რომელიც დღემდე შემორჩა სოფ. ლატალში.

უნდა აღინიშნოს, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში მიცვალებულის კულტის ზოგიერთი წეს-ჩვეულება და რწმენა-წარმოდგენა, მიცვალებულის უწმინდურობის იდეა, ნარევების არსებობა, მათი განწმენდის წესი, მომაკდების სახლიდან გამოყვანა, აკლამაში მიცვალებულთა დასაფლავება, ზოგიერთი მკვლელობის აზრით, მაზდეანური მსოფლმხედველობიდან მომდინარეობდა. მაზდეანობის ერთ-ერთ ძირითად დებულებას წარმოადგენდა მოძღვრება უწმინდესა და უწმინდურობაზე. ცეცხლი, წყალი, მიწა წმინდა ელემენტებად ითვლებოდნენ, ხოლო უწმინდური იყო მიცვალებული და ყველაფერი ის, რაც მას მიეკარებოდა (დ.გიორგაძე, 1987, გვ. 25). ხევისურეთში განმზანელებს „ნარევები“ ერქვათ, ფშავსა და თუშეთში კი — „მირეულები“. ისინი ჭირისუფლის ოფანში იმყოფებოდნენ, თავიანთ სახლში ვერ მიდიოდნენ და სახლში დაბრუნებამდე ყოველდღე წყლით უნდა განბანილიყვნენ. ხევისურეთში ნარევებს ზატში მისვლა წყლით გაწმენდამდე ექვსი, ზოგჯერ მეტი დღეც ეკრძალებოდათ. მათი ხალხი ფშავში ათი დღის, თუშეთში კი ერთი თვის მანძილზე სალოცავში ვერ გაბედავდა მისვლას (დ.გიორგაძე, 1987, გვ. 22).

წყლის კულტი საქართველოში უძველესი დროიდან მომდინარეობს. ამ კულტის განვითარების სხვადასხვა საფეხურის ამსახველმა რწმენა-წარმოდგენებმა ქართველთა რელიგიურ ყოფაში მეტ-ნაკლებად შემოინახა თავი (მსე, 1972, გვ.299). ქართლში კუბოს ეზოს გარეთ რომ დასვენებდნენ, საგანგებოდ შინ შეტანილ ქვას გარეთ გამოაგორებდნენ სიტყვებით: შენი ფეხი მძიმე იყოსო, სანდოს ჯამით წყალს მოასხამდნენ (თ.ოჩიაური, 1987, გვ. 23).

სამცხე-ჯავახეთში ავადმყოფი რომ გარდაიცვლებოდა, იმ ადგილას საწოლის გვერდით, სადაც სული დალია, წყლით სავსე ჭიქას დადგამდნენ, სანთელსაც დაუთმებდნენ. ეს ჭიქა „შვიდამდე“ უნდა მდგარიყო იმ ადგილზე. „შვიდი“ რომ

ჩათავდებოდა, სასაფლაოდან დაბრუნების შემდეგ იმ ჭიქის წყალს გარეთ გამოიტანდნენ და სახლის კედელს მიასხამდნენ, რომ ფენი არავის დაედგა დაქცეულ წყალზე (ს.ხოსიტაშვილი, 1983, გვ.98).

თუში მთხრობელის გადმოცემით, მიცვალებულის ნაბან წყალს ისეთ ადგილზე გადაღვრიდნენ, „სადაც არც საქონელი და არც ხალხი მიუდგებოდა“ (დ.გიორგაძე, 1987, გვ. 8).

ლეჩხუმში მიცვალებულის ნაბან წყალს სხვის ეზოში არ გადაასხამდნენ — „მისდღემში ვერ გაიხარებსო“ (მასალები, 1985, გვ. 182).

საინტერესოა სვანეთში (უშგულში) დადასტურებული წეს-ჩვეულება, სადაც წყალს მიცვალებულის განსაზღვრულ უკუღმა იღებენ მდინარიდან. ნაბანი წყალი უწმინდურად ითვლება და მას სადმე განსაზღვრულ, იზოლირებულ ადგილას გადააქცევენ (ს.გაბუნია, 1995, გვ. 80).

სასაფლაოდან დაბრუნებულებს განწმენდის გარეშე ეკრძალებათ შინ შესვლა. საქართველოში ხელს იბანენ, უფრო ხშირად ნაკურთხი წყლით, სამეგრელოში წყალ-ღვინით (ს.გაბუნია, 1995, გვ. 80). რაც შეეხება მთის რაჭას — სასაფლაოდან გამობრუნებისას სახლის კარებთან ჭირისუფალი ხელ-პირს იბანს, რომ „კურცხალი“ ცრემლი ოჯახში არ შეჰყვეს, რაც, მათი რწმენით, გამოიწვევს ახალ ცრემლებს (ს.მაკალათია, 1987, გვ. 69).

აღსანიშნავია მიცვალებულის კულტთან დაკავშირებული მთელი რიგი აკრძალვები. მათ შორის აკრძალვის ერთ-ერთ სახეს წარმოადგენდა გარდაცვლილის ოჯახსა და სოფელში მკვდრის დაკრძალვამდე ყოველგვარი საქმიანობის — ცეცხლის დანთების, საქმლის გაკეთების, ნემსის ხმარების და სხვ. აღკვეთა. მხოლოდ პურის გამოცხობა იყო დაშვებული (დ.გიორგაძე, 1987, გვ. 78).

ძველად არსებული წესის მიხედვით, როდესაც სოფელში მიცვალებული იყო, ყველა ვალდებული იყო საკუთარ საქმეზე ხელი აეღო. მიცვალებულის დამარხვამდე სოფელში მარტო მიწის სამუშაოები კი არ იკრძალებოდა, არამედ ყოველგვარი სამუშაო. ამ შემთხვევაში მხოლოდ მიწისა და მიცვალებულის კულტთა ურთიერთკავშირი კი არ მოქმედებს, არამედ არსებითია სოფლის ერთიანობის პრინციპი, ურთიერთანგარიშგაწევა და თანაგრძნობა, საერთო უბედურებად მიჩნევა ცალკეული მოსახლის უბედურებისა. გამორიცხული არ არის, რომ ეს ჩვეულება მოდიოდეს სოფლის მონოგამურობიდან. იმ დროიდან, როცა სოფელი ერთგვაროვანი მოსახლეობისგან შედგებოდა და ყოველი ოჯახის ჭირი ყველას ჭირად ითვლებოდა. ამასთან ერთად ზნეობრივი პრინციპი — გაჭირვების დროს სხვისი დახმარებისა და თანაგრძნობისა, ხალხის ხასიათში ზის, მის ბუნებაშია და შესაბამისად ქცევის ნორმაში პოვნებს გამოხატულებას (თ.ოჩიაური, 1987, გვ. 14).

მიცვალებულის კულტთან დაკავშირებული ეს აკრძალვა ნათლად ჩანს შემდეგ მაგალითებში: ლეჩხუმში ვიდრე მიცვალებული ოჯახში იყო, მეგობარ სოფელში პირს არ შეირევდა, სახსნილოს არ შეჰამდა; არც მიწაზე იმუშავებდა, მიწას არ შეძრავდა; ასევე, იკრძალებოდა ქალის ხელ-საქმე — დარჩენილთათვის ცუდის მომასწავებლად ითვლებოდა (მასალები, 1985, გვ. 182).

ლამბერტის ცნობით, სამეგრელოში წელს ზემოთ შიშვლებიც დასტირიან მიცვალებულს. ჭირისუფლებს ჩვეულებრივად ლოგინში ძილი ეკრძალებათ, სძინავთ ძირს, უსაბნოდ და უღეიბოდ. მათ მუშაობაც აკრძალული აქვთ (ხანდახან მთელს სოფელს ეკრძალება მუშაობა დასაფლავებამდე). აკრძალვები ხშირად

მეზობელი სოფლის მცხოვრებლებზეც (წყალს განმწმენდის ფუნქცია აკისრია) გადადის (ს. გაბუნია, 1995, გვ. 82).

ზემო სვანეთში, საქართველოს ზოგიერთი სხვა რეგიონის მსგავსად, მიცვალებულის კულტთან წყლის (როგორც განმწმენდის ფუნქციის მქონეს) მმართვება მსგავსია. ამაზე მეტყველებს აქ მოკვლეული მასალები. კერძოდ:

შუაში გამდინარე წყლის არსებობის შემთხვევაში დასაშვებია რელიგიურ დღესასწაულებზე რიტუალის აღსავლენად სამზადისი თუ აღსრულება: უშგულში (სადა ჩარქსელიანი, 80 წლის), იფარში (ზამირა ზვისტანი, 43 წლის), მესტიაში (თინა ნაკანი, 75 წლის; სალომე ბარლიანი, 70 წლის; ევა მუშკუდიანი, 76 წლის).

დასაშვებია რიტუალის აღსასრულებლად ადგილის შენაცვლება წყალგაღმა გადატანის შემთხვევაში: „დავუშვათ, სეტში ცხედარი იყო გაუსვენებელი, ლამაზი კეხბამდე (ლალიდის გასწვრივ) ამოჰქონდათ სანთლები, ზედაზე, 1, 6, 9 ან 12 სეფისკვერი, ზოგჯერ საკლავიც და იქ შეევედრებოდნენ ღმერთს“ (სისაილ ნიგურიანი, 76 წლის).

წყალგაღმა დასაშვებია მიწის სამუშაოები, საოჯახო საქმიანობა და სხვ.

მოცემული ადათის ერთიანი ჯაჭვი დარღვეულია სოფელ ლატალში. აქ მიცვალებულის დამარხვამდე დაუშვებელი იყო ყოველგვარი სამუშაოები, უბუნდავად იმისა, ჩადინებოდა თუ არა წყალი მოცემული სოფლის სხვადასხვა უბნებს შორის. თუმცა ამჟამად ეს ადათი გარკვეულწილად შესუსტდა და ზოგჯერ შესაძლოა ადგილი ჰქონდეს წყალგაღმა უბნებში მიწის სამუშაოების, მშენებლობისა თუ სხვა გარესაოჯახო საქმიანობის ცალკეულ შემთხვევებს. რაც შეეხება რელიგიური რიტუალებისთვის მზადებასა და ამ წეს-ჩვეულებათა აღსრულებას, ზოგიერთი ამ დღესასწაულთაგანი (საუბნო, გვარის, ოჯახში აღსავლენი რიტუალი) შესაძლებელია გადაიდოს გარკვეული დროით, მიცვალებულის გასვენებამდე, რიგ შემთხვევაში კი დასაშვებია დროებით, მრუდიად სალატალო (ზოგიერთი საუბნოც) დღესასწაულის ჩატარებამდე ლატალში ჩაფვლა, ცხედრის ე.წ. „ლიჭურშინე“, მსგავსად ზემო სვანეთის სხვა სოფლებისა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამჟამად მიცვალებულის დროებით ლატალში ჩაფვლის შემთხვევებს ადგილი აქვს იშვიათად, გამოუვალი მდგომარეობის შემთხვევაში, როცა სადღესასწაულოდ ყოველივე გამზადებულია, საკლავები დაკლულია და ა.შ.

საინტერესოა, რამ გამოიწვია ამ ადათის უგულვებელყოფა მხოლოდ და მხოლოდ ლატალში (12 უბანს, პატარა სოფელს მოიცავს), მაშინ, როცა უზგურის ხეობის სხვა სოფლებში ეს წესი დღემდე ერთნაირადაა შემორჩენილი და სოფელსა თუ უბანში, თუკი მათ წყალი ჰყოფს დაუმარხავი მიცვალებულის ოჯახისაგან, რელიგიური რიტუალების აღსრულება თუ სხვადასხვა სამუშაოები დასაშვებია და მიცვალებულის კულტთან დაკავშირებული აკრძალვები ძალას კარგავს. მოცემულ საკითხზე ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის ლატალში მოძიებული ეთნოგრაფიული მასალა. გამოკითხული ხანდაზმული რესპოდენტები ყოველივე ამის ერთ-ერთ უმთავრეს მიზეზად ისტორიულად საბატონო სვანეთთან უშუალო მეზობლობას ასახელებს. მოვყევანთ ერთ-ერთი მთქმელის, ლატალში, ლახუშდის უბანში მცხოვრები, 82 წლის მიხეილ ფირცხელანის მიერ მოწოდებულ მასალას:

„ადრე ლატალში სვიმრა არსებობდა. გარდა ლატალისა ის არ ყოფილა სვანეთის არც ერთ სხვა სოფელში. სვიმრა ლატალის 7-8 ძირითად სალოცავში

იყო დაფიცებული სიმტკიცეზე და სამართლიანობაზე. ის აღგენდა და განაგებდა საერთო-სასოფლო საქმეს, მის საგარეო ურთიერთობებს. მის მიერაა დადგენილი ეს წესიც. იმდენად მოითხოვდა ერთიანობას სადადეშქელიანო (ბალსქვემო) სვანეთთან მეზობლობა და ბრძოლა, რომ იძულებული იყვნენ ჭირიც და ლხინიც ერთად გადაეტანათ“.

„...მაშინ ჩვენთან აღმასრულებელი არ იყო, იყო საყვირი. კარგი ფილტვები რომ ჰქონდა ისეთი კაცი ცენტრში, იოანე ნათლისმცემლის სალოცავის [ეზოში] იყო ეს, იქ, შუა ცენტრში, ლატალში, იქ დაუკრავდა საყვირს. ის ყველგან ისმოდა. ერთხელ რომ დაუკრავდა, რა დროსაც არ უნდა ყოფილიყო, — აბა, რაღაც ამბავია; — მეორედ რომ დაუკრავს, მაშინ უცებ უნდა გაემზადო. მესამეზე — მაშინ გასული უნდა იყო (და), სადაც საყვირი იკვრება იქ გახვიდოდი, რა ამბავია? რა ამბავია? — ეს გვჭირდება. — იქ რაღაც ექნებოდა იმას, [სვიმრას], გეგმაში, ხალხი ერთმანეთს შეფიცულია, რომ აბა იქ აი, აი ოჯახიდან ეს მოვიდა. იქ არავინ დააკლდება. არა, არ შეიძლება ის, იქ ვისაც შეეძლება ის ყველა წამსვლელია. ჭირი იქნება თუ ლხინი იქნება, ომი იქნება თუ [სხვა] საქმე იქნება, იქ ყველა ერთმანეთის გვერდში მდგომია. მთლად ასე როგორც ლატალში არის, ასე ერთმანეთის გვერდში ამოდგომა სვანეთში არსად იყო“ (დსკი, ფონდი C2, № 35).

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ლატალი, როგორც კარიბჭე თავისუფალი სვანეთისა, ემიჯნებოდა რა უშუალოდ საბატონო სვანეთს, ექსტრემალური პირობები აიძულებდა ყოფილიყო მუდმივ მზადყოფნაში, ითხოვდა ერთიანობას ჭირსა და ლხინში. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ აქედანაა გამომდინარე ლატალში მიცვალებულის კულტთან წყლის კულტის როგორც განმწმენდის, მიმართება, რომელიც არ ემთხვევა ზემო სვანეთის სხვა სოფლებში შემორჩენილ ადამის და იგი ერთგვარ თავისებურებად გვევლინება.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ს.გაბუნია, 1995 - ს.გაბუნია, ბასკურ-ქართული ეთნოგრაფიული პარალელები, თბ., 1995
 დ.გიორგაძე, 1987 - დ.გიორგაძე, დაკრძალვისა და გლოვის წესები საქართველოში, თბ., 1987
 დსკი - ქსუ ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი ფონდი
 ს.მაკალათია, 1987 - ს.მაკალათია, მთის რაჭა, თბ. 1987
 მსე, 1972 - მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, XVI-XVII, თბ., 1972
 მასალები, 1985 - მასალები ლეჩხუმის ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის, თბ., 1985
 თ.ოჩიაური, 1987 - თ.ოჩიაური, დაკრძალვის წესები ქართლში ძველ და ახლად, თბ., 1987
 ს.ხოსიტაშვილი, 1983 - ს.ხოსიტაშვილი, ქორწინებისა და მიცვალებულ დაკრძალვის წესი სამცხე-ჯავახეთში, თბ., 1983.

DAVID PIRCHELANI

DIE MIT DEN KULT DES TOTEN VERBUNDENE TRADIZION IM DORF LATALI

Auf die Unheiligkeit des Toten gibt es zahlreiche ethnographische Materialien, sowohl in Georgien, als auch in anderen Ländern.

In Oberen Svanetien, im Tal Enguri, gibt eine mit dem Kult des Toten verbundene Gewohnheit bekannt. Wenn eine Familie von der Familie des Toten durch den Fluss getrennt ist, sind verschiedene religiöse Ritualen und landwirtschaftliche Arbeit erlaubt. In diesem Fall spielt das Wasser die Rolle des Reinigers.

Im Dorf Latali ist diese Gewohnheit verletzt. ein grund dafür ist die unmittelbare territoriale Nachbarschaft mit Zentralen Swanetien und die durch diese Verhältnisse entstandene Bedinungen.

მეფეზნეობა-მეღვინეობის საქართველოში დიდი ზნის ისტორია აქვს. ვაზის კულტურა და ღვინის ტექნოლოგია თავიდანვე მეტად მაღალ დონეზე იდგა (ჯ.სონდულაშვილი, 1974, გვ. 3). მეორე მხრივ, ჩვენს ქვეყანაში კერამიკულ წარმოების უძველესი ტრადიციები არსებობს (იხ. ვ.ჯაოშვილი, 1958, გვ. 14). მეღვინეობისა და მეთუნეობის განვითარებასა და მათ მჭიდრო ურთიერთკავშირს ადასტურებს მდიდარი არქეოლოგიური მასალა. განსაკუთრებით საინტერესოა ალაზნის ველის სამაროვნების (ძვ. წ. I ათასწლ.) გათხრის შედეგად აღმოჩენილი კერამიკული ჭურჭელი, აგრეთვე, მცხეთის მაზლობლად (ბაგინეთში) ნაპოვნი ჭურჭელი, რომელიც ძვ. წ. IV-III ათასწლეულით თარიღდება; ძველი კოლხეთის ტერიტორიაზე ვანში აღმოჩენილი ქვევრებიანი *სარდაფი (ძვ. წ. III-II სს.) ბორჯომის რაიონის სოფ. ჭობისხევში ნაპოვნი მიწით დაფარულ მარანში იყო 11 ქვევრი, ვარძიაში აღმოაჩინეს ასამდე ქვევრი... (ქსე, ტ. 9, გვ. 635).

ქართული ერის მდიდარი კულტურის წარმოჩენისას ისტორიულ თვალსაზრისს ლინგვისტური ანალიზი ამყარებს. საზოგადოდ, ამა თუ იმ ენის ლექსიკური ფონდი სათანადო ენობრივი კოლექტივის მატერიალური კულტურის საუკეთესო მემკვიდრეა.

ქართული მეღვინეობის უძველესი ტრადიცია ღვინის მიწაში ჩასაფვრელ განსაკუთრებულ თიხის ჭურჭელში მოთავსებაა. შესაბამისად, ლინგვისტურ ინტერესს, პირველ ყოვლისა, სწორედ ამგვარი ჭურჭლის ტერმინოლოგია იწვევს.

მიწაში ჩასაფვრელი საღვინე ჭურჭლის აღმნიშვნელად ქართულში გვხვდება ჭური, ქვევრი, ქოცო, ყვიბარი. ფაქტობრივად, ამ ტერმინებით ერთ სახეობის, მოცულობით განსხვავებული, კვერცხის მოყვანილობის თიხის ჭურჭელს აღინიშნება, რომელსაც ინახავენ მიწაში ყელამდე ჩამარხულს. ასეთი ჭურჭელი ძალიან ძველი და უაღრესად მნიშვნელოვანია. „ჭურის პროტოტიპი ჭურჭელს კეთებას და გამოყენებას სხვადასხვა დანიშნულებისათვის ადამიანი ენოლოგიის ხანიდან იწყებს. თიხის დიდი ზომის ჭურები გამოიყენებოდა მარცვლეულისათვის სხვადასხვა პროდუქტებისა და სითხის შესანახად. ბ. კუფტინი თრიალეთში შუაბრინჯაოს ხანის სამარხ ყორღანებში აღმოჩენილ თიხის დიდი ზომის ჭურჭლებს სითხის შესანახ ჭურჭლებად მიიჩნევს. უძველესი ქვევრი ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე, ხანლართან, რომელიც ძვ. წ. I ათასწლეულის დასაწყისით თარიღდება (იხ. ც.კაკაბაძე, 1982, გვ. 175). ცნობილია ინჰუმაციური სამარხის ერთ-ერთ სახედ ქვევრის გამოყენებაც.

საქართველოში ქვევრსამარხები გავრცელდა ძვ. წ. IV ს. დასასრულს და კოლხეთში არსებობდა ძვ. წ. I ს-მდე (დაბლაგომი, დაფნარი, ზემოფარცხანაყანევი, ჭოგნარი, ნოქალაქევი და სხვა). ქართლში აღმოჩენილი ზოგიერთი ქვევრსამარხი (თეთრიწყარო, კავთისხევი და სხვ.) ადრინდელი ელინისტური ხანით თარიღდება, ყველა სხვა კი – ძვ. წ. II-I სს-ით (არქეოლოგიური ზემო ავჭალა, დიღომი, მცხეთა, სამთავრო, მთა-ქართლი, კარსანი და სხვ.). კახეთის ტერიტორიაზე გავრცელებული ქვევრსამარხები ალაზან-იოლოიდეშვილის კულტურას განეკუთვნება (ქსე, ტ. 10, გვ. 511). სამეცნიერო ლიტერატურაში

მოითხოვს, რომ საქართველოში სამარხად იყენებდნენ სამეურნეო დანიშნულების ჩვეულებრივ ქვევრებს – კოლხეთში რუხი თიხისას, ქართლ-კახეთში – წითლად გამომწვარს.

დიდია ჭურის სამეურნეო მნიშვნელობა მეღვინეობის დარგში. ჭურში ზღვდა ახლადმოწურული ტკბილის ჩასხმა, ტკბილის დაღვინება და ღვინის შენახვა. საქართველოს ტერიტორიაზე საღვინე ქვევრების არსებობა ძვ. წ. I ს-დან არის ცნობილი. ანტიკური ხანის მევენახეობისა და მეღვინეობის განვითარებაზე მკვერმეტყველურად მიუთითებენ ქვევრები... ქვევრის კედლის სისქე რამდენიმე სანტიმეტრს აღწევს. ჭურჭელი ღვინის შესანახად ყოფილა განკუთვნილი (საქართველოს არქეოლოგია, 1959).

1. ზემოთ ჩამოთვლილ ტერმინთაგან ჭურის უძველესობა ნეკრესის წარწერებმა („მე ესე ჭური დავრგე“) დაადასტურა (III ს. – ლ.ჭილაშვილი, 1991; II ს. – ზ.ჭუმბურიძე, 2001).

ჭური ძველ ქართულში პოლისემანტიკურ სიტყვად წარმოგვიდგება. მისი მნიშვნელობებია: ქვევრი, ჭურჭელი, აღჭურვილობა, სამკაული (საბა; დ. ზუბ; ილ. აბულ; ივ. იმნაიშ; ზ. სარგვ.); „ჭური განხურეტილ არს სხჯა სახლი და ჭურღმული იწროდ უცხოდ (იგავთა 23,17); „აღილე ჭური და ფარი..“ (0 მკ. 24,22); „რადთა იყოს ისრის ჭურ ყოველთათჳ“ (სინ. მრ. 244 8); „იყო ჭურ პატივისან“ (II ტიმ. 2,21); „უცეთეს არს სიბრძნე უფროდს ჭურისა სიბრძოლისა“ (0, ეკლ. 9,18); „მომგუარეთ ჭური ეგე რჩეული“ (მარკ. 253); „ვითარცა ჭური მეკეცეთანი შეიმუსრნენ“ (მ. სწ. 15, 16); „ჩასუა ჭურსა მონა დიდსა (მ. ცხ. 220); „აღილო ცხენისა ჭურითურთ (რიფს. 176,8).

წერილობით ძეგლებში ჭური აბსტრაქტიზებული მეტაფორული მნიშვნელობის წევრადაც წარმოგვიდგება: „ჭური სამართლისაჲ“, „ჭური სამართლისაჲ“: „რამეთუ შენ აკურთხო მართალი, უფალო, ვითარცა ჭურითა სამართლისათა გვრგვნოსან მყვენ ჩუენ“ (ფს. 5, 12); „მის თანა განუმზადებია ჭური სიკუდილისანი“ (ფს. 7, 13).

ლ. ბოჭორიშვილის აზრით, ჭური ღვინის ჭურჭელის გამაერთიანებელ ფუნქციას უნდა წარმოადგენდეს ისტორიულ წყაროებში (შდრ. საბა): „თუთო ჭური ზვართაგან მეღვინეთუხუცესისა და თუთო უმცროსი მეჭიფისა“ (ქუმბურიძის კარის გარიგება, გვ. 11); ჟამთააღმწერლის თქმით, მონღოლთა დიდებულ თევუთარს და მის სპას ნარინ-დავითმა ქუთაისში „სერი დიდი ჭურმზადა“, რომლის დროსაც „ღვინის ჰამარი არ იყო. მოიდეს ურმითა და ჭურითა და აღმოსაზმიდესო“ (ლ.ბოჭორიშვილი, 1949, გვ. 219).

ჭური წარწერებსა თუ სხვა ისტორიულ საბუთებში მოიხსენიება: ლავისის მონასტრის პარაკლიტონის წარწერაში (1400 წ.) ბერად შემდგარი ავგაროზიშვილის ღვაწლის შესახებ ცნობებია გადმოცემული და, ავგაროზის, მარნის აგებასა და ჭურების ჩადგმავზეც არის მოთხრობილი „ავაგე მარანი და ჩავდგი ორი ჭური“ (თ. ჟორდანი, ქრონიკები, II, გვ. 1557 წელს ქუენიფნეველ რატისშვილთაგან მცხეთის ეკლესიისადმი შეწირული ავლადიდებაში „ჭურ-მამულიც“ არის დასახელებული (იქვე, გვ. 399) და 1557 წ. ქართლის კათოლიკოს ნიკოლოზის მიერ მაღალაშვილთადმი ბოძებულ დეკრეტშიც მიბოძებული სოფელი ჩოჩეთი „მისითა სახლითა, ეკლესიითა, ჭურ-მამულითა“, წყლითა და მთა-ბარით არის წარმოდგენილი (იქვე, გვ. 403). სვიმონ მიერ პატა ჯავახიშვილისათვის 1626 წელს ბოძებულ წყალობის წიგნსა

(საქ. სიძველენი, II, გვ. 29) და 1693 წელს დედოფალ ელენესაგან ზაალ აბაზიძისადმი მიცემულ სიგელშიც (იქვე, გვ. 164) ნაბოძები მამული „ჭურ-მარნით“ არის მოხსენიებული. 1717 წ. რუსუდან დედოფლის მიერ სააკაძეებისადმი ბოძებულ სიგელსა (საქ. სიძველენი, III, გვ. 153) და ბაზუტა სააკაძისა და ერასტი ორბელიანის ნასყიდობის წიგნებშიც (1726 წ. და 1727 წ.) (საქ. სიძველენი, II, გვ. 336, 338), აგრეთვე „ჭურ-მარანი“ და „მამული ჭურითა, ჭურ-მარნით“ ან პირდაპირ „ჭურ-მარნით“ არის აღნიშნული.

სულხან-საბა ორბელიანი ჭურჭლის საერთო ბუდეში ჭურს „კეცთაგან ჭურჭელს“ უწოდებს და ჩამოთვლის: „ქვევრი, ყვიბარი, ქოცო, ხალანი, დერგი, ლაგინი, ლაგინარი და მისთანანი“. საბა აღნიშნავს, რომ იარაღს „სამღელღოთა ენითა ჭური, ჭურჭელი და რომელთამე ორდანი ეწოდება: საკუთრივ ჭურს კი განმარტავს როგორც „ქვევრს“ (9, 15 საქმე): „ჭური ეწოდების ტყბილის საცავსა... ესე ჭური განიყოფების, რამეთუ დიდთა ეწოდების ქვევრი, მისსა შემდეგსა - ყვიბარი და მისსა უმცროსსა - ქოცო, არამედ ყოველივე ჭური არს“ (საბა).

დ. ჩუბინაშვილის განმარტებით, ჭური „საკუთრად ეწოდების ღვინის ჩასასხმელსა, რომელ არიან: ქვევრი, ქოცო, ხალანი, დერგი, ლაგინი, ლაგინარი და თხიერიცა, მისთვის რომ ტიკპორა შედგმულ არს სიტყვაგან ტიკი და ჭური“ (დ. ჩუბ.).

თანამედროვე ქართულში ჭური სალიტერატურო ქვევრის დასავლურ ქართულ დიალექტურ სინონიმად არის მიჩნეული: ჭური — „იგივეა, რაც ქვევრი“ (ქველ); ჭური (გურ., იმერ., აჭარ.) „ქვევრი“ (ს. ჟღ., ა. ლ., გურ.). ლეჩხუმურსა და რაჭულში ჭური დიდი ქვევრის აღმნიშვნელია (ივ. ჭავჭავაძე, 1979, გვ. 216-217), მესხურ-ჭავჭავაძურში კი ქოთნის სახეობად არის ჩათვლილი (გამოიყენება არაყის გამოსაზღვრელი ხილისათვის ასადულებლად) (იქვე, გვ. 140).

ჭურის არქაული პოლისემანტიკურობა ჭურ- ძირის ზოგადი სემანტიკური პოტენციით უნდა ავხსნათ. ავთ. არაბული ჭურ- ძირის ამოსავალ სემანტიკად სიღრუის შინაარსს მიიჩნევს (ა.არაბული, 1996, გვ. 12). ვფიქრობთ, სიღრუესთან შეთავსებადია სათავსოს შინაარსიც. აქედან ჭურის თავდაპირველ მნიშვნელობად ღრუ სათავსო ნივთების აღნიშვნა უნდა ვივარაუდოთ. ქართველურ ქვესისტემებში ეს ამოსავალი სემანტიკა სხვადასხვაგვარად წარმოჩინდა: მეგრულში ჭურის ფონეტიკური შესატყვისი ჭკუჯი „ჭურჭლის“ მნიშვნელობით გვაქვს. აქვე იგივე სიტყვა „გემის, ზომალდის“ აღმნიშვნელია (სიღრუის სემანტიკის განვითარება).

საინტერესო სურათს გვიჩვენებს ქართული: ძველ ქართულში ჭურის სემანტიკური შესაძლებლობა მისი პოლიფუნქციონურობით გამოვლინდა — ვიწრო თუ ფართო მნიშვნელობით: „ქვევრი“ (მიწაში ჩასაფვლელი ღრუ ნივთი) (ეს მნიშვნელობა ძალიან ძველია — ნეკრესის წარწერები); „ჭურჭელი“ (სასმელ-საჭმლისთვის გამოსაყენებელი ღრუ ნივთები); „აღჭურვილობა“ (სათავსის საცავად გააზრიანებით). დღეისათვის ჭურ- ფუძეს აღჭურვილობის მნიშვნელობა დერეფანებში (აღჭურვა, საჭურველი...) შემორჩა. საკუთრივ ჭური ქვევრის სინონიმად გამოიყენება. სასმელ-საჭმლისათვის გამოყენებულ ნივთებს ჭურ-ის რედუპლიცირებული ფორმა ჭურჭელი (ჭურჭურ > ჭურჭერ > ჭურჭელ) გამოხატავს. ეს უკანასკნელი არქაული ლექსიკური ერთეულია და სემანტიკური განვითარების საკუთარი პოტენცია გამოავლინა

მოქონიულად. გარკვეული ხნის განმავლობაში ჭური და ჭურჭელი ერთმანეთსა და გამოიყენებოდა. შემდეგ ერთმანეთისაგან გაიმიჯნენ. ძველ ქართულში ჭურჭელი სათავსსა და სხვა სამომხმარებლო ნივთებს აღნიშნავდა (დ. ჩუბ., ივ. იმნაიშვი., ილ. აბულ.). სიღრუე თანდათან მიიჩქმალა და მხოლოდ სიმრავლეზე ყურადღების გადატანით სიმდიდრის მნიშვნელობა გამოთქმულა (საჭურჭლე). თანამედროვე ქართულში ჭურჭელი სემანტიკურად გამოიყენებულია: „სასმელ-საჭმლისათვის გამოყენებულ ღრუ ნივთებს“ აღნიშნავს. ჭურჭლების (საჭურჭლე, მეჭურჭლე) მნიშვნელობაც სათანადო ფუძის სემანტიკას უკავშირდება.

2. მიწაში ჩასაფვლელი საღვინე ჭურჭლის კიდევ ერთი სახელწოდებაა ჭური. საბას განმარტებით, იგი „კეცის ჭურია“ (საბა), დ. ჩუბინაშვილისა — „კეცის ჭური ღვინის ჩასასხმელი“ (დ. ჩუბ.).

ქვევრი უძველეს წერილობით წყაროებში არ დასტურდება.

მომდევნო ხანის ძეგლებში კი იგი ჭურის სინონიმია მხოლოდ საღვინე ჭურჭლის მნიშვნელობით.

როგორც ლ. ბოჭორიშვილი აღნიშნავს, ჩვენს დრომდე შემონახულ ძველ შეწირულობის საბუთსა და წყალობისა და ნასყიდობის წიგნში, უკანასკნელად XV საუკუნიდან მოყოლებული, ჭური და ქვევრი ერთნაირი მნიშვნელობით არის ხსენებული — ჭურ-მარანს ანუ ქვევრ-მარანს თითქმის ყოველ სიგელში საბატიო ადგილი უკავია და არავითარი განსხვავება ამ ტერმინების ხმარებისა დას. საქართველოსა და აღმ. საქართველოში შედგენილ საბუთთა შორის არ არის დადასტურებული, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ მარჯვნივ, რომ დას. საქართველოს საბუთებში ჭური ხშირად არის ხსენებული (ლ. ბოჭორიშვილი, 1949, გვ. 210).

თეიმურაზის, არჩილისა და დავით გურამიშვილის პოეზიაშიც მიწაში ჩასაფვლელი საღვინე ჭურჭლის ორივე სახელწოდება (ჭური, ქვევრი) გვხვდება:

„შაერი შეზავებული, არცა თუ სიცხით მზიანი,
წითელსა ღვინოს ასხამდენ, ქვევრები გარეცხიანი“...

(თეიმურაზ I, შედარება შემოდგომისა და გაზაფხულისა, გვ. 106).

„მოდღართ-მოდღარს მასპინძლობა იმ დღესა აც ქვევრთა ახდით.“
(არჩილიანი, კარი შემოდგომისა და მყვირალობის, ნადირობისა და შექცევის შესახებ, გვ. 42,44).

„თავი ჭურს ღვინით სავსესა მცირეცა შეაგინებს....“ (არჩილიანი, ჭურის ასნი ორ მუხლნი, გვ. 76).

„შე, ღმერთო, შენა ამღერე ეს ჩემი სატყებ-სატირი,
ჭურსა ზნოვანსა მაცმარე საძელ მანანურ საბირი.“

(დავითიანი, დავითის ტყვეობიდან გამოსვლა სარუსეთში, გვ. 81).

„ცხვარ-ძროხა გყავს ბევრნი, სავსე ღვინით ქვევრნი, გიდგას ფქვილი
მელლით“ (იქვე, ქაცვია მწყემსი, გვ. 191).

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში ქვევრი აღნიშნავს „ღვინის შესანახ თიხის დიდ ჭურჭელს, კვერცხის მოყვანილობისას; ინახავენ მიწაში
ქველამდე ჩამარხულს — ჭური“ (ქველ).

დიალექტებში ქვევრი ჭურის სინონიმია ან პატარა ჭურის აღმნიშვნელი, ზოგჯერ — ქოთნისა.

ქართულში, კახურსა და ინგილოურში ქვევრი ჭურის სინონიმია (ლ. ბოჭორიშვილი, 1949, გვ. 112; ივ. ჯავახიშვილი 1979, გვ. 96). ლეჩხუმურსა

და რაჭულში ქვევრი ჭურზე მცირე მოცულობის საღვინე ჭურჭელს აღნიშნავს (ივ.ჯავახიშვილი, 1979, გვ. 216, 197).

ჭური არც იმერულშია ერთადერთი ტერმინი: ც. კაკაბაძის ცნობით ღვინის შესანახ დიდი ზომის ჭურჭელს შროშაში ისევე, როგორც საერთოდ დას. საქართველოში, **ჭური** ეწოდება... **ჭური** იმერეთში მხოლოდ დიდი ზომის საღვინე ჭურჭლის აღსანიშნავად იხმარება. ჭურის გასარეცხად კარგად შეგ უნდა ჩაგიდეს აუცილებლად, ამიტომ მას ჩასავალსაც უწოდებენ... **ჭურზე** მცირე მოცულობის საღვინე ჭურჭელს ერთიდან ოცი ფუთის ჩათვლით შროშაში **ქვევრი** ეწოდება. **ქვევრი** ჭურისაგან მხოლოდ ტევადობით განსხვავდება. **ქვევრი** ზემოდან, შიგ ჩაუსვლელად ირეცხება (ც.კაკაბაძე, 1982, გვ. 64). იმერულშივე პატარა **ქვევრის** აღმნიშვნელია **ქვევრა** (ლ. ლუქ.).

მესხურში **ქვევრი** ქოთნის სახეობაა: „პატარა ქოთანს **კოჭობა** ჰქვია, მოზრდილს – **ქოთან**, დიდს – **ქვევრი** და **ჭური**... **ქვევრებს** (ხმარობენ) მჟავებისათვის – მესხ. (ივ.ჯავახიშვილი, 1979, გვ. 140).

მთიულურში **ქვევრს** ყველის ქილის“ მნიშვნელობა აქვს (ლ. კაიშ.).

ამდენად, ლექსიკურ ერთეულთა (**ჭური**, **ქვევრი**) მოხმარებას თვალსაზრისით დიალექტები შემდეგ სურათს აჩვენებს:

1) დიალექტები, რომლებშიც მხოლოდ **ქვევრი** დასტურდება: ქართლურ-კახური, ინგილოური.

ქართლურში ფრაზეოლოგიური შესიტყვებაც გვაქვს: **ქვევრი დახედვა**, **ქვევრის დახედვა**: „ნაკულ ქვევრში ღვინოს რომ გემო შეეცვლება, ბრჯა გაიკეთებს“ (ბერ., მესხ., ნოზ.);

2) დიალექტები, რომლებშიც დომინანტია **ჭური**: იმერული, გურული. იმერულში დასტურდება ფრაზეოლოგიური შესიტყვებაც: **ჭურის მოვლა** – „ქვევრის დაგლეხა და ზედ მიწის დაყრა“; კომპოზიტი **ჭურისთავი** – ადგილი სადაც **ქვევრებია** ჩამარხული მიწაში (პ. გაჩეჩ.).

3) დიალექტები, რომლებშიც **ჭური** და **ქვევრი** ერთმანეთისაგან გამიჯნულია. აქ ორი შემთხვევაა გასარჩევი:

ა) მათი მნიშვნელობები იდენტურია, აღსანიშნი საგნები დანიშნულებით ღვინის ჩასახმელია, მხოლოდ ზომით განსხვავებული: ლეჩხუმური, იმერული, რაჭული.

აღსანიშნავია, რომ ლეჩხუმურსა და რაჭულში ძირითად ლექსიკურ ერთეულად **ჭური** მოჩანს (იმერულის მსგავსად), **ქვევრი** მხოლოდ მისი სახეობაა. ამიტომაც ფრაზეოლოგიური შესიტყვებებიც **ჭურთან** არის დაკავშირებული: **ჭურის შექცევა** (რაჭ.) – „ჭურის გარეცხვის შემდეგ ცდილობენ იგი დიდხანს არ გააჩერონ, თორემ „ჭური შეუქცევსო“ – ღვინოს გააფუჭებსო“ (ალ. კობ.); **ჭურის ხელი** (რაჭ., ლეჩხ.) – ჭურის უხარისხოდ გარეცხვის შემდეგ მასში დაყენებული ღვინის არასასიამოვნო გემო, მასზე იტყვიან **ჭურს ხელი დაჰკრამსო**“ (ალ. კობ.);

ბ) **ჭური** და **ქვევრი** ერთმანეთისაგან გამიჯნულია, ოღონდ ისინი ღვინის ჭურჭელს არ აღნიშნავენ: მესხურ-ჯავახურში ორივე ქოთნის სახეობად არის ჩათვლილი (მოცულობით განსხვავდებიან);

4) დიალექტები, რომლებშიც მხოლოდ **ქვევრი** დასტურდება, მაგრამ არა საღვინე ჭურჭლის მნიშვნელობით; ასეთია მთიულური.

5) დიალექტები, რომლებშიაც არც ერთი ლექსემა (**ჭური**, **ქვევრი**) არ გვხვდება: ფშაური, თუშური, მოხეური.

ისტორიული ანალიზით ჩანს, რომ ქვევრი გვიანდელი ტერმინია. სისტემატებით მისი წარმოშობის ქრონოლოგიის განსაზღვრა ძნელია, თუმცა XV ს-დან უკვე არსებობს. ტერმინი ქვევრი ქართულ ნიადაგზეა შექმნილი. ქვევრულ ენებში მას შესატყვისები არ გააჩნია.

ქვევრი რთული შედგენილობის სიტყვად უნდა მივიჩნიოთ. სტრუქტურ-გენეზის შესაძლებლობა ორგვარია. ორსავე შემთხვევაში ლექსემის წარმოშობა ნაწილი ქვე-მორფემოიდია ქვე-მყოფის სემანტიკით. ამ მორფემოიდის მატარებელი შინაარსითა და დანიშნულებით გამოყენება პროდუქტულია როგორც

სხვადასხვა ქართულში (სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში): ქვე - „დაბლა, ძირს, მიწაზე“; ქვემგოვარი; ქვემდებარე - „ძირს მდებარე“; „ქვეწარმავალი“, „ქვეწარმძრომი“ (ილ. აბულ.); ქვესკნელი - „ქვეთი“; „ქვეწარმძრომი“ გველნი და ჭუანი (საბა); ქვემწოლი - „ქვემწოლი“; ქვენაბაში - „ძირს დამბული“ (დ. ჩუბ.); ქვემძრომი; ქვესკნელი, ქვეწარმავალი (ქელგ); ქვე (თუშ.); „ქვეშ, დაბლა, ძირს“ (დიალექტ. 584), ქვერ (ლექს.) „ქვევით, ქვემოთ, ნაკლები“ (ი. ჭყონ.); ქვეცა (ფშ.) დედამიწა (ქინკარ. ფშ.).

ქვევრი სიტყვის მეორე ნაწილად შეიძლება მივიჩნიოთ -რე ნაწილაკ-მორფემოიდი, რომელიც, ჩვეულებრივ, დაერთვის ნაცვალსახელებსა და ზმნისარტებს და გამოხატავს მოქმედების ვითარებას, რაგვარობას (აგ-რე, ეგ-რე, მეტად-რე); ოდნობას, სიმცირეს (ქვემო-რე - „ცოტა ქვემოთ, ზემო-რე - „ცოტა ზემოთ“); დიალექტებში აწარმოებს ადგილის ზმნისარტებს (ზე-რე „ზემოთ“, ქვე-რე „ქვემოთ“ - ლეჩხუმური).

ამგვარად, თავდაპირველად უნდა გვქონოდა ქვერე (შდრ. ლეჩხ. ქვერე - „ქვევით“, ქვემოთ, ნაკლები“, რომლის ზმნისართულ (ქვემყოფობის) სემანტიკასთან შეთავსებადია სიმცირის, ნაკლებობის შინაარსიც. ქვევრი ქვე/რე-ს სემანტიკასთან შეთავსებადია სიმცირის, ნაკლებობის შინაარსიც. ქვევრი ქვე/რე-ს მიწაში ჩასაფვლელი, თანაც ჭურჭე მცირე მოცულობის ჭურჭელია). ე-ს დამატებითა და ვ-ს ჩართვით - ქვევრი (ქვერე>ქვერი>ქვევრი), რომელმაც სემანტიკის ფუნქცია მიიღო.

შესაძლებელია სხვაგვარი ვარაუდიც: ქვევრის მეორე კომპონენტად - წარმომავლობის სუფიქსის გამოყოფა (ქვეური-ქვევრი).

3. მცირე ზომის ჭურჭის აღმნიშვნელია ქოცო. საბას განმარტებით, ქოცო „მცირე (მომცრო) ჭურია“ (საბა). დ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონში განმარტება როგორც „მცირე ქვევრი ან ქოთანი“ (დ. ჩუბ.) თანამედროვე სალიტერატურო ქართულშიც ქოცო „პატარა ქვევრს“ აღნიშნავს (ხუთ ჩაფამდე ტევადობისას) (ქელგ).

ქოცო დიალექტებშიც დასტურდება: ქოცო (ქიზიყ., ქართლ., ფშ., შდრ.) „პატარა ქვევრი, ჩადის ერთიდან ხუთ ჩაფამდის (ს. მენთემ., დიალექტ. 584; ი. ქეშიკ.) „პატარა ქოლა“ (ვ. სომხიშვი.).

პატარა ქვევრის მნიშვნელობა აქვს ქოცოს ლეჩხუმურში, რაჭულში (გ. ჯავახიშვილი 197; 216), იმერულში (ც. კაკაბაძე, 1982, გვ. 6).

ტერმინი ქოცო ფონეტიკური ცვლილების შედეგად უნდა იყოს მიღებული. სტრუქტურულად და სემანტიკურად იგი ფშაურში დაცულ კომპოზიტს - ქვეცა-ს „დედამიწას“ შეიძლება დავუკავშიროთ. სემანტიკური გადასვლა დასაშვებია: დედამიწა - მიწა - მიწაში ჩაფლული საგანი. ფონეტიკური პროცესი ქვე-ს ლექსემის პირველ ნაწილში (ქვე) ენისთვის ჩვეული სისტემური ურთიერშენაცვლებაა. ახალი სუბტანტივის ფუნქციით აღჭურვა ასიმილაციით (აო) დასრულდა ქვეცა - ქოცა - ქოცო.

4. ძველ წერილობით წყაროებში დასტურდება ტერმინი ყვიბარი: „მოიგე შენდად ყვბარი ერთი, ქმნული მეკეცისაჲ“ (იერემ. 19,1); „შეშმუსრო ყვბარი იგი წინაშე თულთა მათ კაცთასა“ (0, იერემ. 19,10).

საბა-ყვიბარს ჭურის ერთ-ერთი სახეობის აღმნიშვნელად ასახელებს ყვიბარი//ყვბარი „მომცრო (მცირე) ჭური“ (საბა).

დ. ჩუბინაშვილის განმარტებით, ყვიბარი არის „მომცრო ჭური; მომცრო ქილა ყველისათვის“ (დ. ჩუბ.).

თანამედროვე ქართულში ტერმინი იმავე მნიშვნელობისაა: ყვიბარი (იმერ.) - „მომცრო ქვევრი, ყვიბარი“ (ვ. ბერ., ქეგლ) „ყვიბარი პატარა ჭურია“ - ზ. იმერ. (ივ.ჯავახიშვილი, 1979, გვ. 150).

ყვიბარი საღვინე ჭურჭლის მნიშვნელობით დასტურდება გურულსა და ლეჩხუმურში: გურ. - „თიხისაგან ვაკეთებდით ყვიბრებს“; ლეჩხ. „ღვინისათვის ვიციტ ჭურები - ჭურზე პატარას ვეტყვით ქვევრს, იმაზე პატარას - ყვიბარს“ (ივ.ჯავახიშვილი, 1979, გვ. 247).

მ. ჩუბუა აღადგენს საერთოქართველურ ანტიკუტის *ყუბ-არ ამოსავალ სემანტიკით „უმწიფარი, უნდლი“ (რომელიც ზანურშია დაცული, იხ. ქვ.) შესატყვისობები:

ქართ. ყვიბარ-ო>ყუბარ-ო, ყუბარი „ღომის კუფხალი, ბალახი“ (საბა)

ზან. ყუბერ-ი>ყუბორ-ი „უმწიფარი, უნდლი (ყურძენზე იტყვიან)“

სვან. ყუბლ- (ყუბარ) (რ/ლ სვანურში ჩვეულებრივი პროცესია)

ყუბლ-აჲ

ბზ. ყუბლ-აჲ ბქ., ყუბლ-აჲ ლშხ. „უფრო პურეულის ჯიში“.

საინტერესოა დიალექტებში დაცული მნიშვნელობები: ზ. აჭარ. ყვიბარი ი „პატარა, ჩია ადამიანი, ბავშვი“ უმწიფარი; იმერ., გურ. ყუბარი-ი „პატარა“

მ. ჩუბუას აზრით, მეგრულის ჩვენება ამოსავალია სხვა ქართველური ფუძეებისათვის უ მ წ ი ფ ა რ ი - პ ა ტ ა რ ა , ჩ ი ა ბ ა ვ შ ვ ი ; სვან. უ ფ ზ ო ც უ მ წ ი ფ ა რ ი დ ა ნ განვითარდა. ნეგატიური შინაარსი ყველგან ფიგურირებს (მ. ჩუბუა, 2001, გვ. 279).

ჩვენის მხრივ დავძენთ, რომ ამავე სემანტიკურ კრილში შეიძლება განვიხილოთ ძველ ქართულში დადასტურებული ყვიბარი-ყვბარი. ამ სიტყვისეული შინაარსიც პატარას, მომცროს უკავშირდება (შდრ. საბას განმარტება ყვიბარი - „მომცრო (მცირე) ჭური“). მით უმეტეს, რომ ეს სემანტიკა ამოსავალი ფორმითაც არის დაცული გურულსა და იმერულში ყუბარი (გურ. იმერ. ოკრიბ.). „პატარა ქვევრი“ (ს. ელ.); საზოგადოდ პატარა ქვევრი, 2-ნ ფუთის ტევადობისა“ (პ. ჯაჯან., მ. ალავ.).

ჩანს, ამოსავალ ფორმას ზოგადი მნიშვნელობა ჰქონდა: „პატარა, უმწიფარი უნდლი“. ქართველურ ქვესისტემებში ეს ზოგადი სემანტიკა სხვადასხვა ნიშნულ რეალიზდა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. აბულაძე, 1973 - ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973
- ა. არაბული, 1996 - ა. არაბული, წურ- და ჭურ- ძირთა ისტორიული ვარიანტებისათვის ქართველურ ენებში, ქართველური მეშვეიდრეობა, ტ. I, ქუთ., 1996
- ლ. ბოჭორიშვილი, 1949 - ლ. ბოჭორიშვილი, ქართული კერამიკა, I, ქუთ., 1949
- ი. იმნაიშვილი, 1986 - ი. იმნაიშვილი, ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი, თბ., 1986
- ც. კაკაბაძე, 1982 - ც. კაკაბაძე, შროშული კერამიკა, თბ., 1982
- საბა, 1991 - ს.ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, თბ., 1991
- საბა, 1993 - ს.ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. II, თბ., 1993
- ზ. სარჯველაძე, 1995 - ზ. სარჯველაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1995
- საქართველოს არქეოლოგია, თბ., 1959
- ჯ. სონდულაშვილი, 1974 - ჯ. სონდულაშვილი, საქართველოს მევენახეობის ისტორიისათვის, თბ., 1974
- ჰ. ფენრიზი, ზ. სარჯველაძე, 1990 - ჰ. ფენრიზი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 1990
- ნ. ფხაკაძე, 2004 - ნ. ფხაკაძე, ჭურჭელი სიტყვის ისტორიულ-სემანტიკური ანალიზი, ქართველოლოგიური კრებული, III, თბ., 2004
- ქეგლ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, I-VIII, თბ., 1950-1964
- აღ. ღლონტი, 1984 - აღ. ღლონტი, კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1984
- დ. ჩუბინაშვილი, 1984 - დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984
- მ. ჩუხუა, 2003 - მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2003
- ლ. ჭილაშვილი, 1991 - ლ. ჭილაშვილი, მასალები ნეკრესის გათხრებიდან, თბ., 1991
- ზ. ჭუმბურიძე, 2001 - ზ. ჭუმბურიძე, ნეკრესის წარწერები, ქუთაისური წიგნები, VIII, ქუთ., 2001
- ივ. ჯავახიშვილი, 1979 - ივ. ჯავახიშვილი, მასალები შინამრეწველობისა და ხელოსნობის ისტორიისათვის, ტ. II, თბ., 1979
- ვ. ჯაოშვილი, 1958 - ვ. ჯაოშვილი, კერამიკული მრეწველობა საქართველოში, თბ., 1958.

NINO PKHAKADZE

GEORGIAN TERMS DESIGNATING WINE VESSELS TO
BE BURIED IN THE GROUND

The Georgian terms denoting wine vessels to be buried in the ground include: *curi kvevri*, *qvibari*. Actually, these terms denote egg-shaped clay vessels of various capacity.

The Nekresi inscriptions confirm that of these terms *curi* is the most ancient (2nd-3rd cc.). In old Georgian it was a polysemantic word ('wine jar', 'vessel', 'equipment', 'decoration'). In modern Georgian *curi* is regarded as the west Georgian dialectal synonym of the literary form *kvevri*. The latter occurs from the 15th c. *Koco* and *qvibari* denote 'a small *kvevri*' in literary Georgian and the dialects.

Qvibari and *curi* are common Georgian stems. The original semantics of the root *curi* is 'hollowness', 'container', which is represented differently in Georgian subsystems (Megr. *ckuji* - "vessel, ship"; in old Georgian *curi* was multifunctional. The latter is the basis for the modern Georgian substantive *curi* and derivatives *urva*, *saurveli*, *ureli*). The common Georgian *qvibari* < *qubar*; 'unripe, small, immature' was of general semantics, which was realized in Kartvelian subsystems with different nuances.

Kvevri and *koco* are formed on the Georgian basis (*kvev-re* > *kveri* > *kvevri*; semantic motivation: small *curi* buried in the ground; *kve-ca* > *koca* > *koco*, by semantic transformation: earth > ground > object buried in the ground).

საქართველოში

დაიანენი/დიაუნის ქვეყნის უკველები «საქართველო ქალაქის» ლოკალიზაციისათვის

დაიანენი/დიაუნის ქვეყანა, მკვლევართა დიდი ნაწილის აზრით, მდებარეობდა ევფრატის (კარა-სუ) სათავეს ჩრდილოეთით (Меликишвили, 1950, გვ.26-27). ანუ ისტორიული ქართული მხარის ტაოს (სომხური წყაროების — ტაი) რაიონში (Манандян, 1956, 19; Nashef, 1982, 77). შენიშნულია, რომ სომხური და ქართული წყაროების ტაქტი/ტაო ზედმიწევნით ემთხვევა ერთმანეთს (მელქიშვილი, 1980, 164). დაიანენი ასურულ ეპიგრაფიკულ წყაროებში მოხსენიებულია Daiaeni ან Daiani-ს ფორმით, რაც შეესაბამება ურარტულში Daiaeni ან Diaehi ფორმას.

შენიშვნა: უკანასკნელ ხანებში გამოთქმული მოსაზრებით, ტერმინი "t-a-o" ურარტული დამწერლობაში ქართველური ბგერების გადაცემის წესის მიხედვით იწერებოდა di-a-u-hi და იკითხებოდა *taohi* (მ.ქუთუაძე, 2003, გვ.74, 75). თუკი მოვახდენთ ამ გარდასახვის ექსტრაპოლირებას ასურულ ლურსმულ წარწერებში დადასტურებულ და იმავე ქვეყნის აღმნიშვნელ ტერმინზე - "დაიანენი", შეიძლება გვეფიქროს, რომ მისი საწყისი ფორმა უნდა ყოფილიყო "ტაიანენი", საკმაოდ ახლო მდგომი მრავლობითი რიცხვით ნაწარმოებ ძველ ქართულ ტერმინთან "ტაონი". ვითვალისწინებთ ქართულში ხმოვანთკომპლექსის მიდრეკილებას ერთმარცვლოვნობისაკენ (ტ. ფუტყარაძე, 1999, 62-68) და იმ გარემოებას, რომ ამავე რეგიონის ტაონიმიკის ამსახველ ურარტულ წყაროებში დადასტურებულია საგარაუდოდ "ნ"-არიათი მრავლობითით გაფორმებული დიაუნის შემადგენელი ქვეყნების აღმნიშვნელი ფორმები: "ზიანი" და "ზუშანი" (Меликишвили, 1960, 247; შდრ., დ.მუსხელიშვილი, 2004, გვ.8, 9).

დაიანენის ქვეყნის შემდეგდროინდელი ტაოს ადგილას ლოკალიზაციის შედგენილობას იძლევა ასურ მეფეთა წარწერები: შუასასურული ხანის მეფის, შალმანაშერ I-ის (ძვ. წ. 1114-1076 წწ.) მეფობის მესამე წლის, ძვ. წ. 1112 წ. წარწერიდან ირკვევა, რომ ნაირის ქვეყნების კოალიციის მონაწილე დაიანენი ქვეყანათაგან ყველაზე უფრო ჩრდილოეთით მდებარეობდა და "ზედა" ანუ ზღვის მახლობლად უნდა ყოფილიყო განლაგებული (Lehmann-Haupt, 1951, 792, 851; შდრ., გ. მელიქიშვილი, 1951, გვ.207-209; Diakonoff, 1984, 69, 127-128).

დაიანენის ჩრდილოურ მდებარეობაზე მიგვანიშნებს სალმანასარ III-ის (ძვ. წ. 858-824 წწ.) ძვ. წ. 856 წლის ლაშქრობის აღწერილობაც, როდესაც მდ. არაქსის (მურათ-სუს, იგივე აღმოსავლეთ ევფრატის) დინების ჩრდილოეთით მდებარე სუზის ქვეყნიდან გადავიდა დაიანენიში (გ.მელიქიშვილი, 1951, გვ.219). "სოხმე/სუხმი" დაიანენის ქვეყანას სამხრეთ-დასავლეთიდან ესაზღვრებოდა (დ.მუსხელიშვილი, 2004, გვ. 9).

კიდევ უფრო მეტად არის დაკონკრეტებული დაიანენის ადგილმდებარეობა დადასტურებული ხანის მეფის, სალმანასარ III-ის მიერ ნიმრუდის სასახლის

“ფრთოსან ხარებზე” დატოვებულ წარწერაში. სალმანასარი გვამცნობს: *ჩემი მმართველობის მეთერთმეტე წელს წავედი ნაირის ქვეყანაზე, ტიგროსის სათავესთან კლდოვან მთებზე, იქ საიდანაც წყალი გამოდის, გამოვკვეთე ჩემი მეფურობის გამოსახულება, დავწერე მასზე ჩემი ძლევაშობილების გამარჯვება და შემართების გზები. თუნიბუნის ზეკარით გადავიარე არამე ურარტელის ქალაქებზე ევფრატის სათავემდე და დავანგრე, აღვავე და ცეცხლით გადავწვი მივედი ევფრატის სათავესთან, მსხვერპლი შევწირე ჩემს ღვთაებებს და აშურის იარაღი განვბანე მასში. ასია, დაიაენის ქვეყნის მეფე, ფეხთ ჩამივარდა, ხარა და ძოვენი, ცხენები, მივიღე მე მისგან, ჩემი სამეფო გამოსახულება გავაკეთებინე და დავდგი მისი ქალაქის შუაგულში”* (სტრ. 102-107; შდრ., გ.მელიქიშვილი 1970, გვ. 374; Дьяконов, 1951, 299).

ეს ამბავი ხდება ძვ. წ. 844 წელს, თანამედროვე ქ. ერზურუმის ჩრდილოეთით დაახლ. 40 კმ-ით მდებარე ევფრატის სათავესთან, სადაც მისულ სალმანასარს ეახლა ასია, დაიაენის მეფე, რომლის სატახტო ქალაქიც, სადაც ასურ მეფეს აღუმართავს თავისი გამოსახულება, იქვე, მდინარის სათავეს მახლობლად უნდა ყოფილიყო. (შდრ., Salvini, 1967, 22).

შენიშვნა: მკვლევართა მიერ სავსებით გამორიცხულია, რომ ამ მდინარეზე მურათ-სუ (იგივე აღმოსავლეთ ევფრატი, ძველი არაცანი) ყოფილიყო ნაგულისხმევი, ვინაიდან იგი ძველად არ მოიხსენიებოდა ხოლმე „ევფრატის“ სახელით (Меликишвили, 1963, 117; Дьяконов, 1968, 125).

მართებულად შენიშნავს მ. სალვინი, რომ სალმანასარ III-ის მიერ ევფრატის სათავესთან დაიაენის მეფის ყმად მიღების ადგილმდებარეობის განსაზღვრა უნდა მიუთითებდეს ამ გეოგრაფიულ-პოლიტიკური სახელწოდების — დაიაენ — იდენტიფიცირებაზე ურარტული წყაროების დიაუ(ე)ზთან და ამ უკანასკნელს მეშვეობით ქსენოფონტის მიერ მოხსენიებულ ტაონებთან (Salvini, 1995, 22-55). ასურელები და ურარტელები ხშირად განსხვავებულ ტოპონიმებს იყენებდნენ ერთი და იმავე ადგილის აღსანიშნავად (Арутюнян, 1957, 97-106).

სალმანასარის ცნობის სიზუსტეს ცხადყოფს გასული საუკუნის დასაწყისში მდ. ტიგროსის სათავესთან, ბირკლინში (ე. წ. ტიგროსის გვირაბთან), კლდოვან მიკვლეული მეფის გამოსახულება და ოთხი წარწერა, რომელთა სალმანასარისადმი კუთვნილება ს. ფ. ლემან-ჰაუპტმა დაადგინა (Lehmann-Haupt, 1926, 430-432).

როგორც უკვე ვიცით, სალმანასარ III-ის წარწერაში არაფერია ნათქვამი დაიაენის დედაქალაქის სახელწოდების თაობაზე, გარდა იმისა, რომ ეს ქალაქი სადღაც მდ. ევფრატის სათავესთან ახლოს მდებარეობდა და რომ იგი სალმანასარის დანგრევის ნაცვლად თავისი ძეგლით „დაუმშვენებია“.

ურარტუს მეფის, მენუას (ძვ. წ. 810 - დაახლ. 785/80 წწ.) კლდოვან ამოკვეთილი წარწერები იაზილითაშიდან და ზივინიდან გვამცნობენ, ძვ. წ. III საუკუნის დამლევისა და VIII საუკუნის დასაწყისის დიაუზის (უფრო ადრეული ხანების ასურული წყაროების დაიაენის) ქვეყნის მთავარი ქალაქის სახელწოდება — **შაშილუ** (URUŠašilu(ni)). ვინაიდან მენუას ეს წარწერები მხოლოდ ნახევარ საუკუნით თუ არიან დაშორებული სალმანასარის ლაშქრობის ხანიდან, არის გამორიცხული სალმანასარის წარწერაში მოხსენიებული ასიას ქალაქი სწორედ „შაშილუ“ ყოფილიყო. მით უმეტეს, სალმანასარის მეგვიდრეკედი — შამში-ადად V-ის (ძვ. წ. 823-811 წწ.) და ადადნირარ III-ის (ძვ. წ. 810-782 წწ.) დროინდელი, დასუსტებული ასურეთის მიერ დაიაენის დალაშქრის შესახებ

დიაიენი ცნობილი. არც ურარტუს სამეფო იყო ძვ. წ. IX საუკუნის მეორე ნახევარში, მენუას გამეფებამდე, იმდენად ძლიერი, რომ დიაიენი, ანუ ურარტული წარწერების დიაუზი დაელაშქრა. მხოლოდ ძვ. წ. IX საუკუნის დამლევებიდან დიაუზი ურარტელთა აგრესიისა და ექსპანსიის ობიექტი. რაც შეეხება დიაიენის წარწერაში მენუას ფრაზას: „ის ტყვეები (?), (რომლებიც) დაიბრუნნენ, (მან) დააბრუნა მთლიანად (?)“ (მდრ. „Тех пленников (?), (которые) вернулись, (он) вернул полностью (?)“, იხ. Арутюнян, 2001, 78, წარწერა 53:17-18). ეს წარწერა არ იძლევა იმის შესაძლებლობას, რომ აღნიშნულ „ტყვეებში“ ურარტელად დიაუზური წარმომავლობის იმ ურარტელთა მონების დაბრუნება ურარტელთ, რომლებიც ურარტუდან იყვნენ თავის ქვეყანაში გაქცეულნი (მდრ. Меликишвили, 1960, 158, 159, прим. 5).

შესაძლოა საქმე ეხებოდეს დიაუზელთა მიერ ადრე დატყვევებულ ურარტუს მკვდრებებს, რომლებიც დიაუზის მეფემ უკან დაუბრუნა მენუას, მით უმეტეს, რომ იმავე წარწერის დასაწყისში მენუა დიაუზს მოიხსენიებს, როგორც „დავამოსილ“ ქვეყანას. შენიშნულია, რომ მოწინააღმდეგე ქვეყნის ასეთი დამარცხებული ეპითეტით მოხსენიება გამონაკლისი შემთხვევაა ურარტუს „ტექსტებში“ (გ.მელიქიშვილი, 1951, გვ.208).

მენუას იაზილითაშის (თანამედროვე ეშქ ილიასი, დელიბაბას სამხრეთით, ჰორასანიდან დაახლ. 40 კმ სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით) წარწერა უწყობს: „დავიპყარი მე დიაუზის ქვეყანა, იერიშით დავიპყარი ქალაქი შაშილუ, დიაუზი ქალაქი, ქვეყანა გადაეწვი, ციხე-სიმაგრეები (დავაქციე). მივედი (?) დიაუზის ქვეყანამდე, ქალაქ ზუამდე. ქალაქი უტუზი... უტუზურშინი დიაუზის მეზობლა, ფეხებში ჩამივარდა, თავიქვე დაემხო“ (Меликишвили, 1960, 157-158; Арутюнян, 2001, 77-79). სოფელ ზივინში (ჰასანკალე — ბასინლერსა და სოკამიშს შორის, ქ. ჰორასანიდან დაახლ. 20 კმ ჩრდილო-აღმოსავლეთის მიმართულებით) ნაპოვნ ქვის ფილაზე, რომლის მხოლოდ ორი ფრაგმენტია შემორჩენილი და საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმშია დაცული, სწერია: „მენუა ამბობს: დავიპყარი მე ქალაქი შაშილუ: დაუდგი მე ეს წარწერა ქალაქ ბაღდის, ჩემს მეუღლეს“ (Меликишвили, 1960, 159-160; Арутюнян, 2001, 80).

ვინაიდან ურარტუს მეფე მენუას წარწერები, დიაუზის „სამეფო ქალაქის“ მხოლოდ დაპყრობის შესახებ, ერთმანეთის მახლობლად მდებარე იაზილითაშსა და ზივინშია მიკვლეული, გ. მელიქიშვილი ვარაუდობდა, რომ იმხანად ეს მხარე დიაუზის შემადგენლობაში უნდა ყოფილიყო მოქცეული და არც ამავე მხარეში, უფროდ, ზივინის რაიონში, გამოირიცხავდა დიაუზის „სამეფო ქალაქ“ შაშილუს ლოკალიზების შესაძლებლობას, როგორც ჩანს, იმ გარემოების გათვალისწინებით, რომ ზივინში ნაპოვნ ზემომოყვანილ წარწერაში მენუას მიერ შაშილუს დაპყრობაა ნაუწყები (გ.მელიქიშვილი 1951, გვ.203; იხ., აგრეთვე, Меликишвили, 1959, 176, 205; Арутюнян, 2001, 523). ზივინთან შაშილუს ი. დიაკონოვიც უთვლებდა (Diakonoff, 1984, 171n.216). 1961 წელს გამოცემული სომხეთის ატლასი ატლასის მიხედვით, ზუაინა/ზუა(ნი), მდ. არეზის ჩრდილოეთით, ზუაინის ადგილას, ხოლო შაშილუ, ამავე მდინარის სამხრეთით, იაზილითაშის ადგილას არიან განლაგებულნი. ორივე შემთხვევაში, დიაუზის ფარგლებს გარეთ, სამხრეთ-აღმოსავლეთით (Атлас 1961, 102, карта: Государство Урарту и предельные страны в VIII-VII вв. до н. э...).

ურარტული ხანის ზუაინა/ზუა(ნი)ს, თანამედროვე ზივინთან (დღევ. Zivgütaşı, დაახლ. 35 კმ ქ. სარიკამიშიდან სამხრეთ-დასავლეთით) გაიგივებისა

და იაზილითაშის წარწერაში შაშილუს მოხსენიების გამო, რომელიც ზუაინა/ზუა(ნ)თან ერთად არის არგინთი I-ის (ძვ. წ. 785/80-დაახლ. 760 წწ.) ხორხორულ მატინეში ნახსენები, ნ. არუთიუნიანის აზრით, შაშილუ სადღაც დიაუზის გრცელი ტერიტორიის სამხრეთ ნაწილში, ზუაინა/ზუა(ნ)ის ანუ ზივინის მახლობლად უნდა ყოფილიყო განთავსებული და ამასთანავე არ გამოირიცხავს იმის შესაძლებლობას, რომ მენუას ხანაში დიაუზის ტერიტორია სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით, მდ. არეზის სამხრეთით იაზილითაშამდე ყოფილიყო გადაჭიმული ანუ ჰასანკალე-ჰასინლერსა და დელიბაზა-ველიბაზას რაიონამდე. თუმცა იგი იქვე შენიშნავს, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში საფიქრებელი ზდება, ურარტულებს ეს წარწერა დიაუზის სამფლობელოთა ფარგლებს გარეთ, ურარტუსაკენ მიმავალ გზასთან დაეტოვებინათ (Арутюнян, 2001, 523. თუმცა იაზილითაში ქ. ჰორასანიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ მიმავალი თანამედროვე გზიდან დაახლ. 5 კმ-ით უფრო დასავლეთით მდებარეობს (შდრ. Özkaya 1994, 387, Harita). იაზილითაშის მახლობლად ურარტუსაკენ მიმავალ გზაზე (ჰორასანსა და ელეშქირთ/ალაშქირთს შორის) მდებარე თაშირის (საჩის) უღელტეხილს, ურარტული ციხე-სიმაგრე აკონტროლებდა (Kleiss & Hauptmann, 1976, 22, № 156).

როგორიც არ უნდა ყოფილიყო დიაუზის სამეფო ქალაქის, შაშილუს ადგილმდებარეობა, ერთი რამ უდავოა, დაახლ. ნახევარი საუკუნით უფრო ადრე, სალმანასარ III-ის ძვ. წ. 844 წლის წარწერაში მოხსენიებული დაიანის მეფის, ასიას ქალაქი ვერ იქნებოდა იაზილითაშისა და ზივინის მახლობლად მდებარე, თუნდაც იმიტომ, რომ მანძილი ევფრატის სათავესა (ერზურუმიდან დაახლ. 40 კმ ჩრდილოეთის მიმართულებით) და ამ ადგილებს შორის დაახლ. 160-170 კმ-ს შეადგენს. იაზილითაში და ზივინი ერზურუმიდან დაახლ. 90 კმ-ით აღმოსავლეთით მდებარე ქ. ჰორასანიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთითა და ჩრდილო-აღმოსავლეთით (შესაბამისად, დაახლ. 40-20 კმ) არიან განლაგებულნი. ამასთანავე, ნაკლებად მოსალოდნელია, დაიანის/დიაუზის ქვეყნის დედაქალაქს, სალმანასარისა და მენუას ლაშქრობებს შორის გასულ ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ასე მკვეთრად შეეცვალა ადგილმდებარეობა და შორს აღმოსავლეთისაკენ გადაენაცვლა.

“შაშილუს” ლოკალიზაციისათვის გასათვალისწინებელია, რომ მდ. ევფრატის (კარა-სუს) სათავე მდ. დუმლუ-სუს სათავეებიდან (აქ რამდენიმე ათეული ნაკადული იყრის თავს) დაახლ. 20-30 კმ-ით ჩრდილო-დასავლეთის მიმართულებით, იმიერ-ტაოში, თორთომის-წყლის (თურქ. Tortum-çay) ზედა წელთან მდებარე თორთომის ციხე (თურქ. Tortum-kale) და მისი შემოგარენი.

ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით: “ამ (თორთომის – გ.ქ.) ზევს ზეით, თორთომის მდინარეზედ, არს ციხე თორთომისა, მაგარი, კლდესა ზედა დიდშენებული. მის მიერ იწოდა ხეობა ესე თორთომის ხეობად” მანვე თორთომის მხარის შემდეგნაირი აღწერილობა დაგვიტოვა: “...თორთომის მდინარის კიდე, ხაზულს ზეითამდე ანუ ციხემდე, ვენახოვანი, ხილიანი, მოსავლიანი, ხოლო მთის კერძონი ყოველგნით, ვითარცა ჭავაზეთი აღესწერეთ, გარნა არს მოსავლიანი, პირუტყოანი, ფრინველიან-ნადირიან-თევზიანი, შემკობილი მთით და ბარით, კაცნი ვითარცა მესხნი, და აწ სრულიად მოჰმადიანნი, ენითა ქართულითავე, არამედ უზნობენ თურქულსა” (ვახუშტი, 686, 27-28, 687, 1-2, 20-25).

აღსანიშნავია, რომ თორთომის ციხისა და თორთომის ხეობის მეორე ციხის — აღჯა ყალას მონაცემები ერთმანეთშია აღრეული სამხრეთ საქართველოს

1917 წ. არქეოლოგიური ექსპედიციის მასალებში (ე.თაყაიშვილი, 1960, გვ. 010, № 149 (შეცდომით აღნიშნულია, რომ „თორთომის ციხე“) და № 150 (შეცდომით აღნიშნულია, რომ „აღჯა-ყალა“), გვ. 3, ტაბ. 149, 150. სინამდვილეში № 149 - აღჯა-ყალაა, ხოლო № 150 - თორთომის ციხე, რაშიც არაერთხელ გვქონდა შესაძლებლობა პირადად დავრწმუნებულიყავით. შდრ., აგრეთვე, Sinclair, 1989, 14, pl. 12). ეს აღრევა შეიძლება ვახუშტიდან მომდინარეობდეს; მისეული აღწერილობა, „...თორთომის მდინარეზედ, არს ციხე თორთომისა, მაგარი, კლდესა ზედა დიდშენებული. მის მიერ იწოდა ხეობა ესე თორთომის ხეობად (ვახუშტი, 686, 27-28, 687, 1-2), უფრო აღჯა ყალას მონაცემებისას წაავგას, რომელიც მაღალ კლდეზეა აგებული და თანაც ხეობის შუაგულშია; თორთუმ-კალე კი ხეობის განაპირას, თორთუმ-ჩაისთან მდებარეობს. თორთომის ციხისა და აღჯა ყალას მონაცემების აღრევასთან დაკავშირებით, გასათვალისწინებელია აგრეთვე ის გარემოებაც, რომ 1923 წლის საქართველოს ისტორიულ რუკაზე აღჯა ყალას ადგილზე „თორთომის ციხე“ აღნიშნული, ხოლო თორთომის ციხის ნაცვლად „თორთომი“ იკითხება (ევ. ბარამიძე, 1923).

შენიშვნა: აღსანიშნავია, რომ ჯერ კიდევ დიმ. ბაქრაძეს თავის 1873 წლის რუკაზე, თორთომის ციხის («Укр. Тортоми») ადგილმდებარეობა სათანადო ადგილას აქვს მინიშნებული (Бакрадзе, 1878, карта: Чурук-су, Адчара и Гурия в 1873 году.); ასევეა თ. ა. სინქლერის რუკაზეც (Sinclair, 1989, 4-5).

საგულისხმოა, რომ ურარტული ციხე-სიმაგრეები ძირითადად განლაგებული იყო ხეობებისა და ველების განაპირა მხარეებში და არა ცენტრში, განსხვავებით წინაურარტული ხანის ნაგებობებისაგან (Zimansky, 1985, 96). ეს კი შესაძლოა თორთომის ციხის აგების თარიღის განსაზღვრის შესაძლებლობას იძლეოდეს, ვინაიდან რამდენადაც არ უნდა ყოფილიყო დიაუზი ურარტუსთან დაპირისპირებული, ამ სახელმწიფოებრივი ერთეულისათვის დამახასიათებელი პოლიტიკური ხელისუფლების მოდელი და ინსტიტუციონალური სტრუქტურა, გარკვეულად გამოხატული არქეოლოგიური და მიწისზედა ნაშთებით (ციხე-სიმაგრეები, მეგალითური გალავნები), არ უნდა ყოფილიყო დიდად განსხვავებული ურარტულისაგან. როგორც ჩანს, თორთომის ციხესთან ერთ დროს დიდი ქალაქი უნდა არსებულიყო (Sinclair, 1989, 14).

როგორც უკვე ითქვა, სალმანასარ III-ისა და მენუას ლაშქრობათა შორის განვლილ ხანაში, დიაენი/დიაუზის მიწაზე დიდ კატაკლიზმებს ადგილი არ უნდა ჰქონოდა, ამიტომ საფიქრებელია, რომ ასიას სატახტო ქალაქი სწორედ შემდეგდროინდელი დიაუზის დედაქალაქი შაშილუ უნდა ყოფილიყო. ვინაიდან ბეგრები: s და š, r და l, o და u ურარტულ დამწერლობაში ერთმანეთისაგან არ განირჩევა (Меликишвили, 1960, 46), ხოლო ისტორიულ-გეოგრაფიული ხასიათის კვლევისას რეკომენდირებულია š-ს s-დ, u-ს o-დ წაკითხვა (იხ. Diakonoff, 1984, 194n.82; Diakonoff & Kashkai, 1981, xi; Wilhelm, 2004, 122), ტოპონიმი „შაშილუ“ უნდა წავიკითხოთ, როგორც „სასირო“ ან „სასილო“. გ. მელიქიშვილი ამ ტოპონიმს „სასილო“-ს ფორმით აღადგენდა (იხ. მელიქიშვილი, 1970, გვ. 375, 377).

აღსანიშნავია, რომ თორთომის ციხეს დასავლეთის მხრიდან უშუალოდ ეკვრის თურქული სოფელი საირი (თურქ. Sağır ანუ "ყრუ", ამჟამად ს. Esendurak-ი ანუ "ჭანსალი ბანაკი", ვახუშტის თქმითაც თორთომი ადგილია "მოსავ-ლიანი, პირუტყვანი, ფრინველიან-ნადირიან-თევზიანი"), რომლის ძველი ქართული სახელწოდებაა "სასირე" (შდრ., ევ. ბარამიძე, 1923), საკმაოდ ახლო მდგომი

ურარტულ სამეფო ანალებში დადასტურებულ ტოპონიმ „სასილო“-სთან შესაბამისად, თუკი ტოპონიმი „სასირე“ ურარტული წყაროების „შაშილუ“-სთან არის დაკავშირებული, ამ უკანასკნელის წაკითხვისას ფორმა „სასილო“-სთან შედარებით უპირატესობა უნდა მიენიჭოს — „სასირო“-ს. სა-სირ-ს პარალელური ყალიბია სა-სირ-ე (შ.აფრიდონიძე, ფ.მაკალათია, 1980, გვ.287, 289). (თუმცა შავშეთში, სოფ. კუჭენში, ტყის აღმნიშვნელად დასტურდება ფორმა „სა-სილ-ე“-ც, რომელსაც „სა-სირ-ე“-დ აღადგენენ — ნ.ცეცხლაძე, 2000, გვ.66, 247, შენ. 65). ენათმეცნიერთა შეხედულებით, „სა- -ო“ სიტყვათსაწარმოებელი ცირკუმფიქსის მოდელის შემთხვევაში უცნობი ფუძის კვლევა რამდენადმე კომპრომისული გზით უნდა წარიმართოს: უწინარეს ყოვლისა, სავარაუდებელი ხდება „ვიწ“ ჯგუფის სახელი, მაგრამ პრინციპულად არ გამოირიცხება „რა“ ჯგუფის სახელიც, კერძოდ, ქართულ მიკროტოპონიმიკაში დასტურდება ტერმინები: „საცხენო“, „სააქლემო ღელე“, „საბამბო გზა“, „საჯერნო“ და სხვ. (შ.აფრიდონიძე, ფ.მაკალათია, 1980, გვ.287).

რაც შეეხება სატომო სახელ — ^mŠaškiehi-ს, მასთან ქალაქის სახელწოდება — Šašilu არ უნდა იყოს უშუალო კავშირში, როგორც ამას ზოგჯერ ვარაუდობენ ხოლმე (გ.მელიქიშვილი, 1951, გვ.211). არგიშთი I-ის ხორხორული მატინის ერთსა და იმავე წარწერაში (B1) ისინი განსხვავებულ კონტექსტში გვხვდება, ქალაქ შაშილუს ქვეყანა კადასა (KURQada) და აშკალაშის (KURAshqalaši) ქვეყნებთან ერთად; ხოლო შაშკიების ტომი — არდარაქიხის (^mArdarakihi), ბალთულხისა (^mBaltulhi) და კაბილუხის (^mQabiluhi) ტომებთან (იხ. Аруноян, 2001, 186, 187).

თორთომის ციხესთან გადიოდა შავი ზღვის სანაპიროდან (დღევ. ქ. რიზეს მახლობლად) ისპირისა და ხაზულის გავლით რიზედან ერზურუმისაკენ მიმავალი გზა, რომელიც შემდეგ ევფრატის სათავე მდინარის, დუმლუ-სუს გაყოლებითა და ქართლის ყელის („გურჯიბოლახის“) გავლით სამხრეთით, ქ. ერზურუმისკენ მიემართებოდა. თორთომში ისპირ-ერზურუმის გზა ნარიმან-ოლთისის გზით იკვეთება, ხოლო მესამე, ჩრდილოეთის გზა, მდ. თორთომის-წყალს მიყვება და შემდეგ მდ. ჭოროხის გაყოლებით, ამ უკანასკნელის შესართავთან შავი ზღვის სანაპირომდე აღწევს.

შემთხვევითი არ ჩანს ის გარემოება, რომ სწორედ თორთომის ციხე წარმოადგენდა XV საუკუნის დასაწყისში თემურ-ლენგის ერთ-ერთ ძირითად ბანაკს ანატოლიასა და ამიერკავკასიაში მისი ლაშქრობების დროს (Clavijo, 1928); ხოლო 1549 წ. დეკემბერში ფერდინანდ I-სადმი გაგზავნილ წერილში სულეიმან კანუნი იუწყება ოსმალთა მიერ თორთომის ციხისა და აღჯა ყალას აღებას და თორთომს „გურჯისტანის ქვეყნების“ დედაქალაქად მოიხსენიებს (ც.აბულაძე, 1993, გვ.259). ბევრად უფრო ადრე, XIII საუკუნის მეორე ნახევარში, თორთომის ციხის კედლებთან თურქი ურდოების წინააღმდეგ გმირული ბრძოლა გადაუხდია თაყა ფანასკერტელს, რომელმაც „...მცირე წყომა ყო ციხისა თორთომის ძირსა და (თურქთა) დიდად ავნო...“ (ეპითაღმწერელი, ქც II, 310, 17-19, 311, 9-11; შდრ. ვახუშტი, 249, 3-4, 11-14); ისტორიულად თორთომის ციხე საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ მიჯნას დარაჯობდა.

ვინაიდან დიდი სტრატეგიული მნიშვნელობის მქონე თორთომის ციხე ერზურუმის ზეგნისა და შავი ზღვის დამაკავშირებელ გზაზე მდებარეობდა და

გაბატონებული მდგომარეობა ეკავა მდ. ეფრატის სათავეებსა და საზოგადოდ ერზურუმის მხარეზე. სავარაუდოა, რომ აქვე ყოფილიყო დაიენის მეფის, ასიას სატახტო ქალაქი და ამასთანავე დიაუხის ქვეყნის ადრეული ხანის დედაქალაქი **შაშილუ**, რაზედაც აქ ტოპონიმ „სასირეს“ არსებობა უნდა მიგვანიშნებდეს (იხ., ზემოთ).

შენიშვნა: წინასწარი გამოკითხვით, ესენ-დურაქის მოსახლეობამ მათ სოფელში უხეში, ნაცრისფერი ჭურჭლის გამოვლენის შესახებ გვამცნო, რაც შესაძლოა აქ ერზურუმის მხარისათვის დამახასიათებელი ადრეკინის ხანის ნაწარმის არსებობაზე მიგვანიშნებდეს, რომელიც ურარტუს სამეფოს ადრეული პერიოდის სინქრონული უნდა იყოს.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ურარტუს ისტორიის ცნობილი სპეციალისტი, ბ. პიოტროვსკი ქალაქ შაშილუს ათავსებდა X საუკუნის ქართული მონასტრის, ხახულის ადგილას, რომელიც თორთომიდან მხოლოდ ოციოდე კილომეტრით თუ არის დაშორებული (იხ. კუფტინი, 1949, 315). ხოლო რ. ჰ. შვეზენი ამ ქალაქს ბევრად უფრო ჩრდილოეთით, ჭოროხის შუა დინებასთან ერთ-ერთი მცირე შენაკადის შეერთების ადგილთან მდებარე არსის/ერსისთან ეძებს (Hewsen, 1992, 206n.243, 210n.256).

აღსანიშნავია, რომ მკვლევართა ერთი ნაწილი დაიენი/დიაუხის ქვეყანას ზურითული, ხოლო მეორე ნაწილი ქართველური წარმომავლობის მოსახლეობით დასახლებულად მიიჩნევს (კერძოდ, ქართველური წარმომავლობის ტომთა კონფედერაციად, იხ., მაგ., Suny, 1983, 3). გ. მელიქიშვილი ქალაქის სახელწოდებაში — *Šašiluni* და აგრეთვე მამრობითი სქესის პირთა სახელების დეტერმინატივით განსაზღვრულ სახელში — *Šaški*, გამოყოფს „šāš“ ელემენტს, მრავალგზის დამოწმებულს ზურითულ, კერძოდ, ქ. ნუზის ონომასტიკონში (გ. მელიქიშვილი, 1951, 211). ურის III დინასტიის ხანის მცირე ზაბის ხეობაში განლაგებულ დასახლებულ პუნქტთა სახელთა შორის დასტურდება მსგავსი სახელი — *Ši-šī-il-ki*-ის, ხოლო ჰარმალის ძველ ბაბილონურ სახელთა შორის *Ši-il-šī-il-ki*-ის სახით. თუქულთი-ნინურტა I-ის (ძვ. წ. 1243-1207 წწ.) წარწერაში და ახალასურულ გეოგრაფიულ ტექსტში ერთი და იგივე ქალაქი იკითხება, *urušā-šī-la*-სა და *urušī-iš-lu*-ს ფორმით (Astour, 1987, 35). შაშილუსთან განსაკუთრებით ახლო მდგომი ფორმა, *Ša-šī-il-la-ni*, გვხვდება ისინ-ლარსის პერიოდის ლარსის მეფის სინ-იდდინამის ერთ-ერთ თიხის ტაბულაზე (Goetze, 1950, 95). ზემოხსენებული სახელწოდებები განიხილება ტოპონიმიკური ინტერპრეგიონალური დუპლიკაციის გამოვლინებად, თუმცა გასათვალისწინებელია, რომ მათი უტიმოლოგია გაურკვეველად არის მიჩნეული (Astour, 1987, 35) და ეს მნიშვნელოვან გარემოებად უნდა იყოს მიჩნეული წინამდებარე კვლევის თვალსაწიერიდან.

ამ მხრივ გარკვეული დატვირთვა იქნებ ტოპონიმ „სასირო“-ს მიეცეს, რომელიც შესაძლოა დიაუხის მოსახლეობის ქართველურობაზე მიგვანიშნებდეს; „სასირე“ ხომ ძველქართულად „ჩიტების ადგილს“ ნიშნავს. ტოპონიმი „სასირეთი“ დასტურდება თემის ხეობაში და ცხინვალ-სამაჩაბლოს ხეობებში (იხ. ბავრატიონი, 1980, გვ. 346, 367), ხოლო სოფელ აჭყვისთავთან (აჭარაში, ქ. ქობულეთის ჩრდილო-დასავლეთით) სამ ადგილას დასტურდება ტოპონიმი — „სასირე“.

შენიშვნა: სამივე ადგილი წარმოადგენს უღელტეხილთა მსგავს დასახლებულ პუნქტთა შემადგენელ გადასასვლელებს, რომლებსაც ფრინველებიც

იყენებენ გადასაფრენად და სადაც ძველად ბადით ძირითადად მიმინოებს იჭერდნენ ხოლმე (ინფორმაციისათვის დიდ მადლობას მოვასხენებ ს. აჭყვისთავის მკვიდრს ბატონ კაკო რომანაძეს). იგივე ტოპონიმი გვხვდება სათესების აღმნიშვნელადაც, კერძოდ, ქვემო მაჭახელში მდებარე აჭარის აღმართის სასოფლო საკრებულოში შემავალ სოფელ ჭანივრში, ორ სათეს ადგილას დასტურდება ტოპონიმი „სასირე“, ხოლო ქვემო აჭარის მახუნ-ცეთის საკრებულოში შემავალ სოფელ ბზუბზუში — სათესი „სასირია“ (ი. სიხარულიძე, 1958, 52, 128-129).

გ. კლიმოვა ჩიტის აღმნიშვნელი *სირ- არქეტიპი აღადგინა ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისათვის (КЛИМОВ, 1964, 163). დღევანდელ ქართულშიც სიტყვა „სირ-ი“ „ჩიტის“ მნიშვნელობით ასახულია სიტყვებში: სირ-აქლემ-ი; სარ-ა-სირ-ი — „ლობემძვრალა“ (პ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000, გვ. 403). იმის შესაძლებლობას, რომ ტოპონიმი „სასირე/სასირო“ საკუთრივ ქართული ენის წიაღში იყოს აღმოცენებული და არა სხვა წარმომავლობის სიტყვის ქართული გააზრების შედეგად მიღებული (რასაც, კვლევის მოცემულ ეტაპზე, ვერ გამოვრიცხავთ), იქნებ მოწმობდეს უკანასკნელ ხანებში გამოთქმული დაკვირვება, ქართულ ენაში ფრინველების სახელებიანი ტოპონიმების კავშირის შესახებ საკულტო მნიშვნელობის ადგილებთან (პირადი ინფორმაცია, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვასხენებ ქ-ნ მანანა ჭირაქაძეს). საკულტო და საერო ცენტრების დამთხვევა დამახასიათებელი მოვლენაა ძველი ახლოაღმოსავლური სამყაროსათვის.

აღსანიშნავია, რომ მდ. ეფრატის სათავეების მხარეში მოგზაურები იუწყებიან ხოლმე ფრინველთა გამორჩეულ სიჭარბეს. თორთუმ-ჩაისა (თორთომის-წყლისა) და ოლთუ-ჩაის (ოლთისის-წყლის) წყალგამყოფ ქედს დღესაც თურქულად ეწოდება Kargapazarlı dağları ანუ „ყვავთა ბაზრის მთები“, ხოლო ეფრატის სათავე მდინარის, დუმლუ-სუს შემადგენელი წყაროების სათავეების მქონე და ამავე დროს მტაცებელი ფრინველების ბუდეებით გამორჩეულ მთას — Kuş-kuşların baş-ი ანუ „ჩიტთა თავების მთას“ (იხ., Проскуряков, 1905, 70, 71).

ზემოაღნიშნული გარემოებანი და დაიენი/დიუხის ქვეყნის უძველესი დედაქალაქის დღევანდელი თორთუმ-კალესა და ს. ესენ-დურაქის ადგილას, ზემოთ ნაგარაუდგვი ლოკალიზაცია შესაძლოა, ძვ. წ. IX საუკუნეში არსებული უძველესი ქართული დედაქალაქის ადგილმდებარეობის განსაზღვრის საშუალებასაც იძლეოდეს. ამ საკითხის გარკვევა მხოლოდ ამ მხარის არქეოლოგიურ შესწავლას შეუძლია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ც.აბულაძე, 1993 - ც. აბულაძე. საქართველოსა და მისი პოლიტიკური წარმონაქმნების სახელწოდებანი ოსმალურ წერილობით ძეგლებში, საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია, თბ., 1993
- შ.აფრიდონიძე, ფ.შაკალათია, 1980 - შ. აფრიდონიძე, ფ. შაკალათია. ქართული ოიკონიმები. 3. განმეორებადი პრეფიქსები (ნა-; სა-), ტოპონიმია II, თბ., 1980
- ი.ბაგრატიონი, 1980 - იოანე ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა, ტოპონიმია, II, თბ., 1980
- ევ.ბარამიძე, 1923 - საქართველოს ისტორიული რუკა, შედგენილი ტოპოგრაფ ევ. ბარამიძის მიერ, თბ., 1923
- ვახუშტი - ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973
- ე.თაყაიშვილი, 1960 - ე. თაყაიშვილი, 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში, თბ., 1960
- ბ.კუფტინი, 1949 - ბ. კუფტინი, საქართველოს ძველი ეთნო- და ტოპონიმიკის ზოგიერთ გაურკვეველ შემთხვევაზე უცხო წყაროებით, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. X, №5, 1949
- გ.მელიქიშვილი, 1951 - გ. მელიქიშვილი, უძველესი სამეფო სამხრეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, მიმომხილველი (საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტი), II, 1951
- გ.მელიქიშვილი, 1970 - გ. მელიქიშვილი, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის უძველესი გაერთიანებები, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I. თბ., 1970
- გ.მელიქიშვილი, 1970 - გ. მელიქიშვილი, 1970
- დ.მუსხელიშვილი, 1980 - დ. მუსხელიშვილი, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები, II. თბ., 1980
- დ.მუსხელიშვილი, 2004 - დ. მუსხელიშვილი, "დაიენი" - "დაიოხის" ქვეყნის მოსახლეობის ეთნიკური ვინაობისათვის, ანალები (საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ჟურნალი), 2004, № 1, თბ., 2004
- ჟამთააღმწერელი. - ქართლის ცხოვრება, ტ. II. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1959
- ი.სინარულიძე, 1958 - ი. სინარულიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმია, წიგნი I, ბათ., 1958
- ტ.ფუტყარაძე, 1999 - ტ. ფუტყარაძე, ხმოვანთკომპლექსთა ტრანსფორმაციისათვის ქართულში, საენათმეცნიერო ძიებანი, VIII, თბ., 1999
- ჰ.ფენრიხი, ზ.სარჯველაძე, 2000 - ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, მეორე, შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა. თბ., 2000
- მ.ქურდიანი, 2003 - მ. ქურდიანი, ორი ურარტოლოგიური ეტიუდი, - ისტორია, არქეოლოგია, ხელოვნებათმცოდნეობა, ეთნოლოგია, თსუ შრომები, №349, თბ., 2003
- ნ.ცეცხლაძე, 2000 - ნ. ცეცხლაძე, შავშეთ-იმერხევის ტოპონიმია, ბათ., 2000
- Арутюнян 2001 -Н. В. Арутюнян. Корпус Урартских Клинообразных Надписей. Ереван: Издательство «Гитутюн» НАН РА, 2001
- Арутюнян 2001
- Атлас 1961 - Атлас Армянской Советской Социалистической Республики. Ереван-Москва, 1961

Бакрадзе 1878 - Дм. Бакрадзе. Археологическое Путешествие по Гурии и Адчаре. СПб, 1878

Дьяконов, 1951 - И. М. Дьяконов. Ассиро-Вавилонские источники по истории Урарту, Вестник древней истории, 1951, № 2

Дьяконов, 1968 - И. М. Дьяконов. Предыстория армянского народа. Ереван: Издательство АН Армянской ССР, 1968

Климов, 1964 - Г. А. Климов. Этимологический словарь картвельских языков. Москва, 1964

Манандян, 1956 - Я. А. Манандян. О некоторых спорных проблемах истории и географии древней Армении. Ереван: Айпетрат, 1956

Меликишвили, 1950 - Г. А. Меликишвили. Диаухи (из истории Южного Закавказья в древневосточную эпоху), Вестник Древней Истории 4, 1950, сс. 26-42

Меликишвили, 1959 - Г. А. Меликишвили. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959

Меликишвили, 1960 - Г. А. Меликишвили. Урартские клинообразные надписи. Москва, 1960

Меликишвили, 1963 - Г. А. Меликишвили. Ассирия и "Страны Наири" на рубеже XII-XI вв. до н. э., Вестник Древней Истории № 2, 1963

Проскуряков, 1905 - Я. С. Проскуряков. Заметки о Турции (Записки Кавказского Отдела Императорского Русского Географического Общества. Книжка XXV, выпуск 1-й.). Тифлис, 1905

Astour, 1987 - M. C. Astour. Semites and Hurrians in Northern Transjordan, in: Studies on the Civilization and Culture of Nuzi and the Hurrians, vol. 2. General Studies and Excavations at Nuzi 9/1. Edited by D. J. Owen & M. A. Morrison. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 1987

Clavijo, 1928 - R. G. Clavijo. Embassy to Tamerlane 1403-1406 (trans. G. Le Strange. New York & London, 1928

Diakonoff, 1984 - M. Diakonoff. The Pre-History of the Armenian People. Translated from the Russian by Lori Jennings. With revisions by the Author. Delmar, New York: Caravan Books, 1984

Diakonoff & Kashkai, 1981 - I. M. Diakonoff and S. M. Kashkai. Geographical Names According to Urartian Texts. Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes IX. Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients, Reihe B, Nr. 7. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1981

Goetze, 1950 - A. Goetze. Sin-iddinam of Larsa: New Tablets from His Reign, - Journal of Cuneiform Studies, vol. 4, 1950

Hewsen - Hewsen, R. H. 1992. The Geography of Ananias of Širak (Aṣṣarhac'oyc'), The Long and Short Recensions. Introduction, Translation and Commentary by R. H. Hewsen. Wiesbaden. Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients, Reihe B, Nr. 77

Lehmann-Haupt, 1926 - C. F. Lehmann-Haupt. Armenien einst und jetzt. Band I. Berlin/Leipzig 1926

Lehmann-Haupt, 1931 - C. F. Lehmann-Haupt. Armenien einst und jetzt. Band II, 2. Hälfte. Berlin/Leipzig 1931

Kleiss & Hauptmann, 1976 - W. Kleiss & H. Hauptmann. Topographische Karte von Urartu. Verzeichnis der Fundorte und Bibliographie. Berlin, 1976

Nashef 1982 - Kh. Nashef. Die Orts- und Gewässernamen der mittelbabylonischen und mittelassyrischen Zeit. Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes

- V. Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients, Reihe B, Nr. 7. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1982
- Özkaya, 1994 - V. Özkaya. Erzurum-Horasan-Aliçeyerek Köyü Yüzey Araştırması, – Araştırma Sonuçları Toplantısı, XI. Ankara, 1994
- Salvini, 1967 - M. Salvini. Nairi e Ur(u)atri, contribumo alla storia della formazione del regno di Urartu (Incunabula Graeca, vol. XVI). Roma, edizioni dell'Ateneo, 1967
- Salvini, 1995- M. Salvini. Geschichte und Kultur der Urartäer. Darmstadt: wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1995
- Sinclair, 1989 -T. A. Sinclair. Eastern Turkey: an Architectural and Archaeological Survey, vol. II. London: The Pindar Press, 1989
- Suny, 1983 - R. G. Suny. Editorial, in: Transcaucasia, Nationalism and Social Change (Essays in the History of Armenia, Azerbaijan, and Georgia). Edited by Ronald Grigor Suny. East European Series, no.2. Ann Arbor, 1983
- Wilhelm, 2004 - G. Wilhelm. Urartian, in: The Cambridge Encyclopedia of the World's Ancient Languages. Edited by Roger D. Woodard. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Zimansky, 1985 - P. E. Zimansky. Ecology and Empire: The Structure of the Urartian State. Studies in Ancient Oriental Civilization, no. 41. Chicago: The Oriental Institute, 1985.

GIORGI KAVTARADZE

TOWARDS THE LOCATION OF THE ANCIENT "ROYAL CITY" OF DAIAENI/DIAUKHI

The country of Daiaeni is mentioned in the inscription of the Assyrian king, Shalmanasar III, which was dated to 844 BC and where he informs us about the fact that he erected his statue in the anonymous city of the king of Daiaeni, Asia when the latter came to him to the source of the Euphrates and "fell before his feet". It is clear that the "Royal City" of Daiaeni was located near the source of the Kara-su (the Western Euphrates), in the territory which is known by Georgian and Armenian tradition as Tao or Taik.

An additional information from the point of view of the location of the Asia's "capital" Daiaeni might be provided by the name of the "Royal City" of Diaukhi (Urartian form for Assyrian Daiaeni) – *Šašilu* – mentioned in the inscription of the Urartian king Menua who destroyed it nearly half a century after the Shalmanasar's expedition. It seems that *Šašilu* was situated on the place of the Medieval Georgian village of *Sasire* (immediately west of the castle of Tortomi or Tortum-kale, on the upper flow of Tortomis-tskali or Tortum-zai, ca 20-30 km north-west of the source of the Euphrates (*i. e.* Dumlusu). Such a location of *Šašilu* and at the same time of Asia's city seems quite reasonable if we take into account that in the Urartian cuneiform script it is impossible to distinguish from each other the sounds *š* and *s*, *l* and *r*, *u* and *o*. and the above information of the inscription of Shalmanasar that he followed Asia to his anonymous city when the latter came to him exactly to the source of the Euphrates.

მეცხე წელიწადი

1944 წელს მესხეთიდან გადასახლებულთა ისტორიის რაქონიდან საკითხი

მესხეთიდან გადასახლებული მოსახლეობის საკითხი ქართულ ისტორიოგრაფიაში ერთ-ერთ ყველაზე შეუსწავლელ საკითხად ითვლება. დეპორტაციის თემა თავიდანვე ტაბუდადებული იყო. ამის შედეგია ის, რომ ჩვენს საზოგადოებაში აღნიშნულ პრობლემაზე პოლარულად დაპირისპირებული მოსაზრებები არსებობს.

თითქმის სამასი წლის განმავლობაში სამხრეთ საქართველო ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში იმყოფებოდა, რამაც დიდი ცვლილებები გამოიწვია იქაური მოსახლეობის სულიერ წყობასა და ცხოვრებაში. XVIII საუკუნიდან თურქული ადმინისტრაციის მიზანმიმართული პოლიტიკის შედეგად იწყება მესხთა დიდი ნაწილის გამაჰმადიანება. ეს ზოგჯერ დედად როგორც ფიზიკური ძალადობით, ასევე ეკონომიკური ზეწოლით.

მეფის რუსეთის ხელისუფლებამ ქართველი ხალხის მოწინავე ნაწილს იმედები გაუცრუა და არაფერი იღონა გამაჰმადიანებული ხალხის დასაბრუნებლად ქრისტიანული კულტურის წიაღში. არადა, საჭირო იყო სულ მცირე მცდელობა იმისათვის, რომ უძველესი ქრისტიანული კუთხის მართლმადიდებელი ერი წინაპრების სარწმუნოებას დაბრუნებოდა. არქიმანდრიტ ამბროსი ხელაიას მუდარამ გული ვერაგის მოუღბო, როცა აცხადებდა: "იოლია ქართველების მობრუნება მართლმადიდებლობაზე" —ო.

ოსმალებისაგან დაჩაგრულ და აბუჩადადებულ ხალხს რუსეთის იმპერიის მესვეურნი კიდევ უფრო ურევინ გონებას; ჩნდება ოჯახები, სადაც მამას და სამ ვაჟს, ოთხივეს, სხვადასხვა გვარი აქვთ და პასპორტში სხვადასხვა ეროვნება უწერიან — ერთი უზბეკი იყო, მეორე აზერბაიჯანელი, მესამე თათარი, მეოთხე ქართველი.

მეფის რუსეთის იმპერიის მემკვიდრე საბჭოთა იმპერია კი ხალხს, რომელიც ვითომდა ოსმალთა ბატონებისაგან დაიხსნა, ახალ გოლგოთას უმზადებს.

საბჭოთა ხელისუფლება არ აკმაყოფილებდა მაჰმადიანი მოსახლეობის მოთხოვნებს, ესწავლათ ქართულ ენაზე. მესხეთში გაიხსნა აზერბაიჯანული სკოლები, აზერბაიჯანული თეატრი, გამოდიოდა გაზეთები აზერბაიჯანულ ენაზე. კადრები ჩამოჰყავდათ ბაქოდან. ქართული რეგიონი თითქმის აზერბაიჯანის კულტურულ ავტონომიად გადაიქცა (ნ. გელაშვილი).

საბჭოთა იმპერიის მმართველები ხალხს, რომელმაც ახალციხის საფაშოში ცხოვრების მიუხედავად შეინარჩუნა ქართული ენა, ქართული გვარები და ქართველთათვის დამახასიათებელი ზნე-ჩვეულებანი, საკუთარი ავტორიტეტის თანახმად უდგენდნენ ეროვნებას და ეთნიკურ ცნობიერებას: "თქვენ თათრები ხართ და უნდა ისწავლოთ თქვენს მშობლიურ ენაზე" — ასე "ურჩევდნენ" მაღალ სავარძლებში მსხდომი ინტერნაციონალისტები მაჰმადიანი მოსახლეობის სახელით მათი შვილებისათვის ქართული სკოლების გახსნის თხოვნით მისულებს.

ეს იყო მუსლიმანი ხალხის საკუთარი ეროვნებისაგან გამიჯნის თანმიმდევრული პოლიტიკა, მათი განწირვა დეგრადაციისა და სიბნელისათვის. ისედაც გაუნათლებელ გლეხობას აზროვნება ერთმეოდა და ნაციონალური თვითშეგნება

ეცლებოდა. ამ გეგმას ისე ღრმად ჰქონდა ფესვები გადგმული, რომ დღესაც ძნელია მისი ამოძირკვა. რეპარტირებულთა უმრავლესობას არაფრის თქმა შეუძლია საკუთარი ეროვნების, ისტორიისა და ენის შესახებ. 65 წლის ფატიმა მამედოვა (შაქრიძე), რომელსაც დეპორტაციის მწარე გემო ნაგემი აქვს, აცხადებს, რომ “გინდა სომეხი ჩაწეროს, გინდა ქართველი, მაინც ჩემი მამას მიწა მიწა. ჩემზე ყველაზე ჩემი საქართველო ჯობია“-ო.

საბჭოთა იმპერია რუსეთ-თურქეთის დაპირისპირების ბოლო ეტაპზე — მეორე მსოფლიო ომის დროს აღარ ენდობა მისგან “ნალოლიავებ“ საზღვრისპირა რეგიონში მცხოვრებ მაჰმადიან მოსახლეობას და 1944 წლის 15 ნოემბერს, ღამით სამხრეთ საქართველოს ხუთ რაიონში განახორციელა მკაცრად გასაიდუმლოებული, გრანდიოზული სპეცოპერაცია: მესხეთის 220 სოფელი ერთ ღამეში დაცარიელდა. ათიათასობით ადამიანი ყოველგვარი ახსნა-განმარტების გარეშე შეყარეს სატვირთო მატარებელში და შუა აზიის გზას გაუყენეს.

თითქმის ერთთვიანი მგზავრობის დროს ათასობით მათგანი დაიღუპა სიცივით, შიმშილით, უშაერობითა და ანტისანიტარიით. გამცილებელი ჯარისკაცები მათ გვამებს მიმჭროლავი მატარებლიდან პირდაპირ გზაზე ისროდნენ.

მესხები ჩაასახლეს უზბეკეთში, ყირგიზეთში, ტაჯიკეთსა და ყაზახეთში, უკან დაბრუნების უფლების გარეშე.

დეპორტაცია განხორციელდა სსრკ თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის 1944 წლის 31 ოქტომბრის №6279 დადგენილებით, მაშინ, როდესაც მესხეთიდან გაწვეული მამაკაცები მეორე მსოფლიო ომში საბჭოთა კავშირის მხარეზე იბრძოდნენ.

გადასახლებულთა 92 პროცენტი ეთნიკური ქართველი იყო, დანარჩენები — ქურთები, ზემშილები, თარაქამა და ყარაფაფახები.

საინტერესო ცნობას გვაწვდის ვ. სოლახიანი: 1897 წლის რუსეთის იმპერიის მოსახლეობის პირველი საყოველთაო აღწერის მონაცემების მიხედვით, ქალაქ ახალციხის 15.357 მცხოვრებს შორის თურქი იყო 59 ადამიანი. ესე იგი, ახალციხეში თურქი მოსახლეობა ცხოვრობდა იმაზე ცოტა, ვიდრე თბილისში, ბაქოში, ერევანში, ბათუმში და სამხრეთ კავკასიის ნებისმიერ ქალაქში (ვ. სოლახიანი, 2003, გვ. 3).

გადასახლების მიზეზები კი შემდეგი იყო: თურქობა, ქემალისტობა, თურქეთის მხარდაჭერა მეორე მსოფლიო ომში და ტროცკისტობა.

გადასახლების აღმსრულებელი ლ. ბერია 28 ნოემბერს სტალინს მოახსენებდა: “თურქების, ქურთების და ჰემშინების საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის საზღვრისპირა რაიონებიდან გადასახლების პროცესი დასრულებულია.“

1944 წლის გადასახლების სავარაუდო ციფრები კი ასეთია: ახალციხე: 64 სოფელი, 30.000 სული; ადიგენი: 72 სოფელი, 40 000; ასპინძა: 59 სოფელი, 35 000; ახალქალაქი: 11 სოფელი, 5 000; ბოგდანოვკა: 2 სოფელი, 5 000 სული. საერთო ჯამში 208 სოფლიდან 115. 000 კაცი იქნა გადასახლებული (Asif Hacıli).

გადასახლების დროს ახალციხის რეგიონიდან 40. 000 კაცი ფრონტზე იბრძოდა. აქედან გამომდინარე, თუ მათ რიცხვს ზემოთ მოყვანილ ციფრსაც დაეუმატებთ, გადასახლებულთა რაოდენობა 180. 000 კაცია.

საბჭოთა კავშირის მხარეზე მებრძოლი 25. 000 მესხეთიდან გაწვეული კი ომში დაიღუპა. ომიდან ცოცხლად დაბრუნებულებმა კი ოჯახები ვეღარ იპოვეს. უკაცრიელ ქუჩებში ნათესავებს და ოჯახის წევრებს დაეძებდნენ. როცა მათი გადასახლების შესახებ შეიტყვეს, შუა აზიის გზას დაადგნენ. ზოგიერთი მათგანი ოჯახის წევრებს ცხოვრების მანძილზე აღარ შეხვედრია. ახალციხის რაიონის სოფ. ვალეში დაბრუნების მაგივრად სამამულო ომის დასრულების შემდეგ ჩაბო ჩიტაძე უზბეკეთის სსრ სოფ. კრასნოგვარდისკში “დაბრუნდა”. აქ მას ახალი საშუალო სკოლის გახსნის ორგანიზება დაავალეს. დიდი ძალისხმევა დასჭირდა მას იმისათვის, რომ ამ სკოლისათვის შოთა რუსთაველის სახელის მიენიჭებინათ.

სოფ. გიორგიწმინდიდან უზბეკეთში გადასახლებული ვინმე ნასარიძე კი ჯარში მყოფ უმცროს ძმას წერს: “ჩემო ძმაო ბაბში! მე შენ გწერ ქართულად, რადგან ვიცი შენთან ერთად ქართველი ახალგაზრდები მუშაობენ. იცოდე, რომ ქართველი ჩვენი ფესვია. როგორც ხის ტოტს არ შეუძლია სიცოცხლე უფესვოდ, ისე ჩვენიც არ შეგვიძლია ვიარსებოთ საქართველოს გარეშე. ეგ ქართველი ბიჭები ჩვენი სისხლი და ჩვენი ხის ტოტებია. გახსოვდეთ, ჩვენი ფესვი საქართველოა. ეს იცოდე შენ და იცოდნენ სხვებმაც”. ამ ერთობლივი ისტორიის და ერთიანი სისხლის კივილი (შ. ლომსაძე).

საბჭოთა იმპერიის მიერ განხორციელებული ეს აქცია გათვალისწინებული იყო მესხეთში მცხოვრები მუსლმანი მოსახლეობის (ქართველების, თათრების, ქურთების...) დასჯისათვის. მათ იგივე ტრაგედია გადაიტანეს, რაც:

-1828-29, 1879-80 და შემდგომ წლებში რუსულ-თურქული გარიგებით სამცხე-ჯავახეთიდან, არტაანიდან, ყარსიდან, აჭარიდან, ტაო-კლარჯეთიდან აყრილმა და შუა თურქეთში გადასახლებულმა მაჰმადიანმა ქართველებმა,

-1882-95 და 1915-17 წლებში ოტომანთა იმპერიის მიერ დევნილმა სომხებმა,

-1918-19 წლებში დარბეულმა ქართველმა მართლმადიდებლებმა,

-სხვადასხვა დროს რუსეთის იმპერიის მიერ დასჯილმა ყირიმელმა თათრებმა, გერმანელებმა, ჩერქეზებმა, აფხაზებმა, უბიხებმა...

-1960-62 წლებში რუსეთ-თურქეთის ბოლო შეთანხმების (ე.წ. კოსიგინის დოკუმენტის შექმნის) შემდეგ თურქეთში მოქცეული ქართული პროვინციების ქართველენოვანმა მოსახლეობამ, რომელიც შუა თურქეთში გადასახლეს (რატომ არავის აწუხებს მათი რეპატრიაციის საკითხები),

-1992-93 წლებში აფხაზეთიდან გამოძევებულმა ქართველებმა და აფხაზებმა... (ტ. ფუტყარაძე, 2005, გვ.20).

* * *

1828-29 წლის რუსეთ-თურქეთის ომში გამარჯვებულმა რუსეთის იმპერიამ ახალციხის მხარის შემოერთებულ ნაწილში ძალაში დატოვა “შარიათი” და მუსულმანური ეკლესია, ღვთისმსახურებს იწვევდნენ ანატოლიიდან, რამაც მხოლოდ მაჰმადიანების კი არა, ამ მხარის გათურქების პროცესიც დააჩქარა.

მრავალი წლის განმავლობაში ამ ხელოვნურად და უხეშად შექმნილმა მეტად დაძაბულმა ატმოსფერომ თავიდანვე დააჩლუნგა მაჰმადიანთა ნაციონალური თვითშეგნება, რომლის შესახებაც მათ არასოდეს არავინ ეკითხებოდა და შემდეგ კი აიძულა, დაევიწყებინა, ვინ არიან და რანი არიან, რომელ ეროვნებას წარმოადგენენ, რომელი დროიდან ცხოვრობენ ისინი ამ მიწაზე და რა დამოკიდებულება აქვთ მათთან, ვისაც ამ მიწაზე ოდესღაც შეუქმნია საფარა, ზარზმა ან წუნდა, ააშენა აწყურის, ხერთვისის ან თმოგვის ციხეები. დიდებული წინაპრების ეს მემკვიდრენი ნაციონალური გულცივიობის დაჩლუნგებულმა ატმოსფერომ ჰაერში გამოკიდებულ დენაციონალიზებულ მასად აქცია, რომელიც ეთნიკური ცნობიერების შესახებ დასმულ კითხვაზე ბევრს ვერაფერს პასუხობდა (შ. ლომსაძე). და, რაოდენ სამწუხაროც არ უნდა იყოს, ბევრი მათგანი ვერაფერს პასუხობს დღესაც, თუმცა გულის სიღრმეში კი ნამდვილად სწამთ, რომ იმ ადგილებს, სადაც მათ საკუთარი სურვილის გარეშე უცხოვრიათ (უზბეკეთი, აზერბაიჯანი, ყაზახეთი, რუსეთი), საქართველო ყველას ურჩევნიათ, რადგან ეს მათი “მამების მიწაა”.

შუა აზიის მცხოვრებ მზის ქვეშ საკუთარი მიწა-წყლიდან ძალად აყრილებს უმძიმეს პირობებში უზღებოდით ცხოვრება.

1956 წლამდე ვერც ერთი დეპორტირებული სოფელს ვერ დატოვებდა, ნათესავის მოსანახულებლად მეზობელ სოფელში წასვლა ეკრძალებოდათ.

1956 წლის 31 ოქტომბერს მკაცრი რეჟიმის პირობები მოიხსნა, მაგრამ სამშობლოში დაბრუნების უფლება მაინც არ მისცეს. ძალად დატოვებული ქონებაც არავის დაუბრუნებია, არადა, საბჭოთა ჯარისკაცები დეპორტირებულებს “აიშვებდნენ”, რომ რამდენიმე ხანში თბილისიდან უკან მოაბრუნებდნენ და მათ საქონელს და სახლ-კარს სამხედროები რიგიანად მოუვლიდნენ, თუმცა “კარგად კი მოუარეს” — ნალველნარევი ლიმიტით აცხადებს 75 წლის ბეგფაშა (პავლე) მამედოვი.

უკვე 1957 წელს მესხეთიდან დეპორტირებულებმა დაიწყეს ბრძოლა სამშობლოში დაბრუნებისათვის. მათი ლიდერები იმავე წელს მაშინდელი საბჭოეთის დედაქალაქში ჩავიდნენ და სამშობლოში დაბრუნება ითხოვეს. პასუხად კი — “თქვენ აზერბაიჯანლები ხართ, ამ შემთხვევაში აზერბაიჯანში შეგიძლიათ დაბრუნდეთ” — ო — ასეთი “რჩევა” მიიღეს.

მათ აზერბაიჯანლებად ჩამოყალიბებაზე ხომ საბჭოთა ხელისუფლებამდე მისმა წინამორბედმა იმპერიამ იზრუნა?! 1958 წელს რამდენიმე მესხური ოჯახი, იმ იმედით, რომ საქართველოსთან ახლოს მაინც იქნებოდა, აზერბაიჯანში გადასახლდა. ასე გაჩნდა აზერბაიჯანის მულანის ტრამალებში მესხთა კომპაქტური დასახლებები.

თურქეთის ხელისუფლება, სარგებლობდა რა საბჭოთა იმპერიის აშკარად მისთვის მისაღები პოლიტიკით, კიდევ ერთხელ შეეცადა ძირძველი კუთხე თავისი მოსახლეობიანად საბოლოოდ დაესაკუთრებინა: აქტიურად უწყობდა ხელს და აყალიბებდა მესხთა შორის თურქული ორიენტაციის მქონე ლიდერებს. მაჰმადიანთა ეროვნული თვითშეგნების დეგრადაციის საქმეში მას საბჭოთა იმპერია დაეხმარა.

გამოიკვეთა განსხვავებული თვითშეგნება და პოზიცია. ერთი ნაწილი საკუთარ თავს თვლიდა და თვლის დღესაც ქართველად, მეორე ნაწილი — თურქად. არსებობს მესამე, ყველაზე მრავალრიცხოვანი ნაწილი, რომელსაც ნაციონალური იდენტობა არ გააჩნია.

1964 წლის თებერვალში ტაშკენტში გამართულ ხალხთა ყრილობაზე სხვადასხვა რეგიონებიდან ჩამოსულმა 600-მდე დელეგატმა მიიღო მონაწილეობა. აქ “ეროვნული უფლებების დასაცავად თურქთა ერთობა” შეიქმნა. მეთაურად კი ენვერ ოდაბაშევი იქნა არჩეული. 1968 წლის აპრილში ტაშკენტთან ახლოს იენგიოლში მოწყობილი გამოსვლის გამო ასობით ადამიანი იქნა დაპატიმრებული (ი. ზეირეკი).

1970 წლის 2 მაისს კი “ჩვენ თურქები ვართ”- ასეთი განაცხადი გააკეთეს. აღნიშნავენ, რომ საბჭოთა კავშირის უმაღლესმა პრეზიდიუმმა ჯეროვნად უნდა დასაჯოს მათი გადასახლებაში გამგზავნის, ისინი სამშობლოში დააბრუნონ და უზრუნველყოს თურქთა ავტონომიური რესპუბლიკის ანდა ავტონომიური ოლქის ჩამოყალიბება, რომლის დედაქალაქიც იქნება ახალციხე. უნდა მოხდეს გადასახლებით მიყენებული ზარალის სრული ანაზღაურება. თუ ეს პირობები არ შესრულდება, უნდა უზრუნველყოს მათი თურქეთში ჩასახლება.

აღსანიშნავია, რომ 1992 წელს თურქეთმა მიიღო სპეციალური კანონი “თურქეთში ახალციხელი თურქების დასახლების” შესახებ. მაგრამ, რაც ძალიან საკვირველია, 10 წლიანი არსებობის მიუხედავად, ამ კანონით ისარგებლა მხოლოდ 1000 “ახალციხელმა თურქმა” (ვ. სოლახიანი, 2003, გვ. 4).

და ისევ 1970 წელი. სამშობლოში დაბრუნების მიზნით ახალი მცდელობა, რომელსაც საქართველოს ხელისუფლება მკაცრად ეწინააღმდეგება. მაშინდელი შინაგან საქმეთა მინისტრი ედუარდ შევარდნაძე ახალციხეში დაბრუნების ნებართვისათვის თბილისში ჩასულ ახალციხელ თურქებს ხელკეტებითა და წყლის ჭავლით უკან აბრუნებს (ი. ზეირეკი).

რას აკეთებს ამ დროს მოწინავე ქართველი ინტელიგენცია?!

60-იან წლებში დეპორტირებული მოსახლეობის მოძრაობას აქტიურად მხარს უჭერს ქართველ ინტელიგენტთა ჯგუფი, რომლის შემადგენლობაშიც იყვნენ: ვახტანგ ჯაფარიძე, გიორგი ზედგენიძე, ალექსანდრე ცუცქირიძე და სხვები.

1979 წლის თებერვალში ქართველმა ინტელიგენციამ წერილობით მიმართა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველ მდივანს ედუარდ შევარდნაძეს. განცხადებაში ეწერა:

“როგორც ცნობილია, 1944 წლის ნოემბერში თურქად წოდებული ქართული წარმოშობის 20 000-მდე მაჰმადიანი მესხური ოჯახი საქართველოს სამხრეთიდან შუა აზიაში იქნა გადასახლებული.

ჩვენ, ქვემოთ ხელმოწერი ქართველი ინტელიგენციის ერთი ნაწილი, ქართველი საზოგადოების სახელით ვაცხადებთ, რომ მესხების თურქად წოდებას არანაირი საფუძველი არ გააჩნია და ამ სისულელეს ბოლო უნდა მოეღოს. მე-16 საუკუნის დამდეგს მესხეთი თურქეთის მხრიდან იქნა დაპყრობილი და რეგიონი ხმლითა და მახვილით გამაჰმადიანდა და თურქულენოვანი გახდა. მათ, ვინც წინააღმდეგობას უწევდა, ანადგურებდნენ. მე-19 საუკუნის 30-იან წლებში რუსეთის ქვეშევრდომობის ქვეშ შესულ მესხეთის რეგიონში ცარიზმის მმართველობა დამყარდა და ქართველი ხალხის დანაწილებისა და დასუსტების მიზნით მესხ (ქართველ) მაჰმადიანებს შორის ქართული ენა აიკრძალა. ამ ხალხს თურქეთში გასახლებისკენ უბიძგეს.

მაგრამ ვერც 250 წლიანმა თურქულმა დაპყრობებმა და ვერც 100 წლიანმა ცარიზმის სისასტიკემ მაჰმადიანი მესხები 1944 წლის გადასახლებამდე ვერ მოდრიკეს. ამ გადასახლებამ მათ საკუთარი მამულიდან მოწყვეტასა და სულიერი გადაგვარებისაკენ გაუხსნა გზა.

გადასახლების დროს შუა აზიის მკაცრ პირობებს ვერ შეგუებული მესხების ერთი მესამედი შიმშილისა და სიცივისაგან დაიღუპა, საბჭოთა ხელისუფლებამ და ჩვენმა პარტიამ მე-20 ყრილობის შემდეგ ჩეჩნები, ინგუშები, ყარაჩაელები, ბალყარელები და სხვა გადასახლებული ხალხი სამშობლოში კვლავ დააბრუნა. 1948 წელს საქართველოდან გადასახლებულმა ბერძნებმაც (ურუმებმა) 1956 წელს დაბრუნების ნებართვა მიიღეს. თუმცა თურქებად ჩაწერილი მაჰმადიანი მესხები ვერ ბრუნდებიან.

საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს 1968 წლის 30 მაისის და 1974 წლის 9 იანვრის ბრძანებებით, ამ საწყალი ხალხის დაბრუნება უნდა მომხდარიყო, მაგრამ მაინც ფერხდება.

გადასახლებულმა მესხებმა საბჭოთა მთავრობას რამდენიმეჯერ მიმართეს, მაგრამ მიზანს ვერ მიაღწიეს. მოსკოვში ჩასულებს მუდამ თბილისში აბრუნებდნენ, ვინაიდან გადასახლებულთათვის დაბრუნების ნებართვის მიცემა თბილისის პრეროგატივაა. სამწუხაროდ, დაბრუნება დღემდე არ ხერხდება.

უმორჩილესად გთხოვთ, ჩვენი თხოვნა გაითვალისწინოთ და ჩვენი ღვიძლი ძმების დასაბრუნებლად ყველაფერი იღონოთ“.

ხელს აწერდნენ: გიორგი ჩიტაია, სერგი ჭიქია, ვახტანგ ბერიძე, არნოლდ ჩიქობავა, აკაკი შანიძე, პაატა გუგუშვილი, გიორგი მელიქიშვილი, ოთარ ჭაფარიძე, გურამ მამულია, ზურაბ ცინცაძე, რევაზ ჭაფარიძე, ჯანსუღ ჩარკვიანი, გურამ ასათიანი, კამილა კორინთელი, აკაკი ბაქრაძე, მუხრან მაჭავარიანი, რევაზ თნანიშვილი, უჩა ჭაფარიძე, გიგა ლორთქიფანიძე, მერაბ ბერძენიშვილი, ალექსი მაჭავარიანი, რევაზ თაბუკაშვილი, დავით თორაძე... (ლიტ. საქართველო, 1988, №11, გვ. 169-170).

1979 წლის 12 მარტს შედგა ხელმომწერთა შეხვედრა ედუარდ შევარდნაძესთან, რომელმაც მათ თხოვნის შესრულება აღუთქვა და ამცნო, რომ აპრილში გამოვიდოდა პარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და მინისტრთა საბჭოს დადგენილება დეპორტირებული მოსახლეობის საქართველოში მიღების შესახებ. ეს დოკუმენტი გამოქვეყნდა 1979 წლის 4 აპრილს.

ქართველ ინტელიგენციასთან ერთად დეპორტირებულ ქართველთა დაბრუნებისათვის იბრძოდნენ ქართველი დისიდენტებიც: ზვიად გამსახურდია, მერაბ კოსტავა და სხვები. მათ შუა აზიაში ქართული წიგნები ჩაჰქონდათ შეხვედრის დროს და ამხნევებდნენ მათ.

რეპატრიანტთა ახალი ტალღა საქართველოში 80-იანი წლებიდან ჩნდება. ბავშვები სწავლას იწყებენ ქართულ სკოლებში. ისინი საკუთარი მოტივებით აღიღვენენ ქართულ გვარებს...

1989 წლისათვის საქართველოში ჩამოსახლდა დეპორტირებულითა 300-მდე. 1983 წლის 23 მაისს უზბეკეთში, ფერგანას ველზე დაიწყო დეპორტირებულთა არანაშუად სასტიკი დარბევები, რომლის ტალღაც, რამდენადაც დაბრუნდნენ, არ უნდა იყოს, საქართველოსაც მოსწვდა.

1992 წელს იქმნება სახელმწიფო საბჭო, რომელსაც ხელმძღვანელობს ედუარდ შევარდნაძე, საბჭოსთან ყალიბდება „დეპორტირებულ მესხთა რეპატრიაციის კომისია“. შეწყდა რეპატრიანტთა შევიწროება.

2000 წლის თებერვლისათვის საქართველოში ცხოვრობდა 643 რეპატრიანტი მესხი. სულ 184 ოჯახი. აქედან 64 - სტუდენტი, რომლებიც უმაღლეს უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლობდნენ (ნ. გელაშვილი).

სამტრედიის რაიონის სოფ. იანეთში რეპატრიირებული მოსახლეობა უმაღლესად 1983 წელს ჩამოვიდა. დღეისათვის რეპატრიანტთა რაოდენობა

იანეთის მე-9 უბანში (საერთოდ, დასავლეთ საქართველოში მდებარე ეს უდიდესი სოფელი უბნებადაა დაყოფილი), 180 კაცს აღწევს.

რეპატრიირებული მოსახლეობა ადგილობრივ მოსახლეობასთან შერევით ცხოვრობენ აგრეთვე სოფლებში: ნასაკირალი და ნარუჯა (ოზურგეთის რ-ნი), სადაც ინტეგრაციის დონე უფრო მაღალია, ვიდრე იანეთში.

დასავლეთ საქართველოში მცხოვრებ რეპატრიანტთა დიდი ნაწილი უზბეკეთიდან და აზერბაიჯანიდან ჩამოვიდა. მათ აბსოლუტურ უმრავლესობას დღეს ქართული პასპორტები და მოქალაქეობა გააჩნია. უნდა აღინიშნოს, რომ აღნიშნულ რეგიონში ცხოვრობს ყველაზე პროქართულად განწყობილი ნაწილი მუსლიმანი მოსახლეობისა. მათ უმრავლესობას უკვე აღდგენილი აქვს წინაპართა გვარები. აქ ცხოვრობენ ლაზიშვილები, ერისთავები, მამისაშვილები, ჩხეიძეები, ბეჟაძეები, აბულაძეები... ზოგიერთი მათგანი კი გვარის აღდგენის გაწევილი პროცედურისა და უსახსრობის გამო ჯერჯერობით გამოგონილ და თავსმოხვეულ გვარს ატარებს.

1996 წლის 27 აპრილს საქართველო გახდა ევროპის საბჭოს წევრი, ოღონდ გარკვეული პირობებით. კერძოდ, ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის რეკომენდაციის მე-6 შესწორება ავალდებულებდა საქართველოს, ამ დოკუმენტის მიღებიდან 2 წლის განმავლობაში შეექმნა საკანონმდებლო ბაზა დეპორტირებული მოსახლეობის რეაბილიტაციის, რეპატრიაციისა და ინტეგრაციისათვის, 3 წლის შემდეგ დაეწყო რეპატრიაცია და დაესრულებინა 12 წლის განმავლობაში.

მესხეთიდან დეპორტირებულთა რეპატრიაციის საკითხი უნდა გადაწყდეს საქართველოს სასიცოცხლო ინტერესების გათვალისწინებით.

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. გელაშვილი, 2005 - ნ. გელაშვილი, დეპორტირებულ მესხთა შესახებ, გაზ. "ფესვები", №1, 2005

ი. ზეირეკი - I. Zeyrek, Ahiska ve Ahiska Turkleri (ინტერნეტიდან)
ლიტ. საქართველო, 1988 - გაზ. ლიტერატურული საქართველო (რუსულ ენაზე), №11, 1988

შ. ლომსაძე, 1975 - შ. ლომსაძე, სამცხე-ჯავახეთი, თბ., 1975.

შ. ლომსაძე, 2003 - შ. ლომსაძე, მესხები და მესხეთი, გაზ. "შავლეგო", №4, 2003

ვ. სოლახიანი, 2003 - В. Солахян, Проблема месхетинских турок и новые подходы ее решению, 2003

ტ. ფუტყარაძე, 2005 - ტ. ფუტყარაძე, მესხეთიდან გადასახლებულ პირთა დასახლება სოფ. იანეთში, 2005

ასიფ ჰაჯილი, Asif Hacili, Geriben bu vetende - Ahiska Türklerinin etnik medeniyeti.

GIGA KAMUSHADZE

THE HISTORY OF THE PERSONS DEPORTED
FROM MESKHETI IN 1944

The question of the population deported from Meskheta remains one of the least-studied in Georgian historiography. The question of deportation was tabooed from the very beginning. Southern Georgia was within the Ottoman Empire almost three hundred years, which led to the changes in the spiritual make-up and life of its population.

On November 15, 1944 the Soviet Empire at night carried out a top-secret special operation in five districts of southern Georgia - 220 villages of Meskheta were depopulated. Thousands of people perished during an almost one-month journey from cold, famine, stuffiness and insanitariness. The Meskhs were settled in Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Kazakhstan with no right to return. 92% of the deported persons were Georgians.

On October 31, 1956 the strict order was cancelled, but the deportees were not permitted to return home. Repatriation began only in the 1980s. By 2000 the number of the repatriate Meskhs in Georgia was 643 - 184 families.

Muslim Meskhs arrived for the first time in the village of Tianeti, Samtredia district in 1983. They, along with the local population, also live in the villages Nasakirali and Neruja (Ozurgeti district), where the degree of integration is higher than in Tianeti.

ჯამბულ ქაშიბაჰი

სვანეთის მცირე სამთავროში სოციალურ ურთიერთობათა თავისებურებების საკითხისათვის

სვანეთის მცირე სამთავრო, სადადიშგელიანო მთელი რიგი თავისებურებებით ხასიათდებოდა, რამაც პირველ რიგში სოციალურ ურთიერთობათა სფეროში იჩინა თავი.

აღნიშნულ სამთავროში მიწათმფლობელობისა და საკუთრების ფორმებზე დაკვირვებისას რუსი მკვლევრები: მ. კოვალევსკი და ი. ივანუკოვი შენიშნავენ, რომ საბატონო სვანეთში, სადაც ბატონყმობა მონობაში არ გადაზრდილა, არათავისუფლება (ყმობა) არავის უკრძალავდა მიწის კერძო საკუთრების უფლებას. მათივე სიტყვებით, „ნადელი“ ანუ მიწის ნაკვეთი თაობიდან თაობაში მემკვიდრეობით გადადიოდა, მაგრამ, თუ ოჯახი ამოწყდებოდა, მაშინ, მოგვარებთან შედარებით, უპირატესობა დადიშგელიანებს ენიჭებოდათ, ზუსტად ისე, როგორც დასავლეთში ფეოდალი-სენიორი ითვისებდა თავის „ჰაინ მოტაბლეს“ მიწას, როდესაც იგი გარდაიცვლებოდა. აღნიშნულ შეხედულებაზე დაყრდნობით, მიწას, როდესაც იგი გარდაიცვლებოდა. აღნიშნულ შეხედულებაზე დაყრდნობით, მკვლევარმა ა. ჩარკვიანმა გააკეთა საკვებით სამართლიანი დასკვნა, რომ გლეხთა ვალდებულების საფუძველი ზოგჯერ მიწა კი არ იყო, არამედ პოლიტიკური მფარველობა (ა. ჩარკვიანი, 1967, გვ. 85). ა. ჩარკვიანის აღნიშნული შეხედულება გაზიარებულია სპეციალურ ლიტერატურაშიც (გ. გასვიანი, 1991, გვ. 50). ვფიქრობთ, ამავე (პოლიტიკურ) საფუძველზე უნდა აიხსნას სვანეთის მცირე სამთავროში, სადაც განსხვავება მეურნეობის წარმოების წესში არათუ სამთავროს, არამედ სოფლის შიგნით, არამედ ცალკეულ მხარეთა (თემთა) შორისაც არ დასტურდება, სამეცნიერო ლიტერატურაში შენიშნული მოვლენა სვანეთის მცირე სამთავროში დადიშგელიანთ ვალდებულებებისადმი განსხვავებული დამოკიდებულება სხვადასხვა სოფელსა და თვით ერთსა და იმავე სოფელში (იქვე).

სამეცნიერო ლიტერატურაში, ასევე, კარგა-ხანია შენიშნულია, რომ სვანეთის ამ მთიანი რეგიონის პირობებმა (სავალდებულო თესობა, მიწის განაყოფიერება ნაკელით, ეროზიასთან ბრძოლა, მორწყვა და სხვ.), აქ (სვანეთში) ადრინდელე გამოიწვია მიწაზე საოჯახო საკუთრების ინსტიტუტის განვითარება (იქვე, გვ. 44-45). აღნიშნული საკუთრების გასხვისებამ კი თანდათან წარმოშვა „ძლიერი“ და „ცნობილი“ გვარები. ასეთ გვარებად XVI ს-ის დასაწყისში (1500 წ.) შედგენილ ე.წ. ჯაფარიძეთა სასიხლო სიგელში ჩანან დადიშგელიანები, რიჩვიანებთან ერთად (გ. სილოგავა, 1986, გვ. 114), შემდგომ ისინი (დადიშგელიანები, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პოლიტიკურ ნიადაგზე, სატაძრო (საეკლესიო) თემის მმართველობის უზურპაციის გზით გათავადებას ახერხებენ და სვანეთის მცირე სამთავროს აყალიბებენ. მათ ამ გზაზე, როგორც დადიშგელიანთა მიერ გლეხობაზე დაკისრებულ ვალდებულებათა ხასიათი გვიჩვენებს (გ. გასვიანი, 1991, გვ. 46-49), შესანიშნავად გამოიყენეს თემის ცხოვრებაში საუკუნეობით დამკვიდრებული ადამიკვეულებანი (სტუმართმოყვარეობა, ურთიერთდახმარება, სისხლის აღება, შვილობა და სხვ.), ასევე ადრინდელი (როცა მათ ხალხი უყურებდა, როგორც თემის მსახურს) სათემო შემოსავლიდან განკუთვნილ წილი და „საჩუქრები“ ვალდებულებად (ფეოდალურ რენტად) აქციეს. ამასთან, როგორც გ. გასვიანი სამართლიანად შენიშნავს, დადიშგელიანთა სამფლობელო

ბატონყმური ურთიერთობის ერთ-ერთ თავისებურებას ისიც განაპირობებდა, რომ დაღმეშველიანები არავის კონტროლქვეშ არ იმყოფებოდნენ (მხედველობაშია რუსეთთან შეერთებამდე), ამის გამო ისინი უზენაესი კანონმდებლები და მმართველებიც იყვნენ (გ.გასვიანი, 1991, გვ. 49-50).

ამდენად, დადიშგელიანები ქვეშევრდომთა მიმართ გამოდიოდნენ არა მარტო როგორც ფეოდალი, არამედ პოლიტიკური ხელისუფალიც და მათი სამფლობელო იყო არა მხოლოდ სოციალურ-ეკონომიკური, არამედ პოლიტიკური და სამხედრო ერთეულიც. ყოველივე აღნიშნული კი ოჯახურ-კოლექტიური (ფეოდალურ-საგვარეულო) მფლობელობის პირობებში, რომელიც ამ სამთავროში (სადადიშგელიანოში) სუფევდა, ერთიორად მძიმეს ხდიდა ფეოდალურ ექსპლუატაციას, რასაც ერთხმად აღნიშნავენ კიდევ როგორც საქმეში გათვითცნობიერებული მეფის მოხელეები, ასევე არაერთი მკვლევარი თუ მოგზაური.

შენიშვნა: დოკუმენტურად დადასტურებული დადიშგელიანთა სამთავროს სახლის შიგნით გვარის გამოცვლა (დაკნინებისა და დამცირების მიზნით) ვფიქრობთ, აღნიშნულ სამთავროში ეთდროულად ორი გარემოების: სამთავროს სახლის შეთაურის, როგორც უზენაესი პოლიტიკური ხელისუფლების მქონე პირის და ოჯახურ-კოლექტიური მფლობელობის თანაარსებობით უნდა აიხსნას.

სადადიშგელიანო სვანეთში გლეხთა მდგომარეობის ამსახველი ისტორიული დოკუმენტები თვალნათლივ უჩვენებენ როგორც ბალსქვემო სვანეთის მწარმოებელი საზოგადოების მძიმე მდგომარეობას, ასევე ადასტურებენ იმ ფაქტსაც, რომ აქ (სვანეთის მცირე სამთავროში) ფეოდალური საკუთრების რეალიზაცია წარმოებდა (მწარმოებელთა მხრიდან) შრომითი რენტის სახით. უინაიდან ასეთ შემთხვევაში დრო და სამუშაოთა რაოდენობა ბატონის შეურნეობისათვის განსაზღვრული არ იყო, ამიტომაც მწარმოებელი საზოგადოება (ყმა-გლეხობა) არც შრომითი ნაყოფიერების ზრდით და არც შრომის ხარისხის ამაღლებით არ ინტერესდებოდა, რაც, საზოგადოდ, სამთავროს სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე ძალზედ უარყოფითად, ხოლო თვით მწარმოებელ საზოგადოებაზე ერთობ დამთრგუნველად მოქმედებდა. ეს კი გასაოცარი სიზუსტით აისახა სვანურ ფოლკლორში. კერძოდ, სიმღერა „ვაცბილ-მაცბილ“-ში ბეჩოელთა სახელით ნათქვამია:

„უცერ-ცხუმარი უხნავ-უთესად დაგვიტოვებია,

თავი მობეზრებიათ ეცერ-ცხუმარს,

იმ ნაბიჭვრებს, უსინდისოებს,

რად სჭირდებათ ასე „მალულად“ (სვან. პოეზია, 1939, გვ. 80-81).

სიმღერა „ცენას დათუნაში“ კი დადიშგელიანებზე ნათქვამია:

„ეცერში ცერცვის მოსავალი ბლომად აქვთ,

ერთი წილი იმათია,

ცხრა წილი ბატონებს მიაქვთ,

საუკეთესო ხარები ბატონებს (ფუსდებს) ეკუთვნით,

კარგი ქალიშვილები მათ უწვანან,

კარგი ხორბალი იმათია,

საბრალო ეცერლებს ნაყარ-ნუყარი აქვთ“

(სვან. პოეზია, 1939, გვ.231-232).

ოჯახურ-კოლექტიური მფლობელობის დადიშგელიანთა მცირე მასშტაბის ფეოდალურ სამფლობელოში მწარმოებელთა მხრიდან ფეოდალური საკუთრების

შრომითი სახით რეალიზაციამ განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენა შინაყმები (ბატონის სათავესათვრად მეურნეობის მთავარი წარმმართველნი). მათი შრომითი რენტა არსებითად არ განსხვავდებოდა მონის შრომითი რენტისაგან, ამიტომაც იმ ნაწილის უფლებრივი მდგომარეობაც, რომელიც ყოველმხრივ და სამუდამოდ მებატონეთა (დადიშგელიანთა კარზე იყო მიჯაჭვული, არცთუ ისე დიდად განსხვავდებოდა მონის უფლებრივი მდგომარეობისაგან (სურვილის შემთხვევაში შეეძლოთ მათი გაყიდვა, გაჩუქება, მზითვში მიცემა, სასტიკად დასჯა; მოკვლაც კი და სხვ.). შემთხვევით როდი აიგივეებს დადიშგელიანთა აღნიშნულ სამთავროში შინაყმათა უფლებრივ მდგომარეობას მონის მდგომარეობასთან მე-19 ს-ის რუსი მკვლევარი დუბროვინი, როცა წერს: „თავადებმა (იგულისხმება დადიშგელიანები — ჯ.ქ.)... მიითვისეს უფლება, ყოველწლიურად რიგრიგობით ჰყოლოდათ მონობაში მამაკაცი და ქალი“ (გ.გასვიანი, 1991, გვ. 48).

შენიშვნა: შინაყმები თავისი მდგომარეობით ორ მთავარ ჯგუფად იყოფოდნენ: ნაწილს შეადგენდნენ ნაყიდი, აგრეთვე ნატყვევარი, რომლებიც გარედან იყვნენ მოყვანილი და რომელთაც პირადი სახლ-კარი და მეურნეობა არ გააჩნდათ (მებატონეთა კუთვნილ სახლში ცხოვრობდნენ და ყველაზე მძიმე ვალდებულებას ასრულებდნენ) შინაყმათა მეორე ნაწილი ყმა-გლეხთა ოჯახებიდან დროებით (საბეგრო ვალდებულებით) მოყვანილები იყვნენ; შინაყმათა შორის იყვნენ ადგილობრივებიც, რომლებიც სხვადასხვა გარემოებათა გამო უბატონოდ დარჩენილან და სამუდამოდ ბატონის სახლ-კარზე ყოფილან მიჯაჭვულნი (აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით იხ. გ.გასვიანი, 1991, გვ. 266-67).

ამასთან ის ფაქტი, რომ სვანეთის მცირე სამთავროში (ბეჩოს თემში) მცხოვრები კვიციანების რამდენიმე ათეული ოჯახი გაცილებით მეტი თავისუფლებით სარგებლობდა, ვიდრე ნებისმიერი გლეხის ოჯახი, ასევე აქ (სადადიშგელიანთა) ჩხვიმიანთა, სვიფლიანთა, მილდანთა, დევნოზიანთა, გოშუანთა და სხვა გვარეულობათა გარკვეული პრივილეგიებით სარგებლობა (გ.გასვიანი, გვ. 50) დადიშგელიანთა გაბატონების პოლიტიკურ მოტივებთან ერთად მათ (დადიშგელიანთა) მიერ სამთავროში ბატონობის შენარჩუნებისათვის უხეშ (დადიშგელიანთა) მიერ სამთავროში ბატონობის შენარჩუნებისათვის უხეშ ფიზიკური ძალმომრეობის გამოყენებაზეც უნდა მეტყველებდეს. კერძოდ სადადიშგელიანო სვანეთში, სადაც ბუნებრივი სამეურნეო პირობები მსხვილ მიწათმფლობელობის განვითარების საშუალებას არ იძლეოდა, აქედან გამომდინარე, მათ (დადიშგელიანთა) ბატონობას ეკონომიკური საფუძველი ეცლებოდა მათ ხელში მხოლოდ პოლიტიკური ბერკეტები რჩებოდა, რომელთა გამოყენებაც უნდებოდათ ადგილობრივ მოსახლეობაზე ბატონობის შესანარჩუნებლად.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, საესებით გასაგები ხდება ის, რომ: დადიშგელიანები ინარჩუნებდნენ ფეოდალურ გვაროვნულ (დადიშგელიანთა გვარის) ერთობას, რომელიც სამთავროს სოციალურ-ეკონომიკურ წინსვლისთვის ერთობ დამაბრკოლებელი ფაქტორი, მაგრამ როგორც უხეშად აღვნიშნეთ, მხარეში დადიშგელიანთა ბატონობის შენარჩუნების ერთ-ერთ აუცილებელი პირობა იყო; ასევე, საჭიროდ მიაჩნიათ სამთავროს შიგნით აუცილებელი პირობა იყო; ასევე, საჭიროდ მიაჩნიათ სამთავროს შიგნით სხვადასხვა უფლებრივი მდგომარეობისა და პრივილეგიების მქონე გვარეულობათა შენარჩუნება, რათა მათზე დაყრდნობით განეხორციელებინათ ყოველგვარი ადმინისტრაციულ-სახელმწიფოებრივი საქმიანობა (პრივილეგიებული მდგომარეობის მქონე საგვარეულოთა წარმომადგენლები შეადგენდნენ ძირითად შეიარაღებულ ძალას, თვით სამთავროს სახლის წევრებთან ერთად).

ამდენად, მთის ბუნებრივ სამეურნეო პირობებში პოლიტიკურ ნიადაგზე შექმნილ სვანეთის მცირე სამთავროში, სადაც ფეოდალური საკუთრების რეალიზაცია შრომითი რენტის სახით, ხოლო დადიშგელიანთა ბატონობის განხორციელება უბეში ფიზიკური ძალის გამოყენებით ხორციელდებოდა, გამოიწვია როგორც ბატონოყმური ურთიერთობის სიმძიმე, ასევე, მწარმოებელი საზოგადოების შიგნით მკვეთრი უფლებრივი განსხვავებულობა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. გასვიანი, 1973 - გ. გასვიანი, დასავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან, თბ., 1973
 გ. გასვიანი, 1991 - გ. გასვიანი, ნარკვევები შუა საუკუნეების სვანეთის ისტორიიდან, თბ., 1991
 სვან. პოეზია, 1939 - სვანური პოეზია, ტ. I, თბ., 1939
 ვ. სილოგავა, 1986 - ვ. სილოგავა, სვანეთის ისტორიული დოკუმენტები, ტ. I, თბ., 1986
 ა. ჩარკვიანი, 1967 - ა. ჩარკვიანი, სვანეთი, თბ., 1967.

JAMBUL KASHIBADZE

PECULIARITIES OF SOCIAL INTERRELATIONS IN THE SMALL DOMAIN OF SVANETI

The small domain of Svaneti - Sadadishveliano - was distinguished by the number of peculiarities, which, first of all, revealed in the sphere of social interrelations.

In Sadadishveliano peasants' liabilities represented the basis for political protection. In its turn that caused the differences between the characteristics of those liabilities not only in different villages, but in one and the same village, being in the possession of and ruled by the Ddishvelianis.

The Dadishvelianis, who acted as a supreme legislators and rulers in their domain, possessed the domain on the basis of familial-communal (feudal-tribal) ownership. This resulted in the aggravation of feudal exploitation in the domain. Such a familial-communal ownership had a worst impact on the state of serfs working in the landlords' economies and their life did not differ much from the life of slaves. Due to the natural and economic conditions in Sadadishveliano it was impossible to develop large-scale agriculture. In order to remain as rulers the Dadishvelianis, on the one hand had to retain feudal-tribal unity, on the other hand they had to let the noblemen's families have various legal statuses and privileges.

Thus, in Sadadishveliano the domain established on the political basis, the feudal ownership was achieved by means of violent acts and forcible methods. It caused both the aggravation of relations between serfs and landlords and the strong differentiation of the productive society.

კანაპერ ქაბულაძე

კიტა აბაშიძის ფსევდონიმები

თვალსაზრისით ქართველი საზოგადო მოღვაწე კიტა (ივანე) გიორგის ძე აბაშიძე (1870-1917) ლიტერატურულ-კრიტიკული ხასიათის წერილებს, რომლებიც როგორც ქართულ, ასევე საზღვარგარეთის ლიტერატურისა და კულტურის საკითხებს ეხებოდა, სახელისა და გვარის აღნიშვნით აქვეყნებდა. არის მხოლოდ ერთი გამონაკლისი: სტატია „ქართული თეატრი“ გაზეთ „სახალხო გაზეთში“ დაიბეჭდა „იმ-ამ“-ის ფსევდონიმით („სახალხო გაზეთი“, 1912, №770, გვ. 3-4). რაც შეეხება მის წერილებს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ საკითხებზე, იგი მას, ძირითადად, ფსევდონიმებით ბეჭდავდა. კ. აბაშიძისადმი მიძღვნილ გამოკვლევებში მისი ფსევდონიმების საკითხს სპეციალურად არავე შეხებიან. ქართველ მოღვაწეთა ფსევდონიმებისა და კრიპტოგრაფების შესახებ არსებულ ლიტერატურაში მის ფსევდონიმებად მიჩნეულია:

„კიტა“ — გაზეთ „ივერიის“ ანალიტიკურ ბიბლიოგრაფიაში (ბიბლიოგრაფია, 1965, გვ. 74, 148, 149, 165; 1967, გვ. 45). ამავე ფსევდონიმს ასახელებს, აგრეთვე, ცნობილი თეატრალი, გამომცემელი და საზოგადო მოღვაწე სერგო გერსამია თავის საინტერესო მოგონებებში ქართველ მწერლებზე (ს. გერსამია, 1982, გვ. 25). ფსევდონიმით „კიტა“ — იგი აქვეყნებდა სტატიებს „ივერიაში“. კიტა აბაშიძე „ივერიაში“ ბეჭდავდა წერილებს საქართველოს საშინაო მდგომარეობის შესახებ, ხშირად წერდა საერთაშორისო მიმოხილვებსაც. მის მიერ შინაურ თემებზე დაწერილი პუბლიკაციებიდან აღსანიშნავია: „ტფილისი, 12 დეკემბერი“ — ნიკოლოზ II-ის იმპერატორად კურთხევაზე დასასწრებად დეპუტატების ასარჩევად მზადება და საქართველოს საჭიროებანი, ერობის შემოღებისა და უნივერსიტეტის დაარსების საკითხები („ივერია“, 1895, №268, გვ. 10); „ტფილისი, 25 დეკემბერი“ — საზოგადოებრივი ცხოვრების შესახებ („ივერია“, 1895, №280, გვ. 1); „ტფილისი, 12 იანვარი“ — სამოციანი წლების ინტელიგენციის მოქმედება, პროვინციების გაღვიძება („ივერია“, 1896, №8, გვ. 1); „ტფილისი, 15 თებერვალი“ — ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოების მუშაობა („ივერია“, №1896, №35, გვ. 1-2); „ცილის-წამებითი მიდრეკილება“ — ეხება ქუთაისის სათავადაზნაურო ბანკის გარშემო XIX საუკუნის 90-იან წლებში გაჩაღებულ პოლემიკას („ივერია“, №51, გვ. 1-3); „ტფილისი, 12 მარტი“ — იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელის ადგილზე ღირსეულ პირის დანიშვნის საკითხი („ივერია“, 1896, №57, გვ. 1) და სხვ. ევროპის საერთაშორისო მდგომარეობის განსახილველ სტატიებში „ტფილისი, 31 იანვარი“; „ტფილისი, 1 თებერვალი“; „ტფილისი, 22 თებერვალი“ (1896 წელი) კიტა აბაშიძე ეხებოდა ინგლისის, საფრანგეთის, რუსეთის და სხვა ქვეყნების ურთიერთობებს XIX საუკუნის 90-იან წლებში, რაც ერთობ დაძაბულ და რთული იყო.

„ა-ა“ რომ კიტა აბაშიძის ფსევდონიმია, ამის შესახებ ცნობებს გვაწვდის „ივერიის“ ანალიტიკური ბიბლიოგრაფია (1967, გვ. 411, 416, 418), ს. გერსამიას დასახელებული ნაშრომი (1982, გვ. 25) და გ. აბაშიძის მონოგრაფია (1964, გვ. 41). ფსევდონიმით „ა-ა“, კიტა აბაშიძემ დაბეჭდა რამდენიმე სტატია რომელთაგან აღსანიშნავია: „ჩეხიის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“ (მატიცა), თარგმანი („ივერია“, 1896, გვ. №23, გვ. 1-3; №24, გვ. 2-3; №35, გვ. 1-2); „საკომლე მიწების შესყიდვა გლეხებისაგან“ (რაჭის მაზრა) „ცნობი“

ფურცელი“, 1901, №1480, გვ. 1-8); „მამულისთვის თავდადებულნი“ („კოლხიდა“, №1912, №149, გვ. 1-3); „რით გათავდება ომი?“ („სახალხო ფურცელი“, №148, გვ.4); „საქართველოს ეკლესიის საქმეები“ („მეგობარი“, 1915, №33, გვ. 1); „ვარლამ გელოვანი“ („მეგობარი“, 1916, №115, გვ.2) და სხვ.

„ერთი პილატეთაგანი“ რომ კიტა აბაშიძის ფსევდონიმია, მიუთითებს ს. გერსამია (1982, გვ. 25) და ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფია (ბიბლიოგრაფია, 1941, გვ.495). კ. აბაშიძეს ფსევდონიმი „ერთი პილატეთაგანი“ სულ ერთხელ აქვს გამოყენებული. ამ ფსევდონიმით მან გაზეთ „ერში“ დაბეჭდა წერილების სერია სათაურით „ჯვარს აცვ, ჯვარს აცვ გეგ“ („ერი“, 1913, №1, გვ. 1-2; №2; №3; №4; №5; №7; ამასთან დაკავშირებით იხ. გ.ბარნოვი, 1997, გვ. 13-15). წერილები ეძღვნება ილია ჭავჭავაძის საზარელი მკვლელობის დეტალურ აღწერას და ეს ფსევდონიმიც სპეციალურად არის შერჩეული. კ. აბაშიძე „პილატეში“ მთელ ერს გულისხმობდა, ზოლო თავისი თავი „ერთ პილატეთაგანად“ მიაჩნდა, რადგან თვლიდა, რომ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობაში მთელი ერი იყო დამნაშავე. მისი აზრით, ქართველ ხალხს რომ მედგრად დაეცვა პოეტი, ჩვენი ქვეყნის მტრები ვერ შეძლებდნენ თავიანთი დასახული მიზნის მიღწევას — ილიას ფიზიკურ განადგურებას.

„იმერელი ამომრჩეველი“ კიტა აბაშიძის ფსევდონიმად მიაჩნია ს. გერსამიას (1982, გვ. 25) და გ. აბაშიძეს (1964, გვ. 41). „იმერელი ამომრჩეველის“ ფსევდონიმით კ. აბაშიძე წერილებს აქვეყნებდა როგორც სოციალისტ-ფედერალისტური მიმართულების გაზეთებში, ასევე ნაციონალ-დემოკრატიების ბეჭდვით ორგანოშიც. ეს გაზეთებია: „მეგობარი“ (გამოდიოდა 1906-1907წწ თბილისში, რედაქტორ-გამომცემელი გ. ს. რცხილაძე), „ისარი“ (1907-1908, იბეჭდებოდა თბილისში, რედაქტორ-გამომცემელი ი. მჭედლიშვილი), „დროება“ (1908-1910წწ. იცემოდა აღკვეთილი „შუქის“ ნაცვლად (1908 წ.), თბილისი, რედაქტორ-გამომცემლის ფუნქციას სხვადასხვა დროს ასრულებდნენ: ი. სოზიაშვილი, ი. ავლაძე, დ. ზრამელაშვილი, ი. სონღულაშვილი), „ჩვენი ერი“ (1914წ. იბეჭდებოდა ქუთაისში, რედაქტორ-გამომცემელი ს. გერსამია. სასამართლომ გაზეთ „ჩვენი ერის“ რედაქტორს ს. გერსამიას ათი დღის პატიმრობა მიუსაჯა, გაზეთი კი სამუდამოდ დახურეს). გაზეთი „იმერეთი“ (1912-1915წწ., ნაციონალ-დემოკრატიული მიმართულების ორგანო, გამოდიოდა ქუთაისში. მისი რედაქტორები იყვნენ: გ. ჭელიძე, ბ. ჯაიანი, შემდეგ ისევ გ. ჭელიძე. სარედაქციო კოლეგიაში შედიოდნენ: ვ. წერეთელი, ა. ჯაფარიძე და შავარდნაძე) (ბიბლიოგრაფია, 1947, გვ. 23-41).

დასახელებულ გაზეთებში გამოქვეყნებული წერილები ძირითადად ეხებოდა რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნებს და მასში ქართველი საზოგადოების მონაწილეობას, სწავლა-განათლების საქმეს საქართველოსა და კავკასიაში, ქალაქ ქუთაისის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ამსახველ ეპიზოდებს და ა.შ.

„იმ-ამ“-ს კიტა აბაშიძის ფსევდონიმად ასახელებენ შემდეგი ავტორები: ს. გერსამია (1982, გვ. 25), გ. აბაშიძე (1964, გვ.41), გ. ბაქრაძე (1947, გვ. 48) და გ. მჭედლიძე (1993, გვ. 431, 433).

კიტა აბაშიძეს მთელი თავისი პუბლიცისტური მოღვაწეობის დროს ყველაზე ხშირად აქვს გამოყენებული ფსევდონიმი „იმ-ამ“. ჩვენი აზრით, აღნიშნული ფსევდონიმი ნაწარმოებია „იმერელი ამომრჩეველისაგან“, რადგანაც პირველი ორი ბგერა ერთი და იგივეა. კ. აბაშიძის მიერ „იმ-ამ“-ის ფსევდონიმით დაწერილი წერილები მეტად მრავალმხრივია და საინტერესო საკითხებს ეხება. შევეცდებით სტატიები თემატურად დავალაგოთ:

I. რუსეთის სახელმწიფო სათათბირო და მისი საქმიანობა: 1) ქუთაისის „კადეტებმა“ დაამთავრეს, გაზ. „ისარი“, 1907, №22; 2) კადეტების ტაქტიკა, „ჩვენი ერი“, 1914, №22, №23; 3) საშინელი დღე სახელმწიფო სათათბიროში, „ჩვენი ერი“, 1914, №35; 4) სიღნაღის არჩევნები და სომხის დემოკრატია, „ჩვენი ერი“, 1914, №40.

II. პირველი მსოფლიო ომისადმი მიძღვნილი კორესპონდენციები: 1) „შავი ბლოკი“ და „ინგლისის პოლიტიკური სისტემა“, „სახალხო ფურცელი“, 1915, №371; 2) „ყვითელი“ ბლოკი და „შავ-წითელი“ კავშირი, „სახალხო ფურცელი“, 1915, №378.

III. საქართველო და ამიერკავკასიის ხალხები: 1) ჩვენ და სომხები, „მეგობარი“, 1915, №7, №13, №20, №26, №54, №55, №66, №68, №83, №84; „ჩვენი მეგობარი“, 1916, №3, №21, №36, №73, №77; 2) სომხები და ჩვენ, „ჩვენი მეგობარი“, 1916, №133, №134, №135, №136, №137; 3) სომხები და ერობის საქმე ჩვენში, „ჩვენი მეგობარი“, №164, №165, №166, №167, №168; 4) ჩვენ და თათრები, „ჩვენი მეგობარი“, 1916, №8, №11.

IV. რუსეთისა და სომხეთის ანტიქართული პოლიტიკა: 1) სომხები აწარმოებენ თავის „იმპერიალისტურ“ პოლიტიკას, „ჩვენი ერი“, 1914, №45; 2) ახირებული პრეტენზია, „მეგობარი“, 1915, №57; 3) რუჟაიას პოლიტიკა, „მეგობარი“, 1915, №59; 4) საინტერესო მხილება, „მეგობარი“, 1916, №97.

ფსევდონიმი „ძველი მეთვალყურე“ კ. აბაშიძეს რომ ეკუთვნის, ადასტურებენ ფსევდონიმებისა და კრიპტოგრამების სპეციალისტი გ. მიქაძე (1984, გვ. 53) და გ. ბაქრაძე (1947, გვ.40).

ფსევდონიმით „ძველი მეთვალყურე“ კ. აბაშიძემ გაზეთ „ჩვენ ერში“ დაბეჭდა შემდეგი წერილები: 1) განახლებული „იმერეთი“, 1914, №2, №8; 2) ახალი „კურსი“, 1914, №3, №31, №34; 3) არჩილ ჭორჯაძის გარდაცვალების წლის თავზე, 1914, №7; 4) გაერთიანებული თავად-აზნაურობა, 1914, №12; 5) დემოკრატიზაცია კრედიტისა, 1914, №16, №17; 6) ქონებრივი ცენზი ქალაქის არჩევნებში, 1914, №18; 7) ბურჟუას პატრიოტები, 1914, №20; 8) ერთი საყურადღებო დადგენილების გამო, 1914, №35; 9) ერთი ურთიერთობა, 1914, №38.

გაზეთ „მეგობარში“ აღნიშნული ფსევდონიმით კ. აბაშიძემ მოათავსა მხოლოდ ორი სტატია. ესენია: 1) წერა-კითხვის საზოგადოება, 1915, №45; 2) კარგი დასაწყისი, 1915, №40.

კიტა აბაშიძე სარგებლობდა, აგრეთვე, „არამრეწველი“-ს ფსევდონიმით. რასაც ადასტურებენ გ. მიქაძე (1984, გვ.53) და გ. აბაშიძე (1964, გვ.37). ფსევდონიმით კ. აბაშიძემ გამოაქვეყნა რამდენიმე სტატია, რომლებშიც იგი „ოპოზიციის“ შემოტევისაგან იცავდა ქიათურის მრეწველთა საბჭოს და მის თავმჯდომარეს გიორგი ზდანოვიჩ-მაიაშვილს. ეს პუბლიკაციებია: 1) ქიათურის შავი ქვის საქმეები, „ამირანი“, 1908, №183; 2) ძველი და ახალი, „დროება“, 1909, №215, №216, №217; 3) ქიათურის მარგანეცის მრეწველთა კრება, „სახალხო გაზეთი“, 1910, №12; 4) ვანდალიზმი, „ერი“, 1913, №42.

აღსანიშნავია ისიც, რომ კიტა აბაშიძე ხშირად ერთსა და იმავე გაზეთში სხვადასხვა ფსევდონიმით წერდა. გაზეთ „ისარში“ იგი წერილებს ბეჭდავდა როგორც „იმერელი ამომრჩევლის“, ასევე „იმ-ამ“-ის ფსევდონიმითაც. გაზეთ „ჩვენ ერში“ — „ძველი მეთვალყურის“, „იმერელი ამომრჩევლის“ და „იმ-ამ“-ის ფსევდონიმით.

ფსევდონიმი „ამომრჩეველი“ კიტა აბაშიძისეულად მიაჩნია მის შვილიშვილს — გიორგი აბაშიძეს (1964, გვ.41). აღნიშნული ფსევდონიმით მან ორი კორესპონდენცია დაბეჭდა სოციალისტ-ფედერალისტური მიმართულების გაზეთში „სახალხო ფურცელი“ (1914-1917წწ., გამოდიოდა თბილისში, რედაქტორ-გამომცემელი დ. ჯორჯაძე. იცემოდა „სახალხო გაზეთის“ (1909-1914წწ.) ნაცვლად, შემდეგში „სახალხო საქმის“ (1917-1921წწ.) სახელწოდებით (1947, გვ. 45). კორესპონდენციების სახელწოდებაა — „ფოთის ქალაქის არჩევნებში“ („სახალხო ფურცელი“, 1914, №78, გვ.3; № 87, გვ.4). როგორც წერილის სათაურიდან ირკვევა, პუბლიკაციები ფოთის საქალაქო საბჭოს ხმოსანთა არჩევნებს ეძღვნება. სტატიები ამჟღავნებს ნიკო ნიკოლაძის წინააღმდეგ არის მიმართული და ეს გასაგებია. ქიათურის შავი ქვის მრეწველთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე ნ. ნიკოლაძეს ოპოზიციაში ედგა.

კიტა აბაშიძის ფსევდონიმები, ცხადია, ამით არ ამოიწურება. უაღრესად აქტიური და მრავალმხრივი პუბლიცისტი, რომელიც ენერგიულად ეხმარებოდა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების მნიშვნელოვან მოვლენებს, უდავოდ სხვა ფსევდონიმებსაც იყენებდა. XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის 10-იანი წლების ქართულ პრესაში გაბნეული ფსევდონიმებიდან კიტა აბაშიძისეულად შეიძლება მივიჩნიოთ რამდენიმე, ხოლო სხვების მიკვლევა და წარმოჩენა მომავალი კვლევა-ძიების საქმეა.

კიტა აბაშიძის სავარაუდო ფსევდონიმებად, რომლებზედაც სხვა ავტორებთან ცნობები არ გვხვდება, ჩვენ მიგვაჩნია: „არაპოლიტიკოსი“, „არამხედარი“, „წერილი მრეწველი“.

ფსევდონიმი „არაპოლიტიკოსი“ კიტა აბაშიძისეულად მიგვაჩნია იმდენად, რამდენადაც აღნიშნული ფსევდონიმით დაწერილი წერილები თემატურად, შინაარსობრივად, წერის სტილითა და მანერით ახლოსაა მის მიერ სხვა ფსევდონიმებით დაბეჭდილ პუბლიკაციებთან. „არაპოლიტიკოსი“-ს ფსევდონიმით გამოქვეყნებული სტატიები ძირითადად ეხება რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს საქმიანობას, რასაც იგი სათანადო ყურადღებას უთმობდა ჯერ კიდევ 1906-1907 წლების გაზეთებში („მეგობარი“, „ისარი“) დაბეჭდილ წერილებში.

„არაპოლიტიკოსი“-ს ფსევდონიმით დაწერილი სტატიები, ძირითადად, მოთავსებულია სოციალისტ-ფედერალისტური მიმართულების გაზეთებში: „მეგობარი“ (1915-1916წწ., გამოდიოდა ქუთაისში, რედაქტორ-გამომცემელი დ. შარაშენიძე) და „ჩვენი მეგობარი“ (1916-1917წწ., ქუთაისი, რედაქტორ-გამომცემელი ი.ლ. მახვილაძე) (გ.ბაქრაძე, 1947, გვ.48-49). ეს პუბლიკაციები: 1) სათათბირო და მოთვრობა, „მეგობარი“, 1916, №111; 2) პროგრესული ბლოკის დეკლარაცია, „მეგობარი“, 1916, №113; 3) სათათბირო და თფილისის გუბერნიის დეპუტატი, „მეგობარი“, 1916, №117; 4) ერობა ჩვენში, „ჩვენი მეგობარი“, 1916, №42, №155; 5) სათათბიროს დათხოვნა, „ჩვენი მეგობარი“, 1916, №92; 6) ვის ატყუებენ რუსის ლიბერალები? „ჩვენი მეგობარი“, 1916, №173; 7) უცნაური ამბავი, „ჩვენი მეგობარი“, 1916, №178.

„არამხედრის“ ფსევდონიმით გამოქვეყნებული სტატიები პირველ მსოფლიო ომს ეხებება და დაბეჭდილია გაზეთებში: „მეგობარი“ (1915-1916წწ.) და „ჩვენი მეგობარი“ (1916-1917წწ.). როგორც „მეგობრის“, ასევე „ჩვენი მეგობრის“ რედაქციას ჰქონდა სპეციალური რუბრიკა — „საერთაშორისო ომი, ომის დღიური“, რომლის ერთ-ერთი წამყვანი კიტა აბაშიძე იყო. ცნობილია, რომ იგი ჯერ კიდევ „ივერიაში“ თანამშრომლობის დროს წერდა ევროპის საერთაშორისო

მდგომარეო-ბისადმი მიძღვნილ კორესპონდენციებს, რომლებშიც ფართოდ აშუქებდა ევროპაში მიმდინარე ვითარებას. ამჯერად კ. აბაშიძე დეტალურად აღწერდა, თუ სად მიმდინარეობდა საბრძოლო შეტაკებები, ვინ იმარჯვებდა და ვინ მარცხდებოდა, რომელ ფრონტზე რა მდგომარეობა იყო და ა.შ.

„წვრილი მრეწველის“ ფსევდონიმით გამოქვეყნებული სტატია „შავი ქვის მრეწველობა“ (გაზ. „შრომა“, 1906, №96) ეხება იმ თემას, რომელზედაც ბევრს წერდა კიტა აბაშიძე. ამ წერილებში იგი შავი ქვის მრეწველთა საბჭოს ხელმძღვანელობას ყოველთვის დადებითად ახასიათებდა და ხშირად იცავდა მას კრიტიკოსთა თავდასხმებისაგან. ჩვენ მიერ დასახელებულ წერილში ლაპარაკია იმ სერიოზულ კრიზისზე, რამაც შავი ქვის მრეწველობა მოიცვა 900-იანი წლების დასაწყისში. საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ ავტორი ცდილობდა გაეანალიზებინა კრიზისის გამომწვევი ობიექტური მიზეზები — ევროპაში შექმნილ დაძაბული ვითარება, ინგლის-ბურჟუაზიის ომი და დაერწმუნებინა მკითხველი — შავი ქვის მრეწველობაში შექმნილი მძიმე მდგომარეობა არის შედეგი მსოფლიო მასშტაბით მიმდინარე მოვლენებისა და არა — ჭიათურის შავი ქვის მრეწველთა საბჭოს სუსტი მუშაობისა. დასახელებული წერილის სულისკვეთება გვაფიქრებინებს, რომ „წვრილი მრეწველი“ — კიტა აბაშიძეა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. აბაშიძე, 1964 - გ. აბაშიძე, კიტა აბაშიძის ცხოვრება და ლიტერატურული მოღვაწეობა, ნაკვ. I, თბ., 1964
- გ. ბარნოვი, 1997 - გ. ბარნოვი, გაუსრულებელი წიწამური, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1997, 28 ნოემბ. - 5 დეკ.
- გ. ბაქრაძე, 1947 - გ. ბაქრაძე, ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფია, 1892-1945, თბ., 1947
- ს. გერსამია, 1982 - ს. გერსამია, მოგონებები ქართველ მწერლებზე. „ლიტერატურის მატრიანე“, თბ., 1982, №7-8
- გაზ. „ერი“, 1913, №1; №2; №3; №4; №5; №6; №7
- გაზ. „ივერია“, 1895, №268; №280; 1896, №8; №23, №24, №35; №51; №52
- გაზ. „კოლხიდა“, 1912, №149
- გაზ. „მეგობარი“, 1915, №33
- გ. მიქაძე, 1984 - გ. მიქაძე, ფსევდონიმების ლექსიკონი, თბ., 1984
- გ. მჭედლიძე, 1993 - გ. მჭედლიძე, ქუთაისის ახალი ისტორიის ნარკვევები (1892-1921), ქუთ., 1993
- გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 1912, №770
- გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 1914, №78; №87; №148
- ქართული გაზეთების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფია, შედგენილი მაჭავარიანისა და თ. ღონდუას რედაქციით, ტ. IV, თბ., 1965; ტ. V, თბ., 1967
- ქართული წიგნი, ბიბლიოგრაფია, ტ. I, თბ., 1941
- გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1901, №1480.

KAKHA KEBULADZE

PSEUDONYMS OF KITA ABASHIDZE

Kita Abashidze published literary and critical essays dealing with questions of foreign literature and culture under his name and surname. As regards articles on public and political issues, he published them mostly under pseudonyms. The question of K. Abashidze's pseudonyms has not been the subject of special study yet. Of the pseudonyms and cryptograms of Georgian figures the following are regarded as his pseudonyms: "Kita", "K-a", "one of Pilates", "Imeretian elector", "Im-Am", "Non-industrialist", and "Elector".

The pseudonyms of K. Abashidze are not limited to this. The active and versatile publicist who reacted to important events of social and political life, must have used other pseudonyms too. Of the pseudonyms scattered in the Georgian press of the end of the 19th c. and the 1910s several pseudonyms may be ascribed to him, namely, "Non-politician", "Non-rider", and "Small industrialist". The search for and bringing to light of other pseudonyms call for further study.

დახული სივრცის - აქვარიუმის თემა არჩილ სულაკაურის შემოქმედებაში

არჩილ სულაკაურის პერსონაჟთა მოქმედების არეალი, სამყარო, რომელშიც ისინი ცხოვრობენ, მწერლის მიერ მოაზრებულია ერთგვარ გამოქვაბულად. ჩაკეტილ წრედ, აქვარიუმის კედლებით შემოსაზღვრულ სივრცედ. აქვარიუმისა და ჩაკეტილი სივრცის პარადიგმას მწერალი თავის ნაწარმოებებში არაერთხელ უბრუნდება. ეს განწყობილება, მსოფლალქმის ეს მოდელი მას პროზაში პოეზიიდან გადმოჰყვება... საიდან მოდის პოეტისა და მწერლის შემოქმედებაში შემოსაზღვრულ სივრცის განცდა, რა გარემოდან ჩაისახა იგი მის ცნობიერებაში? - გარეგანი, სოციალური ფაქტორით, რეალობის განცდითაა ნაკარნახევი, თუ შინაგანი, სულიერი სამყაროს თვისებაა? - აი, კითხვები, რომლებიც პასუხის გაცემას ითხოვენ.

ა. სულაკაურის პროზის სამყაროში განფენილი შუქ-ჩრდილები აშკარად მიგვანიშნებენ ერთგვარ ირონიაზე, თუ გნებავთ გაუცხოებაზე არსებული ყოფის მიმართ. ადამიანის არსებობის საზრისის ძიება, სამყაროს შეცნობის მტკივნეულ პროცესის ჩვენება ა. სულაკაურის შემოქმედების, კერძოდ, პროზის ნიშანდობლივ თვისებაა. გმირის ხასიათის ღრმად წვდომა, მისი ფსიქიკის ლაბირინთებში მოგზაურობა და მაინც, რაღაც მიუწვდომლის ვერწვდომა - არსებითად მწერლისათვის... ყველაფერი ამის საფუძველი კი ა. სულაკაურის ურბანისტულ მსოფლგანცდაშია მოსაძიებელი.

ურბანისტული მსოფლგანცდის ერთ-ერთი ყველაზე საგულისხმო ნიშანი ჩვენის აზრით, არის პერსონაჟისა და გარესამყაროს ურთიერთობათა სირთულე, სიძნელე, დაპირისპირება. ა. სულაკაურის შემოქმედებაში აღწერილი ურბანისტული განწყობილებანი იმდენად თვალსაჩინოა, რომ მას მკითხველი ნაწარმოებების პირველი წაკითხვისთანავე გრძნობს.

ურბანისტულ პროზაში ხშირადაა ასახული პასიური პიროვნებები, რომელთა მოქმედების არეალი შეზღუდული და შეკვეცილია, ისინი ბევრს ფიქრობენ და ცოტას აკეთებენ. ერთნი მწვავედ განიცდიან ყოველივეს, მეორენი მექანიკურად, უსულგულოდ. გარემო მთლიანად ინერტულობის ნისლითაა შებურული. ამ გარემოში არაფერი კეთდება, არც არაფერი იცვლება. მოდუნებულია ცხოვრების რიტმი; ადამიანები მსჯელობით, თეორიულად აღიქვამენ სინამდვილეს; გართულნი არიან პასიური ქვრეკით; სწორედ ასეთი დამოკიდებულება, ქალაქური ყოფის ასეთი განცდაა მიზეზი, რომელიც შემოქმედლის ცნობიერებაში შობს აქვარიუმის მეტაფორულ სახეს.

აქვარიუმის თემა ლაიტმოტივად გასდევს ა. სულაკაურის პროზას. მწერლის წარმოდგენაში მისი თანამედროვე თაობის ცხოვრების შემოსაზღვრული გარემო ქმნიდა აქვარიუმის შეგრძნებას, დახშულობის და ჩაკეტილი სივრცის განცდას. ადამიანები თითქოს შეჩვევიან ქალაქის დახშული ჰაერით სუნთქვას და არსებობას მოსწონთ კიდევ. შეჩვევიან პრაგმატულად აზროვნებას, აჩქარებულ, კალენდრის მიხედვით განაწილებულ დღეებს, საათებსა და წუთებს. აქვარიუმში ჩაბნეულ ასეთ ცხოვრებას ვერ აშფოთებს ქარი, წვიმა, მცხუნვარე მზე. აქ ცხოვრება

მდორედ, უდრტვინველად მიდის. არაფერი ახალი არ ხდება. მასში მყოფნი მხოლოდ გარედან ათვალთვლებენ სხვათა ცხოვრებას და ასე ხარჭავენ იმ ღროს, რომელსაც წუთისოფელი ჰქვია. ასეთი განწყობილებაა ასახული ა. სულაკაურის მრავალ პროზაულ ნაწარმოებში: „დიდთოვლობა“, „გაბო“, „ზევით და ქვევით“, „უამი დასვენებისა“, „ოქროს თევზი“ და სხვა. აქვარიუმი - როგორც ობიექტუალური ყოფის მეტაფორა - საკმაოდ რთულ ფსიქოლოგიურ და სოციალური შინაარსის დატვირთვას გულისხმობს. მასში მშვიდი, „მშობლიური“, ერთფეროვანი გარემოა და ამიტომაც ქვეშეცნეულად ამ სტიქიისკენ მიილტვის, მხოლოდ ამ გარემოში გრძნობს ურბანიზმით დაღლილი პერსონაჟი თავს კარგად; აქ შეუძლია „ფიქრებით გვემა“, წარსულისათვის თვალის გადავლება; როგორ ჰგავს ეს გარემო რეალური აქვარიუმის სივრცეს, რომელიც დასამახსოვრებელი სიცხადით აღწერა ა. სულაკაურმა რომანში „ოქროს თევზი“.

„მომწვანო წყალში ნებივრად დასრიალებდა გრძელფარფლიანი ოქროს თევზი, მოადგებოდა აქვარიუმს და უაზროდ იყურებოდა. ოქროს თევზი მარტოდმარტო დაცურავდა მომწვანო წყალში... ოქროს თევზს გული ეკუმშებოდა, დაძაბული დასრიალებდა და კედლიდან კედელს აწყდებოდა, შეიძლება იმიტომ, რომ კარგად ვერ ხედავდა, რა ხდებოდა ხავსით დაფარული მინის კედლის მიღმა. ნიჟარას მოფარებული დაძაბული ადევნებდა თვალს მოძრავ ლანდებს, „რა მემართება, - ფიქრობდა, - რატომ ვღელავ, რატომ მიცემს ასე საშინლად გული?“ ა. სულაკაურის ურბანისტული ხედვით შექმნილ ნაწარმოებებში დახატული პერსონაჟები უნდა ვიგულისხმოთ, რომ უმეტესად მწერლისავე თანამედროვე ადამიანების პროტოტიპები არიან. მისი თანამედროვე ახალგაზრდა კაცის ტიპიური სახე შექმნა ავტორმა მოთხრობაში „უამი დასვენებისა“. გურამი მარტოა. მისი ოცნებების სივრცე დაბნულია, თვალსაწიერი მოზოშილი, ცხოვრების ყოველი დღე დაგეგმილი. ეს არის სახე ახალგაზრდა კაცისა, რომელსაც ჯერ არაფერი შეუქმნია, არავის დახმარებია, არაფერი ღირებული არ გაუკეთებია და მაინც უკვე დაღლილა ყველაფრისაგან. მან არ იცის, რა უნდა, რისთვის ცხოვრობს. იმაშიც კი ვერ გარკვეულა, რისი უფლება აქვს და რისი არა. იგი მიეჩნია, რომ მარიონეტით მართავენ და ამიტომ შეჩვეული ჭირი ურჩევნია შეუჩვეველ ლხინს. გურამი ტიპიური სახეა ა. სულაკაურის პერსონაჟთა იმ გაღერებისა, რომლებიც, აქვარიუმში ჩასახლდა ავტორმა.

მოთხრობა „ზიდის“ მთავარი პერსონაჟი გივიც აშკარად „ზედმეტი ადამიანია“. მან ვერ იპოვა თავისი ადგილი ვერც ხელოვნებაში, ვერც საზოგადოებაში, ვერც სიყვარულში; იგი გულჩათხრობილი, მეოცნებე და მარტოსულია, ამიტომაც კონფლიქტი პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის გარდაუვალია. გივის ვერ უგებენ, მისი არ ესმით, საზოგადოებასა და მას შორის ჰარმონიაა დარღვეული.

ერთი ფრანგი მწერალი წერდა: მარტოობა საშიშია მხოლოდ მცონარე და უნიათო სულთათვისო. ეს სიტყვები აბსოლუტურად ესადაგება გივის პიროვნებას, რადგან იგი ეგოისტური ცნობიერების კაცია, ის დაამახინჯა დრომ და ვერ გრძნობს საკუთარ გაუცხოებას საზოგადოებისაგან. მეუღრო სავანე, სადაც ბანალურობა გამეფებულა, აქვარიუმის დუნე ცხოვრებისათვის არის შექმნილი. აქვარიუმის დახავსებულ გარემოს არ აშფოთებს

ცხოვრებისეული ქარიშხალი, ამიტომაც აქ არ არის მოსალოდნელი გმირის შინაგანი თავისუფლებისაკენ სწრაფვა, თავისუფალი ქმედება.

„სხვამ არ უნდა იცოდეს, რა ხდება შენს ოჯახში“ - აი, ბარამიძეთა ოჯახის კრედიო. ობივატელური მსოფლმხედველობის კლასიკური ფორმულირება. საკმაოდ ძველი და, სამწუხაროდ, მარადმოქმედი. რომანის „ოქროს თევზი“ გმირები შინაგანად ვერ ეგუებიან მათ. გარშემო არსებულ განწყობილებას, მდორე ცხოვრების წესს. მათი ტკივილი სულიერი მძიმე განცდებით არის გამოწვეული, მაგრამ ვერ გარკვეულან, საიდან მოდის იგი. გაჩერებული დროის შეგრძნება, „უძრავი მოქმედება“ და ცხოვრების უაზრობა, შუშის ქურჭლიდან დანახული სამყაროს განცდის არასრულყოფილების კომპლექსი, უდროობის შეგრძნება და უიმედობა - აი, რა თვისებების ერთობლიობით წარმოაჩინა აქვარიუმის თემა ა. სულაკაურმა. ქალაქი, სადაც ბარამიძეების ოჯახი ცხოვრობს, მწერლის მხატვრულ აზროვნებაში აქვარიუმის ფორმას ღებულობს. მისი მაცხოვრებლებიც არაფრის კეთებით არიან დაკავებული. დრო აქაც გაჩერებულია და სივრცე ჩაეკეტილი. აქაურებიც თევზებივით არიან მოქცეულნი ქალაქური ყოფის გარემოში. მათი ცხოვრებაც უაზრო ფაციფუცში გადის, თითქოს რაღაცას აკეთებენ, მაგრამ საბოლოოდ დროს მხოლოდ ურთიერთთვალთვალში ერთმანეთზე ჭორაობაში კლავენ. თითქოს ამ ადამიანებს ერთმანეთი არც უყვართ, ისინი გაუცხოებულან, ერთმანეთის მტრებად ქცეულან. მწერალს აინტერესებს არა ერთი ადამიანის შინაგანი სამყაროს ჩვენება, არამედ პიროვნებების ურთიერთობათა ფარული არსი, ცხოვრებისეული სიმართლის წვდომა.

„მკვდრული მდგომარეობა“ - ასე შეაფასა ა. სულაკაურმა ის სამყარო, რომელშიც მის პერსონაჟებს უწევთ არსებობა და მოქმედება. მისი გმირები ცდილობენ შეცვალონ აწმყო, მაგრამ ცხოვრება გაჩერებულია, სივრცე დედალივით შეცვალვით და სტატიკურია ისევე, როგორც წყალი აქვარიუმში. დღეები ერთმანეთს გვანან. საკუთარი თავის ძიებით დაკავებული პერსონაჟები ვერ ერკვევიან რეალობაში. „ხანდახან მეჩვენება, საკუთარი თავი დავკარგე და ვეღარ ვპოულობ“ - ამბობს ერთი მათგანი. ხსნა გაქცევაშია, არა რეალობიდან გაქცევაში, არამედ ფიზიკურად თავის გადარჩენისათვის ლტოლვაში. ოჯახიდან გარბიან მირიანი, დათო, გურამი, გივი და სხვ. ადამიანები გარბიან, ემალებიან პრობლემებს, ეძებენ ხსნას. მწერალი არ მიჰყვება ამ გმირებს, არ გვიჩვენებს მომავლის პერსპექტივას... რაც შეეხება ოქროს თევზს, მას აქვარიუმიდან გათავისუფლება სიცოცხლის ფასად უჯდება:

„მე უნდა გავუძლო ყველაფერს, - ფიქრობდა ოქროს თევზი, - მე უნდა გავუძლო... მერმე ლურჯი ცა და თეთრი ღრუბლები დაინახა. სახლები, სახურავები, მერე კიბის რიკულებიან მოაჯირსაც მოჰკრა თვალი“. ეს გარემოზე უკანასკნელ თვალის შევლება გამოდგა. ძირს დანარცხებული ქილის ნამსხვრევებში უღონოდ ფართხალებდა ოქროს თევზი - სუნთქვა აღარ შეეძლო, მაგრამ ღირსებას გრძნობას მაინც არ კარგავდა: „ღირსეულად უნდა მოვკვდე - გაიფიქრა ოქროს თევზმა - მე უკვდავი ვარ, ჩემი სული ადამიანებში იცოცხლებს“.

ოქროს თევზის სიტყვებით: „მე უკვდავი ვარ, ჩემი სული ადამიანებში იცოცხლებს“ - მწერალმა ზაზი გაუსვა აქვარიუმის თემის მარადიულობას. რადგან პრობლემა, რომელიც ა. სულაკაურის ნაწარმოებებში მხატვრულ განსახიერებას ჰპოვებს, ყოველ დროში შეიძლება არსებობდეს, დროებით შეიძლება მიიჩქმალოს, მაგრამ ხშირად შეგვახსენოს თავი.

იქნებ, ფართო გაგებით, აქვარიუმის შემოსაზღვრული გარემო თავისუფლებათა წართმეული სამშობლოს მეტაფორაა ან კიდევ - აქვარიუმის უმოძრაო სტიქიით საბჭოთა ქვეყნის ტერიტორიაზე გამეფებული „უძრავობის ატმოსფერო“ გამოხატული! ჩვენი აზრით, სწორედ ტოტალიტარული სახელმწიფოსა და ადამიანებზე მისი სულისშემხუთველი იდეოლოგიური პოლიტიკის ზეწოლის შედეგად ჩაისახა შემოქმედის ცნობიერებაში პროტესტის გამოხატვის ასეთნაირი მეტაფორული გააზრება. პროტესტი გაჩნდა, მაგრამ იმედი ამ მოჯადოებული წრიდან თავის დაღწევისა არსად ჩანს. ა. სულაკაური ამჩნევს ირგვლივ არსებული ცხოვრების უაზრობას, ამიტომაც ვერ ისვენებს მისი ოქროს თევზი აქვარიუმში, ამიტომაც უჩნდება სურვილი უხილავის ხილვისა და განცდისა. ეს ზომ ყველა ადამიანის ოცნებაა, მაგრამ ამ ოცნების აღიარების, გამომჟღავნების უფლებაც კი ეკრძალებოდათ „ბედნიერი ქვეყნის ბედნიერ შვილებს“.

MAIA KOBULADZE

THE THEME OF CLOSE SPACE- AQUARIUM IN ARCHIL SULAKAURI'S CREATIVE WORK

The area, the world where Archil Sulakauri's characters live and act is like a cave, a circle or space confined with walls of an aquarium. The aquarium theme is the leading idea in A. Sulakauri's fiction.

In the writer's concept this confined midst where the Soviet Society used to live made the feeling of aquarium, the feeling of close, locked space.

Aquarium, the metaphor of philistine existence, has quite complicated psychological and social meaning we think that under the pressure of the choking ideological policy was born this metaphorical idea of expressing protest. Protest appeared but there was no hope of escaping this captive circle.

A. Sulakauri sees the absurdity of the existing reality around and therefore his goldfish in the aquarium is so restless. It is eager to see and feed the invisible. This is a dream of every human, but <the happy children of the happy country> had no right of showing it.

დავით შაშიანძე

ბაღდათური გვარსახელები

(როკითისა და შუბანის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

ქართულ გვარსახელთა კომპლექსური, ეთნოისტორიული და ენობრივი კვლევა საშუალებას იძლევა სრული წარმოდგენა შევიქმნათ ქართველთა „ქვეყნების“ მკვიდრთა ცხოვრების წესზე, შევისწავლოთ მათი სოციალურ-კულტურული ყოფა, ფეოდალური ხანის საქართველოს მკვიდრთა სოციალურ-ურთიერთობები; თუ როგორ შეიძლებოდა მომხდარიყო ერთი გვარის წარმომადგენელთა საერთო თუ სასულიერო ცხოვრების იერარქიულ საფეხურებზე დაწინაურება და დამცრობა, ქართველთა ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური რწმენის გამოვლენის ფაქტები; რა უფლებები ჰქონდა ქართულ ეკლესიას და რა შედეგათი იყო იძულებით გადაადგილებულისათვის საეკლესიო ყმობა აღნიშნულ და სხვა საკითხებზე ამომწურავ მასალას გვაწვდის როკითისა და შუბანის გვარსახელთა კომპლექსური კვლევის შედეგები.

XIX საუკუნის ორმოციანი წლების საბოლოო მონაცემები დასტურის იმისა, რომ ეპონიმური წარმოშობის გვარსახელი ქორეოლიანი ფართოდ განსახლებული დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ, იმერეთის სინამდვილეში აღნიშნული გვარის ხალხი იმერეთის სოფლებში გუბსა და ზედა ბაშში საბატონო გლეხებად მოიხსენიებიან. საეკლესიო გლეხები ყოფილან ისინი მაღლაკში, ქვედა ბაშსა და ქუთაისში, სახელმწიფო გლეხთა ნუსხაში იხსენიებიან ოზრის მკვიდრ ქორეოლიანები, საჩხერის და ბაღდათის სოფლებში — ქორეთსა და შუბანში ისინი აზნაურებად და საეკლესიო აზნაურებად იხსენიებიან (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 17, 31, 54, 63, 96, 98, 100, 108). ქორეოლიანების იმერეთში მრავალ მკვიდრობას ადასტურებს ამ გვარით სახელრქმეული ადგილები: „ქორეოლიანების უბანი“ (ოზბა), „ქორეოლიანისოული“ (ოზბა), „ქორეოლიანების ღელე“ (წითელ ხევი), „ქორეოლიანები“ (შუბანი), „ქორეოლიანების ნაფზარი“ (ეწერი. ტ. ბანიერი).

თავიანთი გვარის აზნაურულ წარმომადგენლობაზე დღესაც გიყვებიან შუბანის მკვიდრი ქორეოლიანები. ისინი წინაპრის საცხოვრისად სვანეთს ასახელებენ „ბაღდათში დაახლოებით XVII ს. ჩამოსახლებული ცხრა დედ-მამიშვილი ერთი ქორეოლიანი თათრებს გაუტაცნია. იქიდან რაღაც საშუალებით განთავსუფლებული აჭარაში მოსულა. აქ შეურთავს აზნაური ცოლი, რომლისთვისაც მზითვეში გამოუტანებიათ კუნჭულია და ბურჭულაძე. დასახლებულან სოფელ შუბანში. გვარის ეთნოისტორიული კვლევა ოიკონიმ შუბანის შექმნის შესახებ ვარიანტს წარმოგვიდგენს. გადმოცემით შუბანს ეს სახელი მას შემდეგ დაერქვა რაც „თურქობიდან გამოქცეულმა ქორეოლიანმა ცოლად მოიყვანა დღევანდელი აჭარის სოფელ შუბანის მკვიდრი აზნაურის ქალი“ (არსებობს მეორე ლეგენდა შუბნის წმინდა გიორგის სალოცავში წმინდა გიორგის შუბლის ნაწილია დამარხული და ამიტომაც ჰქვია სოფელს ეს სახელი).

XIII საუკუნის სვანეთის სულთა მატინანებში მოხსენიებული გვარის ქორეოლიანი პირველად იმერეთში სოფელ მაღლაკში იხსენიება 1578 წელს

სამეგრელოდან, სოფელ ონტოვოდან გამოქცეულა ბალდათის სოფელ შუბანის მკვიდრი ჟვანიათა წინაპარი. შუბანელ ჟვანიათა წინაპარს „წირვაზე ყოფნისას შეუმჩნევია, რომ აბულაძეს მოუპარავს მისთვის ცხენი. დადევნებია, მოუკლავს და ამის გამო მიუტოვებია თავის საცხოვრისი და მოსულა შუბანში“.

ჟვანიები ოდიშის სამთავროში ტარიელ ბატონიშვილის საუფლისწულოს აზნაურები იყვნენ. XVIII-XIX საუკუნეებში აბულაძეებიც იხსენიებიან იმავე საუფლისწულოს გლეხებად (ო. სოსელია, 1990, გვ. 96). იმერეთში ჟვანიებს საისტორიო დოკუმენტები ჩიჯავაძეთა აზნაურებად იხსენიებენ (ო. სოსელია, 1981, გვ. 13). დიშის, ჭავჭავაძისა და ჭყვიშის ჟვანიები საბატონო გლეხობამდე არიან დამცრობილნი, ვანში სათავადო აზნაურები ყოფილან (მ. კეჭევაძე, 2004, გვ. 22, 27, 120, 122).

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ გვარსახელის ამოსავალია ბერძნულიდან შემოსული საკუთარი სახელი — იოვანე(ივანე). თავკიდურ ზმოვანს განუცდია პალატალიზაცია და მივიღეთ ჟვანია. ჟვანია ← იოანე → ჟოანე → ჟოანეა → ჟუანეა → ჟვანია (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 122).

საინტერესო, თუმცა „არაბუნებრივი“ მიზეზი უდევს საუფუძლად შუბანში მეტივიშვილების დასახლებას. ოსიაურელმა სოგრატ მეტივიშვილმა სოფელში გამოიყვანა მეორე მსოფლიო ომიდან დაჭრილი აქაური ლელაძე, რომელმაც შემდეგ სოგრატი დაასიდა ადგილობრივ ჟვანიაზე“.

ხელობის აღმნიშვნელი სახელიდან ნაწარმოები გვარსახელ მეტივიშვილის ეთნოისტორიული კვლევა საინტერესოა იმდენადაც, რომ 1789 წლის 25 ოქტომბრით დათარიღებულ ერეკლე II-ის ოქმში მეტივიშვილთან ერთად აღმოსავლეთ საქართველოს მკვიდრად იხსენიება ბალდათის სოფელ როკითში ზარაგაულის რაიონიდან გადმოსახლებული კოჩაძე: „...ჩემო ჯელმწიფევ, ორს ოსიაურელს კაცს — კოჩაძეს და მეტივისშვილს ვენაცები დაუყუდიით. თუ ამ კაცს ვალი მართებსთ და ან აჭირება, მოვიდეს, მოგვახსენოს და მე მივსცემ. თუ არადა ჩემს მამულს სამართლით არ გავასყიდვინებ მოგეხსენებათ...“.

კვლევისას გარდა იმისა, რომ ვხვდებით მეზატონესა და ყმას შორის XVIII საუკუნის დასასრულისათვის არსებულ სოციალურ ურთიერთობებს, აღვვართვით დასტურდება ის, რომ იმერეთიდან ქართლში გადასული აბაშიძეები ელოდნენ მამულებს ქართლშიც. „არზა გიორგი მირზა იბრეიმას შვილისა მამულის თაობაზე ერეკლე მეორის ოქმით“ სახლთუხუცეს გიორგი აბაშიძეს ეძლევა ნასაღჩიბაშის ნაიბს გიორგის გამოართვას თეთრი და ვისაც ამის მამული აქვს თეთრი მას მისცეს და მას დაანებოს. და თუ სიტყვა აქვს მოგვახსენოს“ (ქსიძე, VIII, 1985, გვ. 27).

სოფელ შუბანის მკვიდრი ბურჭულაძე მას შემდეგ გახდა, რაც ჯეჯეობიდან განთავისუფლებულმა ჟვანიამ ცოლად შეირთო აჭარელი გვაროსანი, რომელსაც მზითვეში გამოატანეს ბურჭულაძე და კუნჭულია. ბურჭულაძე დღეს შუბანში აღარ მკვიდრობს. საისტორიო საბუთებში პირველად 1484-1510 წლებში იხსენიება მესხი - ბურჭულაძე გიორგი, რომელიც ლოლაბერიძეს ჭყვიშისთვის „ავლად“ მიუცია. მეფე ალექსანდრეს კი იგი გელათის მონასტრისათვის შეუწირავს (პალ, I, 1991, გვ. 570). ბურჭულაძეთა საცხოვრისად გურიაიც, უბრალოდ, ჩოხატაურის რაიონი, სოფელი სამება სახელდება (ი. მაისურაძე, 1999, გვ. 40). ბურჭულაძეების გურიაში მკვიდრობას მოგვითხრობს გადმოცემა,

რომელიც ჩაწერილია ლეჩხუმში მკვლევარ როლანდ თოფჩიშვილის მიერ. სამურზაყანოდან, ილორიდან გამოქცეული სამი ძმიდან ერთი სამეგრელოშივე დარჩენილა, მეორე გურიაში გადასულა, მიუღია გვარი ბუჭულაძე და ეს გვარი გაუმრავლდება გურიაში, მესამე კი გადასულა ლეჩხუმში და დაწერილა ლურჯუმელიძედ (რ. თოფჩიშვილი, 1991).

შუბანის მკვიდრები ქვანიასათვის: მზითევში მიცემულ მეორე გვარად ასახელებენ **კუნჭულიას**. მართალია, ეთნოგრაფიული მასალები და საისტორიო მონაცემებიც კუნჭულიათა სამეგრელოს მკვიდრობას ადასტურებს, მაგრამ ამ ებონიმური გვარსახელის სამკვიდროდ გურიაც სახელდება: კუნჭულია → კუნჭულია. აქ — ნ ჩანართად ივარაუდება (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 102).

აღნიშნულ გვართა ეთნოისტორიული კვლევა წარმოგვიჩენს ისტორიულ რეალობას. ქორეოლიანის ცოლის და მისთვის მზითევში მოყოლილი ბურჭულაძის საცხოვრისი ისტორიული გურიის სამთავროა. იგი მოიცავდა ქობულეთ-ჩაქვის ქედს, შავ ზღვას, მდინარე რიონის ქვემო წელს და მდინარე ჭოროხის შესართავს შორის მდებარე მხარეს. საისტორიო მონაცემებიც გაცნობის შემდეგ გასაკვირი არ უნდა იყოს ამავე ტერიტორიაზე კუნჭულიათა მკვიდრობის ფაქტი, რადგან ცნობილია, რომ XVII საუკუნის მეორე მეოთხედიდან გურიის სამთავრო დიდი ხნით მოექცა ოდიშის მთავრის გავლენის ქვეშ (ქსე, ტ. III, გვ. 314-315).

სოფელ როკითის ძირძველ გვართა შორის იხსენიება ახალციხის რაიონიდან გამაჰმადიანებას გამოქცეული მოსიძე. „წინაპარს ზეკარის უღელტეხილი გადმოუვლია და დასახლებულა ბაღდათის სოფელ შუბანში. შემდეგ, როკითში გადმოსახლებულები დასახლებულან „ხვადაძეში“. **ხვადაძეები** (ამ გვარის ხალხი დღეს სოფელში აღარ მკვიდრობს — დ. შავიანიძე) XIX საუკუნის ორმოციანი წლების საისტორიო მონაცემებით სასულიერო იყვნენ, ქუთაისის საყდრის ბეგარავალდებული როკითელი მოსიძეები კი — სასულიერო აზნაურები (ბალ, I, 1991, გვ. 213; მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 69). მოსიძეები სასულიერო იყოფილან ბაღდათის სოფელ შუბანში. აღნიშნული გვარის ხალხი რაჭაში, კერძოდ, ონშიც მკვიდრობდნენ და აზნაურები იყვნენ. მოსიძეები მრავლად მკვიდრობენ თბილისში, წალენჯიხისა და შუაზევის სოფლებში (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 108, 216; პ. ცხადაია, 2000, გვ. 15).

მიჩნეულია, რომ მოსიძე მომდინარეობს ძველებრაული სახელიდან — მოსე (წყლიდან ამოყვანილი, გადარჩენილი) ან ძველევგობტური ბავშვის მნიშვნელობის აღმნიშვნელი სახელიდან — მუსა (ზ. ჭუმბურიძე, 1992, გვ. 132).

გვარსახელი საფუძვლად უდევს სოფლებში როკითსა და დიშში მდინარეზე არსებულ საბანაო ადგილთა სახელს — „მოსიძეების მორემი“.

„კასპის სოფელ ერთაწმინდიდან როკითში მოსული ესება კარგარეთელის ბაბუა გაუგდია მამას სახლიდან წილის გარეშე და ამის გამო გაგდებულის შტოს დარქმევია კარგარეთელი“. როკითის ძირძველი, მკვიდრი გვარის **კარგარეთელის** წარმოშობის შესახებ ჩვენ მიერ დამოწმებული გადმოცემა, რა თქმა უნდა, ლეგენდაა და არა რეალობა. სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრების თანახმად, გვარსახელი მიღებულია სოფლის — გარგარეთი სახელზე — ელ სუფიქსის დართვით. გარგარეთელს განუცდია ფონეტიკური ცვლილება და მივიღეთ კარგარეთელი (რ. თოფჩიშვილი, 1997,

გვ. 98). როკითში გვარის გამავრცელებელი უნდა ყოფილიყო ჩვენი სამოცდაექსი წლის მთხრობელის, ნაზიკო კარგარეთელის აღმ. საქართველოდან სოციალური უთანხმოების გამო გამოქცეული უფრო შორი წინაპარი და არა ბაბუის ბაბუა, ესება (იოსები). აღნიშნულის მტკიცების საფუძველს გვაძლევს საისტორიო დოკუმენტები, რომელთა მიხედვითაც კარგარეთლები ფერსათისა და როკითის მკვიდრები ყოფილან ჯერ კიდევ 1578 წელს. რაც შეეხება გვარის აღმ. საქართველოს მკვიდრად მოხსენიების გვიანდელ, XVII ს. ბოლო მეოთხედით აღნიშნულ შემთხვევას, შეიძლება დავუშვათ, რომ კარგარეთელთა თავდაპირველი საცხოვრისი დასავლეთ საქართველოა და რომ ისინი აღმ. საქართველოში გვიან გადასახლდნენ ბალდათიდან. 1682-1690 წლებით დათარიღებული დოკუმენტით აღმ. საქართველოს მკვიდრი იოვანე კარგარეთელი სასულიერო პირია. ეთნოგრაფიული მასალები ემთხვევა საისტორიო მონაცემებს გვარის აზნაურობაზეც. როკითელი კარგარეთელი ამ სოფლის მკვიდრ აბულაძესთან, ბუხტულიშვილთან, ლალიძესთან, მოსიძესთან და ზედაძესთან ერთად საეკლესიო აზნაურებად იხსენიებიან (მ.კეზევაძე, 2004, გვ.69).

„სოფელ როკითში ქორიძეების გვარით სახელრქმეული ადგილები „ქორიძეების ნამოსახლი“, „ქორიძეებისოული“, „ქორიძეების ვენახი“ (დღეს აქ უკვე საყანე ადგილებია — დ.შავიანიძე), „ქორიძეები“ სოფელში ქორიძეთა ადრინდნე მკვიდრობას და მათ მრავლობას მიგვანიშნებს“. სოციალური უთანხმოების გამო ჩოხატაურის სოფელ საჭამიასერიდან გამოქცეული ერთი ძმის „განშტოებაა როკითის საქორიძეო. მეორე გამოქცეული ძმა დასახლებულა სოფელ ჟონეთში“.

ქორიძეები მრავლად არიან სამტრედიიაში, საიდანაც განსახლებულან მიზეზთა გამო სამეგრელოს სხვადასხვა სოფლებში (ბ. ცხადაია, 2000, გვ.141). „მოიხსენევი აზნაური გამოჩინებულის (კანდელაკი გეს გიორგის, ლაზარეს) და ნიკოლოზის ძენი ქორიძენი“ ვკითხულობთ გამოჩინებულის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესიის საქალების შესავალში კარის თავზე გაკეთებულ წარწერაში (გ. ბოქორიძე, 1995, გვ.39).

ვერ გამოვრიცხავთ როკითში ქორიძეების დასახლების მათ მიერვე დასახლებულ მიზეზს, მაგრამ შეიძლება დავუშვათ, რომ გვარის მასიური დამკვიდრება იმერეთში მომხდარიყო მას შემდეგ, რაც ძველი დროინდნე გურიის ერისთავთა სამფლობელოში შემავალი „გამოჩინებულის საწინამძღვრო ადგილ-მამული“ საჯავახოში იმერთა მეფე სოლომონ მეორემ გადასცა 1810 წელს ოტია და სხვა წულუკიძეებს. წულუკიძეებს კი იმერეთის სხვადასხვა მხარის სოფლებში ჰქონდათ ადგილ-მამულები. მათ ეკუთვნოდათ სოფლები ქუთაისის თავში და სოფელი ქარჩხაბი, რომელიც 1761 წლამდე ჩხეიძეების იყო (ო. სოსელია I, 1973, გვ. 36, 261; ო. სოსელია II, 1981, გვ.29).

ქორიძეების წყალტუბოსა (ლეჩხუმში — დ. შავიანიძე) და ბალდათის რაიონების გარდა დანარჩენი იმერეთის სოფლებში მკვიდრობას ადასტურებს მათი გვარით სახელრქმეული ადგილები: „ქორიძეების უბანი“ (ყუმისთავი, ოფურჩხეთი), „ქორიძის ჩამონაქერი“ (საქართველოს ტოპონიმია, III, 2003, გვ.329). გამოჩინებულის ქორიძეები სახელმწიფო აზნაურები იყვნენ, ოვეთში — საეკლესიო გლეხები, ჟონეთში — საბატონო გლეხები, საჯავახოში —

სასულიერო, ყუმისთავში — საეკლესიო გლეხები, ცხუჯურში (დედალეთისა) — საბატონო გლეხები (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 11, 64, 68, 81, 105, 114).

აბზიანიძეთა გვარს საფუძვლად უნდა ედოს სახელი — აბზიანი, რომელიც თავის მხრივ უნდა მომდინარეობდეს „აბაზა“-საგან (აბაზ + ანი) (ი. მაისურაძე, 1990, გვ. 16).

იმერული წარმოშობის ამ გვარის სოფელ როკითში ას, ორმოცდაათი წლის წინ დამკვიდრებას საკმაოდ საინტერესო ისტორია აქვს. როკითელი აბზიანიძეების დიდ ბაბუას, „ძველს“, ხონის სოფელ გუბში მცხოვრებ გიგოს ჰყავდა მამინაცვალის დათა გვასალია. ვიდაც „შემაწუხებელის მოკვლის შემდეგ“ მოსულა როკითში დათა მეფულესთან, გულქანთან და „შვილობილებთან“ ერთად. ამის შემდეგ როკითში დაოჯახებული გიგო აბზიანიძის, მისი შვილების: ერმალოსა და ილიას „განშტოებები“ არიან სოფელ როკითის მკვიდრები.

აბზიანიძეები იმერეთში მკვიდრობენ დიდ და პატარა ჯიხაიშში, სადაც ისინი იყვნენ სასულიერო და საბატონო გლეხები.

როკითში ბაღდათიდან, „კობაძეების აბაზოსთან“ მცხოვრები მაქსიმე გოგსაძე „მოვიდა სიძედ კოხოდებში“. დღეს სოფელში ამ გვარის ექვსი ოჯახია. პირსახელიდან — გოგსა წარმოქმნილი გვარსახელი გოგსაძე, ისტორიული რეალობიდან გამომდინარე, რაჭული წარმოშობისად უნდა ჩავთვალოთ. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ წულუკიძეები იმერეთის სოფლებსაც ფლობენ: „ადგილ-მამულს ფლობდნენ ქუთაისის ქალაქისთავში“, მათვე ეკუთვნოდათ სოფელი ქარჩხაბი და თერჯოლაც (ო. სოსელია, 1981), მაშინ უნდა დაეუშვათ, რომ გვარი იმერეთის მკვიდრთა შორის საისტორიო საბუთებში რაჭიდან გადმოსახლების შემდეგ იხსენიება. XIX საუკუნის საისტორიო მონაცემებით, გოგსაძეები რაჭის სოფლებს: ველევსა და ხონჭიორს მკვიდრობენ. ველევში ისინი კუტალაშვილის საბატონო გლეხები არიან, ხონჭიორში კი — წულუკიძის აზნაურ მდივნიშვილისა (ო. სოსელია, II, 1981, გვ. 48). რაც შეეხება იმერეთს, ისინი მოიხსენიებიან 1678 წლის საბუთში. საკუთნეს (საკუთრნე კიათურის საკუთრნეა, წერეთლის სოფელი — დ. შავიანიძე) მცხოვრები გოგსაძე ნასყიდა უწყალობა ბაგრატ მეფემ ყუდანათ წერეთელს (ბაღ, I, 698). ცნობილია, რომ ამ დროიდან იზრდება წერეთლების ყმა-მამული. ისიც ცნობილია, რომ წერეთელს ეკუთვნოდა სოფელ როკითის ნაწილიც (ო. სოსელია, II, 1981).

XX საუკუნის დასაწყისზე შორი ისტორია არა აქვს როკითელი ლაბაძეების (4 კომლი) სოფელში მკვიდრობას. შრომიდან სვირში ჩამოსახლებული ლაბაძეების „ერთი, იბოლიტე ლაბაძე მოსულა პირველ როკითში ზედსიძედ კოხოდებზე“.

წერეთლის ყმა-გლეხ ლაბაძეთა (ო. სოსელია, I, 1981) გვარის საცხოვრისი ისტორიულად იმერეთი ყოფილა. ეპონიმური წარმოშობის გვარსახელის (საკუთარი სახელიდან — ლაბა) პირველი წარმომადგენელი სვიმონ ლაბაძე მოხსენიებულია კაცხის ტაძრის წარწერაში (ი. მაისურაძე, 1990, გვ. 94). ლაბაძეები მრავლად მკვიდრობენ იმერეთის სხვადასხვა სოფლებში: ბოსლევში, კორბოულში, რგანში, საზანოში (ნეფსადის), სარეკში, ჭორვილას საბატონო გლეხები იყვნენ; მანდაეთში სასულიერო, საქარაში და შროშაში სახელმწიფო გლეხები (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 10, 48, 69, 74, 77, 123, 52, 78, 106).

იმერეთში ზემო ქართლიდან მოსული წერეთლების აზნაური აბულაძეები (ო. სოსელია, II, 1981) ყველაზე ადრე 1558-1562 წლებით დათარიღებულ როსტომ გურიელის შეწირულების წიგნში იხსენიებიან. გლეხები გოგიჩაი და ზაქარაი შეუწირავთ ბიჭვინთის ღვთისმშობლისადმი (ს. კაკაბაძე, 1921, გვ.17). აბულაძეები ამის შემდეგ იმერეთის მკვიდრებად იხსენიებიან XVI-XVII სს (პალ, I, გვ.63). უფრო გვიან იხსენიებიან ისინი სახელმწიფო და საეკლესიო აზნაურებად იმერეთის შემდეგ სოფლებში: არგვეთში, როკითში, საყულიაში, ფერსათში, ქეტირში, ქორეთში, ჭოლევში და ქუთაისში. აბულაძეები იმერეთში: ეწერში და სვირში საეკლესიო გლეხებიც იყვნენ. სასულიერო უფილანობას. სახელმწიფო და საბატონო გლეხთა ნუსხაში მოიხსენიებიან XIX ს. 40-იან წლებში ვანელი, ვარძიელი, თერჯოლელი, კიცხელი, მირონწმინდელი, საზანოელი, საქარელი, სიმონეთელი, ქვედა ბაშელი, ჩხარელი აბულაძეები. ვანის მკვიდრი აბულაძეები ახვლედიანების შინამოსამსახურებიც იყვნენ (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 6, 24, 27, 29, 37, 46, 57, 62, 69, 73, 79, 84, 85, 94, 96, 97, 98, 99, 110, 123). აბულაძეები მკვიდრობენ აღმ. საქართველოში, ქარელის სოფლებში ატოცსა და დირბში (ქსდ, VIII, 1985, გვ. 22), მკვიდრობენ სამეგრელოში (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 49). წესში ისინი საბატონო აზნაურები იყვნენ (მ. კეზევაძე, 2002, გვ. 32). აბულაძეთა სამკვიდროდ საისტორიო მონაცემები ასახელებენ აჭარასა და მესხეთს (ი. მაისურაძე, 1990, გვ. 16; გ. ბოჭორიძე, 1922, გვ. 67). იმერეთის აღნიშნულ და კიდევ სხვა სოფლებში აბულაძეთა მკვიდრობას ადასტურებს აბულაძეთა გვარით სახელრქმეული ადგილთა სახელები (იხ: საქართველოს ტოპონიმია, III, 2003, გვ.18).

საკუთარი სახელიდან — აბულა ნაწარმოები გვარსახელი აბულაძე 2000 წლისათვის სულთა რაოდენობის მიხედვით მეათე ადგილზეა. იმერეთში კი — მეთექვსმეტე ადგილზე (პ. ცხადაია, 2000, გვ.24, 30, 49).

სოფელ როკითის აზნაურულ გვართა შორის ეთნოგრაფიული მასალები იმერეთის მეფის დაახლოებული პირის, ქაიხოსროს და პაპუნა აბულაძეების შთამომავლებს იხსენიებს. ისტორიული მონაცემებიც გვარის ძირითად საცხოვრისად იმერეთს ასახელებს. მიუხედავად ამისა შეიძლება გამოვთქვათ ორი ვარაუდი: 1) გვარსახელი აბულაძე საქართველოს ორ სხვადასხვა რეგიონში: ზემო ქართლში და მესხეთ-ჯავახეთში (პოლიტიკური სამცხე-საათაბაგო) (რ. თოფჩიშვილი, 2002, გვ. 30) და იმერეთში დამოუკიდებლად წარმოქმნილი გვარია, 2) აბულაძე ზემო ქართლიდან მიგრირებული გვარია. შეიძლება დავუშვათ, რომ მაჰმადიანთა პოლიტიკურ-რელიგიურ ექსპანსიას გამოქცეული აბულაძეები ადრეფეოდალური ხანის ზემო ქართლიდან, აჭარიდან ჩამოსახლდნენ გურიაში რომელიც ჭოროხის შესართავამდე გრძელდებოდა, ვიდრე არ დაკარგა ბათუმისა და ჩაქვის მხარეები 1703 წელს (რ. თოფჩიშვილი, 2002, გვ.87).

ჩვენს მეორე ვარაუდს ამყარებს აბულაძეების ისტორიულ ზემო ქართლში მკვიდრობა. აბულაძეები სოფელ უდეს მაჰმადიან გვართა შორის მოიხსენიებიან (გ. ბოჭორიძე, 1992, გვ. 67). გარდა ამისა ჯავახეთის მთიანეთში სამსრის, აბულ-სამსრის ქედზე არის აბულის მთა (საქ. გეოგრ. სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი, 1987, გვ.36, 90; ი. მაისურაძე, 1990, გვ.16). მთიან აჭარაში, რომელსაც აღმოსავლეთიდან ესაზღვრება სამცხე, არის სოფელი აბულაძეები. საინტერესოა ისიც, რომ როსტომ გურიელის მიერ ბიჭვინთისადმი შეწირვის

(XVI ს. III მეოთხედი) შემდეგ აბულაძეები ზემო ქართლიდან მოსული წერეთლების აზნაურები არიან.

აბულაძეთა გვარის ეთნოისტორიული კვლევა ნათელს ხდის საქართველოს ისტორიის არაერთ ფაქტს, კერძოდ, დასტურდება, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე ჩამოყალიბებულ სათავადოებში მცხოვრები ერთი გვარის წარმომადგენლები სხვადასხვა სოციალურ კატეგორიას ეკუთვნოდნენ, რომ აქტიურად ფუნქციონირებდა მოწმის ინსტიტუტი, მოწმედ კი ირჩევდნენ ქართული საზოგადოების საიმედო, ზნეობრივად მტკიცე და სპეტაკ ადამიანებს. ასეთებად მოიაზრობდნენ 1804 წლით დათარიღებული დოსითეოს ქუთათელისა და დავით ერისთავის ქუთაისის ღმრთისმშობლისადმი მიცემული ბირობის, 1810 და 1815 წწ. დათარიღებულ დოსითეოს ქუთათელის წყალობის წიგნებში დასახელებული მოურავი სვიმონ აბულაძე და ქაიხოსრო აბულაძე (ქსდ, III, 1970, გვ. 1096, 1106, 1124). გვარსახელის ეთნოისტორიული კვლევა ადასტურებს ქართულ სინამდვილეში მკვლევართა მიერ არაერთგზის დაფიქსირებულ შემთხვევას გვარში შესვლისას. როკითელ აბულაძეებს გვარში მიუღიათ და აღუზრდიათ „ერთი გოქსაძე და ერთი თავხელიძე“. აბულაძეების მიერ „შვილად მიღებულ გოქსაძეც და თავხელიძეც ამის შემდეგ საკუთარ გვარზე იყვნენ“.

კვლევის შედეგად შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქართველოში მიმდინარე შიდამიგრაციები, როგორც წყარო, გვამცნობს ქართველთა ყოფას, სხვადასხვა წესს, რელიგიური, სოციალური და პოლიტიკური ყოფის ამსახველ ფაქტებს; იმას, რომ შიდამიგრაციები ხელს უწყობდა საქართველოში არსებულ მონოგენური სოფლების შექმნის და სოფლებში მონოგენური უბნების არსებობა-შექმნის წესს; მოსულისა და დამხვდურის ცხოვრების წესის იდენტურობას და მხროლედ კუთხურ-ეთნოგრაფიულ სხვაობას, მათი ადაპტირების შემთხვევებს; ქართული ენის მრავალმხრივ შესაძლებლობებს; მეორე მემკვიდრეობითი სახელის შექმნა-არსებობის სპეციფიკურ შემთხვევებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ბოჭორიძე, 1992 - გ. ბოჭორიძე, მოგზაურობა სამცხე-ჯავახეთში, თბ., 1992
ს. კაკაბაძე, 1921 - ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ტფ. 1921
მ. კეზევაძე, 2002 - მ. კეზევაძე, ქართული გვარსახელები რაჭაში, ქუთ., 2002
მ. კეზევაძე, 2004 - მ. კეზევაძე, ქართული გვარსახელები იმერეთში, ქუთ., 2004
ი. მაისურაძე, 1990 - ი. მაისურაძე, ქართული გვარსახელები, თბ., 1990
საქართველოს ტოპონიმია, III, 2003
ო. სოსელია, 1973 - ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან, თბ., 1973
ო. სოსელია, 1981 - ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან, თბ., 1981

- ბალ, 1991 - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, I, თბ., 1991
ქსდ, 1970 - ქართული სამართლის ძეგლები, III, 1970
ქსდ, 1985 - ქართული სამართლის ძეგლები, VIII, 1985
პ. ცხადაია, 2000 - პ. ცხადაია, გვარები და გვართა დასახლებანი საქართველოში, თბ., 2000
ზ. ჭუმბურიძე, 1992- ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ? თბ., 1992.

DAVID SHAVIANIDZE

BAGHDATI NAMES AND SURNAMES

(on the basis of ethnographic material of Rokiti and Shubani)

Inner migrations occurring in Georgia are one of the primary sources for the study of the private, cultural, religious, social and political life of the Georgians. Despite the ethnographic and regional differences brought to light in the process of study, the identity of the Georgian lifestyle is established.

ლელა შათირიშვილი

სიტყვათწარმოება გიორგი ათონელის ერთ ქართულ თარგმანში

ძველ ქართულ თარგმანთა შორის დასტურდება ასკეტიკური ჟანრის თხზულება „ქალწულებასა შინა ქეშმარიტისა უბრწუნელებისათჳს“, რომლის ავტორად ოდითგანვე მიჩნეული იყო ბასილი კესარიელი დიდი (F. J. Leroy, 1972, 196]. ქართულ ხელნაწერებშიც ტრაქტატი მას მიეწერება [A-55 (344r-387r), A-66 (196-270), A-927 (220v-261v), Ath-49 (203v-205v), PG. XXX, 669-810). ადრეული ქართული სამეცნიერო წყაროების მიხედვითაც იგი ბასილი კესარიელ-კაბადუკიელის ნაწარმოებად არის გამოცხადებული (კ.კეკელიძე, 1957, გვ. 21; გ.ფერაძე, 285). ჩვენში, ევროპულ წყაროებზე დაყრდნობით, მხოლოდ XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს გახდა ცნობილი, რომ მისი ავტორი არის ბასილი ანკვირიელი (ნ.ქაჯია, 1987, გვ. 155-156; ნ.ქაჯია, 1992, გვ.154-155).

ჩვენი საკვლევი თხზულებისადმი მნიშვნელოვან ინტერესს იჩენდნენ ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში. იგი სხვადასხვა ენაზე არის თარგმნილი. მაგ., XIV ს.-ში ბერძნული ტექსტი ითარგმნა ლათინურ ენაზე (F. J. Leroy, 1972, გვ. 201), მასზე გაცილებით ადრეულია სლავური ვერსია (IX ს.) (A. Vaillant, 1943, I-VIII). ათონის ქართულ სამწერლო კერაში XI ს.-ში გიორგი ათონელს შეუხსრულებია ტრაქტატის ქართული თარგმანი.

თარგმანის მიხედვით, კიდევ ერთხელ ხდება თვალსაჩინო, რომ გიორგი ათონელი, ქართული მთარგმნელობითი ტრადიციის უმნიშვნელოვანესი წარმომადგენელი, შესანიშნავად ფლობს თავის მშობლიურ ენას — ქართულს და ასევე იმ ენას, საიდანაც უხდება თარგმანის შესრულება — ბერძნულს. მთარგმნელს მშობლიური ენის ცოდნა ბერძნულიდან თარგმნისას წარმოაჩენს როგორც თვალსაჩინო ლინგვისტს, რომელიც სრულყოფილად არის დაუფლებული ენის ბუნებას, მის მორფოლოგიურ-სინტაქსურ სტრუქტურას. თხზულება გვიჩვენებს იმ ენობრივ ფორმებს, რომლებიც ასახულია XI-XII სს. ქართული სალიტერატურო ენის განვითარებაში.

გიორგი ათონელის თარგმანის შესწავლისას მნიშვნელოვან ყურადღებას იპყრობს სიტყვათწარმოების საკითხები, რომელიც მიუთითებს მთარგმნელის უზადო ნიჭსა და უნარზე, იმაზე, რომ მკითხველის ემოციის გასაძლიერებლად და მასზე შთაბეჭდილების მოსახდენად მას არ აკლდა გამოცდილება. ამჯერად ჩვენ დეტალურად არ განვიხილავთ წარმოქმნილ სახელთა სემანტიკურ ჯგუფებს და სადერეკაციო საშუალებებს, მხოლოდ შევეცდებით აღვნიშნოთ ზოგიერთი მათგანი და ახსნა მოვეუძებნოთ სახელთა წარმოების ზოგი ტიპის მოჭარბებულ ხმარებას გიორგი ათონელის თარგმანში.

ბასილი ანკვირიელის თხზულების „ქალწულებასა შინა ქეშმარიტისა უბრწუნელებისათჳს“ ქართულ თარგმანში ხშირად ახალი სიტყვის საწარმოებლად გამოიყენება მოქმედებითი და ვითარებითი ბრუნვის ფორმანტები, ასევე, თანდებულები (ნათესაობითი, მოქმედებითი და ვითარებითი ბრუნვებისა) სიტყვის მნიშვნელობის მცვლედი აფიქსებით ფუნქციით (ა.შანიძე, 1980, გვ. 117).

ახალი ლექსიკური ერთეულის საწარმოებლად აღებულია მოქმედებითი ბრუნვის ფორმა:

„ერგო ღონისძიებ-ით-ი ჯორცთა უზრწნელებაჲ“; „არაბუნებ-ით-ი“; „ბუნებ-ით-ი და იძულებ-ით-ი“...

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს თხზულებაში „ბუნებით“ ფორმის სიხშირე, რომელზეც სახელობითი ბრუნვის ნიშნის დართვით ნაწარმოებია ზედსართავი სახელი „ბუნებითი“. ეს ფორმა ქარბად გვხვდება ტექსტში. მას ტერმინის დატვირთვა აქვს საკვლევ ძეგლში. მაგალითად:

„ბუნებ-ით-ი სიყუარული“; „ბუნებ-ით-ი ეტლი“; „ბუნებ-ით-თა აგებულებათა“; „ბუნებ-ით-ისა ტრფიალებისაგან“; „ბუნებ-ით-ი მადლი“; „ბუნებ-ით-ი შეუნიერებაჲ“; „ბუნებ-ით-ნი ბეჭედ-ნი“; „ბუნებ-ით-ი უზრწნელებაჲ“; „ბუნებ-ით-ი მყუდროებაჲ“; „ბუნებ-ით-ი საზრდელი“; „ბუნებ-ით-ი განბჰობაჲ“...

ვითარებითი ბრუნვის ფორმა:

„ზოგ-ად-ი“; „შობ-ად-ი“; „ფრი-ად-ი“; „დაშრეტ-ად-ი“; „განზრწნ-ად-ი“; „ქორწინებ-ად-ი“; „განყოფ-ად-ი“; „თავ-ად-ი“...

საკმაოდ ხშირად გამოიყენება „ჭამად“ ტიპის წარმოება თხზულების იმ მონაკვეთებში, სადაც საუბარია ქალწულის კვებაზე. მასდარის ვითარებითი ბრუნვა გამოიყენება ვნებითი გვარის მიმღეობის მნიშვნელობით (ივ.იმნაიშვილი, 1957, გვ. 755). ამგვარი ტიპის წარმოება ჩვეულებრივი იყო ძველ ქართულში. მან განსაკუთრებით ფართო ასპარეზი მოიპოვა ფილოსოფიური ძეგლების ენაში და ტერმინთა შექმნის საშუალებაა დღესაც (ნ.ნათაძე, 1962, გვ. 127; ა.შანიძე, 1980, გვ. 145).

თანდებულიანი ფორმები:

„ებრ თანდებულიანი ფორმა არცთუ ბევრია თხზულებაში, მაგ., „მამაკაც-ებრ-ი“...

„ებრ ზოგჯერ გავრცობილია -ივ ელემენტით, რომელიც წარმომოხმობთ ბრუნვის ნიშანია (იქვე, გვ.146). მაგ., „ქალწულ-ებრ-ივ-ი“.

ზოგიერთ ფორმაში -ობრ აფიქსი იჩენს თავს. იგი „ებრ თანდებულის ბადალია და ასევეა გავრცობილი -ივ ელემენტით. მაგ., „დედ-ობრ-ივ-ი“, „კაც-ობრ-ივ-ი“...

საკუთრივ -ივ ელემენტითაც გვხვდება ფორმები. მაგ., „ღმრთ-ივ-შუენიერი“; „ღმრთ-ივ-ბრწყინვალე“; „მარტ-ივ-ი“...

ნაწარმოებ სახელთაგან საკმაოდ დიდია აბსტრაქტულ სახელთა ზვედრითი წონა. ეს სახელები ნაწარმოებია აფიქსების: *სი-ე*, *სი-ო*, *-ება*, *-ობა*-ს მეშვეობით (ა.შანიძე, 1980, გვ.130-133; ალ.ლონტი, 1964, გვ. 8; არ.მარტიროსოვი, გვ. 121-127).

სი-ე: სი-ჭაბუკ-ე; სი-გრილ-ე; სი-მელ-ე; სი-ზრქ-ე; სი-მრგულ-ე; სი-ვერაგ-ე; სი-ჩქურ-ე; სი-წმიდ-ე; სი-ღრმ-ე; სი-უზმ-ე; სი-მრთელ-ე; სი-მჭურვალ-ე; სი-პოზ-ე.

საკმაოდ ხშირად ტექსტში გვხვდება ატრიბუტივები, რომლებიც, სხვა ძველი ქართული ენის ძეგლების მსგავსად, განყენებულ მნიშვნელობას ატარებენ. ესენია სიტყვები სიკეთე და კეთილი. სიკეთე გვხვდება მშვენიერების, სილამაზის სინონიმად, ერთმანეთის გვერდით იხმარება „ბოროტი“, რაც უდრის მნიშვნელობით „ბოროტებას“, და „სიბოროტე“.

სი-ო: სი-ჩჩ-ო; სი-წრფ-ო-ება...

ეს უკანასკნელი სიტყვა ორმაგი წარმოების ნიმუშია.

-ება-ობა სუფიქსიანი სახელები:

განსაკუთრებით ინტენსიურია -ება და -ობა სუფიქსიანი წარმოება, რაც ეხმაურება აბსტრაქტულობის სუფიქსების შესაბამის პროპორციას ძველი ქართული ენის ძეგლებში. ება და -ობა განყენებულობის მნიშვნელობას ანიჭებს სხვადასხვა აღნაგობისა და წარმოების ფუძეებს. ეს აფიქსები დაერთვის ზმნებს, მასდარულ ფორმებს:

-ება: ქალწულებად; უბრწუნელებად; ფეროვნებად; თჳებად; უთესლოებად...

-ობა: უადრესობად; მოქალაქობად; ტრიობად...

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ -ება და -ობა სუფიქსები ერთნაირი წარმომავლობის რთული სუფიქსებია (ა.შანიძე, 1980, გვ. 131-132). ამგვარი წარმოება ისტორიულად ახალი მოვლენაა პრეფიქს-სუფიქსურ წარმოებასთან შედარებით. ამ სუფიქსების შეფარდება ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე განსხვავებულ სურათს იძლევა. ახალ ქართულში იგრძნობა -ობა სუფიქსის გაბატონების ტენდენცია (არნ. ჩიქობავა, 1942, გვ. 238). ძველ ქართულშიც არ არის ერთგვარობა, მაგრამ ჩვენ საკვლევ თხზულებაში -ება სუფიქსით წარმოება სჭარბობს -ობა სუფიქსით ნაწარმოებ ფორმებს. თუმცა სიტყვათწარმოებაში არის ფორმები, როცა ერთი და იმავე ფუძიდან წარმოებული ფუძეები ზოგჯერ -ება-ს დაირთავენ, ზოგჯერ კი — -ობას. ეს მაინც ერთ ფორმას ეხება. ესაა ლექსემები საქურისება, საქურისობა. მაგ., საქურის-ება-ისადთა; საქურის-ობ-ად, საქურისის-ობ-ისად...

აბსტრაქტული სახელების სიუზვე ძეგლში შემთხვევითი არ არის. ამას განაპირობებს ნაწარმოების ხასიათი. ბასილი ანკვირიელის თხზულებაში ვრცელი ადგილი აქვს დათმობილი მსჯელობას, რაც ბუნებრივად განაპირობებს აბსტრაქტული სახელების ხმარებას ორიგინალსა თუ თარგმანში. ამასთან აბსტრაქტული სახელები ტერმინების წყაროა. ქართულმა ფილოსოფიურმა მწერლობამ აბსტრაქტული სახელები გამოიყენა ტერმინოლოგიური დანიშნულებით. იმდენად, რამდენადაც გიორგი ათონელი ქართულად თარგმნისას კარგად ახერხებს, განყენებულ ცნებებს მოარგოს ქართული ეკვივალენტი, ტერმინოლოგიური სათავეების ძიებისას მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული მისი თარგმანების მონაცემებიც.

ჩვენს ძეგლშიც ტერმინოლოგიური ღირებულებისაა -ება და -ობა-თი ნაწარმოები სიტყვები: ვითარებად, თჳებად, არსებად, ხატებად, მსგავსებად აგებულებად, ტომებად, ორებად, ერთობად, რაბამობად...

ქონების სახელები:

ქონების სახელების საწარმოებლად გამოყენებულია:

-იერ: ნივთ-იერ-ი, გონ-იერ-ი; წეს-იერი; სულ-იერი; წად-იერ-ი; შუენ-იერ-ი; შჳულ-იერ-ი...

„შჳულიერი“ ზოგჯერ ატრიბუტივად გვხვდება. მაგ; „ქორწინება“ შჳულ-იერ-ი; „შჳულ-იერ-ი შეერთება“; შობად-იერ-ებ-ა-დ; შვილ-იერ-ებ-ა-დ;

-ეან: წამლ-ეან-ი...

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ქონების მაწარმოებელი -იან სუფიქსი ძალზე იშვიათად გამოიყენება ძველ ქართულში (ივ.იმნაიშვილი, 1957, გვ. 434). ჩვენს საკვლევ თხზულებაში ორიოდ მაგალითი დადასტურდა. მაგ.,

-იან: გემრ-იან; გესლ-იან;

-ევან: მწიკულ-ევან-ი;

-ოსან: პატი-ოსან-ი; რქ-ოსან-ი.

თხზულებაში განსაკუთრებით ნაყოფიერია აფიქსი -ოვან. მაგ., ჯეროვანი; (ეს ფორმა ძალიან ხშირად გვხვდება ძეგლში), ახოვანი, გემოვანი, ფრთოვან-იქმნების (ეს უკანასკნელი აღწერილობითი ფორმის სახელადი ნაწილია).

შეინიშნება -ოვან სუფიქსის ფონეტიკურად გამარტივებული სახეც. ერთმანეთის გვერდით იხმარება ჯერ-ოვანი//ჯერ-ოან-ი. გამარტივებული ფორმაა აგრეთვე ლერწმ-ოან-ი და სხვ.

ბასილი ანკვირიელის თხზულების ქართულ თარგმანში უხვადაა უქონელობის სახელები, რომლებიც ნაწარმოებია პრეფიქს-სუფიქსის მეშვეობით. ესენია: უ-ურ (უ-ულ) და უ-ო.

უ-ურ (უ-ულ): უ-გემ-ურ, უ-გრძნ-ულ...

უ-ო: უ-აღურ-ო და უ-რცხუნ-ო, უ-ჯერ-ო...

უქონელობის სახელები თხზულებაში ტერმინებად წარმოდგება. მაგ.:

უ-ვორც-ო-მთა მით სულითა;

უ-ვორც-ო-მსა ღმრთისა საკუთრებასა;

უ-ვორც-ო-თა მათ ხელთა მიერ;

უ-ნივთო-სა მას სიყვარულსა;

უცნებათა მათ მიერ უ-გუჟამ-ო-თა...

ძეგლში გვხვდება უფროობითი ხარისხის ფორმები. ხარისხის საწარმოებ-ლად ტექსტში გვხვდება უ-ეს და უ-ოჲს პრეფიქს-სუფიქსები (ა.შანიძე, 1976, გვ.55-56). ძველი ქართულისათვის ნორმად მიღებული უ-მ-ს ჩვენს ტექსტს უკვე აღარ მოეპოვება, ო-სთან კი შენარჩუნებულია ნათ. ბრ. ნიშანი მ-ს.

უ-ეს: უ-ჩაჟლ-ეს; უ-მძაფრ-ეს და უ-ბრწყინვალეს; უ-მქანრ-ეს; უ-ღბილ-ეს და უ-წყლ-იან-ეს... ამ უკანასკნელ ფორმაში დასტურდება ქონების მაწარმოებელი აფიქსი -იან.

უ-ო-მს: უ-ფრ-ო-მს...

ეს ფორმა გარკვეული სახშირით დასტურდება თხზულებაში და ყოველთვის შენარჩუნებულია მ-ს.

ძეგლში არის ზედსართავი სახელებისაგან ნაწარმოები უფროობითი ხარისხის ფორმები, მაგ., უ-მეტ-ესი, უ-მწარ-ესი, უ-ძურ-ესი...

ტექსტში გვხვდება უქონლობის სახელებიდან ნაწარმოები ხარისხის ფორმები, მაგ., უ-უძლურ-ესი... ორმაგი წარმოების ხარისხის ფორმა უ-უხუ(ც)ესნი...

თხზვა:

თხზულებაში გვხვდება ფუძეგაორკეცებული სიტყვები, რომლის ორივე წევრი ვითარებით ბრუნვაშია დასმული. ასეთი გაორკეცება აძლიერებს სიტყვის მნიშვნელობას (ა.შანიძე, 1976, გვ.56). მაგ.,

„მრავალნი, რომელნი იგინი სიძესა ჩუენსა ქრისტესა შეუდგან... მოღვაწეთა შორის ეკლესისათა პირად-პირადნი სახენი კეთილისანი იხილნეს“.

„შეგებად... ყოველსავე გუამსა ჩუენს პირად-პირადად შეარხევს“.

„მბატყარმან დაფარულსა სამე ადგილსა განაგისს დაფად ფერად-ფერადითა მაგალითითა“.

პირად-პირადი / პირად-პირადნი, ფერად-ფერადი აღნიშნავს ნაირ-ნაირს.

„მცირედ-მცირედ შეიყვარებენ“ და ა. შ.

ფუძეგაორკეცებულადაა მიჩნეული სიტყვები: შემდგომითი-შემდგომად, სახლითი-სახლად, დღითი-დღე... ეს ფუძეები ერთსა და იმავე ლექსიკურ ერთეულს წარმოადგენენ, რომელთაგან პირველი ნაწილი -ით დაბოლოებას დაირთავს, მეორე კი — ვითარებითი ბრუნვის ნიშანს. არსებული თვალსაზრისით, -ით დაბოლოება ძველ ქართულში უნდა იყოს აბლატივის -ითი-ს მაწარმოებელის შეკვეცილი ფორმა, რომელიც ახალ ქართულში მიმართულების მაჩვენებლად აღარ აღმოჩნდა საკმარისი და -გან თანდებული დაირთო (დღეს უკვე -დან-იდგან-ითგან) (ა.შანიძე, 1981, გვ.310-317).

გიორგი ათონელის თარგმანის ლექსიკის სიმდიდრეს განაპირობებს კომპოზიტები, მათი გადმოტანა ბერძნულიდან ქართულად და პირიქით. კომპოზიტების თარგმნისას რთული სიტყვით გადმოაქვს იგი მთარგმნელს თუ მარტივით, ან იყენებს შესიტყვებებს, მნიშვნელობის მხრივ სრულ შესაბამისობაშია ბერძნულთან (ლ.შათირიშვილი, 2001, გვ. 189-200). ამის მიზეზი კი ის უნდა იყოს, რომ მთარგმნელი გულმოდგინედ ეძებს და მოხერხებულად პოულობს დედნის შესატყვისს ქართული ენის მდიდარ ლექსიკურ მარაგში.

ამრიგად, ბრუნვიანი, თანდებულიანი და თემისნიშნისანი ფორმებიდან წარმოქმნილი სიტყვების გამოყენებაში გიორგი ათონელი ეყრდნობა ძველი ქართულის სათანადო წარმოებებს და მხარს უჭერს თარგმნითი (განსაკუთრებით ფილოსოფიური) ძეგლების ლექსიკას, სადაც ძლიერია ამ ტიპის სიტყვათწარმოების ტენდენცია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ივ. იმნაიშვილი, 1957 - ივ.იმნაიშვილი, სახელთა ბრუნება და სახელთა ფუნქციები, თბ., 1957
- კ. კეკელიძე, 1957 - კ.კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. V, თბ., 1957
- არ. მარტიროსოვი, 1958 - არ.მარტიროსოვი, აბსტრაქტულ სახელთა წარმოება და საწარმოებელ აფიქსთა შედგენილობა ძველ ქართულში, იკე, IX-X, 1958
- ნ. ნათაძე, 1962 - ნ.ნათაძე, შესაძლებლობის მიმდებარე წარმოებისათვის თანამედროვე ქართულში, იკე, XIV, 1962
- ნ. ქაჯაია, 1987 - ნ.ქაჯაია, ბასილი ანკვირიელი და მისი თხზულება „ქალწულებასა შინა ჭეშმარიტისა უბრწელებისათჳს“ (CPG 2827), მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, თბ., №4, 1987
- ნ. ქაჯაია, 1992 - ნ.ქაჯაია, ბასილი კესარიელის თხზულებათა ქართული თარგმანები, თბ., 1992
- ალ. ღლონტი, 1964 - ალ.ღლონტი, ქართული ლექსიკოლოგია, თბ., 1964
- ლ. შათირიშვილი, 2001 - ლ.შათირიშვილი, ბასილი ანკვირიელის თხზულება და მისი ქართული თარგმანი, მრავალთავი, XIX, 2001
- ა. შანიძე, 1976 - ა.შანიძე, ძვ. ქართ. ენის გრამატიკა, თბ., 1976
- ა. შანიძე, 1980 - ა.შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. III, თბ., 1980
- ა. შანიძე, 1981 - წელიწადის ეტიმოლოგიისათვის, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. II, თბ., 1981

არნ. ჩიქობავა, 1942 - არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, თბ., 1942

A. Vaillant, *De Virginitate de Saint Basil*, Institut d'Études Slaves, Paris, 1943.

F. J. Leroy, "La tradition manuscrite du 'de virginitate de Basile d'Ancyre'", *Orientalia Christiana Periodica*, 38, Roma, 1972

A-55 (344r-387r), A-66 (196-270), A-927 (220v-261v), Ath-49 (203v-205v), PG. XXX, 669-810

G. Peradze. *Die alt-christliche Literatur in georgischen Überlieferung* (ამონაბეჭდი).

LELA SHATIRISHVILI

WORD FORMATION IN ONE GEORGIAN TRANSLATION OF GEORGE THE ATHONITE

George the Athonite in his Georgian translation of Basil of Ancyra's work "On the True Purity of Virginity" uses instrumental and adverbial case affixes for the formation of new words. Genitive, instrumental and adverbial case prepositions are used in the function of affixes change the connotations of words. Emphasis lies on the great number of abstract nouns that derive from სი-ე (si-e), სი-ო (si-o), -ება/-ობა (-eba/-oba) prefixes and suffixes. It is inferred that:

a) The abundance of the abstract nouns is conditioned by the genre itself;
b) In the Georgian philosophical writings, abstract nouns are used as special terms.

c) For identifying the terminology of the original documents, it would be useful to take into account a study of both George Athonite's translations and the above-mentioned work.

There are words with the noun forming affixes in the sense of having (-იერ/იერ-ი, (-ier/ier-i), -ეან (-ean), -იან (-ian), -ოვან ||| ოან (-ovan || oan), -ოსან (-osan), or not having (-ურ (-უ-ურ), -ო (u-ur (u-ul), u-o). The nouns of not having are used as special terms in the work.

The research presents the study of comparative degree forming (-ეს, -ო-ს (u-es, u-oás)) from different parts of speeches like adjectives and participles.

There are some words with doubled roots. Both words are used in the adverbial case. In our research we tried to explain the origin of -ით (-it) affix (საბლითი-საბლად, შემდგომითი-შემდგომად). It must be a contracted form of the ablative case-forming affix -ითი (-iti), which in new Georgian was changed into postposition -გან (-gan).

Compounds, be they compound nouns or simple ones, are always in accordance with the Georgian language and it does not violate neither the norms of Georgian language nor the character of Greek text.

ბრატა ჩანტლაჰა-გაჰრაჰა

ამერიკელი ბასკების ურთიერთმიმართების საკითხისათვის პირენეისა და კავკასიის იმპერატორ

ედვინება ჩემი ძვირფასი მასწავლებლის - ბასკეთის
აკადემიის საპატიო წევრების - ნეტარხსენებულ
აკად. შოთა ძიძიგურის დაბადებიდან 95-ე და
პროფესორ იური ზიცარის 77-ე წლისთავს

ბასკები ამერიკაში გამოჩნდნენ ქრისტიანულ კოლუმბის მიერ ამ კონტინენტის აღმოჩენის შემდგომ. პრეამბულის სახით აქვე მოვიხმობთ ზოგიერთ ინფორმაციას კოლუმბის ექსპედიციების შესახებ, რომელთა შემადგენლობაში იყვნენ ესპანეთში უძველესი პერიოდიდან მცხოვრები არარომანული წარმოშობის ხალხი - ბასკები.

500 წელი გავიდა მას შემდგომ, რაც იტალიელი მოგზაური ქრისტიანული კოლუმბი 1492 წ. 3 აგვისტოს სამი გემით („სანტა-მარია“, „პინდა“ და „ნინია“) 90 კაციანი ჯგუფით ესპანეთის ნავსადგურ პალოსიდან გავიდა, გადალახა ატლანტის ოკეანე და 1492 წლის 12 ოქტომბერს მიადწია სან-სალვადორს. მეორე ექსპედიცია, რომელიც შედგებოდა 17 გემისა და 1,5 ათასზე მეტი კაცისაგან, აღმოაჩინა პუერტორიკა, იამაიკა. მესამე ექსპედიცია 2 წლის განმავლობაში (1498-1500) გრძელდებოდა, ამ პერიოდში კოლუმბმა და მისმა ექსპედიციის წევრებმა აღმოაჩინეს სამხრეთ ამერიკის სანაპიროს ნაწილი. 1502-1504 წლებში კოლუმბი აწყობს მეოთხე ექსპედიციას. ამ პერიოდში მან აღმოაჩინა ჰონდურასი, ნიკარაგუა კოსტა-რიკა და სხვა ტერიტორიები (Barandiran, 1979).

ამერიკის აღმოჩენაში კოლუმბის პრიორიტეტი სადაო აღმოჩნდა. დადგენილია, რომ ჩრდილოეთ და ჩრდილო-აღმოსავლეთ ამერიკის სანაპიროებზე კოლუმბზე ადრე, ასეული წლების წინ, ნორმანები იყვნენ მისულნი. მიუხედავად ამისა, ქრისტიანული კოლუმბის აღმოჩენებს მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობა აქვს, რადგანაც ამერიკის მიწები გეოგრაფიულ წარმოდგენათა სფეროში მხოლოდ კოლუმბის ნაოსნობის შემდგომ შევიდა. ქრისტიანული კოლუმბის აღმოჩენებმა ხელი შეუწყო შუა საუკუნეების გეოგრაფიული მსოფლმხედველობის გადასინჯვას (ნამორაძე, 1961). კოლუმბის ექსპედიციაში სხვადასხვა წარმოშობისა და რელიგიური აღმსარებლობის ხალხები იღებდნენ მონაწილეობას, მათ შორის ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა არიან ბასკები (აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ არსებობს ვარაუდი იმის შესახებ, რომ კოლუმბის ექსპედიციაში იყვნენ აგრეთვე ქართველებიც... ეს ცალკე სტატიის თემაა!). მოცემული ნაშრომი სწორედ ეხება ამერიკაში მცხოვრებ ბასკებს, რომელთა ენის, ისტორიისა და კულტურის შესახებ ქართველ მკითხველს მწირი ინფორმაცია აქვს. იმედი გვაქვს ამ სტატიის გამოქვეყნების შემდგომ გააქტიურდება ამერიკის ბასკებსა და ქართველებს შორის სამეცნიერო თუ სხვა სახის კონტაქტები. ამერიკელი ეთნო-ლინგვისტები ამ ბოლო დროს დაინტერესდნენ ბასკთა და ქართველთა ურთიერთმიმართების პრობლემებით. რამდენიმე წლის წინ საქართველოში ჩამოვიდა კალიფორნიის შტატიდან სტენფორდის უნივერსიტეტის მეცნიერ-გენეტიკოსთა ჯგუფი (სპენსერ უელსის ხელმძღვანელობით), რომლებმაც

საქართველოს მთაში მცხოვრები მოსახლეობისაგან აღებული სისხლი კონტინერებით წაიღეს სტენფორდის უნივერსიტეტის ლაბორატორიაში სეროლოგიური ანალიზის ჩასატარებლად. მათ ასეთი სახის სამუშაოები ჩაატარეს ესპანეთში, საფრანგეთსა და ამერიკაში მცხოვრებ ბასკებშიც. მათ მიერ ჩატარებული სეროლოგიური ანალიზის შედეგები გარკვეულ წვლილს შეიტანს ბასკთა და ქართველთა სავარაუდო ნათესაობის საკითხის სწორი მიმართულებით წარმართვაში.

ბასკებისა და კავკასიელების ურთიერთმიმართების პრობლემებით დაინტერესდნენ აგრეთვე ცნობილი ამერიკელი მეცნიერები: ტერენს ვილბური (კალიფორნიის უნივერსიტეტი), ვილიამ იაკობსონი (ნევადას უნივერსიტეტი), ჯეფრი ჰითი (შარვარდის უნივერსიტეტი), როსლინ ფრანკი (აიოვას უნივერსიტეტი), გლორია კარტრესანა (სანტა-კლარას უნივერსიტეტი). მათ 1980 წლის აგვისტოში მონაწილეობა მიიღეს ესპანეთში, ბასკეთის უძველეს დედაქალაქ გერნიკაში, ბასკეთის სამეფო აკადემიის მიერ გამართულ ბასკოლოგთა მსოფლიო კონგრესზე. მეცნიერებმა აქ დასაშვებ ჰიპოთეზად აღიარეს პირენეის (ანუ იბერიის) ნახევარკუნძულზე მცხოვრები ბასკებისა და კავკასიის იბერიაში მცხოვრები ხალხების სავარაუდო ნათესაობა. ამ პრობლემის ირგვლივ ერთმანეთისაგან რადიკალურად განსხვავებული აზრებია გამოთქმული.

მეცნიერთა ერთ ნაწილს მიაჩნია, რომ პირენეის ნახევარკუნძულზე მცხოვრები ბასკები ძველ იბერთა დღემდე გადარჩენილი ტომია, რომელთა წინარე სამშობლო კავკასიისა და მცირე აზიაში უნდა ყოფილიყო. მათი აზრით, რომელიღაც დიაქრონულ ჭრილში მოსახლეობის ნაწილმა დატოვა ძველი მიწა-წყალი და ახალი საარსებო პირობებისა და სახნავ-სათესი მიწების ძიებაში ეს ტომი კავკასიის მთიანეთიდან ჩველთაშუა ზღვისაკენ დაიძრა. პროფესორ ოთარ ჯაფარიძის აზრით, მოსახლეობის სიჭარბის გამო მოხდა მათი ნაწილის გადასახლება ამიერკავკასიის დასავლეთიდან დასავლეთ ევროპაში. ეს გადასახლება როდის უნდა მომხდარიყო, არ არის ცნობილი. ზოგი მეცნიერი გადასახლებას ვარაუდობს ძვ.წ. 3000-სა და 1500 წლებს შორის. პროფესორი ილია ტაბალუა პირენეის ნახევარკუნძულზე იბერთა ემიგრაციას კავკასიიდან, წინა აზიიდან და შავი ზღვის ნაპირებიდან ჩველთაშუა ზღვისა და ატლანტის ოკეანის ნაპირებისკენ ხალხთა გადასახლების, ვაჭრობის განვითარებისა და საზღვაო გზების ათვისების ეპოქას უკავშირებს.

საიდან უნდა მომდინარეობდეს ტერმინი „იბერია“ და როგორია მისი ეტიმოლოგია?

ბერძნულ წერილობით წყაროებში ტერმინი „იბერია“ დადასტურებულია ძვ.წ-ის VI საუკუნეში. უფრო მოგვიანებით ბიზანტიურ მწერლობაში გვხვდება „ივერ-ივირ“, რომაულ მწერლობაში „ჰივერ“, სომხურ ტექსტებში დასტურდება „(ი)ვირ(ქ)“ ტერმინები.

საკუთრივ ესპანეთში „იბერ“ ძირი გამოიყოფა მდინარეების სახელწოდებებში: იბერ (კატალონიაში დღეს მას ებრო ეწოდება), იბერო (ნავარაში) და სხვა (ო.ჯაფარიძე, 1972, გვ. 131).

ბასკურში „იბერ“ ძირი შეიძლება გამოვყოთ რამდენიმე ჰიდრონიმიში: იბარ- „ჭალა“ იბაი- „მდინარე“, იბონ- „მთის ტბა“, იბი- „ნაკადული“, იბი, იბასო- „ფონი“ და სხვა;

იბერ შესაძლებელია დაიშალოს ასე: იბ არის მდინარე, ხოლო (ჰ)ერი

ნიშნავს „ხალხს“, „ერს“, ე.ი. „მდინარის ხალხი“. როგორც ჩანს, პირენეის იბერიის სახელწოდება წყლის კულტს უკავშირდება.

ფრანგი მეცნიერი ალ.ბოდრიმონი ტერმინ იბერიის არსებობას აღმოსავლეთსა და დასავლეთში უკავშირებს კავკასიელი ხალხების ნაწილის იმიგრაციას პირენეის ნახევარკუნძულზე, რომელთაც ალბათ თავიანთი ქვეყნის სახელწოდება თან წაიღეს და იბერია უწოდეს იმ ტერიტორიას, სადაც დამკვიდრდნენ.

ცნობილ მეცნიერს ნიკო მარს „იბერი“ „იმერიდან“ („იმერეთი“) მომდინარედ მიაჩნია. ამავე აზრისანი არიან პეტრე უსლარიც და ბლენიშტეინერიც. აკადემიკოსი სიმონ ჯანაშია „იბერ-ს“ უკავშირებს ბიბლიაში მოხსენიებულ თუბალებს, რომლის ფონეტიკურ სახეცვლილებას „იბერ“-ამდე მივყავართ - თობალ-თაბალ-ტაბარ-შიბერ-იბერ. „იბერ-ის“ თავდაპირველი მნიშვნელობა უნდა უკავშირდებოდეს წყლის ცნებას, რომელიც საკუთრივ ქართველურ სამყაროში უნდა ჩამოყალიბებულიყო შორეულ ისტორიულ პერიოდში.

ქართველის თვალთახედვა ოდითგანვე იყო მიპყრობილი პირენეის ნახევარკუნძულისკენ, რომელსაც დღესაც იბერიის ნახევარკუნძულად მოიხსენიებენ. ძველი საქართველო იბერიად იყო ცნობილი საუკუნეების განმავლობაში. ისმის კითხვა: ჩვენი წელთაღრიცხვის გარიჟრაჟზე ცნობილი გეოგრაფოსი სტრაბონი ხედავდა თუ არა რაიმე კავშირს აღმოსავლეთისა და დასავლეთის იბერიას შორის? მან 2000 წლის წინ დღის წესრიგში დასვა ეს საკითხი, რომელიც დღემდე გადაუჭრელია.

ტერმინი „იბერია“ რომ იმთავითვე ცნობილი იყო კავკასიაში, ამას მოწმობს უძველეს წერილობით წყაროებში მოხმობილი გამოთქმები: „პირენეის იბერები“, „ესპანეთის იბერები“, „კავკასიის იბერია“, „აღმოსავლეთის იბერები“ „დასავლეთის იბერები“, „პონტოს იბერები“, „აზიის იბერები“ და ა.შ. პროფესორი რევაზ სირაძე თავის საინტერესო ნაშრომში „ესპანეთის ქართველთა უძველესი მოხსენიება ქართულ მწერლობაში“ ამბობს, რომ ქართველი საზოგადოებრიობა მე-10 საუკუნეში უკვე იცნობდა ტერმინს „ესპანეთის ქართველნი“, რომლის ქვეშ ბასკები იგულისხმებიან (რ.სირაძე, 1970). რაც შეეხება ბასკებს, ისინი ცხოვრობენ პირენეის მთების ორსავე კალთაზე, საფრანგეთისა და ესპანეთის სახელმწიფო საზღვარზე. ამ გეოგრაფიული ზონების მიხედვით, ისინი ორ დიდ ჯგუფად - ესპანეთისა და საფრანგეთის ბასკებად იყოფიან. საფრანგეთის ბასკები დასახლებულნი არიან პირენეის მთების ჩრდილოეთ ფერდობზე და მიეკუთვნებიან „ატლანტის პირენეის საფრანგეთის დეპარტამენტს“, ესპანეთის ბასკები კი პირენეის მთების სამხრეთ ფერდობზე ცხოვრობენ და, შესაბამისად, ესპანეთის იურისდიქციაში შედიან. თვით ბასკები უპირატესობას აძლევენ ტოპონიმებს „ჩრდილოეთის ბასკეთი“ და „სამხრეთის ბასკეთი“ (შ.ძიძიგური, 1983).

ბასკეთის ლინგვისტური სამყარო ძალზე მოზაიკურია. ბასკური ენა დიალექტებითა და კილო-თქმებით მრავალფეროვანია, ეს მისი გეოგრაფიული მდებარეობით აიხსნება: ბასკეთი მთაგორიანი ქვეყანაა. მთები ერთმანეთისგან გამოყოფილია მდინარეებითა და ხეობებით, რაც აძნელებდა მიმოსვლას. ერთმანეთთან ხშირი ურთიერთობის უქონლობის გამო დიალექტები სცილდებოდა ერთმანეთს, თუმცა ჩვენ ამით იმის თქმა არ გვინდა, რომ სხვადასხვა დიალექტზე მოლაპარაკე ბასკები ვერ უგებენ ერთმანეთს, არც მხოლოდ გეოგრაფიული მდებარეობა უნდა იყოს ბასკური დიალექტების მრავალფეროვნების ძირითადი მიზეზი. ესპანეთის ბასკურში „სალიტერატურო დიალექტად“ (თუ შეიძლება

ასე ითქვას) გამოიყოფა გიბუსკოური, ხოლო საფრანგეთის ბასკურში - ლაბურული დიალექტი. სამი საუკუნის განმავლობაში (იგულისხმები მე-18, მე-19, მე-20 საუკუნეები) სამეცნიერო თუ მხატვრული ლიტერატურა გამოდიოდა გიბუსკოურ და ლაბურულ დიალექტებზე. ასე რომ, ბასკი მიჩვეული იყო ამ ორ დიალექტზე კითხვას, რადგანაც სხვა დიალექტზე შედარებით ნაკლები ლიტერატურა არსებობდა. ეს გარემოება ბასკ მკითხველს უკვე ამზადებდა ამათგან ერთ-ერთის, განსაკუთრებით, გიბუსკოური დიალექტისათვის. უკანასკნელი ერთი საუკუნის განმავლობაში თვით საფრანგეთის ბასკებიც კი ძირითადად გიბუსკოურზე იღებდნენ ორიენტაციას. ყველაზე მეტი ლიტერატურა გამოიცემოდა გიბუსკოურ დიალექტზე. მან გადაუსწრო თვით ლაბურულსაც, რომელზედაც დაწერილია უძველესი რელიგიური ძეგლები - ახალი აღთქმა, რომანსეროები, პასტორალები და სხვა. ბასკური ენის გრამატიკები ძირითადად გამოდიოდა გიბუსკოურ დიალექტზე. მენდისაბალი წარმოშობით ბისკაიელია, მაგრამ გრამატიკები და ლექსიკონები გიბუსკოური მასალის გათვალისწინებით აქვს შედგენილი. ფრანგმა მეცნიერმა პიერ ლაფიტმა ლაბურული დიალექტის მასალის მიხედვით შეადგინა ბასკური ენის გრამატიკა.

ბასკური ენის აკადემიასთან არსებული ბასკური სალიტერატურო ენის დამდგენმა კომისიამ მე-20 საუკუნის 70-იან წლებში გიბუსკოური დიალექტის საფუძველზე შექმნა ბასკური სალიტერატურო ენა „ელეჟარა ბატუა“ (ელესკარა ბატუა), რომელიც სხვა დიალექტების თავისებურებებსაც ითვალისწინებს. სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბებაში დიდ როლს თამაშობდა ამერიკაში მცხოვრები ემიგრანტი ბასკების მეტყველებაც.

ბასკების გარკვეული ნაწილი ცხოვრობს ამერიკის კონტინენტზე. დაახლოებით 250 ათასამდე ბასკი ცხოვრობს ლათინური ამერიკის ქვეყნებში. XVI-XVII საუკუნეებიდან მოყოლებული ბასკები ჯგუფ-ჯგუფად მიედინებოდნენ მშობლიური კუთხეებიდან ამერიკაში. ისინი ირეოდნენ ადგილობრივ მოსახლეობაში, ამიტომ მოსახლეობის აღწერაში უჩინარდებოდნენ. უფრო გვიან ბასკებიდან ათეული ათასობით ემიგრანტი გავიდა. დღეს ბასკები ცხოვრობენ ბრაზილიაში, მექსიკაში, ამერიკის შეერთებულ შტატებში, ბოლივიაში, ურუგვაიში. მოგვიანებით, კერძოდ, 1865-71 წლებში, რესპუბლიკის დაცემისა და ბასკეთში ავტონომიური მოძრაობის ჩახშობის შემდგომ, ნაწილი ბასკებისა გადასახლდა ურუგვაიში, არგენტინასა და მექსიკაში, სადაც მათ შექმნეს ეროვნული ორგანიზაციები და საკუთარი პრესა. ძირითადი მიზეზი ბასკთა ემიგრაციისა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მაინც სახნავ-სათესი მიწების უკმარისობაა, რაც გამოწვეულია გეოგრაფიული მდებარეობით, ბასკების ძირითადი სამკვიდრო ხომ მთავორიან ადგილებშია, მეტადრე ესპანეთში.

სხვადასხვა ბასკური პროვინციებიდან ჩასულმა ბასკებმა ვერ შეძლეს შეენარჩუნებინათ თავისი დიალექტები. ამის გამო გაჩნდა საერთო ბასკური ენის ჩამოყალიბების აუცილებლობა. სტიქიურად ჩამოყალიბდა ე.წ. „ამერიკის ბასკთა ენა“, რომელიც წინ უსწრებს საკუთრივ ბასკეთში საერთო-სახალხო ბასკური ენის (Euskara butua) ჩამოყალიბებას. ამერიკის ბასკეთში ბასკური ენა თანაარსებობდა ესპანურ ენასთან, რასაც ვერ ვიტყვით ესპანეთის ბასკების ენაზე, რომელიც გენერალ ფრანკოს რეჟიმის დროს სასტიკად იკრძალებოდა.

ამერიკაში ბასკებმა თან წაიღეს ბასკური ტოპონიმები, ანთროპონიმები, ჰიდრონიმები. ამერიკაში ხშირად შეზღუდვით ბასკური წარმოშობის მდინარისა

თუ მთის სახელწოდებებს. აქაურ ბასკებს შენარჩუნებული აქვთ თავიანთი ძირძველი გვარები, ცდილობენ მოერიდონ შერეულ ქორწინებას (თუმცა არც უმაგისობაა!). ლათინური ამერიკის ერთ-ერთ ქვეყანაში, ბოლივიაში ბასკთა შედარებით უფრო მცირერიცხოვანი დასახლებაა წარმოდგენილი. იქაურ ბასკებს მიაჩნიათ, რომ ლათინური ამერიკის ნაციონალური გმირი, ლიბერტადორი სიმონ ბოლივარი ბასკური წარმოშობისა იყო. რა შეიძლება ამის შესახებ ითქვას?

სხვადასხვა სამეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ სიმონ ბოლივარი წარმოშობით ვენესუელელი იყო. ესპანურენოვან და ბასკურენოვან საისტორიო ლიტერატურაში მოვიძიეთ შრომები, სადაც არის მსჯელობა სიმონ ბოლივარის წარმოშობის შესახებ. ჩვენეული ინტერპრეტაციის მიხედვით, Bolivar-ში Bolin (ბოლინ) ბასკურად უნდა იყოს წისქვილი, რომელიც, თავის მხრივ, მომდინარეობს ლათინური ძირიდან მოლინ (ბ-ს მ-ში გადასვლა ჩვეულებრივი ფონეტიკური პროცესია), იბარ/იბაი ბასკურად ნიშნავს „მდინარის ნაპირს“, შეადარეთ ბასკური გვარი იბარ/იბაი, სადაც იბარ ნიშნავს „მდინარის ნაპირს“, ურ სალიტერატურო ბასკურში ნიშნავს „წყალს“, ბასკური ენის ბისკაიურ დიალექტში ურ არის „ქალაქი“, ე.ი. „ქალაქი მდინარის პირას“. ასეთია გვარის ბოლივარ-ის ეტიმოლოგია. ბოლინ/მოლინ პარალელური ფორმები გვხვდება ბასკურში ზემოაღნიშნული მნიშვნელობით. თუ იბარ ბასკურად ნიშნავს „მდინარის ნაპირს“, Bolivar უნდა ნიშნავდეს „მდინარის ნაპირზე მდგარ წისქვილს“. საკუთრივ ტოპონიმი Bolivar-ი ბასკეთში გვხვდება იმ დასახლებული პუნქტის აღსანიშნავად, სადაც მდინარე ებროზე რამდენიმე წყლის წისქვილია. Bolivar-ის ჩვენეულ ინტერპრეტაციას იზიარებს ბასკოლოგი პროფესორი იური ზიცარი. სიმონ ბოლივარის ამერიკელი მკვლევრები უპირატესობას ანიჭებენ მისი გვარის ვენესუელურ წარმოშობას. მათი აზრით, გვარი ბოლივარი ლათინურ ამერიკაში ბასკების ემიგრაციამდე არსებობდა. ჩვენი ვარაუდით, შესაძლებელია, უფრო ადრე ესპანურმა ემიგრაციამ, სადაც ბასკებიც იყვნენ, ჩაიტანა ამერიკაში ეს ტოპონიმი, რომელიც შემდგომ სიმონ ბოლივარის გვარს დაედო საფუძვლად. ასეთია კავკასიისა და პირენეის იბერთა ურთიერთმიმართება ამერიკაში მცხოვრებ ბასკებთან დიაქრონიულ და სინქრონიულ ქრილში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნამორაძე, 1961 - ნამორაძე, კოლუმბი და ამერიკის აღმოჩენა, თბ., 1961
 რ.სირაძე, 1970 - რ.სირაძე, ესპანეთის ქართველთა უძველესი მოხსენიება
 ქართულ მწერლობაში, ჟურნ. „მნათობი“, 1970, №2
 Barandiran, Mithologia vasca, S-Sebastian, 1979.

GRETA TSCHANTLADZE-BAKRADZE

ZUM VERHÄLTNIS DER AMERIKANISCHEN BASKEN MIT DEN
IBERIEN VON PYRENÄI UND KAVKASUS

Die linguistische Welt der Basken ist sehr mosaikartig. Die baskische Sprache ist reich an Dialekten, was durch die territoriale Lage des Landes verursacht ist. Baskenland ist gebirgig. In der spanischen Variante der baskischen Sprache ist als literarischer Dialekt "Gipuskourisch" und in der französischen Variante - "Laburisch" zu nennen. Während drei Jahrhunderten (18,19,20 Jh.) wurde die Literatur auf Gipuskourisch und Laburisch veröffentlicht.

Ein bestimmter Teil der Basken leben in Amerika. Ungefähr 250000 Menschen haben ihren Wohnsitz in den Ländern vom Lateinamerika. Seit XVI-XVII Jahrhunderten zogen die Basken nach Amerika um. Heutzutage leben sie in Brasilien, Mexiko, in den USA, in Bolivien und Uruguay.

Den Emigranten Basken gelang es nicht, ihre Dialekte zu bewahren. Deswegen fanden sie notwendig die gemeinsame baskische Sprache zu schaffen. Es war so genanntes "amerikanisches Baskisch", das von der Etablierung selbst der baskischen Volkssprache (Euskara Butua) geschaffen wurde. Im Baskenland von Amerika existierte baskische Sprache mit der spanischen zusammen, aber baskische Sprache in Sprachen was in der Zeit von General Franko verboten.

ლელა ჩოგოვაძე

ილია და აკაკი კეკელი
ქართული მემკვიდრეობის უმსახურო

ისტორიული მოვლენებით მდიდარ XIX საუკუნეში ქართულ საზოგადოებრივ აზრში მომხდარი ეპოქალური გარდატეხა და ძვრები უპირველესად დაკავშირებულია ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის სახელებთან. მათი შემოქმედება, იქნება ეს პოეზია, პროზა თუ პუბლიცისტიკა, ეხმარებოდა ქართველობას წარსულის, აწმყოსა და მერმისის გარკვევაში, ცხოვრების პრაქტიკული ფილოსოფიის ამოკითხვაში. ილიამ და აკაკიმ შეძლეს სალიტერატურო კრიტიკისა და პუბლიცისტიკის მეცნიერულ ნიადაგზე დაყენება, ზოგჯერ მათი აზრი ამა თუ იმ მწერლისა და ლიტერატურული ნაწარმოების შესახებ ერთგვაროვანი არ ყოფილა, მაგრამ პაექრობის პროცესში ერთმანეთის ღირსება და მნიშვნელობა არასოდეს დაევიწყებინათ.

XIX საუკუნეში, როცა დაიწყო ქართული ლიტერატურული მემკვიდრეობის ბეჭდვა, მაშინდელი კრიტიკის ყურადღების არეალში ძველი ქართული მწერლობის ძეგლებიც მოექცა. მათ შორის გახლდათ ჩაბრუნადის „თამარიანი“ და იოანე შავეთელის „აბდულმესიანი“. ილიამ და აკაკიმ განსხვავებული პოზიციები დაიჭირეს ძველი ქართველი მწერლების მწერლური ოსტატობის შეფასებისას. ილიამ, რომელიც იბრძოდა ნაძალადევი გრძნობის, ყალბი პათოსის წინააღმდეგ ლიტერატურაში, არ დაინდო ჩაბრუნაძე 1861 წ. ჟურნალ „ცისკარში“ დაბეჭდილ თავის წერილში „ორიოდე სიტყვა თ. რევაზ შალვასძის ტრისტავის კაზლოვის მიერ „შეშლილის“ თარგმანზედა“. „დიდი მწერლის ნმა აქვს დაგდებული ჩაბრუნაძესა, მაგრამ არამც თუ დიდი, პატარაც არა ბრძანდება ის კურთხეული. მისი თამარის ქება მთელი მოთხრობის ოდენაა, ზედშესრულით დაიწყება და თითქმის ზედშესრულით თავდება. არც ზარი, არც სურათი, არც მშვენიერება, არც ჭკუა, არც გული, არაფრისთანა არაფერი, გარდა ზედშესრულების რახარუნისა. აბა ეხლა ნახეთ, რა სახელი აქვს ჩვენში: სადაც რუსთაველს, მაგ თითქმის გენიასა ახსენებენ, იქ, გინდათ თუ არა, წამოაყენებენ ჩაბრუნაძესაც, რომელსაც გვგონია, ფიქრადაც არა ჰქონია ამისთანა ღიღების იმედი“ (ი.ჭავჭავაძე, 1953, გვ.10-11).

ილია, რომელსაც საზომად რუსთველი აუღია, უდავოდ აჭარბებს ჩაბრუნაძის პოეზიის სუსტი მხარეების დახასიათებაში. იგი პოეტს, უპირველესად, იმიტომ იწუნებს, რომ ეს უკანასკნელი წარმომადგენელია საზოგადოებრივი პოეზიისა და თავის ნიჭს ეპითეტების გამოჩვენას ანდომებს. ილია, რომელიც კრიტიკული რეალიზმის დამკვიდრებისთვის იბრძვის, ვერ იტანს ყალბ პათოსსა და გაზვიადებულ ქება-ღიღებას. აქვე შევნიშნავთ: ძველმა ქართველმა მწიგნობრებმა გვიანდერძეს „თამარიანის“ ნუსხების მეტად დამახინჯებული ტექსტი. ცნობილია „თამარიანის“ 14 ხელნაწერი, მაგრამ არც ერთი მათგანი XVII საუკუნის მიწურულზე ადრინდელი არაა. „თამარიანის“ პირველი გამომცემლის (პლ. იოსელიანი, 1838 წ.) მიერ გათვალისწინებული ყოფილა პოემის მხოლოდ ერთადერთი ნუსხა, რომელიც დავით რექტორის მიერ უნდა ყოფილიყო გადაწერილი. ძველს უკიდურესობამდე ჰქონდა თავდაპირველი სახე დაკარგული. სწორედ ეს უნდა იყოს იმის ერთ-ერთი მიზეზიც, რომ ილიამ პოემა უარყოფითად შეაფასა.

ილიასაგან მკვეთრად განსხვავებული პოზიცია უჭირავს აკაკი წერეთელს. მან „თამარიანისა“ და „აბდულმესიანის“ შეფასებისას რამდენიმე ისეთი დებულება წამოაყენა, რომელსაც შემდეგდროინდელი მკვლევრებიც შეეხენ და დღესაც არ დაუკარგავს აქტუალობა.

1902 წელს გაზეთ „ივერიაში“ დაიბეჭდა აკაკის წერილი „მცირე რამ პროფესორ მარის უკანასკნელის თხზულების გამო“, რომელიც ეხება ნიკო მარის მიერ გამოცემულ „აბდულმესიანსა“ და „თამარიანს“.

ნ. მარმა პირველმა შეძლო „აბდულმესიანისა“ და „თამარიანის“ მეცნიერულ-კრიტიკული ტექსტების დადგენა, რომლებსაც დაუერთო არქაული და უცხო ენებიდან ნასესხები სიტყვების ლექსიკონები, გაასწორა მრავალი შეცდომა, განიხილა სათაურები, ქების ობიექტები, დაწერის თარიღი, იდეური მსოფლმხედველობა, ენობრივ-სტილისტური თავისებურებები.

აკაკიმ იმთავითვე მოიწონა ნ. მარის შრომა: „რვა საუკუნის განმავლობაში გადამწერლებისაგან დაბურდული და დახლართული ტექსტი ორივე პოემისა ბატონ მარის წესიერად აღუდგენია... მაგრამ მაინც ეს შრომა დამთავრებული არ არის“ (ა.წერეთელი, 1961, გვ. 123) - შენიშნავს მწერალი. იგი საჭიროდ თვლის მკვლევარს გაეშინაარსებინა და პროზით დაეწერა მკითხველისათვის, რასაც ლექსები ამბობდნენ, აეხსნა ჩაბრუნაულებისა და მაჯამების მნიშვნელობა, რადგანაც ეს უკანასკნელნი პოეტურ გამოცანას წარმოადგენდნენ და მკითხველისგან დიდ ისტორიულ ცოდნასაც მოითხოვდნენ.

ნ. მარმა 1902 წელს წამოაყენა მოსაზრება, რომ აბდულმესია თხზულების სახელია და ეს თხზულება გახლავთ დავით აღმაშენებლის ხოტბა, მანამდე თამარის და დავით სოსლანის ხოტბად ცნობილი. აბდულმესიად წოდებულია დავით აღმაშენებელი და პოემას დარქმევია „აბდულმესიანი“ (ი.ჭავჭავაძე, 1953, გვ. 27). ნ. მარის ჰიპოთეზამ ჩვენში ერთგვარი სენსაცია გამოიწვია, მას ბევრი თანამოაზრე გამოუჩნდა.

ნ. მარის მოსაზრება ემყარებოდა შემდეგს: არაბული აბდულმესიჰ, რომელიც ქრისტეს მესიას, მონას ნიშნავს, მისი სიტყვით, შეშვენის დავით აღმაშენებელს, რომელიც იყო ერთგული მონა-მოსამსახურე ქრისტესი, მისი მცნების აღმსარებელი და მისთვის მებრძოლი. სომხური წყაროებიდან ცნობილია, ამბობს ნ. მარი, რომ იოანე დიაკონი სხვანაირად არ მიმართავდა დავითს, თუ არა სიტყვებით: მონა ქრისტესი: „ვპოვე დავით, მონა, ჩემი და საცხებელი წმიდა ჩემი ესცხე მას; რამეთუ ხელი ჩემი შეეწიოს მას და მკლავმან ჩემმან განაძლიეროს იგი“ (ფსალ. 88, 20-1). კ. კეკელიძემ გააბათილა ნ. მარის ეს დებულება: „თუ სომხის დიაკონი დავითს „ქრისტეს მონას“ უწოდებდა, ეს კიდევ არ ნიშნავს, რომ ქართველებმაც ისტორიულად დაუმკვიდრეს მას ეს სახელი, როგორც, ასე ვთქვათ, ეპითეტი, სიმბოლური გამოთქმა. თან იოანე დიაკონი საგანგებოდ ამ სახელით კი არ მიმართავდა ხოლმე დავითს, არამედ ფსალმუნის მთელი ორი მუხლით, რომელშიც მისი სეხნია, დავით წინასწარმეტყველი, წოდებულია ღვთის და არა მესიის მონად. არავითარი სხვა ცნობა არ მოიპოვება იმის შესახებ, რომ დავითის საგანგებო, სიმბოლურ სახელს შეადგენდა აბდულმესია, მონა მესიასი“ (კ.კეკელიძე, 1952, გვ. 174-175).

აკაკი ერთ-ერთი პირველი შეეწინააღმდეგა ნ. მარის ზემოაღნიშნულ მოსაზრებას. მგოსნის შეხედულებათა მართებულობა შემდეგდროინდელმა მეცნიერულმა გამოკვლევებმაც დაადასტურეს. „ჩემი აზრით, ეს თხზულება

დავით აღმაშენებლის ქება კი არ არის, დავით სოსლანს, თამარის მეუღლეს, შეეხება. წინააღმდეგ შემთხვევაში ზოგიერთი ადგილები ამ ჰარმონიულის თხზულებისა გაუგებარი რჩება, - აღნიშნავს აკაკი და თავის მოსაზრებას პოემიდან მოყვანილი ამონარიდებით ამაგრებს:

1. „*ღმერთმა სამოთხით
მოგვცა სამოთხით
ეთერ ბრწყინვალე
მზეებრ სადარი...*“

ეს პირდაპირ დავით სოსლანს შეუფერის, ქმრათ რომ მოჰგვარეს თამარს. ღმერთმა სამოთხით მოგვცაო. ე. ი. ედემიდან გამოიყვანაო. მაგრამ მეორე სამოთხით რაღას ნიშნავს, თუ არ იმას, რომ ეს სიძე ბაგრატიონის გვარისავე იყო და ნათესავი თამარის მესამე-მეოთხით, ე. ი. შორეული სახლის შვილი. დავით აღმაშენებელზე კი ეს არაფერ შემთხვევაში არ ითქმებოდა“ (ა.წერეთელი, 1961, გვ. 131).

2. „*მან იოსებსა
არ იოსებსა
სიტურფე ართვა
თვით მზგავსი მისა*“.

არ შეიძლება არ დაეთანხმო აკაკის, როცა წერს: „აი, რას ამბობს აქ ქების შემსხმელი: იოსებ მშვენიერს სიტურფე წაართვა და მიემსგავსაო. არ იოსებსო, რომ ამბობს, ეს რაღას ნიშნავს? იმას, რომ უბრალო ოსს არ გავსო. თუმცა ოსებიდან კი არისო; და დავით სოსლანიც ზომ ოსთა ბატონი იყო. არც ეს ლექსი მიუღდება დავით აღმაშენებელს“ (ა.წერეთელი, 1961, გვ. 131).

3. „*გვრიტთა მართვისა
თვარ აქვს მართვისა
თქვენებრ სურვილი
მეუღლობისა*“.

აქაც მართალია აკაკი, როცა ასკვნის, რომ „გვრიტივით შეუღლებაში“ თამარი და დავით სოსლანი იგულისხმებაო.

4. „*წარ თუ წარსულ ვართ
არ განწირულვართ
რადგან თქვენ გპოოთ
მზედ უფლებისა...*“

„არ განწირულვართ, უცხოს ხელში არ ჩავეარდნილვართ, რადგან თქვენ გპოვეთ, ბაგრატიონისვე სამეფო გვარის წევრი, ღირსათ მზედ უფლებისა, ე. ი. თამარის მეუღლებისა“ (იქვე, 132).

რაც შეეხება „თამარიანთ“ დაკავშირებულ აკაკისეულ მოსაზრებებს. XIX საუკუნეში „თამარიანი“ მიჩნეული იყო ერთ მთლიან თხზულებად, რომელსაც საზოტბო პოემას უწოდებდნენ. 1902 წელს ნ. მარმა თავიდანვე სწორად განვკრიტა ამ საკითხის გარკვევისათვის შესაძლებელი საშუალებანი, შეისწავლა თხზულების ერთნაირი თმინი სტროფების წყობანი და მიაგნო ჩახრუხადის საზოტბო ლექსებში ისეთ სტრუქტურულ თავისებურებას, რომელმაც მას უკარნახა მანამდე პოემად ცნობილი ძეგლი პატარ-პატარა საზოტბო ლექსების კრებულად მიეჩნია. აკაკი იმთავითვე დაეთანხმა მეცნიერს და „თამარიანი“ მიაკუთვნა სხვადასხვა დროს ნაწერი სასიმღერო მაჯამებისა და ჩახრუხაულების კრებულის

ტიპს. ორიგინალურია აკაკის მოსაზრება ტერმინ „ჩაბრუხაულთან“ დაკავშირებით. იგი მას „თამარიანის“ ავტორის გვარად როდი მიიჩნევდა: „ჩაბრუხაული“ იმასვე ნიშნავს, რასაც კრიმანჭული; ეს ორივე სასიძლერო და საგალობელი ტერმინი იყო ძველად, მაგალითად: სასულიერო გალობის დროს კრიმანჭული ანუ კინამანჭული იმ წვრილ ხმას ერქვა, რომელიც ბანს, მაღალბანს, თქმულს და სხვებს ერთმანეთს უკავშირებდა, გადააბამდა ხოლმე. ახლა კი კრიმანჭულს საერო სიმღერებშიაც ხმარობენ, მაგალითად, გურია-იმერეთში კრიმანჭულს ერთსა და იმავე ხმის სულ-მოუბრუნებლად ამოსკვნას ეძახიან; იმასვე ნიშნავს, რასაც ტრელი, და ჩაბრუხაულიც ამავე ტრელს უნდა ნიშნავდეს იმ განსხვავებით, რომ სიტყვები უნდა იყოს ჩართული. ამ საუკუნის გამოჩენილი მაგალობელი, ავთანდილის მაგვარი ტიპი, დათა გუგუზნავა, კრიმანჭულით შეკაზმულს სიტყვებს ჩაბრუხაულს ეძახდა. ჩაბრუხაული ჩაბრუხადისგან კი არ უნდა იყოს წარმომდგარი, ამისი სათავე სხვაგან უნდა ვეძიოთ... მაგალითად, ჩაბრუხი სპარსულად ერთგვარ ბუღბუღის მსგავს მოჭიკჭიკე ჩიტსა ჰქვია, და ახლაც რომ ვამბობთ ხოლმე, სიმღერა რომ მოგვეწონება, ჩაბუღბუღლა, ჩაბუღბუღე-ბუღიო და სხვა. და რატომ ამგვარადვე არ წარმოსდგა სიტყვა „ჩაბრუხაული“-ც“ (ა.წერეთელი, 1961, გვ.133).

ერთ-ერთი მთავარი ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხი, რომელიც მკვლევართა წინაშე წამოიჭრა „თამარიანის“ შესწავლისას, გახლდათ აზრთა სხვადასხვაობა ხოტბათა ავტორის ვინაობასთან დაკავშირებით. ნ. მარმა 1902 წელს მკვეთრად წამოაყენა შეხედულება, რომ „თამარიანის“ ავტორი ჩაბრუხაძე „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორიც გახლავთ. პოეტი არის შოთა რუსთველი-ჩაბრუხაძე. ამ მოსაზრებამ ერთგვარი შთაბეჭდილება მოახდინა შემდეგში ზოგიერთ მკვლევარზე და მას მიმდევარნიც გამოუჩნდნენ. რა საბუთი ჰქონდა ნ. მარს ასეთი მტკიცებისათვის?

1) პოემის ავტორი არის მესხი, ჩაბრუხაძეც თავისთავს უწოდებს მმხს, ან მმსხს, 2) პოემის ავტორი ამბობს „მას ვაქებ, ვინცა მიჭია“, „თამარს ვაქებდეთ მეფესა...“, „მიბრძანეს მათთა საქებრად თქმა ლექსებისა ტბილისა“. აქედან ჩანსო, ამბობს ნ. მარი, რომ პოემის ავტორს ადრეც ჰქონია შეკვეთილი თამარის ქება, 3) ორივე ნაწარმოების სტილი, ენა თითქმის არაფრით განირჩევა ერთმანეთისგან, 4) პოემის ავტორს ჰყვარებია თამარი, „თამარიანის“ ავტორსაც ასევე ჰყვარებია თამარი. ისიც აქებს მის თვალებს - „მელნის ტბას“, 5) ორივე ნაწარმოებში გატარებულია ერთი და იგივე იდეა, რომ მეფის უფლება ღვთაებრივი წარმოშობისაა, თამარი არის ცხებული ღვთისა და თვით ღვთაება.

აკაკი წერეთელი უყოყმანოდ იღებს ნ. მარის მოსაზრებას „ვეფხისტყაოსნისა“ და „თამარიანის“ ავტორის იგივეობასთან დაკავშირებით. უფრო მეტიც, მას მიაჩნია, რომ „აბღღუმესიანიც“ „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის დაწერილია: „ამას არა თუ აზრის თანხმობა, თვით სიტყვების ერთგვარი ხმებიც კი გვიმტკიცებს. და თუ მართლა ერთისა და იმავე ავტორის ნაწარმოებები არ არის და სხვადასხვის, მაშინ სჩანს, რომ ერთი მეორისაგან გადმოუღლიათ, მოუპარავთ, ბრმათ მიუბაძავთ და ამას როგორ იკადრებდა ან ერთი მათგანი, მაშინ როდესაც თავის თავად შემოქმედებითი ძალის უმწვერვალესობამდე მიუყვანიათ“ (ა.წერეთელი, 1961, გვ.133-134). აკაკის თავისი შეხედულება წლების შემდეგაც არ შეუცვლია. ჩაბრუხაძე-რუსთველის იდენტურობას უსვამს ხაზს 1913 წელს გაზეთ „თემში“ დაბეჭდილ წერილში „სიზმარი“. მგოსანი სიზმარში ხედავს

ღრმად მოხუცებულ პოეტს, რომელიც თავისი ცხოვრების მიწურულს იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში ატარებს. იგი ახალგაზრდა მოეწრო თამარ მეფის დროს, მოწმე გახლდათ საქართველოს ძლიერებისა და „ქებათა-ქებას“ უძღვნიდა ჩხრუშას სახელით საარაკო ქმნილებას.

ძველი ქართული ლიტერატურის მკვლევრებს დღემდე ბოლომდე არ გადაუჭრიათ ჩხრუხაძე-რუსთველის იდენტურობის პრობლემა. არცთუ ისე დიდი ხნის წინ აღნიშნულ საკითხს საგანგებოდ შეეხო ზ. გამსახურდიაც (1951, გვ. 100-138). აკაკი წერეთელმა უტყუარი ალლოთი იწინასწარმეტყველა, რომ „თამარიანსა“ და „აბდულმესიანთან“ დაკავშირებულ საკითხებს გულ-და-გული შრომა და გამოკვლევა სჭირდებოდა, რადგან სამარადისოდ დასავიწყებლად არ ემეტებოდა ის, რაც „ქართველებისთვის ისე საგულისხმოა, როგორც ინგლისელებისთვის მილტონი და იტალიელებისათვის დანტე და სხვები“ (ა. წერეთელი, 1961, გვ. 134).

ამგვარი გახლავთ ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის თვალსაზრისი ძველი ქართული სახოტბო ძეგლების შესახებ. ილია, რომელიც არ ეკუთვნოდა იმ მოაზროვნეთა კატეგორიას, რომელთაც ისტორიაში მხოლოდ დადებითი მომენტების დანახვა და წინ წამოწევა ემარჯვებათ, მკაცრად ილაშქრებს წერის ჩხრუხაძისეული სტილის წინააღმდეგ, სადაც, მისი შეხედულებით, აზრს რიტორიკა ცვლიდა, გრძნობას - არაგულწრფელობა, ემძიმებოდა ოცმარცვლიანი ჩხრუხაული შაირიც. აკაკი კი, პირიქით, ჩხრუხაძეს რუსთველთან აიგივებდა და მისი ლექსი „ვეფხისტყაოსნის“ რანგში აწყავდა.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. აბზიანიძე, 1959 - გ. აბზიანიძე, ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული აზროვნების ისტორიიდან, თბ., 1959

ზ. გამსახურდია, 1951 - ზ. გამსახურდია, წერილები, ესეები, თბ., 1951

კ. კეკელიძე, 1952 - კ. კეკელიძე, ძვ. ქართული მწერლობის ისტორია, ტ. II, თბ., 1952

ა. წერეთელი, 1961 - ა. წერეთელი, პუბლიცისტური წერილები, ტ. IV, თბ., 1961

ი. ჭავჭავაძე, 1953 - ი. ჭავჭავაძე, ტ. III, თბ., 1953

ი. ლაბ, Абааица-აბაიჩიძეა იაბიჩიძე, "Оаиჩиძე ბ ბაიჩიჩიძე II ბიჩიჩიძე ბიჩიჩიძე", IV.

LELA CHOGOVADZE

ILIA CHAVCHAVADZE AND AKAKI TSERETELI ON OLD
GEORGIAN EULOGISTS

The epochal turns and changes in the Georgian public opinion in the 19th c. were linked with the names of Ilia Chavchavadze and Akaki Tsereteli. They put forward a number of views in literary criticism and publicism, which retain urgency to the present day.

In the 19th c. when the publication of Georgian literary heritage began, specimens of old Georgian literature became the centre of attention of the then criticism. Among these were "*Tamariani*" by Chakhrukhadze and "*Abdulmesiani*" by Ioane Shavteli. The opinions of I. Chavchavadze and A. Tsereteli differed concerning the evaluation of the literary skills of old Georgian eulogists. I. Chavchavadze, not belonging to thinkers, who trace and focus only upon favourable moments in history, criticized Chakhrukhadze's style of writing, where, in his view, the sense was replaced with rhetoric, emotion with insincerity, and the twenty-syllable verse also seemed overburdened. A. Tsereteli adhered to a totally different opinion. He likened Chakhrukhadze to Rustaveli, and regarded his verse as equal to "*Vepkhistqaosani*" (The Knight in the Panther's Skin). A. Tsereteli was one of the first to advance the correct view that David, praised in "*Abdulmasiani*" is David Soslan, husband of Queen Tamar. He also offered an original interpretation of the term "*Chakhrukhauri*" and considered that "*Abdulmesiani*" was written by the author of "*Vepkhistqaosani*".

მშპრლისა და მშპრლობისადმი დამოკიდებულების ზომიერთი საკითხი მიხეილ ჯავახიშვილის მხატვრულ ნააზრევში

მიხეილ ჯავახიშვილი ერთგან წერს: ყოველ ერს თავისი საკუთარი სული აქვს, რომელიც ყველაზე უკეთ ერის სარკეში - ზოგადად კულტურაში მოჩანს, ქართველთა უკვდავი სულიც სწორედ მისი სულიერი კულტურის ერთ-ერთ დედაბოძში - მწერლობაშია გამოხატული (მ.ჯავახიშვილი, 1980, გვ. 30, 37). ეს უკანასკნელი, ისე როგორც მთლიანად ქართული კულტურა, ქრისტიანულია; რამეთუ ჩვენს წინაპრებს სხვა აღმსარებლობის საფუძველზე სერიოზული კულტურა არ შეუქმნიათ. იგი ყოველთვის მოიაზრებოდა ქრისტიანობის ძირეულ პრინციპებთან ურთიერთკავშირში. ამ ჭრილში დანახული ქართული მწერლობა ძირითადად „ქრისტიცენტრულია“ (ა. ბაქრაძე). ყოველი ქართველი მწერლისთვის ქრისტე და საქართველო სინონიმები იყო და მათი შემოქმედების განმსაზღვრელი უმაღვრესი პათოსიც. საქართველო ხომ „ქრისტეს თანა ჯვარცმულ იყო და ცხოველ იყო მისთანა იესუ“!

რამდენადაც ქრისტიანული სარწმუნოება ჩვენი ერის მაცხოვრებელ იარაღს წარმოადგენდა, ქრისტიანული აღმსარებლობით ნასაზრდოები ქართული სიტყვაკაზმული მწერლობაც, რომლის მთავარი არტერია მართლმადიდებლობა იყო და არის, ძირითადად ამავე ფუნქციას ატარებდა, რაც მისი განსაკუთრებული მახევენებელია.

სამწერლო ღვაწლის განსაკუთრებულობის აღიარებას იმ ხნის ისტორია აქვს, რამდენიც მთლიანად ქართულ სიტყვაკაზმულ მწერლობას. ამ უკანასკნელს, როგორც დედაენაზე სახისმეტყველებას, სოტეროლოგიური სტატუსი პირველად „ქებად“ („ქებად და დიდებად ქართულისა ენისა“) ავტორმა მიანიჭა. იგივე დანიშნულება ეკისრება მას მ. ჯავახიშვილთანაც, რომლის მხატვრულ ნააზრევში იგი ერის მაცხოვრებელი, მარადისობაში დამამკვიდრებელი, გადამარჩენელი იარაღია. სავსებით მართებულად შენიშნავს ლ. წიქარაშვილი, რომ თავის პუბლიცისტურ წერილებში, უბის წიგნაკსა თუ მხატვრულ შემოქმედებაში გამოთქმული მოსაზრებების მიხედვით, ჩანს, რომ მ. ჯავახიშვილი ქართულ მწერლობას „მაცხოვარ იარაღად“ მიიჩნევს და აღიარებს მის სოტეროლოგიურ დანიშნულებას (ლ. წიქარაშვილი, 2004, გვ. 23).

ლიტერატურა არც თვით გართობაა, არც გასართობი. იგი არც პარნასია განდევლისთვის, არც განხსნილი სანავარდო უსაქმურებისთვის, იგი თავდაპირველად სოციალური საქმიანობაა, ხოლო მწერალი პირუთენელი და ბეჭითი მოსამსახურეა ერის“ (მ.ჯავახიშვილი, 1980, გვ. 295) - ამბობს მ. ჯავახიშვილი თავის ლიტერატურულ განცხადებაში, რაც ძალიან ჰგავს ილია ჭავჭავაძის ესთეტიკურ შეხედულებას პოეტისა და პოეზიის დანიშნულებაზე. ორივე მწერალთან სიტყვის ოსტატი ერის სამსახურში უნდა იდგეს და მეგზურობდეს მას უკეთესი მერმისისაკენ. „მწერალი ის არის, ვინც თავის ხალხს ანთებული სანთელივით ჩაუდგა სულში“, - ამბობს ჯავახიშვილი და მიიჩნევს, რომ მწერალი ერისთვის ანთებული სანთლის, მეგზურის ფუნქციას მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეასრულებს, თუ მას გაცნობიერებული ექნება ის ჭეშმარიტება, რომ „ქვეყნის

კულტურული წარსული, აწმყო და მომავალი ის მთლიანი და განუყოფელი ერთეულია“, რომლის გაუთვალისწინებლად შეუძლებელია მწერლობის „ფაქიზი და მძლავრი ზნეობრივ-კულტურული ტრადიციების შენარჩუნება“ (იქვე), რათა თავიდან იქნეს აცილებული ის საფრთხე, რასაც ერის სულიერი ძალების მოღუწება და შემოქმედებითი დაქვეითება ჰქვია.

მ. ჯავახიშვილის აზრით, მწერალი, უწინარეს ყოვლისა, „ზრდილობის გუშაგია“, რომლის ნაღვანი „მუშეი და საკმეველივით“ უნდა წმენდდეს „შაერსა მყარსა“, რათა „ბეჩავ ადამიანს ეკლიანი გზის გავლა გაუადვილდეს, რომელიც დედის მუცლით იწყება და სასაფლაოზე თავდება“ (მ. ჯავახიშვილი, 1973, გვ. 226-227). ეკლიანი გზა კი - გოლგოთაა, იგი ვიწროა, მაგრამ სასუფევლისკენ მიემართება. ტყუილად კი არ ადარებს მწერალი ქართულ კალამს „გოლგოთურ ჯვარს“. „ქართული კალამი ძალიან ჰგავს „გოლგოთურ ჯვარს“, რომელსაც ხელით ვატარებ“, - უწერია მას თავის განუყრელ უბის წიგნაკში, ხოლო „ჯაყოს ხიზნებში“ ამის შესახებ თეიმურაზ ხევისთავს ათქმევინა: „...ქართული კ...კალამი, რომელიც ორეულია გოლგოთური ჯვრისა, ხოლო მისი პატრონი ყოველთვის ჰგავდა იმ მთაზე აღმავალ მაცხოვარს“ (მ. ჯავახიშვილი, 1985, გვ. 136). მართლაც, ქართულმა კალამმა - ამ კალმით ამეტყველებულმა, ღვთის სიბრძნით გაჯერებულმა მხატვრულმა სიტყვამ, თავის ბატონ-პატრონ ქართველ ერთან ერთად ნამდვილი გოლგოთა გაიარა. მ. ჯავახიშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ: „გინ არ ნადირობდა ჩვენს სულსა და ნაშრომზე, იმ მოძალადე ერებს, საუკუნეობით რომ ისხდნენ ჩვენს ოჯახში, მოჰქონდათ და გვამყინდნენ საკუთარ კულტურას, მეურნეობას, ყოფას და ლექსიკასაც. მაგრამ ქართულმა ყველას გაუძლო და თირქმის უცვლელად შეინახა თავისი საძირკველი და ხასიათი“ (მ. ჯავახიშვილი, 1980, გვ. 97). ქართველებს, მისივე სიტყვებით თუ ვიტყვით, მართლა ქარცეცხლა ეკალის გამძლეობა აღმოაჩნდა, რომელიც დგას გზის პირას, „ყველა თელავს და უტყაბუნებს, დაგლეჯილ-დაფლეთილია, დამტვრეულია, მაგრამ მაინც დგას და არ ხმება“ (იქვე, გვ. 60), რაც ჩვენი ერის გასაოცარ სულიერ სიმტკიცესა და გამძლეობაზე მეტყველებს. სწორედ გადარჩენის, უკეთესი მერმისისა და უკვდავების წყურვილმა გახადა ქართველი ხალხი აქტიური და მიზანსწრაფული. ამ ძნელ და ხანგრძლივ გზაზე კი მას ყოველთვის სიტყვაკაზმული მწერლობა მიუძღოდა. ამ უკანასკნელმა მართლა „გოლგოთური ჯვრის“ ფუნქცია იკისრა, რამეთუ იგი ისე ამოუდგა გვერდში ქართველ ერს, როგორც სვიმონ კვირიწყალი მაცხოვარს მისი საკაცობრიო ტვირთის (ე.ი. ჯვრის) შესამსუბუქებლად, რაც საკაცობრიო მისიის შესრულების ტოლფასია.

მ. ჯავახიშვილი სამწერლობო დეაწლის განსაკუთრებულობის საჩვენებლად მიმართავს ბიბლიას რომანში „გივი შადური“ და ამასთან დაკავშირებით, ბიბლიური პარალელებისა და პასაჟების, ფილოსოფიურ-მედიტაციური პრელუდიების, ლირიკულ-სანტიმენტალური მსჯელობების მეშვეობით გადმოგვცემს საკუთარ მოსაზრებებს. რასაკვირველია, ბიბლია წმინდა წიგნია, რომელიც ღვთივგაბრძნობილ ადამიანთა მიერაა ნაკარნახევი და შედგენილი და მისი ხელაღებით კომენტირების უფლება არავის აქვს; ეს მკრეხელობაცაა, მაგრამ ისიც უთუოდ ანგარიშგასაწევია, რომ მოაზროვნე ადამიანი, მით უფრო ხელოვანი, თავისი მხატვრული ჩანაფიქრის უფრო მეტი გამჭვირვალობისათვის, თავს უფლებას აძლევს მკითხველს მიაწოდოს ბიბლიის რომელიმე პასაჟის თავისებური ვარიანტი, კომენტარი და თუ იგი მწერლის ჩანაფიქრს ამართლებს, მკითხველიც უფრო მიმტვებელი ხდება მის მიმართ.

იქნებ ამიტომაც მისცა თავს უფლება დიდმა მწერალმა თავისი მხატვრული ჩანაფიქრის უფრო ნათლად და მკაფიოდ წარმოსაჩენად, მისთვის დოგმატური მნიშვნელობის მისანიჭებლად მიემართა მათეს სახარებისთვის და მისი მეზუთე და მეექვსე თავები, ავტორისავე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ოდნავ გადაკეთებული, სტილიზაციაქმნილი და მწერლობასა ზედა გამოქრილი“ მიეწოდებინა მკითხველისათვის. მასში ისე ნათლადაა მწერლისა და სამწერლო ღვაწლის განსაკუთრებული დანიშნულება ხაზგასმული, როგორც ქრისტეს სჯულია ლაკონურად უფლის მიერვე ცხრა ნეტარებაში გამოცხადებული და უმთავრესი სჯული მოსესი ათ მცნებაში გამოხატული.

მოვუხსმინოთ, რას გვეუბნება ეს „შეგონებები“: „...ნეტარ იყვნენ ძლიერნი სულითა..., ნეტარ იყვნენ მგლოვიარენი შემოქმედებითა; ...ნეტარ იყვნენ, რომელთა ჰშიოდეს და სწყუროდეს სიტყვებისათვის, რამეთუ იგინი განჰსძლენ; ...ნეტარ იყვნენ წმინდანი აზრითა; ...ნეტარ იყვნენ ლექსითა და რომანთა მოქმელნი...; ...ნეტარ იყვნენ ტანჯულნი სიტყვისათვის; ...ნეტარ იყვნენ თქვენ, რაჟამს გყვედრიდნენ და გდევნიდნენ და სთქვან ყოველი სიტყვა ბოროტი ნათქვამსა თქვენსა მიმართ; თქვენ ხართ მარილი ქვეყნისა...; თქვენ ხართ ნათელი სოფლისა, მირონი სუფთა, სანთელი ზენაარისა გულთა შიგან ბნელისა გასაქრობლად მოვლინებული...; ...უკეთუ არა აღმატოს ნაწერი თქვენი მდდიდურსა მცირე სულოვანსა, ვერ შეზვიდეთ ისტორიისა სასუფეველსა შინა“ (ლ.წიქარაშვილი, 2004, გვ. 227) - ქადაგებს გივი შადური.

სამწერლობო ღვაწლის განსაკუთრებულ მნიშვნელობაზე ხაზგასმული, ქრისტიანულ ნეტარებებს მისადაგებული, ზემოთ მოტანილი ჯავახიშვილისეულ „შეგონებათა“ სახისმეტყველებითი შინაარსი, როგორც დავინახეთ, ბიბლიიდან იღებს სათავეს და იგი იმაგინაციური მიმართებითაც იპყრობს მკითხველთა ყურადღებას. „შეგონებები“ ბიბლიური ცხრა ნეტარების ლიტერატურული ვარიანტია და, მისი სატირულ-ირონიული ელფერის მიუხედავად, ქმნის ნაცნობ იმაგინაციურ სურათს. ავტორი მკითხველს საკმაოდ გამჭვირვალედ მიუთითებს იმ პირველწყაროზე, რომლის საფუძველზეც მოიაზრება მისი უმთავრესი სათქმელი. ასე რომ, გივი შადურის „ნეტარებები“ რომანში დოგმატურ ხარისხშია ატანილი. თავისი ჩანაფიქრის მხატვრული დასაბუთებისათვის მწერალი მიმართავს ბიბლიას და ირჩევს გამოხატვის ისეთ ფორმას, რითაც, ფაქტობრივად, თავს იცავს იმდროინდელი ზელისუფლების მოსალოდნელი თავდასხმისაგან. ე.ი. მწერლის სატირულ-ირონიული ხასიათის სენტენციური მსჯელობის მიღმა, ყურადღებიანი მკითხველი უთუოდ აღმოაჩენს ეპოქის მთავარ სატკივარსა და საფიქრალს, რომელიც მწვავედ წამოიჭრა იმ პერიოდის საქართველოში, რაზეც ღია, აშკარა მსჯელობა, არსებული პოლიტიკური ვითარების გამო, ნაკლებად იყო შესაძლებელი. ამიტომ თავის დამოკიდებულებას მწერალი აღნიშნული საკითხებისადმი ამაღავარი ფორმით გვთავაზობს. ჯავახიშვილისეული „შეგონებების“ ამ ფრაგმენტულ ამონაწერიდანაც კი შეუძლია მკითხველს წარმოდგენა შეიქმნას იმ სავალალო მდგომარეობაზე, რომელშიც აღმოჩნდა მწერალი საბჭოთა ეპოქაში. ამ უკანასკნელმა ყველაფერი თავდაყირა დააყენა. „სოფლისადმი ვარგისიანობის“ კონცეფციას, სამწუხაროდ, „კომპარტიისადმი ვარგისიანობის“ კონცეფცია ჩაენაცვლა, რომელმაც წინა პლანზე ტრადიციული ზნეობრივი გმირის ნაცვალად დეჰუმანიზებული ადამიანი წამოწია, განსხვავებული ზნეობრივი პრიციპებითა და იდეებით, რომლის პიროვნული ღირებულება ფასდებოდა პარტიულ

დოქტრინისადმი ფანატიკური მორჩილებით, რამაც იგი „დაგეშილ ნებისყოფიან“ იმ „რკინის კაცად“ აქცია, რომელსაც უპატრონოდ მიგდებულ ადამიანში აღარ შეეძლო „კაცობრივი ნათესავის“ დანახვა და აღარც „კეთილი სამართელობა“. მწერალი „დაქირავებულ ულაცს“ უფრო დაემსგავსა, რომელსაც, გ. ქიქოძის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „გაუხედნავი კვიცივით უნდა ესდია და ეჭიზვინა რევოლუციის ეტლისთვის“ (გ. ქიქოძე, „არიფიონი ჰერეთში“), რაც იმის მაჩვენებელია, რომ მწერალს აზროვნება აეკრძალა და მონური მორჩილების მსხვერპლი გახდა. ხელისუფლების მცდარი ლიტერატურული პოლიტიკა ანტისაბჭოთა სულისკვეთების ყოველგვარ გამოვლინებას გაშმაგებით ებრძოდა და, როგორც ა. ნიკოლეიშვილი ამბობს, „მეტაშეობით ბედნიერი ცხოვრების ილუზიას“ ამკვიდრებდა (ა. ნიკოლეიშვილი, 2003, გვ. 47).

ლიტერატურისადმი ამგვარმა დამოკიდებულებამ ე.წ. „პარტიული მწერლობის“ გაფუჩჩენა - აყვავება გამოიწვია, რომელიც შორს იდგა ნამდვილი ლიტერატურისაგან. ეპოქალური სინამდვილის განმადიდებელი ნაწარმოებები, ა. ნიკოლეიშვილის მიხედვით, სამი მოსაზრებით იქმნებოდა: „ერთი - ბრმა ფანატიზმით, მეორე - კარიერისტული მიზანსწრაფვით და მესამე - ვითარებით ნაკარნახევი მწარე აუცილებლობით“ (იქვე).

საბჭოთა ხელისუფლებას და მის სამსახურში ჩამდგარ სალიტერატურო კრიტიკას მთავარი აქცენტი ნაწარმოების თემატიკასა და ავტორის იდეურ აქტიურობაზე გადაჰქონდა, ხოლო რაც შეეხება მის მხატვრულ ღირებულებას, იგი, უმეტესწილად, ყურადღების მიღმა რჩებოდა. ე.ი. პროლეტარული კრიტიკა ნაწარმოებთან წინასწარ შემუშავებული სქემით მიდიოდა, რაც უგულვებელყოფდა იმ ჭეშმარიტებას, რომ „კრიტიკა ნაწარმოების შეფასების ხელოვნებაა“ (რ. მიშველაძე, 2000, გვ. 21).

ჯავახიშვილი შიშობდა, თუ მწერლობა ამ მიმართულებით „განვითარდებოდა“, ის ვეღარ შეასრულებდა იმ ფუნქციას, რომელიც მას ოდითგანვე ჰქონდა დაკისრებული. „მე მწერალი, დღეს სასაფლაოზე ვცხოვრობ. ირგვლივ - ვაება და კაემანია... გუუხნებიან, გმირული რამ დაწერეო. თუ სხვებთან ერთად ვიგლოვე - თავში ჩაგირახუნებენ, თუ ავტლინკდი - სირცხვილით დავიწვები. ვარ მდუმარე და დარდიანი“ — ჩაუნიშნავს მწერალს თავის უბის წიგნაკში (ქ. ჯავახიშვილი, 1991, გვ. 150). სამწუხაროდ, „წოფელი გული და სიმართლე“, რომელსაც „მწერლობის უმთავრეს ღერძად“ აღიარებდა მ. ჯავახიშვილი, ახალ ეპოქაში გაირყვნა და წაიბილწა, რწმენა ურწმუნოებამ დაჯაბნა, პოზიტიური ნეგატიურის მსხვერპლი გახდა, ამაღლებული დაკნინდა და გაფერმკრთალდა. ასეთ ვითარებაში ქართველ მწერალს სწორი არჩევანის გაკეთება გაუჭირდა, რაც შემოქმედებითი კრიზისის სათავედ იქცა. სწორედ ეს აზრია გატარებული სიტყვებში: „რასაც ამბობს, არა სჯერა და რაცა სჯერა, ვერა სწერს, როცა სატირალი აქვს, იცინის და სადაც ეცინება, სტირის. ამიტომ არის მისი (მწერლის - მ. ქ.) პათოსი ყალბი და მჩატე“ (ქ. ჯავახიშვილი, 1991, გვ. 151); ხოლო სიყალბეზე დამყარებული მწერლობა ქართველთა ინდივიდუალური, თვითმყოფადი ეროვნული სახის შენარჩუნებისათვის, ცხადია, „მაცხოვარ იარაღის“ ფუნქციას ვეღარ შეასრულებდა. ამიტომ მიანიჭა მწერალმა დოგმატური მნიშვნელობა თავის შეხედულებებს მწერალსა და მის ღვაწლზე.

„ნეტარებების“ მსგავსად, დოგმატური მნიშვნელობა ენიჭება, აგრეთვე, ათი მცნების ჯავახიშვილისეულ ინტერპრეტაციას, რომელიც ბევრ ისეთ მოვლენას

ხდის საცნაურს, რომელიც ნიშანდობლივი იყო საბჭოთა ეპოქისთვის, დაწყებული „ინტელექტუალური ექსპლუატაციიდან“ (აქ. ბაქრაძე) დამთავრებული იდეურ მოწინააღმდეგეთა ფიზიკური განადგურებით.

„...არა მგოსან ჰყლა, ...არა იმრუშო სინდისსა შენსა წინაშე... უკეთუ თვალი შენი მხატვრული - მარჯვენე ანუ მარცხენე - გაცნუდებდეს შენ, აღმოიღე იგი და განაგდე. ...გერავის ხელეწიფება ორთა უფალთა მონება და ნუ ჰზრუნავთ ნუცა სამსახურისთვის, ნუცა სტომაქისა თქვენისათვის, რა სკამოთ და რა სვათ, ნუცა ხორცთა თქვენთვის, რა შეიმოსოთ, ...განისხით სამოსელი თქვენი და ვლიდეთ რუსთაველისა ქუჩასა ზედა ვითარცა ადამ და ევა და შროშანნი ველისანი. ნუ ჰზრუნავთ ხვალისა ჰონორარისათვის, ...ხოლო თქვენ ეძიებდეთ სახელსა მარადიულსა ...და ესე ყოველი შეგეძინოთ თქვენ“ (მ. ჯავახიშვილი, 1973, გვ. 228). მართალია, გივი შადურის ე.წ. ათ მცნებად ჩამოყალიბებული, ზემოთ მოხმობილი სატირულ-ირონიული მსჯელობანი ბიბლიური ათი მცნების ლიტერატურული ვარიაციაა, პაროდიაა, მაგრამ მისი ქვეტექსტი ქართული მწერლობის, ქართველი ერის სულისა და რწმენის გადარჩენის პათოსითაა გატენილი. ამ „შეგონებებს“, ჩვენის აზრით, ორმაგი დატვირთვა ენიჭება: ერთის მხრივ, იგი აჩვენებს, თუ როგორ გაუცხოებულა ერთმანეთისაგან ძველი და ახალი ეპოქა, რომელთაც ადარაფერი ესმით ერთმანეთის, მეორეს მხრივ, მისი სატირულ-ირონიული სტილის მიღმა მწვავედაა გაკრიტიკებული იმდროინდელი ხელისუფლების პოლიტიკა, რომელიც მიზნად ისახავდა მწერლობის „მოთვინიერებას“ და „პოლიტიკაცენტრული“ მაკულატურით მეორე ბაბილონის გოდოლის მშენებლობას. ქართული სიტყვაკაზმული მწერლობა კი ასეთ ვითარებაში თავისი განვითარების საკუთარი გზის გაუვლელად - ეროვნულიდან - საკაცობრიომდე, ვერ შეასრულებდა დაკისრებულ მისიას, რამეთუ ქართველების, ისე როგორც ნებისმიერი ხალხების მწერლობას აქვს როგორც კერძო - ეროვნული, ისე საერთო - ზოგადი ღირებულება. პირველი გულისხმობს, უწინარეს ყოვლისა, ქართველი ერის გადამარჩენელ მოვლენას - „მაცხოვარ იარაღის“ (შ. ამირეჯიბი), მეორე კი - იმ უნიკალურ სულიერ ფასეულობას, რომელიც არის უნივერსალური მუხტის მატარებელი, ე. ი. ღირებულება არა მხოლოდ საკუთრივ ენა და მასზედ ამეცხველებული ქართული მწერლობა, როგორც თავისთავადი, განყენებული კულტურა - ეროვნული ფენომენი, არამედ აბსოლუტური ღირებულების შემცველი უნივერსალური ფასეულობა - მსოფლიური. ყოველივე ეს გვაძლევს უფლებას ვიკითხოთ, ზემოთქმულს ხომ არ გულისხმობს მწერალი, როცა მეორე ოქროს ხანაზე ესაუბრება მკითხველს? „ქართველებს მეორე ოქროს ხანა მოგველის და ვინც ამას დაიჩერებს, ის იმ ხანისთვის რაღაცას შექმნის, შეამზადებს“ (ქ. ჯავახიშვილი, 1991, გვ. 151). ეს „რაღაცა“ ვერ იქნება მარტივი, უბრალო და უმნიშვნელო. რა თქმა უნდა, ის შეიძლება იყოს მხოლოდ ის უნიკალური სულიერი ფასეულობა ერისა, რომელიც, როგორც ზემოთ ვთქვით, ღირებულება საკუთრივ ერისთვისაც და ზოგადად კაცობრიობისთვისაც. ამ მოსაზრების განმამტკიცებელ არცთუ უსაფუძვლო არგუმენტად მიგვაჩნია მ. ჯავახიშვილის მიერ მოხმობილი შეხედულება ნიკო მარისა ქართული ენის შესახებ: „ქართული ენა შინაგანი თვისებით მსოფლიურია...“ მსოფლიურ ენას კი ამავე ღირებულების სიტყვიერი ხელოვნების შექმნა ხელეწიფება. სწორედ ამისთვის იყო საჭირო შემოქმედებითი თავისუფლება, რომელიც, სამწუხაროდ, მწერლის თანადროულ საქართველოში არ არსებობდა. „მოჰგლიჯეთ (მწერალს - ხ. ჩ.) პირიდან

ბოქლომი და ნახეთ: ისე ატირდება, რომ მისი ცოდვით ქვაც კი დადნება, და ისეთ ლოცვას იტყვის, რომ ღვთისმშობელსაც გააცოცხლებს“, - ირწმუნება მ. ჯავახიშვილი.

შემოქმედებითი თავისუფლების გარეშე კი მწერალი ღირებულს ვერაფერს შექმნიდა. მ. ჯავახიშვილის აზრით, სულიერი ფასეულობის მიცემა ერისა და კაცობრიობისთვის შეუძლია მხოლოდ იმ მწერალს, რომელიც ეძებს არა ტიტულებსა და ჩინ-მედლებს ხელისუფლებისგან, არამედ „სახელსა მარადიულსა, სიტყვა მჭრელსა, მუდმივსა შთაგონებასა, კალამსა სუფთასა“ (მ. ჯავახიშვილი, 1973, გვ. 228). მხოლოდ ამ შემთხვევაში შეიძლება გამხდარიყო მწერალი, როგორც მ. ჯავახიშვილი ამბობს: „ნათელი სოფლისა, მირონი სუფთა, სანთელი ზენაარისა გულთა შიგან ბნელსა გასაქრობლად მოვლენილი“ (იქვე, 227).

ამგვარად, რამდენადაც ქართული კალამი ჯავახიშვილთან „გოლგოთური ჯვრის“ ასოციაციას იწვევს, ხოლო ჯვარი იგი „ცხოველსმყოფელი და პატიოსანი“ კაცობრიობის გადარჩენის სიმბოლოა, ქართულ ენაზე შექმნილ ქრისტიანობრივ სიბრძნით გაჯერებულ სიტყვიერ ხელოვნებას, როგორც დედაენაზე სახისმეტყველებას, მ. ჯავახიშვილთან მართებულად ენიჭება ერის მაცხოვრებელი, მარადი-სობაში დამამკვიდრებელი, გადამრჩენელი იარაღის სტატუსი.

დამოწმებული ლიტერატურა

- რ.მიშველაძე, 2000 - რ.მიშველაძე, მხატვრული ნაწარმოების შეფასების პრინციპები, თბ., 2000
- ა.ნიკოლეიშვილი, 2003 - ა.ნიკოლეიშვილი, მეოცე საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ნარკვევები, IV, ქუთ., 2003
- ლ.წიქარაშვილი, 2004 - ლ.წიქარაშვილი, მადლით შეზავებული სიტყვა ქართული, თბ., 2004
- მ.ჯავახიშვილი, 1973 - მ. ჯავახიშვილი, თბზ., ტ. III, 1973
- მ.ჯავახიშვილი, 1980 - მ.ჯავახიშვილი, თბზ., ტ. VI, 1980
- მ.ჯავახიშვილი, 1985 - მ.ჯავახიშვილი, „ჯაყოს ხიზნები“, ქართული საბჭოთა რომანი, თბ., 1985
- ქ.ჯავახიშვილი, 1989 - ქ.ჯავახიშვილი, მიხეილ ჯავახიშვილი, თბ., 1989
- ქ.ჯავახიშვილი, 1991 - ქ.ჯავახიშვილი, მიხეილ ჯავახიშვილის ცხოვრება, თბ., 1991.

MANANA CHICHINADZE

ATTITUDE TOWARDS WRITER AND LITERATURE
IN THE ARTISTIC THOUGHT OF MIKHEIL JAVAKHISHVILI

It has the same function with Mikheil Javakhishvili, who thought that in order to carry out this mission Georgian literature should have followed its own path of development - from national to common to all mankind. Otherwise, it would have failed to include the universal character. With its inner quality Georgian is a world language (N.Marr), and the writer also shared this view, therefore, a language of world importance is able to create literature of the same value. This always required creative freedom, which was extremely restricted in the Soviet period, or did not exist at all. Under such conditions it was difficult for Georgian literature to carry out this mission. This danger is perceptible in the artistic thought of M.Javakhishvili as well as his notes. The Georgian pen, which reminded the writer the Cross of the Golgotha, and the literature created by it, together with the Georgian nation, went through its Golgotha. The writer believed that it would again stand by the Georgian nation, like Simon, a Cyrenian, bearing the Cross of the Saviour after Him, which is equal to the fulfilment of a world mission.

სიკეთის ღღესაფაული ანუ ვაჟა-ფშაველას სამი მოთხრობა

მე-15 საუკუნის იტალიელი ფილოსოფოსის, მირანდოლას აზრით, „ღმერთს არ შეუქმნია ადამიანი არც მიწიერ, არც ციურ, არც მოკვდავ, არც უკვდავ არსებად, რათა ამ უკანასკნელს თავად შეექმნა სასურველი სახე, - ან უგვანო არსებად გადაგვარებულიყო, ან უზენაესობა, ღვთაებრიობა ეგემა“ (ზ.ხასაია, 1991, გვ. 116). ვაჟას შემოქმედება სწორედ იმას ემსახურება, რომ ყველა მისმა გამცნობელმა თავად შეიქმნას სასურველი სახე. ავტორი, უდიდესი სამწერლო ნიჭისა და საოცრად მოწყალე გულის წყალობით, ამას ისე ახერხებს, რომ მკითხველმა ყოველთვის უმაღლესი ზნეობით დაღდასმული სახის შექმნა გადაწყვიტოს. რა თქმა უნდა, ამგვარ არჩევანში ერთ-ერთ ძირითად როლს ასრულებს შემოქმედის ბელეტრისტიკაც, რომლის საუკეთესო ნაწილს თამამად შეიძლება ვუწოდოთ ერთი ამოსუნთქვით შესრულებული ჰუმანიზმის საგალობელი.

კონსტანტინე გამსახურდია წერს: „ვაჟა შუმი გენიოსი იყო და, როგორც ცნობილია, გენიოსისათვის კანონი არ დაწერილა“ (კ.გამსახურდია, 1961, გვ.6). ამ შესანიშნავ ნათქვამს შეიძლება დავუმატოთ, რომ იგი არა მარტო „შუმი“ გენიოსია, არამედ „შუმი“ კეთილიც და მისი გენიის საფუძველიც სწორედ ესაა. ეს თვისება ისეა გამჭდარი ვაჟა-ფშაველას ბუნებაში, რომ იგი თავის ერთ-ერთ ლექსში ღმერთს ევედრება:

„ბალახი ვიყო სათიბი,

არა მწადიან ცელობა,

ცხვრადვე მამყოფე ისევა,

ოღონდ ამშორდეს მგელობა“ (ჩვენი საუნჯე, 1964, გვ.44).

„ცხვრობას“ თხოვს პოეტი უზენაესს „მგლობის“ მაგივრად, თუ ოდესმე ასეთი არჩევანი დადგება მის წინაშე. უნდა ვიფიქროთ, რომ ვაჟასნაირი ამაყი კაცისათვის უძლური ცხვრის ტყავში ყოფნა ადვილი არ იქნებოდა, მაგრამ თუ სიკეთის კეთების ნიჭის შესანარჩუნებლად „ცხვრობაა“ საჭირო, მაშინ ამაზეც თანახმაა იგი. მას მარტო იმისათვის კი არ სურს შეინარჩუნოს სიკეთის მადლი, რომ უამისოდ ვერ იარსებებს, თუმცა ეს ასეცაა, არამედ იმიტომაც, რომ უნდა მწერლური ნიჭი არ დაკარგოს. ვაჟასათვის ზომ ნამდვილი მწერალი თანამოძმის სიყვარულის უნარისა და სიკეთის გაცემის გარეშე არ მოიაზრება. წერს კიდევ ამის შესახებ: „ვინ არის ნიჭიერი მწერალი? ვისაც დიდად უყვარს ადამიანი, დიდად მოწადინებულია გააბედნიეროს იგი, ვისაც დიდად უყვარს ცხოვრება და ენიაზება მისი გაუკეთესება. ამისათვის საჭიროა დიდი გრძნობა, დიდი ცოდნა ადამიანის სულისა და მის ცხოვრებისა“ (ვაჟა-ფშაველა, 1964, გვ.298).

შემოქმედმა მთელი სიცოცხლე ამ სიტყვებში გამოხატული რწმენით გალია. მისი საუკეთესო მხატვრული ქმნილებანი ამის ნათელი დადასტურებაა. ვაჟა-ფშაველას სიკეთე არაა ჩვეულებრივი სიკეთე, რომელსაც ადამიანთა უმრავლესობა თავის თავში ატარებს, არამედ უფრო ღრმა იდეალური და გამოუცნობია. მისი სიღრმე და იდეალურობა იმდენად დიდია, რომ მწერლის უახლოეს ადამიანებშიც კი გაცემას იწვევს. ამას ვაჟას ქალიშვილის, გულქანის სიტყვებიც მოწმობს: „სიღარბე, შვილწვრილობა და ძალიან, ძალიან მაკვირვებს,

ის ფიქრი, საიდანღა ქონდა მამასა, შვლის ნუკრზე საფიქრლად წყნარად დაჯდა ჩემი მამაი. სუ აღელვებული, სუ დაღალული“ (ე.თათარაძე, 1994, გვ.27).

გენიოსმა შექმნა საკუთარი დუხჭირი ყოფის რეალობიდან თავისუფალი უღრმესი სულიერებით განმსჭვალული სამყარო, რომლის ერთ-ერთი მთავარი საყრდენი სიკეთეა. არისტოტელე ამბობს: „სათნოება არ უნდა არსებობდეს სიამოვნების გარეშე, რომელსაც ის იწვევს“ (არისტოტელე, 1994, გვ.26). აზრით, სწორედ სიკეთეზე წერის დროს განსაცდელმა სიამოვნებამ ვაჟა ფშაველა „შვლის ნუკრზე საფიქრლად“. დააჩინა და ამის შედეგად მიღებული კიდევ „შვლის ნუკრის ნაამბობი“. მასში შვლის ნუკრი თავის დამატებით აღადამიანს მიმართავს: „ოჰ, ადამიანო! რატომ არ გებრალეები მე. რატომ არ მაძლევ თავისუფლებას, რომ გულდასვენებულმა თავისუფლად ვთელო ლამაზი მწვანე ბალახი, გადავდგე სერზედ და დავსტეებ საღამოს სიოთი?“ (ვაჟა-ფშაველა, 1966, გვ.14). ნუკრის სიტყვებში, ადამიანის სიამოვნება გამო გამოხატულ წუხილთან ერთად, ჩანს გაოცებაც. მისთვის იმდენად ბუნებრივია პატარა და სუსტი არსების სიბრალული, ვერ დაუჭერებია, რომ ადამიანი გაგება არ შეუძლია.

პატარა ნუკრს ისიც არ ესმის, რატომ არ უნდა ენდოს ტყეში შემთხვევით გამოჩენილი ბავშვიანი ქალი მისი მისამართით ნათქვამ ტყბილ სიტყვას. რატომ უნდა დაემალოს მას. იმასაც ვერ წარმოიდგენდა იგი, რომ ღმერთი რომელიც წინა დღით მისი ნუგეში იყო, მეორე დღეს სამუდამოდ დაიშორა. რომ მონადირე იმ ძუძუებს, რომელიც პაწია ნუკრს ასე უყვარდა, მათი გაუსვამდა და გამოშაშვავდა. ზემოთქმულიდან ჩანს, რომ „შვლის ნუკრის“ სული აბსოლუტურია. იგი იმდენად დიდია და ყოვლისმომცველი, რომ გულდასვენებული ბამდეც კი მიდის. მაგრამ სწორედ ამაშია, ვაჟას აზრით, ის სიკეთე, რომელიც იჭითაც მის არსებაში ბოროტებისათვის ადგილი აღარ არის. შვლის ნუკრის თავის გულში არ შეუშვა ბოროტება, მაგრამ იგი მის ირგვლივ მანერა დაიწყო ამიტომაც, რომ ეს პატარა ცხოველი სულ შეშინებულია, კანკალებს, გულდასვენებული სიკვდილს ელის. მისგან ნუკრს მხოლოდ ტყე იცავს. აქი ამბობს კიდევ: „შვლის ნუკრის ტყეო! შენ ბევრს მშველი, თორემ აქამდის ჩემის ქათიბის ბეწვით არ იქნებოდა გული მეუბნება, მტრის მსხვერპლად გავხდები“ (იქვე, გვ.13). ვაჟა-ფშაველა იცის, რომ შვლის ნუკრი დიდხანს ვერ იცოცხლებს და მას ადრე თუ გვიან ადამიანი მოკლავს, დედამისის მსგავსად, ანდა მტაცებელი შეჭმას. მაგრამ არაა მწერლისათვის მთავარი. მისთვის გაცილებით მნიშვნელოვანია თავისი შვლის ნუკრის სუფთა და შეურყენელი არსებობაა ამ ძალადობით და სიკეთეს სავსე სამყაროში.

ტიციან ტაბიძე „შვლის ნუკრის ნაამბობის“ შესახებ წერდა: „თუ ათავებს მკითხველი ამ მოთხრობას, გულში ჩაწყდება სიმი და შეუძლებელია აღუდღეს ამ საწყალი პირუტყვის ტანჯვით“ (ტ.ტაბიძე, 1966, გვ.26). ნათქვამი ჩვენ მხოლოდ იმას დავუმატებთ, რომ ვაჟას ამ შედეგის წამყვანი „გულში ჩაწყდარი სიმი“ გამართლებას ითხოვს და ამისათვის მას მხოლოდ ერთადერთ გზას უტოვებს — თუ მთლიანად არა, ოდნავ მაინც დაუმჯობესო სიწმინდით შვლის ნუკრს. შემოქმედი ამ თხზულებით უდიდესი მწერლის ნიჭის წყალობით თითქოს აიძულებს მკითხველს ასე მოიქცეს. თუ არადა, იგი არასრულფასოვან ადამიანად იგარძნოს! სწორედ ეს მიგვაჩინა ჩვენ შვლის

ნუკრის ნაამბობში“ გამოხატული ვაჟას ჰუმანიზმის მთავარ თვისებად.

დიმიტრი ბენაშვილი აღნიშნავს, რომ „ეს პატარა მოთხრობა ერთი გრძელი კენესაა ნატკენი გულისა“ (დ.ბენაშვილი, 1961). უნდა ვთქვათ, რომ შვლის ნუკრის „გულისტკივილი“ გამოწვეულია არა მარტო მისი ბედის უკუღმართობით, არამედ ამ პატარა არსების სათნოებითაც, რომლის ტკივილამდე მისული განცდაც ათავისუფლებს მის გრძნობებს ხელოვნურობისა და სიყალბისაგან, ნაღდსა და მართალ სახეს აძლევს მათ.

თხზულებაში „შთაბეჭდილებანი“ ვაჟა მოხუცი ცოლ-ქმრის — პაპასა და თამარის სამუდამო განსასვენებლის წინაშე, რომელსაც ქვაც არ აძლევს და ანწლითაა დაფარული, მუხლს იყრის და ამბობს: „მშვიდობა თქვენს სარეცელს, პატიოსანო კაცო! - რათა? - იმიტომ, რომ იმათ ტირილი შეეძლოთ“ (ვაჟა-ფშაველა, 1966, გვ.30). საინტერესოა, რატომ იწონებს მწერალი ასე განსაკუთრებით მისი გმირების ამ თვისებას? სალიტერატურო კრიტიკაში აღნიშნულია, რომ პაპა და თამარი ცრემლებს სხვისი სიბრალულის და თანაგრძნობის გამო ღვრიდნენ (დ.ბენაშვილი, 1961, გვ.265). ჩვენი აზრით, ვაჟასთვის არანაკლებ მნიშვნელოვანია ის, თუ როგორი ტკივილის გადატანის შემდეგ შეძლეს მისმა გმირებმა ზემოთ ნახსენებ თვისებათა შენარჩუნება. ტკივილი მართლაც დიდი განიცადა ცოლ-ქმარმა, როგორც მოთხრობიდან ვიცით, ორი შვილიდან ერთი მგელმა დაუგლიჯათ, მეორე კლდეზე დაუგორდათ და, როგორც ვაჟა ამბობს, მოხუცებულებს „შამნახავი“ არ დარჩათ (ვაჟა-ფშაველა, 1966, გვ.24). ამას თუ მათ უკიდურეს სიღარიბესაც დაუვმატებთ, მივხვდებით, რა დიდი სულიერი ძალის მქონე ყოფილიყვნენ ისინი, რომ ბედისწერის სიმუხტლეს მორეოდნენ, ცხოვრებაზე არ გაბოროტებულიყვნენ და ისეთი გული შეენარჩუნებინათ, რომელიც სრულიად უცხო საფლავებს ისევ წრფელად დაიტირებდნენ, როგორც საკუთარს.

ოსკარ უაილდი აღნიშნავს: „მშვენიერები მანამ ვერ გავხდებით, სანამ სინდისი ინსტიქტს არ შეერწყმება“ (ო.უაილდი, 1961, გვ.48). ვაჟა-ფშაველას აზრით, პაპისა და თამაროს მსგავსი უმაღლესი ზნეობის მქონე ადამიანების ცრემლებს ის მაღლი მოჰყვება თან, რასაც სინდისის სიკეთის ინსტიქტთან შერწყმული მშვენიერება ჰქვია. ამიტომაც მიესალმება იგი მათს ტირილს და იჩოქებს მათი საფლავებს წინაშე.

ვაჟა დარეჯანის შესახებ, თავის ამავე სახელწოდების მოთხრობაში, წერს, რომ იგი „სოფლის დარაჯად და პატრონად იყო სწორედ დაბადებული“ (ვაჟა-ფშაველა, 1966, გვ.47). როცა თხზულებას ვეცნობით, ვრწმუნდებით, რომ ამ ქალს სხვანაირად არსებობა არ შეეძლო. მასში იმდენად იყო განვითარებული სხვისთვის თავგანწირვის იმპულსი, რომ იგი მთლიანად ფარავდა მის პირად „მე“-ს. მწერალი სწორედ ამ ფაქტზე ამახვილებს მკითხველის ყურადღებას. ნათქვამს დარეჯანის მთელი ცხოვრება ადასტურებს. მხოლოდ მან დაიცვა მოხუცი ჯაბანა, როცა ვაჟარმა არუთინამ მას ვალში ქვებულები წაართვა; მან წამოიყვანა სახლში ორი პატარა ბავშვი, როცა საკუთარმა დედამ მიატოვა ისინი და გამიზარდის გაჰყვა; იგი წავიდა ქიზიყში დაკარგული ბეჟანის მოსაძებნად მაშინ, როცა ამ უკანასკნელის ბიძაშვილები „ხატებში“ და „ქორწილებში“ ატარებდნენ დროს. დარეჯანის ამ მოქმედებებს რომ ვიაზრებთ, აღარც ის გვეჩვენება უცნაურად, ამ ქალმა საკუთარი შვილი რომ ამოთხარა საფლავიდან მისი მონატრებით გულდამიმძიმებულმა.

ჩვენი აზრით, ეს არაორდინალური საქციელი საუკეთესოდ გამოხატავს დარეჯანის პიროვნების განსაკუთრებულობას.

ციცერონი წერს: „კეთილი ქმედების ჯილდოს თავად ამ ქმედების გააზრება წარმოადგენს“ (თ.კუკავა, 1985, გვ. 121). არ ვიცი, იღებდა თუ არა დარეჯანი ამგვარ ჯილდოს თავის ქმედებათა გამო, თუმცა დანამდვილებით ვიტყვი, რომ იგი მას არც ელოდა და არც სჭირდებოდა. რადგან ალტრუიზმი, ამ ცნების საუკეთესო და ჭეშმარიტი გაგებით, ამ ქალს სისხლში ჰქონდა გამჭდარი და იგი მისი ყოფის ჩვეულებრივი შემადგენელი ნაწილი იყო.

ვაჟა-ფშაველას იდეალი სიკეთის უტყვი, ჩუმი ქმნა ყოველგვარი საზღვრის გარეშე:

„მაშრომე საკეთილოდა,
თუნდ არ მოგიმკო ნაყოფი,
შვილთ საგმოდ არ გამიხადო

ჩემი მუდმივი სამყოფი“ (ჩვენი საუნჯე, 1964, გვ. 44).

შემოქმედის ამ ოცნების ხორცშესხმაა დარეჯანი. მისთვის მადლის ქმნა, უბირველესად, ქმედებაა და არა მის შედეგებზე ფიქრი, მაშინაც კი, როცა მის სიცოცხლეს საფრთხე ემუქრება. ამიტომ იყო, რომ, როცა მწყემსი ღვთისო და მისი ბატონი არაგვმა გაიტაცა, „დარეჯანი თავგადაგლეჯილი გაიქცა მწყემსის მისაშველებლად... გიჟივით მოუფიქრებლად შევარდა წყალში... ისიც ერთად ღვთისოსთან მძიმე ნაზოვრის წყალმა მორევში მიიტანა და კლდეზე მიაწყვიტა. დარეჯანს გონება წაერთვა თითქმის, მაგრამ ხელებს კიდევ აფათურებდა და თან ამბობდა: „სადა ხარ, შვილო, სადა?“ დარეჯანი და ღვთისო ორივენი დაიღუპნენ“ (ვაჟა-ფშაველა, 1966, გვ. 59). მოკვდა ვაჟას მოთხოვნის გმირი, თანაც ისე, რომ დასაფლავებაც კი არ ელირსა. მაგრამ მწერლისათვის ეს კი არაა მთავარი, არამედ ის, რომ იგი სხვისი გადარჩენისათვის დაიღუპა და მერე რა, რომ ვერაფერი იღონა, ზომ ეცადა. სწორედ ცდაშია, ვაჟას რწმენით, დარეჯანის პიროვნების სიდიდე და ღირსება.

ბავლე მოციქული ბრძანებს: „სიკეთის კეთება ნუ მოგეწყინდება, რადგან თავის დროზე მოვიმკით, თუ არ მოვდუნდებით. მაშ, ვიდრე დრო გვაქვს, სიკეთე მოვიმოქმედოთ ყველამ და უფრო მეტად მათ, ვინც ჩვენიანი რწმენით“ (გალ. 6, 9-10).

ზემოთ განხილული სამივე მოთხოვნა ამ ჭეშმარიტების მაღალმხატვრულ დადასტურებას წარმოადგენს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- არისტოტელე, 1994 - არისტოტელე, დიდი ეთიკა, თბ., 1994
დ. ბენაშვილი, 1961 - დ. ბენაშვილი, ვაჟა-ფშაველა, შემოქმედი და მოაზროვნე, თბ., 1961
კ. გამსახურდია, 1961 - კ. გამსახურდია, ტკბილზნოვანი ორფეოსი, „მნათობი“, 1961, №7
ვაჟა-ფშაველა, 1964 - ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული, ათ ტომად, ტ. IX, თბ., 1964
ვაჟა-ფშაველა, 1966 - ვაჟა-ფშაველა, თხზულებანი, ტ. V, თბ., 1966

ე. თათარაიძე, 1991 - ე.თათარაიძე, მამამა ღმერთს ჩამაჰყარა სახელი, თბ., 1991

თ. კუკავა, 1985 - თ.კუკავა, ესთეტიკა, თბ., 1985

ტ. ტაბიძე, 1966 - ტ.ტაბიძე, თხზ. 3 ტომად, ტ. I, თბ., 1966.

ო. უაილდი, 1961 - ო.უაილდი, კრიტიკოსი, როგორც ხელოვანი, თბ., 1961

ჩვენი საუნჯე, 1964 - ჩვენი საუნჯე, ქართული მწერლობა, ოც ტომად, ტ. 12, თბ., 1964

ზ. ხასიაი, 1991 - ზ.ხასიაი, ფილოსოფია (ისტორიული კურსი), ქუთ., 1991.

GELA KHARSHILADZE

TRIUMPH OF KINDNESS OR THREE STORIES BY VAZHA-PSHAVELA

The stories by Vazha-Pshavela "The Story of a Roe", "Darejani" and "Impressions" may be called with confidence the good expressed in words. One can hardly read the story of a roe narrated by the great writer without being touched. The reader's heart will surely grow kinder and more tender, and he will resolve to do good, no matter how difficult it may be.

It is impossible to read "Impressions" and not feel special respect for the old persons, depicted by the author. The reader indeed wishes to mourn over the graves of strangers and to apologize to them (the graves) because they are lonely and he cannot help them. But, who knows, perhaps, the reader helps them and his help is in the tears of those old people? Vazha-Pshavela thinks exactly so. Therefore, he kneels before the graves of the old people and thanks them for their ability to mourn over utter strangers.

Darejani ("Darejani") is a simple Pshavian woman, but why simple? She can defend all those who are in need.

Vazha-Pshavela's characters cannot be referred to as "simple", they are fully-fledged, original individuals.

თა ხატავსრძი

XVIII- XIX საუკუნეების ფრანგი პოეტები და ტერენტი გრანელი

ქართული პოეზიის გრანდს ტერენტი გრანელსა და ფრანგი ელეგისტებს ერთობისგან მთელი ერთი საუკუნე ამოვრებით, თუმცა პოეტური ხედვა და შემოქმედების საერთო ტენდენციები საშუალებას გვაძლევს მათ შორის ახლო კავშირზე ვიმსჯელოთ.

მე-18 საუკუნის ბოლო და მე-19 საუკუნის პირველი მესამედი ფრანგული ელეგიური პოეზიის აღორძინების ხანაა. ეს ის პერიოდია, რომელიც წინარომანტიკულის სახელწოდებითაა ცნობილი. ამ ხანის ლიტერატურაში ამკარად შეინიშნება რომანტიკული ტენდენციები. წინარომანტიკული ლიტერატურა საფრანგეთში ე.წ. რუსოსა და ინგლისური ლიტერატურის გავლენით ვითარდება; წინა პლანზე იწევს გრძნობიერების კატეგორია, მნიშვნელოვნად იზრდება ბუნების როლი, ყალიბდება სამყაროსადმი ფილოსოფიურ-ჭვრეტითი, შეიძლება ითქვას, რელიგიურ-მისტიური დამოკიდებულება; ორი საუკუნის გასაყარზე, ფრანგული რევოლუციის შემდეგ ერის სულიერი წყობაც იცვლება და სევდა, მელანქოლია საზოგადოების, მთელი თაობის ავადმყოფობა ხდება, რამაც, თავის მხრივ, ასახვა ჰპოვა პოეზიაშიც და ელეგიური ჟანრის აყვავებისა და ახლებური ძალით განვითარების საფუძველი გახდა, რისი დასტურიც ფრანგი ელეგისტების ა. დე ლამარტინის, ა. შენიეს, შ. მილუუს, ე. პარნის, ა. ჟილბერის შემოქმედებაა.

დიდი ქართველ პოეტი ტერენტი გრანელი მე-19 საუკუნის მიწურულსა და მე-20 საუკუნის პირველ მესამედში მოღვაწეობდა.

როგორც ა. ნიკოლეიშვილი აღნიშნავს: „არაერთი ლიტერატურათმცოდნე ტ. გრანელს მე-20 საუკუნის ჩვენს მწერლობაში რომანტიზმის თვალსაჩინო წარმომადგენლად მიიჩნევდა (მ.ზანდუკელი, კ.კაპანელი, აღ. წერეთელი, ვ.სალომეიშვილი...). ქართულ კრიტიკაში თავიდანვე დამკვიდრებული ეს თვალსაზრისი, თავის მხრივ, კიდევ უფრო გააღრმავა და განამტკიცა ლ. ალიმონაკმა. მისი მტკიცებით, „ტერენტი გრანელის შემოქმედება თავისი ხასიათით რომანტიზმს უახლოვდება. ტერენტი გრანელის პოეზიასა და რომანტიზმს შორის მრავალი ნათესაობითი ძაფებია გაბმული...“ (ლ.ალიმონაკი, 1974, გვ. 27). გარდა რომანტიზმისა, ტ. გრანელის შემოქმედება ზოგიერთმა ლიტერატორმა იმპრესიონიზმსა და სიმბოლიზმს დაუკავშირა (მ. კვესელავა, ს. ჭილაია, ი. ვართაგავა, მ. გვეტაძე...)“ (ან.ნიკოლეიშვილი, 1997, გვ. 124).

მიუხედავად იმისა, რომ ყოველი ამ აზრის შესაბამისი არგუმენტაციით გამყარება შეიძლება, მიგვაჩნია, რომ ძელია ტ. გრანელის შემოქმედება რომელიმე „იზმს“ მივაკუთვნოთ, თუმცა, ვიმეორებთ, რომ მის პოეზიაში შეიძლება ზოგიერთ ლიტერატურულ მიმდინარეობასთან საერთო ტენდენციებისა და მოტივების პოვნა, რის ცდასაც წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს.

ფრანგი ელეგისტები წინარომანტიკული და რომანტიკული პოეზიის შვილები არიან. არც ტერენტი გრანელისთვის იყო უცხო რომანტიკული სულისკვეთება. მათი პოეტური ნიმუშების შედარებისას ამკარაა ელეგისტთა პოეზიასთან ტერენტი გრანელის შემოქმედებითი სიახლოვე, რაც უპირველესად სევდიან, მელანქოლიურ განწყობაში გამოიხატება და რასაც ლექსთა სათაურებიც კი

მოწმობს: „განმარტობა“, „საღამო“, „შემოდგომა“, „ლოცვა“, „უიმედობა“ (ლამარტინი), „ხშირად მონობით დაღლილი...“, „უკანასკნელი სხივი“, „ბრმა“, „ავადმყოფი ჭაბუკი“, „უმეგობრობა...“ (შენიე), „ფოთოლცვენა“, „დაკარგული სამოთხე“ (პარნი), „უბედური პოეტი“ (ჟილბერი), „ტანჯულთა ზეიმი“, „მომაკვდავი პოეტი“, „ფოთოლცვენა“ (მილვუა), „მწუხარე მელოდია“, ფარული ვედრება“, „ღამე თვალბში“, „მკვდარი სურვილები“, „შემოდგომის პასტორალი“, „მიცვალებულის დღიურიდან“, „გულიდან სისხლის წვეთები“ (ტ. გრანელი)...

ისევე როგორც ტ. გრანელთან, ელვგისტებთანაც ფიგურირებს სიკვდილის სახე; უფრო უპრიანი იქნება თუ ვიტყვით, რომ ქართული პოეტის თითქმის ყველა ლექსში სიკვდილის აჩრდილი დაძრწის და მისი სუნთქვა ისმის. საფლავი, სამარე, სასაფლაო, სიკვდილი — ეს სიტყვები მრავლად გვხვდება როგორც ტ.გრანელთან, ასევე ფრანგ ელვგისტთა შემოქმედებაში. თუმც, უნდა აღინიშნოს, რომ მისდამი ოდნავ განსხვავებული დამოკიდებულება იგრძნობა: ვისთვის იგი ცხოვრების ბოლოა, სიცოცხლის უკანასკნელი აკორდი, ყოველივეს სასრული, ვისთვის — ცხოვრებით დაღლილის საუკუნო განსასვენებელი, ვისთვის — სასურველი თავშესაფარი, სანატრელი რამ, ტკივილთა ტეხილი მალამო, ვისთვის კი — გარდაუვალი საშინელი რეალობა: „ლა ტომბე-ასილე სოუჰაიტე“ — სასურველი თავშესაფარი (ა.შენიე), „ლა ტომბე ისოლე“ — ეული სამარე (შ.მილვუა), „ლა ფუნესტე ასილე“ — საშინელი განსასვენებელი (ნ.ჟილბერი), „შავი სამარე“, „საფლავების მწვანე სიმშვიდე“, „გზედავ სიკვდილის ყვითელ მანტიას“, „მე იმდენად შევეჩვიე სიკვდილს“ (ტ.გრანელი).

აღსანიშნავია, რომ ა. დე ლამარტინი თითქმის ერთადერთი ელვგისტი, რომელიც სხვათაგან განსხვავებით სიკვდილს განიხილავს არა როგორც არსებობის სამუდამო შეწყვეტასა და სრულ არყოფნაში გადასვლას, არამედ — როგორც მიწიერი ცხოვრების დასრულებას, ახალი სიცოცხლის საწყისს, გადასვლას ახალ, სხვა სამყაროში. პოეტი მას ზეციურ განმათავისუფლებელს უწოდებს:

„Je te salue, o Mort, libérateur celeste...“ (ა. ლამარტინი, 1863, გვ. 48).
 „Et l'espoir, pres de toi, revant sur un tombeau,
 Appuye sur la Foi, m'ouvre un monde plus beau...“ (რინკე, 1997, გვ. 23).
 „Que tardes-tu? Parais, que je m'elance enfin
 Vers cet Etre inconnu, mon principe et ma fin!“ (ა. ლამარტინი, 1863, გვ.

38).

„Et cependant, o Dieu, par sa sublime loi,
 Cet esprit abbatu s'elance encore toi...“ (იქვე, გვ. 39).

ტ. გრანელისათვის სიკვდილი ხან ტკივილისა და ტანჯვის შემსუბუქებაა, ხანაც საშინელება:

„ახლა კუბოში ვარ, გულმა დაისვენა,
 მომდევს პროცესია, ჩუმი თანამგზავრი“ (ტ.გრანელი, 1972, გვ. 76).
 „და მე ნათლად ვგრძნობ, რომ სიკვდილი მიშველის“ (იქვე, გვ. 14).
 „ღვას საფლავების მწვანე სიმშვიდე
 და ეკლესია თითქოს თრვლია“... (იქვე, გვ. 114).
 „სხვაგვარ დუმილით ვუსმენ მუსიკას
 და ახლა სიკვდილი ისე ადვილია...“ (იქვე, გვ. 105).

სიკვდილთან მსგავსი დამოკიდებულება იგრძნობა ა.შენიეს ელვგებში. ცხოვრების შხამიანი ფილის შესმით დაღლილი პოეტი საფლავეში განსვენებას

ნატრობს და ესოდენ სასურველ და სანატრელ სიკვდილს უხმობს:

"Je souris a la mort, volontaire et prochaine..." (ა.შენიე, 1819, გვ. 18).

„Je regarde la tombe-asile souhaitee..." (იქვე, გვ. 59).

საფლავი საშინელი განსასვენებელია, ასევე, მიღუფასათვის:

"La funeste asile ou peut-etre

Son fils reposera demain..." (შ.მილუა, 1880, გვ. 19).

ფრანგი ელევისტები ზშირად უჩივიან მარტოსულობას, უმეგობრობას, რაც მათ სულიერ ტკივილს კიდევ უფრო მწვავესა და მტანჯველს ხდის:

"Sans parents, sans amis et sans concitoyens,
oublie sur la terre et loins de tous les miens..." (შ.მილუა, 1880, გვ. 20).

ან კიდევ:

„Et pas un seul amis dont la voix m'encourage..." (ივე).

„Je meurs, et sur ma tombe ou lentement j'arrive

Nul ne viendra verser des pleurs" (ნ. ჟილბერი, 1823, გვ. 78).

ლამარტინისათვის უცხოა ეს ქვეყანა, ვერ პოულობს მეგობარს და ამიტომაც ცდილობს მარტოობაში იპოვოს შეება; ელევიაში „განმარტოება“ ის პირდაპირ შენიშნავს:

„Il n'est rien de commun entre la terre et moi..." (ა. ლამარტინი, 1863, გვ. 20).

მარტოსული და უმეგობრო იყო ცხოვრების ზვირთებში ეულად მოარული ტერენტი გრანელიც, არავინ ეგულებოდა, ვინც უმძიმესი ჯვრის ტვირთვაში დაეხმარებოდა:

„ჩემს მწუხარებას ზრდის სატუსალო

და ვგრძნობ საშინელ უმეგობრობას" (ტ.გრანელი, 1997, გვ. 83).

„ახლაც შორეულ მეგობარს უცდი,

რომელმაც ასე დაიგვიანა..." (იქვე, გვ. 84).

„სხვა მეგობარი მე არ მყოლია,

მხოლოდ ქარია ჩემი მხლებელი" (იქვე, გვ. 93).

მარტოსული პოეტისთვის უმეგობრობის მძიმე ზვედრი დიდი ტრაგედიაა:

„ბნელია სივრცე, ქსელავს ობობა

და ისევ ვიგრძენ უმეგობრობა,

სუფევს ფოთლები, მელანქოლია

და მეგობრები მე არ მყოლია (ტ.გრანელი, 1997, გვ. 96).

განსაკუთრებით საინტერესოა წინარომანტიკულ ლიტერატურაში ადამიანისა და ფოთლის შედარება; შემოდგომა, რომელიც ადრე სიმდიდრის, სიუხვის სიმბოლო იყო, ამ პერიოდის ფრანგულ ელევიაში გადაიქცა ფოთოლცვენის, სევდის, მელანქოლიური განწყობილების აღმნიშვნელ სიტყვად. თითქმის ყველა ელევისტი თავს მოწყვეტილ ფოთოლს ან ყვავილს ადარებს, რომელსაც ჩრდილოეთის ქარი თავის ნებაზე ათამაშებს:

"Fleur chatmante et solitaire

Qui fus l' orgueil du vallon,

Tes debris jonchent la terre,

Disperces par l' aquillon" (შ.მილუა, 1880, გვ. 16).

"De ta tige detache, pouvre feuille desseche"

(რ.ბრაუ, 1932, გვ. 36).

"Et moi, je suis semblable a la feuille fletrie,
Emportez-moi, comme elle, orageux aquillon"

(ა. ლამარტინი, 1863, გვ. 59).

ტ. გრანელიც ეხება შემოდგომის თემას და რამდენიმე ლექსიც კი აქვს მიძღვნილი მისადმი. მაგ., „შემოდგომის მოლოდინში“, „შემოდგომა“, „შემოდგომის პასტორალი“, „შემოდგომა მინდვრებში“... თუმცა მისი დამოკიდებულება შემოდგომასთან განსხვავდება ელეგისტთა დამოკიდებულებისაგან ამ საკითხისადმი. თუ ელეგისტებთან შემოდგომა ასოცირდება ფოთოლცვენასთან, დამჟღავნარ მცენარეებთან, რომელთაც ცხოვრების ქარი აქეთ-იქით აფარფატებს, ტ. გრანელისათვის შემოდგომა არის ზამთრის მოახლოების მაუწყებელი, ანუ სიკვდილის წინამორბედი.

„ეს გული ჰკნება წითელ ვარდივით,
ახლა კარები აქაც დაკეტეს
და მე უფსკრულში გადავარდნილი
ვუმზერ სისხლიან სამარის კედლებს“

(ტ. გრანელი, 1972, გვ. 53).

„ჩემს გულში სევდა თოვლივით ელავს,
ისევ მწუხარე ხმებია ზარის,
მოვიდა უცებ და მიდის ნელა,
ეს შემოდგომა როგორც სიზმარი“ (იქვე, გვ. 44).

შემოდგომა პოეტისათვის ყვითელია და არა ოქროსფერი. ეს სიყვითლე მასში სიკვდილის ასრციაციას იწვევს:

„ო, სიყვითლეა, სიყვითლე ყველგან
და მეც სიკვდილი მიახლოვდება...“ (იქვე).

შემოდგომის მოლოდინში მყოფი ტერენტი გრანობს, რომ წლის ამ დროს ყოველთვის ნაღველი და დარდი ახლავს თან და არა გაზაფხულის რწმენა:

„ისევ ციდან ველოდები მერცხალს,
მაგრამ ციდან ქარიშხალი მოვა...“ (იქვე, გვ. 142).

ფრანგ ელეგისტთა შემოქმედების ერთ-ერთი მთავარი თემაა მოგზაურობის, მგზავრობის თემა. ისინი ადამიანს, კერძოდ, პოეტს, ამ სამყაროში შემთხვევით მგზავრად, წუთისოვლის სტუმრად განიხილავენ:

„Au banquet de la vie infortune convive“ (ნ. ჟილბერი); ა. ლამარტინი კი ადამიანს მიიჩნევს შემთხვევით მგზავრად მიწაზე, რომელიც მგზავრობის დასრულების, ანუ მარადიულობასთან შედარებით ერთ დღეზე ნაკლები დროის გასვლის შემდეგ, სამუდამო სამყოფელს მიაშურებს („უკვდავება“, „შომაკვდავი ქრისტიანი“...).

ელეგისტებისათვის ადამიანად ყოფნა სხეულებრივ მარწუხებში ყოფნაა, ზორციელი სხეული მათთვის ის ჭაჭია, რომელიც მათ ამ ცოდვილ დედამიწაზე აბამს და მათს სულს არ აძლევს საშუალებას სამუდამო სამყოფელში, ზეციურ სამშობლოში გაფრინდეს. პოეტი შემოქმედს უხმობს, გაწყვიტოს სხეულებრივი ჭაჭვები და გაათავისუფლოს სული სხეულის ტყვეობიდან, რომელიც სურვილით იწვის, შეერწყას მარადიულობას და უზენაეს არსებას:

'Et cependant, o, Dieu! par sa sublime loi

Cet esprit abbatu s'elance encore a toi

Et sentant que l'amour est la fin de son être,
Impatient d'aimer brûle de te connaître!"

(ა. ლამარტინი, 1863, გვ. 88).

სხეულებრივ ჯაჭვებს მძაფრად განიცდის ტერენტი გრანელიც. იგი ვერ ეგუება თავის ზორციელ ჩარჩოებს და ტუსაღად გრძნობს თავს საკუთარი სხეულის ზორციელ დილეგში.

„ისევ მიწაზე ვარ მიჯაჭვული...

(ტ. გრანელი, 1972, გვ. 136).

„სული გაფრინდა თეთრი მტრედივით,

სხეული დარჩა ცოდვილ მიწაზე... (იქვე, გვ. 96).

„მალა გაფრენა მე მოვინდომე,

რადგან მიწაზე სული არ იცდის... (იქვე, გვ. 89).

„სული - სხეულის ჩუმი ტუსაღია“... (იქვე, გვ. 61).

„ვიცი, სხეულმა რომ დამატყვევა,

ტანი-ციხეა, მე-პატიმარი“ (იქვე, გვ. 75).

როგორც ელეგისტები, ისე ტ. გრანელიც, გრძნობენ მისწრაფებას ღვთისაკენ, იდეალისაკენ. ისინი ელტვიან ადგილს, სადაც შეეძლებათ დაიბრუნონ დაკარგული სიმშვიდე, რწმენა და სიყვარული. ეს ადგილი უსახელოა, იგი დედამიწაზე არ არის. თუმცა არსებობს დედამიწის ფარგლებს გარეთ, სადაც ელეგისტებისათვის იგი უმეტესად უზენაესი გონი და ძალა - ღმერთია. ტ. გრანელისათვის კი ეს ამოუცნობი რამ არის „იდუმალი სიშორე“, „უხილავი მხარე“:

„იქ უხილავი მხარე მიცდიდა,

და ნისლიანი უსაზღვრო სივრცე,

მე ზომ მინდოდა გასვლა მიწიდან,

მე ზომ მინდოდა გაფრენა ცისკენ“ (იქვე, გვ. 86).

„იქ მივალ სადაც მუსიკა უკრავს

სადაც ცხოვრობენ სხვა იმედები“ (იქვე, გვ. 127).

ტერენტისეული „ნისლიანი უსაზღვრო სივრცე“ და „ცისფერი სიშორე“ არც დედამიწაზეა და არც სხვაგან სადმე. იგი არც სიკვდილია და, მით უმეტეს, არც სიცოცხლე. იგი რაღაც სხვაა.

„არა სიცოცხლე, არა სიკვდილი,

არამედ რაღაც სხვა“ (იქვე, გვ. 88).

ეს ის სხვა ყოფაა, რომელსაც მიეღწევიან პოეტები; ის ყოფიერება, რომლის მიღწევასაც ყველა პოეტური სულის ადამიანი ელტვის. იგი სწორედ იმ იდუმალი მესამე გზის დაუცხრომელი ძიებაა, რომელიც არსებითად განსაზღვრავს მათ არსს.

როგორც ვნახეთ, მიუხედავად იმისა, რომ ფრანგი ელეგისტები და ქართველი პოეტი ტერენტი გრანელი დროუამობრივად შორს დგანან ერთმანეთისაგან და არც იცნობენ ერთმანეთის შემოქმედებას, მათი პოეტური ნიმუშების ანალიზი საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ მათ დიდი სულიერი ნათესაობა და სიახლოვე აკავშირებთ, რისი მიზეზიც, უდაოდ, ის „პოეტური და ადამიანური ტვირთია“, ზოგადად ადამიანური ტკივილი თუ სიხარულია, ბედი თუ უბედობაა, რომელიც კაცობრიობამ თავისი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე გამოიარა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ლ. ალიმონაკი, 1974 - ლ. ალიმონაკი, ლიტერატურული წერილები, თბ., 1974
 ტ. გრანელი, 1972 - ტ. გრანელი, ლირიკა, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1972
 ა. ნიკოლეიშვილი, 1997 - ა. ნიკოლეიშვილი, ტერენტი გრანელი, ჟურნ. „განთიადი“, №11-12, ქუთ., 1997
 ა. არნო, 1900 - Arnault A., Oeuvres poetiques, P., 1900
 რ. ბრეი, 1932 - Bray R., chronologie du romantisme, P., Nizet, 1932
 გიარი, 1956 - Guyard, Lamartine, Ed. Universitaire, P., 1956
 ა. ლამარტინი, 1863 - Lamartine A. de, Oeuvres poetiques completes, P., 1863
 ა. ლუპე, 1942 - Luppe A. de., Les travaux et les jours d'A. de Lamartine, Albin Michel, P., 1942
 შ. მილევე, 1880 - Millevoye Ch. U., Oeuvres completes, P., 1880
 დ. რენსე, 1997 - Rince D., La poesie francaise du XIX s. presse Universitaire de France, P., 1997
 ნ. ეილბერი, 1823 - Gilbert N., Oeuvres completes, P., 1823
 ა. შენიე, 1819 - Chenier A., Oeuvres completes, P., 1819.

IA KHACHAPURIDZE

FRENCH ELEGISTS OF THE 18TH-19TH CC. AND
 TERENCE GRANELI

Almost a century separates Terenti Graneli and the French elegists of the end of the 18th c. and the first third of the 19th c. - Lamartine, Chénier, Parny, Millevoye, and Gilbert, but their poetic view and general tendencies of their work allow us to discuss close ties between them.

The work of the French elegists is based on the poetry of Pre-Romanticism and Romanticism. Although, it is difficult to determine to which literary trend T. Graneli belongs, the Romantic spirit was not for him alien. The comparison shows that the work of T. Graneli is close to their poetry, above all, this is revealed in the sad, melancholy mood, which is also confirmed by the titles: "Solitude", "Evening", "Autumn", "Hopelessness" (Lamartine), "The Last Beam", "Without a Friend" (Chénier), "Fall of the Leaves", "The Lost Paradise" (Parny), "Unhappy Poet" (Gilbert), "Dying Poet", "Fall of the Leaves" (Millevoye), "Sorrowful Melody", "Night in the Eyes", "Dead Desires", "Autumn Pastoral", "From the Diary of a Dead Person", "Drops of Blood form the Heart" (T. Graneli). With T. Graneli and the elegists one finds the image of death: the words "grave", "cemetery", "death" often recur in their poetry.

The analysis allows us to discuss the poetic works of the French elegists and T. Graneli as closely related.

ლელა ხაჭაპურიძე

სახე-სიმბოლოები გ. დოჩანაშვილის პროზაში („სამოსელი პირველი“)

ყოველი დიდი შემოქმედის ნაწარმოების სიუჟეტურ ხაზს მიღმა არსებობს ფარული აზრი, იდეა, რომელსაც მიგნება და დანახვა სჭირდება. ამ აზრის ამოცნობა ხერხდება ნაწარმოებში არსებული სიმბოლური სახეებისა და მხატვრული დეტალების მეშვეობით, რომელსაც მწერალი თხრობისას იყენებს. გ. დოჩანაშვილიც იმ დიდ შემოქმედთა რიცხვს მიეკუთვნება, რომლის თხზულებებშიც უზვადაა სიმბოლურ-ალეგორიული სახეები.

მრავალი მოსაზრება არსებობს აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით. ნაშრომში შევეცადეთ წარმოგვედგინა გ. დოჩანაშვილის პროზის სიმბოლოთა და ალეგორიითა ჩვენებული გააზრება.

„სამოსელი პირველი“ სახარებისეული, ახალი აღთქმისეული უძღვები შვილის იგავის ლიტერატურულ ინტერპრეტაციას წარმოადგენს, თუმცა მრავლად გვხვდება ისეთი ნიუანსებიც, რომელნიც „არქეტიპების სახით ბიბლიიდან და წარმართული მითოსიდან იღებენ სათავეს“ (ზ. კიკვიძე, 1995, გვ. 129).

ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ნაწარმოების გმირის, დომენიკოს, როგორც უძღვები შვილის, სახე. ზოგიერთი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ იგი მამის მიერ ქვეყნად მოვლინებული სიტყვაა: „თუ პარალელს გავავლებთ იოანეს სახარებისეულ „სიტყვას“ და იმ „სიტყვას“ შორის, რომელიც მამამ დომენიკოს უწყალობა, ცხადი ხდება, რომ მიმართება მამასა და დომენიკოს შორის მამა ღმერთისა და ძე ღმერთის მიმართების ტოლფასია. დომენიკო მამის მიერ ქვეყნად მოვლინებული სიტყვაა“ (თ. ოთხმეზური, 1991, გვ. 87). ჩვენი აზრით, დომენიკო ძე შეცთომილია, უძღვები შვილია, როგორც ყველა ჩვენგანი, ყველა ადამიანი და არამც და არამც ქრისტე, იგივე ღმერთი, რომელიც „იყო, არის და იქნება“ („პირველ მათა დაბადებამდე და შექმნად ქვეყანისა და სოფლისა და საუკუნიდგან და უკუნიამდე შენ ხარ“, ფს. 89,2). იგი წვევრია სამებისა. გავიხსენოთ იოანეს სახარება, სადაც თავად მაცხოვარი ბრძანებს: „წარვედით და მოიმოწაფენით ყოველი წარმართნი და ნათელსა სცემდეთ მათ სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა, ამინ!“ (იოანე 5,2). ასე რომ, დომენიკოს, როგორც ძე შეცთომილის, დაკავშირება ქრისტე ღმერთთან, ვფიქრობთ, ყოვლად გაუმართლებელია. მით უმეტეს, ნაწარმოები საამისო საბუთს არ იძლევა. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ დომენიკო განწმენდის გზით (ლორებში ცხოვრებითა და ტანჯვა-წვალებით) უახლოვდება მამას, ხოლო ქრისტეს ამ გზით საწყისში დაბრუნება და განწმენდა არ ესაჭიროებოდა, ვინაიდან თავად იყო ღმერთი და სხვათა განმწმენდი.

გ. დოჩანაშვილი თავის ერთ-ერთ ინტერვიუში მიუთითებს, რომ დომენიკო „უძღვები შვილია, მამის წილის ვერშემცნობი, მაგრამ მგზავრობაში მრავალჭირგამოვლით გონზე მოსული და პატიების მთხოვნელი“.

დომენიკო ანუ უძღვები იგი შვილი, „გამოართვა რა მამასა თვისსა ყოველი ნაწილი, რაიცა მას ერგებოდა სამკვიდრებელისაგან, წავიდა შორსქვეყანას, დაიწყო მუნ გარყვნილი და უშმინდური ცხოვრება, დააბნია ყოველიფერი თვისი

ქონება, მერმე ისე დაგლახავდა სულითაც და ხორციელად, რომელ ღორების მწყემსად დააყენეს. მსგავსადვე კაცი, რომელი განეშორება ზეციერსა მამასა, აივლებს უღელსა საღმრთოისა სჯულისასა, დაგლახებდება, დაეცემა და დამაზინჯდება სულიერად, მოაკლდება ყოველსა სულიერსა ნიჭსა და მადლსა ღვთისაგან მინიჭებულსა და დაემსგავსება უშინდურსა პირუტყვსა“ (ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა, ტ. II, 1989, გვ. 11).

უძღებ შვილში ნაგულისხმევია ყოველი ცოდვილი, ადამიანი, რომელიც იღებს მამისაგან (ღვთისაგან) თავის წილს ყველაფერს: სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას, სხვადასხვა უნარს, ივიწყებს ღმერთს, მის მცნებებს, მისდამი შიშს, მაგრამ ღვთის შეწვევით მოდის მხსნელი აზრი და იგი არ ილუბება: “ვსკოდე ცად მიმართ და წინაშე შენსა და არა ღირს ვარ წოდებად შვილ შენდა“. იგი, “თუმცა შთავარდა უკიდურესსა მდგომარეობასა შინა გარნა, ბოლოს თვით ამ საშინელმა მისმა მდგომარეობამ მოიყვანა გონზედ, შეაშინა, გააღვიძა, აიძულა შენანებად და მოქცევად მამისა მიმართ მისისა. სინანული მისი იყო გულწრფელი, გადაწყვეტილი და ნამდვილი. მან სრულიად შეიგნო თავისი ცოდვა, სიმდაბლით აღიარა იგი ღვთის (მამის) წინაშე და მერმე თვით საქმით აღასრულა სინანული, ე.ი. უარ-ჰყო, უკუ აქცია თავისი ცოდვა, გამოიცვალა ცხოვრება. ამისთვის მამაც სიხარულით მიიღებს მას, ივიწყებს ყოველთა მისთა ცოდვათა, მოუწოდებს ყოველთა მისთა მეგობართა, რათა მონაწილე იქმნენ მისისა სიხარულისა, “რამეთუ ძე იგი მისი მომკვდარიყო და განცოცხლდა, წარწყმედილი იყო და იპოვა“ (ქადაგებანი, 1989).

ცხადი ხდება, რომ დაღმართში, ქვევით დაშვებაში ადამიანის დაცემის აზრი დევს, ხოლო ზესწრაფვაში ავტორი ადამიანის სულიერი ამაღლებისაკენ მიმავალ რთულ გზას გულისხმობს. ამგვარი სიმბოლიკა ერთ მეტად მნიშვნელოვან თავისებურებას ქმნის რომანში “სამოსელი პირველი“. ზევით, აღმართში, მამისეული სახლია, მაღალი სოფელია, ქვევით, დაღმართში - სამფეროვანი კამორაა. მამისეული სახლიდან წამოსული დომენიკო ქვევით, ლამაზ-ქალაქისაკენ მიმავალ დაღმართს დაუყვება, ხოლო ლამაზ-ქალაქიდან ანა-მარიას დაკარგვით დამწუხრებული, კიდევ უფრო ქვევით, კამორაში ეშვება. კამორა სწორედ ქვესკნელის, ჯოჯოხეთის, ბოროტ, დემონურ ძალთა სამკვიდრებელია, ვითომცდა ზემოთ არსებული დაღმართი ქვესკნელისკენ მიმავალი გზაა, ეს მენდეს მასიელის სიტყვებშიც ჩანს, როდესაც იგი მოლოქეს ამბავს ყვება: “მართლა ავიდა მოლოქე კლდეზე, სინამდვილეში კი დაღმართს ჩაუყვია, ჯოჯოხეთისკენ ჩაცურდა ნელა“ (გ. დოჩანაშვილი, 1990, გვ. 455).

დომენიკო თავად კაცობრიობაა, “ერთ ღროს უცოდველი, მამის წიაღში მყოფი, მერე შეცდომილი, ათას გზაზე მოხეტიალე, მარად მერყევი ორ საწყისს შორის, ბოლოს, მსწრაფი განწმედისა და ამაღლებისაკენ“ (ზ. კიკვიძე, 1995, №11, 12, 13).

აქვე საგულისხმოა მოლოქეს სახე, რომელიც ბოროტების, ეშმას, სატანის პროტოტიპია. მენდეს მასიელი, როდესაც კამორას (ბოროტების საუფლოს) წინააღმდეგ საბრძოლველად მოუწოდებს თავის მრევლს, მქვერმეტყველურად უხატავს მათ მონობის არსს, შემზარავად შთამბეჭდავი ფერებით აღწერს მოლოქეს სახეს:

“დიდი ხნის წინათ, უგუჟურებო, ასურეთის ფხვიერ მიწაზე კერპი მოლოქე

ამოიზარდა... ღვინო იყო თუ დამდეგარი წყალი, პური იყო თუ გამომშრალი ძნა, სუყველაფრიდან თავის წილს ითხოვდა! კაცი იყო და სპილენძად იქცა...

...ისიც სხვასავით ჯერ გლეხი გახლდათ, იმის მეზობელს კი იანე ერქვა. ერთი თქვენსავით ჩვეულებრივი კაცი იყო... მაგრამ მოლოქემ ერთ დაწყევლილ დღეს თვალეში შეხედა. საღამო იდგა და ძილისწინა მიყუჩებისას, დაღლილ იანეს სოხანეზე დაგებულ ცხვრის ტყავებისკენ რომ ეზიდებოდა ნამუშევარი, დგომით დაღლილი წვრილი ფეხები, თითქოს ახლახან გამოღვიძებულ მოლოქეს თვალეხს წააწყდა, და შეშინდა! ...იმ ყურებისას მოლოქე იგი გოროზდებოდა, ღონეს იკრებდა, უმაგრდებოდა წყეული გული, ერთმანეთს თვალეში შესცქეროდნენ და საცოდავი იანე კიდევ - პატარავდებოდა მთლად... ფუ?, ლაწირაკი, და, უგზურნო, თქვენ ყველას გგავდათ!“ („სამოსელი პირველი“, გვ. 445-456).

გმინვით და ხელის ფათურით მიიკვლევდა გზას, ჰოი, ბეჩაი... სახეზე მსუბუქ სილად გადასდიოდა გაზაფხულობით ძალიან რბილი, მოქნილი ფოთლის გრილი შეხება, ფეხქვეშ კი შარშანდელი და შარშანწინდელი, და კიდევ უფრო შორეული, ჯერ - დამკნარნი და ტყის სისოვლე შეყოლილნი, მერე ძველი ფურცლები მსუყედ და მძიმედ შარიშურობდნენ. მდინარისაკენ ალაღებდნენ მიაბიჯებდა დომენიკო, მეგზურად მხოლოდ შორეული მდინარის ჩუხჩუხი ჰქონდა, სად მიდიოდა დაბნეული მეგავრი, რას დაეძებდა, რამ არივიდარია, რაღა უნდოდა, ვიღა სურდა, ნუთუ სოფელშიც, მაღალ სოფელშიც ლამაზობითაც კი არ ეწერა სიმშვიდე, წოლა და მოსვენება, დღით - დინჯად თესვა და ზენა, სულ ასე უნდა ევლო და ევლო?“ („სამოსელი პირველი“, გვ. 710).

ყოველივე ეს კი ხდება იმის გამო, რომ ჯერ არ აქვს ადამიანს სასუფეველში, ზესთა სოფელში (მაღალ სოფელში) დამკვიდრების უფლება, ჯერ კიდევ არ გაღებულია მისთვის „სასუფეველი ცათა“, ეს მხოლოდ „სიტყვის“ განხორციელების შემდგომ იქნება შესაძლებელი.

თანახმად ძველი გადმოცემისა, რომელიც მოციქულთა დროიდან მომდინარეობს, განხორციელებულმა სიტყვამ - იესო ქრისტემ ჯოჯოხეთში იქადაგა მისგან ნათესავის გამოხსნა, ძლევა ცოდვისა, სიკვდილისა, ამასთანავე, გამოიყვანა იქიდან სულნი მართალნი. ამით დაარღვია ბქენი ჯოჯოხეთისანი და მეუფება მისი. ამის შესახებ პეტრე მოციქული წერს: ქრისტე „მოკვდა ხორცითა და ცხოველ იქმნა სულითა, რომლითაცა საპყრობილესა მას სულთასა მივიდა და ჰქადაგა“, დავით მეფე წინასწარმეტყველი ბრძანებს: „არა დაუტეო სული ჩემი ჯოჯოხეთს, არცა სცე წმიდასა შენსა ხილვად, განსაზრწნელი“. არსებობს ჯოჯოხეთიდან სულთა ამოყვანის ამსახველი ხატები და ამასვე მოწმობს ქართული ხუროთმოძღვრული ძეგლების ფრესკებიც.

სწორედ ამის შემდეგ მოიპოვა ადამიანმა საუკუნო ცხოვრება, უფლება სასუფეველში (ზესთა სოფელში) დამკვიდრებისა:

“მხოლოდ შობილო, ქრისტე, ღმრთისა სიტყვაო,

რატამს უკვდავი ღმერთი აღსდგა საფლავით,

დახსენ სიკვდილი, განაქარვე ზრწნილება

და მორწმუნეთა მოგვმადლე უზრწნელება,

და უკვდავება მოგვანიჭე“

(მიქაელ მორდრეკილი „იამბიკონი“).

“კურთხეულ ხარ შენ, ყოვლადწმიდაო ღვთისმშობელო, ქალწულო

დედოფალო მარიამ, რამეთუ განხორციელებითა შენგან ქრისტეს ღვთისაითა სოფელი განთავისუფლდა ცოდვისაგან, ყოველი ზიარ ვიქმენით ანგელოსთა და უხრწნელებასა ღირს ვიქმენით“ (შოი მღვიმელი, “ლოცვა ღვთისმშობლისადმი”).

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულის გარეშე ადამიანს - დომენიკოს არ შეუძლია ბოლომდე შეიმეცნოს მაღალი სოფლის მნიშვნელობა, ამიტომაცაა, განწმედელ ცეცხლთან მდგარმა არ იცის, რა მოიმოქმედოს და ვედრებით სავსე მზერა აქვს მიპყრობილი მამისათვის. ამიტომაცაა, რომ გარბის, იძალდება მანამ, სანამ ყველგანმყოფი მამის მრავალმოწყალე ხელი თავზე არ დაედება და ეტყვის სიტყვებს, რომელიც ერთიანად გააბრუებს მას: “ორჯერ გიბოძეს სამოსელი პირველი, დომენიკო, - თქვა მამამ, - და მესამედაც გიწყალობებ - მე მოგცემ სიტყვას შენ, დომენიკო.

რა, ეს რა უთხრეს, გაბრუებული წამოჯდა მგზავრი.

- კარგად იცოდე, დომენიკო, სამოსელი პირველია სიტყვა (“სამოსელი პირველი“, გვ. 715).

სიმბოლურია ისიც, რომ განწმედელ ცეცხლში დომენიკო სამოსელ პირველს წამომართულს ხედავს: “სიმხურვალისაგან წამომართა სამოსელი პირველი... შუაგულ ცეცხლში, ატორტმანებულ, მტუნავ ჰაერში სულ უარაფროდ, თვითონ, თავისით, შუაგულ ცეცხლში წამომართულიყო და იდგა, ეკიდა“; “თვალნათლივ სჭვრეტდა ცეცხლში წამომართულ, აგიზგიზებულ სამოსელ პირველს“ (“სამოსელი პირველი“, გვ. 716).

სამოსელი პირველი იყო სჯული, რომლითაც საკუთარი ცოდვებითვე ღმერთს დაშორებულ ადამიანს შესაძლებლობა ექნებოდა კვლავ დაბრუნებოდა მამის წიაღს, საწყისს, ოღონდ მთელი არსებით უნდა მიეღო იგი და უმსგავსო საქციელით საკუთარივე თავი არ განეძარცვა მისგან. რადგანაც დომენიკომ თავიდან ვერ შეიმეცნა იგი, დასჭირდა ტანჯვით გამოესყიდა დანაშაული და ღორებთან ყოფნის (დამდაბლების) გზით ამაღლებულიყო.

რაც შეეხება სამოსელი პირველის თვლებს, ისინი, ჩვენის აზრით, შეესაბამება იმ სხვადასხვა უნარს, ნიჭს, რომელსაც მამა (ღმერთი) აძლევს დომენიკოს (ადამიანს), მაგრამ ისინი ჯერ კიდევ უმოქმედო, გამოუყენებელია, ვინაიდან მაღალ სოფელში არ არსებობს მათი გამოყენების საჭიროება. მაგრამ მათი მოქმედებაში მოყვანა ხდება დომენიკოს ლამაზ-ქალაქში წასვლის შემდეგ. როგორც ვიცით, მამამ გაყიდა სამოსელის თვლები და მათში აღებული თანხა გადასცა დომენიკოს, ე.ი. მოქმედებაში მოსაყვანად მისცა მას, რის შემდეგაც მგზავრს უფლება ეძლევა, როგორც უნდა, ისე მოიხმაროს ისინი: “როგორც მოისურვებ, ისე მოიხმარ, - თქვა მამამ - გინდა გაიმრავლებ, თუგინდ - ღარიბებს დაურიგებ, ანდა მდიდრებს მოართვი, თუ მოისურვებ - წყალშიაც შეგიძლია ჩაჰყარო“ (“სამოსელი პირველი“, გვ. 102).

იმაზე, თუ როგორ და რაში გამოიყენებს ამ თვისებებს, ნიჭებს მგზავრი, შეგვიძლია ვიმსჯელოთ იმისდა მიხედვით, შეირყვნა თუ არა იგი, ე.ი. წვადი, წარმავალი, ზრწნადი გახდა თუ არა. დაეტოვებინა რამდენიმე მათგანი სოფელში - ეს ნიშნავდა - წაუბილწავი, შეურყვნელი შეენახა რომელიმე მათგანი.

როგორც ვიცით, განწმედელ ცეცხლში ჩაგდებული სამოსლის თვლები მეტ-ნაკლები სიძლიერით იწვიან: “იწვოდა თვით კონჩენტინა და წამდაუწუმ მხიარული ქალიშვილებიც, იმათი ამბავი ძალიან მსუბუქ, სიფრიფანა კვამლად

ადიოდა ცაში... არტურო - ძლივს გამოირჩა ჟრჟოლადავლილი სამოსლიდან ლამაზქალაქელი ცბიერი, ხარბი მასპინძელი... სამოსელ პირველსაც კი ჰქონია თურმე ყალბი თვლები, და როგორც კი ოდნავ წაებოტინა ცეცხლი, მაშინვე დაიბზარა და დასკდა ჭყეტელა ქვები... ქვედა თვლებს მაგრად გაუჭდა ცეცხლი და ერთ ადგილას; განსაკუთრებით ძნელად იწვოდა - ეს ახალგაზრდა გიჟი, უგო, ნამდვილი დანით ოფლიან ხელში, გარინდებული იმზირებოდა... აი იმდენ ბოროტ ელვარებაში სამი ქვა მაინც სათნოდ იწვოდა, და იმდენაირი ჯურის ხარისხოვან ავაზაკთაგან იმედოდ გამოარჩია ლურჯი იაგუნდი, ეს - ოთო - ექიმი იყო, მისი კომორელი მამობილი, კეთილი ძია, თვალში სისოვლე წამდაუწუმ რომ ეძალებოდა, და საცოდავად იკრუნჩხებოდა ქარვა, ნახევრად ძვირფასი ქვა - დილის უმწეო ქალი, როსა, უკანასკნელი ორმოცი გროში რომ დაუტოვა სიყვარულისთვის, მადლობის ნიშნად, და კიდევ ერთი, შავად აციაგებული, ყველაზე ღრმა და იღუშალი ქვა - ორ გიშერთაგან ერთ-ერთი, ალექსანდროს უფროსი ძმის, მიჩინოს ავად პატიოსანი ძვირფასი თვალი ცეცხლში იწვოდა... მაგრამ იმდენი ავაზაკის ვიც ელვარებას რას ჭყოფოდა მხოლოდ სამი ქვა, იმოდენა ბრბოს სად გასწვდებოდა და აუარება ძვირფასი, ნახევრად ძვირფასი და ყალბი თვალის ატკაცუნებულ წვას მოკუნტული და გაოფლილი მისჩერებოდა დომენიკ, მგზავრი, და აწრიალებულმა მეორე გიშერს რომ დაადგა მოწყალების მაძიებელი, ჯიუტად გაფაციცებული თვალი, ჰეე, რა მწარედ ესიამტკებოდა, რომ მასაც, მგზავრსაც, მშობლიური სოფლის გარდა, თავის ქალაქი, თეთრი კანუდოსი, ჰქონდა - ჩვენ ხომ... - ჩვენ ყველასა გვაქვს ჩვენი ქალაქი, ოღონდ ხანდაზან არც ვიცით ხოლმე...

და მხოლოდ ერთ ქვას - დიდ ამეთვისტოს ვერ ედებოდა მრისხანე როკვით შებოტინებული ცეცხლი... მხოლოდ იმ ერთ, ერთადერთს, იმ ჯიუტად მოელვარე ქვას, მაინც რამდენი უწრიალა და ველარ მოედო ვერასდიდებით ცეცხლი - იცოდა მგზავრმა, ვისი ქვაც იყო დიდი ამეთვისტო. (სამოსელი პირველი, გვ. 709).

ცეცხლის საშუალებით ნადგურდება ის ძვირი საქმე, რომელიც ოდესმე ჩაუდენია ადამიანს: "ვითარცა ცეცხლი მექმნენ მე, და ვითარცა ნათელი ხორცი შენი და სისხლი შენი პატიოსანი, მაცხოვარო ჩემო, შემწველ ცოდვათა ნივთსა და დამწველ ეკალსა ვნებათასა" (გალობა, თ. სძლისპირი); "ერთბაშად ცეცხლსა ვეზიარები შეუწველად, ვითარ უკვე მაყვალი ძველად შეუწველად მგზნებარე" (სხვა ლოცვა საღმრთოთაგან თქმულთა წმიდისა ზიარებისა, სიმეონ ახლისა ღვთის-მეტყველისა); "განანათლენ სულისა ჩემისა საცნობელნი, დასწვენ ჩემი ცოვისა მიმართ მიდრეკილებანი" (ლოცვა იოანე დამასკელისა, 11).

ცეცხლი ერთდროულად გამანადგურებელიცაა და გამწმენდიც, როგორც ოქროს აწრთობს იგი და აცლის ცუდ შენარევს, ასევე იწვის მასში ყველა ის საქმე სამოსლის თვლების სახით, რომელიც ხრწნადია, წარმავალია და შეუწველი რჩება მხოლოდ და მხოლოდ ერთი, სიყვარულის ქვა - დიდი ამეთვისტო, რადგანაც სწორედ იგია ღერძი, რომელზეც და რომლის საშუალებითაც ტრიალებს დედამიწა.

ღვთის შემეცნებისათვის სამი რამ არის აუცილებელი: რწმენა, იმედი და სიყვარული. დომენიკოს სწამდა, სჯეროდა, რომ "ვილაცას უყვარდა", "იმედად კანუდოსი, თავისი ქალაქი ჰქონდა, ხოლო სიყვარულით კი იმ ადამიანთან იყო დაკავშირებული, რომელიც სულ სხვისი, "მეუფის იყო". ანა-მარია - სიყვარული

იყო ერთ-ერთი საშუალება ღვთის შემეცნებისა. მისი ვერდამტევი მგზავრი კარგავს მას, რათა მონატრებაგაძლიერებულმა ანა-მარიასვე შეცნობამდე მისული გრძნობამოძალეობა განიცადოს. ეს ყოველივე კი გაზდება დასაწყისი ზესთასოფელში დაბრუნებისა. ეს სწორედ ის გრძნობა იყო, რომელიც გაზდა მიზეზი დომენიკოს შემდგომი მოქმედებისა. ანა-მარიას დაღუპვა საჭიროც იყო, რათა ამით წარმოქმნილ ტკივილს მგზავრი იძულებული გაეხდა წასულიყო, ევლო და გზაში განცდილივე ტანჯვით შეემეცნებინა დაკარგული.

ამქვეყნად, როგორც აღვნიშნეთ, მამის შესაცნობად სიყვარული არ არის საკმარისი, საჭიროა რწმენაც და იმედიც, ამ სამის ერთიანობა ქმნის საშუალებას ღვთის (მამის) შემეცნებისა. დომენიკო ლამაზ-ქალაქში იხილავს პირველად ლაქას ჭერზე, რომელიც მამას მოაგონებს, შეაგრძნობინებს და გაუჩენს რწმენას, რომ "ვილაცას უყვარდა", ხოლო ეს გრძნობა უძლიერდება კამორაში ჩასვლის შემდეგ, კამორაში, რომელიც, როგორც ვთქვით, ბოროტთა სამფლობელოს სიმბოლური სახეა, ხოლო სადაც ცოდვა იმატებს, იქ უფლის მადლი ძლიერდება, ნიშნად იმისა, რომ ღმერთი არ ტოვებს გასაჭირში ჩავარდნილ ადამიანს ("სად აღმატოს ცოდვა, იქ გარდაემატოს მადლი შენი", ლოცვა ზიარების წინ თქმული). რაც შეეხება იმედს, იგი დომენიკოს შემდგომში უჩნდება კანუდოსის სახით და ეს ყოველივე გაძლიერებული სიყვარულის შედეგად წარმოქმნილი გრძნობებია, სიყვარულისა, რომლის გამძაფრებაც მისივე დაკარგვითაა გამოწვეული.

დომენიკოს მეღორესთან საშინელ გაჭირვებაში უნდა განეწმინდა ცხოვრებაში გასვრილი სული, რათა ღირსი ყოფილიყო მაღალ სოფელში დაბრუნებისა და ისეთივე სუფთა დაბრუნებოდა საწყისს, როგორც იქიდან წამოვიდა.

აქვე შეიძლება გავიხსენოთ იგავი სახარებიდან, რომლის მიხედვითაც ბატონმა თავის სამ მსახურს ფული, ტალანტი ჩააბარა: ერთს - ხუთი, მეორეს - სამი, მესამეს კი - ერთი და უბრძანა ისარგებლეთო. რამდენიმე ხნის შემდეგ მან მისი ფული უკანვე მოითხოვა, რის შედეგადაც პირველმა ორმა გაორმაგებული თანხა დაუბრუნა, ხოლო მესამემ კი - ის ერთი ტალანტი, რომელიც გასამრავლებლად მისცეს, თავად კი მიწაში შეინახა.

სახარებიდანვე ვგებულობთ, რომ ეს ტალანტები ღვთის მიერ ბოძებული ნიჭია, სიკეთის ქმნის უნარია, რომელიც მთლიანად უნდა გამოვიყენოთ, ვისარგებლოთ, როგორც ეს ორმა მონამ გააკეთა, რათა არ ვემსგავსოთ იმ მესამეს, რომელმაც გამრავლების მაგიერ მიწაში დაფლა იგი და ამის გამო "თანამდებ არს სასჯელისა". "კაცის დანიშნულება ის არის, რომ განავითაროს ღვთისაგან მონიჭებული ძალი და ნიჭი და რამდენადაც შესაძლებელია შეზღუდული არსებისათვის, მიაღწიოს სისრულეს და ღვთის მსგავსებას... გზა სისრულის მისაღწევად იყო ნათელი, უსნეულო: შეცოდების შემდეგ კი კაცმა ამ დანიშნულებას უნდა მიაღწიოს ცოდვასთან ბრძოლის, სიკვდილის, ზრწნილების და აღდგომის გზით" (სახელმძღვანელო მართლმადიდებელი ეკლესიის კატეხიზმოს შესასწავლად, 1990).

ზემოთ მოყვანილი სახე-სიმბოლოების გარდა, რომანში მრავლად მოიპოვება ისეთი სახეები, რომლებიც არქეტიპების სახით ბიბლიიდან იღებენ სათავეს. ჩვენ მხოლოდ რამდენიმე მათგანი განვიხილეთ. საერთოდ, გ. დოჩანაშვილის ნაწარმოებებისათვის ნიშანდობლივია მსგავს სახეთა სიმრავლე, რაც უფრო მეტად საინტერესოსა და მრავალფეროვანს ხდის მის შემოქმედებას.

დამოწმებული ლიტერატურა

- განმარტებული ბიბლია, 1987 - Талковая библия (в 3-х томах), С-ПБ., 1911-1913; второе издание, Стокгольм, 1987
- გ.დოჩანაშვილი, 1990 - გ.დოჩანაშვილი, "სამოსელი პირველი", 1990
- იოანე 5,2 - ახალი აღთქმა, სტოკჰოლმი, 1989
- კატეხიზმო, 1990 - სახელმძღვანელო მართლმადიდებელი ეკლესიის კატეხიზმოს შესასწავლად, თბ., 1990
- ზ.კიკვიძე, 1995 - ზ.კიკვიძე, "სამოსელი პირველის" ერთი სტრუქტურის გამო, "განთიადი", 1995, №11-12
- ლევ 18, 21; 20; II სჯული 12,31, III მეფეთა 11,5-7; IV მეფეთა 23,10; II ნეშტა 28,3 - ბიბლია, ძველი აღთქმა, სტოკჰოლმი, 1989;
- ლოცვა საღრმითათაგან თქმულთა წმიდისა ზიარებისა, სიმეონ ახლისა ღვთის-მეტყველისა, ლოცვანი, თბ., 1989
- ლოცვა იოანე დამასკელისა, 11, ლოცვანი, *თბ., 1989
- მიქაელ მორდრეკილი, იამბიკონი, ქართული მწერლობა, ტ. I, თბ., 1987
- იოანე მინჩხი, გალობანი - ქართული მწერლობა, ტ. I, თბ., 1987
- შიო მღვიმელი "ლოცვა ღვთისმშობლისადმი", ქართული მწერლობა, ტ. I, თბ., 1987
- თ.ოთხმეზური, 1991 - თ.ოთხმეზური, რომანის მითოსური პლანეტა, "კრიტიკა", 1991 №4
- მ.სულაქველიძე, 1996 - მ.სულაქველიძე, "მოლოქის სკინია და აპოკალიფსური შვიდთავა მხეცი", "ლაზარეს აღდგინება", ტ. IX, 1996
- ფს. 89,2; ფს. 105,37 - ფსამუნუნი მეფის დავითისა, თბ., 1989
- ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა, ტ. II, 1989.

LELA KHACHAPURIDZE

SYMBOLIC IMAGES IN G.DOCHANASHVILI'S PROSE
("THE BEST ROBE")

"The Best Robe" is a literary interpretation of the biblical parable of the prodigal son from the New Testament. In my view, the main character of the book, Domeniko, is the prodigal son, as every human being. Through purification (suffering) he comes close to his father. The prodigal son (human being) receives from his father (God) his portion of goods: life, health, abilities, then he forgets God, but in the end, by divine agency he repents, and is saved.

In the book, descending implies the fall of a human being, and ascending symbolizes the difficult way leading to the spiritual perfection. At the top is father's house, Maghali Sopeli (the high village), and below is the three-colour Kamora, which is the abode of the evil forces. The image of Moloke, living there, is also noteworthy,

he symbolizes the Satan. According to "The Explanatory Bible", the word Moloch denotes "king". In ancient times human sacrifice was offered to King Moloch.

The saviour of the human being (Domeniko) from the evil is his faith, law, the symbol of which in the book is the best robe. In my view, the robe granted for the first and the second times is the literary interpretation of the First and the Second Law of Moses, and the word given for the third time is the Christian faith.

Along with this, three things are necessary for the cognition of God: faith, hope and love. For Domeniko, Ana-Maria as love, was one of the means of cognition of God. All this is the beginning of the return of the human being to the upper sphere, where he once belonged.

ლუიზა ხაჩაპურიძე

თ: საზოგადოების «ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი» დადასტურებული ბიბლიური ფრაზეოლოგიკები ღღუს

თ. საზოგადოების წიგნში «ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი» ათეულობით ბიბლიური ფრაზეოლოგიკებია აღნუსხული. მოხსენებაში განვიხილავთ მხოლოდ იმ ნაწილს, რომლებიც ღღუს განსხვავებული მნიშვნელობით გვხვდება;

ფრაზეოლოგიკებთან სემანტიკურ ცვლილებას იწვევს: ა) ირონიული დატვირთვა, ბ) ბიბლიურ შინაარსთან მიახლოება (პირველადი მნიშვნელობის აღდგენა), გ) მნიშვნელობის დაეწროება ან გაფართოება, ან დ) ახალი სემანტიკის შექმნა. აქვე განვიხილავთ საზოგადოების დადასტურებულ ძველადღესწამებულ ფრაზებს, რომელთაც ღღუს ენაცვლება ახლადღესწამებული პერიფრაზები.

მნიშვნელობის ცვლა ირონიული დატვირთვით:

ღღდის ცხონება // კურთხევა — გაახარეთ, სიკეთე უყავით;

ღღდის გვხვდება ძირითადად ღანძლვა-გინების მნიშვნელობით, ირონიული გაგებით: „ისეთი ამბავი ატეხა, სულ ღღდა უცხონა მეზობლებს“, „ქმარი ყავს ისეთი, მკვდარ-ცოცხალს უკურთხებს ყოველღღ“. შეიძლება ვთქვათ, რომ აღნიშნულმა გამოთქმამ ერთგვარი ეფემისტური გაგება შეიძინა. მოცემული შესიტყვების სემანტიკურად პარალელური ფორმებია: „მკვდრების მიწიდან ამოყვანა“, „მკვდრების მიწაში არ დაყენება (არ გაჩერება)“; „გამ ისეთი ღღე დამითია, მკვდრები ამომიყვანა მიწიდან“, „ჩემი მეზობლის ბიჭის გლახა სიმთრალე აქ და გუშინ ვინცხაზე ისე იყო გაბრაზებული, მკვდრები არ დოუყენა მიწაში“, „სულ უნდა ეფერო, თუარა, თუ გაბრაზდა ქუტრეფს არ გაგიჩერეფს მიწაში, იმნაირია“ (ღსკი, ფონდი E). სამეგრელოში ჩაწერილი მასალების მიხედვით, გამოთქმა „ღურეღღეს უჩხონუანქ“ (მკვდრებს უცხონებ) უმეტესად გვხვდება დაქადება, დამუქრების მნიშვნელობით.

იერემიას გოდება (იერემიას გოდება — ძვ.აღმ.ქმის ერთ-ერთი წინასწარმეტყველის წიგნი) — ძალზე გლოვა, უიმედო მდგომარეობა. ღღდის გვხვდება მხოლოდ ირონიული გაგებით. გამოიყენება ფრაზის „ნიანგის ცრემლები“ პარალელურად: „გამიმართა აქ იერემიას გოდება, ვითომ არაფერი იცოდა“ (ღსკი, ფონდი E);

მამა აბრამის ბატკანი (ძველი აღმ.ქმის მიხედვით, ღვთისმოყვარე აბრაამს ღმერთმა გამოსაცდელად ერთადერთი შვილის — ისააკის მსხვერპლ-შეწირვა მოსთხოვა. მან, როგორც ღვთისმოშიშმა, სათნო და მართალმა კაცმა, მართლაც მიიყვანა უსაყვარლესი ძე სამსხვერპლოზე. სწორედ ამ დროს ღმერთმა ანგელოზი მოუვლინა აბრაამს, რომელმაც კრავი მოუყვანა მას, რათა შვილის სანაცვლოდ შეეწირა: „ნუ მიჰყოფ ჯელსა შენსა ყრმასა მაგას ზედა, ნუცა უყოფ მას ნურარას. აწ უწყი, რამეთუ გეშინის შენ ღმრთისა და ჰრიდებ ძესა შენსა საყუარელსა ჩემთვის... აჰა ესერა ვერძი ... და შესაწირი იგი მსხუერპლად ისაკის წილ, ძისა თვისისა“; შესაქმე 22,12-13) — მიამიტი, უცოდველი, კეთილი. გამოთქმა ღღდის გვხვდება მხოლოდ მოჩვენებითი, თითქოსდა უცოდველის მნიშვნელობით, ირონიული გაგებით: „ეგონა მისი რძალი მამა აბრამის ბატკანი იყო, მარა კი გამოუფტქენა წარბები“ (ღსკი, ფონდი C);

ნოეს მტრედი (წარღვნის შემდეგ ნოემ მტრედი გაუშვა კიდობნიდან, რომელმაც უკან ზეთისხილის რტო მოუტანა, ნიშნად იმისა, რომ ორმოცდღიანი წვიმა შეწყდა: „და მოაქცია მისამართ ტრედმან მიმწუბრი და აქუნდა ზეთისხილისა ფურცელი ხელითა პირსა შინა მისსა. და ცნა ნოე, რამეთუ მოაკლდა წყალი პირისაგან ქუეყანისა“; შესაქმე. 8,11) — იმედის მომცემი, სასიხარულო ამბის მომტანი;

გამოთქმა დღეს გვხვდება — ცრუ მოიმედე, ფარისევლის მნიშვნელობით, ძირითადად ირონიული გაგებით: „მყავს ეგეც ნოეს მტრედი. მაგის კეთილი სიტყვით რომ ტყუუდები, ვერ ხვდები?“ (დსკი, ფონდი E);

სოლომონ ბრძენი (ძველი აღთქმის ერთ-ერთი დიდი წინასწარმეტყველი. დავით მეფესალმუნის ვაჟი, რომელიც გამოირჩეოდა დიდი სიბრძნითა და გონიერებით. მას მიეკუთვნება ძველი აღთქმის წიგნები: იგავნი, ეკლესიასტე, სიბრძნე სოლომონისა, ქებათა-ქება) — ჭკვიანი, ბრძენი;

დღეს ძირითადად გვხვდება უჭკუო, რეგვენის მნიშვნელობით, ირონიული გაგებით: „სოლომონ ბრძენმა რა გირჩია, იყო ჭკუასთან ახლოს მაგის ნათქვამი?“ (დსკი, ფონდი A)

სახარების წაკითხვა (ბერძ. εὐαγγέλιον — ხარება, სასიკეთო ცნობა; სახარება — ბიბლიის შემადგენელი ნაწილი, ახალი აღთქმა, შედგება ოთხი მოციქულის, ქრისტეს მოწაფეების — მათეს, მარკოზის, ლუკასა და იოანეს წერილებიდან ქრისტეს მიწიერი ცხოვრების, მისი იგავებისა და ქადაგების შესახებ. სახარების წიგნიდან ამა თუ იმ თავებს კითხულობენ საღვთო ლიტურგიისას) — ვინმეს ჭკუის სწავლება, დარიგება.

ფრაზა დღეს გვხვდება ძირითადად ირონიული გაგებით: „ჩვენი ნაშრომ-ნაწვალები შექამა და აქეთ გვიკითხავს სახარებას“ (დსკი, ფონდი E);

აღნიშნული მნიშვნელობით გვხვდება გამოთქმა: „ვარადნიკის (რუს. вара́тник - საყელო) გასწორება“, „ულვაშების გააბარსვა“, რომელსაც სხვა ნიუანსიც ემატება. ესაა ჭკუის სწავლება სამაგიეროს გადახდით: „დაანებე თავი ქადაგებას, თორე დადგება დრო და მეც გაგისწორებ ვარადნიქს“, „მაღე შაშიაშვილსაც გააბარსავენ ულვაშებს“ (დსკი, ფონდი E).

სულის საქმეზე დადგომა (სახარებისა და წმიდა მამათა გადმოცემით, სულიერი საქმეების კეთება, ე.ი. ღვთივსათნო საქმეთა აღსრულება, ყველაზე დიდი შესაწირავია (ყველა საქმეზე დიდია) ამქვეყნად. ღვთივსულიერ საქმეთაგან პირველი სიკეთის ქმნა) — სიკეთე, სათნოება.

გამოთქმა დღეს ძირითადად გვხვდება ირონიული გაგებით: „მეინათლა ედიკა, თვარა სულის საქმეზე შედგება აწი, ისე ცხონდა მაგის სული“ (დსკი, ფონდი C).

წითელი კვერცხი // აღდგომის კვერცხი (სისხლით გამოსყიდული სიცოცხლის, დედამიწის სიმბოლო ქრისტიანობაში. კვერცხი იღებება ვნების კვირაში წითელ პარასკევს, ნიშნად მაცხოვრის ჯვარცმისა და სისხლის დათხევისა. წითელი კვერცხით ერთმანეთისთვის ქრისტეს ბრწყინვალე აღდგომის ხარება უკავშირდება წმიდა მარიამ მაგდალინელის სახელს. როცა ნეტარმა წმიდანმა აღდგომილი მაცხოვარი იხილა, მან ეს უდიდესი ბედნიერება ყველას აუწყა, მათ შორის იმპერატორსაც. ამ უკანასკნელმა მაგიდიდან კვერცხი აიღო და უთხრა: როგორც ეს კვერცხი არ გაწითლდება, ისე დამარხული კაცი ვერ აღსდგებოდაო. სწორედ ამ დროს კვერცხი წითლად შეიფერა) — სააღერსო, მოსაფერებელი;

დღეს გამოთქმა გვხვდება მხოლოდ ირონიული გაგებით — გამორჩეული, განსაკუთრებულის მნიშვნელობით: „ეგ რა წითელი კვერცხია?“ სვანური მასალების მიხედვით გვაქვს შესიტყვება: „გგერწგო ჯან მამ ხი?“ — „წმიდა გიორგის სახელზე შეწირული ხარი კი არ ხარ?“ (დსკი, ფონდი B). მსგავსი დატვირთვა აქვს ხევსურულში შესიტყვებას: „კოპალადს ხარი ხომ არა ხარ?“

წითელი კვერცხის გორება (აღდგომის მეორე დღეს მიცვალებულთა საფლავზე კვერცხს გადააგორებენ, ნიშნად იმისა, რომ მაცხოვარმა ჯოჯოხეთიდან გამოიხსნა სულები და ზეცას დაუბრუნა. ქრისტეს აღდგომამ საფუძველი ჩაუყარა მიცვალებულთა მომავალ აღდგომას) — მოფერება, დათმობა.

გამოთქმა დღეს გვხვდება ძირითადად ირონიული გაგებით: „არ მცალია, სხვას წითელი კვერცხი ვუგორო“ (დსკი, ფონდი E).

წმიდა წყლის დაღება (ძველი აღთქმის მიხედვით, ებრაელთა ჩვეულების თანახმად, რომ გაეგოთ, მრუშობაში ეჭვმიტანილი ადამიანი მართალი იყო თუ სცოდავდა, მას ეკლესიაში მღვდელმთავარი შეასმევდა წმიდა წყალს. თუ კაცი შემცოდე იყო, უშალ გასივდებოდა. ეს იყო უტყუარი საზომი მტყუან-მართლის გარჩევისა: „და მოიღოს მღუდელმან მან წყალი წმიდაჲ ცხოველი ჭურჭელითა კეცისაჲთა“ (რიცხვა 5,17); გელათის მონასტერში არსებობს ხატი, რომელზედაც ყოვლადწმიდა ღებღვალის სურით ხელში სვამს წმიდა წყალს, რითაც მან ურწმუნოთ დაუმტკიცა, რომ ძე ღვთისა უთესლოდ ჩაესახა სულიწმიდის ძალით) — აღნიშნული შესიტყვება თ. სახოკიასთან მართალი, პატიოსნის მნიშვნელობით გვხვდება; დღეს ძირითადად გამოიყენება უარყოფით ფორმაში და ირონიული დატვირთვით — უპატიოსნო, მეძავი, ხელმრუდის აღსანიშნავად: „არაა ნუცას რძალი წმინდა წყლის დამღვეი, როგორც ვატყოფ“ (დსკი, ფონდი E);

ბიბლიურ შინაარსთან მიახლოება (პირველადი სემანტიკის აღდგენა):

გოდოლის აგება (ძველი აღთქმის მიხედვით, ადამიანებმა გადაწყვიტეს გოდოლის აგება, რათა ღმერთამდე მიეღწიათ: „მოდიოთ, ვიშენოთ თავთა თვისთათვის ქალაქი და გოდოლი, რომლისა თავი იყოს ვიდრე ცამდე“ (შესაქმე 11, 4); ბიბლიის თანახმადაც გოდოლის აგება ღვთის საწინააღმდეგო ქმედება იყო, რის გამოც ადამიანებმა დაკარგეს ერთი ენა) — სიფრთხილე, თავდაცვა;

დღეს გამოთქმამ დაიბრუნა პირველადი სემანტიკა და ღვთის საწინააღმდეგო ქმედებას, შეთქმულებას ნიშნავს: „კარგი ქნა საქართუელოს ეკლესიამ, ეკუმენისტური საპქოდან რო გამოვიდა და თავი დაანება ახალი ბაბილონის გოდოლის მშენებლობაში მონაწილეობას“ (დსკი, ფონდი E);

თვალის ახელა („და მაშინვე თითქოს ქერცლი მოსძვრა მის თვალებს, თვალები აეხილა, ადგა და მოინათლა“ — საუბარი ეხება პავლე მოციქულს, რომელიც მონათვლამდე სავლედ იწოდებოდა და დევნიდა ქრისტიანებს; ხოლო შემდეგ, სულიწმიდის მადლით სულიერი თვალი აეხილა და აღიარა ჭეშმარიტება; საქმე მოციქულთა 9,18) — სახოკიასთან აღნიშნული ფრაზეოლოგიზმი გვხვდება გაბედნიერების, ღარდის გაქარვების მნიშვნელობით.

დღეს გამოთქმამ იცვალა სემანტიკა და პირველადი (ბიბლიური) მნიშვნელობით გვხვდება. გამოიყენება — გონების გახსნის, ჭეშმარიტების, სიმართლის მიხვედრა-შეცნობის მნიშვნელობით: „ყველაფერს რო ჩოუკვირდი, თვალები ამეხილა და მიეხვდი, რაში იყო საქმე“ (დსკი, ფონდი A);

ძვალი ძვალთაგანი და ხორცი ხორცთაგანი („ესე არს ძუალი ძუალთა ჩემთაგან და ჳორცი ჳორცთა ჩემთაგან. ამას ეწოდოს ცოლ“ —

ამბობს ადამი ევას შესახებ; შესაქმე 2,23) — სახოკიასთან გამოთქმა ნიშნავს ვინმესთან მსგავსებას, აგრეთვე, ნათესაობას. კავკასიურ ენებშიც მოცემული ფრაზა ნათესაობის აღსანიშნად გამოიყენება.

დღეს ხსენებული გამოთქმა პირველადი სემანტიკით გვხვდება და მეუღლეს, ცოლს აღნიშნავს. მის პარალელურად გვხვდება ფრაზა „ჩემი ნეკნი“: „იპოვა ირაკლიმ თავისი ნეკნი, როგორც იქნა“, „დათოს ცოლი მოუყვანია, გამაცნო: ჩემი ძვალი ძვალთავანი და ხორცი ხორცთავანიაო“ (დსკი, ფონდი E)..

მნიშვნელობის დავიწროება:

ადამის შვილი // ადამის ძე // ადამიანის შვილი // კაცი შვილი // ძე ხორციელი (ადამის ძე — მიმართვა მოდის ძველი აღთქმიდან: „და შენ, ძეო კაცისაო, არქუ ყოველსა მფრინველსა და ყოველსა ფრთიანსა და ყოველთა მკვეცთა ველისათა, შეკრებით და მოვედით“; ეზეკიელი 39,17) — ადამიანი; ამავე მნიშვნელობით თ. სახოკიასთან გვხვდება გამოთქმა: „ძე ღვთისა“, რადგან ძე ღვთისა მორწმუნეთათვის არის მხოლოდ მაცხოვარი, იესო ქრისტე, ისინი ადამიანის აღსანიშნავად ამ შესიტყვებას არ მიმართავენ.

ედემის ბაღი („დაჰწერგა ღმერთმან სამოთხე ედემს აღმოსავალით და დადვა მუნ კაცი და აღმოაცენა ღმერთმან მერმეცა ქუეყანისაგან ყოველი ხე შუენიერი ხილვად...“ შესაქმე 2, 8-9) — თ. სახოკიასთან გამოთქმა „ედემის ბაღი“ სემანტიკურად „სამოთხეში ყოფნის“ პარალელურად გვხვდება, დღეს ძირითადად გამოიყენება კონკრეტული ადგილის აღსანიშნავად, რომელიც გამოირჩევა მცენარეთა სილაბაზითა და მშვენიერებით, ან ხითა მრავალფეროვნებით. „ედემის ბაღი აქ, ეზო კი არა, გული გაგინათლება შიგ რო შეხვალ“ (დსკი, ფონდი C);.

ქრისტეს რძალი — მონაზონი, კეთილი, პატიოსანი, გულშემატკივარი. აღნიშნული გამოთქმა დღეს გამოიყენება მხოლოდ ეკლესიაში მონაზვნის აღსანიშნავად.

მნიშვნელობის გაფართოება:

მეორედ მოსვლა (ახალი აღთქმის მიხედვით, იესო ქრისტე მეორედ ქვეყანაზე მოვა თავისი ღიღებით, ვითარცა ღმერთი და განსჯის ყველას თავიანთი საქმეების მიხედვით: „ხოლო რაჟამს მოვიდეს ძე კაცისა, ღიღებითა თვისითა და ყოველნი ანგელოზნი მისნი მის თანა, მაშინ დაჯდეს საყდართა ღიღებისა თვისისათა... და გამოარჩიოს ცხოვარნი თიკანთაგან“ (მათე 25, 31-32); „... და კულად მომავალ არს ღიღებით განსჯად ცხოვართა და მეუდართა, რომლისა სუფევისა არა არს დასასრულ“; მრწამსი, მუხლი 7) — საშინელი ამბავი, არეულობა;

დსკი მეგრული მასალების მიხედვით, იმავე მნიშვნელობით გვხვდება გამოთქმა: „მერეთმულა რე“ (მეორედ მოსვლა არის). სვანეთში ჩაწერილ ტექსტებში გვაქვს: „მერმესობა“ (მეორეობა, ე.ი. მეორედ მოსვლა).

დღეს გამოთქმამ დამატებითი მნიშვნელობაც შეიძინა და ცუდი ამინდის აღსანიშნავადაც გამოიყენება: „13 ივნისს მეორეთ მოსვლა იყო პირდაპირ, კინალამ დიქტა ქვეყანა, ისეთი წვიმა და ქექა-ქუხილი იყო“;

დიალექტურ ლექსიკონთა მიხედვით, ზემოთ აღნიშნული ფრაზის პარალელური ფორმა იმერხეულში „ყიამეთი“; „ყიამეთი ამინდი“ (ყიამეთი — არაბ.

მეორედ მოსვლა, აღდგომა მკვდართა) — დიდი ამბავი, განსაკუთრებული მოვლენა; ცული ამინდი. გურულში გვაქვს გამოთქმა: „ყამეთი კაცი“, ესე იგი ცული ხასიათის კაცი...

ქრისტეს პერანგი (ახალი აღთქმის მიხედვით, ქრისტეს ჯვარცმისას ჯარისკაცებმა კვართზე წილი ჰყარეს, თუ ვის შეხვდებოდა. ეს ყოველივე ნაწინასწარმეტყველები აქვს დავით მეფესალმუნესაც: „განხვრიტეს ზელნი ჩემი და ფერხნი ჩემი და კუართსა ჩემსა ზედა განიგდეს წილი“; ფს. 21, 16-18. „ხოლო კუართი იგი, რომელ იყო უკერველ, ზედათ გამოქსოვილ ყოვლად, თქუეს უკუე ურთიერთას: არა განხვრიოთ ესე, არამედ წილ-ვიგდოთ ამას ზედა, ვისიცა იყოს“; იოანე 19, 23-24. წმიდა გადმოცემის თანახმად, მაცხოვარს აღნიშნული კვართი მოუქსოვა ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელმა. ქრისტეს ზრდასთან ერთად პერანგიც იზრდებოდა.) — სადაო, საცილობელი რამ;

დღეს გვხვდება დაუშთავრებელი, გაწელილი საქმის მნიშვნელობითაც: „რა ქრისტეს კვართი შეიქნა, რით ვერ დაამთავრეთ ამ სახლის რემონტი“ (დსკი, ფონდი E);

წირვის გამოხვლა // წირვის გამოყვანა (წირვა — საეკლესიო წმიდა ლიტურგია (ბერძ. λειτουργια — მსახურება), უსისხლო მსხვერპლშეწირვა. ფეშხუმზე დასვენებული სეფისკვერის ნაწილი სიმბოლოა ქრისტესი, რომელიც „ვითარცა ცხოვარი კლვად მიიგვარა“. უსისხლო მსხვერპლშეწირვას საფუძველი დაუდო მაცხოვარმა საიდუმლო სერობისას: „ესე არს ზორცი ჩემი თქვენთვის განტეხილი... ესე არს სისხლი ჩემი თქვენ მრავალთათვის დათხეული მისატევებელად ცოდვათა“; მათე 26,28) — სიკვდილი;

დღეს უმეტესად გამოიყენება დასრულების, დაბოლოების მნიშვნელობით; „ამ უსაქამადობისას ლობიოს კი გამოუყვანეთ წირვა“ (დსკი, ფონდი A);

ჯვარის ზიდვა („დასდევს მას ზედა ჯუარი იგი და მიაქუნდა იესუს“ ლუკა 23,26; იოანე 19, 17) — აღნიშნული ფრაზა თ.სახოკიასთან გვხვდება მხოლოდ ტანჯვა-წვალების, მწუხარების აღსანიშნავად.

დღეს გამოთქმა დიდი მოვალეობის მნიშვნელობითაც გვხვდება: „ყველა თავის ჯვარს ზიდავს ამ ქვეყანაზე, ისე არაა ცხოვრება“, „სეფისკვერის ცნობა დიდი ჯვარია, დიდი ჯვარის ზიდვა უწევს მის მცხობელ ადამიანს“ (დსკი, ფონდი E);

ახალი მნიშვნელობა:

ეშმაკის ფეხი // ეშმაკის ფეხის მჭამელი // ქრისტეს ფეხის მკენეტელი (მჭამელი) — მოხერხებული, მატყუარა, გაიძვრა.

შესიტყვება დღეს ძირითადად გამოიყენება ანცი, მოუსვენარი ცელქი ბავშვის აღსანიშნავად.

ქრისტეს (ღვთის) პირიდან გადავარდნილი (გავარდნილი) — თ. სახოკიას მიხედვით ნიშნავს მეტად კარგ კაცს.

დღეს გვხვდება მხოლოდ ბოროტი, ეშმაკი ადამიანის მნიშვნელობით; პარალელურად გამოიყენება ფრაზა: ქრისტეს ფეხის მჭამელი (მკენეტელი) — ეშმაკი, ბოროტი; იშვიათად გვხვდება ანცი, მოუსვენარი ბავშვის მნიშვნელობითაც. მის პარალელურად გვხვდება ფრაზა: „ეშმაკის ფეხის მჭამელი“, როგორც ცელქი, მოუსვენარი: „ვინაა ეს ეშმაკის ფეხის მჭამელი, ვერაფრით მევიხელთე ე ბოშუთი სახში, მაგის გაჩერება არაა, არაფერი ეყურება“, „ჩემი შტილიშტილი

იმნაირი ქრისტეს ფეხნიმჟამელია, ცხრა რო დოუძახო, ერც არ გაგაგონეფს“ (დსკი, ფონდი E)..

ფართოდ გავრცელებული მოცემული შესიტყვების გამოყენებას მორწმუნენი ძალზე ერიდებიან, რადგან „ეშმაკი“ მათთვის ქრისტეს მტერია. ცელქი ბავშვებისადმი მსგავსი მიმართვა არაერთხელ ყოფილა მრევლის წევრთა შორის დავის საბაბი.

აღსანიშნავია, რომ მოცემული გამოთქმა შესაძლებელია რელიგიური აკრძალვის წლების ნაყოფი იყოს, ისე როგორც ფრაზეოლოგიზმებში: „ეშმაკის ფეხი“, „ეშმაკუნები უხტის თულებში“... ეშმაკის არსი შეცვლილია.

ღვთის უბეში ყოფნა — განცხრომა, ბედნიერება.

დღეს აღნიშნული გამოთქმა ძირითადად გვხვდება სიკვდილის მნიშვნელობით და სემანტიკურად უკავშირდება „აბრაამის წიაღში (უბეში) ყოფნას“ (შდრ.: „წიაღსა შინა აბრაამისათა განისვენოს და ნათესავმა მისმან დაიმკვიდროს ქვეყანა“ — საბანაშვილო ლოცვიდან): „ღვთის უბეში ყოფნა ამჯობინა მისმა შვილმა დედის კალთაში ყოფნას“ (დსკი, ფონდი E);

ღვთისგან გამოგზავნილი — კეთილი, პატიოსანი. დღეს გვხვდება როგორც მშველელის მნიშვნელობით, ასევე, რაიმე განსაცდელის აღსანიშნავადაც: „იმ გაჭირვებისას ისე დამეხმარა და გვერდში დამიდგა, ვიფიქრე, ღვთისგან გამოგზავნილია-თქვა“, „ეს ავადმყოფობაც ღმერთმა გამომიგზავნა, ჩემი ცოდვების გამოსასყიდად“ (დსკი, ფონდი E);

ძველადთქმისეულ ფრაზებს ენაცვლება ახლადთქმისეული პერიფრაზები:

კაენის მოღმა // კაენის შვილი // კაენის შთამომავლობა („და თქუა კაინ აბელისა მიმართ ძმისა თვისისა: განვიდეთ ზოგად ველად? და იყო ყოფასა მათსა ველს, აღდგა კაინ აბელის ზედა, ძმისა თვისისა და მოკლა იგი“; შესაქმე 4,8) — გაუტანელი, მოღალატე, ბოროტი. დღეს აღნიშნულ გამოთქმას უმეტესად ენაცვლება იმავე სემანტიკის მქონე ახლადთქმისეული ფრაზები: **იუდა ისკარიოტელი // იუდას თესლი // იუდას შთამომავალი**: „იუდა ისკარიოტელია, აბა რა, გაყიდა მთელი ქვეყანა და ხელი არ აკანკალებია“, „იუდას თესლი რო არ იყოს, არც თავის ოჯახს გეიმეტებდა და არც სხვას“.

ნოეს ღვინო (ძველი აღთქმის მიხედვით, ნოე პირველი ადამიანია, ვინც ღვინო დააყენა და დალია: „და იწყო ნოე კაცმან საქმედ ქუეყანისა და დაასხა ვენაჯი და სუა ღვინისაგან და დაითრო“; შესაქმე 9,20-21) — საუკეთესო ხარისხის ღვინო.

დღეს იმავე მნიშვნელობით გვხვდება ახალი აღთქმისეული, ლიტურგიიდან მომდინარე ფრაზები: **საბარძიმე ღვინო // ზედაზე ღვინო**: „ქორწილი იყო იმნაირი, სულ საბარძიმე ღვინო გუასუეს“, „არ მინდოდა გასვენებაში დარჩენა, მარა ბიჭებმა თქუეს — ზედაზე ღვინო აქუთ და სული ვუხსენოთ“. იმავე მნიშვნელობით გამოიყენება გამოთქმა „ქაშერი ღვინო“: „ბენოიამ ქაშერი ღვინო მაქო და მასთან გადავედიოთ მერე“ (დსკი, ფონდი E).

ფრაზეოლოგიზმთა ირონიული გადააზრება განპირობებულია სოციალურ-პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ ადამიანური პრობლემებით. როგორც სატირიკოსები აღნიშნავენ, იუმორის საფუძველი კეთილდღეობა კი არა, პრობლემებია.

რაც შეეხება, ბიბლიურ ფრაზეოლოგიზმთა პირველადი მნიშვნელობის აღდგენას, იგი გამოწვეული უნდა იყოს ხალხის რწმენისაკენ შემობრუნებით. ეკლესიაში ადამიანი უშუალოდ ეცნობა ბიბლიას და ენაში შემორჩენილ შესიტყვებებს პირველადი შინაარსით გაიაზრებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

დსკი ფონდი - დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ფონდის მასალები: A - ორპირი, B - სვანეთი, C - ხონი, D - სამეგრელო, E - ქუთაისი;

იოანე 19, 17; იოანე 19, 23-24; ლუკა 23,26; მათე 26,28; საქმე მოციქულთა 9,18 - ახალი აღთქუმაჲ, თბ., 2003;

მრწამსი, მუხლი 7 - ლოცვანი, თბ., 2000;

საპანაშვილო ლოცვები, 2000 - ერისკაცთაგან საკითხავი ლოცვანი, ლოცვა ერისკაცთაგან საკითხავი საფლავის კურთხევის ზედა, თბ., 2000;

თ. სახოკია, 1979 - თ. სახოკია, ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, თბ., 1979;

ფს. 21, 16-18 - ფსალმუნნი მეფის დავითისა, თბ., 1989;

აღ. ღლონტი, 1974 - აღ. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1974

შესაქმე 2, 8-9; შესაქმე 4,8; შესაქმე. 8,11; შესაქმე 9,20-21; შესაქმე 22,12-13; ეზეკიელი 39,17; რიცხვთა 5, 17 - მცხეთური ხელნაწერი, თბ., 1985.

LUIZA KHACHAPURIDZE

BIBLICAL PHRASEOLOGISMS RECORDED IN THE "GEORGIAN FIGURATIVE EXPRESSIONS" BY T.SAKHOKIA

The paper deals with the phraseologisms recorded in the "Georgian Figurative Expressions" by T.Sakhokia, which are found today with a different meaning;

The semantic change of phraseologisms is due to: a) Ironical connotation: mother's salvation//blessing - being glad, rejoicing, doing good; swearing; lamentation of Jeremiah - excessive mourning, a hopeless state; feigned mourning; Lamb of Father Abraham - ingenuous, sinless, kind; as if sinless; wise Solomon - wise man, sage; fool...

b) Coming close to the biblical meaning (restoration of the original semantics): building a tower - caution, defence; an action against God; plot; getting to know the truth...

c) Narrowing of the meaning: the garden of Eden - happiness, a beautiful place; garden; the bride of Christ - a nun, kind person;

რამაზ ხაჭავაძე

**„ბატონებსა“ და „ჯაღოებთან“ ღაპავშირებული
ხალხური რწმენა-წარმოდგენები ქართულ
მშველრობაში**

„ხალხოსანი“ მწერლების ერთ-ერთ მთავარი თვისება სწორედ ხალხში ტრიალი, მათი ჭირ-ვარამისა თუ სიხარულის, ადამ-წესების, ტრადიციების აღწერა იყო. ვინაიდან ამ ყაიდის შემოქმედთა ნაწარმოებები დაცლილია მანერულობისაგან და ისინი სიმაღლის პირუთვნელ ჩვენებას ისახვენ მიზნად, მათი შემოქმედება იმითაცაა საყურადღებო, რომ იგი წარმოადგენს სინამდვილის შეულამაზებელ ჩვენებას, წერენ იმაზე, რაც კარგად იციან და ესმით. ამდენად, მათი ნაწარმოებები თავად იძენს დოკუმენტის მნიშვნელობას და მათ უმეტეს შემთხვევაში იმდენად შეიძლება ვენდოთ, როგორც ეთნოგრაფ სპეციალისტს. ამ მხრივ ერთ-ერთი გამორჩეული მწერალია ნიკო ლომოური, რომლის მთავარ მიზანსაც, მისივე სიტყვებით, წარმოადგენდა გლეხობის სამსახური, რაც მან შესანიშნავად შეძლო კიდევ. მწერალი არსად დალატობს ობიექტურობის გრძნობას, აჩვენებს რეალურ მდგომარეობას. გლეხკაცის ყოველდღიური ცხოვრება ხომ სავსეა ათასგვარი რწმენა-წარმოდგენით. უჩინარ და ზებუნებრივ ძალებთან ურთიერთობაში იგი ცდილობს იყოს ფრთხილი, წინდახედული, დაიმსახუროს მათი კეთილგანწყობა; სხვადასხვა სახის ავადმყოფობა მას ზებუნებრივ ძალთა მრისხანების გამოვლენად მიაჩნია, ამიტომაც სხვადასხვა ხერხებით ცდილობს აიცილოს თავიდან ეს რისხვა, შელოცვითა თუ სხვადასხვა რიტუალის შესრულებით მოიგოს „ბატონების“ გული.

ამ მხრივ მეტად საინტერესოა ნიკო ლომოურის მოთხრობა „ქაჯანა“.

ქიკოკონობა ღამეს ყოველი ოჯახი ეზოში ანთებს ცეცხლს ავსულების დასაფრთხილებად. კარგია ცეცხლზე გადახტომაც, რომ პიროვნება განიწმინდოს, ვეღარ მიეკაროს ბოროტი სული. ასევე იქცევა პატარა ქაჯანაც, მაგრამ ცელქი დისაგან შეშინებული იქვე გონიხდილი დაეცემა. ოჯახს მხსნელად მოველინება „მთელს იმ მხარეში ექიმობით განთქმული“ ბარბარე.

„ბარბარე დადგა კარებში. შეუშვა ბავშვის დედ-მამა სახლში, შემდეგ რამდენიმე გამოცდილ დედაკაცს დაუძაბა, შეიყვანა ესენიც შიგ და სხვებს ჩაუკეტა მაგრა კარები.ბარბარე დაჯდა ჭილობზედ, გადასწერა რამდენჯერმე ქაჯანას პირგვარი, დაიწყო რაღაც ტუტუნი და თან მაგრა უსვამდა ხელს ქაჯანას გულსა და თავზედ. გავიდა ცოტა ხანი და ქაჯანამ პირიც მოკუშა, თვალებიც დახუჭა“.

ხალხმა სწორედ ბარბარეს ქმედებას მიაწერა, რომ ქაჯანა ერთგვარად გამოკეთდა, ოღონდ ბავშვი მუნჯი დარჩა. მაშინ კიკოლა (მამა) მკითხავთან წავიდა და ამბავი მოუტანა: „სათაურას წმინდა გიორგში წაიყვანეთ და ალოცეთო. იქ იმდენ ხანს უნდა დარჩეთ, სანამ თითონ წმინდა გიორგი არ დაგითხოვთო. ვენაცვალე იმის მაღლსა და სახელსა“.

მთელი ოჯახი ურმით მივიდა წმინდა გიორგის ეკლესიასთან. „ავიდნენ თუ არა ეკლესიასთან, მაშინვე ჩვენმა მლოცავეებმა დაიბარეს მღვდელი, პარაკლისი გადააბლენინეს, დაამწყალოებინეს თავიანთი ქაჯანა, მუხლის თავებით რამდენ-

ჯერმე შემოუარეს გარშემო საყდარს, შემდეგ დაკლეს ცხვარი და ლუკმაც არ აუღიათ თავიანთის, სულ სხვებს დაურიგეს.“

სხვებთან ერთად წმინდა გიორგის მთელი ამ უბედურების მიზეზი, პატარა კატოც ევედრება: “წმინდაო გიორგი, შენ თეთრ ცხენს ვენაცვალე, ამოადგმეინე ენა ჩემს ქაჯანასა და, თუ გინდა, მე დამამუნჯე“.

მოთხრობაში ცოცხალი ფერებითაა დახატული ქაჯანას ენის ამოდგმის ნამდვილი მიზეზი, მაგრამ ოჯახი ამას, რა თქმა უნდა, წმინდა გიორგის ძალას მიაწერს და შინაც ბედნიერნი ბრუნდებიან.

მოთხრობა “ალი“ მთლიანად ცრურწმენაზეა დამყარებული. არაშენდაანთ ოჯახი ლამის სავსებით ნადგურდება ათასგვარი უბედურებისგან. ყოველივე ამის მიზეზად სახელდება ალი, ტყის ქალი. “ალი ეშმაკების დედაცაა. ისეთი ლამაზია, ისეთი, რომ მზეთუნახავსა ჰგავს. მშვენიერი წაბლისფერი დალალები აყრია ზურგზედა. ჩაჯდება ხოლმე ტყის წყლებში, გაიშლის თმასა, დაისველებს წყლითა და ოქროს სავარცხლით დაიწყებს ხოლმე ვარცხნასა. თუ ამ დროს ადამიანს თვალი შეასწრო, მაშინვე წამოხტება, ეცემა და დაახრჩობს“ (გვ.32).

ალის ამგვარი სახელით შესანიშნავად სარგებლობს ეშმაკეული მკითხავი, როცა ოჯახის ერთ-ერთი წევრი შვილისათვის სწორედ მას მიაკითხავს.

“შევედით, ტახტზე იჯდა ჯერ ისევ ახალგაზდა დედაცა, ხელში ანთებული სანთლები ეჭირა, წინ ედო ერთი დიდი ხარის თეთრი ბეჭი. ვინც შევიდოდი, უნდა მივსულიყავით იმასთან, თავი დაგვეკრა, მიგვეცა სანთელი და ფული და მერე გვეკითხნა, რისიც გავება გვინდოდა. გენაცვალე, რეები მითხრა, რეები“.

სოფლის დიაკვნისაგან წინდაწინ გაფრთხილებული მკითხავი არაშენდაანთ ოჯახს უკუღმართ რჩევას აძლევს და, რომ იტყვიან, ცეცხლზე ნავთს ასხამს.

შემთხვევითი არაა მოთხრობაში ავადმყოფის დასახმარებლად სწორედ წმინდა გიორგისათვის მიმართვა. კაპადოკიელი წმინდანი, რომელმაც რწმენისათვის საშინელ ტანჯვას გაუძლო, ბოროტებასთან მეტრძოლ უპირველეს რაინდად ითვლება და თავისი რაინდული ბუნებით ჩვენს ხალხში დიდი სიყვარულით სარგებლობს. ამ შემთხვევაშიც ბუნებრივია, ბოროტების დამთრგუნველ წმინდანს სთხოვონ ავი სულის ძლევა.

“ბატონებზე“ ხალხის წარმოდგენისა და სათანადო რიტუალის შესრულების (რასაც საინტერესო სიტყვიერი მასალაც ახლავს თან) უაღრესად საყურადღებო სურათია წარმოდგენილი ანასტასია ერისთავი-ხოშტარის მოთხრობაში “ბატონებმა არ დაიწუნეს“. აქ “ბატონები“ უაღრესად ფატალურ ძალადაა წარმოდგენილი, რაც ნამდვილ რისხვად მოვლენია სოფელს და მათი ძალა იმდენად ანგარიშგასაწყევია, რომ ერთეულების “წყაენა“ სხვათა გადარჩენის გამო უბედურებად აღარც კი აღიქმება, პირიქით, ამ ერთეულის პატრონი კმაყოფილიც კი უნდა იყოს, რომ მიცვალებული “ბატონებმაც არ დაიწუნეს“.

ბატონებს ხალხურ რწმენა-წარმოდგენებში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. ხალხის რწმენით, მრავალ ავადმყოფობას თავისი ბატონი ჰყავს და მათი გულის მოსაგებად ჩამოყალიბდა რიტუალთა მთელი სისტემა, შესაბამისი სიტყვიერი მასალით. სპეციალურ ლიტერატურაში დადგენილია, რომ ბატონები სულებია, მაგრამ სურვილისდა მიხედვით შეუძლიათ მიიღონ ხორციელი სახეც. არსებობენ დიდი და პატარა ბატონები, ავადმყოფობის სირთულის მიხედვით. ამგვარ მასალას გვერდს ვერ აუვლის სოფლურ ყოფაზე მიდარაჯებული მწერლის

თვალი და ა. ერისთავი-ხოშტარიაც კონკრეტულ შემთხვევაზე დაყრდნობით გვიჩვენებს ბატონების მობრძანების ერთ შემთხვევას.

მოჯამაგირეობიდან დაბრუნებული სოსანა დედისგან შეიტყობს, რომ საყვარელი საცოლე ავადა. ვფიქრობთ, მოტანილი ნაწყვეტი კარგად ადასტურებს ბატონებისადმი დამოკიდებულებას:

„რითაა ავათ, დედი?

— ბატონებით

— რომელ ბატონებით?

— პატარა ბატონებით, შო, აი, წითელა

— წითელა იმათა და დარდუბალა.

— უი, უი, რა მესმის ესა? ნეტა თვალები რატომ არ დამიდგება? რატომ არ დავყრუვდები, ვენაცვალე იმათ ანგელოზობას, კარგები არიან. რა ღირსი ხარ იმათი, შვილო“.

თითქმის ეთნოგრაფიული სიზუსტითაა აღწერილი ბატონებთან დაკავშირებული ყოფითი დეტალები (თვით რიტუალი).

„ავადმყოფ ბავშვებს თავით უდგათ წითელი სუფრაგადაფარებული სკამი, მასზედ ელაგნენ პაწაწა პურები, შაქრები, სხვადასხვაფერი ნაჭრები, დედოფლები, ბაირალები, წითლად დაღებილი კვერცხები და სხვ. ეს გახდათ ბატონებისათვის გაშლილი სუფრა. მელანა დაბალი ხმით იავნანას ეუბნებოდა შვილებს:

„იავნანა, ვარდო ნანა, იავნანინაო.

ბატონებო, მწყალობლებო, იავ-ნანინაო.

იასა ვკრეფ, ვარდსა ვფინავ, იავ-ნანინაო.

ჩემს ბავშვებს უშელავათე, იავ-ნანინაო.

მელანა წამოდგა და ხელების კვანწით ჩამოუარა:

ბატონების ბაღშიაო იავ-ნანინაო!

თეთრი თუთა ასხიაო, იავ-ნანინაო!

ჭალას ვიყავ, ჭალა ვნახე, იავ-ნანინაო!

ვერხვი ვერხვზედ ეხვეოდა, იავ-ნანინაო!

თეთრი ზღვიდან წამოვედით, იავ-ნანინაო!

შვიდნი ძმანი, შვიდნი დანი, იავ-ნანინაო!

შვიდს სოფელს მოვეფინებით, იავ-ნანინაო!

შვიდ სოფელს დავცემთ კარავსა, იავ-ნანინაო!

როგორც მოსვლით გაგვახარეთ, ისევე წასვლითაო!

ნანა, ნანა ბატონებსა, იავ-ნანინაო!

მელანამ გაათავა თამაშობა, მიუჯდა ბავშვებს და ჩაილაპარაკა.

— ბატონებო, აგრემც თქვენს გზასა და კეალს უხარიათ, უშელავათეთ ჩემს პაწა ილასა, ფეფესა და დაროს, ნუგეშს ნუ მოაკლებთ.“

მაგიური ხასიათის პოეზიაში ძირითადად სამი ფერი — თეთრი, შავი და წითელია გაბატონებული. არც საკრალური შვიდი რიცხვია შემთხვევითი. ბატონები შვიდნი არიან და ასევე შვიდ სოფელში უნდა მოიკალათონ. აღნიშნულს ადასტურებს ვ. კოტეტიშვილის მიერ ჩაწერილი „ბატონების“ ნანაც:

„იავ ნანა, ვარდო ნანა, იავ ნანინაო,

აქ ბატონები მობრძანდნენ, ვარდო ნანინაო.

მობრძანდნენ და გაგავახარეს, იავ ნანინაო,

ბატონების მამიდასა, იავ ნანინაო,

იმასაც არ დავაჯერებთ, იავ ნანინაო,
 ზედ გაუფენთ ორბოსაცა, ვარდო ნანინაო.
 ამ ბატონების დედასა, იავ ნანინაო,
 უდგია ოქროს აკავანი, ვარდო ნანინაო.
 შიგ უწევთ ბატონიშვილი, იავ ნანინაო,
 უსხიათ ოქროს ქოჩორი, ვარდო ნანინაო,
 ატლასის საბანი ჰხურავს, იავ ნანინაო,
 ზარ-ბაბთისა არტახებით, ვარდო ნანინაო,
 მოვის პერანგი უცვიათ, იავ ნანინაო,
 მთვარე გრეხილათ უვლიათ, ვარდო ნანინაო,
 ვარსკვლავი ღილათ უბიათ, იავ ნანინაო.
 ლალის ჩანჩხურა უბიათ, ვარდო ნანინაო.
 გადაჰკვრენ, გადაარწევენ, იავ ნანინაო,
 ამოდ ბრძანებენ ნანასა, ვარდო ნანინაო.
 — შვიდი ბატონი და-ძმანი, იავ ნანინაო,
 შვიდ სოფელს მოვეფინეთო, ვარდო ნანინაო,
 შვიდგანვე დავცით კარავი, იავ ნანინაო,
 შვიდგანვე მოვილხინეთო, ვარდო ნანინაო,
 იავუნდის მარანშია, იავ-ნანინაო,
 ღვინო სდგას და ლალი სჭვივსო, ვარდო ნანინაო.
 შიგ ალვის ხე ამოსულა, იავ ნანინაო,
 ტოტები აქვს ნარგიზისო, ვარდო ნანინაო,
 ზედ ბულბული შემომჯდარა, იავ ნანინაო,
 შევარდენი ფრთასა შლისო, ვარდო ნანინაო,
 ია ვკრიფე, ვარდი ვშალე, იავ ნანინაო,
 წინ ბატონებს გაუშალე, ვარდო ნანინაო“

(ვ. კოტეტიშვილი, 1961, გვ.26).

აღნიშნულთან დაკავშირებით თავად მკვლევარი წერს: „ამ სიმღერას თითქმის დაკარგული აქვს პირველადი საწყისო ხასიათი. დღეს მეტწილად აკვნის სიმღერად არის გადაქცეული, რასაც რუსები „байка“-ს უწოდებენ, სპარსელები — „lolo“-ს, ფრანგები — berceuse, გერმანელები — wiegelied, ინგლისელები — /cradlesong lullaby/. მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ, მართალია, ამ სიმღერას ბევრგან ბავშვს დასაძინებლად უმღერიან, მაგრამ უმღერიან ჰანგსა და ტექსტის დასაწყისს, დანარჩენს კი, რაც „ბატონებისთვის“ არის განკუთვნილი, არა. დანარჩენი ტექსტი იმპროვიზაციის ხასიათისა არის. დედა ამ ჰანგზე დასძახის იმ ფიქრებს, რომლებიც იმჟამად ეუფლებიან, იმ სიხარულს, რომელსაც იმ წუთს შეუპყრია, ან იმ იმედებს, რომელსაც იგი ამ ქორუა არსებაზე ამყარებს. ამ მხრივ დიდად საინტერესოა ინგილოებში შენახული „ნანა“, რომლის ჰანგი სამწუხაროდ ჯერ ჩაწერილი არ არის, ტექსტი კი სწორედ იმ ხასიათისა არის, როგორც აქ ვამბობთ:

„დაე — დაე შულო, დაი,
 კოხტა უანი, დაე,
 ჩემო გულო, დაე,
 დაეზინ შულო, დაე,
 დაექენ თოლო, დაე,

შენამ შემგეღვებ, დამ,
ტკბილად დამზინ, დამ,
ჟანიჰ ჭირიმენ, დამ,
ვაშკაც გაჯდი, დამ,
დუშმან ბევრ გყავ, დამ,
საქმედ ბოლ გოქ, დამ,
შენ რუმ გაიზდები, დამ,
ხანჯალს მოგცემ, დამ,
მამულს მოუარ, დამ,
შემოამაგრ, დამ,
დამ, დამ, დამ, დამ, დამ

(იხ. „ძვ. საქ.“ ისტ. II ტ. გვ. 81).

ეს არის ტიპური აკვნის სიმღერა, რომლის ჰანგიც აუცილებლად სხვა არის. აკვნის „იავნანა“ გარკვეული საწესო ხასიათის სიმღერა არის, სადა უძველესი მითითური წარმოდგენებით. ამ ლექსში ყოველი ცალკე ფრაზა მთელი მითოსია.

რას ნიშნავს თვით „იავნანა, ვარდო ნანა“, — გადაწყვეტით თქმა არ შეიძლება. ნაგულისხმევია „ია“ და „ვარდი“ ყვავილების მნიშვნელობით, თუ სულ სხვა სახელებია, რომელთა მნიშვნელობაც დაიკარგა და შეეთვისა სულ სხვა რიგის ცნებებს. ჩვენი მოსაზრების ერთ-ერთ საფუძვლად გვინდა გამოვიყენოთ ერთი ქართული ზღაპარი: „იამ რა უთხრა ვარდსა, ვარდმა რა უთხრა იასა“ (იხ. თ. რაზიკ. ზღაპრ. ნაწ. II, გვ. 51). აქ არავითარ მცენარეებზე არ არის საუბარი. იაც და ვარდიც ქვესკნელთან არიან დაკავშირებული. როგორც ირკვევა, ია ქვესკნელთ დედოფლის სახელთან და ვარდი — ქვესკნელთ მეფის სახელთან არის დაახლოებული. შეიძლება აქ პირდაპირ ქვესკნელთ ღვთაებათა სახელები ისმოდეს, ან რას ნიშნავს „ნანა“? დედას? არ ვიცით. სულხან-საბა ორბელიანი ამ სიტყვას ორგვარად განმარტავს: 1) — სანდომი, საამო, 2) — დანანა. „ქართლის ცხოვრებიდან“ ჩვენ ვიცით დანანა, როგორც ქართული წარმართული ღვთაება. აქაც ამ ღვთაების სახელი ხომ არ იხსიენება? (საგულისხმოა, რომ სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებითვე, ქუთურას ეწოდება, აგრეთვე, ვარდ-გოხა. უეჭველია, რომ ამ „ვარდს“ და „ბატონების“ ვარდს ნათესაობა აქვთ, ეს „ვარდი“ ავადმყოფობასთან არის დაკავშირებული) (ა. ერისთავი, 1961, გვ. 15).

ამ პატარა სცენაში დოკუმენტალური სისწორით არის გადმოცემული დღევანდლამდე შენახული წესი ამ ავადმყოფობის შეხვედრისა და თავიდან აცილებისა. სიმღერა და როკვა, გარკვეული ფორმულების აყოლებით, ეს წამალი იყო ჩვენი ხალხის წარმოდგენით და ამიტომ ასე დიდხანს შერჩა ხალხის მეხსიერებას. ეს უძველესი რეცეპტია და ამ რეცეპტს რომ უდიდეს მნიშვნელობას აძლევდნენ ყველგან, ესეც ხომ ცნობილია. ტერნანდერმა ამ საშუალებით დააწენარა აჯანყება, ემპედოკლემ ამითვე დაამშვიდა ბნელიანი, დამინმა ამავე საშუალებით განწმინდა მრუშით შეპყრობილი ვაჟი.

საბერძნეთში მუსიკა მიჩნეული იყო, როგორც *ferociam animae*-საგან განმათავისუფლებელი საშუალება, ე.ი. ერთგვარი ზნეობრივი ჰიგიენა. ჩვენი „იავნანაც“ ამავე ხასიათის ძეგლი არის. ეს მომენტი კარგად შეინახა ჩვენებურმა „ბატონების“ წესმა. უმღეროდნენ არა მხოლოდ ავადმყოფობის დროს, არამედ მიცვალებულის კი სიმღერით უნდა გაესვენებინათ, თუ სახლში კიდევ ვინმე

რჩებოდა ამ მოარული სენით შეპყრობილი. ეს მომენტიც კარგად არის გადმოცემული ა. ერისთავის ზემო ხსენებულ მოთხრობაში;

— „ჩუთ, ჩუთ, ქა, ეს რა ამბავია? ტირით? გაჩუმდით... ჩუთ, არ გაარისხოთ, მოუბოდიშეთ. ვენაცვალე მაგათ ბატონობასა, ალბათ მოეწონათ და მიირთვეს... რა დიდი ამბავი მომხდარა? ხუმრობა არ არის: უიავნანოთ არ გაიტანოთ, სიმღერა ძალიან უყვართ დალოცვილებს, თან გაჰყვებიან“... ასე არიგებს ჭირისუფლებს მოხუცი მამა.

საზოგადოდ უნდა ითქვას, რომ პარტახტიანი და ანთებული ავადმყოფობანი, სხვადასხვა მოდგმას განსაკუთრებულად წარმოუდგენია და დაუკავშირებია მნათობებთან ან ცეცხლთან, რაც იმავე მნათობთა ატრიბუტად მიაჩნდათ (აქედან — წითელი და ყვითელი ფერები (ოქრო), ჩვენში წითელი ფერებით ოთახის მორთვა („ბატონების“ დროს). ვედებში ტაკმანის (ავადმყოფობა) წინააღმდეგ აგნის მიმართავენ ვედრებით, აგნი კი უძველესად ზეციური ცეცხლის ღვთაებად წარმოდგინათ. გერმანული მოდგმები ცეცხლის გამოკვეთებით სწამლობდნენ წითელ ქარს (der Rotlauf, die Rose). სლავური მოდგმები სატკბურას (золотуха) მოსარჩენად დაფიონას მიმართავენ (Зоря-Зоряница) შელოცვის ფორმულით. წითელას (გერმან. die Roteln) და ყვავილს მკურნალობენ ავადმყოფის თვალის ირგვლივ ოქროს ბეჭდის შემოვლების გზით, რაც მზის ემბლემას წარმოადგენს. მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლება, მაგრამ ამჟამად კმარა“ (ვ. კოტეტიშვილი, 1961, გვ. 323-327).

გადავიდეთ „დეტალებზე“, რომელთაც ამ ძეგლის მთლიანი ხასიათის გასაგებად უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ. გვინდა აქვე შევნიშნოთ, რომ ვერ დავეთანხმებით მკვლევარ ი. გაგულაშვილის აზრს, რომელსაც ბატონების“ შესახებ რიგი საინტერესო მოსაზრებანი აქვს გამოთქმული, კერძოდ, შელოცვის ტექსტებში ხსენებული „ია“ და „ვარდი“ ყვავილებს კი არა, ბატონების სახელებს უნდა აღნიშნავდეს. „ია“ და „ვარდი“ აქ მეტაფორულად თვით ავადმყოფს მიემართება. ამასთანავე, იმავე შელოცვაში, ცოტა ქვემოთ ისინი გარკვევით მოიხსენება, როგორც ყვავილები („იასა ვკრეფ, ვარდსა ვფინავთ“).

მოთხრობაში სხვაგანაც ვხვდებით ადგილებს ბატონების ბუნების შესახებ. კერძოდ, რომ შეიძლება ისინი მშვიდობიანად გასცილდნენ ავადმყოფს, „დაიწუნონ“, მაგრამ თავისი ძალა რო მაინც აჩვენონ. „აგრე იციან ბატონებმა, ბოლო დროს შეაშფოთებენ ხოლმე“ — ანუგეშა თითქმის შვილი, სოსანა, რომელიც საყვარელი აღამიანის მდგომარეობითაა შემოფოთებული.

ავტორი დამაჯერებელი მხატვრული ხერხებით ხსნის „ბატონებისაგან არდაწუნებულ“ გოგონას ნუშოს ფსიქოლოგიას. მართალია, მის ოჯახში ჩამოვლილმა სახადმა მხოლოდ ის იმსხვერპლა, პატარა და-ძმანი კი გამორჩნენ, მაგრამ ამის ნამდვილი მიზეზი თვით ნუშოს პიროვნებაში უნდა ვეძიოთ. მას, ყველასაგან უარყოფილსა და დაბეჩაფებულს, იმის შეგნება, რომ საყვარელმა აღამიანმა მიატოვა, თავად აღარ სურს სიცოცხლე, ერთგვარი ხალისით მიჰყვება „ბატონებს“. ოჯახს კი ამ დროს ამ უბედურებით გამოწვეული გლოვის უფლებაც არა აქვს.

„რას სჩადის ქა? — სამ-სამი შვილი ბატონებით ავადმყოფები გიწევთ და განა თქვენ კიდევ ლექსაობთ? ჩუთ! ჩუთ! არ გაარისხოთ, მოუბოდიშეთ, ვენაცვალე მაგათ ბატონობასა. ალბათ მოეწონათ და მიირთვას. რა დიდი

ამბავი მომხდარა?! ხუმრობა არ არის: უივენანოთ არ გაიტანოთ, სიმღერა ძალიან უყვართ დალოცვილებსა, თან გაჰყვებიან“ — ამბობს მოხუცებული მამა.

„ამ სიტყვებმა ძალა გამოიჩინეს, მელანამ შეწყვიტა ტირილი, ზურამაც, თუმცა დაემორჩილა, მაგრამ გული მაინც ვერ უთმენდა, ჩუმად სტიროდა. სოფელმა ნება არ მისცა რომ (კუბო) თავახდელი გაეტანათ, რადგანაც ბატონები დაინახავდნენ და გაწყრებოდნენ. გაისმა ოთახში წყნარი, სევდიანი ივენანის ხმა, რომელიც უფრო მოთქმას მიემსგავსებოდა, ვიდრე სიმღერას“.

თავისთავად მეტად საყურადღებო და საინტერესო მოთხრობას „ბატონების“ თემის ასეთი სისრულით გადმოცემა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს. ამასთან მოთხრობა საყურადღებოა მაგიური მკურნალობის ისტორიის თვალსაზრისითაც.

ქართული ლიტერატურის კლასიკოსი დავით კლდიაშვილი, რომლის მთავარი თემა ახალი ბურჟუაზიული წყობის ფონზე თავადაზნაურული წრის გალატაკება-დაცემა და, აქედან გამომდინარე, ყოფის აღწერაა, მოქმედ პირთა ყოველდღიურობის, ცხოვრების წესის გამოცემის უბაღლო ოსტატია. როგორც ვიცით, მწერალმა ასახვის ობიექტად მშობლიური იმერული გარემო აირჩია. ირღვევა საუკუნოვანი ტრადიციები, პატრიარქალური ყოფა, უჭირს ყველას, ღიდგვაროვანსა თუ მდაბიოს, მათ კარს შიმშილი, გაჭირვება, ათასგვარი უბედურება მოსდგომა. ყველაფერთან ერთად მძლავრობს ცრურწმენაც, პერსონაჟები ცდილობენ თავიანთი უიღბლობა ზებუნებრივ ძალებს გადააბრალონ.

„ქამუშაძის გაჭირვება“ მწერლის ერთ-ერთი საუკეთესო მოთხრობაა, რომელიც პატიოსანი, მაგრამ ზეღმოკლე აზნაურის ოტიას ამბავს მოგვითხრობს. არანაკლებ სისხლსავსე ფერებითაა დახატული მისი სამეზობლო წრე, ნათესაობა. მისი ორი ბიძა უკიდურეს სილატაკეშია ჩავარდნილი. ერთ-ერთს ავადმყოფი შვილისათვის წამლის ფულიც არა აქვს, ბავშვი სიკვდილის პირასაა მისული. მამა კი ამ უბედურებას რძლის, ეფროსინეს „კუდიანობას“ აბრალებს. ერთ დღეს სოფელში საშინელი ხმაური გაისმა.

ბიძამისი, ომანი ძმასა და რძალს მიუვარდა: „სად დამემალე, სად? — შორიდან მიაყვირა ომანმა — შე წყეულო, შე არაწმინდავ. შე კუდიანო, უღვთო, შეჩვენებულო“ მოგკალი, ეს-ეს არის. ოუშვი, თავი გაანებე ბავშვს, თუ არა, ეს ეს არის გაგათავე, იცოდე! არ გესმის, შენ ეი, ურჯულო, ურჯულო, ნუ მიკლავ შვილს“ (დ. კლდიაშვილი, 1980, გვ. 240).

მამას ქალიშვილებიც აჰყოლიან. მათ მტკიცედ სჯერათ, რომ პატარა კოწიას ავადმყოფობა სწორედ ეფროსინეს დამსახურებაა.

ხმაურზე თავშეყრილი ხალხი, მართალია, ცდილობს ომანის დამშვიდებას, მაგრამ ეფროსინეს ავსულობაში კი ისინიც დაჭერებულნი არიან და ეხვეწებიან კიდევ.

„გაანებე თავი ეფროსინე, თუ მართლა შენგან არის, შენი მიზეზითაა ის ბავშვი, მიუტევე, აპატივე, ნუ ჩადგამ ფეხს ცოდვაში, რაც არ უნდა იყვეს, თქვენი სისხლ-ხორცია მაინც — მიმართა მოხუცებულმა გლეხმა“ (იქვე).

ამ დროს ბავშვის სიკვდილის ამბავიც შეიტყეს. გაცოფებულმა მამამ იძალა და რძალი კინაღამ სიცოცხლეს გამოასალმა. უდანაშაულო მოხუცი

ქალი ძლიერს გადაარჩინეს. იგი ძალიან ეცოდნება და ერთგვარად იცავს ქალაქიდან გამოთხოვილი სონია, მაგრამ ვერაფერს აწყობს.

„ათასგვარ უბედურებას სწამებენ მაგ შავ ღღეზე გაჩენილს — მოძღვრავს მას დედამთილი — მაინც არაფერს არ ერიდება და არ იშლის! მაინც მკითხაობს, რაღაც წამლებს არიგებს. ვის რას ელაპარაკება, რითი არ აშინებს ზოგიერთებს. საწყენი მისთვის ვერავის გაუბედნია“.

როგორც ვხედავთ, სოფელელთა უმრავლესობა სრულიად დარწმუნებულია, რომ მოხუც ეფროსინეს მაგიური ძალა გააჩნია, შეუძლია ადამიანს მრავალგვარი უბედურება შეამთხვიოს, დაღუპოს კიდევ. ავტორი მისთვის ჩვეული არაპირდაპირი, შეფარული ზერხით ცდილობს გვიჩვენოს საბრალო მოხუცის უდანაშაულობა და მკაცრი განაჩენი მას კი არა, იმ გარემოს დასდოს, რომელშიც ეს მატერიალურად თუ სულიერად დაბეჩავებული ადამიანები მოხვედრილან.

ცრურწმენის ჩვენება-მხილება კიდევ უფრო მძაფრად წარმოადგენილი და ერთგვარად მთავარ თემას წარმოადგენს დ. კლდიაშვილის მოთხრობაში „მსხვერპლი“. აქ ერთი ოჯახის უფროსი ცხოვრებისაგან „გამოჯეკილი“ და გაკერპებული ფეფენა შეურაცხავთ კუდიანად, რომლისთვისაც გადატანილ უბედურებებსა თუ არსებობისათვის ბრძოლას ისეთი ძალა ჩაუწერავს, მართლაც უნებურ მოკრძალებას აგრძნობინებს დიდსა თუ პატარას. სჯერათ მისი ზებუნებრივი „ძალ-ღონისა“, ცდილობენ თავი შორს დაიჭირონ, გული მოუგონ. მუდმივი კონფლიქტია ფეფენასა და მის ახალგაზრდა სიცოცხლით სავეს რძალს მარინეს შორის. ბოლოს მოხუცმა ერთგვარად დაიმორჩილა რძალი, ისიც გულჩათხრობილი და მიუკარებელი გახდა, „გული ამოსჭამაო, ამბობდნენ და ყოლისფრის ხალისი დაუკარგაო, როგორიც თვითონ არის, იმისთანა გახდაო“ (გვ. 22). მისი გაკუდიანების შემდეგ მომრავლდა სოფელად ყოველივე უბედურება... ახლა ბავშვებსაც რო აშინებდნენ მარინეს სახელით...“

საქმეში მკითხავიც ერევა. იგი ადასტურებს მარინეს გაკუდიანებას და მისგან ვნებამიყენებულთ შენალოც მარილს აძლევს წამლად.

მოთხრობაში ღრმა ფსიქოლოგიზმითაა დახატული მარინეს სახე. მორალურად გატეხილმა, დაბეჩავებულმა ქალმა მართლაც ირწმუნა დედამთილის ძალმოსილება და სულიან-ხორციანად დაემონა მას, შინ ჩაიკეტა, დაკარგა სიცოცხლის ხალისი, ხოლო როცა მშობლებმა მოაკითხეს, რომ მისი ასეთი ცვლილების მიზეზი გაეგოთ, ჰყვება შემთხვევებს, თუ როგორ ცდილობდა დედამთილი მის გაკუდიანებას, რა საშუალებებს ხმარობდა ამისათვის.

მშობლები ვერ ეგუებიან მარინეს გაკუდიანებას და მოჰყავთ „მკურნალი“-საიქიოში ნამყოფი კაცი ვასილ კარიკაძე. ვასილი საიქიოში ნამყოფი კაცია და იქაურ სურათებსაც ცხოველი ფერებით აღწერს. ვასილს მინიჭებული აქვს მრავალი ავადმყოფობის განკურნების უნარი. იგი წარმატებით ებრძვის ავსულობასაც, ოღონდ ჯერ საჭიროა კუდიანის „გამოტეხვა“ — თუ როგორ აითვისა მან ეს პროფესია. მარინემაც მის წინაშე აღიარა „დანაშაული“, რის შემდეგაც „წმინდად გეიწმინდა“, თუმც, ხალხისავე რწმენით, „გამოტეხილი“ დიდხანს ვეღარ იცოცხლებს, მაგრამ სამაგიეროდ სამუდამო სასუფეველს აღარ დაჰკარგავს. მართლაც, მარინე მალე გარდაიცვალა, ოღონდ სულ სხვა მიზეზით: მამამისმა მისი გამაუბედურებელი დედამთილის, ფეფენას დასჯა — გავარვარებული ნალით დადაღვა გადაწყვიტა, რაც თითქმის კუდიანისთვის ყველაზე დიდი სასჯელია. მარინემ ვეღარ აიტანა ამ სურათის ცქერა.

ხალხური წეს-ჩვეულებების, ცრურწმენების, სახალხო მეურნაღის სახის ოსტატური დახატვით მწერალმა შექმნა მძაფრი ფსიქოლოგიზმით აღსავსე მაღალმხატვრული ნაწარმოები. მისი წარმატების მიზეზი სწორედ ხალხური ყოფის ღრმა ცოდნა და ოსტატური ასახვაა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვ.ბარდაველიძე, 1947 - ვ.ბარდაველიძე, ქართველი ხალხის რელიგიური აზროვნების ისტორიიდან, მიმომხილველი, I, თბ., 1949
 თ.ბეგიაშვილი, 1941 - თ.ბეგიაშვილი, ქართული ფოლკლორი, თბ., 1941
 ი.გაგულაშვილი, 1986 - ი. გაგულაშვილი, ქართული მაგიული პოეზია, თბ., 1986
 ა.ერისთავი-ხოშტარია, 1961 - ა.ერისთავი-ხოშტარია, ტ. III, თბ., 1961
 დ.კლდიაშვილი, 1987 - დ.კლდიაშვილი, სამი მოთხრობა, თბ., 1987
 ვ.კოტეტიშვილი, 1961 - ვ.კოტეტიშვილი, ხალხური პოეზია, თბ., 1961
 ნ.ლომოური, 1926 - ნ.ლომოური, თხზულებანი, ტ.I, თბ., 1926
 ქდსკი - ქუთაისის აკ.წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მასალები.

RAMAZ KHACHAPURIDZE

FOLK BELIEFS RELATED TO "BATONEBI" AND "SPELLS" IN THE GEORGIAN FICTION

One of the most important qualities of Georgian writers is their close relationship to the general public responding to their needs with consideration and sharing the times of their happiness and describing their rites, customs and traditions in their literary works. Georgian writers aimed at conveying the truth their people's lives and wrote about what they knew well and were experts in.

The works of the writers of the beginning of the 20th century have the value of the documented evidence in their reflection of rites and customs of the Georgian people. They are as reliable sources as any important research done by a professional ethnographer.

The most distinguished works we find in the Georgian fiction describing magical and religious beliefs and convictions belong to such authors as Niko Lomouri, Anastasya Khoshtaria-Eristavi and David Kldiashvili.

პაპა ჯონაძე

დროს პრობლემა ოთარ ჭილაძის „რკინის თეატრში“

„რკინის თეატრი“ მძაფრი სოციალურ-პოლიტიკური და ეროვნული რომანია. მასში ვეცნობით მე-19 საუკუნის დამლევსა და ცხრაასიანი წლების დასაწყისის ეპოქას — გლობალურ კრიზისის მთელი რუსეთის იმპერია, მთელი ეპოქა მოუცავს. ამ კრიზისულ ქვეყანასა და ეპოქაში თავად ადამიანებიც კრიზისში იმყოფებიან. ოთარ ჭილაძე ეპოქასა და ადამიანებს მათს ქმნადობასა და ცვალებადობაში ხატავს. შემთხვევითი არაა, რომ რომანის ტექსტს ერთგვარ რეფრენად გასდევს სიტყვები — „დრო კი გადიოდა... ცხოვრება დუღდა და გადმოდუღდა“...

ოთარ ჭილაძის „რკინის თეატრის“ მხატვრული სამყარო საყოველთაო აღსასრულის მოლოდინშია: „დრო კი გადიოდა... ცხოვრება დუღდა და გადმოდუღდა... ერთმანეთს ნთქავენ სათვალავით არეული დღეები, თვეები, წლები... ქვეყანა ციხედ იყო ქცეული. აყრილი სოფლების ნაცვლად სამხედრო პლაცდარბები შენდებოდა. გაუქმებულ ეკლესიებსა და მონასტრებში ჯარი იდგა... ელოდებოდნენ, არ კი იცოდნენ რას, რისი მოლოდინი უნდა ჰქონოდათ და მაინც ელოდებოდნენ, უიმედოდ, ურწმუნოდ... რადგან რაც თავი ახსოვდათ, სულ ასე ელოდებოდნენ რაღაცას, რაღაცას, რისი სახე და სახელი უფრო ადრე დავიწყებოდათ, ვიდრე მოლოდინის უაზრობას შეიგრძნობდნენ, უაზრო მოლოდინი უაზრო ცხოვრებას აიძულებდათ, ათვალმაქცებდათ... დრო არ ცხრებოდა...“

ეპოქალური ცვლილებები, დაჩქარებული პროცესები, მოვლენები, გადატრიალებები რუსეთის იმპერიას აღსასრულისაკენ მიაქანებს. ამიტომ რომანში უჩვეულო, განსაკუთრებული სიჩქარით, უჩვეულო სისწრაფით მიეძინება დროც, რისი მეშვეობითაც მწერალი ქმნის უცნაურად, არანორმალურად დაძაბულ და დამუხტულ ატმოსფეროს, სადაც პერსონაჟებს მოსალოდნელი აღსასრულის, ერთგვარი აბოკალიფსური მოლოდინის გამო თითქმის ავადმყოფურად აქვს გამძაფრებული და გაფაქიზებული შეგრძნებები, ემოციები, შთაბეჭდილებები, წინათგრძნობები.

წაკითხვის შემდეგ რომანის სათაური ამგვარად იმიფრება: მთელი რომანი თავისი სამოქმედო არეალით, თავისი ცხოვრებისეული, ყოფითი თუ სასცენო ინტერიერით — ესაა ქვეყნად ყველაზე რთული და სასტიკი თეატრი — ცხოვრება.

ამ რომანის სცენაა საქართველო, კერძოდ, მისი ზღვისპირა ქალაქი ბათუმი. ამ სცენაზე მცხოვრებ-მოთამაშე ადამიანებს უყურებს როგორც თავიასიანის, ერთმანეთის თვალი, ასევე გარეშე, ცენზორის, ანუ სახელმწიფოს თვალი, მაგრამ რომანში თვით სახელმწიფო თვალზე უფრო მკაცრი გახლავთ შინაგანი თვალი, ანუ სინდისის ხმა, რომლისგანაც მხოლოდ ბავშვია თავისუფალი (დასაწყისში — პოლკოვნიკის მუხლებზე შემომჯდარი პაწია დიმიტრი და დასასრულს — დიმიტრის შვილისშვილი, ნატოს შვილი — პაწია ანდრო). ისინი ჯერ ბუნების განუყოფელი ნაწილები არიან და როგორც შემოდგომის ხიდან მოწყვეტილ ფოთოლზე ვერ ვიტყვით, რაგინდ ნარნარად უნდა ეცემოდეს მიწაზე, ფოთოლი მოწყვეტას თამაშობსო, ასევე, ეს ბავშვები არაფერს არ

თამაშობენ, ისინი არსებობენ როგორც სიცოცხლე, რომელიც მომავალში ცხოვრებად, ე.ი. თეატრად იქცევა.

შვილის გაჩენის შემდეგ ქალაქისკენ მიმავალი ნატო თავს იმხნეებს: „ბრძოლა შეიქს სულის ძალასა, ძალა — სიყვარულსა, სიყვარული — სამართალსა, სამართალი — სიხარულსა“...

ვნახოთ, ზორციელდება ეს პროცესი თუ არა რომანში. თვალი გავადევნოთ რომანში განფენილ მხატვრულ დროს და შევეცადოთ, გამოვიტანოთ დასკვნა: მთავრდება რომანი სიხარულით? თავისუფლებით, სამართლიანობით მოგვრილი სიხარულით?

„რკინის თეატრში“ ნებისმიერი პერსონაჟის ფიქრის პროცესი თამაშის იდეტურია. ნებისმიერი, თვით ფიქრში გადაღმული ნაბიჯიც კი — ესაა თამაშით განპირობებული ნაბიჯი. ცხოვრების თეატრად აღქმა და წარმოდგენა თავისთავად უკვე დიდი პესიმიზმის მაუწყებელია, მით უფრო მაშინ, როცა თეატრი რკინისაა, რკინის გისოსშია ჩასმული. ამდენად, ესაა თამაში შემოქმედების გარეშე. ესენი არიან ნიჭიერი, შემოქმედებითი ბუნების მქონე ადამიანები, რომლებსაც წართმეული აქვთ შემოქმედებითად ცხოვრების უფლება. მათ მხოლოდ თამაში შეუძლიათ, მაგრამ თამაშის წესებიც რკინისებური, წინასწარგანსაზღვრული ლოგიკითაა შეზღუდული.

და მაინც, წინასწარსაზღვრული რკინის მარწუხების მიუხედავად, ნებისმიერ პასაჟს, ნებისმიერ სცენას რომანში, იქნება ის სიკვდილთან, დაბადებასთან, სიმბინიჭესთან თუ მშვენიერებასთან შეხვედრა, პირველ რიგში, ქართული ხასიათი, ქართული ყოფა, საქართველოს საოციალურ-პოლიტიკური მდგომარეობა განაპირობებს, საერთოდ, ის მდგომარეობა, რომელშიც ისტორიის მოცემულ ეტაპზე ეს ქვეყანა ჩაყენებული. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მთელი სახელმწიფო აპარატი, მთელი იმპერია კრიზისის განიცდის. ესაა დუქმორეული, სისხლადრეული, განწირული, ისევე განწირული, როგორც ოდესღაც საბა ლაფაჩი გაიმეტეს, გასწირეს მშობლებმა „კაი ცხოვრებისათვის“.

„კაი ცხოვრებისათვის“ გამეტებულმა შვილებმა კი საბოლოოდ გადაივიწყეს მშობლიური ენა. მათმა სამეტყველო აპარატმაც, არა როგორც ადამიანის ცოცხალმა ორგანომ, არამედ, როგორც მკვდარმა კომპიუტერმა, ისე აითვისა სხვისი ენა, აითვისა და გაითავისა. ხოლო მათი ეროვნული მგრძნობელობა და ღირსებები „განსწავლის“ ჟამს ისე გაისრისა, როგორც მოზარდის გადაგვარებულ ხმის იოგებში ქართული ანბანი, ქართული ბგერა და ინტონაცია. გადაგვარების პროცესი კი იმდენად იყო ამაზრზენი და ტრაგიკული, რამდენადაც უკვე „განსწავლული“, გაწვრთნილი შვილი უკანვე ბრუნდებოდა ყოველივე ქართულის დასათრგუნად და აღმოსაფხვრელად.

თუმცა აქა-იქ გამოერეოდნენ ბედნიერი გამონაკლისებიც. მათ შორის საუკეთესოები, დავით კლდიაშვილისა და საბა ლაფაჩის სახით, მაინც ინარჩუნებდნენ ეროვნული ღირსების გრძნობას. ეს ღირსება რომანში ოდნავ ირონიული ინტონაციითაა შესრულებული, რადგან მოღვაწეობა სახელმწიფო მუნდირში გამოწყობილებს უზღებოდათ და მთელი მათი გმირობა იმით ამოიწურებოდა, რომ მათდამი მოწიწების გრძნობას ხალხშიც მუნდირი განსაზღვრავდა. თორემ უმუნდირო კაცისათვის რა ისეთი გმირობა უნდა ყოფილიყო, საკუთარ თანამემამულეებს გამოქომაგებოდა, საკუთარი სისხლი და ზორცი არ გაემეტებინა დასახოცად. სანამ მუნდირი ეცვათ, მანამ სჭირდებოდათ სახელმწიფოსაც და ხალხსაც. ამიტომ ეს მუნდირი იყო ორივე-

სათვის საძულველიც, ერთგვარი დანაშაულიც და ერთგვარი კომპენსაციაც, დანაშაულიდან გამოსავალიც. ეს მუნდირი დავით კლდიაშვილისა და საბა ლაფაჩისათვის იგივეა, რაც სრულიად საქართველოსათვის რუსეთის იმპერიას, ანუ ის გისოსი, ციხე, რკინის თეატრი, რომელშიც მათ უწევთ ცხოვრება-თამაში, ორმაგი, ორმხრივი თამაში:

საბა ლაფაჩმა სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში მოახერხა მუნდირისაგან თავდაღწევა და რადაცნაირი მაზონისტური სიამოვნებით აიგლიჯა ეპოლეტები. მაგრამ მოახერხა ეს თავდაღწევა მისმა ხალხმა?

ოთარ ჭილაძის რომანში „რკინის თეატრი“ ორგვარი მხატვრული დროა განფენილი. გარეგანი დრო, დეკორის ინტერიერის დრო, ანუ ობიექტური დრო, და სუბიექტური, შინაგანი დრო, რომელიც პერსონაჟების სულიერ სამყაროში მოედინება.

გარეგანი, ანუ ობიექტური დრო რომანში ავტორის მიერ ასეა დაფორმულებული: „ცხოვრება დუღდა და გადმოდუღდა“, ესაა ისტორიული დრო, რომელიც აბსოლუტური გულგრილობით გამოირჩევა ნებისმიერი პროცესის, ფაქტისა და მოვლენის მიმართ. ამ დროს თავისი თავბრუდამხვევი ტემპი გააჩნია (ჭაობის დუღილის ტემპი და ტემპერატურა), პირადად მე, როგორც მკითხველი, რომანში ვხედავ ამ დროის მყარ, საგნობრივ, ხელშესახებ განხორციელებას. ესაა მხატვრული სახე — გამჭვარტლული უზარმაზარი მძიმე კარდალა, რომელშიც წყალს კი არ ასხამენ, არამედ უფრო მეტი შთაბეჭდაობისათვის თოვლს ყრიან. მძიმე კარდალაში, ანუ დროის ამ უზარმაზარ ჯოჯოხეთურ წილში, ამღვრეულ სისხლთან ერთად ბინძურდება სისპეტაკის სიმბოლოც.

მართალია, კარდალის სიმძიმის ქვეშ ცეცხლი ანთია, მაგრამ თვით ცეცხლიც კი გასრესილია. შემთხვევითი არაა, რომ მის შემხედვარე გელას ავტორი რამდენჯერმე აფიქრებინებს — „გაჭყლეტილი ცეცხლი“, „გაჭყლეტილი ცეცხლი“... ეს სახე რომანში გააზრებულია როგორც გაჭყლეტილი ქმედების, გაჭყლეტილი სიცოცხლის, გაჭყლეტილი ეროვნული ენერგიის მაუწყებელი.

რომანის გარეგან დროს ემორჩილება მოვლენებისა და პროცესების ტემპი, სიუჟეტური თხრობის ტემპი, თვით დიალოგები და რომანის დიალექტიკა თავისი სევდიანი განვითარებით. გარეგანი დროის მეშვეობით წარმოჩინდება რომანში ის, თუ როგორ გადადის ადამიანი თანდათან „სიყვარულის გზიდან“ „ვერაგობის გზაზე“, გზაზე, რომელიც „ქარაფშუტა, გრძნობებს აყოლილი გოგონებისათვის კი არ იყო განკუთვნილი, არამედ ცხოვრებისაგან გამოქეჩილი, ჭკუადამჯდარი ქალბატონებისათვის. უფრო სწორად, ქარაფშუტა გოგოს გარდაქმნაც შეეძლო ჭკუადამჯდარ ქალბატონად“.

გარეგნულად ეს პროცესი, თუნდაც დიმიტრის ოჯახის შედარებით იდილიურ სცენაშიც კი, ასე მკაცრად გამოიხატება: ცხელი მჭადითა და ღობიოთი გაწყობილ სუფრასთან ნატო საკუთარი ქმრის, საკუთარი სიყვარულის ქვლეს იხდის და სულის მოსახსენებლად ქართული სუფრისათვის არამცთუ მაინცდამაინც შინაურულ სითხეს, არაყს მიეძალება. ნატოს დათრობის სცენა სწორედ ამ გარეგანი დროის მიხედვით უფრო ღრმა განზოგადოებას იძენს, ვიდრე გრძნობამოძალებული და ტკივილებით სავსე გოგოს დროებითი განთავისუფლება ამ ტკივილებისაგან...

„რა კი ყოფილა დათრობა, აწი სულ დავთვრებო“ — ამბობს უკვე სანაპიროზე მიმავალი ნატო და ეს არის ობიექტურ დროში — „ცხოვრება

დუღდა და გადმოდუღდას“ დროში შედგმული პირველი ნაბიჯი, რომელიც გაცილებით უფრო მეტია, ვიდრე მზიარულად ნათქვამი — „რა კაი ყოფილა...“ ეს არის სწორედ ის დრმა და ბინძური პერსპექტივა, რომელიც სიმთვრალისა და სიფხიზლის ზღვარზე მყოფ გოგოს იოლად წარმოადგენინებს, რომ თურმე გელას ცოლობაზე ნაკლები არაფრით არაა საბა ლაფაჩის ცოლობა, ანდა რომელიმე მუნდირიანი ჩინოსნის, თუნდაც პოლიცემისტერის, საყვარლობა. რადგან მაშინ ე.წ. პოლიტიკური დამნაშავესაგან უკანონოდ გაჩენილ შენს შვილს შენთან ერთად ცხვირს კი ვეღარ აუბზუებენ, პირიქით, ფეხქვეშაც გაგეგებიან, სათხოვარიც ბლომად გაუჩნდებათ შენთან. ასე ვითარდება რომანში გარეგანი მხატვრული დრო, რომელიც ითრევს და თავის გზაზე მიერეკება ადამიანებს. ამ გზაზე შემდგარ ოდესღაც წმინდა და შეყვარებულ ნატოს დროზე რომ არ ეთქვა საკუთარ სიცოცხლეზე უარი, პორტის მეძაობით გაასრულებდა ცხოვრებას. ამ გზაზე შემდგარი კეთილშობილი დიმიტრი ჩვენს თვალწინ დამსვენად იქცევა. პეწიანი და მეოცნებე საბა ლაფაჩი ლოთების დუქანში პოულობს თავშესაფარს. თბილისელი მსახიობი ეშაფოტის, სცენის სიმალლიდან, მისივე სისხლით შენადებ აბაზანის მდინარეში ამთავრებს ცხოვრებას. რომელიღაც ქართული სოფლის ხასხასა კარმიდამოდან წამოსული მსახიობის დედა სადგურის აქოთებულ დარბაზში ათევს ღამეს. „მშობლიური ციხიდან“ გაქცეული ელენე „ნასხვისარ“ ოთახში ეგებება სიბერეს ოდესღაც გულშეკრული, პროგრესულ პოლიცემისტერს, თავისი პათოლოგიური გამგრძელებელი ჰყავს ქალაქში ვეზირიშვილისა და მისი „გენიალური“ აღმოჩენების სახით (მისი დაგებული ზაფანგი აღმოჩნდება „უგზოობის ქვეყანაში“ — დამპალი ქოზი). წითელ კრამიტზე ფეხდაცურებულ გელას, მუდამ დროშასავით რომ მოაფრიალებს სიყვარულის, თავისუფლების გახდილ პერანგს, თოვლის უდაბნოში უწევს ნადირივით ყოფნა და ა.შ. უსასრულოდ — „ცხოვრება დუღდა და გადმოდუღდა...“ და ამ ადუღებულ ცხოვრებაში, ადუღებულ დროში იხარშებოდა, ითქვიფებოდა ნამდვილი ადამიანური გრძნობები, წმინდა სისხლი, წმინდა ცრემლი, ადამიანური ღირსებები...

მაგრამ ოთარ ჭილაძის რომანში ცხოვრებისეული დროის პარალელურად გამუდმებით მიედინება შინაგანი დრო. ამ შინაგან, ანუ სუბიექტურ მხატვრულ დროს ემორჩილებიან მისი ღირსეული ადამიანები. ამ შინაგანი დროით, „სინდისის ხმით“ უპირისპირდებიან ისინი ცხოვრებას. უფრო ნათელი რომ გახდეს, რისი თქმა მინდა, ისევ ნატოს გავიხსენებ, რომელიც მხოლოდ იმიტომ გადაურჩა პროფესიონალი მეძავის პომპეზურ ფოიემდე მიმავალ გზას, რომ მკვდარი არ იყო მისი შინაგანი, სუბიექტური დრო, დრო, რომელიც ორი ჰიპოსტაზისაგან, წარსულისა და მომავალისაგან შედგებოდა, დრო, რომლისგანაც აწმყო საერთოდ ამოგდებული იყო, რადგან აწმყო დროდ კი არ აღიქმებოდა, არამედ ძალდატანებად, შეურაცხყოფად. ღირსეული ადამიანი კი ყოველთვის ცდილობს, თუ არ დაუპირისპირდეს და ებრძოდეს, გაექცეს მაინც ამ ძალდატანებას, ამ შეურაცხყოფას.

„რკინის თეატრში“ ერთ უცნაურ მხატვრულ კანონზომიერებას აქვს ადგილი. რომანში გაცილებით უფრო სიმპათიურ და ღირსეულ ადამიანებად ის ადამიანები გამოიყურებიან, რომლებიც თავიანთი შინაგანი დროის წყალობით განუწყვეტლივ კონფლიქტსა და წინააღმდეგობაში იმყოფებიან გარეგან დროსთან, ვიდრე ისინი, რომლებიც თავიანთი ცხოვრების წესით, რიტმითა და მიდრეკილებებით ობიექტური, ცხოვრებისეული დროის კანონებით იღწვიან და მოქმედებენ.

ოთარ ჭილაძის, როგორც მოაზროვნის, ოპტიმიზმი სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ იგი ხატავს განწირულ, მაგრამ სიკვდილშიაც ღირსებაშერჩენილ ადამიანებს.

გარეგანი, ობიექტური დროისაგან განსხვავებით, შინაგანი სუბიექტური დრო ოთარ ჭილაძესთან ანდანტეს ტემპშია შესრულებული, ოღონდ არა შუასაუკუნეებრივი ანდანტესეული სიმშვიდითა და ჰარმონიით. ამ შენელებულ დროს, როგორც შენელებულ კადრებს, ისე ხატავს ოთარ ჭილაძე. ესაა ლიტერატურაში გადმოტანილი აშკარა კინოხერხი.

და აი, სიტყვიერ ეკრანზე ჩვენ უკვე ვხედავთ უკიდურესი სასოწარკვეთისა და ექსტაზის ჟამს, როგორ უჯანყდება ობიექტურ დროს გმირი. სუბიექტური დროის დაწოლით თითქმის ინსტიქტურად, გაუცნობიერებლად „მაინც ახერხებს, გამოსტაცოს შვილს კიტრიანი ბოთლი, მაინც ხედავს როგორ იმსხვრევა კიტრიანი ბოთლი კედელზე, როგორ იპოზა ჰაერშივე და ნაწილ-ნაწილ როგორ ჩამოდის ძირს ბოთლში გამოშპალი კიტრი, როგორ მიცოცავს მამის ლოყაზე სისხლის წითელი ჭიკაყვლა — ალბათ ბოთლის ნამსხვრევმა გაუკაწრა ლოყა. დედამისი კი ისევ ისე ზის, ჩანგლიანი ხელი შუბლზე მიუღია და ტირის, ზუზუნებს, ზმუის — აღარ შემოძლია, აღარ შემოძლია, — სული ეხუთება ნატო“.

ამ დროს მკითხველიც შევებას გრძნობს, ისეთსავე მართალსა და ბუნებრივ შევებას, როგორც ნატო, როგორსაც ის დამპალი კიტრი, რომელსაც ოდესღაც პაწაწინა, ნორჩი სხეული მხოლოდ იმიტომ შეაყოფინეს არყით სავსე ბოთლში, რომ ამ მწარე სითხისათვის სურნელება მიეცა. და თუმცა ბოთლის სივრცეში გამომწყდელი ნაყოფი იზრდებოდა, ემორჩილებოდა თავსმოხვეულ იძულებას, თვით ეს დამპალი კიტრიც გაცილებით ბუნებრივი და ფსთეურული შესახედია უკვე შუშისაგან განთავისუფლებული, რადგან ეს მწვანე, სურნელოვანი ნაყოფიც მზის ქვეშ, ცის ქვეშ გასაზრდელად გაუჩენია ბუნებას და არა რომელიღაც მყარალი სითხის გასაკეთილშობილებლად.

ექსტაზიდან გამოსვლის შემდეგ იწყება რეალურ დროში გადმოსახლება: „რა მოხდა? რამ გადარია ასე? რა უნდა, ვის მოკვლას აპირებდა? დედის? მამის? შვილის? თუ სამივესი? კი. მაგრამ იმათ რა დაუშავეს? მათაც ის დაუშავეს, რაც საბა ლაფაჩმა დაუშავა. ფუჭი იმედი ჩაუსახეს. აიძულეს, ფეხი აეთრია ამ დამპალ ქვეყანაზე, ესუნთქა ეს დამპალი ჰაერი, იმიტომ, რომ უყვართ, ეცოდებათ ნატო, თითქოს სიკვდილი უფრო საშინელებაა, ვიდრე სიცოცხლე. ვინ დაადგინა ამგვარი სისულელე? რა იცის, პირიქით რომ არაა? თუნდაც იმათთვის, ვისაც აღარ შეუძლია სიყვარულს სიყვარულით უბასუხოს... მკვდარია და ველარ ამჩნევენ. იბრძოლეო — აქეზებენ, როცა დამარხვის მეტი არაფერი აღარ უნდა თავად“.

მაგრამ მართლა ბრმები არიან ეს ადამიანები? მართლა ვერ გრძნობენ ისინი, რომ ნატო მკვდარია, და თუ მაინც ცოცხალია, ასეთ სიცოცხლეს სიკვდილი არ სჯობია? რაღა თქმა უნდა, გრძნობენ და თექვსმეტი წლის გოგოზე არანაკლები მგრძნობელობითაც. ამიტომაც, რომ ისინი განუწყვეტლივ სიკვდილზე ოცნებობენ, ანდა საკუთარ წარსულს აფარებენ თავს. ამიტომაც, რომ დიმიტრი ჟურული ცხოვრების მეორე ნახევრიდან განუწყვეტლივ თბილისელი მსახიობის აჩრდილს ეკამათება. მის მეუღლეს, დარაისაც ყველაზე დიდი მარტოობის ჟამს გარდაცვლილი მამა და პაპა გამოეცხადება ზოლმე. ქალბატონი ელენეც გაძულებულ დიალოგს აწარმოებს თავის მემბოზე ქმართან. უგზოობის

ქვეყანაში მოხვედრილ გულსაც ისე ამხნევენ ქაშაღში ჩატანიებული ცივი იარაღი, როგორც გარდაცვლილი მამის წარსულში ბრძოლა და მოქმედება. ვეზირიშვილი რომ ვეზირიშვილია, ისიც კი გულწრფელი სევდით იფუნებს ძველი დროის პოლიცემისტერს, ასეთი გულუბრყვილო სათნოებით რომ იცოდებდა ყველაზე საშიშ რეციდივისტებსაც და სიტყვაზე ენდობოდა. რაც ყველაზე უფრო გასაკვირია, პატიმრებიც ისეთები იყვნენ, დანაშაულებს ასრულებდნენ, სიტყვის კაცებად რჩებოდნენ — ერთი ღამით განთავისუფლებულები მეორე დღით უთენია ცხადდებოდნენ ზონაში.

ერთადერთი ადამიანი, ვინც ყოველთვის აწმყოში ცხოვრობს და თან მომავლისათვის იბრძვის, ესაა თბილისელი მსახიობი. იგი ზევნ მიერ მოიპარება არა როგორც მხოლოდ მსახიობი, არამედ როგორც იმდროინდელი ქართველი მოღვაწის განზოგადებული ტიპი.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ.გაჩეჩილაძე, 1987 - გ.გაჩეჩილაძე, სულიერი გამოცდილების სამყაროში, თბ., 1987

ო.ჭილაძე, 1987 - ო.ჭილაძე, „რკინის თეატრი“, თბ., 1987.

MAKA DJOKHADZE

THE PROBLEM OF TIME IN "THE IRON THEATRE" BY OTAR CHILADZE

"The Iron Theatre" is a socio-political and national novel. It reflects the global crisis in the Russian Empire in the late 19th c. and the beginning of the 1900s.

The artistic time of two types is found in the novel: the outer, objective time, that of the interior of the theatre, and the inner, subjective time of the characters' inner world.

The objective time has terrific speed, the cataclysms of the period occur within it. It is totally indifferent towards any process, fact or development.

The inner time goes in parallel with the objective time. The worthy characters of the novel obey the subjective time. By the inner time, "the voice of the conscience", they oppose reality, and retain their spiritual autonomy from the period and the surrounding world.

ტექნიკური რედაქტორი მალხაზ დობრაშვილი
 კომპიუტერული უზრუნველყოფა აშეთიშვილი ბაქრაძე
 კრებული გამოსაცემად მომზადდა ქსუ
 ქართველური ლიტერატოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში